

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
39. KOLOKYUMU

“MÜDAHALE MÜCADELE
ve
PLANLAMA”

Cilt I

5-6-7-8 Kasım 2015
KTÜ - Trabzon

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
39. KOLOKYUMU
“Müdahale Mücadele ve Planlama”
Bildiriler Kitabı
Cilt I

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 417 87 70
Faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık
Şelale Balambar - Sultan Karasüleymanoğlu -
Cansu Demir -Esen Berber - Ayhan Erdoğan

Grafik ve Baskıya Hazırlık
Leda Ajans
M. Gürbüz FEHİM

Baskı
Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605- ????????????

Ankara, Ekim 2016

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARINI - 5 KASIM 2015

<i>Kadir GÜNAY</i>	3
<i>Doç. Dr. Cenap SANCAR</i>	5
<i>Prof. Dr. Yaşar YALÇIN</i>	8
<i>Orhan SARIALTUN</i>	10
<i>Erdoğan BEDER</i>	12
<i>Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ</i>	13

Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi

<i>Hüseyin G. ÇANKAYA</i>	15
---------------------------------	----

AÇILIŞ OTURUMU - 5 KASIM 2015

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ruşen KELEŞ	23
<i>Prof. Dr. İclal DİNÇER</i>	27
<i>Necati UYAR</i>	33
<i>Yrd. Doç. Dr. Oğuz KURDOĞLU</i>	40

1A. OTURUM - 6 KASIM 2014

Kentsel Mücadele Alanları ve Toplumsal Muhalefet

Oturum Başkanı: Prof. Dr. İclal DİNÇER	49
Başkaldırının Üretken Yüzü:	51
Ankara'da Ortak Mekanların Kendiliğinden Oluşumu(?) <i>Araş. Gör. Duygu CİHANGER</i>	
Arhavi'de Doğa Ve Yaşam Hakkı Mücadelesi <i>Arhavi Doğa Koruma Platformu "ADOKOP"</i>	66
Okmeydanı: Yasal Müdahale ve Mücadelenin Mekânı <i>Araş. Gör. Zeynep ARSLAN</i>	94

1B. OTURUM - 5 KASIM 2015

Büyük Kentsel Projelerin Mekanın Değişimine Etkisi

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Doğan DURSUN	111
Büyük Kentsel Proje Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin Kentsel Gelişime Müdahalesi: Manisa Örneği <i>Yrd. Doç. Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN</i> <i>Yrd. Doç. Neslihan KARATAŞ ÜNVERDİ</i>	113

İstanbul'daki Büyük Ölçekli Projeler ve Toplumsal Muhalefet <i>Araş. Gör. Ayça ÇELİKBİLEK</i>	132
Müdahale, Mücadele ve Planlama Alanı Olarak Trabzon Akyazı Projesi <i>Doç Dr. Ahmet Melih ÖKSÜZ</i>	155
Sermayenin Alternatif Planları: Teslimiyetçi Devletin Çözümlemesi <i>Nazım AKKOYUNLU</i>	168

2A. OTURUM - 5 KASIM 2014

Ulaşım ve Altyapı Projeleri ile Kamusal Alana Müdahale

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Ahmet Melik ÖKSÜZ	185
Sivil Halkın İzmir'den İstanbul'a Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile Yol Mücadele ve Müdahalesi <i>Mustafa Kemal TURAN - Selma TURAN</i>	187
Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden Toplumsal Muhalefet Örneği: Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği <i>Emre SEVİM</i>	245
Kentsel Alanda Teknik Altyapı Hizmetlerinin Yeniden Üretim Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım <i>Yrd. Doç. Dr. Aygül KILINÇ</i>	257
Büyükşehir Belediyeleri Kentiçi Ulaşım Ana Planlarının Erişilebilirlik ve "Enerji Korunumu" Odaklı İrdelenmesi <i>Zümrüt Kaynak ÖZBAHAR - Prof. Dr. Hülagü KAPLAN</i>	270

2B. OTURUM - 5 KASIM 2015

Mekansal Değişimin Kent Kimliğine Etkileri ve Konut Sorunu

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Dilek BEYAZLI	285
Konut Açığı Söyleminden Konut Balonu Tartışmasına: Türkiye'nin Konut Üretim Performansı Üzerinden Konut Sorununu Yeniden Değerlendirmek <i>Yrd. Doç. Dr. Ö. Burcu ÖZDEMİR SARI</i>	287

Konut Lansmanları ile Şekillenen Kent ve Kentli Kimliği
Hümeyra Kılıç - Doç. Dr. Hatice AYATAÇ 302

Küreselleşme Sürecinde Kentsel Mekânların Sürdürülebilir Kimlik
Mücadelesi: Teşvikiye Mahallesi Örneği
Tayfun Yazgı - Yrd. Doç. Dr. Elif KUTAY KARAÇOR 319

Kentsel Dönüşümde Paydaşların Nitelikli Konut Beklentileri;
Bağdat Caddesi Örneğinde Fırsatlar ve Riskler
Öğr. Gör. S. Filiz Aydın GÖK - Doç. Dr. Candan ÇINAR ÇITAK 338

3A. OTURUM - 6 KASIM 2015

Tarihi, Kültürel Çevreye Müdahale ve Koruma Politikaları

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Cenap SANCAR 355

Tektipleştirilmiş Projelerle Mücadele Biçimi Olarak,
Özellikli Alan Planlaması Çerçevesinde;
AKM Alanı Değerlendirilmesi
Dilara Büşra CANSEVER 357

Türkiye’de Kentsel Korumanın Yasal Boyutu: Diyarbakır Örneği
Araş. Gör. Canan KOCA - Doç. Dr. D. Türkan KEJANLI 375

Kentsel Mekân Üzerinden Toplumsal Belleğe Müdahale:
Erzurum Halkevi Örneği
Yrd. Doç. Dr. Neslihan KULÖZÜ 407

Kentsel Korumada Bütüncül Korumanın Önemi: Diyarbakır Örneği
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oğuz SINEMILLIOĞLU 430

3B. OTURUM - 6 KASIM 2015

Doğal ve Kültürel Alanlarda Müdahale

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Oğuz KURDOĞLU 445

Türkiye’de Yapılaşmanın Bir Sonucu Olarak
Yeni Yerleşim Alanlarının Çevresel Etkilerinin İncelenmesi:
İzmit- Yahyakaptan Mahallesi Katı Atık Sorunu Örneği
Yrd. Doç. Dr. Kazım Onur DEMİRARSLAN
Doç. Dr. Deniz DEMİRARSLAN 447

Turizmin Tarihi Doku ve Yapılar Üzerindeki Mekânsal Etkileri: Alaçatı Mahallesi, Kemalpaşa Caddesi Örneği <i>Ezgi ACER - Yrd. Doç. Dr. Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN</i>	467
---	-----

4A. OTURUM - 6 KASIM 2015

Kentsel Planlama Yaklaşımları ve Mekansal Müdahale Biçimleri

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Melih ERSOY	481
---	-----

Kente Müdahalenin Aracı Olarak (!) Planlama: Trabzon-Çukurçayır Kentsel Gelişim Süreci <i>Mihriban Öztürk, Araş. Gör. Beydullah SULAK</i> <i>Yrd. Doç. Dr. Aygün ERDOĞAN</i>	483
---	-----

Kentleri Savuruken Alternatif Planlama Yöntemlerini Yeniden Düşünmek: Davidoff'un Mirası Savunucu Planlama <i>Araş. Gör. Albeniz Tuğçe EZME</i>	502
---	-----

Mekân, Neden ve Nasıl Bir Payanda? <i>Araş. Gör. Deniz KİMYON</i>	511
--	-----

İnşaat Sektörünün Son Dönem Dinamikleri: Trabzon Kenti Örneği <i>Araş. Gör. Pelin TATLI - Araş. Gör. Ceren ÜNLÜ</i>	530
---	-----

4B. OTURUM - 6 KASIM 2015

Müdahale Mücadele Sürecinde Planlama ve Katılım

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN	547
---	-----

Açık Alan Tasarımında Kullanılan Katılım Yöntemlerinin Etkinlik Düzeyi Değerlendirmesi <i>Araş. Gör. İdil AKYOL, Prof. Dr. Mehmet OCAKÇI</i>	549
--	-----

İzmir'de Bir Sivil Toplum Mücadelesi; 4000 Kişinin 40 Yıl Süren Hak Savaşı <i>Handan KILINÇTÜRK</i>	566
---	-----

Değişen Mekanda Yeni Birliktelikler ve Katılım Araçları- Beyoğlu Örneği <i>Doç. Dr. Tuba İNAL ÇEKİÇ, Dr. Erhan KURTARIR</i>	584
---	-----

1B. OTURUM - 5 KASIM 2015
BÜYÜK KENTSEL PROJELERİN MEKANIN DEĞİŞİMİNE ETKİSİ
Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Doğan DURSUN**

Büyük Kentsel Proje Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin
Kentsel Gelişime Müdahalesi: Manisa Örneği
Yrd. Doç. Ahu Dalgakıran Erdoğan
Yrd. Doç. Neslihan Karataş Ünverdi

İstanbul'daki Büyük Ölçekli Projeler Ve Toplumsal Muhalefet
Araş. Gör. Ayça Çelikkbilek

Müdahale, Mücadele ve Planlama Alanı Olarak
Trabzon Akyazı Projesi
Doç Dr. Ahmet Melih Öksüz

Sermayenin Alternatif Planları: Teslimiyetçi Devletin Çözümlemesi
Nazım Akkoyunlu

BÜYÜK KENTSEL PROJE OLARAK ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİNİN KENTSEL GELİŞİME MÜDAHALESİ: MANİSA ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. **Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN**
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. **Neslihan KARATAŞ ÜNVERDİ**
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Küreselleşme ile birlikte en fazla sermayeyi çekebilmek adına kıyasıya bir rekabet içine giren kentler için büyük projeler, kentlerin marka değerlerini güçlendirerek ulusal ve küresel ölçekte tanınırlıklarını arttırması bakımından ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bu çalışma, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanması hedefi doğrultusunda teşvik edilen, büyük kentsel proje niteliğindeki organize sanayi bölgesi uygulamasını odağa almakta ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin gelişimini ve süreç içinde kentin mekânsal gelişimine olan müdahalesini merkez ilçelerin arazi örtüsündeki ve arsa değerlerindeki değişimlere referansla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Mevcut durum, 1970 yılında hizmete açılan ve sanayicilerin talepleri doğrultusunda etaplar halinde gelişimini günümüzde de sürdüren Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin verimli tarım toprakları üzerinde gelişerek büyüdüğüne işaret etmektedir. Çalışma, koruma-kullanma dengesinin gözetildiği bir mekânsal gelişime yönelik öneriler getirmeyi de hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük kentsel proje, Manisa organize sanayi bölgesi, mekânsal gelişim, Manisa

1. Giriş

Küresel sermaye yatırımlarını hedefleyen ve günümüzde ağırlıklı olarak konut, ticaret, turizm, ulaşım ve altyapı yatırımları biçiminde hayata geçirilen büyük kentsel projeler giderek ülkemiz kentlerinde kentsel mekanın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Gerçekleştirilmeleri belirli bir zaman ve önemli bütçe gerektiren büyük kentsel projeler, kentlerin marka değerlerini güçlendirerek ulusal ve küresel ölçekte tanınırlıklarını arttırmakta ve 1980 sonrası hakimiyet kazanan neoliberal politikaların etkisiyle ivme kazanan küreselleşme sürecinde kentlerin rekabet edebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır. Büyük kentsel projelerin kent içindeki arazi değerleri ve kentsel rant dengelerini etkileyerek kentin gelişim yönü ve büyüklüğü üzerinde temel belirleyici konumuna gelmesi, bu projelerin bizzat kendisini ve kent içindeki yer seçimlerini önemli hale getirmektedir. Son süreçte ülkemizde özellikle özelleştirmeye konu olan kamuya ait araziler üzerinde özel sektörün rant elde etmesine imkan veren, yerinden etme, soylulaştırma gibi eşitsizliklere yol açan uygulamalar bu tür büyük kentsel projelerin haklılığını ve gerekliliğini sorgulanır hale getirmiş ve kamu yararı ilkesinden hareketle planlama alanında eleştirilerin odağına yerleştirmiştir.

Günümüzde yoğun olarak olumsuz etkileriyle planlama gündemindeki yerini koruyan büyük kentsel projeler hiç kuşkusuz sadece içinde yaşadığımız döneme özgü uygulamalar değildir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından ve özellikle 1960 yılında başlayan planlı kalkınma döneminden itibaren bölgelerarası eşitsizlikleri giderme, istihdam yaratma ve benzeri sosyo-ekonomik ve mekansal hedeflerle uyumlu, sanayi, ulaşım, altyapı vb. alanlarda büyük projeler ülkemizde devlet eliyle ve desteğiyle uygulanmıştır ve uygulanmaya devam etmektedir. Sözü edilen büyük projelerin ekonomik, mekansal ve toplumsal etkileri ise bugün çok daha net gözlenebilir durumdadır. Bu çalışma, 1970 yılında kurulan ve döneminin büyük kentsel projesi niteliğini taşıyan Manisa Organize Sanayi Bölgesi'nin (MOSB)'nin kentin mekânsal gelişimine olan müdahalesini merkez ilçelerin arazi örtüsündeki ve arsa değerlerindeki değişimlere referansla ortaya koymayı, süreç içinde ortaya çıkan ve gelecekte ortaya çıkması olası fırsat ve tehditlere dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Bu tür büyük ölçekli bir yatırımın hiç kuşkusuz önemli toplumsal sonuçları da mevcuttur. Ancak bu çalışmada asıl olarak kent ve kent ekonomisi için başlangıçta olumlu görünen bir yatırımın yıllar içinde artan talebi karşılamak üzere giderek büyümesinin kentin mekânsal gelişimi ve arsa değerleri üzerinde yarattığı etkiler ortaya konacak ve çözüm önerileri geliştirilecektir.

2. Büyük Kentsel Projeler ve Organize Sanayi Bölgelerinin Türkiye'deki Gelişimi

Toplumsal ilişkiler ve toplumun teknik altyapısı son elli yılda, bilgi ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen yeniliklere, üretim süreçlerindeki değişimlere, ekonominin ve kültürün küreselleşmesine bağlı olarak önemli biçimde değişmiş, bu değişimlerin önemli mekânsal etkileri olmuştur. Bu durumun üstesinden gelebilmek adına planlamada düzenleyici ve bürokratik yaklaşımdan daha stratejik, uygulama ve kalkınmaya yönelik yaklaşım yönünde bir değişim gerçekleşmiştir (Albrechts, 2006). Kentsel projeler, küreselleşme süreciyle gündeme gelen stratejik mekânsal planlama yaklaşımının en temel eylem alanı olmuştur (Bakır, 2013). Bu süreçte küresel sermayeyi cezbetmeye yönelik rekabetçi ve yarışmacı hale gelen kentlerde merkezi ve yerel yönetimler, doğrudan ya da özel sektörle kurdukları ortaklıklar yoluyla metropoliten ekonomilerinin rekabetçi yönünü güçlendirecek büyük ölçekli kentsel gelişim projelerinin planlanmasına ve uygulanmasına özel önem vermişlerdir (Swyngedouw vd., 2002). Kentler; karma kullanımlı yaşam merkezleri, büyük ofis ve alışveriş kompleksleri, ulaşım ve altyapı projeleri biçiminde hayata geçirilen büyük ölçekli projeler yoluyla parçacı bir büyüme süreci içine girmişlerdir. Prestij projeleri ya da mega projeler olarak da adlandırılan kentsel projeler temelde ulusal ve küresel yeni sermaye yatırımlarını çekerek kentin ekonomisinde büyüme yaratmayı amaçlamışlardır (Bakır, 2013). Bu dönemde merkezi yönetim, büyük kentsel projeleri teşvik edecek ve kolaylaştıracak yasal, yönetsel düzenlemeleri hayata geçirme ve piyasa yönelimli gelişimi teşvik etme rolünü üstlenmiştir (Diaz Orueta ve Fainstein, 2009). Kentler ve bölgeler arasında rekabet keskinleştikçe, özel sektör eliyle gerçekleştirilen kentsel projeler giderek artan biçimde rant odaklı hale gelmiş, mekânsal, ekonomik ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri ise projelerin bizzat kendisini eleştirilerin odağına yerleştirmiştir.

Dönemsel olarak anlamsal bir içerik değişimi yaşayan kentsel projelerin ülkemizde gelişimi, Osmanlı İmparatorluğunda siyasal ve hukuksal kurumlardan başlayarak tüm kurumlara getirilen düzenlemelerin etkisiyle ekonomik ve toplumsal yapıda dönüşümlerin yaşandığı 19. yüzyıla temellenmektedir. Bu dönemde uygulanan büyük projelerle kentlerin, günün gelişen ulaşım olanaklarına uyum sağlayacak şekilde modernleşmesi hedeflenmiştir. Bu dönüşümün en belirgin yaşandığı kentlerden biri olan İzmir'de 19.yy.ın ikinci yarısında demiryolları, gar binaları, liman ve rıhtım gibi büyük ölçekli projeler gerçekleştirilmiştir. Yerel girişimciler tarafından başlatılan ancak dönemin ileri teknolojisine sahip uluslararası sermaye ile gerçekleştirilebilen bu projeler kent mekânında modernleşme sağlarken (Bilsel, 2000), hinterlandlarında yer alan kentler açısından da yeni fırsatlar getirmiştir. Nitekim İzmir'in hinterlandında kalan Manisa, gelişen ulaşım bağlantıları, ucuz arsa temini vb. imkânlarla büyük sermayenin kentte yer seçmesi için avantajlar sunmuş ve sanayinin gelişimini devam ettirmede önemli bir mekânsal üstünlüğe sahip olmuştur.

Cumhuriyetin ilanından sonra hız kazanan yatırım faaliyetleri içinde kalkınmanın önemli bir unsuru olarak görülen sanayinin yurt genelinde geliştirilmesine özel önem verilmiş (Doğan, 2013), ancak yıllar içinde artan ve kent çeperlerinde plan-sız ve dağınık yer seçen sanayi faaliyetleri, çarpık kentleşme ve beraberinde pek çok soruna neden olmuştur. Birçok ülkede şehirleşme ve sanayileşme ilişkilerini düzenlemek açısından önemli bir araç konumunda olan ve “devlet politikası” olarak kullanılan organize sanayi bölgeleri, planlı dönemden itibaren ülkemizde hazırlanan kalkınma planlarında sanayileşmenin önemli bir unsuru olarak teşvik edilmiştir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012).

Ülkemizde ilk organize sanayi bölgesi uygulaması Dünya Bankası’ndan alınan krediyle 1962 yılında Bursa’da gerçekleştirilmiş, bunu Konya, Manisa, Gaziantep, Eskişehir ve Erzurum’da açılan organize sanayi bölgeleri izlemiştir (Bayülken ve Kütükoğlu, 2012). Altyapıları devlet tarafından düşük faizli, orta vadeli kredi ile desteklenen ve sanayiciye altyapısı hazır uluslararası standartlarda yatırım yapabilecekleri sanayi parsellerini sunan organize sanayi bölgelerinin sayısı, 1962 yılını izleyen 50 yılı aşkın sürede 282’ye ulaşmıştır (Url-1). İlk kurulan organize sanayi bölgeleri arasında yer alan Manisa Organize Sanayi Bölgesi (MOSB) süreç içerisinde yüksek katma değere sahip firmaların yer seçmesine bağlı olarak önemli ihracat oranlarıyla ülkenin önde gelen sanayi bölgesi haline gelmiştir. İngiliz Financial Times Grubuna bağlı FDI (Foreign Direct Investment) Magazine tarafından 2004’de düzenlenen “Geleceğin Avrupa Şehirleri ve Bölgeleri 2005-2006” yarışmasında Manisa, 200 Avrupa şehri arasında “Yatırım İçin En İdeal Maliyetli Şehir” seçilmiştir. Ayrıca “Geleceğin Avrupa Şehirleri ve Bölgeleri 2006-2007” yarışmasında “Avrupa’nın En İyi Ekonomik Potansiyele Sahip Kenti” ve “Türkiye’de Geleceğin Şehri” kategorilerinde birincilik, “Avrupa’nın Maliyetler Açısından En Uygun Yatırım Kenti” ve “Güney Avrupa’da Geleceğin Kenti” kategorilerinde ikincilik ödülünü almıştır (Url-2). Elde edilen bu başarılar MOSB’ye olan talebi arttırmış, bölgenin alansal gelişimini günümüzde de sürdürmesi kentin mekansal gelişimini çarpıcı biçimde etkilemiş ve değiştirmiştir.

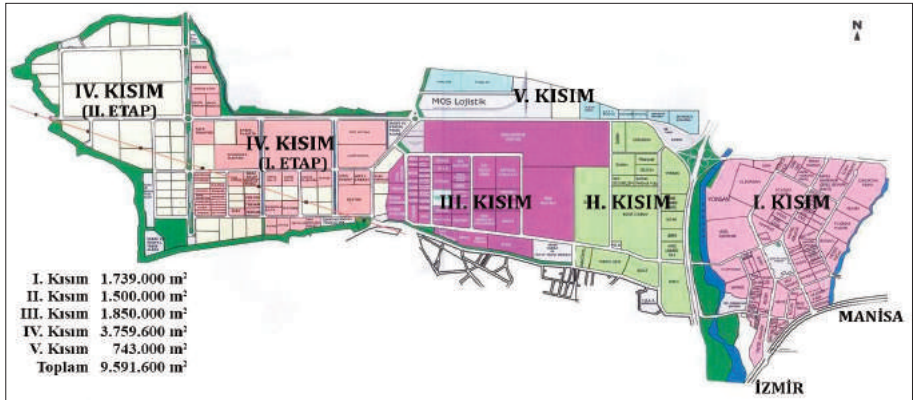
3. Manisa Organize Sanayi Bölgesinin Gelişimi

Manisa ilinde sanayi sektörü geçmişten günümüze önemli bir gelişim ve değişim süreci geçirmiş ve zamanla ilin en önemli ana sektörü haline gelmiştir. Tarıma dayalı sanayi ile başlayan gelişim süreci dokumacılık, dericilik, halıcılık, topraktan mamul ürünler vb. gibi sanayi dalları ile genişleyerek imalat sanayinin gelişimine yol açmıştır. Manisa Pamuklu Dokuma Mensucat A.Ş. (1955), Soma Termik Santrali (1957), Ege Mensucat A.Ş. (1957), Demirköprü Hidroelektrik Santrali (1960), Tukaş Konserve Fabrikası (1962) gibi önemli kuruluşlar Manisa sanayisinin gelişiminde önemli tetikleyiciler olmuştur (Karaköse, 2004). 1970’lere kadar bölge

önemli bir “tarımsal üretim merkezi” konumunda iken, 1970 yılında MOSB’nin hizmete açılmasıyla Manisa, yerli ve yabancı sermaye yatırımları için önemli bir çekim merkezi haline gelmiştir.

1980’lerden sonra özellikle metal eşya-makine imalat sanayi ön plana çıkarken, tarıma dayalı sanayi de üretimine devam etmiştir. Bölgede RAKS Elektronik Sanayi (1978), Vestel (1984), vb. diğer lokomotif firmaların açılması il sanayisini geliştirirken, metal ve makine sektörünün yanı sıra önemli bir alt sektör olan elektrik-elektronik sektörü de büyümeye başlamıştır. Böylece, 1980’lerden sonra Manisa’nın sanayisi, kentin geleneksel sanayi yapısında var olan gıda ve tekstil sanayinin yanı sıra metal ve makine ve elektrik-elektronik alt sektörlerinin de yer almasıyla çeşitlenmiştir (Karataş, 2015). Bu süreç sadece sanayi çeşitlenmesine neden olmamış, aynı zamanda sanayi firmalarının ölçeğinde artışı da beraberinde getirmiştir. Küçük ve orta ölçekli sanayi bölgede ağırlıkta iken zamanla büyük ölçekli firma sayısı artmış, orta ve büyük ölçekli firmalar alanda yer seçmeye başlamıştır.

1990’ların sonlarına doğru Manisa sanayi sektörü yerel ekonomik yapıda güçlü bir konuma ulaşmıştır. Büyük firmaların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük ve orta ölçekli yan sanayi dalları da bölgede gelişirken bu dönemden sonra ilde tarım sektöründe önemli bir düşüş yaşanmıştır. Tarım sektöründe çalışan vasıfsız işgücünün önemli bir bölümü sanayi sektörüne kayarken, sübvansiyonların da sanayi sektörüne kayması bu süreci hızlandırmıştır. 1990 ve 2000’li yıllarda yabancı sermayeli yatırımların MOSB’de ağırlıklı olarak yer seçmesi ile birlikte tarımsal ağırlıklı sanayi yapısı, katma değeri daha yüksek elektrik, elektronik, makine ve oto yan sanayi dallarında üretim yapan firmaların ağırlıklı olduğu bir yapıya dönüşmüştür. Ege Bölgesi’ndeki illerin sanayi bakımından değerlendirilmesi yapıldığında, %37’lik bir oran ile İzmir ili ilk sırada yer alırken, Manisa %11’lik oran ile Denizli’nin (%18) ardından üçüncü sırada yer almaktadır (Url-3).

Şekil 1. Manisa organize sanayi bölgesi yerleşim planı (DEÜ, 2014)

MOSB'nin kuruluş çalışmaları 1963 yılında fizibilite çalışmalarıyla başlamış, 1964 yılında Manisa Organize Sanayi Bölgesi Tesis ve Geliştirme Projesi Sanayi Bakanlığınca sunulmuş ve 1966 tarihinde Sanayi Bakanlığınca istenen Kredi Taahhütnamesi Manisa Ticaret Odası tarafından imzalanmıştır. Mart-1968 tarihinde ihale yapılarak Temmuz-1968 tarihinde altyapı inşaatına başlanmış, 1970 yılı Ocak ayından itibaren de sanayicilere yer tahsisi yapılmıştır (Url-2).

1986 yılında %90 doluluk oranına ulaşan bölgenin büyütülmesi kararı alınmış ve 14.10.1986 tarihinde Bakanlar Kurulu'nun 86/11103 sayılı kararı ile bölgenin II. Kısmının çalışmalarına başlanmış, Kasım-1991 tarihinde altyapı inşaatları tamamlanarak hizmete açılmıştır. Doluluk oranı %90'a ulaşınca 1997 yılında Bölgenin III. Kısmının kuruluş çalışmalarına başlanmış ve 1998 yılında kamulaştırma işlemleri, Ağustos-2001'de ise altyapı çalışmaları tamamlanmıştır. Aralık-2003 itibariyle Bölgenin III. Kısmının da arsa doluluk oranı %100'e ulaşmıştır. IV. Kısım ve V. Kısımın kamulaştırma çalışmaları ve altyapı ihalesi 2006 yılında tamamlanarak 2007 yılı başında arsa tahsislerine başlanmıştır. Ağustos-2011 itibariyle tüm parsellerin tahsisi tamamlanarak IV. ve V. Kısımlarda da %100 doluluk oranına ulaşılmıştır. VI. Kısımın açılmasına yönelik çalışmalar günümüzde devam etmektedir (Url-4).

Günümüzde MOSB, 450 hektarlık gelişme alanının 2007 yılı başında yapılaşmaya açılmasıyla toplam 960 hektar üzerinde, 219 işletmenin yer aldığı bir bölge konumuna gelmiştir (Url-2). Toplam 45500 kişinin çalıştığı bölgede firmaların sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; fabrikasyon metal ürünleri imalatının (47 firma) ilk sırada yer aldığı, bu grubu sırasıyla kauçuk ve plastik ürünlerin imalatının (29 firma), treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatının (24 firma) ve elektrikli teçhizat imalatının (20 firma) izlediği görülmektedir (Url-5). Günümüzde alanda 22 adet doğrudan yabancı sermayeli yatırım ile 12 adet yabancı ortaklı firma bulunmaktadır. İSO 2014 yılı ilk ve ikinci 500 sanayi kuruluşları anketinde yer alan bölge firmalarına bakıldığında ilk 500 firma arasında yer alan firma sayısı 18 iken, ikinci 500 sanayi firmaları arasında yer alan firma sayısı 12'dir (Url-6). MOSB'den dünyanın 100'ü aşkın ülkesine ihracat yapılmakta olup, 2014 yılı toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 8,1 milyar USD'na ulaşmıştır (Url-4). İlde 10.000.000 \$ üzerinde ihracat yapan firma sayısı ise 28'dir (Url-7). Ayrıca Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin Haziran-2015 verilerine göre ülke ihracatının sanayide %2,5'ini gerçekleştiren ilin ekonomik yapısında sanayi lehine bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Yine aynı verilere göre ülke genelinde ihracat Haziran-2015'de %6,4 gerilerken, Manisa'nın ihracatı %3,6 artış göstermiştir. Görüldüğü üzere sanayi sektörü il için en önemli gelişim sektörü haline gelmiştir. Zafer Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan "Manisa İli Yerel Ekonomik Gelişme Programı (2014-2016)" taslak raporunda (2014); ülke genelinde %1,4 olan yüksek teknolojili sektörlerin istihdamdaki payının Manisa'da %7,8 olduğu ve bu yönüyle ülke genelinde ilk sı-

rada yer aldığı belirtilmiştir. Aynı raporda, kentte orta-yüksek teknoloji sektörlerin payının %25,7, orta-düşük teknoloji sektörlerin payının ise %35,5 olduğu ve bu değerlerin ülke geneli ve çevre illerdeki değerlerin üzerinde olduğu ortaya konmuştur. Bu durum ilde istihdamın teknoloji düzeyinin oldukça yüksek olduğuna işaret etmektedir (Url 8).

4. Büyük Kentsel Proje Olarak MOSB'nin Kentin Mekansal Gelişimine Etkileri

MOSB'nin kuruluşu ve yıllar içerisinde sanayicilerin artan taleplerine bağlı olarak önemli tarım arazileri üzerinde gelişimini sürdürmesinin, kentin makroformu, şehirselsel arazi kullanım örüntüsü ve arazi değerleri üzerinde önemli etkileri olmuştur. MOSB'nin gelişimi, merkez ilçedeki yerleşik alan talebini arttırmış, kentin yerleşik dokusu, yerleşimin güneyinde yer alan Spil Dağının fiziksel bir eşik oluşturması nedeniyle verimli tarım arazileri yönünde bir gelişim göstermiştir. 14.03.2013 tarihi, 6447 sayılı kanun ile değişik 12.11.2012 tarihi, 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Manisa'da aynı adla büyükşehir belediyesi ve ilde Manisa Belediyesinin mahallelerini merkez alan Şehzadeler ve Yunusemre ilçeleri ve aynı adları taşıyan iki belediye kurulmuştur. Böylelikle Manisa'nın on altı olan ilçe belediyesi sayısı on sekize yükselmiştir. Bu çalışma kapsamında büyük kentsel proje olarak MOSB'nin gelişiminin yerleşik alandaki büyüme ve arazi kullanım türlerinin yer seçimi üzerindeki etkisi Manisa'nın merkez ilçeleri olan Şehzadeler ve Yunusemre Belediyesi sınırları içinde ele alınmıştır.

Arazi kullanım durumundaki değişimin tespitinde yöntem olarak T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından yürütülmekte olan CORINE¹ Arazi Örtüsü Projesi verileri temel alınmış ve bu veriler kapsamında yer alan 1990, 2000 ve 2006 yılları için gerçekleştirilen arazi örtüsü haritaları ve istatistiklerinden yararlanılmıştır. 2006 sonrasından günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen değişimlerin tespiti için ise 2010 ve 2015 yılı Google Earth görüntülerinden yararlanılmıştır. Bu görüntüler AutoCad programına aktarılarak arazi kullanım biçimlerinin mekansal dağılımındaki değişim hesaplanmıştır. Arazi değerlerindeki değişimin tespitine yönelik ise MOSB yakın çevresinde yer alan beş mahallede 1986-2014 yılları arasında dörder yıllık dönemlerde Manisa Belediyesi Takdir Komisyonu tarafından

1 CORINE (Coordination of Information on the Environment), Avrupa Çevre Ajansının belirlediği kriterler ve sınıflandırma doğrultusunda Avrupa Çevre Ajansına üye tüm ülkelerde, arazideki çevresel değişimlerin belirlenmesi, doğal kaynakların rasyonel biçimde yönetilmesi ve çevre ile ilgili politikaların belirlenmesi amaçlarına yönelik olarak aynı temel verilerin toplanması ve standart bir veri tabanının oluşturulmasını hedeflemektedir (Url-9).

belirlenen sokak bazındaki arsa rayiç bedellerini karşılaştıran çalışmanın verilerinden (Demir, 2014) yararlanılmıştır.

4.1 Arazi Örtüsü/Kullanımı Değişimi

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından CORINE Arazi Örtüsü Projesi çerçevesinde, 1990, 2000 ve 2006 yılları için arazideki çevresel değişimlerin belirlenmesine yönelik hazırlanan veri tabanında arazi örtüsü ve arazi kullanımı²; yapay bölgeler, tarımsal alanlar, orman yeri ve yarı doğal alanlar, su kütleleri ve sulak alanlar olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. 1990-2000-2006 yılı Manisa ili merkez ilçe arazi örtüsü / arazi kullanımı dağılımı

	1990		2000		2006	
	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)
Yapay Bölgeler	2947.18	2,30704	4022.24	3,14860	4497.50	3,52062
▪ Sürekli Şehir Yapısı ³	148.80	0,11648	148.80	0,11648	148.80	0,11648
▪ Sürekliliği Olmayan Kentsel Yerleşim Alanları ⁴	852.98	0,66771	1221.91	0,95650	1221.91	0,95650
▪ Sürekliliği Olmayan Kırsal Yerleşim Alanları ⁵	1261.17	0,98724	1261.17	0,98724	1291.11	1,01068
▪ Endüstriyel ve Ticari Birimler	528.38	0,41361	543.65	0,42557	1375.21	1,07650
▪ Maden Çıkarım Sahaları	36.96	0,02893	207.47	0,16241	233.26	0,18260
▪ İnşaat Sahaları	0	0	520.35	0,40733	108.32	0,08479
▪ Spor ve Eğlence Alanları	118.89	0,09307	118.89	0,09307	118.89	0,09307
Tarımsal Alanlar	64615.92	50,58103	63612.46	49,79553	62914.26	49,24897
Orman Yeri ve Yarı Doğal Alanlar	60021.82	46,98478	59950.22	46,92873	60173.18	47,10327

Kaynak: Url-10

Tablo 1’de yer alan değerler merkez ilçelerde yapay bölgelerin oransal değerinin 1990-2006 arasında geçen 16 yılda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu grup

- 2 T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı verilerinde çoğu zaman birbiri yerine kullanılan arazi örtüsü ve arazi kullanımı terimlerine açıklık getirilmiş, arazi örtüsü; “yeryüzünü kaplayan bitki örtüsü ve insan yapıları”, arazi kullanımı ise; “araziye ilişkin insan aktiviteleri” olarak tanımlanmıştır (Url-11)
- 3 Bina, yollar ve yapay olarak kaplanmış alanların, toplam yüzeyin %80’ini kapsadığı alanlar olarak tanımlanmış, lineer olmayan bitki örtüsü alanları ve çıplak araziler hariç tutulmuştur (Url-12).
- 4 Büyükşehirlerin kenarında kalan banliyöler için kullanılmıştır (Url-12).
- 5 Büyükşehirlerin kenarında bulunmayan ilçeler ve kasaba özelliğine sahip yerleşimleri kapsamakta ve yerleşim dokusu tam kapalı olmayan, aralarda boş parsellerin rahatlıkla görüldüğü” yerleşim alanları için kullanılmıştır (Url-12).

içinde en çarpıcı değişim, %160 artış gösteren *endüstriyel ve ticari birimler* ile %43 artış gösteren *sürekliliği olmayan kentsel yerleşim alanlarında* olmuştur. Yapay bölgelerin alansal olarak %52,6'lık bir artış gösterdiği 1990-2006 aralığında tarımsal alanlarda %2,6'lık bir gerileme yaşanmıştır. Verimli tarım topraklarına sahip Manisa ili genelinde, Manisa merkez ilçeleri %8,25 ile Akhisar (%16,06) ve Salihli'nin (%11,78) ardından en fazla tarım alanına sahip ilçelerdir. Orman ve fundalık açısından da Akhisar (%12,91), Gördes (%11,78) ve Demirci'nin (%11,70) ardından %8,94 ile dördüncü sırada gelmektedir (Tablo 2) (Manisa İl Gıda Tarım Hayvancılık Müdürlüğü, 2012). Dolayısıyla yapay bölgelerde meydana gelen alansal değişim, kaçınılmaz biçimde ilçenin tarımsal alan miktarında gerilemeye neden olmakta, bu da yapay bölgelerin tarımsal alanlar üzerinde geliştiğine işaret etmektedir.

Tablo 2. İlçelere göre Manisa ili arazi kullanım dağılımı

İlçeler	Tarım Alanı (da)	Orman ve Fundalık (da)	Çayır ve Mera (da)	Tarım Dışı Arazi (da)
Merkez	425.001	447.750	20.450	394.611
Ahmetli	91.400	90.370	2.920	23.077
Akhisar	827.435	646.510	42.030	208.025
Alaşehir	366.188	217.850	41.160	345.817
Demirci	362.727	585.855	17.760	444.250
Gölmarmara	97.651	138.940	4.280	106.824
Gördes	308.500	590.045	26.080	27.210
Kırkağaç	214.975	250.510	9.360	98.619
Köprübaşı	98.621	3.560	2.550	147.436
Kula	355.633	257.285	23.350	361.730
Salihli	607.100	305.960	68.960	414.161
Sarıgöl	178.644	222.680	60.180	1.790
Saruhanlı	389.280	301.700	14.280	42.885
Selendi	360.400	319.890	28.310	25.738
Soma	218.470	432.970	13.730	163.431
Turgutlu	249.903	195.890	3.330	114.275
Toplam	5.151.928	5.007.765	378.730	2.919.879

Kaynak: Manisa İl Gıda Tarım Hayvancılık Müdürlüğü, 2012

Yıllar içinde kentin makro formundaki alansal değişimin tespitine yönelik olarak GoogleEarth 1990, 2000, 2006, 2010 ve 2015 yılı görüntülerinde merkez ilçelerin yerleşik alan sınırları çizilmiş ve Autocad programı kullanılarak alansal ölçüm yapılmıştır. Bu şekilde sanayi alanının büyümesi paralelinde yerleşim alanının büyüme yön ve büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Alansal ölçümler yaklaşık değerleri göstermektedir. GoogleEarth görüntüleri üzerinden yapılan alansal he-

saplamalar CORINE Arazi Örtüsü Projesi verilerinin içerdiği hassasiyette olamadığı için yerleşim alanı, MOSB ve küçük sanayi alanı sınırlarını belirten yerleşim lekesinin alansal büyüklüğündeki değişime odaklanılmıştır. Tablo 1’de yer alan değerler her iki ilçe sınırlarının geneline ilişkinken, Tablo 3’de yer alan değerler merkez ilçelerdeki yerleşim lekesinin sınırını esas almıştır. Tablo 3 ve Şekil 2, MOSB’de ve yerleşim alanındaki büyümenin 2010 ve 2015 yıllarında da devam ettiğini ve sanayinin baskısıyla gerçekleşen kentsel yayılmanın, yerleşik dokuyu çevreleyen verimli tarım arazileri yönünde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Manisa ili merkez ilçeler yerleşim lekesindeki alansal değişim (ha)*

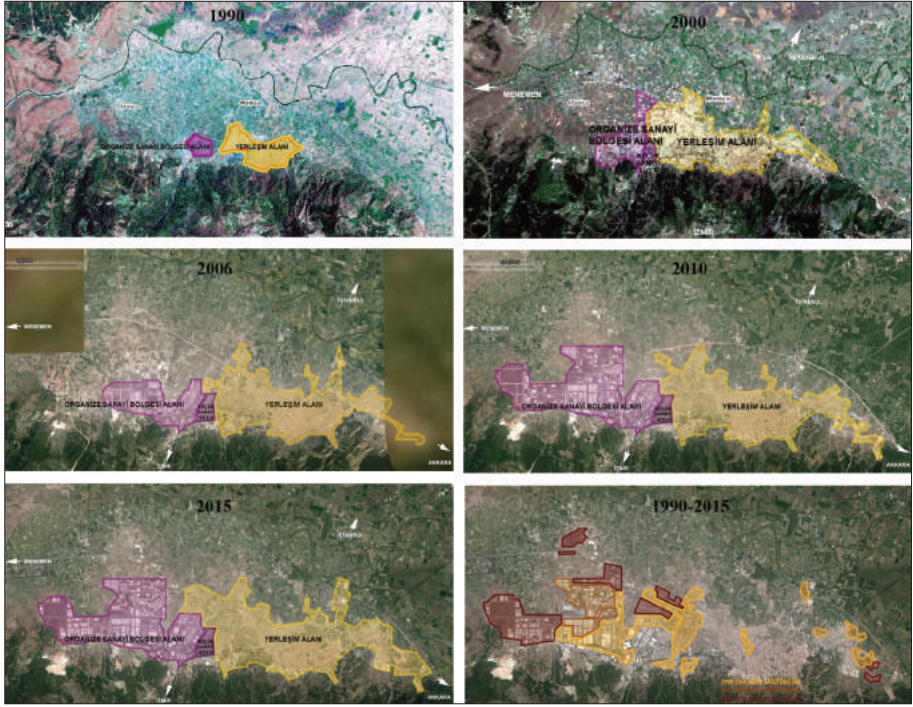
	1990		2000		2006		2010		2015	
	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)	Alan (ha)	Yüzde (%)
Yerleşim Alan	532	78,4	750	65,0	1190	66,9	1548	59,8	1860	64,1
MOSB	70	10,3	323,9	28,1	508,9	28,6	960	37,1	960	33,1
Küçük Sanayi	76,9	11,3	80	6,9	80	4,5	80	3,1	80	2,8
Toplam	678,9	100,0	1153,9	100,0	1778,9	100,0	2588	100,0	2900	100,0

*Güncel ve geriye dönük GoogleEarth görüntüleri üzerinden alansal ölçüm yapılarak hesaplanmıştır.

Tablo 3’de yer alan değerler yerleşim alanının 1990-2000 arasında yaklaşık %41, 2000-2006 arasında %59, 2006-2010 arasında %30, 2010-2015 arasında %20, 25 yıllık süreç içerisinde (1990-2015) ise %250 arttığını ortaya koymaktadır. Yine Tablo 3’de yer alan değerler MOSB alanının 1990-2000 arasında %363, 2000-2006 arasında %57, 2006-2010 arasında %89 arttığını, 2010-2015 arasında ise aynı kaldığını ortaya koymaktadır. Genel olarak 25 yıllık süreç içerisinde MOSB alanının %1271 artışı görülmektedir.

Yerleşim lekesinin toplam alansal büyüklüğünün değişimine bakıldığında, Tablo 3’de yer alan değerler, yerleşimin 1990-2000 arasında yaklaşık %70, 2000-2006 arasında %54, 2006-2010 arasında %45, 2010-2015 arasında %12, 1990-2015 arasında geçen süreçte ise %327 oranında büyüdüğünü ortaya koymaktadır. arttığı görülmektedir. Yerleşim alanının 25 yıllık süreçte %250 artış gösterirken, MOSB alanının %1271 artış göstermesi, yerleşik alan içinde sanayi alanının daha hızlı yayılma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir (Şekil 2).

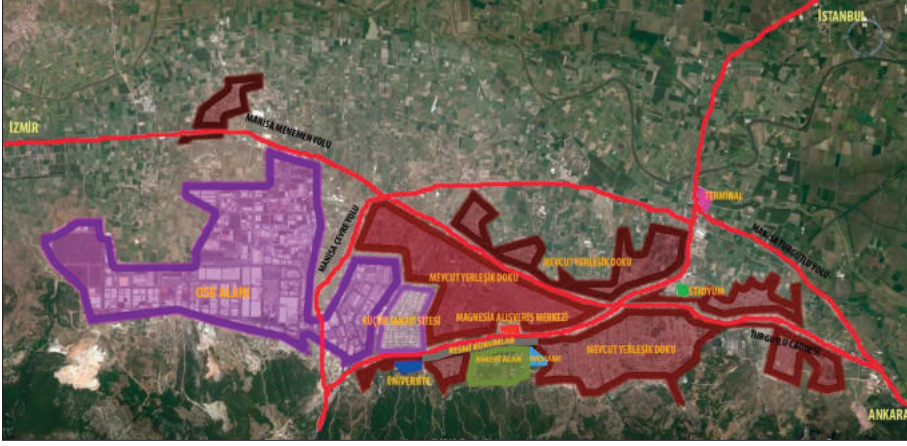

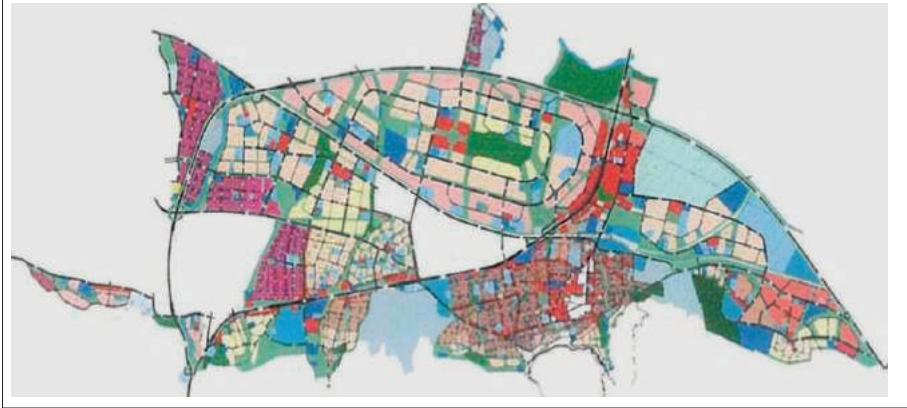
Şekil 2. 1990-2015 Yılları arasında kent makroformunun değişimi

Şehirsiz arazi kullanım durumu incelendiğinde (Şekil 3), kent içinde yer alan üniversite, hastane, kamu kuruluşları, askeri alan, alışveriş merkezi gibi büyük alan kaplayan kullanımların, MOSB'nin yer seçimine ve gelişimine paralel olarak kentin batı aksında ve ağırlıklı olarak 1990-2000 aralığında yer seçtiği görülmektedir. Konut kullanımı da benzer bir eğilim göstermiş ve sanayi alanındaki büyümeye bağlı olarak MOSB'nin doğu ve güneydoğusunda yer seçmiştir. Sadece yer seçimi değil, konut tipleri ve sunum biçimleri de çeşitlenerek gelişmiş, MOSB'nin doğusunda yüksek yoğunluklu apartmanlar ve kısmen toplu konut biçiminde bir gelişim söz konusu iken, güney kısımda düşük yoğunluklu, yüksek gelir grubunun yer seçtiği müstakil konut alanları ortaya çıkmıştır. Ayrıca İzmir-İstanbul bağlantısını sağlayan Manisa çevreyolunun hizmete girmesi, sadece sanayi alanının değil aynı zamanda kentin yerleşim alanının da kuzeyde yer alan verimli tarım toprakları yönünde gelişimine neden olmuştur. Kaldı ki, 1/5000 ölçekli nazım imar planı kararlarında da kentin gelişim yönünün doğal ve yapay eşikler nedeniyle, Manisa çevre yolu ile kent merkezi arasında kalan alanda belirlendiği ve verimli tarım arazilerinin kentsel gelişime açıldığı görülmektedir (Şekil 4).

Büyük Kentsel Proje Olarak Organize Sanayi Bölgelerinin Kentsel Gelişime Müdahalesi: Manisa Örneği

Şekil 3. Şehirselsel arazi kullanım durumu

Şekil 4. 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı (2012)

4.2 Arazi Değerleri Değişimi

1986-2014 yılları arasındaki dört yıllık dönemlerde arsa rayiç bedellerini güncelleyerek arsa değerlerinin değişimini inceleyen çalışma (Demir, 2014), MOSB ve çevresini içeren beş mahallede gerçekleştirilmiştir. MOSB I. Kısmın içinde yer aldığı ve sanayi alanının güneyindeki plansız konut gelişimini de içeren *Keçiliköy Mahallesi*, küçük sanayi sitesi ve konut alanlarını içeren *75. Yıl Mahallesi*, üniversite, kamu yapıları ve düşük yoğunluklu konut alanlarını içeren *Uncubozköy Mahallesi* ve yüksek yoğunluklu konut alanlarını ve 2012 yılında hizmete giren Forum Magnesia alışveriş merkezini içeren *Laleli Mahallesi* ve konut alanlarını içeren *Mesir Mahallesi* çalışma alanı olarak belirlenmiştir.

1986 yılı verilerinde çalışma alanı içerisinde sadece Laleli Mahallesinde yer alan cadde ve bulvarlarda rayiç bedellerin belirlendiği ve $15\$/m^2$ olduğu görülmektedir. 1990 yılı verilerine göre, çalışma alanı içerisinde Laleli ve Keçiliköy mahallelerinin tamamının, Uncubozköy ve 75. Yıl mahallelerinin ise bir kısmının arsa rayiç bedelleri bulunmakta ve bu değerler $0-25\$/m^2$ arasında dağılım göstermektedir. Mesir Mahallesindeki arsaların ise Manisa Belediyesinin kooperatif konut alanı olmak üzere istimlak çalışmaları nedeniyle emlak vergisine esas rayiç bedel değerlerinin belirlenmediği, alan genelinde ise bir önceki döneme kıyasla arazi değerlerinde artış gerçekleştiği görülmektedir (Demir, 2014) (Şekil 5).

Şekil 5. MOSB çevresinde yer alan mahallelerde arsa değerleri değişimi (\$/m²) (Demir, 2014)

1994 yılı sokak bazında arsa değerleri dağılımında en yüksek değerler Laleli Mahallesi'nde yer alan Nusret Köklü Caddesinde görüldüğü ve burayı yeni yapılaşan mahalleler olan Mesir ve 75. Yıl mahallelerinin yüksek değerlerle takip ettiği görülmektedir. Uncubozköy ve Keçiliköy mahallelerinin iç kısımları en düşük, ana cadde ve bulvarlar ise yüksek değerlere sahiptir. Laleli Mahallesi'nin kent merkezine yakın olması ve ana caddelere olan yakınlığı arsa değerlerinde 1990 yılına oranla %645'lik bir değişime neden olmuştur. Ayrıca Keçiliköy Mahallesi'nden geçen Mimar Sinan Bulvarında da %600'lük bir değer artışı bulunmaktadır. Genellikle bölgede artış eğiliminde olan arsa değerlerinin, 1998 yılında bir önceki döneme göre %70'lere varan oranda gerilediği görülmektedir. Büyük oranda 1994 yılında yaşanan finansal krizle ilişkilendirilebilecek bu durum sonucunda arsa değerlerinin alan genelinde 3-40\$/m² aralığında olduğu tespit edilmiştir. Alan genelindeki düşüşe karşılık, üst gelir grubunun düşük yoğunluklu, çoğunlukla müstakil konutlarda yer seçmeye başladığı Uncubozköy Mahallesi'nin kuzey kesimi ve Keçiliköy Mahallesi'nin güney kesiminde arsa değerlerinde %20-175 arasında değişen oranlarda artış gerçekleşmiştir (Demir, 2014) (Şekil 5).

2002 yılı arsa değerleri, 2001 krizinin etkisiyle 1998 yılı arsa değerleri dağılımı ile benzerlik göstermekte, Uncubozköy ve Keçiliköy mahallelerinde süregelen yapılaşmaların tamamlanması ve yeni kentsel alan taleplerinin oluşmasıyla bu kesimlerde değer artışları görülmektedir. 2006 yılı verileri, arsa değerlerinde yüksek oranda artışların gerçekleştiğini, en yüksek değerlerin 80-120\$/m² arasında değişen değerlerle Uncubozköy Mahallesi genelinde olduğunu, bunu 75. Yıl Mahallesi, Laleli ve Mesir mahallelerinin takip ettiğini ortaya koymaktadır. Uncubozköy ve Keçiliköy mahalleleri eski köy yerleşik alanları ise en düşük değere sahip bölgelerdir. 2006 yılında, Uncubozköy Mahallesi'nin alan genelinde en yüksek artış değerlerine sahip olduğu görülmüştür (Demir, 2014) (Şekil 5).

2010 yılı arsa değerleri dağılımı, Mimar Sinan Bulvarı'nın en yüksek arsa değerine sahip olduğunu, bunu Öz Saruhan Bulvarı, Cemal Ergün Caddesi, Bahri Sarıtepe Bulvarı, Nusret Köklü Caddelerinin izlediğini ve arsa değerlerinin 33-400\$/m² arasında dağılım gösterdiğini ortaya koymaktadır. Arsa değerlerinin en yüksek olduğu Uncubozköy Mahallesi'nin sırasıyla 75. Yıl, Laleli, Mesir ve Keçiliköy mahalleleri izlemektedir. Uncubozköy Mahallesi'nin güney kesimlerindeki artış %560'ı bulmaktadır. 2014 yılı arsa değerleri dağılımı 2010 yılı ile benzerlik göstermekte, Mimar Sinan Bulvarı ve ana caddelerde arsa değerlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Uncubozköy ve 75. Yıl mahallelerinde arsa değerleri en yüksek ortalamaya sahipken, Keçiliköy Mahallesi'nin kuzey kesimleri ise düşük ortalamaya sahiptir. Arsa değerlerinin 45-335 \$/m² aralığında olduğu 2014 yılında, 2010 yılına göre %16-21 oranında düşüş gerçekleştiği görülmektedir (Demir, 2014) (Şekil 5).

MOSB'nin kuruluşundan bugüne sürekli büyüyen gelişmesi, kentin gelişme yönünü batı aksında sınırlandırmıştır. Kent, yerleşime yönelik baskı sonucu, özellikle kuzeyde yer alan tarım alanlarına doğru gelişmeye devam etmiştir. Sanayinin gelişimine paralel olarak artan göçle birlikte kentsel arsa fiyatlarında da artış gerçekleşmiştir. Her ne kadar dönemler itibari ile ekonomik krizlere bağlı olarak arsa değerlerinin kendi içinde düşüşler yaşansa da, yıllar itibari ile arsa değerlerinde genel bir artış görülmektedir. MOSB'nin kurulmasıyla beraber sanayi istihdamına bağlı olarak kent batı aksı üzerinde gelişim göstermiş, üniversitenin, kentin ilk ve tek alışveriş merkezi olan Forum Magnesia'nın ve kimi kamu kuruluşlarının bu aks üzerinde yer seçmesine bağlı olarak gelişen yeni konut talepleri değer artışlarını tetiklemiştir. Kriz dönemleri hariç arsa değerlerinde sürekli bir artış olduğu hatta bazı alanlarda krize rağmen artışın devam ettiği görülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma genelde organize sanayi bölgelerinin, özelde ise MOSB'nin gelişiminin bölge ve ülke ekonomisi açısından önemini yadsınamakla birlikte bu tip bir büyük kentsel projenin sanayicinin yoğun ilgi ve talebi doğrultusunda kısımlar halinde büyümesini sürdürmesinin, kentin mekânsal yapısı açısından getirdiği risklere dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Daha önce tarıma dayalı bir ekonomiye sahip kentin, MOSB'nin kuruluşuyla birlikte zaman içinde sanayiye dayalı bir ekonomiye dönüşmesi, kentin sosyo-ekonomik ve mekânsal yapısında önemli bir gelişim ve değişim sürecini beraberinde getirmiştir. Sürekli bir büyüme ve genişleme eğiliminde olan MOSB'nin günümüzde neden olduğu negatif etkiler, başlangıçta bir başarı öyküsü olarak öne çıkan bölgenin kentin mevcut ve gelecekteki mekânsal gelişimi açısından giderek bir tehdit haline dönüşmesine neden olmuştur. Nitekim Yunusemre Belediyesi Strateji Geliştirme Müdürlüğü tarafından hazırlanan 2015-2019 Stratejik Planda da ilçede MOSB'nin varlığının avantajlarının yanı sıra yeni yapılaşma talebi, nüfus yoğunluğu, trafik sıkışıklığı, göç, kültür yozlaşması, konut fiyatlarında artış, hava-su kirliliği ile verimli toprakların kaybolması gibi riskleri beraberinde getirdiğine dikkat çekilmiştir (Url-13).

Sanayinin geliştirilmesine yönelik devlet teşvik ve kredileri, 1980lere kadar ulusal bir tarım merkezi konumunda olan kentin sanayi kentine dönüşmesine yol açmıştır. Sanayi alanı ise kenti çevreleyen sulu tarım arazisi niteliği taşıyan topraklar üzerinde gelişim göstermiş ve diğer büyük kentsel projeleri çevresine çekerek kentin batı yönünde dengeli olmayan bir mekânsal büyüme göstermesine neden olmuştur. Özellikle yenilenen ulaşım ağı, yapımı süren ve İzmir-Manisa arası yolculuk süresini 15 dakikaya indirecek Sabuncubeli Tüneli, yerleşim alanının çevresinden geçen ve İzmir-İstanbul'u birbirine bağlayan yeni Manisa çevre yolu kentin kuzey yönünde gelişmesine ve Muradiye yerleşmesiyle bütünleşerek arada kalan özellikle

sulu tarım arazisi niteliği taşıyan alanların yapılaşmaya açılarak yok olmasına neden olmaktadır. Tarım alanlarının sanayi ve konut alanları biçiminde yapay alanlara dönüşümü, yerleşmenin yaşanabilirlik ve sürdürülebilirlik anlamındaki geleceği açısından tehdit oluşturmakta ve kentin kendi yerel özelliklerinden yararlanmadan tamamen dış kaynaklı gelişmesi riskini beraberinde getirmektedir (Karataş ve Erdoğan, 2014). Öte yandan İzmir'e ve limana yakınlık, diğer altyapı avantajları nedeniyle elektrik-elektronik sanayinin önde gelen firmalarının alanda yer seçmesi ile gerçekleşen sektörel değişim bölgenin gelişimini hızlandırmıştır. Kaldı ki, yerel ve bölgesel ürünlerin sanayinin hammaddesini oluşturmadığı bu sektörde ihtiyaç duyulan kalifiye işgücü de ağırlıklı olarak kent dışından sağlanmaktadır.

Sözü edilen negatif etkiler, sanayi sektörünün kentin sürdürülebilir mekânsal gelişimine imkan verecek alternatif alanlarda gelişiminin sağlanmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Ayrıca sanayinin, tarım, turizm, madencilik gibi diğer sektörleri de destekleyecek alternatif sanayi yatırım kolları şeklinde çeşitliliğe kavuşturulması gerekmektedir. Bu amaçla hazırlanacak imar planlarında gelişme konut alanı önerilerinin verimli tarım arazileri üzerindeki mevcut gelişimi sınırlandıracak şekilde alternatif alanlarda yapılması önem kazanmaktadır. Özellikle Gediz Havzası içerisinde yer alan ve önemli bir tarım potansiyeline sahip kentin bu potansiyelini kullanmaması ve hatta yapılaşmaya açarak yok etmesi, kentin geleceğini de yok etmesi anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak; sanayi alanlarının gelişiminin, kentin yeterli potansiyele sahip diğer ilçelerinde sağlanması, bunu yaparken de kentin tarım ve maden potansiyelini kullanan yeni ihtisas OSB alanların yaratılması önem kazanmaktadır. Bu alanlarda sanayi gelişimini cazip kılacak gerekli teşviklerin ve altyapının oluşturulması, özellikle de ihracat açısından avantaj sağlayacak düzenlemelere gidilmesi, kent planlarının da bunu destekleyecek şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir. Özellikle katma değeri yüksek, tarıma dayalı sanayinin gelişimine yönelik geliştirilecek teşvikler tarım alanlarının korunmasını sağlayacak, bu sayede kentin tarımsal merkez kimliği korunup geliştirilirken, sadece kent merkezinin değil, geri kalmış ilçe merkezlerinin de gelişimi sağlanacaktır. Özellikle Akhisar, Salihli ve Köprübaşı ilçelerinin tarımsal potansiyeli, Salihli ve Soma ilçelerinin maden zenginliği, Kula ve Demirci ilçelerinin turizm potansiyeli kentin gelişim yönünü hafifletecek önemli girdi teşkil etmektedir. Kent merkezinin ve ilçe merkezlerinin ulaşım ve teknik altyapısının bu süreci destekleyecek biçimde yeniden düzenlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu noktada BALO⁶ projesi ve İzmir-Gebze oto-

6 Büyük Anadolu Lojistik Organizasyonları Projesi (BALO); Anadolu'daki sanayici ve ihracatçıya ait yüklerin, yerel yük toplama merkezlerinde birleştirilmesini ve Bandırma'dan, Tekirdağ'a Marmara Denizi'ni geçerek, Avrupa'nın iç kesimlerine demiryolu ile ulaştırılmasını hedeflemektedir. Ülkemiz ihracatına Avrupa pazarında rekabet avantajı sağlayacak proje ile zamandan ve taşıma ücretlerinden tasarruf edilecektir. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin öncülüğünde ve katılımında, Türkiye'nin birçok yöresinden oda, borsa ve organize sanayi bölgelerinin iştiraki ile 94 ortakla kurulan projeye Akhisar, Alaşehir, Salihli ve Soma ilçeleri dahil edilmiştir (Url-14).

yol bağlantı noktalarının kente avantaj sağlayacak şekilde doğru saptanıp yatırım yapılması bu sürece ulaşımı kolaylaştıracaktır. Bu amaçla öncelikle üst ölçekli stratejik planlarda il bütününde gelişme yönü ve gelişme alanları, kentin var olan diğer potansiyellerini kullanacak şekilde öneriler ve sınırlamalar getirmeli ve planın bir an önce uygulamaya geçilmesini sağlayacak koşullar oluşturulmalıdır. Yapılacak olan yeni yatırımların ve devlet teşviklerinin alternatif alanlara yönlendirilmesi, MOSB'nin verimli tarım toprakları üzerinde süregelen genişlemesini de sınırlandıracaktır. Böylelikle kent, var olan önemli sanayi kimliğini koruyup geliştirirken, tarımsal kimliğine de yeniden kavuşacak, kurulacak sanayi-tarım ilişkisi kentin mekânsal, toplumsal ve ekonomik gelişimine büyük katkı sağlayacaktır.

Teşekkür

Bu makalede yer alan değerlendirmelerin bir bölümünde, DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, 2013/2014 Eğitim Yılında verilen ve yürütücülüğünü Yrd.Doç.Dr. Eylem Bal, Ar.Gör. Senem Tezcan ve Ar.Gör. Ceren Ağın ile birlikte üstlendiğimiz PLN 4112 Şehir Planlama Stüdyosu VI dersi kapsamında öğrencimiz Mevlüt Demir tarafından hazırlanan bitirme projesi verilerinden yararlanılmıştır. Sözü edilen çalışmanın ortaya çıkması sürecinde emeği geçen öğretim üyelerine, özverili çalışması nedeniyle Mevlüt Demir'e ve güncel arazi kullanım durumunun alansal hesaplamalarında bize destek olan öğrencimiz Melishan Bozkurterdem'e en içten teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

Albrechts, L. (2006). Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects, *European Planning Studies*, 14/10, 1487-1500.

Bakır, N.Y. (2013). Kentsel Proje Kavramı ve Gelişim Süreci. *Avrasya Terim Dergisi*, 2013, 1 (2), 74-82.

Bayülken, Y. ve Kütükoğlu, C. (2012). Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri Teknoparklar. TMMOB Makine Mühendisleri Odası Oda Raporu Genişletilmiş 4. Baskı, Yayın No: MMO/584

Bilsel, C. (2000). 19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir'de Büyük Ölçekli Kentsel Projeler ve Kent Mekanının Başkalaşımı, *Egemimarlık* 2000/4, 36, ISSN 1301-9694, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, 34-37.

Demir, M. (2014). Manisa Organize Sanayi Bölgesi Çevresi Arsa Değerleri Değişiminin İncelenmesi", DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayınlanmamış Lisans Bitirme Projesi Raporu, İzmir.

DEÜ, (2014). Mekansal Stratejik Planlama Çalışması Araştırma Raporu – Manisa. D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, PLN4111 Şehir ve Bölge Planlama Projesi V Dersi kapsamında hazırlanan yayınlanmamış araştırma raporu, İzmir.

Diaz Orueta, F. ve Fainstein, S.S. (2009). The New Mega-Projects: Genesis and Impacts, *International Journal of Urban and Regional Research*. TheAuthors. JournalCompilation, Joint Editors and Blackwell Publishing, 759-767.

Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*. Sayı 28, Temmuz-2013, 211-231.

Karaköse, E., (2004). “Manisa’da Sanayileşme ve Sosyo Ekonomik Gelişme: Sanayi-deki Gelişmenin Sosyal ve Tarımsal Yapı Üzerindeki Etkileri”, Şafak Basım, Manisa.

Karataş, N. (2015). “Gelişen Sanayi Kalkınan Manisa”, *Planlama Perspektifinden Politika ve Stratejiler* içinde, ed. Y. Oral, A. Dalgakıran Erdoğan, N. Karataş, E. Bal. Manisa Büyükşehir Belediyesi Yayını (basım aşamasında), Manisa.

Karataş, N. ve Erdoğan Dalgakıran, A. (2014). “Manisa’nın Geleceğini Büyük Projeleri Üzerinden Okumak ve Yeniden Kurgulamak”. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 38. Kolokyumu, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Manisa İl Gıda Tarım Hayvancılık Müdürlüğü, 2012. Kurum verisi, Erişim tarihi Eylül, 2013.

Swyngedouw, E., Moulaert, F. ve Rodrigues, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, Volume 34, Issue 3, July 2002, Pages: 547–582. Blackwell Publishing.

Url-1 OSB Bilgi Sitesi, <https://osbbs.sanayi.gov.tr/>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-2 “MOSB Hakkında”, <http://www.mosb.org.tr/Hakkinda.asp>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-3 “81 İl Durum Raporu (2014)”, <http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/81-il-sanayi-durum-raporu-14112014152901.pdf>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-4 “Rakamlarla MOSB”, <http://www.mosb.org.tr/RakamlarlaMOSB.asp>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-5 “Sektörlere Göre Firmalar”, <http://www.mosb.org.tr/Firmalar.asp>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-6 “İSO 2014 Yılı İlk ve İkinci 500 Sanayi Kuruluşları Anketinde Yer Alan Bölge Firmalarımız”, <http://www.mosb.org.tr/SayfaOku.asp?i=45>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-7 “Sayılarla Manisa”, <http://www.manisa.gov.tr/kurumlar/manisa.gov.tr/documents/sayilarla-manisa-2014.pdf>, Erişim tarihi Aralık 2014.

Url-8 “Manisa İli Yerel Ekonomik Gelişme Programı (2014-2016) 1. Taslak”, http://www.zafer.org.tr/jdownloads/Planlar/manisa_yegep_1.taslak.pdf, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-9 <http://rip.ormansu.gov.tr/rip/AnaSayfa/cbs-ve-uzaktan-algilama/kapsam.aspx?sflang=tr>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-10 “Manisa ili Manisa ilçesi arazi örtüsü/arazi kullanım verileri”, <http://aris.ormansu.gov.tr/csa/>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-11 http://aris.ormansu.gov.tr/index.php?q=tr/arazi_kullanim/arazi_kullanimi, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-12 http://aris.ormansu.gov.tr/index.php?q=tr/arazi_kullanim/ulusal_arazi_ortusu_siniflandirma_sistem, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-13 “Yunusemre Belediye Başkanlığı 2015-2019 Stratejik Plan”. <http://www.yunusemre.bel.tr/uploads/STRATEJIKPLAN2512.pdf>, Erişim tarihi Ekim 2015.

Url-14 “BALO Hakkında”, <http://www.balo.tc/hakkimizda>, Erişim tarihi

İSTANBUL'DAKİ BÜYÜK ÖLÇEKLİ PROJELER ve TOPLUMSAL MUHALEFET

Araş. Gör. **Ayça ÇELİKBİLEK**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Geçmiş dönemlerde kent yönetimlerinin öncelikli görevi, bölge yaşayanlarının temel ihtiyaçlarını karşılamak üzerine kurgulanmış, bu dönemlerde kentler kamusal sistem ve hizmetlerindeki başarıları ile ünlenmiştir. Endüstriyel dönem boyunca, 1970'lerin başlarına kadar devam eden bu süreçte, kentsel yönetimler eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel kamusal hizmetleri sağlayan kentlerin yöneticileri olarak işlev görmüştür (EISINGER, 2000).

1970 sonrası dönemde hükümetin yeniden dağıtım faaliyetleri, küreselleşmenin mevcut eğilimleri içinde olmadığından artık demode bir politika olarak görülmeye başlanmıştır (MacLeod, 2002). Harvey'in kentsel yönetişimin yönetsel formundan girişimci formuna geçiş olarak tanımladığı bu süreçle, özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki kentsel yönetim süreçlerinde ana odak temel minimum standartları ve kamusal hizmetleri sağlamaktan ekonomik büyüme için uygun ortamı sağlamaya yönelmiştir (HARVEY, 1989).

Yaşanan bu sürecin günümüz kentlerinde iki farklı etkisi olmuştur. Hizmet odaklı yaşanan bu değişime ilk olarak belediyelerin rolünün değişmesine neden olmuştur. Refah devletinin geri çekilmesi, iş ve yatırım yaratmanın bir yolu olarak büyüme yanlısı politikaları izlemeleri için yerel yönetimler üzerinde güçlü bir baskı yaratmıştır (COOK, 2004). Böylece daha önceden kente ve kentliye ayrılan kaynaklar artık kentler arasındaki iş, yatırım ve turist çekmek için artan rekabet nedeniyle kentin imajını değiştirecek, tüketimi vurgulayan mekânlar oluşturmak ve

yabancı turist ve yatırımcıları çekecek projeler yaratmaya ayrılmaya başlanmıştır. Böylece özellikle sanayinin terk ettiği kent merkezleri başta olmak üzere, kentsel rekabette avantaj elde etmek isteyen kentlerde birer birer büyük ölçekli, prestij odaklı kentsel projeler görülmeye başlanmıştır.

İlk örnekleri başarılı olduktan sonra birbirinin kopyası olarak birçok şehirde ortaya çıkmaya başlayan büyük ölçekli projeler tekel rantı elde edebilecekleri konumlarda, bu projeler için yeterli büyüklükte alanlara sahip ve çoğu zaman birbiriyle yakın konumlanmış parsellerde projelendirilmektedir. Eski sanayi alanlarının dönüşümü ile gerçekleştirilmeye başlanan bu süreç ne yazık ki daha sonraları geniş kamusal arazilerin üzerlerinde büyük ölçekli projeler yapılmak üzere özel sektöre ya da kamu/özel sektör ortaklıklarına devredilmesine neden olmuştur. Böylece kamusal mekânların ve kamu hizmetlerinin üretiminden kaçınmakla başlayan süreç, bir süre sonra mevcut kamusal alanların, kent kültürlerinin de yok edilmesine neden olmuştur. Böylece emeğin yeniden üretiminin maliyetinden kaçınma eğilimine giren sermaye, daha önceki dönemlerde kamu kurumlarına yüklediği bu maliyeti, neoliberal dönemde çalışanlara devretme eğilimine girmiştir. Oysaki şehrin ortak alanları ve aslında bütünü, emeğin kolektif üretiminin sonucudur. Ortak alanları talep etmek bu açıdan emeğin kendi ürünü üzerinde hak iddia etmesinden başka bir şey değildir (HARVEY, 2013).

Bu çalışma, kentteki ortak alanların, hatta kentin tamamının kolektif üretimin sonucunda oluşması fikrinden hareketle, kamusal alanlar başta olmak üzere, kentsel alanlarda birbiri ardına hızla yükseltelen büyük projelere karşı kentlilerin gösterdiği tutumu ve sonucunda elde ettiklerini araştırma amacındadır. Bunun için öncelikle literatürde büyük ölçekli projelerin nasıl tanımlandığı, özelliklerinin ve amaçlarının neler olduğu incelenecektir. Daha sonra, kent hakkı bağlamında, kent sakinlerinin kent mekânı ile ilişkileri ve bu ilişkinin özellikle neoliberalizm sonrasında kentsel mekâna yapılan müdahalelerle ne gibi değişimler geçirdiği incelenecektir. Bu aşamalarda kent sakini, kent mekânları ve büyük ölçekli projeler arasındaki ilişki ortaya konduktan sonra Türkiye'nin küresel rekabete açılan en büyük kapısı olan İstanbul üzerinden büyük ölçekli projelere dair yapılan bir araştırma ile kent sakinlerinin kenti talan eden, yukarıdan inme bu projelere karşı tutumu, gösterdiği muhalefet ve bu muhalefetin gücü incelenecektir.

2. Büyük Ölçekli Projeler

Sanayisizleşme süreci ekonomik etkilerin yanı sıra sosyal yapı ve fiziksel mekânda da önemli değişiklikler yaratmıştır. Ekonomik sistemi sanayi üzerine kurgulanmış, sanayi alanlarının kentin büyük kısmını kapladığı kentlerde sanayilerin kent dışına ya da üretimin daha ucuz yapılabileceği başka bölgelere taşınmasıyla birlikte

yüksek işsizlik oranlarına ek olarak, eski kent merkezlerinin, liman alanlarının, endüstriyel yapıların terkedilmesi ile kentlerde zayıf bir imaj oluşmuş, kamu gelirleri azalmıştır. Kent için yeni yatırımları çekme yollarının arandığı bu dönemde kentlerin terk edilmiş bölgelerinde neoliberalizmin yeni fikirleriyle desteklenen yenileme hareketleri başlamıştır. Bu noktada, özellikle yüksek profilli, kent merkezi ya da kıyı yerleşimleri gibi alanlarda özel sektör katılımı ile yatırım çekmek, kente yeni ve güçlü bir imaj kazandırmak amacı ile büyük ölçekli kentsel projeler tasarlanmaya başlamıştır.

İlk projelerin bu tür kentlerde ortaya çıkmasından sonra, başarılı olan proje türleri küresel düzlemdeki kent rekabetinde geride kalmak istemeyen, atak yapmak isteyen kentlerde kopya edilmeye başlanmıştır. Belirli zaman sonra izlenen bu strateji, kentsel alanları orada yaşayanların ortak alanı olmaktan çıkartarak, kültürel müşterekleri metalaştırmıştır. Bütün mekânları Disney World'e benzetmeye odaklanmış kent stratejisi kentsel alanları kentsel ortak mekânlar yaratmaktan ziyade kente para bırakacak turistler için tasarlanmaya başlanmış, böylece kentli kullanımına sunulan kentsel mekânlar bir bir özelliklerini kaybetmeye başlamıştır. Tüm bu vahim durum bir üniversite öğrencisinin şu sözleriyle açıkça ortaya konulmaktadır: "Disney World'de bütün ülkeler birbirine çok daha yakın, size her ülkenin en güzel yanlarını gösteriyorlar. Avrupa ise sıkıcı bir yer. İnsanlar tuhaf diller konuşuyor, etraf pis. Avrupa'da gezerken bazen günlerce ilginç hiçbir şeye rastlamıyor insan, oysa Disney World'de her dakika farklı bir şey oluyor, insanlar keyif alıyor. Çok daha eğlenceli. İyi tasarlanmış." (KELBAUGH, 1997).

Büyük ölçekli projeler, geniş bir coğrafi alana yayılmak yerine pazarlanma ihtimali en yüksek lokasyonlara odaklanmaktadır. Bu da tüm şehir üzerindeki planlı kurgudan bölge veya bölgelere vurguya doğru bir değişim yaratmıştır (TAVSANOĞLU & HEALEY, 1992). Bu tür projelerde yer seçimi en yüksek ihtiyaca göre değil, kâr potansiyeline göre yapılmaktadır. Büyük modern şehirlerde görülen bu büyüme beraberinde şehrin bazı bölgelerine özellikle merkezi bir konumda bulunan arsalarla suni ve akıl almaz bir değer artışı getirmektedir (ENGELS, 1970).

Bu durum, kısıtlı olan kentsel arazinin insanlar için daha iyi fırsatlar yaratacak projeler yerine, en çok gelir getirecek kullanım ile belirli kesimlere pazarlanmasına neden olmuştur. Yani tüm kent sakinlerinin yaşam kalitesini ve mekân kalitesini artırmak yerine, prestijli bir konumda, alana özgü olarak tasarlanan projelerle, kentin üst düzey sakinlerini kente (tekrar) çekmeyi ve onların talep edeceği biçimde mekânlar yaratmayı hedeflemektedir. Bu tür projelerin genel savunması ise; bu projeler ile yaratılan faydaların zamanla toplumun alt kesimlerine de damlayacağı yönündedir. Bu nedenle büyük ölçekli projeler sıklıkla "önemli, yüksek profilli ve prestijli arazi ve kentsel dönüşümde etkili ve katalitik rol oynayan mülkiyet

gelişmeleri” olarak ifade edilmektedir (BIANCHINI, 1992). Bu tür projelerin yaratacağı değer artışı ile etrafını da zamanla dönüştüreceği beklenmektedir.

Birçok kullanım türünde karşımıza çıkan büyük projeler, temelde iki türden oluşmaktadır: *megaprojeler* ve *flagship* projeler. Literatürde kimi zaman birbirinin yerine de kullanıldığı görülen bu iki kavram ortak birçok özellik taşımakla birlikte, temelde maliyet hesabı üzerinden ayırt edilmektedir. Megaproje olarak nitelendirilen büyük ölçekli kentsel projeler, maliyeti milyon dolar ya da euro üzerinde olan proje türleridir. Bu projeler, maliyet üzerinden nitelendirildiği için kentsel proje olabileceği gibi birçok türde olabilir: hızlı tren hatları, havaalanları, limanlar, otayollar, hastaneler, ulusal sağlık ya da emeklilik sistemleri, olimpiyatlar, büyük ölçekli imza mimariler, barajlar, rüzgâr tarlaları, açık deniz yağ ve gaz çıkarımları, yeni uçak gelişimleri, büyük konteyner ya da cruise gemileri, yüksek enerji parçacık hızlandırıcıları, Amazon, Maersk gibi büyük tabanlı tedarik zinciri şirketlerinin lojistik sistemleri gibi. Uzun araştırma, tasarım ve inşa süresine sahip olan bu proje türleri, bu nedenle maliyet hesaplarının doğru yapılamaması sonucu yatırımcılara ve ülke ekonomisine büyük yükler getirebilmektedir. Projelerin onda dokuzunda görülen ve kimi zaman projelerin durmasına ya da iptaline de yol açabilen bu maliyet aşımaları %50’ye kadar normal karşılanırsa da bu oranın çok üstünde maliyet aşımaları da oldukça sık görülmektedir. Örneğin, Amerika ve Fransa’yı birbirine bağlayan Avrupa’nın en uzun sualtı demiryolu tüneli Manş Tüneli’nin maliyet aşımı %80, Denver Uluslararası Havaalanı’nın maliyet aşımı %200, Boston Big Dig’in %220, Sydney Opera Binası’nın %1.400 ve Süveyş Kanalı’nın %1900’dür. Bu büyük riskten dolayı da özel sektörün bu projelere girmesi için genellikle devlet desteği ya da kamu-özel sektör ortaklığı sağlanmaktadır. Diğer yandan, bu aşırı maliyet aşımalarının kente getirdiği yük çoğu zaman kentsel muhalefetle karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü kent topraklarının belirli bir kesimin yararlanacağı projelere ayrılması bir yana, bu projelerin devlet destekli olarak, devlet güvencesi altında yapılıyor olması faturasının çoğunluğu bu alanları kullanamayacak, onlardan fayda elde edemeyecek olan kent sakinlerine kesildiği anlamına gelmektedir.

Diğer bir büyük ölçekli proje türü olan *flagship* projeler ise; çoğunlukla dönüştürülmek istenen alanlarda kullanılmaktadır. Hedef kitleleri yatırımcılar, turistler ve üst düzey kullanıcılar olan bu proje türleri, yüksek maliyetli olmakla birlikte maliyetin önemsenmediği proje türleridir. Çünkü bu proje türlerinde asıl amaç suya atılan bir taş gibi, yapılan prestijli projenin zamanla çevresini dönüştürmesidir. Elbette ki, megaprojeler de etrafında bir değer artışı yaratmakta ve bu değer artışı çevresinde bir takım dönüşümlere neden olmaktadır. Ancak, *flagship* proje türlerinde asıl amaç projenin etrafını dönüştürmesidir. Bu nedenle de katalizör olarak görülen bu projelerden elde edilecek olan kâr ya da zarar çoğu zaman göz ardı edilir. Kentsel projeler olan bu proje türleri; kongre merkezleri, stadyumlar, lüks alışveriş ve yaşam merkezleri, temalı alanlar, simgesel yapılar, finans merkezleri, kıyı

gelişimleri, akvaryumlar, müzeler, üst düzey otel ve bazı konut gelişmeleri gibi projelerdir.

Günümüzde büyük ölçekli kentsel proje yapımını tetikleyen, onları karar vericiler için çekici kılan dört büyük görkem bulunmaktadır (FLYVBJERG, 2014). Bunların ilki olan “teknolojik görkem”, Miller(1965) ve Marx(1967)' a ithafen, 19.yy ve 20.yy başlarında Amerikan kültüründeki teknolojinin pozitif tarihini anlatmak için kullanılmaktadır. Terimi büyük ölçekli proje çalışmalarına Frick(2008) sokmuş ve teknolojik görkemi mühendis ve teknolojistlerin büyük inşalardan ve en yüksek binayı, en uzun köprüyü, en hızlı uçağı, en geniş rüzgâr türbinini ya da herhangi bir şeyin ilkini inşa etmek ve teknolojinin yapabileceklerinin sınırlarını zorlayan yenilikçi projelerden duyulan aşırı gurur olarak tanımlamıştır. Kentsel rekabet düzeyinin geldiği noktada yapılan bir projenin biraz daha iyisini yaparak rekoru elde tutmak ve kentin adını bu şekilde duyurmak bu tür projelerde sıkça karşılaşılan hedeflerden biridir.

Büyük ölçekli projelerin seçilmesini tetikleyen ikinci görkem; politikacıların kendileri ve işleri için anıtlar inşa etmekten duydukları aşırı sevincin anlaşıldığı “politik görkem”dir. Büyük ölçekli projeler, belirgindir, ilgi depolarlar ve kurucularına proaktiflik havası sağlarlar. Medya mknatısı haline gelen bu projeler, politikacıların yeniden seçilmelerini sağlayan kamuya ürün tanıtım tipidir, bu nedenle aktif olarak bunun peşinde koşarlar. Türkiye’de de son birkaç seçim dönemi düşünülürse politikacıların vaatlerinin hep kentler üzerinde yapılacak “çılıgın” projeler üzerinden yürütüldüğü açıkça görülmektedir.

Bir sonraki “ekonomik görkem”, büyük projelerin iş insanları ve sendikaların para kazanmaları ve iş elde etmeleri için elverişli olması anlamına gelmektedir. Megaprojeler için verilen büyük bütçeler göz önüne alındığında, müteahhitleri, mühendisleri, mimarları, danışmanları, inşaat ve ulaşım işçilerini, bankerleri, yatırımcıları, toprak sahiplerini, avukatları ve geliştiricileri içeren, etrafa harcancak çok fazla para vardır.

Son olarak, “estetik görkem”, tasarımcıların ve insanların iyi tasarımdan ve binalardan, kullanımdan ve San Francisco'nun Golden Gate köprüsü ya da Sydney Opera Binası gibi büyük ve aynı zamanda ikonik olarak güzel bir şeye bakmaktan duydukları mutluluktur. Bu nedenle son zamanlarda yapılan büyük projelerin yıldız mimarlara tasarlatılarak kentlerin bu ikonik yapılarla pazarlanması gündeme gelmiştir.

Tablo 1. Büyük Ölçekli Projelerin Sahip Olduğu Dört Büyük Görkem

Görkem Türü	Karakteristik
Teknolojik	Mühendis ve teknolojistleri “en yüksek – en büyük – en hızlı” kategorilerinden hangisi uygunsu projeyi o alana zorlama heyecanı
Politik	Politikacıların anıtsal yapılardan ve etkilerinden, kamu ve medyadaki görüşlerden mest olması
Ekonomik	Megaprojelerden işadamları ve sendikaların müteahhitler, inşaat ve ulaşım işçileri, danışmanlar, bankacılar, yatırımcılar, toprak sahipleri, avukatlar ve geliştiricilerin kazandıkları tonla paranın ve işlerin zevki
Estetik	Binadaki iyi tasarımı seven ve aynı zamanda ikonik ve güzel olan şeyleri kullanmayı seven tasarımcı ve kişilerin duyduğu keyif

Kaynak: (FLYVBJERG, 2014)

Türkiye’ye baktığımızda da büyük kentsel projelerin özellikle son 10 yıl içerisinde kent gelişiminde büyük yer kapladığı görülmektedir. Bir kısmı dönüşüm uygulamaları kapsamında yapılan, bir kısmı ise yeni geliştirilen bu projeler büyük illerde yavaş yavaş gelişmekte iken özellikle ülkenin küresel düzleme açılan en büyük kapısı olan İstanbul’ un dört bir yanında büyük projelerin uygulandığı görülmektedir.

Kent yöneticileri tarafından, kentsel rekabette üst sıralara tırmanmanın en önemli yardımcısı olarak görülen büyük ölçekli projeler, akademik kesim tarafından genellikle bir kentsel problem olarak görülmekte ve eleştirilmektedir. Bu eleştiriler hem sosyal (proje faydalarından ne tüm kent sakinleri yararlanabilir ne de bu projeler tüm sakinlerin değerlerini temsil edebilir) hem de mekânsaldır (belirli yerlerde yoğunlaşmaları çoğunlukla kâr potansiyeline dayalı olduğunun göstergesidir) ve kentin farklı bölgeleri arasındaki farklılıkları derinleştirdikleri yönündedir.

Bu noktada büyük ölçekli projeler için önemli bir soru cevapsız kalmaktadır: sıradan kent sakinleri bu tablonun neresinde yer alacaktır? Bu kesim bu projeleri hoş karşılar ve bu yeni alanları kullanabilir mi? Bu yeni ikonik alanlar daha büyük bir sivil gurur sağlıyor mu? Yoksa kent sakinleri yabancılaştırılıyor ve kentin bir parçası olmadıklarını mı hissediyorlar? Bu projeler özünde bölge sakinlerine fayda sağlamayı hedefliyor mu ?

3. Kentsel Mekan - Kent Hakkı İlişkisi ve Kentsel Muhalefet

Başlangıçta ağırlıklı özel ekonomik bölgelerde sanayileşme ile kurgulanan ekonomik gelişme, neoliberalizm sonrası ülke dışından artı sermayeyi soğurmak için istekli ve elde ettiği kazancı tekrar büyüme için kullanmaya hazır belediyelerin tamamının ana odağı haline gelmiştir. Dev alışveriş merkezleri, bilim parkları, havaalanları, konteynır limanları, türlü türlü eğlence mekanları, çeşitli kültürel kurumlar, golf sahalarının bile eksik olmadığı güvenli, kapalı konut alanları vb. büyük ölçekli projeler ekonomik gelişme için kentlerin en önemli projeleri olmaya başlamıştır. Üstelik Dubai'den Sao Paola'ya, Madrid'den Mumbai, Hong Kong ve Londra'ya kadar tüm bu kentsel projeler borçla finanse edilmektedir. Bu da kentlerde çalışmak için toplanan yoksulların ortasında zenginlere yönelik – ve çoğu kez endişe verici şekilde birbirine benzeyen- bir yapılaşma furyası yaratmaktadır. Bu yapılaşma furyası çoğunlukla kapitalizmin çekirdek ülkelerinin şehirlerinde (Londra, Los Angeles, New York) daha yoğun görülmektedir. Büyük kentsel proje olarak adlandırılan bu projeler bazen şaşkınlık verici, sansasyonel ve bazı açılardan birer kıyım addedilebilecek denli saçma (kavurucu çöl ikliminde kapalı bir mekanda kayak merkezi yapmak gibi), özellikle hızlı gelişmekte olan ülkelerde artı sermayeyi emmek üzere, en göze batan, toplumsal olarak en adaletsiz ve çevre açısından en zararlı biçimlerde ortaya çıkmıştır (HARVEY, 2013).

1980'lerin ortalarından bu yana neoliberal kent politikaları, geri kalmış mahalle, şehir ve bölgelere kaynak aktarımının nafile bir çaba olduğuna, bunun yerine kaynakların dinamik, girişimci büyüme odaklarına kanalize edilmesine gerektiğine hükmetmiştir. Dünya Bankası apaçık bir şekilde spekülâtif sermayeye insanlar karşısında öncelik tanımaktadır. Ancak böyle bir refah politikasının kent sakinleri ve doğal çevreyi mağdur ettiği fikri asla sorgulanmamaktadır.

Kentleri belirli grupların çıkarları doğrultusunda talan etmeye başlayan bu düşünceye göre değer yaratmayan bireyler mülk üzerinde hakka sahip değildir. Örneğin, Kuzey Amerikalı yerlilerin toprağına “üretken” sömürgeciler tarafından el konması meşrudur, çünkü yerli topluluklar değer üretmiyorlardı (WOOD, 2005). Sermaye, oldum olası toplumsal yeniden üretimin maliyetini bir dışsallık gibi görmeyi tercih etmiş ve bunun piyasa bedelini ödemekten kaçınmıştır. Ayrıca, kriz bahanesiyle, iktisadi büyüme canlandırmanın zaruri bir önkoşulu olarak ortak alanlara özel şahıslarca el konmasını sağlayan akbaba taktiklerine hız kazandırmıştır.

Dünya Bankası, 2009 yılında hazırladığı bir raporla, kentsel ortamda başarıyı, daha yüksek getirili yatırımların kıymetli arsalarla talip olmasına olanak tanıyan gevşek arazi kullanımı yasalarına sahip olmakla ilişkilendirmiştir (World Bank, 2009). Ancak görülmektedir ki bu şekilde bir kentsel gelişmenin sonuçları elit kesimin isteklerine göre bir dünyayı gerçekleştirmek adına insanlık tarihi boyunca inşa edi-

len en büyük toplumsal başarılarından biri (en azından devasa ölçeğine ve yeri kuşatan karakterine bakılarak bu sonuca varılabilir) olan kentin tam ortasında, artan bireysel yalıtılma, endişe ve nevroz olmaktadır (HARVEY, 2013).

Ünlü kent sosyoloğu Robert Park'ın belirttiği gibi; kent, insanın içinde yaşadığı dünyayı arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütününe bakıldığında en başarılısıdır. Ancak insanın kültürel bir mekân olarak yarattığı kent, aynı zamanda onun bundan böyle içinde yaşamaya mahkum olduğu dünyadır. Bu nedenle dolaylı açıdan ve kendisini bekleyen görev hakkında net bir fikri olmaksızın, kentsel mekânları inşa ederken insan kendini de yeniden inşa etmiştir (PARK, 1967). Eğer Park haklıysa, nasıl bir kent istediğimiz sorusu, aynı zamanda nasıl bireyler olmak istediğimiz, ne gibi toplumsal ilişkiler içinde olduğumuz, dolayısıyla ne tür ilişkilere değer verdiğimiz, ne tür bir yaşam tarzı arzuladığımız, hangi estetik değerlere sahip olduğumuz sorularından ayrı düşünülemez. Öyleyse kent hakkı, kentin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir. Şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu, dahası kolektif bir haktır (HARVEY, 2013).

Kaynak ve gücün dağılımındaki artan kutuplaşma kentlerin mekânsal formu üzerinde geri dönüşsüz izler bırakmakta, onları giderek etrafı çevrilmiş kent parçaları, güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli olarak gözetim altında bulunan özelleştirilmiş kamusal mekânlardan oluşan kentler haline getirmektedir.

Kentsel dönüşüm aracılığıyla artı sermayenin emilmesi ise daha da kötü bir manzara sergilemekte. “Yaratıcı yıkım” yöntemiyle birbiri ardına gelen kentsel dönüşüm evreleri her zaman sınıfsal bir boyut arz etmekte, zira süreçten ilk ve en fazla etkilenenler çoğu zaman yoksullar, yoksunlar ve siyasi iktidarın marjinalleştirdiği kesimler olmaktadır. Böyle bir durumda eskinin yıkıntıları üzerinde yeni bir kentsel dünya kurmak için şiddet gereklidir. Ve kent hakkı gibi herkesi eşit gören bir kavram karşısında son kararı veren hep güç yani kapital ve iktidar olmaktadır (HARVEY, 2013).

Artı sermayenin emilmesi sürecinde kentleşmenin önemli bir rol oynadığı ve bunu da giderek büyüyen bir coğrafi ölçekte gerçekleştirdiği, ancak bu sürecin kentli kitleleri kent üzerinde her tür haktan mahrum bırakan, kentliyi kentsel mekândan uzaklaştıran ve giderek yaygınlaşmakta olan yaratıcı yıkım süreçleri pahasına gerçekleştiği sonucuna varmak mümkündür. Bu durum dönem dönem kentte başkaldırıları yol açmaktadır, tıpkı mülksüzleştirilen kitlelerin yitirdikleri şehri geri almak için ayaklandığı 1871 Paris’inde olduğu gibi. Bu başkaldırılardan herhangi biri İstanbul Gezi Parkı direnişinde olduğu gibi birden bulaşıcı hale gelip, tüm ülkede etkili hale gelebilir hatta yurtdışındaki gruplardan destek görebilir. Ancak ne yazık ki kentsel muhalif hareketler – ki dünyada çok sayıdalar- birbirine hiç de sıkıca kenetlenmiş görünmemektedir.

Bu noktada kentsel muhalefet için ana dayanağı oluşturacak olan kent hakkı, halihazırda uygulandığı biçimiyle, son derece dar bir alana kısıtlanmış durumda, çoğu kez de kenti gittikçe kendi ihtiyaçları ve arzuları doğrultusunda şekillendirme gücüne sahip, küçük bir siyasi ve iktisadi elitin elinde bulunmaktadır.

Kentsel ortamda bulunan ortak alanların her türü kısıtsız erişime açık değildir. Bazı ortak alanlar kısıtsızken, diğerleri (sokaklar gibi) ilkesel olarak herkesin kullanımına açıktır ancak denetlenir, polis gözetimine alınabilir ve hatta ticaret geliştirme bölgeleri biçiminde özel bir idareye devredilebilir. Bunların dışında, daha başından belli bir zümreye ait olan ortak alanlar vardır (HARVEY, 2013).

Kamusal mekânlar ve kamu yararı ile ortak alanlar arasında önemli bir fark vardır. Şehirdeki kamusal mekânların bir ortak alan meydana getirmesi şart değildir. Kentleşme tarihi boyunca kamusal mekânların ve kamu yararının temin edilmesi, ister devlet ister özel şirketler eliyle olsun, kapitalist gelişme için vazgeçilmez olmuştur (MELOSI, 1999). Kentler şiddetli sınıf çatışmaları ve mücadelelerine sahne olduğu ölçüde, kent yönetimleri de kentlileşmiş bir işçi sınıfına kamusal mal ve hizmetleri sunmaya mecbur kalmıştır. Bu kamusal mekânlar, mal ve hizmetler ortak alanların niteliğine büyük ölçüde katkı yapmış olmakla birlikte, bunlardan faydalanmak kent sakinlerinin siyasal eylemini gerektirmektedir. Atina'daki Simga Meydanı, Kahire'de Tahrir Meydanı, Barselona'da Plaza de Catalunya'yı birer müşterek alan haline getiren şey, insanların siyasi görüşlerini ifade etmek ve taleplerde bulunmak üzere bu mekânlarda toplanmasıdır. Bir kamusal mekân ne kadar kullanılır, değer biçilirse o kadar ortak alan haline gelmekte, ne kadar ortak alan olarak kabul görürse de o alanlar için gösterilen mücadele o kadar artmaktadır.

Açıktır ki pek çok farklı toplumsal grup farklı nedenlerle ortak kullanım pratiğine girişebilir. Bu da bizi, ortak kullanım mücadelelerinde hangi toplumsal grupların desteklenmesi gerektiği sorusuyla karşı karşıya getirir.

Kamusal mekânın üretiminin, bu mekâna ve kamusal hizmetlere erişimin ne yoldan, kim tarafından ve kimin çıkarları doğrultusunda denetleneceğine dair bir mücadele her zaman süregider. Ortak alanı korumak için ona niteliğini veren kamusal mal ve hizmet akışının devamlılığını sağlamak gerekir. Neoliberal siyaset kamusal mal ve hizmetlerin finansmanını kısmakla ortak alanı da daraltmış olur ve toplumsal grupları bu ortak alanı denetlemek için farklı çareler bulmaya zorlar (HARVEY, 2013).

Kent bağlamında ortak alanlara el konulmasının başlıca yolu gayrimenkulden elde edilen rantlardır. Bazı kentsel projeler etrafındaki gayrimenkul fiyatlarını artırır. Örneğin, New York kentinde yeni oluşturulan High Line, civardaki emlak değerleri üzerinde inanılmaz bir etki yaratmıştır ve böylelikle kent sakinlerinin pek ço-

ğunun bu bölgede ucuz konut bulabilme şansı ortadan kalktı. Bu tür bir kamusal alanın oluşturulması çok zengin kesim dışında kalan herkesin ortak kullanım potansiyelini artırmak şöyle dursun, ciddi ölçüde kısıtlar (HARVEY, 2013)

Ortak alan, bir zamanlar var olan ve sonra yitirilmiş bir şey değil sürekli üretilmekte olan bir şeydir. Bir toplumsal grubun meydana getirdiği ortak nitelikler ne kadar iyiyse, kar amacı güden özel çıkar gruplarının bu ortak alanı işgal ederek ele geçirmesi ihtimali de o derece yüksek olmaktadır. Kent hakkı mücadelesi, başkalarının ürettiği ortak yaşamı dur durak bilmeksizin sömüren ve ondan rant devşiren sermayenin iktidarını hedef almaktadır (HARVEY, 2013).

İlk kez Lefebvre tarafından, 1968 Paris protestoları öncesinde bir ütopya olarak ortaya atılan **kent hakkı** kavramı, Türkiye’de çok uzun yıllar yer edinmemiştir. Gündeme girdiğinde ise; kentli olma ve kentin sunduğu olanaklara erişme imkânına indirgenmiştir. Günümüzde kentin sunduğu toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve teknik hizmetlere yönelik bir erişim hakları silsilesi olarak tanımlayanlar, neoliberal kentin mağduriyet, ihlal ve eşitsizliklerinin aslında sistemin kendisinden kaynaklandığını göz ardı ederek, mevcut sistemi değiştirmek yerine belirli aksaklıklara yönelip sistemin kendisine dokunmadan parçacıl reforma odaklananlar, büyüme ve pazara yönelik bir kentsel mekân üretimini sürdürürken ekonomik/sosyal bazı projelerle çare bulduklarını öne sürenler ya da sürdürülebilirlik, dışlamayla mücadele, barınma/konut hakkı gibi “Kent Hakkı”nı tek bir soruna indirgeyenler tarafından kent hakkı kavramının içi boşaltılmaktadır (BAYSAL, 2011).

Kentsel siyasette karşılaşılan yolsuzlukların çoğu, kamu yatırımlarının, ortak alan gibi görünen ama aslında imtiyazlı mal sahipleri için özel aktif değerlerinde artışı destekleyen alanlara tahsis edilmesiyle ilişkilidir. Devletin kamu yararı adına desteklediği kalkınma projelerinden asıl istifade edenlerin bir avuç arazi sahibi, finansör ve müteahhit olması pek sık rastladığımız bir durum değil midir? Özellikle büyük ölçekli projeler aracılığıyla kaynakların kentteki yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik değil, belirli zümrelerin çıkarlarına yönelik harcanması son yıllarda tekrar hareketlenmeye başlayan kent hakkı savunularının ana odaklarından birini oluşturmaktadır. Diğer yandan özel sermayenin kente yatırım yapmasını teşvik etmek amacıyla verilen teşvikler, kurulan kamu/özel sektör ortaklıkları gibi alınan çeşitli önlemlerle yatırımların devlet güvencesi altına alınması, maliyet aşımı gibi aksiliklerde faturanın halka çıkarılması anlamına gelmektedir.

İdari birimin ölçeği büyüdükçe katılım kapasitesi ona kıyasla hızlı düşüş göstermektedir. Diğer bir deyişle ne yazık ki bireyler kendileri fayda sağlamadıkları alanlar üzerinde kent haklarını savunmaya çok istekli görünmemektedir. Lefebvre, kent hakkı çalışmasında katılımcılığın kapsamını genişletmiş, temsili demokrasinin ötesinde, katılımcı demokrasinin güçlendirilmesi ile sağlanabilecek etkin bir vatan-

daşlık tanımından yararlanmıştı. Böyle aktif bir mücadele sonucunda kentsel mekân geri alındığında kent hakkı da “dönüşmüş ve yeniden hayat bulmuş” olacaktır (LEFEBRE, 1996).

Lefebvre küresel düzlemdeki rekabette yer edinebilmek için büyük ölçekli projelerin peşinde koşan kentler hakkında hiç yazmamış olsa da, yorumları bu marka kentleri kent hakkı çerçevesinde değerlendirmeye olanak sağlar. Metaların mekânda üretiminden ziyade mekânın kendisinin metalaştırıldığı bu dönemde kent artık yaşanan bir kent olmaktan çıkmış, adeta bir gösteri sahnesi olan kültürel bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Böyle bir durumda kent sakinleri ile kenti kullanan sınıfların yani işçi-işsiz yoksul emekçilerin, öğrencilerin, aydınların, sanatçıların, kent üzerinden nemalanan ve kenti metalaştıranlara karşı örgütlenmesini ve toplumsal bir mücadele ile kentin kullanım hakkını ve kent üzerinde söz söyleme hakkını geri kazanmaları gerektiğini söyler (BAYSAL, 2011). Aksi takdirde, büyük çaplı projeleri gündelik yaşamın mekânlarına dayatarak paylaşılan anlamlar ağını parçalamak, hepimizin hakkı olan bir yaşam tarzından kopmamıza ve yabancılaşmamıza yol açacaktır (FRIEDMANN, 1999)

Öyleyse kent hakkı nasıl bir amaç etrafında birleşmelidir? Artı ürünün üretimi ve kullanımını üzerinde daha fazla demokratik denetim, kent üzerinde daha çok söz hakkı ve en önemlisi kenti yaşama hakkı. Kapitalizmin tarihi boyunca devlet, yaratılan artı değerın bir kısmını vergi olarak almış, sosyal demokrasinin hükümünün geçtiği evrelerde bu vergi oranı bir hayli artmış, dolayısıyla artı değerın büyük bir kısmı devletin kontrolüne girmiştir. Son otuz yıldır, neoliberal projenin başlıca eğilimi artı değer üzerindeki kontrolü özelleştirmektir. Devlet ve şirketlerin çıkarlarını bütünleyen yeni yönetim sistemleri yaratmak ve paranın gücünü kullanarak, artı değerın devlet aygıtı yoluyla harcanması üzerindeki kontrolün, kentsel süreç şekillendirilirken şirket sermayesinin ve üst sınıfların çıkarlarını ön planda tutulmasını sağlama almaktadır. Dolayısıyla kent hakkı da giderek özel veya yarı özel çıkar gruplarının eline geçmektedir.

Kent hakkı için bir yandan devlet giderek daha fazla kamu hizmeti sunmaya zorlanmalı, diğer yandan kentli nüfuslar kendi kendine örgütlenerek bu hizmetleri sahiplenmeli, savunmalı onlardan faydalanmalı ve toplumsal yeniden üretimi ve çevreye ait metalaşmamış müşterek alanları genişletmek ve iyileştirmek yönünde bu hizmetlere katkı yapmalıdır.

Bir kentin başarıyla markaya dönüştürülmesi, bu markaya uymayan herkesin ve her şeyin ihraç edilmesini veya kökünün kazınmasını gerektirebilir. Tüm bu muhalefet ve hak arama çabaları sırasında kent için sunulacak imajda kimin estetiğinin, kimin görüşlerinin yansıtılacağı önemli bir konudur. Unutulmamalıdır ki bölgede nasıl bir proje yapılırsa yapılsın, bölgenin sahip olduğu değer oradaki yaşayanlardan ve kültürlerinden kaynaklanmaktadır ve kent hakkı bağlamında bu

kültür ve tarihi silecek her türlü çaba muhalefetle karşılaşma riski taşımaktadır. Örneğin Liverpool'daki Albert Rıhtımı'nın yeniden inşası sırasında köle ticaretine dair her türlü referansın silinmesi, dışlanan Karayip kökenli nüfusun protestolarına yol açmış ve bu marjinalleştirilmiş topluluk içerisinde yeni siyasi dayanışma tarzlarını yaratmıştır.

Bazı kentsel çevrelerin diğerlerine kıyasla isyan ve protesto için daha elverişli olduğu da aşıkardır. Örneğin Tahrir, Tiananmen veya Sintagma Meydanları'nın merkezi konumu, Londra veya Los Angeles'a kıyasla Paris caddelerinin barikat kurmaya çok daha elverişli yapısı veya El Alto'nu La Paz'a mal akışını sağlayan ana güzergahlara hakim bir konumda oluşu gibi. Bu nedenle siyasi erk çoğu zaman kentsel altyapıyı ve kent yaşantısını, isyankar nüfus gruplarını denetlemesine olanak verecek biçimde yeniden düzenleme peşindedir. Haussmann'ın Paris'te açtığı bulvarlar bunun en bilinen örneğidir. Bulvarlar daha o dönemde asi yurttaşları askeri denetim altına almak için bir araç olarak görülüyordu. 1960'lardaki kentsel ayaklanmalar sonrasında ABD'de kent merkezlerinin yeniden tasarlanması, kent merkezindeki kıymetli emlak kaleleri ile yoksul semtler arasında karayollarından müteşekkil fiziksel bir engel, adeta birer hendek meydana getirmiştir (HARVEY, 2013). Aynı çaba, iktidarın kentsel muhalefetle mücadelesi olarak son yıllarda Türkiye'deki aktivist etkinlikler için kullanılan meydanlarda yapılan yeni tasarım çalışmalarında, kentlilerin kent hakkını savunduğu Gezi Parkı direnişlerinde olduğu gibi kamusal alanları kullanıma kapatılması, bu mekânlar üzerinde belirli grupların kullanabileceği özel alanlar yaratarak alanların kolektif özelliğinin yok edilmesi çalışmalarında da açıkça görülebilmektedir.

Yitirilmiş olduğu düşünülen kentsel müştereklerin son dönemde yeniden vurgulanır olması, yakın zamanda deneyimlenen özelleştirme, ortak alanların kamuya kapatılışı, mekânsal denetim ve polis gözetiminin derin etkilerine delalet etmektedir.

Yaratılan bu koşullar altında, neoliberalizmin salgın bir hastalık gibi yayılan elitist, bireyci yaklaşımı tarafından zaten tehdit altında olan kent kimliği, yurttaşlık/hemşerilik, aidiyet ve tutarlı bir kentsel politika gibi idealler konusunda ısrarcı olmak ne yazık ki giderek daha da güçleşmektedir.

4. İstanbul'da Büyük Ölçekli Projeler ve Toplumsal Muhalefet

Kentsel mekân, iktidar projelerinin merkezinde yer alan, çatışan çıkarların alanıdır. Mekân bir yandan güçlü olanın gücü ile şekillenirken, diğer yandan bu güç ilişkilerini de şekillendiren bir yapıya sahiptir. Mücadele ile toplumsal olanın yeniden inşa edilmesi çoğu zaman sistemin krize girmesi ile mümkün olmaktadır. Farklı toplumsal ihtiyaçları mümkün olduğunca karşılayabilen bir sistemin krize girme olasılığı oldukça düşüktür. Fakat sistem daha az toplumsal ihtiyacı karşı-

lama yeteneğine sahipse, toplumsal bir hareketin dile getireceği talep sayısı fazla olmakta ve dayatılana karşı mücadele etme ihtimali yükselmektedir. Çünkü herhangi bir toplumsal muhalefet mevcut sistemce tatmin edilemeyen taleplerin dile getirilmesi ve elde edilmesi için seferber olunmasıyla oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, bir toplumsal muhalefeti çözümlmek için, muhalif grupları değil, muhalefetin taleplerini incelemek gerekmektedir (LACLAU, 2005 ; ÖZEN & AVCI, 2013).

Yaşadığımız kentler, tüm kent sakinleri için birçok anlama sahiptir. Ancak katılım süreçlerinden yoksun, tepeden inme şekilde yapılan büyük ölçekli projeler, iktidar ve sermaye için bunlar bir şey ifade etmemektedir. Kenti inşa eden büyük projeler karşısında gündelik yaşamın anlamları konu dışı kalmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda hükümetin neoliberal politikalarıyla özel mülkiyetler ile birlikte kamusal mekânın da herhangi bir toplumsal katılım olmadan dönüştürülmeye çalışıldığı ve bu sürecin kamusal olanın ticarileştirilerek sermayeye bırakıldığı gözlemlenmektedir. Planlamanın yapısı gereği üst ölçekli planlara uyumluluk sağlanması ilkesine uymadan, meslek insanlarının değil politikacıların yaptığı, projeler açıklanmadan önce proje rantlarının dağıtıldığı, kamusal mekân ve mekânın kullanıcılarını projeden soyutlayan bu projelerden çoğu zaman kentlinin baskından ya da çevreden çok sonra haberi olmaktadır. Katılım süreci sağlanmadan, yukardan inme bir şekilde halka dikte edilen bu projeler için kentsel muhalefet sağlandığında ise; kentli haklarını hiçe sayan, kim ne derse desin istediğimizi yaparız anlayışının hakim olduğu ve gerektiği takdirde projelerin yapılması için yasaların bile değiştirildiği görülmektedir. Bu nedenle, iktidarın bir yandan da direnişi nasıl şekillendirdiğini anlamak oldukça önemlidir.

Bugün üzerinde oturduğumuz toprağın kolektif insan emeği ürünü olmasına rağmen kapitalist kentleşme, toplumsal, siyasal, yaşamaya elverişli bir ortak alan olan kenti sürekli tahrip etme eğilimindedir. Günümüzde kentleşme, kentsel bir ortak alanın hiç durmadan üretilmesi ve özel çıkarların buna hiç durmadan el koyması, yok etmesi süreci haline gelmiştir. Üstelik sermaye birikimi bileşik büyüme oranında gerçekleştiğinden çevreye ve emeğe yönelik bu çifte tehdit, zaman içerisinde ölçeğini ve şiddetini arttırmaktadır (HARVEY, The Enigma of Capital and The Crisis of Capitalism, 2010).

Türkiye'de bu süreç ağırlıklı olarak, artık bir dünya kenti olmuş olan ve küresel düzlemdeki kentler arası rekabette daha üst sıralara çıkartılmak istenen İstanbul üzerinden okunmaktadır. İstanbul'un en çok kullanılan alanlarında bulunan ve kent sakinlerinin, hatta tüm yurttaşların kente dair hafızasında benzersiz bir yer tutan ve daha da önemlisi günlük hayatın birer parçası haline gelen Haydarpaşa Garı, Taksim Meydanı, Atatürk Kültür Merkezi, Emek Sineması gibi mekânların ticari amaçlarla sermayeye devredilmesi karşısında, ne geleneksel sol ne de sivil top-

lum hareketleri eliyle etkin bir kentsel muhalefet sağlanamamış olması, kent kültürü, hemşerilik bilinci, kent hakkı gibi kavramları kendi başına ancak sınırlı bir siyasal güce sahip olduğunu göstermektedir.

Oldukça sınırlı düzeyde kalan bu toplumsal muhalefet çabaları ne kadar etkin örgütlense de iktidarın güç göstermeleri karşısında ne yazık ki çoğu zaman etkisiz kalmıştır. Öyle ki son yıllarda Türkiye’deki en önemli toplumsal muhalefet örneği olan Taksim Dayanışması’nda iktidar hiçbir şekilde toplumsal muhalefetin gösterdiği talepleri dikkate almamış ve hiçbir katılım olmadan geliştirdiği Taksim yayalaştırma projesini uygulamaya başlamıştır. Bunun üzerine proje için meslek odalarının yürütmeyi durdurma ve plan iptali istemleriyle açtığı dava sonucu proje iptal edildiğinde dönemin başbakanı “Reddi reddederiz” sözleri ile kent üzerinde oldukça önemli etkileri olacak bu projede hem halkı hem de yargıyı tanımadığını belirtmiştir (VARDAR, 2014). Daha sonra ise, oldukça geniş kitlelerin katıldığı toplumsal muhalefete ‘siz ne dersiniz deyin, biz kararımızı verdik’ sözleri ile kent sakinlerinin taleplerini hiçbir şekilde dikkate almayacağını belirtmiş ve bunun da ötesine geçerek toplumsal muhalefeti polis gücü ile dağıtmaya çalışmıştır (CİNMEN, 2014).

Tüm bu süreçten anlaşılmalıdır ki Türkiye’de toplumsal muhalefetin karşılaştığı en büyük sorun, demokratik katılım süreçlerinden uzak, tepeden inmece şekilde yürütülen kent politikalarıdır. Ancak diğer yandan, talan edilmeye çalışılan kent mekânları ile ilgili örgütlenmiş ve çok sayıda muhalefete sahip olunmadığı da açıktır.

Çalışma kapsamında kentsel projeler karşısında toplumsal muhalefetin yapısını ve etkinliğini araştırmak için İstanbul’da çeşitli proje türlerinde, maliyeti milyon doların üzerinde olan 52 adet proje belirlenmiştir:

- 1- Akasya Acıbadem
- 2- Aksaray Meydan Düzenlemesi
- 3- Ataşehir Finans Merkezi
- 4- Ataşehir Mimar Sinan Camii
- 5- Avrasya Tüneli
- 6- Ayazma Kentsel Dönüşüm Projesi
- 7- Ayvansaray Kentsel Dönüşüm Projesi
- 8- Beşiktaş Vodafone Area
- 9- Bio İstanbul
- 10- Çamlıca Camii
- 11- Emek Sineması
- 12- Fener-Balat Kentsel Yenileme Projesi
- 13- Fenerbahçe-Kalamış Yat Limanı
- 14- Four Winds Bağdat Caddesi
- §5- Galataport

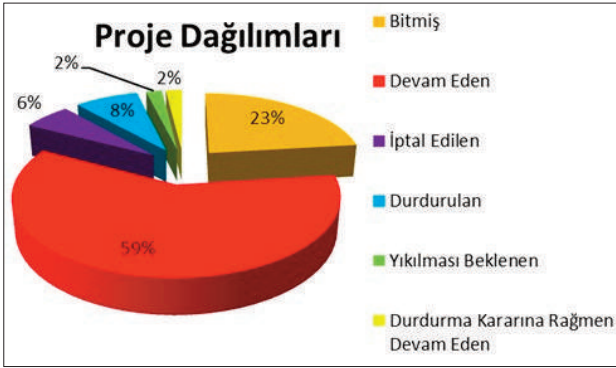
- 16- Gaziosmanpaşa Sarıgöl Kentsel Dönüşüm Projesi
- 17- Haliç Metro Geçiş Köprüsü
- 18- Haliçport
- 19- Haydarpaşa Garı ve Dönüşüm Projesi
- 20- İkitelli Şehir Hastanesi
- 21- İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi İhyası
- 22- İstinye ve Tarabya Teknepark
- 23- Kanal İstanbul
- 24- Kanal Riva
- 25- Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi
- 26- Küçükçekmece İç-Dış Kumsal Kentsel Yenileme Projesi
- 27- Majik Sineması ve Maksim Gazinosu- Otel Projesi
- 28- Mall of İstanbul
- 29- Maltepe Dolgu Alanı
- 30- Marmaray
- 31- Mashattan
- 32- Maslak 1453
- 33- MSGSÜ Çağdaş Sanat Müzesi
- 34- Oaltıdokuz Kuleleri
- 35- Quasar İstanbul (Tekel Likör ve Kanyak Fabrikası)
- 36- Zeyport
- 37- Sulukule Kentsel Tasarım Projesi
- 38- Süleymaniye Kentsel Dönüşüm Projesi
- 39- Şan City
- 40- Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi
- 41- Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projesi
- 42- Tema İstanbul
- 43- Torun Center (Ali Sami Yen Stadı)
- 44- Tuzla Marina
- 45- Üsküdar Meydan Düzenlemesi
- 46- Vialand
- 47- Viaport Venizia
- 48- Yenikapı Dolgu Alanı
- 49- Zorlu Center
- 50- 3.Boğaz Köprüsü
- 51- 3.Havalimanı
- 52- 3 Katlı Boğaz Geçiş Tüneli

Belirlenen bu projeler aracılığı ile İstanbul'da kent bağlamında toplumsal muhalefetin yapısını belirlemek için gazetelerin internet sayfaları ve çeşitli haber siteleri üzerinden, bu büyük ölçekli projeler ile ilgili çıkan haberler taranmıştır.

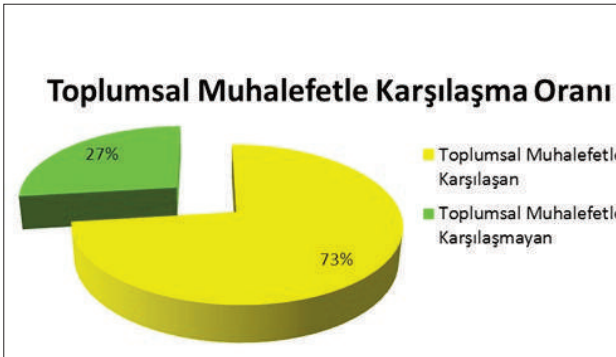
Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler Megaprojeler İstanbul sitesi ve bu haber sitelerinden yapılan tarama sonucu oluşturulmuştur.

İncelenen 52 projenin 12 tanesi bitmiş(listede koyu olarak gösterilmiştir), 31 tanesi devam etmekte iken geriye kalan 9 tanesi ise; toplumsal muhalefet etkisi ile aksamaya uğramıştır. Bu 9 projenin 3 tanesi iptal edilen projeler olup, 4 tanesi çeşitli nedenlerle durdurulmuş, 1 tanesinin durdurulma kararı olmasına rağmen devam etmekte(Quasar İstanbul) iken 1 tanesi ise (Onaltıdokuz Kuleleri) alınan yıkım kararına rağmen hala yıkılmamıştır.

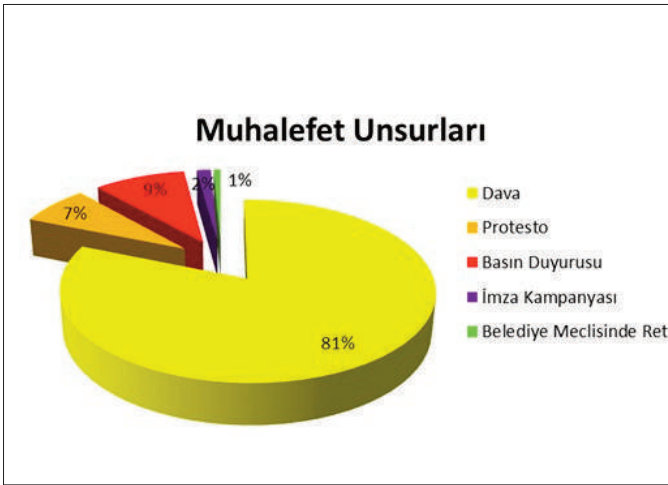
Şekil 1. İncelenen Projelerin Güncel Durumu

İncelenen projelerin yapıldığı arsaların bir kısmı özel mülkiyetler iken, büyük çoğunluğunun orman arazileri gibi devlet elinde olan araziler olduğu ve bir kısmının da kentte onlarca yıldır kent sakinleri tarafından kullanılmakta olan kamusal arazi ve üzerindeki yapılar olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, İstanbul'da bu büyük ölçekli projelerin gerçekleştirildiği araziler çoğunlukla kent sakinlerinin üzerlerinde kullanma ve söz hakkı olduğu arazilerdir. Bu nedenle de projeler yapım süreçlerinde bazı toplumsal muhalefet süreçleri ile karşı karşıya gelmişlerdir. İstanbul genelinde incelenen 52 projeden 14'ü herhangi bir itiraza konu olmazken, 38'i yani %73'ü toplumsal muhalefetle karşı karşıya kalmıştır (Şekil2).

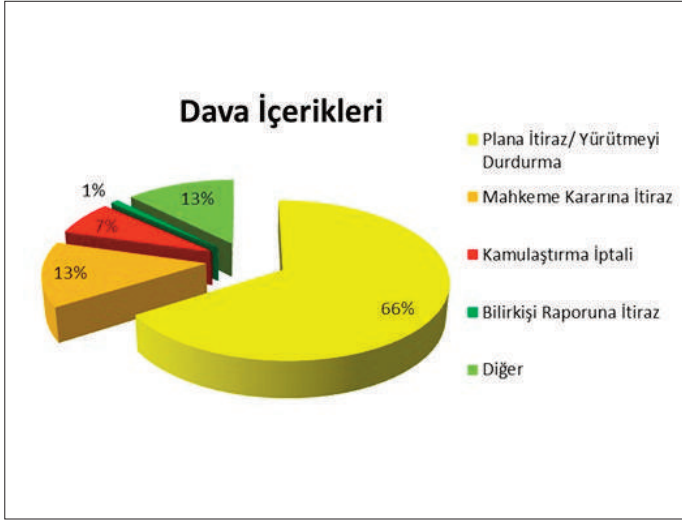

Şekil 2. Projelerin Toplumsal Muhalefetle Karşılaşma Oranı

İstanbul'daki büyük ölçekli kentsel projelere muhalefetin birçok farklı örgütlenme şeklinde ve farklı şekillerde yürütüldüğü görülmektedir. Yapılan incelemede toplumsal muhalefet başlığı altında 112 adet itiraz davası, 10 adet protesto, 2 adet imza kampanyası, 13 adet basın duyurusu ve 1 adet belediye meclisinde iptal edilen proje olmak üzere, toplam 141 muhalefet unsuru incelenmiştir. Yani bir şekilde toplumsal muhalefete maruz kalmış projelerin her biri ortalama 4 muhalefet unsuruna maruz kalmıştır. Bazı projelerin sadece bir tane, bazılarının ise onun üzerinde muhalefet sürecine maruz kalmasına ek olarak bu ortalama, birçok davada olumsuz sonuç alınmasına rağmen muhalefetin devam ettirilmesi, farklı yollardan kent hakkının aranması çabalarının da bir göstergesidir. Çeşitli derecede mahkemelerde görülmüş ve bazılarının hala görülmekte olduğu 112 davayı ise; 74 adet plana itiraz/yürütmeyi durdurma davası, 15 adet verilen kararın itiraz edilerek bir üst mahkemeye taşınması, 8 adet kamulaştırma ve acele kamulaştırma kararlarının iptali davası, 1 adet bilirkişi raporu itirazı, 1 adet düşük kamulaştırma bedeli davası ve arsa/yetki sınırı, sözleşme iptali, intihal suçlaması, ruhsat iptali gibi çeşitli sebeplerden açılmış 13 dava oluşturmaktadır. Tüm bu projelerde yapılan incelemelerde uluslararası sözleşmelere aykırı olma durumu, ÇED süreci gibi oldukça önemli konulardan ise birer adet dava açıldığı tespit edilmiştir. Diğer yandan, ne yazık ki Türkiye'de kent yönetiminin yerel ölçekte demokratik katılım süreçlerinden çok, merkezi yönetimin dikteleri sonucu şekillendiği aşikârdır. Tüm bu büyük ölçekli projelere muhalefet sürecinde iptal edilen projelerin yapılabilmesi için 2 kez yasa değişikliği yapılmış, planları 'kamu yararına aykırı' diyerek onamayan koruma kurulları (Taksim meydanı yayalaştırma projesinde olduğu gibi) bir ay kadar kısa bir süre sonra planlara onay çıkarmış, kurul görevlerinde değişikliklere gidilmiş, daha imar planlarına yapılan itirazlar sonuçlanmamışken defalarca yeni planlar hazırlanmıştır.

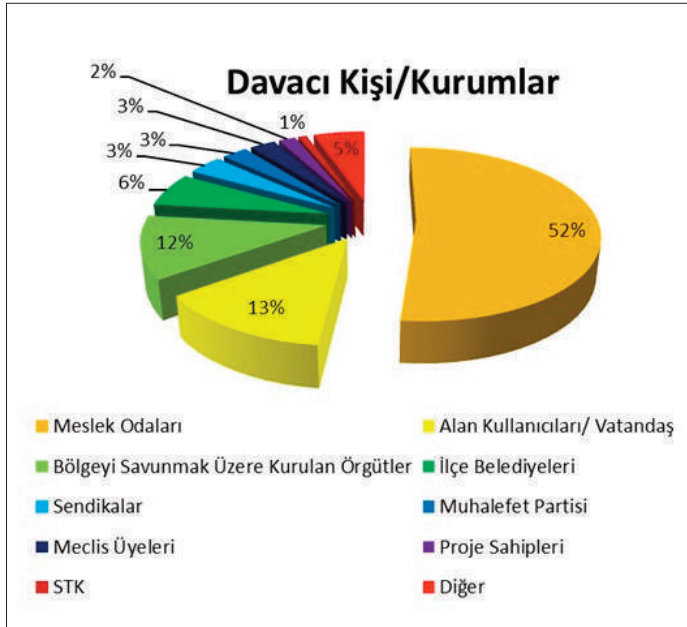

Şekil 3. Projelere Karşı Gelişen Muhalefet Unsurları

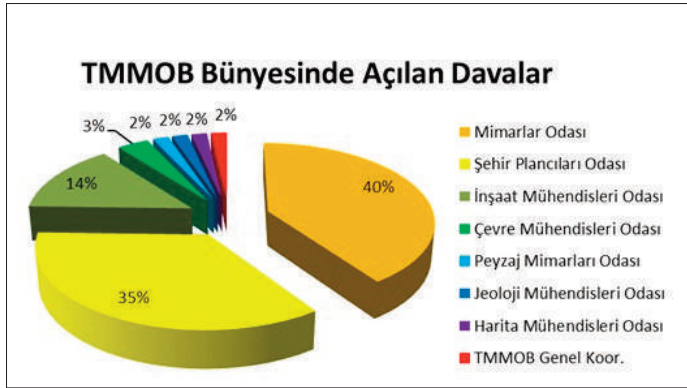

Şekil 4. Projelere Açılan Davaların İçerikleri

Açılan davaların 58'i Meslek odaları tarafından, 15'i alan kullanıcıları/vatandaşlar, 13'ü kent hakkı arayışı için bölgede kurulmuş örgütler, 7'si ilçe belediyeleri, 4'ü sendikalar, 3'ü muhalefet partisi, 3'ü belediye meclis üyeleri, 2'si proje sahipleri, 1'i STK ve 6 tanesi ise; diğer kurum ve kuruluşlar tarafından açılmıştır. Yapılan incelemede, kentsel dönüşüm gibi birebir kent sakinlerinin özel mülkünü etkilemeyen projelerde ne yazık ki bireylerin proje süreçlerine katılım ve itirazının yok denilecek kadar az olduğu görülmüştür. Toplumsal muhalefet sürecinde kentte başı çeken meslek odalarının neredeyse tamamı Türk Mühendisler ve Mimarlar Odası Birliği(TMMOB)'ne bağlı meslek odaları olduğu görülmektedir. Açılan 58 davadan sadece bir tanesini İkitelli Şehir Hastanesi'nde sözleşmelerin iptali istemi ile Türk Tabipler birliği açmıştır. Geriye kalan 57 dava TMMOB'a bağlı meslek kuruluşlarının gerek planlara itiraz etmek için oda adına açtığı gerek kent sakinlerinin haklarını korumak için bölgelerde kurulan örgütler adına temsilen açtığı davalardan oluşmaktadır. TMMOB bünyesindeki meslek odalarının kentsel muhalefetteki etkinliklerine bakıldığında davaların yarısından fazlasının Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası tarafından açıldığı görülmektedir. Açılan davaların meslek odalarına göre dağılımı şöyledir: Mimarlar Odası 23, Şehir Plancıları Odası 20, İnşaat Mühendisleri Odası 8, Çevre Mühendisleri Odası, Peyzaj Mühendisleri, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Jeoloji Mühendisleri Odası ve TMMOB Genel Koordinatörlük adına 1'er dava.

Şekil 5. Projelere Dava Açan Kişi/Kurumlar

Şekil 6. TMMOB Bünyesinde Dava Açan Odalar

6. Değerlendirme ve Öneriler

Kentleşmeden kalkınma amacıyla yararlanma fikri benimsendiğinden ve küresel düzlemde kentler arasındaki rekabet arttığından beri kentler büyük değişimler geçirmeye başlamıştır. Bir yanda sermaye ve daha fazla ürün için kenti düşünmeden büyük ve parçalı projelerle geliştiren sermaye ve iktidar diğer tarafta ise adil, eşitlikçi, demokratik ve yaşanabilir bir kent talebinde bulunan kent sakinleri arasında kentsel mekân çatışan çıkarların alanı haline gelmiştir.

Özellikle neoliberalizm sonrası kentlerin olmazsa olmazları olarak kabul görmeye başlayan büyük ölçekli projeler, kentin içerdiği kültürel yapıdan ve kent sakinlerinden bağımsız olarak, yabancı sermaye, turist ve zengin kent elitistlerinin olduğu gruplar için tasarlanmaktadır. Bu durumda kent sakinleri yaşam maliyetleriyle baş edemedikleri ve kullanamadıkları bu yeni yaşam alanlarını terk etmekte, paylaşılan anlamlar ve bu anlamların dayandığı ilişkiler darmadağın olmaktadır. Bu durumda Zukin'in(2011) de sorduğu soru önem kazanmaktadır: *“Bir kenti kent yapan binaları değil de insanları ise, gittiklerinde ne olur?”*. Yanıtı ortadadır :”*Kentin ruhu ölür”*.

Dünyada birçok örneği görülen bu tür yapılaşmalar Türkiye’de de birbiri arkasına hızla sıralanmaktadır. Çalışmada da belirtildiği gibi, çoğu zaman planlama süreçlerine dayanmadan, tepeden inme şekilde uygulamaya geçirilen bu projeler kent düzeyinde ortak olanı talan ederek belirli bir gruba ait hale getirmeye çalışmaktadır. Dahası sermaye ve iktidarın elindeki gücü kullanarak katılım süreçlerinden yoksun bir şekilde yaptığı bu projeler, doğal ve kültürel çevreyi geri dönüşü olmayacak şekilde zarara uğratmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 57. Maddesinin “şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir plan çerçevesinde konut gereksinmesini karşılayacak önlemleri alır” diyerek çevre değerlerine ve kent kültürlerine uygun projeler üretmekten devleti sorumlu tutmasına rağmen kamusal alanların dolayısıyla kent kültürlerinin ve kent yaşamının yok edildiği bir Türkiye ile karşı karşıyayız.

Kentsel proje üretim süreci incelendiğinde, sorunun ana kaynaklarından birinin demokratik katılım süreçlerinin sağlanamaması olduğu görülmektedir. Kent sakinleri, kendilerini etkileyen projeleri çoğu zaman uygulama aşamasında öğrenmekte ya da basından haberdar olmaktadır.

Kentte yürütülen projelere karşı kent hakları aranmaya başladığında ise; ne yazık ki oldukça çarpık bir sistem işlediği görülmektedir. İncelenen proje süreçlerinin birçoğunda, yargı tarafından yürütmeyi durdurma kararı çıkmasına rağmen inşaatların devam ettiği, kamu yararına aykırılık, üst ölçekli plan kararlarına uyumsuzluk ve emsal artışı sağlama gibi şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına aykırı olduğu için itirazlar sonucu iptal edilen birçok planın sorunu çözmeden ufak değişiklikler yapılarak tekrar uygulamaya sokulması gibi sistemin kendinden kaynaklı birçok sorun olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, toplumsal muhalefetin en güçlü sağlanabileceği yargı yolunda dava süreçlerinin yıllar sürmesi ne yazık ki özellikle mevcut kentsel doku üzerinde geliştirilmek istenen projeler sırasında geri dönüşü olmayan yıkımlara neden olmaktadır.

Böylesi bir durumda, kent olanaklarından yararlanma anlayışına indirgenmiş kent hakkını anlamak ve bu hak için mücadele etmek oldukça önemlidir. Ancak İstan-

bul üzerinden Türkiye örneği incelendiğinde kent ölçeğinde toplumsal muhalefet örgütlenmesinde oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmada öncelikle proje yapılmak istenen bölgedeki kent sakinlerinin örgütlenme düzeyinin oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir. Muhalefet süreçlerinin yarısından fazlasının meslek odaları tarafından yürütülmüş olması, toplum arasında kamusal olanın tanımının nasıl yapıldığı ile ilgili bir soru ortaya çıkarmaktadır: Kamusal olan herkese ait olan mıdır yoksa hiç kimseye ait olmayan mı? Bireyler üzerinden yapılan itirazlar incelendiğinde bu itirazların çoğunlukla kişilerin özel mülkiyetinde olan arazilerle ilgili kamulaştırma, düşük kamulaştırma bedeli gibi konularla ilgili olduğu görülmektedir. Tüm kent sakinlerinin kullanımına açık olan kamusal alanlar için ise süreç ağırlıklı olarak meslek odaları tarafından yürütülmüştür. Böylesi bir durum Türkiye'de yurttaş muhalefetine boşluğunda konuya adeta başkalarının görevi gözüyle bakma alışkanlığı olduğunu göstermektedir. Hukukçu, mimar, planıcı, mühendis gibi mesleklerden uzmanları oluşturacağı bir hukuk mücadelesi ile çoğu zaman muhalefet meslek gruplarına devredilmiştir. Bu sonuç aynı zamanda, kent sakinlerinin kentten yabancılaşmaya başladığının, kendilerini kente ait hissetmediğinin de bir göstergesidir.

Öte yandan, kent genele bakıldığında bazı örgütlenme biçimleri muhalefet konusunda diğerlerine göre daha aktif olup (Kuzey Ormanları Savunması, Taksim Dayanışması, Haydarpaşa Dayanışması vb.) seslerini kent hatta ülke genelinde duyurmakta olsa da başarılı bir kentsel muhalefet için bu örgütler arasındaki dayanışma eksikliği dikkati çekmektedir. Oysaki hepsi temelde kent hakkını elde etmeye yönelik bu platformlar yatay ve hiyerarşik bir düzen oturttuklarında daha başarılı olacaklardır.

KAYNAKÇA

BAYSAL, C. U. (2011). Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken. *Eğitim ilim Toplum Dergisi*, 9(36), 31-55.

BIANCHINI. (1992). Flagship Projects in URban Regeneration. P. HEALEY içinde, *Rebuilding the City*. London: E&FN Spon.

BLACKMAR, E. (2006). Appropriating ‘the Common’ : The Tragedy of Property Rights Discourse”. S. LOW, & N. SMITH içinde, *The Politics of Public Space*. New York: Routledge.

CİNMEN, I. (2014, Mayıs 30). *Gezi analizi*. Ekim 10, 2015 tarihinde HaberTürk. adresinden alındı

COOK, I. (2004). *Waterfront regeneration, gentrification and the entrepreneurial state: the redevelopment of Gunwharf Quays, Portsmouth*. Portsmouth: SPA Working Paper.

EISINGER, P. (2000). The politics of bread and circuses: building the city for the visitor class. *Urban Affairs Review*, 35(3), 316-333.

ENGELS, F. (1970). *The Housing Question*. Moscow: Progress Publishers.

FLYVBJERG, B. (2014). What You Should Know About Megaprojects and Why:An Overview. *Project Management Journal*, 6-19.

FRICK, K. (2008). The Cost of the Technological Sublime: Daring Ingenuity and the New San Francisco-Oakland Bay Bridge. H. PRIEMUS, B. FLYVBJERG, & B. WEE içinde, *Decision-Making on MEGaprojects: Cost-Benefit Analysis, Planning and Innovation* (s. 239-262). Northampton: Edward Elgar.

FRIEDMANN, J. (1999). *The City of Everyday Life*.

HARVEY, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler*, 71(1), 3-17.

HARVEY, D. (2010). *The Enigma of Capital and The Crisis of Capitalism*. Londra: Profile Books.

HARVEY, D. (2013). *Asi Şehirler : Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul: Metis.

HARVEY, D. (2013). *Asi Şehirler : Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*. İstanbul : Metis.

İstanbul SMD. (tarih yok). Ekim 1, 2015 tarihinde Megaİstanbul: <http://megaprojeleristanbul.com/> adresinden alındı

KELBAUGH, D. (1997). *Common Place*. Seattle: University of Washington Press.

LACLAU, E. (2005). *On Populist Reason*. London: Verso.

LEFEBRE, H. (1996). The Right to the City. E. KOFMAN, & E. LEBAS içinde, *Writings on Cities*. London: Blackwell.

LOGAN, J., & MOLOTCH, H. (1988). *Urban Fortunes: The Political Economy of Place*. Berkeley: University of California Press.

MacLeod, G. (2002). From urban entrepreneurialism to a 'revanchist city'? On the social injustices of Glasgow's renaissance. *Antipode*, 34(3), 602-624.

MARX, L. (1967). *The Machine in the Garden: Techology and the Pastoral Ideal in America*. New York: Oxford University Press.

MELOSI, M. (1999). *The Sanitary City: Urban Infrastructure in America from Colonial Times to the Present*. Baltimore: John Hopkins.

MILLER, P. (1965). *The Life of the Mind in America: From the Revolution to the Civil War*. New York: NY: Harvest Books.

ÖZEN, H., & AVCI, Ö. (2013). Her Yer Taksim Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı. *Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu*, (s. 569-583). Mersin.

PARK, R. (1967). *On Social Control and Collective Behavior*. Chicago: Chicago University Press.

TAVSANOĞLU, S., & HEALEY, P. (1992). P. HEALEY içinde, *REbuilding the City*. London: E&FN Spon.

VARDAR, N. (2014, Nisan 2). *Yayalaştırma Projesi'nin Koruma Kurulu Kararına da İptal*. Ekim 10, 2015 tarihinde Bianet: <http://bianet.org/bianet/toplum/154649-yayalastirma-projesi-nin-koruma-kurulu-kararina-da-iptal> adresinden alındı

WOOD, E. M. (2005). *Empire of Capital*. Londra: Verso.

World Bank. (2009). *World Development Report 2009:Reshaping Economic Geography*. Washington: World Bank.

ZUKIN, S. (2011). *Naked City the Death and Life of Authentic Urban Places*. New York: Oxford University Press.

MÜDAHALE, MÜCADELE VE PLANLAMA ALANI OLARAK TRABZON AKYAZI PROJESİ

Doç Dr. **Ahmet Melih ÖKSÜZ**

KTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Anabilim Dalı

Giriş

Ülkemizde son yıllarda iktidarı elinde tutan merkezi ve yerel siyasi gücün, resmi kurumsal ve sivil yapılarla birlikte hareket ederek kent planlama alanına müdahale biçimini göstermesi bakımından önemli bir örnek olan Trabzon Akyazı projesi bu bildiri kapsamında irdelenecektir.

Akyazı projesi yine son yıllarda ülkemizin birçok kentinde uygulanan; kent içinde kalmış eski stadyumların kent dışındaki yeni alanlara taşınması uygulamalarının Trabzon kentindeki örnek bir uygulamasıdır. Burada kentin yerleşik dokusu içinde kalan eski stadyum (Avni Aker Stadyumu) kaldırılarak onun yerine, eski Akyazı Beldesinin Karadeniz'e kıyısı olan kesiminde, bölgesel tek ulaşım bağlantısı olan Samsun-Sarp Devlet Sahil Yolunun bitişiğinde deniz doldurularak kazanılan alan üzerinde yeni bir stadyum gerçekleştirilmektedir.

Bir moda anlayış olarak her kentte uygulanmaya çalışılan, kent içindeki stadyumların kent dışındaki daha uygun (!) alanlara taşınması sürecini tetikleyen ilk örneklerinden biri İstanbul'daki Ali Sami Yen Stadyumu sayılabilir. Böylece uygulama biçimi ile kent planlama disiplini açısından eleştiri konusu olan her kente bir üniversite, her kente bir organize sanayi bölgesi, her kente bir hava alanı veya bir şehir hastanesi vb. gibi bir planlama ve yapılaşma anlayışına her kente bir stadyum anlayışı da eklenmiş olmaktadır.

Kent planlama disiplini açısından kuşkusuz köhneleşen ve kentin işleyişi açısından sorun olan kentsel işlev alanlarının yeniden ele alınarak planlanması, dönüştürülmesi ve değerlendirilmesi veya toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı

ortaya çıkan yeni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yeni işlev alanlarına kent planında yer ayrılması önemlidir. Ancak bu bildiriye konu olan Akyazı dolgu alanı için alınan planlama kararlarının yürürlükteki mevzuat ile kent planlama ilkeleri ile ne kadar bağdaştığıdır. Yapılan uygulamaların toplum yararı ile ne kadar örtüştüğü, mevcut plan kararlarının ve bütünlüğünü ne kadar gözettiği ve yeni sorun alanları yaratmayacağı yönünde, kent planlama disiplini açısından ifade edilen açık ve objektif görüşler yoktur.

Bu türden uygulamalar ile stadyum ve onunla birlikte önerilen diğer kentsel işlevlerin yer alacağı yeni alanda topluma (kamuya) mal olmayan ilave bir rant yaratılmakta, kentsel gelişme ve büyüme kentin bütününden bağımsız olarak bir anlamda tesadüfi bir şekilde yönlendirilmektedir. Diğer yandan eski stadyum alanı ve buna eklenen diğer alanların da imar planı değişiklikleri marifeti ile yeneden farklı ve yüksek imar haklarıyla donatılacağı, oluşmuş tekelci rantın elde edilebilecek en yüksek değerden, süreci organize eden çevrelerce paylaşılması yönünde ciddi kuşkular vardır. Bu süreç, kentte yaşayan ve bu kararlardan doğrudan etkilenecek kesimler süreç dışında bırakılarak yürütülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, yukarıda tanımlanan ve Ülkemizde yasal, kurumsal ve meslek alanı olarak kurulmuş geleneksel planlama anlayışından ve süreçlerinden farklı olarak yürütülen Akyazı Projesinin planlanması sürecinin yine yasal, kurumsal ve planlama ilke ve teknikleri açısından irdelemesini yapmaktır. Ayrıca sürecin olası sorunlu yönlerini ortaya koymak ve bu türden yaklaşımlarda planlama ilkeleri açısından nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ile ilgili önerilerde bulunmaktadır.

Trabzon Akyazı projesi, Trabzon kenti planlı alanına bir müdahale biçimi olarak, ilk ortaya çıkışı ve onun planlama sürecinin dayanağı olan planlama mevzuatı açısından ele alınacaktır. İkinci irdeleme konusu projeyi uygulamaya koyan taraflar ve tarafların yetki ve sorumlulukları bağlamında ilgili kurumsal yapıdır. Süreçte hangi kurumlar yer almaktadır ve bunların yetki ve sorumlulukları nelerdir? Kente yapılan bir müdahale olarak mücadele eden taraflar ve bu bağlamda meslek örgütlerinin durumu ayrı bir inceleme konusudur. En son olarak ortaya çıkan son durum ve geleceğe yönelik olası gelişmeler üzerinde durulacaktır.

Akyazı projesi diğer kentlerde yaşanan, kent içindeki stadyumların kentin dışındaki başka alanlara taşınmasından farklıdır. Çünkü burada yeni alan, yine kent içinde ve bu amaçla yapılan dolgu alanı üzerindedir. Yani stadyum alanı deniz doldurularak kazanılmıştır.

Bildiride öz olarak, elde edilen kurumsal veriler, plan belgeleri, itiraz belgeleri ülkemizdeki kent planlama süreçleri açısından sistematik olarak incelenecektir.

1. Akyazı Dolgu Alanının Konum ve Özellikleri

Akyazı dolgu alanı Trabzon kentinin batı sınırında bulunan Akyazı beldesi plan sınırları içindedir*. Konum olarak batıda eski Mersin beldesinden doğuda eski Yeşilyalı beldesine kadar olan “Trabzon Kentsel Bölgesinin” (Öksüz, Yeşiltepe, 2009) ortasında yer almaktadır. Bu alan dolgu öncesi durumda üzerinde Samsun-Sarp Devlet yolunun yapım aşamasında yolu deniz tahribatından korumak için yapılmış mahmuzlar bulunan doğal-kumsal bir alandır (Resim 1). Bu özelliği ile Trabzon kent halkının denize girme alanı (halk plajı) olarak kullanılmaktadır.

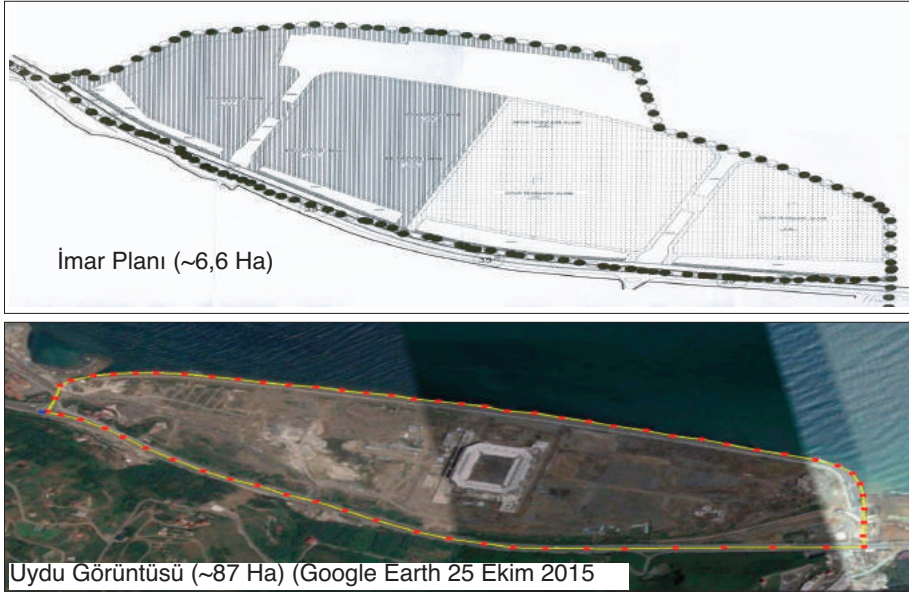

Resim 1. Akyazı Dolgu Alanının Dolgu Öncesi Görünümü (Öksüz, A., M., Arşivi)

Alan topoğrafik yapısı nedeniyle Akyazı yerleşmesi ile doğrudan bağlantı kuramayan, daha çok Trabzon-Akçaabat Devlet Yoluna hizmet eder niteliktedir. Bu bölgede kıyı çok dardır ve güneydeki yamaçlar yerleşime uygun değildir. İmar planında büyük bir bölümü ağaçlandırılacak alan olan bu bölge gelen yapılaşma baskıları nedeniyle kısmen imara açılmıştır. Oluşan bu doğal eşik hem kıyının Ak-yazı belde merkezi ile ilişkisini koparmakta, hem de Trabzon-Akçaabat bandındaki kentsel yerleşim alanlarının sürekliliği kesilmektedir (Öksüz, 2010).

Dolgu alanı olarak planlanan alan yaklaşık 66 Ha büyüklüğünde olup bu alanın yaklaşık yarısı Kurvaziyer liman, diğer yarısı ise spor alanı olarak planlanmıştır. Sonuçta yapılan dolgu alanı imar planı ile önerilen dolgu alanı büyüklüğünü aşmış ve yaklaşık 87 hektara ulaşmıştır (Şekil 1).

* Akyazı Beldesi 1988 Trabzon imar planında Trabzon plan sınırları içinde bir mahalle konumunda iken 1993 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla 6 yerleşme ile birlikte müstakil belediyeye dönüştürülmüş (Trabzon Revizyon İmar Planı Raporu, 2003) ve aradan geçen 23 yılın ardından Trabzon'un büyükşehir olmasıyla müstakil belediye olmaktan çıkartılarak, tekrar Trabzon Ortahisar Belediyesi sorumluluk alanında kalmıştır.

Şekil 1. Akyazı Dolgu Alanı İmar Planı ve Dolgu Alanı Fiili Durumu Uydu Görüntüsü

2. Kıyı Mevzuatı ve Akyazı Dolgu Alanı

Kıyı mevzuatında kıyıların nasıl kullanılabilceği, kısıtlamaların ve yapılaşma türlerinin neler olabileceği açıklanmıştır. Genel ilkeler açısından, kıyıların ve doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan arazilerin Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu ve kıyıların, herkesin eşit ve serbest olarak yararlanmasına açık olduğu, yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceği belirtilmektedir. Ayrıca belirtilen istisnalar dışında kıyılarda hiçbir yapının yapılamayacağı ve engeller oluşturulamayacağı ifade edilmektedir (Kıyı Kanunu, M.5., Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, M.5.)

Kıyı kanununun ikinci bölümünde ise planlama ve yapılanma ile Kıyının Korunması, Yapı Yasağı ve Kıyıda Yapılacak Yapılar açıklanmış ve Kıyıda, uygulama imar planı kararı ile yapılabilecek yapılar belirtilmiştir (Kıyı Kanunu M.6). Burada kıyıda yapılması zorunlu tesisler dışında istisnalar verilmektedir. Bu bağlamda Akyazı dolgu alanı için dayanak oluşturacak maddeler aşağıda belirtilmiştir:

Madde 6:

c) (Ek: 3/7/2005 - 5398/13 md.) Organize turlar ile seyahat eden kişilerin taşındığı yolcu gemilerinin (krvaziyer gemilerin) bağlandığı, günün teknolojisine uygun yolcu gemisine hizmet vermek amacıyla liman hizmetlerinin (elektrik, jeneratör, su, telefon, internet ve benzeri teknik bağlantı noktaları ve hatlarının) sağlandığı,

yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalar) fonksiyonlara sahip olup, kruvaziyer gemilerin yanaşmasına ve yolcuları indirmeye müsait deniz yapıları ve yan tesislerinin yer aldığı kruvaziyer ve yat limanları,

d) (Ek: 31/7/2008 - 5801/3 md.) Uluslararası spor otoritelerinin, Türkiye’de spor faaliyetlerinin düzenleneceğine dair kararı gereğince Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu spordan sorumlu Bakanlığın izni doğrultusunda, 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun (I) sayılı Cetvelinde düzenlenen genel bütçe kapsamındaki kamu idareleri, aynı Kanunun (II) sayılı Cetvelinde düzenlenen özel bütçeli idareler, belediyeler ile il özel idareleri tarafından her türlü spor aktiviteleri ve organizasyonların yapılmasına/yaptırılmasına yönelik spor tesisleri ve zorunluluk arz eden durumlarda bunların tamamlayıcı konaklama tesisleri, yapılabilir. Bu yapı ve tesisler yapım amaçları dışında kullanılamazlar.

Burada ilk bakışta Akyazı Dolgu planında önerilen kullanımların Kıyı Yasası’ında tanımlanan kruvaziyer limanlar ve spor tesisleri alanı kullanımlarına uygun olduğu düşünülebilir. Ancak yukarıda verilen yasa maddeleri ile Akyazı Dolgu planında önerilen kullanımlardan kruvaziyer liman ve spor tesisleri alan kullanımlarının her ikisi de çelişmektedir.

Kruvaziyer limanlar Yasa tanımında da belirtildiği gibi (Madde 6-c), Kruvaziyer gemiler ile onların yolcularına yönelik; yolcularla ilgili gümrüklü alan hizmetlerinin görüldüğü, ülke tanıtımı ve imajını üst seviyeye çıkaracak turizm amaçlı (yeme-içme tesisleri, alışveriş merkezleri, haberleşme ve ulaştırmaya yönelik üniteler, danışma, enformasyon ve banka hizmetleri, konaklama üniteleri, ofis binalar) fonksiyonlara sahip olmalıdır. Burada yasa bu tür tesisleri kruvaziyer limanın bulunduğu kente-bölgeye hizmet etmesi için önermemekte, bu tesisleri kruvaziyer gemiler ile gelen yolcuların kullanımı için önermektedir. Aksi durumda, yapılacak tesislerin tüm kentin ve bölgenin kullanımına açık olacağı bir durum söz konusu olsaydı, Yasa kıyılar ve dolgu alanları için böyle bir kısıtlama getirmezdi.

Oysa Akyazı (Trabzon) Kruvaziyer Liman ve Spor Tesisleri Alanı İmar Planı Açıklama Raporunda, yapılan planın amacı “mevcut ve gelecekteki yaşam tarzına uygun ve kullanım gerektiren kruvaziyer liman ve olimpik spor tesisleri projesi ile hem yerel hem de bölgesel bazda hizmet gerektiren sosyal alanların oluşturulmasıdır” şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca aynı raporun sonuç bölümünde ise, “yapılan planlama ile dolgu alanlarında kamu yararına uygun, kentte yaşayanları yeşil bitki örtüsü ve denizle birleştirecek, dinlenme ihtiyaçlarına cevap verecek kruvaziyer liman ve olimpik spor tesisleri önerilmiştir” denmektedir (İmar Planı Açıklama Raporu,

2010). Buradan da anlaşılacağı gibi kruvaziyer liman için yapılan/yapılacak tesislerin kente ve bölgeye hizmet etmesi ve kent ve bölge halkının doğrudan kullanımına açılacak sosyal ve dinlenme ihtiyaçlarına hizmet verecek tesisler olarak düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kıyı yasası ile çelişmektedir.

Diğer yandan Akyazı dolgu alanı imar planında, alanının yaklaşık yarısı “kruvaziyer liman”, diğer yarısı ise “spor tesisleri alanı” olarak planlanmış ve yapılaşma koşulları olarak da her iki kullanım için $E=1$ ve $H_{Max}=25.00$ m öngörülmüştür. Kruvaziyer liman için Dolgu alanı imar planında ayrılan alan yaklaşık 309339 m²’dir (Türk, 2011). Verilen emsal değer ile birlikte bu alanda yaklaşık 309339 m² bina alanı (toplam inşaat alanı) çıkmaktadır. Bu bağlamda yapılan bir değerlendirmede verilen yapılaşma haklarıyla ortaya çıkabilecek yapı ve tesislerin büyüklüğü ile ilgilidir. Burada yapılacak kruvaziyer liman kapasitesi düşünüldüğünde ortaya çıkacak bina alanı Kruvaziyer liman için gelen/gelecek yolculara hizmet sağlayacak kapasitenin çok üzerindedir. Dolayısıyla bu yapıların yolcular dışında kente ve bölgeye de hizmet etmesi beklenmektedir.

Ülkemizde kruvaziyer limanlar ve yolcu sayıları açısından yapılan bir incelemede 2002-2008 yılları arasında en çok yolcunun Kuşadası limanına (518,872), ardından İstanbul (489,544) ve İzmir (318,451) limanlarına geldiği, Trabzon limanına ise Türkiye’deki 10 merkez içinde en az yolcunun geldiği (4,813) tespit edilmiş, buna karşılık 2008 yılı itibarı ile en fazla yolcu gelen Kuşadası limanının kruvaziyer limanı imar planı 4.6 Hektar olarak planlanarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca 2011 yılında onaylanmıştır (Türk, 2011). Oysa yolcu sayısı ile hiçbir zaman Kuşadası, İstanbul, İzmir gibi limanların kapasitesine erişemeyecek Trabzon için 30,9 Ha kruvaziyer liman alanı önerilmiştir. Bu alan çok abartılıdır ve kruvaziyer liman kullanımı dışında da kullanım amaçları güdülmektedir.

Spor tesisleri alanı için önerilen alan ise yaklaşık 34.8 Ha (Türk, 2011) olup bu alanın önerilmesi de Kıyı Yasasına aykırıdır. Çünkü Yasa “Uluslararası spor otoritelerinin, Türkiye’de spor faaliyetlerinin düzenleneceğine dair kararı gereğince...” demektedir. Oysa burada uluslararası spor otoritelerince Trabzon’da düzenleneceği yönünde anlaşma sağlanmış bir spor organizasyonu yoktur. Akyazı (Trabzon) Kruvaziyer Liman ve Spor Tesisleri Alanı İmar Planı Açıklama Raporu’nda 2011 yılında Trabzon’da yapılacağı kesinleşen Avrupa Gençlik Olimpiyatından bahsedilmektedir. Ancak Akyazı dolgu alanında bu organizasyon için tesis yapmak, organizasyonun tarihi itibarı ile yetiştirilemeyeceğinden mümkün olamamıştır.

Diğer yandan Akyazı dolgu alanında spor tesisi olarak 35.000 kişilik bir stadyum yapılmaktadır. Yapımına başlanan stadyum inşaatının Avrupa Gençlik Olimpiyatında futbol branşının olmaması nedeniyle bu spor organizasyonu ile ilgili olmayacağı açıktır ve geçen süreç yapılan stadyumun bu organizasyonla ilişkisinin olmadığını göstermiştir.

3. Akyazı Dolgu Alanının Gerçekleştirilmesinde Etkili Olan Kurumsal Yapı: Yetkiler, Sorumluluklar

Bir kentsel yerleşmede herhangi bir kentsel kullanımın eksikliği veya yetersizliği o kullanımla ilgili kurumlar tarafından yapılacak ayrıntılı araştırmalarla gerekçelendirilmelidir. Bu kamu görevi yapan kurumların kurumsal ciddiyetinin gereğidir. Bu bağlamda kent planlama ile ilgili kurumlara ve kamuoyuna yansımış talepler doğal olarak kent planlama ile ilgili kurum, mevzuat ve planlama ilke ve teknikleri açısından değerlendirilerek toplumun menfaatine olacak, en uygun çözümler araştırılabilir ve önerilebilir.

Akyazı dolgu alanı ile ilgili olarak ilk talebin Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü'nden (GSGM) geldiği bilinmektedir. Bu kurum dışında Toplu Konut İdaresi (TOKİ), Trabzon Valiliği, Akyazı Belediyesi gibi kurumlar süreçte yer almışlardır.

Kıyı Yasasında doldurma ve kurutma yoluyla elde edilecek arazilerle ilgili süreç tanımlanmıştır. Kamu yararının gerektirdiği hallerde, uygulama imar planı kararı ile deniz, göl ve akarsularda ekolojik özellikler dikkate alınarak doldurma ve kurutma suretiyle arazi elde edilebileceği Kıyı Kanununun 7 maddesinde verilerek bu gibi durumlarda izlenecek yol tariflenmiştir. Buna göre: “Bu gibi yerlerde doldurma veya kurutmayı yapacak ilgili idarenin valiliğe iletilen teklifi, valilik görüşü ile birlikte Bayındırlık ve İskân Bakanlığına gönderilir. Bakanlık, konusuna göre ilgili kuruluşların görüşünü de almak suretiyle teklifi inceler. Uygun bulunması halinde ilgili idare tarafından uygulama imar planı hazırlanır. Bu yerler için yapılacak planlar hakkında İmar Kanunu hükümleri uygulanır... Bu araziler Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır, özel mülkiyet konusu olamaz. Bu alanlar üzerinde altıncı maddede belirtilen yapılar ile yol, açık otopark, park, yeşil alan ve çocuk bahçeleri gibi teknik ve sosyal altyapı alanları düzenlenebilir” denmektedir. Akyazı dolgu alanı ile ilgili planlama süreci Kıyı Yasası ve İmar Yasasında Belirtilen süreçten farklı işlemiştir.

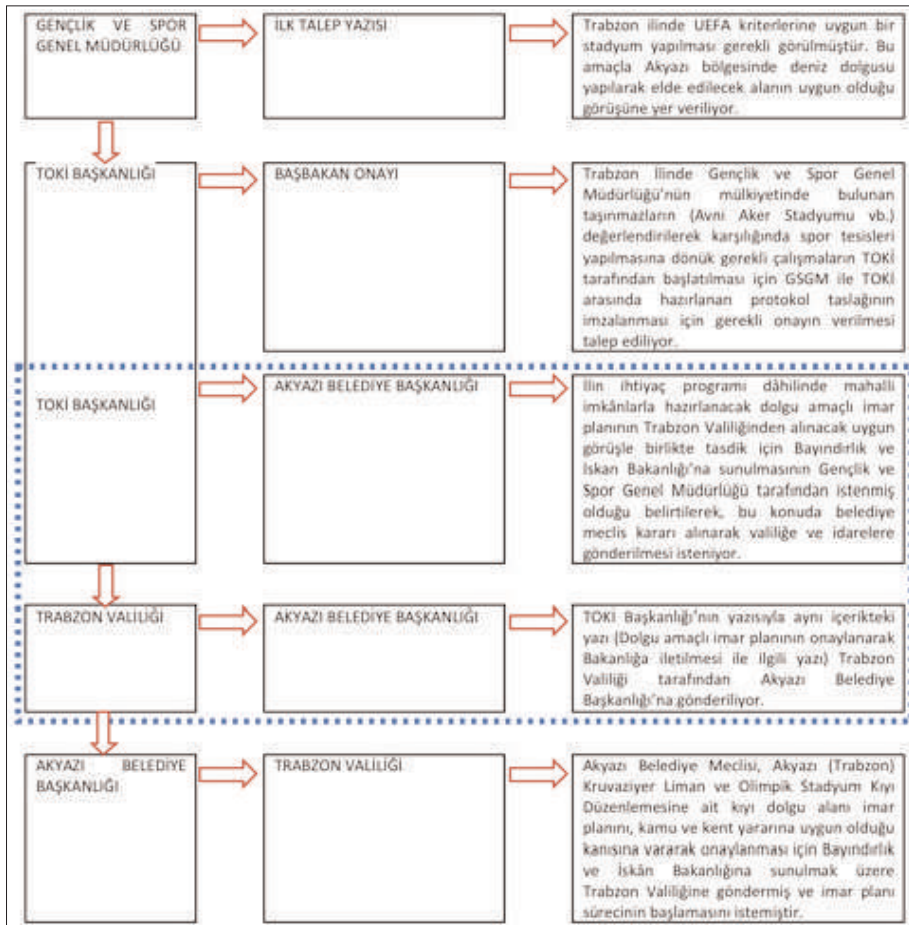
Akyazı projesinde bu alanın doldurularak üzerine stadyum yapılması fikri GSGM'nden gelmiştir. Bu fikir TOKİ ile paylaşılmış ve Akyazı dolgu alanı üzerinde UEFA standartlarında bir stadyum yapma karşılığında, GSGM'nün mülkiyetinde bulunan taşınmazların değerlendirilmesi gündeme gelmiş ve bu yönde bir protokol taslağı hazırlanarak Başbakanın oluru alınmıştır. Burada bir anlamda bu işi yapmak üzere TOKİ görevlendirilmiştir. İlk etapta sadece GSGM'nün mülkiyetindeki taşınmazların karşılığı olarak bir stadyum yapılması fikri varken, sonrasında kruvaziyer liman kullanımının da eklenerek dolgu alanı imar planının bu yönde hazırlandığı anlaşılmaktadır.

GSGM'nün stadyum yapılmasına ilişkin talebinin aşağıda Tablo 1'de verilen süreçteki bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi, TOKİ'nin bu süreçte katılması sadece bu

kurumların kendi amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılmıştır. Bu yaklaşım imar mevzuatı, planlama ilkeleri ve yürürlükteki planlar açısından sorunludur ve toplum menfaatine olduğu tartışmalıdır.

İmar mevzuatı açısından Akyazı projesinin gerçekleştirilmesinde birinci dereceden sorumlu görülen kurumlardan GSGM ve TOKİ'nin böyle bir alanda dolgu ve üzerinde stadyum planı yapma, buna kendi başlarına karar verme yetki ve sorumlulukları yoktur. Bu bağlamda Akyazı dolgu alanı ve bu alan üzerinde stadyum ve kruvaziyer liman için GSGM veya TOKİ plan kararı üretemez. Kanunla kendisine verilmiş yetkileri dışındaki bir konu ile ilgili olarak, sadece GSGM ile arasında yaptığı protokol çerçevesinde Akyazı Belediyesine dolgu amaçlı imar planı hazırlaması konusunda yazı yazmasının da yasal görev tanımında yeri yoktur.

Tablo 1. Akyazı Dolgu Alanı İmar Planı Oluşturulma Süreci

Toplu Konut Kanunu'nun, Toplu Konut İdaresinin gelirleri, harcamaları ve denetimi başlığının 2. Madde "g" fıkrasında (Ek: 16/5/2012-6306/13 md.) TOKİ gelirlerinden biri olarak: "Ek 1 inci maddenin birinci fıkrasının (m) bendi kapsamında; talep edilen proje ve uygulamaların İdarece yapılması veya yaptırılması için imzalanan protokollerle belirlenen inşaat bedelinin yüzde üçünden az, yüzde onundan fazla olmamak üzere, ilgili kurum ve kuruluşlardan alınacak olan idare hizmet payı tutarları" sayılmaktadır. Ek madde 1'de ise TOKİ'nin görevleri sayılmış ve "m" bendindeki görevlerinden biri olarak ta " Bakanlıkların talebi ve bağlı bulunduğu Bakanın onayı halinde talep konusu proje ve uygulamaları yapmak veya yaptırmak" şeklinde tanımlanmıştır. Ek madde 1'in "k" bendinde ise; "İdareye kaynak sağlanmasını teminen kâr amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak" şeklinde görev tanımı yapılmıştır (Toplu Konut Kanunu, 1984). TOKİ'nin Akyazı projesindeki yasal görevi bu maddelerden anlaşıldığı üzere GSGM ve bağlı olduğu Bakanlığın onayı çerçevesinde proje ve uygulama yapmak ve idareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı proje ve uygulama yapmak olarak gözükmektedir. Ancak kamu kurumunun kar elde etmesi ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte burada TOKİ yasal görev tanımı gereği konut üretimi dışına çıkmamalı, kar elde etme görevini konut üzerinden yapmalıdır.

Trabzon Valiliği süreçte Akyazı Belediyesi'nden dolgu amaçlı imar planını onaylamasını ve Bakanlığa iletilmesini talep etmiştir. Bunun dışında kendi yasal sorumluluğunda olarak Trabzon Valiliğinin aldığı en önemli karar, "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararının alınmasıdır.

Akyazı belediyesi açısından bakıldığında, bu beldenin 2008 yılı TÜİK verilerine göre nüfusu 2824'tür. Bu nüfus büyüklüğüne sahip bir beldenin 35.000 kişilik bir stadyumu dolgu imar planı marifetiyle, planlayıp onay için Bayındırlık ve İskân Bakanlığına göndermesi her ne kadar Kıyı Kanunu'nda tanımlanan sürece uygunsuz da planlamanın esaslarına uygun olduğu düşünülemez. Burada bu türden bir stadyum tesisinin ve kruvaziyer limanın Akyazı'dan çok daha büyük bir alana/nüfusa hizmet edeceği açıktır ve bu amaçla düşünülmüştür. Bu bağlamda Akyazı belediyesinin kendi plan sınırlarını aşarak çok daha geniş bir çevreye (kentsel bölgeye) hizmet edecek bir plan kararını onaylayarak kendi yetki sınırlarını aştığı söylenebilir. Akyazı dolgu imar planı kararı hem daha geniş bir çerçevedeki kurumsal yapıda hem de plan çerçevesinde üretilebilecek bir karardır.

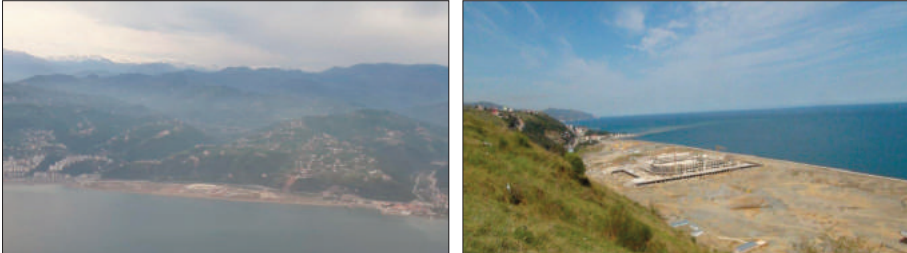
4. Müdahale Eden ve Mücadele Eden Taraflar

Akyazı projesi ile ilgili olarak ilk aşamada karar veren ve uygulama sürecini başlatan GSGM ve TOKİ'dir. Dolayısıyla alana yasal zeminde, açık olarak ilk müdahale eden taraflardır. Bu taraflara ek olarak bu iki kurum arasında GSGM mülkiyetindeki taşınmazlar karşılığı stadyum tesisleri yapılmasına olanak sağlayan

protokol için onay veren dönemin Sn. Başbakanı, Akyazı dolgu planı alanı kendi plan sınırları içinde kalması ve yasal olarak ilk aşamadaki plan onay merci olması nedeniyle Akyazı Belediye Meclisi, Trabzon Valiliği ve Bayındırlık İskân Bakanlığı onay merci olarak Akyazı projesinin yapılmasına taraf olmuştur. Yapılan tartışmalar çerçevesinde Trabzon Belediyesi, Stadyumun kullanım hakkına talip olan Trabzonspor taraf olmuştur. Akyazı sürecinin kamu oyuna mal olması ile konu üzerinde yapılan çok farklı düzeylerdeki spekülatif değerlendirmeler ile farklı meslek örgütleri, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları da projeyi destekleyen yönde taraf olmuşlardır.

Akyazı projesi uygulamasına, Dolgu Planı askı sürecinde ilk itiraz Mimarlar Odası Trabzon Şubesi'nden gelmiştir. Bu bağlamda itiraz ve yapılan işlemle ilgili mücadele eden taraf ilk olarak Mimarlar Odası Trabzon şubesi olmuştur. İtirazın reddedilmesi üzerine ardından, dolgu alanı imar planının iptali için ilgili idare olarak Bayındırlık İskân Bakanlığına dava açılmıştır. Bu süreçte davaya müdahil olan Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubesi'de mücadele eden tarafta yer almıştır. Mücadele sürecinde başı çeken iki meslek örgütüne destek veren başka meslek örgütleri ve sivil toplum örgütleri de olmakla birlikte, aynı meslekten olan uzman bilirkişi heyetinin hazırlanmış olduğu rapora dayanarak dava kaybedilmiş ve mücadele sonlanmıştır.

Gelinen noktada dolgu tamamlanmış, dolgu üzerindeki 35.000 kişilik stadyum yapısı inşaatı hızla devam etmektedir (Resim 2). Kruvaziyer liman rıhtımı ve diğer tesisler yapılmamıştır. Kamuoyundaki tartışmalarda onaylı dolgu alanı planında ve dolgu alanı üzerinde kıyı yasası gereği olması olanaklı olmayan çok farklı kentsel kullanımların (otogar, şehir hastanesi vb.) bu alanda yapılabileceği gündeme gelmektedir. Alan kentin herhangi bir planlı veya gelişme bölgesindeki gibi, yapılaşma açısından potansiyel bir alan olarak görülmekte, hemen her gün yeni bir kullanım kararına konu olmakta, üstelik bu görüşler planlamadan sorumlu kurumların yöneticileri tarafından dile getirilebilmektedir. Öyle gözüküyor ki bundan sonraki zamanda, kamu kaynakları kullanılarak, yasal, kurumsal ve planlama ilke ve teknikleri açısından sorunlu sayılabilecek bir süreçte elde edilen bu alan için çok farklı kullanım kararları kent gündemini meşgul edecektir.

Resim 2. Akyazı Dolgu Alanı ve Stadyum İnşaatının görünümü (Öksüz, A., M., Arşivi)

5. Sonuç

Trabzon Akyazı Projesi konumu, kapsamı ve içinde barındırdığı işlevler açısından tüm Trabzon kentini ve bölgesini etkileyecek kapasitede bir projedir. Ancak bu etkileşimin boyutlarının ne olacağı ve olası olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi projenin en başından düşünülmesi gereken konulardır. Bu bağlamda kent ve bölge planlama ve tasarım meslek alanlarının tüm olanaklarının kullanılması gerekirdi. Oysa süreç yer seçimi aşamasından başlayarak belli kurumlar ve onları destekleyen çevrelerce, toplumda ve uzmanlarca çokta tartışılmadan alelacele uygulamaya geçilmiştir.

Trabzon Akyazı Projesinin oluşumundaki ilk adım ilgili mevzuat açısından ortaya çıkan durumla ilgili olup burada Kıyı Kanunu ve Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmeliği'ne göre olması gereken kruvaziyer liman ve spor tesisi alanının -ilk bakışta yasaya uygun gözükse de- yasal açıdan sorunlu olduğu söylenebilir.

Akyazı projesinde önerilen kruvaziyer liman alanı yolcu sayısına göre kapasitelerin çok üzerinde olarak planlanmıştır. Bu hem dolgu alan büyüklüğü ve hem de üzerinde, verilen imar haklarıyla yapılabilecek bina toplam alanları açısından böyledir.

Kruvaziyer liman kullanımı için gerekli olduğu düşünülen tüm tesislerin, kruvaziyer liman yolcuları (turist olarak gelen gümrüklü saha kullanıcıları) dışında, daha çok Trabzon kenti ve bölgesinde yaşayanların kullanımına yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda yapılan işle Kıyı Yasası'nın belli bir amaca yönelik olarak tanıdığı istisnai kullanım istismar edilerek, Yasa'nın ilkeleri göz ardı edilmiş, kıyı ve dolgu olmayan alanlara planlama ve uygulama yapılmış gibi davranılmıştır.

Spor alanı kullanımında ise Kıyı Yasası'nın koymuş olduğu istisna yine göz ardı edilerek uluslararası spor otoritelerinin Türkiye'de (Trabzon'da) spor faaliyetlerinin düzenleneceğine dair bir kararı olmamasına rağmen, varmış gibi değerlendirilmiştir. Bu dönemde Trabzon kentinde düzenlenen Avrupa Gençlik Olimpiyatları için Akyazı Dolgu alanındaki spor sahalarının yapımının yetiştirilmesinin mümkün olmayacağı/olmadığı görülmüştür. Bu spor organizasyonunda futbol branşı olmadığı için stadyum yapımına zaten gerek olmayacağı, dolayısıyla bu organizasyonun yasanın belirttiği koşulu sağlamadığı da açıktır.

Akyazı dolgu alanının gerçekleştirilmesinde etkili olan kurumsal yapıda başı çeken iki kurum Gençlik Spor Genel Müdürlüğü ve Toplu Konut İdaresi'dir. Bu kurumların yasal görev tanımında dolgu alanı üzerinde spor tesisleri alanı kullanımına karar verme, planlama ve yapma yetki ve sorumlulukları yoktur.

Akyazı dolgu alanı ve bunun üzerinde stadyum yapma düşüncesi GSGM tarafından gündeme getirilmiş, ardından TOKİ ile burada stadyum yapma karşılığında GSGM mülkiyetindeki diğer alanların değerlendirilmesi yönünde bir protokol yapılarak anlaşılmıştır. Bu bağlamda Akyazı Belediyesinin dolgu alanı imar planı onayı bunun Valilik kanalı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığına onaylatılması süreçleri verilen bu kararların ilgili mevzuata uygunluğunun sağlanması işlemidir. Bunun toplum yararı ile ne kadar örtüştüğü tartışmalıdır.

Akyazı Belediyesi'nin kendi plan sınırlarını ve kapasitesini aşan, Trabzon kentine ve bölgeye hizmet verecek bir plan kararı üretmesi kendi planlama yetki sınırlarını aştığını göstermektedir. Bu türden bir plan kararı ilgili tüm belediyelerin katılımı ile çevre düzeni planı ve nazım imar planı düzeyinde ele alınarak değerlendirilmesi gereken bir düzeydir.

Bu sürece mesleki olarak itiraz eden taraflar Mimarlar Odası ve ardından Şehir Plancıları Odası Trabzon Şubeleridir. İtirazın reddedilmesi mücadele eden tarafları mahkemeye sürecine götürmüş, sonuçta mahkeme bilirkişi raporuna dayanarak, yapılan işlemlerin uygun olduğuna karar vermiş ve mücadele edenleri sürecin dışında bırakmıştır.

Planlama alanına yapılan müdahalenin, mücadelesini meslek örgütleri olarak Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası vermiştir. Ancak bu süreçte odalar güçsüz bırakılmış ve Akyazı Dolgu alanında yasal, kurumsal yetki ve sorumluluklar ve planlama ilkeleri ve kuralları açısından uygun olmayan bir durum meşruiyet kazanarak uygulanma aşamasına gelmiştir.

Kentlerde bu gün yaşanan sorunların geçmişte yapılan hatalardan, yani yanlış planlama kararları ve öngörüsüzlüklerden kaynaklı olduğu düşünüldüğünde: Bu tür süreçleri uzmanlarını ve uygulamadan etkilenecek kesimleri sürecin dışında bırakarak, sadece ilgili kamusal kurumların ve proje ile ilgili kesimlerin kendi karlılıklarını (politik, ekonomik vb.) düşünerek gerçekleştirmek, olası fiziksel, sosyal ve kültürel etkileri hesap etmemek ve ortaya çıkabilecek olumsuzlukları en başta çözmek; bu tür projelerin kamuya maliyetini arttıracak, beklenen faydayı sağlamayacak ve kentler açısından ileride aşılması güç yeni sorunlar ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

Öksüz, A., M., Yeşiltepe, M., 2009, Bölünme Bütünleşme İkilemindeki Planlama Alanı: Trabzon kentsel Bölgesi Örneği, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kollokyumu, Kentleri Korumak Savunmak, Antalya, 6-7-8 Kasım 2009, s. 655-669

Öksüz, A., 2010, Akyazı (Trabzon) Kruvaziyer Liman ve Spor Tesisleri Alanı İle İlgili Görüşler, Mimarlar Odası Trabzon Şubesi MD/ÇED Komisyonuna Sunulan Yayınlanmamış Rapor.

Trabzon (Merkez) Revizyon İmar Planı, 2003, Araştırma-Açıklama Raporu, Doğukan İmar Ltd. Şti, Ankara

3621 Sayılı Kıyı kanunu, Tarih: 17.4.1990, Sayı: 20495

Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik, Tarih: 03.08.1990, Sayı: 20594

Türk, E., 2011, Bayındırlık ve İskân Bakanlığının 22.07.2010 Tarih Ve 5721 Sayılı Olurları İle Onaylanan 1/1000 Ölçekli “Akyazı Kruvaziyer Liman Ve Spor Alanı” Uygulama İmar Planının Şehircilik İlkeleri, Planlama Esasları, İmar Mevzuatı ve Kamu Yararı Açısından Değerlendirilmesine İlişkin Bilimsel Görüş, Yayınlanmamış Rapor

Akyazı (Trabzon) Kruvaziyer Liman ve Spor Tesisleri Alanı İmar Planı Açıklama Raporu, 2010, Trabzon

2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, Tarih: 02.03.1984, Sayı: 18344

SERMAYENİN ALTERNATİF PLANLARI: TESLİMİYETÇİ DEVLETİN ÇÖZÜMLEMESİ

Nazım AKKOYUNLU

Şehir Plancısı, Kadıköy Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü

Türkiye’de 1980’le başlayan neoliberal reform hareketi 2001 krizi sonucunda ortaya çıkan tek parti döneminde hedefine yaklaştı. Bunda, gece yarısı operasyonlarıyla yürürlüğe giren özelleştirme, kemer sıkma, esnek çalışma koşulları gibi bir dizi düzenlemenin yanı sıra, mekanın yeniden üretimi, dağıtımı ve organizasyonu içeren pratiklerin etkisi büyük oldu.

Kentleşme politikaları, toplum tarafından müşterek üretilen ortak kentsel değerlere, belirli bir zümrenin “el koyarak birikim”¹ sağlamasını kolaylaştıracak biçimde dönüşüme uğradı. Kentsel sorunlara çözüm üretme, kentlerdeki yaşam kalitesini yükseltme gibi amaçlar gütmeye beklenen yasal ve yönetsel değişiklikler yerine gayrimenkul ve inşaat sektörünün, arsa spekülâtorlerinin önünü açan ve ortaya çıkan rantın özel çıkarlar, kurumlar/kuruluşlar arası paylaşımına hizmet eden düzenlemeler yapıldı.

Kentlerde yaşanan bu türden bir dönüşüm, mekânsal ölçekler arasındaki hiyerarşik iş bölümünü tahrip etti. Bu tahribat hem plan türlerine hem de planlama kurumlarına yönelik olmak üzere iki alanda yoğunlaştı. Farklı ölçeklerde değişken niteliklere sahip olması gereken mekânsal kararlar arasındaki sınırlar belirsizleşirken, merkezi ve yerel yönetim arasında yerindelik ilkesine dayalı yetki paylaşımı da muğlaklaştı.

Ancak tüm bu deregülasyon – düzensizleştirme süreçlerine rağmen mekana yönelik müdahalelerin, planlama sınırları içerisinde kalındığında, sermayenin kârını maksimize etme talebi karşısında yetersiz kaldığı, dolayısıyla hukuki meşruiyet kaybı taşımayan bir planlama pratiğinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu pratik, neoliberal kentleşmenin alışılâgelmiş dinamikleri olarak görülebilir de, kanımızca devlet – sermaye ilişkisinde daha kritik bir olguya işaret etmektedir.

---

1 Harvey, D., Yeni Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim, Evrensel, 2004

Devlet otoritesi ile eklenmiş sermaye hareketi, devleti dönüştürerek düzensizleştirmektedir. Söz konusu dönüşüm, kendi yarattığı sermaye karşısında aciz kalan devlet otoritesini, bir anlamda teslimiyetçi devlet adı verilebilecek bir olgu ortaya çıkarmıştır. Özellikle inşaat sektörünün son yıllardaki görüntüsü, sermaye birikimi için devlet tarafından uygun yatırım altyapısı sağlanan bir ekonomik sektör olmanın ötesinde, kendi kurallarıyla işleyen ve çıkarını gerçekleştirmek için devleti düzensizleştiren bir güç odağı haline geldiğini göstermektedir.

İstanbul kentinde, sermayenin merkezi veya yerel yönetimler eliyle veya ortaklığıyla yürüttüğü farklı ölçeklerdeki planlama süreçlerini örneklerle inceleyeceğimiz bu çalışmada mekana müdahale stratejileri ve planlama uygulamalarının temel niteliklerini ortaya çıkarmaya çalışacağız. Sermaye, devlet ve toplumsal sınıfların rollerinde yaşanan dönüşümler ve planlama sürecine etki ve tepkilerini belirginleştirmek bir diğer hedefimiz olacak. Bu anlamda sermayenin başat aktör olduğu varsayımından hareketle, giderek otoriterleşen devlet yönetiminin dâhi sermayenin talepleri karşısında aciz kaldığını örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

Planlama Tarihi Üzerine Kısa Giriş

Geniş anlamıyla planlama, ‘geleceğe yönelik olarak istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama süreci olarak tanımlanabilir.’ Sistemin yapısal zorunluluklara dayalı bir biçimde işlediği kaderci yaklaşımların ötesinde geleceğin, insan bilinci ile müdahale edilerek yönlendirilebileceği varsayımından hareket eden planlamanın etkinliği aydınlanma ve sanayi devrimiyle birlikte artmıştır. Geçmiş yerleşik hayatın başladığı neolitik çağa uzanan kent planlama da benzer biçimde aydınlanma ve sanayi devriminin etkisiyle kurumsallaşarak 19. yy sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.²

19. yüzyıl sanayi kentlerinde yaşanan sorunlar bahçekent, güzel şehir hareketi gibi ütopyk olarak nitelenen yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ebenezer Howard’ın “geleceğin bahçekentleri” isimli çalışması modern planlamanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Kent planlama anlayışı zaman içerisinde katkı ve eleştirilerden etkilenmiş, türlere ayrılmıştır.

‘İkinci dünya savaşı sonrasında devletin her alanda artan etkinliğine koşut olarak geniş kapsamlı planlama giderek artan biçimde kurumsal düzeyde kabullenilen resmi planlama anlayışı haline gelmiştir. Kamu yararı kavramı planlama eyleminin merkezine konulurken, planlamanın uzun vadeliği ve kapsamlılığı gibi ilkelere ortaya çıkan oydaşmanın göbeğinde yer almıştır.’³

2 Ersoy, M., Planlama Kuramına Giriş, Kentsel Planlama Kuramları içinde, İmge, 2007

3 Şengül, T., Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Planlama Kuramları içinde, İmge, 2007

Modern planlamaya sağdan gelen başlıca eleştiriler, planlamanın yukarıdan aşağıya dayatılan antidemokratik yapısı, tekleştirici işlevi nedeniyle farklılıkları ve zenginliği ortandan kaldırdığı, uzun erimliliği nedeniyle geleceği ipotek altına alan bir belirleyicilik iddiasında bulunması, kamu yararını bireyin önüne koyarak girişimciliğe engel oluşturması, temel başlıklarında yoğunlaşmıştır. Marksist değerlendirmeler planlamanın içinde bulunduğu yapısal bağlama dikkat çekerken, Lefebvre'in planlama karşıtı tutumu, daha sonraki Marksist değerlendirmelerde, devletin görece özerkliği nedeniyle çalışan sınıflar lehine karar üretebileceği görüşüyle yumuşamıştır.⁴

Seksen sonrası dönemde liberal hegemonyanın kazanımları ile uzlaşmacı planlama yaklaşımları ortaya çıktığı görülmektedir.

2000 Sonrası Türkiye'de Planlama

Tarik Şengül, Türkiye kentleşmesini, ulus devletin kentleşmesi(1923-1950), emek gücünün kentleşmesi(1950-1980) ve sermayenin kentleşmesi olarak dönemlere ayırmaktadır.⁵ Öte yandan 2001 ekonomik krizinin etkisi, neoliberal politikalar ve küreselleşme dalgası ile birleşerek kentlerin metalaşma sürecini hızlandırmıştır. Kentin bir meta olarak yeniden keşfedildiği bu dönem uluslar arası literatürde “Yeni Metropol Anaakımı” olarak da nitelendirilmektedir.⁶

Sermayenin kentleşmesi bu süreçte önceki dönemlerin mirasına el koyarak metalaştırma biçiminde gerçekleşmektedir. Ulus devletin Lefebvre'in deyiimiyle “temsil mekanları”⁷, Gezi Parkı, AKM, Atatürk Orman Çiftliği gibi mekanlarına yönelik saldırıların karşısında Çamlicaya Cami, Aksaray, gibi yeni simgesel yapılar ‘Yeni Türkiye’ söylemiyle birlikte temsil mekanları oluşturma çabasını ifade etmektedir. Benzer bir el koyma baskısı emeğin kentleşmesi döneminin mekansal karşılığı olan sanayi ve gecekondü alanları üzerinde yaşanmaktadır.

Kentleşme üzerindeki bu iki baskı süreci planlama anlayışında değişimi zorunlu kılmıştır. Yasa ve yönetmelikler zaman içinde revize edilmiş, önce TOKİ, daha sonra Çevre ve Şehircilik Bakanlığına geniş planlama yetkileri ile donatılmıştır. 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu, 2005 tarihli 5366 sayılı Yenileme Ka-

4 Şengül, T., Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme, Planlama Kuramları içinde, İmge, 2007

5 Şengül, T., Türkiye Kentleşmesinin İzlediği Yol Üzerine Bir Dönemleme Girişimi, Kentsel Çelişki ve Siyaset içinde, İmge, 2009

6 Schmid, Christian, Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı, Kâr İçin Değil Halk İçin içinde, Sel Yayıncılık, 2014

7 Aktaran Schmid, Christian, Henri Lefebvre, Kent Hakkı ve Yeni Metropol Anaakımı, Kâr İçin Değil Halk İçin içinde, Sel Yayıncılık, 2014

nunu, 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı Afet Yasası, el koyma uygulamalarında etkili olan yasal düzenlemelerden bazılarıdır.

Öte yandan planlama mevzuatında var olmakla birlikte daha önce sınırlı bir uygulama alanı bulan Çevre Düzeni Planları, 2000 sonrası dönemin önemli planlama hamlelerinden biridir. Yönetmeliği bile olmadan süratle hazırlanan ve onaylanan bu planlar bir nevi neoliberal politikaların at koşturmaya hazırlandığı coğrafyayı tanıma hamlesi olarak değerlendirilebilir. Söz konusu coğrafyanın metalaşma potansiyellerini açığa çıkaran Çevre Düzeni Planları, kalkınma ajanslarının kurulması ve duble yollarla desteklenmiştir.

New İstanbul >İstanbul Çevre Düzeni Planı

Çevre Düzeni Planının İstanbul'un Anayasası olacağı söylemi planın meşruiyetine dikkat çekmek amacıyla öne çıkarılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2004 yılında kendisine bağlı iştiraklerden biri olan BİMTAŞ AŞ.'ye bağlı İstanbul Metropolitan Planlama ve Tasarım Merkezini (İMP) kurarak 1/100.000 bin ölçekli Çevre Düzeni Planı çalışmalarına başladı. Hedef yılı 2023 olan çevre düzeni planı, ilk olarak 2006 yılında planı onaylama yetkisi bulunmayan İMP tarafından onaylandığı temel gerekçesiyle davalık oldu. Daha sonra İBB Şehir Planlama Müdürlüğü bünyesinde benzer kararların kabul edildiği ÇDP, 2009 Haziranında ikinci kez onaylandı. Bu plan da usul ve içerik bakımından çeşitli başlıklarda meslek odaları tarafından dava konusu edildi.

Çevre Düzeni Planı geniş kapsamlı planlamaya yapılan eleştirileri bünyesinde barındırmaktadır. Karar süreçlerinin katılıma kapalı, planı hazırlayan yapının sermaye baskısına açık olması, üstten ve seçkin tavrı gibi temel eleştiriler sınırlı bir çevreden de olsa yapılmıştır. Öte yandan meslek odaları tarafından açılan davalarla iptal edilmesi talep edilen söz konusu planın kısa süre içerisinde kentsel mücadeleler için bir dayanak noktası haline geldiği görülmektedir.

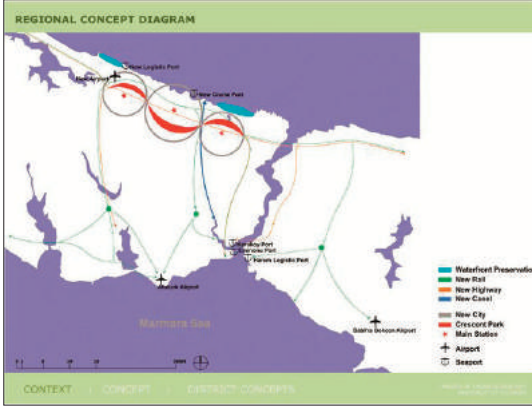
Tartışmalı bazı kararlarına rağmen, 3. Köprü gibi kentin kuzeyinde yer alan doğal ü yapılaşma baskısı altına alacak kararlardan kaçınılmıştır. Mevcut 1/5000 ölçekli imar planlarının hedef nüfuslarının toplamı 20 milyonu geçmekte iken kent nüfusunun 16 milyonla sınırlanmaya çalışılmış, özellikle kent çeperinde yeni gelişmekte olan alanların yoğunluğunun düşürülmesi hedeflenmiştir. Kentin iki yakası arasındaki konut ve çalışma alanları arasındaki fark azaltılarak dengelenmeye çalışılmıştır. Yine tek merkezli yapıdan çok merkezli yapıya geçiş gibi rasyonel kararların planın temel mekânsal kararlarını oluşturduğu söylenebilir. Ancak plan bütünlüğü kısa sürede çoğu merkezi yönetimden alınan kararlar sonucunda ortadan kalkmıştır.

Kent içindeki mevcut sanayi alanlarının desantralize edilmesi ve kentin küresel sisteme finans ve turizm merkezi olarak eklemelenmesi planının İstanbul için biçtiği yeni rolleri ve sermayeye sunduğu fırsatlar oranında meydana gelecek dönüşümü ortaya koymaktadır. Mayıs 2006'da onaylanan 9. Beş Yıllık Kalkınma Planının 546. maddesi "İstanbul'un uluslararası finans merkezi olması sağlanacaktır." biçiminde tanımlanmıştır. İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı ise Ekim 2009 tarihinde TBBM'de onaylandı. Çevre düzeni planında İstanbul'un küresel finans ve turizm kenti vurgusu bulunmakta ancak Finans merkezi kararının plana eklettik bir biçimde eklendiği anlaşılmaktadır. Bu derece önemli bir karar mekânsal olarak tanımlanmadığı gibi diğer kararlarla ilişkisi de kurgulanmamıştır. Öte yandan planda küresel kent vurgusu tuhaf olarak nitelenebilecek bazı karşılaştırmalarla desteklenmektedir. Örneğin diğer küresel kentlerle ilgili yapılan kıyaslamalarda, yüksek bina sayılarının, gecekondu sayılarının, bu kentlerde yaşayan yabancı nüfusun toplam nüfusa oranına ait karşılaştırmalara yer verilmekte, böylece İstanbul'un küresel kent olmak için gerçekleştirilmesi gereken standartlar ortaya konmaktadır. Planın yukarıda belirttiğimiz kenti savunmaya yönelik kararları önemli oranda küresel kent, finans merkezi hedefleriyle tahrif edilmiştir.

Planın temel kararlarında kısa süre içerisinde 3.köprü, 3. havalimanı, kanal İstanbul gibi büyük gedikler açılmıştır. Bu durum neoliberal kuralsızlaştırma süreçlerinin etkisi olarak ele alınabileceği gibi, planın kenti savunmaya yönelik kararlarının arkasında duracak toplumsal desteği alamamış olması da önemli bir etkidir. Aşağıda ele aldığımız Cendere Vadisi örneğinde görüleceği gibi sermaye plandan istediğini alırken, plana aykırılık oluşturulan durumlarda ise plandan kaynaklanan herhangi bir zorlukla karşılaşmamaktadır. Örneğin planda yer almayan 3. Köprü'nün planın temel ilke ve esaslarına aykırı olduğu Büyükşehir belediyesince de kabul edilmiş, çözüm olarak köprü güzergahının meclis kararı ile plana değil halihazıra işlenmesine karar verilmiştir. Yine Çevre Düzeni Planının 16 milyon nüfus hedefini dikkate almayan bir kentsel dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Başta kentsel dönüşüm alanları olmak üzere yeni onaylanan planlarda nüfus ve yoğunluğu arttırıcı kararlar rahatlıkla verilebilmektedir.

Çevre Düzeni Planı ile benzer tarihlerde yapıldığı anlaşılacakla birlikte 2012 genel seçimlerinde iktidar partisinin seçim vaatleri olarak açığa çıkan Yeni İstanbul projesine yönelik çalışmalar kent üzerinde meşru planlama süreçlerinin dışında işleyen alternatif plan süreçlerinin varlığını ortaya koymaktadır. 2006 yılında Michigan üniversitesi yüksek lisans öğrencileri tarafından hazırlanan kentin kuzeyinde Karadeniz kıyısında konumlanan yeni İstanbul projesi incelendiğinde 2009 onaylı İstanbul Çevre Düzeni Planında bulunmayan ve 2010 yılında açıklanan 3. köprü güzergahının, aynı güzergahta planlanan demiryolu hattıyla birlikte bu projede bulunduğu görülmektedir. Kent için önemli kararlardan bir diğeri olan 3. havalimanı kararı ise Çevre düzeni planında Silivri bölgesinde planlanırken, yeni

İstanbul projesinde bugün uygulanmaya başlayan konumuyla Arnavutköy -Terkos Barajı arasında önerildiği görülmektedir. Henüz güzergahı açıklanmamakla birlikte yine İstanbul Çevre Düzeni planı kararları içerisinde izine rastlanmayan kanal İstanbul kararı da yeni İstanbul projesinin önerileri arasındadır.

Şekil 1: Yeni İstanbul Projesi

Kaynak: www.toplumicinsehirlik.org

Kuşkusuz Amerika'da Michigan üniversitesinde hazırlanan bu projeyi alanda kullanım hakkını veya mülkiyeti elinde bulunduran şirketlerden bağımsız düşünmek fazla safiyane bir tavır olurdu. Nitekim yeni İstanbul projesinin ortaya çıkmasının hemen ardından ilk uygulamaya geçen proje yine yeni İstanbul projesi önerilerinden biri olan liman projesidir. Karaburun-Yeniköy bölgesinde, madencilik faaliyeti yürüten Milten Holding'in kullanım hakkına sahip olduğu alan yat limanı ve otele dönüştürülmüştür. Bu karar da çevre düzeni planında yer almamaktadır.

Şekil 2: Milten Yat Limanının İstanbul Çevre Düzeni Planındaki Konumu

Çevre düzeni planı bir bütün olarak irdelenip itiraz edilebilmekte iken ‘Yeni İstanbul’ gibi planlar uygulamaya konu olan proje parçaları üzerinden mücadelelere konu olmaktadır. Bu mücadeleler ise konunun popülerliği gibi çeşitli etkenlere göre değişkenlik sergilemektedir. Örneğin yukarıda liman örneğinde Kültür Turizm Bakanlığı tarafından onaylanan plan meslek odaları tarafından herhangi bir davaya veya herhangi bir kentsel mücadeleye konu olmamıştır.

Çevre Düzeni Planı, İstanbul’un anayasası söylemini merkezine almış, kamu yararı kaygısı taşıyan ve kentte yaşanacak gelişmelere belirli normlar getirme, sınırlama ve kurallara bağlama hedeflerine sahip olmasına rağmen arkasına toplumsal destek alamamış zamanla siyasal desteğini kaybetmiştir. Dolayısıyla, söyleminin merkezine deprem olgusu ve “yeni” etiketini yerleştirmiş, arkasına sermaye ve siyasal iradeyi almış Yeni İstanbul vb. projeler tarafından kısa sürede işlevsizleştirilmiştir.

Sermayenin Cenderesi

Sanayi tesislerinin plansız bir biçimde yerleştiği Cendere vadisi, haliçten başlayarak kuzey ormanlarının içine kadar uzanan ve bu özelliğiyle kentin kuzeyindeki temiz havayı kentin içine taşımak gibi doğal işlevlere sahip bir ekolojik koridor niteliği taşımaktadır. Dere yatağının uzandığı vadinin sınırlayıcı doğal eşiklerinden önemli biri ise taşkın riskidir. Mülkiyet durumuna bakıldığında ise alandaki mülk sahipleri önemli oranda büyük sanayi şirketleri olduğu görülmektedir.

Cendere vadisi çevre düzeni planının ilk taslaklarında bölgesel yeşil ve spor alanı olarak planlanmış, daha sonra alanda yer alan sanayi kuruluşlarının baskısıyla kentsel bölgesel yeşil ve spor alanı üzerine EBT(Eğitim, Bilişim ve Teknoloji merkezi) kısaltmasının bulunduğu bir sembol eklenmiştir. Vadinin yapılaşmaya açılmasına yol açan söz konusu sembol, ana akım medya aracılığıyla kamuoyuna Cendere Vadisi’nin Türkiye’nin Silikon vadisi olacağı söylemiyle yansıtılmıştır.

Çevre Düzeni Planının temel kararlarından birisi olan sanayinin kent içindeki veya Kocaeli ve Çorlu’da bulunan organize sanayi bölgelerine desantralizasyonuna sanayi çevrelerinden tepkiler yükselmiş, bu dönemde İstanbul Sanayi Odası(İSO) ile Kadir Topbaş arasındaki görüşmeler basına yansımıştır. Bu görüşmelerin neticesinde hangi pazarlıkların yapıldığı ise planlama süreçlerinden takip edilebilmektedir.

Şekil 3: Sırasıyla, 2006 yılında onaylanan ilk ÇDP, 2008'de kurumlara görüş için gönderilen ÇDP ve 2009 yılında nihai biçimini alarak onaylanan ÇDP'de Cendere vadisi.

Mavi renkli sınır ile gösterilen Cendere vadisinin TEM otoyolu güneyinde kalan kısmı, İMP tarafından ilk onaylanan Çevre Düzeni Planında ve İBB Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından kurumlara görüş amacıyla gönderilen son taslakta, Kentsel Bölgesel Yeşil ve Spor Alanı olarak planlanmışken, 2009 yılında onaylanan ÇDP'de alanın üzerine EBT sembolünün yerleştirildiği görülmektedir. Otoyolun kuzeyinde Kuzey ormanları içerisinde yer alan kısım ise oman alanı lejandı içerisinde kalmaktadır.

Yine ÇDP'nin plan raporunda alana ilişkin yapılan tanımlama şöyledir. “Plan’da kentsel ve bölgesel yeşil alan olarak belirlenen kentin önemli ekolojik koridorlarından Cendere Vadisi’nin riskli jeolojik yapısı sel ve taşkınlara neden olduğundan, dere koruma alanı içinde her türlü yapı yapılması yasaktır. Bunun dışındaki yerleşilebilir alanlarda Vadi’nin ekolojik koridor niteliği göz önünde bulundurularak, hava sirkülasyonunu engellemeyecek nitelikte kültürel amaçlı kullanımlar, rekreasyon alanları ve spor tesisleri yanı sıra bilişim, iletişim ve ileri teknolojilerin geliştirildiği ve kullanıldığı tesislerin, ileri teknoloji enstitülerinin, ar-ge vb. birimlerinin yer alması öngörülmüştür” (Çevre Düzeni Planı Raporu, Sayfa 657).

100.000 ölçekli çevre düzeni planının onaylanması sonrasında, Cendere Vadisi’ni kapsayan herhangi bir alt ölçekli plan onaylanmamışken, İMP Bünyesinde Cendere vadisi için bir kentsel tasarım projesi hazırlandı. Emre Arolat’ın yüklenicisi olduğu projenin ÇDP kararlarından bir kopuşu işaret etmekle birlikte sonrasında yaşanan gelişmelere göre yapı yoğunluğunun düşük tutulduğu daha masum bir noktada durduğu görülmektedir.

Şekil 4: Cendere Vadisi Kentsel Tasarım Projesi İMP

Kaynak: <http://v2.arkiv.com.tr/p11223-cendere-vadisi-kentsel-planlama-projesi.html>

İmar planların onaylanması ile birlikte yeni bir aşamaya geçiliyor. Çevre Düzeni Planı'nda Vadi için öngörülme-yen Konut, Ticaret ve Turizm kullanımların 1/5000 ölçekli Nazım planla getirilmiştir. Aynı derecede önemli bir başka aykırılık yoğunluk ve yapı yükseklikleriyle ilgilidir. Sanki üst ölçek plan bu alan İstanbul'un en önemli koridorlarından biri, hava sirkülasyonuna önemli dememiş gibi, 1/1000 ölçekli planda 70 kat gibi bir yükseklik verilmiştir. Dahası üst ölçek plan da Teknoloji alanı fonksiyonu için de toplam alanın % 10'unu aşmayacak bir yapılaşma hakkı öngörülürken, alt ölçekli planlarda yeşil alan ve teknoloji alanı, konut, ticaret ve turizm alanlarının kenarında süs haline getirildi.

İstanbul geneli için İSO devreye girerken Cendere vadisi özelinde yerel bir STK devreye girdiği görülmektedir. Vadideki en büyük mülkiyete sahip Evyap Holdingin, aynı zamanda AKP'den Kartal belediye başkanı adayı da olan yönetim kurulu üyesi Bekir Kılıç öncülüğünde KAYADER(Kağıthane – Ayazağa Vadisi Kentsel Gelişim Derneği) isimli bir dernek ÇDP hazırlık sürecinde kuruluyor. Alandaki diğer mülk sahiplerinin de desteğini alan dernek aynı zamanda bir Şehir Plancısı istihdam etmesiyle dikkat çekiyor. Her ne kadar büyükşehir belediyesi ve İMP yetkilileri tarafından katılım örneği olarak çeşitli toplantılarda Cendere Vadisi planlama süreci ve KAYADER sunulsa da burada yaşanan sürecin katılımın ötesine geçtiği, içeriği incelendiğinde imar planlarının bizatihi dernek tarafından hazırlandığı anlaşılmaktadır.

1/1000 ölçekli uygulama imar planında en yüksek emsalın ve kat yüksekliğinin Evyap holdinge ait araziye tanımlanmış olması sonrasında gerçekleşecek geliş-

melerin de habercisi niteliğinde. Evyap holding tarafından ihale edilen projeyi İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Kadir Topbaş'ın damadına ait Aydınli inşaatın da içinde yer aldığı üçlü konsorsiyum kazandı. Eski bir tekstil şirketi olan Aydınli firmasının inşaat sektörüne girdiği tarihlerin Kadir Topbaş'ın İBB başkanı seçilmesinin sonrasına denk gelmesi dikkat çeken başka bir ayrıntı.

Şekil 5: Cendere Vadisi 1/5000 Sonrası Hazırlanan Proje

Kaynak: <http://www.hktyapi.com/vadi-istanbul.htm>

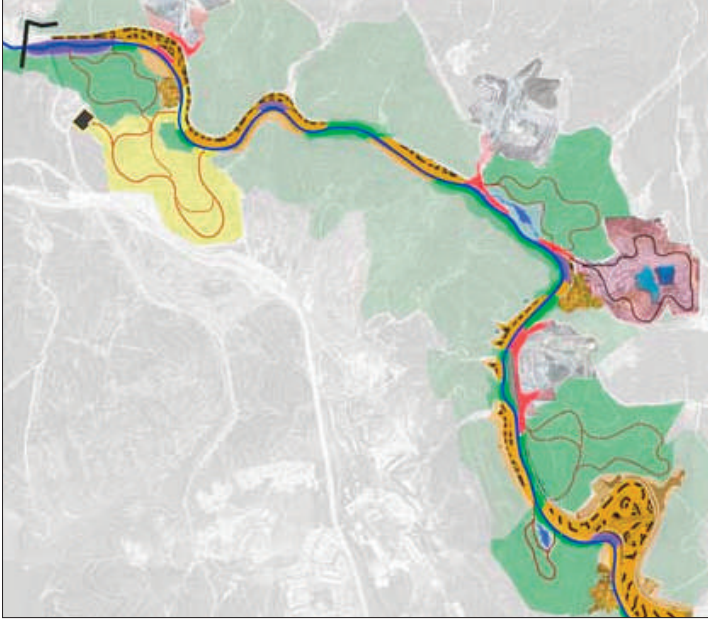
Cendere vadisi, plan ve proje süreçlerinde hiçbir direnişle ve muhalefetle karşılaşmamıştır. Meslek odaları böylesi bir talan süreci karşısında sesiz kalmıştır. Büyükşehir belediyesi tarafından onaylanan 1/5000 ölçekli plana tek itiraz CHP'li Şişli belediyesinden gelmiş, ancak bu itirazda geri çekilerek Nazım Planın Şişli sınırları içerisinde kalan bölümüne ilişkin 1/1000 ölçekli plan hızla onaylanmıştır.

Şekil 6: Cendere Vadisi Projesi İnşaat Aşaması

Kaynak: www.havadanemlak.com

Projenin herhangi bir dirençle karşılaşmaması kuzeye doğru yeni hevesler için sermayeye umut vermiştir. İşleyen süreç yeni etaplar için de hayata geçmiş görünmektedir. Kuzey ormanlarına doğru uzanan vadinin önce yeşil alan olarak planlandığı taslaklar ortaya sürülmektedir. Vadinin başlangıç bölümü olarak konumlandırılacak söz konusu alanın gelecekte neye dönüşeceğini anlamak için son bölümünün neye dönüştüğünü görmek yeterlidir.

Şekil 7: Cendere Vadisi Proje Önerisi

Kaynak: <http://www.dsmimarlik.com/products/show/productid/565/typeid/2>

Sarıgöl: Sermayenin Otoritesi

Gaziosmanpaşa ilçesinin, merkezinde konumlanan Sarıgöl ve Yenidoğan mahalleleri, merkezi konumu ve düşük yoğunluklu yapılaşması nedeniyle inşaat çevrelerinin ilgisini çekmektedir. Alana yapılan ilk müdahale 2005 yılında Belediye Kanununun 73. maddesine göre alınan kentsel dönüşüm sınırı kararıdır. Ancak yaklaşan 2009 yerel seçimleri nedeniyle oy kaybından çekinen yerel yönetim bu kararı seçimlerden önce kaldırmıştır.

Alanı tekrar gündeme taşıyan ise 2010 yılı Mart ayında dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan'ın roman açılımı sırasında yaptığı konuşması olmuştur. Sulukule'de uygulanan kentsel dönüşüm projesi ile tepkileri üzerine çeken iktidar, barkovizyon gösterisiyle romanlar için hazırlanan tek katlı konut projesini sunan Tayyip Erdoğan

ğan kişisel olarak da tanıdığı Şadi Çatı'yı referans göstererek "Sarıgöl Camii'nde namaz kılan Şadi Amca'dan rahatsız olan insana karşı buradayız."⁸ ifadesiyle bu konutların nerede yapılacağını da işaretini vermiştir.

Roman açılımı toplantısının ertesinde görevden vazife çıkaran Gaziosmanpaşa Belediyesi alanda tek katlı roman konutları için Kentsel dönüşüm çalışması başlatmıştır. Projeye göre öncelikle meri imar planlarında okul alanı olarak tanımlanan, mülkiyeti belediyeye ait parselde inşa edilecek bloklara mahalle halkı yerleştirilecektir. Böylece mahallenin özel mülkiyete konu olan yapılaşmış alanlar boşaltılarak alana roman konutları inşa edilecek ve proje tamamlanacaktır.

Şekil 8: Sarıgöl Kentsel Tasarım Projesi
Kaynak: www.csb.gov.tr

Şekil 9: Sarıgöl Kentsel Tasarım Projesi
Kaynak: www.keym.org.tr

8 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14104307.asp>

Projenin başlangıç etabında meri planında okul alanı olarak tanımlanan belediye parselinde 10 adet 15 katlı bina yapıldı. Ancak proje roman vatandaşların daha yoğun yaşadığı, mülkiyeti daha parçalı ve sorunlu olan Sarıgöl merkezi yerine çeperlerde görece daha yakın dönemlerde yapılaşmış gecekonduların üzerinde ilerledi. Birinci etap hak sahipleri ile imzalanan anlaşmaların tamamlanmasının ardından alan bu defa kentsel dönüşümün “ikinci dalgası” olarak adlandırılan açılış ile gündeme geldi. 14 Haziran 2013 günü televizyon kanallarının canlı yayın yaptığı törende, dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan beklenmedik bir çıkış yaptı. Belediye parselindeki 15 katlı binaları işaret eden Erdoğan “Böyle yerlerde Kentsel Dönüşüm’de yüksek binalar yapmamalıyız. Zemin artı 4 ya da 5 kat gibi binalar yapmalıyız... Erhan (GOP Belediye Başkanı) kardeşime de söyledim, planlarını tadil et”⁹ sözleri İstanbul’da uygulanan dönüşüm projelerinden rahatsız olan tüm kesimler tarafından memnuniyetle karşılandı.

Ancak çok kısa bir süre sonra(2 ay) 13 Ağustos 2013 tarihinde Çevre Şehircilik Bakanlığı Sarıgöl için yeni bir plan tadilatı askıya çıkararak başbakanın talebinin aksine yeni bir imar artışıyla mevcut emsal değerini ikiden iki buçuğa, kat sayısını ise on ikiden, on dört kata yükseltti.

Çevre Şehircilik Bakanlığı(Merkezi Yönetim), riskli alanların ilan edilmesi, bu alanlara ilişkin hazırlanan plan ve projelerin onayı ve kira yardımı konularında etkili bir rol oynamıştır. İlçe Belediyesi riskli alanların tespitinde, planların ve projelerin hazırlanmasında ve vatandaşla yürütülen uzlaşma görüşmelerini yürütmektedir. Büyükşehir belediyesi ise süreçte pasif konuma itilmiştir.

Muhalefet tarafında, 2010 yılında mahalle halkı tarafından Sulukule deneyimine benzer bir biçimde “Sarıgöl Romanlar Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma” derneği kuruldu. Ancak dernek üyelerinin önemli bir bölümünün Bağlarbaşı Caddesinde yürüttükleri işportacılık faaliyetlerinin etkisiyle kısa sürede belediye tarafından manipüle edilerek muhalif yapısını kaybetmiştir. Alanda zamanla kentsel dönüşümüne muhalif olarak örgütlenen farklı dernek ve örgütlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dernekler riskli alan kararlarına, onaylanan plan ve plan değişikliklerine meslek odalarının katkısıyla dava açmıştır. Mahalle toplantıları, belediye önünde gerçekleştirilen protesto eylemleri gibi etkinliklerde bulunan dernekler projenin hızını önemli oranda yavaşlatmıştır.

---

9 <http://www.gophaber.com/haber-8969-arsiv.html>

Sonuç:

Ekonominin kentsel mekanın değişim değerini merkezine aldığı 2000 sonrası dönemde, planlama kurumunun da sermayenin doğrudan hakim olduğu bir alana doğru kaydığı görülmektedir. Kullanım değerinin geri plana atıldığı söz konusu koşullarda değişim değeri yüksek olan ortak alanlar, kent içinde kalan sanayi alanları, çökmüş tarihi kent merkezleri ve düşük yoğunluklu gecekondu mahalleleri üzerinde müdahalelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Kent merkezine ve kentsel hizmetlere uzaklığı nedeniyle değişim değeri düşük olup, çevresel etkenlerle yapılaşmaya uygun olmayan alanlar ise çoğunluğu ulaşım odaklı mega projelerle inşaat ekonomisi için cazip duruma getirilmektedir.

Müdahale süreçlerinin öncelikle bir söylem etrafında topluma sunuldukları görülmektedir. ‘En büyük, kentin anayasası, yeni istanbul, çılgın proje, kentsel dönüşüm, disneyland, silikon vadisi’ gibi popülist etiketler etrafında örülen bu söylemler bir doğa katliamının veya ayrıcalıklı imar hakkının üzerini örtme işlevi görmektedir. Söylemin deşifre edilerek boşa çıkarılması, bunu yapacak olan bir yapının varlığı ve bu yapının iletişim araçlarını aktif kullanımını gerekli kılmaktadır.

Konut alanlarında gerçekleşen müdahalelerin direnişle karşılaşması, artan kamuoyu tepkisi ve bazı alanlarda yerel seçimlerin kaybedilmesine yol açan siyasal sonuçları bu alanlardaki müdahale stratejilerinde değişime yol açmıştır. Mülk sahiplerinin ortaya çıkan ranttan, uzlaşma sağlanan oranlarda pay almaları ve bu payı aynı alanda alabilmeleri(yerinde dönüşüm) söz konusu alanların çözümlenmesini kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Müteahhitle vatandaşın uzlaşması esasına dayanan ve kısa vadede iki tarafında kar ettiği mevcut durum yerleşim alanlarındaki muhalefet sınırlarını daraltmaktadır. Her ne kadar kazanımın gibi görünse de dönüşüm sonrası yaşanan değer artışı ve ortaya çıkan kentsel çevre yerinde dönüşüm söyleminin uygulamada bir karşılığı olmadığını göstermektedir.Kentsel muhalefetin bu alanlarda yeni bir söylem ve strateji geliştirmesi zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Devletin zayıflayan rolü ile giderek sermayenin elinde bir araca dönüşen planlama üzerindeki mücadele zemini de ortadan kalkmaktadır. Bu dönüşümde planlamada kullanılan katılım, yerinde dönüşüm, esnek planlama, imar hakkı transferi, bonus imar, karma kullanım vb kavram ve araçlar inşaat hegemonyasını destekleyici rol oynamaktadır. Örneğin Çevre Düzeni Planında, Cendere Vadisi üzerine konulan EBT(Eğitim Bilişim ve Teknoloji) sembolü planın esnetilmesi ile ortaya çıkmıştır. Ancak planlarda bu türden esnekleşmenin sonuçta ne kadar sağlıklı ve nitelikli bir kentleşmeye yol açtığı tartışmalıdır. Benzer biçimde Zaha Hadid’in kartal merkez için hazırladığı projeye uygun olarak hazırlanan imar planları, Fikirtepe Planları, karma kullanımlar, bonus imar hakkı artışları, donatı ve kentsel hizmet alanlarındaki esneklik nitelikli bir kentsel çevreyi değil inşaat alanını arttırmayı hedeflemektedir.

Cendere vadisi, Fikirtepe, Sarıgöl örneklerinde halkla belirli bir düzeyde uzlaşmanın sağlandığı iddia edilebilir. Bu anlamda uzlaşmanın kimlerle yapılacağı, katılımın hangi düzeyde yeterli görüleceği, temsiliyet sorunları gündeme gelmektedir. Diğer taraftan liberal katılım anlayışı proje sahiplerine avantaj sağlayan bir konuma dönüşmüştür. Cendere vadisi projesi, KAYADER örneği, alandaki hak sahiplerinin dahil olduğu meslek odaları dahil tüm kurumlarla işbirliği içerisinde hazırlanan başarılı bir katılım örneği olarak sunulmaktadır. Mülk sahiplerinin ve müteahhitlerin uzlaştığı noktada planlama bilimi uzlaşma yönetimine indirgenmektedir. Kiracılar, çalışma alanlarını(işlerini) kaybeden işçiler mülkiyete dayalı liberal katılım süreçlerinin dışında kalmaktadır.

Büyük kentlerde yoğunlaşan kentsel mücadeleler Gezi parkı olayları ile önemli bir avantaj elde etmiştir.15 yıllık mücadele süreci, kentsel hareketlerin önemli deneyimler biriktirmesine yol açmıştır. Bu mücadeleler, zeminini hazırladıkları gezi mücadelesi ile daha fazla görünür hale gelmiş, toplumda farklı bir bilinç düzeyinin oluşmasını sağlamıştır. Ancak kentin Cendere Vadisi örneğinde olduğu gibi gözden ırak birçok noktada plan ve plan değişiklikleri yapılabilmekte, meslek odalarının dava açmadığı durumlarda bu projeler hızlı bir şekilde herhangi bir dirençle karşılaşmadan gerçekleştirilmektedir.

Devlet otoritesinin karşıt çıkarlar arasında dengeleyici rolünü yitirerek sermayenin lehine teslim olduğu görülmektedir. Belediye başkanlığı döneminde 3. Köprüye karşı olan Tayyip Erdoğan'ın daha sonra bu projeyi sahiplenmesi, tarihi yarımada silüetine zarar veren 16:9 kulelerine karşı kamuoyu önünde sergilediği sitemin karşılıksız kalması, tek katlı roman konutlarının yapılacağını söylediği alanda 3, 4 katlı yapılaşma talebinin dikkate alınmaması otoriterleşme eğilimindeki devlet otoritesinin sermayenin talepleri karşısında aciziyetini ortaya koyan örneklerden bazılarıdır.

KAYNAKÇA

Genim, S. (2013, 05 06). *Okmeydanı Okçular Tekkesi*. Retrieved 08 01, 2014, from Okçular Vakfı: <http://www.okcularvakfi.org/haber/42/Vakfin-Tarihi.html>

İnalçık, Halil. *Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Topral Sahipleri ve Kiracılar*. Keyder, Çağlar; Tabak, Faruk (ed.) *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticarî Tarım*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2012, p. 15-35

İşli, N. (2004). *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*. İstanbul: Beyoğlu Belediyesi.

Kara, Ufuk. “Beyoğlu İlçesi Okmeydanı Mıntıkasındaki Fatih Sultan Mehmet Vakfı Arazisi , Mülkiyet Sorunu Ve İlgili Hukuksal Düzenlemeler.” 2009. WEB. 2013, 7 May. http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1036.htm,

Yüksek Seçim Kurulu. (n.d.). *Sandık Sonuçları Paylaşım Sistemi*. Retrieved 09 01, 2014, from Yüksek Seçim Kurulu: <https://sonuc.ysk.gov.tr/module/ssps-Yerel.jsf>

2A. OTURUM - 5 KASIM 2015

ULAŞIM VE ALTYAPI PROJELERİ İLE KAMUSAL ALANA MÜDAHALE

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Ahmet Melik ÖKSÜZ**

Sivil Halkın İzmir'den İstanbul'a
Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile
Yol Mücadele ve Müdahalesi
Mustafa Kemal Turan - Selma Turan

Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden
Toplumsal Muhalefet Örmek:
Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği
Emre Sevim

Kentsel Alanda Teknik Altyapı Hizmetlerinin
Yeniden Üretim Politikasına Eleştirel Bir Yaklaşım
Yrd. Doç. Dr. Aygül Kılınc

Büyükşehir Belediyeleri Kentiçi Ulaşım Ana Planlarının
Erişilebilirlik ve "Enerji Korunumu" Odaklı İrdelenmesi
Zümrüt Kaynak Özbahar
Prof. Dr. Hülagü Kaplan

SİVİL HALKIN İZMİR'DEN İSTANBUL'A KAMU ÖZEL SEKTÖR ORTAKLIĞI İLE YOL MÜCADELE VE MÜDAHALESİ

Mustafa Kemal TURAN

Avukat, İzmir Barosu

Selma TURAN

Avukat, İzmir Barosu

I-Giriş

Büyük sermaye oluşumlarının Kamu Özel Ortaklığı (Public Private Partnership) çatısı altında devletlerle yaptıkları uzun süreli sözleşmeler ile büyük ölçekli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve bunun karşılığında büyük kar elde etmeleri¹ modası; menşei olan İngiltere’de bile tartışılır hale gelmiştir. Birleşik Krallık Sayıştay raporuna göre Londra Metrosu’nun yenileme ve yatırım ihalesini kazanan Metronet Firması’nın iflas etmesi sonucu İngiltere Devleti 1,7 milyar sterlin zararı, sözleşmedeki garanti kapsamı içinde ödemek zorunda kalmıştır². Bu vahim tablonun bizde daha vahim hale gelmesi şüphe ve endişesini doğuran; Gebze-Orhangazi-İzmir (İzmit Körfez Geçişi Ve Bağlantı Yolları Dahil) Otoyol Projesi kurulan ve “bize özgü” bir Kamu Özel Sektör Ortaklığı oluşumu ile riski tamamen devletleştiren, karı ise tamamen firma lehine özelleştiren ve her şeyden önemlisi “temel bir kanuna” dayanmadan ve 7.000.000.000,00 Dolarlık gibi makro manada ülke ekonomisini bile etkileyecek hacimdeki bir işlemin çok kısa bir sözleşme ile düzenlenmeye çalışılması ve üstelikte bu sözleşmeyi incelemek isteyen herkese “ticari sır” gerekçesi ile bilgi edinilmesi yolunun kapatılarak bir anlamda şeffaflık sisteminden uzaklaştırılmasıdır.

1 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014 Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanoglu s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısuru, s.5

2 KARAHANÖĞÜLLARI, Yrd. Doç. Dr. Yiğit, *Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi*, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 67, No. 2, 2012, s. 112.

Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyol Projesi kapsamı içinde kalan İzmir kent içi geçişi sağlayan Bornova İlçesi içindeki Belkahve – Naldöken - Doğanlar Mahallesi kısmı içinde kalan bölge mülk sahiplerinin oluşturduğu sivil inisiyatif ve örgütlenmenin fiziki planlamaya müdahalesi ve bu planlamanın makro yapısına karşı verdikleri mücadele oluşumu çalışma kapsamımız içinde ele alınmıştır³. Bu modelin fiziki planlamaya eylemsel müdahalesi kısmen sonuç vermiş ve kısmi iyileştirme ile bölge halkının yaşamına zarar veren şev/duvar imalatı yerine viyadük imalatına dönüşüm sağlanmıştır. Aynı oluşumun projenin bütününe karşı makro manada verdiği hukuk mücadelesi adli⁴ ve idari yargı kulvarı içerisinde devam etmektedir. Konunun ayrıca yolsuzlukla mücadele kapsamı içinde Ceza Hukuku platformuna taşınması örnek model çalışması olarak belirlememizde ana faktör olmuştur.

- 3 DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/6475 E.-2015/3972 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/9411 E.-2015-3974 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/9076 E.-2015/3973 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10212 E.-2015/3968 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10205 E.-2015/3966 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/9402 E.-2015/3965 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10206 E.- 2015/3967 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10351 E.-2015/3969 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10353 E.-2015/3970 K., DANIŞTAY 6.DAİRESİ 2014/10422 E.-2015/3971 K.
- 4 İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/98 E.-2014/621 K. , İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/97 E.-2014/292 K. , İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/252E.-2014/356 K. , İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/48 E.-2014/35 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/27 E. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/19 E.-2015/268 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/566 E.-2014/234 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/499 E.-2014/234 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/100 E.-2013/392 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/99 E.-2013/392 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/529 E.-2013/392 K. , İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/49 E.-2013/366 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/26 E.-2015/5 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/518 E.-2015/4 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/486 E.-2014/397 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/104 E.-2014/117 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/98 E.-2014/24 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/45 E.-2014/161 K. , İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/384 E.-2015/128 K. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/103 E.-2013/531 K. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/108 E.-2013/534 K. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/597 E. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/586 E. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/585 E. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/501 E.-2014/292 K. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2015/280 E. , İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2015/159 E. , İzmir 5. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/468 E.-2014/291 K. , İzmir 5. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/52 E.-2014/574 K. , İzmir 5. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/239 E.-2014/12 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/438 E.-2015/100 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/57 E.-2015/43 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/19 E.-2014/260 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/399 E.-2014/324 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/91 E.-2014/75 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/46 E.-2014/76 K. , İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/259 E.-2014/77 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2015/70 E. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/475 E. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/307 E.-2015/123 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/102 E.-2013/584 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/54 E.-2013/527 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/53 E.-2013/435 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/385 E.-2013/580 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/384 E. 2013/485 K. , İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2012/247 E. 2013/543 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/495 E. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/429 E.-2015/221 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/109 E.-2014/597 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/96 E.-2013/559 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/95 E.-2013/558 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/94 E.-2013/557 K. , İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/47 E.-2013/556

Bu bildiri de neo-liberal küreselleşmeci, ekonomik, politik düzenin Kamu Özel Ortaklığı (Public Private Partnership) söylemi ile ortak bir tanıma dayanmayan ve ülkeye göre değişiklikler arz eden uygulamalar ile devletle özel sektör arasında yapılan kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve bunun karşılığında özel sektörün kar elde etmesi şeklinde tariflenen oluşumun çalışma sınırları göz önünde bulundurularak evrensel hukuk düzeni içinde hiç yoksa asgari şartlar düzeyinde mukayeseli olarak özetlemesi mecburen yapılmıştır. Ülkemizde “İzmir-İstanbul Yolu 3 saate iniyor ve devletin kasasından tek kuruluş harcanmıyor” siyasi söylemi ile sunumu yapılan gerek sözleşme içeriği ve hacminin yetersizliği ve bu sözleşmenin “ticari sır” gerekçesi ile kamuoyundan gizlenmesi ve riskleri tamamen devlete veren ve karı da firmalar lehine özelleştiren yapının temel ve özel bir kanuna dayalı olmadan düzenlenmesinin tehlikeli yönleri incelenenektir. Bu tehlikeli esneklik, makro anlamda genel sözleşme bütününde, mikro anlamda ise somut projenin İzmir İli Belkahve – Naldöken – Doğanlar geçişi sınırları içinde ve Kamu Yönetimi şemsiyesi altında konunun Hukuk +Fiziki plan + proje imalatı yönleri idari yargı davaları kapsamında ele alınacaktır.⁵

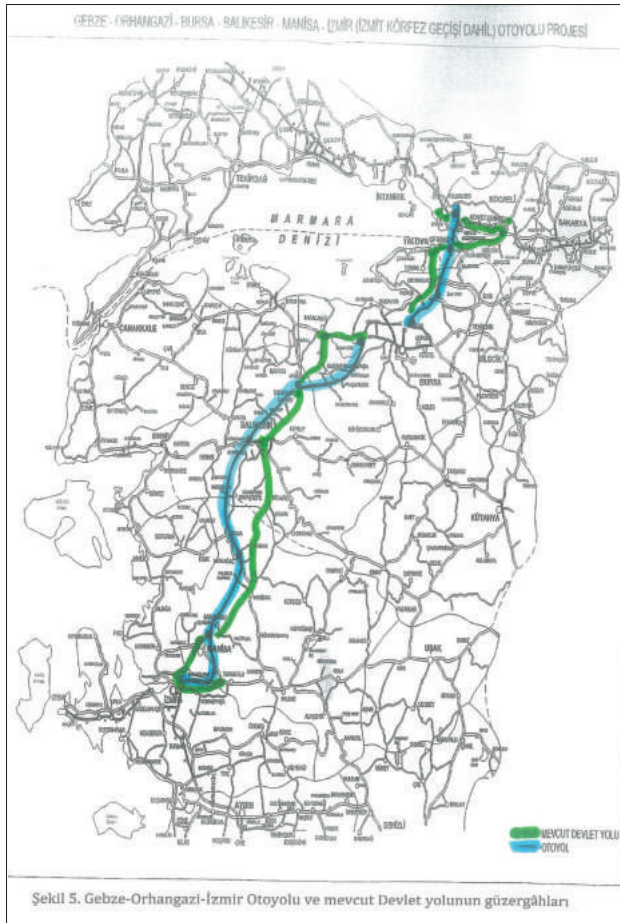
“İzmir-İstanbul Yolu 3 saate iniyor ve devletin kasasından tek kuruluş harcanmıyor” şeklinde siyasi bir söylemle tanıtılmaya çalışılan bu proje esasen 7 milyar dolarlık işlem hacmi olan (ki ek imalatlarla rakam mutlak olarak büyüyecektir) ve ülke ekonomisi bakımından önem arz eden makro bir projedir. Çeşitli zamanlarda değişik revizyonlar yapılarak bir anlamda parça parça planlanmış olan Otoyol Gebze’den sonra 4. etap olarak görülen Balıkesir-İzmir güzergahına gelindikten sonra

---

K. İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/116 E.-2014/602 K , İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/26 E.-2015/213 K, İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/489 E.-2015/115 K, İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/106 E.-2014/3 K., İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/546 E., İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/229 E., İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/443 E.-2014/57 K , İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/48 E.-2013/563 K , İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/519 E., İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/353 E.-2015/71 K, İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/219 E.-2015/138 K , İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/17 E.-2014/210 K , İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/491 E.-2014/117 K , İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/87 E.-2013/481.K, İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/44 E.-2013/380 K., İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/43 E.-2014/88 K., İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/475 E.-2015/331 K., İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/416 E.-2015/357 K., İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/438 E.-2014/291 K., İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/182 E.-2014/127 K., İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/43 E.-2014/88 K., İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/417 E., İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/87 E.-2014/42 K., İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/86 E.-2014/43 K., İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/43 E.-2013/454 K., İzmir 14. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/479 E.,

- 5 İZMİR 2.İDARE MAHKEMESİ 2014/1014 E., İZMİR 1.İDARE MAHKEMESİ 2014/1184 E., İZMİR 2.İDARE MAHKEMESİ 2014/1942 E., İZMİR 4.İDARE MAHKEMESİ 2014/1948 E., İZMİR 2.İDARE MAHKEMESİ 2014/1943 E., İZMİR 1.İDARE MAHKEMESİ 2015/202 E., İZMİR 2.İDARE MAHKEMESİ 2014/1795 E., İZMİR 4.İDARE MAHKEMESİ 2014/1999 E., İZMİR 4.İDARE MAHKEMESİ 2014/1801 E., İZMİR 4.İDARE MAHKEMESİ 2014/1758 E., İZMİR 1.İDARE MAHKEMESİ 2014/1014 E., İZMİR 5.İDARE MAHKEMESİ 2013/38 E. (PARSEL BAZINDA YÜRÜTMENİN DURDURULMASI KARARI VARDIR)

Manisa-Akhisar Devlet Karayoluna bağlanacak ve takiben Gediz Ovası'na erişecektir. Otoyol ova boyunca ilerledikten sonra Gediz Nehrini, Turgutlu-İzmir Demiryolunu, Nif Çayını keserek Turgutlu Köprülü Kavşağı ile Turgutlu-Manisa Devlet Karayoluna bağlanmaktadır. Daha sonra güzergâh kuzey-güney doğrultusundan batıya yönelecek ve Ankara-İzmir Devlet Karayolu'na paralel gidecektir. Bunu izleyen 10 km. boyunca dört köprülü kavşak yer almaktadır; Akalan Köyü, Kemalpaşa İlçesi, Kuyucak Köyü, Ulucak Köyü yakınından geçen güzergâh Kemalpaşa Deresinden bir köprü üzerinden geçerek, daha sonra güzergah 1.700 (1747 metre) metrelik Belkahve Tüneline girmektedir. Takiben (ki somut inceleme alanımız bu kesimdir) İzmir-Ankara Devlet Karayolu'na son bir viyadükle ulaşır ve karayolunun güneyinden devam eder. Güzergah burada devlet karayolundan ayrılır ve İzmir Çevre Yoluna (KM 407+814'deki) son köprülü kavşakla Karasuluk Köprülü Kavşağı (K26) bağlayarak son bulur.

Şekil 1. Gebze - Orhangazi - İzmir Otoyolu mevcut Devlet Yolunun güzergâhları

Kaynak: İzmir 1. İdare Mahkemesi 2014/1014 E.sayılı dosyasındaki bilirkişi raporundan alınmıştır.

Çalışmada sivil insiyatif olan bölge halkının eylemsel müdahale ve hukuksal mücadele sistematığı esas alınmış ve temel olarak kamu yararına değil firma lehine hareket etmekten doğan ve projenin İzmir İli içindeki Belkahve-Naldöken-Doğanlar geçişi üzerindeki mikro anlamdaki yanlışlıklar ve özellikle fiziki planlama bağlamındaki hataların tümevarım yöntemiyle incelenerek somutlaştırılması yapılmıştır. Ancak projenin büyüklüğü nazara alınarak ve bu hacimde bir kamu yatırımının sözleşme ile firmaya yaptırılması ve devletin 25-30 sene dilimi içerisindeki geleceğinin satılması gerçeğini belirleyen rakamsal büyüklükler nazara alındığında konu makro manada da ele alınmıştır. Genel sözleşmenin gerek hacim bakımından gerek içerik bakımından yetersizliği ve her şeyden öte bu sözleşmeye ulaşılmasının “ticari sır” gerekçesi ile engellenerek kamuoyu denetiminden uzaklaştırılması üzerinde durularak şeffaf olmama durumunun tehlikelerinin altı çizilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamı içinde kalmak kaydı ile bu kamu hizmetinin devlet tarafından yapılabilirliğinin alternatif model olarak incelemesi yapılmış ayrıca maliyet sorunu da ele alınmış ve garanti kapsamı analiz edilmiş ve bilanço dışılık ile veri eksikliği de bu kapsam içinde değerlendirilmiştir. Temel ve özel bir Kanuna dayanmadan yapılan bu sözleşmenin hukukiliği tartışılmış ayrıca somut davalar açısından incelemeler de yapılmıştır.

II-Somut Proje Bağlamında Kamu Özel Sektör Ortaklığı

Konumuz ilk aşamada masum bir yap işlet devret modelinin değişik tezahürü olarak fiziki planlama kapsamında etkilerinin incelenmesi olarak görülmekle birlikte aslında tamamı ile ayrı bir yapı arz eden Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile adlandırılan bir oluşumun makro yapısı ile birlikte mikro manada bölge halkının yaşamına ve fiziki planlara karşı verdiği zararların incelenmesidir.

Her ne kadar ele aldığımız konu bir “yap-işlet-devret” modeli olarak görülse de bunun bir “Kamu Özel Sektör Ortaklığı” (Public Private Partnership) (PPP) olarak gerçekleştiğini bilmekteyiz. “Dünyada ve ülkemizde kamu özel sektör ortaklığı ile ilgili olarak kullanılan yeknesak bir kavram bulunmamaktadır⁶. Dünyada kamu özel ortaklığı ile ilgili olarak en çok kullanılan kavramların başında Private Finance Initiative (PFI) ve Public Private Partnerships (PPP) gelmektedir. Ülkemizde ise Kamu Özel Sektör İşbirliği (KÖSİ), Kamu Özel İşbirliği (KÖİ), Kamu Özel Sektör Ortaklığı (KÖSO), Kamu Özel Ortaklığı Modeli (KÖOM), eksik imtiyaz ve Kamu Özel Ortaklığı(KÖO) gibi kavramlar kullanılmaktadır.”⁷

6 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanoglu s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısuru, s.5

7 GÜRKAN, Mehmet Fatih, Kamu Özel Ortaklığı, Ankara, 2014 s.56

“Kamu özel ortaklığının tanımına ilişkin doktrinde fikir birliği yoktur⁸. Kamu özel ortaklığı dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda kamu özel ortaklığı; kamu hizmetinin sunumunda devlet tarafından özel hukuk kişilerinin ortak edilmesidir. Geniş anlamda kamu özel ortaklığı ise kamusal mal veya hizmetlerin inşasında veya ifasında kamu ile özel sektör arasında imzalanan bir sözleşme vasıtası ile özel sektörün katılımını sağlayan ve böylece devletin sosyal devlet ilkesi önündeki finansal engelleri ortadan kaldıran idari sözleşmelerin tümüdür”⁹

Çok büyük rakamlı bütçelerle ifade edilen bu oluşumun ülkemizdeki durumu ile mukayeseli hukuk açısından karşılaştırma yapıldığında doğru bir eksende olmadığımız görülecektir. Maalesef “ülkemizde genel nitelikte bir kamu özel ortaklığı kanunu çıkartılmamasından dolayı, kamu özel ortaklığı niteliğindeki sözleşmelere uygulanacak yeknesak bir düzenleme bulunmamaktadır. Her kamu hizmeti alanı için ayrı hukuki alt yapı oluşturulmaktadır. Bu durum ise, uygulamada karışıklıklara ve kamu özel ortaklığı karakteristiğine uygun olmayan sözleşmeler akdedilmesine neden olmaktadır.”¹⁰ Bu durum tehlikeli bir esnek yapıyı beraberinde getirmekte ve sonuç itibarıyla bu yanlış yapı somut sözleşmeye yansımakta ve bu durum tamamıyla kamunun zararına ve özel sektöründe aşırı lehine olmakta ve bir anlamda daha en baştan yolsuzluğa zemin hazırlanmaktadır. Oysaki Türkiye, elektrik sektörü yatırımlarını hızlandırmak üzere 1984 ‘de çıkardığı özel sektör girişimcilerinin elektrik sektöründe Yap-İşlet-Devret ve İşletme Hakkı Devri yöntemleri ile proje gerçekleştirmelerine olanak tanıyan 3096 sayılı Kanunla, dünyada Yap-İşlet-Devret yöntemini ilk kez kanunlaştıran ülke olmuştur. Uluslararası kamuoyunda Yap-İşlet-Devret teriminin İngilizce kısaltması olan BOT terimini ilk kullanan kişi de dönemin başbakanı Turgut Özal’dır. Bu noktada şunun altını çizmek isteriz ki; o dönemin ilgili kanunu ve uygulamasını eleştirirken bile ortada bir kanunun olması hasebi ile tartışma hukuk içinde anlam ifade edebilmekteydi. Ama şimdi yaklaşık 30 sene sonra maalesef ortada bir kanun bile yok. Konu hakkında değerlendirme yapabilmek adına en ön şart olan yasal düzenlemenin bile olmaması netice olarak tartışma zeminini bile ciddiyyetle uzaklaştırmaktadır. Türkiye bu açıdan maalesef 1984 yılından daha kötü bir görünüm arz etmektedir.

Çalışma konumuz sınırları içinde meselenin makro yapısını incelememiz geniş çaplı olmayacaktır. Ancak esas çalışma alanımız olan yapının mikro tesirlerini incelenmesi adına en azından işin alfabesini ortaya koymamız gerekmektedir. Bu bağlamda bir hukukçu olarak delillerimizi direkt olarak kamu odaklı olarak toplama-

8 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanoglu s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısuru, s.5

9 GÜRKAN, Mehmet Fatih, Kamu Özel Ortaklığı, Ankara, 2014 s.57

10 GÜRKAN, Mehmet Fatih, Kamu Özel Ortaklığı, Ankara, 2014 s.179

mak adına konunun tanım, tasvir ve hâlihazır uygulamasını devlet kaynaklarından toplamayı tercih ettik. Maalesef mesele o kadar vahimdir ki devlet kaynakları dahi bu durumu itiraf etmektedir.

Yaklaşık 30 yıllık bir deneyimi olduğunu ifade eden devlet yapısı maalesef konu hakkında ilk ihtisas komisyonu raporunu (maalesef ancak 2014 yılından sonra) onuncu kalkınma planı içinde Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu olarak yayınlamıştır. Planlanmadan uygulamaya geçilmesinin itirafı olan bu raporun yönetici özeti kısmında konunun tanımı ve kısa tasviri şu şekilde yapılmıştır: *“Bilimsel çalışmalarda, kamu hizmetlerinin, devleti yurttaşlarına görünür kılan unsur olduğu, yurttaşların zihninde “devlet” kavramının oluşmasına hizmet ettiği, hatta, çağdaş “ulus” kavramının öncüsü Batı Avrupa da ulusların oluşmasında kamu hizmetlerinin merkezi rol oynadığı bildirilmektedir. Bu çerçevede devlet olmanın asli gereği olan kamu hizmetlerinin en etkin biçimde üretilerek toplumun hizmetine sunulması, ancak yüksek yatırım maliyetli alt yapı tesislerinin inşası, bakımı ve işletmesi ile mümkün olmaktadır. Bu sorumluluk toplumların her geçen gün artan nüfus ve ihtiyaçları karşısında devletlerin bütçe imkânlarını zorlamaktadır. Diğer yandan, yüksek rekabet, verimlilik ve etkinlik ihtiyacı içinde karmaşıklaşan günümüz liberal ekonomi ve finans yapısı da, devletleri bu alanda daha verimli yollar bulmaya zorlayan temel bir unsurdur. ...Çözüm olarak, devletler, hizmet tesislerini doğrudan inşa eden veya ettiren ve hizmetleri doğrudan kamu personeli eliyle gören geleneksel yapıdan, tesislerin finansmanını, inşasını ve bu tesislerin işletilerek topluma sunulmasını bir arada doğrudan özel sektöre devreden ve özel sektörün uygulamalarına kamu adına denetleyen bir yapıya yönelmektedirler. ...Bu doğrultuda, altyapı hizmetlerinin uzun dönemli sözleşmeler çerçevesinde özel sektör tarafından inşa edilen veya yenilenip geliştirilen tesislerde yine özel sektör eliyle görülmesini sağlayan yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemler günümüzde Türkçe’ye Kamu Özel İşbirliği¹¹ olarak çevrilen “Public Private Partnership” modeli altında toplanmaktadır.”¹²*

Sistemin başarı olabilme şartlarının izahı ise *“Uluslararası ölçekte tanınan, tercih edilen ve başarısı sürdürülebilir bir Kamu Özel Sektör İşbirliği modeli için kamu kurumları ile özel girişimci tarafların birbirine denk statüde, birbirlerine hakim olmadan, mesafeli, ama birbirlerinin ihtiyaçlarına ortaklık ruhu içinde anlayarak*

11 Kalkınma Bakanlığı Kamu Özel Ortaklığı adlandırılması yerine Kamu Özel İşbirliği adlandırmasını tercih etmektedir.

12 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanoglu s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısu, s.5

hareket etmeyi ilke edinen bir yaklaşım sergilemeleri gerektiği kabul edilmektedir.
”¹³ şeklinde özetlenmektedir.

Devlet bu söylem ile 30 yıllık özelleştirme tecrübesinden her fırsatta bahsederek bir manada kanunsuz + yeterli ve ulaşılmaması mümkün olmayan (şeffaf olmayan) kısa metinli sözleşme eksikliğini kapatmaya çalışmaktadır. Türkiye 1986 yılından bu yana 43 milyarlık özelleştirme yapmıştır ve bunun %90'ı AKP iktidarları zamanında yapılmıştır.¹⁴ Önce temel bir kanunun ve her türlü ayrı oluşumda özel/detay bir kanunun hazırlamadan 43 milyarlık özelleştirme gerçekten çok büyük risk faktörüdür.

Her ne kadar ilk uygulamaların Roma Hukuk sisteminde¹⁵ görüldüğü ifade edilse de tarihte başka eski oluşumlarda da örneğin Çin Seddi'nin yapımında da Kamu Özel Sektör Ortaklığının görüldüğü ifade edilmektedir.¹⁶ Somut proje olarak ilk görünüm İngiltere'de yol yapımı aşamalarında 1660'lı yıllarda görülmüştür. Endüstri Devrimi sonrasında demiryolu inşaatlarında sıkça karşılaşılmamasına karşın ekonomik krizlerle karşılaşıldığında pek çok girişimcinin iflas ettiği de bilinmektedir. Tabiatı ile sonuçta bu tür girişimlerde Kamunun (Devletin) verdiği garantilere karşın yatırımcı kendisini daima bir koruma şemsiyesi altında tutmakta ve riskleri kamu tarafına, karları ise kendi tarafına çekmeye çalışmaktadır. Her ne kadar Kamu Özel Sektör işbirliğinin uygulamalarında bir “Ortak Girişim” (Joint

13 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz, s.289; Erol Esen –Ali Erdem s.103; Erkan Aydoğanoglu s.3; Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.21; Mehmet Şahin/Özge Uysal s.157; Abdullah Uz s.1171; Işıl Canan Yılmaz, S.8; Kim Talus, s.14; Ayhan Sarısuru, s.5

14 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014 Erkan Aydoğanoglu s.24

15 Roma Hukukuna kadar dayanan Kamu Özel Sektör Ortaklığı yeterli kanuni düzenleme ve aynı yetkinlikte sözleşme titizliği gösterilmez ise tıpkı Roma İmparatorluğunda olduğu gibi bu oluşum yolsuzluk ve rüşvet yozlaşmasını beraberinde getirebilir. Nitekim Ahmet Mumcu hocamızın isabetle belirttiği gibi “Rüşvet, Roma Hukukunca oldukça ileri tarzda işlenmiş ve bu hükümler gelecekteki Müşterek Hukukun temelini teşkil ettiği gibi ilk modern Batı kanunlarının da önemli sayılacak şekilde etkilemiştir”. Hocamıza göre: “...Roma da rüşvetin belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi, mevkileri satın alan yüksek memurların yaptıkları masrafları çıkarmak istemeleri, ikincisi de büyük toprak sahiplerinin kurduğu Aristokrasinin rüşvet ile her işi yaptırılmaya çalışmasıdır. Bu Aristokrasi Devletin temelini teşkil ettiği için rüşvetle mücadele hemen hemen imkansızlaşıyordu. Devlet sınırlarının pek büyük ve ulaştırma imkanlarının sınırlı olması ve savaşlar rüşveti körükleyen sebepler olarak sayılabilir. Ancak, Roma’lılar hiç olmazsa hukuk nazariyesi bakımından rüşvetle geniş ölçüde savaşmışlardır”. Yani Kamu Özel Sektör Ortaklığı'nın geçmişi Roma Hukukuna kadar gitmekle birlikte aynı şekilde sistem içindeki boşlukların doğurduğu rüşvet de o kadar eski zamana dayanmaktadır. İşin doğası gereği bu tür sözleşme uygulamaları çok ciddi bir saydamlık rejimi içinde ele alınmalıdır. Aksi takdirde tam bir yozlaşma tehlikesi kendisini her an gösterebilecek bir ortama kavuşmuş olacaktır. Üstelikte tüm ülke ekonomisini felç edebilecek boyuttaki meblağlar içinde (örneğin olayımızda bu miktar şimdilik 7.000.000.000 TL dir) ölçülebilen bu risk faktörü tüm ülkeyi kaosa sürükleyebilecek bir boyut taşımaktadır.

16 Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, “Dünyada ve Türkiye’de Kamu- Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler” Kasım 2012

Venture) uygulaması havası görülse de bu ortaklıkta özel sektörden sağlanacak yönetim, işletme gibi yararlar neticesinde kamunun maliyetinin azalacağı ilk izlenimi verilmeye çalışılmaktadır¹⁷. Genel olarak riski yönetecek özel sektör hiçbir zaman riski reel olarak almamakta ve geçmiş yıllarda Ülkemizdeki demiryolu yatırımlarında olduğu gibi özel sektör kilometre garantisi ile işe girmiş ve hiçbir risk almamıştı. Örneğin İzmir liman yatırımlarında da aynı tür uygulamalar görülmüş ve devletin denetiminde olması gereken gelir-gider hesapları özel sektör tarafından tutulduğu için yatırımcı ve işletmeci şirketlerin hesapları hiçbir zaman reel değerler üzerinden gösterilmemiştir ve Devlete verilecek kar payı her zaman kısılmıştır¹⁸. Söz konusu altyapı yatırımlarının ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi konusunda kamu ile özel sektör arasında gerçekleştirilen ve zaman zaman farklı biçimlerde revize edilen sözleşme türleri, her zaman özel sektörün daha fazla imtiyaz elde etmesi ile sonlanmıştır. Sonuçta kamu ve özel sektörün projeye/projelere katılım dereceleri taraflar arasındaki farklı risk dağılımına bağlı olarak pek çok değişik şekillerde ortaya çıkmıştır.

Girişimlerdeki kamu ortağı ve özel ortak arasında risklerin dağılımında, genellikle kamuoyu desteğinin alınması için siyasi söylemle riskin kamu ortağından özel ortağa kaydırılması konusu ilk aşamada vurgu yapılan bir konu olarak görülse de özel ortağın tüm riski üstlenmesi veya projenin kapsadığı riskin basit bir arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesindeki nimet-külfet dengesinin bile sağlanmasında her zaman geri adım atılmış ve bu kapsam içinde özel sektöre risk üstlenmesi verildiği ve kamunun yapamayacağı süratte ve kalitede bir hizmetin gerçekleşeceği inancı içinde büyük imtiyazlar sağlanmaktadır. Özellikle Ülkemizde Kamu Özel Sektör İşbirliğine yönelik yasal düzenlemelerin dağınıklığı ile sayıca çokluğu ve belli bir sistematik çerçevede ele alınmamış olması ve özellikle kanun tekniği bakımından hukukçuların tadadı olarak adlandırdıkları detaycı düzenlemeyi içermeyen ve her somut büyük oluşumu ayrı olarak ele almayan mevzuat problemi son derece önemli bir sorundur. Uygulama pratiğinin fazla olmaması, kanuni düzenlemenin yetersizliği, toplumsal bilincin algılamaması ve konunun büyük ölçekli maddi ve fiziki yapısı sebebi ile yargı içtihadı bakımından da yargısal denetimin sıkıntı yaşamakta ve konunun kaderi neredeyse bilirkişi heyetinin etik yapısına kalmaktadır. Ülkemizdeki bilirkişilik sisteminin ne kadar vahim bir tablo içinde olduğu düşünülürse bu konuda çok tehlikeli bir ortamın varlığı kendisini açıkça gösterecektir diye düşünmekteyiz. İşlemin maddi ve idari boyutu artı konunun esas itibarıyla uzmanlık sayısalı içinde bulunması sözel bir tedrisattan gelen hakimlerin bilirkişi raporunu denetleme imkanını ciddi manada sekteye uğratacaktır. Mevzuat

17 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz, s.303

18 Çınar Atay, s.78

yokluğu tüm yargılama sürecine ciddi manada zarar verecektir ve yanlış yapma ihtimali içinde olan idarenin denetimi üç beş kişilik bilirkişi kurulunun ahlaki yapısına kalmaktadır ki bu çok zayıf bir denetim sistemidir veya daha içten söylem ile sistemsizliğidir.

Bu durumda Kamu Özel Sektör Ortaklığına ilişkin Türk Hukukunda net ve detaylı bir mevzuat bulunmadığı açıklık kazanmaktadır ve kavramın tanımlanması konusunda farklı ifadeler ortaya çıkmaktadır. Bu durum sermaye sahibi özel sektör yatırımcılarınca konuların ve sözleşmelerin kendi lehlerine maddeleri içermesine sebep olmaktadır. Söz konusu olgunun tanımlanmasında Uluslararası Hukukta da bile hukukçuların tahdidi-genel sınırlayıcı bir düzenleme olarak nitelendirdikleri bir düzenleme yoktur. Bu muğlak yapı sonucu özel sektörün siyasi + bürokrat birlikteliği ile yaptıkları ortaklıklarda bu esnek yapıyı tamamen kendi menfaatlerine kullanmaktadırlar. Bu esnek yapı kamu adına ne kadar tehlikeli ise tam tersi özel sektör adına da o kadar fırsat yaratımı için özgür bir ortamdır. Özel sektörün sermaye birikiminin artması sonucunda Kamu Özel Sektör Ortaklığı (Public Private Partnership/PPP) modellerinin yaygınlaşması sonucunda Avrupa Birliğinin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda Nisan 2004'te kamu sözleşmeleri ile ilgili olarak “Yeşil Kitap (Green Paper on Public Private Partnerships and Community Law on Public Contracts and Concessions)” ve iki ay sonra da Kamu Özel Sektör Ortaklığına örnekleri içeren “Kaynak Kitap” (Resource Book on PPP Case Studies)” yayınlamıştır. Ancak, tüm bu çalışmalar verilecek imtiyazlar ile ilgili ilkeleri belirlemede, somut öneri ve çözümler getirmemektedir¹⁹ Ülkedeki somut kanuni düzenleme ve somut sözleşme bu soyut “yeşil Kitap”tan çok daha detaylı ve somut bir düzenleme içermesi kesin bir “kırmızı çizgi” sınırı olmalıdır.

Projeyi tanıtım görsel söylem tabelası

Kamu Özel Sektör Ortaklığında, Siyasi+bürokrat birlikteliği ile özel sektör ortaklık çatısı altında bir araya gelmektedirler. Sözleşmenin şartlarının belirlenmesi, sözleşmenin imzalanması, hizmetin fiziki planlaması, yapılacak imalatın niteliği ve denetimi, imalat bittikten sonra özel sektör turnike gelirlerinden karnı sağlarken kamu hizmetinin vatandaşa yansımaları olarak özetlenen süreçte konumuz fiziki planlama kısmında yapılan hatalara karşı bölge halkının planlamaya müdahale amacıyla yaptıkları mücadelenin yansımaları olmakla birlikte yön verici ve belirleyici unsur olarak nereye kadar siyasi ve nereye kadar bürokrat kamu çizgisi ile tamamen kar amacı içinde olan özel sektörün somut olayda incelemesini yaptığımız da belirsiz ve kamu adına tehlikeli ama özel sektör adına fırsatları yaratıcı bir yapının oluştuğunu gördük.

19 Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Alpaslan Uğur/Mustafa Miyat s.20, 2

Tadaki-detaycı bir Kanuni bir düzenlemenin olmaması siyasi+bürokrat birlikteliği içindeki kamunun belirsiz konumu insiyatif alma noktasında büyük ölçekli projelerin büyük ölçekli yolsuzluk girdabı oluşmasına neden olabilecek bir boşluk arz etmektedir. Örneğin somut olayımızda yerel şartlara, fiziki planlamaya ve yerinde incelemeye daha yatkın ve tecrübesi olan Karayolları II.Bölge Müdürlüğü'nün sistemde tamamen pasifize edilip Bursa ilinde merkezlenen bir Kamu Özel Sektör Ortaklığı şemsiyesinde İzmir ilinde tamamen özel sektörün her türlü insiyatifte öne çıktığı bir müteahhit şantiyesi özelliği içinde yer alan uygulama sonuç itibarıyla siyasi+bürokrat birlikteliğinin kamu ayağında uzman olmayan siyasinin uzman olan bürokrattan ziyade ortağı olan özel sektör yörüngesinde kalmasına neden olmaktadır. Bu bize özgü Kamu Özel Sektör Ortaklığı uygulaması için yapılan ihalenin verilmesi aşamasında kamuoyuna yansıyan “tape şüphesi”, toplumda “İzmir İstanbul arasını bu yolla 3.5 saate indiriyoruz” siyasi söyleminin ötesinde bir araştırmaya neden olmuştur. Bu tespit bölge halkının fiziki planlamaya müdahale anlamında yaptığı mücadeleyi belirleyici unsur olmuştur.

Kamu Özel Sektör Ortaklığında, kamu sektörünün proje ve imalat esasında belirli yükümlülükleri özel sektöre devrederek risk dağılımı yapmaktadır. Bu husus ilk aşamada olumlu görülse de Kamu Özel Sektör İşbirliği projelerinin özelleştirme eğiliminde olduğu da bir gerçektir. Maddi kaynak harcamalarının özel sektöre yapılmasından ötürü maliyetin yükselmesi ve daha önceden kamu tarafından yapılan işlerin özel sektöre devredilmesi sonucu hizmet kalitesinin düşebileceği veya özel sektörün kar maksimizasyonu içinde değerlendirileceği öngörülmektedir. Bu

durumda, özel sektörün kamu kaynakları üzerinden kar sağlaması, kamu hizmetlerinde sorunlar ortaya çıkarabilmekte ve kamu hizmetlerinin kalitesinin düşmesini ortaya çıkarmaktadır. Sonuçta sosyal ve ekonomik maliyet her iki taraf için de yüksek ve özel sektörün riskini düşürmeye yönelik girişimlerin yine özel sektörün yüksek kar beklentisini sağlamaya yönelik olacaktır.²⁰

Söylem “Devletin cebinden para çıkmıyor” şeklindedir ama esasen satılan turnike gelirlerinin 25-30 senelik dilim öngörmesi hükümetin kendi ömrünün haricinde bir borçlanmayı gelecek yönetimlere dayatmasının ötesinde acaba “bu 25-30 senelik gelir ve geleceğin satılması” bu yolu kaç paraya mal etmiştir sorusu tüm kamuoyunun hesaplaması gereken bir tablodur. Ülkemiz de vahim bir toplumsal yara olan “tefeciliğin” bu projelerde hortlaması gerçeği karşısında kanun + detaylı ve şeffaf sözleşme + uygulamanın da aynı şekilde şeffaf olması formülünü ortaya koymak gerekir diye düşünmekteyiz. Klasik devlet modeli içinde yapılacak proje gerçekleştirmesinde harcanacak bedel ile bu manada uzun süreli devletin geleceğini satmak şeklinde somutlaştırılan bedelin mutlaka sayısal karşılaştırılması yapılmalıdır. Yani aslında “devletin cebinden tek kuruluş para harcanmıyor” söylemi bir manda hukuka aykırı bir takdim şekli olup “devletin cebinden 30 senelik geleceğinin satılması” anlamındaki oluşumun kaç paraya mal olacağı ve devletin bunu kendisinin yapması durumundaki bedel ile bu bedelin sayısal analizi meseleye son noktayı koyacaktır. “Devletin cebinden para harcanmıyor” söylemi ile kamunun “tefecinin” eline düşmesi tehlikesi bertaraf edilemez. Bunun yerine “Bu otoyol bitene kadar özel sektör harcamaları yapacaktır ve bu yol bittikten sonra turnike gelirleri 30 sene boyunca firmanın olacaktır ve bu arada devlet şu kadar kısım ile ilgili olarak garanti vermiştir” beyanı ile kamu ciddiyeti gösterilmelidir. Kaldı ki “Devletin cebinden para harcanmıyor” beyanı tüm harcamaların firma tarafından yapılmadığı örneğin bazı kamulaştırma bedellerinin devlet tarafından yapıldığı gerçeği nazara alınırsa sistemin bu söylem ile tanıtılması bu anlamda da en azından etik bir davranış değildir.

III-Otoyol Projesinin Fiziki Plan Kararları Üzerindeki Etkisi

Somut olayımızda “Kamu Özel Sektör Ortaklığı şemsiyesi altında bir idari işlem yürütümü mü yoksa idari işlemin sonucu oluşan işlemin ihalesi sonucu bir ortaklık çatısı mı kurulmuştur” sorusunun cevabını verebilmek adına öncelikle söz ko-

20 Güzelsarı Selime, “Kamu Özel Ortaklıkları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, Ankara, 2009; Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014, Selman Sacit Boz.303

nusu idari işlemleri ele almak gerekmektedir. Çalışma kapsamında ki idari işlemin konusu esasen İzmir-İstanbul illeri arasındaki ulaşımı sağlayan makro bir projenin imar planı + proje + planlama hukuku bağlamındaki bütüncül görünümüdür. Bu projenin etkileme alanı içinde:

- Fiziki planların kademeli birlikteliğine uyulup uyulmadığı

-1/1000 uygulama imar planı detayında (ve var ise parselasyon planı olan parsellerin) yapılacak imalat ile bölge halkının yaşamına tesirlerinin incelenip incelenmediği, imalat ile yaşam alanı arasında pasif yeşil alan mahiyetinde tampon bölgelerin oluşturulup oluşturulmadığı, yine bu imalat dolayısıyla parsellerin (gerek kısmi kamulaştırma kapsamında kalan ve gerekse kamulaştırma koridoruna sınır olan parsellerin) mahreçlerinin kapanması, ulaşım olanaklarının ya yok olması veya neredeyse hiç noktasına gelmesi gibi ağır yaşam haklarının ihlal edilip edilmediği

- İmar planı üzerinde yapılacak imalat projesinin çevre etkisi bağlamında konunun üç boyutlu incelenip incelenmediği

- Konunun imar planı +proje + hukuk üçlü ekseninde bir bütün olarak değerlendirilip değerlendirilmediği

-Fiziki planların alt işlemleri olan kamulaştırma işlemlerinde Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu, Bornova Doğanlar geçişinde kamulaştırma çalışmaları sadece yol güzergahı esas alınarak yapıp yapılmadığı ve gerek kısmi kamulaştırmalarda arta kalan kısımlar için çözüm üretilip üretilmediği

-Kamulaştırma Kanununun genel hükümlerine göre değil söz konusu alanlardaki kamulaştırılmada, ilgili madde hükmü yerine “acele kamulaştırma” konusu gündeme getirilmiş ise bunun şartlarının var olup olmadığının, yok ise yapılan bu acele işlem ile bölge mülk sahiplerinin insan haklarının ihlalinin olup olmadığı ve bu ihlalin tersi oranında firmanın bir an önce turnike gelirlerine ulaşabilmesi için bu uygulamanın haksız imtiyaza dönüşüp dönüşmediğinin cevapları bizi konu hakkında bir şeyler söyleme adına yetkin kılacaktır.

Görüldüğü gibi Şehir Ve Bölge Planlaması konunun en başından en sonuna kadar çok önemli bir yer tutmaktadır. Ancak maalesef devlet bunu ancak 2014 yılında o da temenni mahiyetinde olmak üzere, Kalkınma Bakanlığının düzenlediği “Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporunda”²¹ malesef lütfen gibisinden bir ifade ile belirlemiştir. Oysaki süreçlerin tümüne hatta sözleşme yapımından önce kapsamın belirlenmesi, stratejinin oluşturulması aşamalarında mutlaka ama mutlaka Şehir Ve Bölge Planlama uzmanları bulundurma ve onay şartını getirerek be-

---

21 Kalkınma Bakanlığı s.63

lirlemesi yapması lazımdır. Somut olayımızda daha işin en başında kendi alanlarında uzmanlaşmış Şehir Ve Bölge Planlaması uzmanları (ulaşım planlamacısı, üst ölçek planlarda uzman olan plancı, alt ölçek planlarda uzman olan plancı ve mutlaka bölgeyi bilen ve orada yaşayan plancıları) görev yapmış olsalardı bu manada hiçbir hukuksuzluk yaşanmamış olurdu.

İlk aşamada Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyol Projesinin İzmir Kent İçi Geçiş Projesi, İzmir Çevre Yolu Bornova Geçişi adı altında Karayolları 2. Bölge Müdürlüğü tarafından 1990 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesine yollanmış ve Belediye söz konusu güzergahı 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planlarına işleyerek 08.02.1991 tarih ve 05.28 sayılı kararı ile uygun görmüştür. Takiben 1995 ve 1997 yıllarında revizyonlar, ilgili Belediyesince planlara işlenmiştir. Sonuçta 13.04.2009 tarih ve 1024 değişiklik numarası ile onanan Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolunun, Bornova Doğanlar Kent İçi Geçişine yönelik 1/5.000 ölçekli planlar İzmir Büyükşehir Belediyesince onanmıştır. 1/1.000 ölçekli Uygulama İmar Planları da 02.12.2008 tarihinde Bornova Belediyesince tamamlanmıştır. Takiben 1/25.000 ölçekli planlar üzerinde yer alan Otoyol geçişi 08.10.2012 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkanlık oluru ile uygun görülmüştür. 2013 yılı revizyonunda da güzergah aynı kalmıştır.

Fiziki planlama çerçevesinde yapılan kamulaştırma işlemleri ile bölge halkı Otoyolun Doğanlar geçişinde şev/dolgu sonucu oluşturulan duvar ile geçilmesini tespit etmiş ve bu manada basın toplantısı²², eylem vs. gibi sivil tepkileri yaptıktan sonra konuyu yargıya da taşımıştır. Bölge halkının fiziki planlama hatasına karşı müdahale etmek için yaptığı mücadele çok çabuk sonuç vermiş ve Kamu Özel Sektör Ortaklığı viyadük imalatına döneceğini açıklamış ve bu manada plan tadilatı önerisini yaklaşık üç ay gibi kısa sürede İzmir Büyükşehir Belediyesine sunmuştur. Projelendirme aşamasında Otoyolun Doğanlar geçişinde yaklaşık 2.2 kilometrelik bir kısmının şev/dolgu sonucu oluşturulan duvar ile geçilmesinden vazgeçilmesi sonucu viyadüğe dönüştürülen bir kısım ile kısmen bir açıklık ve yolun bölüdüğü iki kısım arasında irtibat sağlanması cihetine gidilmiştir. Bu konu her ne kadar göreceli olsa da bir maliyet artışı getirmiş ise de özel girişimcinin istiklak sorunundan kurtulması ile uğradığı zararların minimize edildiği görülmektedir. İmalatın viyadüğe dönmesi kamulaştırma koridorunu daralttığı için hem kamulaştırma bedeli azalmış ve hem de viyadük imalatının daha dar bir imalatla geçmesi sonucu artı kalan boşluk yolun etki alanı içindeki yaşam alanlarıyla arasında bir koruma bandı (pasif yeşil alan) bırakılmasına imkan tanımıştır. Bu proje iyileştirmesi maalesef ancak 2.2 kilometrelik kısım için söz konusu olabilmıştır. Proje güzergahında diğer kent içi geçiş kısımları maalesef yine şev/dolgu imalatı

---

22 Basın haberleri

olarak kalmıştır. Bu kısmi düzeltme işlemi ile “bakın gördünüz mü projede bulunabilecek tek eksiklik olan viyadük dönüşümünü de gerçekleştirdik ve artık projede hiçbir sorun kalmamıştır” görünümünü vererek bir anlamda projenin bütünü üzerindeki diğer eksiklikleri ve yanlışlıkları örtbas etmişlerdir.

Bölgede halen şev/duvar olarak imalatı yapılan uygulamalardan örnek

Bu “göstermelik proje yanlışlığını düzeltme”yi aktif olan düzelten Kamu Özel Sektör Ortaklığı plan önerisini yerel yönetime sunmuştur. Takiben Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu Bornova Doğanlar Geçişine yönelik 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı 16.05.2014 tarihinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis kararı ile kabul edilmiş ve 15.08.2014 tarihinde askında indirilmiştir. Yerel meclis ortaklığın bu yanlışlık düzeltilmesi için verdiği öneriyi aynen kabul etmiş ve hazır düzeltmeye başlamışken konunun bütünü ele almayı düşünmemişlerdir bile. Yani yerel yönetim ilk plan süreçlerinde yaptıkları hatayı bu sefer viyadük geçişi tadilatı ile tekrar önlerine aynı süreç geldiğinde “...bu sefer meseleye bütün olarak bakalım ve bu idari işlemin tüm artı ve eksilerini ortaya koyarak planlamada hata yapmayalım” özverisini gösterememişlerdir.

Burada enteresan olan nokta merkezi hükümetin projesinin yerel yönetimce hiç incelenmeden ilgili meclislerinden geçirerek tasdik etmeleridir. Bölge halkının bu manada müdahalesi ve mücadelesi olmasa özel sektör için yapımı ve imalatı ucuz ama kentli adına çok kötü bir uygulama olan geçişinde toprak dolgun ile oluşt-

ruhan bir Şev/dolgu sonucu oluşturulan duvar ile bu imalat gerçekteŐecek olmasındır. Burada esas faktörün, yerel yönetimin konuyu incelememesi veya anlamamasını mı yoksa Kamu Özel Sektör Ortaklığının “aman problem çıkmamasın, hizmetin niteliğini boş ver, turnike gelirlerine ulaşmada sıkıntı olmasın” yönündeki ikna çabasının mı etkin olduğunu bilemiyoruz. Konunun bu manada derinlemesine incelemesi gerekliliği olmakla birlikte bölge halkının fiziki planlama müdahalesi anlamındaki mücadelesi merkezi hükümet yerel yönetimin ortak olarak birlikte yaptıkları hatanın kısmi olarak düzelmesine neden olmuştur.

Bölge halkının mücadelesi ile kısmen viyadüğe çevrilen kısım

Planlama süreci bu denli uzun yıllara yayılmışlık gösterirken alana yönelik kamulaştırma çalışmalarının ve de Otoyol geçiş güzergahı dikkate alınmadan yapılmış olan alt ölçek (1/5.000 ve 1/1.000 ölçekli planlar) planlamanın yansımaları hala devam etmektedir. Zira uygulama planlarını yapmakla sorumlu olan yerel yönetim (Bornova İlçe Belediyesi) karayolları (Otoyol) istimlak sınırı dışında kalan alanlara yönelik her hangi bir planlamaya yönelik uygulama girişiminde bulunmamıştır. Kaldı ki, burada önemle belirtmekte yarar bulmaktayız ki, Karayolları istimlak sınırı dışında kalan ve İmar Planı içinde aktif bir kullanım alanında kalmayan, çoğu kez pasif yeşil alan olarak ortaya çıkan, İmar Planı kararı ve Otoyol istimlak sınırı arasında kalmış/sıkıŐmıŐ olan taşınmaz parçalarını kimin kamulaŐtıracadı konusunda da tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Burada çok önemli

olan nokta şudur: Eğer imar planında yeterli açıklık ve netlik olmaz ise bu manadaki uygulamalar için sonradan açılacak tazminat davalarının tayin ettiği bedeli ya yerel yönetim veya merkezi yönetim yani kısaca devlet ödeyecektir ama bu yoldan büyük ölçekli kazanç elde eden özel sektör edimden kurtulmuş olacaktır. Fiziki planda bu manada hata yapılmamış olsaydı Kamu özel sektör Ortaklığı kapsamında özel sektör bu manadaki arta kalan kısımlar için sorumlu olmuş olacaktı. Fiziki planlamadaki bu hata sonuç itibariyle kamunun aleyhine ama özel sektöründe lehine olmaktadır.

Aynı bölge içinde İzmir-Karşıyaka-Çevre yolu kapsamında plan ve imalat aşamasında konu benzer mahiyette problem yaratmış ve eski İzmir milletvekili(yerel yönetimin mensup olduğu partinin hem eski milletvekili ve hem de aynı partinin eski il başkan) bir kişinin şirketinin parselinden geçen otoyol kamulaştırması sonucu kısmi kamulaştırma konusu gündeme gelmiştir. Yapılan yargılamada viyadük geçişi sonucu taşınmazın geriye kalan kısmında değer azalması olup olmadığı ve eğer değer azalması var ise bunda sorumlu olan idarenin Karayolları Genel Müdürlüğümü yoksa yerel yönetim mi olduğu tartışması yaşanmıştır. Yapılan yargılamada alt mahkeme viyadük imalatının kamulaştırmasından arta kalan kısmın imar planında yeşil alanda kalması nedeni ile sorumlu olan idarenin yerel yönetim olduğuna karar vermiştir²³. Ancak Yargıtay bu kararı bozmuştur²⁴. Bozma nedeni olarak da 1593 Sayılı Erişme Kontrollü Karayolları (otoyol) yasasının 7.maddesi gereği kamulaştırma adına sorumlu olan idarenin esas kamulaştırmayı yapan Karayolları Genel Müdürlüğü olduğuna karar vermiştir. Bu bozma kararına alt mahkeme uymuş ve sonuç itibariyle 2010 yılı itibariyle 10.000.000TL'lik bedelin Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından ödenmesine karar verilmiştir²⁵.

23 İzmir 7.Asliye Hukuk Mahkemesinin 2008/356 E ve 2009/283 K sayılı mahkeme ilamı

24 Yargıtay 5.Hukuk Dairesinin 2010/103 E ve 2010/7845 K sayılı Yargıtay Bozma ilamı

25 İzmir 7.Asliye hukuk Mahkemesinin 2010/581 E ve 2010/483 K sayılı mahkeme ilamı

İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesinin plandaki yeşil alanın otoyol kenarında kalan pasif yeşil alan olduğu ve Erişme Kontrollü Yol Yasası gereği sorumlu idarenin Karayolları Genel Müdürlüğü olduğuna dair savunma verdikleri eski CHP il başkanı ve sonra İzmir Milletvekili olan kişinin şirketine ait parsel görünümü. Maalesef aynı savunma İzmir İstanbul Otoyol planı kapsamında düz vatandaş lehine verilmemiştir. Mahkemelere verilen bu manada ki ikircikli ve tutarsız cevap firmadan alınıp devlete verilen riski bölge mülk sahiplerinin mülkiyet hakları üzerine yığılmasına neden olmuştur

1593 Sayılı Erişme Kontrollü Karayolları (otoyol) yasınının 7.maddesi ²⁶ şöyle bir düzenleme içermekteydi: *“Mevcut karayollarında erişme kontrollü tesis edilmesi halinde bitişik arazi sahibinin karayoluna giriş ve çıkışı iptal edildiği ve toplama yolu vasıtasıyla veya her hangi bir şekilde adı geçen karayolunda ulaşımı sağlanmadığı takdirde giriş çıkış hakkının iptalinden dolayı gayrimenkuldeki değer kaybı karşılığı tazminat olarak ödenir. Tazminat miktarının tayini için gayrimenkulün yasak tatbik edilmeden evvel ve yasak, tatbik edildikten sonraki rayiç değerlerinin farkı tespit edilir. Yeni yapılan erişme kontrollü karayolu dolayısıyla sınırına bitişik arazi sahiplerinin erişme kontrollü yol yapımında evvelki ulaşım düzeninin bozulması halinde toplama yolu yapılarak veya her hangi bir şekilde ulaşımı sağlanır. Bu mümkün olmadığı takdirde gayrimenkuldeki değer kaybı karşılığı tazminat olarak ödenir. Erişme kontrollü karayoluna bağlantısı yapılan mücavir gayrimenkul sahipleri ile bu gayrimenkullerle ilgili diğer hak sahiplerinin başkaca tazminat talep etmeye hakları yoktur”.*

Maalesef bu otoyol kamulaştırmalarından arta kalan kısımlar için açılacak tazminat davalarının dayanağı olan madde ülke genelinde otoyolların Kamu Özel sektör Ortaklığı çatısı altında yapılması furyası başlamadan önce 13.07.2010 tarih ve 27640 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 25.06.2010 tarih ve 6001 Sayılı kanunun 47.maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Yerine konacak tazminat maddesi yıllardır tasarı halinde beklemektedir ki bu yasal boşluğun nedeninin Kamu özel sektör ortaklıklarının kendi lehlerine ve tüm mülk sahiplerinin aleyhine olan bir yasal imtiyaz istemesi manasında “aman sözleşmede başıma ek bir risk gelmesin” korkusunun tetiklediği lobi faaliyetlerinin yasamaya ve yürütmeye tesir etmesinden kaynaklandığını zannediyorum. Siyasi muhalefetin ise bu düzeyde derinlemesine bilgi sahibi olmadığı kanaatindeyim.

---

26 Bu tazminat maddesi ülke genelinde otoyolların Kamu Özel sektör Ortaklığı çatısı altında yapılması furyası başlamadan önce 13.07.2010 tarih ve 27640 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 25.06.2010 tarih ve 6001 Sayılı kanunun 47.maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu yargılamada enteresan olan nokta yerel yöntemin ‘İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesinin) söz konusu yeşil alanın otoyol kenarında kalan pasif yeşil alan olduğuna ve Erişme Kontrollü Yol Yasası gereği sorumlu olan idarenin Karayolları Genel Müdürlüğü olduğuna dair savunma metinleri ve mahkemenin müzekkere sorusuna verilen imar durumu cevapları maalesef somut olayımızda aynı duyarlılık içinde cevaplanmamış ve aşağıda anlatılacağı üzere duvar ve viyadük diplerine zorlamalı ve malikin mülkiyet hakkını mahveden İmar Kanununun 18.madde uygulamalarını çözüm olarak göstermesidir. Aynı çözümsüzlük aldatmacası olan 18.madde uygulamasının maalesef eski milletvekilinin dosyasında gösterilmemesi tam tersi parselin tamamın değer kaybının Karayolları Genel Müdürlüğüne ödenmesine dair cevap verilmesi tam anlamıyla tezat bir uygulamadır. Yani yerel yönetim (İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesi) milletvekilinin mülkiyeti olduğu zaman tüm teknik ve hukuki mekanizmanın gereği yapılırken maalesef düz vatandaş mülkiyetinde aynı uygulama yapılmamıştır.

Karayolları kamulaştırma sınırı dışında bırakılmış olan ve imar planı kararlarına göre aktif kullanımı bulunmayan parsel parçalarının giderek yerel yönetimce kamulaştırılması yasal olarak gündeme gelebilecektir. Ancak, söz konusu taşınmaz parçaların pasif duruma düşmelerinden²⁷, karayolları güzergahının geçişinin sorumluluğu bulunmaktadır. Bu durumda kamulaştırma görevi altına girmesi söz konusu olabilecek yerel yönetim (İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesi) mali bir zorunluluk altına sokulmaktadır. Zira Otoyol kamulaştırma sınırı dışında kalan ve aktif kullanımı olmayan, hatta pasif yeşil alan durumuna düşmüş olan taşınmaz parçalarının ortaya çıkmasından güzergah sorumlu iken bunun mali faturasının yerel yönetime (İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesine) çıkarılmasında kamusal bir yarar bulunmamaktadır. Yerel yönetimde (İzmir Büyükşehir ve Bornova Belediyesi de) bu durumdan, diğer deyimi ile kamulaştırmanın kendisine getireceği yükten kurtulmak için 18. madde uygulamasını adres göstermektedir. Halbuki burada plan yapma ve onama yetkisi kendisinde olan bir idare olarak yerel yönetim (İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova Belediyesi) dik bir duruşla tıpkı yukarıda verdiğimiz kendisi partisinin eski milletvekilinin mülkiyetinde olduğu gibi sorumlu olan idare olan Kamu Özel sektör Ortaklığını adres gösterir plan raporu +plan gösterimini yapması gerekirdi

Her ne kadar Otoyol olarak nitelediğimiz erişme kontrollü karayolunun şehir geçişlerinde güzergahının belirlenmesi ve yolun şehir ile bağlantılarının ve ilişkilerinin düzenlenmesi, Karayolları Genel Müdürlüğü ve ilgili Belediye Başkanlığı/

27 Söz konusu alanların pasif yeşil alan durumuna düşmelerinden ötürü 18. madde uygulaması kapsamına alınması uygun görülmemektedir. Planda uydurma bir tanım ve gösterimle aktif yeşil alan olarak gösterilip bu manada 18.madde uygulamasının adres gösterilmesi duvar dibi ve viyadük dibi imalata mahkum etmek mülkiyet hakkının ağır ihlalidir.

Başkanlıkları tarafından birlikte kararlaştırılır cümlesi bir hüküm olarak bulunmakta ise de kamulaştırma sınırı dışında kalan parsellerin durumu hakkında Yasa ve Yönetmeliklerde yukarıda izah ettiğimiz belirleyici bir hüküm bulunmamaktadır. Bununla beraber; “erişme kontrolü” yollarda “bitişik arazi sahibinin doğal olarak karayoluna giriş ve çıkışı iptal edildiği ve diğer bir tali yoldan ulaşımı sağlamadığı takdirde, giriş çıkış hakkının iptalinden dolayı taşınmazdaki değer kaybı karşılığı tazminat olarak ödenir” cümlesi de bir tasarı olarak bulunmaktadır. Yerel yönetim bu yasal boşluk içinde durumdan vazife çıkararak plan gösterimini + plan raporunu çok açık ve net düzenleyerek bu manadaki yerleri pasif yeşil alan içinde göstererek kamulaştırmayı sorumlu olan Kamu Özel Sektör ortaklığına yönlendirmesi gerekmektedir. Ama maalesef yerel yönetim bu manada yukarıda bahsini ettiğimiz yargılama tecrübesi de olmasına rağmen bu manada plan çalışması yapmayarak bir manada firmaya verilen imtiyazı yargı denetiminden çıkarma şeklinde bir davranışla özel sektörün haksız kazancını daha bir ileri seviyeye getirmiştir. Daha vahim olan tablo ise yerel yönetimin planda doğru adresi göstermeyip sorumlu olan Kamu Özel Sektör Ortaklığını devre dışı bırakmasının ötesinde kamulaştırma sonrası arta kalan kısımların imar kanununun 18.maddesi çerçevesinde çözülmesi tercihi adres göstermesi riski kendisine yıkan özel sektörün bu hamlesini bu sefer bölge mülk sahiplerine yıkmasıdır. Çözüm olarak gösterilen İmar Kanununun 18.maddesi kapsamındaki hamur uygulamaları sihirli bir değnek olmayıp sonuç itibariyle örneğin 20 metrelik yükseklikteki bir otoyol duvar imalatının dibinde kalan malike “çözüm budur” demek projedeki riskin özel sektörden yerel yönetime oradan da bölge mülk sahiplerine yıkılması manasında “güçlü olanın zayıfı ezmesi ve sonuçta en altta kalanın halk olması”nın en bariz örneğidir. Kanuna dayalı olmayan 7 Milyar Dolarlık bir sözleşme yaparsanız ve bu sözleşmede ulaşılmaz kılar ve böylelikle de yasal denetimden uzaklaştırırsanız sonuçta evrensel sermaye ne yapar ve ne eder, merkezi yönetim + yerel yönetim i bertaraf ettikten sonra riski zavallı halkın üzerine yığar. Onun için bu modeli tercih ederken çok iyi düşünmek lazımdır. Amaç halkın refahı ve mutluluğu ise tabii.

Naldöken Mahallesi 418 parseldeki kısmi kamulaştırma örneği içinde konunun İmar Kanununun 18.maddesi içinde çözüme kavuşturulması riskin firmadan alınarak önce merkezi yönetime onlarında yerel yönetime onlarında bu mülk sahibine vermesidir ki bu çok tehlikeli bir oluşumdur. Firma burada riski kendi adına ortadan kaldırırken burada yapılacak anlamsız 18.madde uygulaması ile bu mülk sahibinin mülkiyeti neredeyse ortadan kalkacaktır. Sonuçta bu otoyol projesinin karı firmaya riskleri ise firmadan alınarak devlete ve onun da gücü yetiyorsa bölge mülk sahiplerine geçmiş olacaktır ki bu çok adaletsiz bir durumdur.

Yapılmakta olan erişme kontrollü Otoyol nedeni ile bu yol sınırına bitişik arazi sahiplerinin (ister kamulaştırma sonrası arta kalan kısımlar için isterse kamulaştırma sınırı içine girmeyen ama kamulaştırma koridoruna sınır kalan parseller için) erişme kontrollü yol yapımında evvelki ulaşım düzeninin bozulması halinde toplama yolu yapılması veya her hangi bir şekilde ulaşım imkanının sağlanması gereklidir. Bu husus mümkün olmadığı takdirde taşınmazdaki değer kaybı karşılığı tazminat olarak ödenmelidir. Ancak, bu duruma girmeden önce yapılması gereken husus erişme kontrollü yolların şehir içi geçişlerinde kamulaştırma planları hazırlanmadan önce Belediyelerin mer'î imar planları göz önünde bulundurulma veya imar planları yoksa ileride yapılaşma olabilecek ve imar planı kapsamına alınabilecek veya imar uygulaması yapılabilecek alanlar değerlendirilmelidir. Bu alanlardaki bölge planı, çevre düzeni planı, nazım imar planı ve uygulama imar planları birbirinden ayrılmaz ve önemli bir bütünün parçasıdır. Dolayısı ile mevcut ve kullanılmakta olan yol güzergahlarının ve bu güzergahlardaki kamulaştırma alanlarının planlama esasları, şehircilik ilkeleri ve kamu yararı açısından sorunlara yol açmayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Kavaklıdere Köyü 934 parselin kamulaştırma öncesi yola cephesi var iken bu manada bir imalat ile parselin arka kısmının bu yola ulaşması onun dört kilometre mesafe katetmesine bağlı olacaktır. Burada da bu otoyol projesinin karı firmaya riskleri ise firmadan alınarak devlete ve onun da gücü yetiyorsa bölge mülk sahiplerine geçmiş olacaktır ki bu çok adaletsiz bir durumdur.

Yapılacak yeni İmar planları ile uygulamada olan 1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli planlar arasındaki uyumun sağlanması ve planların hiyerarşik bütünlüğü kapsamında Belediye üst ölçekli planlarda tadilat önerisinde bulunacak, önerilerin üst ölçekli planları yapmakla sorumlu olan Bakanlığın ve Büyükşehir Belediyesinin onaylarından sonra uygulamaya geçileceğinden, planlama aşamasında belirli bir süreç için Otoyol çevresindeki taşınmaz malikleri taşınmazlarını kullanamaz duruma geleceklerdir. Her ne kadar Otoyol geçişi ile planın, plan ana kararlarının zorunlu kılması neticesinde, nesnel ve teknik gerekçelerle bir değişiklik söz konusu olmuş ise de çevre koşullarının değişikliği neticesinde bir revizyon veya gereken durumlarda ilave plan yapımının zorunlu koşulları ortaya çıkarılmıştır.

Dolayısı ile ortaya çıkan durumda planların yapılışı ve değişikliği aşamalarında, mülkiyet hakkına etkileri, Anayasamızın 35. maddesinde ifadesini bulan herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğu ancak, bu hakkın kamu yararı söz konusu olduğunda sınırlandırılabilmesi kuralı karşısında bireysel mülkiyet hakkının önüne geçen durumlarla sıkça karşılaşmak mümkün olmaktadır. Zira plan kararları ile gerek bireylerin gerekse kamu tüzel kişilerinin mülkiyetlerinde bulunan taşınmazlar, bireysel kullanımlarından çıkarak kamu amacına tahsis edilebilmekte ve bu suretle mülkiyet hakkı ya sınırlandırmakta ya da tamamen ortadan kalkmaktadır²⁸. Ancak, burada karşılaşılan durum farklı bir durum arz etmekte, her ne kadar Otoyol geçişinin kamusal bir yatırım olduğu ileri sürülse ve bu kamusal yatırımın oluşmasından etrafındaki taşınmazların bu kamusal dışı tutulduğu ileri sürülse de söz konusu taşınmazlarda ortaya çıkan kısıtlılık halinin kamusal yatırım olarak nitelenen Otoyoldan kaynaklanmasından ötürü, kamusal bir görev kapsamına alınmaları gerekmektedir. Dolayısı ile özellikle Otoyol geçişi ile kullanılabilirliğini kaybetmiş ve Otoyol istismak sınırı dışında bırakılmış olan taşınmazların kısıtlılık halinin kamulaştırma alanına dahil edilerek çözülmesi gerekli görülmektedir. Ancak, bilmekteyiz ki, Otoyola yönelik kamulaştırma bedelleri Kamu Özel Sektör İşbirliği kapsamında kurulmuş olan girişimin özel ortağı tarafından projenin etkileri makro düzeyde ele alındığından, özel sektör için projelerin etkileri sadece firma karlılığı düzeyinde değerlendirilmektedir. Bu nedenle kamulaştırmaya yönelik minimum masraf hedeflenmektedir. Dolayısı ile özel sektör, kamu sektörünün aksine yatırımın gerçekleştirilmesi aşamasında ortaya çıkabilecek muhtemel negatif dışsal etkileri (çevre değerleri üzerindeki olumsuz etkiler ve çevre kirliliği gibi) çoğu zaman maliyet fonksiyonunun içine almamaktadır. Oysa ideal anlamda bir fiziki planlama çalışmasıyla otoyol imalatının olumsuz etkilerini bertaraf edecek pasif yeşil alan + imalat sonrası ulaşım düzenlemesiyle sadece eski milletve-

28 Her ne kadar Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısının 13. maddesi bu hükme yer vermiş ise de Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda bu tür bir hüküm yer almamaktadır.

kilinin parcelini değil tüm imalat etrafı parseller aynı hukuki statü içinde evrensel insan yaşam kalitesi standardına yükseltilebilir. İzmir ilinde daha önceki otoyol imalatlarının etrafında bu manada ideal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen Kamu Özel Sektör Ortaklığı uygulamasıyla bu standardın düşürülmesi riskin firmadan alınıp bölge halkının üzerine yıkılmasıdır.

Daha önce otoyol etrafındaki ideal çözüm örneklerinden bir tanesi ki bu uygulama devletin kendi imkanları ile yaptığı klasik sistemdir. Şimdi biz devletin 30 senelik gelirini satıyor isek ama bu manada bir satandı da bu projede sağlamıyor isek o zaman risk firmadan tamamen devlete oda gücü yettiği için bölge mülk sahiplerine devretmiş olacaktır.

Burada en tehlikeli yaklaşım ise yerel yönetimden gelmekte ve İmar Kanununun 18.maddesini çözüm olarak sunmakta ve sonuçta fiziki planlarda toplu insan hakkı ihlaline neden olunmaktadır. Oysaki yerel yönetim bu manada haksız durumun önüne geçmek adına planı çok titiz bir şekilde hazırlayarak plan üzerine yapılacak imalatın etkilerinin üç boyutlu olarak düşünülmesi manasında plandan arı olarak projeyi de iyice inceleyerek bir düzenleme yapmış olsaydı neticede tüm ülkenin ulaşım standardını yükselten bu otoyolun külfetlerini bölge halkının omuzlarına yüklememiş olacaktır. Burada merkezi yönetimin asıl unsurunun Karayolları Genel Müdürlüğü olmadığı, Kamu Özel Sektör Ortaklığının söz konusu olduğu düşünülürse o zaman kimin için bölge mülk sahipleri ezilmektedir. Yani “...ne yapalım devlet için fedakarlık yapacağız” uydurmasını burada kullanamazsınız zira devlet 30 senelik turnike gelirini firmaya satmış ve firmada bir an önce para kazanmak için hukuki mekanizmayı kendi lehine kullanmaktadır. Burada karşımızda devlet olsa da bu manada bölge mülk sahiplerine dayatma yapılması haksızlık olurdu. Amaç bireyin eşit ve adil bir sistemde mutluluğu ve refahı ise o zaman bu ikircikli yaklaşım neden sergilenmektedir bunu anlam mümkün değildir.

İzmir Çeşme Otoyolunun 1995-1998 yılları arasında yapmış olduğu kamulaştırmalarda gerek kısmi kamulaştırma sonrası kalan kısımlar için ve gerekse kamulaştırma kapsamı içine girmeyen ama kamulaştırma koridoruna sınır olan parsellerin otoyol imalatından sonra düştüğü durumu görüntüleyen fotoğraflar 2015 yılında aynen somut olayda devam etmektedir. O tarihte karşımızda sadece Karayolları Genel Müdürlüğü vardı ve yine o zamanki yerel yönetim bu yanlışlığı öngöremedi²⁹ ve üstelik yargı konusu olmasına rağmen idari yargıdaki bilirkişi heyeti de bunu göremedi. Maalesef bizim hukuk sistemimizde bilirkişi raporu karar olarak geçirildiği için mahkemenin rapor denetimi de bu manada yetersiz kalmaktadır. Şimdi ise karşımızda Kamu Özel Sektör Ortaklığı vardır. Yani yapılan kamu hizmetinden para kazanan bir özel sektör vardır. Yani 1995 yılından her yönden daha vahim bir tablo ile karşı karşıyayız. Her iki dönem dede İdari Yargı sistemi içinde bilirkişilik sisteminin bulunduğu düzey gerçekten Türk İmar Hukuku için çok düşündürücü bir boyuttur diye düşünmekteyim. Aslında bu proje imalatı sonrası bölge mülk sahiplerinin içine düştüğü durumun altını çizmek adına bu binaların üzerine ilgili bilirkişi raporunu yazan heyetlerin isimleri ve karar veren mahkemelerin hakimlerinin isimlerinin yazılması konuyu hangi boyuta götürür diye düşünmeden edemiyorum.

Bu durumda Kamu Özel Sektör İşbirliği ile ortaya çıkan bir yatırımın firma lehine aşırı egosantrik bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Maalesef kamu hizmeti götürmekle yükümlü olan yerel yönetimin ise idari işlemin bütün risklerini bölge mülk sahiplerinin üzerine yıkmak adına planı proje boyutunda düşünmeden anlamsız ve mülkiyet hakkını ortadan kaldıran sahte çözüm olan viyadük ve duvar dibi 18.madde uygulaması zorlaması içine ittiği bir durumda imalatlar bittikten sonra gerek iç hukukta ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları çerçevesinde verilecek tazminatları ya yerel yönetim veya merkezi yönetim ödeyecektir. Ama Kamu Özel Sektör Ortaklığını düzenleyen temel bir yasa olmamasından artı bu manada tadadi/detaycı bir sözleşmede bulunmadığından dolayı özel sektör kendisini bu riskte kurtarmış olacaktır. Sonuçta bütün karlar özel sektöre ve bütün riskler devlete yerel ve merkezi yönetim ve bölge mülk sahiplerinin üzerine kalacaktır.

29 Bu fotoğraflardan birisi o dönemin Yerel ilçe belediyesinin imar müdürünün babasının evine aittir. Plan üzerinden yapılacak proje imalatının üç boyutlu düşünülmemesi sonucu planlamada bu hata yapılmıştır. Yani bürokrat babasının evinin düşeceği durumu dahi öngörememiştir. Bu manada değer kaybı ile ilgili olarak konu Avrupa İnsan Hakları mahkemesinde olduğu için kendisinden izin alarak bu atfı yaptım. Kendisi açık yüreklilikle bunu itiraf ederek aman bizden sonrakilerde aynı hata yapılmasını erdemini göstermiştir. Şimdi ki durumda ise kamu Özel Sektör Ortaklığının özel sektör tarafının “..aman proje durmasın ..yatırım yapılacak plan tadilatı ile zaman kaybetmesin, ve zarar görmesin” söylemi ile süreçte ikna kabiliyetini kullandığı kanaatindeyim.

1995-1998 yılları arası kamulaştırması ve yapımı gerçekleştirilen İzmir-Çeşme otoyolunun İkiztepe geçişi olan ve Balçova ilçesi sınırları içinde bulunan otoyol geçişi sonrası projenin bölge mülk sahiplerini mağdur eden uygulamalardan görüntüler'

Somut çalışma konumuz kapsamı dışında olmakla birlikte meselenin Şehir Ve Bölge Planlama boyutunu göstermesi bakımından önemli bir konuda bu otoyol projesi içinde yer alan akaryakıt istasyonu ve dinlenme tesislerinin durumudur. Bu tesisler uygulamalarda görüldüğü üzere sadece otoyolu kullananların değil, o böl-

gede yaşayan veya otoyolu değil de başka bir yolu kullanırken buradan geçen kişilerin gelip alışveriş yaptıkları büyük ölçekli alışveriş merkezlerine dönüşmektedir.

İzmir de yaşanan İzmir Çeşme Otoyolu kapsamında bulunan Balçova ilçesindeki Selway alışveriş merkezi bu manada çok kötü bir örnektir. Bu akaryakıt ve dinlenme tesisi öylesine yoğun bir yapılaşma içine sokuldu ki bu otoyolu ulaşım için kullanan kentlinin buraya girip çıkmak durumunda olan kişilerin sebep olduğu yoğunluktan dolayı neredeyse bu yolu kullanamaz hale gelmişlerdir. Bu alan için başka bir problemde yine aynı ilçede bulunan ve yaklaşık 400.000 m2 alan büyüklüğündeki ve kentin imar planında alışveriş merkezi olarak konumlanan ticari işletmelerin “Bu alışveriş merkezi otoyol içindeki akaryakıt istasyonu ve dinlenme tesisi iken nasıl olurda bu kadar yoğun bir yapılaşma verilerek bizim bile müşterimizi elimizden alır olmuştur. Biz imar planında AVM alanı olarak belirlenen bu yeri satın aldık ve yatırım yaptık. Ama sonra Karayolları bu alanda bir anlamda spekülasyon yaparak kentin planında öngörülmeleyen bir alanı rant haline getirerek haksız rekabet yapmaktadır” diye tepki vermektedir.

Somut projemizde de aynı tehlike söz konusudur. İmalatın yapıldığı otoyol güzergahında bu manada yolcunun yol ile alakalı yolculuk ihtiyaçlarını gidermeye yönelik akaryakıt istasyonu+lokanta+park vs gibi masum yapılaşmaların rant hırsı ile bir anda büyük ölçekli AVM ye dönme tehlikesi vardır. Bu konunun hem kanun ve hem de ayrıntılı sözleşme ile kontrol altına alınmadığı durumda yol güzergahında bulunduğu yerin imar planlarının dengelerini alt üst eden oluşumlar büyük zararlara neden olacaktır. Firma turnike gelirlerinin yanı sıra bu manadaki rant oluşumları ile bir manada sadece devleti değil bölgedeki tüm halkı her türlü zarara uğratacaktır. Sözleşmenin ticari sır olarak kamuoyundan gizlenmesinin nedenlerinden birisinin bu olduğu kanaatindeyim.

Kamu Özel Sektör Ortaklığında rant alanına dönüştürülen akaryakıt ve dinlenme tesisi bağlamındaki kötü örnek

IV-Kamulaştırma Sorunları

Çalışma alanı içinde kalan bölge genel itibariyle 1/1000 uygulama imar planları bitmiş ve çoğunlukla da parselasyon plan uygulamaları da neticelenmiş ve hatta plan prosedürü tamamlanmanın ötesinde inşaat ruhsatı + oturma raporu süreçleri bitip yaşam alanları oluşturulan bir bölgedir.

Yerel yönetimin hukuka ve bilime aykırı olan viyadük ve duvar dibi 18.madde uygulama çözüm komedisi, konu ile hiçbir bağlantısı olmayan diğer taşınmazlar 18. madde uygulama alanı içine dahil etmekte ve sonuçta özellikle bu malikler tarafından çok sayıda dava açılmakta ve uygulama süreçleri askıda kalmaktadır.

Söz konusu kısmen Otoyol kamulaştırma sınırı içinde kalan parsellerin arta kalan alanının, yapı yapmaya uygun veya elverişsiz olması, parselin geometrik form olarak biçimsiz olması, parsel derinliğinin veya alanının belirli bir metrekaresinin altında olması, yol ile taşınmaz parçasının Otoyol kotu arasındaki yükseklik/kot farkının fazla olması, yarma, dolgu veya viyadük altında kalması dolayısı ile Otoyol geçiş sınırı dışındaki kamulaştırma sonrası ulaşım imkanının kalmaması durumunda parselin tamamının kamulaştırma koridoru içine alınması gerekmektedir. Bu durumda Kamulaştırma Kanununun 12. maddesinde yer alan; “Bir kısmı kamulaştırılan taşınmaz maldan artan kısmı yararlanmaya elverişli bir durumda değil ise kamulaştırma işlemine karşı İdari Yargıda dava açılmayan hallerde mal sahibinin en geç kamulaştırma kararının tebliğinden itibaren otuz gün içinde yazılı başvurusu üzerine, bu kısmın da kamulaştırılması zorunludur” hükmünün uygulanması gerekmektedir.

Maalesef gerek idari yargı kapsamında ve gerekse adli yargı kapsamında bilirkişilik müessesesi bu konuda çok kötü bir imtihan vermiştir.20 metrelik duvar imalatının dibinde kamulaştırma sonrası arta kalan kısım için bile değer azalması vermeyen bilirkişi heyetleri bu manada teknik yanılmayla mahkemeleri de yanlış yönlendirmektedir. Bu “tekel” olmuş bilirkişilerden sonra onların yazdıklarını tıpatıp aynı yazılım sistemi ile kopya eden diğer bilirkişileri bölge mülk sahipleri “tekel bayisi” olarak adlandırmaktadırlar. Adli yargı içinde ki bu bilirkişilik müessesesi için yapılan “tekel” + “tekel bayisi” benzetmesinin içinde ikincil olanların durumu şu şekilde tasvir edilmiştir: “.bu tekel + tekel bayisi manasındaki tıpkı basım rapor kopya mekanizması çok kötü bir seviyededir. Öylesine kötüdür ki bu raporları yazanlar tek yumurta ikizleri olsalar ve 40 sene boyunca aynı yayın kuruluşunda beraberce yazı yazan mesai arkadaşı olsalar bu kadar tıpkı basım yazı yazamazlar³⁰”.

30 Bölge mülk sahiplerinin adli yargı içindeki dosya numaralarının dokümanını verdiğim için burada tekrar o dosyaların esas ve karar numaralarını zikretmiyorum.

Eğer malikin şansı var ise ve imalat davadan önce bitmiş ise o zaman “..gözle bile görülür şekilde burada haksızlık var...sayın heyet değer azalması versin ..” diyen insafli hakimlerin zorlaması ile kısmi adalet gerçekleşmektedir. Bölge mülk sahiplerinin Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile ilgili davalarda yüzlerce bilirkişi ismi var iken sadece altı kişinin devamlı olarak keşfe gelmeleri üzerine yaptıkları savcılık şikayetlerinin³¹ tahkikatı halen devam etmektedir. Üstelik bu “tekel” olan altı kişiden üçünün yukarıda atıf yaptığımız eski milletvekilinin dosyasında verdikleri “yüzde yüz değer azalması vardır” mihvelindeki raporları da söz konusudur. İşin daha vahimi ise aynı mahkemenin hakiminin Yargıtay denetiminden geçerek kesinleşen mahkeme kararının³² emsal alınması yönünde bilirkişi heyeti raporunu kabul etmeyerek “milletvekili dosyasında böyle rapor verdiniz ama bu dosyalarda niye böyle rapor vermiyorsunuz” manasında soruşturma adına savcılık başvurusu yapmamasıdır.

Kamu Özel Sektörü uygulamasının ortaklık işlemleri ile ilgili olarak yaşananlar yargı sürecinde etik dışı uygulamalar içine girdiklerine dair somut delilleri bu çalışma kapsamında içinde ele almak mümkün değildir. Ama bu tür sistemleri seçerken bu manada açık kapıları ortadan kaldırmak için temel bir yasa artı çok ayrıntılı özel bir yasa artı çok ama çok ayrıntılı sözleşme düzenlemesi gerekmektedir. Bu projede bunların hiç birisi söz konusu değildir. Var olduğu iddia edilen sözleşme “ticari sır” kapsamında ele alındığı için bunun detayını tüm kamu bile bilmemektedir. Bu uygulama devletin egemenlik hakkının devri manasındaki bazı yetkilerin sözleşme kapsamı içinde özel sektöre bir an için bile olsa devri çok ciddi yolsuzluklara neden olacağı açıktır.

Şu halde Karayolları Genel Müdürlüğü veya Kamu Özel Sektör Ortaklığı içindeki özel yatırımcı daha önceden yol güzergahı veya güzergaha etki edecek projeler için yapılan kamulaştırma planlarındaki kamulaştırma sınırlarını bu doğrultuda belirleme ve artık parselleri kamulaştırma güzergahı içerisine alıma zorunda olmalıdır. Ancak, özel kanunlarla kamulaştırma konusu dışında kalacağı hükme bağlanan taşınmaz malların kamulaştırılamayacağı ve bir taşınmaz malın kamulaştırılabilmesi için, o taşınmaz malın kamu yararı ile ilgili bir işe tahsis edilmesi zorunluluğunun son yıllarda benimsenen bir yaklaşım olarak getirilmiş olması, kamu yararı yoksa kamulaştırmanın söz konusu olamayacağı hakkındaki görüşe bağlı olarak, Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyol projesi kapsamında istimlak güzergahı dışında bırakılmış olan parsel parçalarının kamulaştırmasının yapılmadığı görülmektedir. Bu durum açık olarak Kamu Özel Sektör girişimi olarak sürmekte olan söz konusu yatırım için özel girişimci lehine bir hüküm olarak uygulanmaktadır.

31 Yapılan savcılık şikayetlerinin dökümü çalışma kapsamı içinde ayrıntı olur düşüncesi ile verilmemiştir.

32 İzmir 7.Asliye hukuk Mahkemesinin 2010/581 E ve 2010/483 K sayılı mahkeme ilamı

Genelde bu çalışmalar maliyeti yüksek ve uygulamanın tamamını veya bir kısmını revize etme zorunluluğunu ortaya çıkarma durumundadır. Zira unutmamak gerekmektedir ki Otoyol gibi hizmet alanlarında Kamu Özel Sektör Ortaklığının yarattığı maliyetler kullanıcılara yansıtıldığında, kullanıcılar, söz konusu güzergaha alternatif ulaşım olanakları bulunduğu için bu hizmetlerden yararlanmamayı tercih edebilmekte, böylece yatırımların işlev oranı düşebilmektedir. Bu durum talep riskine bir örnek olarak verilebilir. Bu durumda da özel sektörün kazancının düşmesi nedeni ile aradaki farkı kapatmak için kamudan/devletten ek fonlar talep etme durumuna gelinmiştir. Şu halde söz konusu güzergahta maliyetin düşürülmesine yönelik özel sektör imalat aşamasında ortağı olduğu kamudan her türlü tavizi koparma veya yapım sırasında her türlü tavizi istemeye meyilli olma durumundadır.

Proje kapsamında riskin firmadan alınarak devlete onunda İmar Kanununun 18.maddesini kötü niyetle kullanarak bölge mülk sahiplerine devretmesinin kötü bir örneği.

Bu nedenle, çalışmada kolayca kaçılmış, Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu, Bornova Doğanlar geçişinde kamulaştırma çalışmaları sadece yol güzergahı esas alınarak yapılmış ve Kamulaştırma Kanununun genel hükümlerine göre değil söz konusu alanlardaki kamulaştırılmada, ilgili madde hükmü yerine “acele kamulaştırma” konusu gündeme getirilmiştir. Anlamsız ve hukuku ve bilimi ortadan kaldıran ve sadece turnike gelirlerine bir an önce kavuşmak isteyen firma adına yapılan haksız bir imtiyaz olan acele kamulaştırma ile sistem tamamen çökmüş bir vaziyete gelmektedir. Bize göre bu uygulama kamu düzenini tamamen ortadan kaldıran ve yargı içindeki insafolu oluşumların dikkatini toplayamamasına neden olan çok tehlikeli durumdur. Aşağıdaki bu tehlikenin altını çizmek istiyorum.

V. İmar Planlarının Hukuka, Şehir Ve Bölge Planlama Bilimine Aykırı Olarak Ele Alınıp Plan Üzerinde Gerçekleştirilecek Proje İmalatınının Üç Boyutlu Etkileri Düşünülmeden Yapılan Kamulaştırma Uygulamasının Acele Kamulaştırma Adına Altında Kamu Düzenini Mahveden Bir Durumu İçine Girilmesi.

1) Kamulaştırma Kanunu'nun 27. Maddesinde düzenlendiği şekli ile “3634 sayılı *Milli Müdafaa mükellefiyeti Kanununun uygulamasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar alınacak hallerde veya özel kanunlarda öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılmasında kıymet takdiri dışındaki işlemler sonradan tamamlanmak üzere ilgili idarenin istemi ile*” mahkemece 7 gün içinde kamulaştırma bedeli yapılacak keşif ve bilirkişi incelemesi ile tespit edilir. Tespit edilen bedel idarece malike ödenmek üzere bankaya yatırılarak taşınmaza el koyulabilir.

Acele kamulaştırma yönteminde taşınmazın mülkiyeti idareye geçmez, teknik olarak bir dava da sayılmayıp bir değer tespit yöntemidir. İdarenin kamulaştırma sürecinde işlemler devam ederken kanuna uygun şekilde taşınmaza el koyması ve kullanma hakkı elde etmesini sağlar. Davanın malike tebliğatı söz konusu olmayıp keşif için seçilen bilirkişilerin şahıslarına, niteliklerine vs. itiraz hakkı verilmez. Malik taşınmaza zilyed ise yani taşınmazı keşif esnasında kullanıyor ise ancak o zaman açılan davayı fark edebilir. Eğer malik aynı zamanda taşınmazın zilyedi değilse keşif malik yokluğunda yapılır ve bu bedel itiraz hakkı olmadan acele kamulaştırma bedeli olarak belirlenir. Acele kamulaştırma dosyasında mahkemece verilen kararlar nihai karar sayılmadığından temyiz edilemezler. Mahkeme taşınmazın idare adına tescili yönünde de bir karar veremez. Bu nedenle bu işlemden sonra olağan kamulaştırma yöntemiyle işlem tamamlanması ve nihai bir kararla mülkiyetin idareye geçmesi sağlanması gerekmektedir. Maalesef uygulamada istisna olan bu yöntem esas olarak kullanılmakta ve asıl bedel ve tescil davasındaki mahkemece yapılan keşifte tıpkıbasım raporlarla bu bedel asıl bedel haline gelmektedir.

Kamulaştırma Kanunu 20. Maddesine göre idare adına tescil gerçekleştirilmeden idare taşınmazın boşaltılmasını isteyemez. Acele kamulaştırma yöntemiyle ise taşınmaz idare adına tescil edilmeden idareye taşınmaza el koyma, taşınmazın malikler tarafından boşaltılmasını talep etme hakkı verilmektedir. İdare gerektiği takdirde icra yoluyla taşınmazın tahliyesini sağlayabilecektir³³. Ancak bu yöntemde mahkemenin bedelin tespiti için çok az süresi bulunmakta, inceleme çok sınırlı ve yetersiz tutulmaktadır.

33 ÇOBAN ATİK Ayşe, Kamulaştırmada Yargısal Denetim, Ankara, 2014, s.257-259.

2) Söz konusu otoyol için de İzmir'den İstanbul'a kadar tüm parseller listelenecek güzergahın kapsamındaki bütün taşınmazlar için acele kamulaştırma kararı alınmıştır. Buna göre; Karayolları, yol güzergahındaki arazilerde kamulaştırma çalışmalarının aksamaması için Bakanlar Kurulunun verdiği yetki ile Mahkemelere başvuracak, Mahkeme kararıyla araziler için "çok hızlı kıymet takdiri" yapılacak ve belirlenen bedeller bankaya yatırılarak arazi sahipleri adına bloke edilecekti.

Yukarıdaki bölümde izah etmeye çalıştığımız gibi kanuni bir düzenlemeye dayanmayan Kamu özel Sektör Ortaklığında işlem çalاکalem mantığı içinde ele alınırken asıl gaye firmanın çıkarının korunması olmuştur. Devlet bunun siyasi rantının peşinde olup "İzmir-İstanbul arasını bu yolla 3 saate indiriyoruz" söyleminin peşindedir. Devletin cebinden bir harcama yapılmayacak, bütün harcamalar firma tarafından karşılanacak ve bu yol bittiği zaman yolun gelirinin toplandığı turnike gelirleri 30 sene boyunca firmanın olacaktır. Bu duruma göre yol inşaatı ve uygulamasının (sözleşmelerinin, davaların, bürokratik işlemlerin vs.) bir an önce bitmesi firmanın lehinedir, onun acelesi vardır. Burada fiziki planlama süreçleri 1/100.000 lik Çevre düzeni planı + 1/25000 lik çevre düzeni planı + 1/5000 lik nazım imar planı + 1/1000 lik uygulama imar planları aynı mantıkla ele alınmasına neden olunmuştur. Gerekli özen ve hassasiyetin ve hatta asgari standartlar bile sağlanmadan bu uygulamalar girilmiştir. Daha önce yerleşim alanı olarak planlanmış ve hatta uygulaması bile bitmiş bölgeden geçen yol imalatının neden olduğu etkiler nazara alınmayarak özellikle kamulaştırmadan arta kalan yerlerin durumu kamulaştırma koridoru firma lehine dar tutularak haksız ve hukuksuz durumun doğmasına neden olmuşlardır. Bunun en bariz örneği kısmi kamulaştırma adı altında yapılan aldatmacadır. Yapılacak imalat ile kamulaştırma koridorunun hemen yan tarafları hukuki ve teknik anlamda tabir yerinde ise mahvolacağı bir gerçek iken bu görülmeyerek planda bu alanlar sanki bir şeffaf tül perde geçirilecekmiş gibi ele alınmıştır. Oysaki buradan 4 şerit geliş dört şerit gidiş olmak üzere toplam sekiz şeritlik yol imalatı yapılmaktadır. Bu imalatın bazı bölümleri viyadük olarak bazı bölümleri de doldurma ve şev şeklinde geçecektir.

3) Söz konusu idari işlemin konusu esasen İzmir-İstanbul illeri arasındaki ulaşımı sağlayan makro bir projenin imar planı + proje + planlama hukuku bağlamındaki bütüncül görünümüdür. Bu projenin etkileme alanı içinde:

- Fiziki planların kademeli birlikteliğine uyulmaması ve dahası aynı plan bütünlüğü içinde tezat oluşumların söz konusu olması

-1/1000 uygulama imar planı detayında (ve var ise parselasyon planı olan parsellerin) yapılacak imalat ile birçok parselin mahreçlerinin kapanması, ulaşım olanaklarının ya yok olması veya neredeyse hiç noktasına gelmesi gibi ağır yaşam haklarının ihlal edilmesi,

- İmar planı üzerinde yapılacak imalat projesinin çevre etkisi bağlamında konunun üç boyutlu incelenmemesi

- Konunun imar planı +proje + hukuk üçlü ekseninde bir bütün olarak değerlendirilmemesi

Sonuç itibariyle fiziki planın alt işlemi olan kamulaştırma işlemini sakatlamaktadır. Daha teknik deyimle kamulaştırma işleminin dayanak idari işlemi imar planlarıdır. Bu plandaki yanlışlık sonuçta kamulaştırma işlemini de sakatlayacaktır. Kamu Özel Sektör uygulaması bu sakatlığın hukuk sistemi içinde gözden kaçması için normal bir kamulaştırma değil olağanüstü zamanlarda başvuru acele kamulaştırma yolunu seçmiştir. Hem bu hukuka aykırılıklar gözden kaçırılacak ve hem de aynı zamanda turnike gelirlerine bir an önce kavuşması gereken özel sektöre haksız imtiyaz verilmiş olacaktır.

4) Konunun bütün yönleriyle incelenmesinde kamu özel sektör ortaklığı çatısının uluslararası alandaki tadadı şartlarının oluşmadığı kendisini açıkça göstermektedir. Özellikle karar verici konumunda bulunanların, siyasi bir rant oluşturmak için bu yatırımı “ne pahasına olursa olsun” yaptırmak için devletin geleceğini satarken düşünmediği kamu yararının, özel sektörün bakanlar kurulunu en ufak detayda bile hazır ve nazır elde etmesi anlamındaki gücünün. Acele kamulaştırma denetimi ortadan kaldırmak için sergilenen bir firma yararına imtiyazdan başka bir şey olmayacaktır kamu özel sektör ortaklığının firma tarafının acelesi var ve onun derdi bir an önce nasıl olursa olsun bu imalatı bitirip turnike gelirlerini 22 sene boyunca elde etmektir.

5) Bakanlar Kurulu Kararı ile firmaya imtiyaz olarak verilen acele kamulaştırma ile acele kamulaştırmanın kanuni şartları oluşmadan maliklerin bilgileri dışında keşif ve bilirkişi incelemesi yaptırılarak, savunma, delil toplama ve itiraz haklarının bulunmadığı tek taraflı bir inceleme ile taşınmazlara bedel biçilerek kamulaştırılması yoluna gidilmiştir. Buna dayalı olarak İzmir Asliye Hukuk Mahkemeleri'nde açılmış olan acele kamulaştırma dosyaları mevcuttur.³⁴ Bölge

34 İzmir 2.Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/47 D.İŞ, İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/52 D.İŞ, İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/51 D.İŞ, İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/47 D.İŞ, İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/49 D.İŞ, İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/47 D.İŞ, İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/46 D.İŞ, İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/50 D.İŞ, İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/51 D.İŞ, İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/64 D.İŞ, İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/63 D.İŞ, İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/65 D.İŞ, İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/65 D.İŞ, İzmir 14. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/3 D.İŞ, İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/57 D.İŞ, Kemalpaşa 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/59 D.İŞ, İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/45 D.İŞ, İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/45 D.İŞ, İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/44 D.İŞ, İzmir 7. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/44 D.İŞ, İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/43 D.İŞ,

halkı bu konuyu idari yargıya taşıyarak; “bu olağanüstü yargılamada amaç kanunda öngörüldüğü üzere ancak üstün kamu yararı yahut afet, yurt savunması gibi acele haller olabileceksen İzmir-İstanbul Otoyolu’nda firmaların yaptıkları yatırımları otoyol faaliyete geçtikten sonra 30 senelik bir süreç içerisinde turnike gelirlerini elde edecek olması nedeniyle bir an önce gelir kazanmaya ve kara geçmeyi hedeflemesi nedeniyle ve bu şekilde bir siyasi ve ekonomik saikle gerçekleştirildiğinden” bahisle iptal davaları açılmıştır.

Kamulaştırma işleminin ve özellikle 20 yıldır beklenen kamulaştırma işleminin “acele”sinin bu kadar acele hale getirilmesi hukuki ciddiyeti alt üst etmektedir. Konu hasımsız tespit dosyası mahiyetinde bir basitlikle ele alınmıştır. Taşınmazların acele kamulaştırılması için gerekli şartlar oluşmamış; idare, kanuna karşı hile yaparak ve kanunun verdiği yetkiyi kötüye kullanarak kendi sebebiyet verdiği bir acele kamulaştırma yoluna gitmiş ve acele kamulaştırmayı kendi çıkarlarına araç olarak kullanmak istemiştir. Hukuk düzeninin böyle bir tutumu koruması beklenemez. Parsellerin yaklaşık 20 sene öncesinde imar planında otoyol alanı olarak belirlenmiş, 3 sene öncesi kamulaştırma işlemine başlanmışken bu süreç içerisinde işlemler yapılmamış, güzergahın revizyonundan sonra da normal kamulaştırma usulüne gidilmeyerek beklenmiş ancak daha sonra hiçbir acelesi yokken mülk sahiplerinin savunma hakkının elinden alınması ve esas davadaki bedelleri etkileyebilmek adına acele kamulaştırma işlemlerine başlanmıştır. Acele kamulaştırmaya tabi parseller İzmir- İstanbul Otoyolu güzergahı içerisinde yalnızca Bornovailçesi sınırları içerisinde kamulaştırılan yaklaşık 250 adet parsellerdir. Söz konusu otoyol çok büyük bir prestij projesi ve kamusal yatırımdır. Böylesi büyük bir kamusal yatırımda idarelerin kaynak ve bütçe ayırmadan yola çıkması beklenmediği gibi mülk sahiplerini mağdur edici davranarak maliklerin hak ettikleri bedellerin altında rakamlarla kamulaştırmaya gitme yoluyla, tabiri caizse vatandaşın sırtından sağlanan karla yatırım yaparak prestij sağlaması da beklenemez. Ancak söz konusu otoyolda idarenin yanında özel sektör de yer almış ve kamulaştırma davalarında görülmemesi gereken özel sektör yaklaşımları da etkili olmuştur.

İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/48 D.İŞ, İzmir 3. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/47 D.İŞ, İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/46 D.İŞ, İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/46 D.İŞ, İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/45 D.İŞ, İzmir 5. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/50 D.İŞ, İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/49 D.İŞ, İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/45 D.İŞ, İzmir 12. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/34 D.İŞ, İzmir 5. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/50 D.İŞ, İzmir 9. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/34 D.İŞ, İzmir 1. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/64 D.İŞ, İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/34 D.İŞ, İzmir 10. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/51 D.İŞ, İzmir 8. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/34 D.İŞ, İzmir 6. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/33 D.İŞ, İzmir 13. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/40 D.İŞ, İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/39 D.İŞ, İzmir 2. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/34 D.İŞ, İzmir 4. Asliye Hukuk Mahkemesi 2014/38 D.İŞ, İzmir 11. Asliye Hukuk Mahkemesi 2013/46 D.İŞ

6) Acele kamulaştırmanın tamamen keyfi bir sistem içinde ele alınmasının takyidatları vardır. Acele kamulaştırma işlemi yasal ve içtihat kriterlerine uygun yapılmadığı takdirde keyfi bir sistem doğacaktır. Ünlü usul hukukçusu Jhering'in çok veciz ifadesi ile altını çizdiği gibi : “Şekil keyfililiğin can düşmanı ve hürriyetin ikiz kardeşidir”. Konu sadece şekil konusu olmayıp acele kamulaştırma idareye keyfi bir ortam yaratma adına tehlikeli bir boyut içine de girebilecektir.³⁵ Bu konuda Danıştay'ın emsal kararları vardır. Danıştay 6. Dairesi Bakanlar Kurulu kararı üzerine yapılan acele kamulaştırma usulünde kamu yararı kavramının somutlaştırılması ve belirlenmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

Somut olayımızda da acele kamulaştırmanın şartları yerine gelmiş değildir. Acele kamulaştırma için gereken olağanüstü durum doğmadığı gibi acele kamulaştırma yolu ile kamu yararı da amaçlanmamaktadır. İmar planlarında 20 sene önce otoyol olarak belirlenen 2 sene önce çevresindeki parsellerin esas davası görülmüş parsellerinin kamulaştırmasına “acele” olarak ihtiyaç duyulduğundan bahsetmek hayatın olağan akışına aykırıdır. İdare keyfi olarak acele kamulaştırma yoluna gitmek istemekte taşınmazlarından senelerce tasarruf edemeyen ve bu sayede tasarruf etme imkanı da kalmayan maliklerin direnci kırarak taşınmazlarını yok pahasına kamulaştırmaya çalışmaktadır. Asliye Hukuk Mahkemelerinin tayin ettiği bilirkişilerin yazdıkları raporlar çerçevesindeki kamulaştırma dosyaları ince-

35 Örneğin somut olayda keyfi yapılan bir acele kamulaştırma işlemine karşı Danıştay 6. Dairesinin 26.10.2011 tarih ve E:2009/10848, K:2011/4020 sayılı kararında Danıştay konuyu şu şekilde belirlemiştir: “ Bir taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkının kamulaştırma yoluyla kaldırılması (mülkiyetin el değiştirilmesi) ancak kamu yararının karşılanması zorunluluğunun özel mülkiyet hakkının korunmasından üstün tutulması şartına bağlıdır. ... Taşınmazda acele el konulabilmesi yolu istisnai olarak başvuruabilecek bir yöntem olarak düzenlendiğinden madde hükmü ile acele kamulaştırmada olağan kamulaştırmaya oranla özel koşulların varlığı aranmış ve üç durumda acele kamulaştırma yoluyla taşınmazda el konulmasına olanak tanınmıştır. Bu koşullardan ikisi Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya özel kanunlarda öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olması halleri şeklinde açıkça sayılması sureti ile üstün kamu yararının ve kamu düzeninin korunmasının gerçekleştirilmesi amacıyla acele kamulaştırma yoluna gidilebileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda üçüncü koşul olan aceleliğine Bakanlar kurulunca karar verilebilmesi için de kamu yararı ve kamu düzenine ilişkin olma halinin madde de yer alan diğer iki koşula paralel nitelik taşıması gerektiği açıktır. Nitekim anılan maddenin gerekçesinde de, acele ve istisnai hallerde Kanunun önceki hükümlerine uyulmasının çeşitli sakıncalar yaratabileceği gibi, kamunun büyük zararlara uğramasının da muhtemel olabileceği belirtilerek madde de belirtilen şartların varlığına bağlı olarak kıymet takdiri dışındaki bazı kanuni işlemlerin sonraya bırakılarak madde de öngörülen süre ve şekilde el konulması düzenlenmiştir.

...Bakanlar kurulu kararında 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27.maddesinde öngörülen acele kamulaştırma prosedürünün uygulanması için gerekli olan olağanüstü durumların ve bu yönetime başvurulması ile amaçlanan kamu yararının somut olarak ortaya konulmadığı sonucuna varılmıştır...” gerekçesi ile Bakanlar Kurulu Kararı iptal edilmiştir.

lendiğinde görülecektir ki bu bilirkişiler Şehir ve Bölge Planlamasına hakim değillerdir. Genelde mimar ve inşaat mühendisinin bilirkişi olarak alındığı keşiflerde bu bilirkişiler hiçbir yüksek lisans ve doktorası olmayan uzman olmayan ve genel itibariyle emeklilik sonu ek gelir getiren bir yer olarak görmekte-dirler. Bu bilirkişiler özellikle planı artı projeyi okuyamadıkları için netice itibariyle adaletin tecelli etmesi için yargıya bir katkısı olmadıkları gibi tam tersi verdikleri yanlış raporlarla planlama dengesi içindeki uzlaşmacı paradigmayı mahvetmektedirler. Bu basit sonuç acele kamulaştırma işleminin doğal sonucudur ve bu da çok büyük bir haksızlıktır.

Hele hele konunun acele kamulaştırma gibi orantısız güç kullanma uygulaması içinde geçmesinin ve asliye hukuk mahkemelerinin koridorda nöbet tutmaktan ve genellikle emeklilik sonucu iş kapısı olarak görülen ve liyakat sisteminin olmadığı uygulamada içlerinden bir kaçının daimi kadroda yazılarak tekel oluşturduğu ve bunların raporlarını aynen tıpkıbasım kopya eden tekel bayisi bilirkişi sistemi içinde savunma hakkının kullanılmadığı acele kamulaştırma sistemi büyük haksızlıklara neden olacaktır.

Güzergah boyunca süregelen davalarda hukuka aykırı bir bilirkişilik sistemi geliştirildiği bilirkişilik oligarşisi altında rakamlar belirlendiği, tek elden bilirkişi raporları çıktığı görülmektedir. Böylesi kokuşmuş bir sistemde sistem dışı verilen bilirkişi raporları ve buna uyan mahkeme kararları tanınmamakta, kamu gücü ve malikin korunması amacıyla yerin kamulaştırılabilmesi için önce kamulaştırma bedelinin yatırılması gerekliliği hükmü kötüye kullanarak bedel yatırılmamakta ve yeniden hukuki süreçler başlatılmaktadır. Aynı saik ve sebeplerle malikin haberi dahi olmadan, savunma hakkı da engellenecek biçimde acele kamulaştırma yoluna gidilmekte, oligarşik sistem içinde uyum sağlayan bilirkişilerden rapor alınması sağlanmaya çalışılmaktadır. Böylelikle açılacak esas davada malikin savunması dahi alınmadan, emsalleri, imar durumları, hiçbir delil ve savunması dinlenmeden bilirkişilerin verdiği raporlarla bu oligarşik sistemin dışına çıkamayan bilirkişilerin de elini kolunu bağlamakta ve esas mahkeme hakimini de etkileme çabasına girilmektedir. Bu zaten bozuk olan sistemin bozukluğuna yenilerini ekleyerek daha da derinleştirmekten başka bir şey değildir. Bu; kamuya getirilecek yatırımın maliklerin emeklerini, zamanlarını verdikleri taşınmazlarını gasp edencesine kamulaştırarak gerçekleştirilmesi demektir.

VI-Mekansal Sorunlar

Uygulama aşamasında görülen ve oluşmuş bir dokunun özellikle kuzey güney bağlantısını sağlayan ve önemli bir kent içi arter olan Kemalpaşa Caddesinin sürekliliği kesilmekte önu kapanmaktadır. Söz konusu cadde gibi pek çok yolun çıkmaz sokak durumuna getirilmesi ile İmar Kanununa aykırı bir yol sisteminin oluşma-

sına sebep olan “trompet kavşak” bu açıdan tam bir bariyer olarak görülmektedir. 30 metre genişlikteki 1550/1 cadde gibi 12 5 tane ana arterler kapanmaktadır.

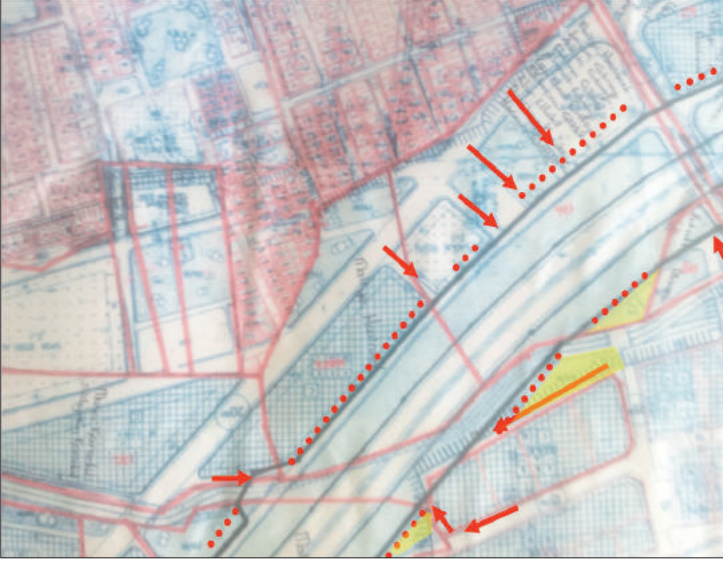

Bornova Doğanlar mahallesinde Proje bağlamında Kapanan caddelerden birisi (1550/2)

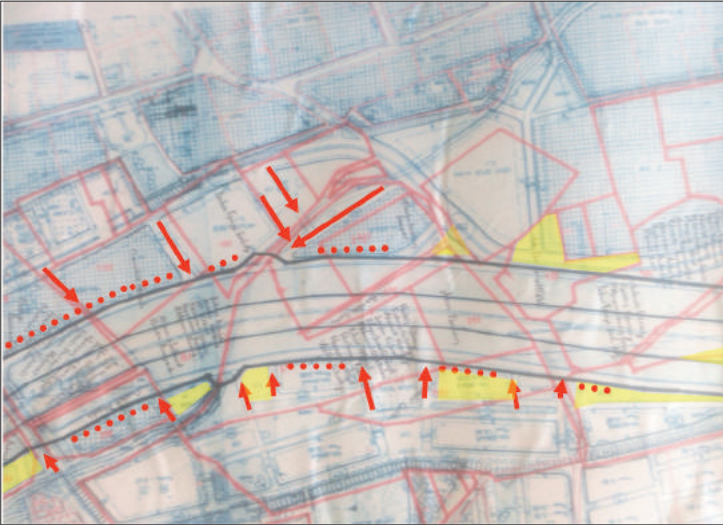
Dolgu zemin üzerine yapılmış olan imalat aynı zamanda Kemalpaşa Caddesinden bağlantı sağlayan pek çok yolun sürekliliğine de sekte vurmuş, onlarca sokak kullanılamaz duruma gelmiştir. Bundan daha ötesi bazı noktalarda parsellere ulaşım imkanı tamamen ortadan kalkmıştır.

Kapanan ana yollar karşısında hiçbir alternatif yolun üretilmemiş olması Otoyolun erişim kontrollü olmasından kaynaklanmakla birlikte şehir içinden geçişin, İzmir'in her ne kadar organize olmamış ise de temel sanayi alanlarının bulunduğu bir kesimin ulaşım altyapısına büyük bir darbe vurmaktadır. Çevre yoluna erişimin kontrollü ve kısıtlı olması nedeni ile özellikle kamyon trafiğinin Ankara ve İstanbul istikametine çıkış araması için şehir içinde biteviye dolaşması ve trafik sorunlarına yenilerinin eklenmesi ile olay sonlanacaktır. İzmir Ankara yoluna bu şekilde erişim kısıtlandıktan sonra bütün yükün Çevre Yoluna yönlenmesi olağan bir durum olarak ortaya çıkacak ve Çevre Yolu ile Kemalpaşa Caddesi, Otoyola çıkmak isteyen araçlarca yoğun olarak kullanılacaktır ve zaten halihazırda yeterli düzeyde planlanmamış ve geliştirilmesi için alternatif alan ve düzenleme imkanı bulunmayan bu alanda büyük bir trafik kaosu yaşanacaktır. Kaldı ki, söz konusu kavşaktan itibaren ilk aşamada dolgu-duvarla geçen yolun bir kısmının bölge halkının fiziki plana karşı yaptıkları müdahale mücadelesi neticesinde viyadüğe çevrilmesi sonuçta bölücü duvar etkisindeki süreklilik kısmen de olsa ortadan

kaldırılabilmiştir. Ancak sonuç olarak söz konusu düzenleme ile mer'î imar planının bütünlüğü bozulmuş ve imar hakkı kazanmış çok sayıda parsel imar hakkı ve değer kaybı yanında erişilemez duruma düşmüştür.

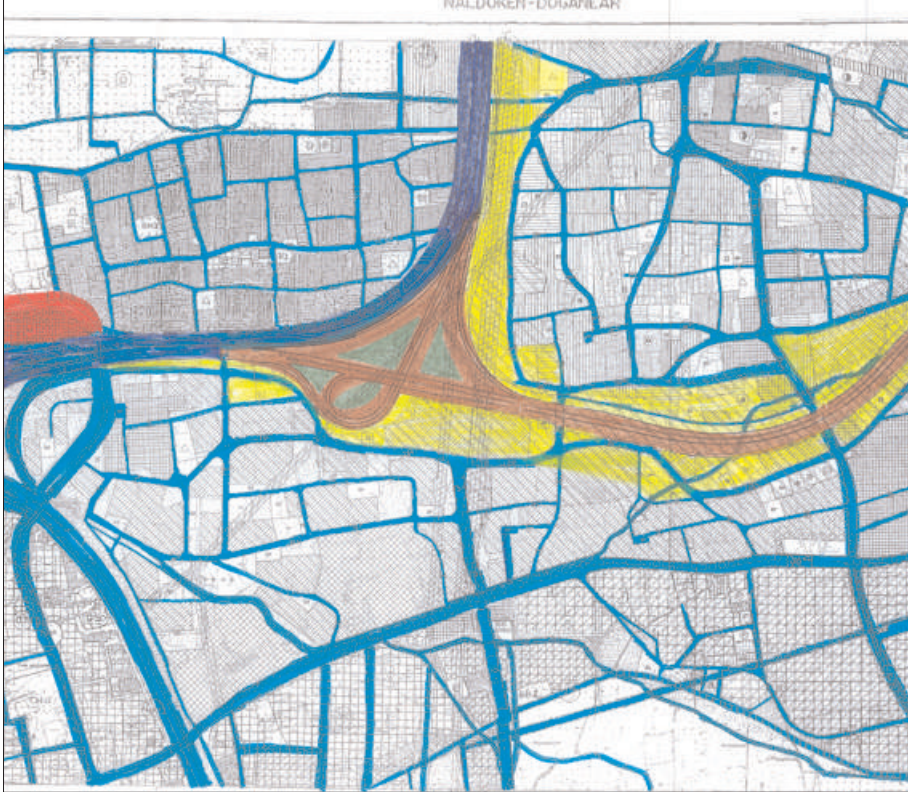
Yukarıda ve aşağıdaki görselde rahatlıkla algılandığı gibi otoyol imalatı parsellerin mahreçlerini kapatmıştır ve zorlama duvar dibi 18.madde haksızlığına uğratılmışlardır.

Parsellerin mahreçleri kapanmış ulaşimleri ortadan kalkmıştır.

Projelendirme aşamasında Otoyolun Doğanlar geçişinde yaklaşık 2.2 kilometrelik bir kısmının toprak dolgun ile oluşturulan bir şev/dolgu sonucu oluşturulan duvar ile geçilmesinden vazgeçilmesi sonucu viyadüğe dönüştürülen bir kısım ile kısmen bir açıklık ve yolun böldüğü iki kısım arasında irtibat sağlanması çözüme gidilmiştir. Fakat bu iyileştirme 2.2 kilometre ile sınırlı kalmış ve bu göstermelik iyileştirme ile “yanlışlık vardı düzelttik, artık hiçbir sorun yok” algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Yoğun konut yerleşim alanı olan kesimlerde şev/dolgu sonucu oluşturulacak imalat ulaşımı kesmenin ötesinde gürültü, manzara, ışık vs. etmenleriyle de bu imalat çevresindeki mülkiyetleri adeta yaşanmaz kılacaktır. Eğer fiziki planlar kamu yönetimi disiplini içinde ele alınmış olsaydı bu manada yerler otoyolun yaşam alanıyla arasında bulunan bir manada tampon vazifesi gören pasif yeşil alanlar olarak düzenlenmiş olacak ve bu parsel sahipleri de haklı olarak kamulaştırma bedeli almış olacaklar idi.

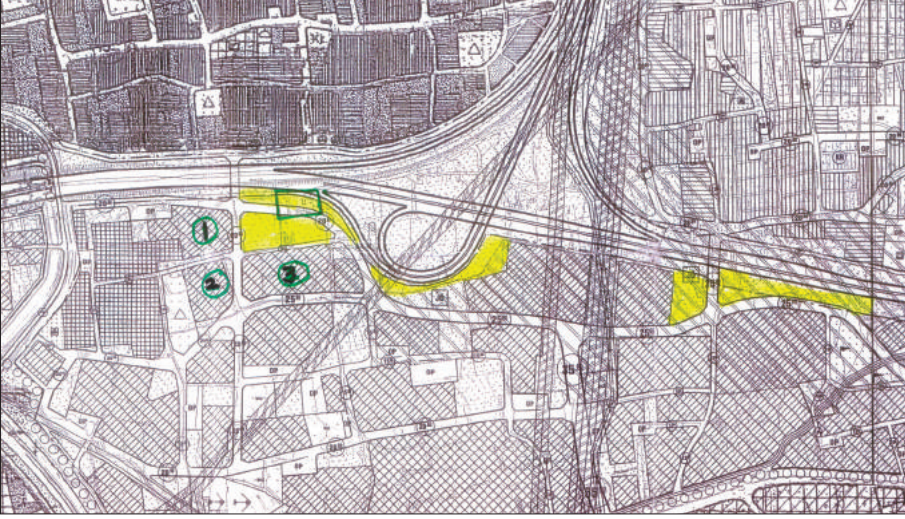

İncelenen uygulamaya karşı taşınmaz sahiplerince açılmış olan davalara yönelik olarak düzenlemiş olan Bilirkişi Raporlarında, kavşağın karayolları tekniğine uygun olarak yapıldığı ifade edilmiştir³⁶. Bilirkişi Raporları bir Otoyolun Gebze-Orhangazi-İzmir bağlantısını, söylemlere göre 3.5-4 saate indirecek bir yolun savunmasını yapmakla yükümlü değildirler. Yolun yapımı aşamasında sahip olduğu kamusalılığı bir bütün olarak inceleme durumundadırlar. Zira yolun yapım aşamasından önce aynı alanda mevcut bir imar planı bulunmaktadır ve bu plan kişilere belirli bir imar hakkı vermiştir. Bu kamusal düzeninin bir parçasıdır. Yeni bir kamusal sistem getirilirken, mevcut diğer bir kamusal yapı bozulamaz. Bu nedenle olaya tek yönlü olarak değerlendiren Bilirkişi Raporları, yolculuk mesafeleri, yolculuk hızının artması gibi konuları ele alarak yerleşim alanı içinden geçen yolun ortaya çıkaracağı ulaşım, yaşam kalitesi (ses, ışık, gürültü kirliliği) ve mülkiyet haklarının ihlali gibi konuları göz ardı etmeleri dikkate değer bulunmaktadır. Olayı bir bütün olarak ele alırken, bu bütünlüğü sadece Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu ve İzmir Çevre Yolu bütünlüğü içinde ele almaları, bütünlüğü tam olarak algılamadıkları anlamı taşımaktadır. Zira Otoyol veya Çevre Yolu ve özellikle kent içi geçişler şehir ile bir bütündür ve olay bu bütünlük içinde ele alınma durumundadır.

Bilirkişi heyeti tarafından çevre yolu ile bağlantı yapmak için Otoyolun ortadan bölerek geçtiği ve imar planı olan alanlarda kalan kent bütününe, önü kapanan imar yolları ile imara uygun olmayan bir duruma düşmüş parselleri için; “Belediyeler buralarda imar planı revizyonu yapınlar” veya “bu alanlarda 18. madde uygulaması yapılsın” konusunun ifade edilmesi, sorumluluktan kaçmak olarak değerlendirilmelidir. Parsel bazında gelinen keşifte otoyol şevinde kalan ve planda da pasif yeşil alan olarak belirlenen bir alanı “bu parselin kamulaştırmadan arta kalan kısmının da 18.madde kapsamında değerlendirilmesi gereklidir” diyen bilirkişinin plandaki pasif yeşil alanı bile tefrik edememesi Şehir Ve Bölge Planlama biliminin akademik kariyer sahibi birisi olarak bunu söylemesi ve üstüne üstlük bu parselin etrafındaki bütün parsellerin parselasyon planı kesinleşip ve hatta alınan inşaat ruhsatına uygun yapılan binalara oturma raporunun bile alınmış olması durumunda bir anlamda teknik ve hukuk bakımından artık kimse ile 18.madde uygulamasına girme imkanı kalmamış parselleri kamulaştırmadan arta kalan parselle 18.madde uygulamasına girebilir diye raporda görüş bildirmek gerçekten Kamu Özel Sektör Ortaklığının bilirkişi sistemi içinde hukuka aykırı bir oluşum sergilediği şüphesini uyandırmaktadır. Üstelik bu heyetten iki akademisyenin davalı idarelerden birisinin maaşlı resmi danışmanı olması bu manada bölge hakkında tedirginliği had safhaya çıkarmıştır. Bu manada şüphelerin izalesi için bilirkişi heyeti hakkında İzmir Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur.

36 İzmir 1. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 ve İzmir 2. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

Bilirkişi sisteminin ne kadar vahim bir tablo içinde olduğunu göstermek adına 1/5000 lik nazım imar planı üzerinden parselin kamulaştırmadan arta kalan kısmının ve bu parselin tüm etrafındaki taşınmazların parselasyon planı + inşaat ruhsatı + oturma raporu aşamalarından geçerek yapılaşma durumunu hukuk ve teknik anlamında kesinleştirmiş iken bilirkişi raporunda bu parseller ile tekrar 18.madde kapsamında hamur uygulamasının girilmesine dair verdiği raporun anlamsızlığını gösterir planı sunduk.

Kamu özel Sektör Ortaklığı uygulamalarında bilirkişilik kurumu her zamankinden daha önemli bir konuma gelmiştir. Somut ve tadadi-sınırlayıcı bir kanuni düzenlemenin olmaması ve konunun gerek makro yapısı ve gerekse teknik yapısı itibariyle bilirkişilik kurumu adeta hiç olmadığı kadar önemli bir noktaya gelmiştir. Burada özel sektörün ciddi manada acelesi vardır. Şöyle ki; firma devletten bir bedel almadan bütün imalatları yapacak ve sonuç itibariyle tüm imalat bitip turnike gelirleri elde edilmeye başlanması onun için bir an önce varılması gereken aşamadır. Yukarıda bahsini ettiğimiz hukuka ve tekniğe aykırı oluşumlar için mahkemenin Yürütmeyi Durdurma kararı vermesi firma için çok ciddi kayıptır ve bu manada kendisi çok acele etmektedir.

VII-Otoyol Güzergahının Değişikliği

Her ne kadar Uygulama ve Nazım İmar Planlarına esas olan üst ölçekli planlarda (1/100.000 ve 1/25.000) Otoyol geçişi belirtilmiş ve bu planlarda inceleme konumuz Otoyol, konut alanları içinden geçmekte ise de bu planların leke planı olması nedeni ile planlar üzerinde Otoyolun sadece genel güzergahının belirtilmiş olduğu

kabul edilmelidir. Bu planlarda yaşam kalitesini etkileyen çevresel detaylara yer verilmemiştir. Nasıl ki, Otoyol geçişi ve Otoyolun geçtiği alanlara yönelik teknik alt yapı sorunları (menfez, alt ve üst geçit vb.) ile istismak sınırları üst ölçekli planlarda belirlenmemiş ise bu üst ölçekli planlar uygulamaya esas planlar olarak nitelenemezler. Bu nedenle konumuz olan Otoyol geçiş alanındaki değerlendirmelerimizde alt ölçekli planlardaki (1/1000) ve hatta varsa parselasyon planı verileri uygulama aşamasına geçilme süresinde esas olarak ele alınma durumundadır. Üst ölçekli planların şematik kararları, uygulamada ortaya çıkan ve çıkacak sorunları belirlemekle görevli değildir ve planlama tekniği buna cevaz vermemektedir. Bu planlar sadece sistemi belirleyici genel analitik yaklaşımları içerici dirler. Bu nedenle Otoyolun üst ölçekli planlarda yer alması ile sorunların detaydaki durumları arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Buradaki tek ilişki tabiatı ile genel sistemdedir. Buna rağmen örneğin otoyolun yonca kavşak gibi ana arteri etkileyen büyük imalatlar üst ölçek planlarda yer almalıdır. Somut olayımızda ise turnikelerden sonra Kemalpaşa bölümünde Ankara yoluna parsel giden otoyolda yoğun yerleşme alanı içinde olmasa da 4 tane kavşak yapılarak Ankara caddesi ile entegrasyon sağlanmıştır. Asıl kavşakların daha fazla olması gereken yer olan şehir merkezi yakınlarında örneğin Naldöken ve Doğanlar da ise yolun son bağlanma noktasında bir kavşak bulunmakta ve onun haricinde kent içi geçişi kolaylaştıracak kavşak bulunmamaktaydı. Yaklaşık 7 milyar dolarlık bir yolun en uç noktası tam anlamıyla bir kör noktaya bağlanmış olacak ve şehrin zaten var olan trafik sorununu yanlış planlama ile daha kötü hale getirmiş olacaktır. Kentin şehir merkezi tarafından gelen trafik otogar kaşağını kaçırdığı takdirde, özellikle Pınarbaşı tarafındaki yoğun sanayi alanından hareket eden kamyonlar bu kavşağı kitleme durumunda alternatif olarak ancak Kemalpaşa Ulucak kavşağına kadar yine Ankara Caddesini kullanmak zorunda kalacaklardı. Bölge halkının bu manada yaptığı müdahale teknik olarak haklı bulunduğundan Çevre Şehircilik Bakanlığı 30.12.2014 tarih ve 21137 sayılı Bakanlık oluru ile 1/100.000 Çevre Düzeni planında Naldöken bölgesine kavşak revizyon ile eklemiştir. Ancak İzmir büyükşehir Belediyesinin müellif olduğu alt 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni planında bu kavşak revizyonu yapılmamıştır. İşin enteresan tarafı Kamu Özel Sektör Ortaklığı ise, üst ölçek planda kavşak yokmuş gibi kabul ederek imalata devam etmektedir.

Aşağıda sunduğumuz İmalat fotoğrafı üst ölçek planda kavşak olarak revizyona uğramış alana aittir. 1/100.000 lik Çevre Düzeni Planında Naldökende kavşak öngörülüyor olmasına rağmen 1/25000 lik Çevre Düzeni Planında ise bu manada bir kavşak öngörülmemiştir ve tam bu noktada yapılan imalatlar ise 1/25000 lik plana göre yapıldığından ileride bu imalatlar yıkılıp yerine kavşak yapılacağı zaman firma “bu bana söylenmedi, dolayısıyla bunun için ek ödenek isterim” der ise “bunun bedelinin tazmini kime rücu edilecektir” so-

rusunun cevabının belirsizliği ortada ciddi manada bir sistem boşluğunun olduğunu önemli bir ispatıdır diye düşünmekteyiz.

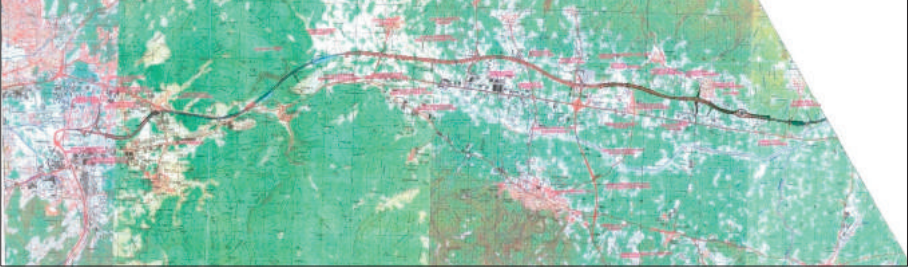
Şimdi bu imalat üst ölçek planda kavşak yokmuş gibi devam ederken ilerde planların kademeli birlikteliği ilkesi gereği alt ölçeklere de bu kavşak revizyonu işlendiğinde özel sektör bu imalatı sözleşme kapsamı içinde mi kabul edecek yoksa sözleşme harici bir imalat olarak kabul ederek devletin sattığı 30 senelik turnike gelirinden ayrı olarak başka bir ödeme mi isteyecektir. Somut olayımızda bu manada tehlikeli oluşumlar sonuçta firmayı haksız olarak zenginleştirerek ve devleti ciddi manada zarar ettirecektir. Mahkeme dosyalarında davacı tarafın bu manada beyanları olmasına rağmen ve keşif tutanağında bu manada inceleme talebi olmasına rağmen bilirkişi raporlarında bu manada hiçbir tespit bulunmadığı gibi 1/100.000 ölçekli plan ile 1/25.000 ölçekli plan arasındaki aykırılık dahi raporlarda yer almamıştır.³⁷ Tam tersi ifade ile raporlarında “planların kademeli birlikteliğine aykırılık yoktur” hüküm cümlesine yer vermişlerdir ve bu manada da mahkeme heyetini yanıltmışlardır.

Aşağıda önce projenin en batı kısmında ki son kavşak ile turnikelere kadar olan tüm kavşakların gösterildiği proje sunulmuş ve hemen onun altına Naldöken kavşağı için revizyona uğrayan 1/100.000 ölçekli Çevre Şehircilik Bakanlığının müellifi olduğu Çevre Düzeni Planı ve onun altına da 1/100.000 revizyonuna ayak uyduramayan ve İzmir büyükşehir Belediyesinin müellifi olduğu 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planını koyduk. Ve bu silsilenin en altına da Kamu Özel Sektör ortaklığının şu an kavşak yokmuş gibi yaptığı yol imalat inşaat fotoğraflarını koyduk.

37 İzmir 1. İdare Mahkemesinin 2014/1184 E., İzmir 1. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 ve İzmir 2. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

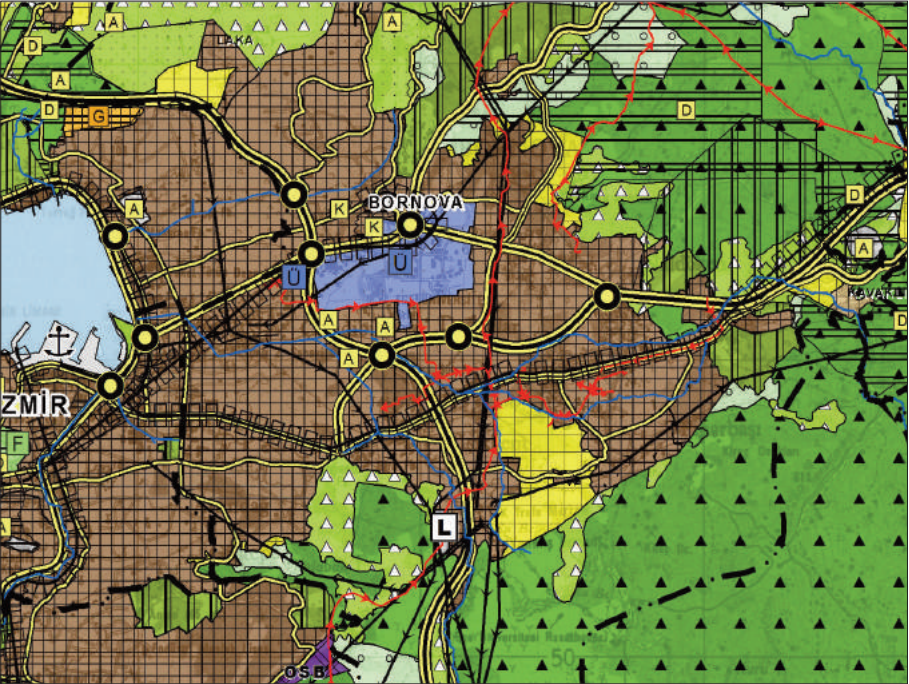

Alt alta koyduğumuz şu 4 görsel bile meselenin ne kadar yanlış kulvar da olduğunu ve bu manadaki kamu hizmetlerinin ifasında Kamu Özel Sektör Ortaklığı yerine klasik sistem ifaların daha yerinde bir tercih olduğu görülecektir. En azından “Kamu Özel Sektör Ortaklığı” oluşumunun her derde deva ideal bir çözüm değil tam tersi ciddi devlet ve millet adına riskleri içerir tehlikeli bir yapı olduğunu göstermektedir.

Projenin Doğanlar-Mevlana Mahallesi-Naldöken-Belkahve-Ulucak-Kemalpaşa geçiş güzergahı.

Aşağıda sunduğumuz 1/100.000 lik Çevre Düzeni Planında Naldökende kavşak öngörülüyor olmasına rağmen 1/25000 lik Çevre Düzeni Planında ise bu manada bir kavşak öngörülmemiştir

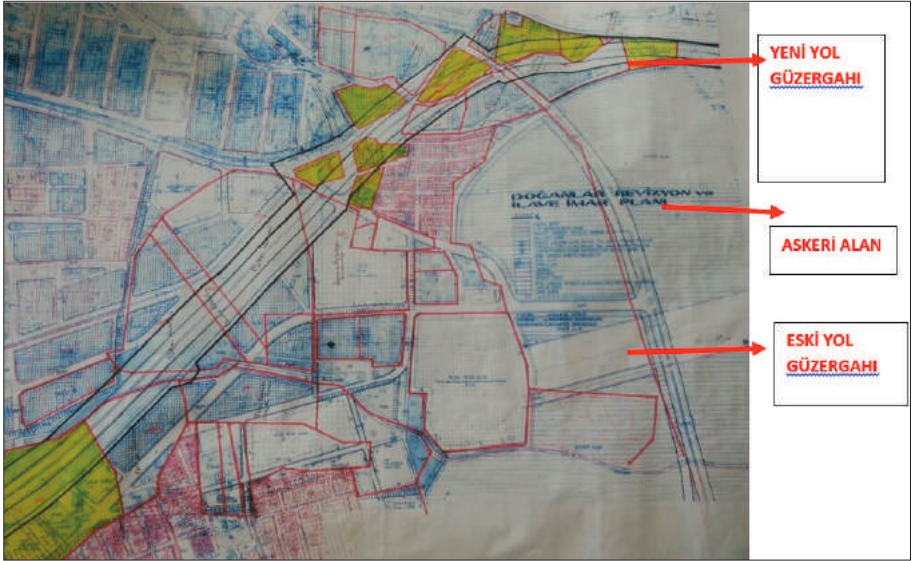

Bölge halkının fiziki planlara müdahale anlamında yaptığı mücadele sonucu önce 2.2 km lik kısım şev/dolgu şeklindeki duvar mahiyetindeki imalat viyadük imalatına dönüşerek hem kamulaştırma koridorunun daralmasına ve hem de bu manada kamulaştırma bedellerinin azalmasına ve bu koridor etrafındaki yaşam alanlarının bu viyadük imalatı ile yaşam standardının yükselmesine sebep olunmuştur.

Bölge halkının her hafta sonu yaptıkları toplantılar ile olaya karşı müdahaleleri mücadele anlamında devam etmiş ve bu manada ikinci bir kazanım elde edilmiştir ki (yukarıda izah ettiğimiz) oda Naldöken tarafına kavşak yapılmasına dair 1/100.000 ölçekli çevre düzeni planı revizyonudur. Bölge halkı bu üst ölçek plan revizyonundan sonra planların kademeli birlikteliği ilkesi çerçevesinde alt ölçek planlara kadar bu revizyonların yapılmasını beklerken bu olmamış ve çok şaşırtıcı bir revizyon ile bir arsa spekülasyonu gerçekleşmiştir. Üstelik kaybedenin devlet olduğu kazanın ise özel mülkiyet olduğu bir spekülasyondur bu. Şöyle ki; Naldöken için önerilen kavşak ile ilgili olarak 1/100.000 ölçekli İzmir-Manisa Çevre Düzeni Planında, Otoyol güzergahında bir değişiklik ortaya çıkarken aynı 1/100.000 likte askeri alan olan bir alan kentsel yerleşik alan içine alınmıştır. Aşağıdaki 1/1000 lik uygulama imar planında görüldüğü üzere Hacılarkırı mevkiinde Otoyol askeri bir alan(yaklaşık 250.000 m²) içinden (Hacılarkırı Kışlası) geçirilmemesi için otoyol güzergahı kuzey kesimine kaydırılmıştır.

Eski boş yol güzergahı askeriye'den TOKİ'ye devredilmiş, Toki'de özel şahsa satıldıktan sonra burası yapılan plan tadilatı ile rant odaklı bir oluşum içine girmiştir.

Bu kesim Hacılarkırı mevkiindeki askeri tesislerin yenilenmesi kaydı ile TOKİ'ye tahsis edilmiştir. TOKİ Hacılarkırı Askeri tesislerini adeta bir tatil köyü seviyesinde yenileştirip güzelleştirince bunun karşılığı olarak 250.000 m2 lik alanı (Bornova ilçesi Pınarbaşı mahallesi 143 parsel sayılı taşınmaz) almıştır. O zaman eski yol güzergahını “burada askeri alan var deyip” yolun kurbunu anormalleştirmek pahasına da olsa yol güzergahını kuzeye kaydırmanın neden yapıldığını sorgulamak lazımdır. Bunu açıklarken kısaca slogan bazında Eski Türkiye nin gereceğidir demek ne kadar kolaysa askeri tesislerin yenilenip iyileştirilmesi sonucu bu 250.000 m2lik yeri (Bornova ilçesi Pınarbaşı mahallesi 143 parsel sayılı taşınmaz) TOKİ ye anlaşma ile veren askeriyenin bu tutumunu da Yeni Türkiye söylemi ile izah etmek son derece güç olacaktır herhalde.

Şimdi izah edilmesi daha zor bir revizyon durumuna gelelim: yukarıda 1/100.000 lik çevre düzeni planı içinde bu alanın hemen kuzeyinde yer alan Naldöken kavşak revizyonunu izah etmiştik. Aynı revizyon içinde askeri alan diyerek yolun güzergahına sebep olan askeri alanın (Bornova ilçesi Pınarbaşı mahallesi 143 parsel sayılı taşınmaz) TOKİ ye geçmesinden sonra değil, TOKİ'nin bu yeri tarla fiyatına açık arttırma ile satmasından sonra yeni malikin tapusunu almasından hemen sonra bu alanın askeri alandan çıkartılarak kentsel yerleşim alanı içine alınması gerçekten ne ESKİ TÜRKİYE ve ne de YENİ TÜRKİYE gibi sloganlarıyla izah edilemeyecek bir durumdur. Revizyonun bu kısmının Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile bir bağlantısının olup olmadığı bizim çalışma alanımız sınırlarını aşan ve işin uzmanı Şehir Ve Bölge Planlamacılarının ve hatta ne bileyim Ceza Hukukçularının işidir diye düşünüyorum.

Her ne kadar daha önceleri Bilirkişi Raporları³⁸ planlar arasındaki uyumdan bahis etmekte iseler de bu uyum içinde merkeziyetçi bir yaklaşım konusunda hiçbir fikir ileri sürmemeleri ve üst ölçek plan kararlarının alt ölçek üzerinde dominant etkisini kabul etmiş, teslimiyetçi bir yaklaşım içinde bulunmaları bilimsel etik ile bağdaşır görülmemektedir. Bu durumda özellikle makro yatırım projelerinde merkeziyetçi anlayışa bir yönelme görülmektedir. Belediyeler ise alt ölçekli planlar ile üst ölçek plan kararları ile ortaya çıkmış genel düzenlemeleri yapmaya yönelmektedirler. Bu durum planların bütünü üzerinde egemen olan makro kararlara göre alt ölçekli uygulamalarda bir kaos ortaya çıkarır görülmektedir. Nitekim sözünü ettiğimiz Otoyolu güzergahındaki Hacılarkırı mevkiindeki değişim ile TOKİ mülkiyetine geçen alanın bulunduğu kesimdeki yeni kavşak düzenlemesi “de facto” bir veri olarak İzmir Büyükşehir Belediyesine 2015 yılı içinde iletilmiştir. Akabinde TOKİ mülkiyetindeki alanın bir AVM kurulma amacı ile tahsisi neticesinde ilgili Belediye çevredeki tüm alt ve üst yapı tesislerini ve bunlara yönelik dü-

38 İzmir 1. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 ve İzmir 1.İdare Mahkemesinin 2014/1184 E İzmir 2. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

zenlemeleri yapma veya revize etme zorunda kalmaktadır. Beledi hizmetleri sağlamakla yükümlü yerel bir kuruluşun bu denli güdümlü bir uygulama baskısı altında bırakılmasının etik olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısı ile Otoyol çevresi ve getirdiği değişik düzenlemeler ile yetkisiz kılınan bir Belediyenin, bir idari işlem olan Nazım ve Uygulama İmar Planlarının hazırlanma, onaylanma, uygulanma aşamalarını, idare hukuku kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak, idari işlemin yetki ögesi, o idari işlemin hangi idare makamı ve organınca yapılabileceğini ifade etmektedir. Bir başka deyimle, bir idari tasarruf kanunen hangi makamca yapılabilecekse ve onun tarafından yapılmışsa idarenin sıhhatli bir irade açıklamasının olması gerekmektedir. Bu durumda üst ölçek planlar üzerinde egemen olan bir kurumun, alt ölçekler üzerinde egemen olan kurumun uygulamasında da egemen olması anlamını mı ortaya çıkarmaktadır. Dolayısı ile “acaba İzmir Büyükşehir Belediyesinin her ölçekteki ve özellikle alt ölçekteki imar planları üzerindeki tasarruf yetkisi ortadan kalkmakta mıdır?” sorusu akla gelmektedir. Özellikle yerel yönetimlerin bu süreçte aktif olarak iptal davası hakkını kullanmamaları yine bizim aklımıza Kamu Özel Sektör Ortaklığının ikna kabiliyetini getirmektedir.

Özelleştirme İdaresi ile TOKİ işbirliği içinde konun değerlendirmeye alınmış olması ifade ettiğimiz gibi Belediyeyi devre dışı bırakmakta ve Belediye bu duruma karşın 14.06.2014 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği hükümlerine tabi olmaktadır. Şu halde gerek söz konusu değişiklik ve gerekse Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolu, Bornova Doğanlar geçişinin İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/5.000 ölçekli planlara işlenerek 16.05.2014 gün ve 05.472 sayılı Meclis kararı ile onaması Belediyenin inisiyatifi ile oluşmamıştır. Ama ne yazık ki yerel yönetimde (İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Bornova ilçe Belediyesi) revizyonun bu kısmına karşı iptal davası açmamışlardır.

Mahkeme dosyasına bu bilgi ve belgeler sunulmuş olmasına rağmen plana karşı vatandaşların açtıkları davada idari yargı kapsamında gelen bilirkişi heyetleri bu manadaki spekülasyondan bahis bile etmemişlerdir.³⁹

Tüm bu hususlar dikkate alındığında Bilirkişi Raporlarında⁴⁰ yer aldığı üzere İstanbul’dan İzmir’e 3.5-4 saate erişimin veya güney Anadolu’ya inen yolların zamansal kısalmasının İzmir’e getireceği yük hesaplanmadan ve bu hesaplara dayanan bir şehir planlamanın, mekansal planlama veya çevresel planlaması yapılmadan, Otoyol güzergahı üzerinden, sadece yolun salt güzergahı ile bir planlama

39 İzmir 1. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 ve İzmir 1.İdare Mahkemesinin 2014/1184 E İzmir 2. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

40 İzmir 1. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 ve İzmir 1.İdare Mahkemesinin 2014/1184 E İzmir 2. İdare Mahkemesinin E 2014/1014 sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

yapmak mekansal planlama ilkelerine aykırı bir davranış olarak görülmelidir. Bölgenin ekonomik yapısının artacağı, buna karşın mevcut altyapının bu gelişimi karşılayacak olup olmadığı değerlendirmeye alınmadan bir Otoyol projesinin tasarlanması tek düze bir planlama yaklaşımı olarak görülmelidir. Hatta bu konuya yönelik olarak Yap-İşlet-Devret Modelinin savunucusu durumuna girdiği (ki birliktişiler bunu da yanlış savunmuşlardır zira burada klasik bir yap-işlet devret modelinden ziyade kamu özel sektör ortaklığı bulunmaktadır) sanılan bazı kişilerin, söz konusu modelin olumsuzluk unsuru olarak “Ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarına duyarlılık/hassasiyet” ve “duyarlılık ve sistemdeki bozulmalar ile yüklenilen maliyetlerin artabileceği” ve de “işletme süresi sonunda kamuya devir edileceği ancak, bu devir sırasında süre uzatımı ile karşılaşılabilir” gibi konular gündeme getirilirken, yolun çevre yerleşmelere yapacağı olumsuz fiziki, ekonomik ve ekolojik etkilere değinilmemiş olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Aynı şekilde konumuz dahilinde olmak üzere hiçbir şekilde ileri sürülen görüşlerde Otoyolun, İzmir kent içi geçişinde, çevrede oluşacak gelişimin ve etkisinin mekansal analizine değinilmemiştir.

Özelleştirmeyi teşvik edici olması yanında, yeni finansman kaynaklarının ortaya çıkması, hazinenin dış borç stokunun bu finansmandan olumsuz etkilenmemesi ve Kamuya göre daha etkin çalışacağı; Yap İşlet Devret Modeli için avantajlar olarak sınırlanması Bilirkişilik görüşlerini ilginç bir aşamaya sokmaktadır.

Bilirkişinin bu tutumu sonucu ileride imalatlar bitince (bu imalatlar bitmeden bölge halkı plan üzerinden hataları tam olarak görememe ihtimali vardır) bölge halkının açacağı tazminat davaları ile çözüm üretme kabiliyeti olmayan zorlama 18.madde uygulamaları (örneğin 20 metrelik yükseklikteki otoyol duvar imalatının hemen dibinde yapılan uygulamalar gibi) sonuç itibarıyla proje kapsamındaki bu manadaki riski devlete (yerel yönetim veya merkezi yönetim) ve bölge mülk sahiplerine yıkılmaktadır ki burada Kamu Özel Sektör Ortaklığının ikna gücünün tüm yönleriyle araştırılması gerekmektedir.

Ayrıca söz konusu Otoyol projesinin İzmir Kent İçi Geçişi, Bornova Doğanlar kesimi için ileri sürülen; Otoyol güzergahının kentin ve bölgenin üst ölçekli planlarında geliştirildiği hali ile alt ölçekli imar planlarına yansıtılmasının imar mevzuatına her hangi bir aykırılık taşımadığı genel görüşüne karşın, özellikle Hacılar köyü mevkiinde yeni tesis edilen Otoyol giriş çıkış kavşağının ve çevresinde yer alacak ve de TOKİ tarafından satışı yapılan arazide kurulacak AVM ve onunla beraber gelecek diğer sosyo-ekonomik yatırımların üst ölçekli planlarda yer almadığı bilindiğinden güzergahın alt ölçekli planlar ile uyumlu olduğu ileri sürülemez.

Kaldı ki, bir Otoyol geçişi için çevresinde yer alan taşınmazlar için; bir bölümünün kamulaştırılması ve bir bölümünün de 18. madde uygulanmasına tabi olmasının kabul edilmesi ile üst ölçek alt ölçek planlar arasında uyumsuzluk ortaya

çıkılmaktadır. Dolayısı ile üst ölçekli planların genel düzenleyici ve yön verici bir plan olmadan öte uygulamaya direktif verici planlar olduğu kanısı ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise sürekli Kamu Özel Sektör işbirliği ile değişen üst ölçekli planların alt ölçekli planlarda bir kaos yarattığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Planların dinamikliği ilkesi veya şemsiyesi altına alınırlamak istenen bu konu, uygulamada büyük sorunlar yaratacak unsurları barındırmaktadır. Zira üst ölçek plan kararlarına bağlı olarak uygulama planları ile oluşmuş bir kent dokusu içinde yer alan sosyal ve teknik alt ve üst yapı yatırımlarının değişen üst ölçek plan kararlarına tekrar uygun hale getirilmesinin kentsel maliyeti çok yüksektir ve bu durumun ne denli kamu yararı taşıyıp taşımadığı da ayrıca tartışılmalıdır. Sistemin temel hatalarının ve eksikliklerinin sadece bölge halkının fiziki planlara yaptıkları müdahale anlamında verdikleri mücadele ile ortaya çıkması ve maalesef başkaca bir sigorta sisteminin olmaması üzerinde çok düşünülmesi gereken bir konu olduğu kanaatindeyiz.

Sonuç

Büyük sermaye oluşumlarının Kamu Özel Ortaklığı (Public Private Partnership) çatı kavramı altında devletlerle yaptıkları uzun süreli sözleşmeler ile büyük ölçekli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi ve bunun karşılığında büyük kar elde etmeleri modası; menşei olan İngiltere’de bile tartışılır hale gelmiştir. Onlarda ki kanuni düzenleme mükemmel bir seviyede olup + yargısal denetimleri de bizle kıyaslanmayacak kadar hızlı ve yetkindir. Ayrıca onlardaki sözleşmeler hem şeffaf ve hem de en ince detaya incek şekilde ayrıntıları içermektedir. Birleşik Krallık Sayıştay raporuna göre Londra Metrosu’nun yenileme ve yatırım ihalesini kazanan Metronet Firması’nın iflas etmesi sonucu İngiltere Devleti 1,7 milyon sterlin zararı, sözleşmedeki garanti kapsamı içinde ödemek zorunda kalmıştır. Bu vahim tablonun bizde daha vahim hale gelmesi şüphe ve endişesini doğuran; Gebze-Orhangazi-İzmir (İzmit Körfez Geçişi Ve Bağlantı Yolları Dahil) Otoyol Projesi kurulan ve “bize özgü” bir Kamu Özel Sektör Ortaklığı oluşumu ile riski tamamen devletleştiren, karı ise tamamen özelleştiren ve her şeyden önemlisi temel bir kanuna dayanmadan (ayrıca kendi bünyesine münhasır özel bir kanuna da dayanmayan) “kanunsuz” olarak 7.000.000.000,00 Dolarlık bir işlem hacmini çok kısa ve yetersiz bir sözleşme (sözleşme ticari sır gerekçesi ile kamuoyundan saklanmaktadır) ile uygulamaya geçirilmeye çalışılmasıdır.

Söz konusu idari işlemin konusu esasen İzmir-İstanbul illeri arasındaki ulaşımı sağlayan makro bir projenin imar planı + proje + planlama hukuku bağlamındaki bütüncül görünümüdür. Bu projenin etkileme alanı içinde çalışma sınırimız içinde olan İzmir-Doğanlar-Naldöken kısmı ile ilgili yaptığımız incelemeler esasen bu

projenin tamamında karşılaşılabilecek sorunlardır. Bu manada benzeri projelerde de muhtemelen bu manada sorunlar vardır. Çalışma sınırı içindeki tespitlerimize göre:

- Fiziki planların kademeli birlikteliğine uyulmaması ve dahası aynı plan bütünlüğü içinde tezat oluşumların söz konusu olması

-1/1000 uygulama imar planı detayında (ve var ise parselasyon planı olan parsellerin) yapılacak imalat ile birçok parselin mahreçlerinin kapanması, ulaşım olanaklarının ya yok olması veya neredeyse hiç noktasına gelmesi gibi ağır yaşam haklarının ihlal edilmesi,

- İmar planı üzerinde yapılacak imalat projesinin çevre etkisi bağlamında konunun üç boyutlu incelenmemesi

- Konunun imar planı +proje + hukuk üçlü ekseninde bir bütün olarak değerlendirilmemesi

-Sonuç itibariyle bu durum fiziki planın alt işlemi olan kamulaştırma işlemini de sakatlamaktadır. Daha teknik deyimle kamulaştırma işleminin dayanak idari işlemi imar planlarıdır ve buradaki hata yanlışlık sonuçta kamulaştırma işlemini de sakatlayacaktır. Kamu Özel Sektör uygulaması bu sakatlığın hukuk sistemi içinde gözden kaçması için normal bir kamulaştırma değil olağanüstü zamanlarda başvuru acele kamulaştırma yolunu seçmiştir. Hem bu hukuka aykırılıklar gözden kaçırılacak ve hem de aynı zamanda turnike gelirlerine bir an önce kavuşması gereken özel sektöre haksız imtiyaz verilmiş olacaktır.

Sözleşmenin mutlaka şeffaf olması gerekir. İhale aşaması da aynı şekilde tüm kamuoyu tarafından takip edilebilir bir saydamlıkta olması lazımdır. Somut çalışma konumuzla ilgili sözleşmeyi bölge mülk sahipleri dava konusu yapmış olmalarına rağmen Bilgi Edinme Hakkı Yasası kapsamı içinde talep etmelerine rağmen “ticari sır” gerekçesi ile bu manada bilgi verilmemiştir. Benim kolokyuma sunum yapma durumunda olmama nedeni ile bilimsel anlamda çalışma kapsamı içinde yine Bilgi Edinme Hakkı Yasası kapsamında sözleşmeyi istememe rağmen bu manada “ticari sır” gerekçesi ile bu sözleşme gerek metin veya gerekse özet bilgi olarak tarafıma bilgilendirme yapılmamıştır. Bu çok tehlikeli bir durumdur. Eğer sözleşme şeffaf olmaz ise bu iki tarafın kendi keyiflerine göre yaptıkları ve sırf kendilerinin bildiği özel metinler olurlar. Oysaki burada bir taraf kamudur ve kamu yararı kapsamında vatandaşın konuyu değerlendirilmesi ve dava hakkının kullanılması manasında bilgi vermeme haksız fiili ile çok büyük bir insan hakkı ihlali ortaya çıkmaktadır. “Ticari Sır” gerekçesi ile bu manada kapalı rejim siyasetçi ile firma arasında ahlaki olmayan bağların kurulması manasında bir zemin hazırlayacaktır. Firma doktrinindeki benzetme ile “Şişman Kedinin Yavrusu” manasında yanlış beslenmenin getirdiği

sağlık sorunları yaşayabilecektir⁴¹. Kalkınma Bakanlığı 2014 yılında sadece sözleşmenin değil bu oluşumun sırasıyla; programlama, Projelendirme ve onay, İhale, Sözleşme, Finansman, uygulama ve işletme, kurumsal yapılanma ve mevzuat konularının tüm kamuoyu tarafından bilinir açık net ve şeffaf bir yapı içinde ele alınması gerektiğini belirtmiş olmasına rağmen maalesef biz bu gün sözleşmeye “Ticari Sır” gerekçesi ile ulaşamıyoruz bile. Bu yapı halihazır görünüm ile ciddi tehlikeli bir durum arz etmektedir ve burada risk faktörü çok ciddi rakamlar olup bırakın hükümeti devleti bile zor durumda bırakabilir.

Devlet 30 yıllık özelleştirme tecrübesinden her fırsatta bahsederek bir manada kanunsuz + yeterli ve şeffaf olmayan kısa metinli sözleşme eksikliğini kapatmaya çalışmaktadır. Türkiye 1986 yılından bu yana 43 milyarlık özelleştirme yapmıştır ve bunun %90'ı AKP iktidarları zamanında yapılmıştır. Önce temel bir kanunun ve her türlü ayrı oluşumda özel/detay bir kanunun hazırlamadan 43 milyarlık özelleştirme gerçekten çok büyük risk faktörüdür. Ülkemizde kamu özel sektör uygulamalarının nitelik ve niceliğini belirleyici esas unsur siyasi iradedir. 30 yıllık özelleştirme geçmişinde 43 milyarlık özelleştirmenin %90'ı AKP iktidarında olmasına rağmen bu dönemin siyasi iktidarının referans aldığı dini kaidelerle bu uygulamanın kanunsuz ve yetersiz sözleşme ile yapılması tezat bir yapı içindedir. Şöyle ki; bu siyasi yapı söylem ve eylemlerinde dini referanslara atıf yaparak sosyolojik bir taban oluşturmuştur. Hükümetinin bir bakanının “Her Cuma Bakara suresinden bir ayeti makara kakara olarak sallıyorum” şeklindeki telefon görüşmesi söylemi halkın tepkisine yol açmıştır. Telefonun öbür ucundaki kişinin (Metehan Demir) kamuoyundan özür dilemesine rağmen bakanın bu manada bir özür beyanında bulunmaması ve parti disiplin soruşturmasından geçmemesi bu tepkiyi daha da büyütüştür. Çalışma kapsamı içindeki sözleşmenin şeffaflığı ve ciddiyeti ile Bakara suresinin 282.ayeti arasında bir paralellik kurmak ister isek şu anki uygulama aleyhine teolojik bir dayanak bulmuş oluruz. Bakara suresinin 282 ayetinin mealen okunması bile durumun vehametini ortaya koymaktadır ; *“Ey iman edenler, belli bir süreyle borç verdiğinizde onu yazın. Aranızdan adil biri yazsın. Yazmayı bilende Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazsın ve bundan kaçınmasın. Ayrıca hak üzerinde olan (borçlu da) yazdırsın. Rabbi olan Allah'tan ittika edip, borcundan hiçbir şey eksiltmesin... Küçük veya büyük borcu vadesine kadar yazmaktan geri kalmayın. Bu Allah indinde en uygun ve sağlam tarz olduğu gibi ileride şüpheye düşmemeniz içinde en sağlam yoldur... Alım satım yaptığınızda dahi şahit tutun. Bir de ne yazan ne de şahit bu işten zarar görmesin. Eğer onlara zarar verecek bir durum olursa bu kendinize verdiğiniz bir zarar olur. Allah'tan korunun. Allah size öğretiyor.”*

41 Kalkınma Bakanlığı, Alpaslan Uğur-Mustafa Miynat..s.26-27; Mehmet Şahin-Özge Uysal s.168

Ayette dikkat edilecek olursa inananlar arasındaki sözleşmeler için bile bu kadar ayrıntılı bir hüküm getirilmiştir. Kamu Özel Sektör Ortaklığı sözleşmelerinde ise bir tarafta devlet-millet-kamu malı diğer tarafta ise kar amacı güden kuvvetli, zengin ve etkili bir özel sektör vardır. Yani kısaca iki inanan insan arasındaki sözleşme statusünden çok daha dikkat edilmesi gereken bir durum söz konusudur. AKP siyasi iradesinin dini söylemlerle referans yapması Kamu Özel Sektör Ortaklığı sözleşmesinin çok kısa ve yetersiz olarak hazırlanması ve bunu öğrenmek isteyenlere karşı "ticari sır" gerekçesiyle bilgi verilmemesi tezat bir durumdur. Sözleşme işlemin maliyetini, garantilerini, süresini, hukuki ihtilafların çözüm merciiini kısaca devlet adına ne varsa rizikosunun garantiye alındığı bir metindir. Dolayısıyla belki de tüm sözleşme hukuku başlığı altında en önemli sözleşme çeşidi Kamu Özel Sektör Ortaklığı sözleşmesidir. Bu bağlamda kanuni düzenlemeyle birlikte bu sözleşmenin şeffaflaştırılıp eğer mümkünse kamu adına iyileştirici maddelerin eklenmesi gerekmektedir. Burada somut sözleşme ciddiyeti ile ondan önce olması gereken Kanuni düzenlemenin gerekliliği bir bütün olarak burada aynı kapsam içinde değerlendirilmesinin doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

Devlet Planlama Teşkilatının ve Kamu İhale Kurumunun yıllardır kanunlaşma temennisi maalesef gerçekleşmemiş ve Devlet Planlama Teşkilatının tasarısı kanunlaşmak için beklemektedir. 2011 yılından beri Bakanlar Kurulu Kararları ile meseleye yön verilmeye çalışılmakta ve bir anlamda konu eksen kayması yaşamaktadır.

Kamu Özel Sektör Ortaklığını kendi bünyesine bağlamak için çaba sarfeden bu iki kurum maalesef bunda başarılı olamamış ve sonuçta Kalkınma Bakanlığı bu sahiplenmeyi kurumsallaştırmıştır. Bu tehlikeli bir kurumsallaşma olup siyasinin etkisinin daha fazla olduğu bu tercihin ileride çok büyük faturaları karşımıza çıkarabilir.

Sözünü ettiğimiz Otoyol projesinin İzmir Bornova Doğanlar geçişinde maddi ve maddi olmayan maliyetlerin ayırımında, ölçünün nasıl hesaplandığı konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Özellikle maliyetin parasal değerlerle ölçülüp ölçülememesinin değerlendirmeye alınması gerekmektedir. Bildiğimiz üzere kamu yatırım projelerinde bir takım maliyetler ölçülemeyen türden olabileceği gibi bunların topluma yükledikleri parasal maliyetler olabilir. Bu tür maliyetlerin analizlerde ihmal edilmesi durumunda ise topluma farklı sosyo-ekonomik maliyetler yüklenir. Ancak, bir Kamu Özel Sektör girişimi olarak ortaya çıkmış olan Otoyol imalatındaki fayda maliyet analizlerinde, özel sektörün maliyetinin bir an önce kara dönüşmesi için ortaya çıkan acele kamulaştırma türünden kararların tartışılması gerekmektedir. Zira yatırımın maliyetini yüklenmiş olan özel sektör imalatını bir an önce tamamlama heyecanı içindedir ki, rantı elde etmeye başlasın. Bu nedenle kendini sadece yol güzergahından sorumlu addetmekte ve parasal olmayan maliyetlerin, çevreye oluşturulacak zararlarının maliyetini göz ardı etmiş durumdadır.

Bu nedenle özel girişimci bireysel tercihlerden hareket ederek bunu bir tercih kriteri olarak kullanılması durumunda alternatif projeler arasından rant elde etmeye yönelik olanları tercih etmiştir. Kendisi için ekonomik yönden en etkinini seçebilmek için tüm olanakların araştırılmasını ve bunlarla ilgili ayrıntılı projelerin hazırlanmasını gerçekleştirmiş durumdadır. Bu kapsam içinde Kamu Özel Sektör Ortaklığı içindeki projelerin, fayda ve maliyetlerinin ölçülmesi aşaması, analizin en güç ve tartışmalı aşamasını oluştururken, fayda-maliyet analizlerinin uygulanması esnasında bazı yatırım ve harcamaların fayda ve maliyetlerinin ölçülmesi çok güç olabilmektedir.

Bunun yanında kamunun, projenin hazırlama, uygulama, izlenme ve değerlendirme aşamalarında özel sektör kisvesi altında hareket ederek rant sağlayıcı faktörleri devreye sokması yatırıma ayrılan kaynakların etkin kullanılmamasına ve projelerin programlandığı şekilde tamamlanıp istenilen faydaların elde edilmesinde soru işaretleri ortaya çıkarmaktadır.

Uygulanacak olan yatırım projelerinin ister özel sektörde olsun isterse kamu sektöründe veya her ikisinin ortaklığında olsun; ticari, ekonomik ya da sosyal açılarından en etkin şekilde değerlendirilmesi, projenin faydaları ve maliyetleri arasındaki farkın en çoklanması temeline dayanması gerekir

Bu durum zaman zaman bir rekabet piyasasını da ortaya koyabilmektedir. Bunun sonucunda söz konusu ortaklığın kendi iç rekabeti aşamasında sapmalar da görülebilmektedir. İşte bu sapmalara en açık örnek Otoyolun İzmir Bornova-Doğanlar kent içi geçişindeki yol güzergahındaki değişiklik olarak görülmektedir. Sözü edilen Doğanlar kesimindeki yeni kavşağın oluşturması, ilk aşamada Otoyola erişim ve çevre bağlantılara olabilecek olumlu bir yatırım olarak görülse de Otoyolun askeri alan içinden geçirilmesi ile ortaya çıkan bir rant alanı ile Otoyolun bağlantısı olarak düzenlendiği bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Kamu Özel Sektör ortaklığı içindeki açık bir fayda maliyet analizinin ortaklık içindeki yansımasıdır. Dolayısı ile askeri alan olarak belirlenmiş olan kamusal bir malın niteliğinden faydalanılarak bir rant alanı ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Ancak, bu husus yatırım sürelerinin göreceli de olsa uzun bir süreci kapsaması nedeni ile imar uygulamaları üzerinde risk ve belirsizlik sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu durum ise planlama analizlerinin ve de sentezlerinin karmaşık bir hale gelmesine neden olmaktadır. Zira sonuçta ortaya çıkacak alanların kamusal mı, yarı kamusal mı, yoksa özel hizmetleri içerip içermediğini belirsizlik içine itmektedir. Şu halde gerek Otoyol geçişi ve gerekse güzergah değişikliği ve gerekse güzergahın istismak sınırları dışında kalan kesimlerin bir bütün olarak içsel mi yoksa dışsal ekonomiye mi hizmet edeceği belirsiz bir duruma itilmektedir. Her iki durumda da beledi hizmetleri yürütmekle yükümlü olan Belediyelerin (İzmir Büyükşehir ve Bornova Belediyeleri) hizmet vermede bir açmaz içine girecekleri açıktır.

Bu iki kurumun ya konuyu bilememe (ki kamu hukuku bakımından böyle bir kaçış noktaları yoktur) veya Kamu Özel Sektör Ortaklığının ikna gücü ile olayı kabul etmeleri söz konusu olmuştur diye düşünüyoruz. Bu durumda yatırımcı Kamu Özel Sektör ile Belediyelerin kamu yatırım programına dahil etmekte olduğu yatırım projeleri bir biri ile örtüşmemektedir. Kamu Özel Sektör Ortaklığının önerdiği ve uygulamaya koyduğu yatırım projeleri ile Belediyelerin yatırım projelerinin örtüşmesi mümkün görülmemektedir. Özellikle makro bir yatırım olan Otoyolun parçacı yaklaşımlarla güzergahtaki gerek imalat ve gerekse güzergah bütünündeki değişiklikler spekülatif bir yaklaşım olarak görülmektedir. Söz konusu Kamu Özel Sektör girişiminin fayda-maliyet analizi yaklaşımını kendi proje döngüsü içinde yürütmesi yatırımı kamusalıktan uzaklaştırır bir duruma sokmaktadır. Burada açık olarak Kamu Özel Sektör Ortaklığı olarak proje maliyetlerinin azaltılması, buna karşılık faydalarının ise en erken elde edilmesi cihetine gidildiği görülmektedir.

Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyol Projesi olarak nitelediğimiz projenin İzmir Bornova Doğanlar geçişinde, ifade ettiğimiz hususlardan ötürü sistematik bir proje döngüsü yaklaşımının bulunmayışı ve bu kapsamda projenin yapılan değişikliklerle iyi hazırlanmış fizibilite etütlerine dayalı ve öncelikleri belirlenmiş bir şekilde uygulamaya konulamaması, son bir yıl içinde projenin farklı değişikliklere tabi olmasından etkin bir izleme ve değerlendirmenin yapılamaması önemli açmazlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Yatırım Bankası'nın Avrupa çapında yaptığı bir çalışmaya göre Kamu Özel Sektör Ortaklığı ile yapılan Otoyol yatırımlarının kamunun geleneksel yatırımlarına göre %24 daha maliyetli olduğu tespit edilmiştir⁴². Bu kapsam içinde Kamu Özel Ortaklığında kamu ve özel sektör arasında paylaşılması gereken önemli risk, projenin toplam maliyetini en aza indirmek için risklerin hangi tarafca en iyi şekilde çözümleneceği üzerine bina edilmektedir. Bu risklerin önde gelenleri inşaatı takiben idari, siyasi ve hukuki risklerdir. Söz konusu risklerin en iyi yönetebilmesinde de inşaat maliyetinin düşürülmesi gelmektedir. Bunda da risk genel olarak özel sektöre yüklenilmesine karşın, kamunun da özel sektör anlayışı ile devreye girdiği söylenebilir. Zira gerek güzergahta ve gerekse güzergah çevresindeki kamusal alanlarda yatırımcı kamu bir özel sektör bilinci ile ortak hareket etmektedir. Bunun en açık örneği söz konusu Otoyolun Bornova-Doğanlar geçişinde karşılaşılan olaylardır.

Resmi Gazetenin 29 Mart 2011 tarih ve 27889 sayılı nüshasında 2011/200 sayılı Ulaştırma Bakanlığı tarafından yayınlanan bir tebliğ ile konuyu sonlandıracak olur-

42 KARAHANOĞULLARI, Yrd. Doç. Dr. Yiğit, Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 67, No. 2, 2012, s. 112.; Karahanogulları Onur, "Kamu Hizmetleri Piyasa İlişkisinde Dördüncü Tip: Eksik İmtiyaz(Kamu-Özel Ortaklığı)", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2011, Cilt:66, No:3, sf.177-215

sak; “Karayolları Genel Müdürlüğünce Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile yaptırılacak Gebze-Orhangazi-İzmir (İzmit Körfez Geçişi ve Bağlantı Yolları Dahil) Otoyolu Projesi ile ilgili yapım ve işletme çalışmalarını yürütmek amacıyla taşra teşkilatı kapsamında, merkezi Bursa İli olmak üzere sözleşme süresiyle sınırlı olacak şekilde geçici olarak “Kamu Özel Sektör Ortaklığı Bölge Müdürlüğü” 3046 sayılı Kanununun 17. maddesinin (g) fıkrası gereğince uygun görülmüştür” ifadesini görmekteyiz. Bu durum bize açık olarak “neo liberal” ideoloji içinde kamunun maliyetin altında ya da düşük kar oranıyla hizmet sunarak verimsiz yatırım yaptığını göstermekte ve “maliyetine katlanmayan hizmet alamaz” anlayışını topluma kabul ettirmek isteyen bir yaklaşımı göstermektedir, Ancak bu maliyetin kentlerimize ve imar uygulamalarına nasıl yansdığı konusu hala cevapsız kalır görülmektedir.

Maddi risklerin devlete (merkezi yönetim-yerel yönetim) ve bölge mülk sahiplerine külfet olarak yüklendiği ve yanlış imalat ile bölge halkının ve tüm kentlinin yaşam kalitesinin düştüğü bu büyük ölçekli yatırım ile özel sektör tam tersi karını tamamen özelleştirmekte ve olabilecek tüm doğal riskleri sınırlayarak neredeyse 10 katlı bir konut için yapılan basit bir arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesindeki nimet külfet denkleştirmesinin dahi yapılmadığı tek taraflı kazancını haksız olarak arttıracaktır. Bu hukuka aykırı durum içinde özel sektörün ortağı olan devleti oluşturan siyasi+bürokrat birlikteliğinin siyasi kısmının “İzmir İstanbul yolunu 3.5 saate indiriyoruz” söylemi ile sağladığı siyasi rantı bir tarafa bırakırsak konu kamu bakımından tamamen kayıptır. Büyük ölçekli bu yatırımların özel sektör tarafının işin doğası gereği kar elde etmek için gösterdiği sürat ve özveriye kamu tarafı olan siyasi+bürokrat birlikteliğinin kamu adına ayak uyduramaması sonuç itibariyle özel sektörün yörüngesine girilmesine neden olacaktır.

Kamu Özel Sektör Ortaklığının yürüttüğü bu manadaki büyük ölçekli yatırımlarda toplumsal bilinç ve yargı denetiminin de aynı şekilde özel sektörün hızına ayak uyduramayacağı gerçeği karşısında durumu düzeltme adına ancak (maalesef sadece) bölge mülk sahiplerinin (oda mülkiyet haklarının ağır ihlali durumunda) yaptıkları müdahale mücadelesinin başarı elde etme şansının bulunduğunu üzüntü ile gözlemlemekteyiz.

Son söz olarak Dr. Ayhan Sarısu'nun veciz ifadesinden yardım alarak diyorum ki ; Bize özgü olarak ele alınan Kamu Özel Sektör oluşumu içinde *“Riskler ve sorumluluklar taraflar arasında dengeli dağıtılarak 3P (Public Private Partnership) uygulamalarının, 4P (Public Private Partnership Prosecution) uygulamasına dönüşmesi engellenmelidir. Buradaki dördüncü P = Public Prosecution (savcılık soruşturması) olmamalıdır”*.

KAYNAKÇA

Acartürk Ertuğrul/Keskin Sabiha, ‘‘ Türkiye’ de Sağlık Sektöründe Kamu Özel Ortaklığı Modeli’’, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2012, Cilt:17, Sayı:3

Altan Yakup/ Kerman Uysal/ Aktel Mehmet/Metin Yüksel/ Eke Erdal, ‘‘Yerel Yönetimlerde Kamu Özel Ortaklığı Uygulaması: Büyükkabaca Belediyesi Örneği’’, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2013, Cilt:5, Sayı:3

ARTUK, Levent, *İdari Yargı Yönünden Mülkiyet Hakkının İncelenmesi ve Sınırlamaları*, 3. Yuvarlak Masa Toplantısı ‘‘Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı ve Avrupa Standartlarında Çevrenin Korunması’’, Ankara, 09-11 Haziran 2010.

Atay, Çınar İzmir Rıhtımında Ticaret Kordon Boyunda Yaşam 1610-1940 İzmir Ticaret Odası Kültür Sanat Yayınları.

Aydoğanoğlu Erkan, Eğitim Sen Eğitim Uzmanı, ‘‘Kamu- Özel Ortaklığı Üzerine’’

Barçın Bahadır Hilmi,SayıştayBaşdenetçisi ‘‘ Ülkemizdeki Şehir Hastanelerinin Dayandığı Model: Kamu Özel Ortaklığı’’, Haziran-Temmuz 2014

BOZ, Selman Sacit, *Kamu Özel İşbirliği (PPP) Modeli*, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 4 Sayı:2 Yıl 2013

Çelik Eda, ‘‘ Hizmet Sunumuna Katılım ve Kamu Özel Ortaklıkları’’, Yerel Yönetimlere Katılım, Bülten 64(Aralık 2008), Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayın

ÇEKİRGE, Halis Levent, *Dünyada ve Türkiye’de Kamu Özel Ortaklığı Uygulamaları ve Örnek Bir Projede Modelin Finansal ve Genel Avantajlarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2006

Çerçi Ayşegül, ‘‘ Kamu Özel İşbirlikleri- Modeller, Riskler ve Finansman’’, Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Ocak- Mart 2011, Sayı:59

Eligüzeloğlu Yalçın, ‘‘ Kamu ve Özel Sektör Ortaklığı-Yeçep ve AB Uyum Sürecinde Çevresel Yatırımların Finansmanı Semineri’’, Ankara, 27 Haziran 2012

Esen Erol/Erdem Ali, ‘‘ Kamu-Özel Ortaklığının Değişen Koşulları’’, Elektronik ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Haziran 2013, Cilt:4, Sayı:2

EMEK, Uğur, *Karşılaştırmalı Perspektiften Kamu Özel İşbirlikleri: Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, Rekabet Dergisi, (Competition Journal), Bilkent, Ankara, 2009

ERGEN, Dr. Zuhal, *Kamu Kesimi Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesinde Fayda-Maliyet Analizi Tekniği ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 2008

Güzelsarı Selime, ‘‘Kamu Özel Ortaklıkları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme’’, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, Ankara, 2009

İzmir Büyükşehir Belediyesi, <https://www.izmir.bel.tr/>

İzmir 1. İdare Mahkemesinin 2014/1014 E. ve İzmir 2. İdare Mahkemesinin 2014/1014 E. sayılı Dosyalarına sunulan Bilirkişi Raporları.

KARAHANOGULLARI, Yrd. Doç. Dr. Yiğit, *Kamu Özel Ortaklığı Modelinin Mali Değerlendirmesi*, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 67, No. 2, 2012

Karahanoğulları Onur, ‘‘ Kamu Hizmetleri Piyasa İlişkisinde Dördüncü Tıp: Eksik İmtiyaz(Kamu-Özel Ortaklığı)’’, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2011, Cilt:66, No:3

Karasu Koray, ‘‘Kamu Özel Sektör Ortaklığı: Sözleşme Sisteminin Genelleşmesi, Kamu Yönetimi: Yapı İşleyiş Reform, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No: 598 Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 5, Ankara, 2009

Resmi Gazete, 29 Mart 2011 tarih ve 27889 sayı.

Sarısu Ayhan, ‘‘Kamu&Özel Sektör İşbirliği Modeli İle Yatırım’’, Sunum-16.10.2012, İstanbul

Şahin Mehmet, Uysal Özge, ‘‘ Kam Maliyesine Etkileri Açısından Kamu Özel Sektör Ortaklıkları Üzerine Bir Değerlendirme’’, Maliye Dergisi, Sayı:162, Ocak-Haziran 2012

Talus Kim/Cantürk Gözde, ‘‘Enerjide Kamu Özel Sektör Ortaklığı- Avrupa’ da Kamu Hizmeti İmtiyazlarının ve İdari İşlemlerin Sonlandırılması’’, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 84, 2009

Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, Kamu Özel İşbirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu 2023, Ankara 2014

Kalkınma Bakanlığı Yatırım Programlama İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, ‘‘ Dünyada ve Türkiye’de Kamu- Özel İşbirliği Uygulamalarına İlişkin Gelişmeler’’ Kasım 2012

Tekin Güner Ali, ‘‘Kamu Özel Sektör İşbirlikleri- Kamu-Özel Ortaklıkları’’, İdarecinin Sesi Dergisi, Mayıs-Haziran 2007, Cilt:21

Turhan Kasapoğlu Mine, ‘‘ Kamu Özel Ortaklığının Hukuksal Niteliği’’ Sağlık Alanında Kamu- Özel Ortaklığı Sempozyumu’’ Türk Tabipler Birliği, 6-7 Mayıs 2011

Uğur Alparslan, Miynat Mustafa, ‘‘Kamu Özel Sektör Ortaklıklarının Ekonomi Politikası’’ Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 21, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Manisa,2014, Sayı 2

UZ, Yrd. Doç. Dr. Abdullah, *Kamu-Özel Ortaklığı/Public-Private Partnership (PPP) (Kavram ve Hukuksal Çerçeve)*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt XI, Sayı 1-2, Yıl 2007

Üstün Ayhan, Vergi Danışmanı, ‘‘Yeni Bir Ortaklık Modeli’’ (<http://www.kpmg.com/TR/tr/Issues-And-Insights/ArticlesPublications/ KPM-Gundem/Sayfalar/yeni-bir-ortaklik-modeli.aspx>)

Yıldız Mete/Aydın D. Mehmet/Kayı S. Ebru/Erten Murat Y./Tüfekçi Ashhan , Türkiye Bilişim Derneği TBD-Kamu Bilişim Platformu XI-Kamu Bilişim Projelerinde Kamu Özel Sektör İşbirliği, Sürüm 1.3, 1. Belge Grubu

Yılmaz Canaz Işıl, ‘‘ Türkiye’ de Kamu Özel Sektör Ortaklığı Modelleri’’, <http://www.fazlioglulaw.com/ Türkiye’ de Kamu Özel Sektör Ortaklığı Modelleri.pdf>

ORTAK TÜKETİM ÜRÜNÜ ÜZERİNDEN TOPLUMSAL MUHALEFET ÖRMEK: ANKARA ULAŞIM DAYANIŞMASI ÖRNEĞİ

Emre SEVİM

Yüksek Şehir Plancısı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Kentlerimizde yarattığımız toplumsal yaşamda altyapı, ulaşım, sağlık, eğitim gibi ortak tüketim ürünleri önemli roller üstlenmektedirler. Manuel Castells, kenti ortak tüketim ürünlerinin yoğunlaştığı alanlar olarak tanımlamaktadır. (Castells, 1997) Bu açıdan bakıldığında ortak tüketim ürünleri, kentlerin parçaları değil kentlerin ta kendileridir. Bu çalışmanın amacı; “Kenti oluşturan asli unsurların eksikliklerinden bir kentsel sosyal hareket oluşturulabilir mi, bu hareketten sistem karşıtı devrimci mücadele alanları yaratılabilir mi?” sorularına yanıtlar aramaktır, bu yanıtlar aranırken Ankara kentinde ulaşım sorunları odaklı çalışan Ankara Ulaşım Dayanışması, motivasyonu, eylem tarzıyla, ortaya koyduğu ürünlerle özgün bir örnek olarak incelenecektir.

Ortak Tüketim Ürünleri

Gelişmiş kapitalizmde tüketim, üretim süreçlerinin dönüşümüne ayak uydurmak için sürekli olarak dönüşüme uğramaktadır. Teknolojik gelişmelerle değişen üretim süreçlerinin kendini devam ettirebilmesi için tüketimin de buna karşılık vermesi gerekir. (Castells, 1997) Ayrıca gelişmiş kapitalizmde artık servet elde tutulan para ile değil piyasa da çevirebilen para ile ölçülmektedir. Yani ürettiğinizi satmıyorsanız, sattığınız üründen elde ettiğiniz gelir ile daha fazla üretmiyorsanız ve bu daha fazla üretimin karşılığında daha fazla tüketim körükleyemiyorsanız, zengin değilsinizdir. (Harvey, 1973) Tüketimin körüklenme ve piyasada kaynakların dolaştırılması gerekliliği altında gelişmiş kapitalizm, geçmişe göre çok daha fazla tekelleşme eğilimindedir.

Kapitalizm, bu ‘tüketimi artırma’ sorununu her zaman emperyalist yayılma ile yeni pazarlar elde ederek çözemez. Zaten doğrudan tüketim körükleme çabalarına işçi sınıfının pazarlık gücü, örgütlü halk hareketleri gibi karşıt unsurlar karşısına çıkar. Bütün bunlar devlet eliyle sosyal harcamalar -bazen bu sosyal yatırımlar da daha sonra sermayeye terk edilebilir.- şeklinde çözülür, böylelikle bir ürünü hem bütün topluma tükettirmiş olur -sonuçta bu yatırımlar genelde kamu ihaleleriyle sermaye sınıfına yaptırılır ve sermaye riskli yatırımın riskini bütün topluma yüklemiş olur- hem de kapitalist sistemi sosyal devlet aracılığıyla meşrulaştırır. (O’Connor, 1973; Castells, 1997) Bu yatırımlar, sadece meşrulaştırma ve tüketimi geliştirme araçları değildir ayrıca sermaye sınıfının üretiminin sağlıklı devam edebilmesi için de gerekli olan yatırımlardır. Örneğin bir yatırımcının fabrika kurarken fabrikaya ulaşımı sağlayacak yolu da inşa etmesi kendisi açısından pek akılcı bir çözüm değildir. Castells bu yeniden üretim yatırımlarının önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Örneğin uzmanlaşmış kolayca bir başkası konulabilir ancak ulaşımın bir kaç milyon işçiyi zamanında işlerine ulaştırabilecek düzeyde bir insan gücü hareketliliğini garanti etmesi çok daha önemlidir. (...) Böylece kitlesel tüketim olarak adlandırılan bir olguya ulaşmaktayız ki bununla, hem birikmiş sermayeyi kullanmak hem de üretim sürecinin düzgün şekilde işleyebilmesi için büyük önemi olan hane halkı tüketimini ifade etmekteyiz.” (Castells, 1997)

Sonuç olarak Castells’in ‘ortak tüketim ürünleri’ olarak adlandırdığı bu sosyal harcamalar; sermaye açısından üretimi sağlama, ürettiklerini tükettirebilme, yeniden üretimi sağlama, sisteminin meşruluğunu sağlama, emekçilerin kendilerini yeniden üretmelerini sağlama, birinci çevrimden ikinci çevrime kaynak aktarma konularında faydalı bir araçtır.

Ortak Tüketim ve Sosyal Hareket

Kentsel kriz, genel olarak üretici güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkiden ortaya çıkan krizin kent mekânında yansıma bulan özel biçimidir. Castells, biraz dar bir tanım yapsa da kentsel sorununu, esas olarak bütün toplumsal grupların günlük yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim ürünlerinin örgütlenmesiyle ilgili görür. Ayrıca Castells, bu sorunu teknolojik ilerleme ile birlikte insanın mekana olan etkisinin artması yani yapay mekânın doğal mekân üzerinde üstünlük kurması ve bu mekânsal değişimin toplumsal değişimi ve insan doğasını bozması üzerinden çözümleyerek sorunun ekolojik boyutunun olduğunu da vurgular. (Castells, 1997)

Toplumda iki farklı gruplaşma vardır; bunlardan ilki, üretime dayanan toplumsal sınıflaşma, ikincisi ise tüketime dayanan toplumsal katmanlaşmadır. Bu iki farklı

gruplaşma mekanizması, aslında sistemin kitle bölme aracı olarak tanımlanabilir. Yüksek ücretli çalışan ile düşük ücretli çalışan; ikisi de işçi sınıfının birer mensubudurlar fakat birinin diğerinden daha fazla tüketebilirliği olduğu için aynı sınıfta olduklarının farkında bile değildirlir yani toplumsal katmanlaşma, toplumsal sınıflaşmanın üzerini örtmektedir.

Bütün toplum tarafından tüketilen ortak tüketim ürünlerinin sebep olduğu çıkmazlar, çelişkiler farklı katmanları bir araya getirebilir. (Castells, 1997) Aslında ortak tüketim ürünlerinin de tüketim şekilleri farklılaşabilir, bu da ortak tüketim sorunlarının üstünü örtebilir. Örneğin; işine özel aracıyla giden bir kişi ile otobüse giden bir kişi ortak tüketim ürünü olan yolu farkı şekillerde kullanmaktadırlar, fakat en nihayetinde yol yoldur ve trafik sıkışıklığı -yani ortak tüketim ürünündeki eksiklik onu farklı şekillerde kullansalar da tüm tüketicileri etkiler- iki tüketici için de sorun teşkil etmektedir.

Ortak tüketim ürünlerinin dağıtım süreçlerinden devrimci mücadele çıkarabilmek için çeşitli avantajlar vardır. Öncelikle sermaye toplumsal tüketim süreçleri üzerinde bireysel tüketim süreçlerine nazaran daha az söz sahibi olabilir. Tüketim toplumsallaştıkça sermayenin tahakkümü azalır ve sermayenin müdahil olmadığı alanlarda sosyal hareketler daha rahat gelişebilir. Ayrıca muhalif hareketler de üretim süreçlerine nazaran tüketim süreçlerindeki çelişkiler üzerinden daha rahat örgütlenebilirler ve toplumu örgütleyebilirler. Üretim süreçlerinin çelişkili durumları sistem tarafından birçok mekanizma ile gizlenmişken tüketim süreçlerinin toplumun daha yüz yüze olduğu alanlarıdır ve toplum buradaki aksaklıklara daha hızlı refleks gösterebilmektedir. Devrimci bir hareketin ise bu tüketim çelişkisinden çıkan refleksi üretim çelişkisine yönlendirebilmesi önemlidir. Kent üzerinde baktığımızda ise; kent herkesin mekânıdır ve kentin herhangi bir parçasında olan sorun bile bütün kenti etkiler yani ortak tüketim ürünlerindeki aksaklıklardan bir kentsel toplumsal hareket buradan da bir devrimci süreç örgütleyebilmek mümkündür. (Castells, 1997)

Bir Ortak Tüketim Ürünü Olarak Ulaşım

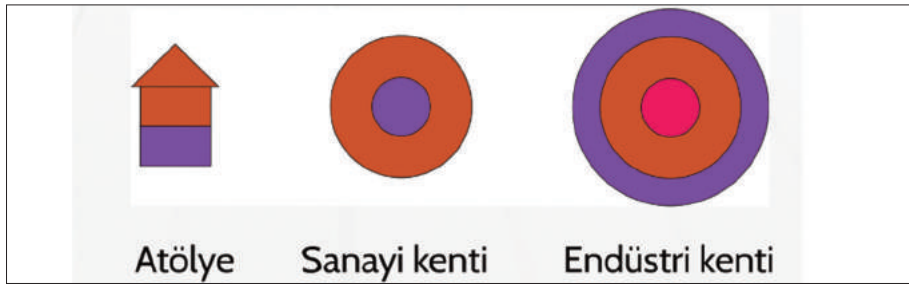
Hareketlilik (mobility) kapitalist sistemin sürekliliği için son derece elzem bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi servet artık paranızın piyasa içerisinde dolaşımıyla ölçülmektedir ve bu dolaşım ne kadar hızlı olursa paranız katlanmaya o kadar elverişlidir. Ulaşım, sadece bir ortak tüketim ürünü değildir, ayrıca kapitalizmin üretim-tüketim mekanizmasının devamlılığını sağlaması için de elzem bir araçtır. (Sawers, 1984; O'Connor, 1973)

Sanayi devrimden sonra teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte hareketliliğin artması gruplar arasında iletişimin de artmasını sağlamış ve bu dönem birçok Mark-

Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden Toplumsal Muhalefet Örneği: Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği

sist düşünür işçi sınıfının bu iletişim ile birlikte bütünleşeceğini öngörmüştür. Fakat durum tam tersi bir hal almış ve toplumsal kopuş ortaya çıkmıştır. Normalde kent ekonomik, kültürel, etnik cemaatlerin (community) bir araya gelmesinden oluşurken ulaşım araçlarının gelişimi sonrası kentin dağılmasıyla günümüzde sadece etnik cemaatler kendilerini var edebilmişlerdir. Çünkü ulaşım sistemi homojen olmayan farklı katmanlı bir kent dokusu oluşturmuştur. Cemaatler üzerinden bir araya gelemeyen bir toplumsal yapıda işçiler de sınıflaşma yolunda sekteye uğramıştır. (Sawers, 1984)

Sanayi Devrimi'nden önce, üretim alanı ile yaşam alanını aynı yapı içinde barındıran atölye tarzı üretim biçiminde çalışanın ulaşım ihtiyacı yaşamsal bir fonksiyon değildi. Sanayi Devrimi, öncelikle bu yaşam alanı-çalışma alanı birlikteliğini kırmıştır. Sanayi kentinden endüstri-finans kentine geçişte ulaşım duyulan ihtiyaç muazzam bir hal almıştır. Daha önce kent merkezinde bulunan fabrikalar kent çeperlerinde yer almaya başlamış, daha sonra işçilerin konut alanları bu fabrika alanlarının etrafında şekillenmiştir. Kent merkezi ise şirket ofislerinin gökdelenleriyle bezenmiştir. Fabrika etraflarında oluşan gettolarla -ki bu gettolaşma fabrikalar arasında işçi bulma rekabetini de büyük oranda ortadan kaldırdı.- kent merkezi arasında bağlantı sağlamak amaçlı ulaşım ağları geliştirilmiştir. Günümüze kadar gelen süreçte daha fazla ulaşım ağı daha fazla rant ve daha fazla kentsel yayılma ve daha fazla ulaşım ihtiyacı şeklinde çelişkili bir döngü oluşmuştur. (Sawers, 1984; O'Connor, 1973)

GÖRSEL 1 Yazar tarafından şemalştirilmiştir.

GÖRSEL 2 Yazar tarafından şemalştirilmiştir.

Toplu Ulaşım

1900’lü yıllardan sonra ulaşımın kapitalizm açısından bir yatırım, para çevrim alanı haline gelmesi -ki daha sonraki süreçte ulaşımın gelişmesinde en etkin rolü bu durum üstlenecektir-, ulaşımın talebin artması ve ulaşım ile birlikte toprak rantının katlanması gibi sebeplerden günümüze kadar gelen süreçte ulaşım alanında bir sürekli gelişme gözlemlenmektedir.

Demiryolları ve yarattıkları toprak rantıyla başlayan sermaye odaklı ulaşım gelişimi, günümüzde bireysel araç kullanımı teşviki ile devam etmektedir. Otomotiv sektörü, ağır ve yan sanayileriyle birlikte kapitalizmin başat sektörü olarak kendini var etmektedir -hem tüketim alanı daha geniş hem fiyatlarından ötürü gelir getirisi fazla hem de birçok ürüne göre tüketimi hızlı-. (Sawers, 1984)

Bireysel araç kullanımına dayanan ulaşım politikasının toplu ulaşım alanına zararlarını Sawers şöyle sıralamaktadır:

- 1- Otomobil sahibinin toplu taşıma kullanmadığından ötürü toplu taşımaya olan talep düşer.
- 2- Trafik sıkışıklığı artar ve bu toplu taşımanın kalitesini düşürür. (Aslında metro gibi tamamen ayrılmış yolları olan toplu taşıma araçları bu sıkışıklıktan avantajlı olarak çıkar)
- 3- Otomobilleşme ile dolmuş taksi, daha sonra da dolmuş gibi daha küçük toplu taşıma araçları ortaya çıkmıştır. (Sawers, 1984)

Ortak tüketim ürünü olan yol devlet tarafından inşa edilmektedir fakat ulaşım politikalarında etkin olan iki sermaye lobisi vardır: bunlardan biri karayolu lobisi (highway lobby), yol yapımı ve araç satışını elinde tutmaktadır; diğeri ise rant lobisi, ulaşım ağını temel alarak rantı yönlendirmekte ve buradan gelir elde etmektedir. (Sawers, 1984)

Bu rant yönetimi her zaman kentin saçaklanması şeklinde gerçekleşmez, bazen ulaşım ağı yönetimiyle sermaye, kendisine kent merkezinde de rant alanları yaratabilir. Sawers bu konuda şöyle bir örnek verir: ABD’nin bir çok kentinde özel araç kullanımı odağa alınarak geliştirilen ulaşım politikaları, banliyö yerleşimlerini ortaya çıkarmıştır, bu saçaklanmayla birlikte kent merkezinin rantı düşmüştür daha sonra zaten kent merkezinde ofis binaları bulunan sermayedarlar rantı düşen kent merkezinde taşınmaz toplamaya başlamışlardır, sonraki süreçte yeni yapılan metro yatırımlarıyla kent merkezi bütün kent için bir düğüm haline gelmiş ve kent merkezi rantı tekrar artmıştır. (Sawers, 1984) Özellikle son yirmi yılda özel araç kullanımını odağa alan ulaşım politikalarının da katkısıyla hızla saçaklanan Ankara ve bu politikaların bir sonucu olarak değer kaybına uğrayan Ulus ve Kızılay çevresi de benzer bir süreci deneyimleyebilir.

Ankara’da Ulaşım Uygulamaları

Aslında ulaşımdan kaynaklı saçaklanma süreci Ankara’da batı şehirlerine göre çok daha geç kendini göstermiştir. Bu gecikmenin ise sebebi üç maddede verilebilir:

- 1- Türkiye’de otomobil yatırımcısı olmadığından yabancı sermaye devlet üzerinde yeterli baskı kuramamış ve otomobil sahipliğine dayanan ulaşım politikaları geliştirilememiştir.
- 2- Kent dokusu Jansen Planı ile belirlenen çanak yapı dışına çok dağılmamıştı bundan ötürü özel araç sahipliğine ihtiyaç duyulmuyordu. Örneğin; Ayranacı’da ikamet edip Bakanlıklar’da çalışan bir kişi işini yürüyerek bile gidip gelebiliyordu.
- 3- Kent yapısına etki edecek kadar araç sahipliği yoktu. Yeni planlarla kentin saçaklandığını farz etsek bile özel araç sahipliği düşük olduğundan buralarda ikamet edecek bireyler bulunamazdı. (Tekeli, 1974)

Bu süreç, Avrupa’nın ucuz araba üreticilerinin (Fiat, Renault) hızla Türkiye pazarına girmeleri ve 70’li yıllara geldiğimizde yerli sermayedarlarla ortak hareket ederek ülkede fabrika kurmaları ile bambaşka bir hal almış ve kent saçaklanması-özel taşıt sahipliğinin artması çelişkisi günümüze kadar artarak devam etmiştir.

Ankara’nın Yıllar İçinde Ulaşım Politikaları

1920’li yıllarda 25.000 nüfusa sahip, küçük bir kent görünümü çizen Ankara’da özel araç sahipliği birkaç tane denilebilecek kadar azdır ve ulaşım yaya olarak sağlanmaktadır. 1580 sayılı Belediye Kanunu ile kent içi ulaşım hizmeti belediyeye verilmiş ve Ankara Belediyesi 1935 yılında Otobüs İdare’sini kurarak SSCB’den aldığı 100 otobüs ve yaklaşık 6 kilometrelik 15 hat ile toplu taşıma hizmetine başlamıştır. 1947 yılında Türkiye’nin ilk trolleybüs şebekesi olan 10 kilometrelik Bakanlık-Dışkapı hattı kurulmuş ve hizmet vermeye başlamıştır. 1950 yılında EGO kurulmuş ve yine 50’li yıllarda belediyenin yeterli hizmet verememesi üzerine özel işletmeler toplu taşıma hizmeti vermeye başlamıştır ki 60’lı yıllara geldiğimizde Türkiye’de minibüs üretiminin başlamasıyla birlikte dolmuşların sefer sayıları ve hatları hızla artmış bu yıllarda belediyenin toplu ulaşımdaki payı %30’a kadar gerilemiştir. (Öncü, 2009)

70’li yıllarda ise en önemli hamle kamu kurumlarının personellerine kendi servis hizmetlerini sağlamaları olmuştur. (Öncü, 2009) Bu hamle toplu taşıma konusunda önemli etkiler doğurmasa da kamu kurumlarına lojmanlarının yer seçimi konusunda esneklik sağlamış ve birçok kamu kurumu özellikle Eskişehir Yolu ve İstanbul Yolu aksına lojman tesislerini inşa etmiş ve kentin batıya doğru saçaklanmasının ilk adımlarını atmışlardır. (Öncü, 2009)

Vedat Dalokay döneminde belediyenin verdiği toplu taşıma hizmetlerinin ücretsiz hale gelmesi için çalışmalar yapılmış fakat Dalokay'ın bir sonraki dönem belediye başkanı olamamasından ötürü bu çalışma askıda kalmıştır. (Öncü, 2009)

Ali Dinçer dönemi ise ulaşım konusunda kentte en başarılı uygulamaların yaşandığı dönemdir. Bu dönemde sadece otobüsler tarafından kullanılan normal taşıt trafiğinden ayrılmış otobüs yolları yapılmış (Dikimevi-Beşevler, Dikmen, Demetevler) ve bu yollar batıdaki benzerlerine göre çok daha üst kapasitelerde çalışmışlardır. Yine bu dönemde ilk olarak raylı toplu taşıma etüdü yaptırılmıştır. Kamu kurumlarının servis araçlarının DMO'ya devri ile daha verimli kullanılması fikri ortaya atılmış fakat askeri darbe sonrası bu plan rafa kaldırılmıştır. (Öncü, 2009)

Süleyman Önder döneminde ise en önemli olay kentin daha çok kullanılan ve kârlı hatlarında özel halk otobüsü işletmeleri hizmete girmiş ve zaten kullanımı azalan EGO'nun iyice küçülmesi ve zarar etmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kent merkezinde trafiği hızlandırmak amaçlı yaya üst geçitleri yapılmış yaya hareketleri kısıtlanmıştır. (Öncü, 2009)

Mehmet Altınsoy döneminde “Ankara Kentsel Ulaşım Ana Planı” yapılmış ve yapı-ışlet-devret modeli ile yapılması öngörülen metro projesinin temeli atılmıştır. (Öncü, 2009)

Murat Karayalçın döneminde Ankaray ve Metro inşaatları başlamış belediye bu işleri gerçekleştirebilmek amaçlı yabancı kredi kuruluşlarından yoğun krediler almıştır. (Çınar, 2004) Bu dönemde ‘halk taşıt’ uygulaması hizmete girmiş ve zirve saatlerde toplu ulaşım araçları ücretsiz hale getirilmiş böylelikle toplu ulaşım teşvik edilmeye çalışılmıştır. (Öncü, 2009)

1994'te yönetime gelen Melih Gökçek ise uzun başkanlık süresinin verdiği avantajla da diğer konularda olduğu gibi ulaşım konusunda da Ankara'ya en fazla etki eden başkan olmuştur. Gökçek dönemi ulaşım politikası ise çok kısa bir şekilde özetlenebilir. Bu dönemin ana politikası bireysel araç kullanımını artırmak ve bunu sağlamak için yapılan daha geniş yollar, katlı kavşaklardır. Bu dönemde 3 yeni metro hattı inşaata başlamış fakat mesele yılan hikayesine dönmüş en nihayetinde bu inşaatları bitirme görevini 2012 yılında Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı üstlenmiştir. EGO otobüs garajı git gide küçülmüş 1500 düzeyinde olan otobüs stoku 1200lere kadar düşmüş kalitesiz toplu ulaşım da halkı bireysel araç kullanımına itmiştir. Son yıllarda ise yeni alımlarla otobüs sayısı tekrar 1900 civarına yükselmiştir. Bu dönemde alınan doğalgazlı otobüsler EGO'nun akaryakıt masraflarını düşürmek konusunda ciddi bir hamle olmuştur. Kent saçaklanması artmış EGO git gide zarar eder hale gelmiştir. (Öncü, 2009)

Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden Toplumsal Muhalefet Örmek: Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği

ANKARA'DA İŞ GÜNÜNDE YAPILAN YOLCULUKLARIN ULAŞIM TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI (AĞUSTOS 2015)				
Türler	Araç Sayısı	Taşınan Yolcu Sayısı	Yolcu Genel %	Yolcu Toplulaşım %
EGO Otobüsleri	1759	748.257	13,9	24,2
Ankara	11 dizi 3'ü	129.358	2,4	4,2
Metro	18 dizi 6'lı	269.920	5,0	8,7
Banliyö Treni		37.000	0,7	1,2
Minibüs-Dolmuş	2231	960.000	17,8	31,1
Servis Araçları	6800	670.000	12,4	21,7
Özel Halk Otobüsü	199	169.150	3,1	5,5
Özel Toplulaşım Aracı	175	75.950	1,4	2,5
İlçe Özel Toplu Taşıma Aracı	245	28.000	0,5	0,9
Toplulaşım Toplam		3.087.635	57,4	100,0
Taksi	7.701	269.500	5,0	
Otomobil	1.080.225	2.025.420	37,6	
Özel Taşıma Toplamı	1.087.926	2.294.920	42,6	
GENEL TOPLAM		5.382.555	100,0	

GÖRSEL 3; Ağustos 2015 Ankara Ulaşımı Türel Dağılımı; ego.gov.tr

Ankara'da Toplu Ulaşımın Güncel Durumu ve Ankara Ulaşım Dayanışması

Yukarıda bahsedilen tarihsellik içinde tabiri yerindeyse git gide daha kötü bir noktaya evrilen Ankara ulaşımı Çayyolu ve Sincan metrolarının tamamlanmadan açılması ve bu metroların yanlış işletme politikaları sonucunda daha da içinden çıkılmaz bir hal almıştır. (URL 1) Metroların katar teslimlerinin yapılmaması nedeniyle altı vagon yerine üç vagonla hizmet vermesi, sinyalizasyon çalışmalarının tamamlanmaması nedeniyle normal koşullarda işletildiği takdirde iki dakikaya kadar düşebilen sefer aralığının 6 dakika olması, sinyalizasyon çalışmaları nedeniyle son sefer saatlerinin 23.00'a çekilmesi ve son olarak da tam kapasite çalışmayan metro hatları ile otobüs hatlarının entegre edilmesi söylemiyle kent merkezine ulaşan otobüs hatlarının kaldırılmasıyla Ankara metrolarının açılması(!) Ankara toplu ulaşımına ciddi manada ket vurmuştur. (URL 2) Bu yanlış politikalar, Ankara Büyükşehir Belediyesi elinde bulunan ulaşım araçlarının; dolmuş, özel halk otobüsleri ve özel taşıma araçları gibi özel sektör tarafından işletilen ulaşım araçlarıyla rekabet gücünü kırmış ve EGO'yu git gide zarara uğratmaktadır. Diğer taraftan yine bu yanlış politikalar neticesinde Ankaralılar özel araç kullanımına itilmektedirler.

Ankara Ulaşım Dayanışması özellikle otobüs hatlarının metro hatları ile entegre edilmesi politikası sonrasında mahallelerde ve üniversitelerde oluşan toplumsal

tepki ile örgütlenmiştir. Bu yapının içinde mahalle dernekleri ve inisiyatifleri, meslek örgütleri, üniversite öğrencileri ve dernekleri, tüketici haklarını savunmaya yönelik çalışma yürüten dernekler, iklim değişikliğine yönelik farkındalığı artırma çalışmaları yapan oluşumlar, ulaşımaya yönelik özel talepleri olan gruplar (engelli dernekleri, bisiklet kullanımını artırma çalışmaları yapan gruplar vs.) bulunmaktadır. (URL 2)

Yapılan görüşmelerde bu örgütlenmenin temel motivasyonları; ulaşım sorunu, ulaşım sorununa yönelik farkındalık yaratmak, belediye başkanına olan tepki, toplumsal muhalefeti güçlendirmek, kendi örgütlülüğünü güçlendirmek, kendi örgütüne yönelik farkındalığı artırmak olarak açıklanmıştır.

Ankara Ulaşım Dayanışması, kendisini bir araya getiren yapıların ve bireylerin katıldığı yatay karar alma süreçleriyle işlerini yürütmektedir. Dayanışmanın gerçekleştirdiği temel eylemlilikler ise sosyal medyada ve gündelik yaşamda gerçekleştirilen farkındalığı artırma çalışmaları (afiş, çıkartma vs.), bildiri dağıtım gibi yerlerde yapılan bilgilendirme çalışmaları, yerlerde gerçekleştirilen hukukçuların ve teknik insanların katıldığı bilgilendirme toplantıları, eylemler ve basın açıklamaları olarak sıralanmaktadır. (URL 3, URL 4, URL5)

Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden Toplumsal Muhalefet Örneği:
Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği

Aktarma istasyonunda saatlerce bekleyen Eryamanlılar Bir tehdit unsuru olarak otobüs hatları iptal edilen Tuzluçaylılar

Yüksek atlama, uzun atlama, tırmanma şampiyonu sanıldığı için yapılan kaldırımlara çıkamayan, üst geçitlere tırmanamayan, metrolara inemeyen yayalar   Saat 23:00'dan sonra hiçbir yere ulaşamayan Ankaralılar

Okulumuza ulaşmak için 2000 kişilik kuyruğa girmek zorunda kalan Hacettepe öğrencilerimiz Yalnızca 3 vagonlu metroya mahkum edilen Çayyolu sakinlerimiz

Metroya binebilmeye ya da inebilmeye çalışan Sincanlılar, Etimesgutular   100.Yıl'da otobüsleri kaldıranlar

Ulaşımında yok saydığımız için evlerimizden çıkamayan engelliler Otobüs hatları iptal edilen ODTÜ'lüler

Bisikletli ulaşım göz ardı edildiği için, yaralanan, ölen bisikletliler

BATIKENT

Pisagor 2500 yıl önce yaptı, biz hala yapamıyoruz!

İstanbul Yolu-Eskişehir Yolu arasında gidip gelmek için Kızılay'a gitmek ZORUNDA MIYIZ?

5?

4

3

KIZILAY

HACETTEPE-ODTÜ

ankaraulasimdayanisasi@gmail.com

<https://www.facebook.com/ankaraulasimdayanisasi/>

Sonuç Yerine

Ortak tüketim ürünleri, sermaye için toplumsal yaşamı düzenleme, sistemsel meşruluk kazandırma, kendi ihtiyacı olan altyapı hizmetlerini sağlama, emeğin yeniden üretimini sağlama gibi birçok hayatı fonksiyonu üstlenmektedir. Bu hayatı fonksiyonu üstlenen damarları koparmak bile başlı başına sermayeyi sarsacak devrimci bir tutum iken bu alandaki çelişkilerden yola çıkarak bir halk örgütlenmesi yaratmak örgütlü kitleler için önemli bir çalışma alanı olarak ele alınabilir.

Ulaşım konusu ise sermayenin hareketliliğini sağlayan en önemli ortak tüketim alanlarından birisidir. Ulaşım sayesinde sermaye hem hareketliliğini, hem işçi sirkülasyonunu sağlamaktadır hem de alt yapı yatırımları ile gelir elde etmektedir. Bu gelir elde etme sürecinde tarihsel olarak sermaye git gide ortak tüketim ürünü olan ulaşımı bireyselleştirme gibi bir yol izlemektedir ve kamusal hizmet alanı olan toplu ulaşım hizmeti de küçük sermaye grupları tarafından paylaşılmaktadır. Böylelikle sermaye bir taraftan masrafları kamuya yüklerken bir diğer taraftan da karını garanti altına almaktadır. Ayrıca sermaye bireysel araç sahipliğini artırarak örgütlenme alanı olabilecek bir ortak tüketim alanını yok etmektedir. Ankara’da da ulaşım ve rant ilişkisi bahsettiğimiz süreçlerle dünya örnekleriyle son derece paralel şekilde gelişmiş ve günümüze ulaşmıştır.

Ankara Ulaşım Dayanışması, sermaye tarafından tahakküm altına alınmak istenen ve bu doğrultuda politikalar geliştirilen bir alan üzerinde ulaşım hakları üzerinden örgütlenmekte ve çalışmalar sürdürmektedir. Son dönemde durağan bir yapı olarak görülse de süreci takip eden, gerekli koşullarda hızlı bir şekilde örgütlenip eylemliliğe geçebilecek bir potansiyele sahiptir.

Kentsel çelişki, direkt olarak sınıf çelişkisinden ortaya çıkmaz daha çok katmanlaşma çelişkilerinde yansıma bulur. Sermaye koşullarına göre oluşan burjuva-işçi çıkarlarından ortaya çıkar. Bu durumu iyi kanalize edip hâkim sınıflara karşı halk kitleleri oluşturabilmek gerekir. Süreç politik olduğundan doğru olanı da isteyen politik bir grup yaratabilmek gerekir. (Castells, 1977; Tekeli, 1974)

KAYNAKÇA:

Castells, M. (1977) *City, Class and Power*, Macmillan Press

Sawers, L. (1984) *The Political Economy or Urban Transportation: an Interpretive Essay; Marxism and the Metropolis*, Oxford University Press, Oxford

O’Connor, J. (1973) *Fiscal Crisis of the State*, Martin’s Press, New Jersey

Harvey, D. (2000) *Spaces of Hope*, University of California Press, Clifornia,

Ortak Tüketim Ürünü Üzerinden Toplumsal Muhalefet Örneği:
Ankara Ulaşım Dayanışması Örneği

Harvey, D. (1973) Social Justice and the City, the University of Georgia Press, Georgia

Çınar, T. (2004) Yerel Maliye Hizmeti, TODAİE YYAEM, Ankara

Öncü, A. (2009) Yetmişli Yıllardan Günümüze Ankara Kent Yönetimlerinin Ulaşım Politikaları ve Uygulamaları, Dosya 11, Ankara

Tankut, G. (1998) Ankara'nın Planlı İmarı ve Şehir Mimarisi, Mimarlık, Ankara

Tekeli, İ. (1974) Ulaşım Sorunu ve Otomobil Üretimi, Mimarlık, Ankara

Şehir Plancıları Odası Ankara Ş. (2007) Ankara'da Ulaşımın Geleceği Karanlık, Planlama, Ankara

URL 1, www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=5675&tipi=3&sube=1#.VwUCip6qn4Y

URL 2, www.spo.org.tr/hgenel/bizden_detay.php?kod=6078&tipi=2&sube=1#.VwUEN56qn4Y

URL 3, <http://spoankara.org/index.php/haberler/ankaram/1385-ankara-ulaim-dayanimasi-ulaimda-geckmelern-hesabini-sormak-cn-toplandi>

URL 4, <http://spoankara.org/index.php/haberler/ankaram/1359-100-yilda-ulaim-dayanimasi-panel>

URL 5, <http://spoankara.org/index.php/haberler/ankaram/1334-ankara-ulaim-dayanimasi-bldrs>

KENTSEL ALANDA TEKNİK ALTYAPI HİZMETLERİNİN YENİDEN ÜRETİM POLİTİKASINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Yrd. Doç. Dr. **Aygül KILINÇ**
Artvin Çoruh Üniversitesi,
Hopa İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet: Kentsel politika kapsamında kentsel teknik altyapı hizmetlerinde nihai amaç, kentsel yaşam kalitesini iyileştirmek ve ortak iyiliği gerçekleştirmektir. Bu bağlamda çok sayıda yönetsel birim, kent ölçeğinde bu amacı gerçekleştirmek üzere hizmet vermekle yükümlü sayılmıştır. Ancak kent ölçeğinde hizmet vermekle yükümlü olan söz konusu bu birimlerin görev ile yetki alanlarına ilişkin görece belirsizlik ve birimler arasında eşgüdüm eksikliği, kentsel hizmet yürütme politikasının işlevselliğini ve niteliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum, aynı mekânda bir program dâhilinde ve işbirliği çerçevesinde eşzamanlı olarak gerçekleştirilmesi gereken kamusal hizmetlerin, birbirinden bağımsız politikalar bağlamında farklı takvimlerde hayata geçirilmesine neden olabilmektedir. Bu tarz iş görme/gördürme yaklaşımı nedeniyle bir cadde veya sokakta yürütülen yol, su, kanalizasyon, doğalgaz gibi teknik altyapıya ilişkin çalışmalar, her defasında yeniden kazılan zemin nedeniyle aylarca devam edebilmektedir. Kentsel alanda parçacıl yeniden hizmet üretme politikasından kaynaklanan sosyal mağduriyetlerin ve ekonomik maliyetin bedelini ise çoğunlukla kent yerleşikleri ödemek durumunda kalmaktadır. Bu çalışmanın odağını oluşturan kamusal nitelikli teknik altyapı hizmetlerinin parçacıl biçimde yürütme siyasası ve bu siyasadandan kaynaklı kentsel açmazlar, toplumda neden olduğu ekonomik ve sosyal maliyet açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent Yönetimi, Teknik Altyapı Hizmetleri, Kentsel Yaşam Kalitesi, Toplumsal Maliyet.

1. Giriş

Kentsel politika kapsamında kentsel teknik altyapı hizmetlerinde nihai amaç, kentsel yaşam kalitesini iyileştirmek ve ortak iyiliği gerçekleştirmektir. Söz konusu ortak iyiliği gerçekleştirmeye dönük çok sayıda hizmetlerden sadece bir kısmını oluşturan teknik altyapı hizmetleri, ekonomik ve sosyal maliyet açısından ortak bir siyasa bağlamında işbirliğine konu olmayı gerektiren kamusal hizmetlerdendir. Ülkemizde merkezi yönetim, merkezi yönetimin taşra uzantısı ile yerel yönetim arasında görev tanımı yapılırken bu birimlerin benzer ya da yakın konularda aynı ölçekte görevli sayılması, görev alanlarına ilişkin görece bilirsizlik yaratmıştır. Ayrıca bu durum, yapısı gereği işbirliği gerektiren teknik altyapı hizmetlerinin bir veya birden fazla yönetsel birim tarafından bağımsız politikalar bağlamında parçacıl bir biçimde yürütme sorununu gündeme taşımıştır. Yaygın görüşle bu durum, yani merkezi yönetim ile yerel yönetim birimleri arasındaki ilişkiler ve görev tanımları, öteden bu yana mali etkinlik ve ussal yönetim yaklaşımdan uzak bir tutumla belirlenmiş olmasına bağlanır. Yönetimde bu tarz yapılanmanın neden olduğu sorunlardan olan aynı mekâna (mahalleye, caddeye, sokağa) ilişkin yerel kamusal hizmetlerin eşgüdüksüz ve parçacıl biçimde yürütülmesi sorunu, bu çalışmanın sorunsallaştırıp üzerinde yoğunlaştığı odak alandır. Bu sorun, bir mahalle ya da sokakta yol, kanalizasyon, doğalgaz gibi teknik altyapı çalışmalarının uzun bir sürece yayılacak biçimde yürütülmesine neden olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, kentsel mekânda parçacıl iş yürütme siyaseti teknik altyapı projelerinin planlanmasında, uygulanmasında ve maliyetlendirilmesinde kurumsal ve toplumsal sorunların yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Ne var ki, bu tarz yeniden hizmet üretme politikasından kaynaklanan mağduriyetin ve ekonomik maliyetin bedelini ise çoğunlukla kent yerleşikleri ödemek durumunda kalmaktadır. Bu çalışma, kentsel alanda aynı ya da farklı kamu tüzel ve özel nitelikli birimler tarafından parçacıl olarak yürütülen kentsel teknik altyapı hizmetlerinin yeniden üretimine ilişkin uygulamanın açmazlarını, kuramsal bir düzlemde tartışmaya açma ve bu duruma yapıcı çözümler geliştirme iddiası taşımaktadır. Bu bağlamda öncelikle yerel ölçekte teknik altyapı hizmetleri ve kent yönetimi konusu incelenmiştir. Ardından teknik altyapı hizmetlerinin yeniden üretiminde izlenen parçacıl iş yürütme siyasetinin neden olduğu toplumsal maliyet sorunsalı, ekonomik ve sosyal yönleriyle irdelenmiş ve çalışma, konuya ilişkin genel bir değerlendirmeye bağlanmıştır.

2. Yerel Ölçekte Teknik Altyapı Hizmetleri ve Kent Yönetimi

Ekonomik anlamda gelirin hem bir fonksiyonu hem de bir kaynağı olarak ifade edilen yatırımlar, üretken yatırımlar ve altyapı yatırımları biçiminde sınıflandırılmış (Bayraktutan, 2015) olmasına karşın, altyapı yatırımları, üretken faaliyetlerden sayılmamıştır. Ancak üretken yatırımların verimliliği, altyapı yatırımlarının

nicel ve nitel durumu ile dolaysız ilgili olduğu da tartışmasız bir gerçektir. Bu anlamda söz konusu bu yatırımlar, yarattıkları dışsal tasarruflar ve sağladıkları kolaylıklar bağlamında fabrika, enerji tesisleri, sağlık gibi doğrudan doğruya mal ve hizmet üreten üretken ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesini kolaylayan, hatta bu faaliyetlerin gerçekleşmesini olanaklı kılan yatırımlardır. “Altyapı” kavramı, birden çok anlamda kullanılmakla birlikte bu çalışmada bir kentin teknik altyapı hizmetlerini karşılayacak biçimde; “bir ülke halkının yaşamını kolaylaştırmak, sağlıklılaştırmak ve ekonomisinin işlerliğini/yarışabilirliğini sağlamak için gerekli değişik hizmetlerin üretilmesini sağlayan kamu ya da yarı kamu kuruluşu tarafından sunulmuş olan fiziki yapılar” (Tekeli, 2010: 109) biçiminde sınırlı anlamda kullanılmıştır. Bu bağlamda içme suyu, atık su arıtma tesisleri, kanalizasyon, barajlar ve göletler, sulama ve drenaj tesisleri, elektrik üretim tesisleri (hidroelektrik, jeotermal, nükleer, rüzgâr santralleri, biyoenerji tesisleri), elektrik iletim ve dağıtım hatları, yeraltı kablolu işleri, demiryolu, raylı sistem, karayolu vb. her türlü ulaşım, haberleşme gibi alanlarda yapılan yatırımları (Genç, 2007: 2) kamusal nitelikli teknik altyapı yatırımları olarak adlandırmak mümkündür. Genel anlamda ülke kalkınmasının özel anlamda kent kalkınmasının temel öncülü olan bu yatırımları, bir toplumlumun ekonomik, fiziki ve sosyo-kültürel altyapısını geliştirmeye ilişkin yatırımların tümü biçiminde geniş anlamda tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Bir ekonomide üretken faaliyetlerin aksamadan sürdürülebilmesi ve sosyo-kültürel kalkınmanın sağlanması, büyük ölçüde başarılı altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine bağlıdır. Devlet, bu bağlamda önemli bir rolü üstlenerek özellikle özel sektör ve kamu iktisadi kuruluşlarının yatırımlarına yön vermek, onların verimliliklerini yükseltmek suretiyle kalkınmayı sağlamak için çok büyük miktarda kaynak gerektiren altyapı yatırımlarını gerçekleştirir. Devlet tarafından gerçekleştirilen bu yatırımlar, özellikle yüksek maliyet dolayısıyla özel sektörün üstlenmek isteyebileceği yatırımlar arasına girmez. Buna karşın ekonomide üretimi artırıcı, maliyetleri düşürücü, ekonomik kalkınmayı destekleyici, bireylerin yaşam standardını ve kalitesini yükseltici ve toplumsal refahı artırıcı çok sayıda olumlu özelliklerinin bulunduğu vurgulanmalıdır (Genç, 2007: 2). Bu yatırımların kent yönetimi/yerel yönetimler bünyesindeki görüngüsünü akçalı olanaklar dolayısıyla daha mütevazı bir bütçeyi gerektiren, aynı zamanda kentin altyapısının temel omurgasını oluşturması dolayısıyla eksikliği de kabul edilmez olan “yol, içme suyu sistemleri, yağmur suyu drenajı, kanalizasyon sistemleri, doğalgaz şebekeleri, kablolu televizyon, elektrik, telefon hatları gibi (Kılıç, 2014: 2)” öğeler biçiminde sıralamak mümkündür. Bir toplumun/kentin altyapısını oluşturması dolayısıyla bu yatırımlar, maliyet ve yararları ölçülemeyen kamusal nitelikli hizmetler olarak kabul görür (Kılıncaslan, 2010: 107). Ayrıca toplumsal gelişme ve kalkınma adına faydası parasal anlamda ölçülemeyen bu teknik altyapı hizmetlerini, kent yöneti-

minin akçalı olanaklar bağlamında eğitim, sağlık, eğlence, sosyo-kültürel ve sportif alanlara ilişkin hizmetlerle çeşitlendirmek, dahası bu hizmetleri gelişen bilim ve teknoloji ekseninde akıllı/yaratıcı kentsel çözümlerle/projelerle destekleyip geliştirmek olası görünmektedir.

Bir yerleşim alanında gündelik yaşamı kolaylaştıran ve fiziki mekânı insanın kullanımını için daha nitelikli bir dokuya dönüştüren teknik altyapı donatıları, bir bütün olarak kentsel yaşam kalitesini yükseltmenin olmazsa olmaz öncülleridir. Diğer bir ifadeyle verili bir topografyada teknik altyapı hizmetlerinin nicel ve nitel durumu, kentsel yaşam kalitesinin dolaysız belirleyicisidir. Bu yatırımlar üzerinden topografya insan için yaşanabilir sağlıklı bir mekâna dönüşebilmekte ve mekân formu, söz konusu bu yatırımlar bağlamında özgün dokusuna kavuşabilmektedir. Örneğin bir ülkenin ulaşım sisteminin yeterliliği ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi olabilmekte veya etkin bir ulaşım ağı ile arazi kullanımı ve nüfus dağılımı arasındaki ilişkiler düzenlenebilmektedir (Güngördü, 2012: 285). Bu örnekte olduğu gibi teknik altyapı hizmetleri, kentsel gelişmenin hem bir sonucu hem de sebebi olma özelliğine haizdir. Tam da bundan dolayı mekânsal form ile altyapı arasında dolaysız bir ilişki kurulabilmekte, kentsel alanda yeni teknoloji, farklı enerji kaynaklarının kullanımı, çalışma ile yaşam alanları arasındaki ilişki biçimi, birbirini ve mekânı etkileyen faktörler olarak hem altyapı formu (Kılıç, 2014: 6) hem de bir bütün olarak kentsel form üzerinde belirleyici olur. Çünkü yerleşme, doğal çevre, insan ve insan eserlerinin bileşiminden meydana gelen mekânsal bir dokudur. Bu mekânın temel unsuru olan doğal çevre, jeolojik ve jeomorfolojik yapı, tarihsel değerler, iklimsel özellikler, toprak yapısı, bitki örtüsü ve su kaynakları gibi öğeler, yerleşmenin mekânsal gelişme sürecini etkiler ve hatta bu öğelerin topografya üzerindeki etki değeri, birbirinden farklı doku ve kimlikte kent formülasyonu yaratır; teknik altyapı hizmetlerinin niteliksel ve niceliksel özellikleri üzerinde belirleyici olur. Diğer bir ifadeyle bir yerleşmenin kent planının belirlenmesi, yol eğimi ve ulaşım hatlarının biçimlenmesi, altyapının inşası, ekonomik/yönetmelik/sosyal alanların kullanım biçimi, binaların konumu ve görsel formu, kaçınılmaz biçimde topografyadan etkilenir (Uğur, 2015: 106-108). Bu ayırıcı durum, teknik altyapı yatırımlarının kentsel politika/planlama dâhilinde yürütülmesi gereken önemli bir çalışma alanı olduğunu gösterir.

Kent planlaması, toplumsal ve ekonomik gereksinimleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerinin biçimlenmesine yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim/sanat ve uğraş alanı (Keleş, 2006: 111-112) olduğuna göre, söz konusu bu uğraş alanının merkezinde bulunan kentsel teknik altyapı hizmetleri, yerleşime henüz açılan bir toprak parçasının/arazinin parsellenmesinden yapılabileceğinin oluşması sürecine kadar uzanan kontrollü ve düzenli kentleşmeyi sağlama ve sağlıklı yaşam alanı oluşturma konusunda önemli işlevler gören yatırımlar olarak tanımlamak mümkündür. Kentsel mekânın oluşma ve biçimlenme

sürecinin dolaysız belirleyici olan bu yatırımlar, bu niteliği dolayısıyla altyapı projelerine ilişkin iş aşamalarının ve iş ayrıntılarının programlanması ve gerçekleştirilmesi ile üstyapı ve üstyapıyı biçimlendiren kent planları (nazım ve uygulama imar planları) ve değişkenlerine ilişkin etkinlikten bağımsız düşünülmesi mümkün değildir (Erdin, 2011: 2). Çünkü kentin yapılaşma hızı ile altyapı ihtiyacı arasında dolaysız bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin kentin üstyapısındaki gelişimi izlemek ve buna göre altyapı ihtiyacını planlamak için inşaat (yapı) ruhsatları ve yapı kullanım izinleri (iskân) önemli göstergeler olduğuna göre bir yerleşim alanında yapılaşmanın niteliği, yoğunluğu ve hızı dikkate alınarak, bu gelişme hızına göre kentin altyapı planlanması ve koordinasyon çalışması yürütülür/yürütülmelidir (TC Sayıştay Başkanlığı, 2008: 6).

Teknik altyapı hizmetleri, kent yönetimleri tarafından gerçekleştirilen kamusal hizmet niteliğindeki çalışmalar olması dolayısıyla söz konusu bu hizmetlerin kentsel politika konusu olarak üretilmesi, gördürülmesi ve yararlanılması sürecinde çeşitli tarafların varlığından söz edilebilir. Eryılmaz (2015: 211)'a göre genellikle tüm kamusal hizmetlerin yürütülmesi sürecinde, hizmeti “düzenleyen” yani hizmetin sahibi ile “üreten” ve “tüketen”den oluşan üç taraf bulunur. Örneğin kent yönetimi/belediyeler, yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerini ya doğrudan kendileri yaparlar ya da başkalarına yaptırırlar. Yol ve kaldırım gibi kamusal nitelikli teknik altyapı hizmetini yapmak için özel bir yüklenici (müteahhit) ile sözleşme yapıldığında kent/belediye yönetimi, söz konusu hizmeti “düzenleyen”, özel yüklenici “üreten” ve halk da “tüketen” konumundadır. Düzenleyen, üreten ve tüketen biçimindeki bu üç etken unsur; yetki, denetim, üretim ve finansman bakımından birbirine bağlı bir işleyiş düzeni içinde olur. Bu ilişkiler bağlamında kamuda farklı hizmet modelleri ortaya çıkar. Örneğin tüm kamu kurumlarında olduğu gibi yerel yönetimlerin hizmet yöntemlerini “emanet”, “yönetimler arası işbirliği”, “ihale/sözleşme”, “imtiyaz”, “yap-işlet-devret” ve “belediye şirketleri” olarak gruplandırmak mümkündür (Eryılmaz, 2015: 211). Ayrıca belediyeler, Belediye Kanunu'nun verdiği yetkiye dayanarak şirket kurabilmekte veya mevcut şirketlere iştirak edebilmektedir. İlgili yasal dayanaklar (5393 sayılı Belediye Kanununun 70. maddesi, Türk Ticaret Kanunu'nun genel hükümleri gibi) çerçevesinde belediyeler, merkezi yönetimdeki KİT'lere benzer Belediye İktisadi Teşebbüsleri” (BİT) kurabilmektedir (Eryılmaz, 2015: 216-217). Kent yönetimleri söz konusu bu hizmet yöntemlerini kullanarak kentsel alanda kamusal nitelikli teknik altyapı hizmetlerinin yeniden üretilip gördürülmesini sağlarlar. Bu hizmet gördürme yöntemleri dolayısıyla özel ve kamusal kimlikli birbirinden farklı birimler, kentsel mekânda yerel hizmetlerin yürütülmesi sürecinde aktif rol üstlenir.

Kentsel alanda kamusal işlem ve eylemlerin yerine getirilmesi noktasında merkezi yönetimin ya da merkezi yönetimin taşra birimleri, yerel yönetim birimleri ve

özel birimler üzerinden hizmet gördürme yöntemleri, kentsel mekânda etkin, ussal ve eşgüdüm içinde gerçekleşen bir çalışma yöntemini işlevsel kılma halinin zorunluluğuna işaret eder. Diğer bir ifadeyle kaynakların verimli ve ekonomik kullanımını sağlayarak kent yerleşiklerin yaşam kalitesini artırmaya dönük teknik altyapı hizmetleri, ussal bir plan, program ve eşgüdüm eylemine konu etmek, kamusal fayda ve verimlik adına zorunlu bir eylem sayılmalıdır. Özellikle yoğun nüfuslu kentlerde su, kanalizasyon, gaz, elektrik, telefon, yol, asfalt, kaldırım, üstgeçit, köprü gibi yapım, onarım ve yenileme çalışmalarının eşgüdüm içinde planlanması ve gerçekleştirilmesi; bu bağlamda iş tekrarlarının, zaman ve kaynak israfının, araç ve yaya trafiğinde aksamaların önlenmesi ve altyapı çalışmaları sırasında günlük yaşamın rahat bir biçimde sürdürülmesi açısından bu durum, büyük önem taşımaktadır (TC Sayıştay Başkanlığı, 2008: 1). *Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliği* bağlamında oluşturulan “Ulaşım Koordinasyon Merkezi (UKOME)” ve “Altyapı Koordinasyon Merkezi (AYKOME)”, bu amaca hizmet etme, bu konuda yaşanan sorunlara çözüm üretme ve birimler arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlama iddiasıyla oluşturulmuştur. Bu yönetmeliğin 5. Maddesine göre “Büyükşehir belediyesi altyapı koordinasyon merkezi ile ulaşım koordinasyon merkezi büyükşehir belediye başkanına bağlıdır”. 6. Maddesine göre ise “Altyapı koordinasyon merkezi ile ulaşım koordinasyon merkezi tarafından alınan ortak yatırım ve toplu taşımayla ilgili kararlar büyükşehir belediyesi, büyükşehir dâhilindeki diğer belediyeler ve büyükşehir sınırları içindeki kamu kurum ve kuruluşları ile diğer gerçek ve tüzel kişileri bağlar” (Büyükşehir Belediyeleri Ulaşım Koordinasyon Merkezi-UKOME Kılavuzu, 2015; Keleş, 2014: 341). Kentsel alanda değişen ihtiyaç, talep ve beklentiler nedeniyle yeniden üretilmeyi gerektiren teknik altyapı hizmetleri, zaman-verimlilik-süreklilik-işbirliği ekseninde ussal hareket etmeyi gerektirdiğinden, kentsel ölçekte kamusal hizmet veren birimler arasında eşgüdüm içinde çalışmayı gerektiren böyle bir yapılanmanın işlevselliği, sağlıklı kentsel gelişme ve toplumsal maliyet açısından önemlidir.

3. Teknik Altyapı Hizmetlerinin Yeniden Üretiminde Toplumsal Maliyet Sorunsalı

Kentsel alanda yaşam kalitesi, toplumsal ihtiyaçların karşılama düzeyi ile ilgili bir kavramdır. Kentsel yaşama ilişkin talep ve beklentilerin karşılık bulma düzeyi kent fonksiyonlarının işlevselliği ile sağlık, güvenlik, estetik, yeşil alan gibi kentsel yaşam alanları arasındaki niteliksel ve mekânsal (fiziksel) farklılaşmayı görünür kılar. Bu anlamda kent yönetiminin öncelikli amacı söz konusu niteliksel ve mekânsal farklılaşmayı ortadan kaldırarak, kentsel alanda yaşam kalitesini yükseltecek politikalar üretmek ve hayata geçirmek olur/olmalıdır. Kentsel yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen kentsel politikaların başarı durumu ise sınırlı mali kaynakla-

rın ussal ve verimli kullanım ilkesine bağlılık ölçütünde gerçekleşebilir. Bu koşulun gerçekleşmesi ise hizmet verme ve yatırım yapma yönteminde etkinliği ve verimliliği esas alan ve savurganlığa yer vermeyen kentsel politikaların üretilme ve uygulanma edimine bağlıdır. Bu bağlamda kent yönetiminin öncelikli görevi sınırlı mali kaynakların ussal ve verimli kullanılmasını sağlamak ve kentsel altyapıya ilişkin kamusal hizmet ve uygulamalarda etkinliğin ve verimli çalışmanın esas olduğu bir yönetim anlayışını tesis etmek olmalıdır. Kentsel teknik altyapı hizmetleri konut, temiz su, kanalizasyon, yağmur suyu drenajı, çöp ve katı atık sistemi, elektrik dağıtımı, doğalgaz, merkezi ısıtma ve telekomünikasyon gibi gündelik yaşamı kolaylaştıran kamusal nitelikli hizmetler olup nitelikleri gereği bu hizmetlerin üretiminde süreklilik esastır. Dolayısıyla kentlerde yaşam kalitesini daha nitelikli hale getiren ve gündelik yaşamın kesintiye uğramadan devamlılığını sağlayan bu hizmetler, düzenli olarak yeniden üretilmeyi gerektirir.

Kentsel teknik altyapı hizmetleri ulusal, bölgesel ve yerel kalkınmayı tetikleyen, destekleyen ve tamamlayan önemli kamusal yatırımlardır. Ussal politikalar/planlar bağlamında yürütülen kentsel teknik altyapı hizmetleri yerel kalkınmayı destekleyip tetikler; yerel kalkınma ise kaliteli kentsel yaşam düzeyini yükseltir ve toplumsal gönenci artırır. Göymen (2010: 132-133), yerel kalkınmanın temel vurgu noktaları üzerinde durur. Yazara göre, kalkınma, insan odaklı değildir. Salt büyümeyi amaçlayıp büyümenin bireylere ve topluma nasıl yansıdığını ihmal eden yaklaşımlar yeterli değildir. Kalkınma, mümkün olduğu kadar eşitlikçi ve kapsayıcı olmalıdır. Kent yönetimleri kalkınmanın öncülüğünü üstlenirken kalkınma sonuçlarının toplumun değişik katmanlarını nasıl etkilediğini izlemeli ve gerektiğinde kalkınma sürecinde eşit pay alamayan kesimleri gözetici, pozitif ayırıcı politikalar uygulamalıdır. Ayrıca kalkınma ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel yönüyle çok boyutlu bir süreçtir. Kalkınma etkinliği söz konusu bu boyutlar arasında bir “tamamlayıcılık etkisi” yaratmayı amaçlamalıdır. Kalkınmanın önemli bir göstergesi ve tetikleyicisi olarak teknik altyapı hizmetlerinin üretilmesi ve kentlilere ulaştırılması sürecinde yerel kalkınmaya ilişkin bu çarpıcı vurgu noktaları kent politikalarında öncelenmelidir. Çünkü kamusal nitelikli bu hizmetlerin topluma/kent yerleşiklerine maddi ve manevi anlamda bir dönüşü söz konusudur. Kamusal bir hizmetin ya da bir malın mal oluş değerinin belirlenmesindeki veya hizmetlerin maliyetlendirilme sürecindeki amaç, geliştirilen politikaların ve bunların yansıtıldığı amaç ve hedeflerin gerektirdiği maliyetlerin ortaya konulması suretiyle politika tercihlerinin ve karar alma sürecinin ussallaştırılmasına katkıda bulunur (Gökbulut, 2015). Kamusal teknik altyapı hizmetlerin yürütülmesi/gördürülmesi sürecinde ussal politikalarla/planlarla toplumsal faydasının ençoklaştırılıp toplumsal maliyetin enazlatırıldığı bir yaklaşımın verimlilik ve etkinlik açısından değeri bu bağlamda önemli ve anlamlıdır.

Bir kentin fiziki dokusu/coğrafi yapısı ve bu yapıdan kaynaklı avantajlar ve dezavantajlar, ulaşım araçlarını da kapsayarak kent planının genel formu üzerinde belirleyici olur (Park, 2015: 42). Bundan dolayı teknik altyapı hizmetlerinin kent ölçeğinde bütüncül bir yaklaşımla etkin bir biçimde planlanması ve bu anlamda eşgüdümün sağlanması, imar planlarının uzun vadeli olarak kentlerin fiziki ve demografik özelliklerine uygun yapılmasına bağlıdır. Bu anlamda imar planları, kentsel alanı bir bütün olarak planlayan ve gelişimine yön veren belgeler olması dolayısıyla her türlü kentsel çalışmanın başlangıç noktasını oluşturur (TC Sayıştay Başkanlığı, 2008: 4). Erdin (2011: 3)'e göre teknik altyapı hizmetlerine ilişkin projelerin nitelikleri, standartları ve gereksinimleri bir yerleşmenin sahip olduğu coğrafya, topografya, doğal kaynaklar, iklim koşulları, kültürel yapı, yaşam koşulları ve alışkanlıkları, sosyo-ekonomik yapı gibi niteliklere ve dinamiklere bağlı olarak değişir. Bir yerleşmenin sahip olduğu bu ayrıcalıklı nitelikler ve dinamikler teknik altyapı hizmetlerine, projelerine ilişkin genel bir standardizasyondan ve optimizasyon yönteminden söz etmeyi güçleştirir. Yazara göre teknik altyapı hizmetleri politik, yönetsel, finansal, planlama ve mühendislik gibi birçok unsura göre de değişir ve bu bağlamda kamusal hizmetlerin uygulanma biçimi de farklılık gösterir. Ancak yazar, teknik altyapı hizmetlerini etkileyen tüm bu unsurlar arasında planlama ve mühendislik alanına özel bir değer atfeder. Söz konusu bu uzmanlık alanları, kentsel mekânın oluşturulmasında ve biçimlendirilmesinde rolleri itibarıyla ve bir uygulamada ortak, eşgüdümlü ve eşzamanlı ele alınmasının gerekliliği nedeniyle diğerlerinden farklılaşıp öne çıkar. Kent ölçeğinde içme suyu temini, kanalizasyon ve arıtma sistemleri kurma, yağmur suyu drenajı oluşturma, katı atık toplama ve depolama, farklı ulaşım sistemleri arasında entegrasyonu sağlama, kentin enerji ihtiyacını çevresel etkilerini minimuma indirecek biçimde sağlama, haberleşme ve iletişim ihtiyacını karşılama gibi çok farklı altyapı ihtiyaçları hem ayrı hem de birbirleri ile ilişkili biçimde ele alınmalıdır (Kılıç, 2014: 3). Ayrıca bu etkinliklerin söz konusu bu iki uzmanlık alanının odağında olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Kent ölçeğinde böylesi yoğun teknik bilgi, veri, işbirliği, emek ve ihtimam gerektiren bir çalışma, ancak kararlı bir kent yönetiminin mühendislik bilgisine dayanan ussal kentsel politika/ planlama etkinliği çerçevesinde başarılı bir uygulamaya dönüşebilir.

Kent planlama etkinliğine veri olan kentsel değişkenler ve kodlar, uzun bir sürecin birikimi olarak, insanın üreterek topluma/kente katkıda bulunduğu maddi ve manevi çok sayıda değerinin bileşiminden oluşur. Kentsel alana ilişkin her türlü politika, plan ve hizmet üretme sürecinde söz konusu bu kentsel değişkenler ve kodlar, mutlaka dikkate alınmalı ve kentsel politika çerçevesinde teknik altyapı hizmetleri, yerleşmeye ilişkin mevcut veri, bilgi, eşgüdüm, işbirliği ve emek yoğun bir çalışma planı üzerinden kurgulanmalıdır. Teknik altyapı hizmetlerinin planlanmasında dikkate alınan/alınması gereken değişkenler ve kodlar kent sınırları,

planlama sınırı, teknik altyapı sistemi hizmet alt bölgeleri ve sınırları, kentle ilgili mevcut bilgiler, mevcut nüfus büyüklüğü ve dağılımı, mevcut yapı yoğunluk dağılımı, mevcut yol güzergâhı ve uzunluğu, mevcut arazi kullanım durumu ve arazi sahipliği, mevcut hizmet alanı ve nüfus yapısı, mevcut yolların kademelenmesi/tipi ve özellikleri, mevcut sosyo-ekonomik yapı, mevcut trafik özelliği ve taşıt-yaya trafiği önerileri, imar planının uygulanması, imar planının öngörülere, öneri nüfus büyüklükleri ve dağılımı, öneri yapılaşma koşulları, öneri yol güzergâhı ve uzunluğu, öneri arazi kullanım durumu ve arazi sahipliği, öneri hizmet götürülecek alan ve nüfus yapısı, öneri yolların kademelenmesi, tipleri/özellikleri ve eğitim durumu biçiminde sıralamak mümkündür (Erdin, 2011: 8). Bu bileşenler benzer biçimde kentsel politikanın ve planlama etkinliğinin belirlenmesinde kullanılan zengin içerikli önemli kentsel verilerdir. Ne var ki, imar ve bölgesel araştırmalara göre kentin yayılması kent planlarında, yoğunlukla fiziki büyüme açısından düşünülür (Park, 2015: 90). Bu sınırlı kent okuması/yaklaşımı dolayısıyla birçok kentsel değişken ve kodların planlama etkinliğinin dışında kaldığı söylenebilir. Eksik veri girdisi dolayısıyla görece olarak çok sayıda kamusal hizmetlerde olduğu gibi teknik altyapı hizmetlerinde de verimliliği ve etkinliği yakalamak, bu bağlamda güçleşmektedir.

Ülkemizde kent planlaması bağlamında teknik altyapı yatırımlarına ilişkin karar alınırken bir yerleşmeye ilişkin değişken ve kodların ussal bir biçimde ve zengin bir içerikle planlama etkinliğine dâhil edildiği söylenemez. Esasında teknik altyapı hizmetlerinin planlanması ve eşgüdüm içinde yürütülmesinde önemli bir araç olan imar planları, kent yönetimi tarafından, kentlerin gelişimi ve büyümesi bağlamında zamanında, gereksinimleri karşılayacak biçimde hazırlandığını ya da teknik altyapı hizmetlerinin kentlerin gelişimine yön vermek için hazırlanan imar planlarıyla uyum içinde olduğunu söylemek yanıltıcı olur. Ayrıca kentleşme hızına, kentlerin büyümesine ve yayılmasına bağlı olarak ülkemizde çok sık plan değişikliklerinin yapıldığı, planlama etkinliğinin kentleşme olgusunu geriden izlediği, kaçak yapılaşmaya göz yumulduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu durumun zaman içinde mevcut altyapının yetersiz kalmasıyla ve teknik altyapı hizmetlerine ilişkin talep ve beklentilerin karşılık bulmamasıyla sonuçlandığı da vurgulanmalıdır. Hatta bu durumun, özellikle parasal kaynaklar, teknik donanım, uzman personel gibi sınırlı kaynaklar dolayısıyla hizmetlerin aksamasına, iş tekrarlarına, zaman ve kaynak kayıplarına, kamusal israfa ve proje uygulamalarının yarım kalmasına yol açtığı da yaygın biçimde ifade edilir (Erdin, 2011: 2; TC Sayıştay Başkanlığı, 2008: 4). Dahası ağırlıklı olarak siyasal ve ekonomik nedenlerle yoğunlaşan kırdan kentte nüfus hareketliliği dolayısıyla özellikle büyük kentlerdeki nüfus ve yapı yoğunluğunun öngörülenin çok üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle bu kentlerde görülen altyapı yetersizliği, yaygın kent sorunları arasında öteden buyana yerini sağlamlaştıran kentsel sorunlardan biridir. Kılınc (2014: 10-

11)'a göre kaçak yapılaşmanın yoğun olarak yaşandığı kentlerde planları hazırlanıp altyapısı oluşturulmuş kentsel arsalar üzerinde yapılaşmanın gelişme süreci tersine dönmüştür. Bu plansız yapıli alanların altyapı sorunlarını çözmek ve bu alanlara yasal kimlik kazandırmak adına sonrada hazırlanan planlar ise altyapı projelerin birbirleri ile uyum içinde düzenli bir sistem oluşturmasını engelleyip bir taraftan altyapı kalitesini diğler taraftan yapı maliyetini olumsuz etkilemiştir. Benzer biçimde bu kontrolsüz süreç, kentin sokak ve caddelerini sürekli bir şantiye alanına dönüştürmüştür. Bu durumun kent yerleşikleri nezdinde sebep olduğu maddi ve manevi değler erozyonu, diğler bir ifadeyle ekonomik ve sosyal maliyet, söz konusu kontrolsüz sürecin önemli açmazları arasına girmiştir.

Teknik altyapı hizmetleri, niteliğı gereğı yüksek mali kaynak gerektiren kamusal hizmetlerdendir. Yüksek maliyet nedeniyle daha ussal ve planlı bir biçimde yürütülmesi gereken bu hizmetlerin ölkemizde etkin ve verimli bir biçimde yürütülmediğı gibi kent yerleşikleri için sosyal ve ekonomik anlamda ek külfet yarattığı bir gerçektir. Örneğın bir yerleşme alanında kent yönetimi tarafından hizmet gördürme yöntemlerinden olan emanet, yönetimler arası işbirliğı, ihale/sözleşme, imtiyaz, yap-işlet-devret ve belediye şirketleri gibi yöntemlerden biri tercih edilerek yol ve kaldırım çalışması yapılır. Yakın tarihte yol ve kaldırım çalışması yapılan bu sokak, doğalgaz hattının döşenmesi için yeniden kazılır. Bu çalışmadan bir süre sonra elektrik hattının toprak altına alınmak istenmesi nedeniyle söz konusu sokakta zemin yeniden açılır ve elektrik hattı toprak altına alınır. Bu çalışmadan bir süre sonra artan nüfus yoğunluğu nedeniyle kanalizasyon hattının atık su transferinde yetersiz kaldığı gerekçesiyle değışimine karar verilir ve söz konusu sokağın zemini bir kez daha bu işlem için yeniden kazılır. Ölkemiz kent sokaklarında yaygın biçimde tanığı olduğumuz, dahası kanıksadığımız bu iş yürütme siyasasının taraflarından olan kamusal, yarı kamusal ya da özel birimler tarafından yürütölen kentsel teknik altyapı hizmetleri, kent yerleşikleri için talep ve beklentileri karşılamaktan çok sosyal ve ekonomik anlamda sıkıntı yaratan bir uygulamaya dönüşür. Bu tarz çalışmaların sağlıklı yürütmesinde ihtiyaç duyulan verileri ve eşğüdümü sağlayan mekanizmaları neredeyse hiç dikkate almadan kentsel alanda bağımsız iş yürüten kamusal, yarı kamusal ve özel birimler, kentin geleceğini tayin eden mevcut imar planlarından da yararlanma yoluna gittikleri söylenemez. Dolayısıyla bu çalışmanın odağında olması gereken planlama kurumunu, yürütölen bu çalışmaların herhangi bir aşamasında etkin bir biçimde görmek pek mümkün olmamaktadır. Ayrıca teknik altyapı hizmetlerinin yürütölenmesinde/gördürölmesinde ağırlıklı olarak kullanılan bu yöntem dolayısıyla sıklıkla açılan ve kapatılan yolun, kaldırımının ekonomik ve sosyal maliyeti, özel anlamda söz konusu sokak sakinlerine, kullanıcılarına ve esnafa, genel anlamda tüm topluma tekrar tekrar ödetilmektedir. Bu tarz hizmet yürütme/gördürme siyasasının çevrede yarattığı kirlilik, gürültü, insanların gündelik işlerini yaparken kullanmak zorunda oldukları güzergâhın gü-

venli olmaması dolayısıyla olası yol kazaları, trafik kazası, yağmur nedeniyle yol zemininde göçme, civardaki esnafın iş kaybı vb. olumsuzluklar, bir plana bağlı kalmaksızın eşgüdümsüz ve parçalı iş yürütme politikasının açmazları olarak gündelik yaşantımıza sirayet etmiş bulunmaktadır.

Gündelik yaşantımızda sıklıkla yaşanan bu ve buna benzer çok sayıdaki sorun, kentsel alanda özellikle teknik altyapı hizmetlerinin yürütülmesinde kaynakların verimli kullanımının önündeki en önemli güçlüğün eşgüdüm eksikliği olduğunu göstermektedir. Kılıç (2014: 12-14)'a göre, planlarla altyapı projeleri arasında, kent plancıları ile altyapı mühendisleri arasında, yerel yönetimlerle merkezi yönetim arasında eşgüdümün sağlanması, en azından var olan kaynakların verimli kullanımını sağlayacaktır. Bu amacı gerçekleştirmeye dönük olarak büyükşehir belediyelerinin yönetimine ilişkin yasal düzenlemeler kapsamında büyükşehirlerde AKOME (Altyapı Koordinasyon Merkezi) ve UKOME (Ulaşım Koordinasyon Merkezi) kurulmuş olmasına karşın, bu merkezlerden de beklenen verim alınmamıştır. Ülkemizde yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesine yönelik politikaların bir yansıması olarak altyapı çalışmaları arasında eşgüdümün sağlanması görevi, ilk kez 3030 sayılı Kanunla Büyükşehir Belediyelerine verilmiş ve Altyapı Koordinasyon Merkezleri (AYKOME) kurulması öngörülmüştür. Daha sonra yapılan yasal düzenlemelerle görev kapsamı genişletilmesine rağmen, büyükşehir belediyelerinde altyapı faaliyetlerinin eşgüdümünde ve işbirliğinin sağlanmasında beklenen gelişme elde edilememiştir (TC Sayıştay Başkanlığı, 2008: 1-3). Çünkü kentsel alanda bu tarz bir ortaklık modeli kamu ve yarı kamusal birimler ile elektrik, su, gaz, telekomünikasyon vb. altyapı hizmeti veren diğer özel yatırımcı birimlerini de içerecek biçimde düzenlenmeyi gerektirir. Ne var ki, mevcut yasal düzenlemeler, yerelde özel hukuk kurallarına göre hizmet yürüten birimleri dikkate almaksızın kent ölçeğinde teknik altyapı hizmetlerini yürüten birimlerin tümünü kamu kurumu olarak değerlendirmiştir. Kentsel alanda teknik altyapı hizmetlerinin yürütülmesi/gördürülmesi esnasında birimler arasında yaşanan eşgüdüm eksikliğinde bu yanlış düzenlemenin/uygulamanın büyük payı olduğu gerçeği, yadsınmaz.

4. Sonuç

Genel anlamda altyapı yatırımları, özel anlamda kentsel teknik altyapı yatırımlarından olan su, kanalizasyon, gaz, elektrik, telefon, yol, asfalt, kaldırım, üstgeçit, köprü gibi kamusal hizmetler yerleşme koşullarının düzeltilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacına hizmet ettiği kadar, ekonomik verimliliğin artması ve yerel kalkınmanın sağlanmasında da belirleyici temel kamusal hizmetlerdir. Toplumsal refah açısından faydası ölçülemeyen bu hizmetler, niteliği gereği ihtiyaç, talep ve beklentiler ekseninde üretilmesi zorunlu olan ve düzenli olarak yeniden

üretilmeyi gerektiren yatırımlardır. Bu hizmetlerin yürütülmesinde yaşanacak muhtemel bir kesinti, gündelik yaşam pratiklerini doğrudan etkiler ve kentsel yaşam kalitesini aşağı çeker. Kentsel ölçekte bu hizmetleri gerçekleştirmekle yükümlü sayılan kamusal, yarı kamusal ve gerçek tüzel kişiler arasında eşgüdüm eksikliği, söz konusu teknik altyapı hizmetlerinin bir takvime bağlı olmaksızın aynı mekânda farklı birimler tarafından farklı siyasalar bağlamında parçacıl biçimde yürütülmesine sebebiyet vermektedir. Toplumsal mağduriyet ve ekonomik maliyet yaratan bu durumun temelinde kamusal görevlerin paylaşımı konusundaki görelî belirsizlik ve birimler arasındaki parçacıl iş yürütme/gördürme siyasası bulunmaktadır. Kentsel alandaki sınıfsal farklılaşmayı ortadan kaldıran, kent çeperlerindeki çöküntü alanlarının sağlıklı bir dokuya kavuşturulmasını sağlayıp bu alanların kentle bütünleşmesini sağlayan teknik altyapı hizmetleri, kent formu ve kentsel yaşam kalitesi üzerinde belirleyici olan önemli kamusal hizmetlerdendir. Tam da bundan dolayı söz konusu bu hizmetler, uygun yerlerde, yeterli nitelik ve nicelikte kent yerleşiklerinin talep ve beklentileri doğrultusunda hakkaniyet ölçütünde gerçekleştirilip ihtiyaç ekseninde düzenli olarak yeniden üretilmeli ve hepsinden önemlisi kentsel alanda ortak iyiliği ve eşgüdümü esas alan ussal bir politikanın/planlamanın başlıca konusu olmalıdır.

KAYNAKÇA

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, (R.G. Tarihi: 23/7/2004), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.doc> (06.10.2015).

5393 sayılı Belediye Kanunu, (R.G. Tarih: 13/7/2005), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (06.10.2015).

Bayraktutan, Yusuf (2015), “Kalkınma ve Altyapı”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/457/5186.pdf> (12.09.2015).

Büyükşehir Belediyeleri Koordinasyon Merkezleri Yönetmeliği, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060615-3.htm> (05.10.2015).

Büyükşehir Belediyeleri Ulaşım Koordinasyon Merkezi (Ukome) Kılavuzu, <http://www.tbb.gov.tr/download.php?dosya=storage/catalogs/0702086001399467272.pdf&dosyaAdi=ukome-kilavuzu> (06.10.2015).

Erdin, Hilmi Evren (2011), “Şehirselleşmelerde Teknik Altyapı Sorunlarının Proje Niteliklerini Belirleyen Ortak-Eşgüdümsel Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi, Tire Belediyesi (İzmir) Örneği”, DEÜ Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi Cilt:13 Sayı: 2 s. 1-22 Mayıs 2011, <http://web.deu.edu.tr/fmd/s38/S38-m1.pdf> , Erişim Tarihi: 8.9.2015.

Genç, Ömür; Erdal Ertuğrul (2007), Altyapı Yatırımlarının Finansmanı, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü / Mart 2007 / Ankara, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2007-GA/GA-07-07-30_Kamu_Altayapi_Yatirimlari.pdf (10.10.2015).

Gökbulut, İlker (2015), “Maliyet Yönetim ve Düşürme Teknikleri”, <http://www.giv.org.tr/userfiles/files/MAL%C4%B0YET%20sunu.pdf> (Erişim Tarihi: 2.4.2015).

Güngördü, Ersin (2012), Coğrafi Mekânda Planlama ve Kalkınma İlişkisi, Nobel, Ankara.

Göymen, Korel (2010), Türkiye’de Yerel Yönetişim ve Yerel Kalkınma, Boyut Yayıncılık, İstanbul.

Eryılmaz, Bilal (2015), Kamu Yönetimi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Keleş, Ruşen (2006), Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.

Keleş, Ruşen (2014), Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

Kılıç, Sibel Ecemiş (2014), Şehir Altyapısı, Nobel, Ankara.

Kılınçaslan, İsmet (2010), Kent Ekonomisi, Ninova Yayınları, İstanbul

Park, Robert E.; Ernest W. Burgess (2015), Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler, Çev. Pınar Karababa Kayalığıl, Heretik, Ankara.

TC Sayıştay Başkanlığı (2008), Büyükşehir Belediyelerinde Altyapı Faaliyetlerinin Koordinasyonu (Performans Denetimi Raporu), <http://www.sayistay.gov.tr/rapor/perdenrap/2008/2008-1Aykome/2008-1Aykome.pdf>, Erişim Tarihi: 21.7.2015.

Tekeli, İlhan (2010), Kentsel Arsa Altyapı ve Kentsel Hizmetler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara.

Uğur, Abdullah; Alpaslan Aliağaoğlu (2015), Şehir Coğrafyası, Nobel Ankara.

BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ KENTİÇİ ULAŞIM ANA PLANLARININ ERİŞEBİLİRLİK VE ENERJİ KORUNUMU ODAKLI İRDELENMESİ

Prof. Dr. **Hülagü KAPLAN**

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Zümrüt KAYNAK ÖZBAHAR

Y. Şehir Plancısı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Giriş

Geçtiğimiz yüzyıl evrensel düşüncede yeni bir kavram olarak parlayan ve kendi paradigmasını oluşturan sürdürülebilirlik; enerjinin üretimi, dağıtımı ve tüketimi konusunda hem fosil yakıtlara, hem de nükleer enerji'ye sağlam, yenilenebilir seçenek grubu oluşturmaktadır.

Diğer yandan; kentiçi ulaşımın enerji korunumu odaklı sürdürülebilirliğinin sağlanması için, erişilebilirlik ile enerji korunumu arasındaki güçlü ilişki, erişilebilirliğin enerji korunumu sağlamada ve enerji korunumunun erişilebilirliğe sağladığı katkıya dair bilimsel, teknolojik ve sosyolojik bulgular; müdahale-mücadele ve planlama ilke ve stratejilerinin önemini ortaya koymaktadır.

Milenyum çağının çok başlarında olunmasına rağmen, “enerji korunumu”nun; içinde bulunduğumuz çağın, çevresel, ekonomik, politik, sosyal ve toplumsal öncelikleri; müdahaleler ve mücadeleler açısından önde gelen bir konusu olacağı tartışmasız bir kabuldür.

Gelişmiş ülkeler tarafından yapılan kentsel ulaşım planlaması ve müdahale örneklerinin incelenmesi; kentiçi ulaşımında enerji bağlamı sürdürülebilirliği sağlayıcı müdahale-mücadele-planlama yöntemlerinin daha net olarak ortaya çıkarılmasına

ve kentlerimiz için deneyimlerden yararlanılarak, bu konuda uygulanabilirliğin sağlanmasına yardımcıdır.

Ancak ülkemizdeki kentiçi ulaşım planlamasında halen analizi ve plan kararları bağlamında bir sorunsal olarak karşımıza çıkan “sürdürülebilirlik” kavramının, özellikle ekolojik sürdürülebilirlik bileşeninde “enerji korunumu” odaklı olmak üzere; çevrenin korunmasını hedef alan ve bu korunumu sağlayan mekânsal olgu, güzergah ve taşıta ilişkin ilkelerle ve yöntemlerle ele alınmasına; plan kararlarında, filo veya işletme stokunun oluşturulmasında, ihale ve uygulamaya yönelik konularda planlama-müdahale-mücadele triası'nın birbiriyle uyumlu olması-veya olamaması-nın gözden geçirilmesine gereksinim bulunmaktadır.

Kentsel çevrenin kalitesinin artırılması, kentleşmede koşulların iyileştirilmesi, ekonomik gelişme ve sosyal eşitliğin sağlanması için; en önemli kentsel altyapı bileşenlerinden birisi kentiçi ulaşımıdır. Kentiçi ulaşımında, “enerji korunumu” odaklı mücadele-müdahale ve planlama yöntemlerinin, ülkemiz yerel yönetimleri içinde, bilgilendirme, araştırma ve planlama yönleri ile önder konumda olmaları beklenen büyükşehir belediyeleri için tespit edilmesi ve iyileştirilmesi; sürdürülebilirliğin sağlanması yolunda atılması gereken önemli bir adım olarak öngörülmelidir.

Yerleşmelerin ekolojik ayak izinde önemli bir pay sahibi olan ulaşım sektörünün, ülkemizde yerel yönetimler tarafından sürdürülebilirlik bağlamında enerji girdisi ve çıktısı yönü ile irdelenerek ve daha kaliteli kentsel çevre ve kentsel yaşam için önlemlere bağlanarak, planlanması; buna göre müdahale ve mücadele yöntemlerinin belirlenmesi; nazım planlamanın da, kentiçi ulaşım planlamasının da, karar ve hedefler ile bu hedeflere varmak üzere stratejiler üretmesi gereken bir ilgi alanıdır.

Nitekim; büyükşehir belediyeleri tarafından bugüne kadar yapılmış olan kentiçi ulaşım ana planlarında; ulaşımında enerji ve enerji korunumuna dair analiz, plan kararları ve yapılan müdahaleler konusunda farklılıklar bulunmaktadır.

Bu anlamda, bildiride: kentiçi ulaşımında sürdürülebilirliği sağlayıcı temel bileşen olduğu bildiri sahipleri tarafından benimsenen “enerji korunumu”nun; hareketlilik yönetimi, erişilebilirlik, temiz ulaşım ve temiz taşıt teknolojileri ana başlıkları çerçevesinde, büyükşehir belediyeleri tarafından yapılan kentsel ulaşım ana planlarımızdaki yerinin, planlama ve müdahale yöntemleri açısından irdelenmesini sağlamak; bu planlarda sürdürülebilirliğin bileşeni olan enerji korunumunun yerini belirlemeye çalışmak ve kentsel ulaşım altyapısının ve planlamasının sürdürülebilir olması amacıyla uygun olarak, benimsenebilir ve uygulanabilir kentiçi ulaşım stratejilerin belirlenmesine yardımcı olmak, amaçlanmıştır.

Bildiri; büyükşehir belediyeleri tarafından yapılan kentiçi ulaşım planlarını kapsamakta olup, irdelemenin sağlıklı bir biçimde yapılmasını teminen, kentiçi ulaşım

mın sürdürülebilir planlanmasına yönelik kuramsal gelişmeler ve yurtdışı deneyimlerinden faydalanılarak yapılan analizler, irdelenmenin yapıldığı ilkelerin oluşum eksenini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, bildiri kapsamında belli bir örnekleme yöntemi ile, büyükşehir belediyeleri tarafından yapılan veya yaptırılan ulaşım ana planları kategorik olarak incelenerek, yapıcı önermelerin ortaya çıkmasını sağlayan sonuç elde edilebilmektedir.

Çalışma sonunda, sürdürülebilirliğin bu önemli bileşeninin; planlarda ve genel anlamda müdahale biçimlerinde nasıl kapsandığı, nelere ve nerelere dikkat çekilmesi gerektiği konusunda elde edilen bilginin, bu konudaki bilgi birikimine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda, yenilenebilir enerji, bunun ulaşım sektöründe kullanılabilirliği, enerji odaklı ulaşım alt yapısının geliştirilmesinin irdelenmesi, daha ayrıntıda enerji korunumu odaklı ulaşım planlaması yöntemleri olarak incelenmektedir.

Bildiride yer alan başlıklar, sırası ile,

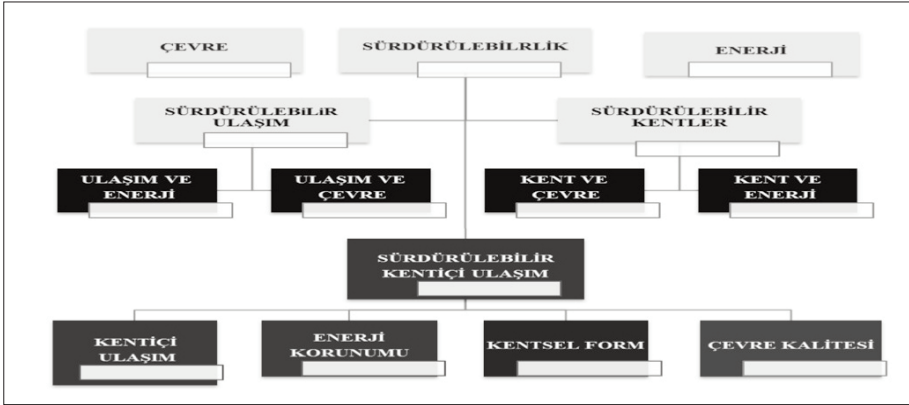
- i. sürdürülebilirlik bağlamında kentiçi ulaşımın yeri,
- ii. kentiçi ulaşım planlamasında “enerji korunumu”nun yeri, “enerji korunumu” sağlayıcı planlama ve müdahale yöntemleri; yurtdışı kentsel ulaşım planlaması örneklerinin, “enerji korunumu” odaklı irdelenmesi,
- iii. ülkemiz büyükşehir belediyeleri tarafından yapılan kentiçi ulaşım planlarındaki müdahale ve planlama yöntemlerinin, “kentiçi ulaşımında enerji korunumu” odaklı irdelenmesi,
- iv. sonuç ve değerlendirme; müdahale ve planlama ilke ve yöntemlerinin karşılaştırılması; elde edilen bulguların yorumlanması ve mücadele belirlemesi; bu kapsamda geliştirilen önermeler’dir.

Anahtar kelimeler: *Sürdürülebilir kentiçi ulaşım, kentiçi ulaşım planlaması, erişebilirlik, büyükşehir belediyeleri, enerji odaklı müdahale, enerji korunumu odaklı planlama.*

Sürdürülebilirlik Çerçevesinde, “Kentçi Ulaşım”Da Enerji Korunumu Ve Erişilebilirlik

“Brundtland Ortak Geleceğimiz” Raporu ile 1987 yılından itibaren başlayan süreçte, gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş olan tüm ülkeler tarafından kabul edilen “Sürdürülebilir Kalkınma” ilkesi, 2015 yılında kabul edilen “Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi” kapsamında “Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” ile birlikte, içinde bulunduğumuz milenyum çağının en temel ihtiyaçlarından biri olan enerjinin ve enerji korunumunun yerine ve önemine daha da vurgu yapmaktadır.

Ulaşım da enerji korunumunun, hareketlilik yönetimi, erişilebilirlik, temiz ulaşım ve temiz taşıt teknolojileri ana başlıkları çerçevesinde, bugünkü ve gelecekteki payının artırılması ihtiyacı, hem teorik çalışmaların, hem de iyi uygulama örneklerinin sonuçlarının bir çıktısıdır.

Şekil 1. Sürdürülebilirlik bağlamında kentçi ulaşım

Nitekim; ulaşım da sürdürülebilirliği sağlayan etmenler aynı zamanda, erişilebilirlik ve enerji korunumunu da sağlamaktadır [1].

Tablo 1. Ulaşım da sürdürülebilirlik analizi [1]

ULAŞIM HEDEFLERİ	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK AYAĞI		
	Ekonomik	Sosyal	Çevresel
Ulaştırma güvenliğinin artırılması			
Sağlık oluşturulması			
Erişimin geliştirilmesi			
Sıkışıklığın azaltılması			
Toplumsal ayrışma ve korkunun azaltılması			
Biyo çeşitliliğin ve peyzajın korunması			
Gürültünün azaltılması			
SGE'nin azaltılması			
Hava kalitesinin artırılması			

Ulaşımında akıllı planlama, mali önlemler ve temiz yakıtlar konusunda yenilikçi önerileri içeren ve “Engelle, Kaydır, Geliştir/EKG (Avoid, Shift, Improve/ASI)” [1, 2, 3] olarak sınıflandırılan stratejiler kapsamında ulaşımında enerji korunumunu sağlayan önlemler, aynı zamanda erişilebilirliğin artırılmasına da katkı sağlamaktadır.

Tablo 2. EKG önlemlerinin yapısı [2]

	Engelin kaldırılması	Katalitik	Yenilikçi
Aksi Uygulamaları Engelle	Otopark önlemleri Yakıt yardımları, taşıt onay ücretleri	Yol ücretlendirme / sıkışıklık bedelinin uygulanması Transite yönelik gelişme Toplu taşıma sistemlerinin optimizasyonu	Kompakt ve karma arazi kullanımlı kentler ve pilot uygulamaların geliştirilmesi
Bu yöne Kaydır	Parketme önlemleri Özel sektörün katılımı için yönetsel çerçeve	Hızlı Transit Otobüs planları Kentsel raylı sistem planları Geleneksel otobüs sistemlerinin optimizasyonu Bisiklet ve yaya altyapısı	Düşük / Sıfır emisyonlu bölgeler Kentsel ulaşım sistemleri için performans tahmin planları
Bu alanda Geliştir	Yakıt ekonomisi standartları düşük taşıtlara vergi Hız limitleri	İkinci nesil biyo yakıtlar Düşük dirençli yol yüzeyi	Elektrikli taşıtlar için dolmuş istasyonu altyapısı Akıllı Ulaşım Sistemleri

Tablo 3. Ulaşımında Enerji Korunumu ve Emisyon Azaltım Stratejileri [4]

Temiz taşıtlar	Hareketlilik yönetimi
Her yolculuk birimi için yakıt tüketiminin ve kirlenici emisyonların azaltılması	Toplam taşıt yolculuğunun azaltılması
Anti-başboşluk programları ve yasaları	Arabasız planlama ve taşıt sınırlamaları
Harç indirimleri (verimsiz taşıtlardan alınan harçların verimli taşıtlara aktarılması-feebate)	Ev-iş yolculuklarını azaltım programları
Filo yönetimi ve sürücü eğitimi	Mesafe tabanlı taşıt garantisi ve kayıt bedelleri
Yakıt verimlilik standartları	Mesafe bazlı emisyon harçları
Yakıt kalitesinin geliştirilmesi	Verimli otopark yönetimi ve ücretlendirmesi
Yakıt vergisi artışı	Toplu taşıma ulaşımı yönetimi
Muayene/denetleme ve bakım programları	Yakıt vergisi artışı
Düşük emisyonlu taşıt şartları	Hareketlilik yönetimi pazarı
Düşük emisyonlu taşıt satışının teşvik edilmesi	Motorize olmayan ulaşımın geliştirilmesi
Motorsikletler ve temiz taşıtların kullanımının teşvik edilmesi	Sürüş-paylaşımının / paylaşımli gezintinin / binışin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi
Otoyolların yüzeyinin yenilenmesi	Yol ücretlendirmesi
Yol kenarlarına “yüksek salıcı” ibaresinin verleştirilmesi	Tele çalışmanın desteklenmesi
Hurda programları	Transitin (toplu taşımanın) geliştirilmesi ve teşvik edilmesi

Ulaşımında enerji korunumunu ve emisyon azaltım stratejilerini içeren önlemlere yer veren ve Litman T. (2012) tarafından yapılan çalışmadaki [4] analizler, aynı zamanda erişilebilirlik önlemleri ile örtüşmekte olup, bu analizlere, Tablo 3.'de yer verilmektedir.

Bu aşamada; enerji korunumunu sağlayıcı önlemler ile erişilebilirliği sağlayıcı önlemler arasında doğrusal bir ilişki olduğu yönünde bir varsayma gidilebilmektedir.

“Kentiçi Ulaşımında Enerji Korunumu ve Erişilebilirlik”: Uluslararası İyi Uygulama Örnekleri

Uluslararası iyi uygulama örneklerine bakıldığında; kentiçi ulaşımına yönelik enerji korunumunu ve erişilebilirliği sağlayıcı yöntemlerin ve önlemlerin, her geçen gün artarak devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda yapılan uygulama örnekleri hakkında en son yapılan bir çalışmada [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11] ayrıntılı bilgilere yer verildiğinden burada yinelenmeyecek olup, kısa ve öz olarak, Tablo 4 ve Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 4. Kentiçi Ulaşımına Yönelik Uluslararası Yasal Çerçeve [11]

İlk Temeller
1923: ABD’de Kansas kenti Trafik Güvenliği Konseyi ; 3 E; 1963; Buchanan Raporu; (trafik sıkışıklığı)
Birleşmiş Milletler Nezdinde
1972: Stokholm Konferansı; 1987: “Bruthland Ortak Geleceğimiz, 2012: Rio+20 zirvesi 1976: Habitat I, 1996: Habitat II 2002: “II.Sürdürülebilir Kentler” Konferansı ile eko-tech
Avrupa Birliği Nezdinde
1982: “Avrupa Kentsel Şartı”. 1988: “Avrupa Kent Kartası”, 1988 : Avrupa Yaya Hakları Kartası 1990: “Yaya Hakları Bildirgesi” , 1994: Aalborg Kartası, 1995: Bologna Kartası, 1996: Avrupa Kent ve Kasabaları Lizbon Eylem Planı, “Yeşil Bildiri”; 1998: Cardiff Zirvesi; 2007: Yeşil Kitap, Avrupa Şehircilik Konseyi ( ) 2003: Buruj Deklerasyonu, 2004: Stockholm Kartası, 2005: AB “Bisiklet Kenti (Velo-City)” Konferansı 2002: CIVITAS kentler ağı ve Ulaşım Beyaz Dokümanı
Uluslararası Diğer Kuruluşlar Nezdinde
1997: (51 Avrupa ülkesi) DSÖ’nün ulaştırma sağlık ve çevre bölümü, 2009: DSÖ; Yol Güvenliliği Üzerine Moskova Bildirgesi ile de SGE’nin azaltılması 2008: (EEA) yeşil ulaşım kararı, (OECD) Uluslararası Ulaştırma Forumu, “ Ulaşım ve Enerji: İklim Değişikliği Sorunu” Diğer Uluslararası Sözleşmeler

Tablo 5. Kentiçi ulaşımda enerji korunumunu sağlayan iyi uygulama örnekleri [11]

Kentsel Form-Kentiçi Ulaşım Planı İyi Uygulama Örnekleri
Güney Devondaki Sherford,, Stokholm , Gothenburg, Kopenhag, Zürih, Petersburg, Pensilvanya, İle-de-France, Vancouver, Güssing, Hollanda, ABD, Portland, Magarpatta, Kuribata, Kore, Dongtan, Şenyang, Hong Hong, Singapur, Freiburg, Masdar, Malmö, Paljassaare Yarımadası, Treasure Adası, Zira Adası
Kentiçi Ulaşımına Yönelik Alınan Önlemler
Birleşik Krallık, Nottingham, ABD, Avustralya, Londra, Paris, Avusturya, Hollanda, Danimarka, İsviçre, Tokyo Singapur, Bankok ve Norveç
Taşıt Teknolojisine Yönelik Önlemler
Japonya, Kore, Peru, Brezilya, Uruguay, Paraguay, Kolombiya, Şili, Arjantin, Meksika, Bolivya, Kolombiya, Santiyago, Lima, Buenos Aires, Bogota, Kuribata, Santiyago, Quito, Guayaquil, Rio de Janeiro, Medellin, Leon, Pereira, Guadalajara, Bucaramanga, Barranquilla, Medellin, Merida, Sao Paulo, Proto Alegre, Belo Horizonte, Caracas, Los Teques, Valencia, Manizales

Tablo 6. Bisikletli Yolculuk Oranları [12]

Londra, BK	%1.2 (2006)
Bogota, Kolombiya	%3.2 (2003)
Berlin, Almanya	%10 (2007)
Paris, Fransa	%2.5 (2007)
Barcelona, İspanya	%1.85 (2007)
Amsterdam, Hollanda	%37 (2005)
Portland, OR	%6 (2008)
Kopenhag, Danimarka	%38 (2005)
Münster, Almanya	%35 (2001)
Freiburg, Almanya	%27 (2007)
Odense, Danimarka	%25 (2002)
Groningen, Hollanda	%40 (1990'dan beri)

Tablo 6, değişik kentlerde, bisikletle yapılan yolculuk oranları hakkında özet bilgi sunmaktadır ki- bilindiği üzere bisiklet; erişilebilirliği ve enerji korunumunu sağlamada en etkin ulaşım taşıtı olarak kabul edilmiştir.

Ülkemizde; Kentsel Ulaşımında Erişebilirliğe ve Enerji Korunumuna Yönelik Önlemler / Politikalar

Türkiye’de kentiçi ulaşımına yönelik bir çok mevzuat düzenlemesi yapılmış, strateji belgeleri ve eylem planları yayınlanmış, kurumsal düzenlemelerle de desteklenmiştir. Söz konusu düzenlemeler Tablo 9’da özetlenmektedir [11].

Tablo 7. Türkiye’de Yasal Mevzuat Düzenlemeleri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 56. Maddesi
9. Kalkınma Planı, “Orta Vadeli Program”, 10. Kalkınma Planı,
Türkiye Ulusal Programı
Ülkemiz Ulaştırma Vizyonu,
11. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Şurası
Kanunlar (3194 İK, 5216 BBK, 5393 BK) İller Bankası Teknik Şartlaşması ve Yönetmelikler “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi, Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi, Trafikte Seyreden Motorlu Kara Taşıtlarından Kaynaklanan Egzoz Gazı Emsiyonlarının Kontrolünü Dair Yönetmelik, Ulaşımında Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”
Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik el Kitabı
“Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES)”
Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi, İDEP
Ulusal Enerji Verimliliği Strateji Belgesi
Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi
TÜBİTAK, Vizyon 2023 Teknoloji Öngörüsü
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 56. Maddesi
9. Kalkınma Planı, “Orta Vadeli Program”, 10. Kalkınma Planı,
Türkiye Ulusal Programı
Ülkemiz Ulaştırma Vizyonu

Çalışma kapsamında, büyükşehir belediyeleri tarafından yapılan kentiçi ulaşım planları, enerji korunumu ve erişilebilirlik açısından irdeleneceğinden, ayrıntılı bilgi almak isteyenlerin, önceki çalışmalara [6, 7, 8, 9, 11] bakması tavsiye edilmektedir.

Türkiye’de 1950-2008 yılları arasında yapılan kentiçi ulaşım planlarının irdelenmesini içeren çalışma [13] kentlerin ulaşım planlama çalışmalarını 1970 öncesi çalışmalar, 1970-1985 yılları arasında yapılan çalışmalar ve 1985-2008 yılları arasında yapılan çalışmalar olmak üzere 3 ana bölümde irdelenmiştir. Bu çalışmada ise; ülkemizde *2012 yılı Kasım ayından önce büyükşehir olan belediyeler* tarafından yapılan kentiçi ulaşım ana planları, sürdürülebilirliğin temel bileşenlerinden biri olan çevre bileşeni kapsamında ve “enerji korunumu ve erişilebilirlik” çerçevesinde irdelenmektedir¹.

1 Bu çalışmada faydalanan büyükşehir belediyelerine ait ulaşım ana planlarının raporları, kaynakçada ayrıca belirtilmemiştir. Bunun nedeni, söz konusu raporların, büyükşehir belediyeleri tarafından, elektronik ortamda ve saklanma/paylaşım koşulu ile temin edilebilmiş olmasıdır.

Söz konusu irdeleme; yazarlar (Dr. Öğrencisi Zümrüt Kaynak [Özbahar] ve Tez Danışmanı Prof. Dr. Hülagü Kaplan) tarafından 2011 yılından beri çalışmaları devam etmekte olan ve farklı zamanlarda, farklı etkinliklerde bildiri olarak da sunulan, “Kentiçi Ulaşım Planlamasında Enerji Korunumu-Kent Formu İlişkisinin İrdelenmesi” konulu Doktora Tez çalışmasının temellerini oluşturmaktadır.

Tablo 8. Önlemler(Politikalar) ve Olası Ölçütler

Temel İlkeler	<ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik, • Sürdürülebilirlik Kapsamında Enerji Korunumu 		
Anahtar Politikalar	<ul style="list-style-type: none"> • Enerji Korunumu (Enerji ve Çevre Korunumuna ilişkin ögeler) • Kentsel Form (Mekana ilişkin ögeler) • Sosyal unsurlar 		
Enerji Korunumuna Etki Eden	<ul style="list-style-type: none"> • Taşıt türü • Yakıt türü • Toplu taşıma entegrasyon (mekansal/ekonomik) 		
Kentsel Forma Etki Eden	<ul style="list-style-type: none"> • Trafik Durultma Tasarımı • Mekansal Planlama ile entegrasyon • Kentsel Tasarım ve Yaya entegrasyon 		
Sosyal	<ul style="list-style-type: none"> • Erişilebilirlik 		
Kentiçi Ulaşım Planlarında (KUP) İrdelenecek Olası Ölçütler	<p>Enerji Korunumu kapsamında</p> <ul style="list-style-type: none"> • Toplu Taşıma (TT) türü (Raylı, Lastik tekerlekli) • TT kullanılan yakıt türü (LPG, CNG, LNG vb.) • Yakıt türüne göre TT ihalelerin oranı (%) • TT ile Bilet entegrasyon sistemi (var/yok) • Bilet geçerlilik süresi (dak) • TT ile Duraklar arası entegrasyon (var/yok) • TT zamansal entegrasyon (var/yok) • Kentin hava kirliliği (miktar, emisyonlar vb) • Hız limitleri (var/yok) 	<p>Kentsel Form kapsamında</p> <ul style="list-style-type: none"> • Park-et devam-et (var/yok) • Araba paylaşımı (var/yok) • Yol Paylaşımı (var/yok-km), • Bus gate (var/yok-km), • TT için özel şerit (var/yok-km), • Bisiklet paylaşımı (var/yok) • Bisiklet kiralama (var/yok) • Bisiklet parkı (var/yok - ha) • Mekansal planlar ile eşgüdüm süreci (yıl) • Ulaşım planın geçerlilik süresi (yıl) • Dolum istasyonları (var/yok) 	<p>Sosyal Unsurlar kapsamında</p> <ul style="list-style-type: none"> • Reklam ve Bilgilendirme ve Algı Panoları (var/yok), • Elektronik Yol Yönlendirme (var/yok), • Eğitim Prg.ları (var/yok) • Akıllı Trafik Sistemleri (var/yok) • Kentin Gürültü kirliliği (miktar) • Yol, alan, otopark ücretlendirmesi (var/yok)

Büyükşehir belediyeleri tarafından yapılmakta olan kentiçi ulaşım planlarına yönelik irdeleme çalışmaları halen devam etmekte olduğundan, bu bildiri kapsamında, ülkemizdeki 2012 yılına kadar, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun olmak üzere 16 büyükşehir belediyesi tarafından yapılan kentiçi ulaşım planlarının, raporları dikkate alınarak irdeleme yapılmış olup, bu irdelemelere Tablo 8 ve 9'da yer verilmiştir.

KATEGORİK SINIFLANDIRILMA	SAMDUN	ADANA	ANTALYA	BURSA	DIYARBAKIR	ESKİŞEHİR	İSTANBUL	İZMİR	KONYA	MERSİN	SAMARNA	ERZURUM	GAZİANTEP	KAYSERİ	KOCAELİ
Kurumsal yapıya ilişkin analiz			•			•	•		•			•			•
Zayıf sistemler, Toplu taşıma, yaya ve bisikletlere yönelik fizibilite raporları		•		•	•	•	•		•	•		•			•
Arazi kullanım analizi ve UST ölçek planlaması karardarı			•		•	•	•		•	•		•			•
Yırcılık tahminleri					•	•		•				•			•
Konut ulaşıma etkileri, trafik şartlarının, hız aykırılık süratleri, otobüs kullandıkları, Yaya ve yol pedikleri			•		•		•		•			•			•
Merkezi sistemin optimizasyonu						•	•					•			•
Model denetimi		•					•		•	•		•			•
Toplu taşıma sistemi ayrıntıları		•			•	•	•		•	•		•			•
Yaya, bisiklet, motorlu taşıma ve trenleri,			•		•	•	•		•	•		•			•
Taksi, domuz mobilite ve araçları			•		•		•		•	•		•			•
Ötobüsler ve raylı sistem			•		•		•		•	•		•			•
Tünel arazi aktarımı veya entegrasyonu					•	•	•		•	•		•			•
Ötobüs			•		•		•		•	•		•			•
Akıllı ulaşım vü/veya sinyalizasyonu			•		•		•		•	•		•			•
Bilet ve biletlendirme					•		•		•						•
Park-est devam et veya silin devam et				•											
Yük taşımacılığı			•		•		•		•	•		•			•
Kentler arası ulaşım			•		•		•		•	•		•			•
Yüksek seviye yapılandırma analizi							•								•

Yapılan irdelemeye göre; kurumsal yapıya ilişkin irdelemelerin, Antalya, Eskişehir, İstanbul ve Konya’da yapıldığı; Raylı sistemler, toplu taşıma, yaya ve bisikletlilere yönelik fizibilite raporlarının Adana, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, Konya ve Mersin’de yapıldığı; Arazi kullanım analizinin yapıldığı ve üst ölçek planlama kararlarının dikkate alındığı büyükşehirlerin ise, Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, Konya, Mersin ve Sakarya olduğu görülmektedir.

Yolculuk tahminleri yapılarak kentiçi ulaşım ana planının yapıldığı büyükşehirler ise, Diyarbakır, Eskişehir ve İzmir’dir. Konut ulaşımı anketlerinin ve trafik sayımlarının yapıldığı, hız seyahat sürelerinin, otopark kullanımlarının, yaya ve yol şebekesinin dikkate alındığı büyükşehirler ise, Antalya, Diyarbakır, İstanbul, Konya ve Sakarya’dır. Mevcut sistemin optimizasyonunu hedef alan büyükşehirler ise sadece Eskişehir ve İstanbul’dur.

Antalya, İstanbul, Konya, Mersin ve Sakarya’da ulaşım modeli önerisine yer verilmiş; Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya ve Sakarya’da toplu taşıma sistemi seçenekleri geliştirilmiş; yaya, bisiklet, motosiklet ulaşımı ve tramvay; Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Mersin ve Sakarya’da dikkate alınmış; Antalya, Bursa, Diyarbakır, İstanbul, Konya, Mersin ve Sakarya’da otobüsler ve raylı sistemler ile taksi, dolmuş minibüs ve servisler dikkate alınmış; türler arası aktarma veya bütünleştirme, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Mersin’de önemsenmiştir.

Otoparklara ilişkin öneriler Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya ve Mersin kentsel ulaşım ana planlarında; Antalya, Bursa, Diyarbakır ve İstanbul’da akıllı ulaşım ve/veya sinyalizasyon; bilet ve ücretlendirme Bursa, İstanbul ve Konya’da dikkate alınmıştır.

Park-et devam et veya bisikletliler için sür- devam et uygulamasına, sadece Bursa kentsel ulaşım ana planında, hiçbir şey yapılmaması analizine ise sadece İstanbul kentsel ulaşım ana planında yer verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu kapsamda; sürdürülebilirliğin sağlanmasında, kentiçi ulaşımında enerji korunumuna yönelik önlemler, mekana ilişkin ve taşıta ilişkin önlemler olmak üzere iki ana gruba ayrılarak ve ayrıca hareketlilik yönetimi kapsamında irdelenerek, “enerji” ve “erişilebilirlik” ilişkisi irdelenmiş ve aşağıda yer alan önermeler aşağıda alınması gerekli önlemler olarak, yapılmıştır.

1. Mekâna İlişkin Önlemler

Alana Yönelik

- Arazi kullanım İmar planları ile ulaşım planlarının bütünleştirilmesi Planların, arazi kullanımı değişikliklerine ilişkin ulaşım eğilimlerinin irdelenerek, yenden gözden geçirilmesi
- Erişilebilirliğin azamileştirilmesi; Bireysel motorlu yolculuk talebinin en aza indirilmesi
- Şehir içinde farklı ulaşım türleri arasında güzergah, altyapı, aktarma bütünleştirilmesi
- Durak tasarımı- insan/yolcu uyumluluğu; bekleme zamanının azaltılması
- Mekâna İlişkin Önlemler Yayalıkla Bütünleşmeye Yönelik
- Arazi kullanım planları gözetilerek, ulaşım ana planlarında, yaya yollarının, meydanların, alışveriş merkezlerinin ve toplu taşıma duraklarının birbirleri ile mesafesi ve ilişkisi gözetilmiş midir?
- Merkez alana yükün azaltılması: Park-et Devam-et sistemi uygulaması
- Araba paylaşımı
- Bisiklet kiralama bisiklet parkı, bisiklet yolu ve şeridi uygulamaları

2. Taşıta İlişkin Önlemler

Yol Düzenlemelerine Yönelik

- Toplu taşıma taşıtları ve temiz yakıt tüketen taşıtlar için öncelikli yollar planlanmış mı?
- Yol paylaşım, alan paylaşım, sıkışıklık ve otopark ücretlendirmesi, hız limitleri, elektronik yol yönlendirme, parket-devamet, bisiklet yolu, bus gate, paylaşımlı yol düzenlemelerini içeren trafik durultma tasarım önlemleri kullanılmış mıdır?

Hususları ön planda tutulmalıdır.

Otopark Düzenlemelerine Yönelik

- Binek oto için özel otopark ücretlendirmesine yer verilmiş mi?
- Bisiklet parkı ve odak uygulamaları var mı?
- Konuları irdelenmelidir.

Algıya Yönelik

- Elektrikli taşıtlar için dolun istasyonlarının konuğlandırılması öngörülüyor mu?
- Toplu taşıım türleri için hareket ve varış zamanı, güzergah/hat ve kod bilgilerini içeren çizelgelerinin, özellikle toplu taşıım duraklarında halkın bilgisine sunulmuş mu?
- Toplu taşııma yönelik internet ve akıllı telefonlara yönelik bilgilendirme programları ve uygulamaları mevcut mu?
- Toplu taşıım taşıtlarına yönelik elektronik yol yönlendirme veya öncelikli sinyalizasyon sistemi var mı?
- 11. Kentiçi Ulaşım Şura kararlarına da uyumu da içerecek biçimde, Kent merkezlerinde en yoğun kullanılan toplu taşııma araçlarının kademeli bir şekilde yenilenebilir temiz enerji olan elektrikli otobüslere çevrilmesi
- Toplu taşıım filolarının temiz yakıt tüketen taşıtlar ile yenilenmesi,
- Temiz yakıt kullanan toplu taşıım taşıtlarının ihalelerinin oranının artırılması ve filolardaki ücretlendirmenin, kullanıcılar için cazip hale getirilmesi,
- Toplu taşııma araçlarında alternatif yakıtlar açısından doğalgaz kullanımının ve çöp gazının kullanımının desteklenmesi,
- Enerjiyi çok kullanan ve çevreye fazla miktarda emisyon ve kirlilik salan yakıtları tüketen taşıtlar yerine, taşıta değil insana öncelik veren, yaya, bisiklet ve toplu taşıımı öncelikli kılan çözümler,
- Elektrikli taşıtlar da dahil olmak üzere toplu taşıım (raylı sistemler-hafif/ağır raylı, tramvay vb-, lastik tekerlekli toplu taşıım-otobüs, minibüs vb-) sistemlerinin teşvik edilmesi,
- Temiz yakıt kullanan taşıtların ve yolcuların güvenliliğini, temiz yakıtlı bireysel ve toplu taşıtları tercih eden kullanıcıların avantajlı hale getirilmesini, erişim kapasitesinin artırılmasını ve dolayısıyla temiz yakıtlı taşıt kullanımının artırılmasını teşvik etmek amacıyla, temiz yakıt tüketen taşıtlar için özel olarak ayrılmış yollar planlanması,
- Temiz yakıt olarak özellikle elektriği tüketen bireysel taşıtlar ve diğer temiz yakıtlı taşıtlar için dolun istasyonlarının, mevcut petrol istasyonları da dikkate alınarak konuğlandırılması, yeni istasyonların yerlerinin belirlenmesi, kurulununun yapılması,
- Kentin reklam panolarında ve özellikle kentsel mekan kalitesinin yüksek olduğu noktalarda, temiz yakıt tüketen taşıtların çevresel, ekonomik ve sosyal faydalarını içeren ilanlara yer verilmesi gerekmektedir.

3. Hareketlilik Yönetimi Önlemleri

- Ulaşım planı yapılırken temiz ulaşım ilkeleri benimsenmeli, yeterlilik/yetersizlik analizleri yapılarak, ulaşım gereksiniminin enerji korunumu odaklı olarak, kentin imar planı ile birlikte 'çevre duyarlı' karşılanması hedeflenmelidir.
- Karma kullanımlı, yoğun koridorlar boyunca toplu taşıma, yaya ve bisiklet gibi çevre duyarlı ulaşım odaklı kentler oluşturulmasına yönelik, eko-yerleşme ilke ve hedeflerini gözeterek, toplu taşıma odaklı ve bütüncül (kompakt) kentleşmeye yönelik arazi kullanım kuralları oluşturulmalıdır.
- Planlarda, kararları etkileyen arazi kullanımı değişiklikleri, buna ilişkin ulaşım eğilimleri irdelenerek, mevcut planlar yeniden gözden geçirilmelidir.
- Yol ve otopark ücretlendirmesi, elektronik yol yönlendirme, paylaşımlı yol düzenlemelerini içeren trafik durultma tasarım önlemleri; ulaşım kaynaklı hava kirliliğini, gürültüyü, titreşimi, trafik yoğunluğunu, sıklıklağını en aza indirecek biçimde hız ve binek taşıtı kullanımını azaltıcı önlemler, akıllı ulaşım sistemlerini de dahil ederek alınmalıdır.
- Park et-devam et (park-and-ride) sistemi tüm kentlerimizde, özellikle kentsel merkezler için planlanmalı ve bir an önce uygulamaya geçirilmelidir.
- Planda otopark için ayrılan alanlar, kentin belli bölgelerinde, özellikle kentsel merkez çevresinde toplu taşıma sistemleri ile birlikte değerlendirilmelidir.
- Kent merkezlerinin, çok amaçlı kamu mekânlarına çevre ve yaşam kalitesini bozan taşıtların girişi kısıtlanmalı; kentsel tasarım aracılığı ile yayalığı ve çevre duyarlı ulaşımı destekleyen merkez işlevli aktivite odakları ile herkes için erişilebilir ve kullanılabilir biçimde donatılmalıdır.
- Temiz yakıt tüketen taşıtlar için, başlangıç ve varış noktası arasında erişimi kolaylaştırmayı da amaçlayacak ve bisikletliler ile yayalar için kaza riski barındırmayacak biçimde, bisiklet kullanım seçeneklerine imkan veren mekânsal düzenlemelere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

[1] Nakamura K., Hayashi Y., "Strategies and instruments for low carbon urban transport: An international review on trends and effects", Transport Policy 29, pp.264-274, (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0967070X12001187>), 2013

[2] Dalkmann H., Sakamoto K., Boulder P., Myers D., Tong R., "Transport System in Low-Carbon Society: Results of the Regional Study of Europe" Final Report TRL Limited, 2010

[3] Replogne M., Hughes C., “Moving Toward Sustainable Prosperity: Moving Toward Sustainable Transport, Ch.4” pp. 53-65, The Worldwatch Institute, 2012

[4] Todd Litman, “Comprehensive Evaluation of Transport Energy Conservation and Emission Reduction Policies”, Victoria Transport Policy Institute, 230-360-1560,

<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S09655856412001619>, 2012

[5] Kaplan, H. Kaynak, Z., “Haraketlilik Yönetimi Ve Temiz Taşıt Teknolojilerinin Kentiçi Ulaşımın Sürdürülebilirliğindeki Yeri: Enerji Korunumu - Temiz Ulaşım”, TRANSİST 2014, 7. Ulaşım Sempozyumu ve Sergisi, İSTANBUL, 2014

[6] Kaynak, Z., Kaplan, H., “Ulaşım Kaynaklı Çevre Sorunları Kapsamında Yerel Yönetimlerin Sorumluluk ve Yetkilerinin İrdelenmesi” 8. Ulaştırma Kongresi, s: 271-278, İSTANBUL, 2009

[7] Kaplan H, .Kaynak, Z., “Kentiçi Ulaşımında Enerji Verimliliği ve Enerji Verimliliğini Artırıcı Önlemlerin Uygulanabilirliği” Enerji Verimliliği 6. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu, s. 141-152, ANTALYA, 2011

[8] Kaplan, H., Kaynak, Z., “Kentiçi Ulaşımında Yeşil Ulaşım Tür ve Düzenlemeleri: Yerel Yönetimlerin Yetki ve Sorumlulukları Yönünden Bir İrdeme” TRANSİST 2011, 4. Ulaşım Sempozyumu ve Sergisi, s: 271-278, İSTANBUL, 2011

[9] Kaplan, H. Kaynak, Z., “Çevresel Sürdürülebilirlik Bileşeni Olarak Kentiçi Ulaşımında Enerji Korunumu: Yerel Yönetim Sorumluluk ve Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, Dünya Şehircilik Günü, 37. Kolokyumu, İZMİR, 2013

[10] Foletta, N., Field, S., “Europe’s Vibrant NewLow Car(bon) Communities”, ITDP, 2011

[11] Kaplan, H., Kaynak, Z., “Ülkemiz Kentiçi Ulaşım Ana Planlarında Çevresel Etkilerin, Özellikle “Enerji Korunumu” nun Yerinin Karşılaştırmalı Analizi: Büyükşehir Belediyeleri Örneklem Çalışması”, ROTRASA 2015 Sürdürülebilir Ulaşım İçin Yol ve Trafik Güvenliği Ulusal Kongre Fuar ve Sergisi, ANKARA, 2015

[12] Gössling, S., “Urban Transport Transitions: Copenhagen, City of Cyclist”, Journal of Transport 33, pp.196-206, 2013

[13] Özalp M., Öcalır E. V., “Türkiyede Kentiçi Ulaşım Planlaması Çalışmalarının Değerlendirilmesi”, METU JPA, s: 71-97, 2008/2

2B. OTURUM - 5 KASIM 2015

MEKANSAL DEĞİŞİMİN KENT KİMLİĞİNE ETKİLERİ ve KONUT SORUNU

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Dilek BEYAZLI**

Konut Açığı Söyleminden Konut Balonu Tartışmasına: Türkiye'nin Konut Üretim Performansı Üzerinden Konut Sorununu Yeniden Değerlendirmek
Yrd. Doç. Dr. Ö. Burcu Özdemir Sarı

Konut Lansmanları ile Şekillenen Kent ve Kentli Kimliği
Hümeyra Kılıç - Doç. Dr. Hatice Ayataç

Küreselleşme Sürecinde
Kentsel Mekânların Sürdürülebilir Kimlik Mücadelesi:
Teşvikiye Mahallesi Örneği
Tayfun Yazgı - Yrd. Doç. Dr. Elif Kutay Karaçor

Kentsel Dönüşümde Paydaşların Nitelikli Konut Beklentileri;
Bağdat Caddesi Örneğinde Fırsatlar ve Riskler
Öğr. Gör. S. Filiz Aydın GÖK - Doç. Dr. Candan Çınar Çıtak

KONUT AÇIĞI SÖYLEMİNDEN KONUT BALONU TARTIŞMASINA: TÜRKİYE’NİN KONUT ÜRETİM PERFORMANSI ÜZERİNDEN KONUT SORUNUNU YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

Yrd. Doç. Dr. **Ö. Burcu ÖZDEMİR SARI**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Konut sorunu gerek konutun toplum açısından birden fazla işleve sahip oluşu gerekse sorunun çok boyutlu olması sebebiyle tarifi zor bir sorundur. Kentleşme deneyiminin başındaki ülkeler için konut sorununun niceliksel yönleri daha çok öne çıkarken, kentleşmesini büyük ölçüde tamamlamış ülkelerde sorunun niteliksel yönlerine daha çok vurgu yapılması olağandır. Konut sorununu tek bir soruna indirgmeden, pek çok alt başlığa sahip bir sorun alanı olarak tanımlamak hem konut politikalarına hem de kentsel planlamaya daha çok katkı sağlayabilir. Bu alt başlıklar arasında konutların ve yaşam çevrelerinin özellikleri ve kalitesi, mevcut konut stokunun bakımı-onarımı ve iyileştirilmesi, hanehalklarının konuta ekonomik erişebilirliği ve ülkedeki konut üretiminin düzeyi sayılabilir. Bu çalışmada, bahsi geçen alt başlıklar içinden ‘konut üretiminin düzeyi’, kentsel planlama ve kent ekonomisi açısından Türkiye’deki konut sorunlarından biri olarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

Ülkemizde yıllardır tartışmalar ve politikalar genellikle sorunun niteliksel yönünü görmezden gelmiş, üretilen konut birimlerinin ve yaşam çevrelerinin standartları, hanehalklarının sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimlere ve çeşitliliğe cevap verilip verilmediği konuları irdelenmemiştir. Bu süreçte ortaya çıkan kentsel yaşam çevrelerinin çoğunlukla altyapı ve çevresel kalitelerden yoksun, riskli, tek tipleştirilmiş, apartman yapılarının baskın olduğu çevreler olduğu görülmektedir. Bugün ülkemizde konut sorununun bir nicelik sorunundan ziyade yukarıda bahsi geçen türden bir nitelik sorunu olduğu doğrudur. Ancak, yeni konut üretim düzeyi dünya sıralamasında oldukça yukarılarda olan ülkemizde, nitelik sorunu yanı sıra, konut

üretim performansının kendisinin de bir konut sorunu olarak tarif edilmesi ve tartışılması gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de 2000-2014 döneminde ortaya çıkan konut üretim fazlasının hangi illerde yoğunlaştığını ve hangi iller için bu durumun bir konut sorununa dönüştüğü veya dönüşebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu nüfus ve hanehalkı verileri, yapı izin istatistikleri, konut satış istatistikleri ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından sağlanan konut fiyat endeksi kullanılarak konut üretim düzeyinin hangi illerde belirgin bir konut sorununa dönüşmeye başladığı tartışılmıştır. Bulgular 2014 yılı itibariyle bir yanda hala ruhsatlı konut üretiminde yetersizlikler yaşayan iller olduğunu diğer yanda ise konut üretim düzeylerinin gereksinimin oldukça üzerinde seyrettiği ve hatta aşırılığa ulaştığı yerleşmeler bulunduğunu göstermektedir. Üretim düzeyi, yeni üretimin konut satışları içindeki payı ve konut fiyatlarındaki değişimler ile birlikte değerlendirildiğinde, yeni konut üretim düzeyinin (yeterli ya da aşırı olması dışında) temelde toplumda sadece belirli kesimlerin taleplerine cevap verebildiği, üretim düzeyinin artmasının toplumun her kesiminin ihtiyaç ve taleplerine çözüm üretilmediği gözlenmiştir. Her ne kadar konut üretimi temelde piyasa mekanizmasına terk edilmiş ve az denetlenen bir alan olsa da kentsel planlamanın vereceği yer seçimi ve imar haklarına ilişkin kararlar yoluyla piyasayı yönlendirmek mümkündür.

1- Giriş

Konut sorunu çok yönlü ve kentleşmenin farklı evrelerinde farklı yönleri ile gündeme gelen bir konudur. Kentleşme deneyiminin başındaki ülkeler için konut sorunu, 'konut açığını giderme sorunu' olarak görülebilir. Kentleşmesini büyük ölçüde tamamlamış ülkelerde ise sorunun niceliksel yönlerinden ziyade niteliksel yönlerinin ön plana çıkması olağandır. Aslında konut sorununu tarif etmek konunun çok yönlülüğü, sorun tarifinin ve çözüm sürecinin toplumdaki değişik aktörler açısından farklı anlamlar ifade etmesi ve konutun bireyler ve toplum açısından çok işlevli oluşu nedeniyle oldukça zor bir iştir (Tekeli, 1996). Konut politikalarına ve kentsel planlamaya katkı sağlamak açısından, konut sorununu tek bir soruna indirgememek, pek çok alt başlığa sahip ve farklı dönemlerde farklı başlıkların ön plana çıktığı bir sorun alanı olarak tanımlamak daha faydalı olacaktır. Örneğin, konutların ve yaşam çevrelerinin özellikleri ve kalitesi, mevcut konut stokunun bakımı-onarımı ve iyileştirilmesi, hanehalklarının konuta ekonomik erişebilirliği, ülkedeki konut üretiminin düzeyi konut sorununun alt başlıkları olarak tanımlanabilecek konular arasındadır. Bu çalışmada, bahsi geçen alt başlıklar içinden '**konut üretiminin düzeyi**', kentsel planlama ve kent ekonomisi açısından Türkiye'deki konut sorunlarından biri olarak ele alınmakta ve tartışılmaktadır.

Türkiye’de uzun yıllardır konut sorunu denilince akla gelen ilk konu ‘konut açığı’ olmuş ve sorun hemen hemen her zaman niceliksel olarak ele alınmıştır. Ülkenin konut üretiminde gösterdiği performansa rağmen ‘konut açığı’ söylemi 2000’li yıllarda da egemenliğini korumaya devam etmiş, 2000 sonrası dönemde hükümetlerin izlediği temel konut politikası yeni konut üretimini desteklemek yönünde olmuştur. Bu dönemde inşaat sektörü, ekonomik büyümenin ve kısa dönemli işsizliği azaltmanın çözümü olarak görülmüş, hükümet yeni konut üretimini ve kentsel dönüşümü ülke çapında bir seferberlik olarak ilan etmiştir (Özdemir Sarı, 2013). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, ülkede yıllık yeni konut üretimi 2002 yılında 162 bin konuttan, 2006 yılında yaklaşık 600 bin konuta ve 2013 yılında 830 bin konut düzeyine ulaşmış, 2014 yılında ise yapımına başlanan yeni konut sayısı 1 milyonu geçmiştir. Bu üretim performansı göz önünde bulundurulduğunda, günümüz Türkiye’sinde konut sorununun ‘konut açığı’na indirgenmesinin gerçek dışı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yıllardır konut sorununun niceliksel yönüne odaklanmış tartışmalar ve politikalar sorunun niteliksel yönünü görmezden gelmiş, üretilen konut birimlerinin ve yaşam çevrelerinin standartları, hanehalklarının sosyal ve ekonomik yapısındaki değişimlere ve çeşitliliğe cevap verilip verilmediği konusu irdelenmemiştir. Bu süreçte çoğunlukla altyapı ve çevresel kalitelerden yoksun, riskli, tek tipleştirilmiş, apartman yapılarının baskın olduğu kentsel yaşam çevreleri üretilmiştir. Bugün ülkemizde konut sorununun bir nicelik sorunundan ziyade yukarıda bahsi geçen türden bir nitelik sorunu olduğu doğrudur. Ancak, yeni konut üretim düzeyi dünya sıralamasında oldukça yukarılarda olan ülkemizde, nitelik sorunu yanı sıra, konut üretim performansının kendisinin de bir konut sorunu olarak tarif edilmesi ve tartışılması gerekmektedir. Bir ülkenin konut üretim performansı ‘üretimde aşırılık’ sonucunu doğurmaya başlamışsa, bu performansın o ülke için bir konut sorunu haline dönüştüğü düşünülmelidir.

Türkiye’de yıllardır süregelen konut açığı söylemlerinin aksine ülkede belirli bir düzeyde konut fazlalığı olduğu 1980lerden beri akademik çevrelerde tartışılmaktadır (Balamir, 1982). 2000’li yılların başlarında devletin konut üretiminin bir aktörü haline dönüşmesi ve TOKİ eliyle ülkenin pek çok yerleşmesinde çok sayıda konutun üretilmesiyle birlikte, üretimdeki fazlalığa yönelik tartışmalar hız kazanmıştır. Amerika’da 2007 yılı sonunda baş gösteren ipotekli konut piyasasında yaşanan krizi takiben tartışmalar Türk basınına da yansımış, Türkiye’de bir konut balonu olup olmadığı konusu pek çok kez gündeme gelmiştir. Bu dönemde, konut sektöründeki gelişmelerin basın ve toplum tarafından şimdiye kadar hiç olmadığı bir biçimde yakından takip edildiği de görülmektedir.

2013 yılı itibarıyla ülke genelinde %20’nin üzerinde bir stok fazlası olduğu bilinmektedir. Üretim fazlası coğrafi farklılıklar göstermekte, yerleşmelerin bir kıs-

mında hala ruhsatlı konut açığı yaşanırken, kayda değer bir bölümünde üretim fazlası, hatta aşırı üretim gözlenmektedir. **Bu çalışma, Türkiye'de 2000-2014 döneminde ortaya çıkan konut üretim fazlasının hangi illerde yoğunlaştığını ve hangi iller için bu durumun bir konut sorununa dönüştüğü veya dönüşebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.** Ülkede konut üretim fazlasının ortaya çıkışına neden olan etkenler ve süreçler bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur¹. Çalışma kapsamında TÜİK tarafından sağlanan nüfus ve hanehalkı verileri, yapı izin istatistikleri, konut satış istatistikleri ile Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) tarafından sağlanan konut fiyat endeksi verileri kullanılmıştır. Elde edilen veriler 81 il için Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) üzerinden mekânsal olarak sorgulanabilecek duruma getirilmiştir. Çalışmanın bulguları ışığında, konut üretim düzeyinin hangi illerde belirgin bir konut sorununa dönüşmeye başladığı tartışılmakta, bu durumun kentler, kentliler ve kentsel planlama açısından yarattığı sorunlar irdelenmektedir.

2- Konut Üretim Düzeyini Bir Konut Sorunu Olarak Tarif Etmek

Konut üretimini inceleyen çalışmaların konuyu yeni konut yapımı, mevcut konutların yenilenmesi, iyileştirilmesi, bakım-onarım ya da konut kullanımının yoğunluğu ve benzeri başlıklar altında ele alması mümkündür (Bramley vd., 1995). Bu çalışma kapsamında temel olarak yeni konut üretimi üzerinde durulmaktadır. Yeni konut üretim düzeyini bir sorun olarak tarif etmek için öncelikle araştırmaya konu olan mekânsal birimde (kent, bölge vb.) mevcut durumda konut varlığı ve hanehalkı sayısı arasındaki ilişkinin irdelenmesi, konut talebi (veya gereksinim) ile konut sunumu arasında ne tür bir ilinti olduğunun ortaya konulması gereklidir. Bu noktada konut talebi ve konut gereksinimi kavramlarını açıklamakta fayda vardır. Konut talebi, hanehalklarının farklı fiyat düzeylerinde ödemeye hazır oldukları konut miktarını gösterirken, gereksinim hanehalkı büyüklükleri ve özellikleri dikkate alınarak sunulması gereken konut sayısı olarak tanımlanmaktadır (Türel, 2012). Konut talebinin ve konut gereksiniminin düzeyi demografik ve ekonomik faktörlerin bir fonksiyonudur (Kleinman, 1995). Demografik faktörler arasında nüfus artışı, hanehalkı sayısı ve kompozisyonundaki değişimler ile birlikte kentlerarası yer değiştirme de (hareketlilik) sayılabilir (Balamir, 1982). Ekonomik faktörler içinde ise gelir artışı ve gelirin toplumun farklı kesimleri arasındaki dağılımından bahsetmek mümkündür.

1 Türkiye'deki konut üretim performansının nedenlerine ilişkin kapsamlı bir araştırma ve tartışma için Balamir (1982) incelenebilir. Konut sunumunun iller arasındaki farklılaşmasının nedenleri üzerine detaylı bir araştırma ise Türel (2004) ve Türel&Koç (2015) tarafından sunulmaktadır.

Konut piyasalarının sorunsuz işlemesi için sunum ve talep arasındaki dengenin sağlanması gereklidir. Konut piyasasının dengede olabilmesi ve sorunsuz işleyebilmesi için gereken üretim düzeyi her yeni hanehalkı başına yeni bir konut üretilmesi ile karşılanamaz. Yazında çoğunlukla % 4 civarında bir stok boşluk oranının gerekli olduğundan bahsedilir. Konut üretim düzeyinin hanehalklarının konut seçeneklerini kısıtlamayacak kadar çok, aşırılığa yol açmayacak kadar az olması gerekir. Bu noktadan hareketle talep ve sunum arasındaki ilişkiye dayanarak konut üretiminin düzeyine dair iki türlü problem tarif etmek mümkündür. Birincisi konut talebinin (ya da gereksinimin) sunumdan fazla olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda konut piyasasında bir kıtlık / darlık yaşanması ve konut fiyatlarının artması beklenir. Konut üretim düzeyinin hanehalkı sayısındaki artışın gerisinde kaldığı durumlarda mevcut konut stoku içerisinde yeni oluşan hanehalklarının konut ihtiyacını karşılayacak boş stok yoksa, konut kullanım yoğunluğunun artması ya da hanehalklarının uzun seyahat mesafelerini göze alıp boş stokun olduğu yerlerde oturmaya başlaması olasıdır (Bramley vd., 2004). İkinci sorun konut talebinin (ya da gereksinimin) sunumdan az olduğu durumlarda ortaya çıkar. Konut üretim düzeyi hanehalkı sayısındaki artışın çok üzerindeyse (aşırıysa) ya da üretilen konutlara çeşitli sebeplerle talep olmuyorsa, konut stokunda boşluk oranlarının artması ve konut fiyatlarının düşmesi beklenir. Bu durumda, elde kalan boş stokun üretici açısından ya da yatırım amaçlı konut sahibi olan hanehalkları açısından sorun yaratması olağandır. Konut fiyatlarının düşmesi ise özellikle konut sahibi olmak için borçlanmış hanehalkları açısından bir sorun oluşturur. Borcun ödenmesinde bir sıkıntı ortaya çıktığında, konut fiyatlarının düşük olduğu bir ortamda, konutun satılıp borcun tamamının kapatılması imkânı kalmamış olacaktır.

Planlama sistemleri gelişmiş ülkelerde konut üretiminde darlık ya da aşırılık sorunlarıyla karşılaşmamak için yeni konut üretimi sırasında gerekecek arsa miktarını belirleyebilmek adına hanehalkı sayısındaki artışlar, gelecekteki hanehalkı sayılarına ve hanehalkı kompozisyonundaki değişikliklere ilişkin kestirimler kullanılır. Örneğin İngiliz sisteminde, hanehalkı projeksiyonları merkezi hükümet tarafından hazırlanarak Bölgesel Planlama Rehberi aracılığıyla farklı planlama otoritelerinin ne kadar konut üretmesi gerektiğini belirlemede kullanılır (Bramley vd., 2004). Bu yaklaşıma getirilen en temel eleştiri ise konutun temelde piyasaya dayalı bir sistem olduğunun ve bu sistem içinde bireylerin, hanehalklarının ve firmaların belirli aralıklarla kendi davranışlarını adapte ettiğinin göz ardı edilmesidir (Bramley ve Watkins, 2015). Konut üretiminin büyük ölçüde piyasa mekanizmasına dayalı olduğu sistemlerde, üretim düzeyini belirleyen temel faktörler talepteki değişimler yanı sıra konut fiyatlarının düzeyi, diğer bir deyişle konut üretiminin kârlılığıdır.

Konut piyasaları, konutun kendine özgü nitelikleri dolayısıyla diğer mal piyasalarından bir takım temel farklılıklara sahiptir. Konut sunumunun yüksek oranda de-

netime tabi yapısı, konutun mekânsal olarak sabit olması, heterojen yapısı, piyasa verilerine cevap verme ve talebi karşılama arasında zaman farkları oluşması, ikinci el piyasasının önemi, konutun çoğul işlevi (yatırım, barınak, vb.) ve sosyal statü göstergesi olması konut piyasalarının genellikle diğer piyasalara kıyasla fiyat değişimlerine daha duyarlı davranmasına neden olur (Ferrari ve Rae, 2011). Konut fiyatları, konut sunumu ve konut talebinin bir fonksiyonudur. Fiyatların yükselme eğiliminde olduğu dönemlerde inşaat sektöründeki firmalar geçmiş eğilimler ve güncel fiyatlar doğrultusunda yeni inşaat yatırımlarına başlar ancak inşaat işinin tamamlanması zaman alacağı için inşaat sektöründe uyum süreci yavaştır (Zhu, 2005). Kimi zaman, taşınmaz piyasalarına artan ilginin arkasında yüksek fiyatlara ek olarak üretimi destekleyici politikalar ve finansal koşullar (düşük faiz oranları gibi) nedeniyle taşınmaz piyasalarının daha kârlı ve güvenli bir yatırım alanı haline dönüşmesi yatar. Yatırım kararı verilmesi ile inşaatın başlaması ve tamamlanması arasında geçen sürede piyasadaki talep azalırsa, bunun bir sonucu olarak stok boşluk oranlarının yükselmesi ve aşırı üretimin kiralari ve fiyatları düşmeye zorlaması beklenir (Zhu, 2005).

Konut fiyatlarındaki artışların çok hızlı olduğu dönemlerde bu durumun bir konut balonu varlığına işaret edip etmediği tartışmalarına konut yazınında sıklıkla rastlanır. 2000'li yılların ortalarından beri bu tür tartışmaların pek çok ülke için gündeme geldiği görülmektedir. Konut balonunu, konut fiyatlarındaki değişimler üzerinden farklı şekillerde tanımlayan çok sayıda çalışma mevcuttur. Burada vurgulanması gereken bir nokta balon varlığının üretim düzeyi üzerinden değil, fiyatlar üzerinden tartışılıyor olmasıdır. Başlangıçta aylar veya yıllar boyunca reel fiyatlarda önemli ölçüde bir yükselme ve sonrasında çok kısa bir sürede kayda değer bir düşüş olduğunda konut balonunun varlığından bahsetmek mümkündür (Lind, 2009). Balon tanımlarının bir kısmında özellikle fiyat artışlarının sürdürülemez olduğuna vurgu yapıldığı görülmektedir. Lind (2009), balonun varlığından bahsetmek için reel fiyatların beş yıllık bir dönemde en azından iki katına çıkmış olması, üç yıllık bir dönemde ise en azından %50 oranında artması gerektiğinin ve hemen akabinde hızlı bir fiyat düşüşü yaşanması gerektiğinin altını çizmektedir. Genellikle konut fiyatlarındaki ani yükseliş ve düşüş dönemlerini (*boom and bust episode*) bu dönemlerin içindeyken tahmin etmenin kolay olmadığı görülmektedir. Çünkü bu türden bir tahmin için çok sayıda göstergenin kullanılması ve bu göstergelerin çeşitli balon olayları için test edilmesi gereklidir. Örneğin, Baker (2007) konut piyasasının durumunu takip etmek için on ekonomik göstergenin izlenmesi gerektiğinin altını çizmektedir, bunlar; yeni konut satışları, mevcut stoktan satışlar, ipotek kredisi başvuruları, konut fiyat endeksi, stok boşluk oranları, tüketici fiyat endeksi, yapımına başlanan yeni konut sayıları, inşaat sektörünün konut inşaatı yatırımları, konut yatırımlarının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payı ve sanayiye istihdam düzeyleridir. Lind (2009) ise fiyat/gelir oranı, konut harcamaları,

konut sunumunun esnekliği, alıcıların konut fiyatlarına ilişkin beklentileri, alıcıların finansal açıdan risk alabilir olmaları, kredi piyasasındaki olumlu iklim, spekülasyon alım satım davranışı gibi göstergelerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu türden göstergeler üretmeye yarayacak verilerin bir kısmı gelişmiş ülkelerde bile bulunamamakta, gelişmekte olan ülkeler içinse pek çok gösterge üretilmemektedir. Bu sebeple, konut balonu varlığı genellikle fiyatlar düşüp, balon patlamadan önce ortaya konulamamaktadır.

3- Türkiye’de Konut Üretim Düzeyinin Konut Sorununa Dönüştüğü İllerin İncelenmesi

Türkiye’de 2000 yılı sonrasında konut üretim düzeyinin alışılagelmişin de ötesine geçtiği yıllar olması, kentlerde gerçekleşen stok artışlarının gözle görünür düzeyde gerçekleşmesi ve 2007 sonrasında Amerika’da taşınmaz piyasalarında başlayan krizin küresel ekonomik bir krize dönüşmesiyle birlikte, Türkiye’de de bir konut balonu var olup olmadığı tartışmaları başlamıştır. Taşınmaz sektörü uzmanları balonun varlığını henüz doğrulamazken, akademik çalışmalarda da balon varlığı için 2015 itibariyle yeterli bulguya rastlanmadığı, fiyatlarda gözlenen eğilimlerin bu şekilde bir süre daha devam etmesi halinde bu duruma balon demenin uygun olabileceği belirtilmektedir². Konut fiyatları üzerinden yürütülen balon tartışması bir yana, ülkede pek çok ilde konut üretim düzeyine ilişkin bir balonun var olduğu bilinmektedir. Bu sebeple, bu çalışma kapsamında öncelikle Türkiye’deki iller düzeyinde 2000-2014 yılları arasında konut üretimi ve hanehalkı sayısındaki artış karşılaştırılacak ve bu 15 yıllık dönemde hangi illerde konut üretiminde darlık veya aşırılık sonucunun gözlemlendiği incelenecektir. Veri kaynakları mevcut ruhsatlı konut stoku sayısını ortaya koyamadığı için bu aşamada TÜİK tarafından sağlanan yapı izin istatistiklerinin, yapı ruhsatı verileri kullanılmaktadır. İkinci aşamada, 2000-2014 arası dönem için elde edilen veri 2000 yılına kadarki dönemde hangi illerde ruhsatlı konut açığı ya da fazlası yaşandığı bilgisi ile kıyaslanacaktır. 2000 yılına kadar olan dönemde illerde gözlenen ruhsatlı konut açığı ve fazlasına ilişkin veri 2002 yılında dönemin Konut Müsteşarlığı tarafından hazırlanan ‘2000-2010 Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması’na dayanmaktadır. Böylece, 2014 itibariyle Türkiye’de il düzeyinde konut üretiminin yetersiz ya da fazla olduğu yerlerin tahmin edilmesi mümkün olacaktır. Elde edilen sonuçlar öncelikle konut satış istatistikleri sonra da konut fiyat endeksi verileri ışığında yorumlanarak üretim düzeyinin bir konut sorunu haline dönüştüğü iller tespit edilmeye çalışılacaktır³.

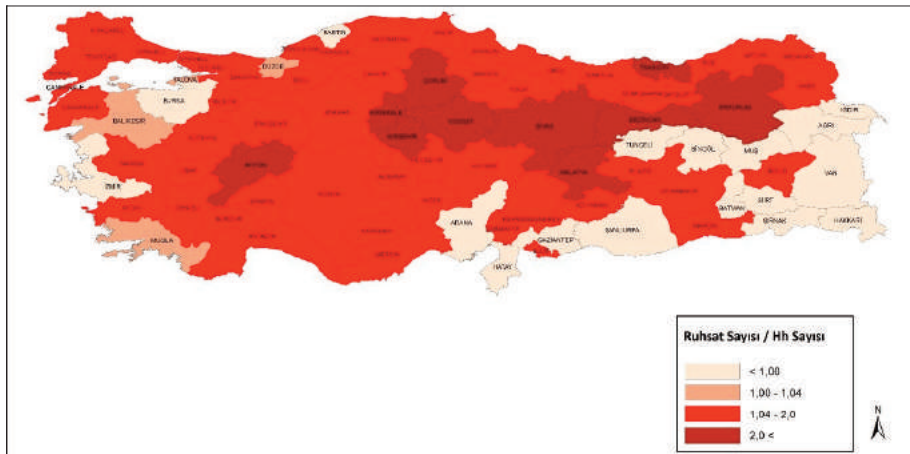
2 Bakınız Erol, I. (2015).

3 Pek çok ülkede, konut araştırmaları veri kaynaklarının varlığı, niteliği ve yetersizlikleri ile sınırlıdır. Bu çalışma da bir istisna değildir. Dolayısıyla bu çalışmanın elde ettiği sonuçların veri kısıtları dahilinde üretilmiş tahminler olduğunun altını çizmekte fayda vardır.

2000-2014 yılları arasında illerde hanehalkı sayısındaki değişime kıyasla yeni konut üretimindeki değişimi Şekil 1'den takip etmek olanaklıdır. Diğer bir deyişle Şekil 1, nüfusa eklenen hanehalkı başına, stoka eklenen yeni konut sayısını göstermektedir. Kuramsal olarak konut stokunda %4 oranında bir stok boşluk oranını gerekli görüldüğü kabulüyle 2000-2014 arası dönemi aşağıdaki şekilde değerlendirmek mümkündür:

- Ruhsat sayısının hanehalkı sayısına oranı 1'den küçük olan iller: Ağırlıklı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gözlenmekle birlikte toplam 17 ilde ruhsatlı yeni konut üretimi hanehalkı sayısındaki artışın gerisinde kalmıştır.
- Ruhsat sayısının hanehalkı sayısına oranı 1 ve 1,04 arasında kalan iller: Konut piyasalarının sorunsuz işlemesi için gereken üretim düzeyine 2000-2014 döneminde sadece Balıkesir, Muğla, Yalova ve Düzce illeri sahip görünmektedir.
- Ruhsat sayısının hanehalkı sayısına oranı 1,04 ve 2 arasında kalan iller: Ülkedeki yerleşmelerin büyük çoğunluğunda yeni konut üretimi hanehalkı sayısındaki artışın üzerinde seyretmektedir.
- Ruhsat sayısının hanehalkı sayısına oranı 2'nin üzerinde olan iller: 10 ilde son 15 yıllık süreçte konut üretiminde aşırılık gözlenmektedir. Bu illerin mekânsal olarak özellikle İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Özetle, 2000-2014 döneminde yapımına başlanan yeni konutların ülke genelinde gereksinimden fazla olduğu, bu fazlalığın 10 il için aşırı düzeylerde seyrettiği, buna karşın 17 il için üretimde darlık gözleendiği ve fazlalığın/darlığın mekânsal olarak belirli bölgelerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

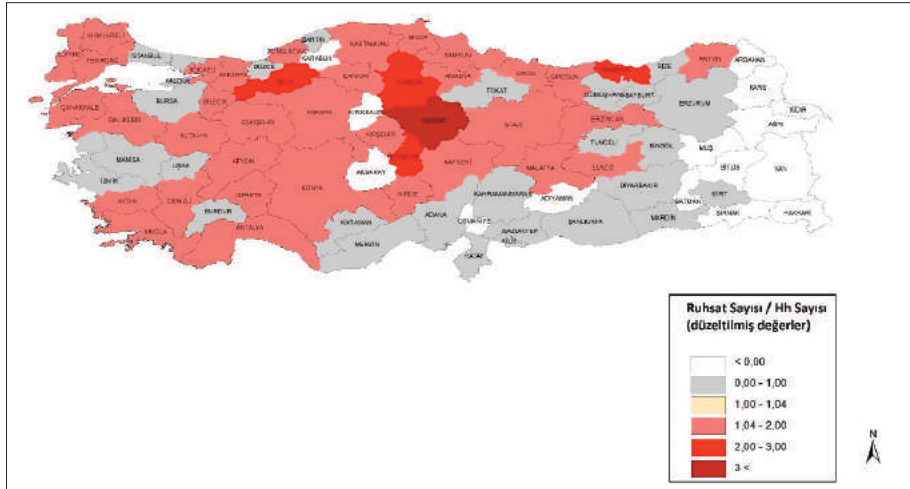

Şekil 1: 2000-2014 Döneminde Artan Hanehalkı Başına Verilen inşaat Ruhsatı Sayısı
Kaynak: TÜİK Yapı İzin İstatistikleri Veri Tabanı, 2000 Yılı Nüfus Sayımı Verileri ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri kullanılarak üretilmiştir.

- 2000-2014 döneminde konut üretiminde aşırılık gözlenen illerden bir tek Çorum'da 2000 yılına kadar ki dönemde ruhsatlı konut açığı görülmemektedir.

2000 yılı için Konut Müsteşarlığı tarafından hesaplanan ruhsat verilerine ilişkin ham veriler, 2000-2014 dönemi için bu çalışma kapsamında derlenen verilerle birleştirilerek 2014 yılı itibarıyla konut üretiminin yetersiz ya da fazla olduğu iller ortaya konulmuştur (Şekil 3).

Şekil 3: 2014 Yılı İtibarıyla Ülkedeki Konut Üretiminin Yetersiz ya da Fazla Olduğu İllerin Değerlendirilmesi

Kaynak: Konut Müsteşarlığı verileri ile TÜİK'den derlenen veriler birleştirilerek üretilmiştir.

Şekil 3'ten elde edilen bilgiler ışığında:

- 1- Çoğunluğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan 15 ilde (Karabük, Kırıkkale, Aksaray, Osmaniye, Adıyaman, Batman, Şırnak, Hakkari, Van, Bitlis, Muş, Ağrı, Iğdır, Kars, Ardahan) konut üretimi, konut gereksiniminin oldukça gerisinde seyretmekte ve ciddi bir konut darlığı yaşanmaktadır. Bahsi geçen illerden Van'da 2011'de meydana gelen deprem sonucu yapı stokunun büyük ölçüde hasar gördüğü ve yıkıldığı bilinmektedir.
- 2-İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük kentlerin de içinde olduğu 26 ilde (İstanbul, Yalova, Bursa, Düzce, Bartın, İzmir, Manisa, Uşak, Burdur, Karaman, Mersin, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bingöl, Tunceli, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Rize) ruhsatlı konut üretiminin hanehalkı sayısındaki artış karşısında yetersiz kaldığı görülmektedir.
- 3- Ülke çapında üretim düzeyi dengede olan hiç bir il tespit edilememiştir.

- 4- Ankara'nın da içinde bulunduğu 35 ilde konut üretiminde belirgin bir fazlalık olduğu görülmektedir.
- 5- Bolu, Çorum, Nevşehir, Trabzon ve Yozgat stok üretiminde aşırılığın gözleendiği illerdir. Özellikle Yozgat'ta aşırılığın düzeyinin oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Özetle ülkedeki 81 ilden 41'i için ruhsatlı konut açığı hala bir sorun teşkil etmekteyken, 35 il için belirgin düzeyde ruhsatlı stok fazlalığı gözlenmekte, 5 il ise üretimde ciddi anlamda bir aşırılık yaşamaktadır. Elde edilen bu bulgular TÜİK tarafından sağlanan Konut Satış İstatistikleri ve TCMB tarafından derlenen Konut Fiyat Endeksi (KFE) verileri ışığında değerlendirilmiştir. Konut Satış İstatistiklerinden, yeni üretilen stoktan yapılan satışların toplam satışlar içindeki payını incelemek mümkündür (2013-2015 dönemi). Bu veri üretilen stoka gerçekte talebin ne düzeyde olduğunu anlamak için kullanılabilir. TCMB tarafından sağlanan KFE, bireysel konut kredisi talebiyle kredi veren kuruluşlara yapılan başvurular sırasında düzenlenen değerlendirme raporlarındaki konut değerleri kullanılarak hazırlanmaktadır. KFE verileri ise sunum ve talebin ilişkisine kıyasla ortaya çıkan durumu fiyat eğilimleri açısından değerlendirmek için kullanılabilir. Ancak mevcut veriler il düzeyinde değil, Düzey 2 bölgeleri bazında inceleme yapmayı olanaklı kılmaktadır.

Bu veriler ışığında,

- Konut üretiminin yetersiz olduğu tespit edilen 41 ilden 9'unda, yeni üretilen stoktan gerçekleşen satışların toplam satışlar içindeki payının 2013-2015 döneminde %50'nin altında kaldığı görülmektedir. Bu iller İstanbul, Yalova, Bursa, Adana, Mersin, Tokat, Erzurum, Muş ve İzmir'dir. Yalova ve Muş'ta bu oran %35'in altına düşmektedir. KFE verileri, bahsi geçen bu 9 il içinde Erzurum'da KFE'nin Temmuz 2014-2015 döneminde %5-10 düzeyinde artış gösterdiğini, İstanbul ve Yalova'daki artışın %20'nin üstünde seyrettiğini, Adana, Mersin ve İzmirde artışın %15-20 düzeyinde olduğunu, geri kalan illerde de %10-15 düzeyinde seyrettiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle, düzeyi farklılaşmakla birlikte tüm illerde konut fiyatlarında bir artış gözlenmiştir. Üretimde yetersizlik gözleendiği halde bu 9 ilde yeni üretilen stoka talebin belirli bir düzeyin altında kalması,
  - a) Bu illerdeki yeni konut üretiminin özellikleri ve/veya fiyatları nedeniyle toplumun sadece belirli bir kesimine hitap ettiğini,
  - b) Bu illerdeki konut gereksiniminin ruhsatlı sistem dışında çözüldüğünü düşündürmektedir.
- Konut üretiminde fazlalık ve aşırılık olduğu tespit edilen 40 ilden, 20 tanesinde yeni üretilen stoktan satışların toplam satışlar içindeki payının 2013-2015 dö-

neminde %50'nin altında kaldığı görülmektedir (Edirne, Tekirdağ, Balıkesir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Afyon, Isparta, Antalya, Kocaeli, Zonguldak, Konya, Ankara, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Yozgat, Çorum, Elazığ). Bu illerden Muğla ve Nevşehir'de bu oran %35'in altına düşmektedir. Konut üretim fazlası yaşanan bu illerde yeni üretilen stoka talebin belirli bir düzeyin altında kalması üretilen konutların bir kısmının boş kalma ihtimalini gündeme getirmektedir. KFE verileri incelendiğinde, bahsi geçen illerden Zonguldak, Nevşehir, Niğde ve Elazığ'da endeksin bir yıllık değişiminin %5-10 aralığında kaldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle bu illerde konut fiyatları artmaya devam etmekte ama bu artış diğer illerdeki artışın gerisinde kalmaktadır. Bu bulgular;

- a) Üretimde darlık yaşanan illerdeki duruma benzer biçimde yeni konut üretiminin özellikleri ve/veya fiyatları nedeniyle toplumun sadece belirli bir kesimine hitap ettiğini,
- b) Üretimin sadece gereksinimin değil, talebin de üzerinde seyrettiğini ve bu durumun konut satışlarında bir durgunluğa yol açtığını / açacağını,
- c) Özellikle fiyatların artış eğiliminde yavaşlama gözlenen illerde talebin doymaya başladığını ya da sunumla eşleşmediğini ve yeni üretilen stokta boşluk oranlarının artacağını düşündürmektedir.

Özetle, üretim performansı açısından değerlendirildiğinde, üretimde fazlalık veya aşırılık gözlenen illerden yukarıda sayılan 20 tanesi için üretim düzeyi bir konut sorununa dönüşmeye başlamış görünmektedir.

4- Sonuç

Bu çalışmada konut üretim düzeyinin kendisi bir konut sorunu olarak tarif edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda talep ve sunum arasındaki dengesizlikten yola çıkarak yetersiz ve aşırı konut üretimi üzerinde durulmuştur. Yetersiz veya aşırı konut üretimini tek başına bir konut sorunu olarak tarif etmektense, üretimin ne ölçüde talebin beklentileri ile örtüştüğü konusu konut satışları ve fiyat değişimleri üzerinden irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın en temel bulgusu, 2000-2014 döneminde yapımına başlanan yeni konutların ülke genelinde (60 il için) gereksinimden fazla olduğu, bu fazlalığın 10 il için aşırı düzeylerde seyrettiği, buna karşın 17 il için üretimde darlık gözlemlendiği ve fazlalığın/darlığın mekânsal olarak belirli bölgelerde yoğunlaştığının tespiti olmuştur. İllerin 2000 yılı öncesi dönemde sahip oldukları ruhsatlı konut açığı ve fazlası göz önüne alındığında 81 ilin 41'i için ruhsatlı konut üretiminin hala yetersiz düzeylerde olduğu, 40 ilde üretimin gereksinimin oldukça üzerinde seyrettiği, bunların içinden 5 ilde bu fazlalığın aşırılığa dönüştüğü görülmüştür. Bu veriler Konut Satış İstatistikleri ve KFE verileri ile

birlikte ele alındığında, konut üretiminin yetersiz / fazla olduğu tespit edilen illerin bir kısmında yeni üretilen konutların satış oranlarının toplam satışlar içindeki payının düşük olduğu gözlenmiştir. Bu durum talep ve sunum arasında konut özellikleri açısından bir uyumsuzluğa işaret edebileceği gibi farklı gelir grupları açısından bir ekonomik erişilebilirlik problemi ortaya koymasına da olasıdır. Konut sunumunun yetersiz olduğu iller için bu durum ayrıca konut ihtiyacının ruhsatlı konut stoku dışında çözüldüğüne de işaret ediyor olabilir. Konut sunumunun gereksinimden çok olduğu iller için ise bu durum talebin düşmeye başladığı, stokun bir bölümünün konut üreticilerinin elinde kalacağı ve stok boşluk oranlarında artma gözleneceğinin de bir göstergesi olabilir.

Günümüz Türkiye’inde, konut üretim düzeyi yetersiz olan yerleşmelerin varlığı azımsanmayacak düzeydedir. Tamamen piyasaya terk edilmiş bir konut üretim sisteminde sermayenin en fazla kârı elde edebileceği alanlara yönelmesi normaldir. Bu durum konut üretiminde belirli coğrafyalarda bir fazlalığı ve hatta aşırılığı gündeme getirmektedir. Konut fiyatları tüm bölgeler için değişen oranlarda artmaya devam etmekte, bunun ne kadar sürdürülebilir olduğu ve balon varlığı tartışmaları devam etmekle birlikte, konut üretim düzeyi üzerinden tanımlanabilecek bir üretim balonunun var olduğu açıktır. Konut üretiminde aşırılık hem kentsel planlama hem de kent ekonomisi açısından bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir. Üretimdeki aşırılığın yol açtığı / açacağı zincirleme sorunlar dizisi kentlerin gereksiz genişlemesi, kent çeperlerindeki tarım topraklarının ve yeşil alanların kaybı, hanehalklarının ulaşım sürelerinin ve maliyetlerinin artması, kent içinde konum avantajları olan yapılaşmış alanların niteliğine bakılmaksızın kentsel dönüşüme kurban edilmesi, bu süreçte kentsel çatışmaların ve eşitsizliklerin artması, gelir seviyesi yüksek hanehalklarının yeni üretilen stoka yönelmesi ile gelir seviyesi görece düşük olan hanehalklarının (kiracı / ev sahibi) kentin eskiyen kısımlarında yoğunlaşması, kentin mevcut yapılaşmış alanlarında stokun ve yaşam çevrelerinin sürdürülemez bir hale gelmesi olarak sayılabilir. Bu bağlamda, her ne kadar konut üretimi büyük ölçüde piyasa mekanizması yoluyla gerçekleşiyor olsa da planlamanın, yer seçimi, arsa büyüklükleri ve yoğunluk kararları yoluyla konut piyasalarını yönlendirme imkânı olduğu unutulmamalıdır. Ülkemizde özellikle son 10 yılda kamu kesiminin konut üretiminin arttığı göz önüne alınarak, kamu eliyle gerçekleştirilen konut üretiminden beklentinin gereksinim ve talebi göz önüne alarak ihtiyaç duyulan yerleşmelerde ve ihtiyaç duyulan özelliklerde konut üretimi gerçekleştirmek ve özel kesime örnek olabilecek uygulamalar ortaya koymak olduğunu vurgulamak gereklidir.

Türkiye’de konut piyasalarına ilişkin kapsamlı ve nitelikli veri bulmak mümkün olmadığı için bu çalışmadaki incelemeleri daha doğru ve gelişkin bir hale getirmek ve daha alt mekânsal birimler için incelemek imkânı bulunamamıştır. Türkiye’de konut araştırmalarını güçlendirmek için öncelikle mevcut durumdaki ruhsatlı/ruh-

satsız konut birimi sayılarını incelemeye olanak sağlayacak yeni bir bina sayımı yapılmasına, hanehalkı sayılarının doğru bir şekilde kayıt altına alınmasına, stok boşluk oranlarının, konut fiyatlarındaki değişimlerin ve konuta mülkiyet şeklinin diğer verilerle birlikte çeşitli ölçeklerde (mahalle, kent, il vb.) araştırmacılara sağlanmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Balamir, M. (1982) *Kentleşme, Kentsel Süreçler ve Kent Yapısı*, Türkiye Birinci Şehirlik Kongresi içinde, Yiğit Gülöksüz (der.), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.

Baker, D. (2007) *2007 Housing Bubble Update: 10 Economic Indicators to Watch*, CEPR Center for Economic and Policy Research, www.cepr.net, erişim tarihi 10.10.2015.

Bramley, G., Bartlett, W., Lambert, C. (1995) *Planning, The Market and Private Housebuilding*, UCL Press.

Bramley, G., Munro, M., Pawson, H. (2004) *Key Issues in Housing*, Palgrave Macmillan.

Bramley, G., Watkins, D. (2015) Housebuilding, Demographic Change and Affordability as Outcomes of Local Planning Decisions: Exploring Interactions Using a Sub-regional Model of Housing Markets in England, *Progress in Planning*, basıkıda.

Çanga, A., Çor, E., Kızıldaş Karademir, G., Özkan, A., Türker Devecigil, P., Yılmaz, T. (2002) *2000-2010 Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması*, T.C. Başbakanlık Konut Müsteşarlığı, Ankara.

Erol, I. (2015) *Türkiye'de Konut Balonu Var mı? Konut Sektörü Kapitalizasyon Oranları Analizi*, Türkiye Ekonomisinin Dünü, Bugünü, Yarını içinde, 323-345.

Ferrari, E.; Rae, A. (2011) *Local Housing Market Volatility*, Joseph Rowntree Foundation, www.jrf.org.uk, erişim tarihi 5.09.2015.

Lind, H. (2009) Price Bubbles in Housing Markets, *International Journal of Housing Markets and Analysis*, (2:1), 78-90.

Kleinman, M. (1995) Meeting Housing Needs Through the Market: An Assessment of Housing Policies and the Supply/Demand Balance in France and Great Britain, *Housing Studies*, (10:1), 17-38.

Özdemir Sarı, Ö.B. (2013) *Konut Politikalarındaki Değişimin Mekânsal ve Toplumsal Etkileri: 2002-2013 Döneminde Ankara Güneybatı Koridorundaki Gelişmeler*, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 4. Sempozyumu, Kasım 2013, Mersin, Türkiye, 67-80.

Tekeli, İ. (1996) *Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi*, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi:2, ODTÜ Basım İşliğı - Ankara.

Türel, A. (2004) *Türkiye’de İllere Göre Konut Üretiminin Farklılaşması*, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokiyumu, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Kasım 2004, Ankara, Türkiye.

Türel, A. (2012) Konut Gereksinimi ve Konut Talebi, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük içinde, Melih Ersoy (der.), Ninova.

Türel, A.; Koç, H. (2015) Housing Production Under Less-regulated Market Conditions in Turkey, *Journal of Housing and the Built Environment*, (30), 53-68.

Zhu, H. (2005) The Importance of Property Markets for Monetary Policy and Financial Stability, *Real Estate Indicators and Financial Stability*, *BIS Papers No:21* içinde, BIS & IMF.

KONUT LANSMANLARI İLE ŞEKİLLENEN KENT ve KENTLİ KİMLİĞİ

Hümevra KILIÇ

Y. Mimar, İstanbul Teknik Üniversitesi,
FBE, Disiplinler Arası Kentsel Tasarım Programı

Doç. Dr. **Hatice AYATAÇ**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Özet

Son yıllarda yeni ve popüler bir eğilim olarak sunulan güvenlik odaklı şehircilik hareketinin bir ürünü olan kapalı konut siteleri, yaklaşık otuz yıldır tüm dünyada etkisini göstermektedir. Dünya kentleri arasında yer alan ve ekonomik anlamda Londra, Paris, Moskova ile birlikte Avrupa'nın dört mega kentinden biri olarak adlandırılan İstanbul da gerek konut piyasasındaki hareket gerekse kapalı konut sitelerindeki hızlı artışla birlikte bu konuda dünya metropollerini ile paralel bir süreç geçirmektedir. Türkiye'deki durum çeşitli araştırmacılar tarafından daha çok ithal yaşam tarzının pazarlanması şeklinde yorumlanmaktadır.

İstanbul genelinde son dönemde orta ve üst gelir grubuna yönelik olarak üretilen konutların neredeyse tamamı dışa kapalı konut sitesi şeklinde üretilmektedir. Bu arza paralel olarak söz konusu sosyo-ekonomik kesimin de son yıllarda konut tercihlerinde ağırlıklı olarak güvenli kapalı konut sitelerine rağbet ettiklerini gözlemlemekteyiz. İlk dönemlerinde 'güvenlik' ihtiyacı ile ortaya çıkan bu sitelere son yıllarda gösterilen talepte gayrimenkul şirketlerinin vaad ettikleri sosyal donatılar, çocuk oyun alanları, deprem dayanıklılığı gibi faktörlerin yanı sıra medya ve reklamlar yoluyla lanse edilen 'statü' ve 'prestij' algısı da önemli bir tercih sebebi haline gelmiştir. Tüketici artık sadece bir 'ev' satın almamaktadır. İç mekan

organizasyonları noktasında birbirinden çok büyük farklılıklar göstermeyen bu konutlarda, kişi evle birlikte yeni bir hayat, yeni bir yaşam biçimi hatta yeni bir kentli kimliği satın almaktadır. Süreç yeni bir 'seçkin' kesim profili üretmiştir.

Bu çalışmanın kapsamında yukarıda açıklanan çerçevede, konutun değişen anlamı sorgulanmış ve buna bağlı olarak yeniden şekillenen kent ve kentli kimliği reklam sloganları üzerinden irdelenmiştir.

1.1. Giriş

Konut; insan yaşamının en temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ihtiyacını karşılamak üzere üretilmiş yapılardır. Günümüzde alt gelir grubundaki insanlar için halen bu anlamı ifade eden konut, alım gücüyle paralel olarak tercih imkanı olan orta ve üst gelir grubu için bir tüketim nesnesi ve karlı bir yatırım amacı haline gelmiştir.

1980'lerde yaygınlaşan neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte 'konut' artık bir ihtiyaç olmaktan öte, özellikle küresel dünya metropolleri için ekonominin temelendiği bir anahtar sektör haline gelmiştir. Tüketici eğilimleri reklamların da etkisiyle gerçek gereksinmelere yanıt verecek nitelikteki konutlardan çok, geniş, pahalı ve hatta lüks konutlara yönelmiş ve bu eğilim, kentleşmenin ve gösterişçi tüketim kültürünün de bir göstergesi olmuştur. Daha önceki endişeler bir barınağa (a roof of the head) sahip olmak içindi, oysa modern konut talebi alışveriş, ulaşım, eğitim, sağlık, sosyal yaşantı ve eğlenceyi (rekreasyon) içeren şehir hizmetlerinin kalitesini ve alanını geliştirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan villalar, rezidanslar, kapalı konut siteleri gibi güvenlik duvarlarıyla çevreden izole edilmiş ve herkesin giremediği konut türleri, seçkin kesimin yerleşim alanları olarak pazarlanmaya başlamıştır.

İstanbul genelinde son dönemde orta ve üst gelir grubuna yönelik olarak üretilen konutların neredeyse tamamı dışa kapalı konut sitesi şeklinde üretilmektedir. Bu arza paralel olarak söz konusu sosyo-ekonomik kesimin de son yıllarda konut tercihlerinde ağırlıklı olarak güvenli kapalı konut sitelerine rağbet ettiklerini gözlemlemekteyiz. İlk dönemlerinde 'güvenlik' ihtiyacı ile ortaya çıkan bu sitelere son yıllarda gösterilen talepte gayrimenkul şirketlerinin vaad ettikleri sosyal donatılar, çocuk oyun alanları, deprem dayanıklılığı gibi faktörlerin yanı sıra medya ve reklamlar yoluyla lanse edilen 'statü' ve 'prestij' algısı da önemli bir tercih sebebi haline gelmiştir. Tüketici artık sadece bir 'ev' satın almamaktadır. İç mekan organizasyonları noktasında birbirinden çok büyük farklılıklar göstermeyen bu konutlarda, kişi evle birlikte yeni bir hayat, yeni bir yaşam biçimi hatta yeni bir kentli kimliği satın almaktadır. Süreç yeni bir 'seçkin' kesim profili üretmiştir.

Bu çalışmanın amacı yukarıda açıklanan çerçevede, konutun değişen anlamının sorgulanması ve buna bağlı olarak şekillenen kent ve kentli kimliğinin özellikle reklam sloganları üzerinden irdelenmesidir.

Çalışma kapsamında kapalı konut siteleri gösterişçi tüketim kültürü bağlamında ele alınmıştır. Öncelikle tüketim kültürü kavramını ortaya çıkaran süreç, postmodernizm, postmodernizm ve kapitalizm ilişkisi, postmodernizmin bireysellik üzerinden kimlik vurgusu, buna bağlı olarak kimliği ortaya koyan gösterge ve semboller, meta kavramı, tüketim – kimlik – toplumsal sınıf ilişkisi, yeni sınıfsal ayrımlar, moda ve gösterişçi tüketim kültürü, medyanın tüketim üzerindeki etkisi, ‘yaşam biçimi’ kavramı ve küreselleşme üzerinden irdelenmiştir. Buna göre tüketim bir yandan insanlar ya da sosyal gruplar arasındaki ayrımı ifade etme bir yandan da farklılıkları oluşturma ve bu farklılıkları yeniden üretme aracı olarak tanımlanabilir (Yanıklar, 2006). Bu kavramsal alt yapı çerçevesinde günümüz konutunun, alım gücü üzerinden oluşturulan sınıfsal ayrışmanın önemli bir göstergesi haline geldiği vurgulanmış, değişen kent ve kentli kimliği üzerindeki etkileri sorgulanmıştır.

“Son dönemde kapalı konut sitesi olarak üretilen konut projelerinin pazarlanmasında, reklamlar üzerinden kullanıcıya yeni bir kentli profilinin sunulduğu (lanse edildiği)” yönündeki hipotezden yola çıkılan çalışma kapsamında İstanbul genelinde Ekim 2014 – Nisan 2015 tarihleri arasında satış aşamasında olduğu tespit edilen ve bu süreçte bir ya da bir kaç kez lansmana çıkan 707 adet konut projesi özellikle pazarlama stratejileri açısından incelemeye alınmıştır.

Belirlenen tarih aralığında tespit edilen bu konut projelerinin ilk etapta künye bilgilerinin dökümü yapılmıştır. Verilerin toplanmasında kaynak olarak internet üzerinden projelerin web siteleri ile online katalogları taranmış, televizyon reklamları incelenmiş, haklarında yapılmış haberler dikkate alınmıştır. Gündemdeki projelerin, görsel ve sosyal medya üzerinden yaptıkları reklamlar incelenmiş, pazarlama aşamasında tüketiciyi çekmek için kullanılan sloganlar üzerinden çeşitli kavramsal analizler yapılmıştır. Son yıllarda yeni bir ‘trend’ haline gelen bu konut tarzının kent ve kentli üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz etkiler tartışılmıştır.

1.2 Tüketim Kültürünün Etkisi ile Birlikte Konuta Karşı Değişen Bakış Açısı

“Baudrillard’ın postmodern bir simülasyon dünya tasviri, meta üretiminin gelişmesinin enformasyon teknolojisiyle birlikte ‘anlamlandırma kültürünün zafiri’ne yol açtığı varsayımına yaslanır. Bu da belirlenimin yönünü ters yönde değiştirir; böylece toplumsal ilişkiler bundan böyle sınıftan ya da normatiflikten söz edemeyeceğimiz ve ‘toplumsalın sonu’yla yüzyüze geleceğimiz ölçüde değişen

kültürel göstergelerle dolup taşar” (Featherstone, 1991’de atıfta bulunulduğu gibi). Postmodern dönemde klasik anlamıyla toplumsal sınıflar değil bireyler ve bireyselcilik önem kazanır. Bireyin göstergeler üzerinden kimlik inşası söz konusudur. Bu durum tüketim eylemi üzerinden yeni sınıfsal ayrımlar ortaya çıkarır. Baudrillard (2004) tüketimin mantığında yer alan ihtiyaç kavramının aslında herhangi bir “nesneye duyulan ihtiyaç değil, farklılık ihtiyacı (*toplumsal anlam arzusu*) olduğu”nu belirtir. Günümüz tüketim toplumunu yaratan olgular bütünü; tüketim alışkanlıklarının, sanal olarak üretilen ihtiyaçlar etrafında örgütlenmesinden ve güdümlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu algının oluşmasında medya ve reklamların önemli bir rolü vardır. Tüketim artık basitçe ihtiyaçların karşılanması değil, kimliğin yeniden üretimini ve sınıfsal göstergeleri oluşturan bir tercihler ve olanaklar sistemidir. (Firidin Özgür, 2006b’de atıfta bulunulduğu gibi, s.39). “Simgeselcilik sadece üretim ve pazarlama süreçlerindeki tasarım ve imajda belirgin değildir; malların simgesel çağrışımları toplumsal ilişkilere sınırlar çeken hayat tarzındaki farklılıkların vurgulanması amacıyla da kullanılıp gündeme gelebilir” (Leiss, 1978). Buradan da anlaşılacağı üzere bazen alışverişin amacı salt olarak ürüne ulaşmak değil ulaşılan ürün ya da marka üzerinden itibar kazanmak olabilmektedir. “J. Baudrillard ise tüketim olgusunun geçirmiş olduğu ve şu anda yapılandığı temel niteliklerinden hareketle tüketimi, basit maddi nesnelere değil, gösterge ve sembollerin tüketilmesi anlamına geldiğini belirtmektedir” (Orçan, 2004). Sahip olunan ‘şeyler’ sınıfsal farklılıkların ve bireyin o sınıflar içinde konumlandığı yerin topluma gösterilmesi amacıyla kullanılan iletişim vasıtalarıdır.

Bu noktada Douglas ve Isherwood (1980) malların toplumsal ilişkilerde sınır çizmek amacıyla kullanıldıklarını vurgular. Mallardan alınan zevkin fiziksel tüketimle kısmen ilişkili olduğunu, bununla beraber birer damga olarak kullanılmaları ile hayati bir bağlantısı olduğunu savunur ve buna örnek olarak malların isimlerini başkaları ile paylaşmaktan zevk aldığımızı iddia eder. Sosyal medya üzerinden yapılan ‘Nerde, ne yiyorum? Ne giyiniyorum? Nerelede geziyor/yaşıyorum?’ türü paylaşımlarla gözlerimizin önüne serilen yaşam tarzları da bunun en iyi örneğidir. Burada sadece ürüne sahip olmak değil, o ürünü doğal bir kolaylıkla kullanmayı ve tüketmeyi bilmek de önemli bir göstergedir. Bununla beraber tüketim pratiklerine ayırdığımız zaman ve beğenilerimiz de sınıfsal alışkanlıklarımızı gösterir ve sınıfsal statümüzün bir göstergesi kabul edilir. Bourdieu (1984) bunu şu şekilde ifade eder; “Beğeni sınıflandırır ve sınıflandırıcıyı sınıflandırır.” Tüketim ve hayat tarzı tercihleri insanlar arasında sınıfsal ayrımlar oluşturur ve insanların birbirlerine ilişkin beğeni yargılarını tanımlar. “Hayat Tarzı’ terimi özgül statü gruplarının ayırt edici hayat tarzına gönderme yapan daha kısıtlı bir sosyolojik anlamı olmasına rağmen (Weber, 1968; Sobel, 1982; Rojek, 1985), günümüzün tüketim kültürü içerisinde bireyselliği, kendini ifade etmeyi ve üslupçu bir özbilinci çağırıştırır” (Featherstone, 1991’de atıfta bulunulduğu gibi). Kişi toplum içinde

bireyselliğini kılık kıyafeti, yeme içme mekanlarındaki tercihleri, boş vakitlerini nasıl değerlendirdiği, evi, otomobili, neyi nasıl tükettiği üzerinden kurar. Tüketim kültürünün yeni kahramanları bir hayat tarzını gelenek ya da alışkanlık yoluyla üzerinde düşünmeksizin benimsemekten ziyade hayat tarzını bir hayat projesi haline getirir ve bir hayat tarzı ortaya koyacak şekilde bir araya getirdikleri ürünlerin, giysilerin, pratiklerin, tecrübelerin, görüşlerinin ve bedensel özelliklerin tikelliğinde kendi bireyselliklerini ve üslup anlayışlarını teşhir ederler. “Tüketim kültürü içerisinde modern bireyin sadece elbiseleriyle değil, bir beğeniye dayalı ya da beğeniden yoksun oluşu çerçevesinde yorumlanacak ve sınıflandıracak evi, mobilyaları, dekorasyonu, otomobili ve diğer faaliyetleriyle de konuştuğunun bilincine varması sağlanır” (Featherstone, 1991). Birey bu süreçte bilerek ya da bilmeyerek ‘moda’ olanın peşinde sürüklenir.

Kapitalist toplumlarda modaya uygun olarak arzu edilen ve statü göstergesi sayılan mallar bu anlamda sınıflar arası bir mücadeleye de sebep olur. Yeni bir ürün öncelikle en üst katmandaki kesim tarafından ele geçirilir ve moda olur. Zamanla bu ürünlerin yaygınlaşması ve alt katmanlardaki gruplar tarafından da sahip olunması ile birlikte, ürün en üsttekiler tarafından cazibesini yitirir ve onlar önceden varolan toplumsal mesafeyi yeniden tesis etmek üzere yeni mallara yatırım yaparlar. Bu da yeni ‘moda’ları ortaya çıkarır. Bu anlamda, tüketim kültürü ve ideal hayat tarzları konusunda telkinlerde bulunan çeşitli dergiler, gazeteler, kitaplar, televizyon ve radyo programları da bir üst sınıfa dahil olmak arzusunda olan sınıflara rehberlik etme misyonlarıyla sistem içinde önemli bir yere sahiptirler. “Üst tabakalara aidiyeti en iyi kanıtlayıcı yolu, sahip olunan kıymetli malların denetim gücünün sembolü olarak, sergilenmesi ve tüketimidir. Bu üst tabakalara bağlı olanlar, statülerini doğrulamak için varlıklarını ve zamanlarını ekonomik olmayan biçimlerde harcarlar” (Kıray, 2005).

Sistemin sürekliliğinin sağlanması için üretim sonuçta yok etmeyi amaçlar hale gelir. Kapitalizm, sistem olarak mütemadi bir artı değer (yani kâr) arayışı üzerine temellenir. Sürekli bir artı değer elde edebilmek de sürekli bir artı ürün üretimi ve üretilen ürünlerin tüketimini gerektirir. Kentleşme ile birlikte kapitalizm devamlı bir kaynak ve yayılma alanı elde eder. Eğer ürünlerin soğurulması noktasında sistemde bir zayıflama söz konusu olursa hemen bir takım ‘yenilikler’ gündeme getirilir. Yeni ürünler ve yaşam tarzları desteklenir, reklamlar vasıtasıyla kişiler tüketime teşvik edilir, alım gücünü artırmak adına yeni kredi imkanları sağlanır. Bu arada kapitalizm bir taraftan da kendine sürekli olarak yeni pazar arayışı içindedir. Küreselleşme ise kapitalizmin ihtiyaç duyduğu yeni pazarlara yayılmayı olanaklı kılar. Aynı zamanda toplumlara aynı fikirlere adapte olmaları konusunda öncülük eder.

Emlak piyasası, bu noktada artı sermayenin önemli bir bölümünü eriten başlıca sektör haline gelmiştir. Aslında beklenti kentlerdeki konut ihtiyacının karşılanması yönündeyken, artan arsa ve emlak fiyatları neticesinde sadece varlıklı kesime hitap eden bir pazar olarak kalmıştır. Bunun en büyük nedeni kapitalist sistemin kâr üretmeye dayalı yapısıdır. “Dünyanın neredeyse bütün şehirleri, tarımın endüstriyel ve ticari bir nitelik kazanması sonucunda topraklarını yitirip şehirlerde toplanan bir yoksul göçmenler selinin ortasında zenginlere yönelik –ve çoğu kez endişe verici düzeyde birbirine benzeyen- bir yapılaşma furyasına tanık olmuştur” (Harvey, 2012). “Konut alt gelir grupları için barınma ihtiyacının karşılanacağı temel ihtiyaçlardan biriyken, üst gelir grupları için daha prestijli ve daha konforlu olanı inşa edildiğinde yenisi satın alınabilecek bir tüketim nesnesi ve aynı zamanda da kârlı bir yatırım aracı haline gelmiştir” (Firidin Özgür, 2006b). Kişilerin harcadıkları, kullandıkları, sahip oldukları ‘şeyler’ üzerinden bireysel ve sosyal kimliklerini inşa ettiği günümüz toplumunda konut bu anlamda en önemli göstergelerden birisi haline gelmiştir. Yaşam biçimlerimiz değişmiştir, bireysellik ön plana geçmiştir. Yüzyüze ilişkiler zayıflamış, iletişim teknolojileri hayatımızda önemli bir yer edinmiştir.

Kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan sınıfsal ayrışma, duvarlarla birlikte fiziksel mekanda da kendini göstermektedir. Alım gücü, yaşam tarzı, sosyal ve kültürel benzerlikleri ile bir araya gelen insanlar, bir yandan kendilerini toplumun geri kalanından ayırtmak isterken diğer taraftan da bir statü simgesi olarak sahip oldukları konutlarının da bu seçimlerini yansıtmalarını beklemektedirler. Bu ayrımı güvenlik duvarları ve sınırlı erişim ile fiziksel olarak da çizmektedirler.

S. Aydın, sahip olunan değerleri, kültürel birikimi ve onların temsil ettiği sembollerini yansıttığından, kullanıcı ve konutu arasındaki ilişkiyi en kapsamlı olarak açıklayan kavramın “anlam” olduğunu belirtmektedir. Teknolojik gelişmeler, moda - trend gibi kavramlarla birlikte tüketim toplumunda kültür ve onun uzantısı olarak anlam, konut mekanlarının oluşumunda temel bir öğe haline gelmiştir. Ancak konutun göstergelere ve imajlara dayalı kimlik değeri, kullanım değerinin önüne geçtiğinde, anlam tüketilen bir meta haline gelmektedir (Tümer, 2006’da atıfta bulunulduğu gibi, s.13).

Artık konut da bir tüketim nesnesidir. Kuban (1996) tüketim ve konut arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: “Çağdaş dünyada kimse gerçekte ev sahibi değildir. Çünkü artık onları düşlemek yerine, yapıldıktan sonra satın alıyoruz.”

Sistem tarafından empoze edilen bu gösterişçi tüketim kültürü ile birlikte konut kullanıcısı için lüks yaşamın bir göstergesi ve prestij simgesi haline gelmiştir. Bu prestiji sağlayan konut şekli günümüzde sundukları ayrıcalıklar ve sosyal donatıların yanı sıra isimleriyle de markalaşan kapalı konut siteleridir. Erkilet (2012, s.35) bunu şu şekilde ifade ediyor;

Dış görünüşün ya da görünürlüğün önemli bir parçası da konuttur. Moda dergilerinde, giysiler ve takılar kadar ısrarla vurgulanan bir diğer ihtişam ögesi kapılı-kapalı yerleşmeler (bkz: Yücebaş 2012) ve rezidanslardır. Dergilerde tanıtılan konutların kullanım alanlarına bakıldığında 180 metrekareden 620 metrekareye kadar uzanan ölçekte bir genişlik göze çarpmakta; bu konut alanlarının ihtişamlı sosyal tesislerinden, SPA'larından vurgulu bir biçimde bahsedilmektedir.

1.3 Konutun Pazarlanması ve Reklamlar

Kapitalizm ile birlikte tanımlanan ve özendirilen yeni yaşam biçimlerinin talipleri, yine kapitalizmin en güçlü pazarı olan konut sektörünün öncelikli hedef kitlesi haline gelmiştir. Bu çerçevede konut üretimi yapan firmalar birbirleriyle ciddi bir rekabet içine girmişlerdir. Temelde aşağı yukarı aynı plan şemalarına ve üretim kalitesine sahip olan konutlar, sosyal donatıları ve konsept yarışlarıyla müşteriye sunulmakta ve en farklı biziz algısını yaratmak üzere bir strateji geliştirilmektedir. Mimarisiyle, kentle kurduğu ilişkiyle, sosyal donatılarıyla farklılaşmaya çalışmaktadırlar. 'Konsept', artık konutun kendisinden çok daha öncelikli ve önemli bir hale gelmiştir. İnşaat firmaları 'Ne kadar farklı, o kadar pahalı' mantığı ile hareket etmekte, kullanıcı ise 'Ne kadar farklı, o kadar prestijli' algısıyla konuta bakmaktadır.

Konut sektöründe artan rekabet ortamı ile beraber firmalar tüketiciye ulaşma noktasında çok çeşitli sunum biçimleri kullanmaktadırlar. Bu sunum biçimleri içinde özellikle reklamların etkisi büyük ölçüde artmıştır. "Reklamın mesajını hedef kitlelere ulaştıracak iletişim araçları çok çeşitli olmakla birlikte genel olarak; basılı reklam ortamları, görsel-ışitsel ortamlar, dış mekan araçları ve elektronik ortamlardan oluşmaktadır" (Babacan, 2005). Bunların yanı sıra kişisel satış ve promosyon da kullanılan diğer yöntemlerdir.

Basılı Reklam Ortamları: Gazeteler, dergiler, el ilanları vs.

Görsel ve İşıtsel Ortamlar: Televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarıdır.

Dış mekan araçları: Yol kenarlarında yer alan billboardlar, panolar, binaların duvarlarına asılan elektronik panolar veya bez afişlerdir.

Elektronik reklam ortamları: Firma ve projelerin web siteleri, sosyal medya reklamları, diğer internet reklamları.

Kişisel satış: Özellikle satış ofisinde yüzyüze görüşme yöntemi ile yapılan tanıtım ve satış türüdür.

Promosyon: Fiyat indirimleri, ödeme imkanları, çeşitli armağanlar gibi müşteriye konut alımına teşvik edici, dönem dönem yapılan kısa süreli uygulamalardır.

Dolaylı reklam: Örneğin ünlü bir sanatçının lüks bir konut sitesinden ev aldığı ile ilgili haberlerin medyada yer alması veya bir yarışmanın birincisine bu sitelerden konut hediye edilmesi gibi dolaylı tanıtım yöntemleri de zaman zaman kullanılmaktadır.

Bu kapsamda son yıllarda sıklıkla duymaya başladığımız bir kavram da ‘lansman’ kavramıdır. ‘Lansman’ kelimesi dilimize Fransızca ‘lancement’ kelimesinden geçmiştir (TDK). Ön tanıtım, tanıtma, veya (yeni bir ürün için) ortaya çıkarma, önceleme gibi anlamlarda kullanılır. Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesine de lansman denir. Bir ürünün yazılı-görsel medya veya internet üzerinden yapılan reklamlar vasıtasıyla müşteriye sunulmasına ‘lanse etmek’ de denir. Reklamcılık sektöründe yaygın olarak kullanılan bir kavram olması nedeniyle çalışmanın genelinde konutun farklı reklam kanalları ile müşteriye sunulması, tanıtılması gibi kavramların tümü için lansman kelimesi kullanılmıştır.

Konut satış sürecinde projenin büyüklüğüne göre satış dönemi boyunca bir ya da bir kaç kez lansman yapılabilmektedir.

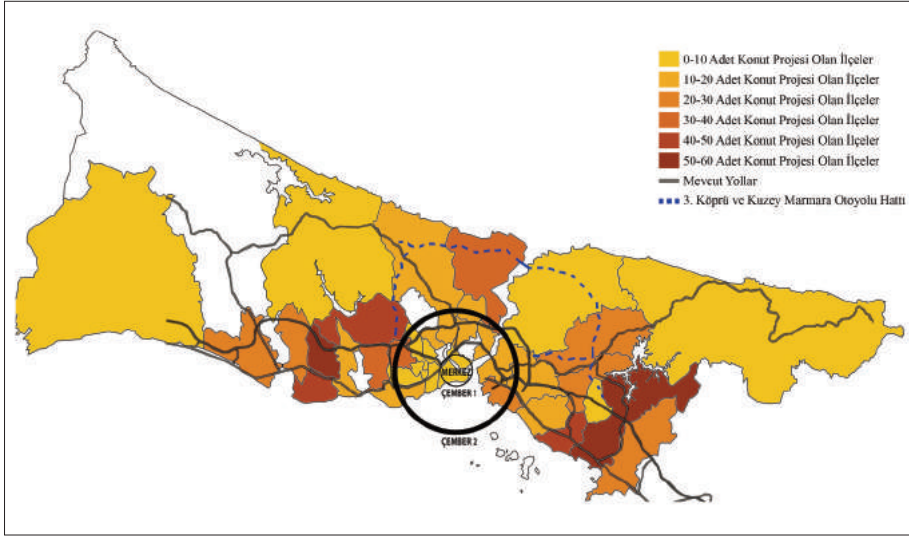
Reklam ve büyük mağazalar ile kent merkezlerinin ‘rüya alemleri’ndeki malların teşhiri (Benjamin, 1982; Williams, 1982) daha önce üstü mühürlenip kapatılmış anlamları ihlal etmek ve ürünlerini etkin bir şekilde yeniden adlandıran istisnai ve yeni bitişiklikler yaratmak için meta-göstergenin mantığından yararlanır. Sıradan ve gündelik tüketim malları lüks, egzotiklik, güzellik ve cazibeyle ilintilendirilir ve bu esnada bu malların orjinal ya da işlevsel ‘kullanım’ı giderek gözden yiter. (Featherstone, 1991’de atıfta bulunulduğu gibi, s.153).

1.4 İstanbul’daki Son Dönem Konut Proje Örnekleri ve Reklam Sloganları

Mayıs 2015 tarihli çalışma kapsamında (Kılıç, 2015), Ekim 2014 – Nisan 2015 tarihleri arasında farklı kanallardan belli aralıklarla yapılan sorgulamalar neticesinde İstanbul genelinde, satış aşamasında olan ve bu süreçte bir ya da birkaç kez lansmana çıkmış olan 707 adet konut projesi tespit edilmiştir. Bu sorgulamalarda konut türü ayrımı yapılmaksızın daire, villa, rezidans, ev-ofis, karma kullanımlı yapı türlerinin hepsi dahil edilmiştir.

Projelerin yer seçimi analizlerine bakıldığında İstanbul genelinde yaygın bir dağılım olduğu gözlenmiştir (Şekil: 1.1).

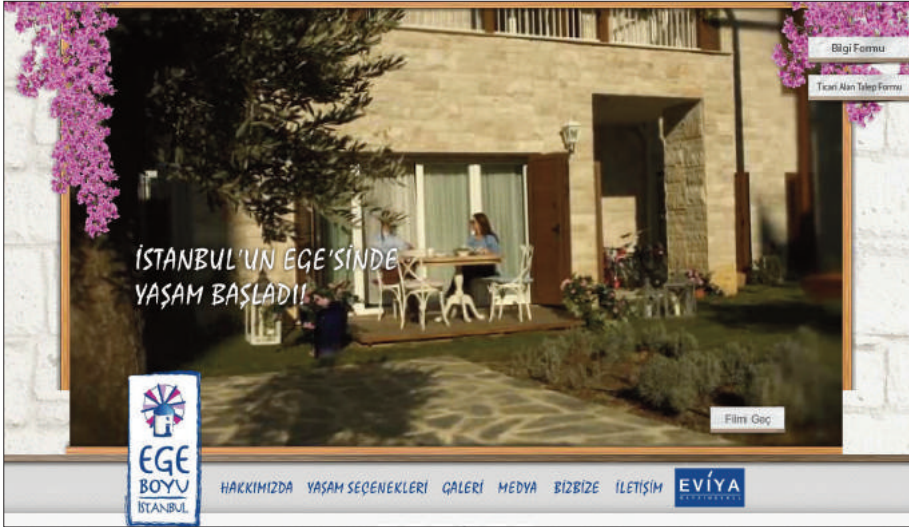

Şekil 1.1. Araştırma kapsamında tespit edilen kapalı konut sitelerinin İstanbul genelindeki dağılımı (Kılıç, 2015).

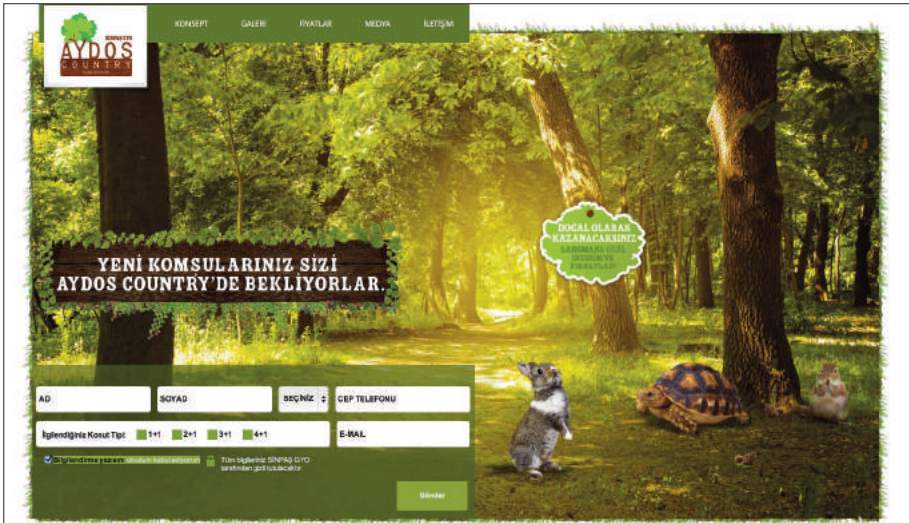
Konutların kent merkezi ile çeperlerdeki dağılımını açıklamak için (Ayataç ve Dökmeci, 2007)'den referansla, merkezden dağılan çemberler kullanılmıştır. İlçe sayısı 2009'da 39 olarak değişmiştir. Merkez 3 km yarıçaptaki bir alanı, 1. Çember 3km–12.km arasındaki alanı kapsar ki bu alan 1950'deki ağır sanayileşme öncesi dönemdeki yerleşme sınırlarını tanımlamaktadır. 2. Çember ise 1. çember dışındaki çeper yerleşmeleri kapsamaktadır (Şekil 4.1). Buna göre merkez ilçeler; Eminönü ve Beyoğlu, 1. Çemberdeki ilçeler; Bayrampaşa, Beşiktaş, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Şişli, Üsküdar, Zeytinburnu olarak belirlenmiştir. Bu sınırın dışında kalan Ataşehir, Arnavutköy, Avcılar, Bağcılar, Bahçelievler, Bakırköy, Başakşehir, Beykoz, Beylikdüzü, Büyükçekmece, Çekmeköy, Esenler, Esenyurt, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kağıthane, Kartal, Küçükçekmece, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Sarıyer, Silivri, Sultanbeyli, Şile, Tuzla ve Ümraniye ilçeleri ise 2. Çember içindeki çeper yerleşimler olarak kabul edilmiştir

Araştırma sonucu tespit edilen projelerin web sitelerindeki reklam filmleri ve katalogları üzerinden yapılan taramalar neticesinde kullandıkları yazılı ve görsel medya sloganları derlenmiştir. (Şekil: 1.2, Şekil: 1.3, Şekil: 1.4).

Şekil 1.2. Ege Boyu 'İstanbul'un egesinde yaşam başladı', (<http://www.egeboyu.com>, Url-1).

Bu konut reklamlarının ortak noktasında hedef kitleye öncelikle kendisinin 'özel' ve 'ayrıcalıklı' olduğu hissi verilmektedir. Bunun yanında 'prestij' vurgusu da gizli veya açıktan tüm reklamlarda yapılmaktadır. Aslında plan şemaları, sosyal donatılar, malzeme kalitesi, sosyal yaşam standardı gibi faktörlere bakıldığında projelerin hiçbirinin birbirinden çok daha iyi ya da kötü olmadığı görülmektedir. Fakat her proje tüketiciye farklı bir kavramla ayrıcalık hissi tanımlamaktadır.

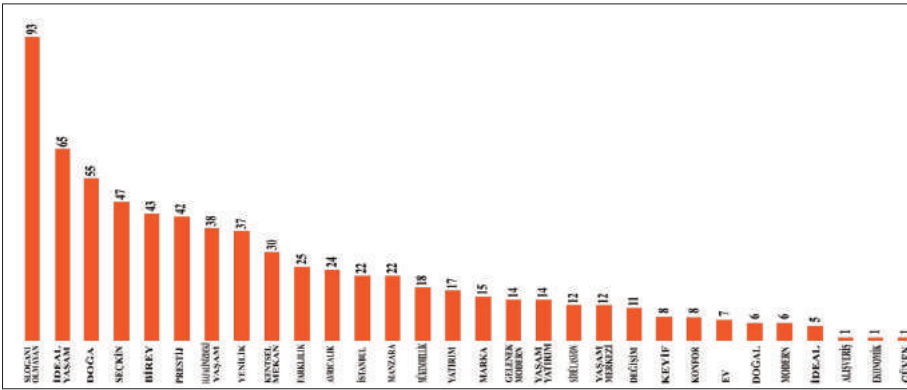
Şekil 1.3. Aydos Country 'Anadolu yakasının en doğal projesi', (<http://aydoscountry.com>, Url-2).

Kimi projelerde doğa, manzara, konum gibi fiziksel avantajlar öne çıkartılırken, kimisinde prestij, yaşam standardı, yenilik, statü gibi ekonomik üstünlük vurgusu yapılmakta, kimisinde ise site çerçevesinde komşuluk ilişkilerinin yeniden canlandırılacağı, komşularımızın da ‘sizin gibi’ olacağı gibi algılarla sosyal ilişkilere odaklanılmaktadır. Bir kısım projede ise İstanbullu olmak, İstanbul’un merkezinde olmak gibi tanımlarla kentsel kimlik ve bunun üzerinden edinilen kentli kimliği vurgulamakta ve tüketicinin kendisini gerçek bir İstanbullu gibi hissetmesi sağlanmaktadır.

Şekil 1.4. Bulvar İstanbul ‘Dünyanın en renkli şehri İstanbul’da, şimdi yeni bir yıldız yükseliyor’, (<http://www.bulvaristanbul.com.tr>, Url-3).

Çalışma kapsamında ele alınan projelerden derlenen sloganların öne çıkardıkları vurgulara göre kavramsal bir analiz hazırlanmıştır (Çizelge: 1.1).

Çizelge 1.1. Araştırma kapsamında tespit edilen kapalı konut sitelerinin tanıtım sloganlarının kavramsal analizi (Kılıç, 2015).

Yapılan araştırmanın sonucunda 707 projeden 93 tanesinde dikkat çeken bir slogana rastlanmamıştır. Grafiğe göre son dönemde en çok vurgulanan kavram **‘ideal yaşam’**(65) olmuştur.

‘Sadece yeni konutlar değil, yeni yaşamlar üretiyoruz’, ‘Gördüklerinizin ötesinde bir yaşam’,

‘İstanbul’un yeni yaşam kültürü ile tanışın’, ‘Yalın bir yaşam formu’,

‘Masal gibi bir yaşam... Komşularınızla kocaman bir ailenin parçası gibi hissedeceğiniz bir yaşam sizleri bekliyor’,

‘Açık ara en iyi hayat, açık ara en iyi fiyat’ bunlardan bir kaçıdır. ‘İdeal Yaşam’ kavramının ardından;

‘Yeni komşularınız rüzgar sesi, toprak ve gökyüzü’, ‘Gökyüzünde değil, doğa ve toprağa yakın evlerde yaşayın’,

‘Doğayla şehrin buluşması’, ‘Kapı komşunuz tabiat’,

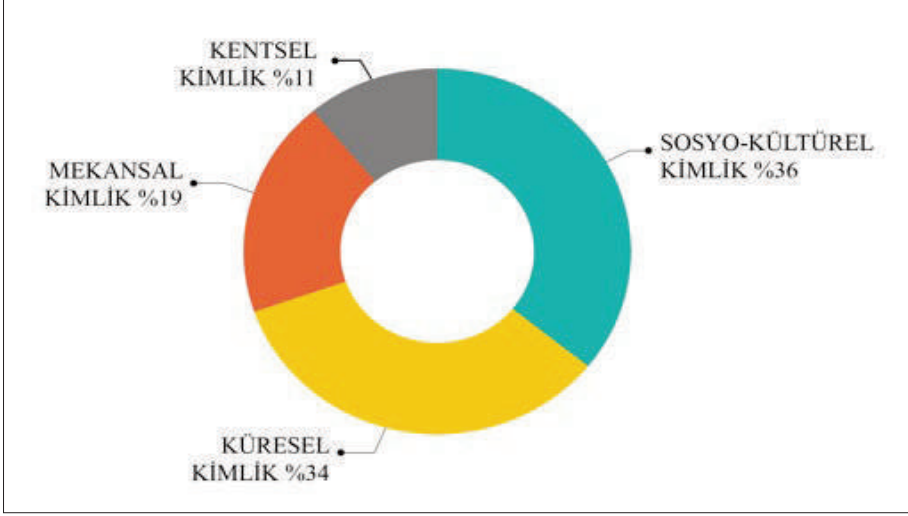
‘Bildiklerinizin dışında doğanın içinde’, ‘Kenti doğa doğa yaşa’,

‘Konfor doğa ile buluştu’

gibi sloganlarla vurgulanan ikinci kavramın **‘doğa’** (55) olduğu görülmektedir. Üçüncü sırada ise en çok **‘seçkinlik’** (47) kavramı ile seçkin bir zümreye ait olma hissi vurgulanmıştır.

Bu kavramları sırasıyla ‘birey’ (43), ‘prestij’ (42), ‘hayalinizdeki yaşam’ (38), ‘yenilik’ (37), ‘kentsel mekan’ (30), ‘farklılık’ (25), ‘ayrıcalık’ (24), ‘İstanbul’ (22), ‘manzara’ (22), ‘mükemmellik’ (18), ‘yatırım’ (17), ‘marka’ (15), ‘gelenek-modern’ (14), ‘yaşam-yatırım’ (14), ‘simülasyon’ (12), ‘yaşam merkezi’ (12), ‘değişim’ (11), ‘keyif’ (8), ‘konfor’ (8), ‘ev’ (7), ‘doğal’ (6), ‘modern’ (6), ‘ideal’ (5), ‘alışveriş’ (1), ‘ekonomik’ (1), ve ‘güven’ (1) vurguları izlemiştir.

Bu reklamlarla birlikte genellikle hayalinizdeki yaşam, yeni yaşam kültürü gibi soyut tabirler üzerinden yeni bir yaşam modeli sunulduğu ve yeni bir kentli kimliği pazarlandığını söylemek mümkündür. Bu yeni ve ideal hayat içinde konfor, keyif, eğlence, spor, alışveriş bulunmaktadır. Pazarlanan kimlikte çoğu zaman bireysel kimlik öncülüğünde, sosyo kültürel kimlik, mekansal kimlik, kentsel kimlik ve küresel kimlik öğeleri bir arada vurgulanmaktadır (Şekil: 1.5). Dolayısıyla daha çok hayat kalitesi ve bir sınıf tanımı üzerine argümanlar kullanıldığı söylenebilir.

Şekil 1.5. Araştırma kapsamında tespit edilen kapalı konut sitelerinin reklam sloganlarının kimlik çeşitlerine göre dağılımı, (Kılıç, 2015).

Mekansal Kimlikle Pazarlanan Projeler

Mekansal kimlik projenin fiziksel özellikleri olarak tanımlanmıştır. Buna göre ‘İnce Düşünölmüş Yaşam Alanları’, ‘Manzara Denince Akla Moment İstanbul Gelecek’, ‘Şehirde Ormanı, Ormanda Yaşamı Bir Arada Yakalamak İsteyenlere’ gibi sloganlarla konutun mimari tasarımı, konum avantajları, manzarası gibi fiziksel özellikleri üzerinden tanımlanan ayrıcalıklar bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Sosyo-Kültürel Kimlik ile Pazarlanan Projeler

Siz, sizin için, size özel gibi kavramlarla tüketiciye atıfta bulunan projeler ile huzur, mutluluk gibi kişiye özel duygular üzerinden pazarlanan projeler bu başlık altına alınmıştır;

‘Hayallerinizi Ertelemeyin... Mutlu Bir Yaşam Sürmeniz İçin...’ ‘Bu Yaşamın Merkezinde Siz Varsınız’

‘Sizin Yaşam Alanınız Sizin Bahçeniz’

‘Burada ‘Zaman’ Sen Ne Zaman İstersen O Zaman’

Sosyal kimlikte ise komşuluk ilişkilerini ve site hayatının canlılığını, mükemmelliğini anlatan ve onlarla birlikte kocaman bir ailenin parçası olacağınız vurgusunu yapan projeler toplanmıştır;

‘Seçkin Ama Mahalle Sıcaklığında’

Kentsel Kimlik ile Pazarlanan Projeler

Kentsel kimlik kapsamına İstanbul veya İstanbul’un bir semti, bir mekanı üzerinden yapılan reklamlar dahil edilmiştir. ‘Boğazın büyüğü, Tarabya’nın terapisi’, ‘Gerçek bir İstanbul masalı’, ‘İstanbul’un İstanbul olduğu yer’ bunlardan bazılarıdır.

Kentsel kimlik başlığına dahil edilen milli kimlik ise geleneksel mimari, tarihi miras, gelenekler gibi konuları içermektedir. Bu değerlere vurgu yapan reklamlar da bu başlık altında toplanmıştır.

Küresel Kimlik ile Pazarlanan Projeler

Bu başlık altında başta yatırım vurgusu yapılan projeler olmak üzere yaşam standartlarının yüksekliği, ihtişam, modern olma, vitrinde olma, prestij, lüksün merkezi olmak, konfor, değer, kusursuzluk, ayrıcalık gibi kavramları öne çıkaran projeler toplanmıştır. Son zamanlarda simülasyon mekanlar olarak da adlandırılan, post-modern bir yaklaşımla bir yere, bir şehre öykünen ve orasıymış gibi pazarlanan projeler de bu başlık altına alınmıştır;

‘Her Özelliği İle Elit Bir Yaşam’ ‘Herkes İster Bazıları Sahip Olur’ ‘Yeni Yaşam Lüksünüz’

‘İstanbul Sarayları’nda Seçiminiz Hangisi Olursa Olsun’ bunlardan bazılarıdır.

Konutun pazarlanmasında kullanılan tanıtım sloganları içinde vurgulanan kavramlar kimlik çeşitlerine göre gruplandırıldığında, bireyi ve sosyal çevresini kapsayan sosyo-kültürel kimliği vurgulayan sloganlar öne çıkmıştır. Bunu yatırım, prestij, ihtişam, modern, lüks, konfor, değer gibi kavramları içine alan küresel kimlik izlemiştir. Üçüncü sırada projenin fiziksel veya mimari özellikleri üzerinden tanımlanan mekansal kimlik gelmektedir. İstanbul’un bir semti, bir mekanı veya geleneksel mimarisi, tarihi mirası gibi kentsel kimliği üzerinden pazarlanan projeler sayıca daha az görülmüştür.

Yapılan bu analiz çalışmasının gösterdiği bir başka sonuç da şu ki; daha önceki dönemlerde vurgulanan ‘güvenlik’ kavramı son dönem reklamlarında neredeyse

hiç kullanılmamış ve bu listede yer almamıştır. Bunun, hedef kitlenin zihninde ‘güvenlik’ konusunun artık artı bir değer olarak değil, zaten var olması gereken standart bir özellik olarak algılanmasının bir sonucu olması muhtemeldir.

Sonuç

Araştırmadan elde edilen sonuçlar söz konusu sitelerinin ve pazarlama stratejilerinin kent ve kentli kimliği üzerinde dönüştürücü bir etkisi olduğunu doğrular niteliktedir.

Dışa kapalı konut sitelerinin sunum biçimleri ve pazarlanmalarında, belli bir yaşam tarzını ve saygınlığı temsil ediyor olmaları etkilidir. “Yaşam tarzı” söylemi ön plana çıkarılarak, serbest piyasa koşulları altında gelişen ve orta ve üst gelir gruplarına pazarlanan kapalı sitelerin yeni bir tüketici kitlesine hitap ettiği belirtilir (Öncü, 1999; Blakely ve Snyder, 1999; Low, 2003). İstanbul genelinde son dönemde satış sürecinde olan konut projelerinin yazılı ve görsel medyada kullandıkları tanıtım sloganları üzerinden yapılan analizlerden elde edilen verilere göre son dönemde öne çıkan ilk kavramın da ‘ideal yaşam’ olması bu tespitin göstergelerinden biridir.

Firma yetkilileri tarafından lansmanlarda her ne kadar, kapalı konut sitelerinin kent yaşamı üzerinde olumlu katkıları olduğu savunulsa da bölgede yaşayan insanların yerinden edilme süreci, toplumsal ayrışmayı fiziksel sınırlarla da belirginleştirmesi, kentsel kamusal alanların boşalmasına sebep olması, konut sorununa aslında temelde bir çözüm getirmemesi gibi nedenlerle, bu dönüşümün uzun vadede kente ve kent hayatına olumsuz etkileri katkılarından çok daha fazla olacaktır. İstanbul’da niteliksiz yapı stoğunun muhakkak yenilenmesi gerekmektedir, fakat bu dönüşüme sadece arsa değeri üzerinden rant odaklı yaklaşmak kent kimliği açısından geri döndürülemez sonuçlara sebep olmaktadır. Sosyal donatıların sadece siteler içinde konumlanması ve kamusal kullanıma yönelik sosyal donatıların yok olması hem kentsel ayrışmayı ortaya çıkarmakta hem de sokakları yaşayan mekanlar olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu da, aslında güvenlik zaafı argümanı ile yapılan kapalı konut sitelerinin kentsel mekanın güvenliğini azaltan asıl oluşumlar olduğunu göstermektedir. Dışa kapalı konut tarzının yaygınlaştırılması ortaya çıkardıkları bu sonuçlardan dolayı kentsel yaşama olumsuz bir müdahaledir. Dolayısıyla yeni konut mekanları tasarlanırken farklı sosyal grupların bir arada kullanabilecekleri ortak kamusal ve yeşil alanlar bırakılmalı ve sadece üst gelir grubunu ayrıştırıcı yaklaşımdan uzaklaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

Ayataç, H. ve Dökmeci, V. (2007). “*Spatial Analysis Of Library System And Proposal For New Libraries in Istanbul*”, European Planning Studies (EPS) vol.15, No.8, P.1127-1137 September 2007

Babacan, M. (2005). *Reklamcılık*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Baudrillard, J. (2004). *Tüketim Toplumu*, H. Deliçaylı, F. Keskin (Çev.), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, R. Nice (İng. Çev.), Londra: Routledge – Kegan Paul.

Douglas, M. ve Isherwood, B. (1980). *The World of Goods*. Harmondsworth: Penguin.

Erkilet, A. (2012). *Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında ‘İslami’ Moda Dergileri*, Birey ve Toplum, Güz 2012, Cilt 2, Sayı 4.

Featherstone, M. (1991). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Sage Publications, Mehmet Küçük (Çev.), 1996, Ayrıntı Yayınları.

Firidin Özgür, E. (2006b). *Sosyal ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler*, MSGSÜ, FBE, ŞBP ABD, (doktora tezi).

Harvey, D., (2012). *Asi Şehirler, Şehir Hakları*, Metis Yayınları, Sf. 43-70 ve 117-143.

Kılıç, H. (2015). *Kent ve Kentli Kimliğinin Günümüz Konut Lansmanları Üzerinden Okunması: İstanbul’daki Son Dönem Kapalı Konut Siteleri*, İstanbul Teknik Üniv., FBE, Kentsel Tasarım ABD, Kentsel Tasarım Bölümü (Y. Lisans Tezi).

Kıray, M. B. (2005). *Tüketim Normları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Bağlam Yayıncılık, Sf. 27.

Kuban, D. (1996). *Ev Üzerine Felsefe Kırıntıları*. Y. Sey (Ed.), Tarihten Günümüze

Konut ve Yerleşme Habitat II. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. Sf. 1-5.

Leiss, W. (1978). *The Limits to Satisfaction*. Marion Boyars, Londra, Sf. 11.

Orçan, M. (2004). *Osmanlı’dan Günümüze Modern Türk Tüketim Kültürü*. Ankara, Kadim Yayınları., Sf. 12.

Tümer, Ö. (2006). *Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinin Bursa’daki Örnekler Kapsamında Değerlendirilmesi*, Uludağ Üniv., FBE, Mimarlık ABD, (Y. Lisans Tezi).

Yücebaş, S. (2012). *Türkiye’de Muhafazakârliğın Gündelik Yaşam Estetiği*,

İnsanbilim Dergisi, 1(2): 62-80.

Url-1 <<http://www.egeboyu.com>>, alındığı tarih: 14.04.2015

Url-2 <<http://aydoscountry.com>>, alındığı tarih: 14.04.2015

Url-3 <<http://www.bulvaristanbul.com.tr>>, alındığı tarih: 14.04.2015

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KENTSEL MEKÂNLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KİMLİK MÜCADELESİ: TEŞVİKİYE MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Tayfun YAZGI

Peyzaj Mimarı, Betula Peyzaj Ltd. Sti,

Yrd. Doç. Dr. **Elif Kutay KARAÇOR**

Düzce Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü

Özet

Başta ekonomik nedenlere bağlı olarak, küreselleşme ile birlikte mekanların homojenleştiği ve birbirine benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Tüm dünyanın küresel kentlerinde birbirine benzeyen mimari yapılar, kentsel tasarım projeleri ve hatta yapısal malzeme seçimleri ve ithal edilen bitkiler ile taklit edilen peyzajlar ortaya çıkmıştır. Özellikle yerel yönetimler, bir taraftan kendi kentlerinin markalaşmasını isteyip bu benzeşmeler ile eşit koşullara sahip olabileceklerini düşünerek kentlerini yarıştırırken, diğer taraftan, yerel kimliğin korunmasının da küresel pazar için kendilerine önemli bir katkı sağlayabileceğini fark ederek kendi çelişkilerini yaşamaktadırlar. Özellikle kendine özgü mimari dokusu, karakteri bulunan ve kentin yaşayanları için özel bir anlam ifade eden kentsel mekanların küresel markalar ve projeler ile buluşurken, yaşadıkları yada yaşayacakları kimlik kayıpları kentsel alanlar üzerine çalışan çeşitli disiplinler tarafından kaygı ile karşılanmaktadır. 1960'lı yıllarda modern kentsel müdahalelere karşı özellikle Kevin Lynch ve Jane Jacobs tarafından üzerinde durulan ve savunulan kentsel kimlikler, günümüzde yine sermaye odaklı ancak kentsel markalaşma ve kentsel dönüşüm gibi daha farklı araçlar tarafından tehdit altındadır. Hızla değişen kentsel mekanlar, dünyanın bir diğer ucundaki rakip kentler ile benzer özellikler taşımaya başlarken, kendi yaşayanlarına gittikçe yabancılaşmakta ve dolayısıyla sahip oldukları ruhu ve anlamı yitirmektedirler.

İstanbul gibi tarihsel katmanları bünyesinde barındıran bir kentte ise küreselleşme sürecinin, kentin kendi köklerinden beslenerek devam etmesi ve yaşanabilir bir çevre sunarak mevcut kentlilerin de ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu noktada mevcut yasa ve yönetmeliklere ilaveten kentsel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak ve belirli standartlar ile kalite kriterlerini ortaya koyacak kentsel tasarım rehberlerine duyulan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda, dünyanın yaşam kalitesi en yüksek kentleri arasında yer alan Nottingham, Toronto ve Londra gibi kentler, sahip oldukları kentsel tasarım rehberleri ile kendi sakinlerine yaşanabilir bir gelecek vadetmektedirler. Kentsel tasarım rehberleri, ayırt edilebilir kimliği ve ortak özellikleri bulunan alt bölgelere ayrılarak yada üst kimliğe sadık kalınarak mahalle ölçeğinde hazırlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında örnek alan olarak İstanbul'un Şişli İlçesi'nde yer alan Teşvikiye Mahallesi'nin seçilmesinin nedenleri arasında, sosyo-kültürel ve mimari zenginliğinin yanı sıra, içinde bulunduğu kentin küresel eklemleme sürecinden yoğun olarak etkilenmesi gösterilebilir. Geçmiş 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin batılılaşma dönemine dayanan mahallenin kurulup gelişmesinde Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarına yakın konumda yer alması ve saray eşrafı ile Osmanlı'nın modern yüzünü temsil eden eğitilmiş ve okumuş grupların bu alan üzerinde ikamet etmesi etkili olmuştur. Ancak, çeşitli dönemsel politikalar ve sermaye odaklı gelişmeler neticesinde, mahallenin hem mimari hem de sosyal dokusu, içerisinde bulunduğu süreçten yoğun bir şekilde etkilenmiş ve özel bir karaktere ve kimliğe sahip olan mahalle sürekli bir değişim içerisinde yer almıştır. Bu durum, mahalle bütününde kimliğe katkı sağlayacak dil birliğinin bozulmasına neden olmaktadır. Zamanla oluşan kimlik kayıpları ile birlikte mahallenin rant değerinin de hızla artışı, sahipliğinin de hızla el değiştirmesine yol açmaktadır. Orta halli ve eğitim seviyesi yüksek ailelerin yerini, yeni zenginler olarak tanımlanabilecek çeşitli sosyal gruplar almaktadır. Marka değeri ile birlikte çekim gücünün de artması Art Nouveau mimarının yerini, parlak ve soğuk cam giydirilmiş cephelere, ışıklı reklam panolarına, yoğun araç trafiğine ve mahalle içi bir alışveriş merkezine bırakmasına neden olmuştur. Artan çekim gücü ile birlikte, özellikle belirli gün ve saatlerde sosyal yaşantının var olabilmesi için gerekli olan yaya hareketleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu durum, özellikle mahallenin eski sahipleri olan ileri yaşlardaki bireylerin sokağı deneyimleyebilmesini ve kendi aralarındaki sosyal etkileşimi devam ettirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, mahalle ölçeğindeki sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, mevcut sosyal, ekonomik ve ekolojik bileşenlerin çok iyi okunması ve birbirini destekler nitelikte mekansal önerilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Teşvikiye Mahallesi örneği üzerinden hareketle küreselleşme sürecinde olan kentsel alanların sürdürülebilir kimliğine katkı sağlayacak bir kentsel tasarım rehberi geliştirmektir. Bu kapsamda ortaya çıkan araştırma so-

rusu “Sürdürülebilir kimliğe katkı sağlayacak mekansal öneriler nasıl geliştirilmelidir ve bu öneriler neler olmalıdır?” şeklinde ortaya çıkmıştır. Araştırma sorusuna cevap bulabilmek için öncelikle literatür taraması yapılmış ve Toronto (Kanada) ve Denver (ABD) gibi yaşam kalitesi sıralamasında ön sıralarda yer alan kentler için geliştirilen tasarım rehberleri incelenmiştir. Sonrasında Şişli Belediyesi’nden temin edilen uygulama imar planı üzerinden Autocad ve Photoshop yazılımları vasıtası ile Doluluk-Boşluk, Ulaşım, Canlılık, Kat Yüksekliği, Alan Kullanım, İmaj, Yeşil Alan ve Siluet Analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde, mahallenin yapı yoğunluğu, yaya erişimi, karma kullanım düzeyi, imaj edilebilirliği, yeşil dokuların yoğunluğu ve kamusalılığı ile sokak boyunca devam eden cephe bütünlüğü hakkında bilgi edinilmiş ve bu doğrultuda mahallenin kimliğini gözönünde bulunduran ve yaşanabilir bir çevre hedefleyen çeşitli mekansal öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: küreselleşme, kentsel tasarım rehberi, kimlik

1. Giriş

Başta ekonomik nedenlere bağlı olarak, küreselleşme ile birlikte mekanların homojenleştiği ve birbirine benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Tüm dünyanın küresel kentlerinde birbirine benzeyen mimari yapılar, kentsel tasarım projeleri ve hatta yapısal malzeme seçimleri ve ithal edilen bitkiler ile taklit edilen peyzajlar ortaya çıkmıştır. Özellikle yerel yönetimler, bir taraftan kendi kentlerinin markalaşmasını isteyip bu benzeşmeler ile eşit koşullara sahip olabileceklerini düşünerek kentlerini yarıştırırken, diğer taraftan, yerel kimliğin korunmasının da küresel pazar için kendilerine önemli bir katkı sağlayabileceğini fark ederek kendi çelişkilerini yaşamaktadırlar. Özellikle kendine özgü mimari dokusu, karakteri bulunan ve kendi yaşayanları için özel bir anlam ifade eden kentsel mekanların küresel markalar ve projeler ile buluşurken, yaşadıkları yada yaşayacakları kimlik kayıpları kentsel alanlar üzerine çalışan çeşitli disiplinler tarafından kaygı ile karşılanmaktadır. 1960’lı yıllarda modern kentsel müdahalelere karşı özellikle Kevin Lynch ve Jane Jacobs tarafından üzerinde durulan ve savunulan kentsel kimlikler, günümüzde yine sermaye odaklı ancak kentsel markalaşma ve kentsel dönüşüm gibi daha farklı araçlar tarafından tehdit altındadır. Hızla değişen kentsel mekanlar, dünyanın bir diğer ucundaki rakip kentler ile benzer özellikler taşımaya başlarken, kendi yaşayanlarına gittikçe yabancılaşmakta ve dolayısıyla sahip oldukları ruhu ve anlamı yitirmektedirler.

Küreselleşme ile gelişen teknoloji ve benzer yapısal materyaller sayesinde kentsel tasarım ve mimari yapılar, farklı coğrafyalarda olmasına rağmen birbirlerine benzerdir. Küreselleşmenin de “Kentsel Kimlik” üzerine etkisini bu bağlamda

ele almak mümkündür. Bu benzeşme, kentlilerin kente olan aidiyet duygularını köreltmekte kültürel değerler git gide kaybolmaktadır. Başta insani değerler olmak üzere kültürel değerlerin kaybolması aslında ciddi boyutta bir yozlaşma ve kaosa neden olacaktır. Bu bağlamda ortaya çıkan sürdürülebilir olma kaygısı sadece ekosistem yapıları için değil, o sistemle bağlantılı olan tüm yapılar için de geçerlidir. Küreselleşme karşısında kentin sürdürülebilirliğini sağlamak için kenti oluşturan tüm katmanların doğru okunup yorumlanması ve sistemli bir şekilde gelecekteki konumlarının planlanması gerekmektedir. Bu yaklaşımla ortaya çıkan bir kentsel tasarım rehberi sürdürülebilir kimliğe hizmet edecektir.

İstanbul gibi tarihsel katmanları bünyesinde barındıran bir kentte ise küreselleşme sürecinin, kentin kendi köklerinden beslenerek devam etmesi ve yaşanabilir bir çevre sunarak mevcut kentlilerin de ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bu noktada mevcut yasa ve yönetmeliklere ilaveten kentsel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak ve belirli standartlar ile kalite kriterlerini ortaya koyacak kentsel tasarım rehberlerine duyulan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Nitekim, dünyanın yaşam kalitesi en yüksek kentleri arasında yer alan Nottingham, Toronto ve Londra gibi kentler, sahip oldukları kentsel tasarım rehberleri ile kendi sakinlerine yaşanabilir bir gelecek vadetmektedirler. Kentsel tasarım rehberleri, ayırt edilebilir kimliği ve ortak özellikleri bulunan alt bölgelere ayrılarak yada üst kimliğe sadık kalınarak mahalle ölçeğinde hazırlanmaktadır.

Kentsel tasarımın bileşenleri olarak kabul edilen kimlik ve imaj kente duyulan yer bağlılığını artırarak kentlerin yaşanabilirliğine katkı sağlamaktadır. Küreselleşme sonucu meydana gelen değişimler kentleri ve kentlileri de etkilemekte ve küresel akışkanlara maruz kalmak kimlik karmaşasına neden olmaktadır. Bu durum, kentlileri ait olma hissinden uzaklaştırmakta ve insanları kendi yaşadıkları kentlere yabancılaştırmaktadır. Son dönemlerde kimlik, yer bağlılığı ve tarihi çevrelere duyulan hassasiyetler kent disiplini üzerine çalışan birçok araştırmacı tarafından da ele alınmaya başlanmış ve uluslararası yaptırımlarından da etkisi ile yerel yöneticilerin de dikkatini çekmeyi başarmıştır. Günümüzde standart kentsel tasarım, kentsel kimlik kazanılması ve korunması çalışmalarına yön vermek, kentte ortak bir dil oluşturmak ve vizyon yaratmak için kentsel tasarım rehberlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.1- Kentsel Kimlik ve Tasarım Rehberleri

Kimlik kavramı bir varlığın fark edilebilir, ayırt edilebilir olma özelliği olarak tanımlamak mümkündür. Bir insan nasıl bir diğer insandan veya nesneden fiziksel özellikleri ve yetenekleri sayesinde ayırt edilebiliyorsa, mekanlar da kendilerine özgü yapılarından dolayı ayırt edilebilirler. Bu ayırt edilebilirliğin sağlanması için

mekânın algılanabilir ve imgelenebilir olması gerekmektedir. Belirli bir mekânın kimliğinin okunabilir ve algılanabilir olması, kendisini deneyimleyenler için özel bir anlam oluşturabilir. İnsanların mekanlara yükledikleri anlamlar o mekanın yere dönüşmesine ve insanların aidiyet duygularını geliştirmesine neden olabilir (Relph,1976).

Lynch (1960)'e göre, bir yere ait kimlikten bahsederken, yerin, diğer yerlerden ayrılarak okunabilmesini ya da insanlar için anlamlı hale gelmesini sağlayan nitelikler bütünü olması gerekmektedir. Kimlik, kentin doğal (iklim, topografya, bitki örtüsü...) ve yapay (anıtlar, meydanlar, yapılar...) elemanlarının, sosya - kültürel yapı ile etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır ve zaman faktörü ile giderek değişim göstermektedir. Yapay ve doğal elemanlar ile birlikte insana dair tüm değerler ve varlıklar kentlerin kimliğini oluşturmaktadır.

Günümüz imar planları çalışmaları ve küreselleşmenin etkisiyle yerleşimlerin özgün yapısına zarar vermekte ve kentin okunabilirliğini azaltmaktadır. Bu durumda kentin karakterini ortaya çıkarmak ve korumak üzere kentsel tasarım rehberleri gündeme gelmektedir. Kentsel tasarım rehberleri kente kimlik kazandırmakta ve var olan kimliği korumaya yöneliktir.

Tasarım rehberleri, kamusal kullanımların tanımlanması ve tasarlanmasını sağlamak, bazı kullanım ve bina formlarının belirlenmesini sağlamak, zonları kontrol etmek, biçimler ve örüntülere ilişkin ön fikirleri ifade etmek, özel bir takım kullanımları teşvik etmek, mevcut çevrenin değerlerinin korunmasının ilkelerini koymak, kentsel obje ve sanat ürünlerinin yer ve konumunu belirlemek gibi, projenin vizyonunun uygulamaya geçmesini sağlayan önemli araçlardır (Karaman, 2008).Tasarım rehberleri, belirli bir alan için geçerli olacak tüm standart yöntem ve teknikleri veren açıklayıcı ve yönlendirici araçlardır. Bu çalışmalar, imar planı raporundan daha fazla gelişmiştir ve üçüncü boyut, mimari karakter, detay, malzeme ve ulaşım gibi konuları detaylı biçimde ele alırlar (Konuk, 1992).

Kentsel tasarım rehberleri, birçok meslek disiplinin bir arada çalışması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kentsel tasarım rehberlerinin ortaya çıkmasında rol oynayan başlıca disiplinler; mimarlar, şehir planlamacıları ve peyzaj mimarlarıdır. Kentsel tasarım rehberlerinin amacı yapılacak projelere ışık tutmak ve tasarım kontrollerini ele alıp kimlik kaybını önlemektir.

Tasarım rehberleri, görsel çevrenin kalitesi ile ilgili olarak yapılanmada rol oynayan ve alanlara kalite açısından yön veren bir araçtır. Tasarım rehberi yapmaktaki amaç, bir takım karar yasaları koyarak, görsel çevrede belirli bir kalite seviyesi ve standardı yaratmaktır. Tasarım rehberleri ülkesel tasarım standartlarının oluşması ve var olan standartların somut biçimde ortaya konulmasında etkilidir (Konuk, 1992).

Tasarım rehberlerinin birçoğunun temelinde çeşitli hedefler yatmaktadır. Ortaya çıkan başlıca hedefler (Şala, 2013);

- **Mekan karakteri ve kimliği:** Her mekan kendi geçmişinin izlerini taşımaktadır. Kimlik kentsel mekânların devamlılığı adına önemli bileşenlerden biridir. Birden çok imajlar kentsel mekânların kimliğini oluşturmakta ve kişilerin zihninde o mekanların akılda kalıcılığını artırmaktadır. Bu nedenle mekânların sürekliliği adına, tasarım rehberleri oluşturulurken o mekânların kimliği doğru analiz edilmeli ve her süreçte dikkate alınmalıdır.
- **Kapsam ve devamlılık:** Bu hedef maddesi kamusal ve özel alanlar arasındaki ayırım ve devamlılığa işaret eder. Güvenilir ve kolay algılanabilir mekânların yaratılması için kamusal ve özel mekânlar arasındaki ayırımın doğru bir şekilde belirginleştirilmesi gerekir.
- **Kamusal mekanların kalitesi:** Kamusal mekânların çekici olabilmesi için detay ve malzemelerin, peyzaj öğelerinin, sanat, uyum ve yaşanabilirliğin sağlanmasının ve bunların dengeli bir şekilde dağılımının yapılması gerekmektedir.
- **Hareket kolaylığı:** Hedefe ulaşmak ve içinde sirkülasyonun rahat bir şekilde sağlandığı mekânlar hareket Kolaylığı sağlar ve o mekânları insanlar için çekişir.
- **Okunabilirlik:** Okunabilir mekânlar ziyaretçilerinde her zaman güven hissi uyandırır. Doğru tasarımlar ile oluşturulan doğru dokular ve imajlar kentsel mekânı okunabilir kılar.
- **Uyum:** Çeşitlilik ve esnekliğe sahip mekânlar uyumun yüksek olduğu kentsel mekânlardır. Bu mekânlar değişen koşullara uyum sağlayan, yaşayan mekanlardır.
- **Farklılık:** Farklılık insanlara seçim yapma hakkı sunar böylece o kentsel mekânlar daha geniş kitlelere hitap edebilirler. Aynı zamanda farklılık monotonluğu kırar.
- **Ekolojik Bilinç:** Sürdürülebilirlik adına dikkat edilmesi gereken en önemli konudur. Tasarım sürecinde bir şeyi inşa ederken diğerinin yok olmamasına dikkat etmek gerekir (Şala,2013).

2- Çalışma Alanı ve Yöntem

2.1- Teşvikiye Mahallesi

Bu çalışma kapsamında örnek alan olarak İstanbul'un Şişli İlçesi'nde yer alan Teş-

vikiye Mahallesi'nin seçilmesinin nedenleri arasında, sosyo-kültürel ve mimari zenginliğinin yanı sıra, içinde bulunduğu kentin küresel eklemlenme sürecinden yoğun olarak etkilenmesi gösterilebilir (Şekil 1). Geçmiş 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin batılılaşma dönemine dayanan mahallenin kurulup gelişmesinde Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları'na yakın konumda yer alması ve saray eşrafi ile Osmanlı'nın modern yüzünü temsil eden eğitilmiş ve okumuş grupların bu alan üzerinde ikamet etmesi etkili olmuştur. Ancak, çeşitli dönemsel politikalar ve sermaye odaklı gelişmeler neticesinde, mahallenin hem mimari hem de sosyal dokusu, içerisinde bulunduğu süreçten yoğun bir şekilde etkilenmiş ve özel bir karaktere ve kimliğe sahip olan mahalle sürekli bir değişim içerisinde yer almıştır. Bu durum, mahalle bütününde kimliğe katkı sağlayacak dil birliğinin bozulmasına neden olmaktadır. Zamanla oluşan kimlik kayıpları ile birlikte mahallenin rant değerinin de hızla artışı, sahipliğinin de hızla el değiştirmesine yol açmaktadır. Orta halli ve eğitim seviyesi yüksek ailelerin yerini, yeni zenginler olarak tanımlanabilecek çeşitli sosyal gruplar almaktadır. Marka değeri ile birlikte çekim gücünün de artması Art Nouveau mimarinin yerini, parlak ve soğuk cam giydirilmiş cephelere, ışıklı reklam panolarına, yoğun araç trafiğine ve mahalle içi bir alışveriş merkezine bırakmasına neden olmuştur. Artan çekim gücü ile birlikte, özellikle belirli gün ve saatlerde sosyal yaşantının var olabilmesi için gerekli olan yaya hareketleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu durum, özellikle mahallenin eski sahipleri olan ileri yaşlardaki bireylerin sokağı deneyimleyebilmesini ve kendi aralarındaki sosyal etkileşimi devam ettirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, mahalle ölçeğindeki sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, mevcut sosyal, ekonomik ve ekolojik bileşenlerin çok iyi okunması ve birbirini destekler nitelikte mekansal önerilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Şekil 1 : Teşvikiye Mahallesi'nin konumu (Anonim, 2015a).

Şişli Belediyesi, 1999 yılında başlattığı kentsel tasarım projesi ile Teşvikiye Mahallesi'nde çeşitli çevresel düzenlemeler baş vurmuş ve bu kapsamda sokağa araç park etme yasakları, destek verilen kültür ve sanat aktiviteleri ile kafe ve restoranların kaldırılmaları kullanmaları gibi uygulamalar 30 sokak üzerinde yapılmıştır (Anonim,2015b). Bu durum, mahallenin görsel cazibesini artırarak mahalleyi bir çekim merkezi haline getirir de sürdürülebilir kimliğin sağlanması konusunda eksikliklerin olduğu görülmüştür.

2.2 Yöntem

Yapılan çeşitli kentsel tasarım rehberleri incelenip literatür taraması yapılmış ve Toronto (Kanada) ve Denver (ABD) gibi yaşam kalitesi sıralamasında ön sıralarda yer alan kentler için geliştirilen tasarım rehberleri incelenmiştir. Aynı zamanda Nottingham kent merkezi için hazırlanan kentsel tasarım rehberi örnek alınarak sentez ve öneriler geliştirilmiştir. Bu çalışmada Şişli Belediyesi'nden imar planı temin edilip Auto cad ve Photoshop programları kullanılarak çalışma alanındaki analizler görsel hale getirilmiştir.Yapılan başlıca analizler, Doluluk-Boşluk, Ulaşım, Canlılık, Kat Yüksekliği, Alan Kullanım, İmaj, Yeşil Alan ve Siluet Analizleridir.

3- Bulgular

3.1- Doluluk-Boşluk Analizi

Kentsel dokunun daha yoğun olduğu bitişik nizamda bulunan binaların yeni fırsatlar için sınırlayıcı bir etki olduğu, ayrıca alanın yapı yoğunluğunun daha çok Teşvikiye Caddesi'nden başlayıp daha kuzey kısımlarda giderek azalma gösterdiği ve boşluk alanların arttığı gözlenmekte ve çalışma alanının yaklaşık olarak %80'inin yapılardan oluştuğu belirlenmektedir. Bu durum, mahallenin yeni fırsatlara olanak sağlamasını engellemektedir (Şekil 2).

Şekil 2:Doluluk-Boşluk analizi.

3.2- Ulaşım Analizi

Ulaşım analizine göre mahallenin özellikle ara sokaklarının motorlu araç erişimine uygun olmayan genişlik ve düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu durum ile beraber mahallenin ticaret, eğlence ve alışveriş merkezlerinin odak noktası olması kısaca yaya aktivitelerinin yoğun bir şekilde görülmesiyle dönem dönem araç trafiğinin akıcı olmamasına sebebiyet vermektedir. Ayrıca mahallenin ciddi denilecek boyutta araç park sorunu bulunmaktadır. Son dönemlerde Atiye Sokak'ta yapılan yayalaştırma çalışması, mahalledeki yaya trafiğini rahatlatmış, bir şekilde o bölgedeki restoranların cazibesini arttırmıştır. Ayrıca alan çalışmasında gözlenen yaya sirkülasyonunu haftasonları çok daha yoğun olduğu gözlenmektedir (Şekil 3).

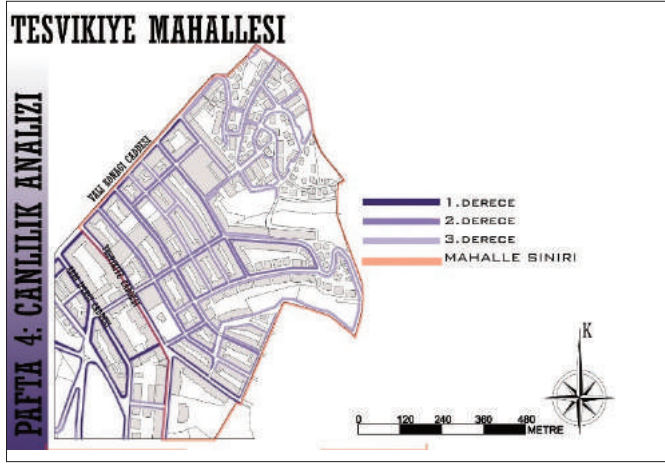

Şekil 3: Ulaşım analizi.

3.3-Canlılık Analizi

Tesvikiye Mahallesi'nin canlılık analizine bakıldığında karma kullanım alanlarının büyük oranda Tesvikiye ve Abdi İpekçi Caddeleri ile yayalaştırma yapılan Atiye Sokak'ta bulunduğu dikkati çekmektedir. Bu nedenle, bu sokaklar canlılık analizinde 1. derecede yer almaktadır. Bu sokağın hemen arkasında yer alan Şakayık ve İhlamur Sokak 2. Derece olarak takip etmektedir. Geriye kalan diğer sokaklar ise 3. Derece sokak olarak sıralanmaktadır. Sokak canlılığı, yaya sirkülasyonu yoğunluğu ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Psikolojik olarak insanlar, daha farklı ve mistik bir dokunun içinde bulunan yolları tercih ederek bu noktalarda canlılık derecesinin artmasına sebebiyet vermektedirler (Şekil 4).

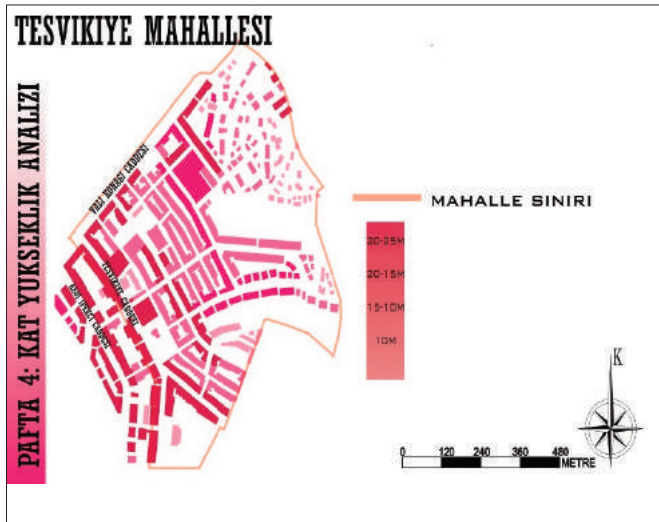

Şekil 4: Canlılık analizi.

3.4- Kat Yüksekliği Analizi

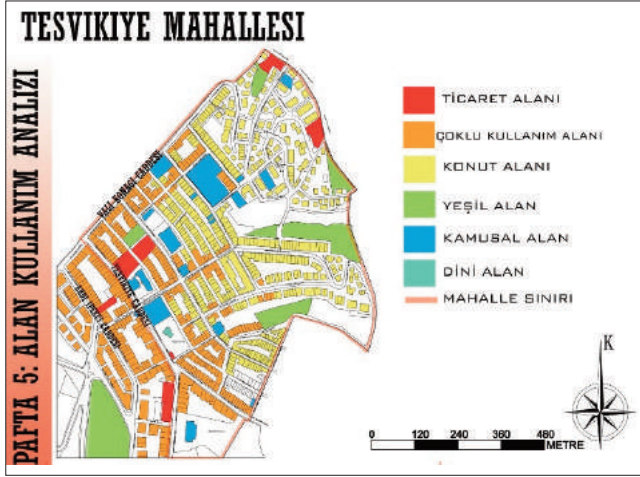
Teşvikiye ve Abdi İpekçi Caddeleri üzerinde bulunan binaların kat yüksekliklerinin daha fazla olduğu (24.5m ~ 7-8 kat) belirlenmiştir. Bu durum yapılan siluet analizi ile beraber incelendiğinde binaların birbirlerine ve sokağa yaptığı algı boyutunda farklılık göstermekte, özellikle Teşvikiye caddesi üzerinde bulunan mimari dokuların ve eserlerin gölgede kalmasına sebebiyet vermektedir(Şekil 5).

Şekil 5: Kat yüksekliği analizi.

3.5- Alan Kullanım Analizi

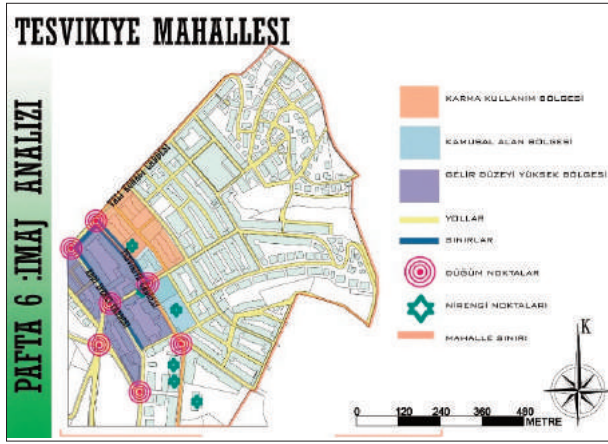
Mahallede daha çok ticari amaçlı butik mağazalar, banka şubeleri ve ofis yerleri ile konut alanlarının aynı binada yer almasından dolayı genel dağılımın karma kullanım yönünde olduğu alan kullanım analizi ile ortaya çıkmıştır. Bu durum daha çok Teşvikiye ile Abdi İpekçi Caddeleri'nde görülmekte ve ara sokaklara doğru gidildikçe konut alanlarının egemen olduğu farklı bir bölgeye geçişin söz konusu olduğu belirlenmektedir (Şekil 6).

Şekil 6: Alan kullanım analizi.

3.6- İmaj Analizi

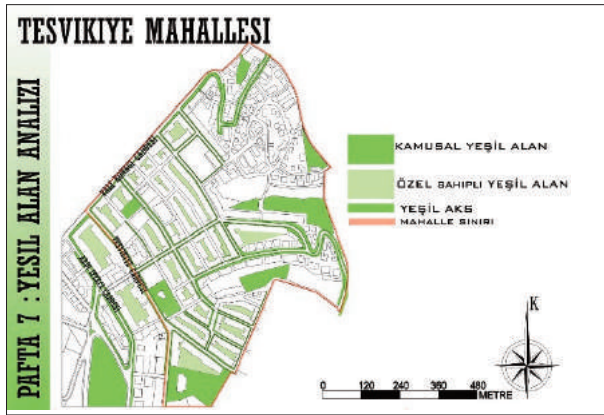
Kevin Lynch'in geliştirdiği imaj analizi doğrultusunda, Teşvikiye Mahallesi'nde yapılan analizlerde düğüm noktaları, sınırlar, nirengiler ve bölgeler ortaya çıkarılmıştır. Nirengi noktası olarak CitysAVM, Teşvikiye Camii, Reasürans Çarşısı, Maçka Palas ve Maçka Teknik Lisesi olarak belirtilmiştir. Ayrıca, Teşvikiye Caddesi sınırleme olarak belirtilmiş ve alan iki ayrı bölgeye ayrılmıştır. Kullanımların ve yapısal elemanların farklılaşması, Abdi İpekçi Caddesi ve Teşvikiye Caddesi'ne girerken farklı bölgede hissedilmesine sebep olmaktadır. Caddede bulunan yapıların mimari dokuları da farklılık göstermektedir (Şekil 7).

Şekil 7:İmaj analizi.

3.7- Yeşil Alan Analizi

Yeşil alan analizine göre, kamusal yeşil alanının özel sahipli yeşil alanlara göre daha az olduğu ve mahallede kişi başına düşen kamusal yeşil alan miktarının insanların sosyalleşmesi ve rekreasyon ihtiyacını karşılaması açısından yetersiz olduğu sonucuna varılmaktadır. Binalar tarafından etrafı çevrilen ve sokaktan görsel ya da fiziksel olarak erişilemeyen yeşil alanlar kamusal alana dönüşmemektedirler. Ayrıca, kaldırımlarda var olan ağaçlarla bütünleşemeyen leke halindeki yeşil alanlar istenilen ekolojik bütünlüğü de sağlayamamaktadırlar(Şekil 8).

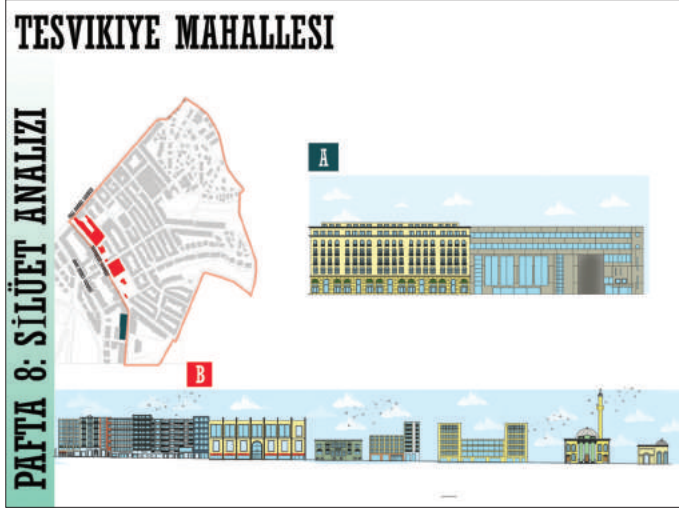

Şekil 8:Yeşil alan analizi.

3.8- Silüet Analizi

Silüet analizinde mimari dokunun tamamen heterojen bir dağılımda olduğu gözle çarpmakta ve özellikle inceleme yapılan Teşvikiye Caddesi'nde dış cephelerin bir-

biriyle ve çevreleriyle hiçbir uyum sağlayamadığı belirlenmiştir. Ayrıca, önemli iki yapı olan Maçka Palas ve Milli Reasürans Pasajının birbirine olan uyumsuzluğu ile Teşvikiye Mahallesi'nin silüetinde ve kimliğinde bir karmaşa yaratmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9: Silüet analizi.

3.9- Nirengi Noktaları Analizi

Ayrıca mahallede bulunan ve geçmişten günümüze kalan önemli mimari yapılar ile modern çizgideki yapıların bir arada bulunduğu nirengi noktaları analizi, mahallenin homojen değil heterojen karakterde bir yapılaşma içerdiğini ve yapıların bir arada bütüncül bir kimlik oluşturamadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, nirengi noktalarının çoğu belirli bir cadde üzerinde yoğunlaştığı için, mahallenin çekim gücü de belirli bir aks üzerinde yoğunlaşmaktadır (Şekil 10).

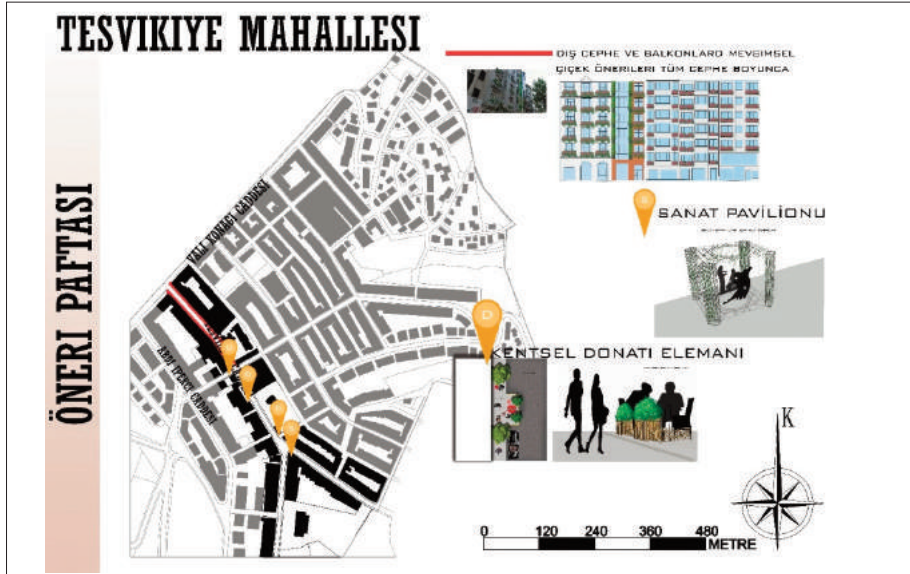

Şekil 10: Nirengi noktaları analizi.

4- Sonuç ve Öneriler

Teşvikiye Mahallesi'nde hazırlanacak olan kentsel tasarım rehberinin, ileride oluşacak yapılaşmaya ve sürdürülebilir kimliğin yaratılmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Mahallenin mevcutta devam eden en büyük sorunları erişim ve kimlik kaybı sorunu olarak sıralanabilir. Erişim ve sosyal iletişimi kısıtlayan tasarım özellikleri, mahallenin kimliği ile bütünleşemeyen ticari oluşumlar, mahallenin silüetini ve kimliğini bozan ve özellikle son 20 yıl içerisinde ortaya çıkan yapılar, geçmiş dönemlerden kalan kentsel doku ile de uyum gösterememektedir. Aynı zamanda mahallenin yeşil dokusunun korunmaması ve kişi başına düzen yeşil alan yetersizliği de diğer sorunlardan bazılarıdır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak hazırlanacak olan Teşvikiye Mahallesi kentsel tasarım rehberi:

- Kolay okunabilir, ekolojik ve sürdürülebilir kent kimliği ve karakterini yeniden kazanan ve şehirdeki önemini daha da güçlendirerek, günümüz koşullarına ve ihtiyaçlarına cevap verebilmeli,
- Tarih içindeki konumu ve tarihi yapılarını ön plana çıkarmak ve eski ile yeni uyumunu ve birlikteliğini sağlayabilmeli,
- Yaya ulaşımını destekleyerek, bağlantı ve geçişleri arttırmalı ve yaya aktivitesinin çok olduğu alanlar çoğaltılarak güçlendirilmeli,
- Tüm açık alanlar, meydanlar ve parklar geliştirilmeli ve aralarındaki erişim bağlantıları kurulmalıdır (Şekil 11).

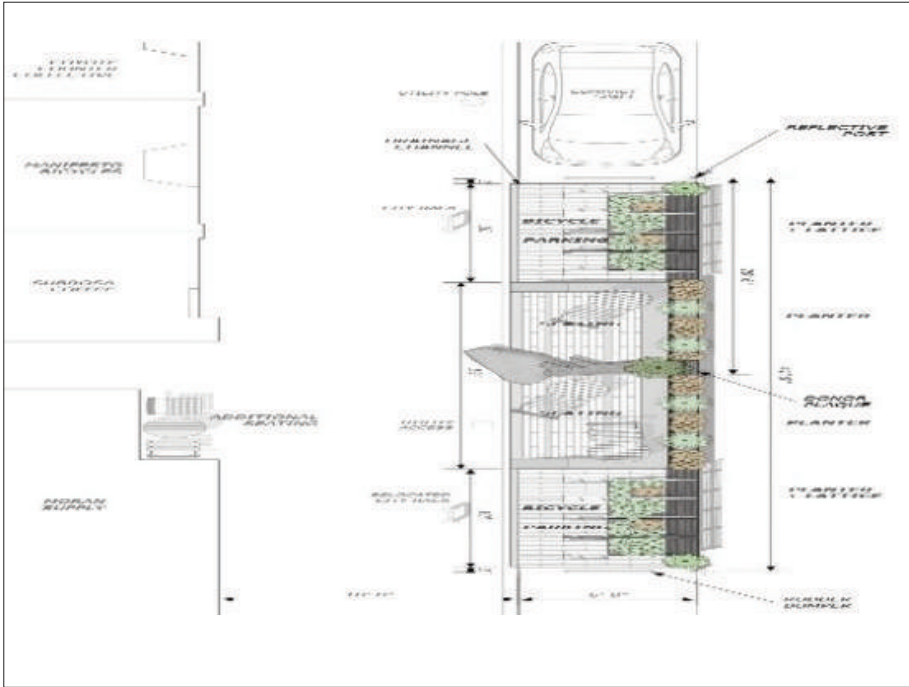

Şekil 10: Nirengi noktaları analizi.

Hedefler ve ilkeler doğrultusunda Teşvikiye Mahallesi'nin tasarım rehberi prensipleri;

Prensip 1 : Erişilebilir yaşam alanları oluşturmak (Şekil 12,13,14).

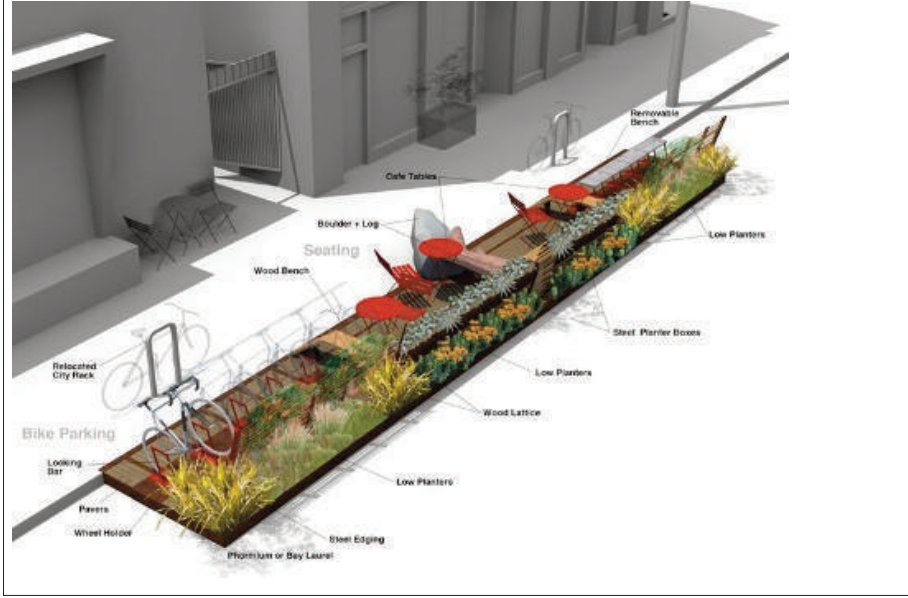
- Araçların kaldırımlara park edilmesinin önlenmesi için ağır ve caydırıcı cezalar verilmesi gibi, yaptırım uygulanmalıdır.
- Yaya yollarında yaya ulaşımını özendirme ve arttırmak ve bunun için gerek malzeme, gerekse işçilik kalitesine özen gösterilmelidir.
- Yeme içme alanlarının bulunduğu noktalarda farklı gelir grubundan insanların da özgürce oturup dinlenebileceği kentsel dokuya uyumlu noktalar tasarlanmalıdır.
- Sokaklarda sanat insan etkileşiminde süreklilik sağladığından mahalleye sanata teşvik edici mekan kurgusu oluşturulmalıdır.

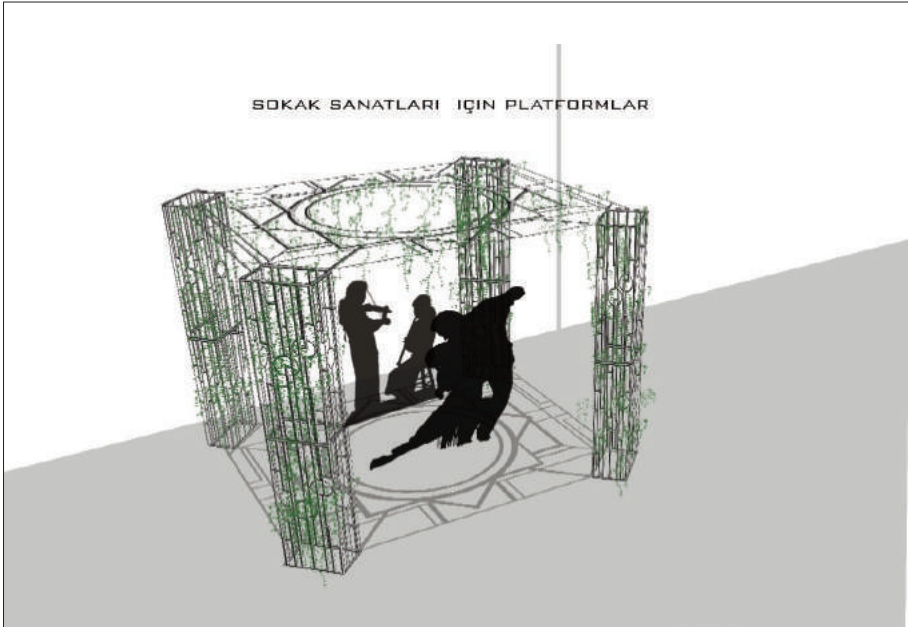
Şekil 12: Örnek kaldırım tasarımı planı (Anonim, 2015c).

Küreselleşme Sürecinde Kentsel Mekânların Sürdürülebilir Kimlik Mücadelesi:
Teşviğiye Mahallesi Örneği

Şekil13:Örnek kaldırım tasarımı 3 boyutlu (Anonim, 2015d).

Şekil14: Sokak sanatçıları için platform.

Prensip 2 : Kimlik ve kentsel dokuyu güçlendirmek (Şekil 15).

- Modern ve yeni uyumu göz önünde bulundurularak ilişki kurulmalıdır
- Kentin geçmişten gelen dokusu korunmalıdır
- Kentin ortak mimari dili dikkate alınarak cephe uyumları göz önünde bulundurulmalı ve silüet dikkate alınmalıdır
- Açık alanlar ve kamusal alanlar kentin içinde öne çıkmalıdır
- Bina yükseklikleri ve kütleleri kent dokusuna uygun olmalı, aşırı yüksek binalar kimlik arz eden binaları gölgesinde bırakmamalı armonik bir durum sergilemelidir
- Binaların form ve renklerinde aşırı kontrast renk ve formların kent dokusu içinde baskın olmaları engellenmelidir.

Şekil 15 : Teşvikiye Caddesi için önerilen kentsel donatı elemanı.

Prensip 3: Sürdürülebilir peyzaj yaratmak (Şekil 16).

- Ağaç ve bitki çeşitleri İstanbul iklimine ve toprağına uygun olarak seçilmelidir.
- Yaya yolları mümkün olan her yerde, her on beş metrede bir ağaçlandırılmalıdır.
- Özellikle Nişantaşı'nın yılbaşı dönemlerinde karakteristik bir özelliğe sahip bitkisi (*Ruscusaculeatus*) sokaklarda tasarım ögesi olarak saksı içerisinde kullanılarak, görsel bir etki ve zenginlik oluşturulabilir.

Küreselleşme Sürecinde Kentsel Mekânların Sürdürülebilir Kimlik Mücadelesi:
Teşvikiye Mahallesi Örneği

- Bina cephelerinde yılın farklı mevsimlerinde ortak bitki kullanımı uygulamasına teşvik edilmelidir.

Şekil 16 : Cephe bitkilendirmesi önerisi.

KAYNAKÇA

Anonim, 2015a. : http://tr.wikipedia.org/wiki/Te%C5%9Fvikiye,_%C5%9Ei%C5%9Fli 13.05.2015

Anonim, 2015b. : <http://www.haberdar.com.tr/m/?id=127113> 13.05.2015

Anonim, 2015c. : <http://www.oziiio.com/2012/40th-street-parklet/> 13.05.2015

Anonim, 2015d. : <http://www.oziiio.com/2012/40th-street-parklet/> 13.05.2015

Karaman, A., 2008. “Kentsel Tasarım: Kuramlar, İlkeler, Roller” Mimarist Dergisi, Sayı: 29.

Konuk, G., 1992. Zamanın ve Mekânın Bir Sentezi Olarak Kentsel Tasarım,1. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu.

Lynch, K.,1960. The Image of The City, TheTecnologyPress&Harvard UniversityPress, Cambridge 1960.

Relph, E., 1976. PlaceandPlacelessness. Printed in Pion Limited Company. London. ISBN 0 850 86 055 5.

Tomlinson, J., 2004. 'Küreselleşme ve Kültür'. Ayrıntı Yayınları İstanbul (çev. A. Eker) 2004.

Şala, D.,2013. Kentsel Kimlik Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdelenmesi (İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Örneği) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

KENTSEL DÖNÜŞÜMDE PAYDAŞLARIN NİTELİKLİ KONUT BEKLENTİLERİ; BAĞDAT CADDESİ ÖRNEĞİNDE FIRSATLAR ve RİSKLER

Öğr. Gör. **S. Filiz Aydın GÖK**

Doğuş Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Doç. Dr. **Candan Çınar ÇITAK**

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul

Özet

1999'da yaşanan Marmara Depremi sonrasında Türkiye genelinde riskli olduğu ifade edilen 7 Milyon konutun, depreme dayanıklı olarak yeniden inşası gündeme gelmiştir (Radikal,2012). Bu bağlamda, 16.05.2012 tarihinde daha önceki kentsel dönüşüm kanunlarından farklı olarak **6306 Nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun** yürürlüğe girmiştir. Amacı sadece depreme dayanıklı değil binalar inşa etmek değil *“fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek”* olan bu kanun kapsamındaki uygulamaların sonuçları henüz tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır.

Bu araştırma, İstanbul'da ilgili kanun kapsamında parsel bazında“riskli yapı” ilan edilen ve yeniden inşa edilmesi planlanan konutlardaki dönüşümün paydaşlar (konut/kat malikleri) tarafından nitelik ve memnuniyet bakımından nasıl değerlendirildiğini ve kent dokusunda sebep olacağı değişimi öngörmeyi amaçlamaktadır. Araştırma örnekleme, İstanbul Anadolu Yakası'nda Kadıköy İlçesi Bağdat Caddesi çevresinde yer alan ve ilgi kanuna göre “riskli yapı” olduğu için dönüşüme tabi olan tekil parsellerle sınırlandırılmıştır. Parsel bazında paydaş olarak adlandırılan konut sahibi 10 katılımcıya dönüşüm sürecinden memnun olup olmadıklarını ve konuttan nitel beklentilerini öğrenmeye yönelik anket uygulanmıştır. Ayrıca yaşam alanlarındaki ve fiziksel dokudaki değişim öngörülme elde edilen riskli bina analiz paftalarından öngörülme çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, Bağdat Caddesi ve çevresinde parsel ölçeğindeki dönüşüm alanlarında paydaşların yeni konutlarından beklentileri ortaya konulmuş. Araştırma alanlarındaki eski ve yeni; konut büyüklükleri, konut sayıları ve yapılaşma koşulları üzerinden nitelikli konut ve çevreye ulaşmada karşılaşılabilecek risk ve fırsatlar öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel Dönüşüm, Nitelikli Konut, Paydaş Talepleri*

Giriş

İnsanın “kendini üretmesini” sağlayan en temel ihtiyaç ve haklarından biri nitelikli yapı ve çevrede barınma imkânıdır (Engels,2013). Özellikle büyük kentlerimizde nitelikli konut stokunun niteliksiz doku içinde azınlıkta kaldığı açıktır. Örneğin İstanbul’un 2010 yılı konut ihtiyacının; konut stokuna niteliksiz konutlar dahil edilirse 162.073 adet, konut stokuna niteliksiz konutlar dahil edilmez ise 1.180.466 adet olacağı ifade edilmiştir (BİBKM, 2002).

1999’da yaşanan Marmara Depremi’nin ardından yeni inşa edilecek yapıların daha sağlam yapılması için 2007’de Deprem Yönetmeliği ve daha sıkı denetlenmesi için ise 2001’de Yapı Denetim Kanunu, 2008’de Yapı Denetim Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 2001 öncesi inşa edilen yapıları riskli kabul eden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye genelinde 20 Milyon konut stokunun 7 Milyonu’nun depreme karşı “riskli” olduğunu açıklamıştır (Radikal,2012). 99 depreminden tam 13 yıl sonra 16.05.2012 tarihinde 6306 Nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun daha sonra da yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Ancak bu kanun kapsamında gerçekleşen uygulamaların sonuçları henüz tam anlamıyla ortaya çıkmamıştır.

Bu araştırma, İstanbul’da ilgili kanun kapsamında parsel bazında “riskli yapı” ilan edilen ve yeniden inşa edilmesi planlanan konutlardaki dönüşümün paydaşlar (konut malikleri) tarafından nitelik ve memnuniyet bakımından nasıl değerlendirildiğini ve kent dokusunda sebep olacağı değişimi öngörmeyi amaçlamaktadır.

Araştırma örneklemini olarak parsel bazında kentsel dönüşümün en hızlı ve çarpıcı şekilde yaşandığı İstanbul Kadıköy İlçesi Bağdat Caddesi çevresi seçilmiştir. Bölgenin riskli bina analiz paftası ve konut parsellerindeki imar değişiklikleri üzerinden yaşam alanlarındaki ve fiziksel dokudaki değişim öngörülmeye çalışılmıştır. Ayrıca riskli yapı tescili için Kadıköy Belediyesi’ne gelen konut sahibi/maliki 10 katılımcıya dönüşüm sürecinden memnun olup olmadıklarını ve konuttan nitelik beklentilerini öğrenmeye yönelik anket uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda, parsel ölçeğindeki dönüşüm alanlarında paydaşların yeni konutlarından beklentileri ortaya konulmuş. Araştırma alanlarındaki eski ve yeni;

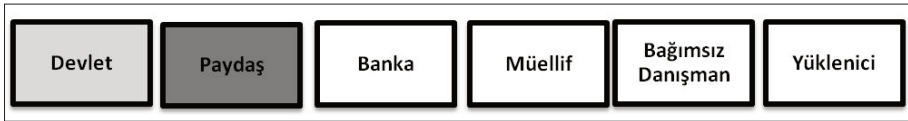
konut büyüklükleri, (olası) konut sayıları ve yapılaşma koşulları üzerinden nitelikli konut ve çevreye ulaşmada karşılaşılabilecek risk ve fırsatlar öngörülmüştür.

Kentsel Dönüşüm Süreci; Aktörleri ve İşleyiş

Bundan sonra Kentsel Dönüşüm Kanunu olarak anılacak olan *6306 Nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*'un amacı "**fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemek**" şeklinde tanımlanmıştır. Kentsel Dönüşüm Kanunu'nun; riskli bina ya da alanların yeniden inşa ile sağlamlaştırılmasının yanı sıra yaşam kalitesinin iyileştirilmesini de amaçladığını söylemek mümkündür. Ancak bu iyileştirmeyi sağlayacak standart ve düzenlemeler henüz yapılmamıştır. Dönüşümdeki planlama ve yapım süreci ufak tefek değişikliklerle mevcut imar mevzuatı ile yürümektedir (KDM, 2012).

Dönüşüm süreci "Alan" ve "Parsel/Ada" bazında olmak üzere iki ayrı ölçekte işlemektedir. Riskli alan tescili kararı 15.000 m² ve üstü büyüklükte alanlar için Bakanlık veya yetkili idare (Belediye/ Büyükşehir Belediyesi/ İl Özel İdare) tarafından verilmektedir. "Parsel" bazında riskli yapı tescili ise yetki belgesi almış tescil büroları, yetkili idare ve üniversiteler tarafından düzenlenen rapor ile Bakanlığın veya yetkili idarenin onayı ile tescil edilir (KDM, 2012).

Şekil 1.'de gösterilen ana aktörlerden; Devlet: Bakanlık, Belediye ve İlgili İdareleri, Paydaş: kat/konut maliklerini, Banka: tüm kredi veren T.C. bankalarını, Müellif: proje ve denetim hizmeti veren büroları, Bağımsız Danışman: tescil itirazlarını değerlendirecek bilirkişi ve üniversiteleri, Yüklenici: yeniden yapımı üstelenen müteahhidi ifade etmektedir (Şekil 1.)

Şekil 1. Kentsel Dönüşüm'ün Ana Aktörleri

Parsel bazında riskli yapı tescili için kat maliklerinden/paydaşlardan sadece birinin başvuru yapmasıyla dahi yetkili tescil büroları binanın riskli olup olmadığına dair rapor hazırlarlar. Raporla binanın "riskli yapı" yani depreme karşı dayanıksız olduğu tespit edilirse tescil işlemleri için ilgili belediyenin tescil bürosuna ya da Kentsel Dönüşüm Müdürlükleri'ne başvurulmaktadır. Bunun dışında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (Bakanlık) mal sahiplerinden riskli bina başvurusu yapmasını talep edebilir, Bakanlık veya idare bunu tescil yapabilir ya da yaptırabilir. Mal sahiplerinin riskli bina tesciline 15 gün içinde itiraz etme hakkı bulunmaktadır. Ayrıca dava yolu da açıktır (KDM, 2012)(Şekil 2.).

Şekil 2. Dönüşüm Sürecinde Yaşananlar

Riskli yapı tescilinden sonra yıkım süreci ve yükleniciyle anlaşma süreci başlamaktadır. Parsel üzerindeki her türlü tasarrufa bina maliklerinin (paydaşların) 2/3'ünün onay vermesi yeterlidir. Onay vermeyen maliklerin mülkleri açık arttırmayla satışa sunulabilir. Böylece yüklenici ile sözleşme yapılarak yeniden inşa sürecine adım atılır. Yıkım ve yapım işlerinin yanı sıra genelde yeni binanın projelendirilmesi yüklenici tarafından yaptırılmaktadır (KDM, 2012), (Şekil 2.).

Kentsel Dönüşüm Kanunu özellikle bina malikleri/paydaşlar ve yükleniciler için yeni finansal destekler sunmaktadır. Bunlar; riskli binadaki ev sahiplerine 18 aya kadar kira yardımı, her mal sahibi için 5 bağımsız bölüme kadar daire başına 100.000 TL düşük faizli kredi yardımı şeklindedir. Bu kredi yardımları genellikle malikler ile müteahhit arasında yapılan yapım sözleşmesiyle yükleniciye yapım işi karşılığında ödenmektedir. Ayrıca projelerin harçlarından ve birtakım vergilerden muafiyet sağlanması da müteahhitler için süreci daha cazip hale getirmektedir (KDM, 2012), (Şekil 1).

Değerleme raporları daha çok maliyet hesabı yapılırken ve paydaş borçlandırması yapılırken hazırlanmaktadır. Kanunda “Dönüştürmeye tabi tutulan tüm taşınmazların, değerlemeleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ veya İdarece yapılır veya yaptırılır.” denilmektedir. Kentsel dönüşüm alanı bir GYO projesi ise değerlendirme raporu hazırlanmaktadır (KDM, 2012), (Şekil 2.).

Bundan sonraki inşaat ve iskan ruhsat süreçleri meri imar mevzuatına göre yürümetedir. Ancak parsel bazında dönüşümün en önemli özelliği yapılaşma katsayısının (emsal) kesinlikle arttırılmayacak olmasıdır. Kadıköy örneğinde olduğu gibi ne yazık ki 2012 öncesinde yapılan imar planı tadilatıyla yükseltelen yapılaşma/yoğunluk katsayıları Kentsel Dönüşüm Kanunu ile bu bakımdan çelişmektedir.

Bakanlığın Yetkileri

Kentsel Dönüşüm Kanunu; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na; her türlü alanda toplulaştırma ve düzenleme yapma, paylaşma, menkul değere dönüştürme, satın alma, 2/3 hisse onayı çıkmaz ise resen kamulaştırma yapma, onay vermeyen maliklerin hisselerini alma ve açık arttırmaya çıkarma veya TOKİ'ye devretme, değerlendirme yapma ya da yaptırma gibi geniş yetkiler vermiştir. Bu yetkilerin henüz yaygın olarak kullanılmadığı görülmektedir (KDM, 2012).

Bakanlık aynı zamanda “*her tür ve ölçekteki planlama işlemlerine esas teşkil edecek standartları belirlemeye*” yetkilidir. Ancak bu konuda henüz yeni bir standart sunulmamıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi; tescil sürecinde yürütmenin durdurulamayacağı hükmünü, hazine dışındaki kamu mülklerinin Bakanlığa ve oradan da TOKİ'ye bedelsiz devredilmesi hükmünü, Kentsel Dönüşüm Kanunu yapılacak yapıların diğer mevzuatın kısıtlama ve yaptırımlarından muaf olması hükmünü iptal etmiştir (Hürriyet, 2014)

Konut Hakkı ve Nitelikli Konut

İnsanın konut ve çevresini yaratarak kendini yarattığı savunulmaktadır (Harvey, 2011). Nitelikli insan gücünü hedefleyen devletler toplum refahı ve kalkınma için tüm vatandaşlarına nitelikli yaşam mekanları sağlamaya yönelik politikalar geliştirmişlerdir.

Konut hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden (1948) başlayarak, en son Birleşmiş Milletler Habitat II İstanbul Bildirgesi (1996) olmak üzere, pek çok uluslararası platformda bir temel hak olarak tanımlanmıştır. 1996 yılında Birleşmiş Milletler Habitat II Konferansında sunulan Eylem Planı Raporunda ise, yaşanabilirlik kriterleri çerçevesinde konut tanımlamasına çevresel faktörlerin de katılması gerektiği vurgulanmıştır. *Konutun sahip olması gereken nitelikler; yeterli mahremiyet, yeterli mekan, fiziksel erişilebilirlik, yeterli güvenlik, yeterli yararlanma güvencesi, yapısal sağlamlık ve dayanıklılık, yeterli aydınlatma, ısıtma ve havalandırma, su, atık su ve katı atık yönetimi, yeterli ve erişilebilir konum olarak tariflenmiş ve bütün bunların uygun fiyatla edinilmesi gerekliliği vurgulanmıştır* (Aktan, 1996).

Kalite kavramının karşılığının kullanıcı ihtiyaç ve isteklerinin tatmini olduğundan yola çıkacak olursak nitelikli konutun da kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini söylemek mümkündür.

Maslow hiyerarşisinden yola çıkarak göre bireyin konuttan beklentileri;

- 1- Barınma,
- 2- Güvenlik,

- 3- Konfor,
- 4- Sosyalleşme ve Kendini İfade Etme
- 5- Görsel etki ve estetik olarak sıralanabilir (Kellekçi ve Berköz, 2006).

Birleşik Krallık ülkesi İrlanda'nın *Konutta Kalite Belirleyicileri* oldukça detaylıdır ve nitelik değerlendirmemizi gözden geçirmemizi sağlayacak düzeydedir (HQI, 2007). Aşağıda sadece ana başlıkları verilen kalite belirleyicileri orijinal değerlendirme formlarında detaylandırılmış ve puanlandırılmıştır.

- **Konum;**
  - Okula, Ticari Alanlara, Parklara, Sağlık Merkezine, Belediye, İbadet Merkezlerine, Kafe ve Restoranlara, Oyun Alanlarına, Toplu Taşıma Duraklarına Yakın Olmalıdır.(500 m-1km),
  - Yakın çevredeki atık ve endüstriye kirlilik durumu, yüksek gerilim hattı, sel riski, akarsu kirliliği bulunmamalıdır.
  - Gürültü kaynaklarına yakın olunmamalıdır.
- **Çevre/Görsel Etki, Bina(Yoğunluk);** Binalar belirlenmiş yoğunluk düzeylerini aşmayacak ve olumlu görsel etki yaratacak düzende planlanmalıdır.
- **Çevre/Açık Alanlar;** Güvenli, yeter sayıda ve boyutta, Ortak Açık Alanlar, Çocuk Oyun Alanları, Otoparklar düzenlenmelidir.
- **Çevre/Yollar ve Hareketler;** Yollar, Otopark ve Yaya Yolları, Bina Girişleri yaya hareketlerini kolaylaştıracak ve çabuk algılanacak şekilde düzenlenmelidir.
- **Ünite /Boyut;** Oda sayısı ve mekansal boyutlar kullanıcı sayısına göre planlanmalı, engelli ve yaşlılar için de uygun olmalıdır.
- **Unite/ Plan;** Odaların Düzeni ve Yapısal Donatıları; Güvenlik, sağlık, konfor, temizlik şartlarını sağlamalıdır.
- **Ünite/ Gürültü,** Teknik servis donatıları aydınlatma ve gürültü kontrolünü sağlamalıdır.
- **Unite /Konuta Erişebilirlik ve Konut İçi Erişilebilirlik,** Engelli ve yaşlıları da gözetken konuta ve konut içi ulaşım kolay ve güvenli bir şekilde sağlanmalıdır.
- **Unite /Sürdürülebilirlik;** Evsel atıklar kontrollü bir şekilde uzaklaştırılmalı ve yeniden değerlendirilmelidir. Su ve toprak korunmalıdır. Enerji tüketimi ve karbon salınımı azaltılmalıdır.
- **Çevre/Yaşamı İnşa;** Yapılaşmanın yaşamı inşa etmek olduğu unutulmamalı;

Yapılı Çevre Karakteri, Yollar, Otoparklar ve Yaya yolları, Tasarım ve Yapı Özellikleri, Fiziksel ve Sosyal Çevre bu bağlamda değerlendirilmelidir. (HQI, 2007).

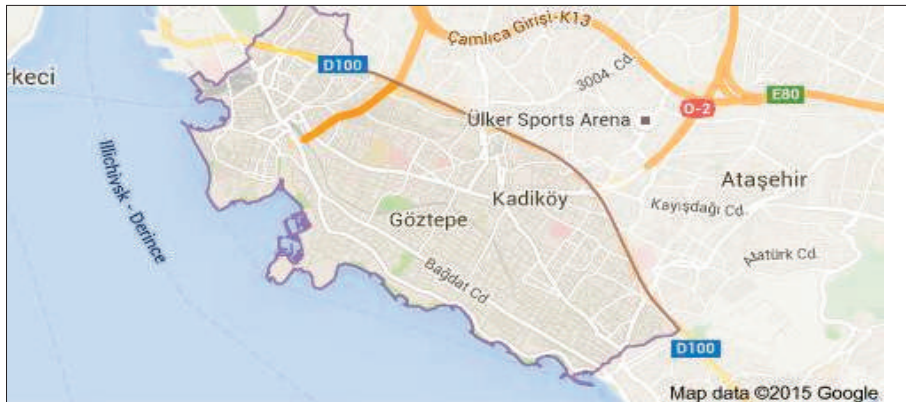
Araştırma alanı seçilen Kadıköy’de kat maliklerine kentsel dönüşümden memnuniyetleri dışında ana kalite kriterlerini nasıl değerlendirdiği sorulmuştur. Bu kaliteli konut kriterleri; *yeterli ve erişilebilir, estetik ve özel, güvenli, sağlıklı, çevreci ve ekonomik olarak belirlenmiştir.*

Kadıköy Bağdat Caddesi Çevresinde Parsel Bazında Dönüşüm ve Paydaş Talepleri;

İstanbul’un fiziksel ve sosyal dokusu içinde görece olarak daha nitelikli ve homojen bir yapıya sahip olan Kadıköy İlçesi’ndeki Bağdat Caddesi ve çevresi bir çok niteliksiz alandan çok daha önce ve büyük bir hızla kentsel dönüşüm çarkını döndürmeye başlamıştır. Bu durum bölgenin araştırma alanı seçilmesinde etkili olmuştur. Örneklem seçilen Bağdat Caddesi ve çevresinde kentsel dönüşümüne uğrayan konut bloklarındaki fiziksel değişim ve kat maliklerinin kentsel dönüşümden memnuniyetleri incelenmiştir. Ayrıca kat maliklerinin/paydaşların konutta öncelikleri kalite parametreleri değerlendirilmiştir.

Kadıköy Bağdat Caddesi Çevresinde Dönüşüm

Kadıköy konumu ile Anadolu Yakasının merkez ilçe işlevini yürütmektedir. İstanbul’un Kocaeli sınırından gelen ulaşım aksları (D-100, Marmaray) ve çevresinde yer alan ilçelerin Avrupa Yakasına bağlantısı büyük oranda Kadıköy’den geçerek sağlanmaktadır. Kadıköy sadece geçiş alanı değil, aynı zamanda konut, iş, ticaret ve kültürel merkez alanı olarak önem arz etmektedir.

Şekil 3. Kadıköy İlçesi İdari Haritası (Googlemap,2015)

Kadıköy, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda yer alan ilçesidir. Anadolu Yakası'nın güney batısında bulunan Kadıköy, batı ve güneyde Marmara Denizi, kuzeyde Üsküdar, kuzeydoğuda Ataşehir ve doğuda Maltepe ilçeleriyle çevrilidir. Toplam yüzölçümü 25,2 km²'dir. 2015 tarihi itibarıyla nüfusu ise 465.954'tür. (ADNKS, 2015), (Şekil 3.).

Kadıköy hem önemli bir konut yerleşim bölgesi hem de hizmet kenti olmasına rağmen tarihsel olarak baktığımızda İmar gelişiminde ölçek hiyerarşisine bağlı kalmadığı, parçacıl planlama yaklaşımlarına görmekteyiz. Bu planlar; Rasimpaşa Koruma Planı 1/1000 (Rasimpaşa), Kadıköy Merkezi Bölgesi (Caferağa, Osmanağa), Acıbadem-Koşuyolu-Hasanpaşa Mahalleleri (Acıbadem, Koşuyolu, Hasanpaşa), Kadıköy Merkez E-5(D-100) Otoyolu Ara Bölgesi Nazım İmar Planı şeklindedir. Fikirtepe Özel Proje Alanı (Hasanpaşa, Fikirtepe, Eğitim, Dumlupınar) Büyükşehir Belediyesi tarafından ayrıca planlanmış ilgili planlar (17.01.2012 onanlı) Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından 23.06.2014 tarihinde onaylanmıştır. Riskli Alan olarak kentsel dönüşüm kapsamındadır(*Kadıköy Belediyesi, 2015*).

Fikirtepe Özel Proje Alanı, Rasimpaşa, Acıbadem ve Kadıköy Merkez dışındaki alanlarda özellikle D-100 karayolunun güneyinden Marmara Denizine kadar olan alanda parsel bazında dönüşüm nerdeyse homojen bir dağılımla karşımıza çıkmaktadır. *Kasım 2015 itibarıyla parsel bazında riskli yapı tescil başvurusu sayısı 1151'tir (Kadıköy Belediyesi, 2015).*

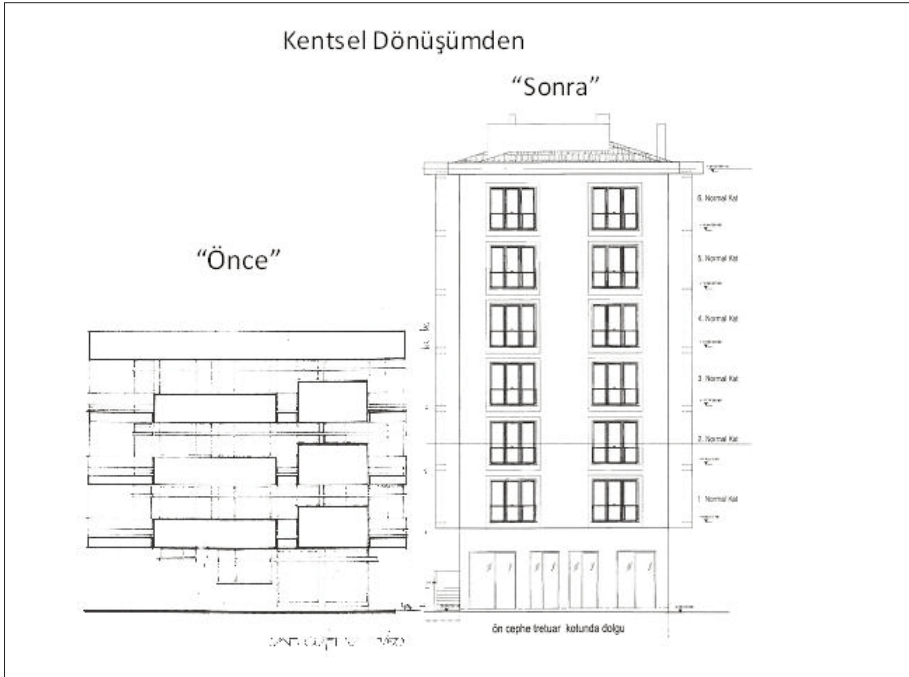
Şekil 4. Bağdat Caddesi ve Çevresindeki Riskli Yapı Dokusu

Şekil 4.'te görüldüğü üzere magenta renk ile ifade edilmiş binalar riskli tescilli yapılmış binalardır. İmar adalarındaki yapıların yaklaşık %30 ile %50'nin riskli yapı olarak tescil edildiği görülmekte.

Kentsel Dönüşüm Kanunu'nda parsel ölçeğinde yapılan uygulamalarda emsal artışı olmayacak dense de 2005 yılında yapılmış bir imar değişikliği ile verilen 2.07 emsal hakkı ve Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği'nden gelen %20 emsal harici alan bonusu ile 2,27 emsallere ulaşılmıştır. 2005 tarihli imar tadilatında Bağdat Caddesi üzerinde ve sahilde yer alan parsellerde "emsal" artırımına gidilmemiştir (Kadıköy Belediyesi, 2015).

Şekil 5.'de Z+3 katlı 6 daireli apartmanın Z+6 Katlı 12 daireli apartmana dönüştüğü bir "A" örneği görülmektedir. Kadıköy'deki %40'a yakın riskli yapının büyük bir kısmının Şekil 5.'deki "A" örneği gibi %100 artışla inşa edilmesi muhtemeldir. Geleceği tehdit eden en ciddi sorunun yapılaşma yoğunluğunun aşırı artışı olacağı düşünülmektedir. Şekil 4.'teki haritaya göre şimdilik bölge nüfusunun/yoğunluğunu %50 artacağını söylemek bile iyimser yaklaşım olacaktır.

Şekil 5. Bağdat Caddesi Çevresi'ndeki 4 Katlı Apartmanın 7 Katlı Apartmana Dönüşümü

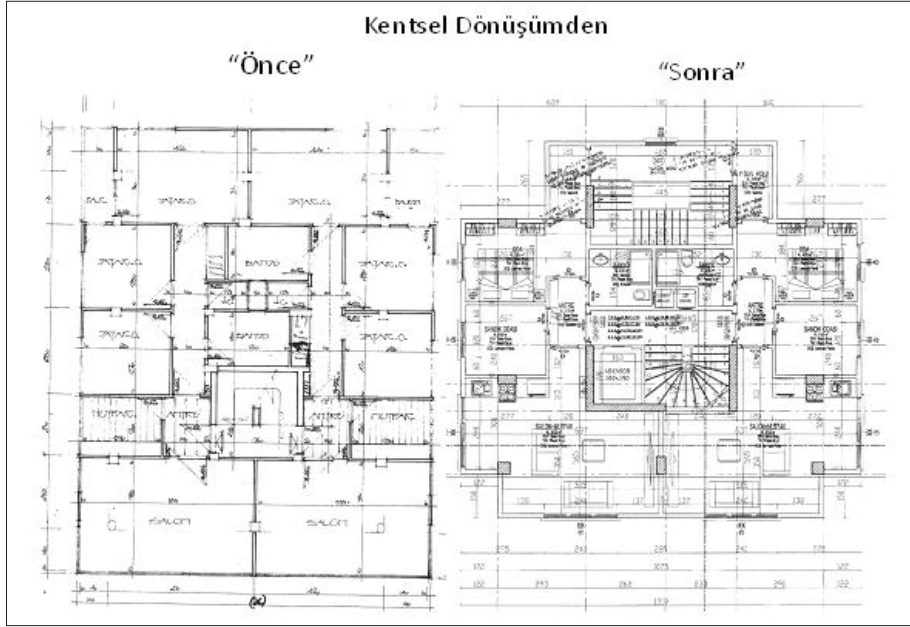
Kentsel dönüşüm haklarından faydalanarak yapılmış diğer örneklerde yüksekliğin çok daha fazla arttırıldığı da görülmektedir. 2016 Şubat ayında İstanbul Büyükşehir Meclisi tarafından yapılan yeni bir düzenleme ile 15 kat sınırlaması getirilmiştir. Ancak bu sınırın yoğunluk artışı sorununu çözmeyeceği düşünülmektedir. (Yapı.com.tr, http://www.yapi.com.tr/haberler/kadikoyde-yuksekbinasinirlamasigetirildi_143287.html)

Taban Alanı Katsayıları'nın %35 olması, tüm bodrumun ön bahçe mesafesi hariç otopark yapılması nedeniyle bahçe zeminin betonarme döşeme olmasına engel olamamıştır. Bu sorunu fark eden Kadıköy Belediye Meclisi Tip İmar Yönetmeliği'nde olmasa da bodrumun yan bahçelerden 100'er cm çekilerek inşa edilmesi kuralını getirmiştir (*Kadıköy Belediyesi, 2015*). Ancak bu kuralın ağaçların kesilmesine engel olamayacağı ve onların yaşam alanlarını kurtaramayacağı açıktır.

Şekil 6. Bağdat Caddesi Çevresinde İnşa Edilmiş 17 Katlı Bir Konut Örneği
Denge İnşaat, <http://dengeinsaat.com/Projeler/denge-vapur yolu-13/>

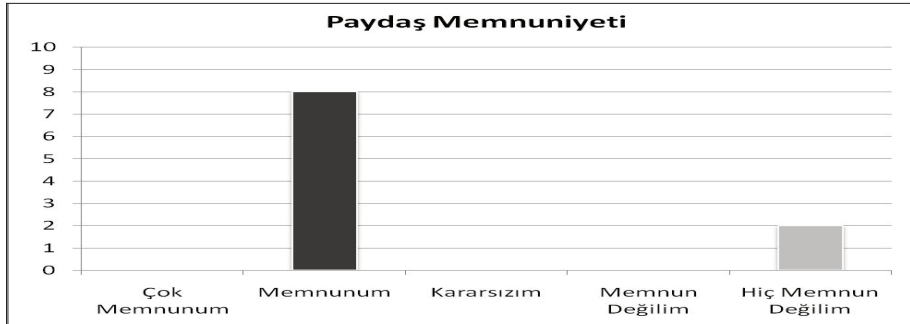
Şekil 7.'de ise A örneğinin planlarında görüldüğü gibi TAKS'ın %35'e düşmesi, 4. kattan sonra zorunlu olan yangın merdiveni, asansörün varlığı, oda sayısını azaltmış ve oda boyutlarını küçültmüştür. Önceden de küçük olan mutfaklar salonla birleşmiştir.

Şekil 7. Bağdat Caddesi Çevresi'nden A Apartmanı Kat Planı'nın Kentsel Dönüşüm İle Değişimi

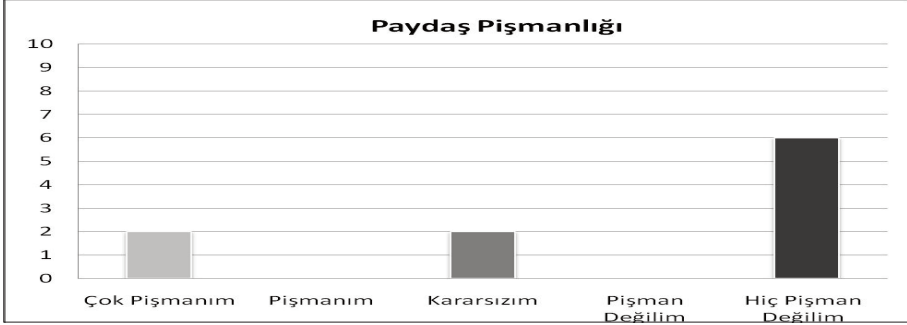
Paydaşların/ Kat Maliklerinin Kentsel Dönüşüm Değerlendirmeleri

Kadıköy Belediyesi'ne riskli yapı tescili işlemleri için gelen 10 konut sahibine kentsel dönüşümden memnuniyetlerini ve yeni konuttan beklentilerini ölçmek üzere, gönüllülük esasında dayanarak anket uygulanmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 50-80 arasındadır. Katılımcılara kentsel dönüşümden memnun olup olmadıkları sorulduğunda büyük çoğunluğunun (%80'i) kentsel dönüşümden "memnun" olduğu görülmüştür (Şekil 8.).

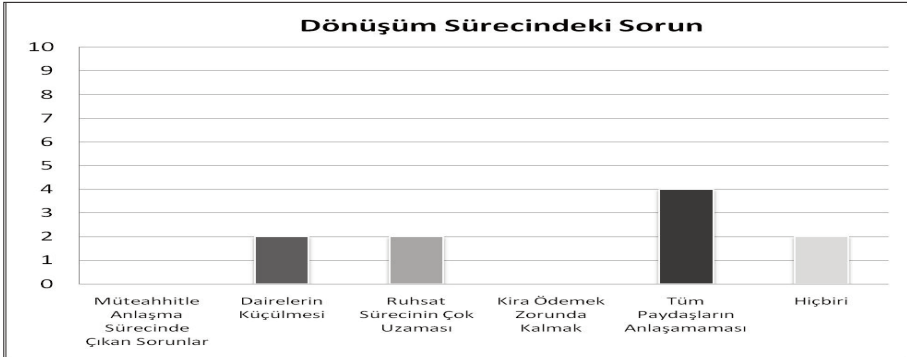
Şekil 8. Katılımcıların Kentsel Dönüşümden Memnuniyeti

“Katılımcılara Kentsel dönüşüm sürecine dahil olduğunuz için pişman mısınız ?” şeklinde sorulduğunda ise memnun olmayanların yani pişman olanların oranının %40’a yükseldiğini görmekteyiz (Şekil 9.).

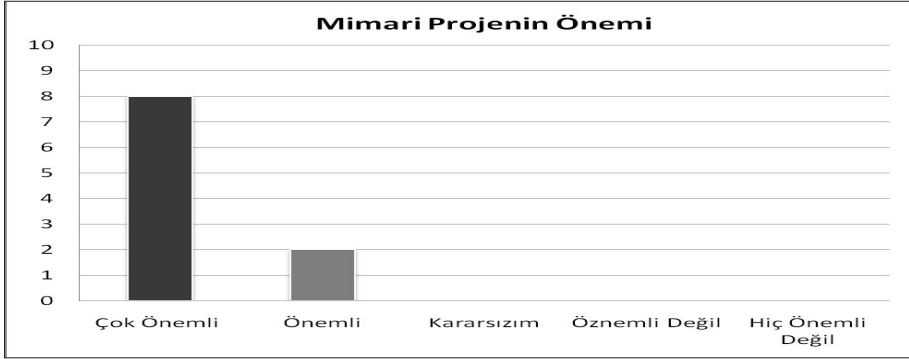
Şekil 9. Katılımcıların Kentsel Dönüşümden Pişmanlığı

Riskli yapı tescili başvurusu yapan katılımcılara dönüşüm sürecinde onları en çok üzen sorunun ne olduğu sorulduğunda paydaşlar arasında yaşanan anlaşmazlıkların olduğu görülmektedir (Şekil 10.). Anket sırasında yapılan görüşmelerde; özellikle eski konutlarıyla aynı büyüklük, aynı konum ve aynı şerefiyede yeni konuta ulaşmayı hedefleyen kat maliklerinin konutların paylaşımında ciddi sorunlar yaşadıkları anlaşılmıştır. Katılımcıların %20’si dairelerin küçülmesinden de hoşnut değildir. Paydaşların büyük çoğunluğu yaşlı olduğu için küçük evi de kendileri için yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir.

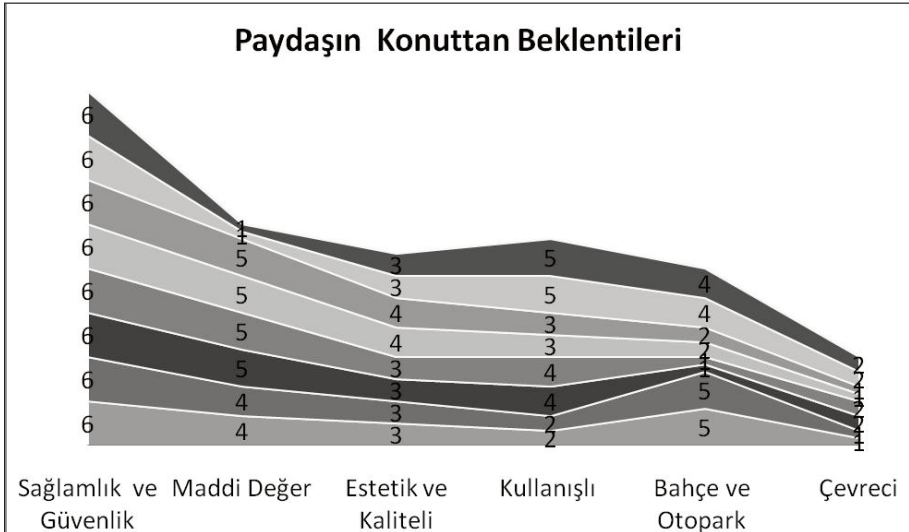
Şekil 10. Dönüşüm Sürecinde Katılımcıları En Çok Üzen Sorun

Katılımcıların tümü mimari projeyi önemli ya da çok önemli bulmaktadır (Şekil 10.).

Şekil 11. Katılımcıların Mimari Projeye Verdikleri Önem

Mimari projenin yüklenicisiyle anlaşmadan önce mal sahipleri tarafından yaptırılması bu sorunun giderilmesi açısından çözüm olabilir. Paydaşlardan konutun; sağlam ve güvenli (sağlıklı) olma, değerli olma, estetik ve kaliteli malzeme (görsel etki), kullanışlı ve yeterli olma, bahçe ve otoparkının yeterli olması, çevreci olması gibi özelliklerini önem sırasında göre 6 dan 1'e doğru puanlaması istendiğinde; en üst sırayı “sağlamlık ve güvenlik” kriteri almıştır. Katılımcılar “kullanışlılık” kriteri ile “maddi değer” kriterlerini “sağlamlık ve güvenlik” kriterinin hemen ardından önemsemişlerdir. Katılımcılar “estetik ve malzeme kalitesi”ne de önem vermektedirler. Bahçe ve otoparkın yeterli olması sondan bir önceki sırada önemsenirken. Çevreci bir konuta sahip olmak katılımcılar için en son sırada yer almıştır (Şekil 12.)

Şekil 12. Paydaşların Konut Kalite Kriterlerine Verdikleri Önem Ağırlıkları

Sonuçlar; Fırsatlar ve Riskler

Kadıköy Bağdat Caddesi ve çevresi, kentsel nitelik bakımından İstanbul'un kentsel dönüşüme ve yeniden planlamaya daha çok ihtiyaç duyan Bağcılar, Gaziosmanpaşa ve Esenler gibi (riskli alan ilan edilmiş) ilçelerden çok daha önce dönüşüm sürecine dahil olmuştur. Hatta yanı başındaki Fikirtepe'den dahi daha önce başlayan bir yeniden inşa sürecinin içine girmiştir. Bunda bölgenin ulaşım ağları üzerindeki konumunun, tek parsel ölçeğinde dönüşümün kolaylığının, parsel derinliklerinin büyüklüğü ve en önemlisi yeniden inşa sonrası oluşacak rant farkının çok yüksek olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Kentsel Dönüşüm Kanunu'nda tek parsel ölçeğinde yeniden inşa edilen yapının katlar alanının artmasına izin verilmediği halde Bağdat Caddesi çevresinde 2.07 emsal değeri ve diğer imar bonusları rant farkını çok daha yüksek ve cazip hale getirmektedir. Rant farkının baskısı altında kalan ve çoğu yaşlılardan oluşan kat maliklerinin ikinci kuşak mirasçılara devretmeden önce konutlarını kentsel dönüşüm sürecinde değerlendirmek istediklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda paydaşların süreçten memnun olduklarını söylemelerinde konutun yenilenecek, sağlamlaşacak ve yüksek maddi değer kazanacak olmasının etkili olduğu görülmektedir.

Süreçte en çok mal sahipleri ve yüklenici arasında konut paylaşımları esnasında sorun çıkmaktadır. Ayrıca bazı mal sahipleri ile yükleniciler arasında sözleşme ve işin işleyişi bakımından hukuki sorunlar çıkmaktadır. Yine mimari ve teknik yapı projelerinin genellikle yükleniciler tarafından hazırlanması da mal sahiplerinin kimi zaman sıkıntıya düşmesine ve anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Bu sorunun çözümü için Belediyelerin mal sahiplerine mimari ve hukuki danışmanlık hizmeti vermeleri önerilmektedir.

Fırsatlar

Kentsel Dönüşüm süreci iyi niyet ve bilgi ile yönetilirse kaliteli yaşam alanları yaratma konusunda büyük bir fırsatı içinde barındırmaktadır. Kredi destekleri, vergi ve harçlardan muafiyet, kira yardımları, yoksullara özel avantajlı kredi gibi finansal olanaklar da önemli fırsatlardır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın standart belirleme yetkisine vurgu yapması da planlama ve kalite standartlarının bir düzenleneceği düşündürmektedir.

Riskler

Kadıköy Bağdat Caddesi ve çevresini bekleyen asıl büyük tehlike ise aşırı yoğunluk artışı olacaktır. İmar bonuslarıyla 2,27'lere varan emsal değerleri verilerek yo-

ğunluk artışına yönelik hiçbir planlama stratejisi geliştirilmemiş, mevcut kentsel donatı ve altyapının yetersiz kalacağı endişesi taşınmamıştır.

Şekil 13. Kadıköy Belediyesi'nin Karşısında Açığtan Akan Sıvı Atıklar; Kurbağalıdere

Halbuki şu anda bile yetemeyen **ulaşım ağları, yetersiz ve açıktan akan kanalizasyonlar** (Kurbağalıdere, Şekil 13.), **kentin büyüme tehdidi altındaki havzalarından gelen kullanım suyu, uluslararası normlara göre zaten kısıtlı olan yeşil alanlar, okullar, sağlık merkezleri** artan yoğunluğu nasıl taşıyacaktır? Milyonlarca TL ya da USD değerinde olduğu ifade edilen konutlarda yaşayan insanların kaliteli bir hayat yaşayacaklarını söylemek mümkün müdür?

Özellikle 4 kattan 8 kata hatta 15 kata çıkan örnekler daire sayısını parsel bazında en az %100 arttıracaktır. Henüz %50'si dönüşmekte olan dokunun değişeceği ve nüfusun artacağı açıktır. Bu durum sosyal dokunun da değişeceğini göstermektedir. Çok yüksek fiyatla satılan bu dairelerin daha çok yabancılar tarafından edinilmesi muhtemeldir. Yaş ortalaması 50 ile 80 olan kat maliklerinin değişen fiziksel ve sosyal çevreye uyum sağlayama konusunda sıkıntı yaşayacakları tahmin edilmektedir.

Konut, değeri sürekli yükselen bir yatırım aracına dönüşmüştür ve yapımındaki finansman bir şekilde mutlaka karşılanabilmektedir. Yoksa bu denli konut arzıyla karşılaşamazdık. Ancak kentlerin büyümesini yönetecek bir strateji geliştirememiş durumdayız. Daha önce başarılı olamadığımız mevcut imar sistemiyle, eskimiş ya da hiç tanımlanmamış normlarla daha çok konutu üretmek bizi nereye götürecektir? Kentsel Dönüşüm Kanunu'nun amacı "*fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek*" şeklinde tanımlanmıştır. Ancak bu amaca hizmet edecek kent ve bina ölçeğinde **yeni ve bütüncül** düzenlemeler yapılmamıştır. Kaliteli yaşam ve kaliteli konut sunmak üzere plan-

lama stratejilerini, yoğunluk artışlarını ve kalite kriterlerini belirleyen bir yaklaşımın acilen geliştirilmesi gerekmektedir. Bilgiyi kullanarak ve paylaşarak daha az maliyetle yaşanabilir binalar, mahalleler ve kentler yaratmak mümkündür (Design for London, 2010). Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de “**konutta kalite sertifikasyon sistemi**” geliştirilmelidir. Aksi takdirde belki bir 30 yıl sonra 2045 yılında ortaya çıkan “**kanserleşmiş kentleri**” yıkıp yeniden inşa etmekten söz etmek kaçınılmaz olacaktır. Ama hangi bilgi, kural ve yaklaşımla?

KAYNAKÇA

ADNKS, 2015, Kadıköy İlçesi Nüfus Verileri, http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1059

Aktan ,C., 1996, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II İstanbul

Deklarasyonu, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/insan_yerlesimleri_konferansi.htm

BİBKM, 2002, “2000-2010 Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması”, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Konut Müsteşarlığı, Ankara

Design for London, 2010, Published by London Development Agency, London
Engels, 2013, “Konut Sorunu”, Alter Yayınları, Ankara

Harvey D, 2007, “Rihgt To The City”, New Left Review, 53 Sept Oct 2008

HQI, (2007). The National Affordable Homes Agency,721 Housing Quality Indicators

(HQI) Form, Version 4 (For NAHP 08-11).

Hürriyet, 2014, Anayasa Mahkemesi’nden Kritik Kentsel Dönüşüm Kararı, 1 Mart 2014, Cumartesi, S.13

Kadıköy Belediyesi, 2015, Kadıköy Belediyesi Harita Müdürlüğü ve Riskli Yapı Tescil Bürosu Verileri

Kelleççi, Ö.L., Berköz, L., (2006). Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler, İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, Cit:5, No. 2, Kısım:1, s.165-176

KDM, 2012, 6306 Nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 28498 Nolu Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği, 2012, www.csb.gov.tr

Kentsel Dönüşümde Paydaşların Nitelikli Konut Beklentileri;
Bağdat Caddesi Örneğinde Fırsatlar ve Riskler

Radikal, 2012, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/kentsel-donusumde-yikilacak-binalaraciklandi-1101130/>

Kadıköy Yüzölçümü <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kadıköy>

Kadıköy'de Kat Sınırlaması http://www.yapi.com.tr/haberler/kadikoyde-yuksekbina-sinirlamasigetirildi_143287.html

Denge İnşaat, <http://dengeinsaat.com/Projeler/denge-vapuryolu-13/>

Yapı.com.tr, http://www.yapi.com.tr/haberler/kadikoyde-yuksekbinasinirlamasigetirildi_143287.html)

3A. OTURUM - 6 KASIM 2015

TARİHİ, KÜLTÜREL ÇEVREYE MÜDAHALE ve KORUMA POLİTİKALARI

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Cenap SANCAR**

Tektipleştirilmiş Projelerle
Mücadele Biçimi Olarak, Özellikli Alan Planlaması Çerçevesinde;
AKM Alanı Değerlendirilmesi
Dilara Büşra Cansever

Türkiye’de Kentsel Korumanın Yasal Boyutu:
Diyarbakır Örneği
Araş. Gör. Canan Koca - Doç. Dr. D. Türkan Kejanlı

Kentsel Mekân Üzerinden Toplumsal Belleğe Müdahale:
Erzurum Halkevi Örneği
Yrd. Doç. Dr. Neslihan Kulözü

Kentsel Korumada Bütüncül Korumanın Önemi:
Diyarbakır Örneği
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oğuz Sinemillioğlu

TEKTİPLEŞTİRİLMİŞ PROJELERLE MÜCADELE BİÇİMİ OLARAK, ÖZELLİKLİ ALAN PLANLAMASI ÇERÇEVESİNDE; AKM ALANI DEĞERLENDİRİLMESİ

Dilara Büşra CANSEVER

Şehir Plancısı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Öz

Planlama alanlarının yalnızca fiziksel bir çevre değil çok boyutlu karmaşık bir yapı olduğunun bilincine varılmasıyla, yapılan planlama çalışmalarına yeni bakış açıları kazandırmak ve üst çerçevede incelemek gerekmektedir. Bir yeri planlarken oranın özgün karakterine ve yapısına bakılarak planlama çalışması yapılmalıdır ve bu çalışma yapılırken izlenen yöntem ve metot önem taşımaktadır. Bu bakış açısıyla incelenen çalışma alanı Ankara Atatürk Kültür Merkezi alanı, bağlı bulunduğu kanun, tarihsel önemi, kimlik değeri ve tüm ulusumuz için taşıdığı önem gereği bu alana planlama araç ve yöntemlerinin belirlenmesinden önce böylesi bir tekil alana nasıl yaklaşılması gerektiği konusunda genel bir çerçeve çizilmelidir. AKM alanı diğer kentsel arazi kullanımları gibi belirli bir sınır içerisinde standardı olan ve nasıl planlanacağına dair yeterli bilgi sahibi olduğumuz bir alan değildir. Mekansal açıdan nasıl planlanması gerektiğine dair yeterli bilgi ve belge bulunmayan AKM alanı ve bunun gibi diğer planlanmasında esas alacağımız norm ve standardı olmayan arazi kullanımlarına yönelik yöntem ve ilke belirlenmesi için Özellikli alan planlanmasına gidilmelidir.

Yapılan bu çalışmada özellikli alan planlamasının ne olduğu ve bu gibi diğer arazi kullanımlar planlanırken nasıl ele alınması gerektiğine dair yaklaşımlar ve ilkeler belirlenmiştir. Bu yaklaşımlar doğrultusunda AKM alanının planlama ilkeleri ve planlama sürecine dair açıklamalar getirilerek AKM alanı özellikli planlaması çerçevesinde nasıl planlanmalı sorusuna cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özellikli Alan Planlaması, Atatürk Kültür Merkezi, Özgün Kullanımlar, Planlama Yaklaşımları

1. Giriş

Planlama kuramlarının çok yönlü ve çok boyutlu niteliğine karşın günümüzde tektipleştirilmiş, standartlaştırılmış ve özgünlüklere yer vermeyen bir yapının hakiyetinden söz edilmektedir. Birçok kent, kent parçası veya tekil arazi kullanımı bir kopya biçiminde geliştirilmektedir. Anadolu'nun coğrafi farklılığına karşın her kentte aynı biçimli kentsel doku, mimari üslup, peyzaj tasarımı içeren kent parçaları, kamu yapıları, toplu konut alanları, parklar ve rekreasyon alanları çarpıcı örnekler arasında yerini almış ve bu konularda planlama yazınında geniş yer tutan çalışmalar üretilmiştir.

Bu olumsuz gidişat yalnızca yapılı çevrenin yeniden üretilmesi ile sınırlı değildir. Mevcut kültürel ve doğal değerlerin de tektip projeler biçiminde ele alındığı görülmektedir. Özü itibarı ile hassas ve ayrıcalıklı yaklaşılması gereken birçok arazi kullanım fonksiyonu sıradanlaştırılmaktadır.

Yakın zamanda bu yıkıcı – tektipleştirici yaklaşımın en çarpıcı örneklerinden biri AKM alanı'dır. 26/9/1980 tarih ve 17117 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe 2302 Sayılı "Atatürk'ün Doğumunun 100 Üncü Yılı'nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanun" hükümleri doğrultusunda korunan, kendine özgü yönetim biçimi olan AKM Alanı, 2012 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkisi altına alınmıştır. Bu düzenlemeye giden süreçte ve sonrasında AKM alanına ilişkin birçok düşünce, tartışma, proje ve plan gündeme getirilmiştir. Gündemdeki projeler ve yaklaşımlar incelendiğinde AKM'nin geleceğinin birçok açıdan tehdit altında olduğu görülmektedir.

AKM alanı belirli bir sınır içerisinde arazi kullanım standartları olan, herhangi bir rekreasyon alanı, kültürel tesis alanı, piknik alanı, spor alanı olarak ele alınmamalıdır.

Türkiye'de hemen her kentte Atatürk Kültür Merkezi adı altında kültürel tesisler bulunmaktadır. Ancak bu bildiride ele alınan AKM alanı biricik olandır.

Çalışmada AKM alanı gibi kendi özgün nitelikleri olan arazi kullanımlarının çağımızın tektipleştirici planlama yaklaşımları karşısında nasıl ele alınması gerektiğine yönelik bir model önerisi sunulmaktadır. AKM alanına yönelik geçmişten günümüze süren tartışmalar özellikli alan planlaması kavramı ile ilişkilendirilerek incelenmektedir. Bu bakış açısıyla incelenen çalışma konusu olan Ankara Atatürk Kültür Merkezi alanı, bağlı bulunduğu kanun, tarihsel önemi, kimlik değeri ve tüm ulusumuz için taşıdığı önem gereği bu alana planlama araç ve yöntemlerinin be-

lirlenmesinden önce böylesi bir tekil alana nasıl yaklaşılmaması gerektiği konusunda genel bir çerçeve çizilmektedir.

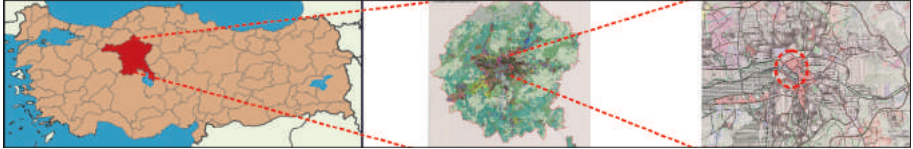
Özellikli alan planlaması kavramından anlaşılması gereken genel arazi kullanımları dışında olan, özgün kullanım koşul ve esasları gerektiren, araziye ilişkin “yeterli ve gerekli düzeyde” norm, standart, ilke ve esaslarının belirlenmesidir. Türkiye’nin planlama dağarcığında eskiden beri var olan bu kavram günümüzün hakim tektipleştirici ideolojisi karşısında unutulmuş görünümündedir. Bu kavram ile planlama tekniği, usulü, normları, standartları, esasları net olarak belirlenmemiş tekil ve özgün nitelikleri olan alanlara/bölgelere nasıl yaklaşılmaması gerektiği, belirli bir hedef ve sistem içerisinde mekansal stratejiler üretmeyi amaçlanmaktadır.

Bu cevaba yönelik yapılan analiz ve değerlendirme çalışmaları sonucunda öneri plan geliştirilmiş ve planlama kararları verilerek AKM alanı örneği üzerinden bu gibi istisnai planlama alanları, genel geçer norm ve standartları olmayan arazi kullanımlarına nasıl bir yöntemle planlama çalışması yapılması gerektiği ortaya konulmuştur.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın genel şeması aktarıldıktan sonra ilk bölümde AKM alanına şimdiye kadar nasıl yaklaşıldığı tarihsel olarak kısaca aktarılacaktır. İkinci bölümde AKM alanını özellikli alan olarak tanımlanarak, bu kavramın planlama çalışmaları içindeki konumu ve önemi açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde AKM alanının nasıl ele alınması gerektiğine yönelik yöntemin ana hatları belirlenmektedir. Son olarak, AKM alanına yönelik herhangi bir müdahale yapılacağı durumda bu müdahalenin süreç yönetimi ve planlama esaslarına yönelik model önerisi getirilmektedir.

Çalışma KTÜ ŞBP 4.sınıf 2015 tarihli bitirme projesi kapsamında hazırlanan “Özellikli Alan Planlaması Çerçevesinde Atatürk Kültür Merkezi Alanı Planlama Önerisi” başlıklı tezin Kolokyum konusuna uygun biçimde revize edilmiş versiyonudur.

2. AKM Alanı

Şekil 1: AKM alanının Türkiye- Ankara ve Ankara 2023 nazım imar planındaki yeri (Planlama çalışması,2015)

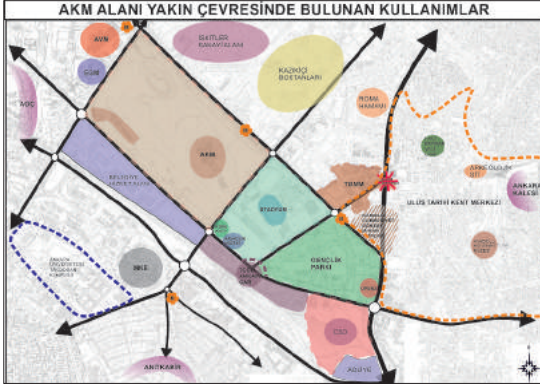
Atatürk Kültür Merkezi (AKM) 26.09.1980 gün ve 17117 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2302 sayılı Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı’nın Kutlanması ve Atatürk Kültür Merkezi Kurulması Hakkında Kanun’la tanımlanmıştır. Kanunun birinci maddesinde yer alan “... Türk devriminin, Türk ve insanlık tarihi içindeki yeri ve önemini, büyüklüğünü, bütünlendiriciliğini, milliyetçiliğini, laiklik ve eğitim anlayışını, Atatürk’ün milli bağımsızlık hareketlerindeki öncülüğünü, dünya görüşünü, insanlık anlayışını ve barışçılığın, devlet adamı niteliklerini belirtmek, yaymak ve yaşatmaktır.” amacı yer almaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için ikinci maddede “ Atatürk’ün anısına armağan olmak üzere ve Cumhuriyetin sembolü olarak 1981 yılında Ankara’da temeli atılacak olan Atatürk Kültür Merkezi’ni kurmak.” hedeflenmiştir. Kanunun üçüncü maddesinde ise “Bu alan içerisinde; Milli mücadele tarihi, Türk halk kültürünü ve sanatlarını tanıtan yerler ve çeşitli sahneler ve toplantı salonları, sergi alanları, arşiv ve kitaplıklar, atölyeler ve benzeri yerlerden meydana gelen AKM ile milli Komitece saptanacak tesis ve alanlar bulunur. Bunların dışında AKM alanına hiçbir yapı yapılamaz” denilerek AKM’nin kapsadığı beş bölge ve buradaki kullanımların ne olacağı belirtilmiştir.

Beş bölgeden oluşan AKM alanının ilk üç bölgesi Ankara’nın Herman Jansen tarafından hazırlanan ve 1932 yılında yürürlüğe giren plana göre oluşturulmuştur. Ankara Nazım Plan Bürosu tarafından 1969-1971 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası (CSO) Konser Salonu ve opera binaları yerleri olarak belirlenen alan Dördüncü Bölgeyi oluşturmuştur. Beşinci Bölge ise Ulus Atatürk Anıtı, TBMM Binaları, Sayıştay ve Ankara Palas (Devlet Konukevi) yapılarını içeren alanı kapsamaktadır. AKM’nin kenarı olarak tanımladığımız ve Ulus’tan Sıhhiye’ye kadar Atatürk Bulvarı’nın doğu kenarı boyunca uzanan yapılar dizini ile birlikte bir mimarlık sergisidir. İstasyon ve İstanbul caddeleri ile tanımlanan üçgen alan aynı zamanda Başkent’in tarihi merkezine giriş kapısı oluşturmaktadır. Bu alanın beşinci bölgeye eklenmesi için gerekli mevzuat oluşturulmalı ve alanın düzenlenmesi yapılmalıdır. (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Çalışma Grubu, 2009)

Şekil 2: AKM alanı 5 Bölgesi
(ODTÜ Çalışma Grubu, 2009)

Atatürk Kültür Merkezi, doğusu Atatürk Bulvarı, batısı İskitler Caddesi (Konya Yolu), kuzeyi İstiklal ve İstanbul Caddeleri (1. ve 2. T.B.M.M. Binaları, Sayıştay Binası, Atatürk Heykeli, ve Ankara Palas binası dahil), güneyi Hipodrom Caddesi ve Talat Paşa Bulvarı ile çevrili olan alandır.

Şekil 3: AKM alanı Yakın Çevresinde Bulunan Kullanımlarla ilişkisi analizi (Planlama çalışması, 2015)

Yaklaşık 167 ha büyüklüğündeki proje alanı, kuzeyde Kazıkiçi Merkezi İş Alanı ve Ulus Tarihi Kent Merkezi, güneyde demiryolları, batı yakasında Atatürk Orman Çiftliği ve Gazi Mahallesi, doğu yakasında ise Sıhhiye ve Hastaneler bölgesi, Hergelen Meydanı ile sınırlıdır. Alanın çevresinde Anıtkabir, Atatürk Orman Çiftliği, Ankara kalesi, Ulus Tarihi Kent Merkezi gibi Başkent Ankara'nın önemli kentsel fonksiyonları yer almaktadır.

AKM alanı çevresi ile bir bütün olarak düşünülüp buraya yapılacak planlama çalışmalarında en çok yakın çevresinin etkileneceği unutulmamalıdır.

AKM alanı ve çevresindeki diğer önemli kullanımların Ankara kenti başkent oluşunda ve Cumhuriyet tarihimizin mekana yansıyan en önemli ulaşım araçlarından biri olan tren garı çevresinde konumlanması alanın ve çevresindeki yapılanmanın en önemli nedenidir.

3. Tarihsel Gelişimi

AKM alanlarının en büyük özelliği, kurtuluş savaşına, cumhuriyetin kuruluşuna ve daha sonraki devrimlere tanıklık etmiş olmasıdır. Yeni bir toplum oluşturmayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti, Ankara'yı başkent olarak kurarken, modernleşmenin aracı olan kurumları ve bunların mekânlarını da inşa etmektedir. Atatürk Kültür Merkezi olarak belirlenen alanlar dizini bu tür bir oluşumu yansıtmaktadır. Ancak son yıllarda AKM alanın tarihsel bağlamı ve Cumhuriyet Türkiye'si için simgesel özellikleri göz ardı edilerek çeşitli imar planları talepleri ve uygulamaları gerçekleştirilmiştir. (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı)

Ankara kenti için tarihsel ve kültürel açıdan önem taşıyan ancak uzun yıllar gereken önemin verilmemesiyle atıl duruma gelmiş olan Atatürk Kültür Merkezi (AKM) alanının Ankara Kenti'nin ihtiyaçlarının yanı sıra tarihsel kültürel değerleriyle de ele alınmalıdır.

Cumhuriyet Dönemi Öncesi

1839 yılında Von Vincke tarafından hazırlanan Ankara haritasında, bu küçük orta Anadolu şehrinin yoğun formu, ekilebilir alanlar haricinde, şehir duvarlarının dışında bir uzantısı olduğunu göstermektedir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014)

Şekil 4: Vincke'nin haritası ile AKM alanının birlikte görülmesi (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sunum,2014)

1892 yılında şehir duvarlarının dışındaki en önemli uzantısı, Ankara'ya Devlet tarafından işletilen demiryolu geldikten sonra oldu. Yeni tren istasyonunun bu uzantısı Şehri şekillendirdi. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014)

Şekil 5: Ankara 1982 planı (Saner, 2014)

1924-1925 Lörcher Planları

Erken Cumhuriyet Döneminde, Carl Christoph Lorcher 1924 yılında yeni Başkent için ilk gelişim planı yaptı. Eski kentin güneyinde bulunan yeni bir şehir (Yenişehir), yeni hükümetin hem bölge hem de yeni burjuva için mesken mahali olmuştur. Eski şehir ve yeni şehir merkezi arasındaki alanı ticari tesisler için ayrılmıştır. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014)

Şekil 6:1924-1925 Lörcher Planları

Löcher Planlarında bugün AKM alanları olarak bilinen alanlar için Farklı sınırlar içinde farklı işlev önerileri geliştirmiştir. (ODTÜ Mimarlık Fakültesi Çalışma Grubu, 2009) Löcher Planında AKM alanlarının büyük bir bölümü merkezi istasyonu odak alan kentin merkezi olarak düşünülmektedir.

1929-1932 Herman Jansen'in Planı

Şekil 7:Jansen Planı

Jansen Planında mekansal çerçevede olmasa da Atatürk Kültür Merkezi alanının sınırları tanımlanmıştır. AKM 1. ve 2. Bölgeleri olarak bilinen alan Jansen Planında bir bütün olarak ele alınmış ve sportif faaliyetler ile resmi tören ve geçitlerin gerçekleştirileceği alanlar olarak tanımlanmıştır. Jansen Planı'nda AKM Alanı AKM 3. Bölge olarak bilinen alanda yer alan Gençlik Parkı Jansen Planı uyarınca tasarlanarak uygulanmıştır ve halen aynı işlev dahilinde farklılaşan tasarımla hizmet vermektedir. 4. Bölge de plan da demiryollarının manevra hatlarının yanı sıra endüstriyel servis ve depolama birimleri yer almıştır.

1957 Yücel-Uybadin Planı

Şekil 8:1957 Yücel-Uybadin Planı

Plana göre AKM alanının bütünlüğü önerilen ulaşım arterleri ile bölünmüştür. AKM 1. ve 2. Bölgeler olarak bilinen alanlar, Yücel-Uybadin Planına göre bugün Kazım Karabekir Caddesi olarak adlandırılan yol ile ayrılmışlardır. AKM 3. Bölge olarak bilinen alanda yer alan Gençlik Parkı ve diğer yapılar korunmuştur. Gençlik Parkı ile opera binasını ayıran ve alanı iki parçaya bölmeye öngörülen yeni bir yol önerisi getirilmiş, fakat bu öneri uygulamaya geçirilmemiştir. AKM 4. Bölge olarak bilinen alanda yer alan demiryollarına ait manevra hatları ile bakım onarım atölyelerinin yerine yeni depolama birimleri önerilmiş, ayrıca bu depolama birimlerinin demiryolları ana hattına paralel geçen yol ile güneydeki fabrika ve imalathanelerden ayrılması ve böylece alanın da bölünmesi önerilmiştir. Aynı zamanda alanın, bugün Adliye Sarayı'nın bulunduğu yerde önerilen itfaiye yapısı önerisi uygulanmıştır. AKM 5. Bölge olarak bilinen alandaki I. ve II. Meclis Binaları ile Sayıştay Binası korunmuş, alanın güney ucunda Belediye Sarayı'nı yer alması önerilmiş, fakat bu öneri uygulanmamıştır.

2011 Nazım İmar Planı

Şekil 9: AKM Alanı Nazım İmar Planı

AKM Alanı ile ilgili geçerli olan tek plan 11.12.2001 tarihinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca hazırlanan ve Milli Komite tarafın onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'dır. AKM alanının bütünü, Başkent Ankara'nın, tarihsel ve siyasî yükümlülükleriyle bağdaşacak bir biçimde, **Kültür ve Sanat Aksı** olarak düşünülmüş, her bir bölgenin, öngörülen üst-programa uygun düşecek bir nitelikte "sanat ve kültür program ve yapılarıyla" planlanması kararı verilmiştir.

4. AKM Alanında Gerçekleştirilmek İstenen Projeler

AKM alanı tarihsel süreçte bir çok plan uygulaması yapılmasına karşın halen alan hakkında bir çok fikir bulunmaktadır. Bunlarda bazıları;

ODTÜ 2009 Çalışma Grubu AKM Alanı Önerisi

Şekil 10: ODTÜ 2009 Çalışma Grubu AKM alanı önerisi

Geliştirilen öneride Hipodrom'un, kent algısı, cumhuriyetin izleri ve ekolojik koridor bağlamında Ankara spor merkezinin parçası olarak İtalyan mimar Paolo Vi-etti Viola tarafından tasarlanan özgün yapısının korunması öngörülmektedir.

Paolo Vietti Viola'nın at koşu yolları canlandırılmalı ve Ankaralılar için yürüyüş güzergahları olarak düzenlenmelidir. Bunu çevreleyen alanlarda içinde yalnızca ağaçlar olan bir kent ormanı (ekolojik koridor) oluşturulmalıdır.

AKM yapısındaki Cumhuriyet Müzesi, Kütüphane ve Toplantı Salonu korunarak (mevcut 35.000m²'lik) kapalı alanların diğer %50'si Bilim Müzesi (Araştırma Merkezi ve yardımcı tesisleriyle)olarak yeniden programlanabilecektir. AKM müze yapısına komşu alanda Kültür Parkı-Bilim Bahçesiyle Doğa Parkı olarak (açık mekan ve peyzaj düzenlemesi ile) Bilim Müzesi ile bütünleşecek bir proje ele alınmalıdır.

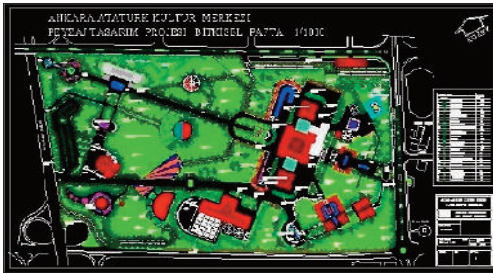
Ankara Büyükşehir Belediyesi Spor Kompleksi Önerisi

Şekil 11: Ankara Büyükşehir Belediyesi Spor Kompleksi Önerisi

Ankara Büyük Şehir Belediyesinin AKM alanının büyük bir spor tesisi kompleksi olarak öneriliyor. Alanın Kültür merkezi işlevinin bir anlam ifade etmediğini belirterek buradaki AKM binası yerine 19 Mayıs Stadyumuna benzer bir stadyum yapılması gerektiğini ortaya atmıştır.

Büyükşehir Belediyesi AKM Gelişim ve Dönüşüm Projesi

Şekil 12: Büyükşehir Belediyesi AKM Gelişim ve Dönüşüm Projesi

Alana yönelik sürekli fikir üreten Ankara Büyük Şehir Belediyesinin 1. Bölgenin mevcut durumunu göz ardı ediyordu. Büyük ölçüde Hipodrom alanına yönelik değişiklikler getiren projede Gençlik Parkına bir kaç bina eklenerek genel dokusu korunmuştur.

Ankara Atatürk Kültür Merkezi Alanının Fuar ve Sergi Alanı Olarak Tasarlanması

Projede AKM alanı içerisinde bulunan Kültür merkezi binası röper kabul edilerek korunmuştur ve benzer yapıdaki opera ve bale salonları eklenerek açık ve kapalı alan dengesinin kurulduğu sanat alanlarıyla bütünleştirilerek çeşitli sanatsal aktiviteler getirilmiştir. Ana giriş noktasına yakın bir alanda tasarlanan dev atlı karınca mini bowling, top ve kum havuzları ise alanın yalnızca bu bölümünden yararlanmak isteyenler için sirkülasyonun, alana giriş ve çıkışların rahat sağlandığı, ulaşılabilirliği kolay bir noktada tasarlanmıştır.(Aslı Korkmaz - Peyzaj Mimarı-Ankara Üniversitesi,2009)

AKM alanı için gerçekleştirilmek istene projeler incelendiğinde alanın farklı vizyonlarla ele alındığını görülmekte ve alana yaklaşımların genel bir çerçeveye yaklaşılmamıştır. AKM alanları için yeni bir projeye değil, vizyon çalışmasına, var olan projeleri kapsayacak sağlıklı planlama kararlarına ve yaklaşıma ihtiyaç olduğu görülmektedir.

5. Problem Tanımı

- AKM Alanı Türkiye Cumhuriyetinin simgesel bir mekanıdır. Bugün mekansallığını korumaya yönelik kanunlara ve mimari projelere rağmen bu niteliğini kaybetmiştir.
- Alanın bir diğer sorunu da burayı mekansal bir kurum değil de Milli Komitenin karar vermiş olmasıdır.
- AKM alanı sadece bir kültür merkezi veya rekreatif alan niteliğinde değildir. Bir ülkenin Kurtuluş Savaşının yönetildiği, Cumhuriyetin ilan edildiği ve 10. yılının kutlandığı bir farklı anı değeri olan bir mekan zinciridir.
- AKM alanına şimdiye kadar ki yapılan müdahaleler hep başıboş kalmıştır ve planlamada bu gibi özel alanlara ne gibi norm ve standartlar getirileceği belirsizdir.
- Buradaki özel alanlardan kastımız; genel arazi kullanımlarının dışında kalan norm, standart ve esasları olmayan, yaygın örnekleri bulunmayan istisnai alanlardır.

- AKM alanı için yeni bir proje değil, yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda bir vizyon çalışmasına ve alana özgün ilkeler belirlenip standartlaşma çerçevesinde planlama yapılmalıdır.
- Bu yüzden mekan tasarımı araç ve yöntemlerini kullanmaya başlamadan önce, burayı özellikli alan olarak değerlendirilen standartlaşma çerçevesinde çizilmelidir.

6. Neden Özellikli Alan Planlamasına Gidilmelidir

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ve kentte iz edinmiş sadece Ankara’da yaşayanlara değil tüm Türkiye için kentsel anlama sahip olan Atatürk Kültür Merkezi alanlarının en önemli özelliği, kurtuluş savaşına, cumhuriyetin kuruluşuna ve daha sonraki devrimlere tanıklık etmiş olmasıdır. Atatürk Kültür Merkezi alanları, Ankara’nın başkent kimliğini yansıtabilecek kente ve tüm ülkeye hitap edecek kültürel ve sanatsal işlevlerini ön plana çıkarılmalı, kent bütünü içinde ve yakın çevresindeki alanlarla yeniden değerlendirilmeli, bu bağlamda AKM alanına ilişkin sorunlara çözüm önerilerinin geliştirildiği, alanın tarih içindeki önemi ve yüklenildiği anlam sebebiyle istisnai bir kentsel arazi kullanımı olarak ele alınmıştır. Bu yüzden AKM alanına herhangi bir planlama alanı yaklaşım ilke ve esasları ile değil özgün potansiyelleri doğrultusunda geliştirilen politikalar ve planlama yöntemi ile alanın planlama çalışmasını yapmak amaçlanmıştır. Bu amaçla AKM alanı üzerinden bu gibi standardı olmayan arazi kullanımlarını standartlaştıran politikalar belirleyerek alan özgü planlama tasarım ve yöntemlerini, bunun gibi özellikli planlama bölgelerinin nasıl planlanacağına dair teknikler belirlenmiştir.

7. Özellikli Alan Planlaması

Prof. Dr. Mehmet Çubuk, İmar Mevzuatından Şehircilik Mevzuatına Türk Şehirciliğine Sistemik Bir Yaklaşım Denemesi, 1999 çalışmasında özellikli alan planlamasını şu şekilde ele almıştır. “Özel Amaçlı Şehircilik; -Özellikli Planlamada genel arazi kullanımıyla doğrudan ilgili, fakat özel kullanım koşul ve esaslarını gerektiren (Sit koruma, turizm geliştirme ve çevre koruma planları vb.), ülkesel, bölgesel çıkarların gözetilmesine dayalı kullanım dengesi gerektiren ve farklı norm-standart ve tüketim kalıpları gerektiren planların yapımını ve uygulama esaslarını getiren, bunun için gerekli mekanizmaları politikaları tanımlayan ele alıştır. (sayfa 98)”

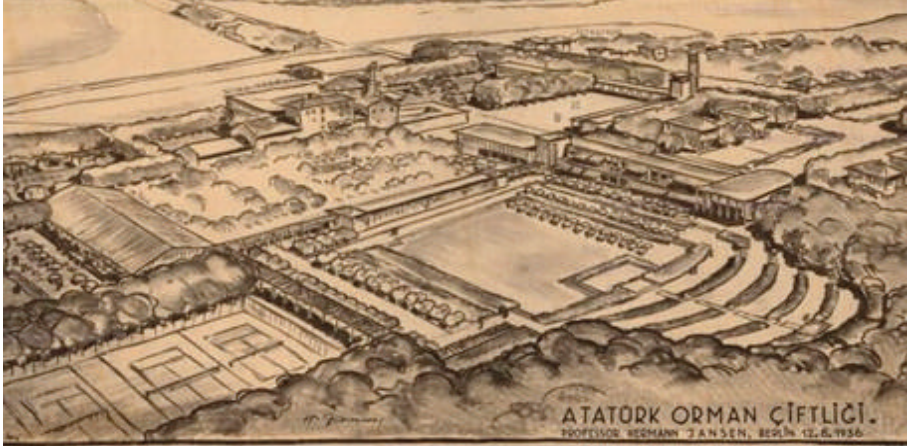
Çalışma konusu olan AKM alanı bu kavramdan yola çıkarak yeni bir bakış açısıyla özellikli planlama ilkeleri belirlenmiştir. Burada bahsedilen özellikli alan planlaması ise; Genel arazi kullanımları dışında olan, özel kullanım koşul ve esasları ge-

rektiren, araziye ilişkin özel kullanım norm, standart, ilke ve esaslarının belirlenmesidir. Planlama tekniği ve standartları önceden belirlenmemiş tekil alanlara nasıl yaklaşılması gerektiği, belirli bir hedef ve sistem içerisinde mekansal stratejiler üretmeyi amaçlamaktadır.

Özellikli Planlama Alanlarına Genel Yaklaşımlar

1. Alanla ilgili kararlar vermeden önce mutlaka yönlendirici belgeler(kanun, yönetmelik, iyi uygulama örnekleri, akademik çalışmalar) bakılmalıdır.
2. Alanın tarihsel süreci incelenerek geçmişte verilen plan kararlarına irdelenmelidir.
3. Dünya ve Türkiye’den bu gibi özellikli alan örnekleri incelemesi yapılmalı
4. Konusunda uzmanlamı kara verici bir ekip belirlenecek ve ekipte en az bir planı bulunması gerekmektedir.
5. Alanın kullanıcı kitlesi belirlenecek ve istisnai durumlar dışında bu kullanıcı sayısı belirlenip ihtiyaçların büyüklüğü belirlenecektir.
6. Alanın kullanım amacı kesin ve net ŗekilde tanımlanmalı, bu amaca yönelik anafikir ve alt fikirler belirtilmelidir.
7. Alan ile ilgili verilen kararların büyük önem arz ettiği unutulmamalı, alana konu olmuş ve alanın konu olduğu her türlü konuda geniş bir literatür taraması yapılmalıdır.
8. Alanda yer alacak kullanımların yönetim ve işletme modelinin belirlenmesi gerekmektedir.
9. Uzman ekip tarafından yapılması gerekli iler belirlenmeli (bina projeleri, yarışmalar, peyzaj planları, imar planları, ulaşım projeleri, bina onarımı ve yıkımı, işlev değişiklikleri, korunacak alanlar).
10. Projenin tüm aşamalarında verilen kararlar resmi gazetede yayınlanmalı ve halka açık toplantılar yapılmalıdır.
11. Alanın çevresinde bulunan kullanımlar incelenmeli ve bunlar arasındaki ilişkiler kurgulanmalıdır.

8. Özellikli Alan Olarak Türkiye ve Dünya Örnekleri İncelemesi

Şekil 13: Atatürk Orman Çiftliği

Dünya ve Türkiye örneklerindeki özellikli alanlar incelendiğinde bu alanları diğer genel geçer planlama alanlarından ayıran temel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikleri doğrultusunda şekillenmiş özgü kullanımları bulunmaktadır. İncelen alanlarda belirlenen kavramlar;

Dünya örneklerinden; Central Parkı, çevresindeki yoğun yapılaşmaya ve kent içindeki konumuna karşın alan sınırı değiştirilemez bir bütündür. Planlanmasındaki yaklaşımları tamamen alanın özgün karakterine uygun olarak tasarlanmıştır. Libeskind'in Yahudi Müzesi, hafızanın mekanda yansımadır ve toplum için önemli bir anı değerini mekanda yeniden canlandırmıştır.

Türkiye'deki örneklerinden; Atatürk Orman Çiftliği, tarihsel açıdan bu alanın Türkiye Cumhuriyeti'nin bir göstergesi olmasıdır. Yerleşim planı ve tasarımıyla özgün bir kentsel mekan projesi olmakla birlikte aynı zamanda doğal peyzajının çorak bir arazide gerçekleşmesiyle özgün niteliktedir. Anıtkabir, yer seçiminin yapılmasında ele alınan kriterler ile toplumsal belleğin mekana yansıtılması ve tüm ulusa hitap edecek bir mekan olması nedeniyle yalnızca bir kabir alanı olarak değil kendine özgü esasları belirlenerek tasarlanmasıyla özellikli bir planlama alanı olarak değerlendirilmiştir.

AKM Alanı Özellikli Planlama İlkeleri

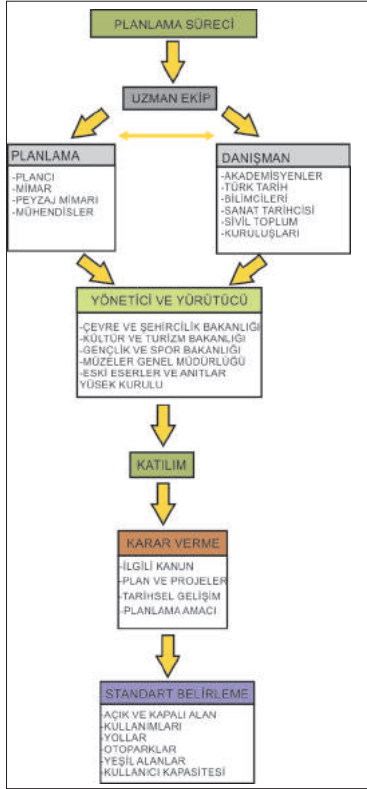
1. AKM alanında her bir bölge için tanımlanan 2302 Sayılı Kanununun 1. Maddesinde yer alan "... Türk devrimini Türk ve insanlık tarihi içindeki yeri ve

önemini, büyüklüğünü, bütünleştiriciliğini, laik ve eğitim anlayışını, Atatürk'ün milli bağımsızlık hareketindeki öncülüğünü, dünya görüşünü, insanlık anlayışını ve barışçılığını, devlet adamı niteliklerini belirtmek yaymak ve yaşatmaktır” amaç doğrultusunda 3. Madde de ise “bu alan içerisinde; Milli mücadele tarihi, Türk halk kültürünü ve sanatlarını tanıtan yerler ve çeşitli sahneler ve toplantı salonları, sergi alanları, arşiv ve kitaplıklar, atölyeler ve benzeri yerlerden meydana gelen AKM ile milli Komitece saptanacak tesis ve alanlar bulunur. Bunların dışında AKM alanına hiçbir yapı yapılamaz” öngörüsünde alan için yapılması uygun tesis ve kullanımlar tanımlanmıştır. Bu doğrultuda alana yapılması gerekli tesis ve kullanımlar belirlenmeli ve bunların dışında AKM'ye her hangi bir yapı yapılamaz.

2. Alanla ilgili verilecek kararlarda her beş bölgenin de yürütücüleri düşünülerek; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bakanlığın yerel birimi olan AKM Müdürlüğü, AKM Alanı Tesisler ve İşletmeler Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Müzeler Genel Müdürlüğü, Türkiye koruma kurulu heyeti, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurumu temsilcileri, Alan konularında uzman Akademisyenler, Plancılar, Mimarlar, Peyzaj mimarları, Sosyolog, İnşaat mühendisi, Türk Tarih Bilimcilerinden oluşan planlama ve danışmanlardan oluşan karar verici ekibi oluşturacaktır.
3. AKM alanı Cumhuriyetin kuruluşuna tanıklık etmiş önemli anı değeri olan bir mekanlar zinciridir. Alanın bu özelliği dışına çıkılmamalı ve Cumhuriyetin simgesel bir mekanı olarak düşünülmeli ve bu dönemin izleri aranmalıdır.
4. Alanda yer alacak işlevler belirlenmeli ve kitlesel kullanım gerektiren özel günlerde (23 Nisan,29 Ekim, 19 Mayıs gibi) alana gelebilecek kişi sayısına göre açık ve kapalı alan kullanımları belirlenmeli otopark, yollar ve giriş çıkışlar buna göre belirlenip, alanın Ankara için konumu ve önemi gereği titizlikle hareket edilmelidir.
5. Açık alanlara yapılacak müdahalelerde Ankara'nın iklimi ve yerel bitki örtüsü dikkate alınmalı doğal yapısı bozulmamalıdır.
6. Alanda yer alacak kullanımlar tüm ulusa hitap edeceği düşünülerek planlanmalı ve buna yönelik faaliyetler gerçekleştirilmelidir.
7. Ankara'nın başkent oluşundan itibaren alanda izlerine rastladığımız Herman Jansen'in (1932) planında alanlar ile ilgili tanımlanan, bugün de kullanımında sakınca görülmeyen işlevler korunmalı ve devamlılığı sağlanmalıdır.
8. Ankara'nın diğer kimliğini oluşturan özel alanları AOÇ, Ankara Kalesi ve Anıtkabir arasında kalan AKM alanının bu alanlarla kurulan ilişkisi önem taşımaktadır. AKM de bu alanlara bakış açısı sağlanmalıdır.

9. Planlama Süreci

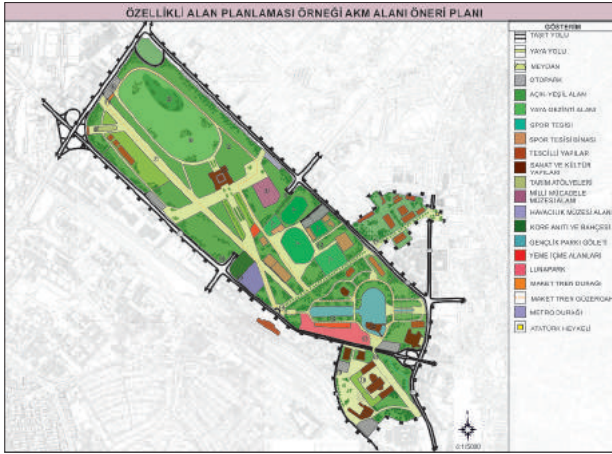
Tablo 1: Özellikli planlama alanı olarak planlanan AKM alanının öneri planlama süreci

AKM alanı için oluşturulan bu planlama sürecinin özel bir şekilde tanımlanması ve yapılacak bu tanımlamanın çok yönlü ve alanla ilgili tüm konuları kapsayıcı nitelikte olması gerekmektedir. Tarihi ve kültürel olarak ana fikirleri anlatan, yönetimsel olarak ne tür bir düzenlemenin yapılmasını öneren, yönetimin katılım ile nasıl desteklenmesi gerektiğini belirten, yetkileri ve sorumlulukları tanımlayan, fiziki plan çalışmalarına tanımlama getiren bir süreci tanımlamaktadır.

10. Sonuç

Özel Kanunla tanımlanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ve onun Başkenti'nin kuruluşuna tanıklık etmiş bir alan olarak Atatürk Kültür Merkezi Alanının yönetimi, planlanması ve yapılan uygulamalarda kanun içeriğini tam anlamıyla yansıtmadığı görülmekte ve ne yazık ki işlevini yitirmektedir. AKM alanları için yeni bir projeye değil, vizyon çalışmasına, var olan projeleri kapsayacak sağlıklı planlama kararlarına, ilkelere ve yaklaşıma ihtiyaç olduğu görülmektedir. AKM Alanı içinde

bulunan tüm bölgelerin; bağlı bulunduğu mevzuat, tarihsel bağlam, kimlik değerleri ve kent içindeki özgün konumu, kentle olan ilişkisi, alanın bütünlüğünün korunması, potansiyellerin ön planda tutularak alana özgün plan kararlarının getirilmesi için, sorun, çözüm önerileri ve strateji belirlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden mekan tasarım araç ve yöntemlerini kullanmaya başlamadan önce özellikli planlama alanları belirlenip bu alanlara planlama ilkeleri ve yöntemleri belirlenerek bu gibi planlamada genel geçer norm standart esas ve ilkeleri olmayan alanlarda standartlaşmaya gidilmelidir. Ele alınan bu çalışmada Özellikli alan planlamasının ne olduğu ve bu özelliğe sahip alanlara planlama çalışması yapılırken izlenmesi gerekli yöntemler tanımlanmıştır. Belirlenen bu yaklaşımlar doğrultusunda AKM ve bu gibi özellikli alanların nasıl planlanması gerektiği sorusuna cevap verilmiştir.

Şekil 14: AKM alanı öneri planlama çalışması (ölçek 1/5000)

Özellikli planlama yaklaşımları çerçevesinde AKM alanı planlama ilkeleri belirlenmiştir. Bu ilkeler doğrultusunda AKM alanı öneri planlama süreci ve yöntemi tanımlanmış, bu yöntemler izlenerek plan kararları bu kararlarla birlikte alandaki kullanımlarda standartlar belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Çubuk M. 1999, İmar Mevzuatından Şehircilik Mevzuatına Türk Şehirciliğine Sistemik Bir Yaklaşım Denemesi

ODTÜ Çalışma Grubu.2009, Atatürk Kültür Merkezi Hakkında Bilgi Görüş ve Öneriler

AKM Alanı Ortak Akıl Çalışmayı Tutanağı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2014

Tektipleştirilmiş Projelerle Mücadele Biçimi Olarak,
Özellikli Alan Planlaması Çerçevesinde; AKM Alanı Değerlendirilmesi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü

T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk'ün S.D.I, s.
366, 1935

Modernleşme ve Cumhuriyetin Kamusal Mekân Modelleri, Özlem Arıtan Yrd.
Doç. Dr., DEÜ Mimarlık Bölümü, Mimarlık dergisi 342, 2008

Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği

2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı

Tuncer M. AKM Alanları Sunumu,2014

Arkitera, AKM Alanları İçin Yapılan Projeye Mimarlar Odası Ve Şehir Plancıları
Odasından Tepki,2005

Arkitera, Atatürk Kültür Merkezi Alanı Çağdaş Yaklaşımla Ele Alınmalıdır, 2006

Bülten 15 İmar Ve Şehircileşme Ekim 2003

Özgönül N. Ankara AKM alanı Üzerine Güncel tartışmalar

Kortan E. Atatürk Kültür Merkezi Yer Seçimi ve Mimari Projeye İlişkin Değer-
lendirme, Mimarlık 82/7

Güzer A. Atatürk Kültür Merkezi, Mimarlık 85/7

Korkmaz A. AKM Alanının Fuar Alanı Olarak Planlanması Yüksek Lisans Tezi
Ankara Üniversitesi,2009)

Saner M. Boşluğun Bir Felsefesi Ankara Hipodromu ve Sonrası, 2014

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014

TÜRKİYE’DE KENTSEL KORUMANIN YASAL BOYUTU: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Araş. Gör. **Canan KOCA**

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Anabilim Dalı

Doç. Dr. D. **Türkan KEJANLI**

Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehircilik Anabilim Dalı

Giriş

Nüfusun hızlı artışı ile birlikte sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak doğal yapının yanı sıra kültürel ve tarihi yapılar da tahrip olmaktadır. Gerek yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan eklentiler ve değişikliklerle, gerekse yanlış planlama politikaları doğrultusundan tarihi ve kültürel varlıklarda yaşanan bozulmaların önlenmesi amacıyla yapılan çalışmalar koruma kavramının içinde yer almaktadır. Koruma; kültürel, ekonomik, sosyal, politik, mekansal ve yasal boyutları olan çok yönlü bir olgudur. Geçmişin izlerini taşıyan eserlerin ve yapıların korunması geçmişle ilgili fikir sahibi olunması ve geleceği yönlendirmesi açısından önem taşıyan bir konudur. Dolayısıyla, tarihi bölgelerin koruma-kullanma dengesi içinde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Kültür varlıklarını özgün durumlarıyla korumak ve çağdaş gereksinimler doğrultusunda kullanabilmek koruma politikalarının vazgeçilmez ögesidir [1-2]. Tarihi-kültürel çevrelerin özgün dokuları ile uyumlu ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesinin ekonomik ve toplumsal fayda sağlayacağı açıktır.

Korumanın amacı, her kuşağın edindiği kültürel değer ve göstergelere yenilerini ekleyerek gelecek kuşaklara aktarmaktır [3]. Koruma ile; eskimeyi ve yok olmayı hızlandıran etmenleri denetim altına almak, sürekli bakımını sağlamak ve gerekli durumlarda korunan değerleri uygun bir şekilde işlevlendirerek, toplum tarafından benimsenmesine katkıda bulunmak hedeflenmektedir [3-2]. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun tanımına göre “Koruma ve

korunma, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.” şeklinde açıklanmaktadır [4].

Tarihsel çevreler ve tek yapı ölçeğindeki örnekler, taşıdıkları estetik değerler ve mimari özellikler bağlamında korunması gereken unsurlar olarak karsımıza çıkmaktadır [5-2]. Günümüzde koruma kavramının içeriği giderek genişleyerek tarih ve kültür varlıklarının korunmasından kentsel gelişme sürecinde kentin içinde kalan tarih ve kültür varlıklarının toplu olarak bulunduğu alanların korunması kadar kentin içinde var olan ve çevresini saran doğal değerlerin korunmasını da kapsayacak şekilde genişlemiştir [2]. Kentsel koruma; kentsel, arkeolojik ve doğal sit alanlarının planlanmasını içeren koruma amaçlı imar planları ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Kentsel bir alanda koruma planının yapılıp uygulanabilmesinde; korunması gerekli tarihi, kültürel ve doğal mirasın varlığı, koruma bilincinin oluşturulması, hukuksal mevzuat ve idari yapılanma, finansal fon ve destekler, koruma yönelik teknik bilgilendirme ve rehber çalışmalar önem taşımaktadır [6]. Kentsel korumanın öneminin anlaşılmasıyla 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı yasa ile koruma çalışmalarına yönelik tanımlamalar yapılmış, önceki yasanın ek-sikleri giderilmeye çalışılmıştır. Yasa ile ilk kez ören yeri, çevre düzenleme projesi, yönetim alanı, yönetim planı gibi kavramlara yer verilmiştir.

Ülkemizdeki kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili koruma kararları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları tarafından oluşturulmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planları, doğal ve kültürel varlıkların yok olmadan korunması, tahribatın önlenmesi, bakım ve onarım çalışmalarının yapılması ve günümüz yaşam koşulları ile bütünleştirilerek kullanılabilmesi amacı ile yapılan planlardır. Koruma Amaçlı imar planlarının hazırlanması sürecine farklı grupların katılımına olanak tanıyan düzenlemelere yer verilmiştir. Bunlar; belediyeler, valilikler, ilgili kurumlar, plan yapılacak alanda ilgili meslek odaları, Sivil Toplum Kuruluşları, üniversitelerin ilgili bölümleri, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve işyeri sahipleridir [7]. “Koruma planlarının uygulama süreci, kurumların koordinasyonu ile doğrudan ilgilidir. Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Belediye ve Bölge Kurulları uygulama sürecinden sorumludur” [7]. Ülkemizde tek yapı ölçeğindeki uygulamalarla ortaya çıkan koruma olgusu, günümüzde bütüncül korumanın gerekliliğine dönüşmüştür.

Bu kavramsal çerçeve doğrultusunda hazırlanan çalışma kapsamında Diyarbakır Suriçi Kentsel Sit Alanı incelenmiştir. Diyarbakır’ın tarihi kent merkezini oluşturan Suriçi bölgesi kültürel varlıkları, geleneksel konut dokusu, kentsel sit alanı ve surları ile korunması gereken önemli yerleşim alanlarından biridir. Roma döneminde günümüz şeklini alan Diyarbakır kalesi, bu kaleye ait burçlar, kapılar ve kibateler sadece Diyarbakır açısından değil Türkiye açısından da önemli bir kültür varlığıdır. Bununla birlikte farklı mezheplere ait kiliseler, hanlar, dört mevsime

göre düzenlenmiş zengin sivil mimari örnekler, dışa açık mimari üslupla yapılmış olan köşkler, 639 yılından sonra yapılmaya başlanan farklı üsluptaki camiler, Osmanlı döneminin önemli hamamları, Diyarbakır'ın sahip olduğu önemli kültür varlıkları örneklerinden bazılarıdır [8].

Sur içinde, Helenistik ve Roma şehircilik anlayışında şekillenmiş, birbirini dik kolonatlardan anıtsal yollar, Bizans döneminde değişime uğramış ve büyük yapıların oluşturduğu kentsel doku, bu anıtsal özelliğini yitirme sürecine girmiştir. Bizans dönemi sonrasında İslam devletlerinin hâkimiyeti, kentin İslam eserleri ile tanışmasına yol açmış ve bu yapılaşmalar kent dokusunu farklılaştırmaya başlamıştır [9]. Surlarla çevrili olan bölge Melik Ahmet, Yeni Kapı ve Gazi ana caddeleriyle dörde ayrılmıştır. Diyarbakır Suriçi Bölgesi tarihin her döneminde belirli değerlere sahip bir yerleşme alanı olmuştur. Bu değerler [10];

- Farklı medeniyetleri ait maddi ve manevi değerlere sahip olması,
- Kale duvarları ile kentin bütünlüğünü koruması,
- Önemli tarihi ticaret ve askeri ulaşım aksında yer alması ve dolayısıyla uzun yıllar ticari bir merkez görevi görmesi, bölgesel merkez olması bakımından özel bir yere sahip olması,
- Kentsel sit özelliği göstermesi,
- Toplumsal ve mekânsal yapı farklılaşmasının belirgin olması,
- Tarihin her döneminde belirgin bir nüfus potansiyeline sahip olması şeklinde açıklanabilir.

Ancak, kentleşme ile ülke geneline paralel olarak Diyarbakır'da da 1950'lerde başlayan kente göç, 1990'larda zorunlu olarak yaşanmıştır. Aşırı nüfus artışı ile göç edenlerin yoğun olarak yerleştiği bölgelerden biri olan Suriçi'nde sorunlar artmakta, tarihi dokunun korunamaması sorunu ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla, Suriçi'nin bütüncül koruma kapsamında ele alınması gerektiği açıktır. Bu bağlamda, koruma konusunda ulusal ve uluslar arası literatür taraması yapılmış, Suriçi'nde arazi çalışması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşlarla görüşülmüş, 1990 yılı Sur İçi Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı ve revize edilerek tekrar hazırlanan 2012 yılı Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı ve Uygulama İmar Planı analizleri ve plan raporları referans olarak alınmıştır. Bu çalışmada hali hazır haritalar ve planlar, hava fotoğrafları, tez, bildiri, kitap ve makaleler, kamu kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar ile web sitelerinde yer alan bilgilerden yararlanılmıştır.

Çalışmada öncelikle dünyada ve ülkemizdeki koruma anlayışı ve yasal mevzuattaki gelişmeler tarihsel süreç içinde ele alınmış, sonrasında çalışmanın ana temasını oluşturan Diyarbakır'ın tarihi çekirdeği olan Sur İçi Bölgesi koruma bağlamında irdelenmiştir. Dünyada Koruma Çalışmaları başlığı altında; uluslar-

arası organizasyonlar ve kuruluşlar belirtilmiş, çok sayıda ülke örneği incelenerek burada Avrupa ülkelerinden İngiltere, İtalya, Fransa ve Hollanda’daki gelişmelere yer verilmiştir. Türkiye’de Koruma çalışmaları başlığı altında Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki gelişmeler incelenmiştir. Bu bağlamda Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı Kararları ile Koruma Planlarının yapım ve uygulama aşamasında karşılaşılan sorunlar değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında dünyadaki örneklerden ve ülkemizdeki gelişmelerden yola çıkarak Suriçi’nin geleceği açısından önem taşıyan önerilerde bulunulmuştur.

Tartışma ve Bulgular

Dünyada Koruma Çalışmaları

Koruma olgusunun köklü bir geçmişi olup, günümüzdeki anlamıyla koruma kavramı 19. yüzyılda gelişmeye başlamış, bu süreçte sanat eserlerinin ve anıtsal yapıların korunması şeklinde olmuştur. 20. yy da koruma konusunda çalışmalar artmaya başlamış özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında öncelikle savaşa bağlı olarak ortaya çıkan tahribatın onarılması ve konut sorununa çözüm olması amacıyla tarihi yapılarda koruma çalışmaları hızlanmıştır. Birçok uluslar arası çalışma ile dünyada korunmanın gerekliliği yönünde önemli adımlar atılmış, koruma konusunda çeşitli çalışmaları ve işbirlikleri yürütmek üzere kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu çalışmalar özetle kültürel ve tarihi mirasın korunması, kentsel ve mimari koruma, bütünleşik koruma gibi konuları içermektedir. 2005 sonrasındaki çalışmalar daha çok UNESCO tarafından yürütülmüştür.

İngiltere’de 19. yy sonlarında önem kazanan koruma alanındaki yasal çalışmalar başlangıçta daha çok anıtlarla ilgili olmuştur. 1882 yılında Tarihi Anıtları Koruma Yasası adında kanun tasarısı kanunlaşmıştır [11]. 1877’de William Morris tarafından koruma ilkelerini amaç edinen “Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB)” adlı derneğin kurulması ve anıtların korunması hareketi ile anıtların belgelenmesine başlanmıştır [12]. 20. yy’da yürürlüğe giren yasalar ile korumanın kapsamı genişletilmiş, 1913 yılında çıkarılan “Eski Anıtları Sağlama ve Düzenleme Yasası” korunması gerekli eski eserlerin tescil edilmesi ve tescil edilen yapıların korunması için yapılacak her müdahale için izin alınması zorunluluğunu getirmiş, yerel yönetimlere eski eserleri koruma yetkisi verilmiştir [13]. 1931 yasası ile yerel yönetimlerin yetkilerine tarihi alanların korunmasını koruma planları yoluyla yapmaları eklenmiştir [12]. 1962 tarihli “Yerel Yönetimler Tarihi Yapı Yasası” ile yerel yönetimlere tarihi eserlerin korunmasında Bakanlıkça parasal destekte bulunulması kararlaştırılmıştır [14]. 1967 Kentsel Rekreatyon Kanunu ile İngiltere’de ilk defa kentsel koruma eylemi bina ölçeğinden kentsel yerleşim ölçeğine taşınmış ve kentsel sit alanı kavramı yönetmeliğe girmiştir. 1968 yılı

Kentsel ve Kırsal Planlama Yasası, 1971 Yasası ve Esas Rehberlik Genelgesinde sit kavramı üzerinde durulmuştur.

İngiltere’de 1972 Yasası ile birlikte daha fazla kontrol getirilmiş ve koruma işleminin kendi kendini finanse edebilen bir işlem olması düşünülmüştür [11]. Aynı yıl kurulmuş olan Mimari Miras Fonu ile onarım ve rehabilitasyon harcamalarına belli faiz oranında kredi verilmeye başlanmıştır [15]. 1974 Yasası ve 1977 Genelgesinde sit alanlarının belirlenmesi üzerinde durulmuştur. 1980 Yılı Yerel Hükümet Planlama ve Arsa Yasası, 1981 yılı Özel Gelişim Düzenlemesi, 1981 yılı Yerel Hükümet Planlama ve Arsa (Düzenlenmiş) Yasası, 1990 yılı Kentsel ve Kırsal Planlama Yasası ve 1990 yılı Planlama (Sit Alanları ve Tescilli Binalar) Yasasında sit alanlarına ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Koruma politikası, tarihi binaların tescili, tescilli binaların onarımının uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak 1997 yılından bu yana Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı’nın görevleri arasındadır. Bakanlık bu görevini, “Tarihi Binalar ve Anıtlar Komisyonu” veya diğer kişiler ve kurumlar aracılığıyla yerine getirmektedir [13]. 2000’de İngiliz Hükümeti “Kentsel beyaz Sayfa/Kitap” adıyla Kentsel Yenileme Ortaklığı programı hazırlamıştır [11].

İngiltere’de önemli koruma çalışmalarından biri Newcastle (Grainger Town)’da uygulamıştır. 1960larda Newcastle’da pek çok bina sıradan sayılıyor olmalarına rağmen tescil edilmiştir. Grainger Town 1960 yılına kadar Grainger’in tasarımı sayesinde korunmuştur. 1960lar öncesinde şehrin tarihi merkezinin korunması esas neden iken daha sonraları koruma işi ekonomik faydalarla bağdaştırılmaya başlanmış, kentsel dönüşüm ile kentsel koruma birlikte yürütülmeye çalışılmıştır. 1990lara geldiğinde dönüşüm çalışmalarını korumanın önüne geçmeye başlayınca daha ciddi koruma politikaları geliştirilmeye başlanmıştır. Grainger Town Projesi koruma odağından ekonomik gelişme odağına doğru kaymaya başlamıştır [11].

Resim 1-2-3. Grainger Town [16-17]

İtalya’da koruma konusunda çalışmaların başlangıcı 15. yüzyıla dayanmaktadır. 1818’de Tarihi Eser Komisyonu kurulmuştur. 1950’lerin sonlarına doğru tarihi şehir merkezi odaklı çalışmalara başlanmıştır. Tarihi şehir merkezleri genel imar planlarından çıkarılarak, başka bir planda detaylı olarak çalışılmıştır. 1960 yılında Gubbio Bildirgesinde korunacak alanların belirlenmesi ve bunlarla alakalı özel

planların hazırlanması gibi konularda öneriler getirilmiştir. 1964 yılında açılan ve genelde Franceschini Komisyonu denilen kurul, döneme ait yasa, mevzuat ve politikaları denetlemekle ve tarihi mirasın korunması için fon bulmakla sorumluydu. 1968 ve 1970 yıllarında Bunlar “Papaldo I” ve “Papaldo II” adında iki kurul daha kurulmuştur [11].

İtalya’da 1967 yılında yürürlüğe giren 765 sayılı kültürel mirasın korunması yasası, kentsel korumadan çok planlama alanında kararlar üretmekte, belediyelere; kentlerin sahip olduğu tarihi dokuların niteliğine göre farklı planlama kuralları içeren bölge veya mahalle ölçeğinde kentsel arazi kullanım master planı yapma zorunluluğu getirmektedir [18]. 1980’lerin sonuna doğru tarihi mirasın koruma konusunda farkındalık oluşmuştur. 1997 yılında halkın, uzmanların ve yöneticilerin katıldığı, konusu “tarihi bölge için planlama” olan bir toplantı düzenlemiştir [11].

İtalya’nın Bologna kenti, tarihi kent merkezlerinin canlılığı, sosyal ve ekonomik dinamiklerle iç içe geçmiş sürdürülebilir koruma politikaları ve yaşayan kültürel kimlikleri ile önemli koruma deneyimlerine sahiptir [19]. Avrupa’nın en iyi korunmuş surlu yerleşimlerinden biri olan Bologna kent dokusunda dikkat çeken öğelerin başında döneminin güçlü aileleri tarafından yaptırılmış görkemli kuleler ve uzun arkadlar gelmektedir. 2.Dünya Savaşı sonrasında merkezin terk edilerek kentin çeperlerine doğru genişlemesi sonucunda tarihi dokusu giderek bozulan Bologna 1960’lı yıllarda büyük çöküntü alanlarını barındırmıştır [19].

1969 yılında Cervellati’nin hazırladığı koruma planının temel yaklaşımı; tarihi merkezin, eski binalar kümesi değil, tek bir yaşayan kentsel organizma olduğu, kültürel, fiziksel ve sosyal değerleri ile bütün olarak ele alınıp korunması gerektiği yönündedir [19]. Kamu kaynakları kullanılarak geliştirilen ve uygulanan plan, Avrupa Birliği’nin kaynak sağladığı ilk büyük ölçekli projelerden biridir. Tüm kenti 13 sektöre ayıran planda, tarihi merkez içinde bulunan bütün binalar çizilmiş, büyüklüklerine ve işlevlerine göre dört tipolojiye ayrılmıştır [19]. Binalar; restorasyonu yapılacak, yenileme yapılacak, rekonstrüksiyonu yapılacak ve yıkılacak yapılar şeklinde sınıflandırılmıştır [18].

Resim 4-5-6.
Bologna [19]

Fransa’da koruma çalışmaları 16. yy’da anıtsal ölçekte başlamış olup, anıtsal yapıların korunmasına ilişkin yasa İlk yasa 1887 yılında çıkarılmıştır. 1906 sitlerin korunmasını, 1913 ve 1930 yıllarında korumayı esas alan yasalar yürürlüğe girmiş, 1943 yılında anıtsal yapıyı merkez alan 500 m yarıçaplı bölgenin belirlenme şartı getirilmiştir. 1960’lı yıllarda kentsel bütünlük anlayışı gelişmeye başlamış ve bugünkü yasal mevzuatın temeli kabul edilen Malraux Yasası 1962 yılında çıkarılmıştır. 1964 yılında koruma yapılacak 400 yerleşme belirlenmiş, ilk 5 seneden 35 kentte koruma planı uygulaması yapılmıştır. 1997 yılında bu sayı 88 iken 2000 yılında 95’i aşmıştır. 1970 yılında 1930 tarihli yasada değişiklik yapılmış, 1983’te ise Küçük Yerleşmeler ve Doğal Güzelliklerin Korunmasına İlişkin Yasa çıkarılmıştır. Fransa’daki çalışmalarda dikkati çeken unsurlar; plan hazırlanmasında detaylı standartların olması, uygulama aşamasında vergi indirimi ve kira gelirleri şeklinde finansman sorunun çözülmesi, Konut Sıhıleştirilmesi İçin Ulusal Ajans ile destek verilmesi, kamu ve STK işbirliklerinin olmasıdır. Koruma planı ile nazım plan entegre olarak yapılmaktadır. Nüfus, aile, donatılar, ekonomi, kültür ve yaşam çevresi ile ilgili detaylı analiz çalışmaları ardından planlama yapılmaktadır [20].

Fransa’da 60’lı yıllarda Malraux Yasası’na paralel olarak Le Marais Bölgesi Koruma altına alınmış olup, Paris’te koruma planı yapılan ikinci bölgedir [21]. Le Marais Bölgesi 16. yüzyıl başlarına kadar aristokratların konutlarının bulunduğu bir mahalle iken Versailles Sarayı’nın inşasıyla düşüş yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi oranda hasar görmüştür. Malraux Yasası’yla birlikte, koruma alanı ilan edilen bölge günümüzde müzelerin, sanat galerilerinin bulunduğu bir bölge haline gelmiştir [21]. Planlama süresince, bölgenin yeniden canlandırılması için alana yeni bir işlev atanması öngörülmüştür. Alanda bulunan 300 yapının elçiliklerin, merkez ofislerin ve büyük firmaların kullanımına açılması, yapıların müze, yerel ve merkezi yönetim kullanımı için tahsis edilebileceği belirtilmiştir [21]. “Plan sürecinde ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar, öncelikle, restorasyonu yapılmış 300 yapı için kullanıcı bulunamamış olmasıdır. İkincil olarak, planın orada yaşayan nüfusun çeperdeki banliyölere doğru kayacağı beklentisinde olmaları, üçüncü olarak, mimari konusunda taklidin ötesine geçmeyen bir mimari anlayışın kullanıldığı iddialarıdır” [21].

Resim 7-8. Le Marais [22-23]

Hollanda’da Tarihi yapıları ve yerleri korumak 1874 yılından beri Hükümetin resmi görevidir. 1874 yılında ilk defa ulusal bütçeye “Hollanda Tarihi ve Sanatı”na ilişkin eski eserlerin korunması ve yönetimi için ödenek konulmuştur [3]. 1903 yılında tarihi anıtların ilk listelenmesini yapacak “Hükümet Komisyonu” oluşturulmuş, 1918 yılında anıtların korunması için “Devlet Bürosu” kurulmuştur [12]. 1953’te Onarım Bürosu kurulmuştur [24]. 1990 yılında Hükümet tarafından, müzelerde bulunan eserlerin, tarihi binaların ve yerlerin kayıt ve tescillerine ilişkin olarak geçmiş yıllardan beri birikmiş sorunları çözmeyi, eski kayıt ve tescilleri güncelleştirmeyi amaçlayan bir program yayınlanmıştır [13].

Günümüzde ise kültür varlıklarının korunması görevi Hollanda’da “Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı”nın sorumluluğunda bulunmaktadır. 1988 yılında yürürlüğe giren ve çeşitli maddeleri değişikliklere uğramakla birlikte halen yürürlükte olan yasadan (Monumentenwet) önce yürürlükte olan 1961 tarihli Eski Eserler ve Tarihi Yapılar Yasası sadece tek tek binaların değil, kendine özgü şehir ve kasaba koruma alanları gibi tarihi açıdan değerli toplulukların da korunmasının yolunu açmıştır [13]. 1961 yasası kentlerdeki girişimler bağlamında yerel otoriteleri ilgilendirmiştir. Korunması gereken binalar listesi hazırlanmış ve koruma politikası yayınlanmıştır [25]. Ülkede kurumsal yatırımcılarla Devlet arasında işbirliği yapan ortaklık olarak hizmet verme amacıyla kurulan Ulusal Restorasyon Fonu bulunmaktadır. Korumaya ait temel karar yetkisi yerel yönetimde bulunmaktadır. Kültür varlığı üzerinde önemli boyutlarda değişiklikler yapılacaksa Eğitim, Kültür ve Bilim Bakanlığı’ndan izin alınması gerekmektedir [13]. 2007 yılında sivil toplum örgütlerinin aynı alanda çalışanların örgütlenmesi amacıyla “Hollanda Kültür Enstitüsü” kurulmuştur [26].

Hollanda’da koruma çalışmaları yapılan kentlerden biri Groningen’dir. Kentin koruma ve turizm arasındaki karşılıklı ilişkileri Leiden, Delft gibi korunan kentler arasında yer almasını sağlamıştır [27]. 1972 yılında Groningen için koruma politikası hazırlanmış, ancak bu politika birkaç yapı üzerine yoğunlaştığı için sonraki dönemlerde hatalı kabul edilmiştir. Kent için çok sayıda radikal planlama modeli geliştirilmiştir. Trafik Sirkülasyonu Planı ile merkez alanda yaya, bisiklet, taşıt yolları ve otoparklar uygulanmış, bu durum merkezde iskan artırmıştır [25]. 1976’da kentin toplam alanın çoğunu kapsayan yenileme planı yapılmıştır. 1970’lerin sonunda Kent Konseyi koruma, restorasyon ve bakım olmak üzere üç bölümden oluşan kentsel koruma politikası geliştirilmiştir [25].

Yaklaşık 800 yıl önemli bölgesel yönetim, sanayi ve ticaret potansiyeline sahip olan Groningen, günümüzde tasarım, mimari ve sanat alanında bölgenin kültürel kalbi durumundadır. Çok sayıda yenilikçi bina örnekleri mevcut olan kent cazibesi ile Hollanda’nın en iyi kent merkezine sahiptir. Restoran, kafe, festival alanları, tiyatrolar, alışveriş sokakları yaygın olarak görülmektedir. Hollanda’nın en

fazla genç nüfusa sahip olup, üniversite kentidir. Köklü bir tarihi geçmişi olan kentte tarihi depo, liman ve binalar bulunmaktadır [27].

Resim 9-10. Le Marais [27-28]

İkinci dünya savaşı ile büyük tahribata uğrayan kentler için koruma kavramı konut sorunun çözümü ve sağlıklı tarihi kent merkezlerinin oluşturulması ile ortaya çıkmıştır. Dünya geneline baktığımızda ekonomik ve siyasi gelişmelerin korumaya verilen önemi etkilemiş olduğu görülmekte, ülkelerin içinde buldukları durumlara göre yasal mevzuat şekillenmektedir. Çıkarılan yasa ve yönetmelikler; o günün koşullarını değerlendirerek bir önceki yasadaki eksiklikleri gidermek amacıyla yenilenmekte yada değiştirilmektedir. İncelenen yurt dışı örneklerinde, tarihi bölgedeki değişime bağlı olarak gayrimenkul değerlerindeki aşırı artış, kentsel dönüşüm çalışmalarının yapılmasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar koruma politikalarının yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmiştir. Çalışmalar öncelikle tarihi yapıların tespiti ile başlamış, yapının durumuna göre sınıflandırılmaya gidilmiştir. Sosyal dokunun öneminin vurgulandığı çalışmalar daha başarılı olmuş, tarihi kent dokusunun canlandırılması turizm sektöründe hareketliliği artırmıştır.

Ülkemizdeki gelişmelerden farklı olarak gelişmiş ülkeler Türkiye’de yaşanan yasal süreci daha önceki tarihlerde yaşamış olması sebebiyle günümüzde ülkemizden daha iyi koşullarda yasalarını ve koruma politikalarını uygulamakta, yaptırımları daha net sonuçlar doğurmaktadır. Koruma alanında yerel yönetim, merkezi yönetim, STK ve halkın katılımı ile çalışmalar yürütülmekte, toplumun koruma bilincinde olması ve farkındalık birçok alanda uygulamaları kolaylaştırmakta, finansman oluşturulmasında devlet ve özel sektör desteği ile bu alanda çalışan dernek ve ajanslar önemli katkılar sunmaktadır. Koruma konusundaki süreç yapı ölçeğinden, kentsel ölçeğe ve son olarak bütüncül korumaya doğru olmaktadır.

Tarihi bölgelerde yapılan çalışmaların daha çok parçacıl nitelikte olması fiziksel, sosyal ve ekonomik köhnemeyi getirmiş, dolayısıyla 1960 sonrasında dünya genelinde korumada bütüncül kavramı gelişme göstermiştir. “Kent kimliğinin ve kent belleğinin korunması, tarihi kentsel dokunun yeniden canlandırılması sosyal, ekonomik ve fiziki mekanın birlikte bütüncül olarak ele alınması ile mümkündür” [29]. Bütüncül yaklaşım; katılımcı, demokratik, sosyal adaletçi, çevreci bir toplum modelini esas almaktadır [30]. Kentin bütün olarak ele alınması ve Hollanda

örneğinde olduğu gibi entegre bir ulaşım sistemi ile desteklenmesi tarihi kentlerin köhneme sürecinden çıkması açısından da önemli bir konudur.

Türkiye’de Koruma ve Yasal Süreç: Diyarbakır Örneği

Koruma düşüncesi, özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra, sanayi devriminin etkisi ile doğal ve tarihi çevredeki tahribatın artmasına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bugünkü anlamıyla kentsel koruma batı toplumunda ikinci dünya savaşı sonrasında gelişme göstermiştir. “Savaş sonrasında tarihi kentler ya da kent parçalarının, tarihi, estetik, sosyal ve kültürel değerleri ile birlikte tümüyle korunması ilkesi güçlenmiştir” [31]. Ülkemizde, Tanzimat’la birlikte önem kazanan koruma kavramı başlangıçta taşınır eserlerin korunması şeklinde olmuş, Asar-ı Atika Nizamnameleri (Eski Eserler Tüzüğü) ile koruma yasal tabana oturtulmuştur [32]. Âsâr-ı Atika Nizamnamesi dört kere düzenlenmiş ve 1906’da çıkarılan son Nizamname, Cumhuriyet döneminde de kullanılarak ve 1951 yılına kadar, tek koruma mevzuatı olma özelliğini korumuştur [7]. Cumhuriyet öncesi dönemde korumaya ilişkin düzenlemeler tek yapı ölçeğinde olup, anıtsal yapılar çoğunlukla vakıflara ait olması sebebiyle korunabilmiştir. Bu dönemler, kentsel ölçekli koruma ile ilgili çalışmaların henüz olmadığı dönemdir.

Cumhuriyetin ilanından sonra tarihi çevre koruma konusunda yasal ve kurumsal düzenlemeler açısından önemli çalışmalar yapılmıştır. Koruma kavramının kapsamı genişletilmiş, tarihi kentleri ve kırsal kesimleri içine alan düzenlemelere geçilmiştir. 1930 yıllarından sonra eski eser anlayışı içine taşınmazların da girmesiyle koruma anlayışı genişlemiş, bu dönemde ülke genelinde uzmanlar tarafından 3500 eser saptanmıştır [33]. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarihi çevre koruma mevzuatı Avrupa’daki koruma anlayışındaki kuramsal ve kavramsal değişikliklerin etkisiyle gelişmiştir [34].

1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 2033 sayılı Belediye Bankası Kuruluş Kanunları ile Cumhuriyet Meydanları, Hükümet Konağı ve Resmi Kurum binaları ile tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak korunması düşüncesi ile uygulama planları yapılmıştır [32]. Mimari eserlerin imar planları yoluyla korunması düşüncesinin ardından kent planlama ilkeleri içinde tarihsel ve doğal değerlere saygılı olmak düşüncesi önem kazanmıştır [7]. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernleşmenin etkisiyle Diyarbakır’da da planlı bir döneme girilmeye başlanmıştır. 1932 yılında Surların dışı için bir plan yapılmış ve aynı yıl içerisinde kentin hava alması gerekçesi ile Dağ kapı semtinde başlatılan ve 300 m’lik kısmı [35] yıkılmış olan surların yıkımı Fransız Arkeolog Albert Gabriel tarafından engellenmiştir [36]. Kent surlarının 1942 yılında korunmaya alınmasıyla, surlarda onarımlar başlamıştır [37]. Bu dönemdeki koruma çalışmalarının temelini surlar oluşturmuştur.

1951 yılında yürürlüğe giren 5805 sayılı kanun ile kurulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) ile önemli adımlar atılmıştır. Her türlü tarihsel anıtın envanterini çıkartmak, tescil etmek ve onarım projelerini denetlemek ve koruma konusunda bilimsel bilgi üretmek kurulun görevi olmuştur. 1956 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Yasası ve ona bağlı olarak 1957 yılında düzenlenen İmar Nizamnamesi koruma konusunda kısıtlı da olsa bazı yaklaşımlar geliştirmiş ve GEEAYK'a yetkiler vermiştir [34]. İmar Kanu'nun 25. Maddesinde yeni yapıların komşu sınırlarına, yol ve su kenarlarına kara ve demiryollarına ve eski eserlere yaklaşıma uzaklıklarının özel nizamnamelerle belirlenmesini öngörmüştür [32].

1950 sonrası Diyarbakır'da kentleşmenin sur dışına çıktığı dönemler olup, 1959 yılında yapılan 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile Suriçi ticaret alanlarını oluşturan Gazi Caddesi, Melik Ahmed Caddesi ve İzzet Paşa Caddesinin genişletilmesi kararı alınmış ve Melik Ahmed Caddesinin kamulaştırılarak genişletilmiştir [38]. Ayrıca, 1954 yılında 6217 sayılı kat mülkiyetine olanak sağlayan yasa ile Suriçi'ndeki 1-2 katlı geleneksel evler yıkılarak, çok katlı konut ve iş yerleri yapmaya başlanmıştır [39].

1961 Anayasa'sının çıkarılması ile Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtları korumakla yükümlü hale gelmiştir. 1960'lı yılların sonundan itibaren kentsel ölçekte koruma sorunu, ilgili yasalarda yer almaya başlamış ve bu yasalarda 1964 yılında yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün Türkiye'deki ilk etkilerine rastlanmaya başlanmıştır [40]. 1969 yılında yürürlüğe giren İmar Yönetmeliği çevre koruma konusunda 'protokol alanı' ve 'korunacak konut dokusu' gibi önemli tanımlar getirmiştir [34]. Bu dönemde Diyarbakır'da planlama çalışmaları devam etmiş olup, 1962 yılında ve 1965-1967 yıllarında sur içi ve sur dışı uygulama imar planları yürürlüğe girmiştir [36]. "Bu planlar, sur dışındaki yeni yerleşim alanlarının düzenlenmesine yönelik kararlara sahipken, sur içinde de çok katlı betonarme binaların yapılmasının yasal zeminini oluşturmuştur. 1965 tarihli imar planı ile yolların genişletilmesi, merkezi iş alan çevresindeki binaların kat yüksekliklerinin artması ile tarihsel ve kültürel eserlerin bakımsız bırakılması, sosyal altyapıların yetersiz kalması ve çevrenin bozulması süreci birlikte yaşanmıştır" [38].

İmar yasasında değişiklikler yapan ve 1972 yılında yürürlüğe giren 1605 sayılı yasa tarihi değeri olan anıtsal ve sivil mimarlık ürünlerinin korunmasının yanı sıra, bunlar ile bir bütünlük teşkil eden çeşme, eski sokak ve meydan gibi yerlerin de korunması gerektiğini belirterek korumayı bir bütün içinde ele almayı öngörmüştür [34-40]. 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile koruma kavramının ölçeği genişleyerek tek yapı ve anıt ölçeğinden tarihi çevre ve alan ölçeğine geçilmiştir. Sit ve koruma alanı tanımları yapılmış, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin yanı sıra anıt, külliye, tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramlarının kapsamı belirtilmiştir.

Türkiye uluslar arası alanda kısa adı ICOMOS olan, Uluslar arası Anıtlar ve Sitler Konseyine (International Council on Monuments and Sites) katılmış ve 1974 yılında ICOMOS Türkiye ulusal komitesi kurulmuştur [40]. Tarihi çevre koruma uygulamaları maddi ve teknik yetersizliklere rağmen ülke çapında yayılmaya başlamış, 1973 ve 1982 yılları arasında 30 kentte 3442 anıt, 6815 sivil mimarlık örneği tarihi yapı ve 417 sit alanı ilan edilmiştir [34-40]. Yeni anayasanın yürürlüğe girmesi ile koruma yasal yaptırımlarla, kamu yararı adına gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. 1982 Anayasa’sının 63. Maddesi’nde ‘Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır’ denmektedir [41].

Gerek tanım ve kavramlar konusundaki eksiklikler gerekse uygulamada yaşanan bazı problemlerden ötürü 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası yürürlüğe girmiş ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile 5805 sayılı GEEAYK kuruluş yasanısı kaldırılmıştır. “2863 sayılı yasanın en önemli özelliklerinden biri kentsel sit alanlarında planlı koruma kavramını getirmesidir. Yasaya göre Koruma Amaçlı Planların Belediyeler tarafından yapılması gerekmektedir. Kültürel ve doğal değerlerin korunması sorumluluğunu ağırlıklı olarak Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Kurullarına yüklemiştir”[40]. 2863 sayılı yasanın koruma amaçlı imar planına yer veren ilk yasa olması önemli bir adım iken, imar planlarından bağımsız olarak koruma planlarının yapılması sorunlara sebep olmuştur. Alınan koruma kararlarının uygulanabilmesi için kültürel, teknik, ekonomik temel destek sağlanamadığından, koruma etkinliklerinde istenen başarı sağlanamamıştır [42].

1984 yılında Suriçi ile ilgili 1/5000 ölçekli nazım imar planı hazırlanmış ve Gazi Caddesi, Melik Ahmed Paşa Caddesi, İzzet Paşa Caddesi’nin yanı sıra, İnönü Caddesi üzerinde de ticaretin yayılmaya başlamıştır. Bu planda, tescilli anıtsal ve sivil yapıların işaretlenmiş, Melik Ahmed Caddesinin çift şerit olarak yapılması, surları içten ve dıştan kuşatan yeşil alan, Urfa kapı ve Dağ kapı’da kavşak yapılması gibi kararlar alınmıştır [38]. Bu dönemler kentin göç alan bölgelerinden biri olan sur içindeki nüfus artışına bağlı olarak kentsel korumanın gerçekleşemediği dönemler olmuştur. Suriçi, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü’nce 1988 yılında Birinci Derecede Kentsel Sit Alanı olarak ilan edilmiş [43] ve geçiş dönemi yapılaşma koşulları kabul edilmiştir [38].

1990 yılı öncesinde var olan tescilli sivil mimarlık örneği yapı sayısı yalnızca 105 iken, Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı çalışması kapsamında tescile önerilen 59 yapı da 1992 yılında tescil edilmiş ve tescilli yapı sayısı 164’e yükselmiştir. “Diyarbakır Kentsel Sit Alanı ilanından bir yıl sonra Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Diyarbakır bürosu kurulmuştur. Diyarbakır Belediyesince bir yıl içerisinde Koruma Amaçlı İmar Planı’nın hazırlanarak kurula iletilmesine, plan

yapılıp yürürlüğe girinceye kadar Geçici Dönem Yapılanma Kararlarına uyulması gerektiğine, ayrıca sur diplerinden itibaren 50 metrelik bir şeridin surların koruma alanı olarak tespit edilmesine ve bu şeritte yapılacak tüm faaliyetler için kuruldan görüş alınmasına karar verilmiştir. Alınan bu kararlar sur içi yeni yapılaşmalar konusunda kısıtlanma sürecine girerken, sit alanı, koruma amaçlı imar planının uygulamaya girdiği 1990 yılına kadar Geçiş Dönemi Yapılanma Kararları ile korunmaya çalışılmıştır” [10].

1/1000 ölçekli Diyarbakır Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı, 9.11.1990 tarih ve 609 sayılı Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu kararı ile kabul edilerek yürürlüğe girmiş ve bu plan sur içinin korunması konusundaki yasal zemini oluşturmuştur [10]. Koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girmesiyle yeni yapılaşmalar koruma planında belirlenen çerçeve içinde uygulanmaya başlamıştır. 1990 yılı Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarına göre kale içinde; konut, ticaret ve özel planlama alanları olarak üç işlev alanı belirlenmiştir [9]. Konut alanları, mevcut konut dokusuna göre ele alınarak, kat adedi; geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgelerde 2 kat, geleneksel dokunun az yoğun olduğu ve anıtsal yapıların, sivil mimarlık örneklerinin mekânda dağınık ve seyrek olarak yer aldığı bölgelerde ise 4 kat olarak belirlenmiştir [9]. Ticaret alanları, dört alt bölge olarak ele alınmıştır. Geleneksel ticaret dokusunun hâkim olduğu ya da etkilendiği bölgede 3 kat, geleneksel doku özelliklerinin tahrip olduğu bölgede bitişik düzen 4 ve 5 kat, mevcut yapı niteliği betonarme, iyi nitelikli ve işlevi turizm, konaklama, eğlence, büro hizmetlerini sunan ve anıtsal yapılardan uzak bulunan bölgede ise bitişik düzen 6 katlı yapılaşma kararı verilmiştir [9].

Farklı bölgelerde yer alan üç alan ise konut, eğitim, kültür ve turizm ile ticaret ve kültür işlevleri verilerek özel planlama alanı olarak belirlenmiş, yapılaşma kararları Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun sorumluluğuna bırakılmıştır [9]. Ayrıca, sura paralel olarak geçen batı çevre yolu doğu kesimde de devam ettirerek sur içi ringi tamamlanmaya çalışılmıştır. Geleneksel dokunun yoğun olduğu bölgelerde, dokuyu bozmayacak akslar yakalanmaya çalışılmış, geleneksel dokunun bozulduğu bölgelerde ise ulaşılabilirliği artırıcı kesitler oluşturularak ticaret alanlarını besleyecek aksları tek yönlü trafiğe açacak kararlar verilmiştir. Plana göre otopark ihtiyacı, katlı otoparklar ile çözümlenmiştir [9]. 1990 yılı Sur İçi Koruma Amaçlı İmar Planı ile surların içeriden ve dışarıdan yeşil bir kuşak ile çevrenmesi, Sur diplerindeki niteliksiz yapıların yıktırılması gibi önemli çalışmalar yapılmıştır [44]. Ancak, Sur içi bölgesinde 1990 sonrasında göçlerin devam etmesi tarihi doku ile uyumlu olmayan yapılaşmaya ve tahribata sebep olmuştur. 1985’de 45.825 olan Sur ilçe merkezinin nüfusu; 1990’da 59.865, 2000’de ise 64.136’ya ulaşmıştır [44]. Önlem alınmadığı takdirde nüfusun artmaya devam etmesinin sorunları artıracığı muhtemeldir.

Planlama ve koruma alanında çalışmalar 2000 sonrasında da devam etmiş, 2004 yılında çıkarılan 5226 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 2863 sayılı yasanın ek-siklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Bu yasa ile yönetim alanı, yönetim planı, çevre düzenleme projesi, sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamaları, etkileşim-geçiş sahası, bağlantı noktası gibi yeni tanımlar oluşturulmuştur. Alan yönetim modeli kapsamında, koruma alanlarının yönetimi kavramını, Dünya Miras Listesinde bulunan alanlar özelinde gündeme getirerek konu ile ilgili çalışmaların başlatılması sağlanmıştır. Yasanın Yetki ve Yöntem başlıklı 10. maddesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı korumaya ilişkin çalışmaları ‘kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırır’ ibaresi eklenmiştir. “Bu yeni hüküm ile yerel yönetimlerin koruma alanındaki etkinliklerinin artırılması ve yerel düzlemde de koruma alanında kurumsal yapılanma öngörülmüştür” [45]. Koruma konusunda çalışacak uzmanlara (sanat tarihi, mimarlık, şehir plânlama, mühendislik, arkeoloji) yasada yer verilmiş ve bu uzmanların yer alacağı koruma uygulama denetim bürolarının kurulması şartı getirilmiştir.

Yasanın getirdiği yönetim alanı kavramı sadece koruma alanını değil etkileşim alanlarını da ele alması açısından bütüncül koruma anlayışının gelişiminde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Yasaya göre “yönetim alanı; sit alanları, ören yerleri ve etkileşim sahalarının doğal bütünlüğü içerisinde etkin bir şekilde korunması, yaşatılması, değerlendirilmesi, belli bir vizyon ve tema etrafında geliştirilmesi, toplumun kültürel ve eğitsel ihtiyaçlarıyla buluşturulması amacıyla, plânlama ve koruma konusunda yetkili merkezî ve yerel idareler ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlamak için oluşturulan ve sınırları ilgili idarelerin görüşleri alınarak Bakanlıkça belirlenen yerlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yasa ile bakım, onarım ve restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere kaynak oluşturulmaya çalışılmıştır. ‘Emlak Vergisi Kanunu’na dayalı olarak, tahakkuk eden emlak vergisinin %10’u nispetinde Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Katkı Payı tahakkuk ettirilir ve ilgili belediyesince emlak vergisi ile birlikte tahsil edilir ve tahsil edilen miktar İl Özel İdaresi tarafından açılacak özel hesapta toplanır’ ibaresi eklenmiştir. Aynı zamanda yasa ile İller Bankası bütçesine koruma amaçlı imar planı yapımında belediyelerce kullanılmak üzere ödenek konulması ve hak aktarma tanımlaması eklenmiştir. Bu hak ile özel mülkiyette bulunan kültürel miras konusu varlığın kısıtlanan imar hakları, planla tanımlanmış başka bir alana aktarabilmektedir. Yasanın 15. Maddesi ile kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, il özel idareleri ve mahallî idare birliklerine tescilli taşınmaz kültür varlıklarını, koruma bölge kurullarının belirlediği fonksiyonda kullanılmak kaydıyla kamulaştırma yetkisi verilmektedir.

Yasa ile getirilen önemli bir diğer konu ‘Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar koruma bölge kurulu tarafından üç ay içerisinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir’, şeklindeki düzenlemedir. Yasada, ‘geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarının belirlenmesi sonrası iki yıllık süre içerisinde zorunlu nedenler ile planları yapılmayan yerlerde koruma bölge kurulları bu süreyi bir sene uzatabileceği’ belirtilmiştir. Bu karar ile kentte koruma amaçlı imar planları tamamlanıncaya kadar yapı yapılamayacağı öngörülmesi, koruma amaçlı planlarının hazırlanmasını hızlandıran bir süreç olabilmektedir.

5226 sayılı yasa sonrasında 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun ile büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000’in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması, amaçlanmaktadır.

5366 sayılı yasanın 3. Maddesinde; bu alanlarda Toplu Konut İdaresi ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, Toplu Konut İdaresine de uygulama yaptırılabilceği belirtilmektedir. Aynı maddeye göre yenileme projeleri; uygulama alanı içerisinde bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ile onarılacak veya yeniden inşa edilecek yapıların imar mevzuatında öngörülen projeleri kapsamaktadır. Yasa, yenileme alanındaki uygulamaların hızla gerçekleştirilmesi için yeni bir Koruma Bölge Kurulu’nun kurulmasını öngörmektedir [46].

Bu dönemde hazırlanan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi 2006 yılı 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı ile, Suriçi Bölgesi’nde nüfus artışının yerleşik alanlarda yürürlükteki planın imar haklarının kullanılması yoluyla ve kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yeniden yapılanma projeleri ile karşılanacağı öngörülmektedir. Bu plana göre Suriçi’nin koruma, canlandırma ve işlevlendirme projeleri ile kültür, turizm ve ticarete uzmanlaşarak merkezi işlevlerini sürdürmesi amaçlanmaktadır [38]. Bu bağlamda, Çevre Şehircilik Bakanlığı, TOKİ, Diyarbakır Valiliği, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Sur İlçesi Belediye Başkanlığı tarafından 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu çerçevesinde ilki 2007’de imzalanan protokolle Diyarbakır Suriçi Bölgesi Kentsel Dönüşüm Projesi adı altında Alipaşa, Lalebey ve Cevatpaşa Mahallelerinde kentsel dönüşüm projeleri yürütülmeye başlanmıştır. Bu kapsamında, Çölgüzeli bölgesinde 1272 konut TOKİ tarafından yapılmıştır [38].

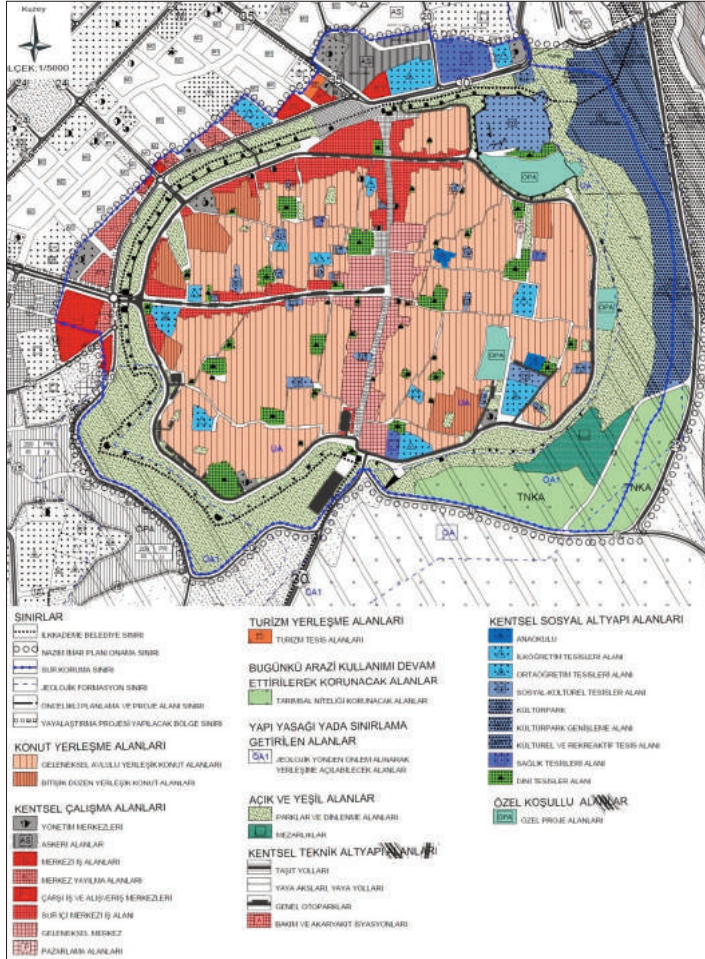

Diyarbakır Suriçi Bölgesi'ne yönelik 1990 yılı Koruma Amaçlı İmar Planının, Belediye ve Koruma Bölge Kurulu tarafından saptanan sorunları nedeniyle uygulanması durdurulmuş ve planın revizyonuna ilişkin çalışmalara başlanmıştır. Bu sorunlar arasında aşırı nüfus artışı, kontrol edilemeyen plan kararlarının olması, eksik tespitlerle geliştirilen planlama çalışmalarının geleneksel dokuya zarar vermesi, tescilli yapı sayısının fazla olması, kaçak ve çarpık yapılaşma, ulaşım gibi sorunlar yer almaktadır [44]. Ayrıca 1990 yılı planında Suriçi'nin bir bölümü için avlulu iki katlı düzenleme getirilirken, büyük bölümüne yüksek katlı ve bitişik nizamda (B-3, B-4, B-5, B-6) yapılaşma önerilmesi tarihi dokuda bozulmaları hızlandırmıştır [48]. 1990 yılına kıyasla yaklaşık iki kat artarak 2012 yılında 103.537 kişiye ulaşan Suriçi ilçe merkezi nüfusu, o günün koşullarına göre hazırlanan 1990 planındaki kararların yetersiz kalmasında önemli bir göstergedir.

Koruma Amaçlı İmar Planı 2012 yılı içinde tamamlanarak onaylanmıştır. “Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarının geliştirilmesinde, geçmişte plan kararlarıyla ve kaçak yapılaşmalarla önemli oranda bozulmaya uğramış kentsel dokuda yeni bozulmaların yaşanmasının önüne geçilmesi, yeni yapılaşmaya yönelik kararların geliştirilmesinde, geçmişe ilişkin doku izlerinin korunması ve geleceğe taşınması ilkesel olarak kabul edilmiştir. Planlamada genişletilerek bozulmuş yolların korunması ve alan çevresinde erişim açısından ring oluşturan yol dışında geleneksel kent dokusuyla çelişecek bir yol düzenlemesi yapılmaması benimsenmiştir (Şekil 2). Formu ve alanı uygun bazı parsellerin gelecekte kamulaştırılmasıyla oluşturulacak meydancıklar, park, çocuk bahçesi gibi kullanılabilir küçük açıklıkların oluşturulması amaçlanmıştır” [48]. Diyarbakır Suriçi bölgesinde Koruma Amaçlı İmar Planı kararları, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve 1/500 ölçekte, parsel ölçeğinde geliştirilmiş planlama kararlarından oluşmaktadır. 1/5000 ölçekli planda konut, kentsel çalışma alanları, kentsel teknik ve sosyal altyapıya ilişkin alanlar gösterilmiş olup, 1/1000 ölçekte yapı adaları ve sokaklara ilişkin düzenlemeler yapılmış, kentsel alan kullanımlarının yanı sıra sit koruma alanları detaylandırılmıştır.

Koruma Planında, ticaret alanlarının Geleneksel Merkez Alanı ve Suriçi Merkezi İş Alanı olmak üzere iki başlık altında yapılaşma koşulları belirlenmiştir. “Büyük bölümü Gazi Caddesi üzerinde bulunan Geleneksel Merkez Alanında geleneksel çarşı yapılanmasının korunması ve sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Suriçi Merkezi İş Alanında yapılaşmaya ilişkin kurallar 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı'nda, bitişik düzende yapılaşmanın gerektirdiği koşullara uygun olarak belirlenmiştir. Bu alanlarda gerçekleşecek yeniden yapılaşmalarda surların yüksekliğini aşmayacak biçimde kat sınırlaması getirilirken, yeni yapıların arka bahçeli olarak yapılması amaçlanmıştır” [48].

Şekil 2. 1/5000 Ölçekli Suriçi Kentsel Sit Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Konut alanları; Geleneksel Avlulu Konut Alanları ve Bitişik Düzen Yerleşik Konut Alanları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. “Geleneksel Avlulu Konut Alanlarında mevcut avlulu düzendeki konut yapılaşmalarının korunmasının yanı sıra, parsel büyüklüğünün avlulu yapılaşma düzenine uygun olduğu tüm parsellerde yeni yapılaşmaların avlulu düzende gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bitişik Düzen Yerleşik Konut Alanlarında ise bitişik düzende ve iki katlı yapılaşma önerilmiş, bu alanların yeniden yapılaşmalarda arka bahçeli olarak yapılaşmasının sağlanması amaçlanmıştır. Alan genelinde var olan ve büyük bölümü anıtsal kültür varlığı özelliğine sahip sosyal altyapı tesislerinin yanı sıra, geçmişte boş alan niteliğine sahip olduğu belgelenen bölgelerde yeni sosyal donatı alanlarının oluşturulmasına ilişkin kararlar geliştirilmiştir”[48]. Gavur Meydanı, Yenikapı bölgesi ve iç kale

bölgesi Özel Proje Alanları olarak belirlenmiştir. 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlara uyumlu olarak bu alanlar 1/500 ölçekli planda parsel özelliklerine göre detaylandırılmaktadır.

Koruma Amaçlı İmar Planı ilkesel olarak mekansal anlamda birçok soruna cevap verecek nitelikte görünse de kent bütününden bağımsız bir anlayışla yapılmış olması bütüncül planlama ve koruma anlayışının tam olarak yerleşmediğini göstermektedir. Ayrıca, planın eski kadastral haritalar esas alınarak hazırlanmış olması, ulaşım ile ilgili düzenlemeler içinde surla paralel taşıt yolunun yer alması ve yayalaştırma kararları sorun oluşturması muhtemel konular arasındadır. Koruma planının yanı sıra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından da Suriçi'nde farklı kanallarla aynı alanlarda plan ve projeler üretilmesine olanak sağlanmaktadır.

2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile kentsel yenileme, kentsel dönüşüm gibi çalışmalar ile koruma alanlarının yasaya uygun olarak tahribatının yolu açılmıştır. Yasanın amacı “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir” şeklinde açıklanmaktadır. Riskli alan, “Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen ve Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kararlaştırılan alanı” [49] ifade etmektedir.

Suriçi Koruma Amaçlı İmar Planı alanı 159, 22 ha iken, Sur İlçesi sınırları içinde kalan yaklaşık 187 Ha alan 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanununun 2. Maddesine göre Bakanlar Kurulu'na 22.10.2012 tarihinde Riskli Alan olarak kararlaştırılmış ve 04.11.2012 Tarih ve 28457 Sayılı Resmi Gazetede ilan edilmiştir [49]. Riskli alan, Sur içi ve sur koruma bandını kapsayan alanlardan oluşmaktadır. Amaç, Suriçi Bölgesinin, üzerindeki sağlıksız yapılaşmadan arındırılarak, tarihi ve kültürel değerlerinin yeniden gün yüzüne çıkarıldığı, turizm potansiyelinin oluşturulduğu, altyapısı tamamlanmış, gerekli sosyal donatısı bulunan sağlıklı, güvenli yaşama alanı haline getirilmesine yönelik uygulama çalışmalarında, sürdürülebilirliğin sağlanması, çıkabilecek sorunların minimize edilmesi ve kısa sürede hayata geçirilebilmesidir [49]. Bu doğrultuda, Koruma Amaçlı İmar Planındaki önerilere paralel olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Master Plan çalışmalarına göre Suriçi 7 bölgeye ayrılmış olup [49] (Şekil 3);

- Geleneksel Konut Dokusu (A Bölgeleri): Geleneksel avlulu konut yapılarının yoğun biçimde bulunduğu, dokunun korunması ve geliştirilmesi olanaklı bölgeler,

- Sur koruma bandı kentsel yenileme projesi
- Ulu Cami ve hanlar bölgesi renovasyon projesi

hazırlanmış olup uygulama ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir.

Ayrıca Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından kentsel dönüşüm çalışmaları bağlamında Suriçi’nde farklı aşamalarda süren dört farklı yenileme projesi ve beş farklı güzergâhta, başlanmış ve projelendirme aşaması süren sokak sağlıklaştırma projeleri bulunmaktadır”[49]. Sağlıklaştırma projeleri;

- Yenikapı, Ahmet Arif (Yağcı), Özdemir Sokak sokak sağlıklaştırma projesi
- Ziya Gökalp, Pirinçler Sokak sokak sağlıklaştırma projesi
- Gökalp, Artuklar Sokak sokak sağlıklaştırma projesi
- Ocak, Deve Hamamı Sokak sokak sağlıklaştırma projesi
- Cemil Paşa Konağı çevresi sokak sağlıklaştırma projesi

şeklinde sıralanmaktadır. Aynı zamanda bu projelerden ilk dördünün projesi valilik tarafından hazırlanmış olup, Cemil Paşa Konağı çevresi sokak sağlıklaştırma projesi ise Büyükşehir Belediyesi tarafından projelendirilmiş ve fonu hazırlanmıştır.

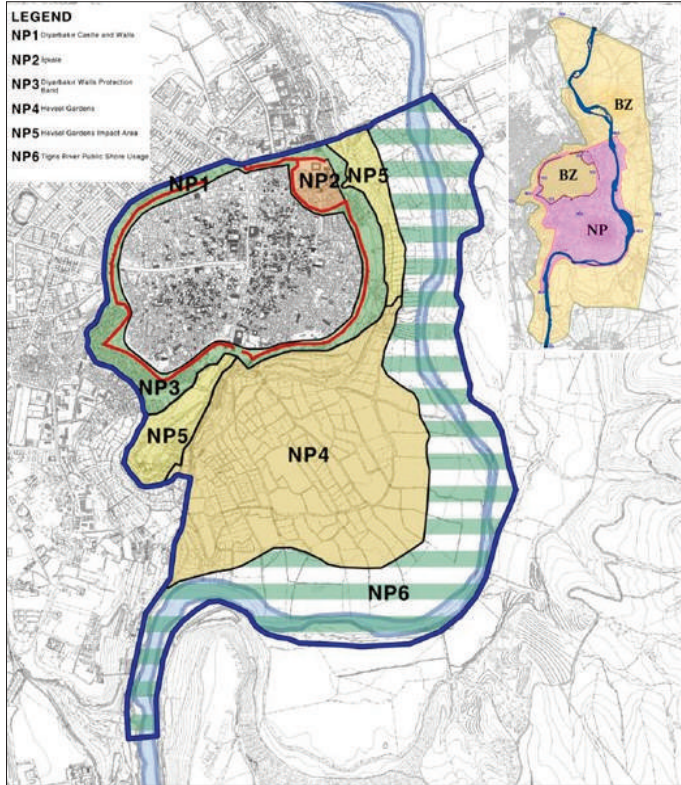
Bu çalışmalar ile bütüncül bir dönüşümün gerçekleştirilmesi amacıyla, koruma, sağlıklaştırma, canlandırma ve yenileme uygulamalarının bir arada ve yaygın biçimde gerçekleştirilmesi hedeflenmesine [49] rağmen, parçalı uygulamalar olacağı nedeniyle birbirleriyle entegrasyonunda sorunlar yaşanması olasıdır.

Diyarbakır kalesi ve Hevsel bahçelerinin UNESCO miras listesine girmesi yolunda bir çalışma olarak 5226 sayılı Kanun ile tanımı yapılan “yönetim alanı” ve “yönetim planı” kapsamında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve Alan Yönetim Başkanlığı tarafından 2015 yılında Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı hazırlanmıştır. Diyarbakır Alan Yönetim Planı toplam 1942,66 ha alandan oluşmakta olup, Diyarbakır Surları ile Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanından oluşan bölümü 520,76 ha’dır. Dünya Miras alanı içerisinde kalan ve Yönetim Planında Tampon (Sur içi) alanı olarak tanımlanan Diyarbakır Sur içi Bölgesi 132,20 ha, Dünya Miras alanını çevreleyen Tampon (Sur dışı) alanı ise 1289,69 ha’dır [50] (Şekil 4).

Ülkemiz, dünya geneline benzer bir süreçten geçmekte, uluslar arası kuruluşlar ve organizasyonlar içinde yer almaktadır. 1983 yılında benimsediği “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi” hükümlerine göre kültür ve doğa varlıklarının korunmasını taahhüt etmiştir. 2015 yılı itibarıyla UNESCO Dünya Miras Listesi’ne 15 adet doğal ve kültürel varlık yer almakta, bunların 13 tanesi kültürel

değerde olup, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (2015) da bunlardan biridir. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri’nin yaşamsal işbirliği ve Hevsel Bahçeleri’nin oluşturduğu peyzaj, kentin binlerce yıldır kesintisiz yaşam sürmesinde önemli bir etkindir [51].

Şekil 4. Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı [50]

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizdeki koruma politikası ile ilgili kuram ve modeller 19. yüzyıldaki Batılılaşma döneminden başlayarak Batı’dan transfer edilmiş, ancak kapsamlı, tutarlı, sürekli ve etkin bir koruma politikası oluşturulamamıştır[52]. Türkiye’deki koruma politikalarındaki yetersizlikler nedeniyle koruma tam olarak sağlanamamakta, yapılan uygulamalar hatalı yada eksik olmakta, çoğu zaman telafisi mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bütüncül planlama anlayışının tam olarak yerleşmemesi, planlama kararlarının rant merkezli olması, kentsel dönüşüm ile birlikte yürütülmeye çalışılan koruma uygulamaları, bilinçsizlik, denetim ve yap-

tırımın yeterli düzeyde olmayışı, yasal boşluklar koruma alanlarında sorunları artırmaktadır.

Yıllar içinde yapılan düzenlemelerle koruma farklı şekillerde yasal mevzuatta yer almış ancak yasalardaki eksiklikler, çelişkiler, kavram ve yetki karmaşası gibi nedenlerden ötürü kültürel ve tarihi çevrede tam anlamıyla koruma sağlanamamıştır. Planlaması yapılan çoğu bölgede; belediyelerin korunma planını gereksiz bulması, halkın spekülatif baskılardan rant sağlama eğilimleri gibi plan dışı etmenler ile birlikte sit alanı içindeki planlama kararlarının getirdiği biçimsel hatalı yapılanma koşulları ile özgün dokunun tahribi (kat artışları, yapı nizamı, değişimi gibi) şeklinde olumsuz etmenler söz konusudur [53]. Koruma amaçlı imar planı uygulamalarında yaşanan sorunlar, plan hazırlık aşamasında yapılan analitik etütlerin ve bu doğrultuda alınan plan kararlarının, alanın ihtiyaçlarını tespit edememesi veya koruma önerilerinin alanın karakteristiği ile uyuşmaması gibi nedenler sonucu ortaya çıkmaktadır [54]. Koruma amaçlı imar planlarının imar planı ile paralel hazırlanmaması da önemli sorunlara sebep olmaktadır. İmar planı daha geniş bir alanda gelişim lehine kararlar alırken, koruma amaçlı imar planı daha kısıtlı bir alanda gelişim aleyhine kararlar alması uygulamalarda çeşitli sorunlar doğurmaktadır [7].

Plan hazırlama ve uygulama sürecinde yerleşik nüfusun katılımının sağlanmaması nedeniyle kullanıcılar geleneksel dokuyu tahrip eden yapılaşmalara ya da eklentilere yönelmektedir. Çoğu zaman ekonomik fayda tarihi çevre bilincinin önüne geçmektedir. Özellikle turizm sektörünün gelişmesi ile yeni yapılaşma izinleri mevcut tarihi ve doğal dokuya zarar vermektedir. Koruma ve onarım uygulamaları için ortak bir değerlendirme ölçütünün geliştirilememesi, koruma uygulamalarının fiziksel mekan ile sınırlı kalması, koruma uygulamaları sonrası alanda yeni işlevlerin tanımlanmaması, alanın gelişim ve değişim olgusunun ihmal edilerek yeterli duyarlılığın gösterilmemesi karşılaşılan diğer sorunlardır [54].

Ülke genelinde yaşanan sorunların benzerleri ile Suriçi bölgesinde de karşılaşılmaktadır. Suriçi’nde ve çeperlerinde yanlış planlama kararları ve yoğun göçe bağlı olarak sosyo-kültürel yapı hızlı değişmiş, ekonomik yapının ve nüfus artışının etkisiyle yapılar da değişimler ve bozulmalar yaşanmıştır. “Suriçi’nin gelişimi, büyük ölçüde politik kararlar sonucu olurken, bu kararlar planlama çalışmalarını, nüfusun hareketini ve uygulamadan sorumlu kurumların kararlarını etkilemiştir” [9]. Suriçi’nde korumaya ilişkin temel problem planın yapım aşamasında değil uygulama aşamasında yaşanmakta olup, önemli sorunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Yasal mevzuattaki ve yasal yaptırımdaki eksikler,
- Bakanlıkların işleyişi ,

- Farklı kurumlar tarafından birbirine benzer projelerin üretilmesi ve uygulama aşamasında koordinasyon eksikliği,
- KTVKKBK’nin yapısı ve işleyişi,
- Yerel yönetimin yapısı ve yerel yönetim üzerindeki siyasi ve yerel baskı,
- KUDEB’teki teknik personel yetersizliği,
- Paydaşların organize edilememesi ve katılım azlığı,
- Uygulama sonrasında ortaya çıkabilecek rant baskısı,
- Kullanıcı ve mülk sahiplerinin sosyo-ekonomik yapısındaki yetersizlik,
- Kent merkezinin sur dışına yönlendirilmesinde etkin uygulama araçlarının geliştirilmemesi,
- Yetki karmaşası,
- Bütüncül planlama anlayışının yerleşmemiş olması,
- Farklı kurumlar tarafından yapılan çalışmaların yer yer birbiriyle çelişmesi,
- Farkındalık ve eğitim eksikliği,
- Öneri ulaşım sistemindeki yetersizlikler,
- Etkin finans kaynaklarının olmayışı,
- Yapı ve nüfus yoğunluğu; yapıların boşaltılmadan planın uygulanma zorluğu,
- Yapı parsellerindeki bölünmeler veya birleşmeler; çok mülkiyetli yapılar ve parseller.

Daha çok 90 sonrası yaşanan süreçte nüfus artışına bağlı olarak kat adetlerinin ve yapı yoğunlukların artması, geleneksel yapıların giderek yok olması veya eklentilerle özgün niteliklerinin bozulması gibi nedenlerle Diyarbakır Sur içi özgün dokusu değişime maruz kalmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri kısmen başlamış ancak tamamlanmamıştır. Bunda TOKİ’nin konut yapımını durdurması, kullanıcıların ekonomik yetersizlikleri gibi sorunlar etkili olmuştur. Son zamanda politik kaygılar nedeniyle yaşanan karmaşa Suriçi bölgesinde sıkıntıları artırmakta, yatırım ve uygulamalara engel olmaktadır.

Ülke genelinde ve Suriçi özelinde görülen kültür varlıklarının korunamama sorununun çözülebilmesi için öncelikle kanunlar arasındaki çelişkilerin kaldırılması ve koruma ile ilgili kavramların yasada daha net bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkelerin yasal düzenlemeleri ve uygulamalarının incelenerek ülkemiz koşullarında tekrar ele alınması önemli bir konudur. Bu çalışmada incelenen Fransa’nın koruma ve dönüşüm çalışmalarını birlikte yürüt-

mekten vazgeçip, yeni koruma politikaları geliştirmiş olması, ülkemizde de bu uygulamadan vazgeçileceğini akla getirmektedir.

Koruma amaçlı imar planlarının hazırlama aşamasında; alanın karakteristiğini belirlemek üzere tarihsel araştırma, tespit ve tescillerin incelenmesi, kentsel odakların, tarihsel referans noktalarının saptanması, alanın kentsel strüktürün tarihsel gelişiminin, geleneksel yerleşme dokusunun ve bu dokuya uymayan, tahrip eden faktörlerin saptanması, mevcut mimari mirasın ve arkeolojik değerlerin korunma durumlarının belirlenmesi gibi analitik etüt çalışmaları eksiksiz ve hatasız yapılmalıdır [55]. Bu etütler sonucunda alanın özellikleri ile uyumlu plan kararları alınmalıdır. Plan kararları sosyal, ekonomik ve fiziki mekanların birlikte ele alındığı bir kent kimliğinin koruyacak ve geleneksel dokunun yeniden canlandırılmasını sağlayacak şekilde olmalıdır.

Ekonomik, sosyal, yönetsel ve yasal araştırmaları kapsayan koruma modeli olarak bütüncül koruma çalışmalarının yapılması sağlanmalıdır. Başarılı koruma uygulamaları için İtalya örneğinde olduğu gibi sürdürülebilir koruma politikalarının geliştirilmesi ve kültürel, fiziksel, sosyal yapının bütün içinde değerlendirilmesi gereklidir. “Kentsel mekandaki her koruma eylemi; o eylemin gerçekleştiği yerin kent bütünü bir parçasını teşkil ettiğinin farkında olunarak gerçekleştirilmelidir” [52].

Koruma uygulamaları kullanımı teşvik ederek eserin yaşatılmasını sağlayan ve köhnemesini önleyen çalışmalarda bulunmalıdır [54]. Hollanda’da sonrada hatalı kabul edilen koruma çalışması dikkate alınarak birkaç yapı üzerine yoğunlaşmak yerine kent bütünü düşünülerek planlama kararları geliştirilmelidir. Doğal, tarihi ve kültürel çevrenin oluşturduğu dokunun korunmasına katkıda bulunulmalı, koruma olgusu sürdürülebilir koruma çerçevesinde değerlendirilmelidir. Koruma amaçlı imar planları kent bütününde uygulanan imar planı ile paralel hazırlanarak, geleneksel kent dokusunun sürdürülebilirliğini ve günümüz toplumunun çağdaş gereksinimleri göz önünde bulundurularak bütünleştirilmesini hedeflemelidir. Sorunların çözülmesi açısından şehircilik kuram ve ilkelerini dikkate alan plan kararlarının koruma anlamında detaylı, kapsamlı, uygulamayı yönlendirici yöntem, içerik ve modelleme gücüne sahip olması önem taşımaktadır [54]. Plan yapım ve uygulama aşamasında kullanıcıların katılımı sağlanarak farkındalık oluşturulmalıdır.

Tarihi bir kenti özelliklerini yitirmeden koruyabilmek; disiplinler arası bir çalışma, iyi bir örgütlenme, maddi kaynak ve duyarlı bir kamuoyu desteğini gerektirmektedir [56]. Koruma konusunda ekonomik sorunlarının çözümünde Fransa’daki çalışmalardan yola çıkarak ülkemiz koşullarına uygun bir finans modeli geliştirmek mümkündür. Ayrıca, kültürel varlıkların korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla kentsel koruma yönetiminin geliştirilmesi gereklidir. Koruma ça-

lışmalarının temel problemlerinin çözümünde alan yönetimi önemli bir yoldur. “Alan yönetim sisteminin uygulanmasında başarı yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin ve merkezi yönetimin taşra teşkilatlarındaki kadroların korumanın önemi konusunda bilinçlendirilmesine bağlıdır. Alan yönetimi, bir taraftan kentsel alanlardaki koruma uygulamalarında taraflar arasında işbirliğini ve halk katılımının sağlanmasını, diğer taraftan korumada denetimin sağlanmasını öngörmektedir”[31].

Dolayısıyla, Suriçi’nin planlanması ve korunması kale kent yerleşim özellikleri dikkate alınarak yapılmalı ve planlama kararları mevcut özgün dokusunu bozmayacak şekilde olmalıdır. Planlama aşamasında güncel halihazır haritaların kullanılması yapılanma kararlarının daha doğru ve etkin olmasını sağlayacaktır. Suriçi’nin özgünlüğünü oluşturan geleneksel konut dokusu, sokak ve cephe özellikleri ile estetik unsurların korunması sağlanmalı, bozulmaların olduğu yapılarda bakım ve onarım çalışmalarında bazalt gibi özgün malzeme kullanımı tercih edilmelidir. Alan içerisinde bulunan riskli yapı stoku hak sahiplerini mağdur etmeyecek politikalar izlenerek kaldırılmalıdır.

Koruma alanında sosyal ve ekonomik yapıyı iyileştiren, istihdam ve katma değer oluşturan stratejiler belirlenmeli, kentsel tasarım kararlarında sosyo-kültürel merkezler, kütüphane, müze gibi işlevlerle tarihi yapıların yeniden kullanımı sağlanmalı; tarihi yapı varlığıyla uyuşmayan işlevler Suriçi’nden dışarı çıkarılarak uygun yerlere taşınmalıdır. Suriçi’nin taşıma kapasitesi, sosyal ve kültürel dokusu dikkate alınarak fonksiyon alanları belirlenmeli; alanda yaşayan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte donatı alanları oluşturulmalıdır. Suriçi’ndeki yoğunluğu azaltmak üzere sur dışında uygun alanlarda sur içi halkının gereksinimlerini karşılayan, sosyal, ekonomik, kültürel yapısına uygun konut alanları oluşturularak, halkın buraya taşınması teşvik edilmelidir. Suriçi’nde özellikle kentsel dönüşüm projeleri ile inşa edilmesi düşünülen yapıların özgün dokuya uyumu sağlanmalıdır.

Planlama ve uygulama aşamasında merkezi yönetim, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum örgütleri ve halk ile işbirliği halinde çalışılmalıdır. Planın etkinliği için Suriçi Belediyesi, Büyükşehir Belediyesi, KUDEB, STK, özel sektör gibi aktörlerin görevleri net olarak belirlenmelidir. Konusunda uzman kişilerden destek alınmalı, ilgili kurum ve kuruluşlardaki teknik personel eksikliği giderilmelidir. Koruma konusunda etkin STK sayısı artırılarak danışmanlık, bilgilendirme, maddi kaynak gibi desteklerinden yararlanılmalıdır.

Plan kararlarının uygulanması için fon ve çeşitli kaynaklardan yararlanılmalı, yerel girişimciler teşvik edilmeli; yurt dışı örneklerinde olduğu gibi kredi, hibe, fon belediye vergilerinde teşvik indirimleri, merkezi ve yerel hükümetler tarafından verilen mali destekler gibi kaynaklar konusunda çalışmalar yapılmalıdır. (Örn.

Japonya'da geleneksel yapıların dış cepheleriyle cephedeki taşıyıcı elemanları, çatı ve çatı örtüsünün bakım ve restorasyonu, geleneksel olmayan yapıların cephe iyileştirme çalışmaları ve geleneksel tarzda yeni bina yapımı projelerine hibe verilmektedir [57])

Etkin ulaşım planı ile taşıt trafiği sınırlandırılmalı, yaya ve bisiklet ulaşımı özendirilmeli ve kent bütünü ile ulaşım bağlantıları düşünülmelidir. Ulaşım sistemi surlara ve sur içinin özgün dokusuna zarar vermeyecek ve sur dışına çıkış noktalarında trafik sorunlarına sebep olmayacak şekilde düzenlenmelidir. Özgün sokak dokusu korunarak teknik altyapıda iyileştirmeye gidilmeli, uygun zemin kaplama malzemesi ile yol kalitesi geliştirilmeli, engelli ve engeli olmayanlar için rahat ve güvenli dolaşım imkanı sağlanmalıdır. Görsel ve çevre kirliliği oluşturan unsurlar kaldırılmalıdır. Ekonomik getirisi bakımından önem taşıyan turizm sektörünün gelişimi Sur içinde teşvik edilmeli ancak kontrollü ve sürdürülebilir turizm desteklenmelidir.

Koruma konusunda bilinçlendirme, farkındalık ve en önemlisi eğitim sağlanmalı, ilköğretimden itibaren koruma konusu müfredatta yer almalıdır. Yarışma projeleri ile önerilen çalışmalar değerlendirilmelidir. Restorasyon ve koruma laboratuvarı kurulmalı ve geliştirilmeli; restorasyon uygulamalarında çalışacak iş gücü eğitilmelidir.

Sonuç olarak Suriçi bölgesi öncelikle Diyarbakır ve sonrasında ülkemiz için önemli potansiyellere sahip bir alandır. Koruma Amaçlı İmar Planı olmasına rağmen yeterince korunamamış olması çeşitli sorunlara sebep olmaktadır. Bu sorunların çözümü etkin, sürdürülebilir bütüncül koruma anlayışı ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla merkezi ve yerel yönetimler ile topluma önemli görevler düşmektedir. Ülkemizin koşullarına uygun yasal düzenlemeler yapılması ve mevcut yasalardaki eksiklikler giderilmesi uygulama aşamasındaki açmazları önleyecektir. Suriçinin sürdürülebilir korunması için hinterlandı ve kent bütünü içindeki konumu dikkate alınmalıdır. UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesi bir avantaj olarak düşünülüp, kültürel mirasın korunması, kullanılması ve geliştirilmesi yolunda çalışmalar yapılmalı, doğal ve tarihi doku birlikte ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- [1] TAPAN, M., “Soru ve Cevaplarla Koruma”, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 2007, İstanbul.
- [2] ALADAĞ, H., “Kültür Varlıklarının Korunmasında Koruma Yönetimi Süreci”, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, İstanbul.
- [3] KAPUBAĞLI, S., “Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma ve İstanbul Örneğinde İnfill Uygulamaların Değerlendirilmesi”, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004, İstanbul.
- [4] 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, www.mevzuat.gov.tr
- [5] RESULOĞLU, S., “Koruma Olgusu ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının Yaklaşımları”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005, İzmir.
- [6] ZÜLFİKAR, Ç. “Tarihi Kentsel Çevrenin Korunmasında Stratejik Planlama Yaklaşımı: Bakırköy-Yeşilköy Köyiçi Koruma Alanı Örneği”, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2012, İstanbul.
- [7] CAN, A., “Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Koşulları ve Kadıköy – Rasimpaşa Mahallesi Örneği”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, İstanbul.
- [8] ÖZÇELİK, M., “Diyarbakır Merkez Maddi Kültür Varlıkları”, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Diyarbakır.
- [9] KEJANLI, D.T., DİNÇER, İ., “Diyarbakır Kale Kenti’nde Koruma ve Planlama Sorunları”, MEGARON 2011;6(2):95-108, İstanbul.
- [10] KEJANLI, D.T., “Sur İçi Dokusunun Planlama Süreci ve Koru(Nama)Ma Sorunları” TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu, 24–26 Nisan 2009, S 12-24, Diyarbakır.
- [11] CAN, A. “Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Koşulları Ve Kadıköy – Rasimpaşa Mahallesi Örneği” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, İstanbul.
- [12] SUNGUR, A, “Kentsel Koruma Anlayışının Gelişim ve Ülkemizde Koruma Politikasının Belirlenmesi İçin Yardımcı Bir Araştırma”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1989, İstanbul.

- [13]ALADAĞ, H., “Kültür Varlıklarının Korunmasında Koruma Yönetimi Süreci” Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, İstanbul.
- [14] ZEREN, N., “Tarihsel Çevre Korunmasında Yaklaşımlar”, Tarihsel Çevre Korunması Seminer Dizisi, İTÜ Mimarlık Fakültesi, 1984, İstanbul.
- [15] PICKARD, R. ve PICKERILL T., “Conservation Finance 1: Support of Historical Buildings”, Emerald Structural Survey, 20: 73-77, 2002.
- [16] stephenliddell.co.uk 25.09.2015
- [17]https://en.wikipedia.org/wiki/Grainger_Town#/media/File:Grey_Street_Newcastle_upon_Tyne_lightened.jpg 25.09.2015
- [18] HATAMI, M., “Tarihi Kent Merkezlerinin Koruma Sorunları, Urmiye Tarihi Kent Merkezi Üzerine Bir Araştırma” İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013, İstanbul.
- [19] www.cekulvakfi.org.tr/makale/butuncul-kentsel-korumada-bologna-ve-verona-ornekleri 18.09.2015
- [20] OKYAY, İ., “Fransa’da Kentsel Sit Alanlarının Korunması, Malraux Yasası”, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 2001, İstanbul.
- [21] SONGÜLEN, N., “Fransa’da Koruma Olgusu ve Koruma Mevzuatının Gelişimi” Dosya: Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, s.43-57, 2 Haziran 2009, Ankara.
- [22] www.acclaro.com 18.09.2015
- [23] www.travelblog.org 18.09.2015
- [24] ÜSTÜNKÖK, O., “Eski Eserlerin Korunmasında Çevresel Anlayış”, Vakıflar Dergisi, 9: 401-409, 1971.
- [25] ASHWORTH, G.J. “The management of change, Conservation policy in Groningen, The Netherlands” CITIES, s.605-616, 1984.
- [26] www.erfgoednederland.nl 05.01.2010
- [27] <http://toerisme.groningen.nl/en/about-groningen/city-of-groningen/hanzecity> 18.09.2015
- [28] hampshire-groningen.nl 18.09.2015
- [29] ÖZDEN, E, Ö., GÖRGÜLÜ, Z., “ Planlama- Koruma İlişkisi Üzerine Yeni Bir Sistem Önerisi” MEGARON YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi Cilt 1, Sayı 4, 2006.

[30] SÖKMEN, P., “Kentsel Dönüşüm için Kaynak Yaratıcı Sürdürülebilir Bir Planlama Çerçevesi”, Pelin Pınar Özden, İlknur Karakaş, Sırma Turgut, Hülya Yakar, Demet Erdem ve Neslihan Palaoğlu (Yay. Haz.), Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, (Bildiriler, 11-13 Haziran 2003), Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, s. 47-51, 2003.

[31] GÜLER, M., EKİNCİ, Y., “Tarihi Çevre Korumanın Yönetmelik Boyutu ve Alan Yönetimi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 19 Sayı 3, s.1-24, 2010.

[32] DİNÇER, İ., AKIN, O., “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı”, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131, 1994.

[33] TEKELİ İ., “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık Bilanço’98, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 56-64, 1998.

[34] LEVENT, Y. S., “Tarihi Çevre Koruma Mevzuatına Genel Bir Bakış”, Dosya, Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar-1., TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Haziran 2009, Ankara.

[35] GABRIEL, A. “Diyarbakır Surları”, Çev. ÖZSEZGİN, K., Diyarbakır Tanıtma, kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayını:4, 1993,Ankara.

[36] ASLAN, A. S., “Diyarbakır Suriçi Kentsel Dönüşüm Projelerinin Değerlendirilmesi”, Neo-Liberalizm Sonrası Mekânsal Müdahale Biçimleri ve Yansımaları Bildiri Kitabı, KBAM-Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı 4. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu, 28-30 Kasım 2013, Mersin.

[37] PARLA, C. “Diyarbakır Surları Ve Kent Tarihi” , ODTÜ MFD 2005/1 (22:1) 57-84, 2005, Ankara.

[38] ÇATALBAŞ,F., “Kentsel Dönüşüm Projelerinin Mekânsal Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri: Diyarbakır İli Suriçi Bölgesi Örneği”, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Ankara.

[39] İNCE, Ö., “Diyarbakır’ın Kentsel Sit Dokusu”, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011, Diyarbakır.

[40] KEJANLI, D. T., AKIN, C.T., YILMAZ, A., “Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 6, sayı 19, 2007, s.179-196.

www.restoraturk.com/restorasyon-incelemeleri-mimari-inceleme/253-turkiyede-koruma-yasalarinin-tarihsel-gelisimi-uzerine-bir-inceleme.html 10.05.2015

- [41] www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm 06.07.2015
- [42] GÜLTEKİN, N., “Geleneksel Kentsel Konut ve Dokusunun Yeniden Kazanımı”, Şehircilik Çalışmaları, 377-3942, 2005, Ankara.
- [43] GÖLCÜK, A., “Kentsel Planlama Sürecinde Kent Formundaki Değişimlerin Diyarbakır Kenti Örneğinde Araştırılması”, Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, Adana.
- [44] DURAK, Ş., “Tarihi Çevrelerde Sürdürülebilir Turizm Planlaması: Diyarbakır Tarihi Sur İçİ Bölgesi Örneği” Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014, Diyarbakır.
- [45] COŞKUN, M., “Son Dönemlerde Çıkarılan Yasalar Çerçevesinde Türkiye’de Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunmasında Yerel Yönetimlerin Değişen Rollerİ” Planlama 2005/1.
- [46] Kentleşme Şurası, Kentsel Miras, Mekan Kalitesi ve Kentsel Tasarım Komisyonu Raporu, Cilt 5, T.C. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, s.25, 2009.
- [47] www.diyarbakirturizm.com 12.06.2011
- [48] Diyarbakır Suriçi Kentsel Sit Koruma Amaçlı İmar Planı Açıklama Raporu, Egeplan Ltd.Şti, 2012.
- [49] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Kentsel Dönüşüm ve Diyarbakır” Alt yapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Şube Müdürlüğü, Şubat 2015.
- [50] “Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetim Planı”, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, İkarya Danışmanlık, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı Alan Yönetim Başkanlığı, 2015.
- [51] www.kulturvarliklari.gov.tr/TR_44403/diyarbakir-kalesi-ve-surlari-diyarbakir.html 13.09.2015
- [52] KAYIN, E., “Kentsel Mekandaki Koruma Eyleminin Bütünselliği” Panel: Metropolitan Planlamada Koruma : Sorunlar, Deneyimler, Çözümler (Büyükşehirlerde Tarihsel ve Doğal Kimliğin Sürdürülmesi) Tarihi Kentler Birliği- İzmir Buluşması-Eylül 2003.
- [53] ERGEN, Y.B., “Kentsel Sit Alanlarının Kentsel Gelişmeden Olumsuz Etkilenmesi ve Yöntem Araştırması”, Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokiyumu, MSÜ, 1994, İstanbul.

[54] GÜNDÜZ, V.,D., “Koruma Amaçlı İmar Planlarında Uygulama Sorunları: Mardin Eski Kent Merkezi Örneği”, Bahçeşehir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2013, İstanbul.

[55] CAN, C., “Kentsel Koruma Alanları ve Koruma Sorunları”, 1993.
dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1255/14441.pdf 19.05.2015

[56] AHUNBAY, Z. “Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon”, YEM Yayınları, 1999, İstanbul.

[57] AYHAN, Y., “Japonya’da Kentsel Koruma ve Yerel Toplumun Gelişimindeki Rolü: Sawara Önemli Tarihi Bina Grupları Koruma Alanı” Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2011, 47-63.

KENTSEL MEKÂN ÜZERİNDEN TOPLUMSAL BELLEĞE MÜDAHALE: ERZURUM HALKEVİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Neslihan KULÖZÜ**
Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 2012 yılında yerel otoritenin, yerelin sosyo-mekânsal sürecine müdahale ederek yıktığı Erzurum Halkevi örneği ile kentsel mekâna ve kentsel mekân üzerinden toplumsal belleğe yapılan müdahalenin ortaya koyulmasıdır. Erzurum kenti Havuzbaşı mevki olarak anılan Cumhuriyet Meydanı'nda 1939 - 2012 yılları arasında varlığını sürdüren Erzurum Halkevi binası, Cumhuriyetin modernleşme düşüncesinin yaşama ve mekâna yansıtılabilmesi amaçlarıyla geliştirilen dönemin en önemli kültür kurumlarından biri olması, Cumhuriyetin kentsel alanda temsili olarak Lambert tarafından hazırlanan kentin ilk planı (1938) doğrultusunda inşa edilen Cumhuriyet Meydanı'nda yer alması ve modern mimarlık mirası olması, kısaca sosyal ve mekânsal anlamda taşıdığı değerler nedeniyle bu araştırma da örneklendirilmiştir. Çalışma kapsamında 1993 yılında tescillenen Erzurum Halkevi binasının tescilinin kaldırılmasının ardından yıkılmasıyla yapılan mekânsal müdahale ve beraberinde gerçekleşen toplumsal belleğe müdahale sunulacaktır. Bu yolla, mekânsal olarak silinmiş olsa da, bu çalışmaya kadar mekânsal özelliklerine yönelik bir araştırmaya konu edilmemiş olan Erzurum Halkevi'nin literatürde ve belleklerde yer etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kentsel Mekân, Müdahale, Kentsel ve Toplumsal Bellek, Halkevi, Modern Mimarlık, Erzurum.

1. Giriş

Kentsel mekânlar, kamusal alanlar ve yapılar; geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan ilişkilerin bağlayıcı noktalarıdır. Geçmişle kurulan ilişki, gelecekle kurulacak ilişki için referans oluşturur. Bu nedenle geçmişten günümüze taşınan kentsel mekânlar ve mimari öğeler, toplumun kolektif belleğini yansıtmaları anlamında toplumsal olarak da önem taşımaktadır. Dolayısıyla, kentsel dokuda savaşılar ya da siyasi kararlarla oluşan yıkımlar ve sonucunda yaşanan değişimler, kentsel ve toplumsal bellekte önemli kopukluklara neden olabilmektedir.

Bellek, toplum tarafından üretilen toplumsal, kolektif bir üründür; bu nedenle de 'toplumsal bellek' olarak adlandırılmaktadır. Belleğin toplumsal olarak üretildiği kabulü; bireyin yapılı çevre ile etkileşimini bellek bağlamında irdeleyen bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu bakış açısı; toplumsal belleğin, kenti oluşturan her türlü değer ile birlikliliğini vurgulamaktadır. Kenti oluşturan mimari öğeler, kentsel mekânlarda üretilen sosyal ilişkilerle kent belleğinin bir parçası haline gelmekte, bu ilişkiler kentin tarihi içinde zamanla kenti biçimlendirmekte, yeniden üretmektedir. Yer, zaman içerisinde biriktirdiklerinin, onun ruhunu oluşturduğunu iddia eden bu yaklaşım, kent ve mimari yapılar üzerinden oluşan kolektif belleğin yanı sıra, kentin de bir belleği olduğuna vurgu yapmaktadır. Kente ait bellek, 'kentsel bellek' kavramsallaştırmasıyla 1970'lerde oluşmaya başlayan ve bellek konusunda da yeni bir dönemi işaret eden literatürde yerini almıştır.

Tarihsel perspektiften değerlendirildiğinde, özellikle ulus-devletlerin yapılanmaları sırasında ihtiyaç duyulan 'biz'in tarifi için kolektif bellek fikri ile bunun mekânsal temsili büyük önem taşımıştır. Yapılı çevre üzerinden oluşturulmaya çalışılan ortak bir ulus belleği, Türkiye Cumhuriyeti örneğinde olduğu gibi ideolojik olarak üretilmiş yeni bir dil ortaya çıkarmıştır. Bu dilin yaşam bulduğu öncü yapılardan biri Türkiye Cumhuriyetinin ideolojisini tam olarak benimseyerek halka yaymak amacıyla 1931 yılında kurulmasına karar verilen Halkevleri olmuştur. Ülkemizde Erken Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme projesinin ürünü olarak ortaya çıkan önemli kurumlardan biri olarak Halkevleri, Cumhuriyetin getirdiği yeni değerler sisteminin bir yaşam tarzına dönüştürülmesinde büyük rol oynamıştır.

Halkevlerinin toplumu dönüştürmenin bir aracı olarak kavramsallaştırıldığı Erken Cumhuriyet Dönemi mimari açıdan incelendiğinde dünyada etkili olan 'Modern Mimarlık Hareketi'nin dönemde ülkeye girip kendini göstermeye başladığı görülmektedir. Halkevi yapıları da 1930'lu yıllarda ulus-devlet ideolojisi çerçevesinde gerçekleşen modernleşme projesinin mimarlık alanına yansması olarak kabul edilen bu hareketin Türk Mimarlığına ülke genelinde yansıyan ilk ve en önemli örneklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Halkevi binaları dönemde Türk toplumunun gündelik ve sosyal hayatında yaşanan modernleşmenin mimari alanda mekânsal karşılığı olarak kabul edilmektedir. Bu minvalde çalışmanın odağını oluşturan,

1930'ların ikinci yarısında projesi hazırlanan ve 29 Ekim 1939'da açılışı yapılan Halkevi binası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli bir rol oynayan ve köklü bir tarihe sahip olan Erzurum kentinin öncü modernlerindedir. Bununla birlikte, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kentin sosyo-kültürel yapısını dönüştürme adına önemli yapı taşlarından biri olan ve şehir hayatına önemli katkılar yapan Erzurum Halkevi binası 1993 yılında dönemin T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından alınan 12.03.1993 tarih ve 533 sayılı kararı ile III. Grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Ancak 2012 yılında tescilinin kaldırılmasını izleyen süreçte 19 Mayıs 2012 günü Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından yerine Erzurum Havuzbaşı Kavşağı Meydanı ve kapalı otoparkı yapılmak üzere yıkılmıştır.

Bu araştırmanın odağını, yıkımıyla kentsel ve toplumsal belleğe müdahale edilen ve gerek mimari özelliklerini gerekse de kentsel mekânla kurduğu ilişkiler ile daha önce bir araştırmaya konu edilmemiş olan Erzurum Halkevi oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında öncelikle Erken Cumhuriyet Dönemi'nin başlıca kurumlarından biri olan halkevinin ülkemizdeki tarihi, anlamı ve önemi, halkevlerinin birinci dönemi olan 1932-1951 yıllarına odaklanılarak sunulacaktır. İkinci olarak Erzurum'un mekânsal gelişmesine, halkevinin kentteki konumunu Cumhuriyet Meydanı olarak belirlemiş olan Lambert Planı (1938) üzerinden açıklık getirilecektir. Üçüncü olarak ise Erzurum Halkevi'nin varoluşu ve yaşam öyküsü sosyal ve mekânsal olarak tartışılacaktır. Bu yolla çalışma kapsamında; yerel otoritenin halkevinin tescilinin kaldırılmasının ardından; Erzurum'un Erken Cumhuriyet Dönemi'nde başlayan planlı gelişim sürecinde inşa edilmiş, kente ulus-devletin sembolü olarak tasarlanan Cumhuriyet Meydanı'nda yer alan, kentsel bellekte olduğu kadar toplumsal bellekte de önemli bir yere sahip ve ayrıca kentin ilk modern mimarlık örneklerinden biri olarak da önem taşıyan Erzurum Halkevi'ni yıkma kararı ile yaptığı mekânsal müdahaleyle beraberinde gerçekleşen toplumsal belleğe müdahale ortaya koyulacaktır. Ayrıca bu araştırma ile bugüne kadar literatürde çok sınırlı ölçüde yer bulmuş olan Erzurum'un mekânsal gelişme tarihi içinde mimari özellikleri ve kentsel mekânla ilişkileri ile yer alamamış olan Erzurum Halkevi'nin mekânsal olarak yok edilmiş olsa da, literatüre kazandırılması sağlanacaktır.

2. Toplumsal ve Mekânsal Bellekte Halkevleri

18. yy.'da Kuzey Avrupa'da doğan ve evrensellik iddiası taşıyan modernite projesi, dönüştürücü mekanizmaları ile 1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nu ve imparatorluğun mekânsal yapısını dönüştürmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Türk modernleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini de kapsar şekilde; Sıkılgan/Utangaç Modernite (1850-1923), Köktenci/Radikal Modernite

(1923-1950), Popülist Modernite (1950-1980) ve Modernite Projesinin Aşınması (1980-halen) dönemlerinde incelenmektedir (Tekeli, 2005; Tekeli, 2009). Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde başlayan Türk Modernleşmesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından köktenci değişimlerin yaşandığı radikal modernite dönemine girilmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Cumhuriyetin modern kentlerinde, başta başkent Ankara olmak üzere, Osmanlı şehirlerinden farklı bir toplumun ve hayatın yaratılması amaçlanmıştır. Bu modern toplumun modern hayatın gerektirdiği davranış, düşünce ve eğlence biçimlerini yaşayacağı ve yaşatacağı kentin yaratılması ise rejimin başarısıyla özdeşlik kazanmıştır (Tekeli, 2010a; Tankut, 1988). Bu köktenci dönüşümlerin oluşturulması ise sosyal ve mekânsal müdahaleler içeren bir sürecin yaşanmasını gerektirmiştir. Bu doğrultuda başlangıç olarak başkent Ankara için Lörcher Planı (1924) yaptırılmıştır (Tankut, 1988; Cengizkan; 2004; Tekeli, 2005). Ancak yaşanan gelişmelerin yeterli görülmemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde batılılaşmaya karşı oluşan ulusalcı söylem paralelinde gelişen I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın¹ izlenmesinin yolu kapatılmış, Ankara İmar Müdürlüğü kurulmuş ve başkent inar planı için uluslararası bir yarışma açılmıştır.² Bu değişikliklerle Cumhuriyet'in gelişme çizgisinde yapılan düzeltmeler benimsenen köktenci modernite çizgisinin işaretleri olmuştur³ (Tekeli, 2009).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde atılan bu adımlar değerlendirildiğinde, bir ulus inşa süreci olan dönemin büyük ölçüde sosyo-mekânsal bir süreç olarak geliştiği görülmektedir. Bu doğrultuda Cumhuriyet'in ulus devlet inşa projesinin mekânsal yönü dört öge ile tanımlanmaktadır. Bunlar; Ankara'nın başkent ilan edilmesi; ülkede iç pazar bütünlüğünü sağlayacak bir demiryolu programı uygulamak; ithal ikameye yönelmiş bir sanayileşme programı uygulamak ve ülkede tüm yerleşmelerde halkevleri kurmaktır (Tekeli, 2005). Dolayısıyla bu çalışmanın konusunu oluşturan halkevi Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulus inşa sürecinin mekânsal boyutlarından birini oluşturmaktadır. İlk olarak 1932 yılında açılan 14 halkevinin ardından geçen 20 yılda Anadolu'nun tüm yerleşmelerinde kurulan Halkevlerinin sayısının 63 ilde 478'e ve 5000'e yakın şubeye (Çeçen, 2000) ulaşıp olması mo-

1 Temelde I. Ulusal Mimarlık Akımı tarihsel mimari elemanların seçilip yapılarda kullanılması anlayışına dayanan Batı kaynaklı seçmeci ve yeniden canlandırma üslupların yerli versiyonu olarak tanımlanmaktadır. Dönemde I. Ulusal Mimarlık akımı (1927'ye kadar) batıya ait mimari biçimler yerine, Osmanlı ve İslami anıtsal mimarisine ait biçimler seçmektedir (Karasözen, 2013).

2 Ankara'nın planlanması için açılan yarışmayı Jansen kazanmıştır. 1932 yılında uygulamaya koyulan Jansen Planı doğrultusunda başkent inar planlanması sürecinden çıkarılan derslerin şekillendirdiği dönemin kent planlama yaklaşımı, 1930'lu yılların ilk yarısında arka arkaya çıkarılan yasalarla kurumsallaşmıştır. Ankara'nın ardından İstanbul ve Türkiye Cumhuriyeti'nin belli büyüklükteki diğer kentlerine plan yaptırma zorunluluğu getirilmiştir (Tekeli, 2009).

3 1926 yılında İsviçre Medeni Kanununun kabul edilmesi bunun ilk işareti olarak görülmektedir (Tekeli, 2010b).

dernite projesinin tüm ülkeye yayılması ve milleti ulusa dönüştürme isteğinin somut kanıtıdır.

Erken Cumhuriyet Dönemi, mekânsal pratikler, sembeler ve ritüeller yoluyla dönemin yönetici, aydın ve sanatçılarının ulusu nasıl hayal etmiş olduklarına dair birçok ipucu içermektedir. Buradan hareketle Halkevlerine yönelik ideolojik temelli bir kavramsallaştırma yapan Bozdoğan'a göre (2012) dönemde bu yollarla iletilmek istenen mesaj *"Türk ulusunun örtük bir durumda da olsa, ezelden beri varolduğu ve yeni cumhuriyetin, Mustafa Kemal'in ve CHP'nin liderliğinde bilinç düzeyine çıkan bu 'ulusal öz'ün siyasal ifadesi olduğuydu (Bozdoğan, 2012: 262)"*. Bu yaklaşım üzerinden Türk Ulusu'nu 'hayal etme'ye yönelik aktif bir programa girilmiş ve bu görev Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) başlıca kurumsal uzantıları olan Türk Tarih Kurumu (1931) ve Türk Dil Kurumu (1931) ile bu kurumların arkasından kurulan Halkevlerine (1932) verilmiştir. Bu doğrultuda halkevlerinin Anadolu'nun folk kültürü ve yerel gelenekleri üzerine yoğunlaşması beklenmiştir (Bozdoğan, 2012). Diğer bir ifadeyle Halkevleri radikal modernite projesinin kültürel boyutunun benimsetilmesi ve hayata geçirilmesi için geliştirilmiştir. Halkevleri aracılığıyla dönemde bilime, kültüre ve sanata yönelik 'modern yaklaşımının' tüm ülkeye yayılması arzulanmıştır (Tekeli, 2005).

Halkevlerinin amacı, 1933'te yayına başlayan partinin resmi dergisi Ülkü'de yayınlanmış "Halk Terbiyesi" başlıklı yazıda halka Kemalist inkılâbın anlamını, zorunluluğunu ve ideallerini (ülkülerini) öğretme, *"..bırakılan şeylerin niye bırakıldığını, dışarıdan alınan şeylerin niçin alındığını, yeni yapılan şeylerin niçin yapıldığını (Kemal, 1933, aktaran Bozdoğan, 2012:109)"* açıklamak olarak tanımlanmıştır. Küçükuğurlu ve Okur (2007) ise halkevlerinin amaçlarını; toplumda eğitim ve kültür düzeyini yükseltmek, Türk milletini aynı ülkeye bağlı bir ulusa dönüştürmek, milli birliği oluşturan kültür öğelerini ortaya çıkarıp geliştirerek kültür ve düşünce birliğini sağlamak, aydın ile halk arasındaki uçurumu ortadan kaldırmak olarak tanımlamıştır.

Bu amaçlarla Halkevleri Türkiye'de ilk kez 19.02.1932'de 14 (Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun) merkezde açılmıştır (Akyol, 1997; Çeçen, 2000; Bozdoğan, 2012). 1940'da ise halkevlerinin toplumsal yaşamda görülen etkilerinin, küçük birimlere kadar yayılması amacıyla, birer küçük örneği Halkodası adı altında köylerde, kasabalarda ve semtlerde açılmaya başlanmıştır. Yeni düzenleme ile 25 Şubat 1940 tarihinde ilk kez açılan Halkodası sayısı 141 olmuştur (Akyol, 1997; Çeçen, 2000).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle dünyada yaşanan demokrasi arayışları paralelinde rekabetçi bir sistem olarak çok partili rejime geçilmiştir. Bu süreçte yeni sistemin gereklerine uydurulmak zorunda kalan Halkevleri tarihinde ilk kez bir

problem alanı haline gelmiştir (Kabasakal, 1991, aktaran Akyol, 1997). Halkevlerine ilişkin 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti (DP) milletvekillerinin sunduğu yasa önerisi 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilerek yasalaşmıştır.⁴ Yasaya göre Halkevi olarak inşa edilmiş ve 1 Mart 1950 tarihine kadar kısmen veya tamamen Halkevi olarak kullanılmış binaların mülkiyeti devlete devredilmiştir. Bunun sonucunda resmen kapatılmamasına rağmen yeni bir statüye kavuşturulamayan Halkevleri fiilen işlemez duruma gelmiş ve 1951 yılında Halkevlerinin birinci dönemi kapanmıştır (Akyol, 1997; Çeçen, 2000).

27 Mayıs 1960'dan sonra bağımsız dernek statüsünde ve küçük çapta yeniden faaliyete geçirilmiş olan halkevlerinin ikinci dönemi 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askeri darbeyle son bulmuştur. Halkevlerinin üçüncü dönemi ise 31 Ekim 1988'de ikinci dönemin devamı olarak başlamış ve günümüze ulaşmıştır (Akyol, 1997; Çeçen, 2000). Günümüz Türkiye'sinde Halkevleri sosyo-kültürel nitelikli kuruluşlar olarak, kuruluş amaçlarından oldukça farklı işlev ve statüyle halen varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak Akyol'un (1997) söylemiyle "*adeta adlarından başka ilk dönemlerinden kendilerine hiçbir iz*" kalmamıştır. Bu doğrultuda, çalışmada Halkevleri ve Erzurum Halkevi 1932-1951 yılları arasında süren ilk dönemi üzerinden konu edilmektedir.

Halkevlerinin ilk döneminde her Halkevi, önceden belirlenmiş dokuz faaliyet alanının en az üçünde örgütleniyordu (Bozdoğan, 2012). Bu faaliyet alanları: 'dil ve edebiyat'; 'sosyal yardım'; 'halk dersaneleri ve kurslar'; 'kütüphane ve yayın'; 'güzel sanatlar'; 'köyçülük'; 'temsil'; 'spor' ve 'tarih ve müze' şubeleri altında toplanmıştır (Küçükuşurlu ve Okur, 2007; Yeşilkaya, 2003). Dolayısıyla siyasi ve ideolojik amaçları bir yana Halkevleri ilerici bir rol oynamış, halk, çoğu yerleşim alanında, Halkevinde tiyatro, klasik müzik, kitaplar ve sanat sergileriyle tanışmıştır (Bozdoğan, 2012; Tanyeli, 1998). Halkevlerinin, geleneksel insan ilişkileri düzenini ve ağırlıklı olarak cemaat, aile ve cins ayrımına bağlı olan mekân kullanım alışkanlıklarını değiştirmede de rol oynaması beklenmiştir. Ayrıca zorunluluklarla topluluğa katılma geleneği yerini gönüllüğe bırakmıştır. Buradan hareketle Tanyeli (1998:102) halkevinin "*kamusal mekânı bireyin özerk eylemleri için tasarlanmış tarafsız bir sahne olarak anlamlandıran modernitenin Türkiye'deki ilk kapsamlı uygulaması*" olarak tanımlamıştır. Diğer bir ifadeyle halka ulus olarak bir araya gelme alışkanlığını vermeyi amaçlayan bir örgüt olarak birlik ve beraberlik sağlamayı amaçlayan halkevleri ulus-devletin simgesi olmakla birlikte yeni laik kimliğin de sembolleri olmuştur (Tanyeli, 1998; Yeşilkaya, 2003). Halkevleri dönemde

4 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla yürürlüğe giren kanun "*Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerini ve bu daire ve müesseselerle münfesh derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayri menkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yapılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye iadesine dair kanun*" başlığı ile yayınlanmıştır.

kentsel yaşamın çağdaşlaştırılmasında kullanılan, yani “*modernleştirmenin ajanları*” olarak tanımlanan mekânlar arasında yer almıştır (Tanyeli, 1998).

Bu ilerici rollerini mimarileriyle de sergileyen Halkevi yapıları yeni rejimin varlığının ve gücünün temsili olmuştur (Yeşilkaya, 2003). Dönemde, 1927-1939 yılları arasında, hâkim olan modern mimarlık ülkemizde mimarlara Cumhuriyet’i Osmanlı geçmişinden koparma doğrultusunda bir görev duygusu kazandırmıştır. Türk mimarlarına göre ulus-devlet, modernliğin taşıyıcısıydı ve modernizmin bilimsel ve biçimsel esasları, bu birleştirici ulusal idealin en uygun ve en ilerici mimari ifadesiydi (Bozdoğan, 1998). Ulusal eğitim ve Cumhuriyet ilkelerinin halka yayılması için gerekli kurumsal ve mimari yapının oluşturulması dönemin ideolojik gündeminde önceliğe sahiptir. Bu doğrultuda, Halkevi projeleri, her türlü eğitim binası gibi, Kemalist inkılâbın ve paralelinde geliştiği modernizmin bilimsel ve ilerlemeci ideallerinin simgeleri haline gelmiştir. Dolayısıyla bu modernist yapıları inşa etmek “*ulusun kendisini inşa etmekle eşanlamlıydı*” (Bozdoğan, 2012:104).

Ayrıca 1930’ların mimari kültürü içinde çok önemli bir tema oluşturan Halkevi binalarının, bir bölümü yâda bölümleri iktidara ait işaret ve sembolleri de taşımışlardır (Yeşilkaya, 2003; Bozdoğan, 2012). Bunlar arasında; Atatürk Heykeli, parti’nin altı oklu bayrağı, Türk Bayrağı ve Atatürk’e ait vecizeler (Mersin ve Elazığ Halkevi örneklerinde “Ne Mutlu Türküm Diyene”) ve Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi gibi yazılar yer almaktadır. Atatürk Heykeli Bursa ve Mersin Halkevi örneklerinde görüldüğü gibi çoğu zaman Cumhuriyet meydanında, yapının ön cephesinde ve simetri aksında yer almıştır (Yeşilkaya, 2003). Yeşilkaya’nın (2003) değerlendirmesine göre Halkevlerinde Bayrak, ya Bayrak direğinde ya da kuleleştirilmiş bir yapı elemanı ile birlikte yer almaktadır. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığında özellikle halkevi yapılarında sık kullanılan bir eleman olarak kule gibi yüksek yapı elemanları kent içinde kamusal olana ait birer işarettir. Dönemde en küçük halkevinde bile yapının taşıyacağı kule veya diğer işaret ve semboller göz ardı edilmemiştir (Yeşilkaya, 2003).

Dolayısıyla halkevlerinin temsili önemi bu binalara ilerici yan anlamlarını da veren özellik olarak mimarilerinin güçlü modernizmi ile ortaya koyuluyordu. Bununla birlikte, bu çalışmanın amacı doğrultusunda daha önemlisi ise, halkevlerinin çoğunlukla kentin en önemli sokağına ya da Cumhuriyet meydanına bakan yerlerde yapılmasıyla dışa vurulmasıdır (Bozdoğan, 2012; Yeşilkaya, 2003). Osmanlı İmparatorluğu’nun yerine kurulan “ulus-devlet” ülkenin her köşesinde iktidarını temsil eden “Cumhuriyet Meydanları” kurmuştur. Halkevi binaları da dönemde çoğunlukla bu meydanlar üzerinde inşa edilmiştir. Cumhuriyet yönetiminin damgasını Cumhuriyet Meydanları ile kent mekânına vururken, Halkevleri bu modern kent merkezlerini tanımlayan yapılardan biri olmuştur (Yeşilkaya, 2003).

Bu bağlamda Bursa, Zonguldak ve Sivas Halkevleri'nin Cumhuriyet Meydanları ile kurdukları ilişki örnek olarak sunulabilir (Plan 1). Halkevi binalarında kente ve meydana hâkimiyet fikrinin esas olduğu Sivas'da Cumhuriyet Meydanı'nda tahsis edilen arsa üzerine inşa edilecek halkevi için açılan mimari yarışmanın şartnamesine ilk madde olarak girecek kadar önemlidir: “Bina, arsanın haritasında gösterildiği veçhile 50 derecelik had bir zaviye tahtındaki köşeye yapılacağından, iki sokak cephesi arzedecek ve mukabil arka cepheler de bahçeye nazır olacaklardır (Arkitekt, 1939: 65).”

Plan 1. Sivas Halkevi (Arkitekt, 1939: 65).

Modern Cumhuriyet kentlerinde Belediye ve Hükümet Konağı binaları gibi Halk-evi binaları da yönetiminin varlığının ve gücünün mekânsal temsili olarak yapılmıştır. Dönemde kentin Hükümet konağından sonra en önemli yapısı halkevi binasıdır. Dolayısıyla, resmi yapı imgesi ile bütünleşen Halkevi binaları toplumsal ve mekânsal bellekte yer etmiş yapılardır. Her ne kadar bugün hafızalardan kazınmaya çalışılsa da halen belleklerde Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli kurumlarından ve kentsel mekânın odak yapılarından biri olarak yerini korumaktadır (Yeşilkaya, 2003). Çalışmanın izleyen bölümünde Erzurum'un mekânsal gelişme tarihine değinilerek, Erzurum Halkevi toplumsal ve mekânsal yönleri ile tartışılacaktır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Erzurum kentsel mekânının oluşmasında, temel olarak Lambert Planı ve doğal eşikler belirleyici olmuştur. Erzurum'un bugünkü gelişme deseni üzerinde büyük ölçüde belirleyici olan Lambert Planı'nın yönlendiriciliğinde kentin büyümesi o zamana kadar aşağı yukarı hep aynı kalan batı yönüne doğru gerçekleşmiştir (Can, 1988; EBB, 2012).⁵ Bu doğrultuda Osmanlı döneminin ticari merkezi olan Taş Mağazalar fonksiyonunu korumakla birlikte, kentin yeni ticaret merkezi kentin omurgası olarak planlanan Cumhuriyet Caddesi'ne kaymıştır. Cumhuriyet Caddesi aynı zamanda, kentin geleneksel ve modern dokusunu, yani dününü ve bugününü, bağlayan bir tarih ve kültür rotası olmuştur. Taş Mağazalar ve Bat Pazarına yönelen düğüm noktasından başlayarak Erzurum Kalesi, Çifte Minareli Medrese, Ulu Cami, Caferiye Cami, Cime Hatun Kümbeti, Batılılaşma döneminde gelişmeye başlayan ve sonraki plan döneminde İstasyon Caddesi ile bağlanan Belediye Binası ve Hükümet Konağını da içine alan yönetim merkezi, Lala Paşa Cami ve Yakutiye Medresesi'ni bağlayan dolayısıyla farklı uygarlıklara ait mimarlık mirasının taşıyıcısı olan Cumhuriyet Caddesi kentin batısında, ulus-devletin Erzurum'da ki mekânsal temsili olarak inşa edilen Cumhuriyet Meydanı ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Cumhuriyet Meydanı: Cumhuriyet Caddesi tarafından maket görüntüsüne bakış (Belediye Dergisi, 1939; aktaran Karakaya, 2010) (solda), 1960'larda Cumhuriyet Meydanı (Hatıralarla Erzurum, 2011) (sağda).

Cumhuriyet Meydanı dönemde ülkenin dört bir yanında kurulan Cumhuriyet Meydanları'nın Erzurum'daki örneği olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Bu modern kamusal mekân (Fotoğraf 1) dört tarafından 1930'larda inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin ve modern Erzurum'un yeni yüzünü sembolize eden binalarla tanımlanmıştır. Bu binalardan birisi Erzurum Halkevi olmuştur.

5 1957'de temeli atılan Atatürk Üniversitesi Kampusunun (kent merkezine yaklaşık 2 km. mesafe 42.00 dekar arazide) (Kulözü & Bulut, 2013) batı yönünde kurulması Lambert Planı'ndan sonraki plan dönemlerinde de kentsel büyümenin batıya doğru gerçekleşmesinde etken olmuştur.

4. Erzurum Halkevi

Erzurum’da Halkevi 23 Şubat 1934 tarihinde halkevlerinin açılış günü kutlamaları ile birlikte resmen açılmıştır (Arslan, 2013; Küçükkuşurlu ve Okur, 2007).⁶ Kuruluşunun ardından Erzurum Halkevi’nde; ‘dil, tarih, edebiyat’; ‘ar’; ‘gösterit’; ‘spor’; ‘sosyal yardım’; ‘halk dersaneleri ve kurslar’; ‘kitapsarayı ve yayın’; ‘köycüler’ ve ‘müze ve sergi’ şubeleri açılmıştır. Bu şubelerin başkan ve üyeleri şehirdeki resmi kurumların müdür ve memurlarından oluşmuştur. Erzurum Halkevi’nin ilk yıllarının faaliyetler açısından, 1930’ların ikinci yarısında savaş sonrası Erzurum ve halkının içinde bulunduğu durum ile Halkevi yöneticilerinin tutumuna bağlı olarak sönük geçmiştir (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007). Ancak, özellikle 1940 yılı ortalarında, Halkevi bir kültür, sanat ve edebiyat okulu gibi hizmet vermiştir. Küçükkuşurlu (2012: 220-222, aktaran Arslan, 2013: 210-211) Erzurum Halkevini ve başarılarını şöyle anlatır: “*Erzurum Halkevi, köklü bir şehir olan Erzurum’un kültür ve tarih dokusunun ortaya çıkarılması ve yeniden yorumlanması bakımından üzerine düşen görevi yapmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş olan şehrin tarihi şahsiyetleri hakkında çeşitli incelemeler yapılmış, bunlar makaleler ve konferanslar halinde ilim âlemine ve halka tanıtılmış; aynı şekilde tarihi mekânlar, kitabeler, camiler, çeşmeler ile ilgili araştırmalar yine Halkevi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir... Denilebilir ki, bulunduğu muhitin tarihi, kültürel ve folklorik yapısını tetkik edip ortaya çıkarma konusunda en başarılı Halkevlerinden birisi Erzurum Halkevi’dir.*”

Şehir hayatına da önemli katkıları olan Erzurum Halkevi’nin modern kent yaşamının canlanmasında hizmetlerinden biri Halkevi Bandosu olmuştur. Halkevi, 1939’da ‘Atayolu’ Erzurum Halkevi Mecmuası (1944 yılında ismi Erzurum Dergisi olarak değiştirilmiş); 1944’te ‘Yayla’ kültür dergisi ve ilki Türk kültür tarihçisi Bahaeddin Ögel’in “Erzurum Anıtlarında Eski Altay-Türk Sanatının İzleri” adlı eseri olmak üzere çeşitli kitaplar yayımlayarak şehrin basın yayın hayatına da önemli katkılar yapmıştır. 1935 yılında sinemasız kalan şehirde sinema faaliyetleri sürdürmüş olan halkevinin kent yaşamına sağladığı en önemli hizmet alanları arasında spor çalışmaları da bulunmaktadır. Ayrıca kentte yapılan kutlamalar ile şehrin kültür ve eğlence hayatına önemli katkılar yapmıştır (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007: 104-160). Erzurum’un ilk kadın mebusu Nakiye Elgün, 1937’deki Erzurum ziyaretinde yaşadığı bir deneyimi aktardığı sözleri Halkevi’nin de etkisiyle sosyal yaşamda yaşanan gözle görülür değişime örnek oluşturmaktadır: “*Tesadüfen bulunduğumuz Bay Mesut’un evindeki evlenme töreninde cazın davetkâr ahengine uyan Erzurumlu çiftlerin akşam tuvaletleriyle raksetmeleri ve akşam toplulukla-*

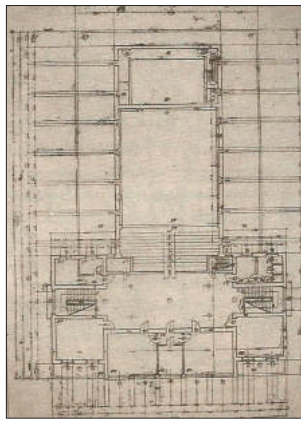
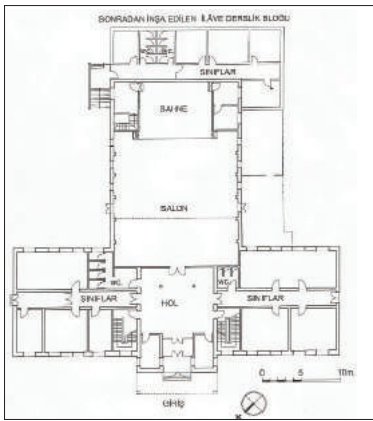
6 Halkevinin ilk olarak İbrahim Paşa Mahallesi Kuloğlu Sokakta yer alan Nurluzade Şükrü Bey’e ait olan 6 numaralı evde faaliyete geçtiği bilinmektedir. Erzurum Halkevi olarak kullanılan bu ev 1940 yılında yıkılmıştır (Küçükkuşurlu ve Okur, 2007).

rında medeni bir halkın uyması lazım gelen bütün usul ve kaidelere uymaları ayrıca bir zevk vermektedir (aktaran Küçükuşurlu ve Okur, 2007:137).”⁷

1934’de açılışı yapılan Erzurum Halkevi, Cumhuriyet Meydanı’nda inşa edilen binasına 20 Ekim 1939’da taşınmış ve binanın açılışı 29 Ekim 1939 tarihinde, aynı zamanda tren yolunun Erzurum’a gelişi nedeniyle düzenlenen törenlerle birlikte gerçekleştirilmiştir (Küçükuşurlu ve Okur, 2007). Erzurum ve çevre kentlerde modern halkevlerinin yapılması fikri ilk olarak dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün 1935 tarihli doğu gezisi sırasında ele alınmıştır. Bölgede halkevleri yapılmasına ilişkin süreçleri takip eden Tahsin Uzer 10 Ekim 1936 tarihinde halkevleri yapım işine başlanmasını istemiştir. Yazıya cevaben 7 Kasım 1936 tarihli yazıda Artvin, Bayburt, Erzurum, Erzincan ve Kars’ta halkevi yaptırılmasının kararlaştırıldığı ve Erzurum Halkevi için projenin hazırlandığı belirtilmiştir. 27 Mayıs 1937’de CHP il başkanlığı tarafından 95.000 lira keşif bedeli ile eksiltmeye konan Erzurum Halkevi binasının müteahidi Mustafa Topçuoğlu’dur (Küçükuşurlu ve Okur, 2007: 69-71).

Ülkenin diğer şehirlerinde inşa edilen Halkevi binalarının mimarları ve mimarilerine ilişkin detaylı bilgi bulunmasına karşın, Erzurum halkevinin mimari özelliklerine ve kentsel alanda konumuna ilişkin bugüne kadar yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Öyle ki, Halkevi binalarının ve projelerinin kronolojik bir listesini “*Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*” kitabının eki olarak sunan Yeşilkaya (2003: 192-196), sadece Ülkü dergilerinden aralarında Erzurum’un da olduğu bazı Halkevlerinin 1944 yılında kullanılır olduğu bilgisinin var olduğunu belirtir. Diğer taraftan Yeşilkaya’nın (2003:166) T plan şemasına örnek olarak sunduğu Nafia Vekâleti tarafından 1939 tarihinde projelendirilen Isparta Halkevi Binasının, T plan şemasına sahip Erzurum halkevi binası ile büyük ölçüde benzerlik gösterdiği görülmektedir (Plan 3).

Plan 3. Erzurum Halkevi Zemin Kat Plan Krokisi (Bilirkişi raporu, 2012: 14) (solda), Isparta Halkevi Plan Şeması (Yeşilkaya, 1999: 166) (sağda).

7 Bu değişimin toplumun tüm kesimlerinde yaşandığı iddia edilemese de, yaşanan değişimde halkevinin etkisi reddedilemeyecektir.

Erzurum Halkevi binasının (1939-2012) mimari özelliklerine ilişkin bilgiye bugün yapının “*tescilinin kaldırılmasının isabetli bir işlem olacağı yönündeki*” bilirkişi görüşlerinin sunulduğu rapordan (Bilirkişi raporu, 2012: 16) ulaşılabilmektedir (Fotoğraf 2). Buna göre, halkevi binası, parselin yaklaşık merkezinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda oturtulmuş, ana hatları ile T formlu zemin + 1 kat düzenine sahiptir. Bina uzun kenarı kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, kolları uzun kenara dik şekilde birleşen ve yaklaşık 1100 m²'lik bir alana yayılan, ana hatlarıyla simetrik düzenle üretilmiştir. Binaya girişin sağlandığı açıklık cephe hizasından taşıntılı bir kütleyle sahiptir ve uzun kenarını ortalayacak biçimde inşa edilmiştir. Kütle olarak farklı boyutlarda iki dikdörtgen prizmatik bloğun bir araya getirilmesiyle oluşan bir yapıya sahiptir. Betonarme olarak inşa edilmiş yapıya sonradan yan ve arka cephelerinden derslikler ilave edilmiştir (Bilirkişi raporu, 2012). Diğer taraftan 1927-1939 yılları arasında süren Modern Mimarlık Döneminde tasarlanan ve inşa edilen halkevi binası dönemde Erzurum'da üretilen diğer modern mimari yapılar gibi (Fotoğraf 2, 3 ve 4'de görülebildiği gibi) oldukça sade bir görüntüye sahiptir. Plan şeması ve fotoğraflarından da görülebildiği gibi simetrik cephe düzenlemesine sahip yalın modern bir dille tasarlanmış olan Erzurum Halkevi'nin giriş cephesinde diğer halkevlerinde de sıklıkla kullanılan sembollerden bayrak direkleri ve 6 ok kullanılmıştır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Erzurum Halkevi Binasi (1939) (üstte), Erzurum Halkevi Binasının giriş cephe detayı (altta).

Halkevi binası için 1930'larda kentin batısında tarihi kentsel gelişmenin dışında kalan ancak 20. yy.'ın başında inşa faaliyetlerinin görüldüğü ve dönemde yapılmakta olan Cumhuriyet Meydanı'nın etrafında bulunan bir alan seçilmiştir (Küçükkuşurlu ve Okur, 1997:70). Halkevinin Cumhuriyet Meydanı'na cephe verecek şekilde kurulması meydanın; meydanın ise Halkevi ve aynı yıllarda inşa edilmiş diğer 3 yapının (Halkevinin giriş cephesine göre kuzeyinde Subay Lojmanları, kuzey-batısında 29. Tümen Komutanlığı Binası ve kuzey-doğusunda 9. Kolordu Komutanlığı Binası) (Fotoğraf 3) geometrik olarak bir karenin kenarlarını oluşturacak biçimde konumlandırılmaları ile oluşturulan kapalılıkla tanımlanması da Halkevinin önemine vurgu yapmaktadır.

Fotoğraf 3. Cumhuriyet Meydanını tanımlayan mimari yapılar: Subay Lojmanları (üstte), 29. Tümen Komutanlığı Binası (ortada) ve 9. Kolordu Komutanlığı Binası (altta).

Fotoğraf 1’de görülen ve biri Halkevi olan dört mimari yapı, Lambert planı ile kentin yol strüktürünün temelini de oluşturan ve Cumhuriyet Meydanı’nda kesişen 3 ana cadde ile ayrılmıştır. Bunlardan biri yukarıda konu edilen ve Cumhuriyet Meydanı’ndan kentin doğusuna uzanan Cumhuriyet Caddesi iken, diğerleri ise Yenişehir Caddesi (günümüzde Paşalar Caddesi) ile Hastaneler Caddesi’dir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4. Cumhuriyet Meydanında kesişen caddeler: Hastaneler Caddesi (üstte), Cumhuriyet Caddesi (ortada), Paşalar Caddesi (altta).

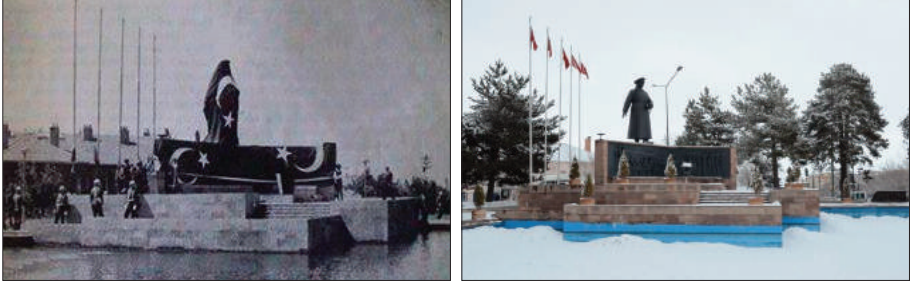
Bu caddeler Erzurum'un 20. yy.'a kadar sahip olduğu geleneksel kent imajını modern bir imaja dönüştürülmesinde öncü rol oynayan modern mimari yapıların da ilk ev sahipleri olmuşlardır. Bu dönüşüme öncülük eden modernitenin ajanları olarak da tanımlayabileceğimiz önemli modern mimari yapılar arasında Halkevi ile birlikte Lambert tarafından tasarlanan ve Hastaneler Caddesinde inşa edilen Erzurum Lisesi (Kulözü, 2015), Cumhuriyet Caddesinde inşa edilen Tekel Binası (günümüzde Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı) ve karşısında PTT Binası (yıkıldı, dönemde giriş cephesine göre güney batısında Halkevi yer alıyordu) ile PTT'nin yanında Şehir Oteli olarak inşa edilen yapı (günümüzde Polisevi) yer almaktadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Erzurum'un öncü modernleri: Erzurum Lisesi (üstte), Tekel Binası (ortada), PTT (altta).

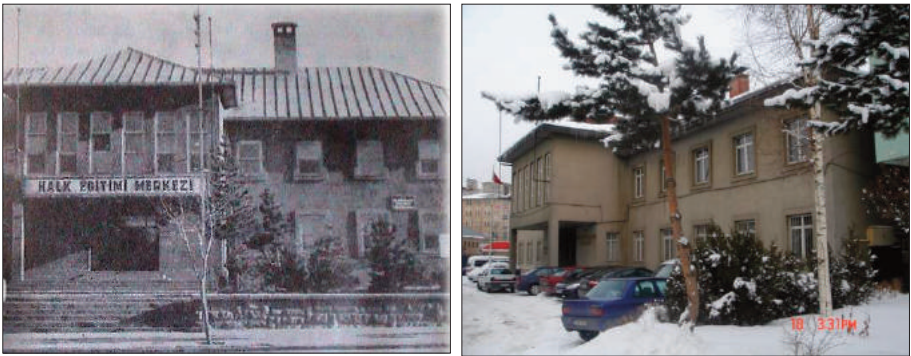

Diğer taraftan ülke genelindeki diğer pek çok halkevi örneğinde görüldüğü gibi halkevi binasının karşısında bir Atatürk heykeli konumlandırılmıştır. 1963 yılında temeli atılan ve 23 Temmuz 1965’de açılışı yapılan Atatürk Heykeli ve Erzurum Kongresi Anıtının heykeltıraşı Hakkı Atamulu’dur (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Cumhuriyet Meydanı’nda Halkevinin simetri ekseninde konumlandırılan Atatürk Heykeli açılış töreninden görüntü (1965, solda), Heykel (2014, sağda).

Tüm ülkede olduğu gibi Erzurum Halkevi’de temsili önemini modern mimarlık ürünü olmasından almış, Erzurum’un modernleştirme ajanlarından biri olmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet Meydanı’nda konumlandırılması Erzurum Halkevi’nin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca, modern şehir hayatının ve kültürünün gelişmesine önemli katkılar yapması anlamında da büyük değer taşıyan Erzurum Halkevi binasının kapısına ülkede halkevlerinin kapatılmasıyla 11 Ağustos 1951 günü mühür vurulmuştur (Küçükuşurlu ve Okur, 2007). Erzurum merkez ilçesi, 9 pafta, 231 ada, 1 parselde yer alan Erzurum Halkevi binası Halkevlerinin ilk kez kapatıldıkları ve birinci dönemlerinin kapandığı 1951 yılından sonra, yıkıldığı 19 Mayıs 2012 tarihine kadar Halk Eğitim Merkezi olarak kullanılmaya devam etmiştir (Fotoğraf 7). Bu süreçte yapı 1993 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

Fotoğraf 7. Erzurum Halkevi (1950 sonrası) (solda), (2012) (sağda).

Mekânsal belleğe yapılan ve aynı zamanda toplumsal belleğe de yapılmış bir müdahale olarak okunması gereken Erzurum Halkevi'nin yıkılması öncesinde yapısı ve yakın çevresi ile parçası olduğu Cumhuriyet Meydanı'na farklı tarihlerde müdahalelerde bulunulmuştur. İlk olarak, Halkevi binasına yapılan müdahaleler incelendiğinde fotoğraf 7'de görüldüğü gibi yapının giriş cephesindeki semboller kaldırılmış, yerlerine Halk Eğitim Merkezi tabelası getirilmiştir. Bununla birlikte zaman içerisinde kullanım amaçlarında değişim ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda, halkevi binasına güneydoğu ve güneybatı cephesinden derslikler eklenmesiyle amacıyla yapıya büyük müdahaleler de yapılmıştır. Ayrıca kapı, pencere açıklıkları ve malzemeleri değişikliğe uğramış, bunların sonucunda yapının bazı kısımları orijinal karakterini kaybetmiştir (Bilirkişi raporu, 2012). Ancak halkevi binasının Cumhuriyet Meydanı'nı tanımlayan giriş cephesinde, yapının karakterini kaybetmesine neden olacak büyük değişikliklerin yapılmadığı, yapının meydanı tanımlayan diğer üç mimari yapı ile paylaştığı ortak dili koruduğu görülmektedir.

İkinci müdahale, ki Halkevi binası henüz yıkılmadan önce Cumhuriyet Meydanı'nı oluşturan yapı bütünlüğünü en çok etkileyen yapılaşma müdahalesi olarak kabul edilebilir, altıgen sınırlara ve geniş bir oturma alanına sahip halkevinin güneybatı tarafına bitişik nizam kabul edilebilecek mesafede (70 cm. mesafede) Resim Heykel Müzesi ve Galeri Müdürlüğü binasının (zemin + 1 kat düzeni ile) inşa edilmesi olmuştur (Bilirkişi raporu, 2012).⁸ Resim Heykel Müzesi ve Galeri Müdürlüğü binasına 1986 yılında taşınmış, 2012 yılında dönemde halk eğitim merkezi olarak kullanılan halkevi binası ile birlikte yıkılana dek de burada varlığını sürdürmüştür.

Üçüncü müdahale olarak ise tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Cumhuriyet Meydanı'nın Havuzbaşı olarak anılmasının da sebebi olan havuza, Atatürk heykelinin okunabilirliğini büyük ölçüde etkileyen fiskiyenin yapılması olmuştur. Ayrıca bu müdahale ile ülkenin pek çok yerinde Atatürk heykelinin simetri aksında inşa edilen halkevlerinin, 1965 yılında inşa edilen Atatürk heykeli ile bir örneği olan Erzurum Halkevi binası ile heykel arasındaki açıklık fiskiye ile bölünmüştür.

Bütün bu müdahalelere rağmen, radikal modernite projesinin kültürel boyutunun benimsetilmesi ve hayata geçirilmesi için geliştirilmiş kentin modernleştirme ajanlarından biri olarak tanımlayabileceğimiz Erzurum Halkevi binası, Erzurum'da ulus devletinin sembolü olarak inşa edilen Cumhuriyet Meydanı'nda mekânsal olarak varlığını açılışının yapıldığı 29 Ekim 1939'dan yıkıldığı 19 Mayıs 2012'ye kadar sürdürmüştür.

8 1963 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitim Merkezi binası üst katında hizmete başlamış olan Erzurum Resim Heykel Müzesi ve Galerisi Müdürlüğü, 1976'da Kültür Bakanlığına devredilmiştir.

Sonuç Yerine: Mekânsal Olarak ‘Yitirilen’ Erzurum Halkevi

Bu araştırmanın odağını oluşturan Erzurum Halkevi’nin yıkılması, her mekânsal müdahale kararı gibi, kentsel mekânda değişim ve dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Diğer bir ifade ile bu mekânsal müdahale Erzurum’u ve toplumun dinamik güçleriyle şekillenen yerelin sosyo-mekânsal sürecini etkilemiştir. Dolayısıyla, yalnızca bir mekânsal değişim yaratmamış, toplumsal bellekte bir kopuşa neden olmuştur. Bu müdahaleye üst ölçekten baktığımızda, Yeşilkaya’nın (2003) altını çizdiği gibi, ülke genelinde halkevi binalarının yıkılmasını sistemli bir bellekten silme müdahalesi olarak okuyabiliriz. Bu tespitle birlikte, Erzurum Halkevi’nin yıkılması, toplumsal ve mekânsal belleğe yapılan müdahalenin derinliklerini ortaya koyabilmek için, yerelden bakmayı gerektirmektedir.

Erzurum’da 23 Şubat 1934’te çalışmaya başlayan Halkevi’nin açılışı 29 Ekim 1939’da yapılan ve bu araştırmaya konu olan Cumhuriyet Meydanı’nda konumlandırılan binası, 1993 yılında korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir. Ancak, tescil kararının, meşruiyetini “*tescilinin kaldırılmasının isabetli bir işlem olacağı (Bilirkişi Raporu, 2012:16)*” yönünde görüş bildiren bilirkişi raporundan alarak, kaldırılmasının ardından 19 Mayıs 2012 tarihinde yerel yönetim tarafından mekânsal olarak yok edilmiştir. Bugün ise Halkevinin yıkılmak uğruna oluşturulan “Havuzbaşı Kavşağı Meydanı’nın” kimliksiz bir kentsel boşluk olmaktan öteye geçemediği görsel kalite açısından fotoğraflar üzerinden değerlendirilebileceği gibi kentsel mekânı deneyimleyerek de görülebilmektedir (Fotoğraf 8). Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, yıkarak yapılmaya çalışılan kentsel mekân ve bu mekânın niteliği tartışmasına girilmeyecektir. Bunun yerine, Halkevi binası ve parçası olduğu Cumhuriyet Meydanı’nın önceki bölümlerde ortaya koyulan mekânsal ve toplumsal bellekte ki yeri ile bu yıkarak yapma sürecine meşruiyet kazandıran bilirkişi raporunda yapı ve yakın çevresinin nasıl bir bakış açısı ile, belki de mekâna yeterince hâkim olamadan indirgeyici bir yaklaşımla, ele alındığı ortaya koyularak çalışma sonlandırılacaktır.

Fotoğraf 8. Erzurum Halkevi’nin yıkılmasının ardından alandan bir görüntü (Paşalar Caddesi yönünden bakış) (solda) (DHA,2015) ve Halkevinin yerine oluşturulan kentsel boşluk (Eylül, 2015) (sağda).

Tanyeli'nin (1998) "modernleştirmenin ajanı" olarak tanımladığı, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye Cumhuriyeti kentlerinin sosyo-kültürel yapısını dönüştürme adına önemli yapı taşlarından biri olan ve şehir hayatına önemli katkılar yapan halkevlerinin, Yeşilkaya (2003) ve Bozdoğan'ın (2012) tartıştığı, ve Erzurum örneğinde de görüldüğü gibi, binaları ulus-devletin mekânsal temsili olarak kentin en önemli cadde veya meydanında inşa edilmiştir. Ayrıca mimarilerinin güçlü modernizmi de, kentsel mekândaki konumları gibi, Halkevi binalarına ilerici yan anlamlarını veren özelliklerden olmuştur. Ancak bilirkişi raporunda Halkevi binası parçası olduğu aynı dönemde inşa edilen ve yarattıkları kapalılık ile Cumhuriyet Meydanı'nı tanımlayan (Fotoğraf 1,2 ve 3'de görülen) dörtlü yapı sisteminin bir parçası olarak ele alınmak yerine tekil bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Bunun gerekçesi ise "*Binanın doğu ve güneydoğu istikametinde Telekom binası ile Emniyet Müdürlüğü çalışanlarına tahsis edilmiş lojmanlar da herhangi bir sanatsal veya mimari ayrıcalığı bulunmayan alelade ve yeni binalardır. Böylece çelişkiler barındıran yapılaşmalar sonucu ortaya çıkmış çevrede, cephe karakteristikleri, gabari ve sair mimari vasıflar veya silueti itibarıyla evvelce varlığı muhtemel geleneksel doku bütünlüğünü algılanabilir şekilde yansıtabilecek herhangi bir ifade günümüze ulaşmamıştır. Bundan ötürü, Halk Eğitim Merkezi binasını mevcut sanatsal ve mimari niteliklerine göre müstakilen değerlendirmek gerekmektedir (Bilirkişi Raporu, 2012:2)*"⁹ şeklinde açıklanmıştır. Diğer taraftan Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ulus-devletin iktidarının Erzurum'da ki temsili olan Cumhuriyet Meydanı, indirgeyici bir yaklaşımla 'havuzlu bir kavşak' olarak tanımlanmıştır: "*Parsel, kuzey tarafta Cumhuriyet Caddesi, Batı yönde ise Yenişehir Caddesi ile sınırlandırılmış olup, kuzeybatısında her iki caddenin kesişmesiyle teşkil edilen havuzlu bir kavşak mevcuttur (2012:1).*" Diğer taraftan raporda Halkevi binasının kentin önemli bir caddesinde bulunduğu altı çizilerek, bu yapının sahip olduğu tek değer olarak anlaşılacak biçimde vurgulanmıştır: "*...Erzurum Halk Eğitim Merkezi binası (Erzurum Halkevi) kentin önemli bir caddesinin üzerinde yer alması dışında, çağdaş olan Halkevi binalarının arasında hem programı hem de mimari özellikleri bakımından zayıf kalmıştır (Bilirkişi raporu, 2012:15).*"

Ait olduğu Cumhuriyet Meydanı ve kentsel bütünlükle birlikte kültürel ve biçimsel olarak kentin öncü modernlerinden biri olan ve belki de, dönemin koşullarında modernizmin bir Doğu Anadolu kentinde yansıma bulabildiği ölçüde 'modern' olan, inşaatına 1938 yılında başlanmış olan Erzurum Halkevi binası, 1927-1939 yılları arasında sürdürdüğü kabul edilen Türkiye'de Modern Mimarlığın ilk döneminde kentte üretilmiş diğer modern yapılarla benzerlikler göstermektedir. Diğer taraftan 1930'ların mimari kültürü içinde çok önemli bir tema oluşturan Halkevi binaların-

9 Bilirkişi raporundan yapılan alıntılar herhangi bir anlam değişikliğine neden olmamak amacıyla doğrudan aktarılmıştır.

dan birden fazlasında görülen yuvarlak bir köşeden girip dairesel bir mekân çıkmak gibi özgül tarz (Bozdoğan, 2012) ve dönemde birden fazla halk evinde kullanılmasıyla halkevlerine ait bir işaret olarak görülen kule (Yeşilkaya, 2003) kullanımları Erzurum Halkevi'nde görülmemektedir. Ancak bu araştırma kapsamında Erzurum Halkevi'ne benzerliği ile sunulan Isparta Halkevi plan şemasından da görülebildiği gibi dönemde kule veya dairesel mekâna sahip olmayan Halkevi binaları da üretilmiştir. Dolayısıyla, bir modern mimarlık ürünü olarak değerlendirildiğinde diğer bazı halkevi binaları kadar nitelikli bulunmasa da bu durum Erzurum Halkevi binasının bir modern mimarlık ürünü olduğu ve kentin öncü modernlerinden biri olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Dönemde, ülkenin ve Erzurum'un içinde bulunduğu özgün koşullarda üretilmiş olan Erzurum Halkevi, farklı biçimlerde elde edilmiş Halkevi projelerine bir örnek oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu durum bilirkişi raporunda *“Yapı, çağdaşı olan Halkevi binalarıyla kıyaslandığında, mekân düzenlenişi bakımından örnek teşkil edici unsurlara sahip değildir ve iç mekânlarında dekoratif olarak nitelendirilebilecek herhangi bir özelliği bulunmadığı tespit edilmektedir. İnşa edildiği tarih itibari ile mimarimizde II. Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılan döneme ait yapı, üslup özellikleri bakımından sıradan bir betonarme yapı nitelikleri arz eder. Üstelik ne Cumhuriyet Dönemi mimarisini konu alan yayınlarda, ne de Erzurum anıtlarını konu alan eserlerde bu yapı ile ilgili herhangi bir kayda tesadüf edilmemiştir (Bilirkişi raporu, 2012: 15).”* olarak yapıya ilişkin olumsuz bir yükleme yapılarak vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, yukarıda sunulan ve bu çalışmada ortaya koyulandan farklı bir bakış açısıyla yapılan değerlendirmelerden meşruiyet olarak, Lambert Planı ile tasarlanan ve 1939 yılından beri 70 yıldan fazla bir süre bazı değişikliklerle varlığını sürdüren Erzurum Halkevi'ne ve dolayısıyla toplumsal ve mekânsal belleğe 2012 yılında köklü bir müdahale yapılmıştır. Erzurum'da kentsel mekânı deneyimleyerek hem bir kullanıcısı olarak, hem de bir meslek insanı olarak hissedilen, halkevinin olması gereken yerde oluşturulmuş kimliksiz boşluk bu araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Araştırma kapsamında, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde planlı gelişme sürecinin başkent Ankara dışındaki kentlerde de başlaması ile Erzurum için hazırlanan Lambert Planı doğrultusunda ulus-devletin Erzurum'daki mekânsal temsili olarak inşa edilen Cumhuriyet Meydanı'nda, meydanı tanımlayan dörtlü yapı sisteminin bir parçası olarak inşa edilen ve 1950'ye kadar kentin sosyo-kültürel yapısını dönüştürme adına önemli bir yapı taşı olan Erzurum Halkevi'nin mimari yapısının yıkılması ile toplumsal ve mekânsal değerlere yapılan müdahale ortaya koyulmuştur. Bu yolla, bugüne kadar literatürde çok sınırlı ölçüde yer bulmuş olan Erzurum'un mekânsal gelişme tarihi içinde mimari özellikleri ve kentsel mekânla ilişkileri ile yer alamamış Erzurum Halkevi'nin mekânsal olarak yitirilmiş olsa da, literatüre kazandırılması ve belleklerde yer etmesini sağlamak amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Akyol, Y. (1997) Türkiye’de Halkevlerine İlişkin Çalışmalar ve Değerlendirmeler Üzerine, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt:2, sayı:6-7, s.131-146.

Arkitekt Dergisi, <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/100/1085.pdf>; son erişim tarihi: 14.10.2015.

Arslan, M. (2013) *Türk Siyasi Tarihinde Erzurum (1923-1950) (yayın tanıtımı)*, *Atatürk Araştırma Merkezi*, 85, s.207-218.

Aru, K. A. (1998). *Türk kenti* (1. baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları. Bilirkişi Raporu (2012) Erzurum İli, Merkez İlçesi, 231 Ada, 1 Parselde Yer Alan Taşınmazlardan Halk Eğitim Merkezi Binasına Ait Rapor.

Bozdoğan, S. (1998), Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (ed. Bozdoğan, S., Kasaba, R.), s.135-154, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bozdoğan, S. (2012), Modernizm ve Ulusun İnşası (çev.Tuncay Birkan), 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd.: İstanbul.

Can, Z. (1988) *İmar planı araştırması: Erzurum*, Erzurum: Can Planlama Bürosu.

Cengizkan, A. (2004). *Ankara’nın ilk planı: 1924-25 Lörcher planı* (1.baskı). Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı.

Çeçen, A. (2000) *Atatürk’ün Kültür Kurumu: Halkevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Erzurum Büyükşehir Belediyesi (EBB) (2012) *Erzurum koruma amaçlı imar planı araştırma raporu*, Erzurum: Erzurum Büyükşehir Belediyesi.

Hatıralarla Erzurum (1. Baskı.) (2011). Erzurum.

Karakaya, E. (2011) *Construction of the Republic in City Space: From Political Ideal to Urban Planning Principles*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

Karasözen, R. (2013). 1923-50 Döneminde Türkiye’de Mimarlık. İçinde N. Özalan & R. Karasözen (Ed.), *Mimarlık Tarihi*. (s.57-70). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kulözü, N. (2015). “Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X” Üzerine. *Mimarlık Dergisi*, 381, 31-32.

Kulözü, N., Bulut, A. (2013) “Erzurum Atatürk Üniversitesi Kampusu”, (özet metni yayınlanmıştır), *Docomomo_Tr IX Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları*, s.36.

Küçükuşurlu, M., Okur, M. (2007) *Tek Parti Döneminde Erzurum Halkevleri*, Trabzon: Derya Kitapevi.

Tankut, G. (1988). Ankara'nın Başkent Olma Süreci, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi* 8(2), 93-104.

Tanyeli, U. (1998) Mekânlar, Projeler, Anlamları, içinde *Üç Kuşak Cumhuriyet* (ed. U. Tanyeli), s. 101-107, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Tekeli, İ. (2005). Kent Tarihi Yazımı Konusunda Yeni Bir Paradigma Önerisi. İçinde T. Şenyapılı (Ed.), *Özcan Altaban'a Armağan: Cumhuriyet'in Ankarası*. (s.2-21). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Tekeli, İ. (2009). Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması. İçinde İ. Tekeli (Ed.), *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. (s.106-134). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2010a). Türkiye'de kent planlamasının kökleri. İçinde İ. Tekeli (Ed.). *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*. (s.26-147). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. (2010b). Günümüzden, Atatürk Dönemi Kent Planlaması Uygulamalarına Bakmak. İçinde İ. Tekeli (Ed.), *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. (s.200-210). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ünal, R.H. (1995). Erzurum, içinde Türk Diyanet Vakfı (Ed.). *İslam Ansiklopedisi*. (s. 329-334). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Yeşilkaya, N.G. (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık* (2. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yurt ansiklopedisi: Türkiye il il, dünü, bugünü, yarını (1. Baskı) (1982). İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

KENTSEL KORUMADA BÜTÜNCÜL KORUMANIN ÖNEMİ: DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Oğuz SİNEMİLLİOĞLU

Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Mimarlık Bölümü, Şehircilik Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışmada, tek yapıların restorasyonu süreci üzerinden kentsel koruma sorunları incelenmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere, tarihi ve kültürel korunması, gelecek kuşaklara sağlam bir şekilde aktarılması sadece bir yapının korunması değil, kent kültürünün sürekli kılınması ve kentsel yaşam kalitesinin artmasına da katkı sunacak bir süreçtir. Türkiye'nin zengin tarihi ve kültürel mirasına karşın koruma örneklerinin ve tek yapıyı aşan kapsamlı kentsel koruma proje/süreçlerinin Diyarbakır Suriçi bölgesinde yapılan inceleme ve alan çalışması ile ele alınan çalışmada bir özel bir de kamu kurumu aracılığı ile yapılmış olan restorasyon sonrasında gelişen süreçleri ve hem sokak dokusu değişimleri hem de tarihi dokudaki değişimleri ele alarak olası değişimleri gözleme ve ileriye dönük yeni bütüncül kentsel koruma sürecine dair sorgulamalar yapılmıştır. Çalışmanın ilk aşaması olarak tanımlanabilecek süreçte ortaya çıkan bulgular ışığında, tek yapıdan çok bütüncül bir korumanın, sokak bütününde ele alınacak bir koruma perspektifinin daha anlamlı olacağı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Bütüncül Koruma, Kentsel koruma, Kamusal alan, Suriçi, Diyarbakır.

1. Giriş

Bu çalışmada, tek yapıların restorasyonu süreci üzerinden kentsel koruma sorunsalı incelenmeye çalışılacaktır. Bilindiği üzere, tarihi ve kültürel korunması, gelecek kuşaklara sağlam bir şekilde aktarılması sadece bir yapının korunması değil, kent kültürünün sürekli kılınması ve kentsel yaşam kalitesinin artmasına da katkı sunacak bir süreçtir. Türkiye'nin zengin tarihi ve kültürel mirasına karşın koruma örneklerinin ve tek yapıyı aşan kapsamlı kentsel koruma proje/süreçlerinin sınırlı olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır.

Kentsel koruma, tek tek yapıların^{1,2} korunmasını da içerse de, en önemli olgu bir den fazla yapının, mekanın bir arada değerlendirilerek ele alınmasını zorunlu kılar. Kent^{3,4,5} gibi karmaşık bir mekanizma içerisinde koruma süreci^{6,7}, sadece Arazi kullanımını^{8,9} tasarımı, restorasyonu değil, aynı zamanda işlevlendirmeyi, ticareti, üretimi, sanatı, kültürü¹⁰, hizmeti ve diğer birçok şehirleşme bileşeni birlikte ele alması ile “kentsel koruma” da başarı oranı artacaktır.

Koruma konusu^{11,12}; temel olarak bir süreç içerisinde oluşturulan birikimlerin, değerlerin, ürünlerin, tarihin¹³ mekanların gelecek dönemlere aktarılması olarak tanımlanabilir. Buna karşın, çok net bir sorunu da içerisinde getirir. Yaşamın kendisini oluşturan değişim nedeniyle, “koruma” (Yapıların korunması, kültürlerin korunması, doğanın korunması) ileriye doğru taşınmada, bir başka deyişle birikimlerin geleceğe aktarılmasında, günün koşullarının dayatmaları nedeniyle karmaşık sorunlar içerir. Örneğin, değişen aile yapısı, bugün kullanılan konut yapısını, değişen ticaret yapısı bugün kullanılan ticari mekanları, değişen teknolojik koşullar bugün kullanılan mekanların tasarımlarına doğrudan etkimektedir. Dolayısı ile geçmişte oluşturulan mekanların bugün ki kullanımlara uygun olarak dönüştürülmesi ve/ya yapısal özellikleri korunurken güne uygun işlevler verilmesi çok karmaşık ve detaylı bir süreçtir.

---

1 Günay, 2005.

2 Sözen, 1996

3 Harvey, 2008

4 Bookchin, 1999

5 Sennet, 1999

6 Mumford, 2007

7 Vehbi ve Hoşkara, 2009

8 Aru, 1998

9 Hersperger ve diğ., 2013

10 Kılıç, 2008

11 Sinemillioğlu ve Diğ., 2010.

12 Kuban, 2009

13 Benevolo, 2006

Kentsel korumada çok yapı ile düşünmenin önemi, Dünya Kültür Mirası kavramının belirginleşen, sadece tek yapıyı değil, bir bütünü koruma, yapıyı içindeki ve dışındaki yaşamla birlikte koruma ile anlam kazandığı açıktır.

Tarihi kent kültürünü koruma bir anlamıyla, kahveyi koruma, sokağı koruma¹⁴, mahalleyi koruma, bir başka deyişle küreselleşme baskısı altındaki yereli koruma için araç olacağı gibi tarih – kent – kültür birlikteliğini de sürekli kılmak için önemli bir fırsat sunacaktır.

Kentsel koruma, aynı zamanda Kamusal Alan¹⁵ yaratmalı, böylesi bir perspektife sahip olmalıdır. Bir kentin kalitesi, kültürel mirası koruma düzeyi, o kentin sahip olduğu kamusal alan oranı ile doğrudan orantılıdır. Bu anlamda, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesinin yapılmasında karar verdiği kent müzesi kararı bir kamusal alan yaratma girişimidir ve çok önemlidir. Bütüncül bir korumanın önemli bir parçasıdır. Bu tür çalışmalar aynı zamanda “kollektif bellek”¹⁶ oluşumuna da katkı koyarlar.

2. Türkiye’deki Kentsel Koruma

Koruma konusu uzun bir süreden beri Türkiye’nin gündeminde olmasına karşın henüz netleşmiş politikaların olmaması, ileriye dönük bütüncül koruma kararları, Türkiye’deki kültürel mirasın çeşitliliğinin nasıl korunacağı ve bütünleştirileceği, kentsel koruma sürecinde oluşturulabilecek değerlerin neler olabileceği gibi sayılabilecek birçok konuda eksiklikler söz konusudur. Ayrıca, yaşamın olağan akışına uymayan, bilimsel süreçlerle değil siyasi kararlarla değişen koruma kararları da Türkiye’nin net bir kentsel koruma politikasının olmadığına göstergesi olarak değerlendirilebilir. İstisnai olarak iyi örneklerden bahsedilse bile, bunlar kent ölçeğinde olmadığı için netleşme sorunları bir süre daha devam edecek gibi görünmektedir. Bu konuda, Hasankeyf, başlı başına yeterli bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu olgunun netleşmesinin önünde, iki temel nedenden ve bu iki temel nedene bağlı olarak oluşan diğer nedenlerden bahsedilebilir:

- a. İlk olarak kurumsal bir yapıdan ziyade çok başlı bir yapılanmanın olması, örneğin Vakıflar, Belediyeler, Merkezi yönetim politikalarındaki farklılıklar ve eşgüdüm eksikliği

---

14 Çevik ve diğ., 2008

15 Sennet, 2010

16 <http://kendineaitbiroda.wordpress.com/2009/08/01/yeni-dunya-duzeninde-cozulen-kentler-ve-kamusal-alan-istanbulda-merkez-kac-kentsel-dinamikler-ve-kamusal-mekan-uzerine-gozlemler-yazar-cana-bilsel/>

- b. Bir başka neden ise, Türkiye coğrafyasını ev sahipliği yapmış olduğu sayısız medeniyetin bırakmış olduğu mirasın (mirasların) çeşitliliğine karşın, bu mirasın bugün tek mirasmış gibi ele alınarak değerlendirilmesi ve/ya değerlendirilememesidir.

Diğer taraftan, Türkiye koruma konusunda, gerekli olan ekonomik sorunları, Yerel yönetimler tarafından toplanan Emlak vergilerinin %10 oranında arttırılması ile illerde oluşan kaynak¹⁷ ve AB sürecinde gelişen kültürel işbirliği kapsamındaki proje destekleri ile kısmen de olsa aşılmasına karşın, hem oluşturulan kaynakların verimli kullanılmaması (tek yapı ölçeğinde ve mevcut iktidarın tercihleri doğrultusunda o da daha çok Osmanlı ve İslam Dini'ni kapsayan değerlere dönük olarak kullanılmaktadır) günümüz Türkiye'sinde, birkaç istisnai örnek dışında – Safranbolu gibi, Diyarbakır Kent Surları çevresinin Açık ve Yeşil alana dönüştürülmesi gibi – anlamlı bir kentsel koruma süreci henüz başlatamamıştır.

Kentsel koruma konusunda Türkiye'de, görülen bir başka sorun da, restorasyon sürecinde (tek yapı olsun olmasın) işlevlendirme tanımının – sürecinin eksik olmasıdır. Genel olarak koruma sürecinin başlangıcı olarak tanımlayabileceğimiz rölove – restitüsyon – restorasyon çalışması yapılırken arka planda hangi amaçla kullanılacağına bilinmemesi, koruma sürecinin önündeki önemli engellerden birisi olarak durmaktadır. Bir başka konu ise, kurumsal olarak koruma ve kentsel koruma konusundaki öngörüsüzlük ve plansızlık. İstisnai de olsa, zaman zaman kurumlar iyi sayılabilecek koruma işlerine – uygulamalarına girişebiliyorlar ancak bu sefer de yaptıkları koruma çalışmasının yansımaları konusunda çok öngörüsüz, plansız bir pozisyonda kalıyorlar. Bu konuda birçok örnek verilebilir. İlk olarak, İskenderun'daki “Sokullu Mehmet Paşa (SMP) Külliyesi”dir. Çok önemli bir restorasyondan geçmiş, ama restorasyon sonrası hiçbir işlevlendirme çalışması olmadığı gibi çevresi ile ilgilenilmemiş ve SMP Külliyesi yeniden çürümeye yüz tutmuş durumdadır. Bir başka örnek, Diyarbakır Surları da, çoğu burç restore edilmesine karşın kapsamlı bir işlevlendirme yapılmamıştır.

Bir başka örnek, bu çalışmanın da konusu olan, Diyarbakır'da restorasyonu yapılan “Cemil Paşa Konağı” ile başlayan Diyarbakır tarihi Suriçi'ndeki çalışmalardır.

3. Diyarbakır ve Kentsel Koruma

M.Ö. 2000'li yıllara kadar giden bir tarihe sahip olan Diyarbakır, Med, Asur, Urartu, Roma, Bizans ve Osmanlı başta olmak üzere birçok medeniyete¹⁸ ev sahipliği yapmıştır ve bunun sonucunda günümüze kadar bir çok kültürün birikimi,

17 “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik” <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121108-6.htm>

18 Beysanoğlu, 1999.

tarihini, kültürünü taşımıştır. Coğrafi olarak Türkiye'nin güney doğusunda yer alan Diyarbakır, 71600¹⁹ (Büyükşehir merkez – yeni büyükşehir yasasına göre 1,6 Milyon²⁰ nüfusu ile bölgenin ikinci büyük kentidir. Bir süredir yaşamın normalleşmesi ve umutların da yeşermesinin etkisiyle kent daha bir hareketlenmeye ve ziyaretler artmaya başlamıştır. Bu hareketlilik tarihi Suriçi mekana olan ilgili de arttırmaktadır. Bir taraftan restorasyon projeleri, diğer taraftan restore edilmiş yapılara ticari işlev verme ve bir zamanlar köhnemeye terkedilmiş mekanları kullanma talebinin artması ile çok yoğun bir hareketlilik söz konusu.

Bu hareketlilik, algısal olarak, kentin makro formuna da etki edecek bir boyuta gelmiştir. Şöyle ki, kentin nüfus olarak büyümesi ile Sur dışına taşması sonucu 1970 li yıllardan sonra merkez konumuna gelen bölge (Aru, 1998), “Ofis”, 1990'lı yıllardan sonra kentin büyümesine cevap verememesi sonucu oluşan yeni merkez talebi, batıya yönelimin de etkisi ile kuzeybatı yönüne doğru, Urfa yolu boyunca oluşmaya başlamıştır²¹. Ancak, son dönemde, başta güvenlik kaygılarının da azalması sonucu kentte başlayan normalleşme ve kente olan merak, on yıllardır ertelenen yerel, ulusal ve uluslararası çok yönlü olarak ortaya çıkan ilgi, tarihi Suriçi bölgesinin cazibesini yeniden gün ışığına taşımış ve çok yoğun bir kullanım, inceleme, görme, kullanma, yaşama talebi doğurmuştur. Bunda, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (DBŞB) tarafından hayata geçirilmiş olan tarihi Diyarbakır Surları'nın korumayı ve daha görünür kılmayı amaçlayan çalışmaların ve imar uygulamalarının da etkisi yüksektir.

Tarihi Suriçi bölgesine artan bu talep, bir taraftan, ertelenmiş olan Suriçi'deki köhneme sorunlarını açığa çıkarmış diğer taraftan, ilginin yaratmış olduğu kullanım talebine cevap verecek mekan eksikliği belirgin hale getirmiştir. Herne kadar, bu yoğun talebe, kapsayıcı bir planlama çerçevesinde cevap verilemese de, tekil girişimler süreci canlı tutmayı ve ilgiyi arttırmayı başarmıştır. Tekil girişimlere, tek tek mekan çözümlerine örnek olarak ele alınacak iki mekan belirlenmiştir. Birincisi; Cemil Paşa Konağı, diğeri ise Sülüklü Han'dır.

Bu iki mekanın araştırmanın inceleme konusu olarak seçilmesinin bir kaç nedeni şöyle sıralanabilir,

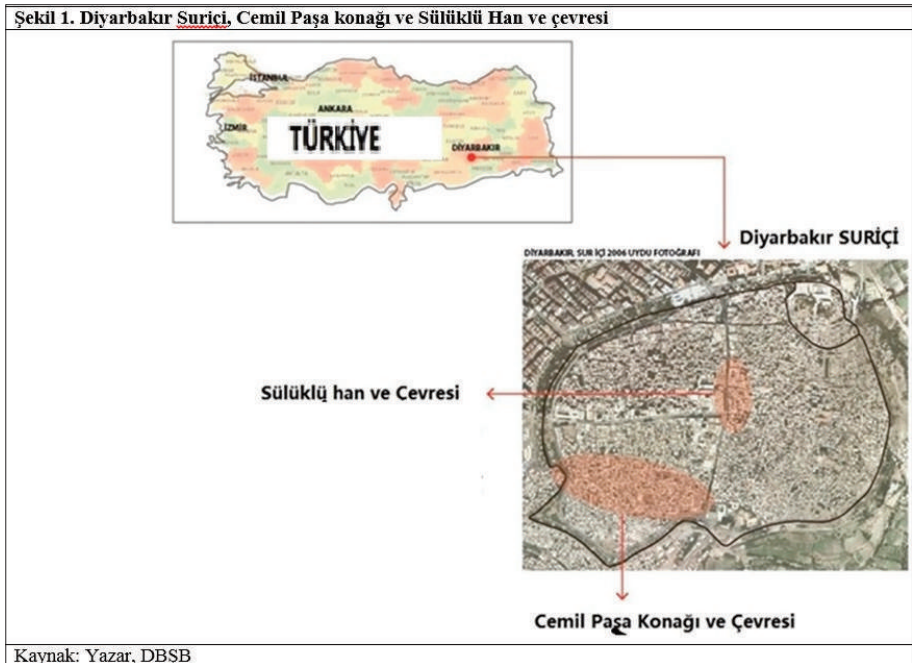
- Sülüklü Han,
  - Getirilen işlev bakımından, benzer örnekleri (Hasan Paşa) olmakla birlikte, özel bir girişim olması,

19 http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_idari_yapi_10_sonrasi.RDF&p_il1=21&p_yil=2013&p_dil=1&desformat=html

20 http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_buyukbelediye.RDF&p_il1=21&p_kod=2&p_yil=2013&p_dil=1&desformat=html

21 Sinemillioğlu ve Karaçay, 2005

- Tek fonksiyon içermesi,
- Başlangıçta, hedef kitlenin erişimi bakımından çok riskli bir konumda olması olarak sıralanabilir.
- Cemil Paşa Konağı,
  - Sivil Mimari örneği olması,
  - Kamusal bir işlevle ele alınması
  - Kent ve kentleşmeye dönük bir hafıza oluşturmayı hedeflemesi. Cemil Paşa Konağı ve Sülüklü Han'ın Diyarbakır Suriçi Yerleşmesindeki konumu için bakınız Şekil 1.

3.1 Cemil Paşa Konağı

Suriçi'nin güneyinde konumlanan (güney-batı da bulunan çeyrek içerisinde) Cemil Paşa konağı, tarihi Suriçi yerleşmesinin önemli yapılarındandır.

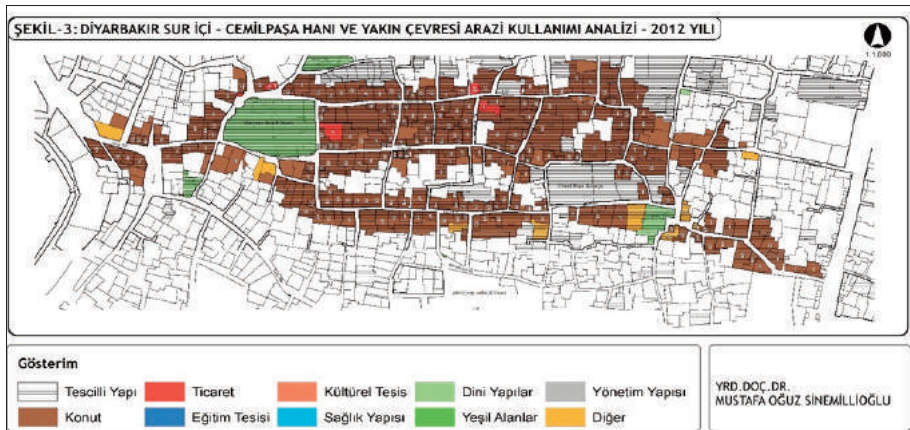
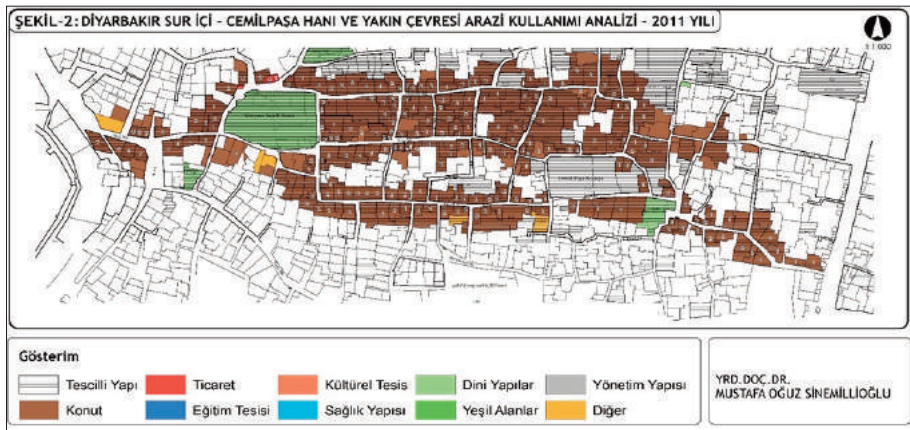
19. yüzyıl sonlarına doğru yapılmış olan konak²², Diyarbakır tarihi suriçi bölgesindeki önemli sivil yapılardan ve en büyük konaklardan birisidir.

22 <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/diyarbakir/kulturenvanteri/cemil-pasa-konagi>

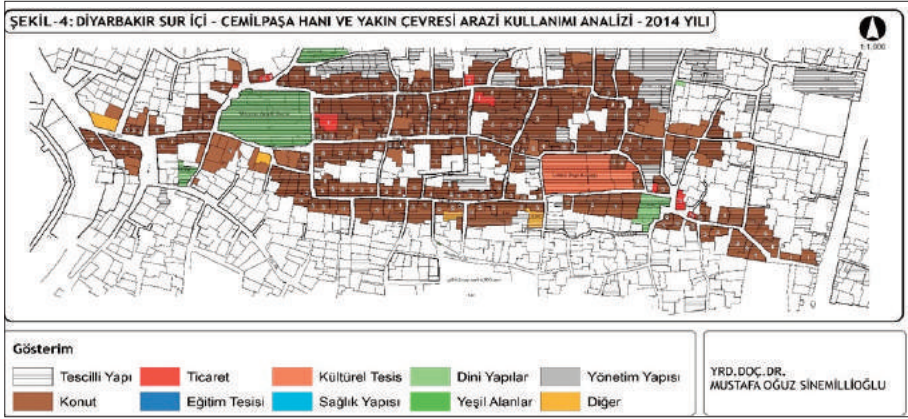
Suriçi tarihini iyi temsil eden yapılardan birisi olmasının da etkisiyle, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (DBB) tarafından “Kent Müzesi” yapılmak üzere kamu-laştırılmış ve restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar halen devam etmektedir. Yapının özellikleri dikkate alındığında, “kent müzesi” olarak işlevlendirilmiş olması ve bu konuda çalışmaların başlamış olması;

- Diyarbakır gibi aidiyet sorunlarının çok fazla yaşandığı,
- Şehirleşme sürecinin, olağanüstü durumlar nedeniyle sürekli olarak sekteye uğradığı,
- Kent kültürünün, kürt sorunu nedeniyle kültürel söylemden siyasi söyleme kaydığı bir yerleşmede bellek oluşumu açısından çok önemlidir.

Her ne kadar, yer seçiminde belirleyici etkenin, Cemil Paşa Konağı'nın özellikleri olsa da, yerseçimi, Suriçi mekanın gereksinim duyduğu ilgisel yoğunluğun bütün alana yansımaması sorunsalının çözümüne katkı sunacaktır. Cemil Paşa Konağı ve bulunduğu sokağın konumu için bakınız Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4.

3.2 Sülüklü Han

17. yüzyıl sonlarında yapılmış olan, önemli yapılarıdır²³. Uzunca bir süre han olarak kullanıldıktan sonra, Türkiye'nin hızlı kentleşmeye başladığı dönemlerde boşalmış ve bir süre kent merkezindeki ticaret fonksiyonlarının depolama işlemlerinde kullanıldıktan sonra, özel girişimciler tarafından restore edilip turizm ve ticaret amaçlı işletmeye açılmıştır.

Suriçi'nin coğrafi olarak merkezinde konumlanan Sülüklü Han, görece olarak Suriçi'ndeki emsallerine oranla daha az özellikli olsa da, konumu ve Suriçi'ndeki oturabilecek mekan talebine (insanların oturabileceği, Suriçi'ni yaşayabileceği, çeşitli içeceklerin sunulduğu, kablosuz internet erişiminin mümkün olduğu, isteyen kişinin kendisini kent merkezinin gürültüsünden yalıtılabileceği (sadece dışarıdaki kalabalık küçük imalat ve ticaret gürültüsünden) mekan talebine cevap vermesi, bir başka deyişle, eksik olan hizmet sektöründeki bir boşluğu doldurması ve bu sunumun iyi bir zamanlama ile cevap vermesi sonucu beklenmedik bir ilgi ile karşılanmıştır.

Yıllarca, güvenlik kaygıları ile Suriçi bölgesinin köhnemeye terk edilmesi sonucu oluşan kentsel yıpranma, tarihi mekanların bakımsızlıktan yıkılmaya meyli etmesi, dahası farklı ve çoğunlukla "depo" olarak kullanılmaya başlanması süreci özel bir girişim aracılığı ile, tek yapı ölçeğinde de olsa yapının özelliğini koruyarak kullanılabilen bir süreç böylece başlatılmıştır.

Diyarbakır'ın, tarihi yapıların restore edilmesi, korunması ve yeniden kullanılması ve/ya işlevlendirilmesi konularındaki tecrübesizliği²⁴, bilgi birikiminin az olması

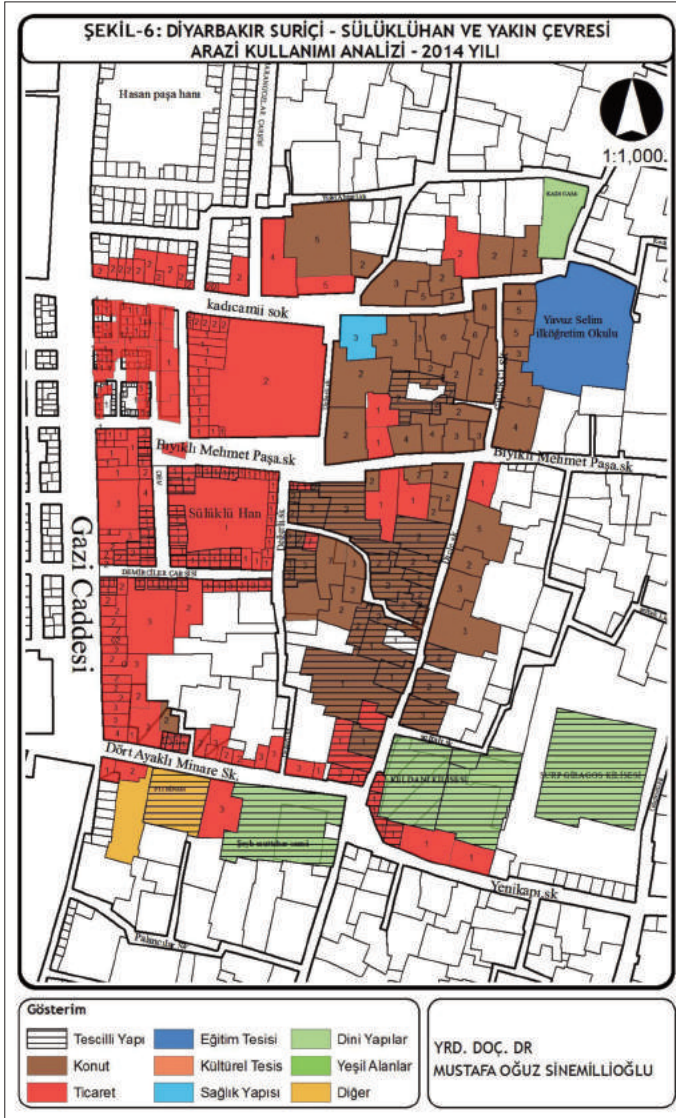
23 http://www.diyarbakirkulturturizm.org/Yapit/Details/HANLAR/19/S%C3%BCI%C3%BCKI%C3%BC_Han/189

24 Aslında, Türkiye'nin de koruma ve restorasyon tecrübesinin çok fazla olduğu söylenemez, ancak konumuz Diyarbakır olduğu için Türkiye konusunu kapsam dışı tutacağız.

Kareye yakın bir dikdörtgen formatında, iç avlulu, avlu ile odalar (iç mekanlar arasında ki geçişi sağlayan kısım) arasında revakların olduğu bir iç mekan ve yapının dış kısmında dükkanların bulunduğu, iç kullanıma, kabaltı'da denebilecek bir geçişi ile çok ferah bir oturma, dinlenme etkinlik alanı sunabilen taş bir yapı olan sülüklü han tek katlı bir yapıdır. Hemen çoğu handa olan bodrum katı burada da mevcuttur ve değişik amaçlarla kapalı mekan etkinliklerini karşılayacak bir şekilde restore edilmiştir. (Bakınız Şekil 6.)

3.3 Kentsel Korumada Bütüncül Korumanın Önemi

Yukarıda da söz edildiği gibi, kentsel koruma, tek tek yapıların restrasyonunu içerse de, bu durumu aşan bir süreçtir. Şehirleşme sürecinin temel konularından olan kentsel koruma, bir bütün olarak ele alındığı ve ileriye doğru bir perspektif sunabildiği ölçüde bir anlam ve bütünlük kazanır. Yapıların, sadece restore edilmesi, onları korumanın garantisi olmadığı gibi yapılan işlemin bir kent bütünü içinde anlam kazanması, kente ve kent kültürüne katkı sunması çok zordur.

Ayrıca, bütüncül bir kentsel koruma, çok maliyetli bir süreç olması nedeniyle, kentsel ekonomi içerisindeki yeri çok iyi konumlanmalıdır. Özellikle, koruması gerekli yapılar için yapılacak olan altyapı çalışmaları ve bu çalışmaların kent sistemine bütünleştirilmesi başlı başına önemli bir durumdur ve ciddi maliyet gerektiren işlemlerdir. Bu kapsam da, tek yapı ölçeğinden çok kent bütününe yönelik çalışmalar artı-değer yaratma açısından da katkılar sunacaktır.

Sülüklü han örneğinde, her ne kadar bütüncül bir koruma perspektifi olmadan süreç başlamış ve yapı hem restore edilip hem günümüz kullanımına cevap verecek şekilde işlevlendirilmiş olsa da, çevresindeki köhnemiş alan hala mevcuttur ve üzerinde çalışılmaya, proje geliştirilmeye muhtaçtır. Ayrıca, tekil örneğin yaratmış olduğu cazibe nedeniyle buralarda kamusal alan yaratma maliyetleri artmıştır. Ki bütüncül kentsel korumanın getirebileceği en önemli fayda budur. Çünkü, kent merkezindeki köhneme ile mücadele ederken, başarıyı arttırmanın yolu o bölgede kamusal alan olarak tanımlayabileceğimiz açık alan, kentsel hizmet sunumunda gerekli olan kamusal yapının elde edilebilmesi bir zorunluluktur.

Cemil Paşa Konağı için henüz bir şey söylemek için erken olsa da, Kent Müzesi olarak planlanan ve restore edilen bu yapının çevresinde de kamusal alanlara gereksinim olacaktır ve yapının restorasyonu sürecinde alan yaratma konusunda kamusal sorumluluğu olan kurumlar gerekli çalışmaları yapmazlar ise, hem maliyetler artacaktır ve hem de bölgeden beklenen fayda alınamayacaktır. Bir başka deyişle, tek yapı ölçeğinde ki çalışmaların başarısı sadece riskli değil, aynı zamanda bütüncül kentsel koruma çalışmalarını da sekteye uğratma riski de vardır. Şekil 2, 3 ve 4 de Cemil Paşa Konağı ve Şekil 5 ve 6 da Sülüklü Han ve çevresinde bütüncül korumanın önemi ve mevcut durum açısından ele alınan iki bölgede yapılan saha araştırmaları ve arazi kullanımı ve değişim tespitleri yapılmıştır. Şekil 2-6'da görüleceği üzere her iki yapı ve çevresinde herhangi bir kamusal çalışma yapılmadığı görülmektedir. Hemen her iki yapının da çevresi, restorasyon ve yeni işlevlendirme öncesi hallerini büyük bir çoğunlukla korumaktadırlar. Cemil Paşa Konağı çevresinde konut yoğunluklu, Sülüklü Han çevresinde Küçük imalat sanayi ve ticaret yoğunluklu bir kullanım devam etmektedir. Henüz çok az değişikliğin olmasını, bu alanlarda kamusal alan oluşturma çalışmalarının yapılmamasına ve arsa ve mülk artışında olabilecek değer artışına bağ-

lamak mümkündür. Ancak, Kamusal alan yaratma konusunda herhangi bir çalışma olmaması ise ileride olabilecek kamusal alan yaratma çalışmalarını maliyetini arttıracığı gibi mekanların korunması ve yeniden işlevlendirme süreçlerini de zora sokacak bir durum olarak görülmektedir.

4. Sonuç

UNESCO tarafından, Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınan “Sur Kent” olarak da bilinen Diyarbakır Suriçi yerleşkesinde bir tarafta kamu kurumu aracılığı ile bir kamusal mekan yaratma amacıyla yapılan bir yenileme – koruma – restorasyon çalışması, diğer tarafta özel bir girişim ile yapılan yenileme – koruma – restorasyon çalışması, ikisi de tek yapı ölçeğinde çalışmalardır.

Özel girişim tarafından yapılan çalışma, hayata geçirilmiş, Ticaret ve hizmet sektörü tanımı içerisine alınabilecek “Cafe – Kahve” olarak işleme açılmış ve talep görmeye başlamıştır. Mekanın konumu incelendiğinde, ileriye doğru tarih kent mekanı içerisinde çok doğru bir yerde (Turistik ve tarihi mekanların hepsine yürüme mesafesinde olması, mekanlar arası dolaşımın da orta noktada olması gibi) olmasına karşın, yapının çevresindeki mevcut işlevlerin henüz çok değişmediği, küçük imalat ve servis sunumunun yoğunlukta olduğu, kullanıcı, çalışan profiline mekanın kullanıcıları ile tezat teşkil ettiği, ancak arsa fiyatlarının arttığı ve fonksiyon değişimlerinin başladığı bir durum söz konusudur.

Kamu kurumu (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi) tarafından yaptırılan çalışma ise, bir kamusal özellik taşıyan ve Kent kültürü açısından çok önemli olan Kent Müzesi, bulunduğu alanda yavaş ta olsa bir değişim başlatmıştır.

Buna karşın, Kent Müzesi olarak restore edilen ve kullanıma açılan yapı dışında, sokak iyileştirmesi, açık alan, park, dinlenme mekanı, kentsel hizmet sunabilecek mekan gibi kamusal alan üretimi, Şekil 3 ve 4'deki arazi kullanım detayından da anlaşılacağı üzere, hiçbir çalışma söz konusu değildir. Yapılan çalışmanın hedef kitleye ulaşması, mekanın bir cazibe merkezi olması, çevresinin değişimine katkı sunması gibi etmenler için çevresi ile ilgili yapılacak hazırlıklar, sürecin detaylı olarak incelenmesi ve kamusal sorumluluğu olan kurumların ve STK'nın yapacağı çalışmalar çok kritik önemdedir. Son olarak, kamusal alan yaratmada mekânsal kararlar ile birlikte çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- 1 Aru, K.A., 1998. Türk Kenti, YEM yayınları, İstanbul.
- 2 Benevolo, L. 2006. Avrupa Tarihinde Kentler, Literatür Yay, İstanbul.
- 3 Beysanoğlu, S. (1999) Kuruluşundan Günümüze Kadar Diyarbakır Tarihi, in: S. Beysanoğlu, M.S. Koz, E. N. İslı (Eds) Diyarbakır: Müze Şehir, pp. 38–79, YKY Yay, İstanbul.
- 4 Bookchin, M. 1999; Kentsiz Kentleşme, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- 5 Çevik, S. ve diğ. 2008. An example to renovation–revitalization works in historical city centres: Kunduracılar Street/Trabzon-Turkey, Building and Environment, 43(5), pp. 950–962.
- 6 Günay, B. 2005. Türkiye Mimarlığı: Gelenek, Yöre, Doğu, Batı, Şehir Plancıları Odası Yay, Ank.
- 7 Harvey, D. 2008; Umut Mekanları, Metis Yay., İstanbul.
- 8 Hersperger , A. M., Franscini, M. G., Kübler, D. (2013): Actors, Decisions and Policy Changes in Local Urbanization, European Planning Studies,
- 9 <http://kendineaitbiroda.wordpress.com/2009/08/01/yeni-dunya-duzeninde-cozulen-kentler-ve-kamusal-alan-istanbulda-merkez-kac-kentsel-dinamikler-ve-kamusal-mekan-uzerine-gozlemler-yazar-cana-bilsel/>
- 10 <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121108-6.htm>
- 11 Kilic, S. E. (2008) ‘Preservation Plan Applications for the Historical City Centre, Kemeralti (Izmir, Turkey)’, European Planning Studies, 16:2, 253 – 276
- 12 Kuban, D. 2009. Türkiye’de Kentsel Koruma, Tarih Vakfı Yay., İst.
- 13 Mumford, L. 2007; Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, Ayrıntı, İstanbul.
- 14 Sennet, R. (2010) Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yay, İst.
- 15 Sennet, R. 1999; Gözün Vicdanı, Ayrıntı, İstanbul.
- 16 Siemillioğlu, M.O., Karaçay, N. 2005. Growth and Changing Tendency of Central Business District of City of Diyarbakır, Turkey, Paper Presented at the 45th Congress of the European Regional Science Associatoin, Amsterdam.
- 17 Sinemillioğlu, M.O., Akin, C.T., Karaçay, N. 2010. Relationship Between Green Areas and Urban Conservation in Historical Areas and Its Reflections: Case of Diyarbakır City, Turkey, Eurpean Planning Studies, 18:5, pp: 775-789.

- 18 Sözen, M. 1996. Türk Mimarisi – Cumhuriyet Dönemi, T. İş Bankası Yay., İst.
- 19 “Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik” <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121108-6.htm>
- 20 Vehbi, B.O. ve Hoşkara, Ş.Ö (2009) A Model for Measuring the Sustainability Level of Historic Urban Quarters, European Planning Studies, 17:5, 715-739.

3B. OTURUM - 6 KASIM 2015
DOĞAL VE KÜLTÜREL ALANLARDA MÜDAHALE
Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Oğuz KURDOĞLU**

Türkiye’de Yapılaşmanın Bir Sonucu Olarak Yeni Yerleşim Alanlarının
Çevresel Etkilerinin İncelenmesi:
İzmit- Yahyakaptan Mahallesi Katı Atık Sorunu Örneği
Yrd. Doç. Dr. Kazım Onur Demirarslan - Doç. Dr. Deniz Demirarslan

Turizmin Tarihi Doku Ve Yapılar Üzerindeki Mekânsal Etkileri:
Alaçatı Mahallesi, Kemalpaşa Caddesi Örneği
Ezgi Acer - Yrd. Doç. Dr. Ahu Dalgakıran Erdoğan

Doğal ve Kültürel Tahribatı Fraktal Boyut Üzerinden Okumak:
Datça Örneği*
Dr. Gizem Erdoğan

---

* *Yazar Kolokyum’a katılmadığı için yayınlanmamıştır.*

TÜRKİYE’DE YAPILAŞMANIN BİR SONUCU OLARAK YENİ YERLEŞİM ALANLARININ ÇEVRESEL ETKİLERİNİN İNCELENMESİ: İZMİT- YAHYAKAPTAN MAHALLESİ KATI ATIK SORUNU ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Kazım Onur DEMİRARSLAN**

Artvin Çoruh Üniversitesi Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü

Doç. Dr. **Deniz DEMİRARSLAN**

Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Özet

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli yaşamsal koşullardan birisi barınmadır. İklim ve topoğrafik koşullar, tarım, sanayi, madencilik, hayvancılık gibi sektörler yerleşim alanlarının belirlenmesini etkileyen unsurlardır. Dünyanın ilk ve önemli yerleşim alanlarını barındıran Türkiye’de zaman içinde artan nüfus miktarı ve diğer gelişmelere bağlı olarak yerleşme birimleri büyümüş, gelişmiş ve yayılmıştır. Bu yerleşmelerin nüfus miktarı, işlevleri, yaşam tarzları, idari statüleri ve kültürel düzeyleri farklıdır. Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye’nin önemli sanayi şehirleri arasında yer alan Kocaeli ili İzmit şehri de 1936’da ilk kez SEKA fabrikasının kurulması sonucu sanayinin gelişmesiyle birlikte ticaret, bankacılık, ulaşım, eğitim, alışveriş ve diğer sektörlerin gelişimine tanık olmuştur. Sanayinin ve ticaretin gelişmesi ile birlikte yoğun iş göçü yaşanmış ve şehrin nüfusu artmıştır. 1950’li yıllardan bu yana nüfusu hızlı artan şehrin en büyük sorunlarından biri konut sorunudur. Lojman, kooperatif yapıları, devlet eli ve özel sektör aracılığı ile yapılan toplu konut yerleşimleriyle İzmit şehrinin nüfus artışına dayalı konut sorunu çözülmeye çalışılmış; ancak 1999 Marmara Depremi ile konut sorunu farklı bir boyut almıştır. 1999 depremi sonrasında başlatılan çalışmalar ile İzmit şehrinde yeni yerleşim alanları belirlenmiştir. Bu yerleşim alanlarının gelişimi 2000’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Son yıllarda kentsel dönüşüm uygulamaları da yeni

yerleşim alanlarının gelişimini tetikleyici bir unsur olmuştur. Yeni yerleşim alanlarının inşası ile bu alanların hem yüzölçümü hem de nüfusu artmış ve çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Alt yapı ve üst yapı imkânları göz ardı edilerek kurulan yeni yerleşim alanlarında nüfus artmış, alt ve üst yapıda yaşanan aksaklık ve eksiklikler nedeniyle bölgede yaşam zorlaşmış ve en önemlisi çevre sorunları baş göstermeye başlamıştır. Gürültü, hava kirliliği, evsel atıklar ve görüntü kirliliği yeni yerleşim alanlarında önemli çevre sorunlarını oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında İzmit şehri Yahyakaptan Mahallesi’nde nüfus artışı ve yeni yerleşim alanlarının oluşum nedenleri ortaya konulacak, konut tipolojileri ile konut kullanım ihtiyacı kıyaslanarak, yeni yerleşim alanının mahalle üzerindeki çevresel etkilerine dair bulgular verilecek ve bölgede artan yapılaşma ve nüfusa göre katı atık miktarı çevre mühendisliği açısından TÜİK verileri yıllık atık miktarı hesaplama yöntemlerine göre incelenerek evsel atık sorununa çözümler önerilecektir.

Anahtar kelimeler: İzmit, Kocaeli, katı atık, katı atık yönetimi, çevre kirliliği.

1.Giriş

Barınma gereksinimi insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için gerekli en önemli ihtiyaçtır. Tarih boyunca barınma gereksiniminin yanı sıra iklim ve topografik koşullar gibi fiziksel unsurlar ile tarım, sanayi, madencilik, hayvancılık gibi yaşamın devamını sağlayan sektörler yerleşim alanlarının belirlenmesini etkileyen unsurlar olmuşlardır. Üzerinde yaşadığımız Anadolu ise dünyanın ilk yerleşim alanlarını barındırmaktadır. Çeşitli mağaralardan elde edilen kalıntılara göre Anadolu’nun yaklaşık 400.000 yıldan beri yerleşim alanı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu yerleşmelerin başlıcaları Hacılar (Burdur), Suberde (Suğla Gölü yakını), Çatalhöyük (Konya-Çumra), Ilıpınar (İzmit Gölü çevresi), Can Hasan (Karaman) ile Çayönü (Diyarbakır) ve Göbeklitepe (Şanlıurfa)’dır. Dünyanın bu ilk ve önemli yerleşim alanlarını barındıran Türkiye’de zaman içinde artan nüfus miktarı ve diğer gelişmelere bağlı olarak yerleşim birimleri büyümüş, gelişmiş ve yayılmıştır. Bu yerleşmelerin nüfus miktarı, fonksiyonları, yaşam tarzları, idari statüleri ve kültürel düzeyleri de birbirinden farklıdır. Bu yerleşim alanlarından bazıları tarih boyunca varlığını devam ettirerek günümüze dek gelebilmiştir. Bu yerleşim alanlarından biri de Kocaeli ili İzmit ilçesidir.

2. Kocaeli İli İzmit İlçesi’ne Ait Bilgiler

2.1. İzmit’in tarihsel gelişimi

Tarihi eski çağlara dek uzanan İzmit şehri Asya ile Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan önemli kara ve demiryolu güzergâhlarının kesiştiği yerde kurulmuştur. Bi-

tinya kralı Nikomed M.Ö 262' de şehri kurduktan sonra aynı zamanda krallığının başkenti haline getirmiştir (Verasimos, 1993:64). İlk çağlarda, Bitinya adı verilen bölgede kurulan kentler, sırasıyla, Olbia, Astakos, Nicomedia, İznikmid, İzmid adını almışlardır. Trakya'dan gelen Megaralılar M.Ö. 712'de İzmit Körfezi'nin güneyindeki Başiskele yöresine yerleşerek Astakos adı verilen bir kent kurmuşlardır. Astakos halkı M.Ö. 262 yılında, bugünkü İzmit'in bulunduğu alanda kurulan bölgeye yerleşmiştir. Bitinya Krallığı'nın yıkılıncaya kadar başkenti kalacak bu kente, kurucusundan dolayı Nikomedyada adı verilir (Resim-1) (Ross, 2007). M.Ö 75' de, III. Nikomed döneminde, Bitinya Krallığı Roma İmparatorluğu'na bağlanınca Nicomedyada devlet içerisinde varlığını geliştirmiş ve Roma İmparatorluğu'nun önemli şehirleri arasında yer almıştır.

Roma, Bizans, Selçuklu dönemlerinde de üzerinde yer alan uygarlıkların tarihi, sosyo- ekonomik ve kültürel katkılarıyla varlığını devam ettiren İzmit şehri Osmanlı döneminde de gelişim göstermiştir. Şehir en parlak dönemine Kanuni Sultan Süleyman zamanında ulaşmış; 19. yüzyılda ise İstanbul-İzmit arasında işleyen ve 1873 yılından itibaren de Haydarpaşa-Ankara güzergâhında faaliyet gösteren demiryolunun şehre ulaşmasından sonra şehirde ticari ve sosyal yaşam canlanmaya başlamıştır. Şehir 1888 yılında bağımsız sancak olmuş ve İzmid olan ismi İzmit olarak değiştirilmiştir (Başgelen, 1998).

Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye'nin önemli sanayi şehirleri arasında yer alan Kocaeli ili İzmit şehri 1936'da ilk kez SEKA fabrikasının kurulması sonucu sanayinin gelişmesiyle birlikte ticaret, bankacılık, ulaşım, eğitim, alışveriş ve diğer sektörlerin gelişimine tanık olmuştur.

2.2. İzmit'in coğrafi durumu

Gebze, Darıca, Gölcük, Körfez, Derince, Kartepe, Çayırova, Başiskele ilçelerinden oluşan Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit şehri kendi adını taşıyan İzmit

Körfezi’nin doğu kıyısında, Marmara Bölgesi’nin Çatalca-Kocaeli bölümünde yer almaktadır. Kuzeyinde Kandıra, doğusunda Adapazarı, güneyinde Kartepe ile Başiskele, güneybatısında İzmit Körfezi ve batı yönünde Derince ilçeleri yer almaktadır. Kara, demir, deniz ve hava yolları ile Türkiye’nin en önemli geçiş noktalarından biridir. Ayrıca deniz ulaşımı açısından ülkenin en yoğun merkezlerinden biridir. D-100 ve E-5 TEM otoyolundan oluşan karayolu ile İstanbul’a uzaklığı 85 km’dir (<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/KOCAELI.pdf>). Ayrıca Uluslararası Sabiha Gökçen Havalimanı’na 50 km. mesafededir. Sınırları içerisinde hava alanı da bulunan şehirde, Türkiye saati (UTC+2) için esas kabul edilen 30° doğu boylamı İzmit’in doğusundan geçer. Jeolojik ve coğrafi yapı açısından 40°-41° kuzey paralelleri ile 29-31° doğu meridyenleri arasında bulunmaktadır. İzmit’in yüzölçümü; belediye sınırı olarak 18,71 km², mücavir alan olarak 39,33 km² olmak üzere toplam 58,04 km²’dir (<http://www.kocaeli.bel.tr/icerik/izmit/2415/19066>). Aynı zamanda Kocaeli ilinin tarihî merkezi de olan İzmit, 22.03.2008 tarih ve 5747 Sayılı Kanunu ile tüzel kişilikleri kaldırılan Kuruçeşme, Bekirpaşa, Alikahya ve Akmeşe ilk kademe belediyelerinin Saraybahçe İlk Kademe Belediyesine katılması ve bu belediyenin adının İzmit olarak değiştirilmesiyle kurulup Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin idaresi altına alınmıştır (5747 sayılı kanun, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5747.html>, <http://keos.izmit.bel.tr/keos/>) (Resim- 2).

2.3. İzmit'in ekonomik durumu

Türkiye imalat sanayisinde Türkiye ekonomisinde birinci şehir olan İzmit'te sanayinin gelişmesinde iklim şartları, ulaşım, hammadde kaynaklarına yakınlık ve enerji temininin kolay olması etkili olmuştur. Birçok büyük firmanın fabrikaları, bu şehirde bulunmaktadır. İzmit ekonomisinin tamamına yakını sanayiye dayalıdır. İstanbul gibi büyük bir ticaret merkezine yakın bir konumda olup, transit karayolu taşımacılığına imkân vermektedir. 5 devlet limanı, 43 özel iskele ile deniz yolu taşımacılığında da önemli bir yere sahiptir. Petrol Ofisi (1941), Tüpraş (1960) ve Petkim (1965) tesislerinin kurulmasıyla sanayi petrol ürünleri etrafında gelişmiş; son yıllarda da organik kimya, metal, gıda, ilaç, gübre, boya ve tersane endüstrilerine yönelerek çok çeşitlilik kazanmıştır. Kentte sanayi etkinlikleri her zaman ülke ortalamasını aşmıştır. İlçe sınırlarında 4 adet büyük ölçekli fabrika ve 5 adet toplu sanayi sitesinde toplam 1465 işyeri bulunmaktadır. İlçede aynı zamanda ekonomiyi destekleyen 23 adet banka, işyeri açma ve çalışma ruhsatına tabi 1644 adet işyeri, işyeri kurma izni ve işletme belgesine tabi 2500 adet dükkân ve iş yeri bulunmaktadır (İzmit kaymakamlığı, http://www.izmit.gov.tr/default_B0.aspx?content=329).

2.4. İzmit'in nüfusu ve demografik yapısı

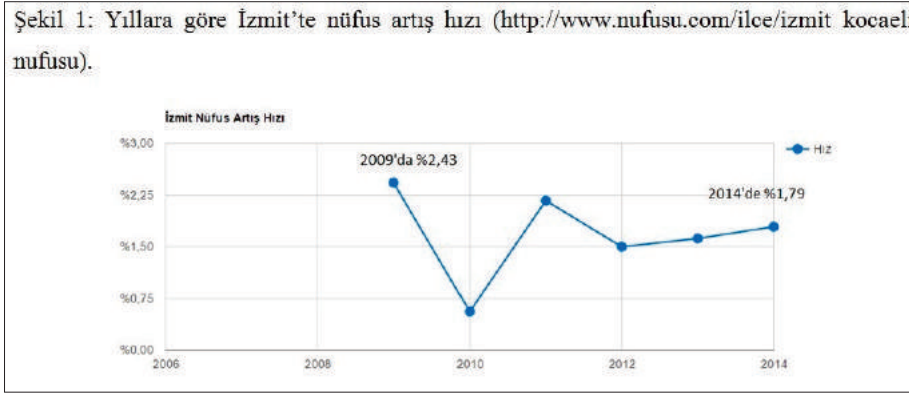
Sanayinin gelişmesi ile birlikte yoğun iş göçü yaşanmış ve şehrin nüfusu artmıştır. Kocaeli ilinin nüfusu 2014 yılı verilerine göre 1.722.795, İzmit merkez ilçesinin nüfusu ise 2012 yılı verilerine göre 324.535, 2014 yılı verilerine göre 338.710'dir (Tablo-1) (http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu).

Yıl	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu	Toplam Nüfus
2014	168117	170593	338710
2013	165791	166963	332754
2012	163556	163879	327435
2011	161918	160670	322588
2010	157420	158314	315734
2009	159070	154894	313964
2008	154490	152025	306515

İzmit'in gelişen ekonomiye göre nüfusunun hızla artmakta olduğu nüfus verilerinde açıkça görülmektedir. 2008 yılında 306.515 olan ilçenin nüfusu 2014 yılında yukarıda da belirtildiği üzere 338.710 olmuştur (Tablo- 1). Buna göre; nüfus artış hızı ise 2009 yılında % 2.43, 2010 yılında % 0,56, 2012 yılında % 1,50 ve 2014 yılında % 1,79'dur (Şekil- 1). Görüldüğü üzere nüfusta en fazla artış 2009 yılında

gerçekleşmiştir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2013 Yılı Sonuçlarına göre ilçe nüfusunun 175.137’si Kocaeli ili nüfusuna kayıtlı iken; 178.68’i Sakarya, 8.695’i Trabzon, 6.054’ü Bolu, 4.665’i Erzurum, 4.381’i Artvin, 3.315’i Bursa, 2.214’ü Ankara, 2.033’ü Ağrı ili nüfusuna kayıtlıdır. Bu durum da şehrin göç oranı ve göç alınan bölgeler hakkında bize bilgi vermektedir. Şehir ayrıca İstanbul, Bursa ve Sakarya’ya yakınlığı nedeniyle günlük göç de alınmaktadır. Hanehalkı büyüklüğü 2013 yılı verilerine göre Kocaeli ili için 3,61 iken; İzmit ilçesinde 3,31’dir (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2013).

Şekil 1: Yıllara göre İzmit’te nüfus artış hızı (http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli_nufusu).

2.5. İzmit’te konut ve yerleşim

İzmit’in gerek sanayi ve ticaret gerekse de nüfus açısından gelişip büyümesi özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemde ivme kazanmıştır. 1930 yılında İzmit merkezi için ilk imar planı yapılmış; 1945 yılında ise mimar Jansen tarafından ikinci imar planı, 1948 yılında mimar Kemal Ahmet Aru ve Gündüz Özdeş tarafından üçüncü imar planları yapılmıştır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Ahmet_Arû).

İzmit’in coğrafi durumu ve içinden geçen kara ve demiryollarının konumu nedeniyle İzmit şehri lineer doğrultuda gelişim göstermiş ve yerleşim alanları da bu doğrultuda oluşmuştur. Kemal Ahmet Aru tarafından 1959 yılında yeniden ele alınan imar planında karayolu şehrin içinden geçirilmiş, deniz doldurularak kentin lineer doğrultuda gelişmesi gerçekleştirilmiştir.

1950’li yıllardan bu yana nüfusu hızlı artan şehrin en büyük sorunlarından biri konut sorunudur. Lojman, kooperatif yapıları, devlet eli ve özel sektör aracılığı ile yapılan toplu konut yerleşimleriyle İzmit şehrinin nüfus artışına dayalı konut sorunu çözülmeye çalışılmış, ancak 1999 Marmara Depremi ile konut sorunu farklı bir boyut almıştır. 1999 depremi sonrasında başlatılan çalışmalar ile İzmit şehrinde

yeni yerleşim alanları belirlenmiştir. Bu yerleşim alanlarının gelişimi 2000’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Son yıllarda kentsel dönüşüm uygulamaları da yeni yerleşim alanlarının gelişimini tetikleyici bir unsur olmuştur. Özellikle İzmit’in kuzeyi, doğusu ve kuzey doğusunda yer alan alanların yerleşim alanı olarak imara açıldığı görülmektedir (<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/izmitin-kuzeydogusunda-yeni-bir-kent-yukselecek-544276h.htm>). Yeni yerleşim alanlarındaki konut tipolojisi ise az katlı ya da yüksek katlı apartman blokları ve müstakil evler şeklindedir (Resim- 3). Bu yeni yerleşim alanlarından biri de Yahyakaptan Mahallesi yakın çevresinde gelişim göstermiştir.

İzmit'in Kuzeydoğusu'nda yeni bir kent yükselecek

İzmit Belediye Meclis Toplantısı'nda konuşan Zekeriya Özak, İzmit'in kuzey doğusunda 35 bin nüfusu barındıracak yeşil alanı bol, iki katlı yapılaşma olacak bahçeli evler planlandığını açıkladı

İzmit Belediyesi'nin önceki gün Nevzat Doğan başkanlığında yapılan toplantıda çoğunluğu imar konusu olan 18 madde görüşüldü. Gündem maddelerine görüşülmeden önce İl Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlar Şube Müdür Yardımcısı Selahattin Gülseven Uyuşturucu ile yapılan mücadeleyi anlattı, istatistik bilgileri verdi.

3. İzmit Yahyakaptan Mahallesi'nde Yeni Yerleşim Alanlarının Gelişimi

Kocaeli ili İzmit merkez ilçesi toplam 102 mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerden biri İzmit'in doğusunda yer alan Yahyakaptan Mahallesi'dir (Resim- 4). İzmit'in ilk toplu konut alanı olan mahalle esasen 1985 yılı sonrası ilk toplu konut uygulaması olan Emlak Bankası ve Toplu Konut İdaresi ortaklığı ile inşa edilen bir yerleşim alanı olup; 5368 birim konuttan oluşmaktadır. 1987- 1988 döneminde inşasına başlanmış ve 1995 yılında tamamlanmıştır (Resim- 5). Türkiye'nin ilk ve önemli toplu konut uygulamalarından biridir ve her türlü alt ve üst yapı gereksinimleri düşünülerek planlanmıştır. Bu konutlar 2 ve 3 odalı farklı plan tipinde apartman tipi yatay ve düşey bloklar şeklinde bataklık bir alanın ıslah edilmesi suretiyle inşa edilmiştir (Demirarslan, 1997: 150). 1999 Depremi sonrasında Yahyakaptan toplu konut yerleşiminin yakın çevresi öncelikle çadır kentler daha sonra ise geçici deprem- prefabrik konutlarına ev sahipliği yapmıştır. Bu süreçte Yahyakaptan toplu konut yerleşiminin alt ve üst yapı donanımlarından faydalanılmıştır.

Türkiye’de Yapılaşmanın Bir Sonucu Olarak Yeni Yerleşim Alanlarının Çevresel Etkilerinin İncelenmesi: İzmit- Yahyakaptan Mahallesi Katı Atık Sorunu Örneği

İzmit’in doğusunda yer alan ve günümüzde en kalabalık mahallerinden birisi olan, 2014 yılı verilerine göre 20.584 nüfusa sahip (http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu) Yahyakaptan Mahallesi’nin yakın çevresi, deprem sonrası geçici konut yerleşimleriyle yeni bir çehreye bürünmüş, sonrasında ise 2000’li yıllardan itibaren imara açılarak az katlı apartman blokları ve müstakil evlerden oluşan yeni yerleşim alanları kurulmuştur (Resim- 5).

İzmit şehir halkının depremden sonraki konut talebi az katlı bloklar ya da tek katlı müstakil evler şeklinde olmuştur. Deprem öncesi İzmit Yahyakaptan Mahallesi'nde yapılmış olan bir örneklem çalışmasında da hanehalkı talebinin az katlı bloklar ya da müstakil evler şeklinde olduğu tespit edilmiştir (Demirarslan, 1997: 153). Dolayısıyla konut tipolojisinin gelişimi İzmit hanehalkı için uygundur. Günümüzde toplu konut yerleşim alanının etrafında yap-satçı sektör tarafından inşa edilen yeni yerleşim alanları hızla gelişimine devam etmektedir. 2015 yılı itibariyle mahallede resmi olarak kayıtlı 1502 kapı, 757 yapı, 73 yol ve 363 parsel yer almaktadır (<http://keos.izmit.bel.tr/keos/>). Yeni yerleşim alanlarının inşası ile Yahyakaptan Mahallesi'nin hem yüzölçümü hem de nüfusu artmış ve çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan biri de katı atık sorunudur.

4. Katı Atık Sorunu ve İzmit

Katı atıklar, evsel, ticari veya endüstriyel alanlardan oluşan; madencilik, tarımsal işlemler ve su arıtım ünitelerinin de dahil olduğu proseslerden kaynaklanan yarıkatı çamurları da içeren, hem ayrışabilen hem de ayrışma özelliği olmayan maddeler olarak tanımlanmaktadır (Güler ve Çobanoğlu, 1994: 11). Çöp olarak da bilinen evsel atık ise hem ayrışabilen hem de ayrışma özelliği bulunmayan evsel kökenli maddelerdir. İnsan içinde yaşadığı toplumundaki katı atıkların toplanması ve yok edilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi, mikrop, kemirici ve haşarat üremesinin engellenebilmesi için zorunludur. Katı atıkların çevreye etkileri biyolojik, kimyasal ve fiziksel nitelikte olabilmektedir (Demirarslan, 2005: 10). Doğrudan veya ara hayvanlarla bulaşabilen cüzam, veba, kolera, dizanteri, tüberküloz, kuduz, sıtma gibi hastalıklar biyolojik olumsuzluklara örnek olurken; çöp depolama alanlarında oluşan sızıntı suları ve gazlar, kimyasal ve biyolojik olumsuzluklara neden olmakta; çevreye sorumsuzca bırakılan atıklar insanlara fiziksel zararlar verebilmektedir. Yetersiz temizlik ve atık yönetimi uygulamaları ile çevre ve insan sağlığı arasındaki ilişki kalkınmamış ve/veya kalkınmakta olan ülkelerde açıkça gözlemlenmektedir (Altunbaş, 2004: 103- 104). Miktar ortalama bir kentte günlük çöp miktarı kişi başına 0,7-1 kg arasındadır. Su ve organik maddeler çöpün üçte birini oluşturur. Bazı ülkelerde kişi başına günlük miktar 1,1-5 kg arasında belirlenmektedir (Güler ve Çobanoğlu, 1994: 11). TÜİK 2012 verilerine göre ülkemizde kişi başına günde 1,12 kg evsel nitelikli katı atık üretilmektedir. Buna göre günde ortalama 70807 ton, yılda toplam 25.844.572 ton civarında evsel nitelikli belediye atığı üretildiği tahmin edilmektedir. Evsel nitelikli katı atıkların kompozisyonu ile ilgili ulusal düzeyde yapılmış olan tek çalışma D.İ.E. tarafından 1992 yılında gerçekleştirilmiştir (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-4.pdf). Bu çalışmaya göre atık kompozisyonumuz Tablo-2'deki gibidir:

<u>Atık Cinsi</u>	<u>(%)</u>	
Organik Atık	65,45	
Kül-Curuf		22,48
Geri Kazanılabilir Atık	12,05	
Geri Kazanılabilir Atıkların Kompozisyonu ise;		
<u>Atık Cinsi</u>	<u>(%)</u>	
Kağıt- Karton	45,48	
Metal		8,62
Cam		18,46
Plastik	13,19	
PET,PVC		6,15
Lastik Kauçuk	3,30	
Tekstil	4,80	

Bu verilere göre; evsel katı atıklar içindeki geri kazanılabilir atıklar tam bir ayrıştırılmaya tabi tutulsa, depolanacak atık hacminde yaklaşık % 35 oranında bir azalma gerçekleştirilebilir. Ağırlık olarak ise evsel atıklarımızın % 12’si geri kazanılabilir atıklardır. Bu da yıllık olarak yaklaşık 3 milyon tona karşılık gelmektedir.

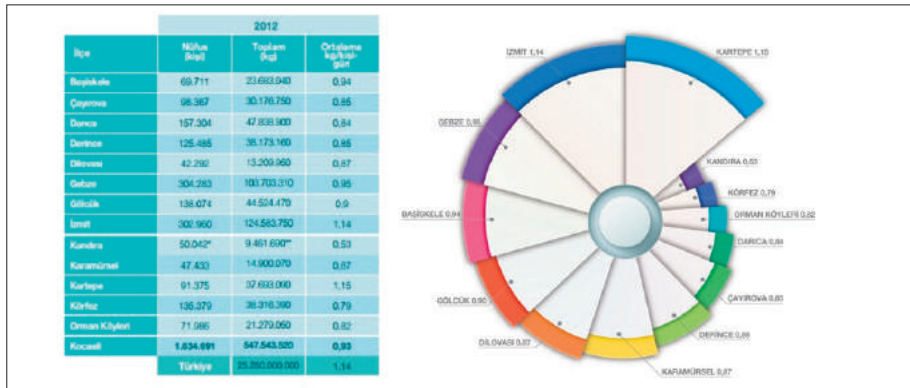
Kentsel çevre yönetiminin önemli bir parçası olan katı atık yönetim hizmetlerine özellikle kalkınmamış ve/veya kalkınmakta olan ülkelerde yerel yönetim bütçelerinin %10-40’ının ayrılması rağmen hizmetler istenen düzeyde sunulamamakta (Bartone, 1997: 1); kalkınmakta olan ülkelerdeki büyük kentsel alan nüfusunun ancak yarısına katı atık yönetimi hizmetleri sunulabilmektedir (Bartone, 1991: 525). Katı atıkların çevre ve insan sağlığına olumsuz etkileri ile birlikte yönetim sorunu olarak ele alınması: Atıkların toplanması, taşınması ve uzaklaştırılması hizmetlerinin yaşanan hızlı kentleşme ve endüstrileşme ile birlikte geliştirilmesine; sorumlu aktör, kurum ve kuruluşların bilinçlendirilerek güçlendirilmesine; yeni yönetsel yaklaşım ve modellerin uygulanmasına bağlıdır. Katı atık hizmetlerinin görülmesini hedefleyen yönetsel yapılanmalarda temel amaç, toplum tarafından üretilen atıkların en uygun ekonomik şartlarda çevresel, teknik ve sosyal anlamda etkin ve verimli biçimde toplanması ve uzaklaştırılmasıdır (Altunbaş, 2004: 104).

Kocaeli ilinde hızla artan sanayi faaliyetleri beraberinde titizlikle yönetilmesi gereken atık sorununu getirmiştir. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından atık yönetimi alanında yürütülen çalışmalar, Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda belirlenen görev, yetki ve sorumluluklar doğrultusunda ve mer-i mevzuat çerçevesinde yürütülmektedir. Atık yönetimi konusunda Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ve Büyükşehir Belediyesi 2006 yılında revize edilen 2872 Sayılı Çevre Kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde koordineli olarak çalışmaktadırlar (Kocaeli Atık Envanteri, 2013: 11).

İl genelinde oluşan evsel katı atıklar, vatandaşlar tarafından kaldırım kenarında veya bina önünde bulunan konteynırlarda biriktirilmekte ya da poşetler içerisinde kaldırım kenarına bırakılmaktadır. Konteynır ve poşet kullanım oranları bölgenin durumu ve bölge halkının talebine göre değişkenlik göstermektedir. Konteynırın konulamadığı ya da toplama araçlarının konteynırlara ulaşamadığı noktalarda poşet tercih edilebilmektedir. Ancak, geçmişten bu yana süregelen sistem anlayışı, vatandaşlar tarafından kullanım kolaylığı, sokak hayvanlarının atıkları dağıtaması, temizlik koşulları, sağlık açısından uygunluk ve geri dönüşüme katkı sağlaması gibi nedenlerle ağırlıklı olarak konteynır ile toplama metodu benimsenmektedir. Konteynır tipleri; ilçelere göre değişiklik göstermekle birlikte genellikle metal galvanizli ve plastik konteynırlar tercih edilmekte olup, Kocaeli'nin bazı ilçelerinde pilot ölçekli olarak yer altı konteynırları da kullanılmaya başlanmıştır. Nüfusa bağlı olarak, ilçe belediyeleri sınırlarındaki evsel katı atık miktarı farklılık göstermektedir. Bu yüzden her bölgede farklı hacimlerde konteynırlar kullanılabilir. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu bölgelerde 400 lt., 880 lt. ve 1100 lt.'lik konteynır kullanımı yaygındır (Kocaeli Atık Envanteri, 2013: 24).

Kocaeli ilinde 2010 yılında 496,2 bin ton evsel katı atık oluşmuş olup; bu miktar 2011 yılında % 4,11 artışla 517 bin ton ve 2012 yılında ise (2010 yılına göre) % 9,85 artış oranı ile 547,5 bin tona ulaşmıştır. Kocaeli, 2012 yılında, 1,63 milyon nüfusu ile ülke geneli nüfusunun % 2,16'sına sahiptir. Aynı yıl ilde oluşan 54754 ton evsel atık, ülke geneli oluşan evsel atığın % 2,17'sine tekabül etmektedir (Kocaeli Atık Envanteri, 2013: 24). TÜİK 2012 yılı verilerine göre ise Kocaeli'de yıllık 555061 ton evsel atık üretildiği bu rakamın nüfusa oranlandığında ise kişi başına günlük 1,01 kg/gün çöp katı atık çıktığı belirtilmiştir. 2012 yılı verilerine göre İzmit'te evsel katı atık miktarı toplam 124.583.750 kg'dır (Tablo- 3). 2012 yılı verilerine göre Kocaeli ilinin en fazla evsel katı atık çıkaran ilçesi de İzmit'tir.

Tablo 3: Kocaeli ili ilçeleri 2012 verilerine göre evsel katı atık miktarı (Kocaeli Atık Envanteri, 2013:25).

Belirtilen ilçe bazlı ortalama günlük kişi başı evsel katı atık miktarları incelendiğinde; ilçelerin gelişmişlik düzeyleri ve demografik yapıları ile ilişki kurulabilir. İzmit ilçesinin günlük hareketli nüfusu ve toplam nüfusu ile kişi başı günlük ortalama evsel katı atık miktarı 1,14 kg ile Türkiye ortalamasına eşittir (Kocaeli Atık Envanteri, 2013: 26). Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı’nın 2007/10 sayılı Genelgesi kapsamında öngörülen analiz metodu çerçevesinde; Kocaeli Büyükşehir Belediyesi sınırlarında bulunan 12 ilçe belediyesinin evsel katı atık numuneleri ile kış ve yaz dönemlerinde “Katı Atık Bertaraf Tesisleri” ve/veya “Katı Atık Aktarma İstasyonları”nda seçilen özel alanlarda Katı Atık Karakterizasyonu çalışmaları 2008 yılından itibaren düzenli olarak yapılmaktadır (Kocaeli Atık Envanteri, 2013: 26). Tablo- 4’de Kocaeli ilinde katı atık bileşenleri yıllara göre sınıflandırılarak verilmiştir. Katı atık karakterizasyonu sonuçları değerlendirildiğinde; yaklaşık % 46,2’sini organik atıklar, % 23,7’sini ambalaj atıkları geri kalan % 30,01’ini diğer atık grupları oluşturmakta olup; son üç yıl seyrinde bu kategorizasyon ayrımlarında çok fazla farklılık gözlemlenmemektedir.

Tablo 4: Evsel katı atık kategorizasyonu (Kocaeli Atık Envanteri, 2013:27).

KATI ATIK BİLEŞENLERİ (%)*	2010	2011	2012
Organik Atıklar	45,90	46,28	46,35
Ambalaj Atıkları	22,38	23,71	24,74
Diğerleri	31,72	30,01	28,91
Toplam	100	100	100

İlçe belediyelerince toplanan evsel katı atıklar; Büyükşehir Belediyesi iştiraki olan İZAYDAŞ tarafından işletilen Solaklar Köyü Mevkii (İzmit) ve Çiçektepe Mevkii’nde (Dilovası) bulunan “Katı Atık Bertaraf Tesisleri”nde, “Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik”in teknik esasları doğrultusunda bertaraf edilmektedir. Bertaraf tesislerine belediyeler harici atıklar da gelmektedir.

2015 yılı verilerine göre; İzmit Belediyesi tarafından İzmit ilçesinde günde ortalama 350 ton çöp toplandığı belirtilmektedir. Bu çöplerin toplanmasında ise 200 personelin görev aldığı, bazı mahallelerde her gün çöp toplanmaktayken bazı mahallelerde haftanın 3-4 günü çöp toplandığı Belediye tarafından bildirilmektedir. İzmit’in mahallelerinde de 6000’den fazla çöp konteyneri yer almaktadır (<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/izmitte-bir-gunde-cikan-cop-miktari-638785h.htm>). Kocaeli ilinde İzmit ilçesinin katı atık yönetimi hizmetleri için 2012 yılında 15.716.920 TL harcanmıştır. Kocaeli genelinde katı atık için en fazla harcamanın yapıldığı ilçenin İzmit olduğu Tablo- 5’de görülmektedir. Nüfusun kala-

balık, ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyin yüksek olduğu Yahyakaptan Mahallesi ve yakın çevresinde de aynı şekilde çöp konteynerleri ile evsel katı atıklar toplanmaktadır.

Tablo 5: İlçelere göre Kocaeli’nde belediyelerin çevresel harcamaları, 2012 (<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/KOCAELI.pdf>).

	(TL)				
	Toplam çevresel harcamalar	Su hizmetleri harcamaları	Atıksu yönetimi hizmetleri harcamaları	Atık yönetimi hizmetleri harcamaları	Diğer çevresel harcamalar ⁽¹⁾
TR Türkiye	10 236 991 552	3 532 738 004	1 473 480 916	3 700 832 724	1 529 959 908
TR421 Kocaeli	557 124 953	375 298 209	20 628 011	95 385 843	65 812 890
Büyükşehir	461 733 045	375 298 209	20 628 011	-	65 806 825
İzmit	15 716 920	-	-	15 716 920	-
Başiskele	10 192 365	-	-	10 186 300	6 065
Çayirova	4 375 420	-	-	4 375 420	-
Darca	6 054 594	-	-	6 054 594	-
Derince	5 566 047	-	-	5 566 047	-
Dilovası	5 267 096	-	-	5 267 096	-
Gebze	16 310 888	-	-	16 310 888	-
Gölcük	12 136 580	-	-	12 136 580	-
Kandıra	1 196 674	-	-	1 196 674	-
Karamürsel	2 912 199	-	-	2 912 199	-
Kartepe	5 034 170	-	-	5 034 170	-
Körfez	10 628 955	-	-	10 628 955	-

(1) Diğer çevresel harcamalara, doğal ortamın ve büyükölçekli çesitliliğin korunması, araştırma ve geliştirme hizmetleri ve harcaması bölünemeyen faaliyetler dahildir.

4.1. Çalışma alanında çevre ve katı atık sorunu

Çalışma alanı olarak İzmit ilçesi Yahyakaptan Mahallesi ve yakın çevresinde gelişen yeni yerleşim alanı seçilmiştir. Yahyakaptan Mahallesi yüzölçümü 2.09 km²’dir. Yukarıda da belirtildiği üzere Kocaeli ilinin nüfusu en yoğun, en fazla göç alan, sosyo- kültürel ve ekonomik düzeyi yüksek ilçelerinden biri olan İzmit’te 2014 yılı verilerine göre 22.324 nüfuslu Yenişehir Mahallesi’nden sonra İzmit’in en kalabalık ikinci mahallesi olan Yahyakaptan Mahallesi’nin (2014 yılı nüfusu 20.584) toplu konut alanı olarak inşa edilen bölümü bir toplu konut yerleşim alanı olarak planlandığından kanalizasyon, elektrik, haberleşme-iletişim, aydınlatma, araç yolu, yaya ve bisiklet yolları, yeşil alan ve rekreasyon alanları, otopark, katı atık vb. alt ve üst yapı olanakları açısından barındırdığı nüfusun gereksinimlerini karşılayacak düzeyde iken; son yıllarda toplu konut alanının yakın çevresinin imara açılmasıyla bölgenin nüfusu artmış; alt ve üst yapı hizmetleri yetersiz kalmıştır. Toplu konut alanının içerisinde yapılan ring yolu yeni yerleşim alanlarının İzmit

ilçe merkezine bağlantısını sağlayan ana yol halini almış; böylelikle trafik önemli bir sorun haline dönüşmüştür. Site yerleşimleri arasındaki sokak ve yollar dar yapılmış; sitelerin otoparkları olmadığı için ya da hanehalkı sayısı ile orantılı planlanmadığı için dar sokaklar otopark halini almıştır. Dolayısıyla çöp toplama araçları mahallenin çöplerini toplama esnasında park eden araçlardan ötürü trafik sıkışıklığına sebebiyet vermektedir. Sitelerin katı atık biriktirme yerleri de ekseriyetle planlı düşünülmediğinden ya da hiç düşünülmediğinden lüks konut olarak kabul gören bu konutların çevresinde evsel katı atıkların çöp yığınları oluşturduğu görülmektedir (<http://www.mansetkocaeli.com/kategori/guncel/haber/yahya-kaptani-cop-goturuyor/47087.>) (Resim- 6).

Bu çöp yığınları sadece görüntü ve çevre kirliliğine sebebiyet vermekle kalmakta zaman zaman yangın gibi felaketlere de yol açmaktadır (<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/cope-atilan-izmarit-park-halindeki-araci-yakti-634795h.htm>) (Resim- 7).

Oysa ki; İzmit Belediyesi'nden alınan bilgiye göre mahallede çöp toplama işlemi her gün sabah saatlerinde gerçekleştirilmektedir. Ancak mahallenin evsel katı atıklarının depolandığı plastik konteynırların gereksinimi karşılayamadığı görülmüştür. Bölgede 400 ve 880 lt' lik konteynırlar kullanılmaktadır. Çöp konteynırlarında yer alan evsel katı atıkların haricinde mobilya atıkları ve inşaat atıkları (klozet, fayans kırığı, beton ve tuğla parçaları, halı vb.) ile peyzaj düzenlemeleri ve bahçe bakımlarından çıkan bitkisel atıklar yoğun bir şekilde çöp konteynırlarının etrafında toplanmaktadır. Bu tür katı atıklar evsel katı atıkların toplanması için tahsis edilmiş özel çöp araçları ile toplanamadığı için bertarafı da mümkün olamamakta ve çevre ile görüntü kirliliğine yol açmaktadır. Ayrıca özellikle mobilya atıkları tehlikeli atık kapsamına girdiği için bu tür atıklar çevre için büyük tehlike arz etmektedir. Bu tür atıkların toplanmasında çöp toplayıcılar aktif şekilde rol oynamaktadır. Mahallede evsel katı atıkların ayrışımını sağlayan özel konteynırların sayısının az olduğu ve bunların kullanım alışkanlığının mahalle sakinleri tarafından kazanılmamış olduğu görülmüştür. Mahallede ambalaj atıkları için konulmuş konteynırlara normal çöpler atılmaktadır. Yağ toplama, atık pil vb. konteynırların sayısı ise oldukça azdır (Resim- 8).

4.2. Çalışma alanında katı atık değerlendirmesi

Çalışma alanının günümüzdeki katı atık durumu ile gelecekteki durumunun belirlenebilmesi için öncelikle Yahyakaptan Mahallesi’nin nüfusu tespit edilmiştir (Tablo-6). 2.09 km²’lik yüzölçümü bulunan mahallede nüfus yoğunluğu 9848 kişi /km² dir.

Yıl	Nüfus
2014	20584
2013	19928

TÜİK 2012 verilerine göre Kocaeli ilinde atık hizmeti verilen 13 belediye ve 1509224 kişiden toplanılan yıllık toplam atık miktarı 555061 ton olarak belirlenmiştir. Bu miktar hesaba katıldığında kişi başı üretilen katı atık miktarı 1,01 kg/ gün olduğu anlaşılmaktadır. Hesaplamalarda bu miktar kullanılırsa 2013-2014 yılları arasındaki Yahyakaptan Mahallesi’ndeki katı atık değişimi Tablo- 7’ da verilmektedir.

Yıl	Günlük Miktar (Ton)	Yıllık Miktar (Ton)
2014	20,789	7588
2013	20,127	7346

Tablo- 6’ dan da anlaşılacağı üzere Yahyakaptan Mahallesi’ndeki katı atık miktarındaki yıllık artış %1,61 değerinde olmuştur.

İller Bankası nüfus projeksiyon yöntemine göre ileri yıllardaki nüfus tahminleri yapılırsa Tablo-5’ deki nüfuslara göre Yahyakaptan Mahallesi’ndeki günlük ve yıllık katı atık miktarlarındaki değişiklik elde edilmektedir.

Çalışma alanının nüfus tahmininde İller Bankası yöntemi olarak da bilinen Eksponansiyel (yarı logaritmik) Artış Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde

$$C = \left(\sqrt[a]{\frac{N_y}{N_e}} - 1 \right) \times 100$$

Formülü kullanılmaktadır, formülde;

C : Çoğalma katsayısı

a : İki nüfus arasında geçen süre (yıl)

N_y : Beldenin yeni nüfus sayım değeri

N_e : Beldenin eski nüfus sayım değeri

Temsil etmektedir

İller bankası Şartnamesine göre;

$\bar{C} \geq 3$ ise $\bar{C} = 3$,

$\bar{C} \leq 1$ ise $\bar{C} = 1$ alınmaktadır

Gelecek yılların nüfus tahmini içinse aşağıdaki formül kullanılmaktadır;

$$N_y = N_e \cdot \left(1 + \frac{\bar{C}}{100}\right)^n$$

N_y : Beldenin yeni nüfus sayım değeri

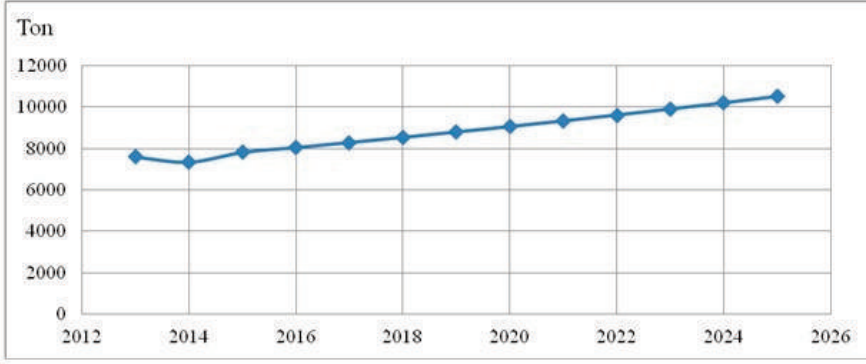
N_e : Beldenin eski nüfus sayım değeri

$\bar{C}$: Çoğalma Katsayısı

Tablo 8: Çalışma Alanındaki yıllara göre nüfus projeksiyonu ve katı atık tahmini

Yıl	Tahmin Edilen Nüfus	Günlük Miktar (Ton)	Yıllık Miktar (Ton)
2015	21202	21,414	7816
2016	21830	22,048	8047
2017	22493	22,717	8292
2018	23167	23,398	8540
2019	23862	24,100	8796
2020	24578	24,823	9060
2021	25315	25,568	9332
2022	26075	26,335	9612
2023	26857	27,125	9900
2024	27663	27,939	10197
2025	28493	28,777	10503

Yukarıdaki tablo baz alınarak Yahyakaptan Mahallesi'nde tahmin edilen yıllara göre katı atıklardaki değişim miktarları hesaplandığında ise Şekil-2'deki veriler elde edilmektedir. 2015 yılında mahalle nüfusunun 21202, günlük katı atık miktarının 21,414 ton, yıllık katı atık miktarının 7816 ton olacağı, 2025 yılında ise mahalle nüfusunun 28493, günlük katı atık miktarının 28,777 ton, yıllık katı atık miktarının 10503 ton olacağı hesaplanmıştır. Görülmektedir ki; İzmit ilçesi Yahyakaptan Mahallesi İzmit'in sosyo- ekonomik yapısı nedeniyle nüfus artışı yaşamakta ve nüfus artışına doğru orantılı olarak katı atık üretmektedir. İlerleyen yıllarda da mahalle nüfusundaki artışla doğru orantılı olarak çıkan katı atık miktarı da artacaktır.

Şekil 2: Yahyakaptan Mahallesi’nde gelecek yıllara ait katı atık miktarı değişim grafiği

Sonuç ve Öneriler

Son yıllarda katı atıklardan kaynaklanan sorunlar ülkemizin en önemli çevre sorunlarından biridir. Nüfus artışına paralel olarak katı atık miktarları da artmakta, özellikle büyük kentlerimizde tüketim alışkanlıklarının değişimine paralel olarak atık kompozisyonu da hızla değişmektedir. İzmit Yahyakaptan Mahallesi devamlı gelişmekte ve büyümekte olan bir sanayi şehrinin katı atık sorunu için seçilmiş önemli bir yerleşim alanıdır. Bu alanda gözlemlenen sorunlara getirilen çözümler Türkiye’nin tüm yerleşim alanları için de uygulanabilir olacaktır. Yapılan inceleme ve gözlemler sonucunda getirilen çözüm önerileri;

- Öncelikle İzmit ilçesinde mahallelere göre detaylı bir katı atık envanterinin hazırlanması gerekmektedir. Bu envantere göre geleceğe yönelik bir katı atık yönetim planı mahalleler bazında hazırlanmalıdır.
- Katı atık ile ilgili yasa ve yönetmelikler kapsamında yerleşim alanlarında çöp toplama koşulları yeniden düzenlenmelidir.
- Yeni ve mevcut yerleşim alanlarında binaların çöp toplama yerleri mimari ile birlikte dış çevre, bina ve çevre ilişkisi dikkate alınarak estetik bir şekilde tasarlanmalıdır.
- Mahallelerde meskenlere ve iş yerlerine ait çöp toplama yerleri nüfus- katı atık oranı ilişkisine göre tasarlanmalıdır.
- Katı atık yönetimi konusunda özel sektörün teşvik edilerek, uygun teknolojilerle yatırım yapmaları sağlanmalıdır.

- Kamuoyu katı atık ve geri kazanım konusunda bilinçlendirilmeli, özellikle ilk-öğretim okullarında daha etkin bir çevre ders programı yapılmalıdır. Bu kapsamda katı atık ve geri kazanım konularında uygulamalı eğitimlere ağırlık verilmelidir.
- Geri kazanım konusunda yapılan çalışmalar süratle yaygınlaştırılmalıdır. Belediyelerin bu konuda faaliyette bulunurken karşılaştıkları bürokratik engeller kaldırılmalıdır. Ayrıca bu tür uygulamalar için belediyeler ve halk özendirilmelidir.
- Çok katlı binalarda çöp toplama bacalarının yapılması az katlı binalar ve sitelerde de çöp toplama odası/ mekânı yapma gerekliliği üzerinde çalışmalar tasarımı dikkate alınmalıdır.
- Evsel atıkların ayrıştırılmasını sağlayacak sistemi, iskânda zorunlu hale getirilmelidir.
- Çöp toplama günlerinin ve hatta saatlerinin dışında binaların önüne çöp konulmasını önleyecek yaptırımlar titizlikle uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2013, http://www.tuik.gov.tr/VeriTabanlari.do?ust_id=109&vt_id=28.

Altunbaş, H.D. (2004). “Kentsel Katı Atıklar ve Yönetimi”, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler*, C. Marin, U. Yıldırım (Ed.), s: 103-124, *Beta*, İstanbul,

Bartone, C. R., (1991), “Institutional and Management Approaches to Solid Waste Disposal in Large Metropolitan Areas”, *Waste Management & Research*, Issue 9.

Bartone, C. R., 1997, “Strategies for Improving Urban Waste Management: A View from the World Bank”, *International Conference on Development and Environmental Impact*, Riyadh, 21-23 September.

Başgelen, N. (1998). *Bir Zamanlar İzmit*. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Demirarslan, D. (1997). *Endüstri Şehirlerinde Orta Gelir Grubundaki İnsanların İhtiyacı Olan Toplu Konutların İç Mekân Kullanım Alanları Standartlarına İlişkin Sistem Önerilerinin Geliştirilmesi ve Ülkemizden İzmit Örneği*, MSÜ Fen Bilimleri Ens., Dr. Tezi. İstanbul.

Demirarslan, K.O. (2005), *Kentleşme ve Çevre Sorunları Bağlamında Katı Atıklar ve Kocaeli Örneği*, KOÜ Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi.

Güler, Ç., Çobanoğlu, Z. (1994). Tehlikeli Atıklar. Ankara, TC. Sağlık Bakanlığı Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:30.

Kocaeli atık Envanteri, 2013.

Ross, A.Ç. (2007). Antik İzmit Nikomedyası. İstanbul, Delta Yayınları.

Verasimos, S. (1993). Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri, (Çeviren Şirin Tekeli), İstanbul, İletişim Yayınları.

<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/KOCAELI.pdf>, erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

<http://www.kocaeli.bel.tr/icerik/izmit/2415/19066>, erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5747.html>, erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

<http://keos.izmit.bel.tr/keos/>, 12 Eylül 2015.

<http://keos.izmit.bel.tr/keos/>, 13 Eylül 2015.

http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu, 08 Ağustos 2015.

http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu, 09 Ağustos 2015.

<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/izmitin-kuzeydogusunda-yeni-bir-kent-yukselecek-544276h.htm>, erişim tarihi: 11 Eylül 2015.

http://www.nufusu.com/ilce/izmit_kocaeli-nufusu, erişim tarihi: 14 Eylül 2015.

<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/izmitte-bir-gunde-cikan-cop-miktari-638785h.htm>, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

<http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/KOCAELI.pdf>, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

<http://www.mansetkocaeli.com/kategori/guncel/haber/yahya-kaptani-cop-goturuyor/47087>, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

<http://www.kocaeligazetesi.com.tr/cope-atilan-izmarit-park-halindeki-araci-yakti-634795h.htm>, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kemal_Ahmet_Arû, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-4.pdf, erişim tarihi: 24 Eylül 2015.

TURİZMİN TARİHİ DOKU VE YAPILAR ÜZERİNDEKİ MEKÂNSAL ETKİLERİ: ALAÇATI MAHALLESİ, KEMALPAŞA CADDESİ ÖRNEĞİ¹

Ezgi ACER

Yüksek Şehir Plancısı, İzmir Büyükşehir Belediyesi

Yrd. Doç. Dr. **Ahu DALGAKIRAN ERDOĞAN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

1. Giriş

Dünya’da 1990’lı yılların başında kamu ve özel sektör ortaklığına temellenen, rekabet ve girişimciliği arttıran neoliberal ekonomi politikaları, iş gücüne ve emeğe dayalı üretimin yerini sermaye odaklı üretimin aldığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Kentler de küresel sermayeyi çekebilmek adına girişimci yönlerini güçlendirerek, birbirleriyle rekabet ettikleri bu sürecin içine katılmışlardır. Rekabetin fiziki mekâna yansımaları kent çeperlerinde kapalı lüks konut projelerinin, tarihî kent merkezlerinde ise yüksek standartlı ofis, konut ve turizm işlevli projelerin üretilmesi biçiminde olmuştur. 2000’lerin başından itibaren yeni bir yapılanma süreci ile birlikte, üretilen yapıları çevrelerin, yeni çıkarılan veya değiştirilen yasal düzenlemeler ve politikalar ekseninde gelişmesine olanak sağlanmıştır. Süreç içerisinde yatırımların büyük sermayenin eline geçmesiyle güçlenen rekabet, bölgeler arası çeşitliliğin ve farklılığın giderek artmasına neden olmuştur.

---

1 Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü’nde Yrd.Doç.Dr. Ahu Dalgakıran Erdoğan danışmanlığında yürütülen, Ezgi Acer tarafından hazırlanan ve 03.02.2015 tarihinde kabul edilen “2000 Sonrası Süreçte Turizm Eksenli Yeniden Yapılanmanın Kentsel Mekan Üzerindeki Etkileri: Alaçatı Kentsel Sit Alanı Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

Yapılı ve doğal çevrelerde sermaye odaklı rantın sağlandığı, ekonomik pazarın içinde yer alan üretim şekillerinden biri turizm sektörüdür. Küresel gelişmeler ve ulusal politikalarla birlikte son süreçte güçlü bir sektör haline gelen turizm, coğrafi konumu ve tarihsel gelişimiyle büyük bir zenginliğe sahip olan ülkemizde ekonomik kalkınmanın sağlanmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Bu nedenle günümüzde turizme hizmet edebilecek doğal ve tarihsel değerlere sahip yerleşmeler, sözü edilen ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir bileşen konumuna gelmişlerdir. Kıyı alanları ve doğal, tarihsel, arkeolojik değeri yüksek olan bölgeler, ulusal ölçekte geliştirilen teşvikler, yasal düzenlemeler ve yatırımlarla desteklenirken, kaçınılmaz bir biçimde rant odaklı kontrolsüz bir gelişmenin içerisine girmiştir.

Bu çalışma kapsamında 2000’li yılların başında turizme eklenerek kısa sürede önemli bir turizm destinasyonu haline gelen İzmir ili, Çeşme ilçesine bağlı Alaçatı mahallesinde bu dönemden itibaren yaşanan çarpıcı değişim ve dönüşüm konu alınmakta ve bu durum yerleşmenin önemli ticari akslarından biri olan Kemalpaşa Caddesi özelinde incelenmektedir. Zengin doğal, tarihi ve kültürel potansiyellere sahip Alaçatı’da 2000’lerin başından itibaren turizm etkinliğinin artmasıyla birlikte özellikle kentsel sit alanı içinde yer alan yapılar, koruma-kullanma dengesi gözetilmeksizin kontrolsüz bir şekilde fonksiyonel değişime uğramış, taşınmazlar sık ve hızlı bir biçimde el değiştirmeye başlamıştır. Günümüzde de devam eden tarihi yapı stoğunda yaşanan bu işlevsel değişiklikler, geçmişten bugüne varlığını sürdüren yapıların zarar görmesine neden olmakta ve mahallenin yapılarıyla ve yaşayanlarıyla korunarak sürdürülebilirliğine yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

Çalışmanın en temel amacı, Alaçatı kentsel sit alanı içinde yer alan yapıların turizme hizmet edecek şekilde yeniden işlevlendirilmesi biçiminde ortaya çıkan turizmin tarihi dokuya müdahalesinin, yerleşmenin mekânsal yapısı üzerindeki mevcut ve olası etkilerini analiz etmektir. Bu doğrultuda geçmişte farklı amaçlarla kullanılan tarihi yapı stoğunun kısa süre içinde kafe, restoran, butik otel vb. kullanımlara dönüştürülmesinin ve mülkiyet üzerinde sıklıkla yaşanan el değiştirmelerin mekânsal tüketimi nasıl hızlandırdığı Alaçatı’nın önemli aksını oluşturan Kemalpaşa Caddesi özelinde ortaya konmuştur.

Çalışma kapsamında, uzaktan algılama yöntemiyle cadde üzerinde bulunan yapıların 2000-2014 yılları arasında gerçekleşen kullanım değişikliklerine ve 1970-2014 yılları arasında gerçekleşen mülkiyet durumlarındaki el değiştirmelere ilişkin verilerden yararlanılmıştır. Mevcut durum, turizme eklenme ile birlikte yapıları çevreye yönelik gündeme gelen müdahalelerin, tarihi dokuyu ve çevresini çarpıcı bir biçimde dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Sözü edilen dönüşüm hiç şüphesiz mekânsal yapı üzerinde olduğu kadar mahallenin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde de etkili olmuş, birçok yaşayan için taşınmazını girişimcilere satmak eko-

nomik açıdan daha cazip hale gelmiştir. Ancak bu çalışma, sosyo-ekonomik yapıdan ziyade mekânsal yapıda meydana gelen değişimleri ve etkilerini konu almaktadır.

Çalışma kapsamında ilk olarak kuramsal çerçeveye açıklık getirmesi açısından, 2000 sonrası turizm sektörünün kentleşme süreçlerine etkisine ilişkin ulusal turizm politikaları ve uygulamalarına dair bir ele alış gerçekleştirilmiş, ardından değerlendirmeler yerleşimin turistik kullanımlar açısından en önemli aksını oluşturan Kemalpaşa Caddesi'ne odaklanmıştır. Bu amaçla 2006, 2010 ve 2014 yılı zemin kat kullanım değişiklikleri ve Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılar özelinde 1970 yılından itibaren onar yıllık dönemler içinde mülkiyet yapısında gerçekleşen değişimler analiz edilmiştir. Böylelikle kullanıma yönelik müdahaleler ve bu müdahalelerin sonucunda ortaya çıkan mekânsal değişimler ortaya konmuştur. Son olarak turizmin tarihi doku içinde yer alan yapılara olan müdahalesini sınırlandıran ve Alaçatı'nın özgün dokusuna, değerlerine ve yaşayanlarına saygılı, yerel halkı ekonominin içine katarak yerel ekonomik kalkınmanın sağlanmasını hedefleyen öneriler geliştirilmiştir.

2. 2000 Sonrası Türkiye'de Turizmin Gelişimi

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentler, ulaşım ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmelerle göç almaya başlamış ve hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır. Nüfus artışıyla beraber kentsel mekânlar, farklı şekillenme süreci göstermeye ve postmodern planlama sürecine girmeye başlamıştır. Küreselleşmenin, bilginin metalaştırılmasının, tüketimciliğin ve otoritenin parçalara ayrılmasının sonucu olarak ortaya çıkan postmodern anlayış zamanla planlama açısından bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Tüketim odaklı, parçacıl planlarla şekillenen kentler, modernizmde ortaya konulan ulusal kültür ve tarih kavramından uzaklaşmış, çeşitliliğin ve farklılığın mekânı olarak ortaya konulmuştur. Küresel kentlerin oluşabilmesi için ülkeler ürettikleri politikalarla beraber, turizm, ekonomi, finans ve kültür alanlarında atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Büyük kentsel projeler, yeni turizm merkezlerinin ve ikincil konut alanların oluşturulması kentsel rant alanlarının yaratılmasına neden olmuş, böylece küreselleşmeyle gelen hızlı ve çarpıcı bir tüketim sürecine girilmeye başlanmıştır.

Türkiye'de turizm sektörünün önemi planlı dönem öncesinden itibaren anlaşıl-maya başlamıştır. Cumhuriyet'in ilan edildiği yıldan itibaren turizmin gelişmesi adına adımlar atılmaya başlanmış ve örgütlenmenin önemi vurgulanmıştır. 1940 yılından itibaren turizm etkinlikleri düzenlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır. Turizmin geliştirilmesine yönelik ilk yasal düzenleme 24.03.1950 tarihinde kabul edilen 5647 sayılı "Turizm Müesseselerini Teşvik Kanunu"dur. Bu kanunla bera-

ber hangi işletmelerin teşviklerden yararlanacağını belirlenmesi ve işletmelerin denetlenmesine ilişkin uygulamalar Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir.

1960 yılında planlı döneme geçiş ile birlikte ülkesel ölçekte sektörel hedefleri, politikaları ve ilkeleri belirleyen beş yıllık kalkınma planları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu dönemle beraber turizm teşkilatlanmasında kurumsallaşmanın gereği ortaya çıkmış ve “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı” kurulmuştur. 1980’li yılların başına gelindiğinde ise devlet yeni bir yapılanma sürecine girmiş ve ekonomi, sermaye odaklı gelişim göstermeye başlamıştır. Bu süreç aynı zamanda kentleşmenin de sermaye elinde şekillenmesinin yolunu açmıştır. 1980 yılından itibaren ekonomik sıkıntıların döviz girdisi sağlayarak giderilmesi yönünde alınan kararlar doğrultusunda turizm, gelişme göstermeye ve ekonomik pazarın içinde yerini almaya başlamıştır (Emekli, 2005). Yeni yapılanma ile beraber 01.01.1982’de yürürlüğe giren 25.11.1981 gün ve 4-909 sayılı devlet başkanlığı onayı ile ayrı birer bakanlık olan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile Kültür Bakanlığı tek bir bakanlık bünyesinde birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı oluşturulmuş (URL 1) ve kurumsallaşma tek bir çatı altında toplanmıştır.

Türkiye, 1980 yılı ve sonrasında hâkimiyet kazanan neo-liberal ekonomi politikaları ekseninde ekonomik, toplumsal, mekânsal ve sosyal anlamda radikal değişimlerin yaşandığı bir döneme girmiştir. İthalat üzerindeki yasakların kaldırıldığı bu dönemde uygulanan büyüme stratejisi temel olarak verimlilikte artış sağlamayı ve uluslararası pazarlarla bütünleşerek ekonominin rekabet gücünü artırmayı amaçlamıştır. “Türkiye örneğinde olduğu gibi, 1980 öncesinde sanayiye öncelik veren devlet stratejileri, ithal ikameci politikaların sona erip, dışa açık büyüme modeline geçişle birlikte, rant sektörlerini ve özel olarak da kent mekanını çarpıcı biçimde daha karlı hale getirmiştir” (Şengül, 2001a, s.31). Kentlerdeki rant alanları yatırımcılar için rekabetin olduğu mekânlar haline gelmeye başlamış, turizm sektörüne alan yaratmak üzere tarım ve orman arazilerine yasal düzenlemeler oluşturulmaya başlanmıştır.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de, neo-liberal politikaların daha kararlı bir biçimde sürdürüldüğü uzun bir sürece girilmiştir. 01.08.2003 tarihinde Turizmi Teşvik Kanunu’nda Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinin (KTKGB) belirlenmesi hükmüne yer verilerek değişiklik yapılması yabancı ve yerli sermaye yatırımlarının önünü açmıştır. Düzenlemeler ile beraber kıyı alanlarında sadece turizm potansiyeli yaratan bölgeler belirlenmemiş, aynı zamanda konut, ticaret ve eğlence kullanımının yapılabilmesine de zemin oluşturulmuştur. Gerek Kıyı Kanunu gerekse Turizm Teşvik Kanunu üzerinde yapılan değişikliklerle beraber kıyı kullanımında deniz üstü yapıların bulunduğu port projeleri (Galataport, Zeytinburnuport, Egeport, Port Alaçatı, Port Bodrum vb.) üretilmeye başlanmıştır. Daha

sonra korunan alanlar ile kültür ve tabiat varlıklarına yönelik çıkarılan yasal düzenlemelerle beraber turizm politikaları büyük sermaye odaklı yatırımların gözdesi haline gelmiştir (Bal, 2011). Kanundaki değişiklik yerli ve yabancı sermaye yatırımlarının önünü açmakla beraber, kıyı alanlarında ve turizm potansiyeline sahip olan bölgelerde konut, ticaret ve eğlence kullanımlarının da yapılmasına imkân sağlamıştır.

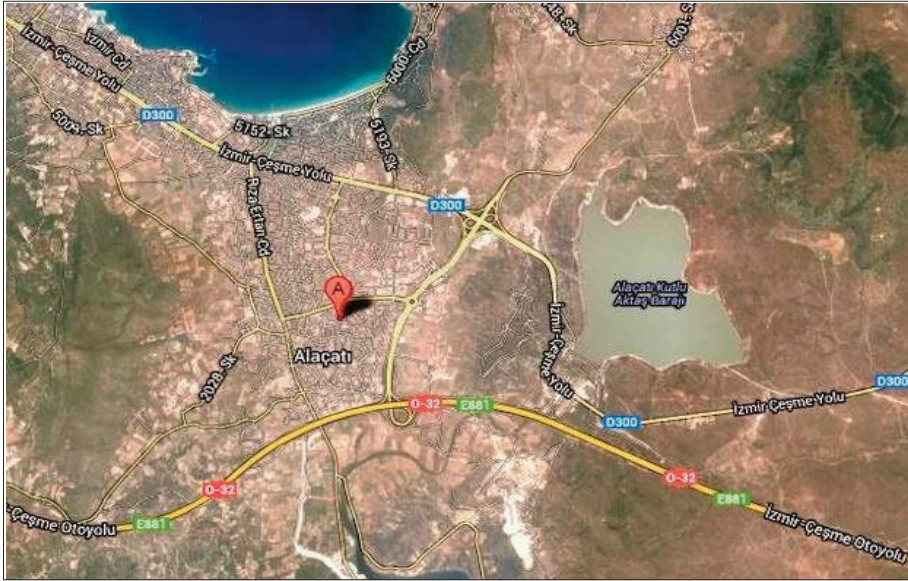
3. Turizm Politikaları ve Yatırımları Ekseninde Alaçatı'da Mekânsal Gelişim Süreci

İzmir ili, Çeşme Yarımadası'nın güneyinde yer alan Alaçatı, Çeşme ilçesine bağlı belde belediyesi iken, 06.12.2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile tüzel kişiliği kaldırılarak mahalle statüsüne dönüştürülmüştür. Alaçatı, sahip olduğu doğal özellikleri ve nitelikli yerleşim dokusuyla diğer kıyı yerleşmelerinden farklı bir yapıya sahiptir. Rüzgar açısından önemli bir potansiyele sahip yerleşmede hem uluslararası ölçekte sörf yarışmaları gerçekleştirilmekte hem de rüzgar tribünleri kullanılarak enerji elde edilmektedir. 1980'lere kadar ekonomisi tarıma dayalı olan Alaçatı, 1982 yılında merkezi hükümet tarafından Turizm Merkezi ilan edilmiştir. Neo-liberal politikalar doğrultusunda otel ve pansiyon kullanımlarının yaygınlaştırılması amacıyla teşvikler verilmiş, turizm yerleşmenin ekonomisi içinde yerini almaya başlamıştır.

Alaçatı, Türkiye'nin ilk sörf merkezine ev sahipliği yapması ve büyük sermaye yatırımlarıyla adını duyurmasıyla bu sürecin içinde yer almıştır. Yerleşmenin hızla yükselişinin ve gelişmesinin ilk adımı 1996 yılında İstanbullu bir girişimcinin eski bir taş evi yenileyerek otel kullanımına açmasıyla başlamıştır. 1998 yılında İzmir-Çeşme otoyolunun tamamlanması ve hizmete açılmasıyla Alaçatı'nın diğer yerleşmelerle ve kentlerle olan ilişkisi güçlenmiştir. Günümüze kadar varlığını sürdüren tarihi yapı stoğu, yerleşmenin her mevsim tercih edilmesinde ve dinamik bir yapıda kalmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Alaçatı'nın geleneksel dokusunun yer aldığı bölge, İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu (KTVKK)'nin 01.07.1998 tarihli kararı ile Kentel Sit Alanı olarak ilan edilmiş, 04.06.2004 tarihli kararı ile sit alanı sınırları genişletilmiştir. 2002 yılında 1/1000 ölçekli Alaçatı (İzmir) Turizm Merkezi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu üzerinde değişiklik yapılarak liman bölgesinde mülkiyeti hazineye ait olan ve mevcut durumda Port Alaçatı projesinin bulunduğu parsel 49 yıllığına Turizm Tesis Alanı ve 20 yıllığına Günöbirlik Turizm Tesis Alanı olarak tahsis edilmiştir.

Turizmin Tarihi Doku Ve Yapılar Üzerindeki Mekânsal Etkileri:
Alaçatı Mahallesi, Kemalpaşa Caddesi Örneği

Şekil 1. Yerleşmenin konumu ve yakın çevre bağlantıları

2005 yılında 58. ve 59. Hükümet tarafından Acil Eylem Planı kapsamında ele alınan Turizm Kentleri Projesi ile beraber Çeşme Paşalimanı Bölgesi, Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak ilan edilmiş, bölgenin sınırlarının belirlenmesiyle birlikte 2006 yılında 1/25.000 Ölçekli Çeşme-Alaçatı-Paşalimanı KTKGB Çevre Düzeni Planı onaylanmıştır. Çevre Düzeni Planı içerisinde alışveriş merkezleri, yat limanı, kongre merkezi, rekreatif ve sportif alanlar gibi fonksiyonlara ait plan kararları belirlenmiştir. Bir yandan turizm politikaları ve plan kararlarıyla Alaçatı'ya gelecek olan büyük sermaye grupları belirlenirken, diğer yandan yerleşime ait plan kararları da uygulamaya geçmeye başlamıştır.

1/1000 Ölçekli Çeşme-Alaçatı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı'nda "Kentsel Tasarım Proje Alanı" olarak belirlenen Alaçatı Değirmenaltı Meydanı için Alaçatı Belediyesi tarafından 2008 yılında yarışma düzenlenmiştir. Hurdalık, gecekondu dükkânlar, düzensiz olarak kullanılan araç otoparkı ve bankamatikler barındıran bu alanın dönüşümü için hazırlanması talep edilen projede birbirinden kopuk olan tarihi doku, çevre yollar ve yel değirmenlerinin bağlantılı olması hedeflenmiştir. Yarışma sonucunda kabul edilen projede alan Alaçatı'nın giriş kapısı olarak tasarlanmış, yaya yolları oluşturulmuş, yel değirmenleri restore edilmiş ve kafe ve dükkânlar için yeni mekânlar belirlenmiştir. Projenin uygulamaya geçmesiyle beraber Alaçatı cazip bir turizm merkezi haline gelmeye başlamıştır (Arkiv, 2010).

4. 2000 Sonrası Kemalpaşa Caddesi Arazi Kullanım Durumunun İncelenmesi

Alaçatı'nın en önemli aksını oluşturan Kemalpaşa Caddesi, 2000 yılı sonrası hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim, hem yapıların kullanım durumlarını hem de mülkiyet sahipliğini etkilemiştir. 2000-2006 yılları arasında kurumlara ait veri bulunmadığı için sayısal veriler 2006 yılı başlangıç alınarak incelenmiştir. 2006 yılında Alaçatı Belediyesi tarafından, 2010 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü tarafından yapılan ve çalışma kapsamında 2014 yılının Ocak ve Temmuz aylarında gerçekleştirilen arazi kullanım durumları incelenmiştir.

Harita 1. 2006-2010-2014 yılları Kemalpaşa Caddesi arazi kullanım durumları

Lineer bir aks olan ve batı-doğu doğrultusunda uzanan yaklaşık 800 metre uzunluğundaki Kemalpaşa Caddesi, üzerinde barındırdığı nitelikli tarihi yapı stoğu ve sokak dokusu özellikleri açısından yerleşmenin popüler hale gelmesinde önemli rol oynamıştır. Ziyaretçilerin caddeye gösterdiği ilgi, cadde üzerinde yer alan yapıların turizm endüstrisinin parçası olacak kullanım biçimlerine dönüşmesine ivme kazandırmıştır. 2006 yılında Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan yapıların ticaret ve boş (kullanımda olmayan) kullanımda olduğu görülmektedir. 2010 yılı analizleri ise 2006 yılında Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan ticaret ve boş kullanımlarının yerini ticaretin yanı sıra restoran, otel ve konut kullanımlarının aldığı ortaya koymaktadır. 2014 yılını incelediğimizde ise ticaret ve restoran kullanımları ile yoğunlukta olduğu görülmektedir. 2006 yılında Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan ticaret, boş ve konut kullanımlarının yerini, 2014 yılında ticaret ve restoran/kafe kullanımları almıştır. Turizm sektörünün Alaçatı'da gösterdiği ilerleme kullanım değişimlerinde kendini göstermektedir.

5. 2000 Sonrası Kemalpaşa Caddesi Üzerindeki Mülkiyet Durumlarında El Değiştirmelerin İncelenmesi

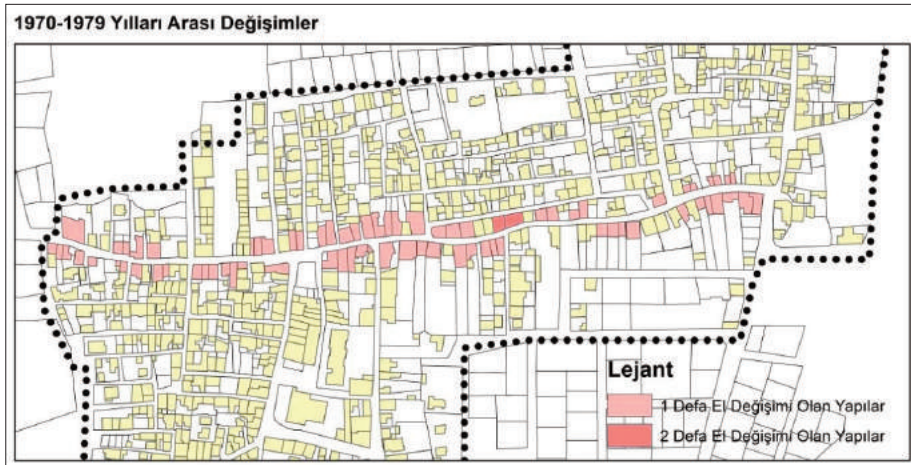
Alaçatı'nın ticari ve turistik açıdan en yoğun kullanılan caddesi olan ve kentsel sit alanı içinde yer alan Kemalpaşa Caddesi, üzerindeki zemin kat durumları incelendiğinde ticaret, hizmet, restoran/kafe ve otel kullanımlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Cadde üzerinde yer alan yapıların mülkiyet sahipliğindeki değişimler de mekânın şekillenmesinde rol oynayan önemli bir faktördür.

Şekil 2. Kemalpaşa Caddesi'nden görünüm

Özellikle 2000 yılı sonrasında yerleşmede turizmin gelişmesiyle beraber mülkiyet sahipliğinde de hızlı bir değişim gerçekleşmiştir. Çalışmanın bu bölümünde 2014 yılı Ocak ayında İzmir Çeşme Tapu Müdürlüğü'nde yapılan arşiv araştırması sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmış ve 1970-2014 yılları arasında geçen onar yıllık dönemlerde Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapıların mülkiyet değişiklikleri ortaya konmuştur.

1970-1979 Aralığı: Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan toplam 104 adet yapı üzerinden yapılan inceleme sonucunda 1970-1979 yılları arasında 77 adet yapının mülkiyet durumunda değişim gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu yapıların 75 adedinde bir kere, 2 adedinde ise iki kere el değiştirme gerçekleşmiştir. Tapu kayıtları, bu dönemde yapıların büyük bir kısmının konut olarak kullanıldığını, değişikliklerin ise cadde üzerinde homojen bir dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur.

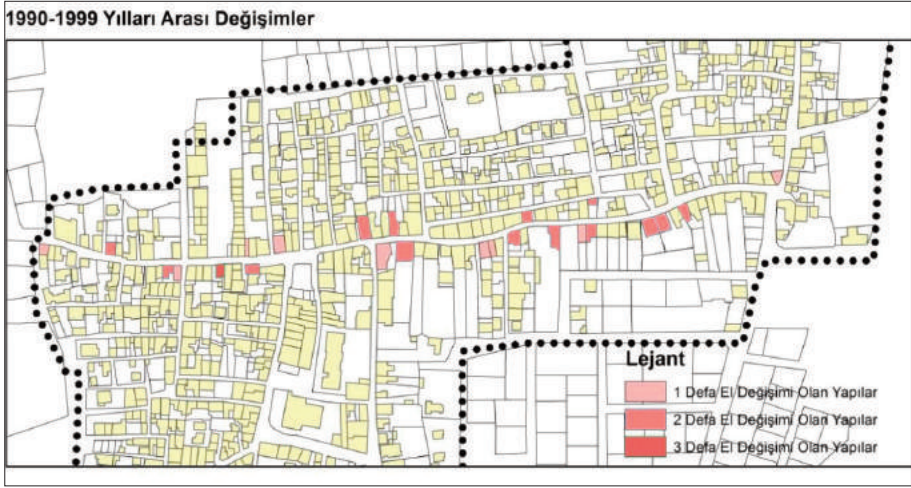

Harita 2. 1970-1979 yılları arası Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılara ait el değiştirme sıklığı

1970-1979 yılları arasında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından Kemalpaşa ve Mithatpaşa Caddeleri korunacak sokaklar olarak ve ilk kentsel sit alanı sınırı belirlenmiştir. Bununla beraber 1/5000 ölçekli Alaçatı Revizyon Nazım İmar Planı, 1964 ve 1973 yıllarında iki kez revize edilmiştir. Alınan bu kararların etkileri yapılar üzerindeki el değişimlerine ve fonksiyon kullanımına yansımış ve on yıllık süreç içerisinde toplam 79 defa el değişikliği gerçekleşmiştir.

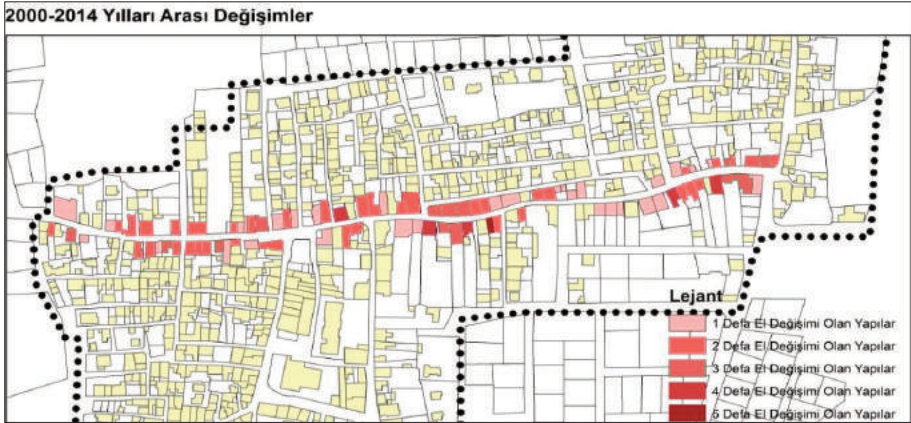
1980-1989 Aralığı: 1980-1989 yılları arasında mülkiyet üzerindeki değişiklikler 104 adet yapının 24'ünde gerçekleşmiştir. Yapıların 16 adedi bir defa, 8 adedi ise

Harita 4. 1990-1999 yılları arası Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılara ait el değiştirme sıklığı

2000-2014 Aralığı: Son olarak 2000-2014 yılları arasına geldiğimizde önceki yıllara göre çok daha çarpıcı bir sonuç görmekteyiz. İncelenen yıllar arasında toplam 104 adet yapı üzerinden 88 adedinde el değişikliğinde bulunduğu belirlenmiştir. 88 adet yapının 31 adedinde bir defa, 37 adedinde iki defa, 14 adedinde üç defa, 5 adedinde dört defa ve 1 adedinde beş defa el değişikliğine gidilmiştir.

Harita 5. 2000-2014 yılları arası Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılara ait el değiştirme sıklığı

2000 yılından itibaren turizm sektörünün yerleşmede ve ekonomisinde önem kazanmasıyla Alaçatı'nın en önemli aksı olan Kemalpaşa Caddesi'nde de yapıların mülkiyetinde gerçekleşen hızlı değişim etkilerini göstermiştir. Zira süreç içerisinde yapılar sadece el değiştirmekle kalmamış aynı zamanda kullanımlarını da değiştirmeye başlamıştır. Günümüzde konut kullanımı neredeyse yok denecek kadar azdır. Kullanımların büyük bir kısmını ise ticaret, restoran ve kafe ile otel ve pansiyon kullanımları oluşturmaktadır.

2000-2014 yılları arasında cadde üzerinde yer alan yapıların mülkiyet durumunda toplam 172 defa el değişikliği gerçekleşmiştir. Yıllar içerisindeki sonuçlar karşılaştırıldığında en çarpıcı değişimin 2000 yılından itibaren gerçekleştiğini görmekteyiz. Yapılar üzerindeki bu değişim, mekânların tüketimini ve yapıların kalitelerinin değişimini de hızlandırmıştır.

6. Sonuç

Alaçatı, büyük sermayeyi elinde bulunduran aktörler tarafından şekillenen, kıyı potansiyelinin yanı sıra tarihi ve kültürel değerleri barındıran bir yerleşmedir. 2000'li yılların başında bir kasaba halindeyken zamanla turizm sektöründe gelişme göstererek günümüzde önemli bir turizm destinasyonu haline gelmiştir. Yerleşme, Port Alaçatı projesinin hayata geçmesiyle diğer yatırımcıların dikkatini çekerek gelişmeye başlamış, sörf alanlarının yanı sıra tarihi dokusunun güzelliği keşfedilerek turizm alanında çeşitlilik gösteren bir oluşum içerisine girmiştir. Günümüzde Alaçatı'nın tarihi dokusu turizm alanı için bir dekor, turizm ise rantın önünü açan bir araç haline gelmeye başlamıştır. Yerleşmenin turizm anlayışı ve turist profili markalaşmanın önünü açmış, mekânın metalaşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, mekânsal yatırımlara olan ilgi sosyal projelerin azalmasına ve yaşayan sakinlerin yaşam giderlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Markalaşmanın da artmasıyla beraber bu durum zaman içerisinde yerleşmede yaşayan sakinlerin yaşam giderlerinin de artmasına neden olmuş ve onları alanı terk etmeye yönlendirmiştir.

Alaçatı'da turizmle beraber gerçekleşen hızlı dönüşüm bir taraftan bakımsız kalmış tarihi yapılarda iyileşmeler sağlarken, diğer taraftan fiziki altyapısı sabit kalsa da yapılarda işlev ve el değişimine neden olmuştur. Bu değişim mekânla beraber toplumsal yapıyı da etkilemiş başlarda göç alan yerleşme son yıllarda göç vermeye başlamıştır. Büyük sermayelerin ve kültür yatırımlarının tarihsel bir perspektife yerleşmesi sadece yerleşmeyi değil, yerleşmenin çevresini de etkilemiştir. Adını görsel ve işitsel basının da etkisiyle duyurmaya başlayan Alaçatı markalaşarak, üst gelir gruplarının tercih ettiği bir mekân haline gelmeye başlamıştır. Tarihi doku zamanla rant elde etmek amaçlı bir dekor olarak görülmüştür. Dolayısıyla

emlak yatırımcılarının ilgisi ve emlak fiyatlarının artması yerleşmede ciddi bir dönüşüm getirmiştir.

Son yıllarda mimarisi, turistik cazibesi, kültür ve sanat etkinlikleri ve ekonomik sektörüyle beraber küresel sermayenin dikkatini çeken Alaçatı, yapıların sık işlev ve el değiştirmesiyle hızlı bir şekilde tüketilmesinin önünü açmıştır.

Yapılan analiz çalışması ve değerlendirmeler doğrultusunda mevcut durumun iyileştirilmesine yönelik olarak aşağıdaki mekânsal stratejileri geliştirmek mümkündür;

- Tarihi dokunun korunmasına ve sürdürülebilir olmasına ilişkin stratejiler geliştirilmeli, hızlı tüketimin önüne geçilmelidir.
- Sit alanının sınırı genişletilerek tescilli yapı sayısı artırılmalı, yapıların korunmasına ilişkin önlemler alınmalıdır.
- Yapılara ilişkin restorasyon çalışmalarının desteklenmesi için özel ve tüzel kişiler ve kuruluşlar teşvik edilmeli, yapıların korunmasına ilişkin yaşayan halk bilinçlendirilmelidir.
- Yerleşim içerisinde yaşayan sakinlerin gürültüden rahatsız olmadan yaşayabilmeleri için restoran bölgeleri, otel bölgeleri gibi alanlar oluşturulmalıdır. Bununla beraber, kullanımlarda ölçek ekonomisinden yararlanarak ekonomik dengenin iyileştirilmesi ve yapılarda hızlı el değişimlerinin azaltılması sağlanmalıdır.
- Kültürel ve tarihi mirasa sahip alanda turizm amaçlı yatırımların koruma-kullanma dengesi gözetilerek uygulanması gerekmektedir.
- Büyük ölçekli sermaye yatırımlarının oluşturduğu parçacıl plan çözümleri yerine, tarihi ve kültürel mirası kapsayacak şekilde oluşturulan bütüncül bir planlama yaklaşımı benimsenmelidir. Bu nedenle planlama sürecinde, öncelikle tüm hatlarıyla incelenmiş bir ön fizibilite çalışması yapılmalıdır.
- Planlama süreci, mekânsal yapının yanı sıra ekonomik ve toplumsal yapıya ilişkin analizler doğrultusunda bir envanter çalışması oluşturularak temellenmelidir.
- Envanter çalışmasında arazi kullanım çalışmasının yanı sıra mekânsal yapının daha iyi analiz edilebilmesi için mülkiyet durumlarındaki değişime ilişkin bir rapor oluşturulmalıdır. Bu bağlamda; yerel yönetim, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, yatırımcılar ve yerel halk bir arada ortak bir paydada buluşturularak projeler üretilmeli ve buna uygun stratejik ve mekânsal planlama çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Arkiv, (2010). *Alaçatı Değirmenaltı meydanı kentsel tasarım yarışması*. 16 Ocak 2015, <http://v2.arkiv.com.tr/p9428-alacati-yeldegirmenleri-parki-ve-girismeydani-kentsel-tasarimi.html>.

Bal, E. (2011). *Türkiye’de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği’nde turizm politikaları ve Türkiye’de kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14 (2005), 99-107, İzmir.

Şengül, T.H. (2001a). *Kentsel çelişki ve siyaset* (1. Baskı). İstanbul: WALD: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi.

URL 1 http://www.rehberobasi.org/forum_posts.asp?TID=706

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
39. KOLOKYUMU

“MÜDAHALE MÜCADELE
ve
PLANLAMA”

Cilt II

5-6-7-8 Kasım 2015
KTÜ - Trabzon

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
39. KOLOKYUMU
“Müdahale Mücadele ve Planlama”
Bildiriler Kitabı
Cilt II

İletişim:
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 417 87 70
Faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık
Şelale Balambar - Sultan Karasüleymanoğlu -
Cansu Demir -Esen Berber - Ayhan Erdoğan

Grafik ve Baskıya Hazırlık
Leda Ajans
M. Gürbüz FEHİM

Baskı
Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alınteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605- ??????????????

Ankara, Ekim 2016

İÇİNDEKİLER

5A. OTURUM - 6 KASIM 2015

Planlama Eğitimi

Oturum Başkanı: Öğr. Gör. Dr. Nilgün KİPER 595

Neoliberal Düzendeki Üniversite,
Şehir Planlama Eğitimi ve Devrimci Planlama Üzerine Bir Deneme:
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Örneği
Araş. Gör. Dr. Burak BÜYÜKCİVELEK 597

Planlama Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN 614

5B. OTURUM - 6 KASIM 2015

Turizm ve Kıyı Alanlarında Müdahale; Çevresel Sürdürülebilirlik

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Aygün ERDOĞAN 633

“Yaşanabilir Kentler” Yaklaşımının,
“Kentsel Adalet” Bağlamında İrdelenmesi
Araş. Gör. Seda SAKAR 635

35 Yıldır Geleceğin Turizm Çeşidini Beklemek:
Yayla Turizminde Nerede Hata Yapıyoruz?
Yrd. Doç. Dr. Emrah YALÇINALP 648

Sürdürülebilirlik, Medya Etkisi ve Tüketim Unsuru İlişkisinin
İstanbul’daki Kapalı Siteler Üzerinden İncelenmesi
Araş. Gör. Ayşe AKBULUT - Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK 660

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ’ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı
Prof. Dr. Hülagü KAPLAN - Yağmur ÖCAL 681

ÖĞRENCİ PANELİ - 6 KASIM 201

Doğayı ve Yaşamı Savunmak

Oturum Başkanı: Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN 699

6A. OTURUM - 7 KASIM 2015

Planlama Hukuku ve Yasal Düzenlemeler

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK 719

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu Çerçevesinde
İlgili Davaların Değerlendirilmesi

Güneş Uyaniker - Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK 721

Koruma Amaçlı İmar Planları ile
Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanmasındaki
Yasal Çerçeveye Yönelik Bir İrdeleme

*Araş. Gör. Serkan GÖKALP
Yrd. Doç. Dr. Yasemin SARIKAYA LEVENT 734*

Kentsel Dönüşüm Alanındaki Yasal Düzenlemelerin
Neoliberal Kentsel Politikalar Ekseninde Deşifasyonu

Yrd. Doç. Dr. Eylem BAL 750

6B. OTURUM - 7 KASIM 2015

Mevzuat Değişiklikleri,

Mekansal Yeniden Yapılanma ve Planlama

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL 759

Büyükşehir Düzeyinde Yeniden Ölçekleme Sürecinin
İmar ve Planlama Sürecinde Yarattığı Boşluklar: Ankara Örneği

Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN 761

Denizli Örneğinde Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma ve
Yasal ve Yönetimsel Değişimlerin Korelasyonu

Yrd. Doç. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ - İrfan NAS 772

Büyükşehir Modelinde Katılımsız Plansızlık:
Hatay Büyükşehir Belediyesi Örneği

Araş. Gör. Zehra KURT - Araş. Gör. Zehra GÜNGÖRDÜ 785

Planlama Hukuku ve Yasal Değişiklikler, İnşaat Sektörünün Planlama
Üzerindeki Etkileri -“Esnek Planlama Rejimi Baskısı Altında
Katı Bir İmar Rejiminin Uygulanabilirliği:

Boğaziçi Alanında Zorlu Center Örneği”
Araş. Gör. Arzu ERTURAN - Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK 797

7A. OTURUM - 7 KASIM 2015

Müdahale Biçimi Olarak Kentsel Dönüşüm

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Tolga ÇİLİNGİR 815

Dönüşüme Çeyrek Kala Fatih Sultan Mehmet Mahallesi: İstanbul'un
Bir Gecekondu Mahallesi'nde Mekânsal Dönüşüm ve Katılım
Yrd. Doç. Dr. Ebru KAMACI - Dr. M. Anıl ŞENYEL 817

Narlidere'nin (Son) Dönüşümü
*Yrd. Doç. Dr. Sultan KAVİLİ ARAP - Dr. Elif GÖZLER -
Araş. Gör. Adil ÇAMUR* 830

Bir Kentsel Mücadele Kazanımı Olarak
ATAŞ Lojman Yerleşkesinin Dünü, Bugünü ve Yarını
Yrd. Doç. Dr. Yasemin Sarıkaya LEVENT - Leyla ÖZEL 854

Adana'daki Kentsel Dönüşüm Sürecinde Örgütlü Bir Paydaş Grubu:
Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma,
Kültür ve Dayanışma Derneği
Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT 872

7B. OTURUM - 7 KASIM 2015

Kentsel/Kırsal Alanların Değişimi, Dönüşümü

Oturum Başkanı: Melda ONUR 885

Mersin Çay-Çilek-Özgürlük Mahalleleri Örneğinde
Kentsel Dönüşümün Üç Uğrağı: Müdahale-Mücadele-Muhayyele
Yrd. Doç. Dr. Bediz YILMAZ - Dr. Ayşe Banu ŞEN 887

Çelişen Çıkarlar ve Yerel İktidar Mücadelesinin Kentsel Mekâna Etkileri:
Erzurum Örneği
Yrd. Doç. Dr. Doğan DURSUN 909

Neoliberal Kentsel Yapılanma ve Uzlaşma:
Karaköy'ün Nezhleşmesi (*Gentrification*) Örneği
Tomris Özge GÖKŞEN 925

Yerel Yönetimlerin Mekâna Totaliter Müdahale Biçiminin Yarattığı Riskler:
Sahabiye "Yok Etme" Projesi
Araş. Gör. Ayşe ERKARA - Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL 943

8A. OTURUM - 7 KASIM 2015

Göç ve Planlama Politikaları

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Pervin ŞENOL 963

Kentli Olabilme Mücadelesinin
1960-1990 Türk Sineması Üzerinden Değerlendirilmesi
Araş. Gör. Senem TEZCAN - Özne Bengi GÖZEN - Onur ÇELİK 965

Bir Ev İşçisinin Yol Hali:
“Gündelikçi” Kadın Emeği Gözünde Kenti Anlamak
Hilal KARA 987

8B. OTURUM - 7 KASIM 2015

Afetler ve Planlama

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR.....1003

Taşkın Analizi ve İmar Planları: Değirmendere Örneği
Yrd. Doç. Dr. Ersin TÜRK - Onur Ahmet PIÇAKCI 1005

Afet Duyarlı Planlamada Yerbilimsel Verilerin Kullanımı
Araş. Gör. Ayça ÇELİKBİLEK - Gökhan SAPMAZ 1018

Göz Ardı Edilen Afet: Gündelik Afet
Araş. Gör. Beyza KARADENİZ
Araş. Gör. Meltem DURAN 1047

ÖDÜL TÖRENİ - PANEL - FORUM - 7 KASIM 2015

Müdahale Mücadele ve Planlama

Oturum Başkanı: Orhan SARIALTUN 1063

Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bölüm Başkanı 1068

Melda ONUR - Gazeteci

Melis ALPHAN - Gazeteci

Ömer ŞAN - Derelerin Kardeşliği Platformu Sözcüsü

BASIN AÇIKLAMASI - 8 KASIM 2015

Dünya Şehircilik Günü Basın Açıklaması - Trabzon

6B. OTURUM - 7 KASIM 2015
MEVZUAT DEĞİŞİKLİKLERİ,
MEKANSAL YENİDEN YAPILANMA VE PLANLAMA
Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL**

Büyükşehir Düzeyinde Yeniden Ölçekleme Sürecinin
İmar ve Planlama Sürecinde Yarattığı Boşluklar:
Ankara Örneği
Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin

Denizli Örneğinde
Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma ve
Yasal ve Yönetmelik Değişimlerin Korelasyonu
Yrd. Doç. Dr. Sevgi Görmüş - İrfan Nas

Büyükşehir Modelinde Katılımsız Plansızlık:
Hatay Büyükşehir Belediyesi Örneği
Araş. Gör. Zehra Kurt - Araş. Gör. Zehra Güngördü

Planlama Hukuku ve Yasal Değişiklikler,
İnşaat Sektörünün Planlama Üzerindeki Etkileri
“Esnek Planlama Rejimi Baskısı Altında
Katı Bir İmar Rejiminin Uygulanabilirliği:
Boğaziçi Alanında Zorlu Center Örneği”
Araş. Gör. Arzu Erturan - Doç. Dr. Şevkiye Şence Türk

BÜYÜKŞEHİR DÜZEYİNDE YENİDEN ÖLÇEKLEME SÜRECİNİN İMAR VE PLANLAMA SÜRECİNDE YARATTIĞI BOŞLUKLAR: ANKARA ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de neoliberal yeniden yapılanma süreçlerinin devletin yeniden ölçeklenmesi aşamasına geldiği görülmektedir. Özellikle 6360 Sayılı yasa sonrasında fiili olarak devletin Başbakanlık ve yetki aşımı içerisinde olan Cumhurbaşkanlığı ile birlikte Büyükşehir Belediyelerinden oluşan iki kademe bir ölçeklenme ile yeniden düzenlendiği söylenebilir. Bu yeniden düzenleme süreçlerinin temsiliyet, örgütsel yapılanma ve sermaye birikim süreçleri açısından sıkıntılı bir geçiş süreci tanımladığı kuşkusuzdur. İlk etapta yapılan gözlemler bu sıkıntılı geçiş sürecinin etkilerinin sadece 2014 sonrası dönemi değil, daha sonrasında yıllar sürecektir etkiler yaratacağı kestirilebilir. Ancak, yeniden yapılanmanın “hizmette bütünleşme” sloganı ile meşrulaştırmaya çalıştığı bu dönüşüm sürecinin ne tür etkiler ve boşluklar yarattığı ve yaratma potansiyelinin olduğunun ortaya konması yalnızca dönüşümün etkilerinin azaltılması için değil, aynı zamanda dönüşüm aracılığıyla bu boşlukların sermaye tarafından nasıl doldurulabileceğinin anlaşılması için de yaşamsal görünmektedir.

Bu sebeplerle bu bildiriye, 6360 sayılı yasası sonrasında, büyükşehir belediyelerinde gerçekleşen değişiklikler sonrasında, imar ve planlama süreçlerinde yaşanan süreksizliklerin ve ortaya çıkan boşlukların tanımlanması amaçlanmaktadır. Bu boşlukların tanımlanması için, kapatılan il özel idareleri ve belde belediyeleri, mahalleye dönüştürülen köyler, sınırları genişletilen büyükşehir ve ilçe belediyeleri özelinde imar ve planlama hizmetlerinin sunum koşullarında yaşanan değişiklikler ele alınmıştır. Bu amaçla Ankara İlinde bir saha araştırması yapılmış, kapatıl-

madan önce Ankara İl Özel İdaresi ve belde belediyeleriyle, 2014 seçimlerinden sonra da ilçe belediyeleri ve mahalle yönetimleriyle derinlemesine mülakatlar yapılarak imar ve planlama süreçlerindeki boşluklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan tespitler doğrultusunda dikeyde farklı ölçeklerdeki yerel yönetim birimleri, merkezi hükümetin taşra teşkilatı, yeni kurulan YİKOB (Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlığı) ve yatayda aynı düzeydeki yerel yönetim birimleri arasındaki yönetsel ve kamu politikası yapım ve uygulama sorunları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de, yerel yönetimlerin sundukları imar hizmetlerinin genel olarak 3194 Sayılı İmar Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5392 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 4708 Sayılı Yapı Denetimi Kanunu ve ilgili diğer Mer’i mevzuat çerçevesinde yürütülmekte olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede yerel yönetimlerin, üst ölçekli çevre düzeni planlarından başlayarak yapı kullanma izin belgelerinin düzenlenmesine kadar uzanan, kademeli, karmaşık ve diğer birçok kurum ile mevzuatın da gündeme geldiği bir süreçte imar hizmetlerini verdikleri görülmektedir. Bu karmaşık sürecin yeni büyükşehir yasası çerçevesinde daha da karmaşıklaşarak boşluklu bir hale geldiği görülmektedir.

Yapılan araştırma çerçevesinde; öncelikle ilgili mevzuat taranarak büyükşehir belediyelerinin, büyükşehirine bağlı ilçe belediyelerinin, büyükşehirine bağlı bulunmayan belediyelerin, il özel idarelerinin ve köylerin imar ile ilgili olarak tanımlanmış görev ve sorumlulukları tespit edilmiştir. Yapılan tespitler ışığında yerel yönetimlere imarla ilgili görev ve sorumlulukların verilmiş olmasıyla birlikte, bu hizmetlerin kendi aralarındaki ilişkiler, hizmetin sunumuna ilişkin standart, ilke ve esasların yeterince gelişmemiş olduğu da belirlenmiştir. Örneğin imar planlarının onama sürelerine ilişkin bazı belirlemeler yapılmış olmasına rağmen imar planlarının yapım süresin ve yapım süreçlerine ilişkin temel bazı belirlemelerin yapılmamış olduğu görülmektedir. Bunun gibi tespitler, yerel yönetimlerin sundukları imar hizmetlerindeki uygulamaya ilişkin birçok ayrıntının o yerel yönetimler özelinde belirlendiği gerçeğini göstermektedir.

Nitekim bu belirleme, yapılan saha araştırmalarında da kendisini göstermiştir. Araştırma yapılan yerel yönetim birimlerinin imar hizmetlerini sunmakla yükümlü birimlerinde yapılan görüşmeler ve toplanan veriler ışığında, her bir kurumun hizmet verdiği bölgenin niteliklerine, yönetsel tercihlere ve kendi kurumsal kapasitesine göre bir imar hizmet sunma tarzını tercih ettiğini göstermiştir. Bu tercihler, aynı zamanda hizmeti alan vatandaşların talepleri çerçevesinde yerel yönetim biriminin imar hizmetlerinin sunumunda kendine özgü bir hizmet sunma biçimi belirlenmesiyle de yakından ilgilidir. Bu sebeple çalışmanın ikinci kısmında yapılan saha araştırması bulguları dikkate alınarak her bir yerel yönetim için belirlenmiş

olan imar hizmetleri ayrıntılandırılması yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiştir.

Yapılan değerlendirmede ilk olarak göze çarpan, imar hizmetlerinin planlama değil daha çok yapılaşma süreçlerine ilişkin bürokratik ve teknik işlemlerin ağırlıklı olduğu bir hizmet niteliği taşımasıdır. Yapı ruhsatı verilmesi, parselasyon planı yapılması, parsel ifraz ve tevhitlerinin onaylanması, imar çapı/yol kotu/aplikasyon krokisi düzenlenmesi işlemleri ve yapı kullanım belgesi verilmesi gibi doğrudan yapılaşma sürecine ilişkin hizmetleri imar hizmetlerinin en ağırlıklı ve vatandaşla dönük yüzünü teşkil etmektedir. Buna karşılık, planlama ve bununla ilişkili katılım, bilgilendirme gibi süreçlerin daha geri planda kaldığı görülmektedir. Bu durum hizmetlerin doğasının bir yansıması olarak görülebileceği gibi, aynı zamanda imar hizmetlerinin daha çok uygulama ağırlıklı olmasının da bir sonucu olarak görülebilir.

Saha araştırması yapılan tüm kurumlarda imar hizmetlerinin çok ciddi bilgi ve belge toplamaya dayalı bir bürokratik prosedür olarak algılandığı ve uygulamanın da bu yönde olduğu görülmektedir. Sadece elektronik ortamda dilekçe ve bilgi edinme hakkı başvurularının ele alınması, imar planlarıyla ilgili bilgilendirme işlevinin yerine getirilmesi dışında tüm imar hizmetleri vatandaşların bire bir ilgili yerel yönetim birimine şahsen ya da yasal yetkilileri yoluyla başvurmasını gerektirmektedir. Ayrıca, bu bürokratik süreçte sürecin akış şeması, sürecin kalitesi ve süreçte izlenmesi gerekli yola ilişkin olarak yalın belirlemelerin bulunmadığı, bunun da kimi zaman iş akışında kesintilere yol açabildiği görülmektedir. Sonuçta ağırlıklı olarak vatandaşların belediye binasına gelmesini gerekli kılan bir hizmet olan imar hizmetleri, iş akışının da belirsizliği sebebiyle sıklıkla kesintilere ve hizmet tekrarlarına maruz kalan, vatandaşların defaten belediyeyi ziyaret etmesini gerektiren bir nitelik taşımaktadır.

Bu durum kendisini imar hizmetlerinin maliyet ve kurumsal finansmanının belirlenmesinde de göstermektedir. Ağırlıklı olarak belediye bünyesinde çalışan teknik personelin bilgi ve birikimi doğrultusunda gerçekleşen imar hizmetleri, dışarıdan hizmet alımını gerektiren ihaleler dışında ayrıntılı maliyetlendirmeye tabi tutulmamaktadır. İş akışındaki belirsizlikler özellikle gündelik bürokratik prosedürlerle teknik değerlendirmelerin içi içe geçmesine sebep olmakta, bu da teknik değerlendirme kapasitesinin düşmesine ve bürokratik amaçların teknik değerlendirmenin üzerine çıkması sonucunu doğurmaktadır. Özellikle hiçbir belediyede imar hizmetlerinin iyileştirilmesi, kalitesinin artırılması adına hizmet satın alımı, müşavirlik ve danışman alımı gibi çabaların gözlenmemesi bunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Buna karşın özellikle planlama sürecinde, kurumsal kaynaklardan çok ihale süreçlerinin tercih edilmesi, imar planlama çalışmalarında belli bir kalite ve meşruiyet arayışı bulunduğunu göstermektedir. Bu

arayış yapılan görüşmelerde, imar planlarında tarafsızlığın sağlanması, vatandaş etkisinin azaltılması, plan kalitesinin yükseltilmesi gibi amaçlarla ilişkilendirilmiştir.

Vatandaşların imar hizmetlerinden yararlanmasında karşılımları gereken maliyetler konusunda da belirgin bir farklılaşma göze çarpmamaktadır. Çoğunlukla Maliye Bakanlığının yayımladığı tebliğler ışığında yasal resim ve harçlar alınarak imar hizmetleri yerin getirilmektedir. Ancak, özellikle büyükşehir belediyesi gibi yerel yönetimlerde, vatandaşların geldikleri yer, buldukları yerin sosyo-ekonomik durumu gibi unsurların maliyet unsurlarının belirlenmesinde dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu durumun dikkate alınmaması hizmetin yerine getirilmesinde vatandaş maliyetlerinin dikkate alınmaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durum özellikle hizmetin elektronik ortamda verilmesi gibi konularda kendisini göstermektedir. Örneğin neredeyse tüm projelendirme çalışmalarının sanal ortamda yürütüldüğü günümüzde ruhsat işlemlerinde hala basılı projeler üzerinden değerlendirme yapılmakta, maliyet artmakta ve zaman kayıpları ortaya çıkmaktadır.

Saha çalışması yapılan yerel yönetimlere bakıldığında, Ankara İl Özel İdaresi hariç, incelenen diğer kurumlarda bazı farklılıklara rağmen genel olarak benzer hizmet yapısının olduğu görülmektedir. Ankara İl Özel İdaresinde, daha çok kırsal alanda yapılan tekil yapıların ve köy yerleşimlerinin imar planlarının yapılması, yapı süreçlerine ilişkin hizmetlerin görülmesi hizmetlerde ağırlık taşımaktadır. Ankara Büyükşehir belediyesine gelindiğindeyse, imar hizmetlerinin çok büyük bir kısmının büyükşehir belediyesi kanunundan kaynaklanan yetkilere dayanılarak belediyenin yürütmekte olduğu projelere ilişkin olduğu görülmektedir. Bu durumda büyükşehir belediyesinin doğrudan vatandaşa imar hizmeti vermesinden çok kendi projelerine yönelik imar çalışmalarını yerine getirmesi söz konusu olmaktadır. Çankaya ve Beypazarı gibi belediyelerin ise daha çok doğrudan vatandaşın yapılaşma sürecindeki ihtiyaçlarına yönelik imar hizmetlerini sundukları görülmektedir. Bu hizmetlerde vatandaşın belediye binasına gelmesi, hizmete ilişkin bürokratik ve teknik bilgi ve belgeleri resmi olarak belediyeye teslim etmesi hizmetin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Yapılan saha araştırmasından elde edilen bu veriler ışığında, Ankara Büyükşehir Belediyesinin sınırlarının il sınırlarına genişletilmesi ile birlikte kırsal alandaki ve büyükhire yeni katılacak alanlarda re'sen yapacağı projelerdeki imar hizmetlerinin artacağı, bu hizmetlere erişmesi gereken vatandaşların tüm ilden Ankara merkezdeki Ankara Büyükşehir Belediyesine gelme zorunluluğunun ortaya çıkacağı söylenebilir. Benzer bir şekilde sınırları genişleyen ilçe belediyelerinde de bu durumun ortaya çıkması muhtemel olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, büyükşehir ve ilçe belediyelerinin iki kademeli yapısından dolayı bazı imar hizmetlerinin her iki düzeyde de vatandaş tarafından takibini gerektirmesi, imar hizmetlerinin alınma-

sındaki maliyetleri de arttırabilecektir. Bu durumun ortaya çıkmasının önüne geçilebilmesi için imar hizmetlerinin iş akışının belirlenmesi, hizmetten yararlananların gerçek maliyetlerinin ortaya konması ve il içerisinde farklı sosyo-ekonomik gruplara ve sektörel farklılaşmalara özel hizmet sunum biçimlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bununla ilişkili olarak ayrıca, hizmetlerin elektronik ortamda sunulabilmesi koşullarının ve teknik altyapısının da geliştirilmesi önemlidir.

Saha çalışmasında bir köy yerleşimi imar hizmetleri açısından irdelenmemiştir. Ancak, Ankara İl Özel İdaresi örneğinde de görüldüğü üzere, kırsal alanlardaki ve mahalleye dönüşen köylerdeki tüm imar hizmetlerinin de ilgili ilçe ve büyükşehir belediyelerine devredilmesi beklenmektedir.

İmar ve planlama süreçlerinde yukarıda belirtilen hizmet belirlemelerinin yaratacağı boşlukların yanı sıra esasen, 6360 sayılı yasanın meşruiyet kaynağı olan bütünsellik iddiasının aksine, planlama hizmetinin belirsiz hale geldiği boşlukların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu boşlukların en başta geleni, il düzeyinde yapılacak bir üst ölçek planlamanın vasfına ilişkindir. Farklı ilçe belediyelerinin gelişim çizgisini büyükşehir hizmet sunum perspektifinde ele alacak bir üst ölçek planlama çerçevesi bulunamaması, il sınırlarına genişletilmiş büyükşehirleri bir anda onlarca ilçe belediyesinin yapı ölçeğinde kararlarla yönetildiği karmaşık bir yapıya dönüştürmektedir. Bu yapıda özellikle devir, tasfiye ve paylaşım komisyonlarının kamusal arazilere ilişkin tartışmalı kararları durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır. Öte yandan, yerleşik alan dışındaki alanların, özellikle kapatılan belde belediyelerinin, mahalle statüsüne dönüşen köylerin yerleşik alanlarının, meraların, yaylak ve kışlakların konumu da sorundur. Boşlukların önemli bir kısmı da planlama sürecinin kendisine ilişkindir. Hâlihazır haritaların eksikliği, önceki planlara ilişkin eksik arşiv ve dokümantasyon, eski planlama kararlarının teyidi gibi sorunlu konular planlama sürecindeki boşlukları arttırmaktadır.

Bu anlamda, yukarıda belirtilen bulgulara ışık tutmak amacıyla bu bildiriye 6360 Sayılı yasa sonrasında Büyükşehir belediyelerinde imar ve planlama hizmet süreçlerine ilişkin yönetsel, eşgüdümüne ilişkin, planlama sürecine ilişkin yatay, dikey ve çapraz sorun alanları ve boşluklar Ankara İli özelinde ayrıntılı olarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Boşluk kavramı burada, planlama sürecindeki eksik aşamalar, yetkisizlikler, planlama sürecine konu edilmeyen ölçek ve alanlar için kullanılan yeniden ölçeklenmenin devletin toplumsal alandaki etkisini azaltmaya yönelik sonuçlarının göstergeleri olarak ele alınmaktadır. Bu tür bir ele alışı, yeniden ölçekleme süreçlerinin planlama süreçleri üzerinde yarattığı tahribat ve olanakları tespit etmek için önemli bir potansiyele işaret ettiği düşünülmektedir.

Türkiye seçim süreçlerini ve siyasi çalkantıları yaşarken pek fark edilmese de Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kapsamlı yönetsel reformlarından birisi, yeterince tartışılmadan yürürlüğe sokuldu. Bütünşehir Yasası olarak adlandırılan düzenleme

ile 16 olan büyükşehir belediyesi sayısı 30'a çıkarılmış, büyükşehir belediyelerinin sınırları il sınırlarına genişletilmiş, bu sınırlar içerisindeki belde belediyeleri kapatılmış, köyler mahalleye dönüştürülmüş, kırsal alanda hizmet sunmakla yükümlü il özel idareleri kapatılmıştır. Bu reformun siyasi, toplumsal, iktisadi ve kültürel etkilerinin anlaşılması Türkiye'nin geleceği için büyük önem taşımaktadır. Bu 30 büyükşehir belediyesinde Türkiye nüfusunun %75'inin yaşadığı düşünülürse özellikle kentleşme ve kent planlaması gibi süreçlerde reformun etkilerinin ne olacağı merak konusudur. Türkiye gibi ekonomisi inşaat sektörü ağırlıklı bir ülkede, yeni düzenlemenin imar ve kent planlaması alanındaki etkileri ülkenin geleceğini etkileyecek niteliktedir.

Yapılan araştırmaya göre ortaya çıkan ve çıkması muhtemel sorunların yedi ana başlıkta toplandığı görülmektedir. Bu sorun alanları ve bu alanlarda gözlemlenen sorunlar şunlardır:

1. Planlama mevzuatının mevcut sorunlarının yeni büyükşehir yasası sonrasında farklılaşması: Bütünşehir Yasasından önce de var olan imar ve planlama sorunları, bütünşehir yasası ile derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Sorunların yeni bir boyuta taşınması ile İl ölçeğinde imar sorunları yaşanmaya başlamıştır. Bu sorunlar:
  - Yeni yasa ile ilçe belediyelerinin sınırları da genişlemiştir. 5216 Sayılı büyükşehir belediye yasasına göre büyükşehir belediyelerinin planlama yetkileri çok arttırılmış olduğundan dolayı, genişleyen sınırlar büyükşehir belediyesinin re'sen planlama yetkilerini de genişletmektedir. Bu genişleme planlamada yerel ihtiyaçların dikkate alınmasını zorlaştırabilir, bürokrasiyi arttırabilir.
  - İlçe belediyelerinin koruma amaçlı imar planı yapım yükü artmaktadır. Daha önce çok fazla sayıda arkeolojik sitin koruma planları il özel idarelerinin ve valiliklerin yetkisindeyken, bunlar ağırlıklı ilçe belediyelerine devredilmiştir. Burada ilçe belediyeleri gerekli planları yapana, gerekli kapasite oluşturulana kadar sit alanlarının zarar görmesi ihtimali bulunmaktadır.
  - Yeni yasa sonrasında büyükşehirlerin tüm ili planlamak için çevre düzeni planı hazırlamaları gerekmektedir. Ancak, bu planların nasıl planlar olacağı belirsizdir.
  - Yine bu il çevre düzeni planları ile birlikte Kalkınma Ajanslarının yapacakları bölge kalkınma planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yapacağı Bölge Mekânsal Strateji Planları ve kurumsal belediyelerin yapacakları stratejik planların ilişkisi belirsizdir. Bu plan enflasyonu, illerin kalkınması önünde bir engel haline gelebilir.

- İl ölçeğinde yatırım kararları belirlenirken hizmetlerin nasıl bir örgütlenme ile sunulacakları ve yerleşimlerin nasıl gelişeceği ilişkisi belirsizleşmektedir. Bu da yatırımların takip edilmesinde ve verimliliğinde sorunlara sebep olabilir.
  - İl düzeyinde tüm ulaşım yatırımları ve planlaması büyükşehir belediyesine geçmektedir. Ulaşım ana planı yapımına ilişkin yasal mevzuat eksikliği ve il düzeyinde ulaşım ana planı yapımının bölgesel ve ulusal ulaşım ağlarıyla bütünleşme sorunu sebebiyle ulaşım alanında etkinlik ve verimlilik düşebilir.
  - Tarihi kent merkezlerinde 5366 sayılı yasayla yenileme alanı belirleme yetkisinin büyükşehir belediyesine geçmesi sebebiyle ilçe merkezlerindeki tarihi alanlar ve kent merkezleri çöküntüleşebilir, mülkiyet sorunları yaşanabilir.
  - Kentsel dönüşüm master planı ve kentsel dönüşüm alanı belirleme yetkilerinin büyükşehir belediyesinde olması sebebiyle, özellikle muhalefet partisinin iktidarda olduğu ilçelerde kentsel dönüşüm bir cezalandırma aracına dönüşebilir.
  - Özellikle devir teslimlerle merkezi hükümet kuruluşlarına devredilen mülkler sebebiyle planlama yetkilerindeki merkeziyetçilik ve merkezi hükümet kurumlarının planlama yetkilerinin genişlemesi sorunları artabilir.
  - Köy yerleşik alan planlamasının, köy geliştirme merkezlerinin yerini olağan imar planlamasına bırakması, özellikle kent çeperindeki köylerde ortaya çıkacak sorunların artmasına sebep olabilir. Kentlerin gelişme akslarındaki köylerde köy yapısı hızla ortadan kalkabilir.
  - İl özel idareleri tarafından belediye sınırları dışında yetkin olmayan planlama birimleri tarafından yapılan akaryakıt istasyonları ve sanayi tesisleri gibi yapılara ilişkin mevzi imar planları büyükşehir sınırlarına girdikten sorun yaratabilir.
2. Kapatılan il özel idarelerinin, belediyelerin ve mahalleye dönüştürülen köylerin mülkleri yasaya göre bir devir-teslim ve tasfiye komisyonu eliyle merkezi ve yerel yönetim kuruluşlarına aktarılmıştır. Bu devirler sonrasında çok ciddi yeni sorunlar oluşma riski vardır:
- İl özel idaresine ait, kent merkezinde ve tarihi merkezde bulunan taşınmazların ilçe ve büyükşehir belediyelerine geçmesi sonrasında kent merkezlerinde yaşanacak dönüşüm sorunları artacak, yerel esnaf ciddi sorunlarla karşılaşabilecektir.

- Komisyonların mülkleri çok çeşitli kamu kurumlarına devretmesi sonrasında fiili olarak planlamada merkezileşme yaşanması (coğrafi ve mülkiyet genişlemesi) söz konusudur.
  - Komisyonların mülkleri ilçe ve büyükşehir belediyelerinin sunacakları hizmetleri dikkate almadan dağıtması yeni planlama sorunlarına sebep olmaktadır (yeni hizmet alanı ve sosyal donatı alanı ihtiyacı için plan değişiklikleri yapılması gerekebilecektir)
  - Komisyonların mülk dağıtımını sonrasında oluşacak davaların planlama sürecinde oluşturacağı etki (davalar) yatırımların durmasına sebep olabilir.
  - Borç devri sonrasında büyükşehir ve ilçe belediyelerinin devredilen mülklerin satışları kent içindeki kamusal alanların azalmasına sebep olabilir.
3. Bütünşehir Yasası sonrasında Türkiye’de daha önce bulunmayan İl düzeyinde planlama kavramı ortaya çıkmıştır. Çok büyük alanları kapsayan illerin nasıl planlanacağı belirsizliğini korumaktadır. Gelecekte bu anlamda planlama, kırsal alan ve çevre sorunları yaşanabilecektir. Bu sorunlar:
- İl düzeyinde planlama ölçeği, dili ve sistematığının belirsizliği sebebiyle kentlerin gelişiminin yönlendirilememesi sıkıntısı ortaya çıkabilir.
  - İl düzeyinde planlamada coğrafi farklılıklar (kıyı kentleri, lineer, yağ lekesi, sıçramalı ve yerleşim dışı alanı çok büyük kentler) sebebiyle yapılacak planlarda farklılaşmaya gitme zorunluluğu bulunmaktadır.
  - Kentsel alan dışındaki kırsal alanın ve ekolojik hassas bölgelerin il düzeyi planlamasında denetim mekanizmaları (köyler yok, yakında boşalacaklar) bulunmaması sebebiyle büyük çevresel sorunların yaşanması olasılığı vardır.
  - İl sınırlarını aşan konularda il düzeyi planlamanın nasıl yürütüleceği sorunu sebebiyle illerin bir arada planlanması sorunları belirebilir.
  - İl düzeyinde planlamanın enerji, su kaynakları yönetimi, madencilik, ormanlar gibi konularda merkezi hükümet kuruluşlarıyla ilişkisinin kurulmasında yaşanacak zorluklar artacaktır.
  - İl düzeyinde planlamanın merkezde yoğunlaşmış bir nüfusla katılım ve uygulama sorunları yaşanması kaçınılmazdır.
4. Yeni Yasa sınırları değiştirmiştir ancak büyükşehir belediyelerinin mevcut yetkileri eski yasaya göre belirlenmiştir. Planlama süreci ve planların nasıl yapılıp uygulanacakları da bu anlamda eski sistemle devam etmektedir. Yeni sınırlarda eski yetkilerin kullanımı planlama süreci açısından yeni sorunlara işaret etmektedir:

- İl-il üstü-il içi planlama kademelenmesi sorunları yaşanacaktır. Bu kadar geniş alanlarda plan kademelenmesinin nasıl olacağı sorgulanmalıdır.
  - İl-il üstü-il içi planlama koordinasyonu sorunları yaşanacaktır. Sayıları çok artan ilçe belediyelerinin planlama süreçlerinin nasıl koordine edileceği sorunludur.
  - Nazım ve uygulama imar planlarının kenarlaştırma, uyumlaştırma sorunları davalara sebep olacaktır.
  - Mevzi imar planlarında artışlar gözlemlenecektir. Bu da parçacı kentleşme sorunlarını arttıracaktır.
  - Kapatılan belde belediyelerinden ve il özel idarelerinden devredilen planlama süreçlerine ilişkin bilgi ve belgelerdeki ciddi eksiklikler bunların sebep olacakları sorunlar önemli kayıplara sebep olabilir.
  - İl ölçeğinde hali hazır harita ve jeolojik-jeoteknik etüt eksikliği sorunları depreme hazırlık konusunda geç kalınmasına sebep olabilir.
  - İl ölçeğinde planlama verisi temin etme sorunları yeni planların sağlıklı yapımını yavaşlatabilir.
  - İl ölçeğinde ve genişleyen ilçeler ölçeğinde planlama askı süreci ve katılım sorunları (kimsenin olmadığı yerlerde kim katılacak?) yaşanacaktır. Bu da yeni dava süreçleri anlamına gelebilir.
  - İmar süreçlerinde büyükşehir vesayeti, vatandaşın re'sen işlem için büyükşehir gitmesinin artışına sebep olabilir. Çok uzak ilçelerdeki vatandaşların merkeze gelme zorunluluğu vatandaşların külfetini arttırabilir.
  - Belediye meclislerindeki temsil sorunlarının imar kararlarına yansımaları (küçük ilçelerin daha güçlü temsili sorunu), yeni rant ilişkilerinin kurulmasına sebep olabilir.
5. Kapatılan yerel yönetimlerin mülklerinin devredilmesi planlama için çok önemli olan mülkiyet sorunlarını beraberinde getirmektedir. Planların uygulanması ve kamusal alanların korunması riske girmektedir:
- Köylerin mahalleye dönmesi sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığının tebliği ve köylerde imar planı yapılarak 5543 sayılı iskân yasası uygulamaları yapılabilecek mahalleye dönüşen köyler taşınabilecek, toplulaştırılabilecek ve yapılan imar planlarıyla köy kültürü ortadan kalkabilecektir. Bu da geleneksel tarım kültürünün ortadan kalkmasına, tarım sektörünün zayıflatılmasına sebep olacaktır.

- Meralar, yaylak, kışlak ve köy ortak mallarında tüzel kişilik kalktığı için TCK 154. madde suçunun ortadan kalması ve sadece kişi mülk korumasının kalması sebebiyle tarım alanları ciddi zarar görebilir.
  - Devir-teslim-tasfiye komisyonlarının devrettiği özel idare mülklerinden kent merkezinde olanların dönüşümünün kentsel emlak piyasasına etkileri küçük esnafın aleyhine olacaktır.
  - Komisyonun diğer kamu kurumlarına devrettiği mülklerdeki okul, sağlık ocağı gibi kamusal alanların satışı, devri uzun vadede kent içi kamusal alanların daha da azalması ve kamulaştırma maliyetlerinin artması ile sonuçlanacaktır.
6. Planlar sadece kentleşmeyi yönlendirmek için yapılmazlar. Ayrıca, yatırımların etkin ve verimli kılınmaları, yatırım ve planlama süreçlerinin koordinasyonunun sağlanması için de yapılırlar. Yeni Yasa bu anlamda da yeni sorunlara işaret etmektedir:
- Kent içi hizmetlerde yatırımcı kuruluşlar ile planlama otoritesi arasındaki ilişkinin daha da zayıflaması, koordinasyonun zorlaşması ile sonuçlanabilir.
  - İlçe belediyelerinin planlama kapasitesinin yetersizlikleri, ilçe belediyelerinin planlama birimlerinin yapılaşma sürecine doğru baskılanmasını, ilçe belediyelerinin planlamayı yönlendirememesi sonucunu ortaya çıkaracaktır.
  - YİKOB'ların etkisizliği, il düzeyinde yatırımlarla planlamanın ilişkisinin kuracak mercininin yokluğu, İl düzeyinde kamu yatırımlarının koordinasyonunun güçleştirecektir.
  - Büyükşehir ve ilçe belediyelerinde planlama süreçlerinde planlamanın yeterlilik ve yetkinlik sorunları, karne sisteminin yenilenmesi meselesi planların ehil kişilerce yapılmasını sıkıntıya sokabilir.
7. İmar ve kent planlaması aynı zamanda vatandaşların yapılarına ilişkin bir hizmet sürecidir. Bütünşehir Yasası, imar hizmetlerinde maliyet ve külfetin artması, süreçlerdeki bürokrasi ve yozlaşmanın artması riskini taşımaktadır:
- Vatandaşların planlama hizmetine dâhil olabilmek için il içerisinde ilçe-kent merkezine daha çok gelmeleri zorunluluğu ortaya çıkabilir.
  - Planlama hizmetinin maliyetinin artabilir.
  - Planlama hizmetinde taşeron kullanımının artması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da planların daha rant odaklı yapılması sonucunu getirebilir.

- Planlama hizmetinin daha da fazla yapılaşma süreci olarak algılanması, yapı yoğunluklarını ve bütüncül olmayan planlama uygulamalarını arttırma riskini taşımaktadır.

Sonuçta, 3194 sayılı imar yasası, 5216 sayılı büyükşehir belediyesi yasası, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının kuruluşuna ilişkin kanun hükmünde kararname ve diğer mevzuat ile biçilmiş elbise bütüncül şehirciliğe uymamaktadır. İl ölçeğinde planlamada yetki karmaşası, süreç karmaşası ve hizmet külfetlerinin artması söz konusu olabilecektir. Büyükşehir ve ilçe ölçeklerinde ciddi kapasite ve yeterlilik sorunları bulunmaktadır. Mülkiyet devirleri ile kamusal alanların kırsalda azalması tehdidi, yakın gelecekte boşalacak köyler ve sahihsiz kırsal alanların planlanması, sahip çıkılması sorunları görülmektedir. Eğer bütüncül şehircilik yasasında kapsamlı bir değişikliğe gidilmeyecekse, bu sorunların daha da ciddileşmemesi için yedi öneriden oluşan bir çözüm paketi oluşturulmuştur:

1. Büyükşehir üst ölçek planlama yetkisinin mekânsal strateji planı bağlamında bir stratejik planlama yetkisi olarak yeniden tanımlanması gerekmektedir.
2. İller içerisinde coğrafi farklılıkları ve havzaları dikkate alan planlama bölgelerinin tanımlanması gereklidir.
3. Bu bölgelerde Planlama birliklerinin oluşturulması. Bu birliklerin katılımcı bir yapı ile oluşturulmaları planlamadaki olası sorunları azaltabilir.
4. İlçelerde planlama kademelenmesinin kaldırılıp ilçe bütününde nazım ve uygulama imar planlama yetkisinin ilçe belediyelerine verilmesi, plan denetim yetkisinin büyükşehir belediyelerine verilmesi bürokrasiyi ve hizmet maliyetlerini azaltabilir.
5. Mülk devirleri yapılan alanların satış ve tahsisinin sosyal donatılar dikkate alınarak kısıtlanması gerekmektedir. Aksi takdirde ileride çok büyük maliyet ve külfetlerde karşılaşılabilir.
6. Büyükşehir belediyesi bünyesinde koordinasyondan ve denetimden sorumlu bir Planlama koordinasyon merkezi (plankome) kurulması ve bu merkezin planlama kapasite çalışmaları yapması.

DENİZLİ ÖRNEĞİNDE KENTSEL YAYILMA/KENTSEL SAÇAKLANMA VE YASAL VE YÖNETSEL DEĞİŞİMLERİN KORELASYONU

Yrd. Doç. Dr. **Sevgi GÖRMÜŞ**

Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

İrfan NAS

Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Kentler insan baskın ekosistemlerdir (Vitousek vd. 1997) ve kentleşme baskın demografik bir trenddir ve global arazi dönüşümünün önemli bir bileşenidir (Pickett vd. 2001). Günümüzde kentleşme dünyada önemli oranda arazi dönüşümlerine neden olduğu için global bir sorun olarak algılanırken kentleşme peyzaj üzerinde oluşturduğu etkiler nedeniyle aynı zamanda bölgesel bir sorundur. Çünkü gelişen ya da gelişmekte olan ülkelerde kentlerin fiziksel genişlemesi kontrol edilmediği ya da bilinçli bir tercih ile tarım alanları, orman alanları, su kıyıları hızlı bir biçimde kentsel alana dönüşmüştür (Makse vd. 1995).

Türkiye’de 1950’lerden sonra ekonomik, teknolojik, siyasal ve psikososyolojik faktörlerin etkisiyle birlikte kentleşme hızla artmıştır. Bu faktörlerin itici, iletici ve çekici güçlerinin etkisiyle oluşan ve değişen nüfus hareketiyle birlikte kentlerde artan kentsel yayılım ve saçaklanma kent çeperindeki kırsal alanlar üzerinde baskı oluşturarak yanlış arazi kullanımına neden olmaktadır. Bu durum kırsal alanın kentsel alana ve kırsal nüfusun kentsel nüfusa dönüşmesinin en önemli etkenleri arasında olmaya devam etmektedir. Kırsal alanın kentsel alana dönüşmesinin en önemli etkenlerinden biri de belediyeleşme süreci ve bu süreçle birlikte devin-

gen bir yapıya dönüşen yasal ve yönetsel boyuttur. Yasal düzenlemeler içerisinde özellikle 6360 sayılı kanun ile birlikte büyükşehir olan illerde tüm il sınırının belediye sınırı olması, kırsal nüfusun kentli nüfusa dönüşmesindeki en etkin değişimlerden birisidir.

6360 sayılı kanundan sonra, 17.8 milyon olan kırsal nüfusun %71'i kentsel nüfusa dönüşmesi sonucu Türkiye'de kırsal alan nüfusu 5.1 milyona düşmüştür. Kent nüfusu ise %35 artarak 72.5 milyon olmuştur. Son sayımlara göre ülke genelinin %93,3'ü belediye sınırları içinde ve %6,7'si ise kırsal alanlarda yaşamaktadır (Tüik, 2014).

Siyasal etkiler sonucu meydana gelen sınır değişimleri, kent çeperinde bulunan kırsal alanlar üzerinde kentsel baskı meydana getirmiştir. Bu baskı zamanla kırsal nüfusun kentsel nüfusa dönüşmesine neden olmuştur. Kentli nüfusunun artması özellikle plansız kentlerde kontrolsüz kentsel yayılım ve saçaklanmaya neden olmaktadır.

Bu çalışmada, yasal ve yönetsel değişikliklerin Denizli'de ki kentsel yayılma ve saçaklanma üzerindeki etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Kentsel Yayılma/Saçaklanma

Kentsel yayılma; Düşük yoğunluklu, autobağımlı, dağınık ve çevresel-sosyal karakteristikleri ile kentsel gelişmenin bir biçimi olarak tanımlanmaktadır (Hasse ve Lathrop 2003, Lv vd. 2012).

Kentsel yayılma 1980 yılında ciddi bir problem olarak görüldüğü için Brundtland Raporu'nda şu şekilde yer almıştır (World Comission on Environment and Development 1987); "Kentlerin kontrol edilemeyen fiziksel genişlemesi kentsel çevre ve ekonomi üzerinde ciddi sorunlar yaratmıştır. Kontrol edilemeyen gelişmeler konut edinmeyi, yol, su kaynakları, katı atıklar gibi kamu hizmetlerine ulaşmayı pahalı hale getirir. Kentler daha üretici olan tarımsal alanlar üzerine geliştirilir ve bu rehbersiz gelişmeler gereksiz alan kayıpları ile sonuçlanır."

Kentsel çevreler, yer yüzeyinin yaklaşık %4'ü kentleşmiş alan olarak sınıflanan alan kullanım ile hızlı bir şekilde büyümektedir (McKinney 2002, Meyer ve Turner 1992, Radford ve James 2013). Kentleşme süreci doğal süreçleri (hem insan hem de yaban yaşamı) etkilemektedir (Alberti 2005). Kentleşmenin özellikle iklim ve yaban yaşamı üzerinde birçok olumsuz etkisi olmasına rağmen, pek çok avantajı da bulunmaktadır. Bu avantajların büyük bir bölümü insan yaşamını iyileştirmesi ile ilgilidir (Radford ve James 2013).

Kentsel Saçaklanma; Kentlerin oluşum ve büyümesinde etken olan faktörler, 20. yüzyılda sanayileşme süreciyle birlikte farklılaşmış, ulaşım-iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve yeni üretim teknikleri ile birlikte, kentler arası mekânsal örgütlenmede dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin yansıma bulduğu toplumsal ve ekonomik ilişkiler değişime uğramış, kentler giderek genişlemeye ve yayılmaya başlayarak çevre yerleşmelere doğru gelişimini devam ettirmiş ve oluşan yeni örgütlenmeye paralel olarak da, bazı kentsel fonksiyonlar metropoliten kentin yerleşim alanı sınırının dışında yer seçmeye başlamıştır. Bunun sonucunda, sürekliliği olmayan, arada kullanılmayan alanların bulunduğu, birbirinden kopuk yerleşim örüntüleri oluşmuş ve metropoliten kentin bu yeni büyüme biçimi 'kentsel saçaklanma' olarak adlandırılmıştır (Clawson, 1962; Karataş, 2007).

Gotmann, özellikle 1920'li yıllardan sonra metropol şehirlerde hızla artan nüfus ve beraberinde banliyöleşme sonucunda kırsal alanların kentsel alanlara dönüşmesi sürecinde yerleşmelerin çepçelemeye doğru yayılmasını saçaklanma olarak tarif etmiştir (akt. Harvey ve Clark, 1965). Glaeser ve Kahn (2003)'a göre saçaklanma, kentsel gelişme politikalarının bir parçası olmasından çok, araba bağımlı yaşam tarzının bir sonucudur.

Kentsel Yayılmayı/Saçaklanmayı Etkileyen Etmenler

Avrupa Çevre Ajansı tarafından 2006 yılında hazırlanan raporda (Urban Sprawl In Europe: The Ignored Challenge), kentsel saçaklanmanın temel nedenleri şöyle sıralanmıştır:

- **Makro-ekonomik nedenler:** Ekonomik büyüme, küreselleşme
- **Mikro-ekonomik nedenler:** Yaşam standardında yükselme, arazi fiyatları ve ucuz tarım arazileri varlığı
- **Demografik nedenler:** Nüfus artışı, hane halkı sayısındaki artış
- **Konut tercihleri:** Kişi başına daha fazla alan, konut beğenisi
- **Kent merkezi sorunları:** Hava kalitesinde kötüleşme, gürültü, güvensiz çevre, sosyal problemler, kentsel sosyal donatı eksikliği
- **Ulaşım:** Özel araç sahipliğindeki artış, toplu taşımın yetersizliği
- **Düzenleyici çerçeve:** Güçsüz arazi kullanım planlaması, mevcut planların uygulamasındaki yetersizlik, yatay ve düşey koordinasyon ve işbirliğinin eksikliği (Tamer, 2009).

Yasal ve yönetsel Değişikliklerin Kentleşmeye Etkisi

Parlak (2007), kentleşme sorunlarının ortaya çıkmasında etken olan hukuksal nedenleri dört bölümde ele almaktadır. Bunlar;

1. Planlama konusundaki yetki kargaşası,
2. Planlama konusundaki mevzuat boşluklarını vurgulamakta ve kente ve çevreye karşı yapılan olumsuz müdahalelerin ceza kanunu dâhilinde ele alınmayışı,
3. Yasal ve yönetsel plan uygulama araçlarının yerinde ve adil biçimde uygulanmayışı,
4. Yargı konusu haline gelen sorunların sonuca bağlanmasında geçen sürecin uzunluğu nedeniyle birçok istenmeyen durumun önlenemediğini belirtmektedir.

Yasal ve Yönetsel Değişiklikler Sonucu Oluşan Yetki Kargaşası

Parlak (2007)'a göre; kentleşme sorunlarının ortaya çıkmasında etken olan hukuksal nedenleri dört bölümde ele almaktadır. Bunlardan ilki planlamadaki yetki kargaşasıdır. Türkiye'de planlama, yerel yönetimlerin dışında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Başbakanlık GAP İdaresi, Valiliklere bağlı serbest müdürlükler gibi birçok merkezi yönetim organı tarafından da yapılabilmektedir. Bununla birlikte aynı kent bütünü içindeki farklı yerel yönetimlerin, sadece kendi belediye sınırları içindeki yetkilerine dayanarak planlama yapmaları, sorunların bir bütün olarak ele alınmasını engellemektedir.

Birçok merkezi yönetimin planlamada söz sahibi olmasının yanı sıra merkezi ve yerel yönetimleri arası yetki kargaşaları da meydana gelmektedir. Örneğin; 2005 yılına kadar çevre düzeni planı yapma ve onaylama yetkisi bakanlıktayken 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 ve 5302 sayılı kanunlar ile birlikte plan yapma ve onaylama yetkisi belediyelere ve il özel idarelerine verilmiştir. Fakat 2011 yılında çıkarılan 644 sayılı KHK ile plan onaylama yetkisi tekrar bakanlıklara verilmiştir. Büyükşehirlerde ise 5538 sayılı kanun ile birlikte belediye sınırı il sınırı olan büyükşehir belediyelerinde il düzeyinde çevre düzeni planı yapma ve belediye meclisi tarafından onaylama yetkisi büyükşehir belediyelerine verilmiştir (Ersoy, 2013)

Planlamadan sorumlu kurumlar, üst bir düzenlemeye bağlı kalmaksızın yetkilerini kullanarak bağımsız kararlar alarak, her kurum kendi yetki sahası içinde kendi kararlarını uygulama yolunu tercih etmiştir. Bu ise kaçınılmaz olarak yetki kargaşasını içinden çıkılmaz bir sorun haline getirmiştir (Erdem vd, 2008)

Yasal ve Yönetmelik Değişiklikler Sonucu Oluşan Planlama Sorunları

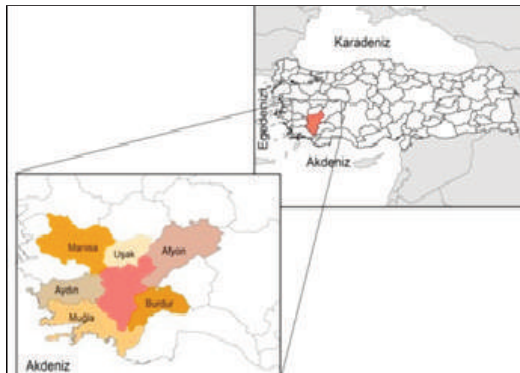
Türkiye’de plan türleri, aktörleri ve hukuki dayanakları incelendiğinde, ülke kalkınma planları ve bölge planlarını devlet planlama teşkilatı (2011 yılında Kalkınma Bakanlığı olmuştur); İBB düzeyi planlarını Kalkınma Bakanlığı; bölge düzeyinde çevre düzeni planlarını Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; il düzeyinde çevre düzeni planını il özel idareleri ve belediyeler; nazım imar planlarını büyükşehir belediyeleri, il belediyeleri ve il özel idareleri; uygulama imar planlarını belediyeler ve il özel idareleri tarafından yapılmakta, yaptırılmakta ve onaylanmaktadır (Ergül, 2013).

Son yasal düzenlemeler ile birlikte Ersoy (2013)’a göre; Kalkınma Ajanslarının hazırlayacakları üst ölçek planlar ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından bölge düzeyinde hazırlanan Çevre Düzeni Planları ve il ölçeğinde büyükşehir belediyelerinin hazırlamaları gereken 1/25.000 ölçekli nazım imar planlarının tümünün farklı içerik ve formda olmaları gerekir. Bu farklılığın gerek ölçek gerekse planlama anlayışı ve yaklaşımı, içeriği, gösterim teknikleri v.b. konularda, birbirinin yetki alanlarına müdahale etmeyecek biçimde tasarlanmaları gereği vardır. Tersi durumda ise yetki ve görev çatışması ile aynı alana ilişkin olarak farklı plan kararları getiren belgeler ortaya çıkacak ve uygulamada ciddi sorunlarla karşılaşılacaktır.

Materyal ve Yöntem

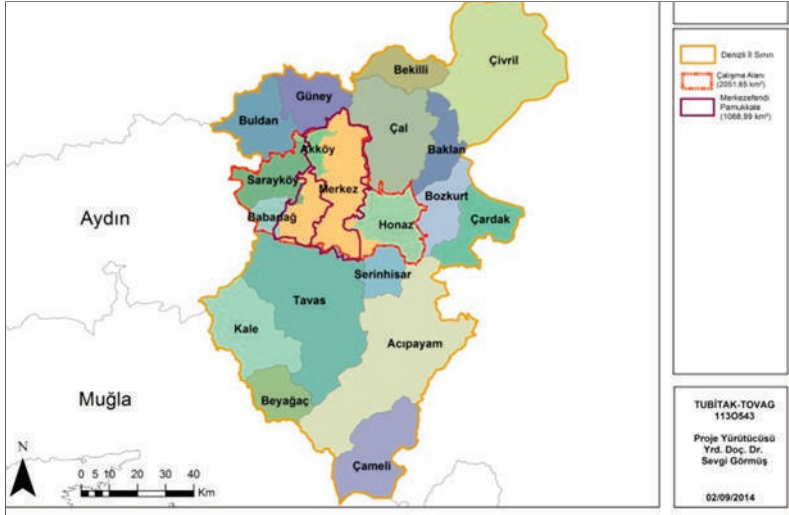
Materyal

Yüzölçümü 11.868 km² olan Denizli, Türkiye’nin yaklaşık %1,5’ini ve Ege Bölgesinin %18,5’ini oluşturmaktadır. Denizli Pamukkale ve Merkezefendi merkez ilçeleri olmakla beraber 19 ilçeden oluşmaktadır (Şekil 1). Çalışma alanı, Merkezefendi ve Pamukkale ilçelerini kapsayan 1135 km² bir alanadır (Şekil 2).

Şekil 1 Denizli'nin konumu

Çalışma alanını kapsayan, 1987-2001-2013 yıllarına ait LANDSAT 5-TM/7 – ETM/8-OLI TIRS uydu görüntüleri (30 x30 m), arazi kullanımı/ arazi örtüsü haritalarının elde edilmesinde kullanılmıştır. Verilerin analizi ve yoğunluk haritalarının oluşturulması, işlemleri Arc-MAP 10.2.2 CBS yazılımı ile gerçekleştirilmiştir.

Şekil 2 Çalışma alanı

Yöntem

Bu çalışmada kentsel yayılma/saçaklanmanın belirlenebilmesi için uzaktan algılama yöntemi kullanılarak 1987, 2001 ve 2013 yıllarına ait Landsat-8 uydu görüntülerinin zamansal ve mekânsal analizleri yapılmıştır ve yıllara ait yerleşim, tarım ve orman alanları belirlenmiştir. Arc-MAP 10.1 CBS yazılımı ile kentsel yayılmanın tarım alanları üzerindeki zamansal etkisi saptanmıştır. Diğer yandan, 1987 öncesi, 1987-2001, 2001-2013 ve 2013 sonrası dönemlerde yasal boyutta meydana gelen sınır değişimleri, planlama çalışmaları ve uygulamadaki sorunlar belirlenerek bu değişimlerin kentsel yayılma/kentsel saçaklanmanın kent çeperindeki kırsal alanlar (özellikle tarım alanları) üzerindeki etkisi belirlenmiştir.

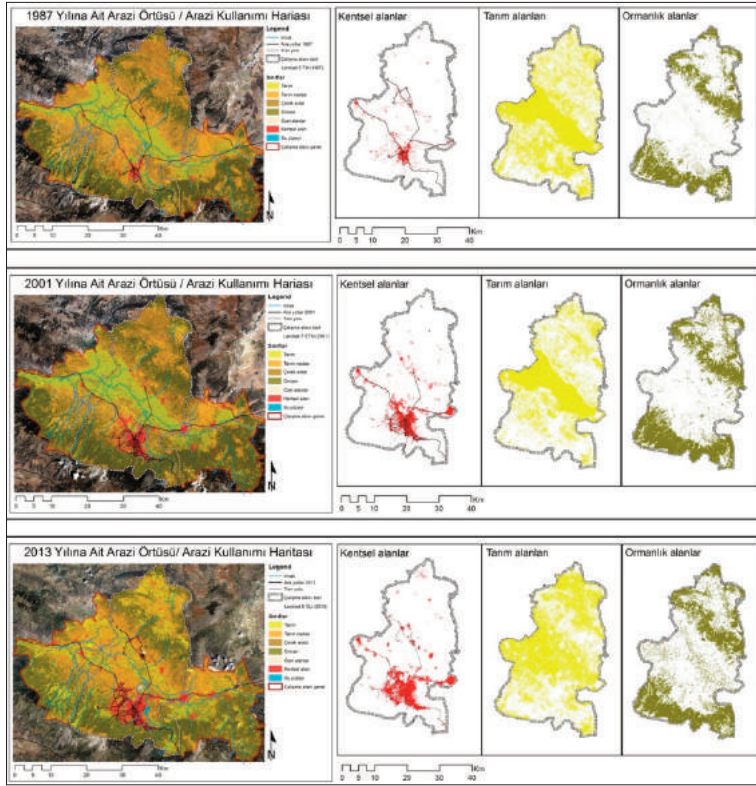
Bulgular

Denizli Arazi Kullanım ve Nüfus Değişimi

Denizli'de 1987, 2001 ve 2013 yılı alan kullanımlarında tarım alanlarının azalıp tekrar artışa geçtiğini, orman alanlarının ve kentsel alanların arttığını, çayır, mera ve çorak (Diğer alanlar) alanlarının azaldığı görülmektedir. 1987-2001 yılları ara-

Denizli Örneğinde Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma ve Yasal ve Yönelimsel Değişimlerin Korelasyonu

sında kentsel yayılma rolünün belirlendiği bu yönlerin 2001-2013 yılları arasında yoğun kentsel alanlara dönüştüğü ve yeni merkezler oluştuğu saptanmıştır. 1987 yılında kompakt bir leke özelliğinde olan tarım alanlarının bu özelliğini 2001 yılında koruduğu, 2013 yılında kompakt özelliğinin kaybolduğu ve dağınık bir yapıya ulaştığı görülmektedir. Ormanlık (açgöç alanlarının) alanların 2013 yılında tarım alanları üzerinde dağınık lekeler olarak geliştiği görülmektedir (Şekil 3, Şekil 4).

Şekil 3. Denizli arazi örtüsü / arazi kullanımının yıllara göre değişimi

Yıllar	Merkez+Akköy	Kentsel Alan %	Kentsel Alan (Km ²)	Tarım Alanı (Km ²)	Tarım Alanı %	Orman Alanı (Km ²)	Orman Alanı %
1987	251.418	2,6	29,6	508,8	44,7	296,7	26,1
2001	407.156	6,2	70,8	391,4	34,4	372,3	32,7
2013	574.321	7,9	90,6	478,1	42,0	378,5	33,3

Şekil 4 Denizli arazi kullanımının yıllara göre alansal büyüklükleri

1987-2001-2013 yıllarına ait arazi kullanım haritalarındaki kentsel alanlar ve yine bu yıllara ait kentsel nüfus artışları ilişkilendirilerek bir kişilik nüfus artışının neden olduğu kentsel alan artışı belirlenmiştir. 1987-2001 yılları arasında kentsel nüfus 155.738 kişi artarken, kişi başına düşen kentsel alan artışı 264,5 m², 2001-2013 yılları arasında nüfus 167.165 kişi artarken kişi başına düşen kentsel alan artışı 118,4 m² ve 1987-2013 arasındaki ortalama kentsel alan artışı 188,9 m² olarak belirlenmiştir (Şekil 5).

Yıllar	Nüfus Değişimi	Kentsel Alan Değişimi (Km ²)	Tarım Alanı Değişimi (Km ²)	Orman Alanı Değişimi (Km ²)	Kişi Başı Kentsel Alan Artışı (m ²)
1987-2001	+155.738	+41.2	-117.4	+75.6	264.5 m ²
2001-2013	+167.165	+19.8	+86.7	+6.2	118.4 m ²
1987-2013					188,9 m ²

Şekil 5 Denizli arazi kullanımının yıllara göre değişiminin alansal büyüklükleri

Denizli’de Kentsel Yayılmayı/Saçaklanmayı Etkileyen Etmenler

Denizli’de özellikle 1980’lerden sonra sanayinin gelişmesiyle birlikte meydana gelen hızlı nüfus artışı konut ihtiyacını artırmıştır. Kent çevresinde ki kırsal alanlarda bulunan ucuz tarım arazileri üzerinde yapılan sanayi alanları, bu çevrelerde gecekondulaşmayı artırmıştır. Ayrıca kent içinde bulunan yüksek gelirli grubun kent dışına çıkma isteği sonucu kırsal alanlarda özel konut bölgesi oluşturulmasına neden olmuştur. Sanayi bölgelerinin yanı sıra karayolları, üniversite alanı ve turizm bölgeleri de kentsel yayılma ve saçaklanmada önemli bir etken olmuştur. Özellikle üç ana karayolu aksı üzerine kurulmuş olan Denizli’de kentsel yayılma bu üç ana aks yönünde hızla ilerlemektedir.

Hukuksal Düzenlemelerin Denizli Kent Planlamasına Etkisi

Denizli’de 1580 sayılı kanunun etkisiyle birlikte özellikle 1980 ile 2000 yılları arasında kent çevresinde birçok belediye açılmıştır. Her belediyeye kendi imar planı yapma yetkisinin verilmesiyle birlikte kent bütünlüğü sağlanamamış ve kentsel yayılma/saçaklanmalar meydana geldiği görülmüştür. 2000’li yıllardan sonra imar bütünlüğünün sağlanması amacıyla bütünşehir söylemi oluşmuştur. Bu kapsamda 22 belde, 24 köyün ve 1 ilçe ile birlikte 47 yerleşimi merkeze bağlayacak bir yasal düzenleme olan 5026 sayılı kanun meclisten geçmiştir fakat seçime bir yıldan az süre kalması nedeniyle cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. 2006 yılında Sınır Tespiti Kararı ile 13 belde ve 10 köy Denizli’ye bağlanmıştır ve kısmen bütünlük sağlanmıştır. Son olarak 6360 sayılı yasa ile büyükşehir olan Denizli merkezi, Pamukkale ve Merkezefendi ilçelerine ayrılmıştır (Şekil 6)

Denizli Örneğinde Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma ve Yasal ve Yönetimsel Değişimlerin Korelasyonu

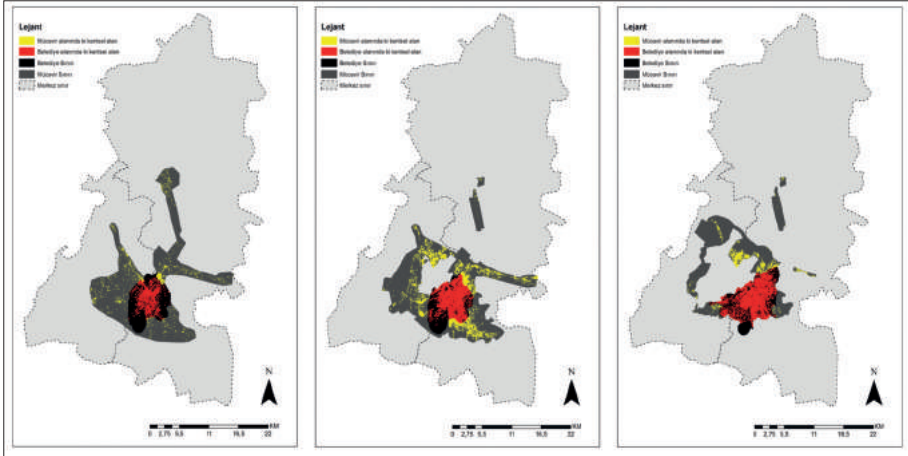
	Denizli'nin belediyeleşme sürecinde etkili olan mevzuatlar	Dönemi	Denizli belediyesi sınırlarına ilişkin ölçütlerde meydana gelen değişiklikler	Planlamaya etkisi	Mekânsal Etkileri
1	1580 Sayılı Belediye Kanunu	1930-2005	Bu kanunun etkisiyle birlikte Denizli merkez sınırları içinde 22 belediye kurulmuştur.	Kurulan belediyeler kendi nazım ve uygulama imar planlarını üretmişlerdir.	Sanayi ve toplu konut alanları, kamu binaları, üniversite ve karayolları gibi mekânsal alanlar kentsel yayılmanın yönlenmesinde etkili olmuştur.
2	5393 Sayılı "Belediye Kanunu"-8352 Sayılı "Sınır Tespiti Kararı	2004-2009	Akkale, Bereketli, Gümüşler, Kayhan, Kınıklı, Servergazi, Hallaçlar, Üçler, Korucuk, Bağbaşı, Başkaracı, Gökpınar, Göveçlik, olmak üzere 13 Belediye ile Bozburun, Eskihisar, Goncalı, Hisar, Kadılar, Karakurt, Saruhan, Sirinköy, Yiğenağa (Güzelköy), Karakova olmak üzere 10 köyün Denizli Belediyesi Belediye sınıma katılmasına karar verilmiştir.	12 belediye ve 10 köy <u>denizli</u> belediyesine bağlanmıştır ve planlar birleştirilerek ortak uygulama ölçekli planlarda düzenlemeler yapılmıştır.	Belediye sınırı büyütülerek kent merkezi ve çevresindeki belediyeler birleştirilmiştir. Belediyelerin imar planları düzenlenmiştir ve bütüncül plan yaklaşımı hedeflenmiştir. Belediye sınırı içindeki tüm mekânsal kararlar tek bir idare tarafından kararlaştırılmıştır.
3	6360 Sayılı "On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi Ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"	2012-2014	Merkez ilçe, Pamukkale ve <u>merkezefendi</u> olmak üzere iki ilçeye ayrılmıştır. 2 belediye, 42 mahalle ve 6 köy <u>Merkezefendi</u> Belediyesine; 6 belediye, 11 köy ve 37 mahalle de Pamukkale Belediyesine bağlanmıştır.	Kanun gereği ilin çevre düzeni planı nazım imar planı ve uygulama imar planı çalışmalarına başlanılmıştır.	Köylerin mahalleye dönüştürülmesiyle birlikte kırsal alanların sosyal ve mekânsal yapılarında değişimler meydana gelebilecektir. Merkez belediye sınırmın, il mülki sınırı olması farklı mekânsal alanların bütünlüğü açısından önemli bir gelişmedir.

Şekil 6 Denizli'nin belediyeleşme sürecinde etkili olan mevzuatlar ve mekânsal etkileri

Sınır Değişimlerinin Kentsel Yayılmadaki Rolü

Mücavir alan ve belediye sınırında meydana gelen değişimin temel nedeni yönetim kargaşası ve kurumlar arası eşgüdüm eksikliği olduğu söylenebilir. Çevre düzeni planı yapma yetkisinin bakanlıkta olması yerel yönetimin planlama anlayışında aksaklıklara neden olmuştur. Özellikle 1980-2000 yılları arasında artan belediye sayısı bütüncül plan anlayışının oluşmasına engel olmuştur. Her belediyenin kendi planını yapma ve onama yetkisinin bulunması, üst ölçek planı olan çevre düzeni planının sürekli değiştirilmesine neden olmuştur. Mücavir ve belediye sınırı içerisinde kalan alanlarda planlamanın ve kentleşmenin kontrolünün sağlanması amaçlansa da rant kaygısı ve özellikle sanayi alanları çevresindeki artan kentleşmeye engel olunamamış ve bunun sonucunda kentsel yayılma meydana gelmiştir.

1987, 2001 ve 2013 yıllarına ait uydu görüntüleri ve bu yıllara ait mücavir ve belediye sınırları kullanılarak bu alanlarda meydana gelen kentsel gelişim ortaya çıkarılmıştır. Sayısal ortamda yapılan incelemeler sonucunda 1987-2013 arası belediye sınırı %31 oranda artarken, belediye sınırı içinde meydana gelen kentsel gelişim ise %154 artmıştır. Aynı şekilde mücavir alan sınırı değişimleri incelendiğinde özellikle 1987-2001 yılları arasında mücavir alan sınırı %5 artarken, bu alanda meydana gelen kentsel alan %214 artmıştır (Şekil 7, Şekil 8).

Şekil 7 Dönemlere göre mücavir ve belediye sınır değişimleri

	Belediye Sınırı(ha)	Mücavir Alan(ha)	Belediye Sınırı Kentsel Alan(ha)	Mücavir Sınır Kentsel Alan(ha)
1987	3500,86	11429,40	1173,67	776,89
2001	3638,04	12075,89	2198,63	2351,59
2013	4603,64	6862,34	2886,77	750,49

Şekil 8. Dönemlere göre mücavir ve belediye sınırlarında meydana gelen kentsel alan artışı

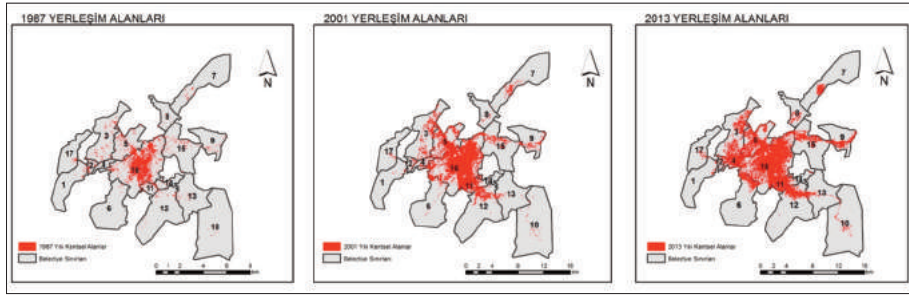
Kent Merkezi ve Çevresindeki Belediyeleşmenin Kentsel Yayılmaya Etkisi

Özellikle 1980'li yıllardan sonra, Denizli kent çevresindeki köy/köylerin birleşmesi sonucu belediyeleşme furyası başlamıştır. Bunun sonucunda kent çevresinde 16 belediye kurulmuştur. 1530 sayılı kanun gereği her belediye kendi imar planını yapması sonucunda bu alanlarda düzensiz ve kontrolsüz kentsel yayılma meydana gelmiştir. Üst ölçek planlara uygun olmayan alt ölçek planlar yapılmıştır ve bunun sonucunda plansız bir kent meydana gelmiştir. Özellikle kent çevresindeki ucuz tarım arazileri üzerinde yapılan sanayi ve konut alanları, kentlerin saçaklanmasına neden olmuştur.

Denizli Örneğinde Kentsel Yayılma/Kentsel Saçaklanma ve Yasal ve Yönetimsel Değişimlerin Korelasyonu

1987, 2001 ve 2013 yılları arazi kullanımları incelendiğinde kent merkezi ve çevresinde kentleşmenin hızla arttığı görülmüştür. Üç ana ulaşım aksı üzerine kurulan Denizli kentinin kentsel yayılımı da bu ana akslar üzerinde gelişmiştir. Özellikle sanayi alanlarının bu akslar üzerinde planlanması, kentsel yayılımın yönlendirilmesindeki en büyük etmenlerden biridir (Şekil 9, Şekil 10)

Şekil 9 Denizli kent merkezi ve çevresindeki belediye sınırları

	1987 Kentsel Alan(ha)	2001 Kentsel Alan(ha)	2013 Kentsel Alan(ha)
1-AKKALE	86,72	223,68	378,53
2-BAĞBAŞI	38,76	294,46	362,12
3-BAŞKARCI	19,60	15,37	26,10
4-BEREKETLİ	5,17	40,22	197,57
5-CANKURTARAN	6,84	34,49	72,86
6-GÖKPINAR	17,18	50,02	101,10
7-GÖVEÇLİK	18,36	24,58	40,80
8-GÜMÜŞLER	156,32	631,22	780,26
9-HALLAÇLAR	27,14	23,27	59,37
10-IRLIGANLI	183,46	108,09	128,65
11-KAYHAN	14,94	69,52	90,75
12-KINIKLI	43,14	282,56	318,16
13-KORUCUK	13,06	24,47	82,34
14-MERKEZ	1338,08	2608,02	2877,82
15-PINARKENT	26,62	107,39	224,47
16-SERVERGAZI	8,53	67,90	199,08
17-ÜÇLER	101,59	328,22	648,24

Şekil 10 Dönemlere göre belediye sınırlarında meydana gelen kentsel alan değişimi

Sonuç

Türkiye’de plan türleri, aktörleri ve yasal-yönetimsel süreç incelendiğinde geçmişten günümüze birçok değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Yasal ve yönetimsel değişiklikler sonucu mekânsal planlama çalışmalarında yetki karmaşası meydana gelmiştir. Kurumlar arası görev paylaşımındaki belirsizlik ve eşgüdümün sağlanamaması nedeniyle üst ölçek planlar ile alt ölçek planlar arası uyum sağlanamamıştır. 1984 yılında çıkarılan 3194 imar kanunu ile belediyelere kendi imar planlarını yapma ve onaylama yetkisi verilmiştir.

Belediyeleşme ile ilgili tüm yasal düzenlemeler incelendiğinde yönetsel ölçekte meydana gelen değişimlerin kentlerin planlama disiplinini etkilediği görülmüştür. Birçok yasa ile planlamada ki aktörlerin ve rollerin değiştiği gözlemlenmiştir. Bu değişim kentlerin yönetilmesinde, planlanmasında ve kentsel gelişiminde olumsuz etkilere neden olmuştur. Kurumlar arası eşgüdümün sağlanamaması, planlama hiyerarşisinin uygulanamamasına neden olmuştur. Farklı yasal düzenlemelerin etkisiyle birlikte köy tüzel kişiliğinin, beldelerin ve il özel idarenin kapatılması, geçmişten günümüze yerel yönetim sistemini değiştirmiştir. Son olarak 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir olan illerde belediye sınırı il mülki sınır olmuştur ve bu yasa ile birlikte kentsel ve kırsal alanların yönetilmesi ve planlanması kent yönetimi olan belediyelere verilmiştir.

Yasal düzenlemeler paralelinde meydana gelen sınır değişiklikleri, tarım alanlarının yapılaşmaya açılmasına neden olmuştur. Özellikle metropoliten kentlerde artan nüfus sonucu kentsel yayılma ve saçaklanmalar meydana gelmektedir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı sonucunda kent merkezi ve çevresindeki doğal tarım arazileri hızla azalmaktadır.

Yasal düzenlemelerin kent planlamasına etkisi kapsamında Denizli kenti ve çevresinde meydana gelen değişimler incelendiğinde özellikle 1580 sayılı Belediye Kanununun etkisiyle birlikte kent merkezi ve çevresinde 22 belediye kurulmuştur. 2000'li yıllardan sonra imar bütünlüğünün sağlanması amacıyla bütüncül söylemi oluşmuştur. Bu kapsamda 22 belde, 24 köyün ve 1 ilçe ile birlikte 47 yerleşimi merkeze bağlayacak bir yasal düzenleme olan 5026 sayılı kanun meclisten geçmiştir fakat seçime bir yıldan az süre kalması nedeniyle cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. 2006 yılında Sınır Tespiti Kararı ile 13 belde ve 10 köy Denizli'ye bağlanmış ve kısmen bütünlük sağlanmıştır.

Yasal ve yönetsel değişiklikler sonucu mekânsal planlama çalışmalarında yönetimler arası yetki karmaşası meydana gelmiştir. Kurumlar arası görev paylaşımındaki belirsizlik ve eşgüdümün sağlanamaması nedeniyle üst ölçek planlar ile alt ölçek planlar arası uyum sağlanamamıştır. 1984 yılında çıkarılan 3194 imar kanunu ile belediyeler kendi imar planlarını yapmıştır ve onaylamıştır. 2005 yılında çevre düzeni planı yapma ve onaylama yetkisi belediyelere verildikten sonra belediyeler üst ölçek planlarını alt ölçek planlarına göre yapmıştır. Bu uygulama sonucunda kentlerin karmaşık yapısı korunmuş ve kentlerin düzensiz yerleşimi devam etmiştir.

Kentin çekiciliği ve kırsal alanların iticiliği gibi sosyolojik etkilerin yanı sıra, iç ve dış göç, yasal ve yönetsel değişiklikler, ölçek ve sınır değişimleri, plan değişiklikleri, sanayi alanlarının kente çeperinde planlanması, rant baskısı vb nedenler sonucu Denizli kent merkezi ve çevresinde bulunan tarım alanlarında amaç dışı kullanım meydana gelmiştir. Uzaktan algılama yöntemiyle yıllara göre belirlenen arazi kullanımlarında meydana gelen değişimler incelendiğinde, en çok tarım alan-

ları kaybı sırasıyla; Merkez, Gümüşler ve Üçler Belediyesi sınırlarında meydana geldiği görülmüştür.

KAYNAKÇA:

Erdem, R., Meşhur, Ç., Sağ, M., 2008, Planlama ve Yetki Sınırı İnkileminde Bir Plan; Denizli Kenti Çevre Düzeni Planı, S.Ü, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, S:3, Konya

Ergül, B., 2012, Türkiye’de İl Özel İdareleri ve Planlama Yetkileri, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul

Ersoy, M., 2013, 6360 Sayılı Yasa ve Mekansal Planlama Sorunları, Ankara

Hasse, J. and Lathrop, R. 2003. Land resource impact indicators of urban sprawl. *Applied Geography*, 23(2-3), 159-175

Karataş, N. (2007) İzmir’de Şehirsel Saçaklanma Eğilimlerinin Torbalı- Ayrancılar’da Arazi Sahipliliği El Değişim Süreçlerine Etkileri, *Planlama Dergisi* (2007/2), TMMOB ŞPO Yayını; 3-12.

Makse, HA., Havlin, S., Stanley, HE. 1995. Modelling urban growth patterns. *Nature* 377: 608-12

Parlak, D. (2007), Şehrin Hukuku, Kanat Yayınları, İstanbul

Pickett, STA., Cadenasso, ML., Grove, JM., Nilon, CH., Pouyat, RV., Zipperer, WC., Costanza. 2001. Urban ecological systems: Linking terrestrial ecological, physical, and socioeconomic components of metropolitan areas. *Annual Review of Ecology and Systematics* 32, 127-157

Radford K. G., James P. 2013. Changes in the value of ecosystem services along a rural-urban gradient: A case study of Greater Manchester, UK. *Landscape and Urban Planning*, 109, 117-127.

TAMER, N.G. (2009) Avrupa’da Bir Mekansal Gelişme Sorunu Olarak Görülen Kentsel Saçaklanma Olgusu ve Türkiye Kentlerindeki İzdüşümü, Dosya 09 (66), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını; 40-4.

Tüik, 2014, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.doid=18616>

Vitousek, PM., Mooney, HA., Lubchenco, J., Melillo, J., 1997. Human domination of Earth’s ecosystem. *Science* 277,494-499

World Comission on Environment and Development. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

BÜYÜKŞEHİR MODELİNDE KATILIMSIZ PLANSIZLIK: HATAY BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Araş. Gör. **Zehra KURT**

Mustafa Kemal Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Araş. Gör. **Zehra GÜNGÖRDÜ**

Mustafa Kemal Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentler, salt üzerinde yaşanan toprak parçası olmamakla birlikte, yaşananlar tarafından yüklenen anlamla birlikte oluşumunu eksiksiz hale getirmektedir. Kente müdahalenin en etkin aracı olan “planlama” ise kentlinin, kentinin geleceği için anlam yüklemesi gereken bir mekanizmadır. Ancak ne yazık ki ülkemizdeki planlama ve yönetim anlayışı, kentlinin kenti için bugün ve geleceğine yönelik kararların alınmasına müsaade etmemektedir. Bu çalışmada da kent konseylerinin dolayısıyla da kent halkının, yerel düzeyde alınan/alınacak olan kararlara ve planlama süreçlerine katılım düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

1. Giriş

Yerel yönetimleri, salt birtakım kente yönelik hizmetleri üreten kurum olarak değil, aksine kamusal alanı şekillendiren, gündelik hayatın yeniden üretimini düzenleyen güçlü bir aktör olarak değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde bu sürecin doğru işleyebilmesi, yerel birimlerin sağlıklı karar alabilme yeteneğine bağlanmaktadır. İdari, siyasi ve toplumsal konularda karar almak yönetim birimleri açısından pek de kolay olmayan bir konudur. Kararlar alınırken ve planlama yapılırken önceliklerin ve kısıtların neler olduğu, hangi konularda ne tür kararların alındığı, bu sürecin nasıl işlediği ve en önemlisi de alınan kararlara halkın katılım kriteri dikkatle incelenmelidir.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. Maddesi'nde ; “*Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır. Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar. Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir. Kent konseyinin çalışma usûl ve esasları İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir.*” şeklinde yer alan, kent konseylerine yönelik madde her ne kadar halkın katılımından bahsetse de, ülkemizdeki kent konseylerinin işleyişi hem planlama süreçleri hem de kentle ilgili alınan herhangi bir kararda aktif rol üstlendirilemeyen yapılanmalar halindedir.

Karar verme en yalın şekilde etken olan eylemin seçilmesi işlemdir. Ayrıca karar verme, bir amaca varabilmek için mevcut olan ve koşullara göre mümkün olabilecek çeşitli hareket tarzlarından en uygun görüneni seçmek, tercih etmektir (Kurt,2003:7). Yönetim ile ilintili bir kavram olan karar, bir seçimi ifade eder. Eğer yönetimde alınan bir karardan söz ediyorsak burada katılımdan bahsetmemek yanlış olur. Stoker' e göre katılım; “*insanların kamu politika kararlarını etkilemek için gösterdiği çaba*” şeklinde yorumlanmaktadır. Crick ise katılımı; “*insanların beceri ve ilişkilerdeki eksikliklerini gidererek kendilerini daha iyi bir şekilde yönetmelerini sağlar*” (Tekeli, 1990:47-48) şeklinde tanımlamaktadır. Bir yönetim birimi olarak kapsamının genişliği itibariyle Büyükşehir Belediyesi'nde karar verme olgusu, özellikle dikkate alınması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı; 2012 yılının Kasım ayında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile 13 ilde birden kurulan büyükşehir belediyelerinden biri olan Hatay Büyükşehir Belediyesi örneğinde planlama ve karar verme süreçlerinde katılım konusu ile 2015 yılında kurulmuş Hatay Kent Konseyi'nin yapısını ve işleyişini irdelemektir. Henüz planlama mevzuatı çerçevesinde hiçbir planı hazırlanmamış/hazırlanmamış olan Hatay'da, planlamada katılımdan söz etmek oldukça güçtür. Ancak Büyükşehir Belediyesi'nin kurulduğu dönemden bugüne Hatay için, planlama süreçlerinden bağımsız olarak kent üzerinde proje düzeyinde birçok karar alınmaktadır. Bu çalışmanın sonucunda; plansız bir kentin karar alma süreçlerinde, kurulmuş olan kent konseyinin büyükşehir belediyesinin aldığı kararlara etki düzeyini ortaya koymak hedeflenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde merkezi yönetim tarafından alınmış olan; Amik Ovası'nın kurutulması, Suriye'de olan savaş sonucunda birçok Suriyeli vatandaşın kente yerleştirilmesi gibi birçok kritik kararın

ortasında olan Hatay’da, bugün yerel yönetimin en etkin mekanizması olan Büyükşehir Belediyesi’nin halkın yaşadığı bunalımlar sonucunda katılıma olan bakış açısı önemli bir husustur.

Bu doğrultuda çalışma, teori ve uygulama bölümlerinden oluşmaktadır. Araştırmada, yazılı kaynaklarla birlikte (literatür taraması ve mevzuat incelemesi yapılmış), Hatay Büyükşehir Belediyesi’nde planlamaya ve karar verme süreçlerine olan katılımı ortaya koymak amacıyla mülakat ve gözlem yöntemi kullanılmış, bu çerçevede araştırmalar sonucunda hazırlanmış Ek 1’de belirtilen sorular, genel sekreter vekiline, daire başkanlarına, belediye personellerine ve karar alma sürecinde etkili olan diğer mekanizmalara yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında toplamda 1 genel sekreter yardımcısı, 1 iç denetçi, 7 daire başkanı (Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanı, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı, Park Bahçe ve Yeşil Alan Dairesi Başkanı, Fen İşleri Dairesi Başkanı, Çevre Koruma Dairesi Başkanı, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı, Ulaşım Dairesi Başkanı), 10 adet belediye personeli ile görüşmeler yapılmış ve veriler toplanmıştır. Yapılan görüşmelerle sağlanan bilgiler, toplanan yazılı kaynaklar ile birlikte analiz edilmiş ve Hatay Büyükşehir Belediye modelinde karar verme sürecinin nasıl işlediği konusu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde araştırmaya kaynaklık etmesi bakımından çalışmanın ana temasını oluşturan kavramlar, boyutları ile kısaca açıklanmıştır.

2.1 Karar Verme Kavramı

Sözlük tanımı itibariyle karar “...Aralarında bir seçme yapma zorunluluğu olan olanaklardan birini seçme edimi ve bu edimin sonucu...”¹yi ifade etmektedir. Yönetimin bir kavramı olarak karar bir seçimi ifade eder. Yöneticinin veya herhangi bir kişinin herhangi bir konuda yaptığı seçim, onun kararıdır. Karar verme aynı zamanda sorun çözme ile ilgili bir süreçtir. Bir örgütte, aksaklık ve eksiklikleri gidermek, örgütte değişiklik yapmak, örgüt elemanlarını etkilemek ve verimliliğini artırmak ya da bir çatışmayı önlemek örgütte karar verenlerin başlıca görevlerindedir (Genç, 1991: 51). Karar verme süreci; çok yönlü düşünmeyi, olasılıkları hesaplamayı, karardan etkilenecek kişilerin durumlarını ve grup görülerini dikkate almayı, gerektirir. Her yönetim düzeyinde sonuçlandırılması zorunlu olan bir veya

1 TDK Büyük Türkçe Sözlük
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.556ff24faadff8.42536185

bir dizi sorunun tüm boyutlarıyla değerlendirerek en uygun sonucu verebileceği saptanan seçenek veya seçeneklerin değerlendirilmesidir (Bağırkan, 1983: 4).

Karar verme, alternatifler arasından rasyonel ve bilinçli bir seçim yapma süreci olarak ele alınsa da, bu süreci fikri düzenlemelerin dışında bir takım faktörler etkilemektedir. Kurt (2003:21), karar verme sürecini etkileyen faktörleri öznel (subjektif) ve nesnel (objektif) faktörler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Öznel (subjektif) faktörler ki bunlar, sezgi, tecrübe, bilimsel yetki bu grupta yer alır. Nesnel (objektif) faktörler ise, karar vericinin kişiliği dışında kalan faktörlerdir. Karar vericinin bulunduğu makama uygunluğu, kullanılan karar verme teknikleri, özgün yaşadığı çevre ve bilginin seviyesi bu faktörler arasında sayılabilir. Çalışmanın ana temasını oluşturan karar vermede nesnel ve öznel faktörler de dikkate alınmıştır.

2.2 Katılım Kavramı

Günümüzde kentlerinin biçimlenmesinde halkın oynadığı rolün önemini vurgulayan ve kentlerin çok aktörlü, katılımcı, ortaklıklara dayalı bir anlayışla yönetilmesini savunan uluslararası politikalar ve belgeler son dönemde gelişmiş ülkelerin gündeminde yer almaktadır (Esengil, 2009). Bu bağlamda katılım kavramı sık bir şekilde karşımıza çıkan bir kavram olmuştur.

Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre katılım kavramı; “iştirak, ortak olma, bir işte yer alma, iletişim veya ortak davranışta bulunma yoluyla belirli bir durumun içine girmek” (TDK, 2009) anlamları ile kullanılmakla birlikte farklı disiplinlerin konu alanlarına girmesi nedeniyle çokanlamlı olma özelliğine sahiptir. Wandersman'ın çevre- davranış araştırmalarının kuramsal perspektifinde yaptığı tanıma göre katılım, “bireylerin kendileriyle ilgili, onları etkileyen fiziksel çevreler, programlar ve kurumlar düzeyinde üretilen kararlarda yer almaları ya da belirli bir çevrenin tasarlanması ve planlanmasında kendileriyle işbirliğine gidilmesidir” (Wandersman, 1984; Bilgin 2002).

Planlamada halkın katılımı; yöneticinin sürekli denetlenebilmesini sağlayan bir mekanizmadır. Halk temsili demokraside oy vererek kendi yöneticisini seçmiş olsa dahi seçilmiş olan yöneticilerin denetlenebilmesi ve geri bildirimlerin yapılabilmesi için seçim dışı bir mekanizma gerekmektedir (Sander, 2009). Katılımın temelinde iletişim yatar ve halk kendi sorunları hakkında bilgi alışverişi yapabilme fırsatı bulur. Her katılımcı için planlama sürecinde katılımın aynı biçimde ve seviyede olmayacağı söylenebilir. Yerel yönetimlerde politik kararların oluşturulmasında halkı şeffaf bir şekilde bilgilendirerek öneri alması katılım mekanizmasının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Ancak bilgilendirme eyleminin karar verme aşamasında gerçekleşmesi yeterli değildir. Katılımın tam anla-

myla gerçekleşebilmesi için, halkın plan yapma sürecinin başından sonuna aktif olarak rol almasıyla mümkün olmaktadır (Esengil, 2009).

2.3 Kent Konseyleri

Kent konseyleri, ‘herkesin görüşlerini açıklama fırsatı bulabileceği bir platform’ olarak tanımlanmıştır. Kent Konseyleri’nin en önemli işlevi, kentte tüm aktörleri tek bir çatı altında bir araya getirerek, tüm kent için bir platform oluşturmaktır. Kent Konseyleri, kentin kalkınma önceliklerinin ve sorunlarının tanımlandığı ve tartışıldığı demokratik platformlar olarak işlev görmektedir (Emrealp, 2005: 65). 5393 sayılı kanunda, kent konseyinin, çalışma usul ve esaslarının yönetmelikle belirleneceği belirtilmiştir. Kent konseyi kararlarının belediye meclisinin takdirine bırakılmış olması kent konseylerinin işleyişi açısından işlevsizlik olarak değerlendirilebilir. Ancak ortaya çıkış amaçlarına uygun olarak kent konseyleri; yönetim, saydamlık, hesap verilebilirlik, katılım, çalışma uyumu, yerindelik ve etkinlik gibi kriterlere dayanan, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışıdır. Kent konseyleri yerel katılımı yerel yönetim sağlamaya çalışmaktadır ve “ortaklık modeli” ile yerelde bunları yaygınlaştırarak hemşehrilik bilincinin gelişmesini ve çok ortaklı yönetim modelinin benimsenmesini sağlamaktadır (Kestellioğlu, 2010).

Hatay Büyükşehir Belediyesi Örneğinde Karar Verme ve Katılım Süreçlerinin Planlama Faaliyetleri Açısından İrdelenmesi

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 3. Maddesine göre Büyükşehir belediyesi: En az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan, bu belediyeler arasında koordinasyonu sağlayan; kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; idarî ve malî özerkliğe sahip ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisini ifade etmektedir. Yine 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 12. Ve 14. Maddesine göre Büyükşehir Belediye Meclisi, Büyükşehir Belediyesi’nin karar organıdır. Meclisler yerel düzeyde belediyenin sorumluluğundaki hemen her türlü konuyu karara bağlar. Belediye Başkanı’nın meclisten karar çıkartmadan çalışma yapması güçtür. Bundan dolayı Meclisler bir anlamda belediyelerin meşruiyet organlarıdır (Arıkboğa, 2012:121). Belediyelerde karar vermenin yasal boyutu yetki alanlarını, karar verme süreçlerini ve bu süreçte rol alanları belirler. Ülkemizde karar sürecini etkilemek isteyen aktörler başkan ya da meclis üyelerini etkilemek zorundadır. Belediye yönetim şekli başkanlık modeline yakın bir modeldir; başkan yürütme organının başıdır ve yasal ve siyasi olarak güçlü kılınmıştır. Meclis ise karar organıdır ve belediyenin temel politikalarının neler olması gerektiğine karar verir (Sunar, 2013:3-4).

Yasal süreci bu şekilde işleyen karar alma sürecinin Hatay Büyükşehir Belediyesi örneğindeki yansımalarını açıklayabilmek adına yapılan alan araştırması, görüşme tekniği ile ortaya konulmuştur. Belediye'den 1 genel sekreter yardımcısı, 1 iç denetçi, 7 daire başkanı (Yazı işleri ve Kararlar Dairesi Başkanı, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı, Park Bahçe ve Yeşil Alan Dairesi Başkanı, Fen İşleri Dairesi Başkanı, Çevre Koruma Dairesi Başkanı, Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı, Ulaşım Dairesi Başkanı), 10 adet belediye personeli ile görüşmeler yapılmış ve veriler toplanmıştır. Araştırma sorularının muhataplarından alınan bilgilerin gerçeklerle örtüşmüyor olmasından dolayı çeşitli noktalarda eleştirel bir şekilde sunulmuştur. Araştırma soruları, görüşme yapılmadan önce teorik çalışmalar ışığında oluşturulmuş, sorular muhataplara açık uçlu ve sorunun neyi almak istediği açıklanarak sunulmuştur. Çalışmanın kapsamında özellikle karar verme ve katılım süreçlerinin planlama disiplini açısından irdelenebilmesi için İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı'ndan plan yapım süreçlerine dair bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Ancak Büyükşehir Belediyesi'nin kuruluşunun üzerinden yaklaşık yirmi ay geçmiş olmasına rağmen, planların ihale edilmediği, bu nedenle planlar için halkın katılımından söz etmenin mümkün olmadığı yetkililer tarafından belirtilmiştir.

Kararlar kurumunuzda nasıl alınıyor? (Üst yönetici, Daire Başkanlıkları, çalışanlarla birlikte, hizmetin götürüldüğü yurttaşlar bunlardan hangileri etkili oluyor) şeklinde yöneltilen soruya; Hatay Büyükşehir Belediyesi'nde rutin kararların 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun öngördüğü şekilde Belediye Meclis ve Belediye Encümen karar organı tarafından alındığı belirtilmiştir. Kanunun kararların alınmasında ve işleyişinde öngördüğü süreç şu şekildedir²; “*Meclisin herhangi bir konuda almış olduğu karara Büyükşehir Belediye başkanı itiraz etmezse kararın 7 gün içerisinde kamuoyuna duyurulması gerekmektedir. Eğer başkan meclisin kararını hukuka aykırı bulursa gerekçesini de belirterek yine 7 gün içerisinde meclise iade eder ve meclisten red kararı gelirse bu kez başkan kararlar aleyhine idari yargıya başvurabilir. Mevzuatta açıkça belirtilen bir kararda üst yönetici olan Belediye Başkanı sadece kararın uygulanma şekil ve esaslarına etkide bulunmaktadır*”. Hatay Büyükşehir Belediyesi'nin Genel Sekreter Yardımcısı, kanuna ek olarak üst yönetici olan Belediye Başkanı'nın kararların alınma sürecine etkisi olduğunu belirtmiş ve koordineli bir işleyişten bahsetmiştir. Fakat görüşmeler sırasında Hatay Büyükşehir Belediye Başkanı ile görüşme talep edildiğinde bunun mümkün olmadığı ve kurumun üst yöneticisi olan Başkan'ın haftada bir kez belediyeye geldiği belirtilmiştir. Bu şekilde haftanın bir günü kuruma gelen bir Belediye Başkanı'nın karar vermede ve kararları yönetmede ne derece etkili olduğunu görebilmek çok da zor olamamaktadır.

2 <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>

Belediyede alınan kararlar halkın seçtiği meclis üyelerinin katılımıyla belirlendiği için dolayısıyla halkın dolaylı yoldan bir katılımı sağlandığı, ayrıca bir kurum olarak belediyenin gündelik çalışmalarının bir bölümünün de halkın doğrudan talepleri olduğu belirtilmiştir. Halkın kısa-orta-uzun vadeli ihtiyaçlarına ilişkin dilekçe kanunu, bilgi edinme kanunu gibi kanunen öngörülen bir mekanizmanın da mevcut olduğu dile getirilmiştir. Çalışanların da kentin bir paydaşı olması dolayısıyla kente ilişkin bir sorunu ya da talebi birebir belediyeye aktarma konusunda etkin bir rol oynadığı belirtilmiştir.

Kente ilişkin konularda karar vermede öncelikleriniz ve kısıtlarınız nelerdir? (Zaman, Maliyetler, Teknoloji, Çalışanların Beklentileri, Yurttaş Beklentileri) şeklinde yöneltilen soruya Hatay Büyükşehir Belediyesi'nde önceliklerin halktan gelen talepler olduğu, vatandaş ile koordineli bir şekilde hizmet sunumu gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Örneğin, kentin fiziki görünümü Antakya tarihi dokusu korunarak nasıl iyileştirilebilir? Kentsel altyapı hizmetleri nasıl geliştirilebilir? Bunların halktan gelen istekler doğrultusunda şekillendiği belirtilmiştir. İhtiyaçların önünde duran faktörün fiyat performans analizi olduğu belirtilmiş, yapılan yatırım maliyetinin yapılan yatırımın getirilerine (sosyal-teknik-gündelik anlamda) uygun olması gerektiği vurgulanmıştır. Kent ile ilgili kararlara Ayrıca 5018 sayılı kanunla hazırlanması öngörülen kurum tarafından hazırlanan stratejik plan ve performans programında yer alan kararların da öncelikli olduğu dile getirilmiştir. Yerel bir gazetede³ Hatay Büyükşehir Belediyesi'nin stratejik plan ve performans programının Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nden kopyalandığı hatta başkanın konuşmasının dahi birebir aynı olduğu iddia edilmiştir. Belediye oluşturulduktan ilk altı ay içerisinde hazırlanması gereken bu programın belediye tarafından hala hazırlanmamış olması bu iddiayı destekler niteliktedir. Dolayısıyla hangi stratejik plan ve performans programının kararlara etkide bulunduğu akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

Kısıtlı maddi olanaklarla sunulan hizmetlerin de yeterli seviyede olmayacağı bazen maddi olanaklar yeterli olsa da teknolojinin elvermediği gibi sınırlamaların olduğu da belirtilmiştir. Örneğin yol yapım çalışmalarının sürekli Hatay için sorun teşkil ettiğine ve bu sorunun merkezi yönetimden talep edilen kaynak aktarımının iktidarla aynı ideolojiden olmadıkları gerekçesiyle sağlanmamasından kaynaklı çözülemediğine vurgu yapılmıştır. Fakat bundan bir önceki dönemde iktidarla aynı düşünce yapısına sahip olmasına rağmen yapılan hizmetlerin pek farklı olmadığı göz önüne alınırsa bu durumun bir bahane olabileceği düşüncesi ağır basmaktadır.

Kurumunuzda en çok hangi konularda karar alınmaktadır? şeklinde yöneltilen soruya genel itibarıyla alınan kararların yatırım kararları olduğu dile getirilmiştir. Bunun da yatırımın yapılış şekli ve zamanlamayla ilgili kısmının yoğun olduğu yönetsel, iş planıyla ilgili kararlar alındığı belirtilmiştir.

3 Haberin tamamı için bkz. <http://www.hatayekspres.com/2010/index.php?okod=11134>

Ayrıca;

Büyükşehir Belediye'sinde alınan kararlar genel itibariyle şu şekilde sıralanmıştır:

- Kamulaştırma kararları
- Yol açma, Park, Bahçe ve Köprü yapım kararları
- Mezarlık açma kararları

Örneğin Hatay Büyükşehir belediyesi kapsamında son alınan kararın; Hatay'daki bütün mahallelere (eski köyler) halkın cenaze, düğün gibi işlerde kullanabilmesi için çok amaçlı salon inşasının yapılması yönünde olduğu belirtilmiştir.

Kararlar alınırken en önemli dayanağınız nedir? (Sezgi, Bilgi, Tecrübe) sorusuna karar almaya en üst merci olan Belediye Başkanının geçmiş dönem belediye başkanlığı deneyimlerinin, bilgi ve donanımının da etki ettiği yönünde yanıtlar verilmiştir. Üst yöneticilerden ziyade belediye çalışanlarının özellikle Belediye Başkan'ının kararlarda etkili olduğuna vurgu yapması dikkat çekmiştir.

Hatay'da yapılacak yatırımlara, verilecek hizmetlere yönelik kararlar alınırken Büyükşehir Belediye meclisi aracılığıyla oluşturulan anketörler tarafından yapılan anket uygulaması sonuçlarının öncelikli göz önünde tutulduğu dile getirilmiştir. (Büyükşehir Belediyesi bünyesinde 25 adet anketörün bulunduğu ve kentin hemen her bölgesinde kente ilişkin kararlara yönelik düzenli aralıklarla anket çalışmasının yapıldığı vurgulanmıştır.)

Kararlar kaç kademe veya aşamada alınmaktadır? sorusuna vatandaşın bürokrasiyi harekete geçirmesi yani kamu kurum ve kuruluşlarına kendi ihtiyaçlarına istinaden nasıl başvuracağıın yolları birincil ve ikincil mevzuatta belirlenmiş olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanı süreci şu şekilde anlatmıştır; belediyeye müracaat ilgili birimi harekete geçirir, ilgili birim mevzuat çerçevesinde çözüp çözmeyeceğine bakar, bütçe olanaklarına bakar eğer daha üst düzeyde bir karar alınması gerekiyorsa bunu hiyerarşi ilkesi çerçevesinde bir üst birime aktarır ve son tahlilde meclise gitmesi gerekiyorsa (örn. İmar değişiklikleri buna ilişkindir) gider. Bu aşama mevzuatta bu şekilde tanımlanmıştır. Örnek vermek gerekirse bir mahalleye giden kanalizasyon patladı müracaat edilecek yer bellidir belediye tüzel kişiliği su kanalizasyon idaresine ihbar, şikâyet ya da bildirimde bulunulur. Bunun için üst düzey karar almak gerekmez haberdar edildiğinde yerinde tespit yapılır giderilmesine ilişkin teknik anlamda ne yapılması gerekiyorsa bunun hazırlığı yapılır ve müdahale edilir. Bu durum için ne meclisin ne encümenin ne de başkanın harekete geçmesi gerekmez. Çünkü kurumun işleyişi bu yöndedir.

Karar alma süreci ne kadar sürede sonuçlanmaktadır? sorusuna Genel Sekreter Yardımcısı tarafından bir örnek üzerinden yanıt verilmiştir. Örneğin kentin parkı

bulunmayan bir mahallesinde park ihtiyacının olduğu gözlenmiş bunu muhtar ya da bir vatandaş belediyeye bir dilekçe ile bildiriyor. Yazı işleri kararlar dairesi evrak bölümüne gider orası park bahçeler daire başkanlığına yönlendirir. Bu birim performans programına bakar varsa bununla ilgili çalışma uygulamaya koyar. Eğer performans programında yoksa ve acil bir ihtiyaç ise gerekli izinler alınarak yapımına başlanıyor. Ve yahut konuyla ilgili stratejik planda konunun ilişkilendirilebileceği bir alan varsa (örneğin büyükşehir belediyesinin stratejik planında yıllık %5 oranında yeşil alan artırımı hedefi var) bu hedefle ilişkilendirerek park yapımı sağlandığı dile getirilmiştir.

Son soru olarak karar verme sürecinde yeni kurulmuş olan Hatay Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyinin ne rol üstlendiği sorulmuştur? Kent konseyinin henüz karar vermede aktif rol oynamadıkları ve kent konseyi proje ürettiğinde kentte uygulamaya geçmesi için başkan tarafından değerlendirileceği belirtilmiştir.

Genel çerçevede yöneltilen bu sorular ışığında edinilen bilgilerden, yerel yönetim birimlerinden belediyelerde özelde ise Hatay Büyükşehir Belediyesi örneğinde karar alma ve katılım süreci ortaya konulmaya çalışılmıştır. Belediye’de çeşitli birimlerde ve görevlerde yer alan yöneticiler ve karar alma sürecine etki eden diğer mekanizmaların vermiş olduğu bilgiler bu çalışmanın dayanak noktasını oluşturmaktadır. Çeşitli noktalarda eleştirel yorumlar getirilmiş olması gerek kurum dışında edinilen bilgiler gerekse de Hatay’da yaşayan kent paydaşları olarak gözlemlerden yola çıkılmasından kaynaklanmaktadır.

4. Genel Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda kamu yönetimi anlayışında ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak devletin küçültülmesi, etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması çabaları, yerelleşme istekleri ve yerelleşmeye verilen önemin artması gibi etkenler, yerel yönetimlerin işlev ve faaliyetlerinin kapsamını önemli şekilde genişletmektedir. Yerel yönetimlerin faaliyet alanlarındaki genişleme ve yönetilenlerin yerel yönetimlerden nitelikli hizmet taleplerinde meydana gelen artışlar, bu kuruluşların daha etkin şekilde karar vermelerini ve karar mekanizmalarına mümkün oldukça halkın katılımını sağlamalarını bir gereklilik olarak ortaya çıkartmaktadır.

Büyükşehir Belediyesi sisteminde gerek belediye meclisi gerekse de belediye başkanının halk tarafından seçilmiş olduğu göz önünde bulundurulursa halkın kısmen bir takım konularda dolaylı katılım sağladığı bir karar işleyiş mekanizmasından söz edebiliriz. Fakat yerel halkın ihtiyaç duyduğu hizmetlerin nicelik ve nitelik olarak sürekli bir şekilde artması, sorunlarının karmaşık bir yapıya bürünmesi yerel yönetimlerin karar verme sürecine doğrudan halkın katılımını sağlayan bir yönetim anlayışının varlığını gerektirmektedir. Yerel ihtiyaçları en iyi bilen, sorunlarla

karşı karşıya bulunan halkın bu ihtiyaçların karşılanmasında ve sorunların çözümlenmesinde yerel yönetimlerle işbirliği yapması ve onları yönlendirmesi bu birimlerin isabetli karar almasında ve başarıya ulaşmasında önemli rol oynamaktadır.

Çalışma kapsamında irdelenmiş olan Hatay Büyükşehir Belediyesi'nde ise kentin geleceğine dair herhangi bir bütünsel planlama yaklaşımı bulunmadığından, planlama süreçlerinde katılımdan söz etmek pek de mümkün değildir. Ancak; belediyeye bağlı olarak kurulmuş olan kent konseylerini halkın katılım mekanizması olarak ifade edilmekte ve konseyin üreteceği projeler halkın kente dokunuşu olarak değerlendirilmektedir. Henüz tam anlamıyla yapılanamamış büyükşehir sisteminde, plansız ama proje bazında katılım anlayışının kentin geleceğine ne derece katkı sağlayacağı Hatay örneği için de merak konusudur.

KAYNAKÇA

KESTELLİOĞLU, G. (2011)., “Yerel Demokrasi ve Kent Konseyleri: Kahramanmaraş Örneği”, 6-7 Mayıs 2011 Bursa Kent Konseyleri Sempozyumu, ss. 52-75.

ESENGİL, Z. (2009), “Planlama ve Tasarım Sürecine Katılımın Kamusal ve Projeler Bağlamında İrdelenmesi: Antalya Kent Merkezi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

SONDER, A. (2009), “Planlamada Yurttaş Katılımı”, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ARIKBOĞA, E. (2012), “Belediye Meclislerinde Karar Verme Sürecinin Temel Dinamikleri”, Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Karar Verme, (Ed.) Fatih, KIRIŞIK ve Özgür, ÖNDER, Ankara: Orion Kitabevi.

BAĞIRKAN, Ş. (1983), “Karar Verme”, İstanbul: Der Yayınları.

GENÇ, Turan (1991), “Çağdaş Yönetimde Karar Verme Süreci”, Türk İdare Dergisi, Sayı: 392, ss.51-56.

KURT, Ümit (2003), “Karar Verme Sürecinde Yöneticilerin Kişilik Yapılarının Etkileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SUNAR, Sinan (2013), “Belediyelerde Karar Verme Sürecini Etkileyen Faktörler” http://www.academia.edu/6903058/Belediyelerde_Karar_Verme, Erişim Tarihi: 22.04.2015

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.hatayekspres.com/2010/index.php?okod=11134>

Erişim Tarihi: 12.04.2015

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>

Erişim Tarihi: 23.04.2015

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>

Erişim Tarihi: 01.10.2015

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT

[S.556ff24faadff8.42536185](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GT) Erişim Tarihi: 04.05.2015

EK. 1. GÖRÜŞME SORULARI

Adınız ve Soyadınız?

1. Cinsiyetiniz? ( ) Kadın ( ) Erkek
2. Yaşınız? ( ) 20-30 ( ) 31-40 ( ) 41-50
( ) 51-60 ( ) 61 ve üstü
3. Eğitim Durumu
( ) Lise Mezunu ( ) Ön Lisans Mezunu ( ) Lisans Mezunu
( ) Yüksek Lisans Mezunu ( ) Doktora
4. Kaç yıldır kurumunuzda çalışıyorsunuz?
( ) 1 yıldan az ( ) 1-5 yıl ( ) 6-10 yıl
( ) 11-20 yıl ( ) 21 yıl ve üzeri ( ) Diğer
5. Göreviniz?
6. Kurumunuzda karar alma süreci nasıl işlemektedir?
7. Kararlar kurumunuzda nasıl alınıyor?
  - a. Üst yönetici
  - b. Daire başkanlıkları
  - c. Çalışanlarla birlikte
  - d. Hizmetin götürüldüğü yurttaşlar
  - e. Diğer (.....)
8. Kente ilişkin konularda karar vermede öncelikleriniz ve kısıtlarınız nelerdir?
  - a. Zaman
  - b. Maliyetler
  - c. Teknoloji
  - d. Çalışanların Beklentileri
  - e. Yurttaş Beklentileri
9. Kurumunuzda en çok hangi konularda karar alınmaktadır?
10. Kararlar alınırken en önemli dayanağınız nedir?
  - a. Sezgi
  - b. Bilgi
  - c. Tecrübe
11. Kararlar kaç kademe veya aşamada alınmaktadır?
12. Karar alma süreci ne kadar sürede sonuçlanmaktadır?
13. Karar verme sürecinde yeni kurulmuş olan Hatay Büyükşehir Belediyesi Kent Konseyi ne rol üstlenmektedir?

PLANLAMA HUKUKU VE YASAL DEĞİŞİKLİKLER, İNŞAAT SEKTÖRÜNÜN PLANLAMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

“ESNEK PLANLAMA REJİMİ BASKISI ALTINDA KATI BİR İMAR REJİMİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ: BOĞAZIÇI ALANINDA ZORLU CENTER ÖRNEĞİ”

Arş. Gör. Arzu ERTURAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Anahtar Kelimeler: Katı imar rejimi, Esnek imar rejimi, Koruma, Boğaziçi Alanı, Neo-liberal Politikalar, Zorlu Center, İstanbul.

1. Giriş

İstanbul’un sahip olduğu kimliği eşsiz kılan ve en önemli unsur olan Boğaziçi Alanı’nı korumaya yönelik 1983 yılında çıkan özel bir yasa olan 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, katı yapısı ve ciddi yaptırımları ile Türkiye Şehircilik Hukuku’ndaki diğer yasalardan ayrılmaktadır. Süreç içerisinde geçirdiği olumsuz değişikliklere rağmen oldukça sıkı uyguladığı denetim, yıkım, hapis cezası gibi katı yaptırım politikası sayesinde Boğaziçi Alanı’nı günümüze kadar koruyan katı bir yaklaşıma sahip olmuştur. Boğaziçi alanında uygulanan imar rejimi, katı bir ‘düzenleyici plan sistemi’ nin unsurlarını taşımaktadır. Katı düzenleyici plan sistemlerinin uygulanmasında bazı zorluklar olduğu literatürde sık olarak ifade edilmektedir (Rivolin,

2008). Özellikle Boğaziçi Alanındaki imar rejiminde de bu zorluklar zaman içinde sık olarak eleştirilere konu olmuştur (Ekinci, 1994; Gülersoy, 1995; Diker ve diğ., 2008; Şal, 2008; Şişman,2011). Diğer yandan, İstanbul'da 'düzenleyici plan sistemi' dışında, özellikle neo-liberal politik yaklaşımlar ve 'inşaat odaklı büyüme' yaklaşımları sonucunda esnek planlama sistemleri yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır (Özkan ve Türk, 2015). Hatta Boğaziçi alanında katı bir 'düzenleyici planlama sistemi' uygulanırken, Boğaziçi alanının hemen yakın komşuluğundaki alanda bulunan İstanbul Merkezi İş Alanı'nda (MİA), 1990'ların başından itibaren 'esnek planlama sistemi' uygulanmaktadır (Öktem, 2005). Bu planlama sisteminde, imar haklarının kullanımına yönelik serbestlik getirilmiş ve imar haklarının kullanımında ulusal ve uluslararası sermaye gruplarının alanda yatırımlarına yönelik kuralsızlaştırma (deregulasyon) politikası benimsenmiştir (Öktem, 2005).

Boğaziçi Alanının yakın komşuluğunda uygulanan esnek planlama rejimi, Boğaziçi Alanı'nda uygulanan katı rejim üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaya başlamıştır. Bu baskının en çarpıcı örneği, Zorlu Center davasıdır. Bu bildiriye, bir taraftan katı bir düzenleyici planlama sistemi olarak Boğaziçi Alanında günümüze kadar uygulanan imar rejimi ve bu imar rejimine yönelik müdahaleler ve sonuçları irdelenirken, diğer taraftan Boğaziçi Alanının bitişik komşuluğundaki alanda uygulanan esnek imar rejiminin Boğaziçi Alanına yönelik baskısı ve bunun en çarpıcı örneği olan Zorlu Center davası incelenmektedir.

Bildirinin giriş bölümünü izleyen ikinci bölümünde, düzenleyici planlama sistemleri ve esnek planlama sistemlerinin özelliklerine yönelik teorik çerçeve verilmektedir. Bildirinin üçüncü bölümünde, Boğaziçi Alanında günümüze kadar uygulanan imar rejimi ve bu imar rejimine yönelik müdahaleler ve sonuçları tartışılmaktadır. Bildirinin dördüncü bölümü, esnek planlama rejiminin Boğaziçi üzerindeki baskısının bir örneği olarak Zorlu Center davası ve sonuçları incelenmektedir. Makalenin beşinci bölümü, Boğaziçi alanında önemli bir kırılma noktası olan Zorlu Center davası sonrasında günümüzdeki durum irdelemektedir. Makalenin beşinci bölümü, genel değerlendirme ve sonuç bölümüne ayrılmaktadır.

2. Teorik Çerçeve

Planlama sistemleri iki farklı biçimde gelişmiştir: Düzenleyici planlama sistemleri ve esnek planlama sistemleri (*takdir yetkisine dayalı planlama sistemleri*) (Booth, 1999; Booth, 2003). Düzenleyici plan sistemleri, katılık esasıyla yürütülen, kurallı ve hiyerarşik ilişkilerden oluşmaktadır. Hiyerarşik olarak, yazılı ve çizili planlar ve plan dokümanları yönlendirici araçlardır. Kurallı ve detaylı planlar birbirini tamamlayan parçaları oluştururken aynı zamanda yasal birer belge niteliğindedir ve uyulması zorunludur (Tewdwr-Jones, 1999, Rivolin, 2008).

Düzenleyici plan sistemlerinde, plan kararları ve imar hakları planda tanımlanmaktadır. Hukuki geçerliliği bulunan planlar, plan hükümleri ve plan notları, planın onanma aşamasından itibaren kesinlik kazanmaktadır. Plan kararları ve imar hakları, geliştiricinin arsa geliştirme sürecine başlamasından çok önce resmi olarak belirlidir ve taraflar açısından yasal olarak bağlayıcıdır. Bu yüzden resmi planlar, gelecekteki kentsel gelişme olanaklarına yönelik önemli ölçüde kesinlik sağlamaktadır (Gielen ve Taşan-Kok, 2010). Bu anlamda, yerel fiziksel planların kesinlik düzeyleri oldukça yüksektir. Düzenleyici planlama sistemlerinde, uygulayıcıların takdir yetkisi yoktur ya da kısıtlıdır. Planın amaçları, hükümleri ve planın oluşturacağı nihai çevreye ait kararlar, pazarlığa açık değildir.

Esnek planlama sistemlerinde ise, piyasa ekonomisinin planlama üzerinde önemli bir derece etkisi bulunmaktadır. Bu ülkelerde devletin yönetim kademeleri ve planlama gücünü elinde tutan birimler, kent arazisinin geliştirilmesi ve planlama çalışmalarında finans ve teknik desteğin büyük bölümünü özel sektörden karşılamakta ve proje üretiminde özel sektöre daha fazla bağımlılık göstermektedir.

Esnek planlama sistemlerinde, uygulama sürecinde birden fazla aktör yer almaktadır (Rivolin, 2008). Bu sistemlerde kamu gücünün doğrudan kullanılması yerine, kamu sektörü daha çok 'kolaylaştırıcı', 'yapılabilir kılan' bir rol üstlenmektedir. Bu sistemlerde kamu sektörü daha çok özel sektör yatırımlarına güvenmektedir. Düzenleyici planlama sistemleri karşılaştırıldığında, uygulamada en önemli zorluk planlama çıktılarının (sosyal konut, sosyal ve teknik altyapı, mekânsal kalite vb. gibi) sağlanmasıdır (Özkan ve Türk, 2015). Çünkü esnek planlama sistemlerine birçok aktörün varlığı ve kamu gücüne dayalı araçların kullanımında sınırlayıcılar ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan da esnekliğin kapsamı planlama çıktılarının sağlanmasında doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu tür planlama sistemlerinde aşırı esnekliğin belirsizliği planlama çıktılarının istenen şekilde sağlanmasını tehlikeye atabilmektedir. Bununla birlikte, planlama anlaşmaları, planlama çıktılarının sağlanmasında geniş bir biçimde kullanılmaktadır. Pratikte, planlama çıktıları, planlama anlaşmaları ile sağlanmaktadır (Özkan ve Türk, 2015).

3. Boğaziçi Alanı ve Boğaziçi Alanındaki İmar Rejimi

İstanbul kenti, Asya ve Avrupa kıtalarının birbirinden boğaz ile ayrıldığı noktada kurulmuş, binlerce yıllık tarihi ve coğrafi özellikleriyle öne çıkan bir metropoliten alandır. İstanbul'un sahip olduğu kimliği eşsiz kılan ve en önemli unsur İstanbul Boğazı ve boğazın etrafındaki topoğrafyadır. Jeopolitik olarak da önemli bir nokta olan İstanbul Boğazı'nın etrafında yer alan Boğaziçi Alanı, sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerler, İstanbul'un korunması gereken önemli öğelerinin ba-

şında gelmektedir. Boğaziçi alanının sahip olduğu değerleri mevcut kentleşme baskısına karşı korumak hem İstanbul'un kimliği, hem de yaşanabilirliği açısından önem teşkil etmektedir.

Boğaziçi Alanı, Rumeli yakasında Ortaköy Camii'nden başlayıp Rumelifeneri'ne, Anadolu yakasında ise Fethipaşa Korusu'ndan başlayıp Anadolufeneri'ne kadar uzanmaktadır. Ağırlıklı olarak Boğaz köylerini içeren Boğaziçi alanı, Sarıyer, Beşiktaş, Üsküdar ve Beykoz ilçelerini kapsamaktadır. Boğaziçi Alanı, şehircilik hukuku açısından önemli kırılma noktaları geçirmiştir. Bunlardan ilki, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararı ile 14 Aralık 1974 tarihinde Doğal Sit Alanı olarak ilan edilmesidir. Bu karar takiben 1983 yılında ise alanı korumaya yönelik daha kapsamlı ve katı hükümler içeren 2960 sayılı Boğaziçi Yasası yürürlüğe girmiştir.

Boğaziçi Yasası, kanunun 1. Maddesinde de belirtildiği üzere *“İstanbul Boğaziçi Alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenleme”* yi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kanun, Boğaziçi alanını Boğaziçi sahil şeridi, öngörünüm bölgesi, geri görünüm bölgesi ve etkilenme bölgesi olmak üzere 4 bölgeye ayırmıştır. Boğaziçi Kanunu ile tanımlı 4 bölgeyi gösteren harita aşağıdaki gibidir.

Boğaziçi'nin iç kısımlarındaki korunması gerekli alanı kapsayan *“Ön Görünüm Bölgesi”* (4.300 ha.); Boğaziçi Alanı'nın Öngörünüm Bölgesi ile Etkilenme Bölgesi arasında kalan ve Boğaziçi yerleşmesinin iç kısmını oluşturan coğrafi alan *“Gerigörünüm Bölgesi”* (1.000 ha.) ve bu bölgeler dışında kırsal alana ve şehir merkezine bağlı Etkilenme Bölgesi olarak iki kısma ayrılan ve Boğaziçi Alanı'nın sahil, Öngörünüm ve Gerigörünüm bölgeleri dışında kalan: *“Etkilenme Bölgesi”* (5.300 ha.) olmak üzere dört kesime ayrılmıştır.

Boğaziçi Kanunu'nun 3. Maddesinde belirtilen genel esasları; kültürel, tarihi ve doğal değerlerin korunarak güzelleştirilmesi, onarılması, canlandırılması ve yapılaşmasını ön görmektedir. Kanunun genel esasları doğrultusunda Boğaziçi'ni korumaya yönelik bir süreç izlenmiş olsa da, bu katı rejimi delmeye yönelik bazı müdahaleler yapılmaya çalışılmıştır. Bu değişikliklerin başında Boğaziçi Kanunun ilanından iki yıl sonra çıkan 3194 sayılı İmar Kanunu ile oluşan değişiklikler gelmektedir. Boğaziçi Kanununun 3 maddesinin f maddesinde meydana gelen değişikte *“(Değişiklik: 3/5/1985-3194/47 md.) Boğaziçi alanında mevcut planda nüfus ve yapı yoğunluğu göz önüne alınmak kaydı ile plan değişikliği yapılabilir.”* denilmektedir.

Boğaziçi Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgeleri için getirilen değişiklikleri, Boğaziçi Alanı'nın sit alanı statüsü nedeniyle ilgili Kültür ve Tabiat Varlıklarını Ko-

ruma Bölge Kurulu'nun kararı doğrultusunda, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi ile Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'na önerilmekte ve bu Kurul'un kararıyla yürürlüğe girmektedir. Bu kapsamda, plan lejandı, plan hükümlerinde değişiklikler ve revizyonlar yapılabilmektedir. Kurul'un 2004/2 ve 2005/1 nolu toplantılarında “*Plan lejandı ve plan hükümlerinde değişiklik yapılması*” yanında; plan değişikliği prosedürü uygulanarak “*taşınmaz kültür varlıklarının plana işlenmesi*” ve “*taşınmaz kültür varlığı binaların fonksiyonlarının değiştirilmesi*” konularında plan değişikliklerine gidilmektedir. Söz konusu değişiklikler halen devam etmektedir (Ünal, 2015, s.332).

Yine, Boğaziçi Kanunu'nun 3. maddesinin g fıkrasındaki “*Boğaziçi Kıyı, Sahil Şeridi ve öngörünüm Bölgesinde konut yapılamaz, tevhit ve ifraz işlemleri yapılmasına izin verilemez*” hükmü, 3194 sayılı İmar Yasasının 47.madde (g) fıkrası ile; “*Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde parsel büyüklüğü 5000 m²'den az olmak, ifraz işlemleri yapılmamak ve TAKS (Taban Alanı Katsayısı) azami %6 ve 2 katı geçmemek şartı ile konut inşaatı yapılabilir. Blok adedi serbesttir*” şeklinde değiştirilmiştir. Bu değişiklik ise Anayasa Mahkemesinin 11.12.1986/29 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. (İptal: Ana. Mah; 11/12/1986 tarih ve E. 1985/11, K. 1986/29 sayılı Kararı ile.). Bununla birlikte, değişikliğin iptal edilmesine kadar geçen 47. maddenin uygulandığı iki yıllık süre içerisinde, Boğaziçi Alanı'na zarar veren birçok yapılaşma meydana gelmiştir (Ünal, 2015). Bu süre içinde Boğaziçi Ön görünüm Bölgesinde 2 milyon 400 bin m² yeşil alan imara açılarak, 1411 adet villaya ruhsat verilmiştir (Özhekim, 2006).

Ekinci (1994)'ye göre; 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 47 (g) maddesi için Anayasa tarafından iptal kararının alınması ile Resmi Gazete'de yayınlanması arasında geçen süre içinde Boğaziçi alanı içinde “71 parça arazide 1071 blok” inşaatına ruhsat verilmiştir. İmar ruhsatı verilen “92 parselden 10'u tarım alanı, 19'u yeşil alan, 13'ü koru, 13'ü rekreasyon, 20'si koruya katılacak alan, 4'ü park alanı, 2'si sosyal donatı alanı ve diğerleri de iskan sahası” olarak kullanılmaktadır.

Bu alanların metrekare bakımından tahribine bakıldığında; tarım alanı olarak kullanılmakta olan ve tümü Sarıyer'de bulunan 365.931 m² alanının, 21.955 m² sini lüks villalar ile kaplanmıştır. Boğaziçi Öngörünüm Bölgesinde yer alan toplam 492.197 m² yeşil alanın yarısına yakın kısmı gene lüks konut alanlarının imarına açılmıştır. Boğaz yamaçlarında yer alan tarihi değeri yüksek koru alanlarına katılacak olan 535.414 m² alanın 32.120 m² bu kanunun 47. maddesi kapsamında imara açılmıştır. Aynı şekilde rekreasyon alanı olarak ayrılan 285.415 m²'nin 17.227 m²'si imara açılmıştır. Park alanı olarak ise, Sarıyer'de 41.604 m²'nin yaklaşık 20.000 m²'si, Beşiktaş'ta 36.000 m²'si ve Üsküdar'da 10.605 m² park alanının 6000 m²'si imara açılarak lüks konutlar tarafından yok edilmiştir (Kap, 2006). Bu rakamlar da göstermektedir ki yasanın genel esasları dışında bir durum

gerçekleşmiş, Boğaziçi Alanı yüksek oranda tahrip olmuştur. Değişikliğin iptali bu tahribatın büyümesinin önüne geçmiş olsa da iki yıllık süreçte önemli ölçüde alan yapılaşmaya açılmıştır.

Boğaziçi Kanunundaki imar hakkı, plan revizyonu onayı konularında yine 3194 sayılı İmar Kanununun 48. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir. “*Madde 10 – (Değişiklik: 3/5/1985 - 3194/48 md.) “Gerigörünüm bölgesinde Taban Alan Kat Sayısı (T.A.K.S.) azami % 15 ve 4 katı (H = 12.50 m. irtifai), “Etkilenme” bölgesinde ise gene Taban Alanı Kat Sayısı (T.A.K.S.) % 15 ve 5 katı (H = 15.50 m. irtifai) geçmemek şartı ile konut yapılabilir. Daha önce belediyeye bila bedel terk edilmiş veya edilecek olan alanlar bu hesaba dahil edilir. Hesap brüt alan üzerinden yapılır. 1.1.1982 den sonra alınmış “Yüksek Anıtlar Kurulunun” kararları ile 22.7.1983 onay tarihli planda kazanılmış haklar saklıdır. Ancak, kat alanı ve irtifane olursa olsun İmar Kanununun ilgili maddelerine göre yapı sahipleri ruhsat ve iskan alma mecburiyetinde olup, bu işlemler yalnızca ilgili ilçe belediye başkanlıklarınca avan ve tatbikat projelerine göre verilir.”* Bu madde değişikliği de, Boğaziçi Alanı’ndaki yapılaşmayı destekleyen ve korumacı yaklaşıma zarar veren etkiler doğurmuştur.

Boğaziçi Kanunu’na yer alan Geçici 7. Madde de belirtilen hükümler Boğaziçi Alanı’na geri dönüşü mümkün olmayan zararlar vermiştir. Buna göre; “*Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte, Boğaziçi Alanında mevcut olan imar mevzuatına aykırı yapıların geçici 6.madde’ye göre yapılacak değerlendirmeleri sonunda aşağıdaki yapılar için yıkım kararı verilir.*

a) Boğaziçi Alanında 16/3/1983 tarih ve 2805 sayılı Kanuna göre muhafazası veya ıslah edilerek muhafazası mümkün olmayan yapılar.

b) Kıyıda kamu kurum ve kuruluşlarına ait olan yapılardan Bakanlar Kurulunca geçici olarak muhafazasına karar verilmeyen yapılar.”

Geçici 7. madde kaçak yapılaşma ve gecekondu alanlarının af kapsamına alınmasını sağlamıştır. Boğaziçi’nde yer alan çekme katların aynı gabaride kalması şartıyla tam kata dönüştürülmesine izin verilmiştir. Maddenin iptali 1986’da gerçekleşmiş ama Resmi Gazetede iptal 1987 yılında yayınlanmış, geçen süre içinde 1000’e yakın inşaat izni çıkmıştır (Gülersoy, 1995).

Boğaziçi Kanununu, 2981/3290 sayılı İmar Affı Kanunu’ndan da olumsuz yönde etkilenmiştir. 24.02.1984 gününde kabul edilen 2981 sayılı İmar Affı Kanunu’nun “istisnalar” başlığını taşıyan 3. maddesinde İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca belirlenmiş ve belirlenecek yerlerde 2981 sayılı Yasa kurallarının uygulanamayacağı kurala bağlanmıştır. Ancak 22. maddesiyle Boğaziçi Kanunundaki 16.03.1983 tarih ve 2805 sayılı Kanunla ilgili hükümler yerine bu kanun hükümlerinin uygulanacağı belir-

tilmiştir. Bununla birlikte, Geçici 7. Madde ile de İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki yapılar müracaat edilmek ve bitmiş olmaları koşuluyla af kapsamına alınmıştır. Ancak, “*Anayasa Mahkemesi 11.12.1986 tarihli kararı ile 3194 sayılı İmar Kanununun bazı maddeleri yanında Kanunun Öngörünüm Bölgesinde bazı koşullarla yapılanma olanağı sağlayan 47. maddesinin 2960 sayılı Boğaziçi Kanununun 3. maddesinin (g) fıkrasını değiştiren hükmü ile Boğaziçi alanındaki yapıların af kapsamına alınmasını öngören Geçici 7. maddesinin birinci fıkrasını Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir. 07. 06.1986 Tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile; 3290 sayılı Gecekondu Kanunu ve 2981 sayılı İmar Affı ve Kanunu’nun Boğaziçi’ndeki uygulama koşulları belirlenmiş olup, 10 Ekim 1985 den önce yapılmış kaçak yapılar “İmar Affı” kapsamına alınmıştır. Boğaziçi’nde yapılan kaçak yapıların af kanunundan yararlanabilmesi için su basmanına gelmiş olması yeterli sayılmış ve yasal olmayan tüm yapılar yasallaştırılmıştır (Şişman, 2011). Gecekondu Kanununun yarattığı olumsuz etkiler üzerine bu durum, İstanbul 2. İdare Mahkemesi’nin başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesi’nin 28.06.1989 tarih ve E:1988/61, K:1989/28 sayılı kararı ile 3290 sayılı kanunun ilgili maddesinin, sadece İstanbul Boğazı Sahil Şeridi ve Öngörünüm Bölgesi ile sınırlı olmak üzere iptal edilmesi ile düzeltilmiş olup, Karar 4.10.1989 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Şişman, 2011). Yaşanan bu süreçler, Boğaziçi Alanı’nın tarihi, kültürel ve doğal değerleri yerine yapılaşmayı ve yapıları koruyan bir tavra işaret etmektedir.*

Katı rejimi esnetmeye çalışan tüm bu çabalara rağmen, Boğaziçi Kanunu, denetim ve yıkım konularında kesin ifadeler içeren ve katı yaptırımları ile katı imar rejiminin en önemli örneğini teşkil etmektedir. Boğaziçi Kanun’unun 11., 12. ve 13. maddelerinde tanımlanan bu özelliği ile diğer şehir hukuku kanunlarından ayrılan kanun, uyguladığı sıkı denetim ve yaptırımlar ile Boğaziçi Alanı’nın, 1985-1989 dönemi haricinde, korunarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Boğaziçi İmar Müdürlüğü’nce; 1985’ten 2003’e kadar ve özellikle 2000 yılının başından 2003 yılına kadar, yasalara aykırı olarak yapılan 2801 yapının yıkılması ile ilgili olmak üzere, Encümen Kararı aldırılmıştır. Ayrıca 775 sayılı Gecekondu Kanunu’na göre, aynı tarihler arasında 6609 adet Gecekondu tespit edilmiş ve bunların 283’ü için yıkım yapılmıştır (Şişman, 2011) Rakamlardan da anlaşılacağı üzere alanda meydana gelen yasadışı yapılaşmalara karşı Boğaziçi İmar Müdürlüğü oldukça sıkı bir denetim ve yaptırım uygulayarak yapılaşmadan kaynaklı çok daha büyük olumsuz etkilerin önüne geçmiştir.

Kanunun katı imar rejimi politikasına ilişkin en dikkat çekici maddesi ise, kanuna aykırı uygulamaya yönelik getirilen hapis cezalarıdır. Bir başka deyişle bu kanun, Türkiye İmar Hukukunda hapis cezası gibi katı bir yaptırım uygulayan ilk örnektir. Kanunun 18. maddesinde “*Boğaziçi Alanında inşaat ruhsatı alınmadan yapılan yapıların tamamı, inşaat ruhsatı ve eklerine ve imar mevzuatına aykırı yapılan yapıların aykırı kısım ve bölümleri, bu Kanunun 13 üncü maddesine göre yıktırıl-*

makla beraber, yapı sahipleri, fenni mesulleri ve müteahhitleri bir aydan altı aya kadar hapis ve 200.000 liradan 500.000 liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılır.... İmar mevzuatına ve bu Kanuna aykırı ruhsat verenler, verilmesine müsaade edenler, bu Kanunla verilen görevleri ve bu görevleri belirtilen süre içinde yapmayanlar veya görevini kötüye kullananlar fiilleri daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.” denilmektedir. Boğaziçi Kanunundan iki yıl sonra yürürlüğe giren 3.5.1985 tarihinde yürürlüğe giren ve tüm Türkiye’ye uygulanan İmar Kanunda 2005 yılına kadar bu türde bir cezai yaptırım yoktur. İmar Kanuna aykırı uygulamalara yönelik cezalar, 1.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Kanunu’nun 184. maddesi ile yürürlüğe girmiştir. Diğer bir deyişle, İmar Kanunundaki ağır cezai yaptırımlar, Boğaziçi Kanununun yürürlüğe girmesinden tam 22 yıl sonra getirilmiştir. Bu durum, Boğaziçi Kanunundaki cezai yaptırımların ağırlığı göstermektedir.

Boğaziçi alanında uygulanan bu katı rejimin etkili olduğu, tarihsel süreç içerisindeki karşılaştırmalardan okunabilmektedir. Şekil 4, 5 ve 6’da Boğaziçi Alanı’nın farklı dönemlerdeki arazi kullanımı, yeşil ve yapılaşmış alanları görülmektedir. Görsellerden anlaşılacağı üzere öngörünüm bölgesinde yeşil alan ve yapılaşmış alanların düşük oranda değişim geçirdiği, geri görünüm bölgesinin ise yapılaşma baskısına karşı koymada daha başarısız olduğu görülmektedir. Şekil 4’te Boğaziçi’nde yeşil alan ve konut alanı dağılımının yıllar içerisindeki değişimi görülmektedir. Boğaziçi alanında konut alanları yıllar içerisinde oldukça büyük bir yayılma göstermiş, buna karşın yeşil alanlar azalmıştır. Öngörünüm bölgesinde ise durum farklıdır. Öngörünüm bölgesinde yeşil alanların korunmuş, yasanın katı rejiminin etkisiyle çok az miktarda kayıp vermiştir. Bu durum Şekil 5’te de açık bir şekilde görülmektedir. Şekil 6’da ise Boğaziçi’nde plansız gelişen konut alanları ve sitelerin 2006’daki durumu görülmektedir. Bu şekilde de yine dikkat çeken Boğaziçi öngörünüm bölgesinde plansız konut ve sitelerin geri görünüm bölgesine oranla çok daha düşük oranda gelişmiş olduğudur. Bu da yine öngörünüm bölgesindeki katı yaptırımların bir sonucudur.

4. Zorlu Center Örneği

İstanbul’daki MİA’nın, Maslak aksına kayması ile birlikte kuzeye doğru ilerleyen bu alan, uygulanan esnek rejimin etkisiyle yüksek bir yapılaşmaya sahne olmuş, bu durum çevresindeki kentsel alanlar üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır (Öktem, 2005). Neo-liberal politikaların İstanbul kentleşmesini yönlendirmesi sonucunda rant aracı haline gelen gayrimenkul, kamuya ait değerli arsaların kapital sahibi farklı grupların odağı haline getirmiştir. İzlenen neo-liberal politikaların bir sonucu olarak özelleştirme süreci hızlanmış, bu dönem özelleştirmeler konusunda diğer dönemlere göre daha başarılı olmuş, bu anlamda kentte kamuya ait bir çok

liman, eski İETT garajı, okul vb. yüksek rant getirecek projelerin gözdesi haline gelmiştir.(Öktem, 2011)

Bu alanların en tartışılabilirlerinden biri olan eski Karayolları arazisi, Maslak aksı boyunca ilerleyen esnek imar rejiminin baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü tesis alanının bulunduğu taşınmaz, Boğaziçi Sit Alanı olup, Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesine girmektedir. Beşiktaş ilçesinde bulunan eski Karayolları Arazi'nin bulunduğu parselin Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından Zorlu Holding'e satılmıştır. Boğaziçi Kanununa göre, bu alanda getirilecek taban alanı kat sayısı 0.15 ve kat yüksekliği 5 kat olarak 'konut' yapılabilecektir. Ancak alana ilişkin Özelleştirme Kurulu Başkanlığı tarafından 27.12.2006 tarihinde imar planları (nazım ve uygulama imar planları) hazırlanmış ve bu planlarda alanın fonksiyonu 'Kamu Tesis Alanı' kullanımından 'Turizm, Kongre Merkezi, Ticaret ve Kültürel Tesis Alanı' kullanıma dönüştürülmüştür. Söz konusu parselde yapılan bu imar planı değişikliği ile, yüksek yoğunluk ve ayrıcalıklı imar hakkı getirilmiştir. Plan değişikliği sonrasında alan ihale ile Zorlu Şirketler Grubu'na 800 milyon dolara satılmıştır (Bu satışta birim metrekare değeri US\$ 6.882 dir.) Satıştan sonra imar yasasına aykırı bir şekilde imar planı değişikliği yapıldığı ve alana ilişkin planlama ile diğer alanlardan farklı olarak ayrıcalık getirilmesi nedenleriyle planın iptali için Şehir Plancıları Odası tarafından İdare Mahkemesi'ne dava açılmıştır.

Davada görüş bildiren bilirkişi raporuna göre, alanın Merkezi İş Alanı ve Boğaziçi koruma alanı arasında bir geçiş bölgesi olduğu ve bu parsel üzerinde MİA işlevlerinin geliştirilmesinin Boğaziçi'nin korunması açısından sakıncalı olduğu ifade edilmiştir.

“Boğaziçi Kanunu'na göre taşınmazın Boğaziçi Alanında Şehir Merkezine Bağlı Etkilenme Bölgesi'nde yer alması nedeniyle, bu verinin alanın nasıl değerlendirileceği konusunda en belirleyici karar olduğu, Boğaziçi Nazım Planı Raporunda, söz konusu etkilenme bölgesinin, metropoliten kentsel gelişmeden Boğaziçi alanına geçiş bölgesi olarak sayılan Ortaköy vadisinin, metropoliten kentsel alan ile bulunduğu taç noktasında yer aldığı, dava konusu plan değişikliğinde ise bu niteliğin dikkate alınmamış olduğu, üzerindeki kamusal hizmet sunumunun sona erdirilmesi sonrasında alanın ne şekilde değerlendirileceği konusunun, Boğaziçi Kanunu'na göre, Etkilenme Bölgesi yapılaşma koşullarının sürdürülmesi gerekliliği ile doğal yapı verilerinin korunması zorunluluklarından hareketle ele alınması ve Boğaziçi Kanunu ile Boğaziçi Nazım Planının bölgeleme esaslarına uyulması gerektiği, Boğaziçi'nin doğal yapısının korunması konusunun, aynı zamanda metropoliten kentin gereksinme duyduğu yeşil alan sistemlerinin yaratılması konusu ile birlikte ele alınması gerektiği hususunun Boğaziçi Nazım Planının temel verisi olduğu, Şehir Merkezine Bağlı Etkilenme Bölgesi'nin, metropoliten

kentin büyüme-gelişme eğilimlerine sınır oluşturarak Boğaziçi'nin korunacak doğal yapısına geçiş bölgesi (tampon bölge) oluşturması nedeniyle, bu bölgelerde esas alınması gereken yaklaşımın, bu bölgelerin çevredeki yoğun (MİA) yapılaşmaları, çevre yolları vb. ulaşım ağlarının varlığı ile rasyonel hale getirilen gelişmeler emsal alınarak geliştirilmesi değil, bu gelişmelere sınır oluşturacak, doğal yapıya geçiş bölgeleri olarak değerlendirilmesi şeklinde olması gerektiği, Boğaziçi Kanunu ve Boğaziçi Nazım Planının esasları ve öngörülere açısından, Boğaziçi Etkilenme Bölgesi üzerinde yer alan dava konusu taşınmaz üzerinde (MİA) işlevlerinin geliştirilmesinin sakıncalı olacağı, Boğaziçi Kanunu ile Boğaziçi Nazım Planının bölgeleme esasları ve öngörülere açısından "Tampon Bölge" olarak belirlenen bu yerde (MİA) bölgesinden Boğaziçi Alanına geçişe özgü kullanımların yer alması gerektiği, Boğaziçi etkilenme bölgesinin, metropoliten kentsel gelişmeden, Boğaziçi alanına geçiş bölgesi olarak sayılan Ortaköy vadisinin, metropoliten kentsel alan ile bulunduğu taç noktasındaki tampon bölgede yer alan, Boğaziçi alanına ait özellikleri taşıması ve vadi yeşil alanlar bütünselliğinin ve coğrafi ve doğal yapı sürekliliğinin korunması gerektiği" görüşü belirtilmiştir. Danıştay 6. Dairesi, bilirkişi raporu doğrultusunda karar vermiş ve doğal yapı sürekliliğinin korunması gereken bir alanda imar planı değişikliği ile yüksek yoğunlukta imar haklarının getirilmesinde kamu yararı görülmemiştir.

Açılan davada, özelleştirme programına alınmış arsa ve arazilerin imar planı yapma yetkilerinin nitelik ve amaç belirlenmesi yapılmadan Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Yüksek Kuruluna verilmesinin, taşınmazın daha yüksek bedele satılmasını amaçladığı için Anayasa'nın 127., 56. ve 63. Maddelerine aykırı bulmuştur. Buna ek olarak "**Buna göre özelleştirme kapsamında olan ve Boğaziçi bölgesinde bulunan alanlarla ilgili imar planlarının yapılması, değiştirilmesi ve onaylanmasına ilişkin uygulamalarda 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu hükümlerinin öncelikle uygulanması gerektiği anlaşılmaktadır.**" ifadesi ile Boğaziçi Kanunu'na vurgu yapılmıştır. Bu kanuna göre Boğaziçi alanındaki plan revizyonlarında İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü yetkili olarak tanımlanmıştır. Buna karşın Karayolları arazisi ile ilgili süreçte Boğaziçi Alanı'nda yetkili olmayan Özelleştirme İdaresi Başkanlığında yapılan ve Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmıştır. Bu durum Boğaziçi Kanunu'na aykırılık teşkil ettiği için hukuka uygun bulunmamıştır.

Söz konusu davada planda yoğunluğu artıran ve fonksiyonu değiştiren kararlar da, Boğaziçi Kanunu'nun 10. Maddesi gereğince kamu yararı açısından uygun bulunmamıştır. Bu durumun Boğaziçi Kanunu'nun etkilenme bölgesinde izin verdiği yapılaşma koşullarının üzerinde olduğu açıktır.

"Diğer taraftan, Boğaziçi kanununa göre, bu kanuna tabi alanlarda yapılan imar planlarının amacı, Boğaziçi'nin kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alanlardaki nüfus yo-

ğunluğunu arttıracak yapılanmayı sınırlamak olup, bunun sağlanabilmesi için kanunun 10. maddesinde, “Gerigörünüm” bölgesinde Taban Alan Kat Sayısı (T.A.K.S.) azami % 15 ve 4 katı ($H = 12.50$ m. irtifai), “Etkilenme” bölgesinde ise gene Taban Alanı Kat Sayısı (T.A.K.S.) % 15 ve 5 katı ($H = 15.50$ m. irtifai) geçmemek şartı ile konut yapılabileceği kuralı getirilmiştir.

Dava konusu planda ise, planlama alanının %35’i rezidans, %15’i ticaret, %10’u yönetim merkezi (ofis-büro), %10’u sosyo-kültürel tesis, %30’u turizm kongre merkezi olacak şekilde yoğunluk artırıcı ve mevcut idari binanın 1,5 ile 2 katı yüksekliği aşmamak koşulu ile yapı yapılabileceğinin öngörülmesiyle Kanunda yer alan $h=15.50$ m irtifai kat kat aşacak şekilde yüksekliğin kabul edilmesinde Boğaziçi Kanununun amacına, kurallarına ve kamu yararına uygunluk görülmemiştir.” denilmektedir.

Alınan bu karardan sonra, dava bu sefer davalı tarafın itirazı sonrasında karar, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu’na taşınmış, bu kuruldan özelleştirme yönünde bir karar çıkmış ve plan değişikliği onaylanmıştır.

5. Günümüzdeki Durum

Boğaziçi İmar Kanunu’nu günümüze kadar Boğaziçi alanını, özellikle de Ön Görünüm alanını mümkün olduğunca korumuş, hukuka aykırı yapılaşmaların önüne geçmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, günümüzde ise pek çok şehircilik kanununda olduğu gibi Boğaziçi Kanunu’nda da değişiklikler yapılmak istenmektedir. Boğaziçi Kanunu ile ilgili çalışmalar uzun yıllardan beri devam etmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne gelen her yönetim Boğaziçi Kanunu Tasarısı hazırlamıştır. Bugüne kadar bu tasarılarından hiçbiri kabul görmemiştir. Bu tasarıların ortak yanı, Boğaziçi Kanunu’nun Sahil Şeridi ve Ön Görünüm Bölgelerindeki konular için getirdiği yapı yasağının kaldırılması ve Boğaziçi Kanunu’nun getirmiş olduğu koruma ile ilgili hükümlerin yumuşatılmasıdır (Ünal, 2015, s.332-333). Boğaziçi Alanı ile ilgili son çalışmalar, Boğaziçi Alanı’na giren belediyeler ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın katılımıyla ilk olarak Ocak 2014’de, sonra Haziran 2014’te olmak üzere Boğaziçi Belediyeler Birliği tarafından gerçekleştirilen iki farklı Boğaziçi İmar Planı çalışmaları ile yapılmış, bu çalışmalar sonucunda “Boğaziçi sahil şeridinde bina yüksekliğinin artırılması ve taban alanlarının genişletilmesi kararı çıkmıştır. Çalıştay kararına göre yapılacak değişikliklerle, yüksekliği 12,5 metre olan 4 katlı binalar 5 kata; yüksekliği 15,50 metre olan 5 katlı binalar ise 6 kata çıkarılabilecektir. Taban alanı kat sayısı olarak bilinen yapının arazi üzerinde yayılmasını sağlayan 0,15 oranı da 0,25’e yükseltilecektir. Bir başka deyişle, bin metrekare arsası olan bir kişi, 750 metrekaresini boş bırakıp geriye kalan 250 metrekarelik arsaya bina yapabilecektir” (URL-1) karar önerisi çık-

mıştır. Bu durum yeni yapılaşmanın önünü açarak Boğaziçi Alanı'nı olumsuz yönde etkilemesi muhtemeldir.

Duruma itiraz eden 11 Boğaziçi semt derneğinin oluşturduğu Boğaziçi Dernekleri Platformu (BODEP), Çalıştay kararlarına itiraz ederek Boğaziçi Belediyeler Birliği'ne başvurmuştur. Yapılan başvurularında nüfus yoğunluğunu ve yapılaşmayı arttıracak bu yöndeki değişikliğe itiraz edilerek, Boğaziçi Alanı'nın doğal, kültürel yapısına zarar verecek olan bu değişikliğe karşı çıktıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu değişiklik hala tartışma aşamasındadır (URL-1) .

6. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Boğaziçi Alanı'nın sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerleri korumaya yönelik çıkan özel bir yasa olan 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, katı yapısı ve ciddi yaptırımları ile Türkiye Şehircilik Hukuku'ndaki diğer yasalardan ayrılmaktadır. Oldukça sıkı uygulanan denetim, yıkım, ceza politikası sayesinde Boğaziçi Alanı'nı günümüze kadar koruyan yasanın korumacı yaklaşımı, esnek imar rejiminin baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu anlamda Boğaziçi'ndeki en tartışmalı, politik ve önem arz eden örnek ise, Danıştay 6. Daire'sine de taşınan Zorlu Center örneği olmuştur.

Boğaziçi Etkilenme bölgesinde bulunan eski Karayolları Arazisi'nin özelleştirilmesi sonucu yapılmak istenen plan revizyonuna itiraz edilmiş, bu itiraz Danıştay 6. Daire'si tarafından haklı bulunmuştur. Buna karşın Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na taşınan durum, getirdiği yüksek yoğunluk, karma kullanım, ayrıcalıklı imar hakkı, Boğaziçi Kanunu'na uygunsuzluk, şehircilik ilkelerine aykırılık gibi bilirkişi raporuna rağmen inşaat iznini almıştır. Özelleştirme lehine sonuçlanan kurul kararı sayesinde 2013'te açılan Zorlu Center, metropol alan ile metropoliten kentin büyüme-gelişme eğilimlerine sınır oluşturarak Boğaziçi'nin korunacak doğal yapısına geçiş bölgesinde inşa edilmiştir. Boğaziçi Alanı'nda bu yarattığı sonuçları ile olumsuz örnek teşkil eden Zorlu Center, Boğaziçi Kanunu'nun katı yapısı ve uyguladığı kesin yaptırımlarına rağmen Boğaziçi Alanı'na ve İstanbul'a baskı yaratan bir yapılaşma oluşturmuştur.

Oluşan bu durum göstermektedir ki, tüm katı yaptırımlarına rağmen, neo-liberal politikaların etkisi ile, Boğaziçi Kanunu ilk kez 2009'da esnek imar rejiminin baskısına dayanamayıp ciddi ölçüde delinmiştir. Sermayeyi odağına alan bu politikalar sonucunda, İstanbul'da korumaya değil yatırıma öncelik veren esnek planlama rejimi katı imar rejimlerinin üzerinde bile baskı yaratmaya başlamıştır. Zorlu Center ile başlayan bu baskı, etrafındaki yapılaşmalar için de bir emsal oluşturmaktadır. Zorlu Center'ın komşuluğunda devam etmekte olan Çiftçi Towers projesinde de verilen imar hakları bu durumu açık olarak göstermektedir.

Günümüzde Boğaziçi Kanunu'nda da diğer şehircilik kanunları gibi değişiklikler yapılmak istenmekte, kanundaki yapılaşma koşulları esnetilmeye çalışılmaktadır. Konuyla ilgili olarak en son çalışma, 2014 yılında Boğaziçi Belediyeler Birliği tarafından gerçekleştirilen Çalıştay'da da yoğunluğu arttıracak madde değişiklikleri tartışılmıştır. Henüz tartışma aşamasında olan bu değişikliğe karşı Boğaziçi Platformu başta olmak üzere kentlilerden tepkiler oluşmuştur. Tartışılan bu değişikliğin Boğaziçi Alanı'ndaki doğal ve kültürel korumaya değil tahrip etmeye yönelik bir yapıya sahip olduğu açıktır. Yapılmaya çalışılan bu değişiklikler de göstermektedir ki neo-liberal politikaları temel alan esnek imar rejimi, Türkiye'deki şehircilik hukukunun en katı rejimlerini bile değiştirme yönünde baskı oluşturmaya başlamıştır. Aksi yönde tedbir alınmadıkça bu durumun devam edeceği açıktır.

KAYNAKÇA

(1983), 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu.

(1985), 3194 sayılı İmar Kanunu.

BİNGÖL, P. (2008), Boğaziçi Doğal Ve Tarihi Sit Değerlerini İçeren Koruma Planlaması İçinde Boğaziçi Öngörünüm Alanı Ve Sahil Şeridinin Yeniden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BOOTH, P. (1999) Discretion in planning versus zoning in Cullingworth, J.B. (Ed) British Planning, 50 Years of Urban and Regional Policy, London, Ashlone.

BOOTH, P. (2003) Planning by Consent: The Origins and Nature of British Development Control, London, Routledge.

ÇUBUK, M. (1971) Boğaziçi Mekanının Düzenlenmesinde Bazı İlkeler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, İstanbul.

DIKER, N., DINÇER, İ., ENLİL, Z. (2008) Conservation of Bosphorus' Spirit in Spite of the Spatial Conflicts and Threats". Proceedings ICOMOS Congress 2008, ICOMOS Congress.

EKİNCİ O. (1994), İstanbul'u Sarsan On Yıl 1983-1993, Anahtar Kitapları, İstanbul.

GIELEN, D. M., TASAN-KOK, T. (2010) Flexibility in planning and the consequences for public-value capturing in UK, Spain and the Netherlands, European Planning Studies, 18 (7), 1097- 1131.

GÜLERSOY, N. Z. (1995), Boğaziçi'nde Arazi Kullanım ve Ulaşım, İstanbul Dergisi, No.14, s:62, İstanbul.

KAP, S. D. (2006), Avrupa Peyzaj Sözleşmesi Kapsamında Yeşil Alan Kullanımı; Boğaziçi Öngörüm Bölgesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

KOZAMAN, S. (2007) Boğaziçi'nde Siluet Ve Siluetin Belirlenmesinde Fotogrametri, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

OZKAN H, TURK S.S. (2015) "Emergence, formation and outcomes of flexibility in Turkish planning practice", International Development Planning Review (IDPR), 2015, Basımda.

ÖKTEM, B. (2005) Küresel kent söyleminin kentsel mekanı dönüştürmedeki rolü: Büyükdere-Maslak Aksı, In: H. Kurtuluş, İstanbul'da Kentsel ayrışma, İstanbul, Bağlam Yayınevi.

ÖKTEM, B. (2011), İstanbul'da Neo-liberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:44., ss.23-40.

ÖZHEKİM, Y., (2006), Boğaziçi'ndeki Yerleşmelerin Yasal Mevzuat Yönünden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

RIVOLIN, U. J. (2008) Conforming and performing planning systems in Europe: An unbearable cohabitation, Planning, Practice & Research, 23 (2), 167-186.

STEELE, W., RUMING, K. J. (2012) Flexibility versus certainty: Unsettling the land use planning shibboleth in Australia, Planning, Practice and Research, 27 (2), 155-176.

ŞAL, H. (2008) Kaçak Yapılaşmanın Önlenmesiyle İlgili Sorunlar; Boğaziçi Öngörüm Bölgesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, İstanbul.

ŞİŞMAN, T. (2011), Boğaziçi Koruma Alanında 1990-2010 Arasındaki Gelişimin Ve Mevcut Yasanın Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunların İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

TEWDWR-JONES, M. (1999) Discretion, flexibility, and certainty in British planning: Emerging ideological conflicts and inherent political tensions, Journal of Planning Education and Research, 18, 244-256.

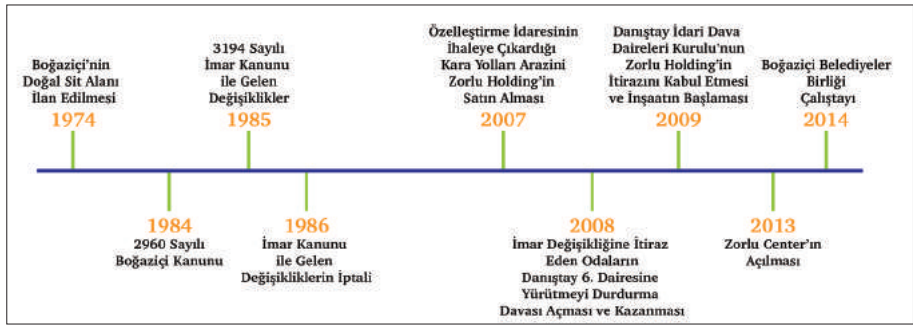
UNAL, Y. (2015) Türk Şehir Planlama Hukukunun Dünü, Bugünü 1985-2015, Legal Yayınevi, İstanbul.

URL1:http://www.radikal.com.tr/cevre/istanbul_bogazinda_yeni_imar_kararina_tepki-1292411

ŞEKİLLER VE TABLOLAR

Tablo. 1 İki planlama modeli arasındaki farklar (Kaynak: Steele ve Ruming, 2012)

	Düzenleyici Planlama Sistemlerinin Özellikleri	Esnek Planlama Sistemlerinin Özellikleri
Prensip	Hiyerarşi	Yatay ve Dikey/ Yerindenlik
Avantajlar	Kesinlik	Esneklik
Dezavantajlar	Katılık	Takdire Dayalı
Planın Rolü	Düzenleyici	Stratejik
Fonksiyon	Uygulama	Aplikasyon
Ölçek	Yerel	Bölgesel, Ulusal, Ulusötesi

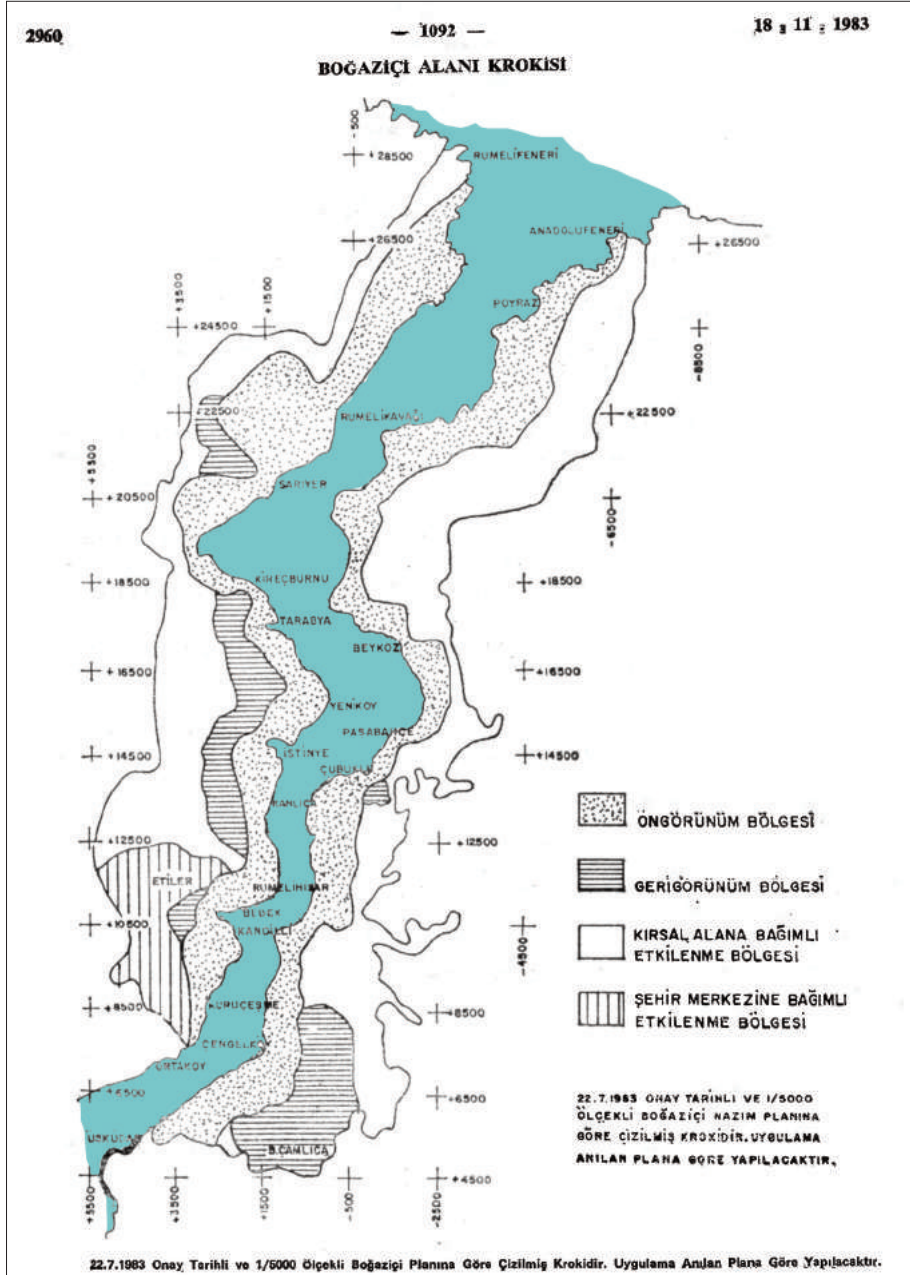
Şekil 1: Boğaziçi Alanı'nın Şehircilik Hukuku Açısından Kırılma Noktaları

Kaynak: Çalışma kapsamında yazarlar tarafından üretilmiştir.

Şekil 2: Boğaziçi Alanının Genel Görünümü

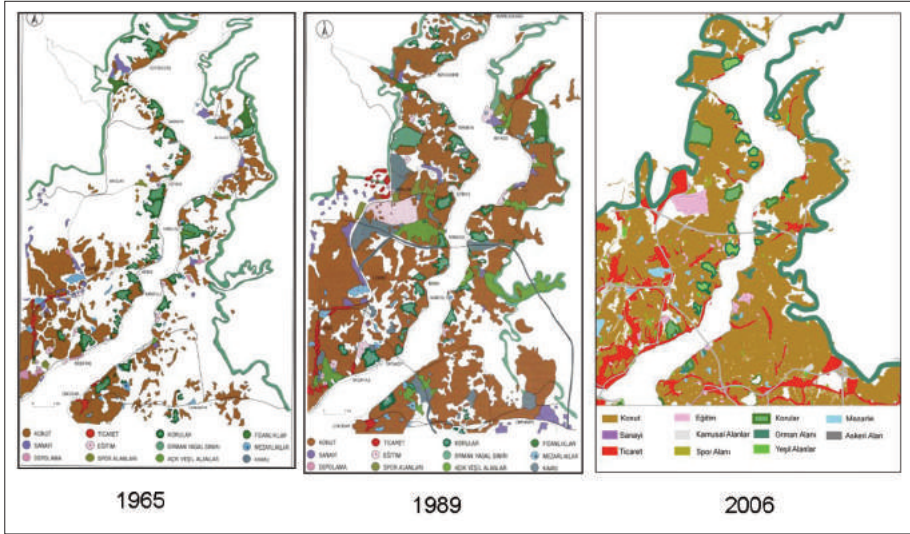
Kaynak: Hale Erez- Külleççi, 2011.

Şekil 3: Boğaziçi Kanunu'na Göre Tanımlanan 4 Alan

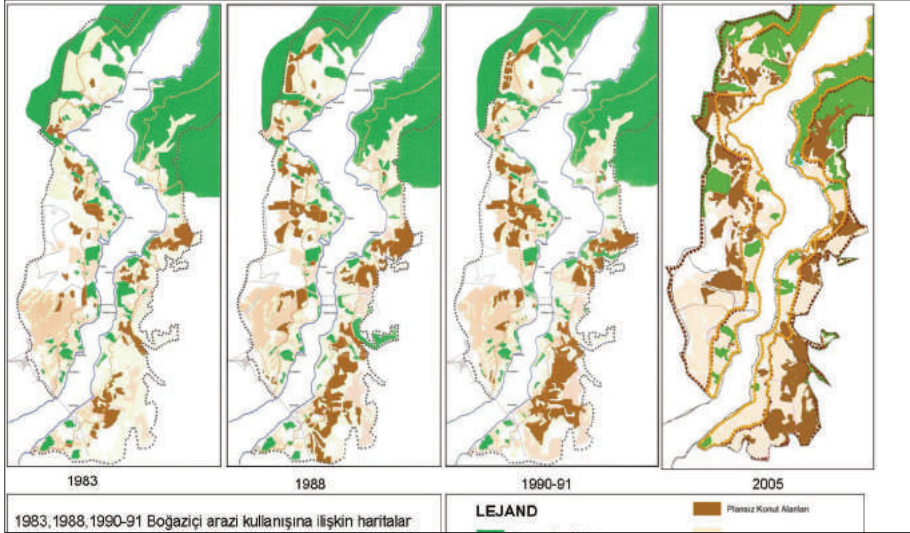
Kaynak: 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu kaynak alınarak çalışma kapsamında düzenleme yapılmıştır.

Şekil 4: Boğaziçi'de Yeşil Alan ve Konut Alanı Dağılımının Değişimi

Kaynak: Kozaman, S., 2007.

Şekil 5: Boğaziçi'nde Yeşil Alan ve Konut Alanlarının Değişimi

Kaynak: Kozaman, 2007.

7A. OTURUM - 7 KASIM 2015
MÜDAHALE BİÇİMİ OLARAK KENTSEL DÖNÜŞÜM
Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Tolga ÇİLİNGİR**

Dönüşüme Çeyrek Kala Fatih Sultan Mehmet Mahallesi:
İstanbul'un Bir Gecekondu Mahallesi'nde Mekânsal Dönüşüm ve Katılım
Yrd. Doç. Dr. Ebru Kamacı - Dr. M. Anıl Şenyel

Narlidere'nin (Son) Dönüşümü
Yrd. Doç. Dr. Sultan Kavili Arap - Dr. Elif Gözler - Araş. Gör. Adil Çamur

Bir Kentsel Mücadele Kazanımı Olarak ATAŞ Lojman Yerleşkesinin
Dünü, Bugünü Ve Yarını
Yrd. Doç. Dr. Yasemin Sarıkaya Levent - Leyla Özel

Adana'daki Kentsel Dönüşüm Sürecinde Örgütlü Bir Paydaş Grubu:
Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma, Kültür ve Dayanışma Derneği
Yrd. Doç. Dr. Tolga Levent

DÖNÜŞÜME ÇEYREK KALA FATİH SULTAN MEHMET MAHALLESİ: İSTANBUL'UN BİR GECEKONDU MAHALLESİ'NDE MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM VE KATILIM

Yrd. Doç. Dr. **Ebru KAMACI**

Erciyes Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dr. M. Anıl **ŞENYEL**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Enformel yapılaşma ve kent mekânındaki en belirgin yansıması olan gecekondu(laşma) Türkiye kentleşme tarihinin peşin ve değişmez unsurlarındandır. Kırdan kente göçle artan konut talebinin tetiklediği ve zamanla gelir elde etme yöntemine dönüşen enformel yapılaşma ve gecekondu, kentlerin mevcut sosyo-mekânsal dokusunda yarattığı sayısız olumsuzluklara rağmen, alt gelir gruplarının konut taleplerini 1990'lı yıllara kadar karşılamada rakipsizdir. Gecekondu ve onu takip eden hisseli parselasyon yoluyla arsa ve konut üretimi yöntemleri, bu tip örgütlenmelere olanak sağlayan kanalların atıl duruma düşmesi nedeniyle, günümüz kentlerinde etkinliğini kaybetmiştir. Her ne kadar hedef kitleleri tam olarak aynı olmasa da, piyasadaki boşluğu doldurmaya kentsel dönüşüm projeleri taliptir.

2000'li yıllarla birlikte geniş bir uygulama alanı bulan kentsel dönüşüm projeleri, kentsel alanların fiziksel, kültürel ve sosyo-ekonomik düzeylerde yapılandırılmasının/yeniden yapılandırılmasının/dönüştürülmesinin yeni araçlarıdır ve etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Kentsel dönüşümün ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve fiziksel boyutlarının olduğu bilinmekle birlikte, ülkemizdeki uygulamalarda daha çok fiziksel doku yenilemesi/iyileştirilmesi/dönüştürülmesi üzerine vurgu yapılmıştır.

maktadır. 6306 sayılı yasa ile birlikte kentsel dönüşümün etkinlik yüzeyleri artmış fakat yalnızca fiziksel doku müdahalesi düzeyinde kalan müdahale biçiminde bir değişiklik olmamıştır. Sosyal boyut hala dönüşüm süreçlerinde ihmal edilmektedir. Yalnızca bu alanlarda yaşayanları değil kentin tümünü etkileyen bu süreçte çeşitli düzeylerde farklı aktörlerin, en çok da yerel halkın katılımının sağlanması şarttır. Aksi, kültürel ve sosyal gerilimlere, alt gelir gruplarının dışlanması ve mekanın tek yönlü dönüşmesine yol açacaktır.

İstanbul'daki Fatih Sultan Mehmet Mahallesi de böyle bir dönüşümün eşliğindedir ve tam da bu nedenle çalışmanın örnek alanı olarak tanımlanmıştır. Mahallenin özellikle son 30 yılda ciddi bir örgütlenme deneyimi yaşadığı göz önünde bulundurulursa önlerindeki muhtemel süreç deneyimlerinin aksine onları dışlar niteliktedir ve belirsizliğe itmektedir. Bu çalışma; İstanbul'daki gecekondulaşma ve dönüşüm sürecini, Fatih Sultan Mehmet Mahallesi'nin gelişim dinamikleriyle örgütlenme ve mücadele deneyimlerini tartışmayı ve dönüşümün eşliğindeki bu mahalleye alternatif müdahale örnekleri sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma metodu olarak bir nitel analiz yöntemi olan derinlemesine görüşme benimsenmiştir. Şubat ve Nisan 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen alan çalışmalarında mahallede yaşayan ve çalışan çeşitli paydaşlarla yapılan açık uçlu ve sistematik görüşmeler yine çalışmanın ana veri kaynağı olarak kullanılacaktır. Her ne kadar Fatih Sultan Mehmet Mahallesi özelinde bir dönüşüm hikâyesi üzerine odaklanılmış olsa da çalışmamızın amacı sadece bu sürecin betimleyici bir tutumla anlatılması değildir, normatif kaygılar da taşımaktadır.

Okumakta olduğunuz yazı beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, giriş, araştırmanın genel olarak sınırlarını çizmekte, ana problemini ve amaçlarını tanımlamaktadır. Kentsel dönüşüm ve katılım literatürünün örnekler üzerinden tartışıldığı ikinci bölümün ardından, üçüncü bölümde çalışma alanı tanıtılmakta, dördüncü bölümde ise alan çalışmasından elde edilen bulgular ile belge taramaları, örgütlenme ve katılım pratikleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Son bölümde genel bir değerlendirmeye yer verilmiş, konuya ilişkin öneriler sunulmuştur.

2. Kentsel Dönüşüm Olgusu ve Katılımcı Pratikler

Gürler (2002) 1980 sonrası yaşanan kentsel dönüşüm süreçlerini sermaye-yönelimli, dünya kentleri planlamayı amaçlayan, özel sektör yatırımları üzerinden yeniden yapılanma programlarına referansla kentsel yeniden üretim yaklaşımları olarak ifade etmektedir.

Kentsel dönüşüm'ün amacı; daha önce de pek çok kez farklı araştırmacılar tarafından sayısız farklı alan özelinde ifade edildiği gibi; fiziksel, ekonomik ve sos-

yal alanlarda daha önceden belirlenen bir vizyon özelinde ilgili alanın yaşam kalitesinde artış sağlanmasıdır. Dönemsel olarak farklılıklar gösterse de kentsel dönüşüm olgusunun üzerinde özellikle durduğu kavramlar, objektif ve subjektif yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Bu süreçte, dönemsel olarak farklılaşan sorunlara farklılaşan/özelleşen çözüm yolları geliştirmiş, zamanla bu teknikler çeşitlenmiştir. Birden çok ortaklı projelerin geliştirilmesi (Kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, yerel kanaat önderleri gibi), projecilik anlayışıyla yerelden gelen talepler üzerinden kentsel dönüşüm sürecinin formüle edilmesi de son dönemde etkin kullanılan yöntemlerin başında gelmektedir. Bu iki yönetime biraz daha yakından bakacak olursak, katılım ve yerelin bilgisinin sürece katılmaya çalışıldığı görülecektir. Bu bizi katılım ve kentsel dönüşüm olguları arasındaki ilişkiyi tartışmanın gerekliliği noktasına getirmektedir.

İdeal bir halk katılımı düşüncesi Rousseau'nun katılımcı demokrasisine, 18.yüzyıla kadar uzanır. 18. yüzyılda kentlerde yaşayan halkın içinde bulunduğu duruma karşı, Rousseau, ideal toplum fikrine dayalı siyasi bir felsefe geliştirmiştir. Du Contrat Social'da (1762) Rousseau şöyle der: "her vatandaşın siyasi karar vermeye bireysel katılımı, modern demokrasilerde, katılımın rolü üzerine kuramların temelini oluşturan devletin işlerliği için gereklidir ve hayati önem taşımaktadır". Schumpeter (1942) ve Dahl'ın (1985) politik katılımın politik süreçte araçsal bir işlevi olduğunun kabulünün aksine, Jean-Jacques Rousseau ve John Stuart Mill, aktif katılım kuramını savunmaktadırlar. Bu anlayışta, demokrasinin sadece bir yöntem ve katılımın sadece oy verme ile sınırlı olduğunu savunan ilk görüşün aksine, daha etkin ve aktif olan katılımda oy kullanma ya da benzeri katılımcı demokrasi öğeleri bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, halk katılımı, oy vermenin ötesinde bireyler arasında ortak karar alabilmeye yönelik tartışma ortamına değer veren bir süreç olarak tasvir edilmektedir.

Planlama ve katılım ilişkisinin tarihi ise görece olarak yenidir. 1960'lı yıllarda halk katılımı planlamanın eylem alanlarından biri olarak dikkat çekmeye başlamış ve günümüze kadar planlama içindeki etkinlik alanını geliştirerek varlığını devam ettirmiştir (Ribot, 2003; Shrestha and McManus, 2008; Mahjabeen, Shrestha and Dee, 2010). Özellikle son 10 yıllık dönemde, katılımcı kentsel planlama üzerine gittikçe daha fazla çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalar toplumu oluşturan farklı sosyo-ekonomik ve etnik grupların kentsel planlamanın hazırlık ve uygulama aşamalarında aktif bir rol oynadığında, paydaşların ihtiyaç ve beklentilerinin planlara daha fazla yansıtıldığını göstermiştir (Healey, 1998; Shrestha and McManus, 2005). Planların sonuçları çeşitlenmiş paydaşların bilgi ve kültürel değerleri yardımı ile daha iyileştirilir (Margerum, 2002) ve halk katılımı uzlaşmaya varma ve uygulamada yardım sağlanması ihtimalini artırır (Healey, 1997).

3. Fatih Sultan Mehmet Mahallesi: Örnek Olay

İstanbul, yalnız ulusal değil uluslararası ölçekte de konut yatırımlarının odağındadır. 1980'li yıllarda başlayan ve 2000'li yıllarla ivme kazanan süreçte kentin hemen hemen her noktası bir müdahale alanı haline gelmiş, yeni yatırımların yanında kentsel dönüşüm projeleriyle kentsel gelişim ve mekânsal örüntü ciddi anlamda değişmiştir. 2015 yılı itibariyle, İstanbul'da toplam 1106 hektarı kaplayan yaklaşık 40 alan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 6306 sayılı yasa ile riskli bölge ilan edilmiş ve kentsel dönüşüm programı kapsamına alınmış durumdadır. Yapılan inceleme, bahsi geçen alanların büyük çoğunluğunun köklü gecekondu mahalleleri olduğunu göstermiştir. Bu mahallelerin birçoğunun kentin prestij alanları içinde ve/veya yakınında olması ülkemizde gerçekleşen kentsel dönüşüm süreçlerinin okunmasında dikkate alınması gereken diğer bir önemli konudur.

Önceki adıyla Armutlu bugünkü adıyla Fatih Sultan Mehmet Mahallesi (FSM) de İstanbul'da kentsel dönüşüm kapsamına girmiş eski ve köklü gecekondu alanlarından biridir (Şekil 1). Ancak gerek 1980 sonrası politik kimliği gerekse konumu itibariyle FSM diğer pek çok kentsel dönüşüm alanından farklı bir nitelik gösterir. Alandaki enformel gelişmenin tarihçesi, İstanbul, hatta Türkiye genelindeki gecekondulaşma süreçleriyle dikkate değer bir paralellik göstermekle birlikte özellikle 80'lerin sonunda devlet yatırımları ve politik oluşumlarla diğer gecekondu alanlarından farklılaşarak özgün bir yapı kazanmıştır.

Şekil 1. E80 (TEM) Otoyolu'ndan Fatih Sultan Mehmet Mahallesi'ne bakış

Önceleri birkaç mahalleden (Küçük Armutlu, Büyük Armutlu, Karanfilköy, Çilekli) oluşan alan; 1988 yılında tamamlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün inşası ve takip eden E80 (TEM) otoyolunun açılmasıyla oluşan fiziksel eşğin neticesinde önce mekânsal olarak bölünmüş, devamındaki süreçte ise sosyal ve politik anlamlarda farklı nitelikler kazanmıştır. Yolun kuzeyinde kalan mahalleler Sarıyer İlçesi'ne dahil edilerek Fatih Sultan Mehmet mahallesi adını almış, gü-

Alana ilk göç 1940'larda Doğu Karadeniz Bölgesinden olmuş, bunu Orta Anadolu, özellikle de Sivas ve Tokat illeri takip etmiştir. Alanın ilk dönem göçmenleri mevcut konut stokunun kısıtlı ve maddi olarak ulaşılabilir olmaması dolayısıyla barınma ihtiyaçlarını yasal olmayan yollardan kendi ürettikleri çözümlerle halletme yoluna gitmişlerdir. Özellikle hazine arazilerinin işgali, buralara gecekondu yapılması, hatta sonraki aşamalarda yeni gelen göçmenlere parsellenen alanların ya da gecekonduların satışı yoluyla o dönemlerde Avrupa Yakası'nın kuzey çeperini oluşturan bu alan yoğun biçimde yapılaşmaya başlamıştır.

Alana göçler hızlı bir şekilde devam ederken, temel altyapı hizmetlerinden ve kentsel servislerden uzun bir dönem yoksun kalmış, yapılan konutlar alanın enformel konumundan ötürü pek çok kez yıkım tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. İlk politik örgütlenmeler de bu yıkım kararlarına karşı 80'lerin ortalarında ortaya çıkmış, artan göç ile nüfusun ciddi bir seviyeye ulaşmasıyla birlikte halk taleplerini dile getirmek adına örgütlenmeye başlamıştır. 80'lerde, gecekondu nüfusunun önemli bir oy potansiyeli olarak görülmesi, politik vaatlerin ve seçim yatırımlarının bu alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yıkım kararlarından vazgeçilmesinin yanında ilk ciddi altyapı yatırımları da 80'lerin sonunda ve 90'larda gelmiş, buna bağlı olarak alana göç 80'lerin sonunda en üst seviyeye ulaşmıştır. E80 otoyolunun inşası, bazı radikal politik grupların FSM'de yer seçmeleri ve 90'ların sonunda İstanbul Teknik Üniversitesi'nin mahalledeki Teknopark projesi alanın gelişim, örgütlenme ve mücadele süreçlerindeki özgülüğünü desteklemektedir.

Örgütlenme yoluyla hak talep etme ve mücadele, mahallede istisnai değil süregelen bir pratiktir ve bu yolla özellikle gecekondu sahipleri pek çok kazanımlar elde edilmiştir. 1980'lerde başlayan ancak bürokratik nedenlerle 2000'lerde askıya alınan mahalle kooperatifleri, mahalle birlikleri ve mahalleler arası üst birlikler ile sosyal ve kültürel topluluklar bunlara örneklerdir.

Bu anlamda, kentte yer alan diğer birçok gecekondu mahallesinden farklı olarak FSM'de yerel dayanışma ve örgütlenme çeşitli seviyelerde gözlemlenmektedir. Örneğin, askıya alınmadan önce mahallede Fatih, Olusum, Ufkum Geniş, Kuresel, Samsu, and Horgor adında 6 kooperatif mevcuttur ve mahalle nüfusunun neredeyse tamamı bunlardan birine üyedir. Diğer mahalleler ile de aktif bir ilişki içinde olan FSM; Hisarönü ve Emirgan mahalle birliklerinde de yer almaktadır. Bu oluşum Kaymakamın da katılımıyla düzenli toplantılar gerçekleştirmektedir. Ancak alanın kentsel dönüşüm kapsamına alınması, üst yönetimden gelen yeni bir müdahale sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu aşamada özellikle benzer statüde olan Baltalimanı Mahallesi ile ortaklaşa hareket edilmektedir. Halen yasal statüde olmayan pek çok konut sahibi bir belirsizlikle karşı karşıyadır ve sonraki bölümde ayrıntılandırılacağı üzere yapılan görüşmelerde sürecin en azından şu ana kadar gelen aşamasında yerel halkın katılımının dikkate alınmadığı belirtilmiştir.

Mevcuttaki mülkiyet dağılımı %65 İTÜ, %8 Büyükşehir Belediyesi, kalanı ise Kızılay, Vakıf ve şahıslara aittir. Coğrafi ve mekânsal konumu itibarıyla kentsel rantın yüksek olduğu alanda nasıl bir dönüşüm süreci izleneceği ve katılımın nasıl sağlanacağı önemlidir. Dönüşümün eşliğindeki bu alanda izlenecek yol, katılımın süreçte ne denli önemsendiğine bağlı olarak ya geçmiş dönüşüm uygulamalarının devamı niteliğinde tek yönlü olacak, ya da mahallenin örgütlenme kültüründen de faydalanarak özgün bir nitelikte olup örnek teşkil edecektir.

4. Analiz ve Değerlendirme

Çalışmanın metodu olarak bir nitel analiz yöntemi olan derinlemesine görüşme seçilmiş, bunun dışında belge taraması ile medyada yer alan haberler örgütlenme ve katılım pratikleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerde analiz tekniğine bağlı kalarak görüşmecileri yönlendirmek yerine onların kendi deneyimlerini en açık ve doğru şekilde anlatmasına olanak verecek mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Öncesinde belirli sorular hazırlanmakla birlikte, görüşmecinin bunun dışına çıkarak deneyimlerini, gözlemlerini aktarmasına da imkan verilmiştir. Ses kaydının alınması görüşmeciler tarafından tercih edilmediği için konuşmalar yazıyla kaydedilmiş, görüşmecilerin kayda geçmesini istemedikleri kısımlar metnin dışında tutulmuştur.

İlk görüşme mahalle muhtarıyla gerçekleştirilmiştir. Aslen Sivaslı olan, 6 yıldır muhtarlık yapan, 20 yılı aşkın süredir mahallede yaşayan ve mahalledeki kooperatiflerden biri olan Küresel Kooperatifinin de üyesi olan muhtar, mahallenin gelişme öyküsü aktarmış, geçmiş ve güncel sorunlarına yönelik bilgiler vermiştir. Muhtar, özellikle yasal statüdeki tüm konutlarla aynı uygulamalara tabi olmalarına karşın yasal statüye geçememelerini, geçmişte ve günümüzde sürekli bir yıkım-yerinden edilme tehdidiyle karşı karşıya kalmalarını mahalledeki en önemli sorun olarak vurgulamaktadır. Alanın 70lerden önce Belediyeye işgaliye parası ödediğini, 70'lerde ise emlak vergisi ödemeye başladığını belirtmektedir. 1980'lerin ikinci yarısında alanın tamamen dolduğunu belirten muhtar, 1984-1989 yılları arasında Bedrettin Dalan'ın Belediye başkanlığı döneminde defalarca yıkım kararı alınmasına karşın nüfusun ve gecekondu sayısının daha da arttığını belirtmiştir. Bu konuda muhtarın üzerinde durduğu nokta, özellikle 80'lerden mahallenin daha örgütlü hareket etmeye başladığı, yıkım kararlarına birlikte mücadele edildiğidir. Yıkım kararlarının uygulanmaması bir yana, mahallenin çeşitli taleplerinin de yerine getirildiğini vurgulamıştır. Altyapı 1986-1987 yıllarında seçimî yatırımı ola-

i 29 Kasım 1987 Genel Seçiminden Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi 1. Parti olarak çıkmış, oyların %36'sını almıştır. Takip eden partiler %25 oy oranı ile SHP ve %19 oy oranı ile DYP'dir. Bu yıla ait sandık bazında seçim verisine ulaşılamamıştır. Sarıyer İlçesi sonuçlarında Anap %36, SHP%34, DYP ise %12 oy almıştır.

rak getirilmiş, yolların asfaltlanması ve ilkokulun açılmasının 1999 seçimii yatırımı olarak gerçekleştirilmiştir. Yine aynı yılda alan, mahalle statüsü kazanmış ve muhtar atanmıştır. Burada, başta da belirtildiği üzere politikacıların oy kaygısı ve nüfusu oldukça büyüyen alanın ciddi bir potansiyel oluşturmasının etkisi de yadsınmaz, ancak örgütlü hareketin de bu kararlarda payı olmuştur.

Bu noktada mahalledeki bir diğer konuya değinmek yerinde olacaktır. 90'ların sonlarında Baltalimanı mahallesi ile birlikte yasadışı örgütler bu alana yerleşmiştir. Boş ve sahipsiz gecekonduya yerleşen yasadışı grupların, mahallede gerilim ve huzursuzluk yarattığı çeşitli görüşmeciler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak belirtilmiştir. 2005-2006 yıllarındaki ölüm oruçları ve çıkan çatışmalar sonucu alana önce çevik kuvvet girmiş, çevik kuvvet çekildikten sonra da mahallede karakol kurulmuştur. Yakın zamanda (Nisan 2015), mahallede açılan bir siyasi parti bürosu önünde karşıt gruplar arasında çatışma çıkmıştır. Bu anlamda siyasi grupların alanda yarattığı gerilim zaman zaman yükselmektedir. Muhtar, özellikle gençlerin bu ortamdan olumsuz etkileneceğinden endişe duyduğunu belirtmiştir.

Mülkiyet sorunları açısından 2000'li yıllara kadar görece daha rahat olduklarını belirten muhtar, 2001 yılında İTÜ'nün açtığı tahliye davası sürecinin onları zorladığını, itiraz dilekçeleriyle Büyükşehir ve Sarıyer Belediyelerine yürüdüklerini, hatta Ankara'ya gittiklerini belirtmiştir. Bu direnç için "mahalle tek bir güç oldu" tanımlamasını yapmıştır. 2006-2007 döneminde Büyükşehirin istimlakları başlamış, oldukça cüzi miktarlar verilerek 284 evin yıkılması amaçlanmış; buna karşı, mahalledeki kooperatiflerin devreye girmiş, yürüyüş ve protestolar yapılarak süreç mahkemeye taşınmıştır. Muhtar, mücadelelerinin sonucunda sadece 33 eviniii yıkılmasıyla bu sürecin durdurulduğunu belirtmiştir. Gelinek noktada, alanın riskli ilan edilmesi ve dönüşüm kararının alınmasına ilişkin ise belirsizliğin hakim olduğunu belirtmiştir. Müteahhitlerin mahalleye gelmeye başladığını, ancak ne merkezi yönetim ne de özel sektörden kimsenin mahalleliyle doğrudan iletişime geçmediğini belirtmektedir. Mahalle ilan edilmiş, kentsel servislerini alan, muhtarı olan, emlak vergisini ödeyen, bu kadar insanın yaşadığı bir alanın süreçte yok sayılmasını kabul edilemez görmektedir. Dönüşümün, onların fikirlerinin de alınacağı bir platformda gerçekleşmesini istediklerini vurgulamıştır. Ancak bu aşamada taleplerini nereye yöneltecekleri konusundaki belirsizlik, mahallede yaşayanların sürece katılımını olanaksız kılmaktadır.

ii 18 Nisan 1999 Genel Seçimlerinden Bülent Ecevit liderliğindeki DSP 1. Parti olarak çıkmış, oyların %22'sini almıştır. Takip eden partiler %18 oy oranı ile MHP ve %15 oy oranı ile FP'dir. Bu yıla ait sandık bazında seçim verisine ulaşılammıştır. Sarıyer İlçesi sonuçlarında DSP %29, ANAP%20, FP ise %18 oy almıştır.

iii Yıkılan konutlarda yaşayanların çoğunun Anadolu yakasında Uğur Mumcu Mahallesi'ne taşındıkları belirtilmektedir.

Mahalleye 25 yıl önce taşınan aslen Sivashlı, emekli bir görüşmeci, alanın en olumlu yanının yaşam kolaylığı olduğunu belirtmiştir. İstanbul'un içinde, fakat küçük bir kasaba gibi olan mahallede her türlü ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini belirtmiş, özellikle ulaşımın rahat olduğunu vurgulamıştır. Dönüşüm konusunda fikrini belirtmekte ise çekimser kalmıştır.

Mahallede 12-13 yıldır hem yaşayan hem de ticari faaliyette bulunan ikinci nesil İstanbullu (aile aslen Kastamonulu) bir görüşmeci, alandaki en büyük avantajın konum ve ulaşım kolaylığı olduğunu belirtirken yeşil ve açık alanların varlığının, doğal yaşamın gündelik yaşamla iç içe devam etmesinin (bahçelerde kümeslerin olması, meyve-sebze yetiştirilmesi gibi) onu memnun ettiğini belirtmiştir. Alanın yıkılmasını ya da doğayla iç içe olma özelliğini kaybetmesini kesinlikle istemediğini belirtmiş çünkü İstanbul'un başka bir yerinde böyle bir yaşantıyı bulamayacağını söylemiştir. Ancak görüşmeciye göre en büyük sorun, güvensizliktir. Mahalleyi, "Küçük Gazi Mahallesi" şeklinde tanımlayan görüşmeci, geçmiş senelerde çıkan olaylar yüzünden dükkanını belirli sürelerle kapatmak durumunda kalmış, bu zamanlarda can ve mal güvenliğinden endişe duyduğunu aktarmıştır.

Mahallede bir ticarethanede 4 yıldır çalışmakta olan aslen Malatyalı yeni lise mezunu bir görüşmeci, alanda olumlu tek özellik olarak ulaşım kolaylığını göstermiştir. Güvenlik konusunda sürekli tedirginlik yaşadığını, ve mümkün olan en kısa zamanda başka bir yerde iş bularak oradan ayrılmak istediğini belirtmektedir.

Alana ilişkin mülakatların yanısıra, belge ve medya taraması yapılmıştır. Bunları da paylaşmak yerinde olacaktır. İnternet arama motorunda "Fatih Sultan Mahallesi ve Kentsel Dönüşüm" anahtar kelimeleriyle bir arama yapıldığında 380.000 adet başlığa ulaşılabilmektedir. Bunların büyük çoğunluğunda kentsel dönüşüm ve emlak piyasası arasındaki ilişkinin yer aldığı fakat katılımcı pratiklere dair sadece bir – iki tartışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu tartışmalar, mahallenin 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli alan ilan edildiği 17Aralık 2012 tarihini takip eden aylarda yoğunlaşmış, sonrasında giderek azalmıştır. Medyada çıkan haberler ve mülakatlardan edinilen bilgiler ışığında halen yerelde katılımın sağlanmadığı görülmektedir.

Riskli bölge ilanına ilişkin FSM internet sitesi haber arşivinde yer alan 27 Mart 2013 tarihli bilgede, mahalle bileşenlerinin Baltalımanlı mahallesi ile birlikte Sarıyer Belediyesi ve Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü'ne Mart (2013) ayında dilekçeler sunduğu belirtilmektedir. Bu dilekçe 200 kişilik bir komisyonca ortak talep ve kararları belirtir bir metin şeklinde hazırlanmış, halkın taraf değil hak sahibi olduğu vurgulanmıştır. Daha önce sunulan 31 Ocak 2013 tarihli dilekçelerin sonucunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bir protokol önerisiyle geldiği, ancak taraf olarak Bakanlığın yanında sadece Sarıyer Belediyesi'nin gösterilmesinin doğru olmadığı, temsiliyette hak sahiplerinin katılımının kooperatif, dernek gibi kuruluşlar

aracılığıyla, üniversite ve meslek kuruluşlarının da sürece dahillikle gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca mahalledeki arazilerin üzerindeki yerleşimcilerle bedelsiz devri talep edilmektedir. (Anon., 2013).

Aynı kaynakta yer alan 26 Mart 2013 tarihli haberde ortada bir anlaşma olmamışken mahallede kentsel dönüşüme ilişkin bir anlaşmaya varıldığına yönelik bazı yayın kuruluşlarınca servis edilen “Armutlu’da Emlak Barışı” gibi başlıkları olan haberlere mahallenin tepkisi verilmektedir. Anlaşmaya yönelik mahalleliyle herhangi bir iletişime geçilmediği belirtilmiş, anlaşmanın sağlandığı ileri sürülen toplantıya çağrılmadıkları, davet edilenlerin ise tamamen yanlı olduğu vurgulanmıştır. Oysa yerel düzeyde 40 kişilik üst komisyon ve 200 kişilik alt komisyonlar oluşturulmuştur ve bu komisyonlar yerelin hak ve taleplerine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Mahallede katılıma açık halk toplantıları düzenlenmekte, bireylerin de hak ve taleplerini iletmelerine olanak sağlayan bir ortam sağlanmaktadır. (Anon., 2013). Ne yazık ki yerel düzeydeki yapılanma ve çalışmaların Bakanlık nezdinde dikkate alınmadığı açıktır.

Yerel bir gazete haberinde ise, tüm bunların aksi bir görüşe yer verilmekte, mahalle dernekleri yöneticilerinin siyasi görüşlerinin süreci engellediği ve bu yöneticilerin üst yönetimlerce yönlendirildiği ifade edilmektedir. Süreçle ilgili Bakanlığa tam güvenin tahsisi ve mahallenin ellerine geçen “fırsatı” daha iyi değerlendirmesi önerilmektedir (Özdemir, 2013).

Mahalle ile ilgili olarak en yeni gelişme, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği Sarıyer Şubesi’nde 3 Temmuz 2015 tarihinde başlattığı “Küçük Armutlu Yerinde ve Yerlisiyle İyileştirme Ulusal Mimari Fikir Yarışması” adındaki yarışmadır. Yerel dernek yöneticileri ve sivil toplumun danışma kurulunda bulunduğu yarışma iki kategoride –profesyonel ve öğrenci- düzenlenmektedir. Yarışmanın amacı “yüksek toplumsal değer ve kentsel-mimari potansiyeller barındıran bu mahallenin, rantsız, yıkımsız, mevcut sosyal bütünlük (mahalle kültürü) bozulmadan ve kendiliğinden bir dönüşümün olanaklılığını kanıtlayan örnek bir ‘Yerinde ve Yerlisiyle İyileştirme Projesi’ ortaya koymak” (Anon., 2015) olarak belirtilmiştir. Yıkım ve emsal artışına karşı, iyileştirme prensibi ön plandadır. Bu şekilde gerçekleştirilecek bir dönüşümün, süregelen yıkım-emsal artışı-apartmanlaşma pratiğine alternatif, iyi örnek sunması hedeflenmektedir.

5. Sonuç

Fatih Sultan Mehmet mahallesi, Türkiye gecekondulaşma tarihine paralel bir gelişim süreci göstermiştir. Süreçten öne çıktığı nokta ise, örgütlü hareket ve sivil toplumun politik süreçlere katılımının tarihsel olarak varlığıdır. Oldukça farklı grupları bünyesinde bulunduran mahalle, zaman zaman yasadışı fraksiyonların yarat-

tığı huzursuzluk nedeniyle mahalle sakinleri ve çalışanları için tedirginlik yaratsa da konumu, erişilebilirliği, kırdan kopmamış yaşam biçimiyle de olumlu özelliklere sahiptir. 1980'lerde mülkiyet sorunu ve beraberindeki yıkım tehdidine karşı oluşturulan dayanışma, sonraki aşamalarda daha kurumsallaşarak kooperatifleşme ve dernekleşmeye dönüşmüştür. Yürüyüş ve protesto düzenleme, üst makamlara sözlü ve yazılı yollardan başvurma şeklinde eyleme dökülen direnç, mahallenin enformel karakterine karşı günümüze kadar gelebilmesine katkı sağlamıştır. Ancak kentsel dönüşüm kapsamına alınmış olan örgütlenme, hak ve talepleri eyleme dökme deneyimlerini atıl kılan, kendilerini en azından sürecin şimdije dek olan kısmında dışlayan bir belirsizlikle karşı karşıyadır.

Kentsel dönüşümde son dönemdeki uygulamaların tekrarı durumunda; İstanbul gibi bir kentte, Etiler-Maslak hattının ortasında yer alan, dönüşümün eşliğindeki mahallenin emsal arttırımından doğacak kentsel rant artışına maruz kalma olasılığı çok yüksektir. Uygulamadaki pratik fiziksel dönüşüme odaklanmakta, sosyo-ekonomik ve kültürel bileşenler göz ardı edilmektedir. FSM, işte bu noktada bir iyi örnek teşkil etmeye hazır deneyim ve altyapıya sahiptir. Mahallenin birlik, dernek ve kooperatiflerle kurumsallaşan örgütlü yapısı, yerelde katılımın sağlanması için işlevsel bir araçtır. Kaldı ki mahalleden katılıma yönelik talep halk meclisleri ve komisyonlar şeklinde karşılık bulmaktadır. Ancak üst yönetimin halkın katılımını sağlama konusunda ne derece istekli ve kararlı olduğu şüphelidir.

Güncel yarışmanın içeriğinden de destek alarak, mahallede varolan uygulamaların dışına çıkılıp bir yık-yap sürecinden çok, yerinde iyileştirmenin daha doğru bir strateji olacağı söylenebilir. Ancak yine de belirlenecek stratejide öncelik kamu yararında olmalı ve orada yaşayan/çalışan paydaşların katılımı çeşitli düzeylerde mutlaka sağlanmalı, süreç şeffaf bir şekilde ilerlemelidir. Katılımın sağlanması, geri besleme ve hesap verebilirlik süreçlerini de harekete geçireceği için, hem sürecin sahiplenilmesi, hem de sonucun tüm paydaşlar gözetilerek şekillenmesi açısından gerekli ve önemlidir.

KAYNAKÇA

- Anon., 2013. *Sarıyer Fatih Sultan Mehmet Mahallesi*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://fsmmahallesi.com/index.php/category/haberler/page/3/>
[15 Eylül 2015 tarihinde erişilmiştir].
- Anon., 2013. *Sarıyer Fatih Sultan Mehmet Mahallesi*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://fsmmahallesi.com/index.php/2013/03/26/fsm-halki-yalan-habere-isyan-etti/> [15 Eylül 2015 tarihinde erişilmiştir].
- Anon., 2015. *Küçük Armutlu Yarışma*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://www.kucukarmutluyarisma.com/hakkinda.html>
[18 Ağustos 2015 tarihinde erişilmiştir].
- Billig, N. S. (2011). Turkish Informal Housing Settlements as a Typology for Modern Generative Processes in Urban Design: A Case Study of Karanfilkoy and Fatih Sultan Mehmet Neighborhoods in Istanbul, Turkey.
- Dahl, R. (1985), A Preface to Economic Democracy, Berkeley: University of California Press.
- Ergenoglu, A. S., Turkyilmaz, C. C., Baytin, C. P., & Aytug, A. (2005). *Housing Environment in the Process of Cultural Change and Transformation; Study in Istanbul/Armutlu Squatter Settlement*. Delft, The Netherlands: Presented at Doing, thinking, thinking, feeling home: the mental geography of residential environments, October 14-15 .
- Gonul, E., & Corut, I. (2007). From Almus to Kucukarmutlu: An Ethnographic Study of the Rural and Sub-Urban Space in Relation to State and Market Intrusions. *Journal of Historical Studies* , 5, 33-67.
- Gürler, E. (2002), A Comperative Study in Urban Regeneration Process: The Case of Istanbul”, YL Tezi. ODTÜ , ŞBP-Kentsel Tasarım, Ankara
- Healey, P. (1997). Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies, London: Macmillan
- Healey, P. (1998). Building institutional capacity through collaborative approaches to urban planning, Environment and Planning A, Vol. 30, Issue.9, pp. 1531-1546. Doi: 10.1068/a301531
- Karpat, K. H. (2004). The Genesis of the Gecekondu: Rural Migration and Urbanization. *European Journal of Turkish Studies* , 1 (Thematic Issue).
- Keyder, C. (2005). Globalization and Social Exclusion in Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research* , 29 (1), 124-134.

Margerum, R. D. (2002). Collaborative planning: overcoming obstacles during consensus building. *Journal of Planning Education and Research*, Vol. 21, Sayı.3: 237-253.

Mahjabeen, Z., Shrestha, K. K. and Dee, J. A. (2009). Rethinking community participation in urban planning: The role of disadvantaged groups in Sydney metropolitan strategy, *Australian Journal of Regional Studies*, Vol. 15, No. 1:45-63.

Özdemir, V., 2013. *Sarıyer Manşet*. [Çevrimiçi] Available at: <http://www.sariyermanset.com/oyle-diyorlar-sayin-bakanim2777yy.htm>
[1 Ekim 2015 tarihinde erişilmiştir]

Ozler, S. I. (2000). Politics of the Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections. *Turkish Studies* , 2 (1), 39-58.

Ribot, J. C. (2003). Democratic decentralisation of natural resources: institutionalising popular inclusion. In 'Forests, Source of Life', the XII World Forestry Congress, Quebec, City, Canada. Available at: http://pdf.wri.org/ddnr_full_revised.pdf

Senyapili, T. (2004). "*Baraka*"dan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanin Donusumu:1923-1960 (1st ed.). Istanbul: Iletisim.

Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, Socialism, and Democracy*, New York: Harper & Row.

Shrestha, K.K and McManus, P. (2008). The politics of community participation in natural resource management: lessons from community forestry in Nepal. *Australian Forestry*, Vol. 71, Issue.2, pp.135-146.

T.C. *Cevre ve Sehircilik Bakanligi Istanbul Altyapi ve Kentsel Donusum Mudurlugu*.(n.d.). <http://www.csb.gov.tr/iller/istanbulakdm/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=10108>.

Yonder, A. (1998). Implications. In E. Fernandes, & A. Varley (Eds.), *Illegal Cities* (pp. 55-68). London and New York: Zed Books

NARLIDERE’NİN (SON) DÖNÜŞÜMÜ

Yrd. Doç.Dr. **Sultan KAVİLİ ARAP**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
Yerel Yönetimler Programı

Dr. **Elif GÖZLER**

Yalova Üniversitesi

Araş.Gör. **Adil ÇAMUR**

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

1980’li yıllarla birlikte ortaya çıkan yeni siyasal dengeler ve ekonomik yapılanmalar, sermayenin giderek hegemonyasını kurduğu bir kentleşme dönemine doğru bir yönelim doğurmuştur. Sermaye kuşkusuz her dönemde kentleşme süreçlerinin önemli bir belirleyicisi olmuştur. Bununla birlikte, son dönemde sermaye lehine değişen dengelerin kent alanının hiç olmadığı kadar sermaye tarafından belirlenmesine yol açtığı görülmüştür (Şengül, 2001:87). Bu dönemde sermaye, üretimini ve kârlılığını kolaylaştıran kentlerde yoğunlaşmış, sonrasında yeniden üretilen kentsel mekânlarda oluşan hiyerarşik yapı, mekânsal ve toplumsal ayrışma, kentlerin dokusunu ve bu kentlerdeki yaşam koşullarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu yeniden yapılanma sürecinde kentlerdeki değişim sadece dönüşümün uygulandığı yerlerde değil, kendini her alanda hissettirmektedir.

Bu duruma konu olan yerleşim yerlerinden birisi de İzmir’in Narlıdere ilçesidir. İlçede yoğunlukla Doğu ve Güneydoğu’ndan göçle oluşan Çatalkaya, Narlı, Atatürk ve İkinci İnönü mahallelerinde 2000 civarında gecekondu bulunmaktadır ve bu alanlarda dönüşüm planlanmaktadır. Etrafı imarlı parsellerle, apartmanlarla ve lüks konutlarla çevrili olan bu mahalleler ilçede yapılaşmanın olanaklı olabileceği son alanlardır. İlçe yapılaşma sınırlarına ulaştığından Narlıdere’nin eşliğinde olduğu bu son “dönüşüm” tüm taraflar için önem arz etmektedir. Bölge, belediye açısın-

dan planlama yapabileceği; inşaat şirketleri açısından yüksek karlarla konut üre-
tebilecekleri; mahalleli açısından ise barınma hakkı için mücadele edilecek son
alandır.

Çalışmada 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki
Kanun gereği 2013'te riskli alan ilan edilen Narlıdere'nin bu dört mahallesinin
henüz başlangıç aşamasında olan kentsel dönüşümü incelenmektedir. Bu kapsamda
yurttaşlar ile belediye arasındaki ilişkiler, mahallelerde oluşan örgütlenmelerin ya-
pısı ve birbirleriyle ilişkisi, hak sahipliği açısından farkı konumlarda olanların du-
rumu ve birbirleriyle iletişimi, farklı etkenlerin bu süreçteki rolü gibi unsurlar
irdelenmektedir. Mahalledeki gecekonduların dönüşümüne yönelik geliş-
melerin izlendiği bu araştırmada bölgeye ilişkin tarihi ve güncel verilere, ilçeye
yönelik yapılan araştırmalara ulaşmak amacıyla literatür taramadan, mahalle sa-
kinlerinin konuya yaklaşımları, beklentileri, örgütlenme modelleri, belediye g-
revlileri ile iletişimleri gibi konulara yönelik veri toplamada ise görüşme ve gözlem
tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında atalakaya, Atatürk, İkinci
İnönü Mahallesi muhtarları, bu mahallelerde kentsel dönüşüm sürecine müdahil
olan örgütlenmelerin temsilcileri ve belediyenin kentsel dönüşüm birimi yetkilisi
olmak üzere toplam 11 görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırma bu dört mahalle ile sınırlandırılmıştır. Araştırmacıların Narlıdere'deki
kentsel dönüşüm uygulamasının mevcut durumunu ve yerel yönetim-mahalle et-
kileşimini sundukları bu çalışma, uzun soluklu bir araştırmanın ilk verileri olup, bu
kentsel dönüşüm öyküsü uygulandığı süreç boyunca, tüm aşamaları ile incelen-
mek ve sürecin takipçisi olmak üzere kurgulanmıştır.

 bölümden oluşan bu çalışmada ilk bölümde neoliberal politikalar ekseninde
kentsel alanın yeniden üretilmesi ve kentsel dönüşüm kavramı, ikinci bölümde
İzmir ve Narlıdere'nin konut durumu ve kentsel dönüşüm planları, üçüncü b-
lmde ise kentsel dönüşüm yapılacak olan mahallelere ilişkin mevcut durum ve ko-
nuya ilişkin yaklaşımları yer almaktadır.

Neoliberal Politikalar Işığında Kentin Dönüşümü

Her retim tarzı belli yerleşim biçimlerini ve özel olarak da kendine özgü bir kent
tipini yaratmaktadır (Laçiner, 1996:10). Neoliberal politikalara özgü kent, ser-
maye birikimi açısından önemli özellikleri olan yerleşim yeri, düşük ücret karşı-
lığında uysal bir işgücü, başka ekonomik faaliyetlere geebilirlik, uluslararası pazar
sistemi ile bağlantı ve çok para yapmaya elverişli bir iklim biçiminde tanımlana-
rak 'pazar' durumuna indirgenmektedir (Friedman, 1996:79). Böylece, kentler
"birer rekabet birimine dönüştürülerek" küresel piyasa glerine hizmet edecek
şekilde yeniden tasarlanmaktadır (Tümtaş, 2012: 2).

Kentsel alanlar, kapitalist örgütlenme ve sermaye tarafından, her alanda olduğu gibi kârlılığını maksimize edecek bir araç olarak görülmektedir. Kapitalist ekonominin gereksinimlerine ve değişen koşullara bağlı olarak her defasında yeniden tarif edilmekte, örgütlenmekte, gerekirse tümden yok edilmekte ve yerini yeni ilişkilerin ve durumların alabileceği yeni ortamlar almaktadır. Böylece, toplumsal, kültürel ve coğrafi mekânsal değerler göz ardı edilerek, kapitalist ekonominin kendine özgü koşulları içinde biçimlenen bir mekân anlayışı toplumsal pratiklere hakim olmaktadır (Yırtıcı, 2005:11-12).

Nüfus olarak büyüyen kentler, mekân olarak genişlemekte ve değişmekte, kentteki yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları da buna koşut olarak farklılaşmaktadır. Sınıfsal farklılıkların daha görünür hale geldiği bu süreçte bir yandan yoksulluk ve yoksul kesimlerin kamu hizmetine olan gereksinimi artarken, diğer yandan kamu yararı kavramı daraltılmakta ve geçmişte kamusal hizmet olarak tanımlanan alanlarda özel sektör hizmet vermeye devam etmektedir. Yeni liberal politikalar ışığında kent merkezlerinde öne çıkan toprak rantı nedeniyle kentteki kamusal alanlar da sermayenin hizmetine sunulmaktadır.

Kentler, artık coğrafi olarak sınırlanmayan uluslararası üretim, ticaret ve finansman etkinliklerinin mekânsal örgütlenmesinin birer parçası durumuna getirilmiştir. Devletin kalkınma ve toplumsal adalete ilişkin sorumluluklarından sıyrılması ve sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasıyla, günümüzde kentler ve yerel yönetimler bu yeniden yapılanmanın önemli kurumları olmuştur (Şengül, 2007:90).

Günümüzde daha çok ekonomik özellikleri ile öne çıkarılan kentler, aynı zamanda sosyal, siyasal ve kültürel özellikleri olan mekânlardır. Kentleri sadece ekonomik bir eylemin sonucu olarak düşünmek, diğer özelliklerini göz ardı etmek yanlış olur. Temelde mekânın üretimi ve tüketimi toplumsal bir örgütlenme ve bu örgütlenmenin sosyo-ekonomik ve politik kriterleri çerçevesinde gerçekleşir. Kapitalizmde “mekân üretimi” ifadesi ile anlatılmak istenen, kapitalist ekonominin gerektirdiği belirli toplumsal ilişkiler ve örgütlenmeler dahilinde, mekâna ait toplumsal bilginin nasıl oluştuğu, bu örgütlenme tarzının mekânı nasıl etkilediği ve dönüştürdüğüdür (Yırtıcı, 2005:1-3). Bu çerçevede kente ilişkin politikalar girişimcilik, pazarlama, imaj yaratma, yerel kalkınma, stratejik planlama ve büyük kentsel projeler ekseninde tariflenmiştir (Öktem, 2011:34). “Eşitsizliklerin keskinleştiği mekân” (Ocak, 1996:35) olarak tanımlanan kentler gün geçtikçe toplumsal eşitsizliklerin en yoğun ve çarpıcı biçimlerde yaşandığı mekânlar olmaktadır. Var-sılığın dışavurumcu mekânları ile yoksulluğun gözden uzak tutulmaya çalışılan mekânları ve ikisi arasındaki çelişki artık tüm kapitalist kentlerin ortak bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Şengül, 2001a:189).

Dünya hızlı bir biçimde “gelişirken”, yaşanan kent ve evre sorunları ve yarattığı tehditlerin tanımlanmasında ve bunlara ilişkin çözüm önerilerinde; sermaye, yine belirleyici bileşen olarak yerini almakta ve çözüm önerilerini kâra dönüştürme hedefini gözetmektedir. Yeniden biçimlenen kentlerin sürdürülebilirliğinin ve kentte birlikte yaşamın sağlanması ve yaşanan/yaşanması muhtemel sorunlarla baş edilebilmesi için ise çoğulculuk, hesap verme, yönetişim, katılım gibi kavramlar bu süreçte öne çıkarılmaktadır. Kulağa hoş gelen tanımlamalarıyla ve yer yer abartılarak, üretilen projelerle yeni bir uygulamaymış gibi sunulan bu kavramlar bu projelerin kamu yararına olduğunu kanıtlamak için kullanılmaktadır. Ancak kent yeni biçimini yine sermayenin istekleri doğrultusunda almaktadır. Bu süreçte sermayenin kentlerdeki rant alanlarına yöneldiği, bu bölgelerde yapılan kârlılık hedefli yatırımların kentlerin gerek fiziksel gerekse toplumsal dokusunda değışmelere yol açtığı, bu doku değışimi ile birlikte sayıları hızla artan sorunlarla karşı karşıya kaldığı söylenebilir.

Kentsel Dönüşüm ve Kavrama Getirilen Eleştiriler Üzerine

Neoliberal politikalar, kentsel büyümenin ve değışimin biçimi, yönü ve şiddeti üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle son elli yılda sıklığı artan ekonomik krizler nedeniyle sıkıntıya düşen kapitale kentsel projeler ve/veya dönüşümler yoluyla mekansal olanaklar sunulmakta ve birikim olanaklarını arttırmaktadır (Göksu ve Bal, 2010:256).

Bu çerçevede yoğun olarak kullanılan kentsel dönüşüm en genel anlamda kent problemlerine çözüm arayan görüş ve eylemlilikler ile değışime konu olan bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve evre koşullarında kalıcı iyileşme sağlama arayışdır (Roberts,2000:17). Diğeri bir ifade ile “eskiyen, köhneyen, yıpranan ya da potansiyel arsa değeri mevcut üst yapı değerinin üzerinde seyreden ve çoğu kez yaygın bir yoksunluğun hüküm sürdüğü kent dokusunun, altyapısının sosyal ve ekonomik programlar ile oluşturulduğu bir stratejik yaklaşım içinde, günün sosyo - ekonomik ve fiziksel şartlarına uygun olarak yenilenmesi, değıştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden oluşturulması eylemi” olarak tanımlanmaktadır (Özden, 2006:217) .

Makro düzeyde sermaye birikim süreçlerinin önünün açılmasında, mikro düzeyde ise kentsel büyüme problemlerinin çözümünde en güçlü aday olarak öne çıkan (Göksu ve Bal,2010:258) kentsel dönüşüm sermaye birikim süreçlerinin önünün açılması bağlamında, özel sektör açısından girişimcilerin yeni yapılmış/ yenilenmiş konutlara satış amacıyla yatırım yapmasıdır. Kamu perspektifinden ise, özel sektör yatırımlarını çekmek için kamu kaynaklarının ya da diğeri varlıklarının kullanılması anlamını taşımaktadır. Bu şekilde bir alanı geliştirmek için harcanan para,

kaynakların hepsinin kamu sektöründen geldiği durumdakinden daha fazla olmaktadır/olacaktır (Hague, 2010:98-99).

Günümüzde kentsel mekân ve topraklar piyasada kolayca değiştirilebilir değere dönüştürebilecek bir imar plancılığı yaklaşımıyla değerlendirilmektedir. Böylece kentin tarihi, kültürel ve coğrafi mekânsal sermayesi de bu planlar aracılığı ile yeni varsıl sınıfların kullanımına uygun hale getirilmektedir (Kurtuluş, 2006:11). Kentler, kentsel dönüşüm ile Harvey'in (2003:283) belirttiği gibi "yabancı çevreler" olarak yaratılan kentlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Gelişmiş Batı ülkelerinin kentlerinde sosyal ve ekonomik açıdan çöküntü alanlarının yeniden canlandırılmasına yönelik müdahalelerle başlayan kentsel dönüşüm, genelde kentin çöküntü alanlarında, eski boş liman ve sanayi alanlarında kentin ekonomik gelişimine katkıda bulunacağı düşünülen projelerin uygulanması biçiminde olmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007:58). Oysa kapsamlı bir uygulama olarak ele alınması gereken kentsel dönüşüm bölgedeki nüfusun ekonomik özellikleri, sosyo-kültürel özellikleri, yasal sorunlar, planlama ve yönetim tercihlerinden kaynaklanan sorunlarıyla farklı boyutlara sahiptir. Bu boyutlara yönelik yaklaşımlar kentsel dönüşüm sürecinin nasıl yürütüleceğini de belirlemektedir.

Her ne kadar kentsel dönüşümde dikkate alınması gereken özellikler fiziksel, ekonomik, toplumsal ve siyasal ya da benzeri başlıklar altında gruplandırılrsa da, günümüze kadar gerek Batı Avrupa örneklerinde gerekse Türkiye'de yürütülen projelerde bu unsurların hepsinin dikkate alınmadığı yönünde eleştiriler ön plana çıkmaktadır. 1940'lı yıllardan bu yana birçok ülkede farklı yöntemlerle ve farklı sorunları gidermeye yönelik uygulanan kentsel dönüşüm, günümüzde uygulanış gerekçe ve yöntemleriyle gerilim yaratmaktadır.¹ Hatta bu projelerin daha çok ekonomik kaygılarla yürütülen ve fiziksel açıdan sorunlu görülen alanları düzeltmeye yönelik projeler olarak algılandığı, diğer unsurların göz ardı edildiği eleştirisi de yaygın olarak yapılmaktadır. Eleştirilere konu olan bu yaklaşımın sakıncalarına "Yenileme programının bir konut programı olduğu fikrinden derhal vazgeçmeliyiz" sözleriyle dikkat çeken Castells (1997:126,127), ortalamadan daha yüksek yıpranma ve aşırı kalabalık konutlara sahip alanlarda bile, kitleleri tanımlayan en önemli özelliğin, fiziksel durum değil, orada oturanların toplumsal yapıları olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan Flanagan da (Aktaran, Tümtaş ve Ergun, 2014:330) piyasa aktörlerinin eylemleri ve sermayenin daha etkin dolaşımı ve kâr-

1 İki açıdan ele alınan bu gerilim kaynaklarından ilki uygulamaların yarattığı toplumsal ve mekansal sorunlar olup, kişilerin yerinden edilmesi, sosyal dışlanma ve beraberinde gelen mekansal ayrışma, (Özden, 2010:207-208), soylulaştırma biçiminde sayılabilmektedir. İkinci sorun grubu ise uygulayıcıların kentsel dönüşümüne yaklaşımları olup bunlar; dönüşüm uygulamalarında merkezi yönetimin baskısı, yerel yönetimlerin katılım süreçlerine kapalılığı, üretilen tek tip konutlarla kimliksiz alanların yaratılması, kamusal faydadan çok özel sermaye gruplarına hizmet eğilimi, parçacıl projelerle birbirinden kopuk olarak üretilen kentler, vb olarak sıralanabilmektedir (Özden, 2010:209-213).

lılığı yönündeki taleplerin kentsel mekân üzerinde yaratıcı bir yıkıma neden olduğunu belirtmektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin getirilen eleştirilerden bir diğeri, kentsel sorunlarla mücadelede uygulanan projeci yaklaşımların kenti bir bütün olarak ele almamasıdır. Bu yaklaşım, kentin kimliğinde önemli bozulmalara neden olmakta, kentlerin çehresi değişmektedir. Üstelik bu uygulamalarla birlikte toplumun geniş kesimlerinin yaşam alanlarına müdahale de söz konusu olmaktadır. Bu süreç yok-sulluğu görünmez kılma anlayışını da beraberinde getirmekte, sermayenin kullanımına sunulan kentlerde bu gruplar kentsel dönüşüm uygulamaları nedeniyle yerlerinden edilebilmekte ve yaşam alanlarını değiştirmek durumunda kalabilmektedirler (Sallan Gl ve Kahraman'dan aktaran, Tümtaş ve Ergun, 2014:333). Bu süreçte kentte yaşayanların gereksinimleri ve taleplerinin de dikkate alınmadığı için kente ilişkin sorunlar azalmak bir yana katlanarak devam etmektedir.

Bir diğer eleştiri konusu ise yönetişim modelinin uygulandığı projeler olarak pazarlanan kentsel dönüşüm uygulamalarında aktörlerden yerel halkın görüş, öneri ve kaygılarının dikkate alınmamasıdır. Kararlara katılamamak bir yana gelişmelerden yeterince haberdar edilmediğini düşünen mahalleli grdğu olumsuz uygulama örneklerinin de etkisiyle muhalif bir nitelik kazanmaktadır. Kentsel planlama kararına yönelik muhalefeti yalnızca tüketicici tepkisi olarak algılamının yeterli olmayacağını belirten Castells (1997:123-124), bunu algılayabilmek için gelişmelerin tüm toplumsal çelişkilerle bağlantısını kurmanın ve kentsel alanda toplumsal hareketlerin ortaya çıkış koşullarını ve hedeflerini incelemenin gerektiğini vurgulamaktadır. Yerel halk katılımını hem yeni dönüşüm modellerinin önemli bir parçası, hem de dönüşüm sürecinin bir sonucu olarak değerlendiren Atkinson da (2010:53) değişim sürecinin ana meselesinin, yerel halkın kapasitesinin nasıl oluşturulacağı ve dönüşüm sürecine nasıl entegre edileceği olduğunu vurgulamaktadır.

Dünya'ya koşut olarak Türkiye'de de kent nüfusunun hızla artması bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Türkiye az gelişmiş ülkelerin dokusuna uygun biçimde hızla devam eden kentleşmenin yarattığı sorunların çözülmesi bir yana, küresel ölçekte yürütülen neoliberal politikaların da etkisiyle derinleştiği bir coğrafya olmuştur. Bu kapsamda kentsel kamu hizmetleri özel sektör eliyle üretilmekte, esnek üretim modeli yaygınlaşmakta, sosyal devlet uygulamalarından vazgeçilmekte, kentte işsizlik ve yoksulluk artmaktadır.

Ortak kullanım alanlarının hızla azaldığı kentlerde sorunlu kentsel alanlar sermaye için önemli bir pazar olmuştur. Özellikle azgelişmiş ülkelerde yaşanan yetersiz kentsel yatırım ve çarpık kentleşme, işsizlik, kent yoksulluğu, eşişsizlik ve toplumsal ayrışma gibi sorunlar, kentlerde sermayenin yeniden üretimini ve sorunların çözümüne yönelik ürettiği projelerle etki alanını arttırmasını kolaylaştır-

maktadır. Diğer bir ifadeyle sermayeyi önceleyen kentsel politikalar nedeniyle ortaya çıkan sorunların çözümünde yine sermaye lehine üretilen düzenekler kullanılmaktadır.

Türkiye’de kentsel dönüşüm, ülkenin bağlamsal ve uygulama dinamiklerine göre gerçekleşmektedir. Genelde politik ve ekonomik nedenlerle gündeme gelen dönüşüm müdahaleleri bilinçli bir yaklaşım çerçevesinde geliştirilmemektedir (Ataöv ve Osmay, 2007:58). Bir yandan kentsel dönüşüm uygulamaları, mekânsal anlamda sanki sadece riskli konutların dönüşümü ekseninde ele alınıyormuş gibi görünse de, asıl hedefin işin ekonomik getirileri olduğu uygulamalardan anlaşılmaktadır. Yetkililer yaptıkları açıklamalarda kentsel dönüşüm kapsamında, Türkiye’de yenilenmesi gereken 7 milyon konutun bulunduğunu, önümüzdeki 20 yıl içinde gerçekleşecek dönüşümün toplam maliyetinin 400-500 milyar dolar olmasını belediklerini belirtmektedir. Ayrıca, kentsel dönüşüm ve büyük ölçekli kamu projeleri nedeniyle 2014 yılında konut sektöründe yaşanan krizden inşaat sektörü ve alt sektörlerinin etkilenmediği (“İnşaatla Yan Sanayi Hız Kesmedi”, 2014) vurgusu ise kentsel dönüşümden beklenen faydanın niteliği hakkında fikir vermektedir.

Dünyadaki örneklerine benzer biçimde Türkiye’de sürdürülen kentsel dönüşüm uygulamaları da bütüncül ve eşgüdümlü projelerin yürütülmemesi, katılım eksikliği, toplumsal, sosyal ve çevre özelliklerinin göz ardı edilmesi gibi benzer açılardan eleştirilmektedir. Son yıllarda önemli yakınma konularından birisi ise yerinde dönüşüm yapılmaması olmaktadır. Kentsel dönüşümün temel ilkelerinden olan yerinde dönüşümün uygulanmıyor olması, kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilen yerlerde umutsuzluk yaratmış ve bu ilkenin uygulanamayacağına ilişkin bir algıya neden olmuştur. Bu durumun farkında olan bazı belediyeler ise bu yakınmalardan ve kötü örneklerden yola çıkarak artık yerinde dönüşüm yapacaklarına söylemlerinde yer vermeye başlamışlardır.

Bütün eleştirilere karşın Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları İstanbul ve Ankara üzerine yoğunlaşmış olarak hız kesmeden devam etmektedir. Üçüncü büyük kent İzmir, gecekondu alanlarının çokluğu ve konut projelerinin artışı ile son yıllarda kentsel dönüşüm projeleri açısından hareketlenmiştir. Kentteki ilk uygulamanın sonuçlarının başarısız olması, yeni projelere temkinli yaklaşılmasına neden olmuş, 6306 sayılı yasa ve belediyelerin kentsel dönüşüm projeleri İzmir’de kentsel dönüşüm tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Çalışmamız İzmir’in Narlıdere ilçesine odaklanmış olup, ilçe dört mahalle üzerinde yapılması planlanan kentsel dönüşüm projesi açısından farklı özellikleri bir arada barındırmaktadır. Bu özellikler; Narlıdere’nin yerinde dönüşüm iddiasına sahip olan bir belediye olması, mahallelerin 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun çerçevesinde afet riski altındaki alan olarak ilan edilmesi, dört

mahallede birbirinden farklı sorunların var olması ve hemen her mahallede gelişmelere duyarlı en az bir örgütlenmenin varlığı ve süreci takip etmedeki kararlılığı olarak sıralanabilir. Bu noktada çalışmanın bu bölümünde İzmir'in konut sorunu meselesi özetlenerek bugün İzmir genelinde kentsel dönüşümde gelinen nokta paylaşılmaktadır.

İzmir'in Konut Sorunu ve Kentsel Dönüşüm Projeleri

İzmir'de konut sorununun tarihi yangın ve deprem gibi afetler ve nüfus hareketlerine dayanmaktadır. 1920'lerde yaşanan yangınlar ile sonrasında meydana gelen depremler özellikle şehrin merkezindeki konut stokuna büyük zarar vermiştir. Sonrasında başta mübadele olmak üzere 2000'lere değin nüfus hareketleri ve göçler konut meselesini etkilemiştir. Söz konusu nüfus hareketleri 1950'ye kadar, 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere üç başlıkta sınıflandırılabilir olup, (Peker, 2015: 606-615) bu dönemlerdeki hareketlerin bu araştırmanın alanı olan Narlıdere'deki konut durumuna yansımaları şu şekilde özetlenebilir:

a) 1950 öncesi dönem Yunan İşgali, Kurtuluş Savaşı ve Mübadele sonrasında gayrimüslimlerin gidişi-gönderilişi ve iskân politikalarıyla boşalan yerlere yeni sakinlerin yerleştirilmesiyle dikkati çekmektedir. Bu süreçte Rum yerleşimi olan Narlıdere'nin Yeniköy ve Ilıca Mahalleleri'nde Mübadele sonrası boşalan alanlara iskan politikalarıyla Anadolu'dan gelenler yerleştirilmiştir.

b) 1950-1980 arasındaki dönemde tarımda makineleşme ve sanayileşme ile kırdan kente göç ve gecekondu mahallelerinin kurulması öne çıkmaktadır. Bu dönemde Narlıdere'nin aldığı göçle ilçede gecekondu bölgeleri oluşmuş, bu çalışma kapsamında değerlendirilen ve 2013 yılında riskli alan ilan edilen atalkaya, Narlı, Atatürk ve İkinci İnönü mahalleleri bu biçimdeki nüfus hareketleri sonucu oluşmuştur.

c) 1980 sonrasında ise bir yandan işsizlik, geçim zorlukları gibi ekonomik gerekçelerle yaşanan göç devam ederken, diğer yandan şiddet ve savaş kaynaklı yerinden edilmelere dayalı zorunlu göç sonucu gecekondu mahalleleri genişlemeye devam etmiştir. Narlıdere örneğinde İkinci İnönü ve Atatürk mahalleleri günümüzdeki görünümüne önemli ölçüde bu dönem sonunda erişmiştir (Peker, 2015: 606-615).

Son olarak 2000'li yıllarla birlikte lüks konut ve güvenli siteleri popüler hale gelmesiyle kent merkezlerinde ve çevresinde bu tür konutlar yapımı hız kazanmıştır. Bu gelişme nüfus hareketleri kaynaklı değil konut üretim alışkanlıklarının değişimi ile ilişkilidir. Narlıdere'nin sahil kesiminde ve gecekondu alanlarının uzandığı dağ eteklerine doğru bu dönemde benzer konut tiplerinin üretimi görülmektedir.

Narlıdere'nin İzmir'deki nüfus hareketlerinden etkilendiği ve meydana gelen değişimin mahallelerdeki konut sorununa ilişkin karşılığının olduğu görülmektedir.

1980'li yıllarda İzmir'deki konut talebinin karşılanmasına yönelik Emlak Bankası ve İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin toplu konut üretimi olmuştur. Toplu Konut İdaresi'nin verdiği kredilerle Ege Koop, Buca Koop, Evka Konutları, Emlak Bankası'nın ürettiği evlerle orta gelir grubuna yönelik üretimler gerçekleştirilmiştir. Karşıyaka ve Mavişehir çevresinde ise üst gelir gruplarına yönelik toplu konut üretimleri görülmektedir (Peker, 2015:252).

2000'li yıllarda ise TOKİ'nin düşük gelir gruplarına yönelik EVKA 1, Uzundere vb. toplu konut alanları oluşmuştur. TOKİ ve özel girişimcilerin üst gelir gruplarına yönelik üretimleri şehrin merkezinde ve çevresinde devam etmektedir.

4.113.072 nüfusu ile Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan İzmir'in %50-55'inin kaçak yapılardan oluştuğu, Türkiye'deki kaçak yapıların %12-18'inin İzmir'de olduğu belirtilmektedir². Gecekondulaşma oranı İstanbul ve Ankara'ya göre yüksek olan İzmir'de bu alanların dönüştürülmesi merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin gündemlerinin ilk sıralarında yer almaktadır.

Büyüklüğü ve kaçak ve nitelsiz yapıların çokluğu nedeniyle İzmir'de son yıllarda kentsel dönüşüm projelerinin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2006 yılında başlatılan bu projeler afet riskini azaltmak amacıyla yürütülen kentsel yenileme projeleri ve kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Kocaer ve Bal, 2013:448). İzmir'de yürütülmesi düşünülen bu projeler büyükşehir belediyesi, ilçe belediyeleri ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu kapsamda İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi uyarınca uyguladığı kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yürütüldüğü süreç açısından farklı aşamalarda olup aşağıdaki gibi sıralanmaktadır³:

1-Bayraklı: Bayraklı ilçesinde yer alan Cengizhan, Alpaslan ve Fuat Edip Baskı Mahalleleri'nin büyük kısmını kapsayan 600 bin metrekarelik alanı kapsamaktadır. Bu bölgedeki kentsel dönüşüm projesi için durum tespiti ve halkın beklentilerinin toplanması çalışmaları bittiği, hak sahipliği belirlenerek kentsel tasarım ve mimari projeleri geliştirildiği ifade edilmektedir. Projede şimdilik hak sahipleri ile görüşülmeye devam edildiği belirtilmektedir.

2-Uzundere: Karabağlar İlçesi'nde yer alan Uzundere ve Yurdoğlu Mahalleleri'nde 320 bin metrekare alanı kapsamaktadır. Henüz hak tespitleri yapılmış olup, mimari tasarım projeleri çizilerek halkla görüşmelere başlanmıştır.

2 <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20222443.asp>

3 <https://www.izmir.bel.tr/Projeler/0/95/ara/tr>

3-Ege Mahallesi: Konak İlçesi'nde yer alan 70 bin metrekare alan için planlanan bir proje olup, hak sahipleri ile görüşmelere devam edildiği ifade edilmektedir.

4-Ballıkuyu: Konak İlçesi'nde yer alan 480 bin metrekarelik alandaki projede hak sahipliği belirleme çalışmaları ile kentsel tasarım ve mimari proje çalışmalarının sürdüğü belirtilmektedir.

5-Örnekköy: Karşıyaka İlçesi'nde 18 ha büyüklüğünde bir proje olup, proje alanında hak sahipliği ve tasarım çalışmalarının sona erdiği ifade edilmektedir.

6-Aktepe – Emrez: Proje , Gaziemir İlçesi'nde 1 Milyon 220 bin metrekare alanı kapsamaktadır ve henüz hak sahipliği ve tasarım çalışmaları aşamasındadır.

7-Kadifekale Kentsel Yenileme Projesi: Afet Riski Altındaki Alan ilan edilen Kadifekale'de 420 bin metrekarede yaklaşık 2 bin riskli yapının yer aldığı belirtilmiştir. Tamamı yıkılan bu yapılarda oturan 1100 aileye Uzundere Toplu Konut Alanı'nda maliyet fiyatı üzerinden, uzun vadeli geri ödeme planı ile konut sağlanmıştır. Konut talebinde bulunmayanlara ise kamulaştırma bedeli ödenmiştir.

8-Yeşildere Kentsel Yenileme Projesi: Yaklaşık 2 hektar alanda afet riski altındaki alan ilan edilmesi ile 152 yapının yıkıldığı ve yıkım çalışmalarına devam edildiği ifade edilmektedir.

Görüldüğü üzere kentin çeşitli yerlerine yayılmış olarak Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen çok sayıda kentsel dönüşüm projesi bulunmaktadır. Bu projelerden Kadifekale Kentsel Dönüşüm Projesi, İzmir'in ilk kentsel dönüşüm uygulamalarından biri olması ve aynı zamanda İzmir'de doğal afet riski taşıyan bir bölgeye yönelik yapılmasından dolayı önem taşımaktadır (Kocaer ve Bal,2013:449).

İzmir'de 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında riskli alan ilan edilen alanlar ise 2012 yılından beri bu sürecin içinde olup, şimdilik beş dönüşüm bölgesinden oluşmaktadır. Bunlar;

1-Karabağlar: Cennetçeşme, Salih Omurtak, Bahriye Üçok, Limonteppe, Ali Fuat Erden, Umut, Gazi, Özgür, Yüzbaşı Şerafettin, Devrim, Yurtoğlu, Abdi İpekçi (kısmen), İhsan Alyanak, Uzundere, Peker (kısmen) mahallelerini kapsayan yaklaşık 53.500 kişinin yaşadığı 540 hektar alandan oluşmaktadır. 31.12.2012 tarihinde riskli alan ilan edilmiştir.

2-Menemen Belediyesi: Ahırdır, Seydi, Nasrullah, Kazım Paşa mahallelerinde yaklaşık 6550 kişinin yaşadığı 44 hektar alandır. Bakanlar Kurulu tarafından 05.05.2013 tarihinde riskli alan kararı verilmiştir.

3-Karabağlar – Buca (Mobilyacılar Sitesi): Yoğun olarak işyerlerinin bulunduğu Osman Aksüner, Aşık Veysel ve Aydın mahallerinde 191 hektarda 8.500 kişinin ya-

şadığı alan için 25.07.2013 tarihinde riskli alan ilanı kararı verilmiştir. Karabağlar Belediyesi'ne yetki devri yapılmıştır.

4-Karşıyaka: Cumhuriyet Mahallesi'nde 400 kişinin yaşadığı 2,59 hektar alan için 06.09.2013 tarihinde riskli alan ilanı yapılmıştır.

5-Narlıdere (Yetki Devri): Çatalkaya, İkinci İnönü, Atatürk ve Narlı mahallelerini kapsayan 43 hektarda 6700 kişinin yaşadığı bir alandır. 25.06.2013 tarihinde riskli alan ilanı yapılmıştır. Riskli alanda her türlü plan ve proje yapımı için Narlıdere Belediyesi'ne yetki devri gerçekleştirilmiştir.

Narlıdere'deki kentsel dönüşümün irdelendiği bu çalışmada adı geçen dört mahalle ilçenin gecekondulu bölgeleri olup, körfeze hakim konumuyla rantı yüksek, çok katlı lüks binaların sayılarının son dönemlerde artmaya başladığı bir alandır.

Narlıdere

50 km² yüzölçümü⁴ 64.599 nüfusu (TUİK,2014) ile İzmir'in en küçük ilçelerinden biri olan Narlıdere, batısında Güzelbahçe, doğusunda Balçova ve güneyinde Mendere ilçeleriyle çevrili olup İzmir Körfez'i kıyısında yer almaktadır.

İlçe hakkında Narlıdere Belediyesi tarafından her ne kadar “düzenli kentleşmesi sayesinde İzmir'in en geniş yeşil dokusuna sahip ilçelerinden birisi olan Narlıdere, bu özellikleri sayesinde İzmir'in en gözde ilçeleri arasında yer almaktadır”⁵ vurgusu yapılırsa da Narlıdere, çeşitli nedenlerle göç alan bir bölge olmuş ve kademeli olarak aldığı yoğun göç nedeniyle gecekondulaşma ve çarpık yapılaşma kaçınılmaz olmuştur.

Narlıdere 1700'lerin ikinci yarısından itibaren bir Alevi köyü olarak kurulmuştur. Mübadele dönemleri sonrasında Balkanlardan gelen ve ekseriyetle Arnavut ve Boşnaklardan oluşan göçmenlerin yoğun olarak Rumlardan kalan Orta Mahalle ve Yeniköy'e yerleştiği görülmektedir. 50'li yıllarda ise sahil kesimine gelen yazlıkçılarla Narlıdere'nin nüfusu artmaya başlamıştır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden gelen ve Narlıdere'nin çehresini değiştiren gecekondulaşma durumunu yaratan asıl göçler ise 1966 Varto depremi sonrası bölgeye gelen Varto'lılar ile başlamaktadır. Daha sonraları işsizlik ve Güneydoğu'daki çatışma ortamı Narlıdere'ye olan göçün ana sebeplerini oluşturur (Umar, 2011:32).

Bunu yanında Orta Anadolu ve İç Ege'den gelen yurttaşlar da Narlıdere'nin göçmenlerinin bir bölümünü oluşturmuşlardır. TUİK'in verilerine göre, göçle gelen vatandaşlar sırasıyla en fazla Diyarbakır, Ağrı, Afyon, Aydın, Balıkesir, İstanbul ve

4 http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

5 <http://www.narlidere-bld.gov.tr/Sayfa/143/genel-bilgiler.aspx>

Ankara'dan gelmişlerdir. Narlıdere halkının geneli emekliler, çiftçiler ve kek esnaflardan oluşmaktadır. Sahil kesimindeki yazlık ve villalarda gelir düzeyi yüksek vatandaşlar yaşarken, Güneydoğu ve Doğu'dan gelen yurttaşlar çoğunlukla İkinci İnönü, Atatürk, Narlı ve atalkaya mahallelerindeki gecekondu blgelelerinde oturmakta ve genellikle mevsimlik tarım işi ve inşaatılıkla uğraşmaktadır. Buralardaki gecekondu sayısı kaymakamlık verilerine göre 2000 civarındadır⁶. İzmir Ticaret Odası'nın Narlıdere raporuna göre, Narlıdere ekonomisi büyük oranda narenciye ve iekiliğe dayanmaktadır ve sanayi geliřmemiřtir⁷. Fakat bu durum son yıllarda narenciye bahçelerinin lüks konut yapımı için yok edilmesiyle değişmiş, tarım yerini inşaat sektörüne bırakmaya başlamıştır.

İkinci İnönü, Huzur, Ilıca, atalkaya mahalleleri nüfus olarak en kalabalık mahalleler arasında yer almaktadır. Mahalle nüfuslarına bakıldığında en genç nüfusun gecekondu bölgeleri olan İkinci İnönü ve Atatürk mahallelerinde olduğu görülmektedir. Buna karşın en yaşlı nüfusun sahil kesimindeki Huzur ve Balçova sınırındaki Ilıca mahallerinde toplandığı söylenebilir.

Narlıdere'nin yerel ve genel seçimlerdeki tercihlerine bakıldığında, CHP'nin genellikle yüksek oylar aldığı görülmektedir. Belediye başkanı Abdl Batur, 1999 yerel seçimlerinde DYP'den seçilmiş, ancak sonraki seçimlerde CHP adayı olarak girdiği seçimlerden galip çıkarak koltuğunu korumuştur. Belediye başkanlığı ve belediye meclis üyeliğinde ise CHP'nin en yakın oy oranına sahip olan parti AKP olmuştur. CHP, 2009 yerel seçimlerinde %70 oy alarak ilçedeki ağırlığını gstermiřtir⁸. Son yıllarda özellikle gecekondu mahallelerinin gündemine oturmuş olan kentsel dönüşüm mevzusu yerel seçimlerde ilçe halkının tercihlerini de etkilemiştir. Dönüşümü zerine alarak halkı mağdur etmeme sözü veren belediye başkanı oylarını 2004'ten bu yana %100 arttırmıştır. Ayrıca kentsel dönüşüm konusunda çalışan halk kooperatiflerinin adayı özgürlük ve Dayanışma Partisi listesinden seçime girerek belediye meclis üyeliğinde 1780 oy almıştır. Benzer şekilde son seçimde belediye başkanlığına aday olan kentsel dönüşüm aktivisti de %7.1 oy oranı ile en çok oy alan üçüncü aday olmuřtur⁹.

Çalışma için yapılan görüşmelerde mahallelerin en büyük sorunu kentsel dönüşüm olarak nitelendirilmiştir. Yenikale, Yeniköy, Narkent ve Narbel projeleriyle başlayan süreç ilçeyi gecekondulardan temizleyip daha düzenli, temiz ve modern

6 http://www.narlidere.gov.tr/default_B0.aspx?content=179

7 http://www.izto.org.tr/portals/0/25_narlidere.pdf

8 <http://secim.haberler.com/2009/narlidere-secim-sonuclari/>

9 CHP kurumsal olarak 6306 Sayılı Kanuna muhalefet etmiştir. Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusu yapmış birçok maddesinin iptal edilmesini sağlamıştır. CHP'li olan Narlıdere Belediyesi ise yetki alarak projeyi gerçekleştirmektedir. KANIT: ANAYASA MAH. DAVA. HABER LİNK, PARTİ PROGRAMI SEÇİM BEYAN.

bir görünüme ulaştırma amacı gütsede Narlıdere'nin yükselen rant değeri dolayısıyla mahalleli de göç ettirilme, yerinden olma gibi korkular yaşamaktadır.

Yenikale ve Yeniköy, 2000 yılında yapılmaya başlanan Narlıdere Belediyesi'nin mevcut belediye başkanı döneminde gerçekleştirdiği kentsel yenileme projeleridir (Kırmızıtaş, 2013). Bu projelerde gecekond sahipleri yapılan apartmana yerleştirilip toplam arazinin geri kalanına üst gelir grupları için konutlar üretilip satılmıştır. Satış amaçlı konutların gelirleri ile finanse edilen konutlar gecekond sahiplerine verilmiştir.

Narkent projesi, İkinci İnönü Mahallesi'nde yaklaşık 450 gecekondunun yıkılarak gecekondulara birer apartman dairesi verilmesi şeklinde uygulanmıştır. Gecekonduların yer aldığı arazide üretilen iki tip konut bloklarından birine eski gecekond sahipleri yerleştirilirken diğer tip bloklar satılmıştır. Gecekond sahipleri yeni evleri arsa fiyatı üzerinden uzun dönemli taksitlerle düşük bedellerle borçlanarak edinmişlerdir. Narbel Konutları ise, 850 konutluk 22 bloktan oluşan bir konut alanıdır. Narbel, bir gecekond dönüşüm projesi olmayıp, belediye öncülüğünde gerçekleştirilmiş bir kooperatiftir. Narkent'ten farklı olarak konutlar daha lüks yapılmış olup Yenikale örneğinde olduğu gibi üst gelir gruplarına yönelik yapılmıştır (Arslan, 2011:6-12).

Narlıdere, yapılaşmaya uygun boş alan miktarı neredeyse kalmamış bir ilçedir. Gecekond yoğunluğu nedeniyle yeni konut üretimi bu mahallelerin dönüşmesi ile olanaklıdır. Bir başka arazi üretim yolu ise tarım ve orman alanlarının imara açılmasıdır. Bu yöntemlerde sınıra ulaşıldığından gecekond mahallelerinin dönüşümü tek araç durumuna gelmiştir. Tepelerde kurulan gecekond mahalleleri ve imarsız bölümler yeni konut üretimi için hedef haline gelmiştir. Yukarıda değinildiği üzere Narlıdere'de daha önce de gecekond dönüşüm çalışmaları yapılmıştır. Büyük ölçüde imarlı hale gelen ve dönüşen ilçede "dışarıda" kalan birimler dört mahallede dağılmıştır. Son dönüşüm ise bu dört mahallede gerçekleşecektir.

Narlıdere'nin Riskli Alanları

Riskli alan ilan edilen bu mahalleler Atatürk, İkinci İnönü, Çatalkaya ve Narlı mahalleleridir. Birbirine benzer ve farklı özellikleri ve sorunları olan bu mahallelerin son dönemde ortak sorunları kentsel dönüşüm uygulamaları olup, mahallelilerin konuya yaklaşımlarını değerlendirmek için yerleşim yerlerine ve toplumsal, ekonomik, fiziksel yapılarına ilişkin bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu amaçla bu bölümde öncelikle mahallelerle ilgili temel bilgiler verilmiş olup, sonrasında kentsel dönüşüm sürecinde bu yerleşim yerlerinde öne çıkan ortak konular ve sorunlar ele alınmıştır.

Atatürk Mahallesi

1970'lerde ekonomik temelli glerle kurulan Atatürk Mahallesi 1990'larda zorunlu glerinde eklenmesiyle büyüyüp bugünkü halini almıştır. Mahallede Diyarbakır, Ağrı, Afyon, Yozgat ve orum nüfusuna kayıtlı kişiler yoğunluktur. Mahalle Muhtarı ve Kentsel Dönüşüm Komitesi yesi ile yapılan görüşmelerde gn ana nedenleri işsizlik, kan davası ve 1990'lı yıllarda artan köy boşaltmaları olarak ifade edilmiştir.

Bir gecekondulu mahallesi olan Atatürk'te 3700 hane, 7000 nüfus ve 3470 seçmen bulunmaktadır. Görüşmecilere göre tapusuzların sayısı daha fazla olan mahallede gecekonduların çoğu hazine arazisi üzerindedir. Kentsel dönüşüm bürosundan alınan bilgilere göre riskli alan kapsamında 977 birim yer almaktadır.

şu an mahalle için en önemli sorunun kentsel dönüşüm olduğu belirtilmektedir. Daha nce TOKİ tarafından yapılan Uzundere konutlarının sorunları, Kadifekale'den taşınanlara ilişkin edinilen ve hoşnutsuzluk içeren bilgiler gibi örnekler dolayısıyla kaygılı olduklarını vurgulamaktadırlar. Diğer yandan muhtar Narlıdere'de gerçekleştirilen Narkent projesinin eksiklerine rağmen gecekondulu sahiplerinin mağdur edilmediği düşündüğünü, bu projeyi de yine Narlıdere Belediyesi yapacağı için eğer benzer bir tutum sergilerse bundan şikayetçi olmayacağını da belirtmektedir.

Dönüşümün TOKİ tarafından değil Narlıdere Belediyesi'nin bir projesi olarak yapılmasının desteklendiğinin gözlemlendiği görüşmelerde, bunun nedeni olarak belediyeyi kendi talepleri için ikna edebileceklerine inandıklarını ifade etmektedirler. Belediyenin söylemlerinin de bu yönde olduğu düşünüldüğünde, algı yönlendirmesinin başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Mahallede kentsel dönüşümü takip etmek için oluşturulan komite yeleri göç edilen illere göre belirlenen temsilcilerden meydana gelmiştir. 100 civarında katılımla yapılan toplantıda belirlenen 30 kişilik komitenin belli aralıklarla belediye başkanı ile görüşüp mahalleliyi bilgilendirmekle görevli olduğu belirtilmiştir. Bu konuda taleplerinin her numarataj için bir daire verilmesi gerektiğini söyleyen komite yesi, bunun için borçlandırma yapılmaması gerektiğinin de altını çizmektedir.

İkinci İnon Mahallesi

1980'lerde gecekondulaşmaya açılan İkinci İnon Mahallesi Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinden g almıştır. Özellikle 1990'lardaki Kürt göçü mahalleyi biçimlendirmiştir. Ağrı başta olmak üzere Tunceli, Sivas, Çorum, Erzin-can ve Aksaray'dan göç edenlerin yoğunluklu olarak yaşadığı mahallede kadınların genellikle bahçe işi yaptığı, erkeklerin ise çoğunlukla pazarcılık ve inşaatılıkla ilgilendikleri belirtilmiştir.

Mahalle sorunlu olarak tanımlanmaktadır. Kentsel dönüşüm sorun olarak görülmele birlikte şiddet ve uyuşturucu daha fazla dillendirilmektedir. Bu durumun kentsel dönüşüm ile düzelebileceği ifade edilmektedir.

Kentsel dönüşüme ilişkin iki farklı örgütlenme çabasının olduğu mahallede muhtar, mahalle komitesi ve kooperatif temsilcisi ile görüşülmüştür. Mahallede 990 birim riski alan içerisinde yer almaktadır.

Mahallede kentsel dönüşümle ilgili çalışmalar yürüten komite ve kooperatif arasında görüş farklılığı vardır. Komite üyesi projeyi belediyenin gerçekleştirerek gecekondü sahiplerine bedelsiz olarak ev verilmesini desteklerken, kooperatif arsa bedeli belirlenip tapuların alınmasından sonra kentsel dönüşüm çalışmalarının başlaması gerektiğini düşünmektedir.

Kooperatif tapu edinmek için çalışmalar yürütmektedir. 150 civarında üyesi olan kooperatifin 350 haneyi temsil ettiği ifade edilmiştir. Kooperatifte daha çok Al-evilerin ağırlığı olduğu söylenmiştir. Kooperatif temsilcisi yerlerinden edilip ek bir masraf çıkarılması durumunda mağdur olacaklarını ifade ederek buradaki rant ve soylulaştırma amaçlarına dikkat çekmiştir. Narkent konutları için ölümü gösterip sıtmaya razı olduğu yorumunu yapan kooperatif temsilcisi tapularını almaya imkân veren 2981 Sayılı Kanunun¹⁰ uzatılması için Ankara'ya giderek parti gruplarıyla görüştiklerini ve yasanın uygulanmasını uzattıklarını belirtmiştir. Narkent'de yaşanan mağduriyetin tapu sahibi olunmamasından kaynaklandığını düşündüğünden tapu mücadelesini önceliklelerini vurgulamıştır.

Çatalkaya Mahallesi

6880 nüfuslu Çatalkaya Mahallesi'nde Sivas, Ordu, Tokat, Varto'dan gelenler yoğunlukta olmakla birlikte riskli alan içerisinde yer alan evler genellikle Sivas, Tokat ve Vartolulara aittir. 1970'lerde ekonomik kaynaklı göçle oluşan mahallede yaygın meslek inşaatçılıktır. Dönüşüm kapsamında 475 birim bulunmaktadır. Bu evlerin çoğu tapulu olmakla beraber 115 evler denilen bölge tapusuzlardan oluşmaktadır. İki farklı alan için farklı örgütlenmelerin görüldüğü mahallede, 115 Evler kooperatif olarak örgütlenmişken, mahallenin diğer kısmı dernek adı altında sürece müdahil olmayı daha doğru bulduklarını belirtmişlerdir.

Muhtar, Çatalkaya Derneği ve 115 Evler Kooperatifi temsilcileri ile görüşülen mahalle mülkiyet, gelir düzeyi, mahalleye ilişkin sorunlar açısından Atatürk ve İkinci İnönü mahallelerinden farklı özelliklere sahiptir. Bununla birlikte Çatalkaya Ma-

---

10 İmar ve Gecekondü Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun

hallesi Derneği Atatürk ve İkinci İnönü mahallelerindeki örgütlenmelerden farklı bir mücadele yürütmektedir. Tapu sahibi oranının çok yüksek olduğu mahallede 130 üyesi olan dernek, imar planı ve riskli alan ilanının iptalini talep etmektedir. Mahalledeki diğer örgütlenme olan 115 Evler Kooperatifi ise askeriye tahsisli alanda yer alan gecekonduları için tapu talep etmektedir.

Diğer yandan mahalle muhtarı dönüşüm sonrası sahip olacakları yeni evler için belli bir miktar para ödemeye razı olduğunu söylemektedir. Muhtara göre halk Yenikale ve Narkent'deki dönüşüm iyi uygulamalar olup, benzer biçimde dönüşüm belediyenin yapmasının bir sakıncası bulunmamaktadır. Fakat dernek sözcüsüne göre, buralardan çıkarılan insanlar daha küçük dairelere yerleştirilip çıktıkları yerler çok yüksek miktarlara satılmıştır. İnsanlar önce barakadan çıkıp betonarmeye yerleştikleri için sevinmişler, fakat çıktıkları yerde ortaya çıkan rantı gördüklerinde pişman olmuşlardır. Narlıdere'de gerçekleşen diğer dönüşüm projesi Yenikale'de yapan evlerin 250.000 lira değerinde, arazide yapılıp satılan evlerin ise milyon liralara bulan değerleri nedeniyle söz konusu projede rantın aktarıldığını ifade etmiştir. Yine ilçede gerçekleşen başka bir proje olan Yeniköy'de ise imar planında gösterilenden fazla sayıda konut inşa edilerek yolsuzluk yapıldığı ifade edilmiştir.

Narlı Mahallesi

Narlı Mahallesi'nin büyük bölümü imarlı alanlardan oluşmakta olup, bir kısmı riskli alana dahil edilmiştir. Riskli alan içerisinde yer alan kısımdaki yapıların çoğunluğu tapuludur. Kentsel dönüşümüne ilişkin bir kooperatif kurulmuştur. Çalışmada Narlı Mahallesi Kooperatifi ile görüşülmüştür. Mahalle muhtarı ise görüşmeyi kabul etmemiştir. İşçi sınıfı ve Türkmen Alevi-Çepnilerin öne çıktığı mahallede göçle gelen Sivas ve Diyarbakırlılar yoğunluktadır. Mahalleliler genellikle inşaat ve temizlik işleriyle uğraşmaktadır. Mahallenin çoğu imarlı olsa da kentsel dönüşümüne konu kısım imarsızdır. Mahalle sakinleri uzun yıllar imarın çıkmasını beklerken, bölge riskli alan olarak ilan edilmiştir. Görüşmecisi afet yasası çıkmıyaydı bir imar planı yapılacağını, ancak belediyenin tercihini afet yasasına dayanarak riskli alan ilanından yana kullandığını belirtmiştir. Afet yasasına tabi olmanın mahalleli açısından dezavantajlı ve muğlak bir durumu sağladığını söyleyen temsilci bu nedenle dönüşümü belediyenin ya da TOKİ'nin yapmasının pek fark etmeyeceği düşünülmektedir.

Belediyenin önceki projesi olan Yenikale Mahallesi örneğinde yolsuzlukların yaşandığı ve mahalleli için yapılan bölümün gettolaştığı geri kalan bölgenin soylulaştırıldığı iddiası da dile getirilmiştir. Bu nedenle belediye başkanına olan güvenin zedelendiği belirtilmiştir. Kooperatif temsilcisi dönüşüm sürecine halkın katılı-

mını sağlamak üzere kurulan kooperatifin örgütlenmesinin Gezi eylemleri dönemine denk geldiğini bu dönemde mahallelilerin forumlar düzenleyerek diğer mahallelerle bir araya gelip sorunlarını tartışma olanağı bulduklarını ifade etmiştir. Diğer yandan Narlı Mahallesi Kooperatifi'nin 80 üyesi bulunmakla beraber bu üyelerden 30-40 tanesinin belediyenin yürüttüğü süreci desteklediği belirtilmiştir. Bunun sebebi mahallelinin belediye ile seçmen ve çalışan olarak organik bağı olmasıyla açıklanmıştır.

Mahalleler Üzerine Bir Değerlendirme

Bu dört mahallenin yukarıda özetlenen öznel durumlarının yanı sıra, mahallelere ilişkin bazı ortak konuların ve sorun alanlarının varlığı da dikkat çekmektedir. Belirsizlik, katılım noksanlığı, yaratılmaya çalışılan kentsel dönüşüm algısı ile zihinlerindeki arasındaki çelişkiler, arazinin değerinin bilinmesi gibi sorunları tanımlanırken, bunlarla mücadele etme yöntemi olarak gereksinimlerini karşılayacağını düşündükleri, kendilerine özgü örgütlenme modelleri ile sürece katılma kararlılığı göstermektedirler.

Mahallelerin tamamında kentsel dönüşüm çerçevesinde henüz içinde buldukları durumun anlaşılmasını sağlayan bir gelişme olmamasının yarattığı kuşku ve kaygı hali önemli bir sorun olarak gözlenmiştir. Bununla birlikte ilgili mevzuatı ve kentsel dönüşüm sürecini bilmemelerinden kaynaklı belirsizliğe işlemlerin uzun süreye yayılmasının yarattığı belirsizlik eklenince “ne olacak” sorusunun yanıtı

verilememektedir. Mahallelilerden gelen soruları yine aynı belirsizlik nedeniyle yanıtlayamayan belediye yetkilileri de aynı sorunu bir başka açıdan yaşamaktadırlar.

Diğer yandan görüşülen kişilerin büyük kısmı kentsel dönüşümü ihtiyaç olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Bu uygulamanın barınma koşullarının düzeltilmesi için bir imkân olacağını düşündüklerini belirtmektedirler. Fakat başta Sul-kule ve Kadifekale projeleri olmak üzere yaşanan deneyimlere ait edindikleri olumsuz bilgiler, konuya şüpheli yaklaşımlarına neden olmaktadır.

Castells (1997:143), “Ani tepkilerden örgütlü müdahalelere kadar, ister politik olsun, ister belirli taleplere yönelsin, konutun büyüklüğü, konforu, fiyatı ve yeri açısından doyurucu bir teklif gelmedikçe kişiler genellikle kendi konutlarında kalabilmek için harekete geçtiğini vurgulamaktadır. Bu durum günümüzde Narlıdere örneği içinde söylenebilecek bir tespit olup, mahallelinin dile getirmekten sakınca görmediği bir durumdur.

Görüşmeciler arazilerinin değerini bildiklerini sıklıkla vurgulamaktadırlar. İzmir’in kıymetli yerlerinden birinde yaşadıklarının farkında olan katılımcılar ortaya çıkacak rantı paylaşmaya talip olduklarını bunun için mücadele edeceklerini ifade etmektedirler. Olası bir tatmin olmayacakları proje durumunda mevcut durumlarını korumayı tercih edeceklerini belirtmektedirler.

Yerel halk topluluğunun önceden tanımlanmış, yeterince tanımlanmış çıkarları, amaç ve hedefleri olan ve gerektiğinde belirli bir politik programı desteklemek üzere hazır bekleyen, tutarlı bir bütün olmadığını belirten Atkinson (2010:70) içinde karmaşık, birbiri ile ortak ve çelişen sosyal ilişkileri olan çeşitli halk topluluklarını barındırdığını ifade etmektedir. Kentsel dönüşümde bir sorun durumu olarak görülen örgütsüz grupların sorun çözme yeteneklerinin sınırlılığı Narlıdere örneğinde belediye başkanının yönlendirmesiyle de olsa fark edilmiştir. Mahalleliler, böylesi bir sürece müdahil olabilmek için örgütlü olmaları gerektiğinin bilinciyle sürecin başlangıcından itibaren çalışmaya başlamışlardır. Şimdi her mahallede en az bir örgütlenme bulunmaktadır. Komite, dernek ve kooperatif şeklinde üç farklı biçimde örgütlenen mahallelerde birden fazla oluşum görülmesinin sebebi mülkiyet ve kentsel dönüşüme yaklaşımla açıklanabilir. Bununla birlikte, bu tür oluşumların gereksinimlerinin farkında olarak bir üst kurul kurma çabası içinde olduklarını da söylemektedirler. Komite, dernek ve kooperatif şeklindeki örgütlenmelerin oluşumunda nüfusa kayıtlı olunan illerin etkili olduğu da görülmektedir. Temsiliyetlerde ve örgütlenmede “memleket” faktörünün dikkate alındığı söylenebilir.

Kentsel dönüşüm tartışmalarında üzerinde durulan konulardan biri olan katılım açısından değerlendirildiğinde ise belediyenin süreci anlatan toplantılar, görüş-

meler ve bir broşürle katılımı sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Görüşmeciler belediyenin katılım değil yalnızca bilgilendirme çalışması yaptığını, projenin başlamasında ve gelişiminde müdahale olanaklarının yaratılmadığını belirtmektedirler.

Belediye mahallelerde ve konferans salonunda bilgilendirme toplantıları düzenlemiştir. Kentsel dönüşüm yıllardır mahallelerin gündeminde olmasına karşın belediye dönüşümün nasıl olacağına dair çalışmalar yapmamış riskli alan için yetki almasının ardından yalnızca süreç bilgilendirmesi toplantıları ile yetinmiştir. Bu toplantılarda yalnızca hukuksal sürece ilişkin bilgiler verilmekle kalınmamış belediye projeye ilişkin tasarımlarını da paylaşmıştır. Plan olarak ortaya koyulmamış bu tasarımlarda kimseden ücret alınmayacağı, yerinde dönüşüm yapılacağı, her numarataj sahibinin hak sahibi yapılacağı gibi vaatler yer almaktadır.

Belediye kentsel dönüşümü anlatmak için “Kentsel dönüşüm Başlıyor. Hak sahibi de vatandaş söz sahibi de vatandaş” başlıklı bir broşür hazırlamıştır. Ocak 2015’te “15 Soruda Kentsel Dönüşüm” alt başlığı ile dağıtmaya başladığı broşürde “Hak sahibi vatandaşın mevcut tapulu alanı yapılacak inşaatlardan bir daire karşılığına denk geliyorsa kesinlikle para ödemeyeceği” vurgulanmıştır. Ancak broşür aynı gün toplatılıp yerine “13 Soruda Kentsel Dönüşüm” adıyla yenisi dağılmıştır. “Vatandaş para ödeyecek mi?” sorusunun cevabı “hak sahibi vatandaş kendisine verilecek konut için hiçbir bedel ödemeyecektir” haline getirilmiştir. Aynı gün içerisinde yapılan bu değişiklik ve ortaya çıkan söylem değişimi ile belediye vatandaş açısından vaadini daha kabul edilebilir hale getirmiş olsa da bu değişiklik vatandaş tarafından kuşku ile karşılanmış, endişeleri artırmıştır.

Belediyeden yetkililer ile yapılan ve bu endişeleri haklı çıkaracak görüşmelerde ise, yapılacak yeni konutların herkese ücretsiz verilmesinin söz konusu olmayacağı, bazı durumlarda cüzi de olsa bir miktar ücret alınacağı bilgisi edinilmiştir. Fakat komite, kooperatif, dernekler ve muhtarlarla yaptığımız görüşmeler sonucunda mahalleliye böyle bir bilginin verilmediği de gözlemlenmiştir.

Birbiriyle farklılıklar gösteren 4 mahallede çalışmalarına başlanan kentsel dönüşümle ilgili mülkiyet durumu başta olmak üzere çeşitli nedenlerle itirazlar ve kabuller söz konudur. Çatalkaya ve Narlı Mahallelerinde yüksek tapululuk oranı dolayısıyla riskli alan ilanının iptali ve imar planlı yapılması talep ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca tapu sahipleri gecekondululara göre kendilerini daha güvenceli hissetmekte, pazarlık güçlerinin yüksek olduğunu düşünmektedirler.

İkinci İnönü ve Atatürk Mahallerinde ise gecekonduların oranı yüksektir. Gecekonduların sahipleri riskli alan ilanının ile kentsel dönüşümün mahallelerindeki konut sorununun çözümü için bir araç olabileceğini düşünmekle birlikte konutlar karşısında bedel ödenmesi ya da konut sahibi olamamaktan endişe etmektedirler. Aynı zamanda kentsel dönüşüm sürecine tapu sahibi olarak dahil olmayı talep edenler de

bulunmaktadır. Arsalarının emsal bedelleri üzerinden fiyatlandırılarak kendilerine satılması yoluyla tapu almak isteyenler böylece daha avantajlı hale gelmeyi hedeflemektedirler. Belediye, herhangi bir ücret ödemeden her gecekonduluya bir daire vereceğini vaat etmektedir. Dolayısıyla bir kısım tapusu olmayan mahalleli ise tapu edinmek için maddi imkanları olmadığından belediyenin bir konut verecek dönüşümü gerçekleştirmesini desteklemektedir.

Sonuç Yerine

Kapitalizm için mekânın kullanım değeri değil, değişim değeri önemlidir. Bu nedenle ne mekânın tarihsel üretim ve kullanımını, ne de temsil ettiği sosyal değerlerin önemi vardır. Bunlar, ancak mekânın değişim değerine katkıda buldukları sürece önemlidir (Şengül, 2001b:15). Kentler, günümüzde piyasa güçlerinin dinamikleri tarafından şekillendirilmektedir. Ancak bu çerçevede yapılan çalışmalar ve yatırımların etkisiyle kentlerde yaşam hem fiziksel hem de niteliksel olarak bozulmaktadır.

Türkiye’de dönüşüm projelerinin sosyal içerikli olarak uygulandığının iddia edildiği uygulamalarda bile kamu kesimi-özel sektör ortaklığı sermaye aktarımının bir aracına dönüşmekte ve yeni alanlarda rant yaratmak üzere gecekondulunun yeniden sürülmesine neden olmaktadır (Turan, 2007:397).

Dönüşüm sürecini doğru yönlendirmek için bütün bileşenlerini iyi anlamak ve doğru tahlil etmek gerekmektedir. Homojen olmayan bu bileşenlerin talepleri de birbirinden farklı özellikler taşıyabilecektir. Ayrıca mahalle örgütlenmelerine baktığında örgütlerin yerel halkı temsil düzeyi de farklılık gösterecek, mahallelinin yaşadığı fikir ayrılıkları örgüt sayısını, etkililiğini ve temsil yeteneğini belirleyecektir.

Narlıdere rneği incelendiğinde mahallelilerin temelde gecekondu bölgelerinde dönüşüme gereksinimin olduğunu söyledikleri görülmektedir. Ancak hakkında bilgi sahibi oldukları önceki kentsel dönüşüm projelerinin olumsuz olduğuna ilişkin değerlendirmelerden dolayı endişe duymaktadırlar. Bu nedenle gereksinime ilişkin bu kabulün önlerine gelen her metni kabul edecekleri, kendileri dışındaki gelişmelere onay verecekleri anlamını taşımadığını, sürece her aşamasında müdahil olmak istediklerini belirtmektedirler. Bu kapsamda tapu sorununun yoğun olduğu mahallelerde ilk olarak kendilerini daha güvende hissetmeleri için öncelikle tapu sorunlarını çözmeleri gerektiğini (tapu sahibi olarak), sonrasında kentsel dönüşüme başlayabilecekleri belirtilmektedir. Fakat tapululuk oranı yüksek olan mahallelerde imar planı talebi ağır basmakta olup, kentsel dönüşüme karşıtlık daha çok dile getirilmektedir.

Önceki kentsel dönüşüm projelerinde ortaya çıkan örgütlülük, özellikle mahallelerin birlikte hareket etme çabasını olumlu yönde etkilemiştir. Dernek, komite ya da kooperatif şeklinde her mahallede en az bir örgütlenme ve bu yapıların bir araya geldiği üst örgütlenme olarak “platform” diğer dönüşüm mücadelelerinden alınan derslerden etkilenmiştir. Bununla birlikte farklı çeşitlerde olan bu örgütlerin süreçten beklentilerinin farklılık göstermesi üst örgütlenmenin etkinliğini olumsuz etkilemektedir.

Diğer yandan kentsel dönüşüme katılımın şimdilik sadece bilgilendirme biçiminde örgütlendiği anlaşılmaktadır. Dönüşüme karşı olmadıklarını belirten mahalleliler planlama aşamasından itibaren süreçteki her gelişmeye temsili düzeyde de olsa müdahil olma beklentisi içinde olduklarını ifade etmekte; uygulanacak yöntem, ekonomik açıdan planlama, ortaklıkların belirlenmesi, projelendirme ve projenin uygulanması sürecinde hem söz sahibi, hem de bilgi sahibi olduklarında bunu katılım sayabileceklerini belirtmektedirler.

Bir yandan belediye tarafından, mahalle muhtarları ve kurulan örgütlerin temsilcileri üzerinden katılımın sağlanması için özen gösterileceği belirtilirken, diğer yandan halk TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile “korkutulmaktadır”. Yukarıda bahsedilen ve kötü olarak algılanan TOKİ projeleri dillendirilerek “belediye yapmazsa TOKİ yapacak” söylemi ile belediyeye güvenilmesine mecbur olduğu şeklinde algı oluşturulmaktadır.

Tüm mahallelerde, tapulu olsun olmasın sıklıkla vurgulanan bir konu da arazinin değeridir. Narlıdere'nin İzmir'in en gözde konut alanı olduğu ve mahallelerin manzarasının önemi belirtilmektedir. Ayrıca mahallelilerin rantın aynı zamanda yerlerinden edilmelerine neden olabileceğinin de bilincinde oldukları gözlenmektedir.

Belirsizlik ve iş süreçlerinin uzunluğu yurttaşların en önemli yakarışı olarak göze çarpmaktadır. Ancak bu kadar önemli bir sürecin bunca zaman belirsiz kalması mahalleli ile belediye arasında henüz ciddi bir gerilime neden olmamıştır. Bunun en önemli nedenleri; mahallelerin CHP seçmenlerinin yoğun olduğu yerler olması nedeniyle belediye başkanına olan güven ve başkanın onları mağdur etmeyeceğine olan inanç, belediye başkanının gelen bütün talepleri olumlu karşılaması ve söz ile onaylaması ve henüz itiraz etmelerini gerektirecek bir planın hazırlanmaması olarak gösterilebilir. Bununla birlikte tutulamayacak sözlerin verildiği şüphesi de varlığını korumaktadır.

Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları farklı çevreler tarafından sadece fiziksel açıdan, sadece ekonomik açıdan, sadece sosyo-kültürel açıdan, vb. olduğu gibi bir ya da birkaç boyut içine sıkıştırmış olarak değerlendirmektedir. Çalışmanın konusu olan mahallelerde yapılan görüşmelerde de ekonomik boyutunun ne çıktığı görülmektedir. Ancak birçok çalışmada belirtildiği gibi (zden, 2006, 2010; Roberts, 2000; Ataöv ve Osmay, 2007; Atkinson, 2010; Tümtaş ve Ergun, 2014 vb.) eğer yerinde kentsel dönüşüm yapılacaksa, bu “proje” belediyenin mahalle ile irtibatının uzun soluklu olmasını sağlayan bir süreç gerektirmektedir. Üstelik önemli olmakla birlikte sadece fiziksel bir uyumdan söz edilemez. Bölgeye yerleştirilen nüfusun birbirine uyumu, yaşanılan bölgeye ve yeni yaşam biçimine uyumu (sosyal, fiziksel, kültürel, ekonomik uyum), temel ihtiyaçların karşılanma düzeyi, vb. konuların da önemsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, Hakan (2011), **Sosyal dışlanma ve kentsel haklar bağlamında Türkiye’de kentsel dönüşüm: İzmır - Narlıdere kentsel yenileme uygulaması (Narkent projesi)** rneği, Mimar Sinan Güzel Snatlar Üniversitesi, İstanbül, Yayınlanmamış doktora tezi

Ataöv, Anlı ve Osmay, Sevin (2007), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, **METU JFA**, 2007/2, 24:2, s:57-82, http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2007/cilt24/sayi_2/57-82.pdf, (12.09.2015)

Atkinson Rob (2010), “Kentsel Dönüşüm, Yerel Halk Katılımı ve Değişim”, (der. D.zdemir), **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Nobel Yayınevi, Ankara, s:51-78

Castells, Manuel (1997), **Kent, Sınıf, İktidar**, (ev. Asuman Erendil), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara

Friedman, John (1996) “Sokaksız Bir şehir”, (ev. H. Eryılmaz), **Birikim**, S.86-87, s:75-81

Göksu, Emel ve Bal Eylem (2010), “Türkiye’de Neoliberal Mekansal Gelişim Stratejisi Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri”, (der. D.Özdemir), **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Nobel Yayınevi, Ankara, s:

Hague, Cliff (2010), “Küresel Kriz Bağlamında Kentsel Dönüşümü Yeniden Düşünmek”, (der. D.Özdemir), **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde Nobel Yayınevi, Ankara, s:98-104.

Harvey, David (2003) **Sosyal Adalet ve Şehir**, (Çev. M. Moralı), Metis Yayınları, İstanbul

“İnşaatta Yan Sanayi Hız Kesmedi”, (2014, 31 Ekim), http://www.yapi.com.tr/haberler/insaatta-yan-sanayi-hiz-kesmedi_125912.html, (20.11.2014)

Kırmızıtaş, Şengül (2013), “İzmir Narlıdere Kentsel Dönüşüm 2013”, <http://emlakkulisi.com/izmir-narlıdere-kentsel-donusum-2013/211130>, (05.09.2015)

Kocaer Özlem Şenyol ve Bal, Özgür Hamdi (2013), “Kentsel Dönüşüm Gerçeği ve İzmir Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **TMMOB 2. Kent Sempozyumu**, İzmir, s:445-452

Kurtuluş, Hatice, (2006), “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak” **Planlama**, S:2, s:7-12, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/24d7f84fff11dd7_ek.pdf, (08.12.2014).

Laçiner, Ömer, (1996), “Kentlerin Dönüşümü”, **Birikim**, S:86-87, s:10-16

Ocak, Ersan, (1996), Kentin Değişen Anlamı”, **Birikim**, S:86-87, s:32-41

Öktem, Binnur, (2011), “İstanbul’da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümü”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, N:44, s.23-40

Özden, Pelin Pınar (2006), “Türkiye’deki Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 35, s:215-233, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iusiyasal/article/view/1023009411>

Özden, Pelin Pınar (2010), “Türkiye’deki Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış”, (der. D.Özdemir), **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Nobel Yayınevi, Ankara, s:194-224

Peker, M. (2015), **Sahil Kasabası’ndan Büyükşehir Evrimleşme Sürecinde İzmir’e Göç**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir

Roberts, Peter (2000), “The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration”, (ed. P.Roberts and H.Sykes), **Urban Regeneration: A Handbook**, Sage, London, s:9-36.

Ŗengl, Mihriban, (2007), “KentleŖen Dünya, ‘KreselleŖme’ ve Yoksulluk: Türkiye KentleŖmesine Bir BakıŖ” , (Ed. A. Mengi), **Kent ve Politika, Antik Kentten Dünya Kentine** içinde, s.89-106 Ankara: İmge Kitabevi.

Ŗengl, Tarık, (2001a), **Kentsel eliŖki ve Siyaset-Kapitalist KentleŖme Süreçleri zerine Yazılar**, WALD (Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi), AraŖtırmalar, TartıŖmalar ve Deneyimler :6, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı

Ŗengl, Tarık (2001b), “Sınıf Mücadelesi, ve Kent Mekânı”, **Praksis**, S:2, s:9-31

Turan, Menaf (2007), “BaŖkentın Gecekonduları: Kentsel DnŖm Projelerinin Arka Bahçeleri”, (Ed. A.Mengi), **Kent ve Planlama, GemiŖi Korumak Geleceği Tasarlamak** içinde, İmge Kitabevi, Ankara, s:389-404

TUİK, (2014), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, (07.10.2015)

TmtaŖ, M. Sertaç (2012), **Kent, Mekan ve AyrıŖma**, Detay Yayıncılık, Ankara.

TmtaŖ, M. Sertaç. ve Ergun, Cem (2014) “Making Space For Capital”, (ed. R. Efe, N. Sam, R. Sam, E. Spiriajevas, ve E. Galay), **Cities in The Globalizing World and Turkey: A Theoretical and Empirical Perspective**, St. Kliment Ohridski University Press, Sofia, ss: 328-339

Yrtıcı, Hakkı (2005), **aędaŖ Kapitalizmin Mekansal rgtlenmesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

http://www.narlidere.gov.tr/default_B0.aspx?content=179

<http://www.narlidere-bld.gov.tr/Sayfa/143/genel-bilgiler.aspx>

http://www.izto.org.tr/portals/0/25_narlidere.pdf

http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf

<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/20222443.asp>

<https://www.izmir.bel.tr/Projeler/0/95/ara/tr>

BİR KENTSEL MÜCADELE KAZANIMI OLARAK ATAŞ LOJMAN YERLEŞKESİNİN DÜNÜ, BUGÜNÜ ve YARINI

Yrd. Doç. Dr. **Yasemin SARIKAYA LEVENT**

Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Öğretim Üyesi

Leyla ÖZEL

Şehir Plancısı, Akdeniz Belediyesi Kentsel Yenileme ve Kültür Varlıklarını
Koruma Şefliği,

Özet:

2000li yıllarla birlikte sermayenin kente müdahaledeki en temel aracı kentsel dönüşüm olmaktadır. Devlet, bu süreçte rol almak üzere TOKİ'yi etkin bir araç olarak kullanmaktadır. TOKİ, kentin dışındaki devlet arazileri üzerine ucuz konut üretirken, sübvansiyon aracı olarak rantı yüksek kent merkezlerindeki kamu arazilerine üst gelir grubuna yönelik dönüşüm projeleri üretmektedir. TOKİ'nin dönüşüme ilişkin izlediği bu sürecin en temel sıkıntısı, kamu arazisinin özel mülkiyete geçmesidir; örneğin kamusal kullanım niteliği sergileyen spor alanlarının alışveriş merkezi ya da rezidans olması problemi. Kamu kaynakları ile yürütülen dönüşüm sonucunda elde edilen rant artışının kamu yerine özel sektöre aktarılması ve bölge halkının artan rantı karşılayamadığı için -amaç bu olmasa da- yerlerinden edilmiş olmaları TOKİ eli ile dönüşümün diğer problemidir. Bir diğer sorun ise göz ardı etmedir; tarihi ve doğal çevrenin TOKİ dönüşümlerinde yeterince dikkate alınmaması ya da o bölgede yaşayan halkın sürece katılmaması, bunun sonucunda da istek ve beklentilerini karşılayacak bir proje sunulmuyor olmasındır.

TOKİ'nin Mersin kentindeki dönüşüm macerası çok da eskiye gitmemektedir. Mersin kentinin doğusunda; Çay, Çilek, Özgürlük mahallelerini içine alan ve Mersin Limanı liman geri bölgesindeki bulunan düşük gelir grubu konut alanlarının kentsel dönüşüm kapsamında yıkılarak yeniden inşasına ilişkin bu süreç 2008 y1-

lından beri devam etmektedir. Biraz da siyasi nedenlerle¹, TOKİ ve dönüşüm yapmak istediği Çay, Çilek, Özgürlük mahalleleri işleyen bir süreç boyunca yerel gündemde sıkça yer bulmaya başlamıştır. 2009 yılı yerel seçimleri öncesi gündeme giren dönüşüm meselesi, özellikle konunun bir de siyasi bir boyutu olması nedeniyle seçim sloganı bile olmuştur. Süreç içerisinde parça parça kazanımlar elde edilmiş olan bu mücadele halen devam etmekte; gerek yerel yönetim ve gerek o bölgede yaşayanlar yaşam alanlarının kendi istekleri dışında barınamayacakları bir yere dönüşmesine razı gelmemektedir. Bu mücadelenin en önemli mekânsal kazanımı ise 1950lerin önemli sanayi yerleşkelerinden birisi olan ATAŞ Lojman Yerleşkesinin kentsel sit alanı olarak tescillenmiş olmasıdır. Temyize açık olması ve mülkiyet ve devir ile ilgili sıkıntılar bulunmasına rağmen tescil kararı ATAŞ Lojman Yerleşkesindeki yapıların en azından yıkım işlemlerinin durdurulması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, gerek yerel itirazları gerekse yargı süreçlerini içeren bu uzun mücadele sürecini aktarmak, ATAŞ Lojman Yerleşkesinin bu süreçteki mekânsal ve stratejik önemini anlatmak, süreç sonucunda gelinen noktada ATAŞ Lojman Yerleşkesinin ne olması gerektiği ve dönümün sürecinde rolünün ne olabileceğine dair bazı tartışmalar yürütmektir. Çalışma kapsamında Çay, Çilek, Özgürlük Mahalleleri Kentsel Dönüşüm sürecine itirazlarda ATAŞ Lojman Yerleşkesi ayağı ele alınacak; yerel yönetimin ve yerel halkın söylemleri ve beklentileri üzerinden bir inceleme yürütülecektir. Çalışmanın sonucunda ATAŞ Lojman Yerleşkesi özelinde boşaltılan ve artık aktif olmayan büyük ölçekli kentsel alanın geleceğine dair bazı sorular sorulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Dönüşüm, Kentsel Sit Alanı, Endüstri Mirası, ATAŞ Lojman Yerleşkesi

Bir Cumhuriyet Projesi olarak Sanayi Yerleşkeleri ve ATAŞ Tesisleri

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bir devlet politikası olarak sanayileşme, güçlü ve kendi kendine yetebilen ekonomik kalkınmaya odaklı ulus-devlet politikalarının ana unsurlarından birisi olmuştur. Erken Cumhuriyet döneminde devlet yatırımlarının yanı sıra özel sektörden destek alınarak geliştirilen ve Sovyetler Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri gibi yabancı ortaklı sanayi tesislerine rastlanır. Yabancı ortaklı tesislerin inşasında projelendirme ve inşaat süreçlerini, dolayısıyla mimari biçimlenmelerde farklılıklar görülür (Bozkurt vd., 2016). Bu tesisler, üretim ve yaşam birimlerini barındıran yerleşkeler olarak kurgulanmıştır.

1 Sürecin siyasi yönü, Çay, Çilek, Özgürlük mahallelerinin etnik köken olarak Kürt vatandaşları içeriyor olmasından ve ilçe belediyesinin ise sürecin başında BDP ve daha sonra HDP temsilcileri olmasından kaynaklandığı söylenmektedir.

Üretimde çalışanların konaklayacağı, mevkii ve sosyal statüye göre farklı yapı türleri, plan tipleri ve mekânsal programlar içeren lojman alanları, konutlarda yaşayan insanlara yetecek düzeyde kreş, lokal, sinema, kantin gibi sosyal mekanlar, sağlık hizmetlerinin verildiği birimler, açık yeşil alanlar, açık ve kapalı spor alanları, küçük ölçekli ve gündelik ihtiyaçları karşılamaya yönelik ticaret birimleri bir bütün olarak ele alınmış ve tasarlanmıştır (Asiliskender, 2009:118; Öktem, 2009:161). Özel sektörün teşvik edilmesi amacı ile sanayi yerleşkeleri kent dışında, karayolu bağlantısı güçlü ve nispeten arazi fiyatlarının ucuz olduğu yerlerden seçilmiştir (Saner ve Severcan, 2009:49). Genel olarak dönemin sanayi yerleşkelerinin özellikleri;

- Üretim ve yerleşim ilişkisini vurgulamakta,
- İşlevsellik, verimlilik ve ekonomik olma ilkelerini desteklemekte,
- Bahçe-kent modelinin yansıması,
- Özelleşmiş konut tiplerini içermeleri,
- Genellikle kent dışında, karayolu bağlantısının olduğu ve nispeten ucuz arazilerin olduğu bölgelerde yer seçmeleri,
- Sadece barınma amaçlı değil, bir yaşam alanı yaratma çabası ve kendi kendine yetebilen sosyal yaşam ortamının yaratılması,
- Gündelik ihtiyaçların yerleşke içerisinde karşılanabilmesi;

en temelde ise modern kentli yaşam şeklinin gelişmesine katkı sağlamayı hedeflemektedir. ATAŞ, Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. devlet – özel sektör ortaklığında yapılan dönemin sanayi yerleşkelerinin genel özelliklerini yansıtacak biçimde planlanmış ve inşa edilmiş önemli örneklerden birisidir.

ATAŞ, Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. 1957 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile o yıllarda Türkiye’de petrol ürünleri pazarlaması yapan yabancı şirketler arasında yapılan özel bir anlaşma ile rafineri olarak kurulmuş ve 30 Nisan 1962’de işletmeye alınmıştır.² 1936 tarihli Jansen Planında liman geri sahası sanayi ve depolama alanı içerisinde, karayolu ve ağır tonajlı gemilerin yanaşabileceği deniz bağlantısı olan bir konumda inşa edilmiştir (Şekil 1, Şekil 2).

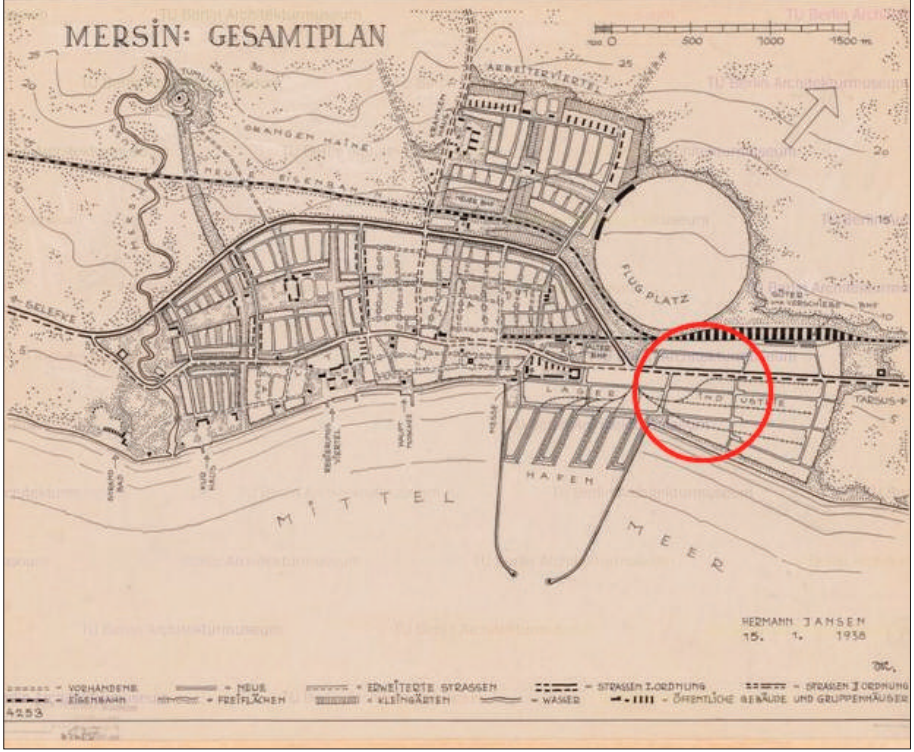
---

2 ATAŞ hakkında detaylı bilgi resmi internet sitesinden edinilebilir:

<http://www.atasterminal.com/history.htm>

ATAŞ Yerleşkesi Mersin kent merkezine 5 km, Adana Havaalanına otoban üzerinden 81 km, D-400 karayolu üzerinden 50 km uzaklıktadır. 2004 yılından itibaren rafinaj faaliyetine son veren ATAŞ, halen petrol ürünleri depolama tesisi olarak faaliyetine devam etmektedir. Depolanan ürünler benzin, motorin ve fuel-oil’dir. ATAŞ, BP, Shell ve Turcas Petrol A.Ş.’nin ortaklığı olan bir kuruluştur.

Şekil 1: 1938 tarihli Jansen Mersin Planı ve ATAS Tesislerinin yer seçtiği sanayi gelişme bölgesi

Şekil 2: ATAS Tesislerinin Mersin kentindeki konumu

ATAŞ Yerleşkesi, döneminin önemli büyük ölçekli kentsel üretim ve çalışma alanlarından birisi olarak kentin çeperinde, ulaşım ağlarına yakın, içinde yaşam alanlarını ve bunlara hizmet edecek sosyal tesisleri de bulunduracak şekilde inşa edilmiştir. ATAŞ Yerleşkesi iki bölümden oluşmaktadır; dolun ve depomla tesislerinin bulunduğu “Üretim Merkezi” ve personel konutlarının ve sosyal tesislerinin bulunduğu “Lojman Yerleşkesi” (Şekil 3). Kurulduğu dönemde ATAŞ’ın teknolojisi ve yönetim şekli birçok kişi ve kuruma örnek olmuştur. Fabrika ile aynı tel örgü içinde olan lojmanları da yine şehircilik, güvenlik, ısıtma, sosyal tesisler, etkinlikler gibi konularda kentte ilk defa karşılaşılan ve ilgi çeken uygulamalar olmuştur (Bozkurt vd., 2016).

Şekil 3: ATAŞ Tesisleri alan kullanımı

ATAŞ Lojman Yerleşkesi ortasından geçen kanalın ikiye böldüğü bir yapı sergiler.³ (Şekil 4) Kuzey bölümde 18 lojman yapısı ve sosyal tesis binaları, güney kısmında

3 ATAŞ Lojman Yerleşkesi yerleşme sistemi ve konut tipolojileri hakkında detaylı bilgi için bakınız Bozkurt, Naycı ve İltar, 2016.

ise 20 lojman binası, hastane, berber, bakkal ve bahçe bakım atölyesi bulunur. Dönemin diğer birçok sanayi yerleşkesine benzer şekilde farklı konut biçimlerini barındırmaktadır; genel müdür ve rafineri müdürü için müstakil konutlar ve çalışanlar için 2-3 katlı apartmanlarda bulunan farklı plan tiplerinde daireler. Yerleşim planı düşük yoğunluktadır ve yapılar bitişik, ikiz nizamda doğu-batı güzergâhında konumlanmıştır. “Ataş Lojmanları ada içi taşıt yolları, belirli alanlarda açılan otopark cepleri ve yapı birimleri arasındaki özenli peyzaj düzenlemesiyle birlikte bir tür bahçe-kent anlayışını yansıtır” (Bozkurt vd., 2016) ve “1950-60 dönemi Türkiye’sinin mimari belleği için önemli özelliklere sahip olan lojman ve sosyal tesisler dünya genelinde II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen rasyonel-işlevsel mimarlık akımının temsilcisidir” (Bozkurt vd., 2016). (Şekil 5, Şekil 6)

Şekil 4: ATAŞ Lojman Yerleşkesi birimler ve yerleşme düzeni

Bir Kentsel Mücadele Kazanımı Olarak ATAŞ Lojman Yerleşkesinin
Dünü, Bugünü ve Yarını

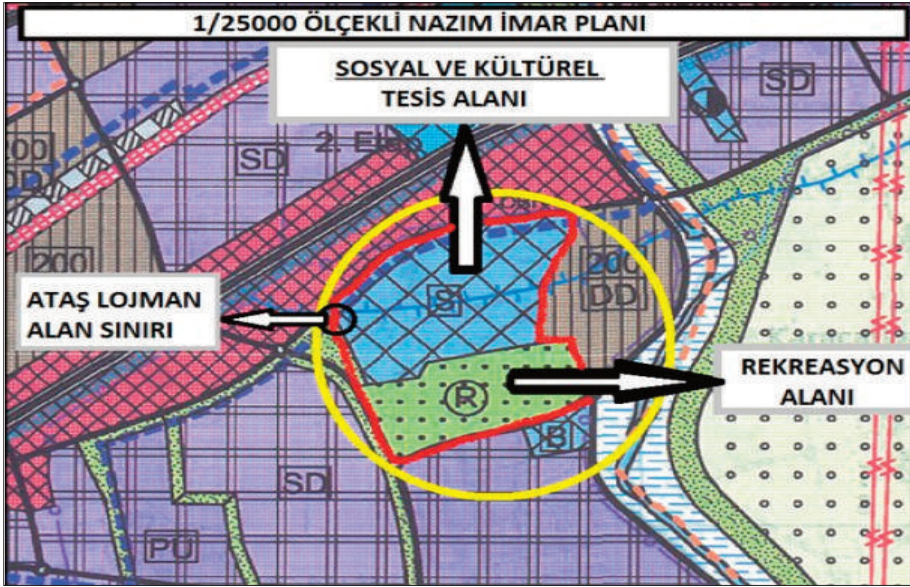
Şekil 5: ATAŞ Lojman Yerleşkesi yapı örnekleri

Şekil 6: ATAŞ Lojman Yerleşkesi yapı cephelerine örnekler

ATAŞ Lojman Yerleşkesi sadece barındırdığı fiziksel özellikler ile değil, kurulduğu dönemde kullanıcılarına sunduğu sosyal imkânlar ve içerdiği sosyal alanlar ile de önem taşımaktadır (Şen, 2014).⁴ “1950’li yılların Türkiye’si için oldukça ileri bir seviye sunan sosyal yaşam alanları ile ATAŞ Lojman ve Sosyal Tesisleri, sadece yerleşke sakinlerinin hafızalarında değil, Rafineriyle bir şekilde ilişkisi bulunan Mersin halkı ve kent belleği için de önemli yere sahiptir.” (Bozkurt vd., 2016).

2004 yılında ATAŞ işletmesinin rafineri faaliyetlerini sonlandırması ve sadece depolama faaliyetlerine devam etme kararı ardından Lojman Yerleşkesi de boşaltılmıştır. O zamandan günümüze Yerleşke boş durmaktadır. Mevcut 1/25.000 ölçekli nazım imar planında ise sosyal ve kültürel tesis alanı olarak gösterilmektedir. (Şekil 7)

Şekil 7: Ataş Lojman Yerleşkesi üst ölçekli plan kararı

4 ATAŞ Lojman Yerleşkesinin sosyal yaşam alanları ve kent belleğindeki yeri hakkında detaylı bilgi için bakınız Şen, 2013.

Kentsel Dönüşüm Sürecini Çay, Çilek, Özgürlük Mahalleleri Üzerinden Tariflemek

1960'lerde Mersin Liman'ının inşası, 1968'de Akdeniz Gübre AŞ'nin, 1969'da da Soda Sanayi AŞ'nin kurulması ile bu bölgenin önemi giderek artırmıştır. Modern limanın inşası ve büyük ölçekli üretim merkezlerinin faaliyete geçmesi ile beraber kentin nüfusu da artmaya devam etmiştir. 1960'da 68.485 olan nüfus 1965'de 80.000'lere ulaşmış; 1970'de ise 112,982 kişi olmuştur. Kentin doğu kısmında 1972'de Çimsa Çimento Sanayi AŞ, 1973'de Anadolu Cam Sanayi AŞ faaliyete geçmiş; 1979 Çimsataş Çukurova İnşaat Makineleri A.Ş. ve Kromsan Soda Sanayi A.Ş. kurulmuştur. Mersin kentine 1950-1980 arası yapılan büyük ölçekli sanayi yatırımları ile ATAŞ işletmesinin de bulunduğu kentin doğu girişi bir üretim, depolama ve ulaşım merkezi haline gelmiştir. Bu yatırımlar nüfusu da kendisine çekmiş, kentin nüfusu 1980'de 221.861 kişi olmuştur. Artan iş imkânları ve o dönemlerde yoğun bir şekilde yaşanan göç dalgası kentin doğu kesiminde hisseli parselasyon ve kaçak yapılaşmayı da beraberinde getirmiştir. Büyük ölçekli üretim merkezlerin çevresinde özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden göç ile gelen nüfusunun yoğun olarak yer seçtiği yeni mahalleler oluşmaya başlamış ve bu alanlar günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Çay, Çilek, Özgürlük mahalleleri kentin doğusunda Mersin Limanı liman geri bölgesinde yer almaktadır (Şekil 2, 8). 1961'de kentin doğusunda modern limanın yapılması, 1970'lerde büyük ölçekli sanayi yatırımlarının bu alanda yer seçmesi ve ardından 1983'de Mersin Serbest Bölgesi'nin hayata geçirilmesi ile birlikte kente göç eden nüfusun yer seçtiği bir bölge haline gelmiştir. Büyük çoğunluğu hisseli parselasyon ile gelişen bölge, ortasından D400 karayolunun geçtiği ve günümüzde lojistik sektörünün ve büyük ölçekli şirketlerin yer seçtiği bir yerdir.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden göç ile gelen vatandaşlardan oluşan bu mahallelerde mülkiyet başlangıçta hisseli parseller şeklinde oluşmuş daha sonra belediye tarafından ıslah imar planı çalışmaları yapılmıştır. Islah imar planlarının ardından da 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 15. 16. ve 18. maddelerine göre imar uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde mülkiyet deseni oluşturulan mahallelerde, mülkiyeti arsa üzerinde bulunan yapı sahiplerine aktarılmıştır.

Çay, Çilek, Özgürlük mahallelerde yüksek yoğunluklu ve yüksek katlı bir yapılaşma görülmemektedir. Yapılar genellikle serbest nizam, 2-3 kat şeklindedir (Şekil 8). Yollar, imar planına göre 7, 10 ve 12 metreden oluşmaktadır. Mahalle sınırları içerisinde altyapı sorunu bulunmamaktadır. Kanalizasyon şebekesi ve içme suyu isale hattı mevcuttur. Okul, taziye evi, sosyal-kültürel tesis vb. donatı alanlarının dışında park alanları ile kamusal mekân niteliğinde kullanılan tandırlar ve dama gibi çeşitli taş oyunlarının oynandığı alanlar göze çarpmaktadır.

Şekil 8: Çay, Çilek ve Özgürlük Mahalleleri yapılaşma düzeni

Sosyal açıdan bozulmayan komşuluk ilişkileriyle, sokak düğünü gelenekleriyle, taziye ziyaretlerine olan hassasiyetleriyle, tandır başındaki sohbetleriyle, erkeklerin vazgeçilmezi olan dama ve taş oyunlarıyla, yaşlılarıyla, çocuklarıyla günümüzde kaybolmaya yüz tutmuş mahalle kültürünün en net biçimde yaşandığı alanlardır. Ayrıca; müstakil yapılardan oluşan bu mahallelerde damlar; salça yapımı, biber kurutma işlemleri ve halı yıkamalarının yanı sıra özellikle yaz aylarında gece ve gündüz kullanılan mekân niteliğindedir. Müstakil yapıların vazgeçilmez unsuru olan bahçeler ve avlular ise özel kullanımların dışında sebze ve meyve yetiştiriciliği ve otopark şeklinde kullanılmaktadır. Geldikleri yerleşmelerdeki yaşamı kent hayatına taşıyan bu mahalleler, birbirleriyle üretimde yarışan, tasarruflu, dışa açık, yardımlaşma ve dayanışma boyutu ile mahalle kültürünü yansıtmaya devam etmektedir.

Çay, Çilek, Özgürlük Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Mücadelesi Kapsamında ATAŞ Lojman Yerleşkesi

Mersin'in sanayileşme döneminde çoğunlukla limanda ve büyük sanayi işletmelerinde çalışan kişilerce bir plana bağlı kalmadan hisseli parselasyon ile oluşan Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerinde dönüşümün plansız gelişme, sosyal donatı, açık ve yeşil alan eksikliği ve depreme karşı dayanaksız yapıların varlığı nedeniyle bir gereklilik olarak görülmüştür. (Uysalkan Mimarlık, 2012). Gerek altyapı, gerekse üstyapının iyileştirilmesi amacıyla TOKİ ile Mersin Valiliği, Mersin Büyükşehir ve Akdeniz Belediye Başkanlıkları arasında Çay, Çilek ve Özgürlük Mahallelerindeki alanlar için 06 Mart 2008 tarihinde "Mersin Akdeniz Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesi"ne ilişkin ön protokol, 27 Nisan 2010 tarihinde de ek protokol imzalanmıştır. Hak sahiplerinin konutlara yerleştirileceği belirtilen açıklamaya göre TOKİ tarafından;

"... proje alanlarında yaşayan hak sahiplerine mevcut durumları esas alınarak yine kendi bölgesinde konut veya ticarethane edindirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle, alanda bulunan hak sahiplerine ait yapılar yıkılmadan boş alanlarda konut üretimi planlanmaktadır. Bu konutların yapımı aşamasında bölgedeki hak sahipleri ile konut veya ticarethaneler karşılığında anlaşmalar yapılması, konutların tamamlanmasının ardından konut anlaşması yapan hak sahiplerinin bu konutlara yerleştirilerek mevcut yapıların tahliye ve yıkımı, boşaltılan alanlarda yeni konut veya sosyal donatı üretimine başlanması hedeflenmektedir."^{5,6}

Üretim tesislerinin kapatılması sonrası boşalan ATAŞ Lojman Yerleşkesi, TOKİ'nin bu bölgede kentsel dönüşüm çalışmalarını başlatması ile yeniden kent gündeme gelmiştir. Dönüşümün rezerve alanı olarak kullanılması planlanan ATAŞ Lojman Yerleşkesi kentsel dönüşüm tartışmaları içerisine bu şekilde dâhil olmuş ve 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27. maddesine dayanarak alınan 16.12.2011 tarih ve 2011/2527 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla; Lojman Yerleşkesinin kuzey kısmı ATAŞ Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş.'den TOKİ'ye devrolmuştur.

Gerek politik nedenler, gerekse projelendirme⁷ çalışmaları sonucu yaratılacak olan kentsel çevrenin nasıl olacağına dair bir fikir oluşmasının ardından yerelde TOKİ eli ile dönüşüme karşı çıkışlar başlamıştır. Akdeniz Belediyesi Temmuz 2012'de

5 Haber: "TOKİ: Mersin'de kentsel dönüşüm uzlaşmayla sağlanacak"
<http://www.memurlar.net/haber/215073/> (son erişim: Kasım, 2015)

6 Haber: "TOKİ'den duyuru: Çay, Çilek ve Özgürlük Mahallelerinde Kentsel Dönüşüm Projesi"
<http://siteinsaat.com.tr/tokiden-duyuru-cay-cilek-ve-ozgurluk-mahallelerinde-kentsel-donusum-projesi/> (son erişim: Kasım, 2015)

7 TOKİ tarafından hazırlatılan taslak projelerin detayları için bakınız Uysalkan Mimarlık, 2012.

bölgede bir anket çalışması yürütmüştür. Ankete göre mahalle sakinlerinin %94'ü kendilerine sunulan biçimi ile bir dönüşümü, TOKİ tarafından yapılması planlanan yüksek katlı yapıları istememektedir. Bu mahallelerde yaşayan halkın büyük bir kısmı bu yeni yaşam biçimini ve artan rantı karşılayabilecek gelir düzeyinde değildir. TOKİ'nin uygulayacağı yeni yüksek katlı yaşam alanlarının sunulduğu projenin yerine ıslah ya da sağlıklılaştırma talebi ağır basmaya başlamıştır.⁸ Süreçteki sıkıntıları tespit edebilmek ve alternatif yaklaşımları tartışmak adına Akdeniz Belediyesi 'Kentsel Dönüşüme Alternatif Yaklaşımlar – Sağlıklılaştırma ve Sosyal Politikalar' başlıklı panel düzenleyerek "... TOKİ mantığını tartışmaya ..." açmış ve TOKİ ile yapılan protokolleri sonlandırarak kentsel dönüşüm sürecinin farklı aşamalarını yargıya taşımıştır.¹⁰

En temel itiraz, gecekondü önleme bölgesi kararına yapılmıştır¹¹. TOKİ'nin, Çay, Çilek ve Özgürlük mahalleleri hakkında 30 Kasım 2011'de aldığı 'gecekondü önleme bölgesi ilanına' karşı, HDP'li Akdeniz Belediyesi'nin açtığı davada Mersin 2. İdare Mahkemesi, davanın reddi yönünde karar vermiştir. Ancak Akdeniz Belediyesi, yerel mahkemenin bu kararının temyizi istemiyle yüksek mahkemeye başvurdu. Belediyenin itirazını görüşüp değerlendiren Danıştay 14. Dairesi, 2014/8306E ve 2015/5K sayılı kararıyla Mersin 2. İdare Mahkemesi'nin kararını bozdu. Akdeniz Belediyesi'nin, Mersin 2. İdare Mahkemesi kararı aleyhine yaptığı itirazı haklı bulan Danıştay, adı geçen 3 mahallenin gecekondü önleme bölgesi ilan edilemeyeceğine oy birliğiyle karar vermiştir. Akdeniz Belediyesi'nin yapmış olduğu itirazı haklı bulan Danıştay,

"Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerinin, gecekondü önleme bölgesi alanı olarak belirlenen kısımlarının büyük bölümünün planlı alanlardan oluşması ve bu alanlardaki yapıların bir kısmının ruhsatlı olduğu, büyük bir kısmının ise kişilerin kendilerine ait arsalar üzerinde yaptıkları ruhsatsız yapılar olduğu dikkate alındığında, söz konusu alanın gecekondü önleme bölgesi olarak nitelendirilmesine olanak ..."

olmadığı yönünde karar vermiştir. Bakanlar Kurulu'nun önceki yıllarda mahalleler hakkında verdiği Acele Kamulaştırma Kararı'na ilişkin Akdeniz Belediyesi'nin

-
- 8 Haber: "Akdeniz Belediyesi Tarafından Çay Mahallesinde Anket Yapıldı"
<http://www.inovatifhaber.com/haber/akdeniz-belediyesi-tarafindan-cay-mahallesi8217nde-anket-yapildi-1420.html> (son erişim: Kasım, 2015)
  - 9 Haber: "Akdeniz Belediyesi TOKİ Mantığını Tartışmaya Açtı"
<http://www.arkitera.com/haber/7814/bdpli-akdeniz-belediyesi-toki-mantigini-tartismaya-acti> (son erişim: Kasım, 2015)
  - 10 Kentsel dönüşüme ilişkin Akdeniz Belediyesi ve TOKİ ilişkisi ile hukuki süreç detayları için bakınız Yılmaz, 2015.
  - 11 Haber: "Danıştay: "Çay, Çilek, Özgürlük, gecekondü önleme bölgesi ilan edilemez" dedi"
<http://www.akdeniz-bld.gov.tr/habers/habere/haberdetay.aspx?hid=52> (son erişim: Kasım, 2015)

yaptığı bir diğer itiraz da Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından kabul edilmiştir.¹²

Mahalle halkını yerinde tutmaya yönelik girişimlerin yargı yolu ile kazanıldığı sürecin bir önemli ayağını da ATAŞ Lojman Yerleşkesi oluşturmaktadır. Dönüşüm sürecine rezerve konut alanı olarak düşünülen bu bölge içerdiği açık alanlar, yeşil doku ve diğer niteliklerden ötürü özellikle yoğun bir yapılaşmanın görüldüğü bu mahallelerin ihtiyaç duyduğu ve yanı sıra tüm kente hizmet edecek nitelikte büyük kentsel yeşil alan özelliği sergilemektedir. Tam da mahallenin ihtiyacı olan sosyal donatı imkânlarını içerebilecek nitelikteki bu alanın yapılaşmasının engellenmesi önemli görülmüştür. Zaten Ataş Lojman Yerleşkesi de yapıldığı dönemin özgün niteliklerini sergileyen, II. Dünya Savaşı sonrası sanayileşmede örnek teşkil edebilecek ve gerek yapı gerek doku olarak korunmaya değer bir yerleşkedir.¹³ Bu nedenle Akdeniz Belediyesi Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na ATAŞ Lojman Yerleşkesinin kentsel sit alanı olarak tescillenmesi yönünde başvuruda bulunmuştur. Ancak Bölge Kurulu bu başvuruyu geri çevirmiştir. Yine yargı yolu ile mücadele sürdürülmüş ve Akdeniz Belediyesi bu sefer Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararına itiraz ederek İdare Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, bilirkişi raporunu esas alarak Temmuz 2015'de Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kentsel sit ilanına gerek olmadığı yönündeki kararını bozmuştur. Bu yargı kararına istinaden Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kentsel sit kararını onaylayarak¹⁴;

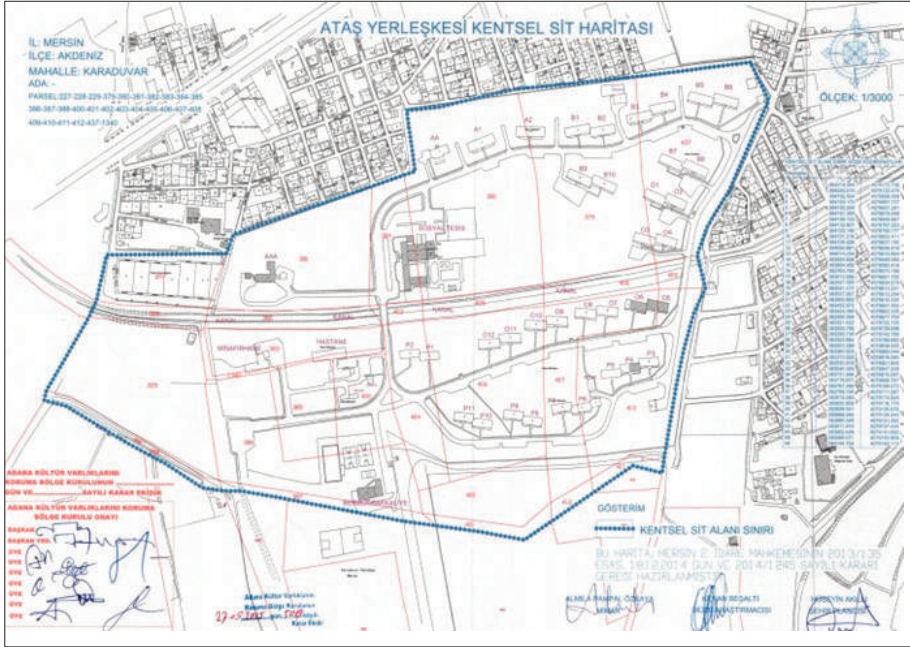
“... ATAŞ yerleşkesinin tescili isteminin reddine yönelik olarak alınan 28.11.2012 gün ve 1534 sayılı kurul kararının iptaline ilişkin Mersin 2. İdare Mahkemesinin 2013/135 Esas, 18.12.2014 gün ve 2014/1245 sayılı kararı gereği hazırlanan kararımız eki fişlerde tanımlanan taşınmazların söz konusu mahkeme kararı uyarınca taşınmaz kültür varlığı olarak tesciline, kararımız eki haritada [Şekil 9] gösterilen kentsel sit alanı sınırlarının uygun olduğuna, kentsel sit sınırının kültür varlıklarının koruma alanı olarak kabul edilmesine...”

karar vermiştir.

12 Haber: “Yüksek Yargı, “Aceleye yer yok!” dedi, TOKİ'yi durdurdu” <http://www.akdeniz-bld.gov.tr/habers/habere/haberdetay.aspx?hid=198> (son erişim: Kasım, 2015)

13 ATAŞ Lojman Yerleşkesinin özgün değerine ilişkin detaylı bilgi için bakınız Bozkurt, Naycı ve İltar, 2016.

14 Haber: “TOKİ'nin gireceği alan kentsel sit ilan edildi” <http://kanal2000.com.tr/tokinin-girecegi-alan-kentsel-sit-alani-ilan-edildi/> (son erişim: Kasım 2015)

Şekil 9: Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanan ATAŞ Lojman Yerleşkesi Kentsel Sit Alanı Sınırı

Bu kararın ardından Akdeniz Belediyesi düzenlediği basın toplantısında¹⁵ ATAŞ Lojman Yerleşkesinin tarihi özgünlük, enderlik, belge, ekonomik ve işlevsellik açılarından değer taşıdığı bilirkşi raporu ile belirlendiğini ve bütün bu tespitler, söz konusu alanın bundan sonraki süreçte restore edilerek kullanıma açılmasının ve korunmasının ne kadar önem arz ettiğini vurgulamıştır. Düzenlenen basın toplantısında ayrıca Akdeniz Belediyesi'nin üst ölçekli plan kararları doğrultusunda ve bölgenin ihtiyaçlarını gözeterek, Yerleşke Alanının kentin tamamına hitap eden ve sosyal, kültürel ve eko-kent kimliğini koruyan kamuya açık mekânlar olarak işlevlendirilmesini önerildiği belirtilmiştir.

Kentsel Dönüşüm Üzerinden Kuramsal Bir Tartışma ve ATAŞ Lojman Yerleşkesinin Geleceği

Kentsel dönüşüm en genel anlamı ile sorunlu kentsel alanların ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözümler bulmaya çalışan kapsamlı vizyon ve eylemler bütünü olarak tanımlanabilir. Kentsel dönüşüm kapsamında ekonomik,

15 Haber (Basın Açıklaması Metni): "Ataş Yerleşkesi 'Kentsel Sit Alanı' ilan edildi!" <http://www.akdeniz-bld.gov.tr/habers/habere/haberdetay.aspx?hid=64> (son erişim: Kasım 2015)

sosyal, mekânsal ve çevresel dinamikler bir bütün olarak ele alınmalıdır. Ancak birçok dönüşüm uygulamasında tüm bu boyutların bir arada ele alınmadığı; bir ya da birden çok bileşenin, özellikle de sosyal boyutun göz ardı edildiği gözlemlenmektedir. Özellikle 1980'ler sonrası değişen ekonomik öncelikler ve rekabetçi ekonomi, sıklıkla ekonomik kaygıların ön planda olduğu projelerin hayata geçirilmesine zemin oluşturmuştur. (Özdemir, 2010:1-2)

1980lerden itibaren Avrupa'da devam eden kentsel dönüşüm uygulamalarının Türkiye'ye yansımada özellikle bu durumun varlığı net bir şekilde görülmektedir. Kentsel alanın –ki bu sıklıkla bir ya da birkaç mahalle bütünüdür– salt fiziksel mekânına yönelik müdahaleler kentsel dönüşüm uygulamaları içerisinde ele alınmaktadır. Oysa kentsel dönüşüm sadece fiziksel mekânın değişimi / dönüşümü süreci değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları da olan bir süreçtir. Kentsel dönüşüm süreci bu boyutları içerdiği gibi aynı zamanda

- tüm tarafların katılımını içermeli,
- yukarıdan-aşağı bir süreç olarak değil, aynı zamanda aşağıdan-yukarı beslenen bir süreç olarak işletilmeli,
- çeşitli yönetim kademeleri arasında etkileşim sağlanmalı ve
- planların ve planlama kararlarının üst ölçekli politikalar ile desteklenmelidir.

Böylelikle kentsel dönüşüm sürecinden bir başarı beklenebilir. (Özdemir, 2010:22)

Sadece fiziksel / yapısal problemlerin giderildiği ama yanı sıra geniş kapsamlı diğer sorunlara çözüm getirilmediği; konut / barınma konusu ile birlikte istihdam, eğitim, sağlık gibi konulara ilişkin stratejiler paralel bir şekilde yürütülmediğinde durumlarda dönüşümden beklentiler tam karşılanamamaktadır.

Uzun yıllardır ülkemizde yürütülen kentsel dönüşüm uygulamalarında bu problem net bir şekilde gözlemlenmektedir. Dönüşüm, sadece fiziksel çevrenin değil, o bölgedeki sosyal çevrenin de tamamen değişimini öngörerek yürütülmektedir. Fiziksel mekâna yönelik müdahaleler bütününe indirgenen kentsel dönüşüm sürecinin temelinde gayrimenkul üzerinden en fazla rant elde etme beklentisi yatmaktadır. Şeffaf ve katılımcı süreçlerin işletilmemesi, yerel halkın istek ve beklentilerinin göz ardı edilmesi, dönüşüm alanlarında bir sosyal yapı değişikliğinin de gündeme getirilmesi – ki bu sıklıkla örtülü bir şekilde yapılmakta, zaten artan rantı karşılayamayan önceki grup ekonomik olarak karşılayabilecekleri alanlara kayarken, değer artışı sağlanan bölge üst gelir grupları tarafından kullanılmaya başlanmaktadır - merkezi yönetim tarafından yerele dayatılan planlar / projeler ve yerel ölçekteki planların yok sayılması Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının eleştiri noktalarıdır (Özdemir, 2010:22-3). Bu nedenle de kentsel dönüşüm kavramı her zaman için temkinli yaklaşılmalı ve arka gündeminde rant ve yer değişikliği içeren bir süreç olarak düşünülmektedir.

1980 sonrası neo-liberal ekonomi politikaları ile tüketime dayalı büyüme üzerine kurulu bir sistemde inşaat sektörü önemli bir paya sahip olmaktadır. Kentle büyüme eşiklerine dayanmışken ve yeni konut alanları ile inşaat sektörünün desteklenmesi gerektiğinden köhneleşen ve eskiyen kent parçaları dönüşümün nesnesi haline gelmeye başlamıştır. Bu durum, dönüşümün dış tetikleyicisi olarak ele alınabilir. 1970lerde göçle kurulan mahalleler, hızlı kentleşme sürecinde hisselsi parselasyon ile konut problemine çözüm üreten bölgeler kentin büyümesi ile artık kentin içinde ve kent ile bütünleşik bir konuma gelmişlerdir. Diğer yandan bu bölgelerde suç oranları, sağlıklı kentsel çevreye duyulan ihtiyaç ve açık kamusal alanların eksikliği dönüşüm gerekliliğinin iç tetikleyicisini oluşturmaktadır. Dış ve iç tetikleyiciler, dönüşümü gerekli kılmaktadır. Ancak dönüşüm sürecinin gerek süreç aşamasında gerekse uygulamada temel bazı problemleri bulunmaktadır.

Atkinson (2005, aktaran Özdemir 2010:25) dönüşüm sürecinde sıklıkla problemle karşılaşılan noktaları üç ana başlıkta toplamakta ve bu üç faktörü “kentsel dönüşümün açmazları” olarak nitelendirmektedir: Kentsel sorunlara ortaklaşa yaklaşım, yerel halkın katılımı, sosyal dışlanma konusu. Ortaklaşa yaklaşım problemi, kurumlar arası bütünleşik bir yaklaşım oluşturma ve şeffaf bir yönetim ile aşılabılır. İkinci sorun, halkın sürece katılımıdır. Yerel halk ve temsilcileri ile müzakere uzun ve zor bir süreç olabilmektedir. Çok paydaşlı, sürdürülebilir katılım uygulamalarına; bunun için de bütçe ile bilgi ve deneyim birikimi olan personele ihtiyaç vardır. Yerel halkın ekonomik ve sosyal programlarla güçlendirilmesi, kentteki ve mümkün olduğunca dönüşüm bölgesindeki varlıklarının ve devamlılıklarının sağlanması gerekmektedir. Bunlar, etkin bir kentsel politika ile desteklenmelidir. Üçünü açmaz ise sosyal dışlanmadır. Neo-liberal ekonomik politikaların mekansal ve sosyal yapıda yarattığı eşitsizlikler, yoksulluk ve sosyal dışlanma her geçen gün artmakta; sadece bölgeler arası eşitsizlik değil, kent içinde kentsel alt bölgeler arasında çok keskin farklılaşmaların olduğu gözlemlenmektedir. Bu ayırımın gün geçtikçe belirginleştiği; bunun ancak dönüşümün sosyal, ekonomik ve fiziksel boyutlarının bütünleşik bir bakış açısı ile ele alınması ile çözülebileceği Özdemir (2009:25) tarafından vurgulanmaktadır. Sonuçta kentsel dönüşüm “... yoksulluğu ve fiziksel köhnelemeyi yeniden ortaya çıkartmayacak şekilde azaltma mücadelesi...” (Turok, 2010:35) olarak ele alınırsa; dönüşümün bütüncül bir bakış açısı ile yürütülmesi, salt fiziksel çevreye odaklı değil, sosyal ve ekonomik politikaların ve eylemlerin geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Çay, Çilek, Özgürlük Mahalleleri Kentsel Dönüşüm sürecinde de yerel halkın yaşam biçimi ve beklentileri ile örtüşmeyen dönüşüm projeleri halkın konuya karşı mesafeli yaklaşmasına neden olmuş ve dönüşüme karşı olumsuz bir tavır sergilenmesine neden olmuştur. 2008 yılında ilk dönüşüm tartışmaları başladığında konuya sıcak bakan yerel yönetim ve yerel halk, süreç süreç içerisinde TOKİ eli ile yapılması planlanan bu dönüşüm yerel idare ve o bölgede yaşayan halk tarafından

dokuyu çok değiştireceği, yoğunlukları arttıracacağı ve yaşayan halkın ihtiyaç duyduğu nitelikte barınma alanları sağlayamayacağı için muhalif bir tavır sergilemeye başlamıştır. Dönüşüm tartışmalarının politik arka planının olduğu alanda yerelin sonradan geliştirdiği itirazlara rağmen TOKİ'nin dönüşüm çalışmalarını sürdürme kararlılığı ortaklaşa yaklaşım üretme ve yerel halkın katılımı konularının tamamen uygulanamaz hale gelmesine neden olmuştur.

Sadece Akdeniz Belediyesi ve yerel halk değil, aynı zamanda Mimarlar Odası Mersin Şubesi de yürütülen dönüşüm sürecine ilişkin 09. Temmuz.2012 tarihli basın açıklamasında benzer problemlere dikkat çekmiştir (Tütüncü, 2012). Diğer yandan gerek yapısal özellikler gerekse kente kazandırdığı sosyal yaşam alanları ve kent belleğindeki yeri nedeniyle korunması gereken değerler içeren ATAŞ Lojman Yerleşkesinin kuzey kısmının proje kapsamında, diğer konutlar ile birlikte yıkılarak yeniden inşa sürecinin başlatılacak olması bu itirazların daha güçlü bir şekilde farklı kurum ve kuruluşlardan da yükselmesine neden olmuştur.

Çay, Çilek, Özgürlük Mahallelerindeki dönüşüm süreci şimdilik durmuş vaziyettedir. ATAŞ Lojman Yerleşkeleri de kendi kaderine terk edilmiş vaziyettedir. 1/25.000 ölçekli planda kentsel sosyal donatı alanı olarak belirlenmiş olan ATAŞ Lojman Yerleşkesi, kentin doğusunda sosyal donatı alanlarının ve kamusal servislerin kısıtlı olduğu bir yerleşmenin içerisinde birçok imkânı barındırmaktadır. Bu doğrultuda ATAŞ Lojman Yerleşkesinin koruma kullanma yöntemiyle ve kentin tamamına yönelik sosyal, kültürel ve eko-kent kimliğini koruyan kamuya açık mekânsal alanlar olarak işlevlendirilmesi ve kullanılması öngörüsüyle belediye tarafından 1/1.000 ölçekli uygulama imar planı ve kentsel tasarım projeleri hazırlanmış, ancak hayata geçirilememiştir.

Endüstri mirasının korunmasına yönelik çalışmaların arttığı günümüzde ATAŞ Lojman Yerleşkesinin de bu mirasın önemli parçalarından birisi olduğu kesindir. Mirasın korunmasını gerçekleştiren ama bir yanda da burada yaşayanlar ve Mersinliler tarafından kullanılacak şekilde kamusal bir işlevin verilmesi ATAŞ Lojman Yerleşkesinin geleceği açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Asiliskender, B. (2009) “Anadolu’da Modern Bir Yaşam Kurmak: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları”, *Fabrika’da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları:Yaşam, Mekan ve Kent*, Ali Cengizkan (der.), Arkadaş Yayınevi, Ankara,111-130.

Bozkurt, T., Naycı, N. ve İltar G., (2016) “Cumhuriyet Dönemi (1950-1960) Sanayi Yerleşkeleri Bağlamında Mersin Ataş Lojman Binaları”, *Emre Madran’a Ar-*

mağan Kitabı, Fuat Gökçe, Tuba Akar ve Nimet Özgönül (der.), Ankara, yayın aşamasında.

Öktem, S. (2009) “Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yerleşimi”, *Fabrika’da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent*, Ali Cengizkan (der.), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 157-176.

Özdemir, D. (2010) “Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları”, *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları*, Dilek Özdemir (der.), Nobel Yayın, Ankara, 1-31.

Saner, M. ve Severcan, Y. C. (2009) “Fabrikada Zorunlu Sorumlu Olarak Barınmak: Ankara Maltepe Elektrik ve Hava Gazı Fabrikası Konutları”, *Fabrika’da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Türkiye’de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent*, Ali Cengizkan (der.), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 45-76.

Şen, A. B. (2014) “Avrupa Kentsel Şartı Işığında ATAŞ Lojmanlarının İncelenmesi”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kent ve Çevre Yüksek Lisans Programı, Mersin.

Turok, I. (2010) “Dönüşümün Mücadelesi: Yoksul Mahalleleri Kent-Bölgesindeki Büyümenin Parçası Haline Getirebilmek”, *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları*, Dilek Özdemir (der.), Nobel Yayın, Ankara, 35-50.

Türüncü, S. (2012) “Mimarlar Odası Mersin Şubesi’nin Kentsel Dönüşüme Yönelik Görüş ve Önerileri – Basın Açıklaması”, *ODA Dergisi*, Haziran 2012, Sayı: 3, 31-32.

Uysalkan Mimarlık (2012) “Mersin Çay ve Çilek Mahalleleri Kentsel Dönüşüm Projesi”, *ODA Dergisi*, Haziran 2012, Sayı: 3, 33-37.

Yılmaz, Bediz (2015) ““Önce duvarları yıkacağız”: Kahraman belediye TOKİ’ye karşı”, *Yeşil Gazete*, <https://yesilgazete.org/blog/2015/07/28/onceduvarlarivyikacagiz-kahraman-belediye-tokiyekarsi-bediz-yilmaz/> (son erişim: Kasım, 2015).

ADANA'DAKİ KENTSEL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE ÖRGÜTLÜ BİR PAYDAŞ GRUBU: SİNANPAŞA MAHALLESİ SAKINLERİ YARDIMLAŞMA, KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Tolga LEVENT**

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kentler gündelik hayatın farklı boyutlarının sınırlı bir alanda iç içe geçtiği sosyo-mekânsal yapılardır. Bu yapıların en önemli özelliklerinden birisi kentlerdeki değişim sürecinin kesintisiz oluşudur. Bu çok boyutlu değişim sürecinin nedenlerini anlamak görece zor olsa da, bu sürecin kentin bazı parçalarında mekânsal kalitenin; bazı parçalarında ise kentsel bozulmanın artması ile sonuçlandığını gözlemlemek olanaklıdır. En genel anlamda, kentsel dönüşüm, söz konusu değişimler ile bozulma süreçlerinin etkisi altında kalmış ve kullanıcı ihtiyaçlarına yanıt veremeyen kentsel yapıları çevrelerde, kentsel mekânın koşullarını bütüncül bir biçimde iyileştirmeye ve/ya yeniden yapılandırmaya yönelik olarak uygulanan politika, strateji ve eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Akkar, 2006). Kentsel dönüşüm, kentsel gelişmeye yönelik taleplerin mekânsal olarak karşılanmasına olanak sağlayan kentsel politika seçeneklerinin oluşturulması açısından önemlidir. Ancak asıl önemli özelliği, kentin fiziksel koşullarını ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve çevresel problemlerden yalıtmadan, ilişkisel bir çerçeve ile ele almasıdır (Roberts, 2000; Akkar, 2006; Uzun, 2006). Bu ele alış, kentsel dönüşümün, sosyal dönüşüm, ekonomik kalkınma, doğal çevre, koruma-kullanma dengesi, sürdürülebilirlik, örgütlenme ve katılım süreçleri gibi konuları kapsamlı ve bütüncül olarak içeren bir yaklaşım olması gerektiğini ortaya koymaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007).

Ancak Türkiye'deki mevcut kentsel dönüşüm pratiği, kuramsal çalışmaların tanımladığı kapsamlılık ve bütüncüllük iddiasından uzaktır. Bu durum, kentsel dönüşümün ulusal planlama gündeminde güçlü bir biçimde yer almaya başladığı

sosyo-mekansal bağlam ve bu bağlamda çözmeye çalıştığı planlama problemleri ile doğrudan ilişkilidir.

Tarihsel süreç içerisinde, Türkiye’de kentsel dönüşüm ile ilgili temel kırılma noktası 1999 yılıdır. Bu tarihte gerçekleşen İzmit Depremi ile kentsel dönüşüm ulusal planlama gündeminde güçlü bir biçimde yer almaya başlamıştır. Daha önce Türkiye’de birçok yıkıcı deprem gerçekleşmiş olsa da, bu depremin üretim ve tüketim anlamında Türkiye ekonomisinin en önemli bölgesinde yıkıma neden olması, deprem gerçeğinin her boyutu ile tartışılmasına neden olmuştur. Bu deprem ile tartışılan konulardan birisi de, ulusal sınırlar içerisindeki yerleşmelerin büyük bir kısmının deprem tehdidi altında olduğu ve bu yerleşmelerde fiziksel kalitesi düşük yapıların bu tehdidin derecesini arttırdığıdır. Bu dönemde ortaya çıkan toplumsal uzlaşılardan birisi de, kentsel dönüşümün, yapı stokunun fiziksel durumunun genel olarak iyileştirilmesi için kullanılabilir seçeneklerden birisi olduğudur. Bu dönemden itibaren, kentsel dönüşüm, planlama gündeminde giderek artan bir biçimde yer tutmaya başlamış, kentsel dönüşüm projelerinin ve kentsel dönüşüm üzerine yapılan kuramsal çalışmaların sayısı hızla artmıştır. Bu sayının artmasında, farklı toplumsal grupların, kentsel dönüşümü, kentsel gelişme için sihirli bir araç ve tüm kentsel problemlerin çözümü için her derde deva bir çare olarak algılaması ve bu toplumsal algının, merkezi ve yerel yönetimler tarafından paylaşılması yatmaktadır (Levent, 2015a).

Yaygın olarak paylaşılan bu algıya rağmen, mevcut bağlam içerisinde kentsel dönüşümün nasıl tanımlanması gerektiği, kentsel dönüşümün girdi ve çıktılarının ne olduğu ve kentsel dönüşüm sürecinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği konularında bir mesleki ve akademik uzlaşısı bulunmamaktadır. Bu belirsizlik ortamında, bir yandan kentsel dönüşüm adı altında birbirinden çok farklılaşmış kentsel projeler üretilmekte, diğer yandan kentsel dönüşüm konusunda birbiri ile çelişen tavırlar ortaya çıkmaktadır.

Kent ve planlama ile ilgili bir meslek insanı grubu, kentsel dönüşümü, mimari yapıları yenileyen ve kentsel yapıyı çevrenin fiziksel niteliklerini arttıran bir müdahale biçimi olarak kavramsallaştırmakta ve olumlu bir süreç olarak değerlendirmektedir (Levent, 2015a; Levent, 2015b). Bu gruba göre, kentsel dönüşüm, aynı zamanda, olası bir doğal afette kayıpları en aza indirme sürecinin başlangıç adımıdır.

Diğer grup ise, Türkiye’deki kentsel dönüşüm pratiğinin karşısında durmaktadır. Bu grup, kentsel dönüşümün, salt kentsel yapıyı çevrenin fiziksel koşullarını iyileştirmeye odaklandığını ve bu süreçte ekonomik, politik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutların ihmal edildiğini öne sürmektedir. Bu gruba göre, birçok kentsel dönüşüm uygulaması, bulunduğu kentsel bağlam ile zayıf mekânsal ilişkiler kurmakta, arazi kullanım örüntülerinin mekânsal tutarlılıklarını olumsuz etkilemekte,

kentsel bütünlüklerde zayıflamalara ve kamusal sürekliliklerde kırılmalara neden olmaktadır (Levent, 2015a; Levent, 2015b). Kentsel dönüşüm adı altında yapılan bu tarz fiziksel müdahalelerin, belirli bir plan-program dahilinde ele alınmayan, piyasa koşullarına, toplumun anlık çözümlerine ve merkezi-yerel yönetimlerin karşılıklı etkileşimine dayanarak yapılan müdahaleler olduğunu, bu müdahaleleri yönlendirmesi ve denetlemesi gereken kurumsal-yasal düzenlemeler ve planlama yaklaşımlarının, çoğu kez geriden geldiğini ileri süren bu grup (Türel vd., 2005), kentsel dönüşüm konusuna, özellikle bazı kentsel dönüşüm modellerine, mesafeli durmaktadır.

Meslek insanlarının kentsel dönüşüm konusunda birbirine zıt görüşleri, diğer paydaş grupları arasında da gözlemlenmektedir. Kentsel dönüşüm ile ilgili paydaş gruplarının kentsel dönüşüme yaklaşımları birbiri ile çelişmekte ve bazen paydaş grupları kendi içerisinde farklı görüşlere sahip alt grupları barındırabilmektedir (Levent, 2015b). Bu çalışmanın başlangıç noktası kentsel dönüşüm konusunda farklı yaklaşımlara sahip olan paydaş gruplarıdır. Bu paydaş grupları, farklı kentlerde ve farklı kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik olarak değişik yaklaşımlar geliştirse de, Türkiye bağlamında bu yaklaşımlar genel olarak benzeşmektedir. Bu çalışmanın öncelikli amacı, Adana kentindeki kentsel dönüşüm sürecini paydaş odaklı bir çerçeveden irdelemek ve farklı paydaş gruplarının kentsel dönüşüme ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışma kapsamında beş temel paydaş grubu ele alınacaktır: gayrimenkul yatırım ortaklıkları-yüklenici inşaat firmaları, belediyeler, meslek odaları-sivil toplum kuruluşları, kentliler ve arsa-taşınmaz sahipleri. Çalışmanın birinci bölümünde, bu grupların kentsel dönüşümü nasıl tanımladığı, kentsel dönüşüm sürecinden beklentilerinin ne olduğu, kentsel dönüşüm sürecinin farklı paydaşlar tarafından nasıl ele alınması gerektiği konularındaki genel düşünceleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu süreçte kullanılacak bilgi temeli, bu grupların kentsel dönüşüm konusunda medya ve sosyal medya ortamlarına yansıyan görüşleridir. Bu aşamada hedeflenen, tüm paydaşların görüşlerini tam ve eksiksiz bir biçimde ortaya koymak değil, farklı paydaş gruplarının genel görüşlerini kabul edilebilir düzeyde ve ilişkisel bir biçimde sunabilmektir. Çalışma, bu tarz bir ilişkisel irdelemenin, paydaşların rollerinin dikkatle ele alındığı katılımcı kentsel dönüşüm modelleri için ipuçları sağlayabileceğini varsaymaktadır. Farklı paydaş gruplarının kentsel dönüşüm konusundaki görelî pozisyonları belirlendikten sonra, çalışmanın ikinci bölümünde, bu paydaş gruplarından, arsa ve taşınmaz sahipleri derinlemesine ele alınacak ve bu grubun kentsel dönüşüm konusundaki görüşleri irdelenecektir. Bu seçimin nedeni, kentsel dönüşüm uygulamalarından en fazla etkilenen grubun, bu grup olmasıdır. Bu grubun, kendi içerisinde iki alt grubu bulunmaktadır. Birinci alt grup, kentsel dönüşüme konu olan alanlarda arsa ve taşınmaza sahip olan, ancak o bölgede yaşamayan kişilerden oluşmaktadır. Sahip oldukları mülklerin zaman içerisinde değerleneceğini var-

sayan ve bir spekülâtif rant beklentisi içerisinde olan bu grup, değışim değerin öne çıkarmaktadır. İkinci alt grup, inceleme nesnesi olarak seçilen asıl alt gruptur. Bu alt grup, hâlâ kentsel dönüşümüne konu olan alanlarda yaşayan, bu alanlarda kentsel yaşam kalitesinin düşüklüğünü eleştiren ve kentsel dönüşümün bir an önce sonuçlandırılarak yaşam standartlarının yükselmesini talep eden bir gruptur. Bu grup için kullanım değeri ön plandadır. Adana örneğinde ilginç ve öncü olan, kentsel dönüşümüne konu olan alanlardan birinde, bu paydaş alt grubunun belirli bir alanda yapılması planlanan kentsel dönüşüm ile ilgili hak arama mücadelesinde örgütlü bir yapı kazanması ve bu örgütlü yapı üzerinden farklı paydaş grupları ile kentsel ittifaklar kurmasıdır. Bir süreden beri, kentsel dönüşüm sürecinden mağdur olanların bireysel hak arama mücadelesini örgütlü bir zemine taşıyan Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği, bu bölümün temel inceleme nesnesidir. Bu bölümde, dernek üyelerinin kentsel dönüşüm algıları, beklenti ve talepleri, diğer paydaşlar ile kurdukları ilişkiler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu deneyim, kendi özgün mücadele biçimi ile, “yıkıcı” kentsel dönüşüm süreçlerinden olumsuz etkilenebilecek sosyal gruplara yönelik dersler sunmaya olanak sağlayabilecek bir deneyimdir. Bu dersler ile, mevcut kentsel dönüşüm pratiğinin sosyal boyutları ihmalinin kısmen önüne geçmek ve kentsel dönüşümü, bireysel çıkar yerine kamu yararı ve toplumsal faydaya daha fazla yaklaştırmak mümkün olabilecektir. Çalışmanın sonuç bölümü bu dersler etrafında şekillenecektir.

Adana’da Kentsel Dönüşümün Paydaşları

Kentsel dönüşüm konusundaki belirsizlikler ve çelişen yaklaşımlar, genellikle, ulusal düzlemde ele alınan bir olgu olsa da, bu belirsizlik ve çelişkilerin yerel düzlemde de yansımaları bulunmaktadır ve bu durum Adana kenti için de geçerlidir. Daha açık bir deyişle, Adana kentinde de ilgili paydaş gruplarının, genel olarak, kentsel dönüşümü ele alış biçimleri birbiri ile çelişmekte ve kendi içerisinde bazı tutarsızlıkları barındırmaktadır. Bu çelişki ve tutarsızlıkları, beş belirgin paydaş grubu olan, gayrimenkul yatırım ortaklıkları-yüklenici inşaat firmaları, belediyeler, meslek odaları-sivil toplum kuruluşları, kentliler ve arsa-taşınmaz sahiplerinin, kentsel dönüşümüne ve kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerinde görmek olanaklıdır.

a. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları ve Yüklenici İnşaat Firmaları

Kentsel dönüşüm ile ilgili en temel paydaş gruplarından birisi gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve yüklenici inşaat firmalarıdır. Bu paydaş grubu, Adana’da kentsel dönüşümün beklenen düzeyde gerçekleşmediğini düşünmekte ve konu ile ilgili

çevreleri, özellikle belediyeleri, çeşitli toplantı ve organizasyonlar ile harekete geçirmeye çalışmaktadır. Daha sonra başka kentlerde de düzenlenen 'Modern Şehircilik ve Kentsel Dönüşüm Zirvesi'ni, bu kapsamda yapılan bir toplantı olarak görmek olanaklıdır¹⁻². Bu ve benzeri toplantılar ile, bir yandan belediyelerin kentsel dönüşüme yönelik algıları yönlendirilmeye çalışılmakta, diğer yandan kentsel dönüşüm ile ilgilenmek isteyen firmalara, bu alanın sunduğu yatırım fırsatları ve bu yatırım fırsatlarına ulaşmak için gerekli yol haritalarının sunulması amaçlanmaktadır. Ancak bu paydaş grubunun, kentsel dönüşüm alanında hak sahibi olanlara karşı tutumu oldukça problemlidir. Bu problemliliğin, bireysel çıkarını ve kârını en çoğa çıkarma güdüsü ile ortaya çıktığını söylemek olanaklıdır. Kentsel dönüşüm alanlarında, kat karşılığı anlaşma olduğu takdirde birçok destek ve yardımlar olabileceğini, bu yardım ve desteklerin temel olarak arsa sahibine yönelik olduğunu, ama kiracılara da az bir yardım yapılacağını belirten tabelaları kamusal alana koyan bu grup, anlaşma olmadığı takdirde bu desteklerin olamayacağı ve yasal itirazlarında sonuçsuz kalacağı ileri sürmektedir³. Tüm bu çabaları, hak sahiplerinin kişisel beklentilerini törpüleyen bir çeşit algı operasyonu olarak görmek olanaklıdır. Üstelik tüm bu süreç içerisinde, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) bu paydaş grubunun doğal ittifakı gibi bir görüldüğünden, bu paydaş grubu diğer paydaş grupları karşısında görece daha güçlü bir pozisyona sahiptir (Levent, 2015b).

b. Belediyeler

Kentsel dönüşüm ile ilgili bir diğer önemli paydaş grubu **belediyelerdir**. Türkiye örneğinde, mevcut kentsel dönüşüm modellerine mesafeli olan belediyeler olsa da, belediyeler genelde kentsel dönüşüme olumlu yaklaşmaktadır. Bu durum, Adana için de geçerlidir. Adana'da gerek Büyükşehir Belediyesi gerekse İlçe Belediyeleri kentsel dönüşüme yönelik olarak olumlu yaklaşımlar içerisinde ve kentsel dönüşümü önemli bir faaliyet alanı olarak görmektedirler. Belediyeler, kentsel dönüşüm sürecine nitelikli ön projeler ve bu projelerden elde edilmiş albenisi yüksek imgeler ile başlamaktadır. Bu tarz bir başlangıç tüm kentte bir heyecan yaratmaktadır. Ancak zaman içerisinde bu ön projelerin devamının gelmemesi, böyle projelerin uygulanacağına ilişkin bir beklentileri azaltmakta ve kentlilerin ve hak sahiplerinin belediyelerde bu projeleri hayata geçirecek vizyon ve kapasitesinin olmadığını düşünmelerine neden olmaktadır. Bu tarz bir düşüncenin ortaya çıkması belediyelerden gelen her öneriye çekinceli yaklaşılmasına

1 <http://www.dunya.com/kentsel-donusum-adanada-masaya-yatiriliyor-253882h.htm> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

2 <http://www.adanamedya.com/modern-sehircilik-ve-kentsel-donusum-zirvesi-63838h.htm> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

3 <http://www.gundemadana.com/index.php/burasi-dagbasi-mi/> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

neden olmaktadır. Gerçekte, belediyeler, Fatih Mahallesi kentsel dönüşüm projesi tanıtım toplantısında belirttiği üzere, kentsel dönüşümü, eski konut binalarını yıkıp yeni bina yapmak ya da boş araziye yeni bina yapmak olarak ele almamaktadır⁴. Kuramsal olarak doğru bir biçimde, belediyeler, kentsel dönüşüm projeleri ile, dönüşüm alanlarında ve yakın çevrelerinde, mekansal kaliteyi arttırmayı hedeflemektedir. Belediyelere göre, kentsel dönüşüm yapılırken bütün sosyal donatılar, resmi kurum alanları düşünülmeli, orada yaşayacak insanların tüm ihtiyaçlarını karşılayacak olması dikkate alınmalıdır. Bu çerçeveden yaklaşıldığında, kentsel dönüşüm, bir kentin dokusunu bozan sorunların giderilmesinin bir aracı olarak ele alınmaktadır. Ancak, Adana’da, tüm Türkiye’de olduğu gibi, kentsel dönüşümü sosyal yapısı bozularak bir suç odağı haline gelmiş mahallelerin sorununa çözüm getirmenin bir aracı olarak gören belediyeler de bulunmaktadır⁵. Bu bakış açılarının, kentsel dönüşümü idealleştiren ve sosyal ve mekansal her derde deva bir çözüm gibi sunan bir yanı bulunmaktadır. Dolayısı ile, kentin hangi konumunda ve hangi nitelikte önerilirse önerilsin, bu belediyeler, kentsel dönüşüm projelerine, genellikle, “kenti uçuracak projeler” gözüyle bakmaktadır⁶. Ancak kentsel dönüşüm süreçlerinin belediyeler tarafından iyi yürütülememesi, hak sahiplerinin ve kullanıcıların bu süreçlere dahil edilmesini çeşitli açılardan zorlamaktadır. En temel zorluk, kentsel dönüşümlerin bir fikir olarak ortaya çıktı andan itibaren spekülâtif beklentiler ile kentsel arsa fiyatlarını arttırması ve belediyelerin bu artan fiyatlar konusunda ilgisiz ve çaresiz kalmasıdır (Levent, 2015b).

c. Meslek Odaları ve Sivil Toplum Kuruluşları

Kentsel dönüşüm ile ilgili bir diğer paydaş grubu, **meslek odaları ve sivil toplum kuruluşlarıdır**. Kentsel dönüşüme yaklaşımı belediyeler ile benzerlikler sergileyen bu paydaş grubu, kentsel dönüşümün kentsel planlamanın bir alt faaliyeti olduğunu, kamu yararını gözeten bir çerçeveden ele alınması gerektiğini ve bir alanın kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesi yanında, o alanda kentsel dönüşüm sürecinin sonuçlandırılmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Belediyeler ile ayrıldıkları temel nokta, içinde buldukları kentsel ittifaklardır. Belediyeler, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve yüklenici inşaat firmaları ile güçlü ilişkiler içerisinde iken, çoğu meslek odası ve sivil toplum kuruluşu, dönüşüm alanlarındaki hak sahiplerini kentsel dönüşüm süreçlerinin olumsuzluklarına karşı uyarıcı ve on-

4 <http://emlakkulisi.com/adana-fatih-mahallesinde-kamulastirilan-binalar-yikiliyor/195244> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

5 <http://www.sondakika.com/haber/haber-baskan-karalar-kentsel-donusumu-anlatti-6481717/> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

6 <http://www.adanamedya.com/soner-cetin-buyuk-dusunuyor-57975h.htm> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

lara destek olan bir yaklaşım içerisinde. Bu durum özellikle Adana için geçerlidir. Adana da, İnşaat Mühendisleri Odası Adana Şubesi, hak sahiplerinin, kentsel dönüşüm süreci içerisinde, bireysel tavır yerine bir ortak tavır alınması gerektiğini defaatle vurgulamış ve bu sayede kentsel dönüşüm süreci ile ortaya çıkacak bedellerin ödenmesinde belirli avantajlara sahip olabileceğini belirtmiştir. Bu kentsel ittifak, hak sahiplerinin, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve yüklenici inşaat firmaları karşısında elini güçlendiren bir ittifaktır (Levent, 2015b). Şehir Plancıları Odası ise, kentsel dönüşümün ne olduğu konusunu kuramsal ve kılgısal çerçevelerden ele alan bir takım çalışmalar yapmaktadır^{7 8}. Bu çalışmalar ile, bir yandan konu ile ilgili kamusal bilinç düzeyinin artırılması, diğer yandan ise belediyelerin kentsel dönüşüm yaklaşımlarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

d. Kentliler

Kentsel dönüşüm ile ilgili bir diğer paydaş grubu, **kentlilerdir**. Kentsel dönüşüm alanları ile doğrudan bir ilgileri bulunmayan, ama bir kamusal sorumluluk çerçevesinde, kentsel dönüşüm konularını sosyal medya ortamında tartışan bu grup, Adana'da kentsel dönüşüm sürecinin diğer kentlere göre daha ağır ilerlemekte olduğunu düşünmektedir. Bu grubun sahip olduğu bir diğer düşünce, kente yönelik hemen hemen her müdahalenin kentsel dönüşüm olarak adlandırılmaması gerektiği düşüncesidir. Bu grup, kentsel dönüşümün eskimiş ve bozulmuş dokuların iyileştirilmesinin bir aracı olarak görmekte, deprem açısından önemli boş alanlarda ve Kışla Mahallesi örneğinde olduğu gibi en kolay şekilde hayata geçirilebilecek sorunsuz alanlarda önerilen konut projelerinin kentsel dönüşüm olmadığını ileri sürmektedirler. Bu paydaş grubu, kentsel dönüşümü bir gereklilik olarak görmektedir ve bu gereklilik düşüncesi, bu grubun kentlerin içinde bulunduğu koşulların çok iyi olmadığı düşüncesine gizil olarak sahip olduğunun bir kanıtı gibidir. Ancak, bu paydaş grubunu bağdaşık bir grup olarak görmemek gerekmektedir. Bu grup içerisinde farklı alt gruplar bulunmaktadır ve bu alt gruplar arasında kentsel dönüşüm ile hedeflenen çevrelerin nitelikleri açısından fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir alt grup, kentsel dönüşüm projelerin gerekli yeşil alan ve sosyal donatıları düşünmeden, kâr amacı güdülerek yapılan projeler olduğunu, bu projeler ile birlikte, genellikle, yatay mimariden dikey mimariye geçildiği, ama Kuzey Adana'ya öykünen bu yüksek katlı yapılaşmanın nitelikli kentsel çevreler üretmediği, hedeflenen bu gelişmenin kimliksiz bir gelişme olduğu, Adana gibi bir geçmişe sahip kente uygun olmadığını, hedeflenmesi gerekenin tarihi dokuyu öne çıkartan, silüete uygun yapılaşmayı amaçlayan ve yeterli düzeyde açık alan ve yeşil alan öne-

7 <http://www.evrensel.net/haber/102573/adanada-kentsel-donusum-paneli> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

8 http://www.hkmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=6793 (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

risi geliştiren kentsel dönüşüm projelerini desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu grubun, yüksek katlı yapılaşmaya çekinceli davranması, bu yapılaşmadan kolayca geri dönüş olamayacağından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, bu düşünceler, yerel yöneticiler tarafından sahiplenilen Kuzey Adana'nın, bazı kentliler tarafından iyi bir kentsel çevre örneği olarak görülmediğini ortaya koyması açısından ilginçtir. Ancak diğer alt grup, hangi sonucu üretirse üretsin, kentsel dönüşümün bir zorunluluk olduğu, bu süreç ile elde edilen kentsel çevrelerdeki yaşam kalitesinin, her şekilde planlı bir biçimde üretilmeyen mevcut konut alanlarındaki yaşam kalitesinden daha yüksek olacağını öne sürerek, bu yüksek katlı yapılaşmayı desteklemekte ve sermayenin kent içerisindeki bu sorunlu alanları dönüştürmek için daha fazla yapı alanı üretmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Bu düşünceler, özellikle, Sinanpaşa Mahallesi'nin mevcut durumunu göz önüne alarak üretilmektedir. Kentsel dönüşümün hedeflediği kentsel çevreler açısından düşünce farklılıkları olsa da, kentsel dönüşümün kuramsal tanımına en çok yaklaşan gruplardan birisinin bu kamusal sorumluluk sahibi kentliler olduğunu söylemek olanaklıdır. Ancak bu grup içerisinde, şehir plancısı, mimar, peyzaj mimarı, inşaat mühendisi gibi meslek adamlarının olabileceğini ve mesleki bilgi ve deneyimlerini sosyal medya ortamlarında paylaşabileceğini unutmamak gerekir.

e. Arsa ve Taşınmaz Sahipleri

Kentsel dönüşüm süreçlerinden doğrudan etkilenen en temel paydaş grubu, kentsel dönüşüm alanlarında **arsa ve taşınmaza sahip olanlardır**. Türkiye'deki kentsel dönüşüm pratiğinin çoğu örnekte mağdur ettiği bu grup, Adana kentinde de kentsel dönüşüm süreçlerinden olumsuz etkilenmektedir. Adana'daki söz konusu kentsel dönüşüm süreçlerinin hızla tamamlanmamasının kendileri açısından yarattığı olumsuz sonuçlardan yola çıkarak, belediyelere ciddi eleştiriler getirmektedirler. Kentsel dönüşümün gündeme geldiği andan itibaren, sağlıklı bir bilgilendirme olmadığı ve muğlaklıkların-belirsizliklerin artarak devam ettiğini öne sürmektedirler. Bu durum, özellikle, Sinanpaşa ve Köprülü Mahallelerinde taşınmaza sahip olanlar için geçerlidir⁹. Bu muğlaklık ve belirsizlikleri aşabilmek ve belediyeler karşısındaki pozisyonlarını güçlendirmek adına, arsa ve taşınmaz sahibi olanlar dernekleşme yoluna gidebilmektedirler. Çalışmanın asıl odağı olan Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma, Kültür ve Dayanışma Derneği bu amaç doğrultusunda kurulmuş bir dernektir. Kentsel dönüşümüne konu olan bu bölgelerde arsa ve taşınmaz sahibi olanları iki alt grup altında ele almak olanaklıdır. Birinci alt grup, bu bölgede yaşamayan mülk sahiplerinden oluşmaktadır. Bu grubun Sinanpaşa Mahallesi'ndeki bileşeni, Sinanpaşa Mahallesi'nin hangi konumunda olursa olsun, Optimum Alışveriş Merkezi'nin kendisi için gerekli alanı elde eder-

9 <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=135781> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

ken ödediği arsa bedelini istemekte, bu amacına ulaşmak için kentsel dönüşüm sürecini uzatmayı bir seçenek olarak görmektedir. Bu kişilerin, sahip oldukları mülklerin zaman içerisinde daha da değerleneceğini varsaydıklarını ve bir spekülasyon beklentisi içerisinde olduklarını söylemek olanaklıdır. Değişim değerini öne çıkaran bu grup, Sinanpaşa Mahallesi'nin konumsal avantajlarına ve yüksek erişilebilirlik olanaklarına dayanarak taleplerinin meşru olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bireysel çıkarı en çoğa çıkarmaya yönelik bu pozisyon, kentsel dönüşümü daha da zora sokan bir pozisyonudur. İkinci alt grup ise, hala bu bölgelerde yaşayan, bölgedeki yaşam kalitesinin düşüklüğünü eleştiren ve kentsel dönüşümün sonuçlandırılması ile birlikte yaşam standartlarını yükseltmeyi bekleyen bir gruptur. Bu grup için kullanım değeri ön plandadır. Çalışma kapsamında incelenecek olan dernek, daha çok bu alt grubun üyeleri tarafından oluşmaktadır (Levent, 2015b).

Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma, Kültür ve Dayanışma Derneği

Türkiye'deki kentsel dönüşüm pratiği, kentsel dönüşümüne konu olan alanlarda arsa ve taşınmaz sahibi olanları, genelde, mağdur etmektedir. Kentsel dönüşüm hukuksal çerçevesinin hak sahiplerinin mülkiyet haklarını korumada yetersiz kalması ise, mağduriyetlerin artmasına neden olmaktadır. Her geçen gün daha da artan bu mağduriyetleri, medya ve sosyal medya ortamlarında yer alan haberlerde takip etmek olanaklıdır.

Kentsel dönüşüm süreçlerinin yarattığı mağduriyetleri en aza indirmek için, kentsel dönüşüm alanlarında arsa ve taşınmaz sahibi olanlar örgütlenme yoluna gitmektedir. Bu örgütlenme ile, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, yüklenici inşaat firmaları, belediyeler ve Toplu Konut İdaresi karşındaki konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel mekânı büyük bir hızla yeniden ürettiği İstanbul'da, İstanbul Mahalle Dernekleri Platformu, Sarıyer Mahalle Dernekleri gibi örgütlülükler, Ayazma, Başbüyük, Bedrettin, Gülsuyu, Hürriyet, Tozkoparan gibi mahallelerde ortaya konulmaya çalışılan kentsel dönüşüm müdahalelerine örgütlü bir direniş sergilemenin bir aracı haline gelmiştir¹⁰. Ancak bu tarz örgütlülükler, yaygın bir biçimde İstanbul'da gözlemlense de, sadece bu kente özgü değildir ve kentsel dönüşüm uygulamalarının olduğu her kentte olduğu gibi, Adana'da da ortaya çıkmaktadır ve Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma, Kültür ve Dayanışma Derneği, bu kapsamda ortaya çıkmış örgütlülüklerden birisidir.

Sinanpaşa Mahallesi'nde kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme projesi 2006 yılında başlamıştır. 2007 yılında, Büyükşehir Belediyesi, arsa ve taşınmaz sahipleri

10 <http://www.mimdap.org/?p=3152> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

ile görüşmek üzere bir çağrı yazısı göndermiştir. Bu yazı, kentsel dönüşüm ilan edilen alanda arsa ve taşınmaz sahibi olanların kentsel dönüşüm projesini kabul etmesi yönünde telkinlerde bulunan, aksi halde Belediyenin sahip olduğu yetkilerin kullanılacağı ve Kamulaştırma Kanunu çerçevesinde bu alandaki tapuların tescil edileceğini bildiren bir yazıdır. Kentsel dönüşümün katılımcı olmayan ve tepeden inmece bir yaklaşımla ele alındığını gösteren bu bilgilendirme, arsa ve taşınmaz sahiplerinde tedirginlik yaratmıştır¹¹.

Bu tedirginliğin kaynağında, kentsel dönüşüm alanı içerisinde bulunan Optimum Alışveriş Merkezi için ödenen arsa satış bedeli ile süreç içerisinde arsa ve taşınmaz sahiplerine teklif edilen bedeller arasında çok fark bulunması ve takası teklif edilen Aksantaş Toplu Konutları'nın emsallerine göre fazla olan fiyat farkı için yüksek borçlandırma ve uzun vadeli ödeme planı önerilmesi bulunmaktadır. Hak sahipleri, Optimum Alışveriş Merkezi için ödenen satış bedellerine yaklaşmayan tekliflerin kabul edilemez olduğunu düşünmektedir. Bu tekliflerin düşük olması, takas için teklif edilen konutlar için yapılması gereken borçlanma miktarının artmasına neden olmaktadır. Bu iki durum, kentsel dönüşüm konusuna yönelik tepkilerin artmasına ve bir sosyal direncin gelişmesine neden olmaktadır. Bu direnç, belirli dönemlerde, belediyenin projesi sürdürme isteğini azaltmış ve projeyi rafa kaldırmasına neden olmuştur.

Belediye, söz konusu kentsel dönüşüm projesini proje sınırlarında değişiklikler ve etaplama önerileri gibi güncellemeler ile 2008 yılında tekrar gündemine almıştır^{12 13 14}. Ancak bu değişiklik ve güncellemeler, hak sahiplerinin taleplerine yönelik açılımlar sağlayamamıştır. Hak sahiplerinin giderek artan tedirginlikleri ve İnşaat Mühendisleri Odası'nın telkinleri sonucu, hak arama mücadelesi örgütlü bir platforma taşınmış ve 2009 yılında, Sinanpaşa Mahallesi Sakinleri Yardımlaşma, Kültür ve Dayanışma Derneği kurulmuştur¹⁵.

Ancak projenin yasal statüsündeki en temel değişiklik, projenin, 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kapsamına alınmış olmasıdır. Bu kanunun mülkiyet haklarında kısıtlamaya gidiyor olması, projeye ilişkin kaygıları arttırmıştır. Bu tarihten itibaren, dernek faaliyetlerini arttırmaya başlamıştır.

11 <http://www.adana-bld.gov.tr/proje-13.html> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

12 <http://www.adanayorum.com/baskan-celikcan-kongrelere-karismam-diyerek-kime-mesaj-verdikret-yeni-hakkındaki-du-6932h.htm> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

13 <http://www.adana.bel.tr/duyuru/kent-ets-ve-kent-dons-dai-bsknca-alinan-meclis-kararlari.html> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

14 http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/adana-haberleri/sozlu-kentsel-donum-kapitalizmin-azginist_61403 (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

15 <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-16242sgc.pdf> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

Sinanpaşa Mahallesi'nin mevcut fiziksel koşulları, belirli bir düzeyde yaşam kalitesi sunmamaktadır. Mahallenin geleceği konusundaki belirsizlikler, birçok hane halkının mahalleyi terk etmesine neden olmuştur¹⁶. Giderek ıssızlaşan, belirli kentsel hizmetlerin sağlıklı bir biçimde verilemediği ve suç oranlarının giderek arttığı Sinanpaşa Mahallesi'nde yaşayanların bu durumdan şikayetçi olması ve yaşanabilir bir kentsel çevre talebinde bulunmaları, belediyelerin kentsel dönüşüm önerisi ile örtüşmektedir¹⁷. İnceleme konusu dernek, bu alanda kentsel dönüşüm faaliyetlerinin hızla sonuçlandırılması, kentsel dönüşüm alanında arsa ve taşınmaz sahibi olanların, ekonomik anlamda mağdur olmaması ve kentsel dönüşüm süreci ile elde edecekleri kentsel getirilerin görece yüksek olması için faaliyet göstermektedir. Bu çerçevede, arsa bedel tespitlerinde adil davranılması; takasla konut elde etmek isteyenlere yapılacak teklifin adil olması; takasla konut elde etmek isteyenlere ekonomik gücüne uygun faiz tekliflerinin verilmesi için gerekli girişimlerin yapılması ve ödenemeyecek tekliflerin getirilmemesi gibi talepleri ilgili makamlara iletmektedirler.

Ayrıca, dernek, belediye ve hak sahipleri arasındaki iletişimde eksiklikler olduğu, bu iletişim sürecinin sağlıklı bir biçimde işletilemediğini ve hak sahiplerinin kentsel dönüşüm süreci ile ilgili bilgilendirilmelerinde sıkıntılar olduğunu düşünmekte ve bu bilgilendirmenin yapılmasının, kentsel dönüşüme ilişkin süreçlere katılmak için bir gereklilik olduğunu düşünmektedir¹⁸. Bir tüzel kişilik olarak dernek, bu bilgilendirme taleplerini farklı platformlarda yeterli düzeylerde dile getirmektedir¹⁹.

Derneğin, mücadelesinde tekil davranan bir dernek olmaması, sivil toplum kuruluşları olarak ele alınabilecek meslek odaları ile, özellikle İnşaat Mühendisleri Odası ve Şehir Plancıları Odası'nın Adana Şubeleri ile kentsel ittifaklar kurulmuş olması, hak sahiplerinin elini güçlendirmektedir²⁰. Bu ittifaklar kapsamında, meslek odaları derneğin doğal bir teknik danışmanı gibidir. Meslek odalarının sağladığı teknik bilgi ile, taleplerini kamusal alanda sunma biçimleri gelişmekte ve bu sayede kamusal destek bulma olasılıkları arttırmaktadır. Genel olarak, dernek ve kurdukları ittifaklar, hak sahiplerinin kentsel dönüşüm sürecinde zarar görme olasılıklarını azaltan bir oluşumdur.

16 <http://www.haberler.com/insaat-muhendisleri-odasi-sinanpasa-hayalet-sehir-6857007-haberi/> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

17 <http://www.adanaulus.com/celikcan-ankaradan-umutlu-dondu.html#ixzz3I6ns7kdq> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

18 <http://www.adanahabermerkezi.com/guncel/yetkililere-kentsel-donusum-cagrisi-h22894.html> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

19 <http://www.yeniadana.net/haber/-muhtarlarimiz-demokrasinin-onemli-sembol-ifadeleridir-2562.html> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

20 <http://www.adanamedya.com/imosinanpasa-mahallesinde-vatandaslarla-gorustu-61582h.htm> (Son Erişim Tarihi: Ekim, 2015)

Sonuç

İçinde bulunduğumuz dönemde, Türkiye'deki kentler çok hızlı bir biçimde dönüşmektedir. Merkezi yönetim, kente yapılan yatırımların ulusal ekonominin sürdürülebilirliği açısından kritik önemde olduğunu düşündüğü için, bu hızlı dönüşümü desteklemektedir. Bu dönüşümün yasal arka planını kentsel dönüşüm projeleri oluşturmaktadır. Ancak bu hızlı dönüşüm içerisinde, kentsel dönüşüm projelerinin, dikkat edilmesi gereken tüm boyutları kapsamlı ve bütüncül bir biçimde ele aldığını söylemek olanaklı değildir. Mevcut örnekler ve bu örneklerle ilişkin yapılmış çalışmalar, kentsel dönüşüm uygulamalarında sosyal, ekonomik ve çevresel boyutların ihmal edildiği; kentsel dönüşümün salt fiziksel mekânın üretimine indirildiğini; önemli düzeylerde kentsel getirim yaratılmış olsa da, bu getirmenin adil dağıtımının başılamadığını göstermektedir. Ancak ihmal edilen bir diğer konu, katılım süreçleridir. Katılım konusu, bütüncül bir kentsel dönüşüm yaklaşımının önemini vurgulayan bazı çalışmalarda kentsel dönüşümün başarısı için önemli bir konu olarak sunulmaktadır.

Kentsel dönüşüm sürecinde katılım konusu, ilgili paydaşların, kentsel dönüşüme ilişkin talep, beklenti ve görüşlerinin sağlıklı bir biçimde derlenmesi ve değerlendirilmesi ile başarılabilir bir konudur. Ancak, paydaşların kentsel dönüşüme ilişkin talep ve beklentileri farklılaştığından, bu farklılıkları müzakere etmek (oylaşma), bu müzakerelerden yola çıkarak farklılıkları tek potada eritmek ve kamusal uzlaşmaya (oydaşma) ulaşmak görece zordur.

Kentsel dönüşüm süreçlerine katılım ile ilgili zorluk, öncelikle, paydaşların süreçler ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Paydaşların, özellikle, arsa ve taşınmaz sahiplerinin, kentsel dönüşümün nasıl bir kentsel çevre üreteceğini bilememesi ve bu hak sahiplerinin süreç içerisinde ekonomik mağduriyet yaşayıp yaşamayacağını belirsiz olması, söz konusu kişilerin kentsel dönüşüme nasıl yaklaşacaklarını belirlemelerini zorlaştırmaktadır. İnceleme konusu derneğin temel taleplerinden birisi olan kentsel dönüşüm sürecinin her aşaması hakkında belediye tarafından bilgilendirilme. Bu bilgi ve bilgilendirme eksikliğini aşılmasına yönelik bir taleptir ve bu talebin karşılanması, bu hak sahiplerinin kentsel dönüşüm konusunda daha sağlıklı pozisyon almasını olanaklı kılacaktır. Ancak bu bilgilendirmelerin yapılabilmesi için kentsel dönüşüm sürecinin şeffaf ve akılcı bir biçim yürütülmesi gerekmektedir. Adana örneğinde, bu sürecin şeffaf ve akılcı bir biçimde yürütüldüğünü söylemek olanaklı değildir. Sheraton Oteli ve Optimum Alışveriş Merkezi ile ilgili kısmi ve parçacı dönüşümlerin, alanın genelinden bağımsız bir biçimde ele alınması, kentsel dönüşüm için beklemede olan hak sahiplerinin beklentilerini artırmış ve bu artış belediye tarafından kontrol edilememiş ve yönlendirilememiştir. Alanda kentsel dönüşüm sürecinin tıkanmasının temel nedeni de bu kontrolsüzlük ve yönlendirme eksikliğidir.

Kentsel dönüşüm sürecinin şeffaf bir biçimde örgütlenmemiş olması, konunun farklı paydaşlar tarafından müzakere edilmesini de engellemekte, müzakereler gerçekleşse bile, müzakere sürecinin güçlü ekonomik çıkar gruplarından olan gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve yüklenici inşaat firmaları tarafından tahakküm altına alınma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Gerek belediyenin gerekse bu özel çıkar gruplarının kamuoyuna yansıyan söylemleri, zaman zaman, hak sahipleri ve kiracıları tehdit edici boyuta yükselmektedir. Belediyenin kentsel dönüşüm sürecini durdurması ve çıkar gruplarının kentsel dönüşüm süreci ile oluşacak kentsel getirimden en çok payı almak istemesi adına hak sahiplerini yanıltıcı söylemleri altında sağlıklı bir müzakere süreci işletmek olanaklı değildir. Katılım ve müzakere süreçlerinin sağlıklı bir biçimde işletilemediği durumda ise, kamusal bir uzlaşmaya ulaşmak çok olanaklı değildir. Ancak inceleme konusu dernek, sesini duyuramayan hak sahiplerinin taleplerini daha güçlü bir biçimde uzlaşma platformlarına sokmaya başlamıştır. Hak sahipleri adına gerçekleştirilen bu olumlu faaliyet, bu derneği başka bağlamlar için iyi bir örnek haline getirmektedir. Bu çerçevede, bu ve benzeri derneklerin sayısının artmasının, kentsel dönüşüm süreçleri ile ortaya çıkabilecek mağduriyetlerde bir azalma yaratabileceğini söylemek yanlış olmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akkar, Z. M., (2006), “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama Dergisi*, 2006(2), 29-38

Ataöv, A. ve Osmay, S., (2007), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel bir Yaklaşım“, *METU JFA* 24(2), 57-82

Levent, T., (2015a), “Urban Regeneration in Turkish Context: An Evaluation through the Regulations and Legal Frameworks”, *Planning, Law and Property Rights Conference*, 25-27 Şubat 2015, Volos, Yunanistan

Levent, T., (2015b), “Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme: Adana Örneği”, *Adana Kent Sorunları Sempozyumu 3 22-23 Mayıs 2015 Bildiriler Kitabı*, Adana, 93-113

Roberts, P., (2000), “The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration”, içinde Roberts, P. Ve Sykes, H. (editörler), *Urban Regeneration: A Handbook*, Sage Publications, London, 9-36

Türel, A., Osmay, S., Güvenç, M., Ataöv, A. ve Akkar, M., (2005), İstanbul Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışmaları, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

Uzun, C. N., (2006), “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, *Planlama Dergisi*, 2006 (2), 49-63

7B. OTURUM - 7 KASIM 2015
KENTSEL/KIRSAL ALANLARIN DEĞİŞİMİ, DÖNÜŞÜMÜ
Oturum Başkanı: **Melda ONUR**

Mersin Çay-Çilek-Özgürlük Mahalleleri Örneğinde
Kentsel Dönüşümün Üç Uğrağı: Müdahale-Mücadele-Muhayyele
Yrd. Doç. Dr. Bediz Yılmaz - Dr. Ayşe Banu Şen

Çelişen Çıkarlar ve Yerel İktidar Mücadelesinin Kentsel Mekâna Etkileri:
Erzurum Örneği
Yrd. Doç. Dr. Doğan Dursun

Neoliberal Kentsel Yapılanma ve Uzlaşma:
Karaköy'ün Nezihleşmesi (*Gentrification*) Örneği
Tomris Özge Gökşen

Yerel Yönetimlerin Mekâna Totaliter Müdahale Biçiminin Yarattığı Riskler:
Sahabiye “Yok Etme” Projesi
Araş. Gör. Ayşe Erkara - Yrd. Doç. Dr. Ceyhan Yücel

MERSİN ÇAY-ÇİLEK-ÖZGÜRLÜK MAHALLELERİ ÖRNEĞİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN ÜÇ UĞRAĞI: MÜDAHALE-MÜCADELE-MUHAYYELE

Yrd. Doç. Dr. **Bediz YILMAZ**

Mersin Üniversitesi, İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

Dr. **Ayşe Banu ŞEN**

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD

Giriş

Türkiye’de özellikle 2000’lerin ortalarından itibaren Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), dönüşüm ve dönüşüm politikaları konusu sıkça gündeme gelen ve tartışılan bir konu olmuştur. 2003 yılından sonra Adalet ve Kalkınma Partisinin (AKP) tek başına hükümet kurmasıyla TOKİ’nin konut sektörünün en önemli ve güçlü aktörü haline geldiği söylenebilmektedir. TOKİ’nin 2012 Yılında yayınladığı raporda belirttiği 1 milyon konut hedefini 2015 yılında arttırması, 2003 yılından 2023 yılına kadar 1.200.000 konut üretmeyi hedeflemesi de (TOKİ, Faaliyet Özeti) inşaat konusunda ne kadar büyük bir sektörden bahsedildiğini göstermektedir.

Neo-liberal politikaların daha derinden hissedildiği 2000’li yıllarda AKP’nin iktidarıyla beraber neo-liberal politikalara dair uygulamalar hız kazanmıştır. Özal ile başlayan özelleştirme, yerel yönetimlerin gelirini ve yetkilerini arttırmaya yönelik süreçler AKP döneminde de devam etmiştir. Bu süreçler içerisinde belediyelere de, konut ve arsa rantından daha çok pay elde etmeleri amacıyla, konut ve arsa üretmek ve özel sektörle bu konuda işbirliği yapma konularında önemli yetkiler verilmiştir (Karasu, 2009: 257). İçinde bulunduğumuz bu dönemde, hükümetin politika belgelerinde de yer alan konut *üretimi*, *düzenli kentleşme* ve *yaşam kalitesinin artırılması* hedeflerine ulaşmak amacıyla kurumsal ve yasal düzenlemeler yapılarak, toplu konut ve kentsel dönüşüm projelerinin önünü açılmıştır (Yılmaz, 2015).

Bu kapsamda 2004 yılında TOKİ kuruluş kanununa uygun olarak tekrar Başkanlık'a bağlanmış; arsa ve konut üretimi süreci TOKİ çatısı altında toplanmıştır. Bir yandan kentsel yenileme-gecekondu dönüşümünün önünü açacak yasal düzenlemeler yapılırken, diğer taraftan da ceza kanununda yapılan düzenlemelerle gecekondu ve kaçak yapılaşmanın önüne geçilmesi hedeflenmiştir. TOKİ 2003 yılından bu yana gerçekleştirilen kurumsal ve yasal düzenlemeler, sunulan muafiyetler sonucunda arsa ve konut üretiminde baş aktör, hatta neredeyse kural tanımaz bir "kadir-i mutlak" haline gelmiştir. Süreç içerisinde, barınma sorununu gecekondulaşma ve konut yetersizliği olarak belirlemiş olan devlet tarafından, çözümün toplu konut inşası olduğu inancıyla mali kaynak yaratılması ve konut sektörünün kredilerle desteklenmesi görevleri bulunan TOKİ'ye 2003 yılında kanunda yapılan değişikliklerle yeni görevler verilmiştir. Böylece TOKİ'yi konut üretip satarak konut üretim sürecine doğrudan giren bir aktör haline getiren bu yasaların kapsamı kısaca, konutla ilgili şirketler kurmak ve var olan şirketlere ortak olmak, bireysel ve toplu konut kredisi vermek, kentsel dönüşüm projelerini kredilendirmek, konut, altyapı ve sosyal donatı projelerinin özel hayata geçirmek olarak sayılabilir. TOKİ'ye kentsel dönüşüm projeleri geliştirip uygulayabilme görevi 2004 yılında yapılan yasa değişikliği ile verilmiştir (Çoban, 2012:97).

2004 yılından beri TOKİ'nin planlama yetkileri ve konut üretimini düzenleyici rolleri çıkarılan kanunların bazıları: 4767; 4864; 4964; 4966; 5104; 5162; 5229; 5234, 5327; 5273; 5609 numaralı kanunlardır (Penpecioglu, 2011: 67). Bu yasaların son derece otoriter, tepeden inme, muğlak, ucu açık yazılmış, minör aktörlerden çok merkezi yönetime olağanüstü yetkiler sağlayan yasalar oldukları vurgulanmalıdır (Kuyucu, 2012). Bütün bu yasal düzenlemelerin en kapsamlısı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca hazırlanan, "Dönüşüm Alanları Hakkında Yasa Tasarısı"dır. Tasarı ile belediyelere, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait alanlar dışında, her alanı "kentsel dönüşüm" alanı ilan etme yetkisi verilmektedir. Çevre, orman, sit, çevre koruma, milli parklar, Boğaziçi ve toprak koruma amaçlı 13 kanunu uygulayan bakanlıkların yetkileri, kentsel dönüşüm konusunda, yalnızca "görüş bildirmek" ile sınırlandırılmaktadır (Karasu, 2009: 260). Demirdizen (2015: 459), TOKİ'nin 2003'ten bu yana geçirdiği dönüşümü şu şekilde özetlemektedir:

"Başlangıçta TOKİ Türkiye genelince gecekondu alanlarının dönüşümüne yönelik olarak yalnızca finansal kolaylıklar sağlayan bir kurum olarak öngörülmüş iken, kısa zamanda bu yetki gecekondu alanlarındaki dönüşüm projelerinin geliştirilmesi ve inşaat işlerini de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Buna ek olarak depremle ilgili dönüşüm projelerinin de 2008 yılında TOKİ yetkileri arasına katılmasıyla birlikte, TOKİ'nin bugünkü kentsel dönüşümle ilgili geniş yetkilerinin kapsamı oluşmuş olmaktadır."

Demirdizen, yasal olarak sınırları kesin çizgilerle tanımlanmış bir kavram olan "gecekondu" ile son derece esnek sınırları olan bir kavram olan "depremle ilgili dö-

nüşüm” arasında büyük bir fark olduğunu ve bunu takip eden yıllarda “afet riski”nin hayli geniş bir çerçevede yorumlandığını belirtmektedir (*aynı yer*).

Büyük ölçekli kentsel projelerinin çoğunluğu kentsel dönüşüm alanı olarak açıklanan alanlarda ya da ayrıcalıklı yapılaşma hakkı tanınan alanlarda yaşama geçmektedir. Burada temel amaç yapıyı çevrenin maksimum ekonomik getiriyi sağlayacak şekilde yeniden üretilmesidir (Penpecioglu, 2011: 69). Kamu idaresi tarafından TOKİ öncülüğünde yapılan kentsel dönüşümün, kentsel toprakların değişim değeri doğrultusunda yapıldığı yani rant yaratıldığı, TOKİ'nin belediyelerle anlaşarak ya da anlaşmaya gerek duymadan, tek merkezden, toplu konuttan çok kentsel dönüşüm projelerini destekleyen bir kuruluş haline geldiği belirtilmektedir (Tavşanoğlu, 2012). Bu yeniden üretimler dolayısıyla kentsel alanlardaki kullanım ve mülkiyet hakları alt gelir gruplarından üst gelir gruplarına doğru ve kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru transfer edilmektedir (Karasu, 2009: 259). Farklı ülkelerde daha önce örnekleri inşa edilmiş ve yaşanan problemler nedeniyle, dünya genelinde terk edilmiş sosyal konut tipolojisi, Türkiye'nin tüm kentlerinde hızla yükselen konut bloklarında uygulanarak pek çok yönüyle ele alınması gereken bir kentsel dönüşüm sorunsalı meydana getirmektedir (Yılmaz, 2009: 153).

Kentsel dönüşüm projeleri, gecekonduların ticarileşmesi sürecindeki en son nokta olarak da açıklanabilmektedir. Bu projelerde çoğu zaman kent içinde kalan gecekonduların yıkılıp yerine lüks konutların yapımı amaçlanmaktadır. Mersin örneğinde de görülebileceği gibi bu tür projelerin sadece kent merkezine yakın gecekonduların altyapısız kaderine terk edilmesi sosyal adalet ve toplum vicdanı ile bağdaşır nitelikte değildir. Gerçekte yaratılan plansız ve altyapısız, kentin ortasında, her türlü lükse sahip, kentten ayrılmış, ayrıcalıklı alanlar yaratılmaktadır (Karasu, 2009: 259). Ruşen Keleş tarafından Cumhuriyet gazetesinden Leyla Tavşanoğlu'na “Hasılat Paylaşımı” kavramı ile açıklandığı gibi konut zengin için yapılır, kazanılan parayla orta ve dar gelirliye yönelinir mantığı sürdürülmektedir (Tavşanoğlu, 2012). Sağladığı kredi olanaklarıyla da müteahhitlerin büyük ölçekli konut projeleri yapmasına fırsat verilen, hızlıca inşa edilen bu konutlardan duyulan memnuniyet ve şikâyetlerin incelenmesi TOKİ'nin ‘sosyal devlet’ argümanı ile sağladığı hizmetlerini incelemek içinde büyük önem arz etmektedir.

TOKİ uygulamalarından yararlanma hakkının, imar ve gecekondularıyla elinde tapu ya da tapu tahsis belgesi olan hak sahiplerinde olması kiracı olan birçok kişinin barındıkları konutları da yitirmesine de sebep olmaktadır. Hak sahiplerinden de projenin uygulanmasıyla konut sahibi olacak olanların birçoğunun, sabit bir gelire sahip olmaması, önemli bir borcun atında ezilmelerine sebep olmaktadır. Kuyucu'nun altı maddede tartıştığı sosyal konutun ilk maddesi olan “sosyal konuta

ulaşılabilirliğin” TOKİ sosyal konutlarında sağlanamadığı gözlenmektedir: ulaşılabilirlik (*affordability*-satın alabilme); konut sahibi olabilme konusunda hakların eşit, adil olması, fiyatların ulaşılabilir olmasıdır (Kuyucu, 2012).

Bir diğer sorun evlerin büyüklüğüdür. TOKİ tarafından 45-60 metrekairelik daireler inşa edilmekte, ancak genelde hane nüfusunun yüksek olması nedeniyle aileler bu konutlara sığmamaktadır. Dönüşüm projelerinde kiracıların da herhangi bir söz hakkı bulunmaması, hak sahiplerinden de projenin uygulanmasıyla konut sahibi olacak olanların birçoğunun, sabit bir gelire sahip olmaması, önemli bir borcun altında ezilmelerine sebep almaktadır. Ödeme gücü yanında, geniş aile yapısına sahip gecekondu bölgesinde oturanların inşa edilen tek tip apartman dairelerine sığmaması, apartman yaşamının hane halkının alışkanlıkları ile de uyumsuzluğu, düşük inşaat kalitesi gibi sebeplerle konut sakinleri bir süre sonra konutlarını satarak ya da kiraya vererek kentsel dönüşüm alanını terk etmektedirler (Pérouse, 2013: 86).

Bunun yanı sıra, her ne kadar toplu konut projeleri, TOKİ tarafından “barınma ihtiyacını yanında, sağlık, eğitim ve dinlenme ihtiyaçları için gerekli donatıları da düşünülmüş, sosyal açıdan bütünleşmiş, parkları, bahçeleri, çevre düzeni, spor, dinlenme ve eğlence tesisleriyle insanlara çağdaş yaşam olanakları sunan yerleşimler” şeklinde tanımlansa da (Sosyal donatılar, 2014) içinde birçok sorunu da barındırmaktadır. TOKİ ile ilgili yapılan anketlerde yapı kalitesi (su ve rüzgâr sızdırması, yalıtım, işçilik ve malzeme kalitesizliği), yerleşim alanlarında yeşil alan, çevre düzenlemesi ve oyun alanları ile satın almada yaşanan sorunlar anketlerde karşılaşılan ilk üç sorundur. Araştırmalar TOKİ sakinlerinin güvenliği, sosyal imkanları, çevre düzenlemesi ve fiziksel şartları uygun konutlarda oturmak istediğini göstermiştir (Karakurt ve Fırat, 2012; Karasu ve Gültekin, 2012). TOKİ konutlarına yerleştikten sonra konutunu satmayı/kiralamayı hâlâ ikamet eden aile sayısı ortalama %5 ile sınırlı kalmıştır (Pérouse, 2013). Konut sahipleri büyük oranda dönüşüm alanını terk etmekte ve kentin dışındaki arsa ya da konutları tercih etmektedirler. Bu durum, göçle kente gelmiş olan yoksul sınıfın yeniden yerinden edilmesi olarak da kısaca açıklanabilmektedir.

Bu çalışmada, Mersin’deki kentsel dönüşüm macerasını, Kolokyum’un ana teması doğrultusunda üç başlıkta ele alacağız. İlk olarak, TOKİ eliyle Mersin’de Çay, Çilek Özgürlük Mahalleleri özelinde kentsel mekâna yapılmaya çalışılan müdahalenin çeşitli aşamalarını inceleyeceğiz. Ardından odağımızı, başta Akdeniz Belediyesi olmak üzere çeşitli kentsel aktörlerin geliştirdikleri mücadele araçlarına ve bunların TOKİ’nin müdahale stratejisinde yol açtığı değişimler üzerine kaydıracağız. Son olarak ise, gecekondü dönüşüm projesi kapsamında kilit bir rol oynaması planlanan ATAŞ yerleşkesinin, davanın kazanılması sonrası nasıl bir mekânsal muhayyeye konu olacağını tartışacağız.

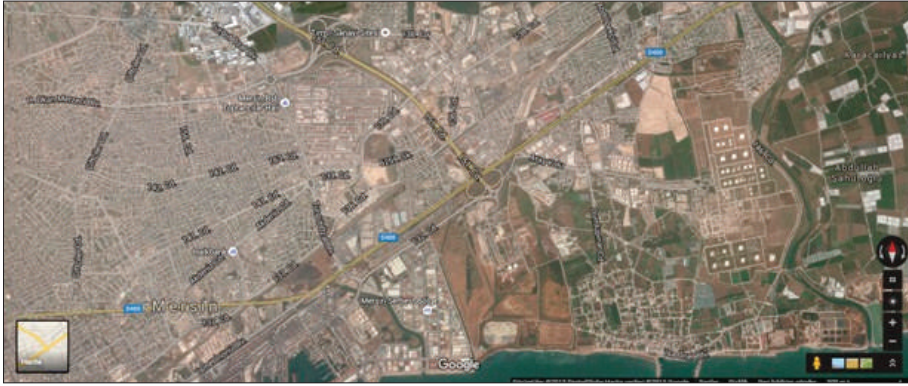
Müdahale ve Mücadele Sarmalı: TOKİ'ye Karşı Akdeniz Belediyesi

Mersin’de kentsel dönüşüm oldukça dalgalı bir seyir izledi denilebilir. Bu konunun kentin gündemine girmesi, TOKİ ile Mersin Valiliği, Mersin Büyükşehir Belediyesi (CHP) ve Akdeniz Belediyesi (o dönemde CHP) arasında Çay-Çilek-Özgürlük mahallelerindeki alanlar için “Mersin Akdeniz Kentsel Yenileme (Gecekondu Dönüşüm) Projesi”ne ilişkin bir ön protokolün 6 Mart 2008 tarihinde imzalanmasıyla oldu. TOKİ’nin Mersin’e “artık Mersin de çağdaş bir görünüm kazanacak”, “siz istediniz biz geldik” sloganlarıyla kentin kamuoyuna duyurduğu proje, kentin merkezdeki dört ilçesinden en doğuda ve en yoksul olan Akdeniz ilçesinin, o dönemde en doğusunda yer alan bölgedeki üç mahallede yapılacaktı. Söz konusu bölgenin iki önemli özelliği bulunmaktadır: birincisi, bu mahalleler birbirine komşu olup Mersin-Adana karayolu boyunca yer tutmuş sanayi alanlarına -özellikle de limana ve Serbest Bölge’ye- bitişik emekçi yerleşimleridir; ikincisi, 1990lardan itibaren yoğun bir şekilde yaşanan zorunlu iç göç dalgasıyla oluşmuş ve nüfusunun ezici çoğunluğu Kürt olan mahallelerdir. Protokol metninde “gecekondu ve çarpık yapılaşma alanlarının tasfiye edilerek” TOKİ tarafından konut yapımı yolu ile çağdaş standartlarda kentsel bir alan oluşturulmasının amaçlandığı belirtiliyordu. TOKİ’nin basın açıklamasında verilen bilgiye göre, bu proje kapsamında, proje alanlarında yaşayan hak sahiplerine mevcut durumları esas alınarak yine kendi bölgesinde konut veya ticarethane edindirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle, alanda bulunan hak sahiplerine ait yapılar yıkılmadan boş alanlarda konut üretimi planlanmıştır.

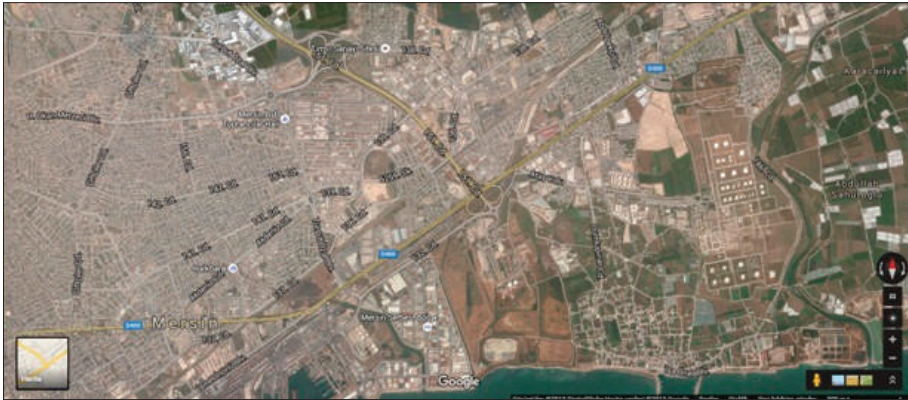

Harita No. 1: Mersin metropoliten alanı

Mersin Çay-Çilek-Özgürlük Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşümün Üç Uğrağı: Müdahale-Mücadele-Muhayyele

Harita No. 2: Akdeniz ilçesinin merkez-doğu kesimi

Harita No. 3: Kentsel Dönüşüm kapsamına alınan bölgeler ve ATAŞ yerleşkesi kuzey kesimi

Protokolün imzalanmasını takip eden haftalarda konu Akdeniz Belediye Meclisi'nin gündemine geldiğinde, muhalif partilerden DTP'ye mensup meclis üyeleri, konunun kendilerinde yarattığı rahatsızlığı da dışavuran bir muhalefet şerhi verdiler. Belediye Meclisi kentsel dönüşüm gündemiyle toplantı yapar ve yetkileri Başkan'a devretmeyi oylarken, dışarıda protesto eylemleri sürmekte, “Tandıra kalkan eller kırılсын”, “Canımızdan vazgeçeriz, evimizden vazgeçmeyiz” ve “İkinci bir göç yaşamak istemiyoruz” yazılı dövizler dikkat çekmekteydi. DTP'li meclis üyelerinin meclis toplantısındaki muhalefet ifadeleri şöyleydi (Gİ, 06/05/2008):

“Projenin altında başka şeyler olduğunu düşünüyoruz. On binlerce insanın kaygısı giderilmeden böyle bir proje hayata geçirilemez. Encümen kararında Çay-Çilek-Özgürlük mahalleleri için ‘tasfiye’ kelimesi kullanılıyor. Tasfiyenin anlamını hepimiz biliyoruz. Yok etmek, yerinden etmek, temizlemek anlamlarına geliyor. Projede mahalle sakinlerinin haklarının korunup korunmayacağı konusu muğlak.”

“Bu 3 mahalle projenin ilk etabında yer alıyor, ikinci etapta da Güneş, Şevket Sümer, Hal ve diğer Kürt nüfusun ağırlıklı olduğu mahalleler yer alıyor. İmzalanan protokolde adı geçen mahallelerde konut yapılacağı yönünde ifadeler yer almıyor. Bu mahallelerdeki yapılanmayı gecekondular evler, sac tip evler diye düşünüyorlar, oysa buradaki evlerin yüzde 80’i 2-3 katlı ve tapulu evlerdir.”

Bu ilk imzalanan protokolde, proje kapsamındaki Özgürlük mahallesi sınırları içinde yer alan Tırmıl mevkiinde, mülkiyeti Belediye’ye ait olan bir alanın TOKİ’ye verilmesi ve burada stok konutlar yapılması öngörülmekteydi. Söz konusu toplantıda, CHP’li Başkan oluşan eleştirilere şu şekilde karşılık veriyordu (Gİ, 06/05/2008):

“Bu bir deneme, ön çalışmadır. Kentsel dönüşüm projeleri hazine arazileri üzerinde uygulanır. TOKİ yetkilileri Mersin’e gelecek, bizler de mahalle sakinleri ve muhtarlarla buluşacağız. Bu iş vatandaşa rağmen yapılmayacaktır. Çünkü bu mahallelerdeki araziler hazineye değil, vatandaşlara ait araziler.”

AKP’li bir meclis üyesi ise şöyle diyordu (Gİ, 06/05/2008):

“Proje özünde güzel bir projedir, ancak varsa hatalar birlikte düzeltelim. Buraları hazine arazisi değil, tapulu yerler. Sizin, mahalleli insanların rızasıyla yapılabilecektir. Önce Tırmıl’daki araziye 500-1000 adet konut yapılacak. Sonra mahallelere gidilip insanlarla anlaşılacak. İnsanlar kabul ederse, gelir yerleşirler, etmezlerse değil Vali, ferihşahı bile gelse, hiç kimse hiçbir şey yapamaz.”

DTP’li üyelerin şerhi de şu şekildeydi (Gİ, 06/05/2008):

“Belediyemiz sınırları içerisinde bulunan Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerinde 6.700.000 metrekarelik alanı kapsayan ve yaklaşık 10 bin konutun bulunduğu alan üzerinde yapılması öngörülen ‘Kentsel Dönüşüm Projesi’ kapsamında Çay, Çilek ve Özgürlük mahallelerini ‘tasfiye’ etmeyi hedefleyen ve tasfiye edilmesi düşünülen mahallelerin yerine ne yapılacağı belirlenmeyen, mahalle sakinlerinin haklarının korunup korunmayacağı konusunun muğlak kaldığı projenin içeriğinin kamuoyunca tartışılmadığı ve projenin arka planında neler olduğunun bilinmemesi, projeye ilişkin kaygılarımızı arttırmaktadır. Bu proje, insanların iradeleri dışında dayatmacı bir mantıkla yapılmak istendiğinden, modern kentleşme adı altında ilgili mahallelerde yine bir ‘göç’ dalgasının gündeme geldiğini görmek gerekiyor. İnsanların yaşama biçimlerini üretimle olan ilişkileri belirler. İnsanlara eğitim, sağlık ve sosyalleşme alanlarında gerekli hizmetleri götürmeden, salt TOKİ konutlarıyla modernleşmeyi yakalamak da mümkün olmayacaktır.

Sonuç itibarıyla bu mahallelerde yaşayan yüz binlerce küçük esnaf mağdur olup işsiz kalacak, stok konutlarla ve söz konusu gerçek konutların bitmesi süreci içinde binlerce çocuk okullarından olacak. Dolayısıyla her zorunlu göç, çocuklar üzerinde bir travma etkisi yaratacaktır. Tüm bunları değerlendirdiğimizde halkın yararına bir şey olmadığından, binlerce ailenin ve esnafın mağdur edileceğinden, bu dosyaya şerh koyuyoruz, itiraz ediyoruz.”

Bu şerhe rağmen yapılan oylamada kentsel dönüşüme ilişkin madde oy çokluğuyla kabul edildi. Görüldüğü gibi, kentsel dönüşüm kente ilk giriş yaptığı andan itibaren eleştirilerle ve muhalefetle karşılaştı, bunun en önemli nedeni de seçilen bölgeydi. TOKİ, bu bölgeyi seçmelerindeki esas gerekçe olarak kentin doğu girişindeki bu yerleşim alanının “çağdışı kalmışlığını” ve TOKİ eliyle “çağdaş standartlarda konutlar yaratılmasına duyulan ihtiyaç” olarak ifade etmişlerdi. Bunun yanı sıra bir diğer gerekçe de, kentin gündendüne büyüyen liman ve lojistik faaliyetleri için duyulan yer ihtiyacı olarak belirtiliyordu.

Proje, ilk gündeme geldiği andan itibaren kentte çok çeşitli tepkilere yol açtı. Bunları anlayabilmek için, seçilen bölgeye biraz daha yakından bakmak gerekir. Akdeniz ilçesi Mersin’in tarihi kent merkezini, liman, Serbest Bölge ve irili ufaklı çoğu sanayi tesisini de içine alan, bilhassa 90lardaki zorunlu göç sonrasında hızla doğu istikamete doğru genişlemiş ve güneydeki tarihsel olarak çoğunlukla Arap Alevi nüfusun ikamet ettiği tarımsal bölgeyi de kapsayan bir merkez ilçesidir. Kentsel yenilemeye konu olan üç mahalle, ilçenin (ve şehrin) Adana çıkışının iki tarafında yer alır; ağırlıklı olarak emekçi Kürt nüfusu barındırır, kentin Batı ilçelerindeki yüksek katlı yapılaşmanın aksine 2-3 katlı müstakil yapılara ve zengin bir sosyal hayata (tandırılar, taziye evleri, sokak düğünleri...) evsahipliği yapar. Protokolün imzalanmasının ardından, bazı kesimler bu gelişmeyi kentin bu “gelişmemiş”, “çarpık”, “göçle gelen ve bir türlü kent hayatına entegre olamayan nüfusu”nun ikamet ettiği bölgesinin nihayet “modern” bir çehreye kavuşmasının işareti olarak selamlarken, iş çevreleri de ekonomik gelişmenin önünün açılması olarak yorumluyordu. Gelişmeden rahatsızlık duyan kesimlerin hissiyatı ise kaynağını iki nedenden alıyordu: kendisini daha çok demokrat, sosyalist ve emekçilerin yanında tanımlayan kesim bir kesim projenin bariz bir rant kaygısı taşıdığını düşünüyor, ekonomik çıkar uğruna insanların yerinden edilmesine karşı çıkarken, Kürt çevrelerinin önemli bir kısmı ise projenin görünüşteki modernleşme ve ekonomik çıkar kaygılarının ardında yatan esas gerekçenin siyasi olduğunu, amacın bölgedeki Kürt nüfus yoğunluğunu dağıtmak olduğunu söylüyordu. Nitekim 1990’lar boyunca zorunlu göçle Mersin’e yerleşmiş Kürt nüfusun sözcüsü konumundaki Akdeniz Göç-Der açıklamalarında, bu yapılanın zorunlu göç sürecini yaşamış bir halkın ikinci bir zorunlu göçe maruz bırakılması olduğunu ve bu ikinci yerinden edilmeye Kürt halkının kesinlikle boyun eğmeyeceğini duyuruyordu. Bu

rahatsızlıklar üzerine TOKİ başta olmak üzere bu KD projesini hararetle sarılan kişi ve kurumlar, genel olarak kentsel dönüşüm, özel olarak da Çay-Çilek-Özgürlük projesini kent kamuoyuna daha iyi anlatabilmek için harekete geçtiler. İlk olarak 28 Mayıs 2008 tarihinde, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nda TOKİ yetkilileri bir bilgilendirme toplantısı yaptı ve burada, Mersin'de büyük bir kentsel yenileme ihtiyacı olduğundan ve TOKİ'nin bu kente gelişinin çok geciktiğinden bahisle, sözkonusu yaşam alanlarının çağdışı olduğunu ve derhal temizlenmeleri gerektiğini ifade ettiler.

Mersin'de başlatılan bu ilk KD hamlesini tanımlayacak en iyi terimler, sanırız ki "belirsizlik" ve "sürünceme" olacaktır. İlk tanıtımlar ve toplantılardan sonra, uzunca bir süre herhangi bir gelişme olmadı, ve bu "atak-kontratak-sessizlik" döngüsü 2008'den bu yana bir kaç defa yenilendi. Bunda, Doğu-Güney Doğu bölgeleri dışındaki tek BDP/HDP belediyesinin bu ilçede yer almasını da sağlamış olan Mersin'in kendine özgü sosyal ve siyasi yapısının büyük rolü vardır. Her ne kadar, muhtemelen siyasi nedenlerle KD için ilk düşünülen bölge yoğun Kürt nüfusunun ikamet ettiği bölgedeki üç mahalle olsa da -ve iktisadi gerekçelerin de burası için öne sürülmesi mümkün olmuş olsa da-, burada böyle bir projeyi hayata geçirmek kentin kendisini de aşan iç siyasi dengeleri açısından hiç de kolay değildir. Nitekim, görüştüğümüz kişilerden, 2009 seçimleri sonrası Belediye yönetimini devralan DTP (daha sonra BDP) kadrosunda yer almış bir kişi (bundan böyle A. olarak anılacaktır), kendileri yönetimi ele geçirmeseydi de sözkonusu üç mahallede herhangi bir KD yapılmasının mümkün olmayacağını ifade ediyor: "Yönetim CHP'de kalsaydı da o mahallelere girip KD yapamazlardı, o zaman mahalledekiler ve tüm halkımız buna karşı dururdu. Ama yönetim bizde olunca biz belli bir muhalefet yürüttük ve halk da bize güvendi." (A. ile görüşme, 07/10/2015)

Bu durum bir diğer açıdan da KD mücadeleleri içerisinde özgün bir tutmaktır; zira, diğer KD karşıtı mücadelelerde, TOKİ, ilçe belediyesi üzerinden projesini yürütmekteyken, mücadelenin hedefinde bu belediyeler yer almaktaydı. Bir başka deyişle, TOKİ doğrudan vatandaşla karşı karşıya gelmemekteydi. Mersin vaka-sında ise, Belediye'nin de bu projeye karşı tavır almasıyla işin seyri değişmiş oldu. Bunu yazımızın ilerleyen bölümlerinde süreci anlatırken detaylandıracağız.

2009'da Belediye yönetiminin DTP'ye (bu partinin kapatılması sonrası BDP) geçmesinden sonra, ilk etapta KD projesine yönelik muhalif bir tavır oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Bunda kent içindeki özellikle inşaat sektöründe faaliyet gösteren kişi ve firmaların bu projeden belli bir rant beklentisi içinde olması ve gerek kent kamuoyunda gerekse de Belediye üzerinde bu yönde baskılar kurmasının etkisi vardı. Bu anlamda, Akdeniz Belediyesi Kent Konseyi'nin 2010 yılı başlarında kurulması ve genel sekreterliğine de KD hakkındaki olumlu görüşlerini saklamayan bir müteahhitin getirilmesi düşündürücüdür. Hemen hemen aynı za-

manlarda Belediye 2008 protokolüne tarihi kent merkezinde yıpranmış tarihi yapı stoğunu da büyük ölçüde barındıran mahallelerden Kiremithane'nin de dahil edilmesi yönünde bir ek protokol imzalanmasını sağladı, böylece KD'den etkilenecek mahalle sayısı dörde çıkmış oldu¹.

Görüşüğümüz yetkililer,Belediye'nin KD'ye yönelik tavrındaki kırılmanın 2011 yılının Ekim ayında TOKİ'nin Valilik bünyesinde yapılan bir toplantıyla projenin detaylarını taraflarla paylaşması sonrasında ortaya çıktığı ifade ettiler:

“Başkanımız [Fazıl Türk] ilk başta KD'ye tam olarak karşı değildi, mahallelerdeki yapı stoğunu düzenleneceğini ve ortaya çıkan ranttan halkın da faydalanacağını düşünüyordu. Ne zaman ki TOKİ projesini anlattı, mahallelerde yaşayan insanların evlerinden çıkarılacağını anladı, o zaman ‘Ben halkımı mağdur ettirmem’ diyerek projeye karşı oldu.” (B. ile görüşme, 10/07/2015)

“En başta kimse de, biz de dahil, pek bilmiyorduk KD nedir, nasıl uygulanır... Belediyeye yakın sermaye sahipleri bunun için ciddi baskılar yapıyordu. Sonra araştırdık gördük ki TOKİ'nin projesi tam bir rant projesi ve halkı da tamamen mağdur eden bir proje. Buna karşı durma kararı aldık kendi içimizde ve Başkanımız da tüm yönetimimiz de bunun gereklerini yerine getirdiler.” (A. ile görüşme, 07/10/2015)

Bundan sonraki mücadele sürecinde, Belediye,başka fazlaca örneğini görmediğimiz, yıllar sürecek bir eylemler dizisine girişti. Kanımızca bu mücadeleyi benzersiz -ve neticede de başarılı- kılan üç unsur bulunmaktadır: (1) uzmanların görüşüne başvurulması, saha çalışmaları, çeşitli kesimlerle farklı nitelikte toplantılar; (2) yargı yolunun etkin kullanılması, (3) siyasi değil sosyal boyuta vurgu yapan bir muhalefet. Şimdi bu unsurları kısaca ele alalım.

Belediye, kendi ifadesiyle “katılımcılık ilkesi çerçevesinde”, TOKİ'nin projeyi teslim etmesini takiben ilk olarak bu projeyi değerlendirmek amacıyla STKlar, Mersin Büyükşehir Belediyesi, Mersin Üniversitesi'nden konunun uzmanları, TMMOB temsilcileri(Şehir Plancıları Odası, Mimarlar Odası, Harita Mühendisleri Odası, Çevre Mühendisleri Odası, İnşaat Mühendisleri Odası)katılımının sağlandığı bir toplantı gerçekleştirmiştir.Katılımcılar tarafından TOKİ projesinin uygulanabilir olmadığı, bu sebeple de Akdeniz Belediyesi bünyesinde bir çalışma grubunun oluşturularak halkın katılımının sağlandığı yeni bir alternatif proje hazırlanması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Akdeniz Belediyesi bünyesinde, mimar, şehir plancısı, istatistikçi, jeoloji mühendisi, inşaat teknikeri, harita mühendisi, sosyolog, peyzaj mimarından oluşan 10 kişilik proje ekibi oluşturulmuş ve proje hazırlığına ilk olarak anket çalışması ile başlanmıştır. Proje ekibi tarafın-

1 İlerleyen yıllarda, 2015'in yaz aylarında yeni bir KD hamlesi bu bölgeden başlatılacaktır.

dan yapılan anket çalışması, Akdeniz Belediyesi'nin alternatif proje çalışmasına yön vermek, temel oluşturmak, halkın, fiziksel-sosyolojik-psikolojik-kültürel ve ekonomik durumunu ölçmek, TOKİ yapıları, sağlıklaştırma, yeni yapılacak yerleşim alanları ve kentin planlanması gibi konularda belediye ve hükümetin hizmetleriyle ilgili önerilerini ve isteklerini tespit etmek amacıyla "yüz yüze anket yöntemi" kullanılarak Çay Mahallesi'nde 202 vatandaşa görüşülerek yapılmıştır. Anketten çıkan önemli bulgular şunlardır (Özel ve Eker, 2012)

- Görüşülen kişilerin % 87'si göç sonucu gelmiş olup, % 13'ü burada doğmuşlardır;
- Göç edenlerin % 94'ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan, % 6'sı diğer illerden göç etmiştir ve göç edenler ortalama 25 yıl önce buraya yerleşmiştir;
- Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 33, ilköğretim mezunlarının %39, lise mezunlarının oranı ise % 6'dır;
- Kadınlar ağırlıklı bir oranda ev hanımıdır, erkekler ise % 61 oranında serbest olarak çalışmakta olup işsiz veya yaşlılık vb. durumlardan dolayı çalışamayanların oranları yaklaşık % 23 civarındadır;
- Ortalama aile büyüklüğü 6'dır;
- % 99'unun arsa tapusu bulunmaktadır;
- Mahalleden ayrılma isteği % 7 olarak tespit edilmiştir;
- % 94'ü TOKİ yapıları hakkında, yaşam tarzlarına uygun olmaması ve apartman hayatını istememeleri gerekçeleriyle, bir kısmı kalabalık ailelere uygun olmaması, göçe zorlayacağı, küçük olması, gelir durumuna uygun olmaması, komşuluk ilişkilerinin bozulacağı gibi nedenlerle olumsuz düşündüğünü belirtmişlerdir; % 6'sı ise bir kısmı TOKİ yapıları hakkında, hakkının verilmesi durumunda düşünebileceğini, bir kısmı da TOKİ evlerini beğendikleri gerekçesiyle olumlu yanıt vermiştir.

Ankette görüşülen kişiler Belediye'ye de belli bir görev atfetmektedir, zira anket sonuçları mahallelerde çeşitli iyileştirme çalışmaları yapılmasının halk nezdinde gerekli görüldüğü sonucuna ulaşmıştır. % 97'si konutlarında ve çevrede iyileştirme çalışmalarına; yıkım olmaması, park ve yeşil alan sağlanması, düzenlerinin bozulmaması koşullarında olumlu baktıklarını belirtmişlerdir. Belediye'den bu anlamda beklentiler şöyle sıralanmaktadır (Özel ve Eker, 2012):

- Halkın yanında olmalı,
- Evlerinin yıkılmasına engel olmalı,
- Halkı bilgilendirmeli,
- Halkın çıkarlarını korumalı,

- Halkın isteklerine göre hareket etmeli,
- TOKİ projesine karşı çıkmalı,
- Yeni sosyal ve kültürel alanlar yapmalı,
- Yıkım yapmadan yapıların fiziki şartlarını düzenlemeli, iyileştirme yapmalı,
- Mahallenin eksiklerini gidermeli,
- TOKİ den önce davranmalı,
- Dönüşümü belediye gerçekleştirmeli.

Görüldüğü gibi, anket kapsamında görüşülen kişiler açısından Belediye'nin bu mücadele içerisinde oynaması gereken rol bir yandan halkın taleplerine uygun düzenlemeler yapmak, diğer yandan da TOKİ projesine direnmektir. Bir başka deyişle halk Belediye'den mücadele sürecinde öncü bir rol üstlenmesini beklediğini ifade etmiştir. Belediye de, vatandaş tarafından kendisine yönelik beklentilere cevap vermek adına çeşitli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu yazı kapsamında detaylandırmanın mümkün olmadığı bu faaliyetler şöyledir: mahallelerde bilgilendirme toplantıları, broşür dağıtımı, kentsel sağlıklılaştırma çalıştay, kentsel dönüşüm alternatif yaklaşımlar paneli, TOKİ'nin projesine alternatif "kentsel iyileştirme/yerinde dönüşüm" projesinin hazırlanması ve kent kamuoyuna sunumu, bir sokağın bu alternatif kentsel yenileme doğrultusunda düzenlenmeye tabi tutulması... Bu faaliyetler, yarattıkları somut çıktılarının ötesinde, bir bölgenin sakinlerinin kendi yaşam alanlarını ilgilendiren bir konuda bilgilendirilmesi ve fikir beyan edebilmesinin sağlanması, konunun geniş bir uzmanlar ve ilgililer grubunun görüşlerine açılması, yerinde dönüşümü öne çıkaran bir alternatifi tüm teknik detaylarıyla dile getirmesi nedenleriyle, çok büyük önem taşımaktadır. Gerek Mersin'den gerekse diğer illerden bir uzman ekibinin her faaliyet içerisinde yer alması, hem Belediye'nin yaptığı işi ciddiyetle yapma iradesinin bir göstergesi olmuş, hem de ortaya çıkan ürünlerin kamuoyu tarafından daha fazla ciddiye alınmasını sağlamıştır. Bir anlamda Belediye'ye ciddi bir meşruiyet kazandırmıştır.

Tüm bu faaliyetler, karşı tarafta da yansımaları bulmuştur. Örneğin 2012'de TOKİ, Emlak Konut GYO, Stratejik Düşünce Enstitüsü ve çeşitli kurumların işbirliğinde "Kentsel Dönüşüm Çalıştay" düzenlemiş ve bir kitapçık hazırlayarak dağıtmıştır. Akdeniz Belediyesi'nin boykot ettiği bu çalıştayda dönemin Büyükşehir Belediye Başkanı Macit Özcan, "Bizim Mersin'de TOKİ'den en büyük beklentimiz hak sahiplerini mağdur etmeyecek teklif hazırlamalıdır. Mersin gerek aldığı göç gerekse kozmopolit yapısı itibarıyla farklı bir kent. O nedenle bugüne kadar yapılan kentsel dönüşüm çalışmalarından ayrı tutulması gereken bir bölge olduğuna inanıyoruz. TOKİ burada para kazanmaya ve kâr marjına yönelik değil halkın kazanmasına yönelik bir politika gerçekleştirmek zorundadır" demiştir (Gİ, 12/07/2012)

Ancak bu çalıştaydan önceki dönemde bir başka önemli gelişme olmuştur -ki Akdeniz Belediyesi'nin çalışmaya katılmama kararı almasında da bu gelişme temel etmendir-: 2011 yılının sonlarında, TOKİ'nin -muhtemelen gördüğü muhalefet nedeniyle- hızlı hareket etmemesi nedeniyle sürecin sürüncemeye girdiğini gören Valilik TOKİ'ye bir dilekçeyle başvurarak “gerçekleşen yoğun göçün oluşturduğu sanayi, konut, turizm ve tarım alanlarının düzensiz bir şekilde iç içe geçtiği, mülkiyet sorunlarının bulunduğu, sahadaki mühendislik hizmetleri ile desteklenmemiş çarpık, niteliksiz, depreme dayanıksız ve çoğu ruhsatsız olan yapıların yanı sıra otopark alanlarının bulunmaması nedeniyle olası yangın, acil hastalık, kaza, deprem gibi durumlarda ilk yardım araçlarının giremeyeceği dar sokaklardan oluşan yapılaşmanın giderilerek, sağlıklı kentleşmenin sağlanmasına yönelik çalışmaların ivedilikle yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır” demiş ve TOKİ'yi 775 Sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında hareket etmeye davet etmiştir. TOKİ de, kelimenin tam anlamıyla ivedilikle hareket ederek, “projenin devamının sağlanması amacıyla 5609 sayılı Kanun ile değişik 775 sayılı Gecekondu Kanunu kapsamında 111.2 hektarlık 3 adet bölgenin Gecekondu Önleme Bölgesi olarak ilanına karar verdi. Hemen ardından da, 29 Aralık 2012 tarihinde Bakanlar Kurulu Çay-Çilek-Özgürlük mahallelerine dair 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27. maddesine göre “acele kamulaştırma” kararı alındı. Bu yeni durumda TOKİ yeni bir kartı oyuna sokmuş oluyordu: Büyükşehir ve Akdeniz Belediyelerine bir yazı göndererek acele kamulaştırmanın mahalleleri değil, eski ATAŞ rafinerisinin arazisini kapsadığı açıkladı. Buna göre TOKİ, acele kamulaştırma sürecinde mülkiyetini devraldığı ATAŞ'ın kuzey kesiminde yer alan lojmanlar bölgesinde rezerv niteliğinde konut üretecek, konutlar tamamlandıktan sonra sözkonusu üç mahallenin boşaltılması için çalışmalara başlayacaktı; yani ürettiği konutlara yıkılacak bölgedeki hak sahiplerini naklettikten sonra eski yapıları yıkarak yeni konut üretimine geçecekti. 1950lerin özgün mimarisiyle yapılmış olan ATAŞ lojmanlar bölgesi, 2000'li yılların ortalarından bu yana atıl durumda ve kentin doğusunda dev bir yeşil alanın duvarlar arkasına çürümeye terk edilmesi vaziyetinde. Nazım İmar Planı'nda sosyal ve kültürel tesis olarak işaretlenmiş olmasına karşın alanın TOKİ'ye devrinin ardından bu kurum alandaki yapıların tehlike arzettiği gerekçesiyle yıkılmalarının elzem olduğunu ileri sürmüş ve projesinde burayı rezerv alanı olarak belirlemiştir.

Belediye'nin mücadele repertuarı içerisinde başarısını sağlayan ikinci önemli unsur olan yargı yolunun daimi olarak kullanılması, bu aşamada daha büyük önem kazandı. Belediye, 2012 yılı içerisinde bir yandan gecekondu önleme bölgesi ilanına ve acele kamulaştırma kararına karşı hızla yürütmeyi durdurma ve iptal davaları açtı; diğer yandan da ATAŞ'ın kültürel miras olarak tescillenmesi için başvuruda bulundu. Bu arada da TOKİ ile yapılmış olan protokolleri “aradan geçen uzun süreye rağmen, TOKİ tarafından, hazırlanan öneri ve projelere ilişkin olarak olumlu

ya da olumsuz herhangi bir dönüş ve değerlendirme yapılmaması ... sürecin, mahalle sakinleri, belediye yetkilileri ve meslek odalarının katılım ve görüşleri alınmadan, söz hakkı olmadan sürdürülmesi ... uyarılara rağmen yanıltıcı ısrar edilmesi, toptan yıkım yerine geliştirilen ‘yerinde iyileştirme’ projesinin dikkate alınmaması, amacına uygun gelişme ve sonuç kaydetmemesi ve özellikle kamu yararı gözetilmediğinden dolayı” 2013 yılının Şubat ayında tek taraflı olarak feshettiğini duyurdu.

Gecekondu Önleme Bölgesi ilanına açmış olduğu iptal davasında yerel mahkemenin aleyhte kararı üzerine Belediye davayı Danıştay’a taşımıştı; Danıştay, mahkemenin kararını bozdu ve TOKİ’nin dayatmacı edimlerine karşı verilen mücadele açısından örnek oluşturacak bir kararla, Çay-Çilek-Özgürlük mahallelerinde gecekondu önleme bölgesi olarak ilan edilen kısımların *gecekondu olmadığına*, buraların planlı alanlardan oluştuğuna hükmetti ve “Bu alanlardaki yapıların bir kısmının ruhsatlı olduğu, büyük bir kısmının ise kişilerin kendilerine ait arsalar üzerinde yaptıkları ruhsatsız yapılar olduğu dikkate alındığında, söz konusu alanın gecekondu önleme bölgesi olarak nitelendirilmesine olanak yoktur” dedi. Daha da önemlisi, Danıştay gerekçeli kararında, Gecekondu Kanunu’nun belediye sınırları ile mücavir alanlardaki tatbikatı için TOKİ Başkanlığı’na verilen hak, yetki ve görevlerin ilgili belediyelere devredildiğini, belediyelerin de bu hak, yetki ve görevleri yetkili organları eliyle kullandıklarını belirterek, Büyükşehirlerde bu kanunun tatbikinin, Büyükşehir belediyelerinin koordinatörlüğünde ilçe belediyelerince yapılacağı yönündeki hükme dikkat çekti, bir başka deyişle TOKİ’nin bir bölgeyi gecekondu dönüşüm alanı olarak ilan etmeye yetkisi bulunmadığını gösterdi. Bu netice, KD karşıtı mücadele içerisinde bir mihenk taşı vasfını taşımaktadır; zira, TOKİ hem kendi manevra alanını neredeyse sınırsız genişletecek yasal zemini hazırlayan kanunlardan yararlanmakta, hem de yetkisinin sınırsız olduğu algısına dayanarak zaman zaman yetkisini aşan edimlerde de bulunmaktadır. Mücadeleye girişen yerel aktörler, titizlikle meseleyi yargı düzleminde takip ettikleri ölçüde, esasen bu kurumun yetkilerinin sınırsız olmadığını da kamuoyuna duyurmuş olmakta ve mücadele hattını kuvvetlendirmektedirler.

Buna ilaveten, Belediye ATAŞ yerleşkesinin Kentsel Sit olarak tescillenmesi yönündeki mücadelesinden de kazanımla çıktı: rezerv alanı ilanını takiben yıkım işlemlerine başlayan TOKİ’ye Belediye itiraz ederek alanın tescili için Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna müracaat etmiş, ancak Kurul bu itirazı reddederek sözkonusu yerleşkenin kültür varlığı ya da sit alanı olamayacağı yönünde bir karar vermiş ve yıkıma cevaz vermişti. Belediye de 2013 yılında Adana Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu aleyhine İdare Mahkemesinde dava açmıştı. Akdeniz Belediyesi tarafından İdare Mahkemesi nezdinde açılan dava çerçevesinde alanı inceleyen bilirkişiler, ATAŞ Yerleşkesinin “Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı” bakımından kentsel sit özelliği taşıdığına ve 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlık-

larını Koruma Kanunu kapsamında tescil edilmesi gerektiği görüşüne vardı ve Mersin 2. İdare Mahkemesi de aldığı kararla yerleşkenin yıkılmasına olanak tanıyan kurul kararını iptal etti.

Son olarak, gelelim Belediye'nin mücadelesindeki üçüncü unsur olan, siyasi değil sosyal boyutun vurgulanmasına. Yazımızın başında TOKİ'nin projesinin Mersin'deki Kürt çevreler tarafından siyasi bir örtük amaç taşıdığı düşüncesiyle eleştirildiğini söylemiştik. Gerçekten de o dönemde gerek sözkonusu mahalle sakinleri, gerekse Kürt halkının kentteki kanaat önderleri ve siyasi temsilcileri konuyu bu boyutuyla ele alan pek çok açıklama yapmışlardır. Ancak ilerleyen süreçte, özellikle de Belediye içerisinde KD konusunda titiz bir çalışma yürüten ekibin konuya daha fazla vakıf olmasıyla birlikte, meselenin siyasi boyutuna vurgu yapan bir mücadelenin uzun vadede kazanım getirmeyeceğinin anlaşıldığı bu ekipte yer alan kişilerce tarafımıza aktarılmıştır:

“Eğer siyasi boyutta kalınsaydı, bunların tek amacı siyaset, halkın iyiliğini önemsemiyorlar, daha iyi konutlarda oturmalarını istemiyorlar gibi bir söylem meşruiyet kazanacaktı; onlar bizden protestolar, eylemler, yürüyüşler, sloganlar beklediler, biz ise onların bu beklentilerini boşa çıkardık. Uzmanlarla çalıştık, onların önerilerini hayata geçirdik, halkın taleplerini dinledik, farklı bir kentsel dönüşümün mümkün olabileceğini gösteren örnek çalışmalar yaptık, sürekli bilgilendirme ve saha çalışmaları yaptık. Bizim açımızdan halkımızın iyiliğinin en önde geldiğini herkese gösterdik. Ve bu nedenle de halkı kendimize inandırdık. Zamanla biz de kentteki tüm kesimler de KD hakkında daha fazla bilgilendi ve TOKİ'nin projesinin halkı mağdur edecek bir proje olduğu iyice anlaşıldı. Yargı yoluyla da karşı tarafı sürekli olarak sıkıştırdık. Sonunda kazandık, artık o bölgede TOKİ mantığıyla bir KD yapılması mümkün değildir.” (A. ile görüşme, 07/10/2015)

Yazımızın son bölümünde, Mersin metropoliten alan içerisindeki en büyük yeşil alanlardan birini teşkil eden ATAŞ Rafinerisi lojman yerleşkesinin farklı bir kentsellik tahayyülü açısından barındırdığı potansiyele değineceğiz. TOKİ için yıkılıp bir stok konut bölgesi olarak yoğun bir inşaya sahne olacak şekilde projeye dahil edilen, ancak Akdeniz Belediyesi'nin mücadelesi neticesinde tescillenen bu alan, Mersin kentine ve halkına çok büyük bir kazanım olarak dönme potansiyeli taşımaktadır. Aşağıda bu alanın tarihsel arkaplanını ve Mersin için taşıyabileceği imkanları ele almaya çalışacağız.

---

2 2015 yılının Temmuz ayında Akdeniz ilçesinin bir başka bölgesinde KD hamlesi yapılacağı karara bağlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur, ancak bu, bu yazının kapsamını aşan, ilerleyen dönemlerde değerlendirilmesi gereken yeni bir gelişmedir.
http://www.hurriyet.com.tr/yerel-haberler/mersin-haberleri/es-baskanlar-baris-ve-bahce-mahallesi-halkina_159716

Muhayyele: ATAŞ Yerleşkesi ve Başka Bir Kentsellik Olasılığı

Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş. (ATAŞ), 1958 yılında Mersin’de rafineri olarak planlanmış ve 30 Nisan 1962’de açılışına dönemin Cumhurbaşkanı ve başbakanın da katıldığı bir törenle işletmeye alınmış, sonrasında da ATAŞ’ta çalışan işçiler ve aileleri için lojman kurulmuştur. ATAŞ rafinerisi Mersin’in doğusunda Akdeniz Belediyesi sınırları içindeki Karaduvar mahallesi içinde kurulmuştur.

Lojman yerleşkesi, aileler için konutların yanı sıra restoran, yüzme havuzu, tenis kortu, çocuk parkı gibi sosyal tesislerinde bulunduğu geniş bir alana yayılmıştır. Yaklaşık 26 hektarlık ATAŞ arazisi üzerine kurulmuş 35 blokta, 150 konuttan oluşan lojmanda gerek güvenlik, gerek sosyal alanlar, gerekse de spor imkânlarıyla lojman sakinlerinin ihtiyacını tümünden karşılamaya yönelik bir yaşam alanı olarak inşa edilmiştir. Ağaçlandırma ve yeşillendirme çalışmalarına henüz inşaat aşamasında başlanmış, yeşil ve doğa konusundaki hassas yaklaşım daha sonra lojman içerisinde yaşayan insanların yaşam standartları haline gelip, kesin lojman kuraları ve lojman sakinlerinin de bilinçli yaklaşımı sonucunda yerleşke yeşil ve daha yaşanabilir bir alana dönüşmüştür. ATAŞ lojman sahası ATAŞ çalışanlarının tümünün faydalanabileceği ve kendi kendine yetebilen bir alan yaratılması amaçlanarak oluşturulmuştur. Bu amaçla içerisinde sosyal ve sportif tesislerin yanı sıra bir hastane, çocuklar için anaokulu/kreş çamaşırhane ve çocuklar için oyun parkları da bulunmaktaydı.

Fotoğraf 1: ATAŞ Lojman Sahası.

Sosyal tesislerin hemen hepsi kamulaştırılarak TOKİ'ye devredilen lojman alanında bulunmaktadır. ATAŞ lojman sahası içerisinde kulüp çatısı altında sinema salonu, restoran, oyun odaları bulunan oldukça büyük bir sosyal tesis bulunmaktadır. Ayrıca bir büyük havuzu, bir çocuk havuzu, büfe, tenis kortları, futbol, basketbol ve voleybol sahalarının da bulunduğu bir spor kompleksi de bulunmaktaydı. Bu sosyal tesis lojman sakinlerine, özellikle 1970'lerde Mersin'de başka hiçbir yerde aynı çatı altında bulunmayan bir imkan sağlamıştır.

ATAŞ çalışanları ve aileleri için kurulmuş olan lojman, yıllar içinde kendi kültürünü de oluşturmuş bir yaşam alanıdır. İçinde barındırdığı imkanları ve fiziksel koşullarının benzerinin lojmanın aktif olduğu yıllarda Mersin'de bulunmadığı görülmüştür. Yaşam alanında genç, yaşlı, çocuk, kadın, erkek ayrımı yapılmadan herkesin tüm olanaklardan faydalanması düşünülmüştür. Lojmanlardaki yerleşim düzeni belli bir mevki kademelendirmesi uyarınca uygulanmıştır. Ana kapıdan girişte 3 katlı ve 2 odalı işçi blokları, orta sırada 2 katlı 3 odalı işçi blokları, arka sırada 2 katlı 3 odalı mühendis blokları ve en son sırada da 4, 5 odalı üst düzey yönetici evleri şeklinde bu düzen uygulanmıştır. Ayrıca sağlık personeli ve bekar çalışanların kaldığı bir misafirhane de bulunmaktaydı.

Fotoğraf 2: ATAŞ Lojman Sahası.

ATAŞ lojman sahasının korunması, hâlihazırda korunmuş olan sosyal alanlar, sağlık tesisleri, yeşil alan ve çevre düzenlemesi fazla bir uğraş vermeden tekrar faydalanılmasına vesile olabilecektir. Akdeniz Belediyesi'nin hayata geçirmeyi planladığı projeler anlamında bu alanın yeniden kullanıma açılmasına olanak verecektir. Cihan Uzunçarşılı Baysal'ın (2012) şu sözleri, Belediye'nin ATAŞ ile ilgili tahayyülünün ufkunu göstermektedir:

“Akdeniz Belediyesi, markalaşma yarışından başını kaldırıp, insana baktığı için bir alternatif yaratabilmiştir; yaşama geçirilmesi başka bir kentin mümkünatı olacaktır. Rastgele!”

ATAŞ Lojman sahasının yerel yönetimlerin bu alanı kamuya kazandırması gerekliliği üzerinde duran Akdeniz Belediyesinin lojman sahası ile ilgili “ATAŞ Kentsel Tasarım Projesi Planlama İlkeleri” bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm bölgesinde yıkım yerine iyileştirme yapılması gereği üzerinde duran Belediye'nin proje önerileri şu şekildedir(Akdeniz Belediyesi, 2013):

- Çay mahallesindeki sosyal donatı ve yeşil alan eksikliğine çözüm olmak,
- Bölge için bir sosyo-ekonomik program oluşturmak,
- Ortak sosyal, kültürel ve sportif alanları sağlamak,
- Bölgenin ekonomik olarak gelişmesine yardımcı olacak çözümler üretmek,
- Kadınlara yönelik istihdam sağlayıcı kurs, eğitim ve çalışma alanlarını yaratmak,
- Kentsel rantın adil ve eşit dağılımı adına kentsel tarım alanlarını açmak ve kendi besinini kendi karşılayacak şekilde planlama yapmak,
- Mevcuttaki yapıları ve ekolojik alanı korumak.

Bu gelişmeler ve girişimler, ATAŞ lojmanları ve bu bölgenin yanbaşımda kurulmuş olan mahallelerde yapılması planlanan dönüşüm çalışmaları, Akdeniz Belediyesi, muhtarlıklar ve belediye tarafından oluşturulan çevre ekibinin de etkisiyle Mersin'de farkındalık yaratmıştır. ATAŞ konusunda yapılan çalışma kapsamında; ATAŞ lojmanlarının eski sakinleriyle yapılan yüz yüze görüşmeler ve 50 kişiye geçmişe yönelik anket uygulaması yaklaşık 10 yıldır hiç kullanılmamasına ve herhangi bir bakım yapılamamasına rağmen hâlâ sapsağlam duran binaların ve sosyal tesislerin yıkılmadan korunması genel istek ve dilek olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmalar kapsamında ATAŞ eski lojman sakinleriyle yapılan görüşmelerde, bu alana ilişkin şu görüşler dile getirilmiştir (Şen, 2014):

- Yaşlılar yurdu olarak kullanılabilmesi,
- Eski sakinlerine satılması,

- Kentte yapılacak organizasyonlarda gelecek olan misafirlerin konaklayabilmesi için kullanılması,
- Üniversiteye hibe edilmesi.

Görüşme yapılan eski bir lojman sakininin şu ifadeleri, sadece maddi değil duygusal anlamda da bir varoluşa işaret etmektedir:

“Buranın korunması ve benim gibi çocuklarımın da buradan faydalanması benim en büyük dileklerimden biridir. Çünkü ATAŞ sadece binalar topluluğu değildir. Burası dini, milleti, ırkı ayrı insanları birleştiren, özel bir yerdir. Hep özeldi ve özel kalmalı.”

Eski ATAŞ sakinlerinin örgütlenerek bu alanı koruma çabaları henüz çok yenidir. ATAŞ lojmanlarının yıkılıp yok edilmemesi, eski dokusunun korunması ve yeni ihtiyaçlar için düzenlenmesi için imza kampanyası düzenlenmeye başlanmıştır. Basın ve çeşitli diğer kaynaklar aracılığıyla bu alanla ilgili gelişmeleri dikkatlice takip etmekte ve oluşturdukları web sayfası ve e-mail grubu aracılığıyla (*Ataş'lı Olmak*), bu konudaki düşüncelerini ve seslerini duyurmak için çaba göstermektedirler. Sosyal medyada oluşturulan gruplar, İstanbul'da yapılan toplantılar ve sosyal faaliyetler gerçekleşmiştir. (Şen, 2014)

Bu sağlam binaların yıkılarak yerlerine yapılacak olan alışveriş merkezi, yüksek katlı binalardan oluşacak yeni alan dönüşüm projesinin amacına hizmet etmeyeceği hem de kendi yapısını yıllarca korumuş bir alanın boş yere yıkılmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Tescillenen özgün binaların yıkılarak yerlerine yapılacak olan projeler yetersiz olacaktır.

TOKİ tarafından yıkılarak yeniden inşa edilmesi planlanan ATAŞ lojmanları 1960'lı yılların başında kurulmuş ve kendi kentsel dokusunu oluşturmuş bir alandır. Sosyal, sportif, kültürel imkânlarının yanı sıra konutların fiziksel özellikleri de 1960'lı yıllardan günümüze kadar korunmuştur. Yıllar içerisinde kendi tarihini oluşturmuş lojman sahasının, korunmaya değer, kentsel mekânsal hafıza açısından önem taşıyan bir varlık olduğu, Koruma Kurulunun aldığı kararlar da pekiştirilmiştir. Yıkılmak yerine bu alanın korunması, sosyal tesislerin değerlendirilmesi, sadece bölge halkı için değil tüm Mersin için nefes alınabilecek bir yer olabilmesi özel kuruluşların, kamu kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin desteğiyle olabilecektir. Sadece “fiziksel mekân” gözlüğünden değil “beşeri mekân” gözlüğünden de alana bakmak alternatif projelerin üretimini mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

ALKAN, L. ve ARAS M. Ö. (2007) *Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Ankara Kent Makroformu Üzerinde Ekonomik, Politik, Sosyo-Kültürel Etkilerinin İrdelenmesi*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 11. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı 2-6 Nisan 2007, Ankara.

ASLAN, Ş. (2006) “Yıkılmayı Bekleyen Gecekonular: Eyüp İlçesi Güzeltepe Mahallesi Bir Konut Bölgesi!”, *Planlama*, Sayı: 36 (2006/2), “Kentsel Dönüşüm”, 103-109.

ASLAN, Ş. (2008) “İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınlarında Kentsel Dönüşüm Vurgusu ve Gecekonduya Yönelik Dışlayıcı Dilin İnşası”, *İktisat Dergisi*, “Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm”, Eylül-Ekim, 79-87.

AYDIN, B. (2014) 6306 Sayılı (Riskli Alanların Dönüştürülmesi Hakkında) Kanun Sonrası Kullanıcı Konut Tercihleri ve Dönüşümün, Bölge Halkı Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi; Kağıthane Örneği, T.C. İstanbul Arel Üniversitesi, FBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

BAYRAKTAR, E. (2006) *Gecekondu ve Kentsel Yenileme*, Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

ÇOBAN, A. (2012) “Cumhuriyetin ilanından günümüze konut politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75-108.

DEMİRDİZEN, E. (2015) “Kentsel Dönüşümde TOKİ’nin Rolü”, *Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm*, DUMAN, B. ve COŞKUN, İ. (der.) içinde, İstanbul: Litera, 453-470.

DUMAN, B. ve COŞKUN, İ. (2015) *Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm*, İstanbul: Litera.

GERAY, C. (2007) “Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Toplumsal Konut Yöneltilisi ve TOKİ’nin Tutum ve Yöneltililerindeki Son Değişiklikler”, *Kent ve Planlama*, MENGİ, A. (Ed.) içinde, İmge Kitabevi, Ankara.

GÜLTEKİN, T.A. (2002). *Toplu Konutlarda Yapı Bileşenlerinin Kalite Değerlendirmesi*, Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Dergisi, Cilt 17, No 3, 137-152.

Güneyde İmece (06/05/2008) “Tandırırma Dokunma”, Zahir Ecer.

Güneyde İmece (12/07/2012) “TOKİ Değil Halk Kazansın”, Abidin Yağmur.

GÜR, M. ve DOSTOĞLU, N. (2010) “Bursa’daki Alt ve Orta Gelire Yönelik TOKİ Konutlarında Memnuniyet Araştırması”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2.

KAPLAN, E. (2013).2011 *Genel Seçimlerinde, Adalet Ve Kalkınma Partisi Ve Cumhuriyet Halk Partisi Tarafından Uygulanan Politik Tutundurma Yöntemlerinin Ankara İli*

KARAKURT, E. ve FIRAT Z., (2012) “Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği”, *Business and Economics Research Journal*, (3) 1, 173-195.

KARASU, M.A. (2009)”Devletin Değişim Sürecinde Belediyelerin Konut Politikalarında Farklılaşan Rolü”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.3, 245-264.

KARASU, M.A. ve GÜLTEKİN, N. (2012) “TOKİ (Toplu Konut İdaresi) Konutlarının Müşteri Memnuniyeti açısından Değerlendirilmesi: Şanlıurfa İlinde bir Uygulama” *Marmara Üniversitesi İİB Dergisi*, 2012 Cilt: XXXIII, Sayı 2, 383-404.

KELEŞ, R. (1983) “Toplu Konut, Konut Kooperatifleri ve Devlet”, *XIII. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları Toplu Konut Sorunları ve Siyaseti*, Ankara: SBF Yayını, 8-17.

KILCULLEN, J. (2005) “Milenyum Kalkınma Hedefleri: Kentin Yoksul Bölgelerinin İyileştirilmesi Üzerine”, UIA 2005 İstanbul Kongresi, “Sınırı Olmayan Kentleşme” Açık Forumu sunuşu, *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 336, Kasım-Aralık.

KUYUCU, T., (2012). <https://www.youtube.com/watch?v=TFUHLDrqaSQ>, *Mülkiyet Transferi Araçları Olarak TOKİ ve Kentsel Dönüşüm Projeleri*, Türkiye Sosyal Politikalarını Tartışıyor” Konferansı, 16 Haziran 2012, 3. oturum, Koç Üniversitesi, İstanbul.

MARKOÇ, İ. (2012) *Türkiye’de cumhuriyet döneminden itibaren uygulanan konut politikaları*. http://www.academia.edu/5862762/Turkiyede_Cumhuriyet_Döneminden_İtibaren_Uygulanan_KONUT_Politikaları (Erişim tarihi: 13 Ocak 2013)

ÖZEL, L. ve EKER, R. (2012), “Kentsel Dönüşüme Alternatif Olarak İyileştirme Projesi”, Akdeniz Belediyesi Planlama Müdürlüğü için hazırlanan yayınlanmamış çalışma.

PENPECİOĞLU, M., (2011) “Kapitalist Kentleşme Dinamiklerinin Türkiye’deki Son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler”, *Birikim*, Sayı: 270, “İnşaat Ya Resulullah”, 62-73.

PEROUSE, J.F., (2013) “Kentsel Dönüşüm uygulamalarında belirleyici bir rol üstlenen Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) belirsiz kimliği üzerine birkaç saptama”, *Müstesna Şehrin İstisna Hali*, İstanbul: Sel, 81-95

SCHUBERT, D. (1996) “Yenileme ya da Onarma: Kentleri Modernleştirmede Madalyonun İki Yüzü”, *Defter*, Sayı: 26, 59-83.

ŞEN, A.B. (2014) Avrupa Kentsel Şartı Işığında ATAŞ Lojmanlarının İncelenmesi, Mersin Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ABD, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ŞENGÜL, T., (2013) "Kentsel Dönüşümün Güncel Tarihi, Distopya ve Ütopya", *Bir+Bir dergisi*, Nisan.

TAVŞANOĞLU. L., (2012). *Rant yaratmanın adı oldu*. Erişim tarihi: 01/09/2015, <http://t24.com.tr/haber/prof-keles-toki-rant-yaratmanin-yeni-adi-oldu%2c207998>

TEKELİ, D., (2008) "TOKİ Projelerinde Mimariyi Etkileyen Kurallar", *Anadolu'da Konut ve TOKİ Mimarlığı, Teknik İnceleme-Panel-Forum, 8-9 Ağustos 2008*, TMMOB Mimarlar Odası Konya Şubesi, 54-58.

TURAN, İ., (2010) T.C. Başbakanlık Tolu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) Sosyal Konut Uygulamalarının (2003-10) Sürdürülebilir Mimarlık Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Bezirganbahçe Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

UZUNÇARŞILI BAYSAL, C. (2012) "Bir Yerde Kalma Mücadelesi: Çay, Çilek, Özgürlük", *Express*, Haziran.

YILDIRIM, H. (2012) Ankara Toki'nin Sosyal Konut Ve Lüks Konut Projelerinin Değerlendirilmesi: Ankara Örneği, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, B. (2009) "Çağdaş Kent-Çağdaş Konut: Kentsel Dönüşüm ve Dönüştürülen Yaşam Alanları", *Toplum ve Demokrasi*, Sayı: 5, 151-160.

YILMAZ, E., *Kentsel Dönüşüm Politikaları ve TOKİ'nin Önenemez Yükselişi*. 07/04/2015 tarihinde, <http://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kentsel-doenuesuem-politikalari-ve-tokinin-oenlenemez-yuekselisi> adresinden alınmıştır.

YILMAZ, M., (2014) *Rant Balonu Patliyor*. Erişim tarihi: 08/06/2015, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/91589/TOKi_balonu_patliyor.html

ÇELİŞEN ÇIKARLAR VE YEREL İKTİDAR MÜCADELESİNİN KENTSEL MEKÂNA ETKİLERİ: ERZURUM ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Doğan DURSUN**

Atatürk Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1980'ler den sonra neoliberal ekonomi politikalarının egemen olduğu dünyada, iktidarlar mekan üzerinden kurulmakta ve kentler özellikle son 15 yıllık süre zarfında önceki döneme göre çok daha ileri düzeyde saldırıya maruz kalmaktadır. Ülkemizde büyük ölçekli projeler, kentsel dönüşüm projeleri, altyapı ve avm inşaatları olarak yapılmış çevrede gözlemlediğimiz değişiklikler, rantın kent mekânında yaratıldığı, dağıtıldığı ve kentsel politikaların merkezine oturduğu bir dönemi işaret etmektedir. Literatürde İstanbul ve Ankara gibi metropoliten kentlerimiz üzerine yapılmış birçok çalışma bulunmasına karşılık orta ve küçük ölçekli kentlerimizde durumun nasıl olduğu konusu yeni yeni tartışılmaya başlanmaktadır. 2000 yılından sonraki dönemde ülkemiz ekonomi-politikasının temelini oluşturan neoliberal kentleşme modelinin gerçekleştirilebilmesi ve kentlerimizde ortaya çıkması için birçok düzenleme yapılmış, yerel yönetimlere yeni yetkiler ve sorumluluklar verilmiş, yasalar değişmiş, yeniden düzenlenmiş, planlama sistemi kolaylaştırıcı olması için esnekleştirilmiş, araçsallaştırılmış ve yapılmış çevre üretimi için kaynaklar artırılmıştır. Tüm kentlerimizde hissedilen bu değişiklikler meslek alanımızı ve meslek erbaplarını birtakım yeni durumlara sokmakta ve edildenleştirilmektedir. Kentsel mekânın kullanım değerinin gözardı edildiği, tamamen değişim değerine odaklanılan, planın değişimi yasallaştıran bir belge haline geldiği ve oldu bittilerle imar işlerinin yürütüldüğü bu yeni durum karşısında planlama meslek alanı bir mücadele alanına dönüşmektedir.

Yukarıda belirtilen bilgiler ışığında, bu çalışmada, Erzurum kenti örneğinde dört farklı kentsel dönüşüm projesi yoluyla mekana müdahale biçimleri ve plan ile planıcının bu süreçteki rolleri tartışılmaktadır. Neoliberal kentleşme olarak tanımladı-

ğımız sürecin Erzurum kentsel mekanında yarattığı değişiklikler ve sürecin dinamikleri belirlenen projeler üzerinden incelenmiştir. Projeler belirlenirken farklı özelliklere sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Proje alanlarından ikisi hazine arazisi iken diğerleri özel mülkiyete sahiptir. Diğer taraftan geliştirilen ve henüz geliştirilmeyen bu projelerde farklı ölçekte sermaye grupları sürece dahil edilmekte veya söylem olarak ifade edilmektedir. Mekana hakim olma ve bu yolla iktidarını devam ettirme anlayışıyla üretilen projeler kentsel çevrede sermaye için cazip hale gelen bölgelerde ilan edilmiştir. Mekana müdahale biçimlerinin geldiği boyutu göstermesi açısından önemli olan projelerin her biri mahkemelerce iptal edildiği için mücadele süreçlerini de bünyesinde barındırmaktadırlar. Tüm bu süreçler içerisinde planlama meslek alanı pasifize edilmiş ve araçsallaştırılmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak neo-liberal kentleşme süreci, kullanım ve değişim değeri kavramları, imar süreçleriyle ilgili yasal değişiklikler, yetki artırımları ve sermayeyle kurulan ilişkiler tartışılmıştır. Daha sonra, Erzurum kentinde seçilen dört kentsel dönüşüm proje alanı, yapılmak istenenler, söylemler, aktörler (yerel siyasal ve iktisadi güçler) ve ortaya resmi olarak konan ve konmayan projelere ilişkin olarak değerlendirilmiştir. Proje süreçleri kısaca aydınlatılmaya çalışılmıştır. Projelerin değerlendirilmesiyle elde edilen bulgular Erzurum'da neoliberal mekan üretim pratiği olarak adlandırabileceğimiz ekonomi-politiğin uygulanmaya çalışıldığını ortaya koymuştur. Projeler uğruna şehircilik ilkelerinden ödün verilmekte ve sonuçta ortaya sağlıksız mekanlar çıkmaktadır. Büyük kentlerimizle başlayan ve orta-küçük ölçekli kentlerimize yayılan bu eğilimler kentlerimizin geleceği açısından büyük tehditler oluşturmaktadır. Meslek alanı olarak kullanım değerinin önemini vurgulayan, mücadelecı ve kentsel mekanı toplumcu bir anlayışla inşa eden bir biçime doğru yönelmek durumundayız.

Anahtar Kelimeler: Neoliberal Kentleşme, Değişim Değeri, Dönüşüm Projeleri, Planlama, Erzurum

1. Giriş

Neoliberalizm, 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan küreselleşmenin yarattığı en önemli ideolojilerden birisidir ve stratejik ve politik olarak 1970'lerde dünyada yaşanan ekonomik krizleri aşmak için üretilmiştir. Kısa zamanda gelişmiş ülkeler tarafından kabul gören ve etkisi giderek artan bir ekonomi politik düşünce haline gelen neoliberalizmin temelleri aslında daha eski tarihlerde atılmıştır. 1930'larda farklı ekollerden iktisatçıların geliştirdiği bireysel refaha dayalı kural-sızlaştırma, esnekleştirme ve özelleştirmeye dayalı piyasa özgürlüğü modeli 1970lerden sonra birçok ülkede uygulanmaya başlamıştır (Öktem, 2011). Kısa vadede ekonomik kalkınmayı sağlamak ve ortaya çıkacak toplumsal ve politik sü-

reçleri yönlendirmek için kullanılan bir yönetim biçimi haline gelen model, sonraki dönemde dünya ekonomisi yeniden yapılanırken, kentleri bu sürecin önemli değişim ve dönüşüm alanları haline getirmiş ve kritik bir önem atfetmiştir.

Kentsel mekanlar ise bu süreçte emeğin yeniden üretildiği alanlar olmaktan çıkarak sermayenin desteklendiği ve yeniden üretildiği alanlara dönüşmektedir. Mekan, artık Lefevbre'in de belirttiği gibi şeylerin üretimin yapıldığı alan olmaktan çıkarak tüketimin odağı, üretilebilen ve alınıp satılabilen bir meta haline gelmektedir (Lefevbre, 1979; Şengül, 2001b). Mekanın tarihsel üretim ve kullanımı, temsil ettiği sosyal değeri önemsizleşmekte, değişim değerinin önem kazandığı soyut bir mekan anlayışına sahip model ortaya çıkmaktadır (Şengül, 2001b). Neoliberal ideoloji ile mekan, politik stratejilerin temel alanlarından birisi haline gelmiştir. Bu perspektiften yola çıkarak neoliberalizm tanımı yapılacak olursa “neoliberalizm, kentleşme söz konusu olduğunda mekanlar arası rekabeti artırmak, mekan yaratmak, mekana yatırım ve işgücü çekmek için yapılan ve yasal nitelik kazandırılan kamu ve özel sektör arasındaki sınırların kalktığı kentsel yönetim biçimi olarak tanımlanabilmektedir. Neoliberal kentleşme politikaları da, özelleştirme ve serbest pazarı teşvik eden; idari ve ekonomik verimlilik için devletin rolünün azaltıldığı ekonomik kalkınma yönelimli ulusal devlet politikaları bütünü olarak tanımlanmaktadır” (Günay, 2010, s.16). Bu sürecin işsizlik, sosyal ve mekansal ayrışma gibi birtakım olumsuz sonuçları özellikle metropolitan kentlerde kolaylıkla gözlemlenebilmektedir. Dünya literatüründe neoliberalizm ve metropoliten kentler üzerinde yapılmış çalışmalar bulunmakla beraber ülkemiz özelinde de İstanbul ve Ankara gibi kentlerimiz için bir yığılma sözkonusudur. Ancak neoliberalizmin kentsel mekana etkileri artık yalnızca metropoliten alanlar üzerinden gözlemlenmemekte orta ve küçük ölçekli kentlerde de gözlemlenebilmektedir.

Ülkemizde 1980 askeri darbesi sonrasında uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, geçen süreç içerisinde 10’ar yıllık dönemler halinde farklı etkilere sahip olmuş ve günümüze ulaşmıştır. 1980’lerde İstanbul üzerinden hegemonyasını hissettiren kentsel politikalar, 1990’ların ekonomik durgun ve siyasal istikrarsız yapısı içerisinde zayıflamış, ancak 2000 sonrası dönemde tekrar güçlenerek neoliberal hegemonyanın kentlerin sosyo-mekansal yapısında hüküm sürdüğü bir döneme girilmiştir (Öktem, 2011). Son yıllarda orta ve küçük ölçekli kentlerimizde de hissedilmeye başlayan ekonomi-politik, kentsel mekanı, mekansal planlamayı ve planlama disiplini bu doğrultuda kullanmaya başlamış ve her türlü zorlayıcı düzenlemeyi uygulamaya koymuştur.

Bütün bu süreçleri ortaya koyacak şekilde Erzurum kentinde uygulanmak istenen projelerin eleştirel bir değerlendirmesinin yapılacağı bu çalışmada, artık kent yönetimi ve sermaye için göz alıcı hale gelen bölgelerin rant uğruna, her türlü bi-

limsellikten uzak keyfi kararlarla dönüştürülmek istendiği, sosyal yapının dikkate alınmadığı, aktörlerin amaç uğruna kullanıldığı ve araçsallaştırıldığı bir süreç gözler önüne serilecektir.

2. Neoliberal Kentleşme

Kentleri günümüz kapitalist ekonomik sistemi içerisinde bağımsız mekânsal birimler olarak değerlendirememekteyiz. Dolayısıyla kenti ve kentsel gelişim süreçlerini anlamak için kapitalist üretim sisteminin kentsel mekana yaklaşımını ve ona attığı anlamları anlamak gerekmektedir. Kenti tüm bu süreçlerden bağımsız bir parça olarak değerlendirmek, gelişme dinamiklerini ve bu gelişme dinamiklerinin sonuçlarını anlayamamak anlamına gelecektir. Kapitalist sistemin içine girdiği dönemsel krizlerden kurtulma amacıyla keşfettiği ve yoğun biçimde odaklandığı kentsel mekan üretilebilmeli ve alınıp satılmalıdır anlayışı son döneme hakim olan yaklaşımdır. 1980’li yılların başından itibaren her geçen gün artan bir şekilde hissedilen bu yaklaşım sermayenin kentleşme süreçlerinde hegemonyasını kurduğu bir dönemi ifade etmektedir. Kentleşme dinamikleri üzerinde sermayenin etkisi tarihsel olarak her dönem belirleyici olmuştur ancak son dönemde yaşanan gelişmeler kentsel mekanın hiçbir zaman olmadığı kadar yoğun bir müdahale altında olduğunu göstermektedir (Şengül, 2001a). Kentsel mekanın bu sistem için önemini Şengül (2001a, s.9) şu şekilde ifade etmektedir:

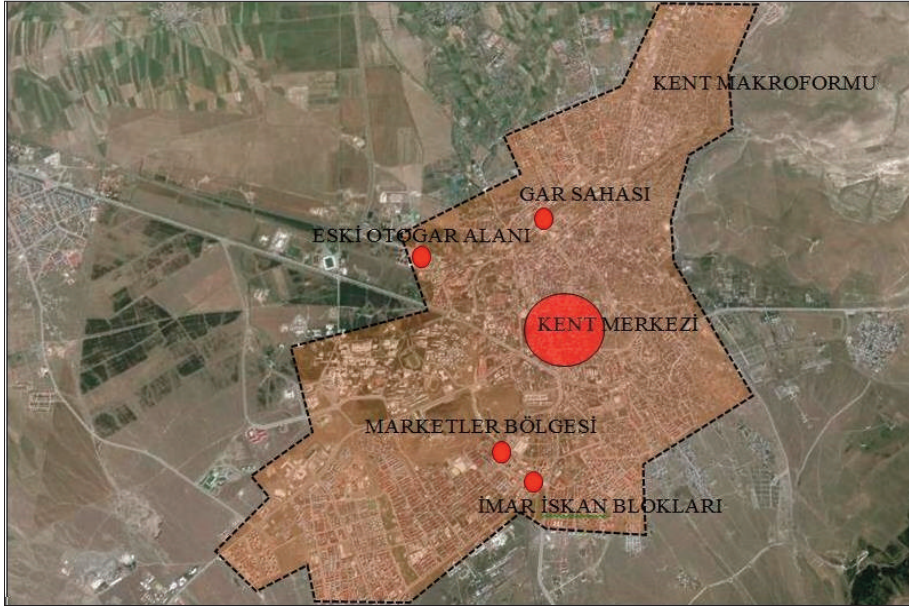
Kent mekânının üretim, yeniden üretim ve dönüşümünde sermaye birikim süreçlerinin önemli bir rol oynadığını biliyoruz. Eğer kent mekânının üretiminden kastedilen, her şeyden önce, yapılı bir çevrenin ortaya çıkması ise, kuşkusuz bunun anlamı sermayenin mekâna belli bir yoğunlukta çökmesi, yani sabit hale gelmesidir. Kapitalizmin bugün ulaştığı aşamada sermaye, kent mekânını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir yer olmaktan ötede görmektedir. Kapitalizmin gelişimi içinde mekânın kendisi metalaşmış ve sermaye birikim süreçleri açısından yaşamsal bir önem kazanmıştır.

Neoliberal kentleşmede aslında ekonomi-politik süreçlerin mekânda yarattığı dönüşümü temsil etmektedir. Neoliberalizm ayrıca mekanı bir enstrüman olarak kullanan ekonomi-politik yeniden yapılandırma stratejilerinin bütünü olarak ifade edilebilmektedir. “Bu anlamda, yirmibirinci yüzyılda kent neoliberalleşmemekte, yerine, neoliberalleşme kentleşmektedir” (Günay, 2010, s.18). Neoliberal politikalar kuşkusuz mekân üzerinde etkili olmuş, sermayenin dolaşım hızının artırmak için rekabetçiliğe vurgu yaparak kentsel mekanları yeniden üretmiş devamlılığını sağlamıştır (Kentli, 2012). Neoliberal politikaların rekabet eğilimli yaklaşımı mekansal anlamda, bir yıkım ve yeniden inşa etme sürecini tanımlamaktadır.

Sermayenin nasıl kentleştiiği ve kentsel mekanı nasıl kullandığı konularında fikirler veren bu süreç neoliberal kentsel politikalar çerçevesinde şekillenmekte ve neoliberal kentleşme modelini ortaya koymaktadır. Avrupa ülkelerinde yapılmış olan dönüşüm projeleriyle ilgili Swyngedouw vd.'nin (2002) çalışması bu modele ilişkin önemli bilgiler vermektedir. 13 farklı projenin incelendiği çalışma da büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin planlama süreçlerinde ayrıcalıklar oluşturmanın bir aracı haline geldiği; kentsel müdahalelerde daha az demokratik daha fazla elitist bir yönetim biçiminin ortaya çıktığı; yerel demokratik katılım mekanizmalarına saygı duyulmadığı ve göstermelik yapılmaya başlandığı; dönüşüm projelerinin kentin üst ölçek planlama kararlarıyla ve kentin bütünüyle entegre olmayan bir karakter sergilediği; dönüşüm projelerinin çoğunluğunun gayrimenkul pazarı aracılığıyla sosyo-ekonomik kutuplaşmayı artırdığı; dönüşüm projeleri yoluyla yönetişimin mekansal ölçeğinin ve dolayısıyla kent yönetiminde güç dengelerinin değiştiiği görülmektedir. 2000 sonrası dönemde ülkemiz büyükşehirlerinde ortaya çıkan benzer dönüşüm projelerinde de aynı sonuçları gözlemleyebilmekteyiz. Bu olumsuz durumlar gözardı edilerek devam eden süreç sonuçta orta ve küçük ölçekli anadolu kentlerine de yayılmış ve benzer eğilimler ortaya çıkmıştır. Bu süreci ortaya koyması bakımından daha fazla ampirik çalışma yapılması gerekliliği açıktır. Bu noktada Erzurum kentinde son beş yıl içerisinde ortaya çıkan dönüşüm projelerinin incelendiği bu çalışma metropol kentlerde başlayan sürecin geldiği noktayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, bu projeleri yaşama geçirmeye çalışan yerel güçler ve plan ve plancının değişen pozisyonları Erzurum kenti özelinde çalışmanın devam eden bölümünde tartışılacaktır.

3. Neoliberal Kentleşme Modelinin Etkileri: Erzurum Kenti Dönüşüm Projeleri

Neoliberal kentleşme modelinin yaşattığı bu süreçlerin Erzurum ölçeğinde bir kentte etkilerini gözlemek açısından son beş yıl içerisinde ortaya atılmış ve Erzurum kamuoyunda büyük yankı uyandırmış dört farklı kentsel dönüşüm projesi bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Projeler belirlenirken farklı karakteristikte olmasına özen gösterilmiş ve bu doğrultuda iki kamu mülkiyetindeki arazinin dönüşüm projesi ile iki özel mülk alanının dönüşüm projeleri araştırmaya dahil edilmiştir. Dönüşüm projesi alanları kentin kuzey ve güney yönlerinde merkezi nitelikteki bölgelerinde yer almaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Erzurum Kenti Proje Alanları

3.1. Eski Otogar Alanının Dönüşümü

Bu proje Erzurum kenti merkezi alanına batı aksından bağlanan noktada, fiziksel durumu kötü olan eski şehirlerarası otobüs terminalinin çevre yolu üzerine hangi gerekçeyle taşındığı bilinmeyen bir şekilde taşınması ile ortaya çıkan arazinin MNG Günel İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. ile Erzurum Büyükşehir Belediyesi arasında bir anlaşma yapılması yoluyla dönüştürülmesine dayanan bir uygulamadır. Anlaşma karşılığında sözkonusu şirket yeni terminal binasını yaparak ve bir miktar para vererek eski otogar alanını elde etmiştir (Şekil 2). Erzurum Büyükşehir Belediyesi de hem 1/5000 hemde 1/1000 İmar planlarını değiştirmiş ve parsel bazında değerlendirmeler yaparak alana farklı imar hakları tanımlamıştır. Erzurum kenti genelinde görülmemiş emsal değeri verilen proje alanında yaratılmak istenen şey, Erzurum ilinin gelişme bölgesinde yer alan ve kentin giriş noktasında bulunan alanda önemli bir kent imgesi oluşturmak olarak tanımlanmıştır. Estetik ve özgün nitelikte, Erzurum halkı için modern bir yaşam biçimi sunma amaçları ifade edilen projede, dört adet 20 ile 25 kat arası konut bloğu, AVM, Cami ve sosyal tesis tasarlanmıştır (Şekil 3). Uluslararası ölçekte bir inşaat firmasının dahil olduğu projede iddialar firmayı dönemin başbakanının Erzurum yapı pazarına yönlendirdiği şeklindedir. Ardından Erzurum Büyükşehir Belediyesinin süreci gerçekleştirmek için harekete geçtiği ve planı ve plancıyı işin prosedür boyutlarını çözme boyutuna

ittiği anlaşılmaktadır. Tüm kamuoyunda Erzurum'a büyük yatırım başlıklarıyla duyurulan projede, kent ekonomisine çarpan etkisiyle fayda sağlanacağı ifade edilmektedir.

Şekil 2. Eski Otogar Dönüşüm Projesi Alanı

Yapılan imar planı değişikliği ile proje alanı ticaret+konut alanı, E:3.5 ve hmax:serbest şeklinde bir kullanım ve yapılaşma olarak belirlenmiştir. Hem kat yüksekliği, hem de içerdiği kullanımlar ve yoğunlukları açısından Erzurum'un en büyük ve en lüks konut ve AVM projesi olacağı söylenmektedir. Proje tüm detaylarıyla hem bir metropol yaşamı sunmakta hem de büyük kentlerimizde gördüğümüz yeni yaşam idealini bu tür kentlere yaymaya çalışmaktadır. Neoliberal kentleşme modelinin özellikle küresel kent olarak adlandırılan kentlerde ortaya çıkardığı en büyük, en görkemli, en prestijli temaları çerçevesinde şekillenen proje anlayışı kent mekânını sermayenin odaklandığı değişim baskısı altında alanlara dönüştürmektedir. Bu proje örneğinde görüldüğü gibi, kamuya ait olan ve kentin merkezi niteliğindeki bir bölgede yer alan arazi modern yaşam, siluet oluşturma ve kente kimlik kazandırma temaları çerçevesinde dönüşüme konu edilmekte, rant yaratılmakta, sermaye lehine kentsel yaşam kalitesinden ödün verilmektedir. Projenin planlama disiplini açısından deprem bölgesini dikkate almayan, imar baskısı oluşturuca, tetikleyici ve eşitsizlik yaratıcı birçok olumsuz yönü bulunmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında vurgulanması gereken plan ve plancının teknik detay çözücü hale getirilmesi ve kentsel mekânın sosyal, kültürel ve fiziksel bağlamından koparılarak, değişim değeri odaklı rant anlayışıyla dönüştürülmesi sürecinin Erzurum kentinde de ortaya çıkmasıdır.

2012'de başlayan proje, ilerleyen süreçte komşu sitenin dava açmasıyla mahkemelik olmuş 2013 yılında da mahkeme kararıyla iptal edilmiştir. Bunun üzerine daha önce satışı yapılan konutların satış sözleşmeleri iptal edilmiş ve tüm hak sa-

hiplerine geri ödeme yapılmıştır. Sonrasında Avm kısmının devam ettiği projede, konut kullanımlarına ilişkin alınacak karar için mahkemenin sonuçlanması beklenmektedir. Ulusal ölçekte bir sermaye grubunun yerel yönetimle birlikte hareket ederek gerçekleştirmek istediği bu proje tüm unsurlarıyla neo-liberal kentleşme modelinin kent mekânını sermayenin kullanımına sunma anlayışıyla örtüşmektedir. Kentsel yaşam kalitesi, çevreye uyum, sosyal yaşam, kültürel değerler, toplumsal hafıza ve sürdürülebilirlik gibi planlama disiplininin temelini oluşturan değerler hiçbir aşamada bahse konusu olmamaktadır.

Şekil 3. Otogar Alanı Dönüşüm Projesi – AVM ve Konut Blokları (ön ve arka cephe)

3.2. İmar İskân Evlerinin Dönüşümü

İkinci proje alanı Erzurum kentinin güneyinde, Palandöken kayak merkezine giden yol üzerinde beş katlı konut fonksiyonu ile tanımlı İmar İskân Blokları alanıyken kentsel dönüşüm alanı kararı ile on üç katlı konut ve ticaret işlevlerinin tanımlanmış olduğu bir bölgedir. Ciddi bir yoğunluk artışının getirildiği proje için uygulama imar planı değişikliği yapılmış ve emsal değeri üç olarak belirlenmiştir. Proje alanının büyük kısmı özel mülk olmakla birlikte içerisinde TOKİ ve Belediye'ye ait araziler bulunmakta ve toplamda 6.7 hektar büyüklüğünde bir alan için proje geliştirilmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. Proje Alanı

Depreme dayanıksız konutların yıkılarak yerine orta ve alt gelir grubunu konut sahibi yapmak amacıyla yeni binaların yapılması için ortaya konulan projede 2000 konutluk bir tasarım yapılmış (Şekil5) ve söz konusu alan için 2009 yılında “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı” kararı alınmıştır. Proje ihale, ruhsat ve mali süreçler açısından çok önemli bir belirleyici olan kentsel dönüşüm alanı kararı sonraki süreçte tartışılmalı hale gelmiş uygulamada dönüşüm alanı değilmiş gibi davranıldığı iddia edilmiştir.

İnşaatların büyük hızla başladığı ve yürütüldüğü proje, 2014 yerel seçimleri sonrasında yerel yönetime yine aynı partiden olmasına rağmen başka bir başkanın seçilmesi sonucunda durdurulmuştur. Gerekçe olarak ruhsatsız bir inşaat olduğu ve firmanın yükümlülüklerini yerine getirmediği ifade edilmiştir. Ardından para cezası uygulanmış ve inşaat süreci o tarihten bu yana ilerleyemez duruma getirilmiştir. Proje sahibi Erzurum’un vergi rekortmeni olmuş bir holding olan firma, 2014 sonunda bu proje süreci nedeniyle iflasını vermiştir. İlerleyen süreçte birtakım farklı çözüm iddiaları ve ifadeleri kamuoyuna yapılsa da bugüne kadar hiçbir gelişme olmamıştır. Yalnızca proje sahibi firma değil, konut almak isteyenler, orada önceden yaşayan hak sahipleri ve Erzurum kenti ekonomisi bu süreçten zarar görmüştür.

Bütün bu proje sürecinde yaşananlar, aslında ülkemizde inşaat sektörü üzerinden yürütülen ekonomik büyüme anlayışının Anadolu da bazı kentlerde nelere yol aç-

Çelişen Çıkarlar Ve Yerel İktidar Mücadelesinin Kentsel Mekâna Etkileri: Erzurum Örneği

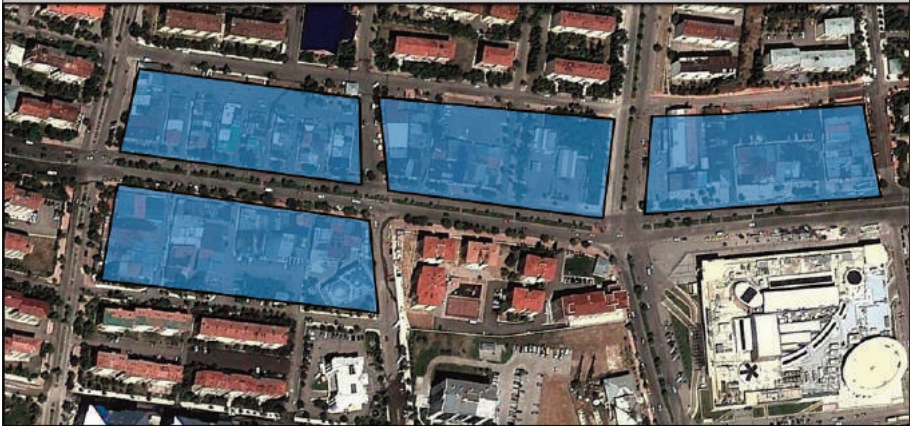
tığını göstermektedir. Hükümet temsilcisi bakanlarında desteklediği, belediye başkanının süreci kolaylaştırıcı planlama ve imar hamlelerini yaptığı proje sürecinde yalnızca deprem konusu gündeme getirilmiş bunun dışında hiçbir şehircilik ilkesi ve planlama esası dikkate alınmamıştır. Emsal değerleri artırılmış, yapı yaklaşma mesafeleri dikkate alınmamış, çevreye uyum gözetilmemiş ve kullanım değerleri hiçbir şekilde söz konusu olmamıştır. 28+5 milyon liralık proje bedeli, 2000 konutluk üretim gibi sayısal değerler üzerinden kent mekanı dönüşüme konu edilmiş, rant yaratılmaya çalışılmış ama sonuçta hiçbir kazanım olmadığı gibi kentsel mekanda gömülü değerler ortadan kaybolmuştur. Yerel yönetim, yerel sermaye ve merkezi yönetimin bu proje sürecindeki birlikteliği imar usulsüzlüklerini ve kaçak yapılaşmayı doğurmuş, planlar ve plancı bu birlikteliğin istediklerini onaylayan ve şehircilik ilkelerinden ödün veren konuma itilmiş ve sonunda yine kent ve kent halkı kaybeden olmuştur.

Şekil 5. Yeni Proje Görüntüsü – Konut Blokları

3.3. Erzurum Marketler Bölgesi Projesi

Üçüncü proje alanı, Erzurum ili, Yenişehir bölgesinde bulunan tek katlı ticaret yapılarının oluşturduğu alt merkez niteliğinde bir bölgedir ve dört yapı adasından oluşmaktadır (Şekil 6). Erzurum Büyükşehir Belediyesince 2012 yılında Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı olarak ilan edilmiştir (Dursun & Kurt, 2013). Dönüşüm gerekçesi olarak eskiyen bir doku olduğu ve böyle bir kararı alma yetkisinin belediyede olduğu belirtilmektedir. Dönüşüm sonrasında ne yapılacağına dair resmi bir belge bulunmamasına rağmen yerel gazete ve televizyonlarda bir Avm projesi düşünüldüğü hatta çizdirildiği görülmektedir (Şekil 7). İlgili idarenin henüz proje yapmadığı, süreç içinde ortaya çıkaracağı, yetkinin kendilerinde olmasından dolayı öncelikle araziye müdahale ettikleri anlaşılmaktadır. Proje alanı mevcutta var olan bir Avm'nin karşısında önemli bir ticaret alt merkezidir ve sermaye için çok cazip durumdadır. Proje alanının sınırları Palandöken ilçe belediyesine bağlıdır ve belediyenin böyle bir proje talebi bulunmamaktadır. Ancak hak sahipleri ile yapılan görüşmelerde ilçe belediyesinin de alanı dönüştürmeyi düşündüğü ve bazı hamleler yaptığı anlaşılmıştır. Bölgede mevcut durumda 1200 esnaf faaliyet göstermektedir. Büyükşehir belediyesinin düşündüğü dönüşüm projesi için esnafların çoğunun bilgilendirilmediği ve rıza göstermelerinin beklendiği yapılan görüşmelerde anlaşılmıştır. Bazı hak sahiplerinin dönüşüm projesi sonrasında kendilerine daha küçük veya aynı büyüklükte işyerleri önerildiğini ifade ettikleri görülmüştür. Aslında tüm bu süreç bizlere, büyükşehir belediyesinin kendisine tanımlanan yetkileri kullandığı gerekçesiyle, kentin rant açısından potansiyeli yüksek olan bir parçasını, istediği gibi dönüşüm alanı ilan ettiğini ve alana dair tasarruf hakkını kendisine geçirmek istediğini göstermektedir.

Şekil 6. Marketler Bölgesi Dönüşüm Projesi Alanı (Dursun & Kurt, 2013, s.391)

Söz konusu bölge fiziksel durumu itibari ile yetersiz bir niteliktedir ancak dönüşüm projesinin sadece bio-fiziksel ihtiyaçların dikkate alınarak yapılmaya çalışılması doğru bir sonuç ortaya çıkarmayacaktır ve çıkarmamıştır. Alanın psiko-sosyal ihtiyaçlar bakımından da değerlendirilmesi ve bu doğrultuda resmi bir proje yoluyla düzenlenmesi şehircilik açısından uygun olan yöntemdir ancak neo-liberal kentleşme süreçlerinin bu yöntemi göz ardı ettiği ve ihtiyaç olup olmadığına bakmadan yalnızca yüksek kar getirecek alanlar üzerinde dönüşüm yöntemiyle rant yarattığı bu örnek üzerinden de anlaşılabilir.

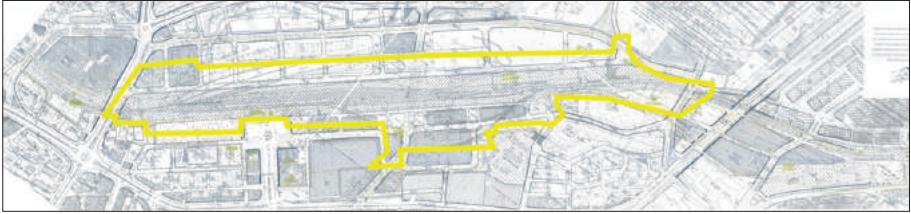
Şekil 7. Marketler Bölgesi Dönüşüm Projesi Görüntüsü - AVM

Bu projede mahkeme kararıyla iptal edilmiştir. Şu anda Yenişehir semti için alt merkez niteliğinde olan bölgeye dair eski belediye başkanının ne olursa olsun bu alanı dönüştürecek demeçleri internet sitelerinde yer almaktadır. Belediye başkanlarının bu türden ne olursa olsun yapacağımız demeçleri salgın halinde ülkemizin tüm kentlerine yayılmakta, kentler sanki sadece onların mülkü ve idaresindeymiş gibi bir yaklaşım sergilenmektedir. Sürdürülebilir kentsel gelişimden, ekosistemlerden, sosyal yaşamdan, eşitlikten ve yaşam kalitesinden kimsenin bahsetmediği veya bahsetmemeye başladığı bir süreç artık tüm ölçekteki kentlerimizde ortaya çıkmaktadır.

3.4. Gar Sahası

Son proje alanı tren garının bulunduğu kamu mülkiyetindeki gar sahasıdır (Şekil 8). Erzurum'un kent merkezinde, değerli bir arazide bulunan gar sahası mevcut haliyle dönüşüme müsait bir görüntü vermektedir. Ancak dönüşüm süreci kentsel mekân ve yaşam kalitesini kamu yararı ilkesi çerçevesinde artıracak şekilde ya-

pılmak zorundadır. Özellikle kamu mülkiyetinde bulunan arazilerin dönüşüm süreçlerinde bu ilkelere özellikle dikkat etmek gerekmektedir. Bu proje örneğinde işleyen süreç üst ölçek planlardan bağımsız bir şekilde alt ölçek uygulama imar planı üzerinden yapılan parçacı bir müdahaledir. Alana getirilmek istenen fonksiyonlar belirsizliğini korumakta Erzurum kenti genelinde gözlemlenen tasarruf yetkisinin belediyeye geçmesi dışında bir amaç taşımamaktadır. Belediye Hizmet Alanı olarak dönüştürülmek istendiği belirtilse de içerisinde ne olacağı ve yapılaşma kuralları net bir biçimde belirtilmemiştir. Bu durumda alanın gelecekteki haline dair fikir yürütülememekte ve yakın çevresine uygunluğu değerlendirilememektedir. Dönüşüm sonrası nasıl bir yarar sağlanacağı, alanın nasıl kullanılacağı, kentte var olan hangi soruna çözüm olacağı, ya da hangi problemlili alana cevap üreteceği bilinmemektedir. Bununla birlikte kentin ilgili alanında mevcutta kurulmuş tüm ekonomik ve sosyal ilişkilerin göreceği zarara ilişkin bir çözümde üretilmiş değildir. Bu belirsizlikler içerisinde alınan kararın nasıl bir kamu yararı yaratacağı doğal olarak anlaşılamamaktadır.

Şekil 8. Gar Sahası Dönüşüm Alanı

Ülkemiz genelinde gözlemediğimiz Belediye Hizmet Alanlarının sonradan Avım alanlarına dönüştürülmesi eğilimi bu örnek içinde geçerli olabilecektir. Gar sahasının bugün ortaya çıkan değışim değeri, proje üretmeden dönüşüm alanı ilanını gündeme getirmiştir. Neoliberal süreçlerin bu örnekte geldiği nokta kent içinde değer kazanmış arazilerin belirlenmesi ve dönüşüme konu edilmesi şeklinde olmaktadır. Diğer proje örneklerinde olduğu gibi bu projede Devlet Demiryollarının konuyu mahkemeye taşıması ile iptal edilmiştir. Şu anda büyükşehir belediyesinin söz konusu alan için proje çalışması yaptığı bilinmektedir ancak içeriğe dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Tüm örneklerde olduğu gibi bu projede de ne olursa olsun yapacağımız durumu ortaya çıkmaktadır.

4. Sonuç

Erzurum kentinde bu çalışma kapsamında seçilen dört dönüşüm projesi örneği, aslında büyük kentlerimizde yaygın olarak gözlemediğimiz neo-liberal kentleşme pratiklerinin ekonomisi güçlü olmayan orta ölçekli bir kentte neyi, nasıl ve ne

kadar tetiklediğini göstermektedir. Bu dört örnek de, hem yerel ölçekte hem de ulusal ölçekte hangi aktörlerin nasıl harekete geçirilerek sürece dahil edildiklerini açıkça göstermektedir. Son beş yıl içerisinde ortaya çıkmış olan projeler Erzurum kenti için büyük ölçekli ve kent dışından birçok aktörü sürece dahil eden projelerdir. İnşaat sektörü üzerinden büyüme yaratma amacıyla ortaya konan projelerde temel mantık sermayenin kentsel mekan üzerinden yeniden üretimi ve planlama süreçlerinin gözardı edilmesidir. Tüm ilgili aktörler süreci kolaylaştırmak zorundadır anlayışıyla yürütülen bu projelerde planlama meslek alanı ve planlılar pasifize edilerek isteneni gerçekleştirme yönünde teknik detay çözüme sürecine ve çözümlerine indirgenmektedir. Ortaya çıkan bütün projelerinin imar baskıları ve talepleri yaratma, şehircilik ilkelerini gözardı etme, sosyal boyutu dikkate almama ve yerinden etme gibi olumsuz sonuçları ortaya çıkarmaya başladığı Erzurum kentinde gözlemlenmektedir.

İstanbul ve Ankara gibi metropol kentlerde yaygın olan kentleri yeni ve çılgın projelerle satmak anlayışına dayalı yeni girişimci yerel yönetim anlayışı Erzurum'da da ortaya çıkmış, kent merkezinde değişim değerinin fazla olduğu tüm alanlarda tasarruf yetkisinin belediyeye geçmesi şeklinde bir eğilim yaygınlaşmıştır. İşin ilginç yanı, yerel yönetimler özellikle kentsel dönüşüm alanı tanımlamanın sağladığı kolaylıklardan yararlanarak proje bile üretmeden, bu anlamda kentlinin gözünde de bir meşruiyet kazanma kaygısı olmadan el koyma süreçlerini işletmektedir. Diğer taraftan, Erzurum örneği göstermiştir ki, meşruiyeti olmayan ve başkanın tercihleriyle somutlaşan projeler yönetime karşı bir güven kaybı yaşatmaktadır.

2014 yerel seçimlerinde bu amaçla daha önce İstanbul Kartal Belediye başkanlığı yapmış bir aday Erzurum büyükşehir belediye başkanı adayı gösterilmiş ve seçilmiştir. Göreve geldiğinde ilk etapta 1/5000 planın yapım sürecini askıya alan ve sonrasında kentin en büyük yapım işi olan İmar İskân Blokları Dönüşüm projesinin inşaatını durduran başkan döneminde kentte oldukça geniş kentsel dönüşüm alanları belirlenmiştir. Süreç tekrar başlayacak gibi görünmektedir ancak bu sefer doğru bir yol izlenmesini bekleyen halk metropol kentlerdeki gibi projeler uğruna şehircilik ilkelerinden ödün verilen ve sonuçta ortaya sağlıklı mekanlar çıkaran yaklaşımlara mahkum olmamalıdır. Orta-küçük ölçekli kentlerimize yayılan neo-liberal kentleşme eğilimleri kentlerimizin geleceği açısından büyük tehditler oluşturmaktadır. Planlama disiplini olarak mücadeleciler ve kentsel mekanı tüm yönleriyle toplumcu bir anlayışla inşa eden bir yola doğru yönelmek durumundayız.

KAYNAKÇA

Balaban, O., 2012, *The Negative Effects Of Construction Boom On Urban Planning And Environment In Turkey*, Habitat International, sayı 36, s.26-35

Balaban, O., 2011, *İnşaat sektörü neyin lokomotifini?*, Birikim Sosyalist Kültür Dergisi: İnşaat Ya Resulullah, sayı 270, 19-26

Balaban, O., 2008, *Capital Accumulation, The State And The Production Of Built Environment: The Case Of Turkey*, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Demircan, N., 2010, *Mevcut ve Öneri Kentsel Dönüşüm Projelerinin Peyzaj Mimarlığı Açısından İrdelenmesi, Erzurum Örneği*, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Doğu Yaşamı Dergisi, 2013, *MNG Holding'in Patronu Mehmet Nazif Günel, Erzurum'a Neden 230 Milyon Dolarlık Yatırım Yaptığını Açıkladı: Manevi Oğlum İstedigi İçin Geldim*, Şubat sayısı, s:53-55

Dursun, D., Kurt, E., 2013, *Erzurum'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Yansımaları: Kentsel Dönüşüm Projeleri, 4.KBAM Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s.383-395*

Günay, Z., 2010, *Neoliberal Kentleşme Dinamikleri Çerçevesinde Tarihi Çevrenin Sürdürülebilirliği: Sürdürülebilir Kentsel Koruma Modeli*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi,

Harvey, D. 2008, *The Right to the City*, New Left Review, (53), 23-40

Harvey, D., 1985, *The Urbanization Of Capital*, The John Hopkins University Press, Baltimore.

Kentli, Ö., 2012, *Kapitalist Kentleşme Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme*, www.toplumcinsehircilik.org, websitesinden 23.09.2015 tarihinde indirilmiştir

Lefebvre, H., 1979, *Space: Social Product and Use Value*, J.Freiberg (der) Critical Sociology: European Perspective içinde, New York: Grossman

Öktem, B., 2011, *İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-mekansal İzdüşümleri*, İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, No:44, s.23-44

Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A., 2002, *Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy*, Antipode

Şengül, T., 2001a, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, Kros Matbaacılık, İstanbul

Çelişen Çıkarlar Ve Yerel İktidar Mücadelesinin Kentsel Mekâna Etkileri:
Erzurum Örneği

Şengül, T., 2001b, Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı, Praksis (2), s.9-31

Tezcan, A. M., ve Penpecioğlu, M., 2009, *Neoliberal Kentleşme Süreci Ve Kıyı Kentlerinde Mutenalaştırma: İzmir Alaçatı Üzerine Bir Araştırma*, 33. Dünya Şehircilik Kollokyumu, 6-7-8 Kasım, Antalya

NEOLİBERAL KENTSEL YAPILANMA VE UZLAŞMA: KARAKÖY'ÜN NEZİHLEŞMESİ (*GENTRIFICATION*) ÖRNEĞİ

Tomris Özge GÖKŞEN

Central European University, Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji
Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Bu bildiri 2014-2015 akademik yılında Budapeşte'deki Central European University Sosyoloji ve Sosyal Antropoloji yüksek lisans programı için teslim edilen tezin bir özeti olarak yazılmıştır. Araştırma, İstanbul'da son dönemlerde nezhileşmekte olan (*gentrified*) Karaköy mahallesinde yapılmış ve mahallede gözlemlenen dönüşümün sosyal, politik ve ekonomik arka plan ve deneyimlerinin incelenmesini hedef almıştır.

Son üç senedir Karaköy, mahallede ağırlıklı olarak kültürel sınıflar ve büyük işletmelerin ağırlanması ve eskiden beri burada bulunan küçük işletmelerin yerinden edilmesiyle nezhileştirme sürecine tanık olmaktadır. Üç sene öncesine kadar Karaköy, imalat sektörünün ağırlıkta olduğu küçük esnafı barındırmaktaydı. Son yıllarda ise servis ve turizm sektörlerinin şehir merkezinde konsantre olması ve buna bağlı olarak kentsel mekanda işlemeye başlayan rant ekonomisiyle mahalle, fiziksel, sosyal ve ekonomik bir dönüşüm geçirerek sermaye ve girişimci aktivite potansiyeline bağlı olarak; eski esnafın pahasına küresel boyuttaki şehirli ve girişimci bir sınıfı ağırlamaya başlamıştır. Buna ek olarak, henüz pratiğe geçmemiş ve kentsel yönetim-sermaye işbirliğiyle ihaleyle çıkarılmış olan Galataport Projesi, mahalledeki rant açığını (*rent-gap*) tetiklemekte; sermayeyi bu mekana çekerek, kiraların artması ve buradaki eski kiracıların yerlerinden edilmesi sürecini hızlandırmaktadır. Artık küresel bir olgu haline gelen nezhileştirme süreci, şu anda İstanbul'un çeşitli noktalarında gerek kentsel yönetim eliyle (Tarlabaşı, Sulukule örneklerinde olduğu gibi), gerekse de kültürel sınıfların şehrin kıyıda köşede kal-

miş mahallelerinde otantisite arayan bireyleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Karaköy'de ise bu durum hem kültürel sınıflar, hem de Galataport Projesi ile gördüğümüz gibi, neoliberal kentsel yapılanmayı destekleyen bireysel ve yönetsel güçler tarafından pratiğe geçmektedir.

Karaköy'deki saha çalışmam mahalledeki dönüşümün kısa sürede ve hiçbir muhalefetle karşılaşmaksızın gerçekleştiğini ve bunun da yeni büyük sermayedarlar ve eskiden beri orada olan küçük işletmeler arasında uzlaşmayla sağlandığını gözlemlememi sağladı. Fakat İstanbul'un neoliberal kentsel yapılanma sürecini dikkate alarak ve küreselleşen kentlerin politik ekonomik dönüşümünün teorik bir okumasıyla, Karaköy'ün dönüşüm sürecinde sağlanan uzlaşmanın neoliberal yeniden yapılanma mekanizmalarıyla çerçelendiği sonucuna vardım. Bu sonuca paralel olarak yüksek lisans tezimde, esas itibarıyla Karaköy'deki küçük işletmelere odaklandım. Bu şekilde, kentsel yeniden yapılanmada küçük işletmelerin ihmal edilmiş konumlanışları sonucu nezihleşmenin uzlaşma yoluyla ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan mekanizmaların bir incelemesini yaptım. Bunu yaparken de temel olarak üç noktaya değindim: küreselleşen kentlerdeki mahallelerin nezihleştirmeye doğrutulu olarak bir dönüşüm geçirmesi, bu dönüşümü olanaklı kılan kentsel yeniden yapılandırma mekanizmaları ve bu mekanizmaların yapılanmakta ve küreselleşmekte olan kentin belli aktörlerini önemsiz olarak konumlandırışı.

Nezihleştirme, 1980 sonrası finans kapitalizmi döneminde şehirlerin yeniden yapılanmasının, küreselleşen ülkelerin politik ekonomisinde önemli bir yer işgal etmesiyle, belirgin bir kentsel olgu olarak kendini göstermeye başlamıştır. Nezihleşmenin kavramsallaşmakta olduğu elli yıllık serüvenin sonunda bu olgu, kentin kıyıda köşede kalmış, büyük sermayeyle yatırım yapılmamış ve fiziksel olarak ihmal edilmiş mahallelerinin fiziksel, sosyal ve ekonomik dönüşümünü ve bunun sonucunda mahallenin eski kiracılarının yerinden edilmesini ifade etmektedir.

İngiltere ve ABD'deki ilk örneklerinden bu yana, kavramsal olarak nezihleştirme, akademik literatürde farklı şekillerde ele alınmıştır. Bazı akademik çevreler olguyu ele alırken bireylerin tercihlerinin ve talep faktörünün etkisini vurgularken (Glass 1964; Smith and Williams 1986; Ley 1996;), bazı çevreler ise sistematik bir sosyal dönüşüm örneği olarak yapısal ekonomik boyutların nezihleştirme olgusundaki önemli yerinden söz eder (Beauregard 1986; Smith and Williams 1986; Hackworth and Smith 2001; Hackworth 2002; Atkinson 2004; Smith 2006). Bunlara ilaveten bazı Marksist açıklamalar olguyu "kaotik bir kavram" olarak nitelendirip, nezihleştirmeyi ele alırken yapı ve birimler arasında iç içe geçmiş bir formülasyon ile daha dikkatli bir yaklaşımın gerekliliğinden bahseder (Rose 1984; Zukin 1987; 2010a; Hamnett 1991). Fakat bu yaklaşımlar çevresinde dönen tar-

tışma, nezhleştirmeyi tetikleyen faktörlere veya nezhleştirmenin getirdiği sonuçlara daha çok odaklanarak; olgunun yerelde gözlemlenen ve küresel yapılarla bağlanan detaylarını görmezden gelir. Literatürdeki bu ihmalden yola çıkarak bu bildiri, nezhleştirmeyi küresel neoliberal kentsel yeniden yapılandırma sürecinin sistematik olarak belirlenmiş kurumlar, aktörler ve mekanizmaların bir araya gelmesiyle oluştuğunda hemfikir olarak, dönüşüm sürecinin yerelde ve sübjektif olarak nasıl deneyimlendiğine bakarak ilerlemeyi hedeflemektedir. Bu bakımdan, hâlihazırdaki çalışma, neoliberal yeniden yapılanmaya ve bunun özneleri tarafından nasıl deneyimlendiğine Karaköy'ün nezhleştirilmesi ve buradaki küçük esnaf örneği üzerinden bakmaktadır.

Bildiri, öncelikle, teorik bir çerçeve sunma açısından, şehirlerin küresel finans kapitalizmine kentsel yeniden yapılandırma ajandasıyla entegre olma sürecine ve bunun Türkiye'de nasıl vuku bulduğuna bakacak. İkinci olarak bildiri, nezhleştirmenin kavramsallaştırmasında geçen tartışmayı sunarak, bunun neoliberal kentsel yapılanmayla olan ilişkisini irdeleyecek. Son olarak ise, bahsedilen teorik incelemeye bağlantılı olarak neoliberal kentsel yapılandırma bileşenlerinin Karaköy'de ve buradaki küçük esnaftaki yansımalarına bakarak küreselleşen kentlerdeki dönüşümün yereldeki bileşenlerinin analizini sunmuş olacak. Bütün olarak, Karaköy örneği neoliberal yeniden yapılanma süreçlerinin kentsel yeniden yapmanın önemsiz aktörlerini konumlandıran, gözden çıkaran ve ihmal eden kapsamını gözler önüne sermekte. Bu da sonuç olarak küreselleşmekte olan kentlerdeki mahallelerin sistematik, çabuk ve hızlanmakta olan dönüşümünü gösteriyor. Bu bakımdan bildiri, neoliberal küreselleşmenin kentler ve yereldeki etkilerine, kentsel yeniden yapılandırmada güçsüzleştirilen aktörlerin bu süreçte uzlaşmacı bir konuma sürüklenmesi üzerinden odaklanmaktadır.

Neoliberalizm ve Kentsel Yeniden Yapılandırma Süreci

Son on senedir İstanbul şehri, Türkiye'nin küresel kapitalizme entegre olma sürecinin önemli bir kaynağı haline geldi. Buna bağlı olarak şehir, neoliberal kentsel yeniden yapılandırma ajandasına uygun olarak belirlenen uygulamalara sahne oldu. Bu sürecin 1980'lere kadar uzanmasına rağmen, İstanbul'un kaynak potansiyeli özellikle son on senedir Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarının ekonomik yeniden yapılandırma ajandasında önemli bir yer etmeye başladı (Öktem 2006; Karaman 2013; Aksoy 2014; Yalçın, Çalışkan, Çılgın ve Dündar 2014). Küresel finans kapitalizmine entegre olma sürecinde İstanbul'un kayda değer bir kaynak olarak göz önüne alınmasıyla birlikte, AKP iktidarı süresince bu süreci mümkün kılacak çeşitli mekanizmalar geliştirildi. Sermaye ve kentsel yönetim işbirliğinin sağlanmasının akabinde, kentsel mekandan elde edilebilecek maksimum değeri çıkartabilecek spekülâtif rant ekonomisi icadı, kentsel dönüşüm projelerini şehrin

merkezi arazilerinin değer kazanmasının önemli bir bileşeni haline getirdi (Harvey 2001). Bu projeler ayrıca, ileriye dönük sermaye birikimini ve buna bağlı olarak kentsel mekânı yeniden yapılandırmayı mümkün kılacak sektörel düzenleme için de altyapı sağlamış oldu. Bu da Sassen'in (1991) birçok kez bahsettiği finans, servis, turizm ve yaratıcı sektörlerle odaklı "küresel şehir" imgesine can verdi.

Bu tip kentsel yeniden yapılanma önerisi temel alınarak, küresel şehri meydana getirmek için yapılan uygulamalar yeni bir şehirli sınıfın biçimlenmesinde de rol aldı. Küreselleşmekte olan şehrin öncüleri haline gelen bu sınıf, profesyonel-yönetici ve kültürel sınıflardan meydana gelmekteydi. Bu sınıfsal oluşum, kent merkezlerinin sektörel düzenlemesiyle ilintili olarak, şehir merkezlerinde finans, servis, turizm ve yaratıcı sektörlerde geçimini sağlayan bu sınıflara yaşam alanları yaratılmasıyla aynı doğrultuda yön çizmekteydi.

İstanbul'un sektörel ve sosyal iskeleti küresel şehir olma sürecinde yeniden yapılandırılırken, fiziksel kontrolle, şehrin yeniden düzenlemesini devreye sokacak bir takım mekanizmalar devreye girdi. Bu süreci işleme geçirmede, Çevre Düzeni Planları¹ (ÇDP) "İstanbul'un anayasası" olarak kentsel yönetim tarafından pratiğe sokuldu. 2009 yılında kabul edilen ÇDP, "küresel rekabet gücüne" göre sektörlerin mekânsal kullanımını planlayarak, tüm şehrin tasarımını yapmayı amaçlıyordu (Yalçın, Çalışkan, Çılgın and Dündar 2014, 58). Bu yolda hem "küresel kent" imgesini imal etmek, hem de yeni kentli sınıfa tüketim mekanları tahsis etmek adına İstanbul, kıyıda köşede kalmış tarihi mahallerinde bir dizi "temizleme" ve "canlandırma" süreçlerine tanık oldu. İstanbul'da önceleri "güzelleştirme" adı altında yeni kentli sınıf tarafından başlatılan bu süreç, giderek "kentsel dönüşüm" ve "nezhleştirme" adı altında sistematikleşerek şehrin birçok köşesinde kendini göstermeye başladı. Bununla beraber de "kentsel yenilenme" fikri ve pratiği bir nevi küresel şehir kavramıyla bağdaşan bir "sermaye birikimi stratejisi" haline geldi (Harvey 1989).

Küresel şehir kavramı kendini, sanayi ağırlıklı üretimin yerini finans piyasalarına bırakmasıyla başlayan ve Fordizm sonrası dönüşüm olarak tanımlanan sürecin içinde üretmektedir. Bu yeni dönüşümde de şehir, dönüşümün bileşenlerini yeniden üretmede önemli bir kaynak olarak ele alınır. Bunun açıklanmasında Daniel Bell (1973), sanayileşme sonrası toplumu olarak tanımladığı bu yeni dönüşüm sürecinde, küreselleşmekte ve dönüşmekte olan üretim sektörlerinin kentsel yeniden yapmada önemli bir yer edindiğini savunmaktaydı. Bu dönemde, sanayileşme küresel sınırlar içerisinde merkez devletlerden periferiye doğru bir kayma yaşarken; şehirler de buna benzer şekilde, şehir merkezlerinin sanayisizleştirilmesi (*deindus-*

1 Çevre Düzeni Planları (ÇDP) kentsel çevre planıyla doğrultulu olarak şehirlerde dönüşümü olanaklı kılmayı amaçlıyordu. Bu planlarla beraber, özellikle İstanbul'un finans ve turizme öncelik tanıyabilecek sektörel organizasyonunun da altyapısı sağlamış oldu.

trialization) ve şehrin kenarlarında kendi periferilerini yaratması gibi bir sürece tanık olur (Sassen 1991; Brenner and Theodore 2002). Şehrin sanayisizleştirilmesi ve şehir merkezinin fiziksel, ekonomik ve sosyal mekanlarının yeniden düzenmesi, Fordizm sonrası yapısal dönüşümünü etkinleştiren mekanizmalar haline gelir.

Bu tartışma üzerinden, özellikle son yıllarda, neoliberal dönüşüm üzerine araştırma yapan sosyal bilimciler, sosyo-politik ve ekonomik yeniden yapımda, mekanın önemine vurgu yapmaya başladılar (Lefebvre 1996; Brenner and Theodore 2002; Peck and Tickell 2002; Harvey 2006). Bu doğrultuda, neoliberal yeniden yapılanma mekanizmaları beden, pratik ve ilişkilenebilirliğe yerleşerek ve bunların mekanda nasıl düzenlendiğine ilişkili olarak, “küresel kent” fikrinin bu tasarıya uygun bir bileşen haline gelmesini sağladı. (Sassen 1991; Brenner and Theodore 2002; Atkinson and Bridge 2005; Harvey 2006; 2006; 2010a; Hackworth 2007; Wacquant 2012; Clark, Larsen and Hansen 2015).

Fordizm sonrası ekonomik yeniden yapılanma, endüstriyel üretimin yerini finans piyasalarının almasını öngörüyordu. Bu da yeni tüketim pratiklerini, kentli yeni bir sınıf ve servis sektörünün önceliğini ve bunların bir sonucu olarak da kentsel eşitsizliğin yeni formlarını şart koşmuş saymaktaydı (Sassen-Koob 1984; Smith and Williams 1986; Harvey 1989; Uzun 2006; Zukin 2010a; Kolluoğlu 2014, 21). Daha neoliberalizm derinlemesine kavramsallaştırılmamışken, 1989’da, insan coğrafyacısı David Harvey yeniden yapılandırmayı yönetim ve bireyin işbirliğiyle ilişkili olarak değerlendirdi. Bu formülasyona göre, geç kapitalizm döneminde, yönetim biçimleri pasiften aktife bir kayma yaşamaktaydı ve böylece de artık yönetim, “işletmecilikten” (*managerialism*) “girişimciliğe” (*entrepreneurialism*) doğru bir dönüşüm geçirmekteydi. Bunun bir sonucu olarak da yeniden yapılanma pratiklerinde bireyler aktif rol üstlenmeye başlamıştı (Harvey 1989). Harvey’in bu çarpıcı analizi, neoliberal yönetimin artık bir devlet pratiği olmaktan çıkıp, bireyi de içermeye başladığını; buna istinaden de sermaye birikiminde rolü olmayan aktörlerin birey-yönetim işbirliğiyle oyun dışı bırakıldığını söyler (Harvey 2006). Yani, ekonomik yeniden yapılanmanın bu yeni safhasında, yönetsel güç, etki alanını genişleterek bireylere “özgür girişimci aktivitelerinin keyfini çıkaracağı” kurumsal çerçeveyi sunmuş olur (Harvey 1989; Wacquant 2012).

Harvey’in bu okumasına göre, kentsel yönetim kendini girişimcileştirerek, kentsel mekanın tasarımında yeniden yapılandırma ajandasını bireylerin girişimci aktivitelerine odaklamaya başlamıştı. Girişimci yönetim ile beraber, şehirlerin piyasa odaklı ekonomik büyümesinde yerel yönetim, “yerel sermaye” ile aynı anlama getirilerek araçsallaştırıldı (Mayer 2007, 91). Bu amaca paralel olarak, neoliberal yönetim şehirleri sermaye birikiminin bir amacı haline getirdi ve bireylerin yeniden yapılanma sürecinde aktif rol almasını sağlayan mekanizmalar geliştirdi. Öte yandan, kentsel mekana finans piyasası yaklaşımı, sermaye ve girişimci aktivite kay-

nağından yoksun aktörlerin de arka plana itilmesine neden olarak ayrıcalıklı bir kentli sınıfı, neoliberal yeniden yapılanma mantığının önemli bir bileşeni olarak kodladı.

Bu mantığın ışığında girişimcilik ve tüketici potansiyeli sunan kentli sınıf, kentsel yönetim tarafından “şehrin yeni cankurtaranları” olarak devreye sokuldu (Atkinson and Bridge 2005, 2). Bunun yansıması en çok da, yatırım yapılmamış mahallelerin yeni kentli sınıfın girişimci aktiviteleri için potansiyel “öncelikli mekanlar” haline getirilmesi ve kentsel mekanların nezhleşirme olgusuyla doğrultulu olarak dönüşüm geçirmesinde kendini gösterdi (Ronneberger 2007, 143). Böylece yeni kentli sınıf, kurumsal mekanizmalarla çerçeveselenmiş girişimci aktivitelerden yararlanmaya başlayarak, kentsel yeniden yapılanmada önemli bir rol üstlenmeye başladı. Böylece de şehirler, kentsel mekanın metalaşması ve kent öncülerinin rant ekonomisine katılım göstermesiyle beraber, kendilerini ağırlıklı olarak nezhleşirme formunda ifade etmiş oldu. Nezhleşirme artık gün be gün küresel şehirlerin sistematik olarak yeniden yapılanmasında araçsallaştırılmış bir hale gelmektedir (Atkinson and Bridge 2005; Smith 2006). Bu tartışmayı göz önünde bulundurarak, bir sonraki bölümde nezhleşirmenin kavramsallaştırılmasına bakacağım.

Nezhleşirme Kavramı

Japonica Brown-Saracino nezhleşirmenin göstergelerini, bir mahallede gözlemlenen “ekonomik yeniden canlandırma, inşa edilmiş çevrede dönüşüm ve yerinden edilme” olarak özetler. Bunun nedenlerini ise “neoliberal devletin yükselişi, orta sınıfın şehir hayatının niteliklerini değerlendirmeye başlaması, kira kontrolünün zayıflaması ve kent planlamasına serbest piyasa yaklaşımının gelmesi” olarak tespit etmektedir (Brown-Saracino 2010, 15-16).

Nezhleşirmenin ilk örnekleri İngiltere ve ABD’de şehir merkezlerinin sanayisizleştirilmesi ve böylece de işçi sınıfı yerleşim yerlerinin düzenlenmesiyle gözlemlenmeye başlamıştı. Şehir merkezinin sanayisizleştirilmesi ve şehrin endüstriyel karakterlerinin periferiye kaymaya başlamasıyla, yatırım yapılmamış işçi sınıfı yerleşim yerleri farklı kullanımlar için değerlendirilmeye başlamış ve şehrin rant ekonomisine katılmıştır. Bu örneklerden yola çıkarak, nezhleşirme terimi ilk defa Marksist yazar Ruth Glass (1964) tarafından, orta sınıfın işçi sınıfı yerleşim yerlerine hareketini işaret etmek üzere kullanılmıştır. Glass’a göre bu hareket, Londra’da alım gücü nazaran daha yüksek orta sınıfın bu mahallelere akın etmesi ve emlak fiyatlarını arttırmasıyla, bu mahallelerde yaşayan alt sınıfın yerinden edilmesini konu ediyordu. Yani bu tanıma göre nezhleşirme, “şehrin orta sınıf nezhindeki görüntüsü” olarak gerçekleşmekteydi (Brown-Saracino 2010, 15).

Daha sonra 1970’lerde Neil Smith, olguyu şehir merkezinin metalaştırılması olarak ele alıp, konuyu rant-açığı olarak kavramsallaştırdı. Bu formülasyona göre, rant açığı “yerin gerçek kirası ve yerin potansiyel kira seviyesi arasındaki eşitsizlik” olarak tanımlanıyordu (Smith 1979, 545). Bu tanıma göre nezihleştirme, şehir merkezinden maksimum potansiyel değeri çıkarma için spekülasyon yöntemiyle kentsel mekanı metalaştırma aracı olarak yer alıyordu (Harvey 2006). Yani Smith’e göre nezihleştirme insanların değil, bir “sermaye hareketiydi” (Smith 1979; Atkinson and Bridge 2005, 5). Rant açığı yaklaşımı, artık farklı mevkilerde vuku bulmaya başlayan nezihleştirmenin araştırılmasında etkili bir analitik araç oldu. Böylece, ilk kavramsallaşmasından bu yana kendisini özellikle 1980 sonrası finans kapitalizminin “küresel kentleri” inşa etmesinde ifade etmeye başladı (Hackworth and Smith 2001; Hackworth 2002; Atkinson 2004; Atkinson and Bridge 2005). Bu şekildeki finansallaşma döneminde, David Harvey’in ifade ettiği şekilde, “girişimcilik kültürü ve skekülasyon” ile şehirler, “sermayenin ifade şekilleri” haline geldi ve böylece birey deneyimleri de yeniden yapılandırılmış oldu (Zukin 2006, 104).

Öte yandan, Sharon Zukin nezihleştirmenin analizinde sermaye-kültür ve piyasa-mekan dinamiklerini sorunsallaştırdı (Zukin 1987; 2010a). Zukin kavramı, kentsel mekânın yerel kimliğinin “uluslararası piyasa kültürüne” dönüşümü olarak tanımlayarak; nezihleştirmeyi, mahallelerin “yeni şehirli sınıfın özelliklerine” uygun hale getirilmesi boyutunda ele aldı (Zukin 2010a, 37; 2010b). Bu sınıfın otantisite arayışıyla ifade edilen ve şehrin ihmal edilmiş köşelerine yaptığı akın, kentsel mekânın “kültürel güçle metalaştırılmasında” önemli bir araç oldu (Zukin 2010b, 31). Bu anlayışa göre şehir, küresel ajandayla uyumlu finans piyasası ekonomisine uyacak şekilde organize edilerek; sermaye birikimini sağlayacak girişimci ticaret ortamını ve kültürel gücü mekân üzerinden bir araya getirmekteydi.

Nezihleştirme üzerine dönen bu tartışmayı göz önünde bulundurduğumuzda kavram, neoliberal kentsel yeniden yapılanmaya atıfta bulunmada kritik bir yerde durmakta. Piyasa kültürünün baskın kentsel pratik formuna gelmesi, kentsel mekânların bu ayrıcalıklı şehirli sınıf, girişimci aktivite ve ileriye dönük sermaye birikimi için tahsis edilmesini elverişli kılmaktadır. Tezimde de savunduğum gibi, kentsel yönetim yeniden yapılanmanın ortamını sağlarken, girişimci aktiviteyi de ihmal edilmiş mahallelere çekmektedir. Bu da belli tüketim özellikleriyle donatılmış kentli sınıfın ortaya çıkması ve yayılmasını işaret eder. Bu süreçte sermaye ve girişimci aktiviteden yoksun olanların konumlanışları da, kentsel yeniden yapılandırmada sistematik olarak önemsiz aktörler haline getirilmeleri bakımından da önemli bir nokta olmaktadır. Bu da olgunun yerelde spesifik ve sübjektif olarak deneyimlenmiş mekanizmalarını ve neoliberal kentsel yeniden yapmanın küreselde sistematikleşmiş mantığını ortaya sermek için bir araştırma alanı sunar.

Türkiye'de Nezhleşirme

Türkiye'ye baktığımızda nezhleşirme, 1980 sonrası ekonominin devlet eliyle neoliberalleştirilmesinin bir sonucuydu. Bu dönemde ekonomi, küresel sermaye akışını dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımla kendine çekmeyi amaçlıyordu (İslam 2005; Karaman 2013). Küresel ajandanın bir parçası olarak bu süreçte ekonominin finansallaşması, şehirlerin neoliberal yenilenmede sermaye birikiminin operasyonunu sağlayacak finans piyasasının ortamını sağlamasına bağlı oldu. Küreselleşme sürecinde, İstanbul'un merkezi yerleri servis sektörü adına sanayisizleştirilirken; imalat odaklı veya alt sınıfın yerleşim yeri olan mahalleler ise kültürel sınıflardan gelen girişimcilerin akımına maruz bırakıldı. Bu da emlak spekülasyonu ve büyük yatırımın bu mekanlara girmesini sağladı. Bu sürecin sonucu da, bu mahallelerdeki önceki oturanların ve işletmelerin öncelikli kentli sınıf adına yerinden edilmesi demek oluyordu.

Başka coğrafyalarda olduğu gibi, İstanbul'da kentli bir sınıfın ortaya çıkışı Fordist sanayileşmenin düşüşü ve finansal sektörlerin kent merkezlerinde konsantre olmasının bir sonucuydu. Tolga İslam İstanbul'da nezhleşirmenin "ekonomik, kültürel ve mekânsal yeniden yapmaların potansiyel nezhleştiricilerinin (*genrifier*)" yaratılmasının devlet eliyle finansallaşma süreciyle aynı anda gerçekleşmesinin bir sonucu olduğunu savunur (İslam 2005, 128). Yeni bir tüketici sınıfın yaratılması şehir peyzajının dönüşümü ve buna bağlı olarak potansiyel nezhleştirilebilir alanlar yaratılmasıyla eşleştirildi (Beauregard 1986; İslam 2005).

Tolga İslam (2005) İstanbul'daki nezhleşirmenin üç dalgasını tespit eder ve bu dalgaların yeni kentli sınıf tarafından yapılan "güzelleştirme hareketi" gibi münferit bir pratik olarak başlayıp, kentsel dönüşüm projeleri sonucu zorla yerinden etmeyle karşılaştığımız Fener ve Balat örneğinde olduğu gibi sistemik bir formda son bulduğu analizini yapar. Böyle bir evrim, İstanbul'daki nezhleşirme örneğiyle kentsel yeniden yapılandırmanın sistematikleşmiş ve hız kazanmış sürecini gösterir. Sistematikleştirme ayrıca, şehrin köşelerinde gerekli ortamın kentsel yönetim ve sermayedarlık tarafından sağlanması ile kültürel sınıf ve büyük yatırımcılarla bu sürece daha fazla bireyin eklenmesini beraberinde getiriyor. Bunun sonucunda da sermaye ve girişimci aktivite yoksunu aktörler önemsiz bir pozisyonda konumlandırılıyor. Öte yandan, ayrıcalıklı bir sınıf üzerinden yapılan kentsel politika da üstü kapalı bir şekilde bu konumlandırmayı destekleyerek, neoliberal kentsel yapılanma mantığını pratiğe geçirmeyi amaçlıyor. Bu formdaki yapılandırma pratikleri de, bildirinin geri kalanında Karaköy örneği üzerinden gösterilecek.

Yöntem

Buraya kadar, neoliberal kentsel yapılanma süreçlerinin İstanbul'da vuku buluşuna teorik ve ampirik bir arka plan sunmaya çalıştım. Bu süreçlerin tespitini nezhleş-

tirme kavramının içyüzünü araştırarak ve neoliberal kentsel yapılanmanın delillerini bu kavram üzerinden bir araya getirerek yaptım. Şimdi ise Karaköy örneği üzerinden, mahallenin nezhleştirilmesi sürecindeki piyasa yörüngesi ve düzenleyici mekanizmalara bakarak, küresel ölçekteki neoliberal kentsel yapılandırma ajandasının yerelde nasıl gözlemlendiğine bakacağım. Bunu da mahallenin sosyal ve ekonomik dönüşümüne kısa bir bakış atarak, mahallenin belli sınıflar için nasıl tahsis edildiğini tespit ederek yapmaya başlayacağım. Mahallenin nezhleştirilmesini bir “tahsis etme” süreci olarak düşünürsek, bu sürecin direnç göstermeksin ve hız kazanmış şekilde gerçekleşmesini, her şeyden önce Yeni Borçlar Kanunu ve hava parası gibi mekanizmaların sağladığı gözlemlenmektedir. Bu mekanizmaların ötesinde de, Karaköy’deki küçük esnafta görüldüğü üzere tezimde, küreselleşmekte olan şehirlerde belli öznelerin sistematik ve hız kazanmış bir şekilde önemsiz aktörler haline getirilmeleri ve bundan ötürü de uzlaşma sağlamak zorunda kaldıkları sonucuna vardım. Bunu da mahalleden çıkmak durumunda kalan küçük esnafın nezhleştirmeyi deneyimleme şekillerine odaklanarak yaptım.

Karaköy örneği, global kentsel yeniden yapılanma süreçlerinin hız kazanmış halini bu mahallede vuku bulmakta olan nezhleştirme olgusunun kısa bir süre içinde yaşanmasıyla gözler önüne sermekte. Sürecin bu kadar karşı koyma olmaksızın ve hız kazanmış bir şekilde gerçekleşmesi de bana, bu sürecin özneler tarafından nasıl deneyimlendiği sorusunu sordurdu. Buradan yola çıkarak, araştırmamdaki bulguları ağırlıklı olarak niteliksel ve etnografik bir araştırma ajandasıyla, uzun zamandır mahallede olan ve yerinden çıkarmaya maruz bırakılan küçük işletmelerle yapılmış röportajlara dayandırdım. Bu tür bir yöntem, analizimde öznelerimin kim olduğunu, nezhleştirme sürecini nasıl deneyimlediklerini ve kendilerini kentsel yeniden yapılanmada nasıl konumlandığını anlamamama olanak sağladı. Bu öznelerle gerçekleştirdiğim detaylı röportajlar sayesinde, neoliberal kentsel yeniden yapılandırmada önemsizleştirilen aktörlerin konumlanışlarının, küçük çerçevede bu mahallenin nezhleştirilmesinin, büyük çerçevede ise günümüz kentsel politikasının bize neler söylediğini anlamaya çalıştım. Bir sonraki bölümde, nezhleştirmenin Karaköy’deki formunu ve bunun küçük esnaf üzerindeki etkisini irdeleyerek; neoliberal kentsel mekanizmaların bir analizini sunmaya çalışacağım.

Karaköy’de Nezhleştirme

Karaköy 1986’da Gümrük Ofisi’nin kapanmasına kadar ağırlıklı olarak imalat sektörü işletmelerini barındıran bir mahalleydi. Gümrük Ofisi’nin kapatılmasından sonra ise, sosyalizm sonrası Rusya ve Doğu Avrupası’ndan gemiyle gelen tüccarların kendi coğrafyalarında satmak üzere İstanbul’da bavul ticareti yapması üzerine, mahallede Rus Pazarı kurulmuş ve bu da küçük esnafı bu bölgeye çekmeye başlamıştı.

Enformel bağlarla pratik edilen bavul ticareti, Türkiye'de henüz 1990'larda devletin küresel piyasalara gösterdiği ilgisizliğin bir göstergesiydi (Keyder 1999, 32). Çağlar Keyder (1999), o zamanlarda bu küresel akışa cevaben mahallede kurulan Rus Pazarı'nın herhangi bir kentsel dönüşüme neden olmadığını; bunun da İstanbul'un küresel olmaktan ziyade, modern öncesi "uluslararası market şehri" olmasından kaynaklandığını savunur. Yani bu dönemde, Türkiye ekonomisinin hala daha "servis ve bilgi ekonomisinden çok, imalat ve esnaflık potansiyeline" dayanmasından ileri gelen ve küresel şehir konseptinden uzakta pratiğe dökülen bir kentsel yönetim hakimdi. 90'ların sonunda bavul ticareti ve Rus Pazarı'nın popülerliğini yitirmesiyle beraber, mahallede Amerikan Pazarı kurulmuş; fakat bu da zamanla yerini başka sektörler bırakmıştı.

Enformel formdaki küresel hareketlerin kontrol alınmaya başlamasıyla ve bu iki pazarın da yok olmasıyla beraber, mahallede birkaç sene bir durgunluk dönemi yaşanmış ve son olarak üç sene öncesinden itibaren mahallede bir kahve ihracatı ofisinin kafeye dönüştürülmesiyle beraber mahalle, kültürel sınıfların akımına sahne olmaya başladı. Daha çok otantisite arayışıyla nezihleştirmeye ön ayak olan bu sınıflara ek olarak, kentsel yönetim tarafından ihaleye çıkarılan kağıt üzerindeki Galataport Projesi'yle de büyük sermayenin mahalleye akışını ivmelendiren bir "kısılcım" yaşandı. Bu bakımdan Karaköy, dönüşüm geçiren mahallelere olan yönetim müdahalesini ve bunun üzerinden kent ekonomisinde gelişen küresel para akışına olan ilginin yansımaları gözler önüne sermektedir (Atkinson and Bridge 2005, 7).

Şehrin sektörel organizasyonunun kentsel yeniden yapılandırmada önemli bir yer edinmesi küresel para akışı ve sermaye birikiminin organizasyonunun gerekliliğiyle ilgiliydi. Türkiye'de ÇDP ile dışarı vurulan bu mantık şehir merkezinde servis, finans ve turizm sektörlerine öncelik tanımakta ve imalat sektörünü de şehrin kenarlarına çekmeyi amaçlamaktaydı. İşte Galataport Projesi ve beraberinde getirdiği dönüşüm süreci, yönetsel mekanizmaların rant stratejilerini nasıl hayata geçirdiğini açığa vurmaktadır. Proje'nin ön ayak olduğu emlak spekülasyonu kültürel sınıflara ek olarak, büyük yatırımcıları da mahalleye çekmiş ve mahalledeki rant mekanizmasının hız kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda proje, yönetim ve sermaye arasındaki bağları gözler önüne sermekte ve rant ekonomisinin bireyle- rin hayatına nasıl sokulduğunu güzel bir şekilde özetlemektedir.

Karaköy'deki saha araştırmamı gerçekleştirdiğim sırada mahalle, hem eski esnafın hem de inşaat halindeki otellerin, artistik kafe, butikler ve üst sınıf lokantaların bir arada bulunduğu bir karışım görüntüsü çiziyordu. Bu görüntüyle mahalle, bir yandan önemi azalmış imalat atölyeleriyle şehrin otantik yönüne dikkati çekerken; bir yandan da kültürel sınıflara "kaynakçının yanında kahve içmek" gibi kozmopolit bir kent deneyimi yaşatan bir potansiyeldeydi. Mahalleyi ilk defa kimin

nezihleştirdiği karmaşık bir konu olmasına rağmen; sürecin, mahallede bir kafe açan bir girişimciyle ve beraberinde gelen kültürel sınıf akınıyla başladığı; Galataport Projesi'nin yarattığı spekülasyonla alevlendiği; ve daha fazla yatırımcı ve kültürel sınıfların dâhil olmasıyla da bugüne kadarki gelişimini sürdürdüğü şeklinde bir özet sunabiliriz. Bunlar yaşanırken, öte yandan da yeni gelen yatırımcılarla uzlaştıkları hava parası üzerine, iş yerlerini bırakmaya başlayan bir esnaf grubundan bahsedebiliriz. Sürecin süratine dikkati çekmek adına, saha araştırmam sırasında mahalledeki üç iş hanının otele dönüştürülmek üzere inşaat halinde olduğunu ve röportaj yaptığım eski esnafın büyük bir bölümünün de dükkânlarını yakın bir zamanda yeni işletmelere bırakmayı beklediklerini belirtmeliyim.

Karaköy'deki saha araştırmam şunu gösterdi ki, nezihleştirmenin hız kazanmış ve dirençsiz biçimi esas olarak “hava parası” mekanizmasıyla olanaklandırılmaktadır. Bu biçim nezihleştirme uzun zamandır orada olan küçük esnaf ve yeni talep sahibi işletmeler arasında uzlaşmayı sağlamaktadır. Hava parası, uzun süredir mahallede dükkan işleten esnafa, herhangi bir dirençle karşılaşmaksızın dükkanlarını yenilerine vermelerini sağlayan bir değiş tokuş değerini ifade etmektedir. Bu değer, enformel bir şekilde şahıslar arasında karara varılıp, mahallenin emlak değerinin artışıyla beraberinde getirmektedir. Kent arazisinin düzenlenmesinde servis ve turizm sektörlerine doğru gelişen sektörel kayma ve girişimci aktivitenin önceliği de Karaköy'deki kira artışının tuzu biberi olmakta ve büyük yatırımcıları bu mekana çekmektedir. Kira artışı ve mahallenin ekonomik ve sosyal karakterinin değişimi de buradaki uzun süreli küçük esnafı korunmasız hale getirmekte ve onları, hava parası üzerinde uzlaşma yolu ile çalışma alanlarından çıkmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda hava parası, uzlaşma yoluyla yerinden etmeyi mümkün kılmakta ve nezihleşmenin hızlı ve dirençsiz biçimini kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan araştırma yaptığım özneler arasında gözlemlediğim üzere, hava parasının süreci uzlaşma ve anlaşma çizgisinde gerçekleştiriyor oluşu, nezihleştirmenin işyerlerini talep sahiplerine bırakan esnafın durumlarını “yerinden edilme” ve “terk etme” arasında yorumlamalarına da neden olmaktadır. Bazı eski işletme sahipleri hava parasını bir “baskı unsuru” olarak nitelendirirken; bazılarının göre de bu, “hakkını almakla” alakalı bir durumdur. İlk yorum artan kira fiyatları ve bu koşullar karşısında gelişen imkan yoksunluğuna işaret ederken; hava parasının da bu süreçte “parayı veren düdüğü çalar” mantığıyla “herkesi susturan” bir araç olduğu üzerinde hakim bir görüş vardı. Bu da, kentsel mekanın tahsis edilmesinde sermayenin bir araç olarak gücünü gözler önüne serer.

Dahası, hava parası yatırımcılar ve küçük esnaf arasındaki eşitsiz konumsallığı istismar eden ve görmezden gelen bir form olarak da göz önüne alınmaktaydı. Hava parası aynı zamanda, küçük esnafın rant açığından hatırı sayılır bir miktardan pay alarak; rant ekonomisinde yer almaya zorlayan bir mekanizma olarak da görüle-

bilir. Fakat bu, girişimci bir aktivite formu olarak aktif bir katılımı değil; daha çok aldıkları hava parasıyla hayatlarını artık “emeklilik statüsünde” kazanacaklarını ima eder. Burada hava parası, rant ekonomisinin yeniden yapılandırma sürecinde sermaye birikiminde potansiyel öznelere öncelik verirken; gözden çıkarılmış öznelere de uzlaşma görüntüsü altında yerinden eden riyakarlığını ortaya koyar.

Uzlaşma yoluyla yerinden etmeyi olanaklı hale getiren hava parası mekanizması, şehirlerin dönüşümünde sermayenin geçerliliğini gözler önüne sermektedir. Bu para, kira artışına daha fazla direnç gösteremeyen ve değişen sektörel çevre yüzünden işlerine de devam etmekte zorlanan eski esnaf için önemli bir miktar teşkil ederek onları, mahalleyi yeni sahiplerine bırakmaya ikna etmektedir. Kültürel sınıflar ve büyük yatırımcıların kentsel yönetimle rant ekonomisinin işlerliliği üzerine yaptığı işbirliği, sermaye yayılımının yapılanma sürecindeki şehirlerde ne kadar önemli bir yerde olduğunu göstermektedir. Bu şekildeki sermaye ve girişimci aktivitenin geçerliliği kimlerin kentsel mekan üzerinde talep hakkının bulunduğunu da tayin eder. Bu da bu formülasyonun dışında kalan aktörleri, şehir ekonomisinin önemsiz öznelere olarak konumlandırarak, zaten hızlı ve uzlaşmacı bir dönüşüm şeklinin de geri planını hazırlar.

Yukarıda bahsetmiş olduğum gibi, artık küresel nitelikte bir olgu olan nezhleştirme sürecinin bir parçası olarak sektörel kayma, rant ekonomisi, sermaye ve girişimci aktivite önceliği Karaköy'deki dönüşümün de ortamını hazırlayan temel mekanizmalar olarak yerini aldı. Hikayenin sübjektif olarak deneyimlenen tarafına baktığımızda da süreç, araştırma yaptığım eski esnaf tarafından bir “hazırlık” aşaması olarak değerlendirilmekteydi. Mahallenin değişen çevresel karakteri henüz daha yapım aşamasına sokulmamış Galataport Projesi için olduğu düşünölmekteydi. Yani kültür ve sermaye arasında bir işbirliğinden ziyade, süreç daha çok Galataport Projesi'yle etkin hale getirilebilecek sistematik sermaye birikimi için uygun bir inşa edilmiş çevrenin tahsisıyla alakalıydı. Bunun bir parçası olarak da, kültürel sınıflar mahalledeki yatırım eksikliği ve yatırım arasında bir “köprü” oluşturmaktaydı (Zukin 1987). Bu formülasyona göre, dönüşümün asıl hedefi büyük yatırımcıların kentsel yönetim tarafından bu mekana çekilmesi olur. Böylece de sermaye ve girişimci aktivite kaynaklarını bir araya getirebilen bireyler üzerinden süreç, ileriye yönelik birikim için inşa edilmiş çevrenin dönüşümünü ima etmektedir. Bu durumu ifade etmek için de, nezhleştirmenin ortamını sağlayan ve ileriye dönük birikim için tahsis edilen inşa edilmiş çevrenin kimin bu süreçte yer alıp alamayacağı üzerine odaklı bir saptama stratejisi olarak yer alıyor denebilir.

Karaköy'de süregelen dönüşüm farklı sermaye ve potansiyellerin karşılaşması olarak da okunabilir. Ekonominin finansallaşması ve buna bağlı olarak gelişen kentsel politikaların (Harvey 2005; 2006; Clark, Larsen ve Hansen 2015), şehri rant açığıyla (Smith 1979; 1996; 2006) değerlendirmede sektörel kaymayı önemli bir

pozisyonda gördüğünden bahsetmiştik. Buna göre, küresel şehirlerin birikim mekanları olarak değerlendirilmesinde büyük yatırımlarla ortaya konan servis sektörü küçük esnafı şehir merkezine konsantre olmaya ve bunun sonucunda da imalat işletmelerini şehrin çeperine itmeye teşvik etmekteydi (Smith and Williams 1986; Sassen 1991; Özdemir 2002; Atkinson and Bridge 2005; Uzun 2006; Yalçıntan, Çalışkan, Çılgın ve Dünder 2014). Bu da İstanbul’da kentsel yönetim tarafından belirlenen ve mahallenin hız kazanmış dönüşümüne olanak sağlayan hukuksal mekanizmalar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bunlardan biri önceden de bahsettiğimiz ÇDP, diğeri de Yeni Borçlar Kanunu’dur². Bu iki hukuki düzenek, neoliberal kentsel yeniden yapılandırma mantığının, yatırım yapılmakta olan kentsel mekânda küçük esnafı nasıl iskartaya çıkardığını güzel bir şekilde özetlemektedir. Özellikle Yeni Borçlar Kanunu, kentsel yeniden yapılandırmada büyük yatırımcıların küçük esnaf pahasına nasıl ayrıcalıklı bir hale getirildiğini dışa vurur. Bu kanun açıkça, beraber küçük esnaf kentsel yapılandırma mekanizmalarına karşı daha hassas hale getirmek ve böylece de rant ekonomisinin işleyişini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Kısıtlı sermaye ve girişimci aktivite kaynaklarına sahip küçük işletmeler belirsizlik durumuna sokulur ve kentsel mekanın yeniden düzenlenmesi sürecinde önemsiz aktörler olarak bir kenara itilir.

Kentin, merkezi mekanlarında yatırımı teşvik etmek için belirli kentsel yönetim stratejilerine başvurulması ve bunların Karaköy’deki küçük esnaf tarafından deneyimleniş biçimi kent adına yapılan hak taleplerinin, ihmal edilen öznelerin önemsiz konumlanışları sonucunda eşit olmayan ilişkiler üzerinden yapıldığını ortaya sermektedir. Bu noktada, öznelerin bu süreçteki konumlanışları mahallenin uzlaşma yoluyla nezhleşmesi biçiminde gerçekleşmesinde önem taşımaktadır. Bu da sermaye ve girişimci aktivite yoksunluğundan doğan durumlar neticesinde, aktörlerin kendilerini kentsel yeniden yapılanmada önemsiz olarak kodlamalarından ileri gelmektedir. Bu bağlamda, Karaköy örneği neoliberal kentsel yapılanma mekanizmaları ve bunların işleyişine kentin özneleri tarafından deneyimlenen patternleri seviyesinde bakarak; küreselleşmekte olan şehirlerin hız kazanmış dönüşümünü anlamaya olanak sağlamaktadır.

Sonuç

İstanbul’u küreselleşme sürecinde “nezhleştirilmiş alanlar bütünü” olarak düşünürsek (Aksoy 2014, 44), bu çalışmada bu sürecin gerçekleşmesini sağlayan mekanizma ve deneyimlerin bir incelemesini yaptım. Araştırma gösterdi ki,

2 Yeni Borçlar Kanunu 2012’de yürürlüğe girmiş ve 1014’te de uygulamaya koyulmuştur. Kanun, on sene ve üzeri aynı dükkanda iş yapan kiracı esnafın herhangi bir neden gözükmezsiniz çıkarılabilmesini olanaklı kıldı.

küreselleşen şehir ekonomisi içerisinde neoliberal yapılar ve bunların özne ve mekan üzerindeki yansımalarının nezihleştirme formunda gerçekleşmesi, günümüz metropollerinin sıradanlaşmış bir sonucu olmaktadır. Artık küreselleşmiş ve genelleşmiş bir olgu olmasına karşın, spesifik bir örnek olarak Karaköy'deki küçük esnafın bu süreçteki konumlanışı kentsel yeniden yapılandırma mekanizmalarının sektörel öncelik, rant açığı ve Yeni Borçlar Kanunu ile sistematik bir şekilde şekillendirilmektedir. Bu şekildeki yapısal müdahalelere ilaveten, hava parası ve küçük esnafın kentsel yapılanmadaki önemsiz konumlanışları da bu süreci uzlaşma yolu ile hızlandırmıştır.

Mahalledeki küçük işletmelerle yapılan röportajlar, kentsel yeniden yapılandırma mekanizmaları bireylerin sermaye ve girişimci potansiyeli yoksunluğundan ileri gelen ihmal edilmiş konumlanışlarıyla önemli bir ilişki içinde olduğunu gösterdi. Küçük esnaf örneği, nezihleştirmenin kentsel mekandaki sermaye birikiminin ilk ve biçimlendirici bir aşamasını ortaya sermektedir. Mahalledeki nezihleştirme örneği, inşa edilmiş çevrenin rant ekonomisine katılımda bulunabilecek potansiyeldeki yeni kentli sınıf için tahsis edilmesinin bir aşamasıdır. Karaköy'de bu süreç, karşı koyulmadan, uzlaşmacı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu uzlaşma da kentsel yeniden yapılandırma mekanizmalarıyla, sistematik olarak güçsüzleştirilen ve önemsizleştirilen, sermaye ve girişimci potansiyel yoksunu aktörlerin konumlanışlarıyla önemli bir ilişki içindedir. Bu noktada bu araştırma, neoliberal kentsel yapılandırmanın "mağluplarına" dikkati çekerek, neoliberalleşmenin bileşenleri ve bunların kentsel mekandaki yansımalarının analizini sundu.

Araştırma ayrıca, nezihleştirmenin salt kentsel yönetimin bir pratiği değil; kültürel sınıfların da yer aldığı etkileşimli bir olgu olduğunu savunmuştur. Bu bulgunun sonucu da neoliberal kentsel yapılanmanın bir delili olarak nezihleştirmenin küreselleşmekte olan şehrin geleceğinde kimin kazanan ve kimin kaybeden olacağını açık bir şekilde söylüyor olduğudur. Karaköy örneğinde nezihleştirme, kentsel yeniden yapılandırma mekanizmaları ve spekülasyon rant ekonomisine kentli sınıfın katılım sağlamasıyla şart koşulan uzlaşma yoluyla gerçekleşmektedir. Buradaki küçük esnaf örneği üzerinden gösterdiğim gibi yeniden yapılandırma sürecinde kimin kaybeden ve kimin kazanan olduğu önemli bir yer teşkil etmektedir. Gerek hukuki düzenekler, gerekse de bireyler arasında gerçekleşen enformel mekanizmalarla; kentin, ileriye dönük sermaye birikimi potansiyeli gösteremeyen öznelere sistematik olarak hassas hale getirilmekte ve kentsel yeniden yapılanma sürecinden kapı dışarı edilmektedir.

Artık nezihleştirme küresel ölçekte gözlemlenen bir olgudur. Olgunun teorik tartışmasında da belirttiğim gibi, nezihleştirmenin sanayisizleştirme, şehirlerin küreselleşmesi ve kentli sınıfın oluşumu gibi bileşenlerin bir araya gelmesiyle önemli bir ilişkisi vardır. Bu noktada, olgunun farklı muhitlerde ne gibi dinamiklerle ce-

reyan ettiği; neoliberalizmin olay yerindeki yansımalarına dikkate değer analitik bir perspektif sunma potansiyelindedir. Neoliberal yapılanmanın hız kazandığı günümüzde, kendi araştırma alanında neoliberalizm terimini işaret edip onu kınamaktan öte; kavramın ölçeklerini ve boyutlarını iyi belirleyip, spesifik buluşlarının bir analizini sunmaya ve işi buradan üstlenmeye başlayıp, mücadele alanları yaratmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Asu. "İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihani." Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınıflar, Mücadeleler, Açılımlar. Ed. Ayfer Bartu Candan and Cenk Özbay. İstanbul: Metis, 2014. 27-46.

Atkinson, Rowland, and Gary Bridge. "Introduction." Introduction. *Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism*. Ed. Rowland Atkinson and Gary Bridge. London: Routledge, 2005. 1-17.

Atkinson, Rowland. "The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance?" *European Journal of Housing Policy* 4.1 (2004): 107-31.

Beauregard, Robert A. "The Chaos and Complexity of Gentrification." *Gentrification of the City*. Ed. Neil Smith and Peter Williams. Boston: Allen & Unwin, 1986. 35-55.

Bell, Daniel. *The Coming of Post-industrial Society; a Venture in Social Forecasting*. New York: Basic, 1973.

Brenner, Neil, and Nikolas Theodore. "Cities and the Geographies of "Actually Existing Neoliberalism." Ed. Neil Brenner and Nikolas Theodore. *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. Malden, MA: Blackwell, 2002. 2-32.

Brown-Saracino, Japonica. *The Gentrification Debates*. New York: Routledge, 2010.

Clark, Eric, Henrik Gutzon Larsen, and Anders Lund Hansen. "Financialisation of Built Environments: A Literature Review." *Journal of Economic Literature Classifications* (2015): 1-52.

Glass, Ruth. *London: Aspects of Change*. London: MacGibbon & Kee, 1964.

Hackworth, Jason. "Postrecession Gentrification in New York City." *Urban Affairs Review* 37.6 (2002): 815-43.

Hackworth, Jason R. *The Neoliberal City: Governance, Ideology, and Development in American Urbanism*. Ithaca: Cornell UP, 2007.

Hackworth, Jason, and Neil Smith. "The Changing State of Gentrification." *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie Tijd Voor Econ & Soc Geog* 92.4 (2001): 464-77.

Hamnett, Chris. "The Blind Men and the Elephant: The Explanation of Gentrification." *Transactions of the Institute of British Geographers* 16.2 (1991): 173.

Harvey, David. "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism." *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 71.1 (1989): 3.

Harvey, David. "The Art of Rent: Globalization and the Commodification of Culture." *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. New York: Routledge, 2001. 396-424.

Harvey, David. *Spaces of Global Capitalism*. London: Verso, 2006.

Islam, Tolga. "Outside the Core: Gentrification in Istanbul." Ed. Rowland Atkinson and Gary Bridge. *Gentrification in a Global Context: The New Urban Colonialism*. London: Routledge, 2005. 123-38.

Karaman, Ozan. "Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives." *International Journal of Urban and Regional Research Int J Urban Reg Res* 37.2 (2012): 715-33.

Keyder, Çağlar. "The Setting." Introduction. *Istanbul: Between the Global and the Local*. Ed. Çağlar Keyder. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 1999. 3-28.

Kolluoğlu, Biray. "Sunuş: Şehre Gören Gözlerle Bakmak." *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar*. Comp. Ayfer Bartu Candan and Cenk Özbay. Istanbul: Metis, 2014. 19-26.

Lefebvre, Henri. *Writings on Cities*. Ed. Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas. Cambridge, Mass, USA: Blackwell, 1996.

Ley, David. *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford: Oxford UP, 1996.

Öktem, Binnur. "Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerdeki İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi Ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projelei." *Planlama 2* (2006): 53-63.

Mayer, Margit. "Contesting the Neoliberalization of Urban Governance." *Contesting Neoliberalism: Urban Frontiers*. Ed. Helga Leitner, Jamie Peck, and Eric S. Sheppard. New York: Guilford, 2007. 90-115.

Peck, Jamie, and Adam Tickell. "Neoliberalizing Space." *Antipode* 34.3 (2002): 380-404.

Ronneberger, Klaur. "Henri Lefebvre and Everyday Urban Life." *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*. By Henri Lefebvre and Kanishka Goonewardena. New York: Routledge, 2008. 134-46.

Rose, D. "Rethinking Gentrification: Beyond the Uneven Development of Marxist Urban Theory." *Environment and Planning D: Society and Space Environ. Plann. D* 2.1(1984): 47-74.

Sassen, Saskia. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton UP, 1991.

Sassen-Koob, Saskia. "The New Labor Demand in Global Cities." *Cities in Transformation: Class, Capital, and the State*. Ed. Michael P. Smith. Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1984. 139-72.

Smith, Neil. "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People". *Journal of the American Planning Association* 45:4 (1979): 538-548.

Smith, Neil. "Gentrification Generalized: From Local Anomaly to Urban "Regeneration" as Global Urban Strategy." *Frontiers of Capital: Ethnographic Reflections on the New Economy*. By Melissa S. Fisher and Greg Downey. Durham: Duke UP, 2006. 191-208.

Smith, Neil, and Peter Williams. "Alternatives to Orthodoxy: Invitation to a Debate." *Gentrification of the City*. Ed. Neil Smith and Peter Williams. Boston: Allen & Unwin, 1986. 1-12.

Uzun, Nil. "İstanbul'da Seçkinleştirme (Gentrification): Örnekler Ve Seçkinleştirme Kuramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme." *İstanbul'da "Soyulaştırma": Eski Kentin Yeni Sahipleri*. Ed. David Behar and Tolga İslam. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006. 31-42.

Wacquant, Loïc. "Three Steps to a Historical Anthropology of Actually Existing Neoliberalism." *Social Anthropology* 20.1 (2012): 66-79.

Yalçıntan, Murat Cemal, Çare Olgun Çalışkan, Kumru Çılgın, and Uğur Dündar. *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınıflar, Mücadeleler, Açılımlar*. Ed. Ayfer Bartu Candan and Cenk Özbay. İstanbul: Metis, 2014. 47-70.

Özdemir, Dilek. "The Distribution of Foreign Direct Investments in the Service Sector in İstanbul." *Cities* 19.4 (2002): 249-59.

Zukin, Sharon. "Gentrification: Culture And Capital In The Urban Core." *Annual Review of Sociology* 13.1 (1987): 129-47.

Zukin, Sharon. "David Harvey on Cities." *David Harvey: A Critical Reader*. Ed. Noel Castree and Derek Gregory. Malden, MA: Blackwell Pub., 2006. 102-20.

Zukin, Sharon. "Gentrification as Market and Place." *The Gentrification Debates*. By Japonica Brown-Saracino. New York: Routledge, 2010a. 37-44.

Zukin, Sharon. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. Oxford: Oxford UP, 2010b.

YEREL YÖNETİMLERİN MEKÂNA TOTALİTER MÜ- DAHLE BİÇİMİNİN YARATTIĞI RİSKLER: SAHA- BİYE “YOK ETME” PROJESİ

Araş. Gör. Ayşe ERKARA

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş - Neoliberal Kentleşme Üzerine Kısaca

Kentler, 1980’lerden itibaren etkisini daha da artıran liberal politikalar sonrasında neoliberal politikalara doğru evrilen bir değişme ve dönüşüm içerisinde. Kent- sel politika, planlama ve yönetim yazınında oldukça geniş bir içerikte tartışılan bu süreç, Ülkemizde de gerçekleştirilen uygulamalar ve mevcut politik koşullar içe- risinde yoğun bir şekilde ele alınmaktadır.

Kapitalist küreselleşmenin giderek daha fazla yayılan bir formu olarak, kentsel ge- lişmede büyüme öncelikli bir yaklaşımı temsil eden ve bunu rasyonalize eden neo- liberalizm, sermaye ve devlet arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılması olarak görülmektedir (He ve Wu, 2009). Bu bağlamda, piyasa rekabeti ve ekonomik bü- yümenin başlıca alanı olan şehirler, giderek arsa üretme, kentsel imara dönük iş- birlikleri, kamu-özel ortaklıkları, yerel girişimciliğin yeni formları ve mülkiyet esaslı yeniden imar çalışmaları gibi çeşitli neoliberal deneyler için önemli coğrafi hedefler ve kurumsal laboratuvarlar haline gelmiştir (Brenner and Theodore 2002; Smith 2002; Taylor 1995’den aktaran He ve Wu, 2009). Hızla artan neoliberal kentsel imar hareketleri, özel sektör yatırımlarını ve değer yaratmaya yönelik iste- ğini ısrarla sürdürmüş, böylece kamusal teşviklerin de sağlandığı emlak yatırı- mlarından kısa vadede kâr beklentili geri dönüşler için önemli bir seçenek olmuştur (Smith 2002 ve Weber 2002’den aktaran He ve Wu, 2009).

2007 Yılında yaşanan ekonomik kriz devlet ve sermaye arasında ilişkinin yeniden yorumlandığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. 2007 krizi ve sonrasındaki dönemde yaşanan süreci dikkat çeken yanı, ekonomik gereklilikler adına, devlet ve bağlı kuruluşlarının amaçlarının yeniden şekillendirilmesini amaçlayan anayasal ya da yasal değişikliklerin artan sayısı olmuştur. Devletin kendisini derin kapitalist krize karşılık olarak giderek demokratik olmayan yollarla yeniden düzenlediği bu süreç, aynı zamanda otoriteryen neoliberalizmin de yükselişi olarak ifade edilmektedir. Otoriteryen neoliberalizm; önceki neoliberal pratikten tamamen bir kopuş göstermemekle birlikte, yine de hegemonyasını sürdürücü ödümler ve uzlaşma yolları kullanarak baskın sosyal grupların muhalefetin kaygılarıyla daha az ilgilendiği, onun yerine diğer sosyal grupların ya da karşıt görüşlerin açık bir şekilde dışlandığı ve marjinalize edildiği bir ortam nedeniyle farklılaşmaktadır (Bruff, 2012).

Günümüzde otoriteryen neoliberalizmin etkileri en yoğun olarak kentsel planlama ve yönetim alanında görülmektedir. Alkan, Otoriteryen kentleşme/şehirciliğin başlıca tanımlayıcı unsurlarını şöyle sıralamaktadır:

- *Devlet örgütlenmesinin türlü düzeylerinin, ama özellikle merkezî idarenin, seri ve yapılandırılmış biçimde hayata geçirdiği aktif, akut ve sert müdahale, eylem ve düzenlemeler.*
- *(Kentsel) toprak rantı ve türevi kazançları maksimize edip mevcut ya da serpilmekte olan ve özellikle iktidarla organik ilişki içinde bulunan toplumsal gruplara aktarma amaç ve yönelimi.*
- *Yasama ve/ya da yürütme yetkisinin yanı sıra idarî enstrümanların da kullanımı.*
- *Formel ve/ya da hukuk-dışı yollara başvurulması.*
- *Rıza ve/ya da güç kullanımına yaslanması.”(Alkan, A, 2015)*

Kent mekanında, mevcut yerleşme dokuları içerisinde gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel yenileme ya da dönüşüm projeleri ile etkisini gösteren bu neoliberal uygulamaların sonuçları üzerine önemli tartışmalar sürdürülmektedir. Avrupa kentlerinde bu sürecin sonuçlarına ilişkin yapılan bir araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- *Kentsel projeler giderek artan oranda planlama ve politika süreçlerinde ayrıcalıklı ölçüler yerleştirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu neoliberal bir “Yeni Kentsel Politika” yaklaşımının ve onun seçici “orta ve üst sınıf” demokrasisinin parçasıdır ve daha az demokratik ve daha çok elitlerce belirlenmiş önceliklerle karakterize edilen kentsel müdahaleler için oluşturulan yeni yönetim formları ile birlikte ele alınmıştır.*

- *Elit gücün yeni bir biçimiyle sonuçlanacak şekilde, yerel demokratik katılım mekanizmaları dikkate alınmamış ya da oldukça şekli bir yolla uygulanmıştır. Halk hareketleri olayları, nadir olarak yerel katılımcılar ve yoksul sosyal gruplar adına sadece mütevazı sosyal kazanımlar lehine çevirebilmişlerdir.*
- *Kentsel projelerin kentsel süreç ve planlama sistemi ile bütünleşme düzeyleri zayıftır. Bunun sonucu olarak, şehrin bütünü ve projelerin yer aldığı alanlar üzerindeki etkileri ise halen muğlaktır.*
- *Pek çok kentsel proje emlak piyasasının faaliyetleri (fiyat artışları ve sosyal konut ya da düşük gelirli için konut alanlarının yer değiştirmesi ya da yerinden edilmesi), giderek sosyal hedeflerden yapılaşmış çevrede yatırımlara yönlendirilen kamu bütçesi önceliklerindeki değişimler ve emek piyasasının yeniden yapılandırılması aracılığıyla sosyo-ekonomik kutuplaşmayı vurgulamaktadır.*
- *Kentsel projeler, yönetişimin mekanda değişen ölçekleri ile ilişkili bir dizi süreci yansıtır ve somutlaştırır; bu değişiklikler aynı zamanda kentleşmenin yönetiminde gücün kayan geometrisini yansıtır (Swyngedouw E.,MoulaertF.veRodriguez A., 2002).*

Yukarıda kısaca özetlenen süreçler, Ülkemizde mevcut iktidar gücünün etkisiyle merkezi ve yerel yönetimler arasındaki rol dağılımının, yasal düzenlemeler ve büyük ölçekli kentsel proje uygulamaları ile yeniden kurgulanması şeklinde kendini göstermiştir.

Bu anlamda en somut düzenleme planlama yetkilerinin, özellikle TOKİ aracılığıyla, kararlı ve açık bir şekilde yeniden merkezileştirilmesi olmuştur. TOKİ'ye verilen yetkiler ve gerçekleştirilen uygulamalar, Türkiye'de kent planlamanın bütünlüğünü de tehdit eder hale gelmiştir. Karar alma ve projelendirme süreçlerinde katılımcı süreçler ve mekanizmaların göz ardı edilmesiyle, sivil toplum ve STK'lar planlama politikalarına müdahaleden caydırılmaya çalışılmış; böylece toplum, merkezi şekilde yukarıdan aşağıya doğru oluşturulmuş olan ve toplumun taleplerini dikkate almayan kentsel politikalara maruz bırakılmıştır. Yapılan düzenlemelerin karakteristiği, inşaat sektörünün önünde engel oluşturan yasal düzenlemelerin aşılması için merkezi yönetimin etkinliğinin sağlanmasıdır. 1980'lerden itibaren inşaat sektörünün Türkiye ekonomisinde en önemli itici güç olmasından ötürü kentsel dönüşüm projeleri inşaat sektörünün büyümesi için olanaklar sunmuştur (Elicin, 2014).

Kentin neoliberal dönüşümü özellikle, başlıca karakteristiği antidemokratik yönetim tarzı olan "kentsel yenileme" stratejileri üzerinden gerçekleşmektedir. 2005 Yılında Belediye Yasası ile "kentsel dönüşüm ve gelişim alanı" kavramının mev-

zuata girişi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ’ye verilen planlama yetkileri, çevre, orman ve doğal-kültürel değerlerle ilgili yasal düzenlemeler bu adımların bir ürünüdür. Bu durum açık bir şekilde, 1980’lerde uygulanan desantralizasyon politikasından kentsel yönetimde olduğu gibi kentsel planlamada da vazgeçildiğinin, buna karşın güçlü bir merkezileşme eğiliminin bu politika alanlarında kendini gösterdiğinin işaretidir (Elicin, 2014).

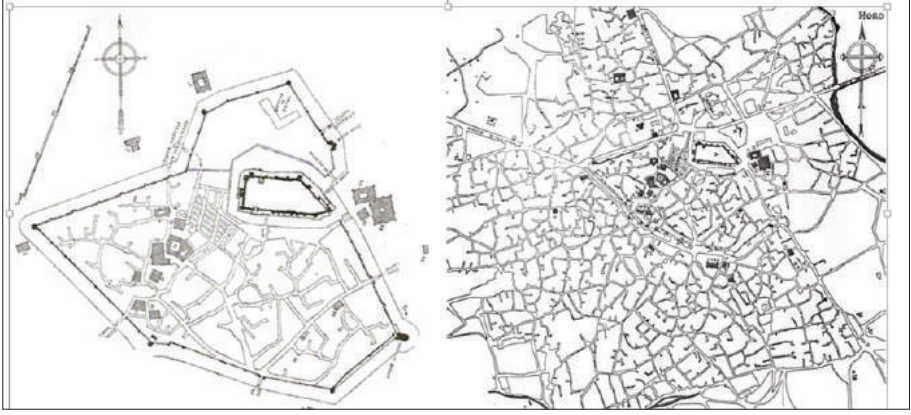
Sahabiye Mahallesi ve Planlama Durumu

Sahabiye Mahallesi, ismini güneybatısında yer alan ve Selçuklu Dönemi’nde inşa edilmiş olan Sahabiye Medresesi’nden almıştır. Konum itibari ile Cumhuriyet Meydanı’nın kuzeyinde yer almaktadır ve batıdan İstasyon Caddesi, kuzeyden Prof. Fevzi Fevzioğlu Caddesi, güneyden ve doğudan Ahmet Paşa Caddesi ile sınırlıdır (Resim 1). Kuzeybatısında yer alan Örnekevler Mahallesi ve kuzeyinde yer alan Fatih Mahallesi ile konut dokusu açısından benzerlik göstermektedir.

Resim 1: Sahabiye Mahallesi'nin Konumu (KBŞB Citysurf Globe)

Sahabiye Mahallesi, 20 yüzyıl ortalarında Kayseri'nin geleneksel yerleşme dokusu dışında kurulmuş ilk yerleşme alanlarından biridir. Roma Dönemi'ne kadar inen tarihe sahip Kayseri kentinin ilk yerleşme dokusu, Roma İmparatorluğu döneminde yapılmış olan İç Kale, Dış Kale Surları ve Selçuklu Dönemi'nde yapılmış olan Hunat Hatun Külliyesi ve Sahabiye ve Gevher Nesibe Medreseleri ile Osmanlı Dönemi'nde oluşmaya başlayan Kapalıçarşı ve Kurşunlu Camii'ni sınırlayacak şekilde bu anıtların güney kesiminde oluşmuştur. Zamanla Dış Kale Surları'nın da dışına çıkmaya başlayan yerleşme yine güney ve güneydoğu yönünde yayılmasını sürdürmüştür (Resim 2).

Resim 2: Ortaçağ'da Suriçi (İçerişar) ve 20. Yüzyılın Başında Kayseri Şehir Planı (A. Gabriel, 1931)

Cumhuriyet dönemine kadar bu niteliğini sürdüren yerleşme dokusu içerisinde en iyi bilineni Kayseri Lisesi olmak üzere yeni anıtsal kamu yapıları da eklenmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra da bir süre bu alanda varlığını sürdüren kent, 1935'de Sümerbank Bez Fabrikası kampusunun bu alanın kuzeyinde faaliyete başlamasıyla gelişme yönünü değiştirmiştir. 1945 Yılında Kayseri'nin ilk geniş kapsamlı imar planının yürürlüğe girmesinden sonra imar hareketleri de mevcut yerleşmenin kuzey yönüne doğru kaymıştır.

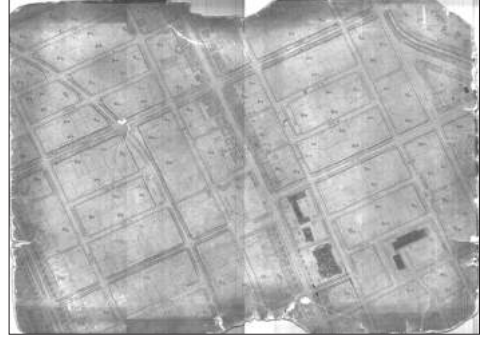
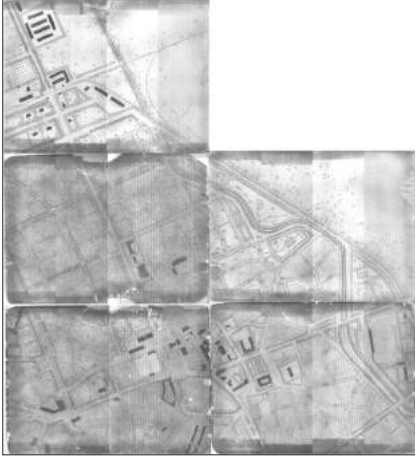
Prof. Dr. Oelsner başkanlığında Kemal Ahmet Aru tarafından hazırlanan 1945 tarihli bu planda Sahabiye Mahallesi konut alanı olarak planlanmıştır (Resim 3). Plan lejantına göre koyu renkli yapılar mevcut resmi ve umumi binaları ifade etmektedir (Resim 4). Kız Meslek Lisesi, Vali Konağı, Şehir Tiyatrosu ve Olgunlaşma Enstitüsü olan bu yapılar günümüzde halen varlığını devam ettirmektedir. Kentin o dönem ki organik dokusunu tamamen değiştiren ve ızgara plan anlayışıyla düzenlenen Aru planı bu anlamda bir modernite projesi olarak düşünülebilir. Planda önerilen konut alanları ayırık ve bitişik nizamlarda ve en fazla 2 katlı olarak planlanmıştır. İstasyon Caddesinin her iki cephesinde, lejantta belirtildiği şekilde “esas caddelerde bitişik evler” olarak 3 katlı yapılar önerilmiştir (Resim 4).

Resim 3: 1/5000 Ölçekli 1945 Aru Planı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı Arşivi)

Sahabiye Mahallesi, emsalleri olan Örnekevler, Yeni Mahalle, Sümer Mahallesi gibi kentin kuzey yönüne doğru olan gelişiminin uzantısında 1960’lardan itibaren oluşmaya başlamış bir dokudur. Dönemin modernist çizgilerini taşıyan ızgara yerleşme dokusu içerisinde mütevazı apartman yapılarından oluşacak şekilde klasik yapı adası düzeninde kurgulanmış olan Mahalle, 1945 planı kararları doğrultusunda oluşmuş dokulardan birisidir. 2, 3 ya da 4 katlı, genelde çift daireli apartman bloklarından oluşan doku içerisinde ailelerin maddi olanaklarına göre daire büyüklükleri de farklılık göstermektedir. Ancak bu farklılık mahalle bütününde yerleşme dokusu açısından karakteristik bir fark yaratmaz. Ayrık ya da blok nizam bloklar ön, yan ve arka bahçeleri ile yapılaşma yoğunluğunu azaltmakta, 10-12 metre genişliğinde yollarla sınırlanan yapı adaları arasında insan ölçeğinde sokak perspektifleri elde edilmektedir. İlk oluşan ve daha mütevazı olan ilk apartman örneklerinin tuğla yığma sistemle inşa edildiği, apartmanların daha sonraki dönemde betonarme malzeme ile yapıldığı görülmektedir. Genelde sade ve düz geometrik formlarda yapılan apartmanlarda süslemeler görülmemekle birlikte merdiven boşlukları için aydınlık elde edilmesi adına oluşturulan sade dekoratif boşluklar veya pencerelerde kullanılan sövelerle cepheadeki tekdüzelik kırılmaktadır.

Resim 4: 1/1000 Ölçekli 1945 Aru Planı'nda İstasyon Caddesi ve Doğusunda Sahabiye Mahallesi'nin Bir Kısmı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı Arşivi)

Resim 5: Sahabiye Mahallesi Modern Dönem Konut Örnekleri (Yücel, 2013)

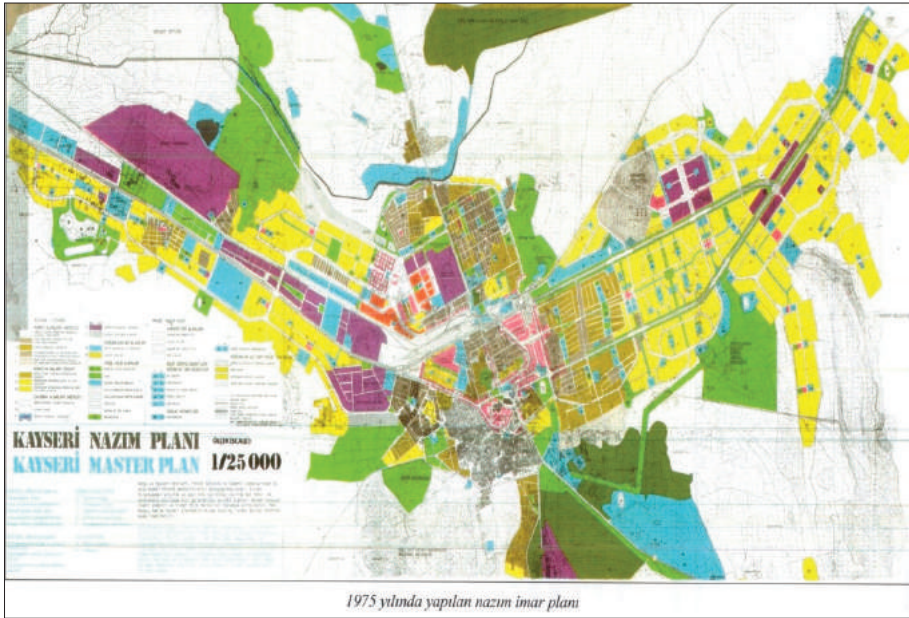

Resim 6: Sahabiye Mahallesi Modern Dönem Konut Örnekleri (Yücel, 2013)

Sahabiye mahallesi, dönemdaşı olan diğer mahallelerle birlikte, organik yerleşme formuna sahip geleneksel yerleşme dokusunun dışında ve ondan farklı olarak döneminin sunduğu olanak ve teknikler gereğince yeni bir dil ve biçim olarak Kayseri kent mekânında yer bulmuştur. Yeni bir mekânsal oluşum örneği olmakla

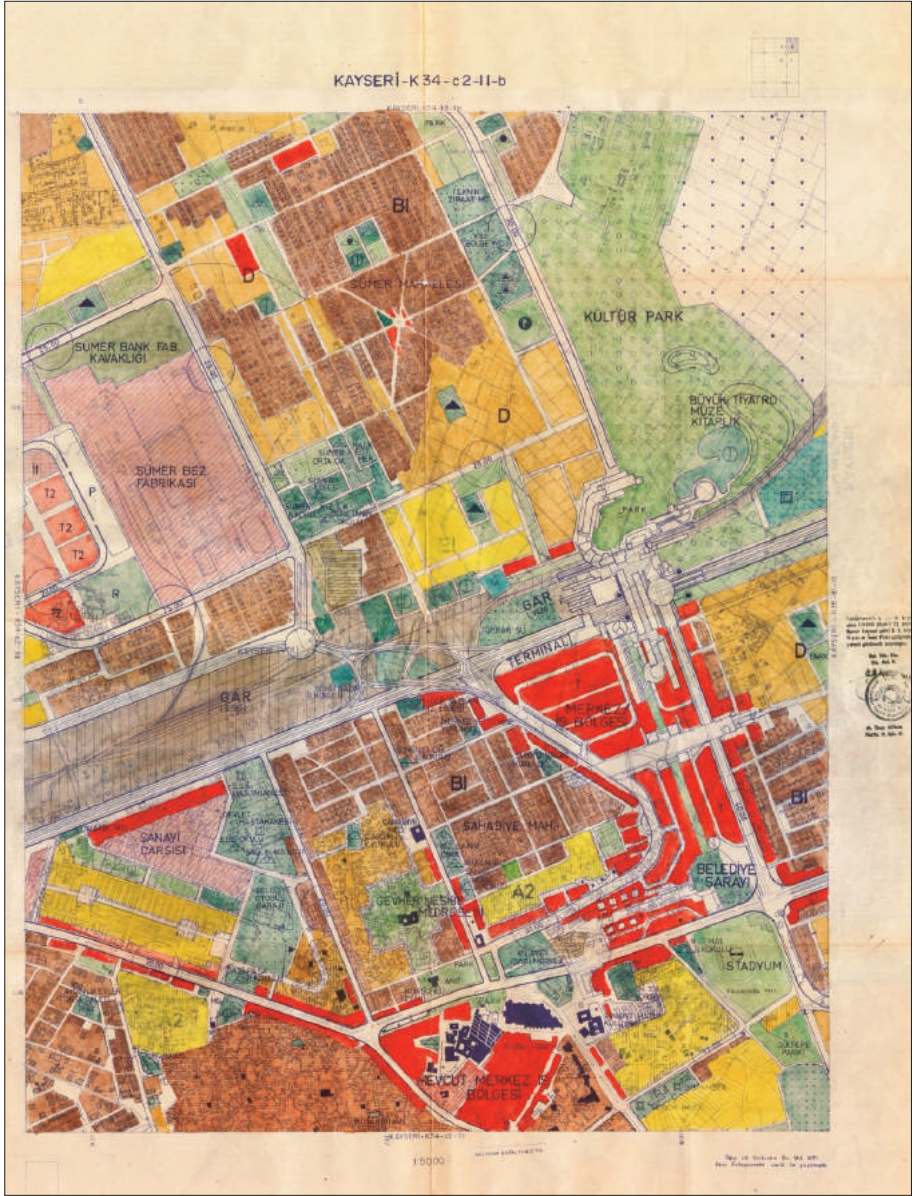
birlikte Kayseri kentinin yaşam kültüründen gelen sosyal ilişki biçiminin bu yeni doku içerisinde de sürdüğünü ve yakın döneme kadar özgün kullanıcıların varlıklarının alanda mahalle kültürünü yaşattığını söylemek mümkündür.

Kent merkezine yakınlığı nedeniyle ticaret ve iş alanlarının baskısı altında kalan Sahabiye Mahallesi’nde zamanla işlev değişikliği göze çarpmaktadır. 1975 yılında Yavuz Taşçı tarafından hazırlanan kentin ikinci imar planında merkezin doğusunun Sivas Caddesi boyunca yüksek gelir grubunun yerleşeceği konut alanları olarak düzenlenmesi Sahabiye Mahallesi’nde ikamet eden kullanıcıların burayı terk ederek Sivas Caddesi ve güneyinde Alparslan Mahallesi’ne göç etmeleri sonucunu doğurmuştur (Resim 7). Planda mahallenin çeperi ticaret kullanımları için düzenlenmiştir. Mahallede yaşanan, planla da desteklenen bu işlev ve kullanıcı değişiklikleri bölgenin sosyal ve fiziksel anlamda da değişimini başlatmıştır. (Resim 8)

Resim 7: 1975 Yılında Yapılan Kayseri Nazım İmar Planı (Tekinsoy, 2011)

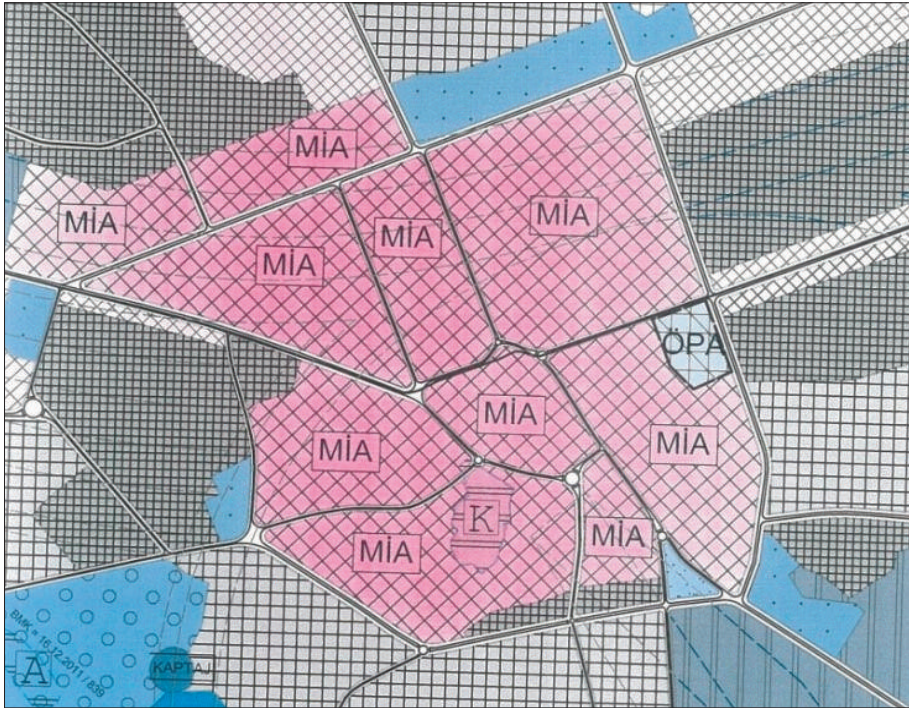

Resim 8: 1/5000 Ölçekli 1975 Planında Sahabiye Mahallesi ve Yakın Çevresinin İmar Durumu (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı Arşivi)

Kayseri'nin 80'lerden itibaren ölçek ve boyut değiştiren kentsel gelişimi, kentin mekânsal büyümesini de hızlandırmıştır. Apartman büyüklükleri ve yerleşme düzeninin son dönemde çok katlı ve çok dairesli tekil bloklar halinde yer tutmaya başladığı kentte, Sahabiye Mahallesi ve çevresi de bu süreçten olumsuz etkilenmiştir. Aynı zamanda kentin merkezinde yer alıyor olmasından ötürü, bir yandan alışveriş ve büro faaliyetleri alanda yer tutmaya başlamış, diğer yandan özgün kullanıcıların zaman içinde alanı terk etmeleri nedeniyle konut alanlarının fiziksel niteliklerinde ve sosyal yapısında değişme başlamıştır. Günümüzde daha çok dar ve orta gelir gruplarının yaşadığı alanda Sahabiye'de son dönemde göçmenler de yerleştirilmiş durumdadır.

2006 yılında Büyükşehir Belediye Meclisince, 2007 yılında da Çevre ve Orman Bakanlığı'na onaylanan 1/50000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planlarında (Tekinsoy, 2011) Kent merkezi Sahabiye, Fatih, Örnekevler, Gevher Nesibe, Hacı Saki Mahalleleri ve Eski Sanayi Bölgesini de içine alacak şekilde Merkezi İş Alanı olarak planlanmıştır (Resim 9, 10).

Resim 9: 1/25000 Ölçekli Kayseri Nazım İmar Planı (Yücel, 2013)

Resim 10: 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı (Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Daire Başkanlığı Arşivi)

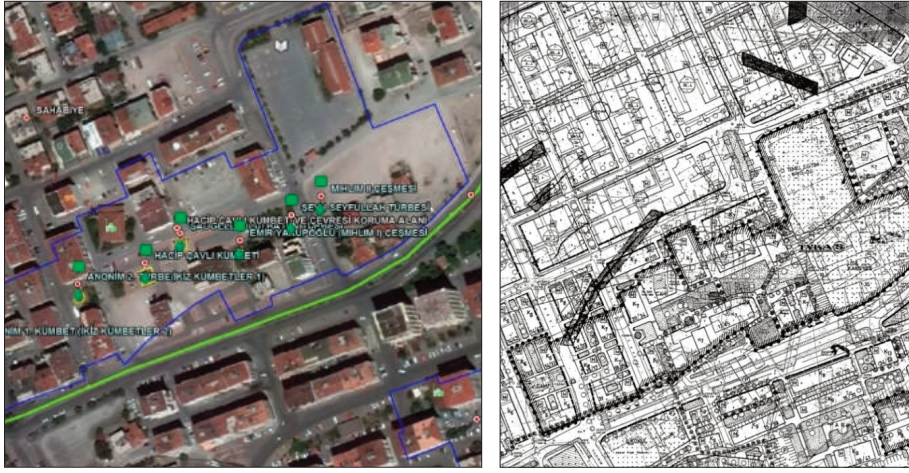
Halen yürürlükte olan 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planına göre Sahabiye Mahallesi'nde 3 adet koruma alanı yer almaktadır. Bunlar; Sahabiye Medresesi ve Çevresi Koruma Alanı (Resim 11), Hacı Çavlı Kümbeti ve Çevresi Koruma Alanı (Resim 12), Hacı Kılıç Cami ve Çevresi Koruma Alanı'dır (Resim 13) (KKTVKBK'nın 31.05.2002 tarih ve 3047 sayılı kararı ile). Sahabiye Mahallesi sınırları içerisinde yer alan tescilli yapılar; GEEAYK'nın 09.07.1976 tarih ve 751051 sayılı kararı ile tescil edilmiş olan Roma Mezarı, Sahabiye Medresesi, İki Kumbetler 1 ve 2, Hacı Çavlı Kümbeti, Şadgeldi (Ulu) Hatun Türbesi, Emir Yakupoğlu Çeşmesi, Şeyh Seyfullah Türbesi, Mıhlım Çeşmesi, KKTVKBK'nın 30.09.2009 tarih ve 1504 sayılı kararı ile tescil edilmiş olan Helvacı Dede Şiîh Mescidi'dir. Tescilli yapılar çoğunlukla Selçuklu dönemine ait olup Mahallenin gününde konumlanmaktadır.

Resim 11: Sahabiye Medresesi ve Çevresi Koruma Alanı (KBŞB Citysurf Globe)

Yerel Yönetimlerin Mekâna Totaliter Müdahale Biçiminin Yarattığı Riskler: Sahabiye “Yok Etme” Projesi

Resim 12: Hacip Çavlı Kümbeti ve Çevresi Koruma Alanı (KBŞB Citysurf Globe)

Resim 13: Hacı Kılıç Cami ve Çevresi Koruma Alanı (KBŞB Citysurf Globe)

Kayseri'nin Cumhuriyet döneminde oluşmuş ilk yerleşme mahallelerinden biri olan ve yapıldığı dönemin özelliklerini sürdüren Sahabiye Mahallesi hem kentin büyümesi ile merkez faaliyetlerinin yarattığı değişim baskısı hem de yeni konut alanlarına olan yönelim nedeniyle yerleşme alanı özelliğini kaybetme riski altındadır. Fiziksel mekân kalitesinin de zaman içerisinde bozulması mekândaki değişim ve yenileme eğilimlerini canlandırmaktadır. Bundan ötürü, Kayseri Büyükşehir Belediyesi geniş çaplı bir 'dönüşüm' hareketi propagandası ile bu alanın bir finans

merkezi ve konut alanı olarak düzenlenmesi yönünde girişimlere başlamış, belediye bünyesinde kurulan Kentsel Dönüşüm Daire Başkanlığı ile bu girişimin kurumsal yapılanması oluşturulmuş ve ilk etapta bir kentsel tasarım yarışması ile projelerin elde edilmesi yoluna gidilmiştir.

Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi

Kayseri Büyükşehir Belediyesi, yukarıda bahsedilen büyük ölçekli dönüşüm projesinin ilk adımı olarak 04.02.2014 tarihinde Kocasinan İlçesi Sahabiye ve Fatih mahallelerini kapsayan alanda bir kentsel yenileme yarışmasının açıldığı web sayfasında duyurmuştur. Sahabiye Mahallesi'nin tamamı ve güneyinde yer alan Fatih Mahallesi'nin Ahmet Paşa Caddesi ile sınırlı batı yarısı proje alanı olarak belirlenmiştir. (Resim 14)

Resim 14: Proje Alanını Gösteren Uydu Görüntüsü (Yarışma Şartnamesi Ek-5)

“Kayseri İli, Sahabiye Mahallesi Kentsel Yenileme Proje Yarışması” başlığı ile ilan edilen yarışma şartnamesi; 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamındaki idarelerin, mimarlık, peyzaj mimarlığı, mühendislik, kentsel tasarım projeleri, şehir ve bölge planlama ve güzel sanat eserleri ile ilgili bir plan veya tasarım projesi elde edilmesine yönelik olarak yaptıracakları yarışmalara ilişkin esas ve usulleri içeren yönetmeliğe birçok açıdan aykırılık göstermektedir.

Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği'nin “yarışma-

rın düzenlenmesindeki esaslar” başlıklı üçüncü bölümünün 9. Maddesinin f) bendinde hazırlanacak olan şartnamelerde jüri üyelerinin (danışman, asil ve yedek üyelerde) ve raportörlerin isimleri belirtilir denilmektedir. Aynı bölümün 14. Maddesinin e) bendinde yarışma için yapılacak ilanlarda danışman, asli ve yedek jüri üyeleri ile raportörlerin isimlerinin belirtileceği ifade edilmektedir. Ancak Belediye tarafından yapılan yarışma çağrısında projeye katılacak ekip üyelerinin TMMOB üyeliği koşulu belirtilmesine rağmen yukarıda belirtilen maddelere uyulmamış ve yarışmanın jüri üyelerinin kimler olduğu/olacağı belirtilmemiştir.

İlgili yönetmeliğin ikinci bölümünün 4. Maddesinin a) bendinde yarışmaların hedefinin *“ait olduğu konu özelinde; kültür, sanat, bilim ve çevre değerlerinin rekabet yoluyla geliştirilmesine, çok sayıda seçenekten en ekonomik, en işlevsel ve yenilikçi çözümlerin seçilmesine, müelliflerinin saptanmasına ve güzel sanatların teşvikine uygun ortamı sağlamak”* olduğu ifade edilmektedir. Yarışmanın şartnamesinde ise yarışmanın amacının *“bölgenin Kayseri’nin kimliğine ve gelecek vizyonuna uygun olarak günümüz kullanıcılarının ihtiyaçlarına hizmet edecek şekilde, kentsel, mimari, peyzaj tasarımı ilkeleri çerçevesinde yeniden düzenlenmesi”* olduğu belirtilmektedir. Şartnamenin “yarışmadan beklentiler” başlıklı ikinci bölümünde *“yarışmanın konusu ya da amacı bölgenin yeniden üretimi olarak ifade edilebilir”* ibaresi yer almaktadır. Yine aynı bölümde İstasyon Caddesi üzerinde yer alan, 1945 Aru planında mevcut yapılar olarak gösterilen Kız Meslek Lisesi, Vali Konağı, Şehir Tiyatrosu ve Olgunlaşma Enstitüsü’nün kaldırılması beklenmektedir. Yeniden üretimin düşünüldüğü bu bölgenin, Cumhuriyet döneminin ilk planlı alan örneği olarak karakteristik özelliklerini yansıtan kentsel dokusunu, bu anlamda sahip olduğu “kimliği”ni, kültür, sanat, bilim ve çevre değerlerini geliştirmeyi değil yok etmeyi öngören şartname bu anlamda hem kendi hedefi ile çelişmektedir hem de ilgili yönetmeliğe aykırıdır. Sahabiye Mahallesi’nin kimliğini yok ederek, “Kayseri’nin kimliğine uygun” bir projenin üretilmesini beklemek oldukça düşündürücüdür.

Şartnamede mevcut yapı alanının 537.873 m² olduğu belirtilmekte, bu alanın en az iki katı artırılarak yeni imar adalarının ve yapı toplam alanlarının oluşturulması beklenmektedir. En fazla 30 kat (95 metre) yüksekliğinde yapıların tasarlanması, oluşturulacak toplam inşaat alanının 1/3’ünün **dükkan ve büro** –kentsel çalışma alanları bu şekilde ifade edilmektedir-, 2/3’ünün ise konut alanı olarak tasarlanması beklenmektedir. Yarışmadan beklenen, önerilen bir nüfusun gereksinimlerine göre kentsel kullanım alanları tasarlamak değil, tasarlanması istenilen toplam bağımsız bölüm adedine göre bir nüfus tahmini yapılması ve buna göre kullanım alanlarının planlanmasıdır. Ayrıca şartname toplam inşaat alanında ticaret ve konut dışında diğer kentsel kullanımlar için alan önermemekte ancak cami, sağlık ocağı ile ilk ve orta öğretim okul alanlarının tasarlanmasını beklemektedir. Şartnamede “yürürlükteki otopark yönetmeliği kadar otopark alanının oluşturulması” istenmekte,

ayrıca 12000 araçtan az olmaması gerektiğine dair ifade yer almaktadır. Proje sonrası oluşacak bu yapı ve taşıt yoğunluğunun kentin tamamında hangi sorunlara yol açacağı ise ayrıca tartışma konusudur. Şüphesiz bu uygulamalar üst ölçek plan stratejilerini yeniden gözden geçirmeyi gerektirmektedir. Kaldı ki, aslında şartnamede istenenlerin kentin mevcut üst ölçekli plan kararları ile ilişkili olması gerekmektedir.

Tasarıma ilişkin beklenenlere bakılınca, bölgeyi, hatta tüm kenti; sosyal, kültürel, fiziksel ve ekonomik anlamda etkileyecek olan bu kararların köklü analiz ve değerlendirmeler sonrası alınabileceği açıktır. Buna rağmen yarışma şartnamesinde yer görme belgesini almanın zorunlu olmadığı ifade edilmiş, proje alanının görülmesi yalnızca tavsiye edilmiştir. Ayrıca projenin teslimi için verilen 60 günlük süre bu çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için yeterli değildir. Mimarlık, Peyzaj Mimarlığı, Mühendislik, Kentsel Tasarım Projeleri, Şehir ve Bölge Planlama ve Güzel Sanat Eserleri Yarışmaları Yönetmeliği'nin üçüncü bölümününün 11. maddesinin c) bendinde şehir ve bölge planlama yarışmalarında şartname ekinde, yarışmanın konusu ve ölçeğine göre gerekli olabilecek fiziksel, sosyal, ekonomik ve benzeri bilgilerin verilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Aynı maddenin e) bendinde Kentsel Tasarım yarışmalarında istenen belgeler; mimari, şehir ve bölge planlama, peyzaj mimarlığı yarışmalarında verilen belgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda şartname ekinde yer alan belgelerin analiz çalışmaları için yeterli olan ve yönetmelikte ifade edilen bilgi ve belgeleri içermediği anlaşılmaktadır.

Mekâna Totaliter Müdahale Biçimi Olarak Sahabiye Projesi'ne Yönelik Değerlendirme

Bu bildiriye konu olan Sahabiye Mahallesi, Kayseri'de Cumhuriyet sonrası dönemde oluşmuş ilk çağdaş kent dokusu örneklerindedir. Kemal Ahmet ARU ve Gustav OLSNER tarafından hazırlanan ve 1945 yılından itibaren uygulanmaya başlanan ilk kapsamlı imar planına göre oluşmuş olan mahallelerden olan Sahabiye, 1960'larda oluşumunu tamamlamıştır. 70'lerden itibaren Kayseri kent merkezinin büyüme ve gelişme etkisi altında kalan Mahalle 2000'lere kadar kısmi bir şekilde mekânsal değişime ve yenilemeye uğramış ancak büyük oranda yapı stoğunu korumuştur. Kentsel gelişme süreci içerisinde kullanıcı yapısında değişiklikler yaşayan mahalle, günümüze kadar geçen süreçte özgün kullanıcılarını büyük ölçüde yitirmiş olmasına rağmen, yerel yönetimin yerleştirmeye çalıştığı alginın aksine, kullanılabilirliğini ve canlılığını sürdürmüştür. Oluştugu dönemin günümüze ulaşmış kent dokusu örneği olarak, kent belleği ve kimliğinde önemli bir yer tutan Sahabiye Mahallesi bu anlamda taşıdığı miras değeri ile sosyal ve kültürel açıdan korunması gerekli değer niteliği taşımaktadır.

Günümüzde ana trafik aksları üzerinde ticaret ve büro faaliyetlerinin ve doku içerisinde konut kullanımının sürdüğü Sahabiye Mahallesi, kent merkezinde bulunmanın bir sonucu olarak rant beklentisi ile ticaret işlevine bağlı yenilenme riski altındadır. Bu özelliği ile dikkat çeken bir bölge olarak Sahabiye, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından dönüşüm alanı ilan edilmiş ve alanın bir finans merkezi olarak düzenlenmesi yönünde bir yarışmaya konu edilmiştir. Kayseri kentinde halen 1/25000, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları yürürlükte olmasına rağmen, şartname ile ortaya konan proje hedefleri bu plan kararları ile ana plan kararı olarak Merkezi İş Alanı (MİA) kullanımını dışında hiçbir şekilde örtüşmemektedir. Mevcut plan kararları dahi miras niteliği taşıyan Sahabiye Mahallesi için yıkıcı kararlar içerirken ve bu niteliği ile öncelikli risk durumunda iken, proje yarışması şartnamesinde ifade edilen tasarım ve düzenleme hedefleri, Mahallenin gerçekleri ve geleceği konusunda ciddi kaygılar yaratmıştır.

Kuşkusuz bu niteliği ile Ülkemizde rastlanan diğer olumsuz örneklerle oldukça benzer özellikler taşıyan Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi, hazırlanma sürecinde kamusal aktörlerin rolleri ve katılım süreçleri açısından çok daha çarpıcı bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasi ve kamu yönetimi ilkeleri adına vazgeçilmez ilke olan yerelleşme eğilimleri açısından belediyelerin olanaklarının ve etkinliğinin “totaliter” bir yönetim anlayışının yansıması haline gelmesi Sahabiye örneğinin tartışılması gereken bir konu haline getirmektedir. Öyle ki, tamamen Büyükşehir Belediyesi’nin inisiyatifi ve girişimi ile çalışmalarına başlanan bu proje bir emrivaki ile kamuoyuna duyurulmuş ve hiçbir resmi ya da sivil toplum kuruluşu ya da meslek odası ile bu girişim hakkında iletişime geçilmemiştir. Bunun yanında, yarışma şartnamesi ile vad edilen düzenleme ve tasarım kararları ile (30 katlı yapılaşma, modern konutlar, kamusal ve açık alanlar ile çağdaş bir kent mekanı vb.) mülk sahipleri ve kullanıcılar için cazip yatırım olanakları ile olası bir toplumsal tepkinin de önüne geçilmiş, dahası kullanıcılarda suni bir rant beklentisi yaratılmış durumdadır. Proje kapsamında başlıca aktörler olarak Belediye, yatırımcı ve mülk sahipleri dışında başka bir rol paylaşımının öngörülmemiş olması, özgün kullanıcıların yer almadığı alanda dönüşüm uygulaması sırasında ortaya çıkacak sosyal ve ekonomik sorunları da öncelikli risk faktörü haline getirmektedir.

Bu değerlendirmeler ışığında Sahabiye Kentsel Yenileme Projesinin, her ne kadar adında “yenileme” ifadesi kullanılıyor olsa da, Ülkemizde pek çok yerde örneği görülen büyük ölçekli “kentsel dönüşüm” projelerinden biri olduğu açıktır. Yarışma içeriği ve projeden beklentiler göz önüne alındığında Sahabiye Kentsel Yenileme Projesi aşağıdaki belirtilen konular açısından tartışmalı bir proje olarak görülmektedir:

- Uluslararası ve Ülkemiz örneklerinde daha çok Devlet aygıtlarının ve olanaklarının kullanıldığı projeler söz konusu iken Sahabiye örneğinde tamamen yerel

yönetim organı olan metropoliten belediyenin öncü olduğu görülmektedir. Büyükşehir Belediyesi sahip olduğu imar yetkisi ile kentsel rantı arttırma ve paylaşma konusunda tek belirleyici konumundadır.

- Büyükşehir Belediyesi mevzuatımızda kentsel dönüşüm projeleri için temel koşul olan afet riski taşıyıp taşımadığına bakılmaksızın, sadece mekânın fiziksel nitelikleri (eskime, yıpranma, bakımsızlık vb.) ve küçük çaplı sosyal problemleri gerekçe göstererek yenilemeyi mazur gösterecek yönde bir ters algı yaratmaktadır.
- Halen yürürlükte olan onaylı 1/25000, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planlarının içerikleri ve koşulları ile tamamen ilişkisiz ve uyumsuz bir proje süreci, planlama hiyerarşisi ve prosedürlerine aykırı olarak işletilmektedir.
- Gerek yarışmanın hazırlanma süreci, gerekse proje seçimi ve uygulama aşamalarına ilişkin işleyiş, şeffaflıktan uzak bir şekilde ve katılım süreçlerine hiçbir şekilde başvurulmadan gerçekleştirilmektedir.
- Proje alanında kamusal gereksinimler, kamusal yatırımlar ya da özel sektör yatırımlarının kamuya nasıl döndürüleceğine dair hiçbir değerlendirme yoktur.
- Alanda halen yaşayan kullanıcıların (çoğunluğu özgün kullanıcı değildir) proje süreci ve sonrasındaki akıbetleri konusunda belirsizlik bulunmaktadır.
- Projenin tasarım ilkelerinin belirlenmesi sırasında planlamanın gerektirdiği teknik araştırma, inceleme ve değerlendirmelerin hiç birine başvurulmamış olduğu görülmektedir.

Kayseri kent mekânında fiziksel mekân nitelikleri ya da mevcut işlevsel uyumsuzluklar nedeniyle yenilenme/dönüştürülme konusunda daha fazla öncelik taşıyan alanlar varken, Sahabiye'nin neden, nasıl ve kim(ler) tarafından seçildiği konusu halen belirsizlik taşımaktadır. Bur durum sürecin şeffaf olmadığının bir göstergesidir.

Sonuç

Kent yönetiminde demokratik ve katılımcı çözümler planlama alanının da temel düsturlarından biridir. Kentlerin çok katmanlı yapısı ve kent mekânındaki çok yönlü/çok değişkenli ilişkiler ağı, günümüz ortamında kent mekânındaki ilgi gruplarının da varlığını ve çeşitliliğini artırmaktadır. Günümüz ekonomik dinamikleri, kent mekânının meta niteliğini karşı konulamayacak derecede artırmış, mekânın kullanımı kaygısı mekânı sömürme derecesine varmış ve daha çarpıcı bir gerçek olarak kamu adına mekânsal denetimi ve kontrolü sağlaması beklenen kamusal aktörler de bu gerçeklikte, diğer ilgi grupları ile birlikte aktif bir aktör haline gelmiştir.

Kentsel mekânda giderek daha yaygın uygulanma olanağı bulan büyük ölçekli “kentsel projeler” ile kent gündemimizin öncelikli konularının “kentsel dönüşüm” arayışları kamusal aktörlerin rolleri ve etkinliklerinin sorgulanması adına çok çarpıcı örnekler ortaya koymuştur. Mekanda rantın kullanımı yanında, yeni rant oluşturma ve bunların paylaşımı konusunda, kamusal denetleme mekanizmalarının da maalesef çalıştırıl(a)maması nedeniyle, kamu ve toplum yararı adına beklenen sonuçlar elde edilememektedir. Kamusal aktörlerin yönelimindeki kaymalar ve kamu denetiminin devre dışı kalması sivil inisiyatifin ne kadar önemli olduğunu bir kere daha göstermiş, bu sayede az sayıda örnekle de olsa sonuç alınabileceği görülmüş, ancak ikonik bir örnek olarak Gezi sürecinde de görüldüğü gibi bunun için çok ağır bedeller ödenmiştir. Bu bağlamda, ortaya şöyle bir gerçek ortaya çıkmaktadır ki kentsel mekâna dair karar alma süreçleri ve mekânsal proje uygulamalarında,

- planlama disiplini ve yaklaşımı tamamen geri planda bırakılmakta,
- kent ve imar hizmetleri algısı “projecilik” düzeyine indirgenmekte ve
- demokrasinin en temel bileşenlerinden olan yerel yönetimler ve kamusal aktörler, varoluşlarının aksine uygulamalar gerçekleştirebilmektedir.

Neoliberal politikalar bağlamında genel olarak kamu adına devlet ve sermaye arasındaki ilişkinin yeniden kurulması üzerinden yapılan değerlendirmeler otoriteriyen neoliberalizm kavramına odaklanmaktadır. Ancak Sahabiye örneğinde bu rolü Belediye üstlenmiştir. Bu yönü ile hedeflenen projenin gerçekleştirilebilirliğinin başka bir tartışma konusu olması yanında,

-yerel yönetim yetkileri ve olanaklarının gayri demokratik bir anlayışla kullanılması,

-planlama ve tasarım disiplinlerinin gerektirdiği teknik donanım ve bilginin göz ardı edilmesi,

-kentlilerde demokrasi bilincinin yeteri derecede yerleşmemiş olması yanında, karar alma ve proje hazırlığı sürecinde kamuoyu bilgilendirilme ve sivil katılım yöntemlerine başvurulmamış olması,

-uygulanma olanağı bulunduğu takdirde Kayseri kent belleği ve sosyal yaşamı adına geriye dönüşü mümkün olmayan kayıplar yaratacak olması

Sahabiye Kentsel Dönüşüm Projesi’nin yansıttığı en önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Alkan A (2015) Türkiye'nin Yeni Metropolitan Rejimi: Otoriteryen Kentleşmenin "Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma" Formu. *Ayrıntı Dergi*, Sayı 10 (Mayıs-Haziran 2015) Dosya: AKP'nin 13 Yılı

Brenner N and Theodore N (2002) Cities and the geographies of "actually existing neoliberalism". *Antipode*34(3):349-379

Bruff I (2012) Authoritarian Neoliberalism, the Occupy Movements, and IPE. *Journal of Critical Globalisation Studies*, Issue 5, 114-116

Elicin Y (2014) Neoliberal transformation of the Turkish city through the Urban Transformation Act. *Habitat International* 41 (2014) 150-155, doi: 10.1016/j.habitatint.2013.07.006

Gabriel A., (1954) Kayseri Türk Anıtları, Çev: Ahmet Akif Tütenk, Güneş Matbaası, Ankara

He S and Wu F (2009) China's Emerging Neoliberal Urbanism: Perspectives from Urban Redevelopment, *Antipode* Vol. 41 No. 2 2009 ISSN 0066-4812, pp 282-304doi: 10.1111/j.1467-8330.2009.00673.x

Smith N (2002) New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode*34(3):427-450

Swyngedouw E, Moulaert F and Rodriguez A (2002) Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode* Vol. 34 Issue 3, p542-577.

Taylor P (1995) World cities and territorial states: The rise and fall of their mutuality. In P Knox and P Taylor (eds) *World Cities in a World System*. Cambridge: Cambridge University Press

Tekinsoy K., Kayseri'nin İmarı ve Mekansal Gelişimi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011, Ankara

Weber R (2002) Extracting value from the city: Neoliberalism and urban redevelopment. *Antipode*34(3):519-540

Yücel C., "Urban Development Risk On The First Modern Fabric Of Kayseri: Ornekevler And Sahabiye Quarters", 5th International Conference on Hazards and Modern Heritage - Importance of Place", "Modern Heritage Between Upgrading and Preservation, Risks and Remedies, BOSNA HERSEK, 22-24 Nisan 2013, pp.345-356

8A. OTURUM - 7 KASIM 2015

GÖÇ VE PLANLAMA POLİTİKALARI

Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Pervin ŞENOL**

Kentli Olabilme Mücadelesinin
1960-1990 Türk Sineması Üzerinden Değerlendirilmesi
Araş. Gör. Senem Tezcan - Özne Bengi Gözen - Onur Çelik

Bir Ev İşçisinin Yol Hali:
“Gündelikçi” Kadın Emeği Gözünde Kenti Anlamak
Hilal Kara

Yeniden İskanın Haritalanması: TOKİ Eliyle Tersine Göç*
Merve Çevik

---

* *Yazar Kolokyum'a katılmadığı için yayınlanmamıştır.*

KENTLİ OLABİLME MÜCADELESİNİN 1960-1990 TÜRK SİNEMASI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araş. Gör. **Senem TEZCAN**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve bölge planlama Bölümü

Özge Bengi GÖZEN

Proje Yöneticisi, Netcad Ulusal Cad GIS Çözümleri AŞ

Onur ÇELİK

Şehir Plancısı, Ankara Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü

Özet

Günümüzde kentsel dönüşüm kavramına yönelik yapılan eleştirilerin çoğunluğu alanların sadece fiziksel ve ekonomik değerlerinin ön plana çıkartılmasını kapsamaktadır. Toplumsal ve sosyal etkiler üzerinde durulması ve bu dönüşümlerin bu bölgelerde yaşayanlarla birlikte ele alınması gerekliliği, bizleri gecekonduluları anlamamız bağlamında da araştırmalara itmektedir.

Konunun disiplinlerarasılığı göz önüne alındığında özellikle 1960 sonrası Türk sinemasındaki yansımalarının irdelenmesinin faydasını ortaya koymaktadır. Göç ve gecekondulular gibi kent unsurlarının sinema disiplini içindeki yansımaları bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu konu gerek sinemanın bir temsil biçimi olması gerekse de teorik anlamdaki pek çok konunun görsel bir niteliğe kavuşmasında etkili bir sanat dalı olması bakımından önemlidir. Bu sebeple göç ve kentleşme kavramları sinemada yansımaları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır.

İlk önce konuyla ilgili literatür taraması yapılmış; daha sonra göçün farklı süreçlerini anlatan Türk filmleri seçilmiştir. Seçilen filmler buldukları dönemin göç özellikleri, konut türleri, meslek grupları, kültürel yapıları, karşılaşılan sorunlar ve kente tutunma gibi unsurlar içerisinde değerlendirilmiştir.

Çalışmanın kapsamı 1960-1990 yılları arasındadır. İç göçün çok daha eski bir tarihe sebep olmasının yanında sinemada işlenmesi ilk olarak 1964 tarihli “Gurbet Kuşları” ile olmasından dolayı bu tarihten itibaren ele alınmıştır. Konuya ilişkin sinemada en yoğun dönemin 1970-1980 yılları arasında olması filmlerin de bu dönemde daha yoğun olmasına sebep olmuştur. 1990 senesinin son tarih olarak seçilmesinin sebebi ise bu dönemden sonra sinemanın değişen içeriğinden ve gecekondu ve gecekonduluların değişen kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Daha çok yalnızlık ve birey üzerine yoğunlaşması çalışmanın bir konusu olması sebebiyle 1990 sonrası sinema ele alınmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gecekondu, Göç, Kentleşme, Türk Sineması, Arabesk Kültürü

1. Giriş

Dünya genelinde göçler ve sonucunda yaşanan hızlı kentleşme şehirlerde farklı bir doku ortaya çıkarmaktadır. Ülkemizde yaşanan iç ve dış göçlerin sonuçları da günümüz kentlerinde okunabilmektedir.

Kırsal kesimdeki iş imkânlarının kısıtlılığı, kentlerin barındırdığı imkân ve çeşitliliklerin yarattığı cazibe, kent yaşamına duyulan ilgi gibi pek çok sebep ağırlıkları dönem dönem değişse de iç göçlerin sebeplerini oluşturmaktadır. Göçün öncesini ve sonrasını içeren tüm süreçler kentte yeni bir dokunun ve eklektik bir kültürün yaratımı ile sonuçlanmıştır. İş alanları etrafında yoğunlaşan işçi sınıfı mahalleri, istihdamın dışında kalan nüfusun kapıcılık, seyyar satıcılık gibi yeni marjinal sektörler üretmesi toplumsal yapıyı etkileyen değişimler olmuştur.

İç göç ve kentleşme sorunlarının kentteki yansıması ise kır-kent kültürlerinin biraradalığı, geleneklerinden kopmuş ama kentli de olamamış bir nüfusun “arabesk” olarak adlandırılan bir yaşam tarzının doğmasına neden olmuştur. Bu hızlı şehirleşmenin ve kitlesel göçün bir sonucu olarak kentlerde ortaya çıkan bir öteki ve ötekilik kültürüdür. Bütün bu sebeplerden ötürü de bir şehirleşme olgusudur.

Göçün bir arabesk kültürünü anlattığı düşünülürse müziklerin de kent mekanlarını ayırmada bir ifade şekli olduğu unutulmamalıdır. Bize film izlerken nerede olduğumuzu belirtmede müzik ve konut alanları bu ayrımı yapmada bize yardımcı olmaktadır. Eşya ve renk kullanımı ile yaşam tarzları arasındaki farklılıklar vurgulanmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir diğer konuda dönemin göç ve gecekondu özelliklerinin yanı sıra devletin gecekondu politikalarıdır. İlk dönem göçlerde devletin durumu izlemesi ama herhangi bir müdahaleyi içeren eylemlerde bulunmaması da sinemada kendini gösterirken 1970 sonrası sinemada yıkımlar ve yıkımlar kar-

şısında gösterilen direnç ve çözülme yer almaktadır. Bu değişimde göç edenlerin gecekonduyu bir barınma ihtiyacı çıkışıyla kullanması ve yarattığı marjinal sektörlerle de bu yaşam şekliyle kent ekonomisine dahil olmayı aktarırken ilerleyen dönemlerde konutun kullanımı üzerindeki değişimi de gözlemek mümkündür. Gecekondu alanlarında mülk edinebilme, kiracı olma, ev sahibi olanların rant bakışı açısından konutun kullanımı değiştirme ve bununla etkilenen mahalle yapısı da sinemada değişen bir sosyal unsur olarak ele alınmaktadır.

Toplumsal yapıdaki değişimle birlikte bireylerin statü ve rolleri de değişmektedir. Üretim ilişkilerinin değişmesiyle dışa açılan ailede kadının aile içindeki konumu güçlenmekte; kadın üretime katılmaktadır. Göç eden insanların büyük şehirde karşılaşılan sorunların çözümünde ve tutunabilme çabalarında ailenin ayakta tutulması gerekliliği belirtilmektedir (Kaplan, 2003).

İstanbul'a yeni gelenler sanayi işçisi değil; hamal, çaycı, kapıcı, işportacı, simitçi, seyyar satıcı, ayakkabı boyacısı, temizlikçi gibi niteliksiz ve toplumda itibar görmeyen işlerde çalışmışlardır (Öztürk, 2004). Bu da kentlerde oluşan yeni marjinal iş sektörünün çekiciliğini de artırmıştır.

Türk sinemasının da kendi içinde yaşadığı pek çok dönem içerisinde özellikle 1960'lardan sonra ortaya çıkan akımlardan etkilenmesi gecekondu kültürünün sinemada yer almasına neden olmuştur. Bunda 1960 Anayasasının yarattığı özgürlükçü ortam iç göç, sendikalaşma ve işçi sorunlarının beyazperdeye aktarılmasında etkilidir. Ayrıca bu dönem sinemanın "Sosyal Gerçekçilik"ten etkilendiği ve konularını bu alandan seçtiği bir dönemdir. Sonrasında gecekonduya yönelik filmlerin çekilmesinde 1980 sonrası "Yenilikçi Sinema"nın da etkisi büyüktür.

Bu filmler, kentleşmenin genel görünümü hakkında önemli görsel belgelerdir. Sinemanın içinde bulunduğu ekonomik ortamdan dolayı yeterli stüdyoları olmadığından doğal mekanlar kullanılmıştır. Bu da onları hem belgesel niteliğinde ele alınmasını sağlamak hem de kentleşmenin seyrini izlememize yönünde bize yardımcı olmaktadır.

Bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel uçurumlar, sosyal adaletsizlik, şehirlerdeki toplumsal kırılmalar, şehir merkezlerinin (Eminönü, Ulus/Ankara, Kadıköy, vb) gecekondulular tarafından kuşatılan günlük yaşamları, Kürt sorununun İstanbul'a taşınması, vb. gibi konular gecekondu sinemasının da ilgilendiği konular olmuştur. (Öztürk, 2004).

1960 ve 1980 yıllarında yaşanan darbeler de hem halkı ekonomik ve sosyal anlamda etkilemiş, hem de Türk sinemasına bu duruma kayıtsız kalmayarak bu dönemleri yansıtmıştır (Tugen, 2014). Her iki darbenin sonucunda anayasanın değişmesi de bunda etkili olmuştur. Sinema, bu yeni yasal hak veya kısıtlamaların toplumsal izdüşümlerini perdeye yansıtmıştır.

Bu değişim filmlerin sunumunda da farklılaşmalara yol açmıştır. Örneğin Bitmeyen Yol (1965)'daki iyimser atmosfer sonraki dönemlerde bozulmaya başlamıştır. Düğün (1973), At (1982), Sultan (1978) ve Bir Avuç Cennet (1987) gibi filmlerde beklentiler daha gerçekçi sunulmuştur (Pişkin, 2010). Sinemada gecekonduda yaşayanlar ezilmiş, yabancılaşmış, kaderci, kimi zaman isyankar ve protestocu olarak gösterilmiştir (Kaplan, 2003). İstanbul'a şah olma hayallerinin yerini barınma ve kentte tutunabilme almıştır. Bunun en bariz örneklerinden olan Züğürt Ağa filminde ağa karakterinin bile kırsal alandan kentsel alana geçişte çok ciddi bir dönüşüm yaşadığını, kentte tutunabilmek adına her türlü çabayı denedikten sonra elinden gelen son iş olan çiğköfte satıcılığına dönüşümünü trajik bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

Bununla birlikte göç edenler saf, şapşal, temiz kalpli, merhametli veya kurnaz şeklinde de gösterilirken kentlilerin imajı genellikle uyanık, küstah, ayrımcı ve acımasız ifade edilmiştir. Örneğin köylü kadınların saflıkları onları tuzak kurulan ve sonucunda geneleve giden hikâyelerle anlatılmaktadır. Bu karşılaştırmada farklı bir ek olarak da bu alanları anlatan Yeşilçam filmlerindeki aile sineması oyuncularının filmleri de eklenebilir (Öztürk, 2004).

Göçle anılan ve gecekonduda sinemasında ele alınan bir diğer unsur da “arabesk”tir. Arabesk, varoşların güçlü devlet elitine karşı bir protestosudur. İsyankâr ve erkek egemenliğini onaylar. Kentlileşme ile varolan ve kentte göç edenlerden kentlilere yayılan bir süreci barındırır (Yalvaç, 2013; Öztürk, 2004).

Gecekonduda filmlerinin açık veya örtük biçimde sunduğu pek çok sorun bulunmaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak (Öztürk, 2004): (1) Su/elektrik/ulaşım/altyapı sorunu (2) Ev içi mekân sorunu (3) Sağlık sorunu (4) Bölgesel ve etnik sorunlar (5) Toplumsal gettolaşma/cemaat ideolojisi (6) Toplumsal kırılmalar (7)“Kültürel gecikme” (8) Gecekondulu ve Doğulu insanların ayrımcılığa uğraması (9) Kentsel kozmopolitizmle entegrasyon sorunu (10) Birçok şehir merkezinin varoş ve gecekonduda toplulukları tarafından “istila” edilmesi (11) İşsizliğin varlığı (12) Vahşi bir kapitalizmin hüküm sürmesi (13)Arsa/konut spekülasyonu (14) Zabıta baskısı ve fizikî güç kullanımı (15) Kentsel gece ve eğlence hayatının yokluğu (16) Kültürel alanların gecekondulardan uzaklığı (17) “Kimlik” bunalımı ve arayışı (18) Modernlik-Geleneksellik çatışması (19) Taşralılık nostaljisi ve taşralılığın şehirlere taşınması (20)Cehaletin veya düşük eğitimin varlığı (21) Kan davası (22) Başlık parası karşılığında evliliklerin devam etmesi (23) Kamusal alanın “erkek dünyası” tarafından kuşatılmış olması (24) Cinsel sorunlar (25) Kamusal iletişimin kahvehanelerde oluşması (26) Toplumsal adaletsizlik (27) Sosyal devletin yokluğu (28) Doğu ile Batı bölgeleri; kentsel ile kırsal alan arasındaki ekonomik ve sosyo-kültürel uçurumlar (29) Mimari ve mühendislik sorunu (planlı, estetik ve bilimsel bir şehirciliğin yokluğu).

2. Kırdan Kente Göç

Türkiye’de 1940’larda başlayan kırdan büyük kentlere göç, içerisinde pek çok unsuru barındıran bir süreçtir. Hem kendi dönemi içerisinde mevcut politikalarla şekillenmiş hem de toplumsal anlamda da değişimlere sebep olmuştur. Dönem dönem farklılaşmasında göç sonrası ve küresel trendlerin sonucunda kentlerin de değişmesi göç edenlerin sinemada ele alındığı görülmüştür.

Kırdan kente olan iç göçün birçok sebebi bulunmaktadır (Çakır, 2011): (1) Kırsalda hızlı nüfus artışı, yüksek doğum oranı ve yetersiz ekonomik gelişme (2) Sanayileşmenin plansızlığı, dengesizliği ve yetersizliği (3) Topraksızlık, toprağın bölünmesi ve verimsizliği (4) Hazine arazilerinin iyi değerlendirilememesi (5) Konut ve kira sorunu (6) İş olanaklarının sadece kent merkezlerinde sunulması (7) Kent planlarının çağın gerisinde olması (8) Halkın kültürel gelişme olanaklarını kırsalda bulamaması ve kentsel yaşamın özendirici olması (9) Doğu bölgelerindeki çözilemeyen şiddet ve terör olayları, kadın hakları, kan davası, töre ve namus cinayetleri, yoksulluk, mesleksizlik, eğitimsizlik gibi sorunlar, vb.

Aslında kentleşme kavramı da göçlerle birlikte anılmaktadır. Özellikle gelişme sürecindeki ülkelerde ortaya çıkan ve siyasal yaşam üzerindeki etkisi önemli olan bir unsurdur. Göçle beraber kentli ile köylü bir arada yaşamakta ve bu da yeni bir toplumsal doku yaratmaktadır. Ancak bu iki kesimin birbirinden farklı içeriğe sahip oldukları da unutulmamalıdır. Örneğin yapılan incelemelerde kentli kesim ve kırsal kesim arasında oy kullanma eğilimleri birbirinden farklılaşmaktadır. Kalabalık nüfuslu yerlerde daha değişim yanlısı iken az nüfuslu yerlerde daha tutucudur (Kışlalı, 1999). Bu durum kentte karşılaşılan sorunların çözümünde veya sendikalaşma gibi konularda da kendini göstermektedir.

Göç ile gelen kırsal kesimin eğitim düzeyinin düşüklüğü, dine ve törelere bağlılık, yaşam biçimi, yüzyüze iletişim, dayanışmanın güçlülüğü, kaderci eğilimler yüksektir. Benzerlerden oluşan bu gibi nüfus yapılarında kendini diğerlerinin yerine koyup olaylara onların bakış açısıyla bakması zordur. Yenilik korku ya da kuşku uyandırmaktadır. Doğa koşullarına bağlı üretim buranın insanlarını da kaderci yapmıştır. Toprağa bağlı üretimin işbölümüne olanak vermemesi bu kişilerin de örgütlenme ve toplu hareket alışkanlıkları geliştirmesini engellemektedir. Deneyim ve yaşlılara saygı yüksektir. Bu da kanaat önderlerinin varlığını arttırır. Bu kişilerin ilerleyen süreçlerdeki tutuculukları bu sebeple toplumu ve seçimlerini de aynı ölçüde etkilemektedir (Kışlalı, 1999).

Köyden kente göç eden köylü ile gözünü gecekonduda açan da birbirlerinden farklıdır. Bu yeni kuşak içinde bulunduğu durumu köy ile değil kentin diğer mahalleleri ile karşılaştırmaktadır. Siyasal seçimlerinde ortaya çıkan farklılıklarının ya da en güçlüyü desteklemenin temelinde gecekondusunu kaybetme yatmaktadır (Kışlalı, 1999). Bu da onun kente tutunabilmesindeki en önemli bağıdır.

Göç edenlerin karşısına çıkan bir diğer güçlük ise göç edenlerin sayıca fazlalığı aynı paydan alacakları ekmek için birbirleriyle savaşmak zorunda kalmalarıdır. Artık İstanbul yoksul ve zavallıların ezildiği bir yerdir. Taşra zenginleri bir zamanlar ait oldukları sınıfa karşı oldukça acımasızdır (Pişkin, 2010). Bu da Türk sinemasının sıklıkla işlediği konulardan bir tanesi olmuştur.

3. Gecekondulaşma

Gecekondu, kentsel kriz ve sosyo-kültürel kırılmaların sembolleridir. Ekonomik yetersizliklerin oluşturduğu, beklenti ve hayallerin kurgulandığı kentsel alanlardır. Ulusal düzeyde yaşanan ekonomi politikalarından etkilenen bir süreci temsil eder. Gecekonduların oluşumunda 1950 sonrası ülkeye giren yabancı sermayenin, gelişmiş fabrikasyon sisteminin kentlerde yarattığı işgücü ihtiyacı önemli etkenlerdendir (Yıldız, 2008).

Kırdan kente göç edenler maddi durumlarına uygun konut bulamamışlar ve bunun sonucunda işyerlerine yakın yerlerdeki boş arazilere ev yapmaya başlamışlardır. Burada yaşayan nüfus ağırlıklı olarak informal sektördeki (seyyar satıcılık, işportacılık, ayakkabı boyacılığı vb.) işlerle uğraşmıştır. Gecekondu yapımında masraftan tasarruf etmek için dost yardımıyla yapılmış ve kalitesiz malzeme kullanılmıştır. Geçici bir hane olacağı düşüncesi de bu durumun sebeplerinden biridir ancak büyük çoğunluğu geri dönmemiştir (Kırık, 2014).

Gecekondu sahiplerinin çalışmaya başlamasıyla göreceli olarak maddi durumları da yükselmiş; bunun sonucunda gecekondu genişletilmek ve toplumdaki sosyal statüleri yükseltilmek istenmiştir. Kentlileşmeye özenen bu kesim zenginleşmeyince yoksulluğunun farkına varmış, bu da onu toplumda yabancılaştırmıştır (Kırık, 2014).

İlk gecekondu kentlerin iş merkezlerine yakın ve çoğunlukla dere yatağı, dik yamaç gibi coğrafi açıdan dezavantajlı arazilerde barakalar halinde yapılmıştır. Zamanla kent çeperini saran ve sürekli gelişen halkalar halinde düşük yoğunluklu, altyapı ve servis olanaklarından yetersiz mahallelere dönüşmüşlerdir (Erman, 2004). Dönemler değiştikçe mimari üsluplar değişse de bu sorunlar devam etmiştir.

Gecekonduların temsiliyeti de ilginç unsurlardan biridir. Kırsalda yaşanan ve süreç içerisinde giderilemeyen pek çok sorun göç edenlerle birlikte kente taşınmış ve gecekonduarda temsil edilmeye devam etmiştir. Kürt sorunu gibi ülke sorunlarının temsil alanı gecekondu olmuştur (Öztürk, 2004).

4. 1960-1970 Yılları Arasında Göçün Türk Sinemasına Yansımaları

1940larla beraber başlayan göç süreci, 1950lerle beraber bir sorun olarak ele alınıp incelenmeye başlanmıştır (Yıldız, 2008). Demokrat parti kitlesel göçe popülist bir yaklaşım sergilemiş ve sert tutumdan kaçınmıştır. Bu esnek tavır gecekondu yapımını yaygınlaştırmıştır. Oy kaygısı. 60 darbesi sonrası ise bu alanlardaki halk ucuz işgücü kaynağı ve tüketici olarak görülmüştür. Bu da devletin sert tutum sergilemesini engellemiştir (Erman, 2004).

Bu dönemde gecekondu, köylü kültür ve ilişkilerinden kurtulamamış, kentli modern değer ve yaşam tarzını benimseyememiş, ne köylü ne de kentli olabilmıştır. Köy ailesi ve kent ailesi özelliklerini birlikte yansıtmayı onu kendine özgü yapmıştır. Köydeki tarlasının küçük bir örneğini bahçesine yapmış; bir taraftan sebze, tavuk, ağaç yetiştirirken diğer taraftan kentin fabrika işçisi olmayı umut etmiştir. Köy ile kent arasında sıkışmıştır. Ya kentli olup kurtulacak ya da köylü kalarak mutsuz olacaktır (Erman, 2004).

1960 darbesi sonrasında sosyal devlet esasına dayanan anayasa, sanatçı ve aydınlar için yeni fikirlere ilham kaynağı olmuş; farklı seslerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özel sektörün sanayi yatırımlarını artırması kırsal alandan göçü de artırdığı için gecekondu çöğalmiş ve varoşlarda yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde gecekondu kentlileşirken kent de köylüleşmektedir (Yalvaç, 2013; Erman, 2004).

61 anayasası ile toplumsal gerçekçilik sinemada işlenmiştir. Ayrıca bu dönemde Türk filmleri uluslararası arenada da ödüller toplamaya başlamıştır. Tabu sayılan konular tartışılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu yasalarla o döneme kadar zorla ve baskıyla önlenmeye çalışılan pek çok konu açığa çıkmıştır ve özellikle 60-65 sineması bu konulara eğilmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği "itiraz"dır (Kasım ve Atayeter, 2012).

Türk sinemasını 1950'li yıllarda etkileyen iki önemli olay (Koluaçık ve Kula, 2014): Kırdan kente göç ve kentlerin kırlaşması ile sinema salonlarının kırsala yayılmasıdır. Sinemada o güne kadar sosyal gerçeklerden uzak olmasına rağmen bu dönemde, güçlü ve etkili bir araç olduğundan dolayı gerçek bir sinema olma yolunda adım atmıştır (Yalvaç, 2013).

Bu dönem sineması toplumsal yapının objektif bir biçimde ele alındığı, iktidar ve düzeni eleştiren, sömürülen işçi sınıfının sorunlarını anlatan, kadının toplum içerisindeki yeri ve rolünü gösteren, göç ve gecekondu konularına eğilen filmleri içermektedir. Kent filmleri, köylü-kentli ikilemi, kimlik bunalımı, vb. iç göç filmleri konut hakkını elde etmeye çalışan ve ayakta kalmak isteyen insanlar anlatılır (Kasım ve Atayeter, 2012; Tugen, 2014).

Türk sinemasında bu dönemin İstanbul'u "mutluluğun vadedildiği" masalımsı bir kenttir (Öztürk, 2004). Göç edenlerin hayalleri ve kentten beklentileri vardır. Bu dönem filmleri arasında Türk sinemasında grev ve işçi sorunları üstüne yapılmış ilk film olan Karanlıkta Uyananlar (1964) ve başka bir işçi filmi olan Şehirdeki Yabancı (1962), çocuk işçilerinin anlatıldığı Suçlu (1960), arazi mafyasının anlatıldığı Otobüs Yolcuları (1961), gecekonduyla ilişkin veri sunan Gecekondu Peşinde (1967) ve artist olmak için köyden kaçan bir kızın hikayesinin anlatıldığı Ah Güzel İstanbul (1966) öne çıkmaktadır. Bu döneme ait Gurbet Kuşları, Bitmeyen Yol ve Keşanlı Ali Destanı daha detaylı olarak incelenmiştir.

Gurbet Kuşları	Bitmeyen Yol	Keşanlı Ali Destanı
Yıl:1964 Yönetmen: Halit Refiğ	Yıl:1965 Yönetmen:Duygu Sağıroğlu	Yıl:1964 Yönetmen:Atif Yılmaz
		

Şekil 1. Gurbet Kuşları, Bitmeyen Yol Keşanlı Ali Destanı

Gurbet Kuşları (1964)

Maraşlı bir ailenin Haydarpaşa Garında başlayan ve biten hikayesi anlatılmaktadır. Bir köyden Maraş'a göç ve daha sonrasında zengin olma umutlarıyla İstanbul'a yapılan göç ana temayı oluşturmaktadır. Göç ile ilgili yapılmış ilk film olması açısından önemlidir. Turgut Özakman'ın "Ocak" isimli oyunundan uyarlamadır ancak olanaksızlık sebebiyle aksaklıklar vardır (Tugen, 2014).

Haydarpaşa Garı, İstanbul'un dar ve varoş sokakları, eski ev, tamirci dükkânı gibi kentsel mekânların ağırlıklı olarak kullanıldığı filmde gelme amacı büyük kentin sunduğu nimetlerden faydalanmaktır. Kadın sorunsalı ve tasvirleri göçün önündedir. Maraşlı Fatoş, pavyon dansözü, zengin kız, Rum kadın temsil ettikleri kentin gerçeklikleriyle özellikle seçilmiştir (Pişkin, 2010).

Kentli kalabilmek için kentli de olma gerekliliği katlanılması gereken bir durumdur. Ailenin yeni bir iş kurmak için sermayesi vardır ve para kazandıkları sürece dışlanmayacakları hikayede hakimdir. Sırt sıra verdikleri takdirde zengin olma umudu vardır. Kent yaşamına uyum zorlukları filmde anlatılır. Burada aile ile birlikte göç eden Haybeci, filmde yan bir hikaye olarak ilerlemekte ancak asıl aile-

nin yaşadıklarını da tamamlamaktadır. Haybeci aileye zıt bir karakter olarak çizilmiştir. Parasız, işsiz ve mesleksizdir. Sermayesi ve tutunacak bir ailesi olmasına karşın kente nasıl uyum sağlayacağını iyi bilir. Hamallıkla başlayıp önce otopark bekçiliği, ardından mütahtliğe kadar yükselen bir çizgi çizmektedir. Aileye zıt olarak fırsatçı ve işgüzdür (Refiğ, 1964).

Aslında Türkiye'deki iç göç, çarpık şehirleşme ve zihniyet bozulumu durumu bu iki prototip üzerinden anlatılmaktadır. "Haybeci" karakteri çok net bir durumu temsil etmektedir. Ne olursa olsun İstanbul'da bir şekilde tutunmak için ahlaki hiç bir kaygı taşımayan, etik ahlaki bir benlikten uzak, pragmatist ve oportünist bir değer dünyası içinde yaşamaktadır. Maraşlı aile ise her aile ferdi bazında farklı farklı durumları sembolize etmektedir. Anne, baba, büyük abi, ortanca abi, üniversiteli küçük kardeş, kız kardeş olarak bir sembolik olarak değerler taşımasının sonucu olarak her biri "taşı toprağı altın" İstanbul silüeti karşısındaki ayrı ayrı kırılmalara-çözümlere uğramıştır.

Filmde mekânlar anlatıyı güçlendirecek çerçevede kullanılmıştır. Modernleşme ve sınıflar arası kültür farkı özel ve kamusal alanlardaki yansımaları ile birlikte ele alınmaktadır. İstanbul'a göç eden aile batıya karşı Anadolu ve İslam değerleriyle birlikte gelir (Adiloğlu, 2005). Bu filmin birçok sahnesinde vardır. Örneğin evden sağ ayakla çıkmak gibi.

Burada bir diğer unsur yönetmenin Maraşlı ailenin kente adaptasyon sürecinde karşısına çıkardığı kentli Ayla ve ailesi ile karşılaştırılmasıdır. İnsan gücüne duyulan ihtiyaçtan dolayı çok çocuğa karşı sadece iki çocuğa sahip olmaları buna bir örnektir.

Bitmeyen Yol (1965)

Filmin açılış sahnesinin ezan sesi eşliğindeki gecekondu görüntüleri olan filmde yedi arkadaşın kente göçünü ve bu süreçte yaşadıklarının kısa bir özetidir. Kente bakış açıları burada yaşamaktan öte onunla mücadele etmek üzerinedir. Ayrıca köye dönmek gibi bir niyetlerinin olmadığını "köye dönüp ne yapacağız" ya da "toprak doyurmuyor artık köylüyü" gibi repliklerden algılayabiliyoruz. Kente gelip zengin olma hayali bu filmde de vardır (Sağiroğlu, 1965).

Göç edenler İstanbul'daki hemşerilerinin yanına gidip orada iş aramaya başlarlar. İşsizlik, kır-kent ayrımı, birbirlerini ezerek iş bulmaya çalışan işsizler, çalışma koşullarının zorlukları, işverenin gözünde işçi, işçi hakları, makineleşme, yabancılaşma, sendikalaşma, sigorta konuları ve yurtdışına göç filmde işlenen diğer konulardır. Ayrıca Ahmet'in gördüğü rüyada taşra özelliklerine sığınmak ve kenten korkmak bir bilinçaltı olarak vurgulanmıştır (Sağiroğlu, 1965).

Filmde gösterilen ekmek kavgası ve işveren gözüyle göçmenler değinilmesi gereken bir başka unsurdur. Irgat olarak çalışmak için insanlar birbirini ezmekte, bu sebeple de kendilerine verilen ücrete ve iş güvenliği sorunlarına rağmen çalışmaya devam etmektedirler. Yaşanan bir iş kazasında işverenin “onlara bir şey olmaz, olan bizim paralara oldu” sözü de bu gerçeği vurgulamaktadır (Sağiroğlu, 1965).

Filmdeki mekânsal özellikler ise dönemle uyum içindedir. Tek odalı gecekonduda herkes beraber yatmakta, aynı yerde yer sofrasında yemek yenmektedir. Yollar çamur ve toprak içindedir ve altyapı ise neredeyse yoktur. Kent merkezleri ise iş arayan göçmenlerle doludur. Kahvehane gecekondulu erkeklerin hayal kurduğu, gecekondulu ise dağılan ailelerin beklentilerini ve ümitlerini temsil etmektedir. (Sağiroğlu, 1965).

Burada kadın karakterler filmde öne çıkmaktadır. Fatma'nın evin hanımına özenmesi ve sınıf atlama isteği vardır. Cemile'de ise öne çıkan özellik diktiği kıyafetleri giyemeyecek olması ama bu işi hala yapıyor olması ürettiği ürüne yabancılaşmadır (Koluvaçık ve Kula, ?). anne ise evin devamlılığını sürdüren onları bir arada tutan unsurdur. Eğitim, kente tutunabilmek için hala önemlidir. Evin çocuğu okuyup adam olacaktır.

Keşanlı Ali Destanı (1964)

1962 yılında Haldun Taner'in yazıp sahnelediği müzikal oyundan filme çekilmiştir. Keşanlı Ali, uzun yıllar ağaların hakim olduğu sömürü düzenine baş eğmek zorunda kalan halkın, kendi çıkarlarını kollayacak bir kahraman yaratmak zorunda olmasından dolayı çıkan bir karakterdir. Hikâyenin geçtiği Sineklidağ, başıbozukluğun, otorite boşluğunun, ekonomik yetersizliklerin, cehaletin, ahlaki değerlerin aşınmışlığının bir sembolüdür. Cinayet, yol kesme, kabadayılık gibi unsurları barındırır. Genel seçim parodileri muhtarlık seçimiyle anlatılır (Gariper, 2005).

Filmdeki bu tanımlamalar, “Sineklidağ burası, şehre tepeden bakar. Ama şehir ırakta, masallardaki kadar. Her cins insan var burada. Çalışkanı, tembeli. Dört bucaktan gelmişler. Hırlı, hırsız, serseri. Lazı, Kürdü, Pomağı, Maraşlısı, Vanlısı, Erzincanlı, Kemahlı. Hepsi kader yoldaşı. Te şurası bizim ev. Kontür plak dört duvar. Bir kapı üç pencere. Tenekeden damı var. Bir yanımız mezbele. Bir yanımız yokuş yar. Önümüzden sel gibi. Şır şır akar lağımlar. Devlet bizle uğraşır. Polis bizle hırlaşır. Ağalar leş kargası. Sus parası sızdırır. Sabah olur gün doğar. Horoz öter çöplükte. Işır yosun kayalar. Herkes düşer yollara. Kimi hamal kalaycı. Kimi süfli dilenci. Kimi kıptı macuncu. Helvacı ya köfteci. Kızlar çokluk hizmetçi. Ya giderler tütüne. Yoldan çıkan da olur. Günahları boynuna. İşsiz çokluk erkekler. Kahvelerde pinekler. Irgat olur bazısı, amelik ederler.” sözlü jenerik müziği ile verilir (Yılmaz, 1964).

Açılış sahnesi tüm aile fertlerinin birlikte yaptıkları gecekondu ile başlar. Burada mafya ve sus parası gibi unsurlar da yer almaktadır. Mahalledeki işçilerin işleyişi ise ülkenin devlet işleyişine bir öykünmeyi içermektedir. Bürokrasi gibi işleyen muhtarlık ofisinde kentli iş adamları farklı masalara uğrayarak ihtiyaç duydukları ırgatları buradan temin etmektedirler. Bir diğer konu zengin ve fakirlerin günlük yaşamları üzerinedir (Yılmaz, 1964).

Filmde kentte yaşananlar ve gecekondu sorunları ağırlıklı olarak verilmese de, bu bölgelerde yaşayanların kentte hissettikleri yerlerinin anlaşılması açısından önemli bir film olduğu düşünülmüştür. Ayrıca mekansal anlamda da pek çok öge kentleşme ile ilgili bilgi vermektedir.

5. 1970-1980 Yılları Arasında Göçün Türk Sinemasına Yansımaları

Yeşilçam bu dönemde gecekonducularda yaşayanların benimsediği arabesk kültürden yararlanmıştı. Zengin kız-fakir erkek temasının olduğu pek çok film yapılmıştır. İstanbul hala iş bulmak ve zengin olmak için hala ideal bir yerdir (Kırık, 2014).

Gecekondu sorunlarının kaynağı yerine şartların mağduru olarak görülmeye başlanmıştır. Kentle bütünleşemeyen, kentin hizmet ve olanaklarından yararlanamayan kişidir. Gecekondulunun kentle bütünleşmek istediği ancak devlet politikalarının buna olanak vermediği belirtilmektedir. Gecekonduculu ekonomik olarak toplumla bütünleşmiştir ancak kentli kısım tarafından sosyal ve kültürel boyutta kabul görmemektedir (Erman, 2004).

Bu dönemin araştırmalarında, bu alanda yaşayanların hizmet istedikleri ve ikinci sınıf vatandaş olarak görülmek istemedikleri belirtilmiştir. 1970 dönemi siyasi ortamında her iki grup bu bölgelerde hâkimiyet kurmaya çalışmış; kurtarılmış bölge/mahalleler ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr görüşten sol partilere kaymış; varolan düzenle bütünleşmek yerine varolanı kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalışmıştır. Böylece sakıncalı ötekiye dönüşmüştür (Erman, 2004).

1970lerden itibaren üretilen konutların amacı barınmaktan çok rant elde etme amacını gütmüştür. Yapılan gecekonducular kiralanmaya başlanmıştır. Şehirlerin büyümesiyle zamanla şehir merkezinde yer almaya başlayan bu alanlar büyük müteahhitler ve sermayedarların ilgi alanına girmiş ve yeni bir kentsel paylaşımın konusu olmuşlardır (Yıldız, 2008).

Artık göçenler kentin çekiciliği için değil para kazanmak için gelmektedirler. Geniş aileden çekirdek aileye geçmek, birey ve kişi olmanın ve yaşam hakkı elde etmenin zorunluluğu olarak gösterilmiştir. (Pişkin, 2010).

Bu dönem filmleri arasında kentte geçimini at arabacılığına bağlamış olan fay-

toncunun hikayesinin anlatıldığı Umut (1970), kan davası ve kültürel değişim anlatıldığı Fatma Bacı (1972), dört köylünün hayalleri ve kent macerasını sunan Köyden İndim Şehire (1974), ekonomik zorlukların ve kırsal sorunların gösterildiği Sürü (1978), bir traktör alıp köyüne geri dönmek isteyen ancak kentte savrulan bir ailenin anlatıldığı Taşı Toprağı Altın Şehir (1978), kan davasından köylerinden kente gelen iki kardeşin farklı yollardan kente tutunmalarının işlendiği Yusuf İle Kenan (1979) öne çıkmaktadır. Bu döneme ait Canım Kardeşim, Sultan ve Gelin-Düğün-Diyet üçlemesi daha detaylı olarak incelenmiştir.

Canım Kardeşim	Sultan	Gelin-Düğün-Diyet
Yıl:1973 Yönetmen: Ertem Eğilmez	Yıl:1978 Yönetmen: Kartal Tibet	Yıl:1973-1973-1974 Yönetmen:Ömer Lütfi Akad
		

Şekil 2. Canım Kardeşim, Sultan, Gelin-Düğün-Diyet Üçlemesi

Canım Kardeşim (1973)

Filmde gecekondular ve çevresi gerçeğe yakın bir dille anlatılmıştır. Çamurlu yollar, derme çatma konutlar, köye özgü öğeler, sağlık sorunları, su gibi temel bir altyapı ihtiyacının karşılanamaması, vb. gösterilmektedir. Herkes ev sahibi bile değildir, odalar kiraya verilmektedir. Kaderine terk edilmiş alanda hayat mücadelesi günü kurtarmaya yöneliktir. Filmde toplumsal kırılmalar, fakir ile zengin arasındaki uçurum vurgulanmıştır. Cenaze parası dahi yoktur ve evdeki tek değerli unsur evin eşesidir (Eğilmez, 1973).

Film, kentteki marjinal sektörlerin en uç örneklerini sergilemesi bakımından da önemlidir. Almanya'ya gidecek saf işsizleri kandırma yöntemleri, kanlarını satarak geçimlerini sağlama bunlardan en öne çıkanlarıdır. Burada kan satma, bir tekele dönüşmüştür ve bu zincirin sahibi Hacı Ağa, bölgedeki zenginliğin de sembolüdür (Eğilmez, 1973).

Filmde hakim olan çaresizliğe eğitimsizlik de eklenmiştir. Hastane sonrası lösemelinin bile tam anlamıyla farkında olmayan Tarık ve Halit, okulun öğretmenine danışmışlardır. Son günlerini kardeşine iyi geçirtmeye çalışan bu karakterler aslında giderek suça da yönelmektedirler. Lokantada yenilen yemeğin parasını öde-

yememe ve sonunda televizyon çalmak gibi. Burada hasta olan Kahraman'ın ölümüne neden yoksulluk, konut sorunu, sağlık sorunu, ilgisizlik ve eşitsizlik olarak sunulmuştur (Eğilmez, 1973; Yıldız, 2008).

Lütfi Akad'ın Göç Üçlemesi (Düğün-1973, Gelin-1973, Diyet-1974)

Toplumsal yapıdaki değişimlerin mekâna yansımalarının kente göç etmiş aile fertleri üzerinden anlattığı üçlemesidir. Her üçünde de amaç elbirliğiyle kentteki olanaklara tutunmak ve daha fazla zenginleşmektir. Çok çocuklu gecekondular, sigortasız çalışma koşulları, marjinal meslekler, kente ekonomik olarak tutunabilmek için tüm aile fertlerinin dayanışması, kadının konumu, fabrikada yaşanan sorunlar gibi pek çok unsur filmlerin üçünde de temsil edilmiştir.

Düğün filmi, Urfa'dan İstanbul'a göç eden altı kardeşin hikâyesini anlatır. Kardeşlerin bile kendi aralarında bir kullanım değeri vardır (Yıldız, 2008). Filmde kent, insanı ve onun değerlerini yutan bir unsur olarak ifade edilmiştir. Başlık parası yeni işler veya işbirliği için sermaye olarak görülmektedir. “İnsan eti yemek” kavramı vardır. Ailenin merkezinde yer alan Zelha, hem olan bitenin önüne geçmeye çalışan, hem de insan eti yiyen ağalarının bunun tadını aldığı için güçlü olanın kazandığına inanan tek bilinçli karakter olarak sunulmaktadır. Mekânsal anlamda ise gecekondular, kenar mahalle dibinde yükselen apartmanlar, marjinal işlerin yapıldığı kentsel alanlar gösterilmektedir (Akad, 1973).

Gelin filmi Haydarpaşa garında başlayan ve büyük kente duyulan şaşkınlığın tüm aile fertlerinin bir arada yaşadığı gecekonduya gitmeleriyle devam eder. Burada ev, İstanbul'da olmasına karşın Yozgat'taymış gibi davranılmaktadır. Burada kente karşı duyulan ciddi bir güvensizlik vardır ve bu köydeki tarlaların satılmasını engellemektedir. Filmdeki amaç gecekondudan kente saldırmak ve daha da zenginleşmektir. Bunu yaparken çocuklar da bu sistemin bir parçası haline gelmişlerdir. Filmde Hacı İlyas karakteri İstanbul'daki evini Yozgat'a çevirirken, dışarıda kapitalizmin kurallarına göre davranmaktadır (Akad, 1973; Öztürk, 2004). Gelin, köylü kadının aile içinde etkisiz ve önemsiz olması sonucu elinin kolunun bağlanması ve bunun sonucunda çocuğu kaybetmesi onu bir değişim sürecine sokmuştur. Bu kırsal kadının eski düzene başkaldırmasıdır (Kaplan, ?).

Diyet filminde ise kentin acımasızlığına karşın direnme noktaları oluşturabilen insanları ele almaktadır. Kent, kocaman bir makinedir ve ona gereken “diyet” ödenecektir (Yıldız, 2008). Afyonlu Hacer'in merkezinde fabrikada yaşanan işçi sorunları, sendikalaşma, kadının konumu, aile yapısı kentte fabrikayla beraber yaşanan gecekonduların değişimini anlatmaktadır. İşverenin sendikasız işçi istemesi, pahalı olması sebebiyle yeni makine almaması yani insan hayatından daha fazla değerli görmesi vardır. Kaza geçiren işçinin yerine giren Hasan bu işe girdiği

için mutludur çünkü ekme parası uğruna herşeyi göze almıştır. Bekar çamaşırını yıkamak, rüzgar gülü yapmak gibi marjinal işler burada da vardır. Diyet filminde yeni yapılan gecekondular ile eski gecekonduların müteahhitte verilerek apartmanlaşması kentsel yeni yoksulluk alanlarının yaratılması yönünde bir unsur olarak da gösterilmiştir. Çünkü burada tanımlanan işçi sınıfı yoksuldur (Akad, 1974).

Sultan (1978)

Gececonduda yaşayan ve dört çocuğuyla dul kalan bir kadının ayakta kalma hikayesi anlatılmaktadır. Taşra temelli öğeler filmin en başından itibaren hem arka planda hem de günlük yaşamda gösterilmektedir. Burada kent merkezlerine dair çok az görsel vardır. Dolmuş yolculukları ve temizlik yapılan yerler dışında gecekondu alanında geçen izole ve ayrıık bir sunum vardır. Gecekondu, arabesk müzik, kenar mahalle dostluğu vardır. Gececondular sevimli ve mutlu gösterilmiştir (Tibet, 1978).

Film boyunca görülen çocukların çokluğu gececonduların sosyal yapısını gösterir. Ayrıca Sultan'ın çocuklarının birinin tamircide çalışıp aileye ekonomik destek vermesi ve bu iki birey çalışırken kız çocuğunun kardeşinin bakıcılığı yapması da başka göstergelerdir. Ayrıca çamurlu yollar, merkezdeki çeşmeden sağlanan su da alanın fiziki eksikliklerini göstermektedir (Tibet, 1978).

Kentin dışında olmak ve sosyal konumlar kanıksanmıştır. (Pişkin, 2010). Muhtar dışında yaşam düzeyini yükseltmeye çalışan karakter yoktur. İşgüzar, uyanık ve kurnaz olarak çizilen karakter, göç edenleri kent mekanında organize ederek buraya yerleşmelerini sağlamış ve kimsenin onları buradan çıkaramayacağını söylemiştir. Tapusuz evlerin olduğu bölgede Boğaz köprüsünün geçeceği için yapılan arza spekülasyonuna ortak olmayı tercih etmiştir (Tibet, 1978).

Burada muhtarın gececondularını çıkarma yöntemi ise birlikteliği bozmak üzerinedir. Teker teker ve kimseye bir şey söylememesi tembihi ile yavaş yavaş alan boşaltılmaktadır. Sayıca az olurlarsa direnç gösteremeyecekleri düşüncesi hakimdir ki sonunda da bu doğrulanacaktır (Tibet, 1978).

Ayrıca gecekondu ile ilgili bağ da önemlidir. Kentteki en önemli varlıklarıdır ve son sahnelerdeki kendi yaptığı gececonduyu kendisinin yıkmak istemesi bunlardan biridir. Güvenlik güçlerinin bu durum karşısında “biz de gececonduluyuz” demesi vurgulanmıştır. Yıkımdan sonra ise yeni bir alan seçilip elbirliği ile yeni konutlar üretilmiştir. Çünkü bu bir tercih değil, kentte tutunabilmek için zorunlu bir ihtiyaçtır (Tibet, 1978).

6. 1980-1990 Yılları Arasında Göçün Türk Sinemasına Yansımaları

Bu dönem arabesk kültürün artık kente yerleştiği bir dönemdir. Modernleşmenin ivmesiyle kentlere göçle gelen kesimin kendi iç dinamikleriyle oluşturduğu yeni yapı yani “arabesk kültürü” meydana gelmiştir. Arabesk, köyde de kentte de görülmemeyen ancak kentleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni bir kent kültürüdür. Kırsal özelliklerinden kopmuş ancak tam anlamıyla kentleşmemiş bir yapısı vardır. 1980’li yıllardaki anlamının çerçevesini (Kırık, 2014): Köyden kente göçenlerin kendilerini kabul ettirme, sesini duyurma ve özel bir kültür yaratma isteği ve büyük kent sakinlerinin yeni gelenleri geri püskürtme çabaları içerisinde çizmiştir.

Kentte büyüyen ikinci ve üçüncü kuşakların ortaya çıkması gecekondu halkının kendi içindeki farklılıkları dikkat çekmiştir. 1980’lerdeki feminist hareketle birlikte kadınlar, ayrıca Alevi ve Kürt kimliği görünmeye başlamıştır. Gecekondulular mahallelerine hizmet gelmesi için birleşmişlerdir (Erman, 2004).

Gecekondu rant mekanizmasına çekildikçe “haksız kazanç”, “talan”, “yağma” sözcükleri kullanılmaya başlanmıştır. Arazi mafyası, gecekondu mafyası bu dönemin öne çıkan özelliklerindedir. Gecekondu denilince akla “kent yoksulları” gelmektedir. Zorunlu göç ile gelen, kötü durumdaki konutlarda oturan kiracılar yer almaya başlamıştır. Kent çeperinde yaşanan rant rekabeti güçsüz kesimleri gecekondu yapma sürecinden dışlamıştır (Erman, 2004).

Gecekondu gelir adaletsizliğinin arttığı Özal döneminde kalıcı konutlar olmaya başlamıştır. Tekstil sektöründe yaşanan gelişmeler düşük ücret politikaları ve örgütsüz çalışma koşulları, varoşlarda kurulan atölyelerde oluşan hayat, kente yeni gelenlerin sefaletlerini dönüştürücü bir etki ve onların bu durumunun devam etmesini yaratan bir etkiye dönüşmüştür. Hizmet sektörünün de buna benzer bir etkisi bulunmaktadır. Taşeronlaşmaya elverişli bu ortamda kente gelen bu insanların içinde buldukları bu yoksulluk, kırsal alandakine kıyasla daha iyi olduğu için kentte mutludur. Bu da Türkiye genelindeki kırsal-kentsel alan arasındaki farkı ortaya koymaktadır (Yıldız, 2008).

İstanbul bir taraftan aşırı zenginliğin ve sınırsız olanakların diğer taraftan ise artan yoksulluğun temsil edildiği bir yer haline gelmiştir. Bu gökdelenler ile gecekonduların mekânsal anlamdaki benzerleridir.

Bu dönem filmleri arasında yoksul-zengin aşklarının anlatıldığı arabesk şarkıcılarının filmleri, gecekonduların apartmanlaşmaya başladığı Devlet Kuşu (1980), gecekondu mahallesinde yaşama tutunma savaşı veren bir ailenin gösterildiği Fidan (1984), gecekonduyla anılan dolmuş kültürünün öne çıktığı Çiçek Abbas (1985), sarsılan ağalık kurumunun kentte devam eden hikayesiyle Züğürt Ağa (1985), geneleve düşmüş kadınların anlatıldığı Ondört Numara (1985), artık gecekondu yapmanın bile olanaksızlaştığı Bir Avuç Cennet (1987), gecekondu yıkımlarına karşı

alternatif çözümlerin üretildiği *Gülen Adam* (1989) öne çıkmaktadır. Bu döneme ait *At*, *Bir Yudum Sevgi* ve *Düştürü Dünya* daha detaylı olarak incelenmiştir.

At	Bir Yudum Sevgi	Düştürü Dünya
Yıl:1984 Yönetmen: Ali Özgentürk	Yıl:1984 Yönetmen: Atif Yılmaz	Yıl:1988 Yönetmen:Zeki Ökten
		

Şekil 3. At, Bir Yudum Sevgi, Düştürü Dünya

At (1982)

Başlangıçta yer alan köy sahneleri bu bölgelerin yoksulluğu göstermektedir. Köyde başlayan sömürü, daha acımasız olarak köyde devam etmektedir. Köydeki insanlara göre çocuklar ezilmemeli ve okumalıdır. Evlerini ipotek ettirerek geldikleri İstanbuldaki hikâyeleri Haydarpaşa garında başlamaktadır. Başlarda olan hayallerinin yerini giderek umutsuzluğa ve çaresizliğe bırakmaktadır. Çünkü karşılarında yoksulları dışlayan acımasız bir İstanbul vardır (Özgentürk, 1982).

Hemşerisiyle birlikte işportacılığa başlamıştır ancak bu da çok zor koşullarda olmaktadır. Çeteye giremedikleri için belirli bir köşeleri yoktur ve bu sebeple sürekli gezmek ve zabıtabadan kaçmak zorundadır. Bütün bunlarla uğraşırken kent insanı ile girdikleri diyaloglarda filmde vurgulanmıştır. Zabıtabadan kaçarken arabasına çarptığı kentli ona kötü davranmaktadır fakat burada yönetmen iki eğitimli karakteri sahnede göstererek kentlinin de farklılaştığını sunmaktadır (Özgentürk, 1982).

Arabeskin hakim olduğu film gecekondular ve göç filmlerindeki değişim açısından da farklılaşmaktadır. Bu grubun gecekondular dahi yapacak gücü yoktur ve kente hayatta kalabilmeleri için tek varlıkları işporta tezgâhlarıdır. Günlük paralarını onunla kazanırken gece de onun üzerinde uyumaktadırlar. Bu hayati bağ, çocuğunun okuması için arkadaşının arabasını çalan Hüseyin'in ekmek tezgâhı için öldürülmesi ile daha da vurgulanmıştır (Özgentürk, 1982).

Filmde hakim düşünce “ekmek aslanın ağzında”dır ve insani duygular neredeyse kalmamıştır. Fakirler itilip kakılmaktadır. Ölülerini para ederken kendi karınlarını

doyuramıyorlardır. Okumak ve iş bulmak artık güçleşmiştir. Çocuk babasına “köye dönelim” derken manzara bütün güzelliğiyle arkalarında durmaktadır (Özgentürk, 1982; Yıldız, 2008).

Filmde eğitim önemli bir yer tutmaktadır. Okuyamadığı için başkaları ve kendisi tarafından küçük adam görülen Hüseyin, okuduğu zaman adam olacak olan oğlu Ferhat’ı kentte karşılaştığı arabanın sahibi adam veya devlet memuru olarak hayal etmektedir. “Biz ezildik, o bari ezilmesin” düşüncesi vardır (Özgentürk, 1982; Öztürk, 2004).

Bir Yudum Sevgi (1984)

Film taşraya özgü çeşitli duvar halılarıyla başlamaktadır. Ağırlıklı mekanlar gecekondu ve fabrika çevresinde geçiyor olmasına rağmen çocukların oynadıkları mezarlık ve çöp toplama alanları da filmde gösterilmektedir. Film boyunca Aygülün ataerkil toplum düzenine kafa tutmasını izleten yönetmenin, kadının ekonomik özgürlüğü ile gerçek özgürlüğü arasında bir bağın varlığına da vurgu yaptığı görülmektedir (Yılmaz, 1984; Kasım ve Atayeter, 2012).

Fabrika işçilerinin ve sendika sorunlarına çok değinmeyen filmde Aygül ve mahalleli kadınlar evlerinde kalem yaparak geçinmektedir. Ancak bu işin süresinin dolduğu için fabrikaya girilme süreci anlatılmaktadır. Bu işe girme ile kadının konumu da değişmekte, kadın kentte karşılaştığı sorunlara karşı daha dirençli davranmaktadır (Yılmaz, 1984; Öztürk, 2004).

Filmde kahvehaneler hala haberleşme ve yardım toplama gibi mahallenin kamusal alanlarını oluşturmaktadır. Bu kıra özgü geleneklerin yanı sıra dinle ilgili konulara yapılan vurgu burada yaşayan gecekonduluların sosyal yapısına yöneliktir. Ekmeği yerden alınıp öpülmesi, okutulmuş sular bunlardan bazılarıdır. Filmde bu sosyal yapıya ilişkin bazı kente karşı duyulan güvensizliklerde de etkilidir. Örneğin fabrikanın kreşinde çocukların hapla uyutulduğu gibi düşünceler vardır (Yılmaz, 1984).

Düttürü Dünya (1988)

Pavyonlarda klarnet çalan Mehmet’in etrafında dönen para kazanma zorunluluğu ve konut sorunu etrafında dönen bir filmidir. Hayalleri olan ve bu anlamda besteler yapan Mehmet’in zengin olma yolu, bu dönemde giderek artan arabesk müzikten geçmektedir ve bunu “bu milleti ağlatacağsın” şeklinde dillendirmektedir. Ailede bir kişinin okuması çok istenilen bir durum olarak gösterilmemesine rağmen bir umut olarak yansıtılmıştır (Ökten, 1988).

Burada kente dair veriler de yer alırken gecekonduda yaşayanların sosyal konumlarına dair görseller de yer almaktadır. Kızı kentte pavyona düşenler, çocukları ile birlikte kâğıt toplamaya gidenler, evlere temizliğe giden kadınlar, siyasi suçtan hapiste olan aile bireyleri bunlardan bazılarıdır. Fakirlik had saftadır. Isınmak için etraftan çalı çırpı toplanmakta, hem gece hem de gündüz çalışılarak para kazanılmaktadır (Ökten, 1988).

Filmde iki tip göç eden birlikte verilmiştir. Mehmet, hayalleri olan ve çalışarak ancak günü kurtarabilen biri olarak gösterilirken eniştesi ve çevresi uyanık tipler olarak sunulmuştur. Eniştesi her devre göre hareket eden biridir ve Mehmet'i evinden çıkarmaya çalışmaktadır. Gecekondu yerini müteahhitte vererek üç katlı ev yaptıracaktır. Burada bir diğer uyanık tiplere ise çakmak doldurma işinden devlette odacılık işine giren Hamdi'dir. Sahip olduğu köşeyi de bırakmamış, ek gelir olarak yerine birini çalıştırmaya başlamıştır (Ökten, 1988).

Burada bir diğer konuda gecekondunun yıkılması sırasında mahallelinin gösterdiği tavrıdır. Bir direnç veya karşı koyma yoktur. Kabullenilmiş bu sonda komşular geçici bir süre aileyi misafir edecektir. Dozerler geldiğinde diğer gecekonduluların alkışlaması da bu duruma bir örnektir. Film Ankara manzaraları açısından kentleşmeye yönelik önemli görsel belgeleri barındırmaktadır (Ökten, 1988).

7. Sonuç

Gecekondu olgusunun konut bağlamında kırsal alan yaşantılarının bir uzantısı olarak her ne kadar tezahür ediyorsa da yine de kentte sosyal, kültürel ve ekonomik dünya ile çatışmaya girmesi sonrası köksüzlük olarak beliren duygunun her zaman hissedildiği görülmektedir. Buna rağmen bu alanlarda yaşayanlar yine de bu duygu ile boğuşmak adına kentteki her mücadeleye ortak olmaktadır.

konut olgusunun huzura, güvene, şefkate kucak açan duygularının yerine gecekondu-kent çatışması ile yerini yapı bozucu tekinsizlik, güvensizlik, huzursuzluğun her daim yakalarını bırakmaması, kentte tutunurken her daim bir öteki olarak kalma ihtimalinin nasıl aşılacağı, bunu ekonomik olarak daha iyi duruma gelerek çözümleme isteği vardır.

Göç etmenin ve kente bir şekilde dahil olmanın yolu ise gecekondu yaparak gerçekleşmektedir. Türkiye'de göç bir kentleşme sürecinden öte kentin kırsallaşması ve kendi temel özelliklerini sarsacak değişimlere girmesidir. Değişimini yeterli hızda gerçekleştiremeyen toplumların iç bütünlüğünü sağlayabilmek için tamponların yaratılması gerekmektedir. Plansız kentleşmenin bir ürünü olan gecekondu bunlardan birisidir ve devlet ile piyasa arasında kalan o boşluğu doldurmaktadır (Yıldız, 2008).

Hızlı Pazar dinamikleri içinde şekillenmeye başlayan kentleşme sürecinde gecekondu da zamanla pazarın bir parçası haline gelmişlerdir. İlk yıllarda ekonomik bir katkı olarak görülmeyen bu alanlar artan kalabalıkların barınma sorunu ile birlikte mekânsal bir sıkışma yaratmış ve kentsel alanların yeniden paylaşılması gerekmiştir (Yıldız, 2008).

Göçmenler kentte hissettiği güvensizlik duygusu ile kent ortamında kendilerine yakın hissettikleri ve güvendikleri hemşerilerinin yanına gecekondu yapmakta böylelikle feodal bağlarını da koparmamaktadırlar (Yıldız, 2008). Fakat her yeni gelen kuşak bir önceki gelenlerin olanaklarına sahip olamamakta ve daha da yoksullaşmaktadır.

Göçmenler gelenek-görenek ve alışkanlıklarını beraberinde getirmişler ve şehir standartlarına alışmamışlardır. Bu da bir köylü-kentli ikilemi yaratmıştır. Kentli olmaya özenen ve toplumca kabullenilmek istenen birey için “taklit” önemli bir yöntem olmuştur (Kırık, 2014).

Gecekondu filmi denildiğinde aklımıza bir kentsel/toplumsal kriz ve kırılma filmi gelmektedir. Altyapı sorunu, ev içi mekan sorunu, sağlık sorunu, bölgesel ve etnik sorunlar, toplumsal gettolaşma, cemaat ideolojisi, kültürel gecikme, burada yaşayanların yaftalanması, ayrımcılığa uğramaları, kentli kadının taşralılar tarafından yaftalanması, kentle entegrasyon sorunu, kent merkezlerinin gecekondu ve taşra topluluklarınca işgal edilmesi, değer yargılarında yaşanan değişim ve dönüşüm bu filmlerde anlatılmaktadır (Yıldız, 2008). Türk sinemasındaki gecekondu filmlerine baktığımızda Türkiye’deki kentleşme ve gecekondu olgularının genel özelliklerini ortaya serdiğini görebiliriz. Belki çoğu filmde yaşanan tüm gerçekliği ile verilmemektedir ancak genel görünümünün sunumunu yapmaktadır.

Bu tür sinemada konunun yarattığı sosyal etkinin de varlığı ile karamsar bir atmosfere sahiptirler. Genel olarak göç eden aile veya bireyi içinde bulunduğu sosyolojik yapı ile birlikte ele almaktadır. Kentin aldatıcı etkisi aile yapısının dağılmasında en önemli sebeplerden biri olarak gösterilmektedir. Aile fertlerinden evin hanımı ve çocuğu da dahil olmak üzere herkesin kentte ayakta kalabilmek için marjinal sektörlerde çalışması ve kentliler ile birebir ilişkilerinin olması gösterilen diğer konulardan bir tanesidir. Kültürel farklılıkların yaşandığı bu karma mekanlarda özgürlükçü ve herşeyin olası olduğu ortam masumiyet ile yaşamını sürdürebilme noktasında yaşanan gerçeklikler sinemada aktarılmaktadır. Sinemada göç eden fertlerin her zaman dağılması ile sonuçlanmayan ve sıfırdan yükselmeyi anlatan filmler de yer almaktadır.

Filmlerdeki değişim göçlerde yaşanan dönüşümle de paralel ilerlemektedir. İlk dönem filmlerde vurgu kentin eğitim, kazançlı iş gibi özelliklerine vurgu yaparken ilerleyen dönemlerde göçün sebebini marjinal sektörlerde gözlemlenen iş olanak-

ları olmaktadır. 1960'lı yıllarda geniş caddeler, sinemalar, parklar sinemaya yan- sırken 1980'lerden sonra seyyar satıcılar, hamallar beyazperde de kendine yer bul- maktadır. Bu özgürlükçü mekanda sıfırdan kentte var olmanın yöntemi de değişmektedir.

Gecekonduya yönelik yapılan filmlerin çoğunda İstanbul ve Ankara arka planı oluşturmaktadır. Bundan ötürü bu kentlerin belirli noktaları da filmlerin referans noktalarını oluşturmaktadır. Haydarpaşa garı, otogarlar, köprü, kent nüfusunu gös- teren tabelalar, önemli meydanlar öne çıkmaktadır. Ayrıca filmlerde gecekondu tasvirlerinde ise çamurlu sokaklar, çeşme başları, dolmuş, mahalle bakkalları, or- talıkta gezinen tavuklar, çamaşır asılı evler, işe giden insanlar, bacalardan yükse- len duvarlar ve kahvehaneler en çok göze çarpan kentsel unsurlardır.

Bu gibi alanların artan rant etkisi kent yönetiminde sermayenin etkisinin de dö- nüşümünü sinema bizlere sunmaktadır. Sultan (1978) filminde yer alan mahalle- nin köprü aksı üzerinde bulunması, Düttürü Dünya (1988) ve Devlet Kuşu (1980) gibi filmlerde gecekondu alanlarında yapılmaya başlanan apartman tipi konutlar buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca sadece gecekondu alanlarında değil, o günün koşullarında değerini kaybetmiş kent parçalarına gelen göçmenler de Yusuf ile Kenan (1979) gibi filmlerde kendine yer bulmuştur. Bu gibi büyük kentsel proje- leri ve bu projenin yapılacağı yerde yaşayan insanların bakış açısını kavramak açı- sından sinema, planlama disiplini ile birlikte incelendiğinde bizlere faydalı bilgiler sunmaktadır.

1960lı yıllarda büyük film şirketlerinin kurulması ve yasal düzenlemeler sinema için de daha özgür bir ortam hazırlamıştır. Toplumsal sorunlara duyarlı bir kuşak oluşmuştur (Yıldız, 2008). Bu dönemin filmlerinde toplumsal değişimleri, göç ve sorunlarını ele almaya başlamıştır. 1970'li yıllardaki yönetmenlerde Yeşilçam'dan etkiler de görülmekte, kahramanlar daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. 1980'lerde ise kente tutunmak giderek zorlaşmış, göç filmleri azalmaya başla- mıştır. 1990lardan sonraki filmlerde gecekondu sorunları artık birer kahramanın çözebileceği sadelik ve gerçekçilikten uzaktır. Çocuklar artık büyüklerin rekabetçi dünyası içerisine girmiştir (Yıldız, 2008).

KAYNAKÇA

Adiloğlu, F. (2005). *Sinemada Mimari Açılımlar: Halit Refiş Filmleri* (1. Baskı). İstanbul: Es Yayınları.

Akad, Ö. L. (1973a). *Düğün*.

Akad, Ö. L. (1973b). *Gelin*.

Akad, Ö. L. (1974). *Diyet*.

Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç Ve Toplumsal Değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (24), 129-142.

Eğilmez, E. (1973). *Canım kardeşim*.

Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında “Öteki” Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies* (1). 27.7.2015, <http://ejts.revues.org/85>.

Gariper, C. (2005). Haldun Taner’in Keşanlı Ali Destanı Üzerinde Bir İnceleme. *İlmi Araştırmalar Dergisi* (20), 89-120.

Güner, T. ve Akyıldız, H. (2014). Gelin-Düğün-Diyet Filmleri Işığında Geçmişten Günümüze Göç, İstihdam Ve Kentleşme Sorunları. *Çalışma ve Toplum Dergisi* (1), 187-210.

Kaplan, N. (2003). Toplumsal Konumu Ve Bu Konunun Değişimiyle Türk Sinemasında Kadın. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003; 2(4):149-173.

Kasım, M. ve Atayeter, H. D. (2012). 1960’lı Yıllarda Türk Sinemasında Toplumsal Gerçekçilik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(4), 23-37. 27.7.2015, http://www.gumushane.edu.tr/media/uploads/egifder/articles/4.2_makale.pdf.

Kırık, A. M. (2014). Türk Sinemasında Arabeskin Doğuşu Ve Gelişimi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 90-117. 27.7.2015, <http://egifder.gumushane.edu.tr/article/viewFile/5000013537/5000013766>.

Kışlalı, A. T. (1999). *Siyaset Bilimi*, (12. BASKI). İstanbul: İmge Kitabevi.

Koluacı, İ. ve Kula, N. (2014). Türk Sinemasında İşçi Temsili: 1960’lı Yıllara Sosyolojik Ve İdeolojik Bir Bakış. 27.7.2015, http://laborcomm.org/wp-content/uploads/2014/05/pdf/ihsan_koluacik_nesrin_kula.pdf.

Makal, O. (2011). Türk Sinemasının Usta Yönetmesi Ömer Lütfi Akad Üzerine. *Sosyal Bilimler Dergisi* (5), 84-94.

Ökten, Z. (1988). *Düttürü Dünya*.

Özgentürk, A. (1984). *At*.

Öztürk, M. (2004). Türk Sinemasında Gecekondular. *European Journal of Turkish Studies* (1). 27.7.2015, <http://ejts.revues.org/94>.

Pişkin, G. (2010). Türkiye’de Göç Ve Türk Sinemasına Yansımaları: 1960-2009. *e-Journal of New World Sciences Academy* 5(1), 45-65. 27.7.2015, <http://dergi-park.ulakbim.gov.tr/nwsahuman/article/viewFile/5000062520/5000058783>.

Refiğ, H. (1964). *Gurbet Kuşları*.

Sağiroğlu, D. (1965). *Bitmeyen Yol*.

Tibet, K. (1978). *Sultan*.

Tugen, B. (2014). 1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu Ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(7), 159-175.

Yalvaç, A. (2013). *Türk Sineması Ve Arabesk*, (1. Baskı). İstanbul: Agora Kitabevi.

Yıldız, E. (2008). *Gecekondular Sineması*, (1. Baskı). İstanbul: Hayalet Kitap.

Yılmaz, A. (1984). *Bir Yudum Sevgi*.

Yılmaz, A. (1964). *Keşanlı Ali Destanı*.

BİR EV İŞÇİSİNİN YOL HALİ: “GÜNDELİKÇİ” KADIN EMEĞİ GÖZÜNDE KENTİ ANLAMAK

Hilal KARA

Yüksek Lisans Öğrencisi,

ODTÜ, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD

Özet

Kent mekânında her gün her tip iktidar biçiminin müdahalelerini görüyor ve yaşıyoruz. Muktedirlerin adeta şuursuzca yakıp yıktığı nefes alacak yer dahi bırakmadığı en ufak mutluluk unsurunu mutsuzlukla işgal etmeye çalıştığı bir müdahale çağıdır yaşadığımız zaman. Bu çağ, mekânı tek kuran ve onu var edenin muktedir olduğunu her gün dikte etmeye çalışırken hayatın pek çok kesitinde ve yerinde belki farkında olmadığımız gördüğümüz ama tam da idrak edemediğimiz mekân üretenleri oluyoruz. Belli sınıfların kenti elinde bir hamur gibi yoğurup şekillendirdiği düşüncüsü öyle kabul görmüş ki zihinlerde; talan çağı her defasında asıl mekân üretenlerinin emekçiler, kent sakinleri olduğunu unutturmaya çalışmış fakat bu “yaygın” düşünüş, emekçilerin kentte yapıp etme biçimlerini tam olarak işgal etmeyi neticelendirmiş değil. Bu bildiri, kentle her gün temas etme ritüellerini anlamamanın ve mücadele alanlarının bu bağlamlarda üretilebileceğinin izinden giderek, sınıfsal pozisyonların kent mekânına sirayetini en iyi yaşayan, gören ev işçilerinin (gündelikçi kadınların) mekânını, zamanını, onların kentini-Ankara’sını anlamaya çalışacak.

Bu amaçla yola çıkan metin, her gün kendi evinden bir başka eve gidip gelen, iki ayrı sınıfsal yapıyı barındıran mekânlara temas eden 32 kadının yol ve emek hikâyelerini sunacak. Sınıfsal karşılaşmaların yol-ev halinin nasıl olduğu, işverenin nasıl tanımlandığı, kendi gibi çalışan kadınların nasıl tanımlandığı, kenti nasıl gördüğü-deneyimlediği, emeğin onun için ne ifade ettiği gibi sorular, bu öyküler ile yanıtlanmaya çalışılacak. Bu çalışmanın bir başka amacı ise, kentsel mekâna ilişkin herhangi bir müdahalede ve değişimde, daha görünen olan somutluklara iliş-

kin tartışmaların gölgesinde kalan soyut bağlara dokunabilmek, bu bağların dönüşümüne bir uğrak sağlayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Ev içi emek, kadın, kent mekânı, kent içi hareketlilik

1.Giriş

“Geometrik ussallıkla ile kördüğüm bir yün yumağına benzeyen insan varoluşunun griftliği arasındaki gerilimi anlatmada bana en büyük olasılıkları tanıyan simge... kent oldu.” diye başlar Calvino,“Görünmez Kentler” adlı şahane eserine. Bir simge denizinde sizi şahane bir yolculuğa çıkaran Calvino kent ile halı motifleri arasında şöyle bir bağlantı kurmuştur:

“Düz ve yuvarlak hatlar boyunca motiflerini yineleyen simetrik figürlerden oluşan, tüm örgüsü boyunca her birini ayrı ayrı izleyebileceğin nefis renkte ipliklerle dokunmuş bu halının deseni kadar Eudossia’ya benzemeyen hiçbir şey yoktur ilk bakışta. Ama durup onu dikkatle incelendiğinde halıdaki her noktanın kentteki her noktayla ilişki içinde olduğunu kentte var olan ve senin trafiğe, kalabalığa, itiş kakışa takılarak gözden kaçırdığın her şeyin aralarındaki gerçek ilişkiye göre düzenlenmiş şekliyle desende bulunduğunu anlarsın.”

Kent, gündelik pratiklerle anlam haritalarının çizildiği, mekânsal hareketliliklerle, temaslarla, çizilen ya da kaybolan-flulaşan sınırlar, yıkılan ya da kurulan mekânların yanı sıra giden-kalan-dolaşan sakinleriyle hislerin, deneyimlerin, zihinlerin, sermaye türlerinin çarpışma, karşılaşma ve takas yeri olarak tasvir edilebilir. Bu tasvir pek çok şeyi içermeye çabalasa da illa ki dışarıda pek çok ifadeyi dışlayacaktır zaten bu bildirinin de amacı bir kent tanımı yapmaktan öte kente ve belli bir grup kent sakinine çeşitli sorular sorma, gelen ya da gelebilecek yanıtlarla yeni sorular kurmak şeklinde ifade edilebilir.

Bu bildiri, kent mekânını sınıfsal, kültürel ve cinsi düzeylerde en yoğun şekilde gören, dolaşan, deneyimleyen kadın ev işçilerinin kentsel pratiklerini, emek hikâyelerini anlamaya ve aktarmaya çalışmanın kısa bir özeti mahiyetindedir. Metin, araştırma biçimi ve analiz yöntemi gereği bir açıklama sunmaktan ziyade bir aktaran pozisyonundadır. Bu çalışma yöntem, teori ve saha araştırmasının birleştiği analizlerin yer aldığı iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda çalışmaya temel olan saha araştırmasında izlenen yöntem, kısa bir metodolojik tartışma, kavramsal tartışma ardından ikinci kısımda saha bulguları ortaya konacaktır. Çalışmanın temel amacı; neoliberal kentleşmenin kent sakinlerinin mekân içerisindeki hareketliliklerini ne şekilde belirlediğini, etkilediğini anlamak ve bu arayış içinde makro analizlerden kaçınarak, bireylerin gündelik pratiklerine danışarak bir kent mekân

analizi yapmaktır. Başta da belirtildiği gibi, kadın ev işçilerinin gündelik yol ve mekân hareketlilikleri bu mekân analizinin çerçevesini oluşturmaktadır.

2. Anlatılan Senin Hikâyendir

Bu metnin yazarı, lisans yıllarından itibaren yüksek gelir gruplarının yoğun olarak yaşadığı semtlerde (Angora Evleri, Çukurambar, Çayyolu) özel ders vermektedir. Her hafta gittiği bu semtlerin evlerinde, gündelikçi kadınlarla sıklıkla karşılaşmış tanışmış pek çoğuyla abla-kardeş ilişkisini kurmuştur. Ortak işverenenden, ortak ekonomik kaygılardan ve ortak yol hallerini kapsayan otobüs sohbetleriyle kendi semtlerinden “öteki” semte yolculuk ederler. İşverenin tutumu metnin yazarına da evin gündelikçi kadınına da belli bir mesafeden kurulsun da yazar kültürel sermayesinin ona sunduğu bazı “ayrıcılıklardan” faydalanmaktadır fakat bir gün boyunca fabrika halini almış hanede, farklı sermaye tipleri sergilenirken, günün sonunda “ortaklıklar” daha baskındır. Yolda geçen saatler, ulaşım ücretlerinin pahası, kadın olarak kentte yaşamının zorlukları, enformel iş biçiminin “sunduğu” belirsizlikler vb. yol boyunca iki yoldaşın kafa yordukları meseleler olur.

Metnin yazarı, görüştüğü kadınların (ablaların) hikâyelerini anlatırken bir yandan da kendi hikâyesini de aktaracaktır. Her hikâye, onun da hikâyesidir ya da kapitalist yapıda tutunmaya çalışan herhangi birinin de hikâyesidir. Her karşılaşma ve ardından gelen hikâye bu çalışmanın sorularını oluşturdu; bir kadın ev işçisinin gözünde “emek” nedir, nasıl tanımlanır, onun kenti nasıldır, kenti nasıl deneyimler, kendi evi dışındaki “öteki evi”, “öteki semti” nasıl görür, gündelik yol hikâyeleri nasıldır, başından neler geçer. Bu sorular gerçekleştirilen iki görüşmeden sonra ev işçilerinin sıklıkla gittikleri semtler ve bu semtlerin yıllara göre nasıl değiştiğine ilişkin başka soruları da gündeme getirdi; sınıfsal karşılaşmaların ev hali, yol hali nasıldır.

Ankara’da gerçekleşen saha çalışması kapsamında, ortak tanıdıklar aracılığıyla tanışılan, 25-55 yaşları arasındaki 32 görüşmeciyle 1 saatten 5 saate kadar süren derinlemesine görüşmeler, görüşmecilerin talep ettiği mekân ve saatlerde gerçekleştirildi çünkü işleri gereği kendilerine ayırabilecekleri vakitleri hemen hemen hiç yoktu. Görüşmeler genellikle görüşmecilerin evlerinde, onların izin günlerinde ya da akşam eve geldikleri saatlerde (akşam 8’den sonra) gerçekleştirildi. Metnin yazarı saha çalışması boyunca yaklaşık 60-70 saatini otobüste harcadı ve akşamları görüşmelerden dönüşlerde araç bulmakta her zaman sıkıntı yaşadı. Bunun yanı sıra gece geç bir vakitte kentsel mekânda kadın olmanın sıkıntılarını da yaşadı. Sadece saha çalışması sırasındaki deneyimler bile bu hikâyelerin yanında başka bir hikâye olarak duruyor. İki görüşmede, görüşmecilerin talepleri doğrultusunda kayıt alınmadı. Gündelik yol hallerini daha iyi anlayabilmek için, Angora Evleri’ne

giden(Ankara’da yüksek gelir gruplarının ikamet ettiği semtlerden) metro ring otobüsü 5 kez kullanıldı.

Blaikie (2007), araştırma yöntemlerinde uygulanan stratejilerde oldukça basit bir ayırmadan söz eder. Bu ayırma göre, “bottom-up” ve gidimsel (abductive) strateji araştırma kapsamındaki “niçin” sorusunu çok daha iyi yanıtlayıp, saha araştırması sırasında yeni kavramlarla karşılaşılacağını ifade ederken, “top-down” ve tümevarımsal(inductive) strateji “nedir” sorusunu çok daha iyi yanıtlayacaktır. Denzin ve Lincoln(2009) ise araştırma sürecinin kendisinin bir toplumsal edim olduğunu ifade ederler. Onlara göre, hem görüşmeci hem de araştırmacı karşılıklı etkileşim halinde olurlar ve bu durum da derinlemesine mülakatların en temel zenginliklerinden biridir. Araştırmacı, dışarıdan gözlem yapan, zihnindeki belirli kavramlarla eşleşecek bulgu arayışındaki bir uzmandan ziyade bir öğrenci konumundadır (Blaikie,2007)

Feminist araştırma yöntemlerinin araştırma süreç ve işleyişiyle, Denzin ve Lincoln’nun ifade ettiklerinin örtüşeceği görülecektir. Feminist yöntembilimde süregelen tartışmalar içerisinde- feminist bir yöntembilim olmalı mıdır olmamalı mıdır vb.-her türlü pozitivist yaklaşım, aracın reddi vardır. Feminist yöntembilimde geleneksel yaklaşımlara karşıt bir yerde durulur, her görüşme kendi özgünlüğü taşıyor, bir genellemeye maruz bırakılamaz.Ortaklığa dayalı, eşitlikçi, araştırmacı ve katılımcı arasında herhangi bir hiyerarşiye müsaade etmeyerek, hem katılımcı hem de araştırmacı için deneyim ve hislerin rahatlıkla paylaşılabilmesi bir alan yaratma amacı taşıyan bir yöntemin tercih edilmesi, yaygın bir kabuldür(McDowell, 1992)

VanderStoep veJohnston’a (2009) göre, niteliksel araştırmanın en büyük kazanımlarından biri, toplum nezdinde daha “sınırdan ve hatta dışarıda” kurgulanan insanların zihinsel süreçlerinin ortaya konmasıdır. Marksist, feminist ve kültürel çalışmalar üzerine yoğunlaşmış akademik çalışmaların neredeyse olmazsa olmazı olduğunu vurgularlar çünkü niteliksel araştırma, niceliksel araştırmada “ortalamanın dışında” kalan, hemen hemen bu sebeple yok sayılan insanların sesini duyurabilme aracı dahi olabilir. Niceliksel yöntemin ifadeleriyle konuşulursa, her vaka, incelemeye değer ve geçerlidir.

Kısaca aktarılmaya çalışılan yöntem bilimsel tartışmalarda ifade edildiği üzere, çalışmaya temel olan görüşmeler, bu tartışmaların hepsine temas etmektedir. Her görüşmeci, kendi özgünlüğü içinde değerlendirilmeye çalışılmış, çalışmanın ana sorunsalının ortaya çıkışı, yine yukarıda belirtildiği gibi, yazarın toplumsal süreçleri dâhilinde ortaya çıkmıştır. Saha araştırması sürerken de deneyimlenen pek çok şey de, bu sürecin diğer halkalarıdır. Çalışma aynı zamanda mekân, kent ve cinsiyet üzerine kısıtlı bir şekilde süren tartışmalara küçük de olsa bir katkı sağlayabilmeyi ummaktadır.

Kentsel mekâna ilişkin sınırı olmayan oldukça zengin sayılabilecek akademik yazında belki de en zayıf kalan bağlam cinsiyettir. Kentsel dönüşüm, kentsel politika, planlama üzerine süregelen tartışmalarda pek çok bağlam ve ilişki göz önünde bulundurulurken en zayıf halka cinsiyet olmuştur (Alkan, 2012) 1970’lerin ikinci yarısından itibaren bu zayıf halka artık güçlenmeye başlar. Özellikle feminist coğrafyacıların katkılarıyla mekân ile cinsiyet ilişkilerini bütüncül bir şekilde ele alan çalışmalarda artış gözlenir (Miranne&Young, 2000; Lofland, 1975; Spain, 2008; McDowell, 1999; Hanson&Pratt, 2005; Rose, 1993; Domosh&Seager, 2001; Mackenzie, 1989).

1970’li yıllarda sınıf ve kapitalist üretim ilişkilerinin kentsel mekândaki yansımalarına odaklanan akademik yazın; yine aynı yıllarda geleneksel felsefenin ve bilim disiplinlerinin yaklaşımını eleştiren feminist-eleştirel yaklaşımla sınırlarını genişletir. Bu dönemde doğup gelişen feminist-eleştirel yaklaşım, bütün geleneksel yaklaşım ve yöntemleri, kadınların toplum ve mekân içerisindeki konumunu göz ardı etmesi sebebiyle eleştirmektedir çünkü değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal yapı kadının mekân ve toplumsaldaki rolünün analizinin yapılmamasını imkânsız hale getirir.

Geleneksel aile yapısı, 1950’lerde patlak veren nüfus patlamasının önüne geçmek üzere yaygınlaşmaya başlayan doğum kontrolü, kürtaj, hane içi ekonominin devamlılığı için hem kadın hem de erkeğin emek piyasasına girmesi gibi sebeplerle sarsılmaya başlar. Neredeyse 1950li yıllarda tek gelirli aile ender görülen bir olgu haline gelir. Artık tek ebeveynin kadın olduğu hane halkları da toplumsal alanda yer bulmaya başlar. Bu çağ, kadına hem hane içinde toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin “görevlerini” yerine getirmesini salık verirken bir taraftan da kamusal alanda da ücretli iş gücü olarak ekonomik roller de verir. Kadın hem özel hem de kamusal alanda sıkışmaya başlamıştır zira kadın ne özel alanda ne kamusal alanda erkeğe biçilen rollere ya da ilişkilere benzemeyen roller ve ilişkilerle donanmıştır. Hane içinde birincil çalışanlar olan kadınlar ücretli çalışma yaşamı içerisinde de sıklıkla ev içinde onlara biçilmiş işlerin benzerleri ya da aynılarıyla karşılaşmaktadırlar:

“Kadınların çoğu, düşük ücret, düşük statü, kısmi-zamanlı ve toplumsal güvenlikten yoksunluk ile ayırt edilen dişil mesleki gettolarda çalışmaktaydı.”(Mackenzie, 1989)

İkili baskı kuran yapı içinde kentsel mekânın formu da kadınlara ayrı bir sıkıntı alanı olarak konumlanıyordu. “Kadınların mekânı” olarak kodlanan ev ve komşuluk birimlerinin tasarımı da ev yaşamının düzenlemesindeki rolü sadece bir kişiye-kadına göre kurguluyordu:

“‘Farklı cinsiyetlere özel mekânsal bölünme’ ile kadınların mekânı-ev ‘anelik ve karılık’ temelinde erkeklerin kamusal alanından yalıtılıp özel alana

yerleştirilmiştir. ‘Ekonominin kamusal dünyası’ ile ‘hanenin özel dünyası’ daha önce hiç olmadığı kadar birbirinden ayrılmıştır” (Alkan, 2005)

Ücretli işlerin zaman ve yoğunluk esaslı yapılanmasında, emekçilerin ev içindeki sorumluluklarının asgari olduğu öngörülüyordu ve bu yapılanmanın kadınlar üzerinde mutlak bir baskı yaratacağına dair bir şüphe yoktu. Ev içi sorumlulukları kadına atfeden çalışma sistemi içinde, kadınların bu sorumluluklarını dahi kolaylaştıracak şeylerde - maliyeti karşılanabilir çocuk bakımı mevcut değildi. Haliliyle bu durum, kadınları düzensiz saatler ve kesintili bir biçimde yolculuk yapmayı gerektiren işlere yöneltmekteydi. Yeni ve değişen roller, kadınlara yönelik kamusal ve kentsel hizmetlerin gerekliliğini ortaya çıkardı. Farklı bir çalışma tipi, farklı bir çalışma mekânı ve farklı çalışma saatleri, kente yeni hareketlilikler, mekânsal pratikler kazandırdı (Mackenzie, 1989).

Sonuç olarak 1950’lerden beri tarif edilen bu süreç, yine 1970’lerde dillendirilmeye başlanan “gündelik hayat”, “kentsel devrim”, “kent ve toplumsal adalet” gibi tartışmalar arasında dolanarak, mekândaki farklılaşmanın neden olduğu arayışıyla devam etti (Lefebvre, 1970; Castells, 1972; Harvey, 1973). Kadının mekândaki göz ardı edilen konumu da artık görünür olmaya başlamış, artık kente kadının ikili rollerini gerçekleştirirken neler yaşadığına ilişkin sorular sorulmaya başlanmıştı (Mackenzie, 1989)

“Mekân cinsiyetleştirildiği kadar toplumsal cinsiyet ilişkileri de mekânsallaştırılmıştır.”¹ (McDowell, 1999:65) Bu karşılıklı ilişki elbette ki sınıf ilişkilerinden ayrı düşünülemez. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadına atfettiği işler dışında başka bir işle meşgul olamayan kadının yönelebileceği sınırlı alternatiflerden biri, ev ile tanımlanan; kadınlık inşasını aynı zamanda sınıfsal ilişkileri yeniden üreten ücretli ev hizmetidir (Bora, 2012):

“Ücretli ev emeği hem sınıf hem de cinsiyete bağlı geleneksel iş bölümünün yeniden üretilme süreçlerine temel oluşturur. Orta sınıfın kadınlarına ev işlerinden kaçmalarını ve hane içinde cinsiyete bağlı geleneksel iş ayrımını görmezden gelmelerini sağlar.” (Özyeğin, 2004)

Gregson ve Lowe(1994) bu süreci şöyle tanımlarlar; “ Orta sınıf ailelerin evlerinde görülen temizlik işleri artık yalnızca cinsiyet ayrımına bağlı bir iş değildir... İşçi sınıfı kadınlarına iş yaratacak biçimde inşa edilmektedir. Bu durumun sonucunda kimi, orta sınıf evlerinde temizlik artık orta sınıf kadınların zamanı ve mekânı uygun değerlendirme biçimi sayılmamaktadır.” Ücretli ev hizmeti, kadınlar ve erkekler arasında farklılıkları oluştururken kadınların ortaklık alanı olduğu kadar farklılıkların da sergilendiği bir alandır; “Sınıfın pratik ilişki içinde kurulduğu bağlamı sunarken aynı zamanda cinsiyetin yalnızca kadın-erkek farklılığına

1 “Space and place are gendered and sexed, and gender relations are spaced” (McDowell, 1999:65)

değil, kadın-kadın farklılığına da işaret ettiğini, cinsiyetin ‘toplumsal’ inşanın yeri olduğunu...” (Bora, 2012)

Elbette ki orta, üst-orta sınıflar için ev işlerini başkasına yaptırma yeni bir durum değildir. Küçük yaşta alınıp evlilik çağına gelene kadar çalıştırılan evlatlıklar, çamaşır günleri gelen gündelikçi kadınlar, ev işlerine yardımcı olan uzak-yakın akrabalar, başka kadınlara kendi evi dışındaki ”öteki”nin sorumluluğunu devrederek, başka kadınların ev işlerinden belli ölçülerde ‘özgürleşmesini’ sağlamıştır. Ev işlerinin ücretli hale gelişi, piyasa ilişkilerinin ev içine girmesine sebep olmuştur. Piyasa ilişkilerinin belli bir ölçüde getirdiği formel ilişkiler, birbirine abla-kardeş şeklinde hitap yoluyla, aile sorunlarının paylaşılması, iki ailenin bireylerinin “sınırlı da olsa” ilişki içerisinde olması- görüşmecilerden bir tanesi 15 senedir beraber çalıştığı aile ile neredeyse her sene tatile girmişti tam bir “aile” olduklarını söylüyordu, görüşmecinin oğluya yapılan mini sohbetteki şu ifade oldukça önemliydi; “onların evlerindeki yemekler her zaman daha lezzetliydi anneme sorardım neden bizim yemeklerde kıyma yok diye...” enformel bağlar ile beraber yürür. Bu bağlar sıklıkla da işveren lehine kullanılır:

“Abla (işveren) her yeri temizletiyor bu konuda çok cömert iş bitince el sımsıkı”

22 senedir aynı işveren ile çalışan görüşmeci özellikle ev işçilerine yönelik düzenlemeden sonra işverenin sigorta konusunda çekinceleri olduğunu şöyle ifade ediyor:

“Düşün kaç senedir birbirimizi tanıyoruz. Onları kardeşim sayarım. ...Hanım bir müfettiş filan gelirse bir şey sorarsa kendimi teyzesi olarak söylememi istedi. Biraz gücüme gitti.”

Yaklaşık 15 senedir aynı eve temizliğe giden bir görüşmeci; temizlik dışında kışık salça, tarhana, erişte, turşu ya da misafir gelince onlara hizmet etme, börek, gözleme açma gibi isteklerle de karşı karşıya kaldığını aktarıyor. Görüşmecinin ifade ettiğine göre, işveren bazen bayramda hediye ya da harçlık vererek dolaylı olarak bu tip ekstra işlerin karşılığını veriyor.

Türkiye’de 1970’li yıllar, hızlı kentleşme, köyden kente göç hareketleri, ağırlıklı olarak formel sektörde istihdam edilen ve beyaz yakalı olarak tanımlanabilecek bir işgücüne paralel olarak göç ile gittikçe büyüyen kentsel vasıfsız işgücünün ortaya çıktığı yıllar olarak ifade edilebilir. Kentsel orta sınıf ailelerde eşlerin her ikisi de ücretli olarak çalışmaktadır dolayısıyla kadın için ev işlerinin başka bir kadına devri söz konusu olmaktadır. Orta sınıf aileler, temizlik, bakıcılık gibi eve içkin işler için kadın istihdamına- ev işleri için işverenler genellikle “kadın almak” ifadesini kullanırlar- yönelmektedirler. Orta sınıf aileler ya apartman tipi ya da site benzeri konutlarda yaşamaları sebebiyle, konutları içinde “kapıcılık hizmeti” talep

ederler. Bakıcılık, gündelikçilik, kapıcılık gibi işler, vasıfsız ve eğitimsiz işgücü için geniş bir istihdam alanı sağlamaktadır (Suğur, Suğur,Şavran, 2007)

Kent yaşam biçiminin geleneksel dayanışma ağlarını zayıflattığını öne süren çalışmaların aksine, kadınların işe giriş süreçlerinde tanıdık-akraba etkisi son derece belirgindir. Ne kadar ev işlerine yönelik istihdam olanağını sunan şirketler mevcut olsa da kadınlar, kente ilk dalgada göç eden, yerleşmiş akrabaları aracılığıyla bu piyasaya dâhil olur. Bu tip ilişkiler içerisinde de piyasa mekanizmalarının işlediği görülebilir. Elvankent’te ikamet eden bir çocuk bakıcılığı yapan bir görüşmeci, aldığı aylık üzerinden ücretin diğer çocuk bakıcıları tarafından “çekilemediği”, yüksek bulunduğu, “spekülasyon” yaratarak işvereni etkilemeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Bir başka örnek ise, Kolej’de ikamet edip hem kapıcılık yapıp hem de gündelik temizliğe giden bir görüşmeci tarafından ifade ediliyor: “Başka kadınları da organize ediyorum, onları da başka yerlere gönderiyorum, hem iş bulmuş da oluyorum...”²

Birkaç görüşmede ortak kullanılan bir ifade oldukça dikkat çekiciydi: “Keşke ben de evime kadın alsam.” Nasıl ki kadınlar arasında- işveren ve çalışan arasında sınıfsal, kültürel farklılıklar görülüyorsa, kadın ev işçileri arasında da birtakım ortaklıklar mevcut iken farklılıklar da ön plana çıkmaktadır. Daha çok işçi sınıfından gelen kadınların bu işlere yöneldiği yukarıda belirtilmiş olsa da görüşmecilerden 9’unun eşi kamuda memur olarak çalışıyor, bu grubun hepsinde ortak olan bir durum da ikinci ya da üçüncü evlerini alabilmek için çalışmaya başladıkları ve yatırım için konut aldıklarını ifade etmeleri olmuştur. Görüşmecilerin gözünde çalışmak, emek nasıl temsil edilir? Çalışma en genel tanımıyla şöyle ifade edilebilir (Alkan,2005):

“Bir toplumda her yaştaki kadın ve erkeklerin her mekânda ve üretim ilişkisi içinde, kendilerinin ve başkalarının yaşamının devamı için kullanım değeri ve değişim değeri olan mal ve hizmet süreçlerini anlatır.” (Ecevit, 2000)

Yukarıdaki tanımlama çalışma kavramını oldukça geniş bir içerikle ele alır fakat alınmama durumunda sadece kamusal ekonomik ilişkilerde etkinliklerle kurulan bir çalışma kavramı kurgusunda, kadın emeğinin önemli bir bölümü dışarıda kalır. Bu görünmez emek, “yeniden üretici emek” olarak da tanımlanırken artık piyasa ilişkileri içerisinde sözde bir görünürlük kazanır. Görüşmecilere yöneltilen çalışmayı nasıl görüyorsun sorusuna verilen ifadeler 1 numaralı tabloda gösterilmektedir.

2 İş bulma süreçlerinden pay alıp almadığına dair bir soru sorulduğunda görüşmeci soruyu yanıtsız bırakıyor.

Tablo 1.

<u>Çalışmayı nasıl tanımlayıp algılıyorlar?</u>	<u>Kaç Kisi?</u>
<u>Zorunluluk</u>	10
<u>Ekonomik bağımsızlık, özgüven kazanma, farklı insanlarla tanışma</u>	11
<u>Evimdeki isten farkı yok</u>	3
<u>Kolay para, iş de eğlenceli</u>	5
<u>Cocuklarım için</u>	4
<u>Sevap</u>	1

İfadeler görüşmecilerin sıklıkla vurguladıkları kelimelerden yola çıkılarak ortaya konmuştur. İşe zorunluluk ve ekonomik bağımsızlık atfeden görüşmecilerin sayısı hemen hemen yakındır zaten burada sayılardan ziyade kullanılan kelimeler daha önemli durmaktadır zira zorunluluk ifadesini kullanan görüşmeciler bir yandan çalışmanın onlara kazandırdığı kamusal alanda görünmeyle ilgili avantajlardan bahsederler. Hemen hemen hepsinde iş dışı aktivitelere (gezme, alışveriş vb.) vakit kalmamakta kalsa dahi yorgunluk ya da kendi evleriyle ilgili işler (temizlik, ütü, yemek vb.) sebebiyle bir kent algısı yoktur. Örneğin, “Kızılay’a ya da Ankara’da herhangi bir yere ne kadar sıklıkla gidirsiniz” sorusunun yanıtı, ev-iş arasında gidip gelirken ikinci otobüse yetişmek için kan ter içinde koşturulan yer olarak bir Kızılay tarifidir ya da ikinci aktarma otobüsüne giderken azami yarım saatlik bir temastır çünkü ne kadar çalışılsa da ekonomik bağımsızlık elde edilmiş olsa da kadın evde özgürleşmemiştir. Eşler, eve 5 dakikalık bir gecikmenin dahi hesabını sormaktadır.

Yenimahalle’de ikamet eden görüşmeci, iki çocuğunu da özel üniversitede okutmuş ve bu konuda desteği işvereninden gördüğünü sıklıkla vurgulamıştı. Kendi mahallesindeki insanlar “hem temizliğe gidiyorsun, hem de çocuğunu özelde okutuyorsun” diyerek onu yargımlarken, işverenin bazen maddi bazen de manevi desteği sayesinde buna cesaret edebildiğini ifade etti ve çalışmanın ona en büyük kazanımlarından birinin “farklı insanlarla tanışmak, farklı dünyaları tanımak” olduğunu ekledi.

Çalışmanın asıl sorunsalına doğru ilerlerken, sınıf ve toplumsal cinsiyet ilişkileri beraber işleyerek toplumsal kodlara gömülü asimetrik iktidar biçimlerini bazen zımnî bazen de apaçık ortaya koyabiliyor. Asıl sorunsala gelirse, ev iççilerinin yol hali nasıldır?

3. “Bizi çalışmak değil de yol yoruyor, yol...”

Önceki kısımda daha çok ücretli ev emeği, araştırmanın yöntembilimsel yönüne ilişkin kısa bilgilere yer verildi. Bu kısım artık “mekân” ve “kent içi hareketlilik” kavramlarına sıklıkla temas edecek. Bir mekân öyküsü sunmaya çalışacak. 2 ve 3 numaralı tablolar görüşmecilerin çalışmaya başladıkları yıllara göre hazırlanmıştır.

<u>Çalışma Başlama Tarihleri</u>	1985-1999	2000-2010	2010-2015
<u>Kisi Sayısı</u>	7	17	8

2 numaralı tabloda, çalışmaya başlama zamanları, 3 numaralı tabloda ise; çalışmaya başlama sebepleri, kente göç etme sebepleri arasında ilişkiler kurulmuştur. Mekân analizinin zamandan ayrı tutmadan yapma çabasının bir sonucu olan bu tablo çalışmalarında, kadınların ne zaman çalışmaya başladıklarının temel arayış noktası seçilmesinin pek çok sebebi vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir; dönemsel olarak hangi sebeplerle emek piyasasına dâhil oluyorlar, kentte hayata tutunma stratejileri nasıl kuruluyor. Bu tarihsel mekânsal analiz ile kadınların kentleşme ve emek hikâyelerinin ipuçları bulunmaya çalışılıyor. Özellikle ilk gruptaki görüşmeciler (1985-1999 yılları arasında çalışmaya başlayanlar), kente gelir gelmez çalışmaya başlamışlar çünkü onların ifadesiyle; “tek gelirle yaşamak neredeyse imkânsızdır”. 5 görüşmeci aynı zamanda eşleriyle birlikte kapıcılık da yapmaktadırlar. Çocukların bakımını okul çağına dek eşler üstlenmektedir. Olmaması halinde çocuklar da işe götürülür: “Bebemi sırtıma bağladım temizliğe düşerdim”

<u>Çalışmaya Başlama Tarihleri</u>	1985-1999	2000-2010	2010-2015
<u>Çalışma sebebi</u>	<u>Zorunluluk</u>	<u>Cocukların büyümesiyle artan eğitim harcamaları</u>	<u>Ev almak için alınan kredi borcunu ödemek</u>
<u>Kente göç sebebi</u>	<u>Eşin iş durumu</u> <u>Köyde iş olmaması</u>	<u>Cocukların daha iyi eğitim almaları</u>	<u>Cocukların daha iyi eğitim almaları</u>

2000'den sonra çalışmaya başlayan kadınlar, özellikle çocukların okul çağına gelmeleriyle hareket kazanabiliyor, çalışmaya başlayabiliyorlar. Burada özellikle hane giderlerinde eğitim harcamalarının büyük bir yer kapladığı ifade ediliyor. Kurslar, özel dersler, özel üniversite, özel kreş gibi eğitim odaklı harcamalar ön plana çıkıyor, tek gelirle bunlar karşılanamaz hale geliyor. 2000'den sonra çalışmaya başlayan kadınlar, ilk gruba göre kendi gelirleri üzerinde daha çok denetime sahipler, elbette ki bu da zamanla olabiliyor. Bağlıca'da kamet eden görüşmeci şöyle ifade ediyor; "Çalışmaya ilk başladığımda kazancımı hep eşime verdim bir baktım her gün gelince benden sadece para bekliyor beni para olarak görüyor şimdi kazancım benim, ona da beraber para işlerini idare etmeyi öğrettim, evdeki işlere bile yardım ediyordum..."

2010 sonrası çalışmaya başlayan görüşmecilerde yeni ev almak için bankadan çekilen kredinin ödenebilmesi için emek piyasasına dâhil olma söz konusu. Eklenmesi gereken önemli bir nokta da görüşmecilerin yeni evlerini de kendi mahallelerinden almaları, başka semtlere gitmeyi tercih etmemeleri çünkü kendi semtlerinde komşuları genellikle akrabalar ya da hemşeriler oluyor ve bu durum onların kendilerini daha güvende hissetmelerine sebep oluyor. Hemen hemen gündelik pratikleri, komşularla toplanma saatleri, köydeki saatlerle aynı vakitlerde oluyor. Kent hayatında en temel hayatta kalma stratejisi, hemşerilik ilişkilerinin devamlılığı oluyor; "Ankara, benim köyüm gibi." ifadesinde de görüleceği gibi.

Tüm bu tarihsel dizgi, Türkiye'nin neoliberal iktisadi dönüşümleri ve kentleşme biçimleriyle beraber rahatlıkla düşünülebilir. 1980'lerle birlikte dünyada Thatcherizm, Reaganizm, Türkiye'de Özalizm'le anlatımını bulan yeni sağ politikalar doğrultusunda toplumsal harcamalarda yapılan kısıntılar, kent sakinlerinin yaşamlarını oldukça zorlamaya başlamıştır. Dünya genelinde kadına eğitim, çalışma ve politika yaşamında fırsat önceliği sağlayan, çocuk, hasta ve yaşlı bakımında kolaylıklar sağlayan refah devleti, daha farklı müdahale formlarını geliştiren ama piyasa mekanizmalarını her alanda rahat bırakan neoliberal devlet ile rol değiştirir. Bu rol değişimi, "özel alana ilişkin yük"leri ağırlaştırır, bu yük hanede herkese belli şekillerde temas ederken, en zorlu süreçleri kadın deneyimler (Alkan, 2005)

2000 sonrası ise neoliberal politikaların pekiştiği, ekonomik kriz ile yine düşük gelir gruplarının sarsıldığı bir dönem olarak yaşanır. Belki de bu dönem, siyasal iktidarın kent mekânına yönelik "talan" hareketinin başlangıcı sayılabilir. 2000'li yıllarda nitelikli işgücü talebi artarken, becerikli yarı becerikli ve düşük eğitimli grup devingenliğini kaybeder ve artan işsizlik yoksulluk, göç dalgaları sosyal hizmetlere ulaşma sorununu daha da arttırır (Ataöv&Osmay, 2007) Keyder ve Öncü'nün de belirttiği üzere; küresel ekonominin veya ekonominin küreselleşmesinin etkisiyle, kentleşme ve kentsel mekânlar en temel müdahale nesnelere haline gelir. Neoliberal küreselleşmenin cismani hali "girişimci kentlerde" kendini gösterir. Gi-

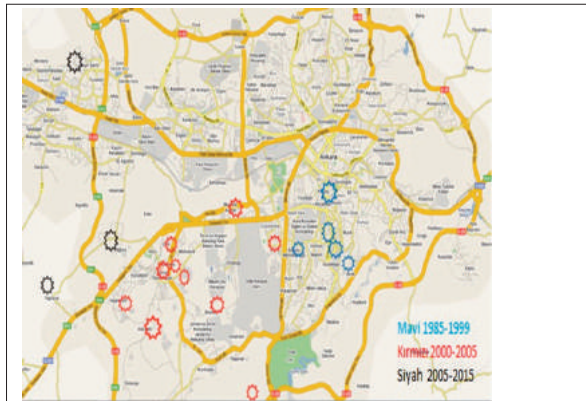
rişimci kentlerin yenilenme projeleri, kenti yeniden yapılandırırken diğer yandan kent mekanlarını yeni yatırım ve rant alanlarına dönüştürür. Bu dönem belediyeleri spor kompleksleri, botanik parklar, müzeler vs. yaparak gelir yaratma kapasitelerini arttırmaya çalışırlar (Aydın&Yarar, 2007)

Bu müdahaleler, kent mekânını her gün şekillendirip kent sakinlerine yeni hareketlilikler “kazandırır”. Makro düzeyde yapılan planlar, kent politikaları, siyasetler, bir kadın ev işçisinin tüm gündelik pratikleri üzerinde de egemen olmuştur. Kadınların kentle ilişkisi, hemen hemen hiç olmayıp sadece yolda, işyerine ya da kendi evine ulaşabilmek ile geçen bir koşuşturma ile tanımlanabilecek kısa bir temas mevcuttur.

Aşağıdaki tablo ve haritada, görüşmecilerin yıllara göre gittikleri işyerlerinin bulunduğu semtler gösterilmektedir. Bu haritalardan Ankara özelinde orta, orta-üst gelir gruplarının ikamet etme pratiklerinden, neoliberal kentleşmenin hem bu grupları, hem de emekçilerin kent içi hareketliliklerine nasıl müdahale ettiği gözler önüne serilecektir.

Tablo 4.

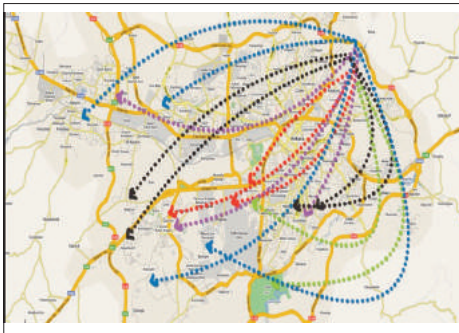
<u>Tarih</u>	<u>1985-1999</u>	<u>2000-2005</u>	<u>2005-2015</u>
	<u>Yıldız</u>	<u>Angora Evleri</u>	<u>Bağlıca</u>
	<u>Sokullu</u>	<u>Beysukent</u>	<u>Yapracık</u>
	<u>Avrancı</u>	<u>Çayyolu</u>	<u>Eryaman</u>
	<u>GOP</u>	<u>Çukurambar</u>	
	<u>Kızılay</u>	<u>Yaşamkent</u>	
		<u>Barış Sitesi</u>	
		<u>Ümitköy</u>	
		<u>Gölbaşı</u>	
		<u>Alacaatlı</u>	

Harita 1

4 numaralı tablo ve 1 numaralı haritada odaklanılan şey, değişimin yıllara göre nasıl gerçekleştiği sorusudur. Bir görüşmeci 1985 yılında başladığı bir iş yerine halen 2015 yılında da gidebilmektedir. Burada kişilerin ifadeleri temel alınarak, hangi yıllar ve mekânlarda kırılmalar gerçekleştiği gözetilerek böyle bir ilişki kurulmuştur. 2000’den itibaren orta, orta-üst gelir gruplarının merkezden çepere doğru bir ikamet eğilimi gösterdiği, bu durumun da emekçiler üzerinde yaratabileceği zorluklar oldukça aşikârdır çünkü Doğan-tepe’de ikamet eden görüşmecinin ifade ettiği gibi, çalışmak değil de yol onları yormaktadır. Sabah 6 da başlayan gün 8 buçukta işyerinde olunarak devam eder akşam eve gelmesi 9-10’u bula-bilmektedir. Bu durumda hanede“neden geç kaldın ile..”başlayan kavgalar meydana gelmektedir.

Doğan-tepe’den Angora Evleri’ne (gidiş-dönüş 42 km.) temizlik için giden bir kadın ev işçisi, 3 vasıta(Doğan-tepe–Sıhhiye-otobüs, Sıhhiye-Beytepetmetro- Metro-Angora Evleri ring otobüsü) ile işyerine varabilmekte, aktarma süresi olan 75 dakikayı otobüs saatlerindeki düzensizliklerden dolayı kaçırmaktadır. Günlüğü neredeyse 15 lirayı bulan bir ulaşım ücretiyle baş etmek zorundadır. Günlük emeğinin karşılığı yaklaşık olarak 100-120 lira civarında olup herhangi bir mesafeye göre bir düzenleme mevcut değildir, yol parasının verilip verilmemesi tamamen işverenin vicdanına bırakılmıştır. Bir gün içinde yaklaşık 5 saatini ulaşımda harcamaktadır. Oldukça açıktır ki Ankara’da ulaşım ücretleri, otobüs güzergâhları ne emekçileri ne de kadınları düşünerek kurgulanmamıştır ve hatta yapılan düzenlemeler onların hayatlarını daha da zorlaştıracak düzeydedir. Kentin büyüme biçimi ve yönü, emekçilerin hayatlarını da şekillendirmiş, kent içi hareketliliğin cinsiyet ve emek yönünü tartışmayı daha da önemli kılmıştır.Kent içi hareketliliğin biçimi kent sakinlerine baskı kurar ve uygularken, kadın ev işçilerine görece daha fazla baskı kurmaktadır. Kadınlar hem işyerleri olan farklı sınıfsal yapıdaki semtlere ulaşmaya çalışırken hem de kendi evlerine ulaşmaya çalışırken hem zamansal hem mekânsal olarak baskılanırlar. Kenti tanımlamaları yol hikâyeleri ile sınırlı kalmaya başlar, sadece kendi mahalleleri ile sınırlı kalan, sadece o mahalle içerisinde yaşama şansı bulabildikleri bir kentleşme pratiği.

Harita 2

2 numaralı haritada, Doğantepe’de ikamet eden 5 görüşmecinin işyerlerine giden güzergâhlar göstermektedir. 5 farklı renkte gösterilen güzergâhlarda, neredeyse Ankara’nın bir ucundan öteki ucuna giden kadınların hikâyesi görülebilir. Bir noktadan çıkan doğruların hepsi bir işyerine doğru giden güzergâhı temsil etmektedir.

Bu 5 görüşmeciden üçünde, işyeri seçimi gibi bir durum söz konusu değildi çünkü yoksulluk, eş ya da akrabalardan gelen şiddet hem onları evden çıkmaya hem de para kazanma zorunluluğuna itiyordu. İş onlar için evden bir kaçış aracıydı dolayısıyla işin nerede olduğunun pek de bir önemi yoktu. Günlük 80 liraya çalıştıkları da oluyordu ve bu da işverenin insafına kalmıştı. İşyerlerinin bulunduğu mahallere ilişkin ne hissediyorlardı sorusuna şöyle net bir yanıt gelmişti: “Milyonlar verseler burada yaşamam (Angora Evleri kast ediliyor).”

4. Sonuç

Metro-Angora evleri arasında gidip gelen 174 numaralı otobüse sabah 8’de ya da akşam 5’ten sonra binildiğinde bu öyküler gibi pek çok öyküye kulak misafiri olunacaktır. Metnin yazarı her yolculuğunda muhabbetleri dinledi bazen de katıldı. Sohbetlerin her kelimesinde, güvencesiz çalışmanın, çalışma saatlerindeki esnekliğin, emeğin asla karşılığının verilmemesinin ifadeleri vardı. “Belli bir kural getirilsin istiyorum” diyordu bir abla; “gideceğimiz mesafeye göre ücret belirlensin, ev işlerinin belli bir standardı ücretlendirilmesi olsun, işverenin insafına kalmayalım, isterler hep iş isterler gün sonunda paraya gelinde el sımsıkı.” Yine benzer ya da aynı ifadeleri pek çok görüşmede görmek mümkündü. Yine bu otobüs yolculuklarının birinde, otobüs her zamanki gibi geç gelmişti ve hınca hınç doluydu o sırada otobüse binmeye çalışan ablalardan biri belediye başkanına, sisteme, kente, her şeye okkalı birer küfür savurdu ve otobüsteki herkes yazar da dâhil olmak üzere veryansın edildi ve sanki o anı dışarıdan gözleyen biri diyebilirdi ki içinden: “yıkarsa bu düzeni kadınlar yıkar.”

KAYNAKÇA

Alkan, A. (2005) Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı, Dipnot, Ankara

Alkan, A. (2012) Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet, Nermin Abadan Unat’a Armağan-Birkaç Arpa Boyu: 21. Yy’a Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar (der. Serpil Sancar), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 343-414

Ataöv, A. & Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. METU JFA (24:2), 57-82

- Bora, A. (2012) Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası, İletişim Yayınları, İstanbul
- Blaikie, N. (2007). Approaches to Social Enquiry, Polity Press, 2nd Edition, US
- Denzin, N. Lincoln, Y. (2009). Handbook of Qualitative Research, Sage Publications, 2nd Edition
- Mackenzie, S. (2002) Kentte Kadınlar, *20. Yüzyıl Kenti*(der. Ve çev. Bülent Duru & Ayten Alkan İmge Kitabevi, Ankara: 249-84
- Özyeğin, G. (2005) Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri, İletişim Yayınları, İstanbul
- Suğur, N., Suğur, S., Gönc-Şavran, T. (2007) Türkiye’de Orta Sınıfın Mazbut Hizmetkarları: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Çocuk Bakıcıları”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi:63-3: 162-183
- Vander Stoep, S.W. & Johnston, D. (2009) Research Methods for Real Life: Blending Qualitative and Quantitative Approaches, San Francisco: Jossey-Bass
- Yarar, B.& Aydın, S. (2007), Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Neoliberalizmin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi ve Sosyal Adalet Fikrinin Yeniden İnşası, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 28-55

8B. OTURUM - 7 KASIM 2015

AFETLER VE PLANLAMA

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR**

Taşkın Analizi ve İmar Planları: Değirmendere Örneği
Yrd. Doç. Dr. Ersin Türk - Onur Ahmet Pıçakcı

Afet Duyarlı Planlamada Yerbilimsel Verilerin Kullanımı
Araş. Gör. Ayça Çelikbilek - Gökhan Sapmaz

Göz Ardı Edilen Afet Gündelik Afet
Araş. Gör. Beyza Karadeniz - Araş. Gör. Meltem Duran

TAŞKIN ANALİZİ VE İMAR PLANLARI: DEĞİRMENDERE ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. **Ersin TÜRK**

KTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Onur Ahmet PIÇAKCI

Şehir Plancısı

Özet

Taşkın bir doğa olayı olup, taşkın riski bulunan alanların “plan kararıyla” yapılaşmaya açılması veya taşkın alanı içinde yer alan yapılaşmış kentsel alanlarda gerekli planlama ve uygulama çalışmalarının yapılmaması taşkın riskini afete dönüştürmektedir. Plan hazırlık aşamasında DSİ şayet gerekli çalışmaları yapmış ise plan sınırı içinde yer alan akarsulara ilişkin mutlak taşkın alanı sınırını kurum görüşü olarak ilgili idareye iletmektedir. Ancak taşkın sorununun mühendislik çözümleri ile çözülebileceği görüşü hakim olduğundan taşkın sınırı genellikle yapılaşmış çevreyi dikkate alarak belirlenmektedir.

Geçmiş yılların akım ve/veya yağış verilerini istatistiksel çalışmalarla değerlendirerek 2, 5, 10, 50, 100, 500, 1000 yıllık tekerrürlere (yineleme dönemi) sahip taşkın debilerinin tahmin edilmesinde ve akarsuların taşkın yatağı olabilecek bölgelerinin tespit edilmesinde kullanılan yöntemlerden biridir. Plan veri hazırlama aşamasında çeşitli tekerrürlere sahip taşkın debilerinin tahmin edilmesi ve akarsuların taşkın yatağı olabilecek bölgelerin tespit edilmesi taşkın riskinin azaltılmasını ve hatta tamamen ortadan kaldırılmasını mümkün kılacaktır.

Bu çalışmanın amacı geçmiş yılların akım ve/veya yağış verilerini kullanarak farklı tekerrürlere göre taşkın riski taşıyan alanların belirlenmesini ve bu taşkın alanı ile yürürlükteki imar planındaki taşkın alanlarını ve plan kararlarını incelenmesini amaçlamaktadır. Taşkın analizlerini yapmak için HEC-GeoRAS (ArcGIS 10) ve

HEC-RAS 4.1 (Hydrologic Engineering Centers River Analysis System) hidrolik modeli kullanılmıştır. Çalışma alanı olarak Trabzon Ortahisar belediye sınırları içinde yer alan Değirmendere havzasının 3.84 km²'lik bölümü seçilmiştir. Çalışma sonucu dere yatağında yer alan sanayi tesislerinin, üç küçük sanayi sitesinin, ticaret alanlarının, şehirlerarası devlet karayolunun çok ciddi risk altında olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Taşkın, Taşkın Haritalama, İmar Planı, Hidrolik Model, Trabzon-Değirmendere

1. Giriş

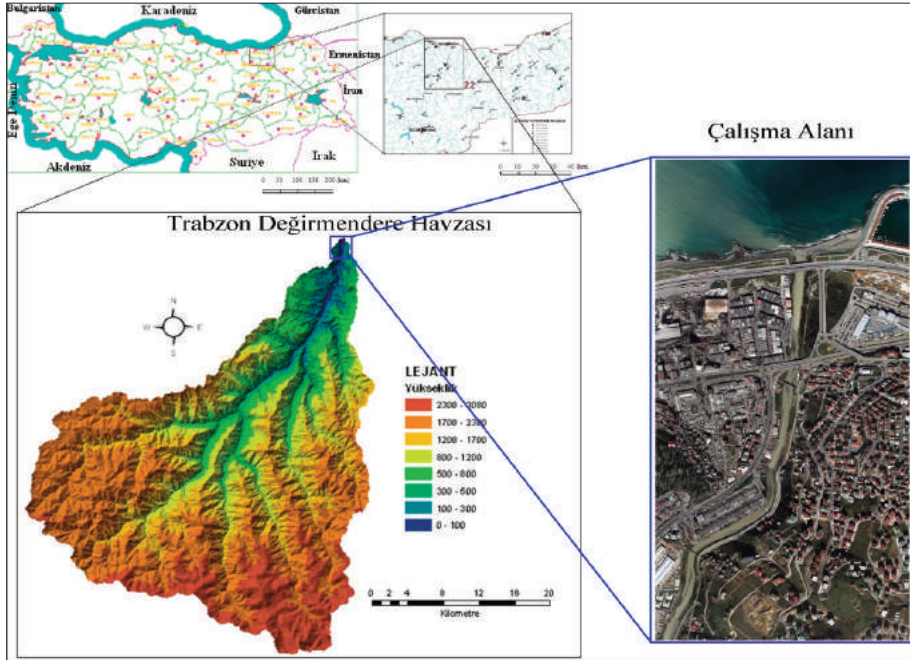
Kentsel alanda taşkınların afete dönüşmesinde; plan altlıklarını oluşturan taşkın verilerinin yanlıtıcı veya eksik olması, plan yapım sürecinde taşkın riskinin yeterince dikkate alınmaması, taşkın riskini azaltma veya ortadan kaldırmaya dönük plan kararlarının uygulamaya geçirilmemesi gibi farklı aşamalarda yapılan hata veya hatalar neden olmaktadır. Belli bir süre taşkın olmayan dere yataklarında yapılaşma öngörülerek dere yatağının genişliği azaltılmakta ve zemin betonlaştırılmaktadır. Böylece ani ve büyük kapasiteli debilerin kontrolü zorlaşmakta, can ve mal kaybıyla sonuçlanan taşkın afetleri yaşanmaktadır.

Plan hazırlık aşamasında DSİ şayet gerekli çalışmaları yapmış ise plan sınırı içinde yer alan akarsulara ilişkin mutlak taşkın alanı sınırını kurum görüşü olarak ilgili planlama ekibine iletmektedir. Ancak taşkın sorununun mühendislik çözümleri ile çözülebileceği görüşü hâkim olduğundan taşkın sınırı genellikle yapılaşmış çevreyi dikkate alarak belirlenmektedir. Bu yanlıtıcı ve eksik bilgi üzerine plan kararları oluşturulmaktadır.

Bilişim teknolojinde yaşanan ilerlemeler, CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) ile entegre edilmiş taşkın modüllerinin taşkın alanlarının belirlenmesinde kullanılmasına olanak tanımıştır. Yazıcılar ve Önder (1998) HEC-RAS (Hydrologic Engineering Centers River Analysis System) yazılımı ile Türkiye'de ilk kez Bartın Nehrinde taşkın anında oluşabilecek su yüzü seviyelerini hesaplamışlardır. Baga (1999) Çayboğazı Havzası'nın Muğla Fethiye İlçesi'nde CBS kullanılarak, taşkın risk haritalarının oluşturulması ve taşkın risklerinin ortaya konulması için ilk uygulamayı yapmıştır. Aynı havzada Doğanöğlü (2000) CBS ve hidrolik modeli bir arada kullanarak çeşitli tekerrürlü debiler için taşkın risk haritaları oluşturmuştur. Turan (2002) Ulus Havzası'nda hidrolik modelden çıktı olarak alınan taşkın alanı su seviyelerini CBS'ye girerek taşkın sahalarını belirlemiştir. Oral, Koike ve Yenigün (2005) Bartın ve Silifke Havzaları'nda görülen taşkınların etkilerini minimize etmek için CBS yardımıyla çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Plansız yerleşme, kontrolsüz nüfus artışı vb. sebeplerle kontrolsüz arazi kullanımının taş-

kına neden olduğunu ve bu felaketlerin önlenmesi için CBS tabanlı “karar destek sistemleri” kurulmasını önermişlerdir. Özdemir (2007) Balıkesir Havran Çayı Havzasının CBS ve uzaktan algılama yöntemleriyle farklı senaryolara bağlı taşkın ve heyelan risk analizini gerçekleştirmiştir. Akar ve Arkadaşları (2009) İstanbul Beykoz sınırındaki Yeniçiftlik Nehir Havzası’nda 1/25000 ve 1/5000 çözünürlüklü uydu görüntüleri ve arazi gözlemlerinden yararlanarak 10, 50 ve 100 yıl tekerrürlü debilerin oluşturacağı taşkın alanlarını tespit etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı ise geçmiş yılların akım verilerini kullanarak farklı tekerürlere (yineleme dönemleri) göre taşkın riski taşıyan alanların belirlenmesini ve bu taşkın alanı ile hem mevcut yapılaşmış kentsel alanı hem de yürürlükteki imar planındaki taşkın alanlarını ve plan kararlarını karşılaştırmaktır. Bunun için HEC-RAS ve CBS programları entegre edilerek taşkın alanları belirlenmiştir. Azagea, Olivera ve Maidment (1999), Correia ve diğ. (1999), Tate ve diğ. (2002), Wiles ve Levine (2002), Onuşuel (2005), Kılınç ve Şahin (2005), Machado ve Ahmad (2006), Sole, Giosa ve Copertino (2007), Balabanova, Koskinchanov ve Dimitrov (2008), Solaimani (2009) kentsel alandaki taşkın bölgelerinin belirlenmesinde CBS ile HECRAS paket programlarını birlikte kullanarak etkilerini incelemişlerdir. Bu çalışmada taşkın riski taşıyan alanlar tespit edilmesinin yanında taşkın alanları ile imar planı karşılaştırılmış ve öneriler sunulmuştur.

Şekil 1. Değirmendere havzası ve çalışma alanı)

Çalışma alanı olarak Trabzon Ortahisar Belediye sınırları içinde yer alan Değirmendere Havzasının 384 hektarlık bölümü seçilmiştir (Şekil 1). Trabzon Değirmendere Havzası 1054 km²'lik drenaj alanına sahip, 3080 m yüksekliğindeki Kalkanlı ve Zigana Dağları'ndan başlayıp Trabzon ili'nin Karadeniz kıyısında sonlanan, Trabzon'un içme suyu ihtiyacının karşılandığı, jeolojik ve topoğrafik şartları nedeniyle bol sedimente sahip bir havzadır (Yomralıoğlu, 1999). Havza sınırları içerisinde Trabzon il merkezinin bir kısmı (sanayi sitesi, çeşitli işletmeler, yerleşimler vs.), Maçka İlçesi ve kapanan 5 belde belediyesine (Çağlayan, Esiroğlu, Şahinkaya, Alkoluk, Çukurçayır) ait yerleşimler bulunmaktadır. Ancak bu çalışma yalnızca Değirmendere'nin mansap bölgesini kapsamaktadır.

1990 yılının Haziran ayında meydana gelen büyük taşkın afetinde Trabzon ve çevresinde 53 kişi hayatını kaybetmiş ve taşkında 184 yerleşim yerinde 1005 konut, 82 işyeri yıkılmış veya ağır hasar görmüştür (Yağcı, 1990). Bu afetten Değirmendere Havzası da çok etkilenmiş, taşkın yataklarındaki evler, tesisler ve köprüler yıkılmıştır. Taşkın anında, Trabzon ilinin içme suyu ihtiyacını sağlayan Değirmendere Havzası'nda içme suyunun elde edildiği kuyular da büyük zarar görmüştür. Trabzon-Gümüşhane şehirlerarası karayolunun sürekli nehrin paralelinde devam etmesinden dolayı taşkın anında oldukça hasar oluşmuş ve ulaşım, yardım imkânları çok güçleşmiştir.

Çok ciddi taşkın riski altında olmasına karşın taşkın afetinin yaşandığı 1990 yılından günümüze kadar gerek planlama gerekse mühendislik açılarından taşkın riskini ortadan kaldıracak veya azaltacak tedbirlerin alınmaması ve hatta alanda yapılaşmanın devam etmesi çalışma alanı olarak Değirmendere Havzasının seçilmesinde etkili olmuştur.

2. Yöntem

Literatürde taşkın alanı hesaplamasında iki farklı yaklaşım söz konusudur (Uçar, 2010). Bunlar birincisi yıllık maksimum akım değerlerinin istatistiksel analizlerde kullanılması ikincisi ise yağış-akış gözlemleri arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesidir. Bu çalışmada "Yıllık maksimum akım değerlerinin istatistiksel analizlerde kullanılması" yöntemi seçilmiştir. Taşkın haritalarının oluşturulmasında; (1) verilerin temin temini, düzenlenmesi ve ArcGIS'e aktarımı, (2) ArcGIS yardımıyla arazi modelinin kurulması ve hidrolik analiz için uygun hale getirilmesi, (3) hidrolik analizler ve (4) bilgilerin CBS'ye aktarılması ve taşkın risk tespit haritalarının hazırlanmasından oluşan 4 aşamalı süreç izlenmiştir. Bu aşamalar incelendiğinde:

I. Verilerin temini, düzenlenmesi ve ArcGIS'e aktarımı

Topoğrafik veriler: ilk aşama olarak topoğrafik haritaların elde edilmesi gerekmektedir. Derenin her iki sahilini de görmek açısından 1/1000 ölçekli detaylı haritalar Ortahisar Belediyesinden temin edilmiştir.

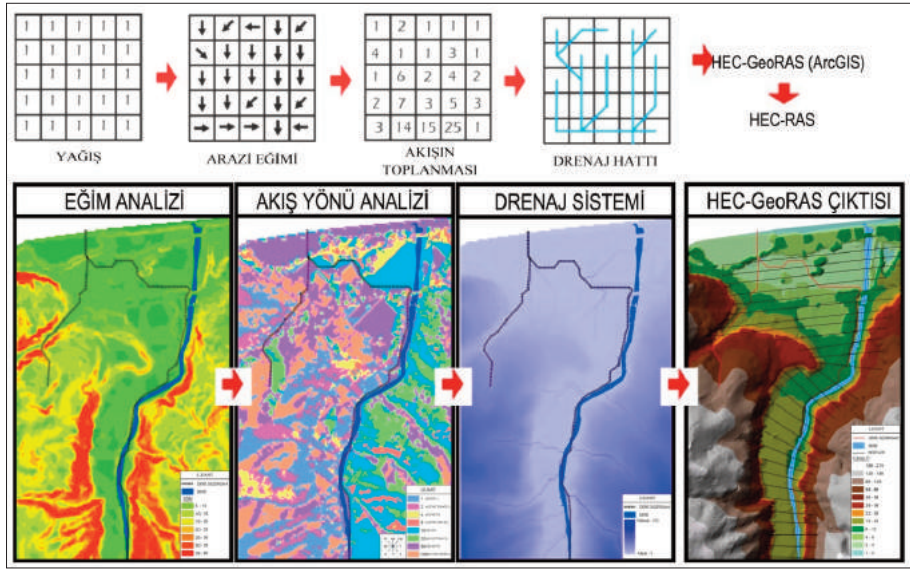
Hidrometrik veriler: veri toplama işleminin ikinci aşaması olan nehir üzerindeki akım gözlem verileri DSİ 22. Bölge Müdürlüğü arşivinden elde edilmiştir. Hidrometrik veriler, geçmiş yıllara ait EİEİ ve DSİ tarafından Değirmendere Nehri üzerinde bulunan Akım Gözlem İstasyonlarının (AGİ) ölçüm yapılan her yıl için kaydettikleri günlük maksimum akım değerlerini kapsamaktadır. Her AGİ için kayıt edilen günlük maksimum akım değerleri DSİ Genel Müdürlüğü'nden temin edilmiştir. Tüm bu debiler en fazla 30-40 yıl öncesine kadar verileri kapsadığından 100, 500, 1000 yıl gibi tekerrüre sahip debilerin değerlerini tespit edebilmek için istatistiksel çalışmalar yapmak ve verilere çeşitli dağılımlar uygulamak gereklidir. DSİ 22. Bölge Müdürlüğü bu istatistiksel çalışmaları yapmış ve 2, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1000 yıllık yineleme dönemlerine (Q_2 , Q_5 , Q_{10} , Q_{50} , Q_{100} , Q_{500} , Q_{1000}) sahip debileri belirlemiştir. Bu debi değerleri daha sonra hidrolik analizler yapılırken su yüzü seviyelerinin tespiti için HEC-RAS modeline girilmiştir.

Çeşitli nedenlerden dolayı bazı AGİ'lerdeki verilerde eksiklik bulunmaktadır. Örneğin, 1990 yılında meydana gelen büyük taşkında gözlem istasyonlarının hemen hepsi büyük zarar görmüş ve bazılarında 1991, 1994 ve 1995 yıllarında akım verileri ölçülememiştir. Tüm veriler toplandıktan sonra gerekli düzenleme yapılmış ve düzenlenen veriler ArcGIS'e aktarılmıştır.

II. ArcGIS yardımıyla arazi modelinin kurulması ve hidrolik analiz için uygun hale getirilmesi

Hidrolik analizlerin yapılacağı kesitlere, aktarma işleminden önceki son halini vermek için arazinin 3 boyutlu modeli kurulur (Uçar, 2010). Öncelikle topoğrafik veriler kullanılarak ArcGIS programı yardımıyla 3 boyutlu vektör arazi modeli (TIN) oluşturulmuştur.

ArcGIS ile DEM oluşturulmuş, sonra da havzanın fiziksel karakteristiklerini içeren haritalar olan eğim, akış yönleri, drenaj havzaları ve drenaj ağları analizleri üretilmiştir. Drenaj ağları haritası sırasıyla DEM verisinden eğim haritası, akım yönleri haritası, akım toplanma bölgeleri haritası ve drenaj ağı çizgilerinin çizilmesiyle elde edilmiştir (Şekil 2). Üretilen bu haritalar üzerinde HEC-GeoRAS kullanılarak, akım merkez çizgileri, enkesit konumları, sağ ve sol sahil geçiş yerleri sayısallaştırılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Eğim-Akış Yönü-Drenaj Sistemi Analizleri ve HEC-GeoRAS Görüntüsü

ArcGIS ve HEC-GeoRAS kullanılarak tüm bu modelleme ve sayısallaştırma işlemleri bitirdikten sonra, veriler hidrolik analizlerin gerçekleştirilmesi için HEC-RAS’ da işlemeye hazır hale getirilmiştir.

III. Hidrolik analizler

Hidrolik hesaplamaların yapılacağı HEC-RAS programı, ArcGIS ile dışarıdan uyumlu çalışması, ücretsiz olması, grafiklerinin kullanıcı tarafından rahat ve anlaşılır olması ve nehir akım modellerinin daha uygulanabilir olması nedeniyle tercih edilmiştir.

CBS yardımıyla uygulama alanı için hazırlanan veriler HEC-RAS programına aktarılmıştır. Bu metodun uygulanması durumunda elde edilen en önemli avantajlar; tüm kesitlerin tam koordinatlarında bulunması ve kesit özelliklerinin 3 boyutlu arazi modelinden okunmasıdır. Böylece kesitin nehrin hangi kolunda bulunduğu, kesitin kotları, ana kanal sınırları, kesitler arası mesafeler ve Manning pürüzlülük katsayıları tüm kesitler için aktarılmıştır.

HEC-GeoRAS’ta arazi ile ilgili bilgiler tanımlanırken sonucu etkileyen parametrelere biri olan Manning pürüzlülük katsayısı 0.40 olarak kabul edilmiştir. Daha sonra topoğrafik verilerle beraber HEC-RAS’a otomatik olarak aktarılmıştır. Bu yöntemin uygulanması durumunda elde edilen en önemli avantajlar, tüm kesitle-

rin tam koordinatlarında bulunması ve kesit özelliklerinin 3 boyutlu arazi modelinden okunmasıdır.

Uygulama alanının fiziksel şartları HEC-RAS programına aktarıldıktan ve dere kesitleriyle ilgili düzenlemeler yapıldıktan sonra DSI'den alınan 2, 5, 10, 50, 100, 500, 1000 yıl yineleme periyotlarına sahip debi değerleri ayrı ayrı sisteme girilmiştir. DSI'den alınan debi değerleri Snyder yöntemi ile belirlenmiştir. Bu çalışmada Snyder yöntemine göre bulunan taşkın debileri maksimum çıktığından taşkın alanı belirlenmesinde bu yöntemin sonuçları girdi olarak kullanılmıştır.

IV. Bilgilerin CBS'ye aktarılması ve taşkın risk tespit haritalarının hazırlanması

Trabzon Değirmendere'deki çalışma alanının taşkın analizleri HEC-RAS programı ile yapıldıktan sonra, akım yükseklikleri elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ArcGIS'e aktarılarak 2, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1000 yıl yineleme periyotlarına sahip debiler için taşkın alanları tespit edilmiştir (Şekil 4).

3. Bulgular

7 farklı yenileme periyoduna göre oluşturulan taşkın risk haritalarında taşkın sularının altında kalacak arazi büyüklükleri farklılık göstermektedir (Tablo 1). Buna göre Q_{10} debisi meydana geldiğinde 12 ha alan taşkın suları altında kalırken; Q_{1000} debisinin oluşma anında 89,7 ha'a kadar ulaşmaktadır. Taşkın risk haritalarında görüldüğü gibi özellikle Değirmendere'nin mansap kısmında ticaret ve sanayi alanlarının bulunduğu bölgelerde taşkın riski daha fazladır. Çalışma alanının topografyası ve Değirmendere vadisinin mansapta genişlemesi nedeniyle taşkın debilerinin artışı ile taşkın alanlarının artış oranı birbirinden farklıdır.

Q_{100} taşkın alanı ile Q_{1000} yıllık taşkın alanı arasında büyük bir alan farkı vardır. Bunun başlıca nedenlerinden birisi imar planında yeşil alan olarak gösterilen ve mevcutta çimento fabrikasının hammaddesinin oluşturduğu tepedir. Bu tepe 100 yıllık debide suyun batıya geçişini engellemektedir ancak 1000 yıllık debinin artması ile tepe yetersiz kalmakta ve taşkın daha da batıya yayılmaktadır.

Tablo 1. Farklı yenileme periyotlarına göre taşkın alan büyüklükleri

2	5	10	50	100	500	1000
0.7 ha	3.5 ha	12 ha	19.3 ha	27 ha	70.1 ha	81.7 ha

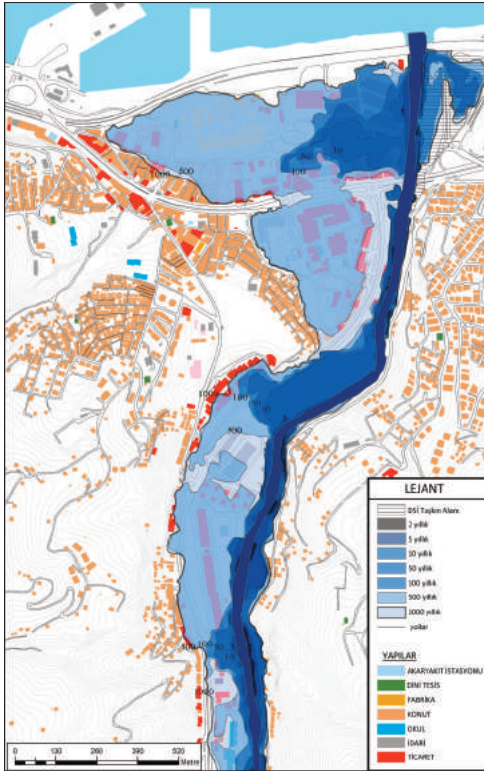
Mevcut yapılaşmış kentsel alandaki arazi kullanım türü ile taşkın alanları çakıştırılarak kentsel alanın hangi bölgelerinin hangi periyotta zarar görebileceğine iliş-

Taşkın Analizi ve İmar Planları: Değirmendere Örneği

kin analizler yapılmıştır (Şekil 3 ve 4). Değirmendere'nin mansap kısmı incelendiğinde Q_{10} 'a kadar taşkın riski azken Q_{10} 'dan sonra taşkın alanlarının arttığı görülmektedir. Özellikle Q_{500} ve Q_{1000} 'ün meydana getireceği taşkında, Değirmendere'nin mansap kısmında dere yatağının değiştirilmesi ve sahil yolunun havza ile deniz arasında bir set vazifesi görmesi oldukça büyük bir kentsel alanı taşkın tehlikesinde bırakmaktadır.

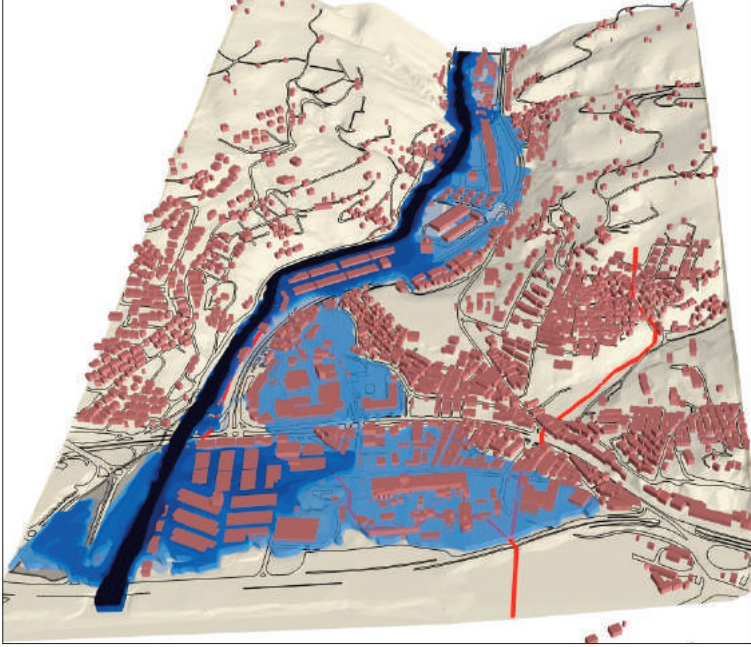
Dere yatağının doğusunda 4-5 metre istinat duvarları yer alırken batısında 2-3 metrelik istinat duvarları yer almaktadır. Bundan dolayı da bir taşkın meydana geldiğinde öncelikle derenin batısı tehlike altındadır. Yapılan analizler sonucunda olası bir taşkında debinin 100 yıl veya üzerinde bir yinleme periyoduna sahip olması durumunda derenin batısında yer alan 3 küçük sanayi sitesi, 2 akaryakıt istasyonu, ticaret alanları, belediyeye ait otogar tesisi ve devlet karayolu sular altında kalmaktadır. Yerleşimlerin yanı sıra dere yatağının her iki tarafında kalan kara yollarının da bazı bölgelerde sular altında kalması taşkın anında bölgeye ulaşım imkânını da zorlaştıracaktır.

Q_{1000} yenileme periyodunda Trabzon-Gümüşhane şehirlerarası devlet karayolu nun tamamına yakını taşkın alanında kalmaktadır.

Şekil 3. Yenileme periyotlarına göre oluşturulan 2 boyutlu taşkın risk haritası

Şekil 4. Yenileme periyotlarına göre 3 boyutlu taşkın risk haritası

Bir diğer değerlendirme ise taşkın alanları ile imar planı karşılaştırılmasıdır. Taşkın riski taşıyan bölgeler 2, 5, 10, 50, 100, 500, 1000 gibi farklı yinelenme dönemlerine sahip debilere göre belirlenebilir. Ancak Doğu Karadeniz gibi dağlık bir topografyaya sahip coğrafyada yerleşime uygun arazinin kıt olması nedeniyle en büyük risklere göre taşkın alanının belirlenerek, alanın kullanımının sınırlandırılması veya boşaltılması oldukça güçtür. Bu nedenle taşkın analizinde bulunan alanlardan 100 yıllık ve 1000 yıllık alanlar imar planı ile karşılaştırılmıştır. 1000 yıllık tekerrür en uzun erimli tahmin, 100 yıllık tekerrür ise literatürde yaygın olarak önlem alınması gereken öncelikli alanlar olmasından dolayı seçilmiştir.

İmar planı hazırlık aşamasında DSİ'nin kurum görüşü olarak verdiği taşkın alanı sınırlarında, derenin doğusundaki daha yüksek deniz kotuna sahip park alanı taşkın alanında kalırken derenin batısında daha düşük kotta kalan sanayi sitesi, çimento fabrikası, ticaret alanı vb. kentsel kullanımların yer aldığı yapılaşmış kentsel alan taşkın alanına dâhil edilmemiştir. DSİ'nin vermiş olduğu taşkın alanı, taşkın riskini ortadan kaldıracak veya azaltacak şekilde değil; mevcut yapılaşma dikkate alınarak belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda derenin batısında taşkın riski altında kalan alanların ticaret, sanayi, resmi kurum, konut ve yol olarak planlandığı tespit edilmiştir (Şekil 5). Diğer taraftan imar planında taşkın alanlarına ilişkin herhangi bir plan notu veya plan kararı yoktur.

Şekil 5. 100 ve 1000 yıllık taşkın alanlarının imar planı ile karşılaştırılması

4. Sonuç

Bu çalışma, Değirmendere'nin batısında ve doğusunda yer alan sanayi tesislerinin, üç küçük sanayi sitesinin, ticaret alanlarının, şehirlerarası devlet karayolunun taşkın alanında kaldığını göstermiştir. Bu alanlar DSİ'nin verdiği kurum görüşünde taşkın alanında kalmadığından yerleşime uygun alanlar olarak değerlendirilerek imar planında ticaret alanı, konut, sanayi tesisi vb. kentsel kullanımlar planlanmıştır. Şayet oluşacak taşkında suyun debisi 100, 500, 1000 yıl tekerrürlü (tekrarlı) debilere ulaşırsa Değirmendere'nin batısına doğru bir taşkın meydana gelecek ve bu taşkında birçok yapı ve insan zarar görecektir.

Taşkın suları altında kalacak arazilerin büyüklükleri debilere göre farklılık göstermektedir. Buna göre Q_{10} debisi meydana geldiğinde 12 ha alan taşkın suları altında kalırken, Q_{1000} debisinin oluşma durumunda taşkın alanı büyüklüğü 89.7 ha kadar ulaşmaktadır. Değirmendere'nin mansap kısmında ticaret ve sanayi alanlarının bulunduğu bölgelerde taşkın riski daha fazladır. Çalışma alanının topografyası ve Değirmendere vadisinin mansapta genişlemesi nedeniyle taşkın debilerinin artışına göre taşkın alanlarının artış oranı birbirinden farklıdır. Özellikle Q_{100} ve Q_{500} arasında büyük farkın oluşma nedeni de Q_{500} debisinde alanda bulunan te-

penin batısına da geçen sulardır. Plan kararlarıyla bunun gibi tepeler korunmalı ve suyun daha geniş alanlara yayılmasını engellemek için yeşil alan olarak planlanan bölgelerde tepeler oluşturulması için plan notu yazılabilir.

DSİ'nin plana girdi oluşturması için verdiği tek ve mutlak taşkın alanı sınırı yerine farklı tekerrür dönemlerine ait gerek taşkın alanı sınırı gerekse debi yüksekliğini belirten taşkın alanı sınıflamasını imar planı altlığı olarak sunması planlama yaklaşımında önemli değişikliklere neden olacak ve taşkın riskinin azaltılmasına yönelik plan kararları oluşturulmasına olanak tanıyacaktır.

Kıyı boyunca deniz dolgusu üstüne inşa edilen Sahil yolu taşkın alanının çok büyük bir geniş alana yayılmasına neden olmaktadır. Sahil yolunu denizden ve taşkınlardan korumak amacıyla tahkimatla yüksek kottan projelendirilerek inşa edilmesi denizle Değirmendere arasında bir set görevi görmekte ve suyun geçişini engellemektedir. Burada alınabilecek önlem sahil yolunun köprülerle desteklenmesi ve altının belirli kısımlarda açılarak suyun denizle buluşmasının sağlanmasıdır.

Taşkın riski yüksek bölgelerde; kent bütününe yönelik taşkın risklerinin belirlenmesi, planlama ve mühendislik çözümlerinin kritik edilmesi ve bu sonuçlar bağlamında planların revize edilmesi gerekmektedir.

Taşkına maruz kalma ihtimali olan yerlerde, taşkın alanlarının belirlenmesinde kullanılan paket programlar yaygınlaştırılmalıdır. Bu programlar yardımıyla, akarsu kenarlarında yer alan bölgelerin taşkın risk haritası çıkarılabilir. Böylece bilgisayarın hızlı ve karmaşık hesap yapma yeteneğinden yararlanılarak simülasyon çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akar, I., Maktav, D., Kalkan, K., Özdemir, Y. (2009). Determination of Land Use Effects on Flood Risk by Using Integration of GIS and Remote Sensing. RAST 2009: Proceedings of the 4th International Conference on Recent Advances In Space Technologies.

Azagra, E., Olivera, F., Maidment, D. (1999). Floodplain Visualization Using TINs. CWR Online Report 99-5, The University of Texas.

Baga, İ., Usul, N., Sorman, Ü. (1999). Application of MIKE 11 Model on Çayboğazı Basin in Turkey. DHI Third User Conference, Denmark.

Balabanova, S., Koshinchanov, G., Dimitrov, D. (2008). GIS Tools and Hydraulic Modeling Usage in Flood Simulation Via DHI Mike 11 Platform (On the Example of Novi Iskar Area). Edirne Taşkın Konferansı, 143-152.

Correia, N.F., Saraiva, M.G., Silva, N.F., Ramos, I. (1999). Floodplain Management in Urban Developing Areas: Part II. GIS-Based Flood Analysis and Urban Growth Modelling. *Water Resources Management*, 13, 23-37.

Doğanoğlu, V.İ. (2000). Coupling of GIS With a Hydraulic Model for Flood Inundation Mapping. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kılınç, İ., Şahin, V. (2005). İstanbul'daki Kurbağalı Dere'nin Taşkın Sahasını Belirlemede HEC-RAS Kullanılması. I. Ulusal Taşkın Sempozyumu, Ankara, 317-325.

Machado, M.S., Ahmad, S. (2006). Flood Hazard Assessment of Atrato River in Colombia. *Water Resources Management*, 21 (3), 591-609.

Onuşluel, G. (2005). Floodplain Management Based On The HEC-RAS Modeling System. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Oral, V., Koike, K., Yenigün, O. (2005). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Bartın ve Siflik-Göksu Nehri Havzaları'nda Görülen Taşkınların Analizi için Kullanımı. I. Ulusal Taşkın Sempozyumu, Ankara, 345-353.

Özdemir, H. (2007). Havran Çayı Havzası'nın (Balıkesir) CBS ve Uzaktan Algılama Yöntemleriyle Taşkın ve Heyelan Risk Analizi. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Solaimani, K. (2009). Flood Forecasting Based on Geographical Information System. *African Journal of Agricultural Research*, 4 (10), 950-956.

Sole, A., Giosa, L., Copertino, V. (2007). Risk Flood Areas, A Study Case: Basilicata Region. *River Basin Management IV - WIT Transactions On Ecology And The Environment*, 104, 213-228.

Tate, E.C., Maidment, D.R., Olivera, F., Anderson, D.J. (2002). Creating a Terrain Model for Floodplain Mapping. *Journal of Hydrologic Engineering*, 7, 100-108.

Turan, B. (2002). Obtaining Inundation Maps by Integration of GIS and Hydrologic and Hydrologic-Hydraulic Model. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Wiles, J.J., Levine, N.S. (2002). A Combined GIS and HEC Model for the Analysis of the Effect of Urbanization on Flooding: The Swan Creek Watershed, Ohio. *Environmental and Engineering Geoscience*, 8 (1), 47-61.

Yağcı, A. (1990). 19.6.1990 Günü Meydana Gelen Sel Afetinin Sonuçları ve Afete Uğrayan Vatandaşlara Götürülen Hizmetler. Trabzon Yöresi 20 Haziran 1990 Sel Felaketi Sempozyumu, Trabzon, 265-271.

Yazıcılar, F., Önder, H. (1998). Taşkın Yatakları Planlamasında HEC-RAS Bilgisayar Programı ile Su Yüzü Profili Hesaplanması-Bartın Nehrinde Bir Uygulama. Su Mühendisliği Problemleri Semineri (V), Muğla.

Yomralıoğlu, T. (1999). Çevresel Bilgi Sistemleri İçin Model - Altlık Tasarımı, Trabzon-Değirmendere Havzası Örneği. Yerel Yönetimlerde Kent Bilgi Sistemi Uygulamaları Sempozyumu, Trabzon, 297-306.

Uçar, İ. (2010). Trabzon Değirmendere Havzası'nda Coğrafi Bilgi Sistemleri ve Bir Hidrolik Model Yardımıyla Taşkın Analizi Yapılması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi / Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

AFET DUYARLI PLANLAMADA YERBİLİMSEL VERİLERİN KULLANIMI

Araş. Gör. **Ayça ÇELİKBİLEK**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Gökhan SAPMAZ

Jeoloji Mühendisi

1. Giriş

Kent planlaması ve uğraşı alanı ile ilgili günümüze değin birçok tanım yapılmıştır. Bunların büyük çoğunluğu kentbilimci Thomas Adams'ın yaptığı “toplumsal ve iktisadi gereksinimleri göz önünde bulundurarak kentlerin fiziksel gelişmelerine yön vermek” tanımlamasında olduğu gibi ekonomik ve toplumsal amaçlar için mekânın gelecekteki kullanımının yönetilmesi temeline oturmaktadır. Bu tanımlamalar, kente bakış açısının ve kentlerde meydana gelen faaliyetlerin değişmesine paralel olarak zamanla değişmiştir. Önceleri görkemli yapılar, geniş yollar ile kentleri güzelleştirme aracı olarak görülen planlama zamanla kentin işlevlerinin gelişmesiyle bu işlevleri yerine getirecek fiziki yapının planlanması haline gelmiş, sonrasında kentin mekânsal özelliğinin yanı sıra toplumsal ve ekonomik bir yapı olduğu görüşünün gelişmesiyle kapsamlı planlama anlayışı gelişmiş, daha sonra ise; kentlerin sahip olduğu kompleks ilişki ağları nedeniyle sadece kendi sınırları içerisinde ele alınmasının yetersiz olduğu kabul edilerek bölge planlaması anlayışı gelişerek zamanla bu görüşe planlamanın siyasal boyutları da eklenmiştir.

Küresel düzeydeki kentsel rekabetin gelişmesi tüm bu tanımlamaların üzerinde stratejik planlama anlayışını geliştirse de gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman ekonomik gelişme ön planda olduğu için planlama, yine ekonomik gelişmenin gerek duyduğu fiziksel düzeni sağlamaya yönelik olmuştur. Ancak, bu süreçte hem

kentlerin mevcut şartlarının etüt edilmemiş olması sonucu ağır kayıplı doğal afetler hem de taşıma kapasitelerinin belirlenmemiş ve gerekli önlemlerin alınmamış olması sonucu insan kaynaklı afetler yaşanmış, kayıplar verilmiş ve çevresel yapı bozulmuştur. Yaşanan tüm bu gelişmeler, planlamanın çevre duyarlı ve sürdürülebilir olmasının sağlanması ile birlikte afete duyarlı hale getirilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Afet duyarlı planlama faaliyetleri, farklı gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerde farklı düzeyde ilerlemiştir. Örneğin, Kobe Konferansı öncesinde ülkelerden alınan risk azaltma için ülkelerde nasıl yasal ve kurumsal yapılar bulunduğu ve ne tür faaliyetler yürütüldüğüne dair raporlar incelendiğinde Türkiye'nin afet riski azaltma konusunda diğer ülkelere göre oldukça geride olduğu görülmektedir. Bu gerilik ve başarısızlığın altında yetersiz analiz/sentez süreçleri, yanlış planlama kararları, hızlı kentleşme ve planlara uygun gelişmeyen kaçak yapılaşma ile birlikte önceliğin kalkınmaya verilmesi nedeniyle birlikte bazı ekonomik gelişmeler için çevrenin, sermayenin ve insanların feda edilmesi yatmaktadır.

Türkiye'de planlama sistemi içerisinde afet duyarlı planlar üretmek için son dönemlerde yasal düzenlemeler ile somut bazı adımlar atılmıştır. Ancak, planlamada mevcut yasal düzenle jeolojik- jeoteknik etüt yapımı ve planlamaya entegrasyonu zorunlu kılınmadan önce de benzer yerbilimsel veriler toplanmakta, analiz ve sentez süreçlerinde değerlendirilerek planlamaya aktarılmakta ve bu bilgiler plan raporlarında yer almaktaydı.

Bu bildirin amacı, Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde afetler ile ilgili yapılan çalışmaların ve bunların planlama ile entegrasyonunun incelenmesi ve yapılan çeşitli planlar ve gerçekleştirilen uygulamalar üzerinden sorunların tartışılmasıdır.

2. Planlama- Afet İlişkisi ve Afet Duyarlı Planlama Yaklaşımı

Doğal olayların insan yaşamının sürdüğü, özellikle yoğun şehirselleşen alanlarda gerçekleşmesi durumunda can ve mal kaybı meydana gelmekte, bu duruma plansız alanların eklenmesiyle yaşanan kayıplar oldukça ciddi boyutlara ulaşmaktadır. “**Afet**” olarak nitelendirilen olaylar, insanlar için fiziksel, ekonomik ve/veya sosyal kayıplar doğuran, normal yaşam ve insan faaliyetlerini etkileyerek kesintiye uğratabilen olaylar olarak tanımlanmaktadır. Yani bir doğal olayın afet olarak nitelendirilmesi için sadece meydana gelmesi yeterli olmamakta, ortada bir kayıp olması gerekmektedir (UZUNÇIBUK, 2009). Bu noktada afet, tehlike ve risk kavramlarının doğru şekilde ayırt edilebilmesi oldukça önemlidir.

Deprem, heyelan, sıvılaşma, kuraklık, sel, yangın vb. zarar verme potansiyeline sahip olayların tamamı “**tehlike**” olarak tanımlanmaktadır. Tehlikeye bağlı olarak ortaya çıkan “**risk**” ise; tehlike durumundaki zararın gerçekleşme ihtimalidir.

Diğer bir deyişle; $RISK = \frac{tehrlike * zarar \text{ görebilirlik}}{yönetilebilirlik}$ olarak tanımlanabilmektedir. (TÜRKOĞLU, 2009).

Bu tanımlamalardan afetler sonucu oluşan zararların, alınan çeşitli önlemler ve iyi afet yönetim politikaları ile azaltılabileceği açık olarak anlaşılmaktadır. Afetler sonucu kayba uğrayan fiziksel, ekonomik ve sosyal çevreleri oluşturmada temel unsurun planlama disiplini olduğu düşünüldüğünde, planlama çalışmalarının afet zararlarını azaltmada en önemli önlem olduğu açıktır.

Afet olayları kökenlerine göre temelde şu şekilde sınıflandırılmaktadır (UZUNÇIBUK, 2009)

Jeolojik ve Jeoteknik Kökenli Afetler ; kaynağını doğrudan yer kabuğu veya daha derinlerdeki jeolojik yapılardan alan depremler, volkanlar, heyelanlar, kaya düşmeleri, zemin oturma, çökme ve sıvılaşmaları vb.

Meteorolojik Kökenli Afetler ; atmosfer olaylarının insan için yararlı olduğu sınırı aşmasıyla gerçekleşen fırtına, tayfun, kasırga, çığ, kuraklık, sel ve taşkınlar, yeraltı suyu yükselmeleri, dolu ve don olayları, asit yağmurları vb.

Teknolojik ve İnsan Yapısı Kökenli ; teknolojik gelişimin yanlış uygulandığı ve insan faaliyetleri kaynaklı nükleer veya kimyasal kazalar, maden kazaları, biyolojik ve kimyasal silahlar, sınai patlamalar, baraj patlamaları, ulaşım kazaları, orman yangınları, salgın hastalıklar, savaşlar, hava, su ve çevre kirlenmeleri, vb. Bu tür afetler kendi başına olabileceği gibi, bazen de “depremin neden olduğu baraj yıkılması” gibi doğal bir afetin tetikleme ile gerçekleşebilir.

Özellikle teknolojik ve insan faaliyetlerine bağlı afetler, sel ve taşkınlar, yeraltı suyu yükselmeleri, kuraklık ve depresyon, heyelan, sıvılaşma, zemin sorunları gibi jeolojik ve jeoteknik kökenli afetler sonucu oluşan kayıplarda insan faaliyetlerinin etkisi oldukça büyüktür.

Yapılı çevrede gerçekleşen bu tür afetlerin neden olduğu hasarlar şu etmenlere bağlı olarak değişmektedir (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2007):

- Deprem, heyelan gibi afetlerde afet merkezine yakınlık
- Bölgenin zemin yapısı, jeolojik, meteorolojik yapısı, toprak yapısı, su kaynaklarının durumu
- Bölgede yaşayan nüfus ve nüfus yoğunluğu
- Alt ve üst yapılara uygunluk, tasarım ve yapı kalitesi
- Çevresel yapıya uygunluk

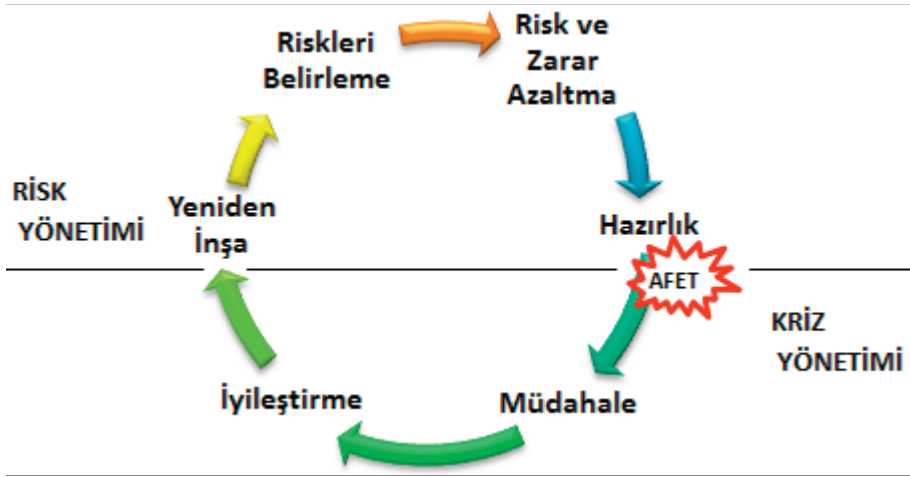
Afet etkilerinin gücünü etkileyen tüm bu unsurlar temelde şehir ve bölge planlama disiplini içerisinde yapılan analiz, sentez, plan senaryoları, plan kararları, planların uygulanması ve denetimi ile ilgilidir. Ancak planlama-afet ilişkisini yalnızca jeolojik yapıya uygun yer seçimi ve kullanım türü belirlemek olarak algılamamak gerekmektedir. Afet riskli bölgelerde tüm plan tasarımı mevcut ve olası risklere göre planlanmalı ve bu önlemler yapı ölçeğine kadar denetlenerek sürdürülmelidir. Riski göznetmeden, gerekli araştırmaları yapmadan verilen her ölçekteki plan kararlarının afete yol açacağı unutulmamalıdır. (Tablo 1)

Tablo 1. Afet Risklerini Artıran Plan Kararları ve Uygulamalar

Arazi Kullanım	Ulaşım/Altyapı	Yapı Düzeni	Yapısal/Bina
<ul style="list-style-type: none"> -Yanlış yer seçimi -Aşırı nüfus yoğunluğu -Yoğun şehirsal doku -Açık alan yetersizliği -Taşıma kapasitesi üzerinde plan yapılması -Tehlikeli kullanımların konut alanları içerisinde yer alması (lpg, benzin istasyonları vb.) -Büyük enerji yatırımları için gerekli önlemlerin alınmaması -Mevcut riskli alanlar için önlemlerin alınmaması -Riskli alanların, kıyı ve dolgu alanlarının yapılaşmaya açılması 	<ul style="list-style-type: none"> -Yoğun ve alternatifsiz yol ağı -Dar ve çıkmaz sokakların çokluğu -Yolların fay hatlarını kesmesi -Altyapı ağının zemine uygun tasarlanmaması -Riskli alanlara taşınan altyapı ile bu alanlarda gelişmenin teşvik edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> -Yanlış yapı nizamları -Az yan, ön ve arka bahçe mesafeleri -Yol genişlikleri ile orantısız kat yükseklikleri 	<ul style="list-style-type: none"> -Kaçak yapılar -Proje dışı yapısal değişiklikler -Taşıyıcı sistem değişiklikleri -Zemin yapısına uygun olmayan malzeme seçimleri -Kaçak katlar -Kiriş-kolon süreksizliği -Zaman içerisinde bina bakımlarının gerekli tadilatların yapılmaması

Kaynak: *Afet Zararlarını Azaltmaya Yönelik Şehir Planlama ve Yapılaşma (İSMEP Toplum Eğitimi Modülleri)*, 2009 'dan geliştirilerek hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabilir olduğu üzere planlama, afetle mücadelenin her aşamasında önem taşımaktadır. Önceki dönemlerde afetlere yönelik çalışmalar afet sonrası yaraları sarmak üzerine kurgulanmışken, yaşanan büyük kayıplar sonrasında bu yaklaşımdan uzaklaşmıştır. Afetlerin yaratabileceği riskleri ortadan kaldırmak, zararları en aza indirmek için önceden afete dayanıklı yapılaşmalar planlanmasının önemi anlaşılmıştır. Afet öncesi hazırlıkları da içeren risk yönetimi ve afet sonrası müdahaleleri içeren afet yönetimi çalışmalarının hemen her aşaması planlama disiplini içerir.

Şekil 1. Afet Yönetimi Evreleri

Afet duyarlı planlama, kent planlamasını fiziksel arazi kullanımını düzenlemesine indirgeyen yaklaşım yerine, afet tehlike ve risklerini göz önüne alan ve onları önlemeye/zararlarını azaltmaya çalışan, güvenli ve yaşanabilir bir kentsel çevre yaratmaya yönelik sorun çözücü, dinamik bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Şekil 1). Diğer bir deyişle, yerleşime açılması düşünülen veya yerleşik alanlardaki tüm afet tehlike ve risklerini dikkate alan, bu tehlike ve risklerin önlenmesi, dışlanması veya olası zararlarının azaltılması amacıyla hazırlanan, kısa, orta ve uzun vadeli hedef, politika, strateji ve faaliyetleri belirleyerek eylem planlarının temelini oluşturan planlama sürecidir (Onuncu Kalkınma Planı Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2014). Afet duyarlı planlama sisteminin oturtulması için yerbilimsel verilerin her ölçek ve türdeki plana entegrasyonu sağlanmalıdır. Ancak, afet duyarlı planlama yeni bir plan türü olarak görülmemelidir. Çünkü, yerbilimsel veriler, planlamanın ilk aşaması olan temel verilerin elde edilmesi aşamasında toparlanıp, bir sonraki aşamada analiz sürecine dahil edilerek gelişme senaryoları ve planlama için eşik alanları oluşturmakta uzun yıllardır kullanılmaktadır.

3. Planlama Sürecinde Yerbilimsel Verilerin Kullanımı

Özellikle afet tehlikesi açısından hassas bir coğrafyada bulunan ülkelerde, kentsel alanlarda tehlikelerin önlenmesi ve zararların azaltılması için en akılcı ve etkin yöntemin planlama çalışmalarının afet duyarlı hale getirilmesi ve risk yönetimi içermesi olduğu kabul edilmektedir. Bu tür bir planlama, her tür ve ölçekte öncelikle yerbilimsel çalışmalarla tehlike ve risklerin belirlenmesi, planlama aşamasında bu etütleri kullanarak ve farklı kademelerin ölçeklerine uygun olarak, üst

ölçek planlarda yerleşime açılacak alanların belirlenmesi, bölgeleme çalışmalarının yapılması, daha alt ölçeklerde ise; yerleşme, yapılaşma ve yoğunluk kararlarının belirlenmesi ve bina uygulama aşamasında mimari ölçekle birleşerek, zemine uygun özellikte, riski önlemek ya da azaltmak için en uygun malzeme türü ve inşa şeklinin seçilmesi ile gerçekleşecektir. Diğer bir deyişle kentleşme sürecinde yerbilimsel verilere üç farklı amaç için, üç farklı meslek grubu tarafından ihtiyaç duyulmaktadır (Şekil.2).

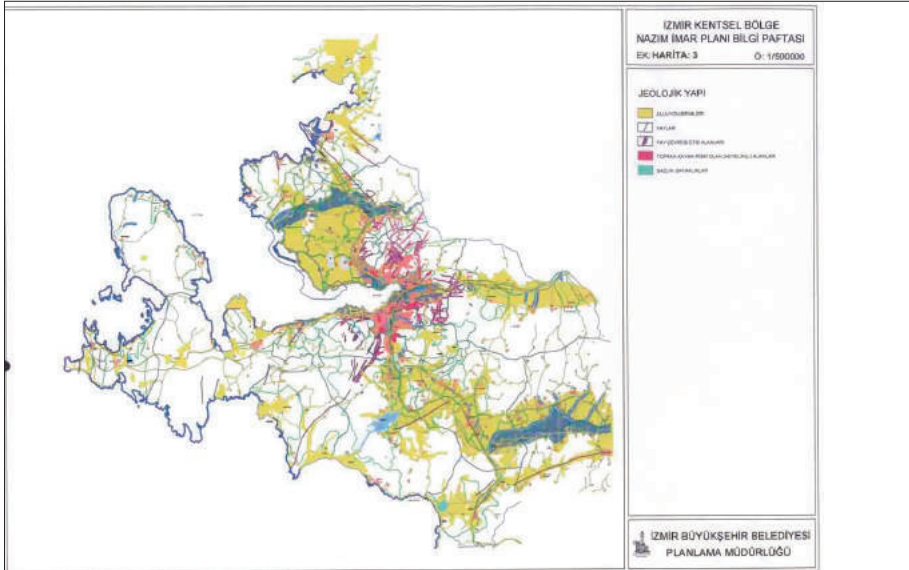
Şekil 2. Kentleşme Aşamaları ile Yerbilimsel Verilerin İlişkisi

Kaynak: (Arık, Kurt, & Çömlekçiler, 2011)

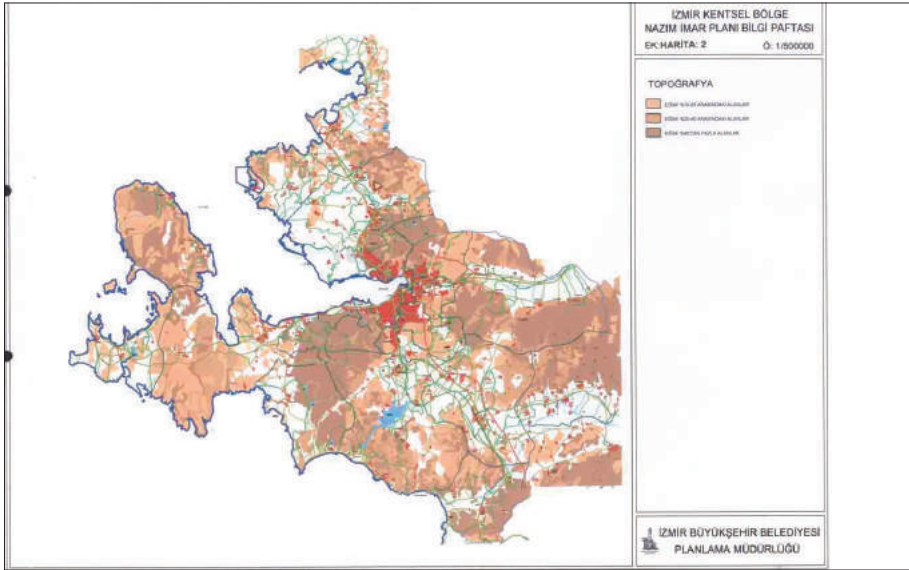
Şehir ve bölge planlama çalışmaları temelde analiz, sentez, plan alternatiflerinin üretilmesi ve yerleşik alanlar ve gelişme alanları ile birlikte plan kararlarının üretilmesi, son olarak uygulama aşamalarından oluşmaktadır. Her bir aşamada yerbilimsel verilerin kullanımı şöyle özetlenebilir:

- 1. Araştırma (Analiz) Aşaması:** Kentsel planlar hazırlanırken jeolojik (gerekli durumlarda jeoteknik ve jeofizik etütler) bilgiler de dahil olmak üzere, ilgili kurumlardan kente dair sınırların, doğal verilerin, çevresel değerlerin, yasal koruma alanlarının, mevcut yapılaşmanın vb. özelliklerin bilgileri toplanmaktadır. Geçmişte kimi bölgelerde bu çalışmaların masraflı bulunarak yapılmadığı, mevcut kent dokusunun alt ölçekli planlara işlendiği, daha sonra bu planların da küçültülerek üst ölçekli planların oluşturulduğu bir gerçektir. Ancak, yerbilimsel verilere dayandırılmayan yapılaşmanın sonuçta doğal afetlerin getirdiği zararlarla çok daha fazla zarara neden olduğu da açıktır.

Analiz aşamasında yerbilimsel veriler “doğal yapı ve çevresel kaynaklar” başlığı altında incelenmektedir. Plan türüne uygun ölçek ve ayrıntı düzeyinde jeolojik, morfolojik, topografik yapı, su kaynakları, yeraltı suyu, depremsellik, toprak yapısı, toprak sınıfı, zemin özellikleri, yer kayması, kaya düşmesi, su baskını gibi jeolojik tehlikeler araştırma çalışmalarında yer alır (Şekil 3-4), analiz edilir ve değerlendirilerek plan kararlarına temel oluşturmak üzere dosyaya ve rapora eklenirler (Durgun, 2007 ; TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2007).

Şekil 3. İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Paftası - Ek: Harita 3 – Jeolojik Yapı

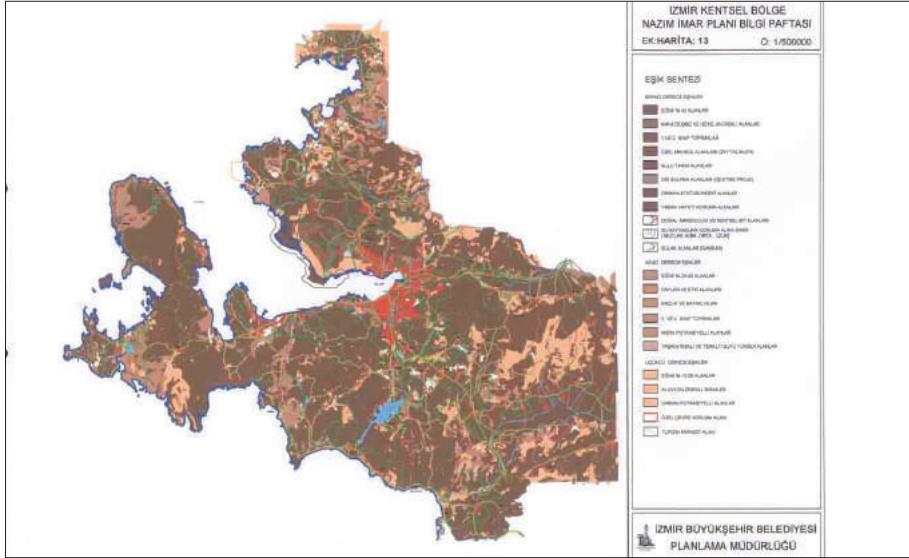
Şekil 4. İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Bilgi Paftası - Ek: Harita 2 - Topografya

2. Sentez Aşaması ve Plan Senaryolarının Üretilmesi: Analiz aşamasında toplanan tüm verilerin birlikte değerlendirildiği bu aşamada yerbilimsel veriler eşik olarak değerlendirilmektedir (Şekil 5). Bu aşamada yerbilimsel veriler, yerleşmelerin gelişmesini sınırlandıran dolayısıyla da yönlendiren kısıtlardır. Eşikler doğal sınırlayıcılardan kaynaklanabileceği gibi fiziksel, kültürel, çevresel, sosyo-ekonomik, yönetsel ve çeşitli yasalarla (Ramsar sözleşmesi gibi) korunan alanların oluşturduğu eşikler de bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında derecelendirilen eşikler gelişmeyi kesin sınırlayan nitelikte olabileceği gibi, belirli maliyetlerle aşılabilecek (zemin nedeniyle daha pahalı temel sistemi kullanılması gibi) nitelikte de olabilirler. (Tablo 2) Sentez aşamasında kentsel gelişmeyi sınırlandıran bu eşiklerin saptanması ve derecelendirilmesi ile gelişme potansiyeli olan alanların ve bu alanların yapılarının ortaya konulması sağlanmaktadır. Konu ve niteliklerine göre eşikleri içlerinde jeolojik eşiklerin de olduğu üç grupta sınıflandırmak mümkündür (Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 2006):

- a. Jeomorfolojik, Topografik, Jeolojik Eşikler:** Yüksek eğimli alanlar, kıyılar ve vadiler, jeolojik- jeoteknik etüt gerektiren veya çeşitli önlemler alınarak yerleşmeye açılacak alanlar, etütler sonucu yerleşmeye uygun olmadığı tespit edilmiş alanlar gibi fiziksel coğrafyadan ve doğal yapıdan kaynaklanan eşiklerdir. Bu tür eşikler aşılamaz ya da yüksek maliyetle aşılabılır.
- b. Kaynak Potansiyeline Dayalı Eşikler:** Ekolojik nedenler, çevresel riskler ve ekonomik faydalar nedeniyle korunması gereken orman alanları, tarım alanları, tarımsal sulama alanları, havza alanları gibi doğal yapıya ve kaynak potansiyeline dayalı eşiklerdir.
- c. Altyapı Kısıtlamaları ve Yasal Düzenlemelerden Kaynaklanan Eşikler:** Doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması amacıyla yasalarla güvence altına alınmış olan sit alanları, doğa koruma alanları ile özel kullanım ve altyapılar, havaalanları, mania alanları, askeri alanlar, boru hatları, enerji nakil hatları, ulaşım altyapıları gibi sınırlayıcılardır. Bu eşikler, kullanım ilke ve ölçütleri yasalarla belirlenmiş olan alanlardır.

Planlama çalışmalarında ne tür verilerin eşik olarak alınacağı ve bu eşiklerin ne şekilde sınıflanacağına dair yasal bir çerçeve yoktur. Tüm bu işlemler planı yapan kurum tarafından planlamanın hedefine, yapılan planın ilke ve politikalarına, gelişme alanlarının ihtiyaç, büyüklük ve dağılımına göre belirlenmektedir. Dolayısıyla planlama çalışmalarında yapılan eşik sentezleri birbirlerinden büyük farklılıklar gösterebilmektedir.

Şekil 5. İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Eşik Sentezi

Tablo 2. İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Eşik Derecelendirmesi

	BİRİNCİ DERECE EŞİKLER	İKİNCİ DERECE EŞİKLER	ÜÇÜNCÜ DERECE EŞİKLER
TOPOGRAFİK EŞİKLER	Eğimi %40' dan fazla	Eğimi %25-40 arasında	Eğimi %10-25 arasında
JEOLOJİK YAPI	Kaya düşme ve heyelan riskli alanlar	Faylar ve etki alanları	Alüvyon zeminler
TOPRAK KAYNAKLARI	1. Ve 2. Sınıf topraklar	3. ve 4. Sınıf topraklar	
ARAZİ KULLANIM POT.	Mutlak Tarım	Tahıl-Endüstri Bitkileri	
SU KAYNAKLARI	Özel Mahsul-Bağ-Bahçe Sulama Alanları	Mera Potansiyelli Alanlar	
ORMANLAR	Orman Alanları	Makilik- Fundalık	Orman Dışına Çıkarılmış Alanlar
Koruma Alanları	Yaban Hayatı Koruma Alanları		
	Su Kaynakları Koruma Alanları		
	Fok Yaşam Alanları		

Kaynak : (Çelikkbilek, 2013)

3. Plan Kararlarının Üretilmesi: Bu aşamada yerbilimsel veriler gelişmeye açılacak alanlar ile meskun alanlarda farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Gelişmeye açılacak alanlar için yerbilimsel veriler, alanın yerleşime açılma önceliği, açılacak ise hangi kullanım türü için hangi yerleşme düzeninde planlanacağı, yoğunluk ve yapılaşma koşulları gibi konularda belirleyicidir. Eğer yapılan jeolojik-jeoteknik etütler ile bir alanın yerleşmeye açılması sakıncalı görülmüş ya da önemli alan olarak belirlenmişse; bu alanlar planlar üzerinde gösterilmelidir.

Meskun alanlarda ise; doğal yapıdan kaynaklanan afet tehlikelerine ek olarak arazi kullanım, yapılaşma ve altyapı kusurları, ruhsatsız inşa gibi etkilerle birlikte bazı afet riski yüksek bölgeler görülmektedir. Bu tür alanlarda salt risk azaltma yetmemekte, afet zararlarını azaltıcı bir takım plan kararlarına gerek duyulmaktadır.

Nihai ürün olan plan çizildiğinde, yerbilimsel verilerin analizi sonucu verilen plan kararları hem plan paftalarına çizilmeli hem de plan notu ve plan raporunda ayrıntılı olarak belirtilmelidir.

4. Türkiye Planlama Sistemi İçerisinde Afet Önlemleri

Türkiye’de afet duyarlı çalışmaları 1509 yılına kadar dayandırmak mümkündür. Ancak bu dönemdeki çalışmalar bilimsel nitelik taşıyan önleme çalışmalarından çok, basit düzeyde tedbir almaya yöneliktir. Örneğin, bu tarihte yaşanan büyük İstanbul Depremi’nden sonra hasar düzeyinde temelde taş-kâgir yapıların etkili olduğu düşünülerek bu tür yapılaşma yasaklanarak, önlem olarak ahşap yapıların yapılması zorunlu kılınmıştır. Ancak daha sonra yaşanan büyük yangınlar sonucunda tekrar taş-kâgir yapılara dönüş yaşanmıştır (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2007).

Türkiye planlama sistemi içerisinde 1940-50’li yıllarda yapılan analizleri de içeren araştırma raporları yerine, imar komisyonlarının hazırladığı sorgu cetvelleri kullanılmaktaydı. Bu cetvellerde yerel yönetimlere sorulan 16 sorudan biri olan “şehrin jeolojik durumu”na ilişkin genel jeolojik durum, kentin zemin durumu, yeraltı suyu durumu, deprem durumu ve imar planı için önerilere ilişkin açıklamalar yer almaktaydı.

Ülkemizde afet duyarlı planlamaya yönelik ilk yasa 1944 yılında çıkarılmış, 1945 yılında ise *Türkiye Yer Sarsıntısı Bölgeleri Yapı Yönetmeliği* çıkarılmış ve Türkiye Deprem Bölgeleri haritası hazırlanmıştır (Şekil 6). İlk aşama olarak kabul edilebilecek bu harita, sadece önceki yıllarda yaşanan depremlere göre ülkeyi büyük hasara uğramış bölgeler, tehlikeli yersarsıntı bölgeleri ve tehlikesiz bölgeler olarak üçe ayırmıştır. Ancak bu harita, hem hatalı bilgiler içermesi hem de sadece yaşan-

miş afetlere göre düzenlenmesi nedeniyle oldukça eksik görülmektedir. 1947, 1963 ve 1972 tarihlerinde güncellenen bu harita 1996 yılında son kez güncellenerek olasılık yöntemi aracılığı ile Türkiye’yi beş farklı deprem sınıfına ayırmıştır (Şekil

7).

Şekil 6. 1945 Yılında Bakanlar Kurulu Kararı İle Yürürlüğe Girmiş Bulunan İlk Resmi Deprem Bölgeleri Haritası

Kaynak: (Pampal & Özmen, 2007)

İmar çalışmaları, 1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunu ile yerleşime açılacak alanların seçimi öncesinde doğal afet tehlikesinin tanımlanması ve fenni sorumluluk sistemi ile yapı denetimi konularına öncelik vermeye başlamıştır. Bu kanun ile imar planı çalışmalarının İller Bankası tarafından yürütülmesi ve İmar ve İskan Bakanlığı tarafından onanması nedeniyle, planlama çalışmalarında jeolojik etütlerin yapılması ve bu etütlerin sonuçları doğrultusunda planların hazırlanmaya başlaması sağlanmıştır. 1959 yılında ise; afetleri sadece yer sarsıntıları olarak algılanmaktan kurtaran *Doğal Afetler Yasası* çıkarılmıştır.

Afet riskli alanlarda yapılaşma ile ilgili sınırlamalar ve alınması gerekli önlemler 1975 yılında İmar ve İskan Bakanlığı tarafından çıkarılan “*Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik*” ile genişletilmiştir. Bu kanuna göre, yapı için yasak bölge sayılan yerlerde, daha önce doğal afet yaşamış ve afet bölgesi olduğu kararname ile belgelenmiş yerlerde bina ve konut yapılamayacak, mevcut olanlar ise onarılamayacaktır. Ayrıca bu kanun ile zemin sınıfları ilk kez gruplanmış ve belirlenen dört grup için alınması gerekli periyotlar belirlenmiştir.

Planlama disiplini içerisinde afet duyarlı çalışmalar ise ilk olarak **4. Kalkınma Planı** döneminde (1979-1983) gündeme gelmiştir. Bu planda, imar planlarının kentin sorunlarına çözüm getirerek sağlıklı bir mekânsal gelişme yaratmaktan ziyade büyük ölçüde oluşmuş sağlıksız ve düzensiz olan kaçak yapılaşmayı yasal-

laştıran belgeler haline geldiği ve kırsal bölgelere kaliteli malzeme ve yapı teknolojilerinin ulaşmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle afetler ile her yıl önemli can ve mal kayıpları yaşandığını belirten plan, tedbir olarak “Doğal afetlere ve özellikle depremlere duyarlı yörelerde, yeni yapılacak konutlarda özel standart ve yönetmeliklerin uygulanacağı ve mevcut yapılarda dayanımını arttıracak onarım ve güçlendirme çalışmalarının yapılacağı” belirtilmiştir (Afetlere Hazırlık ve Kentsel Risk Yönetimi Komisyonu, 2009).

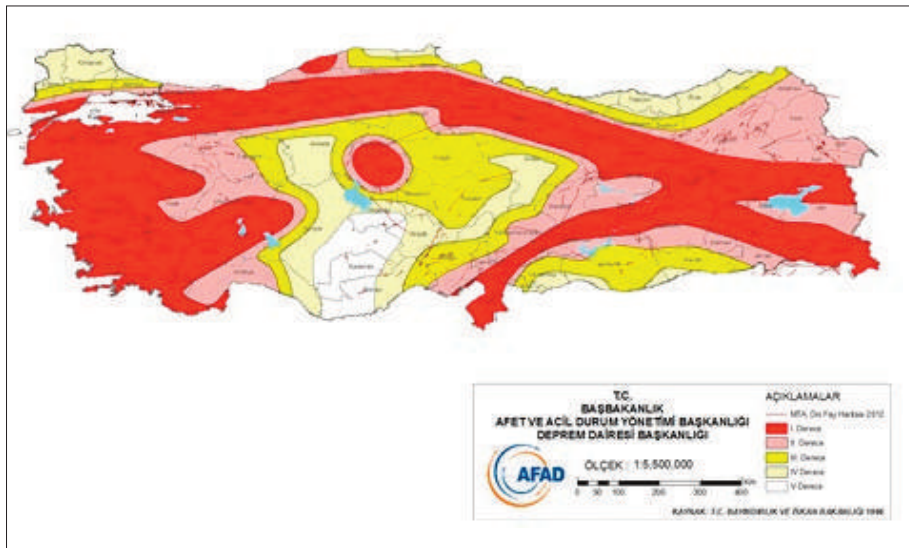
5. Kalkınma Planı’nda (1985-1989) afete maruz bölgelerde bulunan köylere öncelik verilerek, konutların iyileştirilmesi için eğitim, uygulama ve özendirme faaliyetlerinin ve köy konut tipinin geliştirileceği belirtilmiştir. Sadece köy konutlarında sorun olduğunu varsayan bu yaklaşımın işlerliği tartışmaya açıktır. Daha da önemlisi bu plan dönemi içerisinde çıkarılan ve planlamaya dair tüm yetkileri belediyelere veren *3194 sayılı İmar Kanunu*’nda afet duyarlı planlama ile ilgili hiçbir yaklaşım bulunmadığı gibi, bu dönemde çıkarılan imar affı, hiçbir önlem alınmadan yapılan kaçak yapılaşma alanlarını yüksek afet riskli yerler haline getirmiştir.

6. Kalkınma Planı (1990-1994) afet zararlarının azaltılması konusunu ele alan ilk kalkınma planıdır. Afet öncesi risk yönetimi konusunda deprem dayanıklı yapılaşmanın geliştirilmesini öneren plan, aynı zamanda deprem bölgesinde olan dayanıksız binaların yenilenmesini öngörmüştür. Ancak, afetlerin sadece deprem boyutunda ele alınmış olması ve kentsel alanların bu planda da hesaba katılmamış olması kentsel bölgelerdeki afet riskini azaltmaya yetmemiştir. Bu plan döneminde afet konusunda ilk kez bir “*Milli Plan*” hazırlanmıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı kaynaklarına göre, 6.Kalkınma Planı dönemi başından, 7. Kalkınma Planı’nın hazırlanmasına kadar geçen sürede (1990-1996) teşvik verilen belgeler incelendiğinde, teşviklerin %48’ini içeren kısmının gelişmiş bölge olarak tanımlanan 7 ile verildiği, bu teşviklerin %91’inin ise; birinci ve ikinci derece deprem bölgesinde yer alan 6 ilde yer aldığı görülmektedir. Aynı şekilde bu dönem içerisinde yapılan kamu yatırımları incelendiğinde de, tüm yatırımların %42’sini içeren kamu yatırımlarının %74’ünün birinci ve ikinci derece deprem bölgesinde yer alan 6 ilde olduğu görülmektedir (KANLI & ÜNAL, 2004). Bu durum, afet risk yönetimi anlayışının sadece binaların depreme dayanıklı hale getirilmesine indirgenmesinin yarattığı önemli sorunlardan biridir. Yatırım ve yerleşmelerin yer seçimlerinin afete duyarlı, bütüncül bir hiyerarşik düzen içinde yapılmadan gerçekleşmesi bölgede gerçekleşecek bir afet ile tüm bu yatırımların ve dolayısıyla ülke kaynaklarının boşa gideceği anlamına gelmektedir. Bu durum afet riskli alanların yerbilimsel haritalar ile belirlenerek, kalkınma planlarındaki sektörel yaklaşımları afet risklerine duyarlı olarak mekasallaştıran bölge planlarının yapılması ihtiyacını açıkça ortaya koymaktadır.

7. Kalkınma Planı (1996-2000) 'nın afetlerin önlenmesi ve zararların azaltılması konusuna en kapsamlı değinen ve bu süreci kent planlama süreci ile ilişkili olarak ortaya koyan planlardan olduğu söylemek mümkündür. Bu plan, ülke genelinde arazi kullanım haritaları ve yerel deprem tehlike haritalarının hazırlanmasına ve bunları bölgesel ve fiziki planlarda kullanılmasına işaret ederek, planlama aracılığı ile risk yönetimini üst ölçeklerden başlanan bir ve hiyerarşik bir devamı olan süreç haline getirmesi açısından önemlidir. Afet yönetimini afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası olarak ele alan plan, yasal yapıda afete ilişkin mevzuatın günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesini öngörmüştür.

Dönem içerisinde, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesinde “*Deprem Zararlarının Araştırılması Merkezi*”nin kurulması, yine Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından 1945 yılında hazırlanmış Deprem Tehlike Haritası'nın güncellenmesi, yeni bir deprem yönetmeliği yürürlüğe konması, sivil savunma birliklerinin kurulmaya başlanması ve çeşitli yasal düzenlemeler yapılması gibi olumlu gelişmeler sağlanmışsa da dönem içerisindeki büyük adım 1999 Depremi sonrasında atılmaya başlanmıştır.

Şekil 7. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 1996 Türkiye Deprem Bölgeleri Haritası
Kaynak : (AFAD)

8. Kalkınma Planı (2000-2005) doğal afetler alt başlığı içeren 8. Kalkınma Planı, arazi kullanımı ve imar planlarının ilke ve yöntemlerinin afete duyarlı hale getirilmesi, bu amaçla ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi, ülke genelinde bütünleştirilmiş afet haritalarının hazırlanması, planlamanın bir sistem bütünü içerisinde tasarlanması, Ulusal Afet Bilgi Sistemi'nin oluşturulması, çeşitli yasal düzenlenmesi hedeflerine ek olarak, afete duyarlı imar planlarının yapımını ve etkili bir denetimin sağlanması hedefini ortaya koymuştur. Ancak koyulan tüm bu hedeflerin başarılı bir şekilde uygulanması ne yazık ki günümüze değin sağlanamamıştır.

9. Kalkınma Planı (2007-2013) stratejileri ile afet yönetiminde kamu kuruluşları arasında yetki karmaşası olması gerekçesiyle “*Türkiye Afet ve Acil Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü (AFAD)*” kurulmuş, çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Ulusal bir afet yönetim strateji kurulmasını hedefleyen plan çalışması, ülke genelinde doğal afet riski taşıyan yerleşim yerlerinin afet risk derecelerine göre sınıflandırılarak riskin azaltılması için çalışmalar yapmayı hedeflemiştir. *4708 sayılı Yapı Denetimi kanunu* uygulanan il sayısı bu dönemde 19’dan 81’e çıkarılmış, *Türkiye Ulusal Afet Bilgi Sistemi* oluşturulmuştur. Bu dönemde aynı zamanda afet risk yönetimi anlayışını salt bina dayanıklılığına indirgeyen bir yaklaşım sergilenmesine neden olan *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi kanunu* çıkarılmıştır.

Yerbilimsel çalışmalar açısından baktığımızda, bu dönemde Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından ilki 1992 yılına ait olan *Türkiye Diri Fay Haritası* güncellenmiş, *Türkiye Heyelan Haritası* oluşturulmuştur.

10. Kalkınma Planı (2014-2018) afetleri en kapsamlı ele alan plandır. Plan çalışmaları bünyesinde “*Afet Yönetiminde Etkinlik*” özel ihtisas komisyon raporu, 2011 tarihinde ise; *Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP-2023)* hazırlanmıştır. Plan ile sadece yerleşme alanlarının değil, kültürel miras alanlarının da (her ne kadar turizm odaklı düşünülmüş olsa da) afet riskine karşı korunma düşüncesi gelişmiştir. Plan, temelde ülkemizde afet yönetimi ve afet öncesi risk azaltımına yönelik tedbirlerde gelişme sağlandığını; ancak bütünleşik afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanması ve güncellenmesi ile birlikte, planlama sürecine dahil edilmesi ihtiyacının devam ettiğini kabul etmektedir. Bir önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de afet riski önlemede en büyük faaliyet kentsel dönüşüm olarak ileri sürülmüş, kentsel dönüşümde afet riskli alanlara öncelik verilmiştir. Ancak bu yaklaşım, sadece yapı malzeme ve teknolojisinin geliştirilerek afete karşı direnç sağlanmasına yardımcı olabilir. Afet riskli bölgelerdeki yerleşmelerin başka bölgelere taşınmadığı, kentsel ve bölgesel anlamda plan stratejileri ile önlem alınmadığı sürece bu tür uygulamaları afet riskli planlama çalışmalarının yerine koymak mümkün değildir. Çünkü daha önce de değinildiği gibi, afete dirençli kentler yaratmak sadece yapılarda mühendislik sorunlarının çözülmesi ile değil, yoğunluk hesabı, ta-

şırma kapasiteleri, uygun yapı nizamları, yol ve bahçe genişlikleri vb. tasarım kriterlerinin tamamının birleşimi ile sağlanabilir.

5. Jeolojik- Jeoteknik Etüt Raporları

Planlama çalışmalarında önceleri topografya, jeolojik yapı, koruma alanları, su kaynakları gibi paftalarla toplanan yerbilimsel veriler, afet riskli alanların kentsel eşik olarak belirlendiği eşik sentezlerine aktarılarak planlara yön vermekteydi. Afete maruz bölgelerdeki afet riskinin belirlenmesi ve bu risklerin plan kararlarında dikkate alınması ve Eşik Sentezi ile ilgili yaklaşımlardan *Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik*'te bahsedilse de; ülkemizdeki afet odaklı çalışmalar genellikle alt ölçeklerde yapılan jeolojik etütlerle sağlanmıştır. Oysa ki her ne kadar teknoloji ve yapı malzemelerinin gelişmesi ile bazı jeolojik tehlikeli alanlarda maliyeti artıran önlemlerle yapılaşma sağlanabilse de; afet riskleri en üst ölçeklerden başlanarak incelenmelidir. Aksi takdirde alınacak yanlış kararların büyük can ve mal kayıplarına neden olabileceği gibi yerleşimlerin başka yerlere taşınması da gerekebilecektir.

2004 yılında düzenlenen *Deprem Şurası*'nda imar planlama çalışmalarında kullanılmak üzere hazırlanacak etüt raporlarının güncellenmesi ihtiyacı olduğu tartışılmıştır. Bunu takiben Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından "*Yerbilimsel Verilerin Planlamaya Entegrasyonu El Kitabı*" hazırlanarak planlama çalışmalarında kullanılması gerekli yerbilimsel veriler, bunların ele alınış şekilleri ve planlamayla entegrasyonu konusunda bir taslak oluşturulmuştur. Bu kapsamda, plana esas jeolojik etüt, jeolojik-jeoteknik etüt ve mikrobölgeleme raporlarının geliştirilmesi amacıyla bu raporların esasları, formatları ve ekleri tekrar düzenlenerek, yerbilimsel verilerin planlamada kullanımı ile ilgili en detaylı yaklaşım olarak 2008 yılında "*Plana Esas Jeolojik, Jeolojik-Jeoteknik ve Mikrobölgeleme Etüt Genelgesi*" yayınlanmıştır (Tablo 3).

Her iki çalışmada da yerleşim alanlarının tamamını kapsayacak şekilde afet tehlike ve risklerinin tespit edilmesi, sağlıklı arazi kullanım kararlarının alınabilmesi için planlamaya altlık olacak yerbilimsel verilerin sağlanması bölge planı ölçeğinden başlayarak uygulama imar planı ölçeğine kadar olan tüm planlarda yapılması gerekli etüdün türü ve içermesi gereken bilgiler tek tek ortaya konularak sağlanmıştır. Ancak 2008 yılında yayınlanan genelge ile, el kitabında eksik olarak verilen plan kademelenmesi geliştirilmiş, yapılacak etüt türünü belirleyen yerleşim nüfusu 50.000'den 30.000'e indirilmesi, nazım ve uygulama imar planı ölçeklerinde de yapılmasının öngörülmesi gibi olumlu değişiklikler sağlanmıştır. Ayrıca genelge ile mevcut planlar için daha önce yapılmış olan etütlerin de bu genelge ile verilen formata uyumunun sağlanması koşulu konulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Planlamaya Esas Jeolojik, Jeolojik-Jeoteknik ve Mikrobölgeleme Genelgesi'ne Göre Her Bir Plan Kademesinde Yapılması Gereken Yerbilimsel Etütler ve Formatları

Ek-1 Plan Kademeleri-Yerbilimsel Etütler					
Plan Kademeleri ve Ölçek		Etüt Türleri ve Uygulanacak Format			
Plan	Ölçek	1., 2. ve 3. Deprem Bölgeleri ve Nüfus $\geq$ 30.000 Olan Yerleşim Birimleri (A)	Uygulanacak Format (A)	Diğer Yerleşim Birimleri (4. ve 5. Deprem bölgeleri ile 1.,2. ve 3. Deprem Bölgeleri ve Nüfus <30.000 de dahil) (B)	Uygulanacak Format (B)
ÜST ÖLÇEKLİ PLANLAR					
BÖLGE PLANI	1/100.000 - 1/250.000	Arazi Kullanımına Esas Jeolojik Etüt	Format-1	Arazi Kullanımına Esas Jeolojik Etüt	Format-1
METROPOLİTEN İMAR PLANI	1/50.000- 1/100.000				
İL ÇEVRE DÜZENİ PLANI (İl Bütünü)	1/100.000				
ÇEVRE DÜZENİ PLANI (birden fazla havza bazında)	1/100.000				
ÇEVRE DÜZENİ PLANI	1/25.000 -				
İMAR PLANLARI					
NAZIM İMAR PLANI (Büyükşehir Belediyelerince hazırlanacak)	1/25.000	Mikrobölgeleme Etüdü	Format-4	Arazi Kullanımına Esas Jeolojik Etüt	Format -1
NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	Mikrobölgeleme Etüdü	Format -4	Jeolojik-Jeoteknik Etüt Mikrobölgeleme Etüdü	Format -3 Format -4
UYGULAMA İMAR PLANI	1/1.000	Mikrobölgeleme Etüdü	Format -4	Jeolojik-Jeoteknik Etüt Mikrobölgeleme Etüdü	Format -3 Format-4
MEVZİ İMAR PLANI	1/5.000	Mikrobölgeleme Etüdü (1/5000 için)	Format -4	Jeolojik Etüt	Format -2
	1/1.000	Jeolojik-Jeoteknik Etüt	Format -3	Jeolojik-Jeoteknik Etüt	Format -3
KÖY YERLEŞME PLANI	1/5.000	Jeolojik-Jeoteknik Etüt	Format -3	Jeolojik Etüt	Format -2
	1/1.000	(Nüfusa bakılmaksızın)		Jeolojik-Jeoteknik Etüt	Format -3

Kaynak : Planlamaya Esas Jeolojik, Jeolojik-Jeoteknik ve Mikrobölgeleme Genelgesi (2008/10337)

Tablo 4. Yerbilimsel Verilerin Planlamaya Entegrasyonu El Kitabına Göre Göre Her Bir Plan Kademesinde Yapılması Gereken Yerbilimsel Etütler ve Formatları

Plan Kademeleri – Yerbilimsel Etütler							
Plan Kademeleri		Etüt Türleri				Etütlerde Uygulanacak Format	
Plan Adı	Ölçek	1.,2.,3. Derece Deprem Bölgeleri + Nüfus ≥ 50.000		Diğer Alanlar		1.,2.,3. Derece Deprem Bölgeleri + Nüfus ≥ 50.000	Diğer Alanlar
BÖLGE PLANI	1/250.000-1/100.000	Gözlemsel Etüt	Jeolojik	Gözlemsel Etüt	Jeolojik	Çizelge A	Çizelge A
ÇEVRE DÜZENİ PLANI	1/100.000-1/25.000	Gözlemsel Etüt	Jeolojik	Gözlemsel Etüt	Jeolojik	Çizelge A	Çizelge A
NAZIM İMAR PLANI	1/25.000-1/5.000	Mikrobölgeleme Etüdü		Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Çizelge D	Çizelge B Çizelge C
UYGULAMA İMAR PLANI	1/1.000	Mikrobölgeleme Etüdü		Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Çizelge D	Çizelge B Çizelge C
MEVZİ İMAR PLANI	1/5.000-1/1.000	Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Çizelge B Çizelge C	Çizelge B Çizelge C
KIRSAL YERLEŞİM PLANI	1/5.000-1/1.000	Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Gözlemsel Etüt	Jeolojik-Geoteknik Etüt	Çizelge B Çizelge C	Çizelge B Çizelge C

Kaynak: (Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 2006)

Planlamaya esas olarak hazırlanan bu raporlar, afet tehlikelerini yerbilimsel veriler ışığında değerlendirmeleri, alanların yerleşime uygunluk ve arazi kullanım değerlendirmeleri ile birlikte olası mühendislik problemlerini belirlemek ve gerekli teknik ve idari çözüm önerilerini sunmaları açısından önemlidir. Böyle geniş ölçekte yapılan inceleme ve sorun çözümleri, yapılacak iyi bir çalışma ile daha önce değinilen üç meslek alanında da afet risklerini azaltma çalışmaları konusunda gerekli önlemlerin alınabileceği anlamına gelmektedir.

Her bir plan türü için ölçüğe ve gösterim gücüne uygun etüt türünün belirlenmiş olması, daha alt ölçekli planlarda daha ayrıntılı etütler yapılacak olması sağlıklı plan kararları vermek açısından ayrıca önemlidir. Ayrıca bu genelgeye ek olarak, 2006 yılında yayınlanan 5075 sayılı İmar Planlarında Yapı Yüksekliği ve Kat Adedinin Belirlenmesi Hakkında Genelge de yoğunluk ve kat yüksekliği arttırmak amacıyla hazırlanacak imar planlarına esas yeni jeolojik-jeoteknik etüt raporları-

nın bir önceki çalışmadan daha detaylı olması, daha fazla veri, yorum ve öneri içermesi gerektiğini belirtmektedir.

Genelgeye göre arazi kullanım kararlarının verilmesinde uyulması gerekli her bir etüt rapor formatı, plan raporları ile ortak olarak mekânsal bilgiler/coğrafi konum, iklim ve bitki örtüsü, sosyo-ekonomik yapı, tüm ölçeklerdeki mevcut plan ve yapılaşma durumu, mevcut planlara esas analitik veri bilgilerini içermektedir. Bu verilere ek olarak jeomorfolojik yapı, jeolojik yapı, jeoteknik amaçlı sondajlar, jeofizik çalışmaları, zemin ve kaya türleri, hidrojeolojik özellikler ile ilgili yerbilimsel veriler sunulmakta, doğal afet tehlikelerinin değerlendirilmesinden sonra tüm bu verilerden yararlanarak inceleme alanının yerleşime uygunluk değerlendirmesi yapılmaktadır.

Yerleşime uygunluk değerlendirmeleri, çalışma dahilinde hazırlanmış olan ham veri haritaları (jeoloji, eğim, yeraltı suyu haritaları vb.), ara ürün haritaları (yerel zemin sınıfları vb.) ve final tehlike haritalarının (sıvılaşma, zemin büyütmesi vb) tamamının değerlendirilip, mühendislik yorumları da katılarak yerleşime uygunluk değerlendirmesi yapılması sonucu oluşturulan final yerleşime uygunluk haritalarıdır (Afet İşleri Genel Müdürlüğü, 2006).

Uygunluk değerlendirmesi ile arazi Uygun Alanlar(UA), Önemli Alanlar(ÖA), Ayrıntılı Jeoteknik Etüt Gerektiren Alanlar(AJE) ve Uygun Olmayan Alanlar(UOA) olarak dört gruba ayrılmaktadır.

Uygun Alanlar(UA); çalışma alanı içinde **deprem koşulları hariç** hiçbir doğal afet tehlike potansiyeli taşımayan, yerleşime uygunluğu etkileyecek hiçbir mühendislik problemi olmayan, yani hiçbir önlem alınmadan yapılaşılabilir alanlardır.

Önemli Alanlar(ÖA); çalışma alanı içerisindeki deprem, kütle hareketi ve yüksek eğim, su baskını, çığ, mühendislik problemleri ve diğer tehlikeler açısından tehlikeli alanlar olarak belirlenmiş ve kendi içlerinde soru ve önlemleri açısından alt başlıklara ayrılan alanlardır. Yerleşime uygunluğu etkileyen bu alanlarda önlem gerektiren özellikler, nedenleri ve alınması gereken önlemler ayrıca belirtilmelidir. Önemli alan olarak belirlenen alanlar, yapılaşmanın yapılamayacağı anlamına gelmemekte, belirli önlemler alınarak yapılanması gereken alanlar olarak belirlenmektedir.

Ayrıntılı Jeoteknik Etüt Gerektiren Alanlar(AJE); yapılan jeolojik etütler sonucunda, jeoteknik çalışmalar (sondaj, laboratuvar deneyleri, tehlike analizleri, vb.) yapılmadan yerleşime uygunluk değerlendirilmesinin sağlıklı olarak yapılamayacağı ve bu konuda daha kapsamlı çalışma yapılması gerektiği öngörülen alanlardır. Bu alanlarda ileride yapılacak etütlerde hangi konular ve sorunlar üzerinde durulması gerektiği raporda belirtilmelidir.

Uygun Olmayan Alanlar(UOA); çalışma alanındaki afet tehlikeleri, jeolojik sorunlar, yasal mevzuat gibi nedenler ya da teknik, ekonomik nedenlerle önlem alınması uygun bulunmamış, yapılaşmaya açılmamış alanlardır.

Uygunluk değerlendirmesi ile belirlenen bu alanlar, jeolojik-jeoteknik etütler ışığında yapılan planlara da işlenmelidir (Şekil 8-9).

Şekil 8. Beykoz İlçesi, Beykoz 1. Bölge 1/5.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Plan lejantı

Şekil 9. Beykoz İlçesi, Beykoz 1. Bölge 1/5.000 Ölçekli Koruma Amaçlı Revizyon Nazım İmar Planı'nda Gösterilen Jeolojik Bilgiler

Hazırlanan raporların yerleşime uygunluk değerlendirilmelerinde Uygun Alan (UA) ve/veya Önemli Alan (ÖA) içeren raporlar valilikçe, Uygun Olmayan Alan (UOA) ve Ayrıntılı Jeoteknik Etüt Gerektiren Alan (AJE) içeren raporlar ise; Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından onaylanmaktadır. Ancak, valilikler tarafından onaylanan bir örneğinin de AİGM'lere gönderilmesi ve AİGM tarafından yapılan bu raporların değerlendirilmesi, süreçte kimi kurumsal karmaşalara ve süreç uzamalarına neden olabilecek niteliktedir.

6. Afet Geçirmiş Bölgelerde Örneklerle Planlama ve Yerbilimsel Veri İlişkisi

Çalışmada incelendiği üzere, Türkiye'de planlama, yerbilimsel verilerin analizi ve bu verilerin planlamaya aktarılması ile ilgili süreç içerisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak gerek planlama çalışmalarındaki sorunlar ve plansız gelişen alanlar gerekse yerbilimsel verilerin yeterli seviyede yapılamaması sonucu birçok bölgede afet sonrası kayıplar yaşanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde büyük kayıplar yaratan, basında sıkça yer almış bazı afetsel kayıpların planlama ve yerbilimsel etütlerle ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Dinar Depremi yaşanmadan önce, imar planlarına esas 1976 ve 1987 yıllarında olmak üzere iki adet jeolojik etüt raporu hazırlanmıştır. Bu raporlar, deprem riskinden dolayı kentin doğudaki kalkerli arazi üzerine kaydırılması gerektiğini belirtmiştir. Ancak kent gelişimi, bu raporların aksine batıdaki verimli tarım arazilerinin olduğu alüvyon zemin üzerine geliştirilmiş, 1971, 1980 ve 1990 yıllarında hazırlanan imar planları da kenti bu yönde geliştirmede başarılı olamamıştır. Bu duruma ek olarak belediye olanakları ile kurutulan bataklık alan yerleşmeye açılmıştır (TMMOB Şehir Plancıları Odası, 2007).

1995 yılında deprem gerçekleşikten sonraki durum incelendiğinde, doğuda kalkerli bölgede yer alan düşük kaliteli yapıların depremden çok az etkilendiği görülürken, alüvyonal yapı üzerindeki kent merkezi ise ağır hasarlı bölge olarak tespit edilmiştir. Bu afet ile jeolojik etüt raporlarının önemi anlaşılacak kent gelişmesinin sağlıklılaştırılması yerine, deprem sonrasında sıvılaşma riskini yüksek görülmesi nedeniyle yeşil alan olarak bırakılan bir alanın depremden yalnızca 5-6 yıl sonra konut alanı olarak belirlendiği görülmektedir (Şekil 10).

Şekil.10. Dinar Depremi Sonrası Hasar Durumu
Kaynak: (Ki'p̄, 2001)

Adapazarı'nın gelişimi de Dinar ile büyük benzerlik göstermektedir. Adapazarı'nda ilk imar planı yapılmadan önce hazırlanan komisyon raporunda Adapazarı'nın Kuzey Anadolu Deprem Zonu içerisinde yer aldığı, daha önceki depremlerden en çok şehrin kuzeyinin zarar gördüğü, güney kesimlerde etkilerin daha hafif olduğu belirtilmiştir. Bu alanlarda yeraltı suyu seviyesinin de satha çok yakın olması nedeniyle yerleşimin güney ve güneydoğudaki taraça ve tepelere yönlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yerleşimin nasıl olması gerektiği konusundaki önerilere ek olarak her ne kadar pahalıya mal olacak olsa da yeraltı suyu seviyesinin düşürüleceği bir kanalizasyon yapısı önerilmektedir. Zemin özelliğinden dolayı en yüksek kat adedi ise; 3 olarak belirlenmiştir. Ancak, 80'li yıllardan itibaren kentin sahip olduğu bu afet riski neredeyse tamamen unutulmuş, apartmanlaşma süreci ile birlikte kat yükseklikleri ortalama 5'i bulmuştur. 1999 yılında yaşanan depremde, Dinar ile benzer şekilde güney ve güneydoğu tepelerindeki alanlar en hafif zarar gören yerlerken, yüksek katlı ve prestijli olarak sağlam ol-

mayan zeminde yapılan binaların ağır hasar aldığı gözlemlenmiştir (GEDİKLİ, 2001).

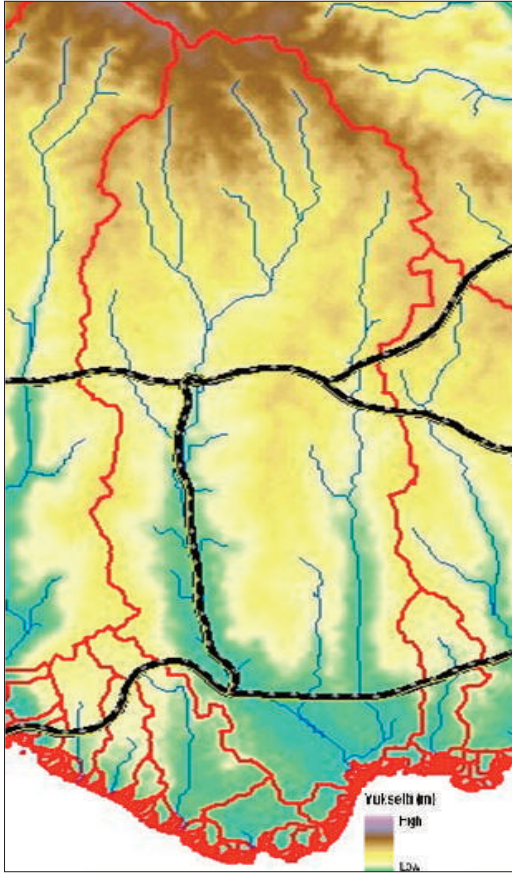
Düzce'nin Çilimli ilçesinde 1.derece tarım arazi üzerinde olması nedeniyle, yapılması planlanan Organize Sanayi Bölgesi iptal edilmiştir (TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 2015). Ancak **Sakarya**'daki sanayi bölgeleri için süreç bu kadar şanslı yaşanmamıştır. Sakarya'da kalkınma programı ile 7 adet organize sanayi bölgesi yapılması kararı alınmıştır (ŞENGEZER & KANSU, 1999). Ancak, 1. Derece deprem bölgesinde bulunan kentin OSB alanının 1985 planında kentin kuzeyine yerleştirilmesine rağmen, 1. OSB 1.derece deprem bölgesi alanında, 1. Sınıf tarım toprağı üzerine konumlandırılmıştır. 1995 yılında açılan bir davada Sakarya İdare Mahkemesi buradaki killi ve silli zeminin depremden en fazla etkilenecek toprak yapıları arasında olduğu ve alanın 1.sınıf tarım arazi olduğu gerekçesiyle yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Bu karara rağmen inşaatı tamamlanan 1.OSB yapılarında depremden büyük zarar meydana gelmiştir (GEDİKLİ, 2001).

Gölcük/Kavaklık bölgesinde bedelsiz arazi tahsisleri ve özelleştirmeler ile düzenlenen Ford-Otosan otomobil fabrikası da benzer şekilde zemin suyunun yüksek olması nedeni ile deprem sonrası zemininde 3 metrelik çöküş geçirmiştir. Aynı zamanda önünden geçen fay hattı nedeni ile bir kişinin ölümüne neden olmuştur (KESKİNOK, 2001).

1985 yılında **Gökova Termik Santrali** için belirlenen alan diri yer kırığı üzerinde yer almaktadır (KİPER, 2001) ve bölgedeki fayda hareketlenme beklenmektedir. Özellikle bu derece tehlikeli enerji yatırımlarının yer seçimi çok önemli bir konu olmasına rağmen ne yazık ki ülkemizde birçok enerji projesi riskli alanlarda konumlanmıştır. Bunun en somut örneğı olarak 1999 yılında yaşanan depremden fay hattı üzerine inşa edilen Tüpraş rafineri tesisinin yanması gösterilebilir. Benzer şekilde Akkuyu Nükleer Santrali ve Can Termik Santrali yer kırığı çizgisi yakınında, Aliğa rafinerisi fay hattı üzerinde olması nedeniyle, Ambarlı Petrol Dolum ve Doğalgaz Tesisleri ise yumuşak ve dayanıksız alüvyon zemin üzerinde olması nedeniyle risk altındadır (OĞUZ, 1999)

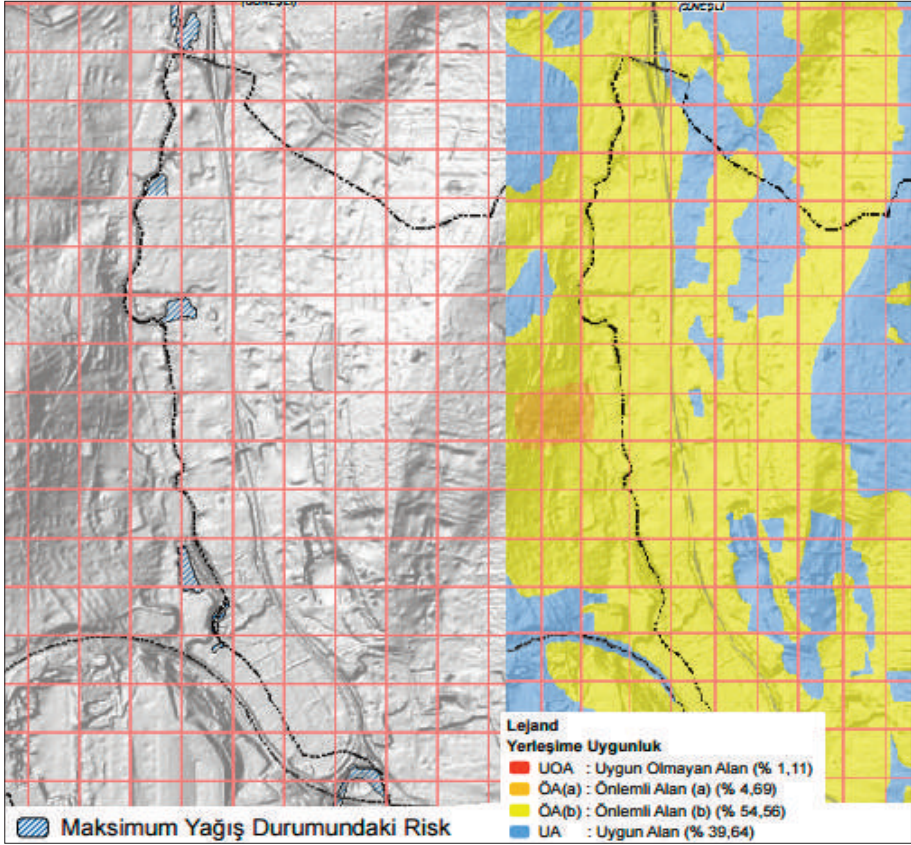
1999 yılında yaşanan depremden sonra afet ve planlama ile ilgili mevzuatlarda kapsamlı değişiklikler olduğu ve 2008 yılında çıkarılan Planlamaya Esas Jeolojik, Jeolojik-Jeoteknik ve Mikrobölgeleme Genelgesi'ndeki etütler ve içerikleri ile ilgili gelişmelerin bunların başında geldiğı aşikardır. Çalışma kapsamında bu genelgenin afet risklerini azaltmada nasıl bir etkisi olduğunun anlaşılabilmesi için İstanbul üzerinden son yıllarda yaşanan afetler ile ilgili haberler incelenerek afet yaşayan bölgeler ve afet türü belirlenmiş, bu alanların İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yaptırılan Mikrobölgeleme Projeleri'nde nasıl analiz edildiğı ile karşılaştırılmıştır.

Ayamama Deresi Sel Felaketi; daha önce yeşil alan, ağaçlandırılacak alan olarak belirlenen bölgenin 1997 yılında yapılan bir imar değişikliği ile parça parça avan projelerle imara açılarak alanda çok katlı, yüksek yoğunluklu bir yapılaşma oluşturulmuştur (YILMAZ, 2009). Havzayı enlemesine kesen Basın Ekspres yolu, vadinin en alçak noktalarından geçirilmiştir (Şekil.11). Dolayısıyla yol altında yapılan geçitler yeterli gelmeyince aşırı yağışla sular kendi kanalından akarak sele neden olmuştur (TUROĞLU, 2011).

*Şekil 11. Ayamama Deresi Doğal Akım Güzergahı
Kaynak: (Turoğlu, 2011)*

Mikrobölgeleme çalışmasında da su baskını ve sellenme haritasında maksimum yağış durumunda riskli bölge, yerleşime uygunluk analizinde ise önemli alan olarak belirlenen bu bölgenin tüm bu afet risklerini ortadan kaldıran önlemler alınmadığı müddetçe, afet riskine her zaman açık olacağı aşikardır.

Şekil 12. İstanbul Avrupa Yakası Güneyi Mikrobölgeleme Haritaları'nda Ayamama Bölgesinin Su Baskını ve Sellenme(Solda) ve Yerleşime Uygunluk Haritaları Analizi
 Kaynak: (İbb Deprem Risk Yönetimi Ve Kentsel İyileştime Daire Başkanlığı, 2007)

7. Değerlendirme ve Öneriler

Kentlerin gelişmesini ve yapılaşmayı belirleyen sistemler çeşitli ölçeklerdeki planlardır. Afet zararlarının en aza indirilmesinin, afet dirençli yerleşimler oluşturulmasının en başarılı yolu ise; afet yönetim süreçlerini kent planlama süreçleri ile birlikte yürütmek ve bu süreçte yerbilimsel verilerden yararlanarak, onları doğru şekilde okuyarak her birine uygun plan kararı üretmektir.

Anayasanın 56. Maddesi “herkes sağlıklı ev dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir, çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” ifadesi ile, 57. Maddesi ise; “Devlet şe-

hirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir plan çerçevesinde konut gereksinmesini karşılayacak önlemleri alır” diyerek çevre değerlerine, zemin özelliklerine uygun olmayan yerleşme kararlarından ve bunları önleyecek önlemleri almamaktan devleti sorumlu tutar.

Sağlıklı ve sürdürülebilir çevre yaratma sorumluluğunda olan planlama disiplini, hemen hemen her dönemde siyasi eğilimlerden etkilenmiştir. Özellikle kentleşmeden kalkınma amacıyla yararlanma eğilimi, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede önceliğin ekonomik gelir sağlayacak olan yatırımlara verilmesine neden olmuş, bu sırada planlı kentleşme, sağlıklı yapılaşma gibi süreçler ne yazık ki göz ardı edilmiştir. Ancak afetler sonrası bu alanlarda yaşanan büyük yıkımlar sonucu bu anlayıştan uzaklaşma çabalarına girilmiştir. Türkiye topraklarının %98’i, nüfusunun %95’i, barajların %95’i, sanayi tesislerinin %98’i deprem riski taşıyan bölgelerde bulunmaktadır. Kalkınma stratejilerinin fiziksel planlama ile birleştirilememiş olması ile ortaya çıkan bu tablo bir anlamda hızlı kalkınma ile kaynak artırılmasını amaçlarken aslında yatırımları afet riskli hale getirmektedir. Böylesi bir durumda afet sonrası normal kalkınma projelerine aktarılacak kaynakların afet zararlarının giderilmesine harcanmasına neden olmaktadır. Bu durum tüm süreçte kaynakların israfına yol açmaktadır.

Ülkemizde çoğu belediyenin imar planları olmasına rağmen, yaşanan afetlerde büyük kayıplar yaşanmıştır. Bunu temelde üç sebebe bağlamak mümkündür. İlki kamu yararı öncelikli planlamanın uzun erimli hedefleri ile sermayenin kısa erimli çıkarlarının çelişmesi sonucu bazı kalkınma amaçlı projelerin planlara adeta tepeden inmişçesine ‘kondurulması’dır. İkinci bir etmen, hemen her ölçekteki planın uzun bir süre kapsamlı ve güncel yerbilimsel verilere dayanmadan üretilmiş olması ve günümüzde bu planların planlara esas jeolojik- jeoteknik etütler doğrultusunda gözden geçirilmesi sürecinin oldukça yavaş ilerlemesi ve son olarak afet duyarlı planlar üretilse bile ülkemizde oldukça fazla olan plan dışı yapılaşmalarıdır.

2000’li yılların başında Türkiye’deki konutların sadece %33’ünün imar mevzuatına uygun olduğu ortaya koymuştur. Yani, ülkedeki konut stoğunun %67’sine ek olarak mevzuata uygun olan kesimde ise; planlama çalışmalarının bir kısmının yerbilimsel verilere dayandırılmadan yapıldığı düşünülürse ülkedeki konut stoğunun çok yüksek bir oranının afet riski taşıdığı görülmektedir.

Ülkemizdeki afet yönetiminin uzun yıllar afet sonrası yara sarmaya yönelik ilerlediği görülmektedir. Oysa ki afet yönetiminde, henüz afet olmadan risk yönetimine uygun planlama esas olmalıdır. Her dokuz ayda bir hasar yapıcı deprem, yılda ortalama 25 önemli su baskını ve 50 heyelan olayı meydana ülkemizde bu yöndeki yasal ve yapısal değişimler ancak 1999 depremi ile çok büyük kayıplar verilmesinden sonra gelişmeye başlamıştır.

Özellikle 2008 yılında çıkarılan genelge, afet riskinin en üst ölçekli planlardan itibaren değerlendirilmesi ve planlamaya aktarılması açısından en büyük gelişmelerden biri olmuştur. Ancak, her bir ölçeğin göstereceği ayrıntı seviyesine göre yapılacak jeolojik- jeoteknik etüt türünü belirleyen genelgenin, etüt ve rapor türü için seçenek koyarken 30.000 nüfus gibi niceliksel bir eşik koyması ülkemizde hala bütünsel bir afet duyarlı planlama yaklaşımı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Nüfusu bu eşığın altında olup birinci derecede deprem bölgesinde bulunan; ancak gene de gelişmeye devam eden birçok yerleşim bulunmaktadır.

Jeolojik-Jeoteknik Etüt esaslarını belirleyen genelge ile yerleşime uygun alanlar tanımı yapılırken “deprem koşulları hariç” koşulu eklenmiştir. Ülke topraklarının %90’ının deprem riski altında olduğu düşünüldüğünde, deprem riskinin planlama çalışmalarında kullanılan yerbilimsel verilerin en başında gelmesi gerekmektedir.

Yapılan bu çalışma, yerbilimsel veriler ile planlama arasındaki ilişkinin kurumsal, yasal ve teorik düzeyde oldukça ayrıntılı ve başarılı kurulmasına rağmen, uygulamada başarılı sonuçlar elde edilemediğini ortaya çıkarmıştır. Bu ilişkinin güçlendirilmesi için, öncelikle planlama sisteminde plan hiyerarşisinin tam uygulanabilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Daha sonra ise; her bir ölçekte yerbilimsel veriler ve analizlerin ışığında planların bu konudaki yaptırım gücü artırılmalıdır. Bunun için,

- Mevcut kentsel dokunun afete duyarlılığının değerlendirilmesi, gerekli noktalarda iyileştirmelerin yapılması, iyileştirme yapılamayacak alanlarda ise yerleşimin daha risksiz bir bölgeye taşınmasının sağlanması
- Yerleşime yeni açılacak alanlarda özellikle kamu kullanımına dayalı arazilerin risksiz ya da mümkün olan en az riskli alanlara yerleştirilmesi
- arazi kullanım ve yapı yoğunluklarının toprak ve arazi yapısına uygun yerleştirilmesi
- yeterli açık alanların bırakılması
- yüksek risk taşıyan bölgelere aşırı nüfus, dolayısıyla yapı yığılmasını önlemek için kademeli bir yerleşme sistemi kurulmalı
- yol genişliklerinin acil durumlarda servis verebilecek yeterlilikte olması, ulaşım planlarında alternatif yol ağlarının desteklenmesi,
- altyapıların zemin özelliklerine uygun tasarlanması gibi temel önlemler mutlaka sağlanmalıdır.

Bunun için de sadece yerleşime uygunluğun görülmesi değil, afet odaklı olarak yapılan her bir yerbilimsel etüdün plancılar tarafından okunarak plan kararlarına aktarılabilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sadece bina yapım aşamasında tek-

nolojinin ve bütçenin el verdiğince önlemler alınacak ve gene tam anlamıyla afet dirençli yerleşmeler oluşturulamayacaktır. Bu noktada, etüt rapor formatlarının jeolojik yapı ve önlemleri üst ölçekli planlamadan bina yapımında alınacak önlemlere kadar inceliyor olması büyük avantajdır. Ancak bu durum, konuyla ilgili üç meslek alanından her birinin kendi meslek alanı içerisinde çözüm üretmesine dönüşmemeli, bu meslek alanları her aşamada birlikte çözüm üretmeye çalışmalıdır. Aksi halde gelişmişlik mühendislik seviyesi ile her türlü zeminel sorunun çözülebileceği düşünülerek afet riskli alanlarının tamamen yapılaşması riski ile karşılaşılabilir.

KAYNAKÇA

AFAD. (tarih yok). *Belgeler*. Ekim 11, 2015 tarihinde T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı: <http://www.deprem.gov.tr/tr/depremdokumanlari?map=1> adresinden alındı

Afet İşleri Genel Müdürlüğü. (2006). *Yerbilimsel Verilerin Planlamaya Entegrasyonu 2. Aşama Raporu ve El Kitabı*. Türkiye Cumhuriyeti Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü.

Afetlere Hazırlık ve Kentsel Risk Yönetimi Komisyonu. (2009). *Kentleşme Şurası-Afetlere Hazırlık ve Kentsel Risk Yönetimi Komisyon Raporu*. Ankara : T.C.Bayındırlık ve İskan Bakanlığı .

ARIK, F., KURT, H., & ÇÖMLEKÇİLER, F. (2011). Kent Planlamasında Jeolojinin Önemi ve Konya Örneği. *1.Konya Kent Sempozyumu* (s. 191-203). Konya: TMMOB.

ÇELİKBİLEK, A. (2013). Fiziksel Planlama ile Yaratılan Su Tüketimi, İzmir Örneği. *3rd International Bursa Water Congress and Exhibiton*, (s. 834-846). Bursa .

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 1963, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI,1979,Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 1984, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 1989, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 1995, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 2000, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 2006, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, 2013, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayını, Ankara

Doğal Afet Nedir ve Afetlerin Özellikleri. (tarih yok). Ekim 10, 2015 tarihinde T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi: <http://www.icisleriafad.gov.tr/dogal-afet-nedir-ve-afetlerin-zellikleri> adresinden alındı

DURGUN, E. (2007). Afete Duyarlı Planlama Yaklaşımı ve Yerbilimsel Verilerin Plana Entegrasyonu. *TMMOB Jeoloji Mühendisliği Odası Haber Bülteni*(3), 63-68.

GEDİKLİ, B. (2001). Adapazarı'nda, Doğu Marmara Depreminin Sonuçlarının, Kentleşme ve Planlama Süreçleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Planlama*(3), 54-64.

İBB DEPREM RİSK YÖNETİMİ VE KENTSEL İYİLEŞTİRME DAİRE BAŞKANLIĞI. (2007). *İstanbul Mikrobölgeleme Projesi Arupa Yakası*. İstanbul.

İSMEP. (2009). *Afet Zararlarını Azaltmaya Yönelik Şehir Planlama ve Yapılaşma*. İstanbul: İSMEP.

KANLI, B., & ÜNAL, Y. (2004). Üst Düzey Planlama Sistemi ve Afet Yönetimi İlişkileri. *Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 3(1), 103-112.

KESKİNOK, Ç. (2001). 17 Ağustos Depremi, Kentleşme ve Planlama Sorunları Üzerine Düşünceler. *Planlama*, 3, 33-39.

KİPER, P. (2001). Doğal Afet Planlama İlişkisi. *Planlama*(3), 4-15.

OĞUZ, S. (1999, Aralık 7). *Tüpraş'ı Yakan Fay*. Ekim 5, 2015 tarihinde Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/07/t/haber/hab00.html> adresinden alındı

(2014). *Onuncu Kalkınma Planı Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyon Raporu*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.

PAMPAL, S., & ÖZMEN, B. (2007). *Türkiye'nin Deprem Gerçeği : Deprem Bölgeleri Haritaları Ve Deprem Yönetmeliklerinin Tarihsel Gelişimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Deprem Araştırma ve Uygulama Merkezi.

ŞENGEZER, B., & KANSU, H. (1999). Afet Zararlarını Azaltmak Amacına Yönelik Olarak İmar Mevzuatının İncelenmesi ve Kurumsal Yapının Düzeltilmesine İlişkin Bir Model Önerisi. 2-10.

TMMOB Şehir Plancıları Odası. (2007). Doğal Afetler ve Kent Planlama Yer Bilimleri İlişkisi. *TMMOB Jeoloji Mühendisliği Odası Haber Bülteni*(3), 53-62.

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası. (2015, Ağustos 12). *Tarım Arazisi Üzerinde OSB Kurulamaz!* Ekim 10, 2015 tarihinde TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası: http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/758046bc2509d67_ek.pdf?tipi=28&turu=H&sube=0 adresinden alındı

TUROĞLU, H. (2011). İstanbul'da Meydana Gelen Sel ve Taşkınlar. *Fiziki Coğrafya Araştırmaları; Sistemik ve Bölgesel*(5), 411-430.

TÜRKOĞLU, H. (2009). *Afet Dirençli Şehir Planlama ve Yapılaşm*. İstanbul: İSMEP.

UZUNÇIBUK, L. (2009). Doğal Afetlerin Kentsel ve Bölgesel Planlamada Yeri. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 2(101), 18-27.

YILMAZ, Ö. (2009, Ekim 10). *Adım Adım Felakete* . Ekim 10, 2015 tarihinde Milliyet: <http://www.milliyet.com.tr/Guncel/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=24&ArticleID=1137877&Date=11.09.2009&b=Adim> adresinden alındı

GÖZ ARDI EDİLEN AFET GÜNDELİK AFET

Araş. Gör. **Beyza KARADENİZ**

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **Meltem DURAN**

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Bu bildiri bir ev inşaatında dört ay önce meydana gelen, Trabzon kenti Akyazı semtinde istinat duvarının çökmesinin tetiklediği toprak kaymasının yarattığı mesleki endişe üzerine hazırlanmıştır. Bu olay bir afet olarak tanımlanmamış ve kısa süre içerisinde kentin gündeminden kalkmıştır.

Farklı ölçeklerdeki kentsel projeler önemli ekonomik faaliyetlerdendir. Kamu iş-tirakları ve destekler yardımıyla son yıllarda pek çok alanda inşaat hareketlilikleri süregelmektedir. Başka deyişle kentsel dinamiklerin başında gelen küreselleşme, kent merkezleri ve gelişme alanlarının gündelik yaşamlarını, mekanın üretim biçimi ve hızını hissedilebilir bir biçimde etkilemektedir. Bu baskı ve hızın gerektirdiği koordinasyon ve altyapıyı barındırmayan kentlerde bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda yeni gelişen konut alanlarında inşaat faaliyetlerinin plansız ve aşırı hızla seyir etmesi sebebiyle oluşturulan kentsel çevreler şantiye alanına dönmekte ve insanlar bu çevrelerde yaşamak zorunda bırakılmaktadır.

Bu bildiri kapsamında özellikle konut alanlarında meydana gelen yapılaşma sürecindeki denetim mekanizmalarının neden olduğu ve bu kapsamında gündelik afet olarak tanımlanan olaylara dikkat çekmek ve halkın bu olaylar hakkındaki farkındalık düzeyleri, bu olaylara verdikleri tepkiler ve süreçten beklentilerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

2. Literatür

Dünyanın varoluşundan itibaren afetler vardır ve afetler tarih boyunca tüm çevreleri etkilemektedir. Meydana gelen olayların yarısından fazlası kısa zamanda unutulmakta olup kayıt dışı, farkına varılmayan veya önemsenmeyen gündelik yaşam içinde birçok afet yaşanmaktadır. Afet, en genel tanımıyla, insanlar ve ülkeler için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurarak veya kesintiye uğratarak, toplulukları olumsuz etkileyen ve yerel imkanlarla baş edilemeyen her türlü doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır (United Nations, Department of Humanitarian Affairs. 1992 Internationally Agreed Glossary of Basic Terms Related to Disaster Management. (DNA/93/36). Başka bir deyişle, afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçlardır.

Afetler genelde doğal ve doğal olmayan/insan kaynaklı afetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal afetler; jeolojik kökenli olanlar, genel olarak dünyanın jeolojik yapısından kaynaklanan depremler, heyelanlar, kaya düşmeleri, volkan patlamaları gibi afetlerdir. Meteorolojik kökenli; atmosfer olayları sonucunda meydana gelen su baskınları, kuraklık, fırtına, çığ düşmesi, küresel ısınma ve çölleşme gibi afetlerdir.

İnsan kaynaklı afetler, literatürde doğal olmayan afetler ya da insan kaynaklı afetleri olarak geçmektedir. İnsan kaynaklı afetler, sosyal ve doğal yapıyı tahrip eden, toplumda büyük çapta yaralanmalara ve ölümlere neden olan afetlerdir. Savaşlar ve onların yol açtığı göçler, kıtlık olayları, uçak kazaları, bireysel saldırılar, büyük çaptaki motorlu araç kazaları, savaş, terörizm, yangınlar, kimyasal kazalar, sabotajlar, bina yıkılmaları olaylar bu tip afetlere örnektir.

Kentleşme oranının %70 'e ulaştığı ülkemizde kentler afet bakımından yüksek oranda risk taşıyan yerlerdir Kentsel risk, bir kentte doğal afetlerin yanında, kentin genel yerleşme düzeni, kentsel doku, kullanım alanları, var olan yapılaşma, ulaşım sistemi ve alt yapılar, planlama ve yönetim zafiyetleri vb. nedenlerle oluşabilecek olası kayıp ve zararların tamamıdır.

Kentlerin, potansiyel kırılganlığı risk büyüklüğünü artırmaktadır. Bahsi geçen doğal ve yapay olayların, hızlandırılmış yapılaşma, plansız ve denetimsiz kentsel alanlarda meydana gelmesi sonucunda can ve mal kaybı meydana gelmekte, alanların işlevsel özellikleri ve yoğunluklarına göre başka sorunlara neden olmaktadır. Kentli bireyler, günümüz kentlerinde bu ve benzer olaylarla hemen her gün, herhangi bir yerde ve zaman diliminde karşılaşmakta ve yaşamlarını bu şekilde devam ettirmektedirler.

Bildiri kapsamında il yönetiminde afet kararı alınmamış, şiddeti ve etkisi itibari ile afet kategorisine girmeyen ve kısa süre içerisinde gündemden kalkan unutulmuş ya

da unutturulan olaylar gündelik afetler olarak tanımlanmıştır. Kentlerde meydana gelen afetler genellikle düzensiz ve plansız yapılaşmalar, planlı alanlardaki denetimsizlikler, mühendislik tekniğindeki eksiklikler, vb. çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Gündelik afetler yerleşmelerin her bölgesinde ve her an karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin yolda beton kalıntısına takılıp düşebilir, kendimizi yol kotunun altında kalan rögar çukurlarının içinde bulabilir ya da yağmur nedeniyle sığındığımız bir alışveriş merkezinin tavanının çökmesiyle insan kaynaklı bir afete maruz kalabiliriz. Bugün tesadüfen bir insanın yaralanması yarın benzer bir olayda can kaybı ile sonuçlanmakta veya olayın etkisi kısa vadede yıkıcı gibi görünmese de uzun vadede oldukça ciddi kayıplara neden olmaktadır.

2.1 Gündeliklik ‘Everydayness’ Kavramı

“Gündelik yaşam kavramının kendisinde belli bir belirsizlik göze çarpmaktadır. Her şeyden önce, gündelik yaşam nerededir? Çalışmada mı, yoksa serbest zamanda mı? Aile ve özel yaşamda mı, yoksa kültürün dışındaki ‘yaşamsal deneyim’ anlarında mı? Bu sorulara verilebilecek ilk yanıt şu olabilir: Gündelik yaşam, bu üç alanın ya da görüngünün tümünde birden gelişir ve tümü tarafından içerilmiştir. Bu üç farklı alanın bütünlüğü içinde vardır ve somut bireyi belirleyen de budur” (Lefebvre, 1958: 40).

Gündelik kavramı bu bildiride afet ile ilişkilendirilip, afet olarak değerlendirilmeyen ancak uzun vadede afet benzeri kayıplar yaşatan olayların ayırıcısına varılması amacıyla kullanılmıştır. Gündelik (İngilizce karşılığı: everyday) kavramı gündelikliğin tanımlanmasını gerektirir. Gündeliklik her yerde her an bireylece yaşanan ve bireylece içselleştirilmiş ya da kanıksanmış felsefi olmayan her şeydir. Gündelik olan moderndir ve tarihselliği barındırmaz. Bireyin günlük rutininde yaşadığı, soluduğu olaylar bütünüdür.

Lefebvre Modern Dünyada Gündelik Hayat eserinde bireyciliği, parçalanmayı, mekansallığı, anlamsızlığı modernliğin olumlu ve olumsuz sonuçları olarak sıralarken bu sonuçların gündelikliğe işaret ettiğini söyler. Gündelik oluşu ise modern yaşamın sıraladığı bu hususiyetlerinin içselleştirilmesi olarak tarif eder (Lefebvre 2007, 50-51). Simmel’e göre aşırı değişimin ve hareketliliğin yaşandığı kentte, para ve pazar ekonomisinin insanın iç dünyasına uzanacak kadar yayılma alanı bulduğunu; bunun insanda ve insan ilişkilerindeki en büyük etkisinin ise mesafelilik, soğukluk ve özellikle kayıtsızlık olduğunu söyler. Bu bildiride gündelik kavramı tarihsellikten uzak tekrarlanan modern hayatın ritminde sayan ve karşısında kayıtsız kalınan olaylar bütünü temsil etmektedir. Örneğin, çalışma saatlerinin 8-5 olması, yayaların kaldırımları kullanırken araçların yolu kullanmalar, hafta sonunun tatil oluşu, 24 saat elektrik hizmeti olması, internet erişiminin sınırsız oluşu,

vb. gibi olağanlaştırılmış olaylardır. Bu gündelik olaylar öylesine içselleştirilir ki varlıklarının sonsuza dek devam edeceği kanıksanmıştır.

2.2. Gündelik Afet

Bildiri kapsamında kullanılan gündelik afet ifadesi mevcut durumda afet olarak tanımlanmayan, kısa süre içerisinde gündemden kalkan unutulmuş ya da unutturulan olayların tamamı olarak tanımlanmıştır. Bu olaylar il yönetimince afet kararı alınmamış, şiddeti sebebi ve etkisi itibari ile afet kategorisinde değerlendirilmezler. Gündelik afetler, yerleşmelerin her bölgesinde, yeni yapılaşmakta ya da önceden yapılaşmış olan, eşik zorlamalarının olduğu ve planlama yazınında eşik niteliği teşkil eden inşaat alanlarında, bir okul bahçesinde veya yol kenarında meydana gelebilmektedir. Yapının cephesinden kopan bir sıva parçası, kaldırım döşemelerindeki boşluklara dolan suyla ıslanmak gibi modern bireyin kanıksanacak düzeyde maruz kaldığı bu olayların hepsi bu bildiriye gündelik afet olarak değerlendirilmiştir.

Gündeliklik ve afet kavramlarının bir arada kullanılmasının nedeni gündelikliğin özünde barınan kanıksanma ve maruz kalınan, yaşanan ve yaşatılan bu her gün afetlerinin irdelenip planlama alanında tartışılmaya açılmasıdır.

Planlama yazınında yönetmeliklerde genel olarak afet kavramı ile açıklanan olayların afet kategorisine alınması, kentlerde yetkili otoriteler (vali, il yönetimi) tarafından karar alınması esasına dayalıdır; bir olay ancak bu koşul ile afet kategorisinde değerlendirilir.

Ülkemizde yerel yönetimlerce yapıların inşasından yapının tamamlanması sürecinde bir takım sorumluluklar ve yetkili kurum kuruluş ve bireyler aktif olarak rol oynar. Bunlardan ilk ve belki de en önemlisi yerel yönetim organı olan belediyelerdir. Bu bildiriye konu olan iki olayda da yerel yönetimlerin ihmali ve takipsizliği vardır.

‘Bu bildiriye kullanılan gündelik afet kavramı, sosyal ve/veya ekonomik açıdan dezavantajlı grupların gündelik olarak yaşadıkları altyapı yetersizliği, hijyen eksikliği buna bağlı salgınlar, ısınma, barınma, iklimsel olaylardan korunma, güvenlik gibi temel insani gereksinimlerin karşılanmaması durumu sonucu maruz kaldıkları gündelik afet (everyday disasters) kavramından bağımsız düşünülmelidir.’

3. Yöntem

Bu çalışmada örnek-olay yöntemi olarak kullanılmıştır. Örnek olay pek çok sosyal bilimlerde ortamında eleştiriler görsen de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır

(Erkan,2015:246). Örnek-olay bir araştırma yöntemi olarak neden ve nasıl sorularına cevap veren, davranışa dayalı olayların çözümlenmesinde sınırlandırmayı ve güncel olayların araştırılmasını mümkün kılar (Yin, 2003:3). Bu örnek-olay araştırmasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu olayların seçiminde 2015 yılı içerisinde gerçekleşmeleri ve ulusal ve yerli basında yer almış olmaları kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

Strateji	Araştırma Sorusu Şekli	Davranışların Kontrolünü Gerektirme?	Güncel Olaylara Odaklanma
Deney	<u>nasıl.niçin?</u>	Evet	Evet
Anket	<u>kim.ne.nerede.kaç tane, ne kadar?</u>	Hayır	Evet
Arşiv Analizleri	<u>kim.ne.nerede.kaç tane, ne kadar?</u>	Hayır	Evet/Hayır
Tarih	<u>nasıl, neden?</u>	Hayır	Hayır
Örnek-Olay	<u>nasıl, neden?</u>	Hayır	Evet

Tablo 1: Farklı araştırma stratejileri için ilişkili durumlar (Yin,2003:5).

Yin, örnek-olay yöntemini bir dizi çağdaş olaya yönelik nasıl ve neden sorularının sorulduğu ve araştırmacının olaylar üzerinde çok az ya da hiçbir kontrolünün olmadığı durumlarda kullanılan bir yöntem olduğunu söyler (Yin, 2003:5). Bu örnek-olaylar üzerinden yapılan araştırmada, gündelik afetlere nasıl bakıldığı, bu afetlere nasıl tepki verdikleri ve süreçten beklentileri saptanmaya çalışılmıştır (Tablo 1).

Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon ilinde son altı ayda meydana gelen iki olay yeri ve yakın çevresinde yaşayan insanlarla yapılan görüşmelerin yanı sıra bu süreçleri yöneten yerel ve merkezi bürokratlar ve kamu adına denetleyen meslek odası temsilcileri ve akademisyenler ile yarı biçimlendirilmiş görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma kullanılan yöntem itibari ile belli kısıt ve güçlü yönler barındırmaktadır. Hedef odaklı (örnek olaylara odaklanması) ve sezgisel (günlük algılardan çıkarım yapmayı sağlar) olması bakımından güçlü yönleri ve kurguda yetersiz kalan sorular nedeni ile önyargılı davranılması, cevapların bu yönde olması, doğru yönlendirmenin yapılmaması nedeni ile oluşan belirsizlikler ve görüşmenin yapıldığı kişinin araştırmacının istediğini düşündüğü yönde cevaplar vermesi gibi kısıtları vardır. Bu bildiride bütün bu kısıtlar göz önünde bulundurulmuş ve bulgular aktarılırken detaylı biçimde yer verilmiştir.

Bu bildiri derinlemesine (intensive) bir araştırmadır; bu bağlamda hazırlanan sorular, ilişkiler, çalışma grubu türü, üretilen olay tipleri, method ve kısıtlar tablosu dikkate alınmıştır (Sayer (2003:243). Araştırma anlatı tekniği ile sunulmuştur.

4. Örnek-Olay

Bu bildiri alan araştırması yapılmış, tüm ülke özellikle yağış rejiminde genelinde sel ve heyelan gibi afetlerin en yoğun yaşandığı ve yoğun kentleşmenin görüldüğü Trabzon ili çalışılmıştır. Son 6 ayda gündelik afet olarak nitelendirilebilecek onlarca olay yaşanmıştır. Örnek olaylardan birincisi 10.04.2015 cuma günü meydana gelen bir sitenin istinat duvarının çökmesi ve ikincisi 16.03.2015 pazartesi günü yine bir istinat duvarının çökmesi sonucu toprak kaymasının çevre yolunu 6 ay süre ile kapanmasına sebebiyet veren gündelik afetlerdir.

2. Olay gerçekleştiği yer bakımından 1. Olaydan daha büyük bir kitleyi etkilemiştir.1. Olayda aktörler iki farklı gruptan seçilmiştir. Olay yeri sakinleri afetten doğrudan etkilenenler ve aynı çevrede yaşamaları sebebi ile dolaylı olarak etkilenen kesimlerle görüşmeler yapılmıştır. 2. Olayda yerleşim yeri merkezindeki halk ve güzergâh kullanıcıları ile görüşülmüştür.

5. Olayların Yeri

5.1. Çukurçayır (Şehr-i Kristal Sitesi)

Bu çalışmada, Çukurçayır mahallesinde yaşanan olay sonucu sitenin istinat duvarı çökmüş ve 1. Ve 2. Kat sakinleri ve site bahçesi hasar görmüştür. Şekil 1 de inşaat halinde görülen sitenin getirdiği ek yükün neden olduğu bu olayda duvar yapılmadan önce bu olası yüklerin hesaplanmamış olması ve duvarın gerektiği standartlarda inşa edilmemiş olması ve bu afetin asıl nedenidir.

Şekil 1: OLAY 1 sonrası ve onarım sonucundaki durumu (Kaynak: Beyza Karadeniz)

Şekil 2: Site planı ve duvar (kaynak: URL6)

5.2. Akyazı

Trabzon Akyazı Spor Kompleksi dolgu alanına bakan yamaçta bu insan eliyle oluşturulmuş parseldeki yapının istinat duvarı üzerindeki binanın ve dolgu malzemesinin yükünü taşıyamaması sonucu yıkılmış ve Karadeniz Sahil Yolunu kullanılamaz hale getirmiştir. Olay 16.03.2015 pazartesi günü gerçekleşmiştir ve bu olay 6 ay süre ile bölgesel nitelikli bu yolun

kapanmasına sebebiyet vermiştir. Üniversite sınavından 1 gün sonra gerçekleşen bu olay sınav günü ve saatinde gerçekleşmiş olması durumunda gerçek bir afete dönüşebilecek bir olay olduğu hatırlamak gerekir.

Şekil 3: OLAY 2 sonrası ve sahil yolu (Kaynak: Beyza Karadeniz)

6. Bulgular ve İrdeleme

Bu çalışmanın amacı gündelik afetlerin aktör merkezli (toplum, birey, uzman, otorite) bir analizini ortaya koymaktır. Bu bağlamda afete maruz kalan ve afetten et-

kilenen daha geniş çevredeki kentliler afetle ilgili yetki ve sorumluluğu bulunan otoriteler, ülkemizde olduğu gibi her biri afet uzmanı olan vatandaşlar, afet konusunda çalışma yapan akademisyenler ve meslek odalarının görüş ve beklentileri alınmıştır. Bu çalışmayla afete karşı bakış açıları, gösterdikleri tepkiler - etkilenme biçimleri ve süreçten beklentileri saptanmaya çalışılmıştır.

Halk ile yapılan görüşmeler

Halka yöneltilen yarı biçimlendirilmiş görüşme soruları sırası ile şöyledir;

- 1) Afet denildiğinde yakın zamanda yakın çevrenizde yaşadığınız bir olay varsa söylemişsiniz?
- 2) Duvar yıkılması, toprak kayması gibi yapıları çevrelerde meydana gelen insan kaynaklı hasarlardan haberdar mısınız?
- 3) Bu tür olayları afet olarak değerlendiriyor musunuz?
- 4) Olay sırasında ve sonrasında ne hissettiniz/ ne yaptınız ?
- 5) Olay sonrasında kim ne yaptı?
- 6) Sizce bu olayların sorumluları kim? Kazanan/ kaybeden var mı?
- 7) Sizce bu olaylar kim/ne tarafından çözülmeli?
- 8) Bu olaylar ile nereye gidiyoruz?

Halk ile yapılan görüşmeler 4 ayrı yerde gruplanmıştır. Bulguların analizinde ilk 3 soru ile bireylerin afete bakış açıları / farkındalıkları ortaya konulmuştur. 4. ve 5. Sorularla olay karşısında gösterdikleri tepki ve etkilenme biçimleri ve 6., 7. ve 8. sorularla ise bu süreçten beklentileri saptanmıştır.

Bulguların irdelenmesi sorgulamalar doğrultusunda (afete bakış açıları, gösterilen tepkiler ve etkilenme biçimleri, süreçten beklentileri) yapılmış ve verilen cevaplar bu gruplama gözetilerek aktarılmıştır.

Bu doğrultuda yapılan incelemelerde aşağıdaki bulgular elde edilmiştir. Görüşmeler yapıldıkları yer bağlamında kategorize edilmiş ve bulgular tablo haline getirilerek (Tablo 2) OLAY ve görüşülen yer bağlamında irdelenmiştir.

Sorgulamalar	OLAY 1		OLAY 2		
	Olay 1.1	Olay 1.2	Olay 2.1	Olay 2.2	
Afete Bakış Açılımları	1	Sel felaketi, Küçük afet, Usta hatası,OLAY 1, burası, Doğal Afet,	Deprem,sel,toprak kayması, Olay, şofben patlaması,	doğal afetler, sel taşkınları, dar sokaklar, altyapı,atık yönetimi, doğadaki canlıların hasar görmesi	Doğal afetler,sel, dere taşkın, deprem,su baskını, toprak kayması
	2	Evet	Evet	evet	Evet, Hayır
	3	Evet,Hayır	Evet,Hayır	evet, hayır	Evet, Hayır
İstediikleri Tepkiler ve Etkilenme biçimleri	4	Deprem oluyor zannettik,maddi kayıp, duygulanıyor insan, ürkütücü, korku,endişe, kaçtık, duvarı gördüğümüzde çok da endişelenmedik	Tedirgin, Hergün her an tedirgin, Yağmur yağdığıında tedirgin, endişeli,allah tarafından olmuş, tedirgin değilim,mutsuz,	sineye çektik, endişe, merak,örgütlenme yok	Güvensiz, Korku, Hasar, Tepkili, Tedirgin,Hayal kırıklığı,Tepkisiz, Etkilenmedik, Tarafsız,
	5	Yetkililer,müteahhit firma geldi, dava açıldı, bina sahibi, polis,jandarma	Belediye, Yetkililer, Devlet	Karayolları, Müteahhit, mal sahibi, belediye	Hiçbir şey yapamayız ki, Ne yapabiliriz ki, Gazetede yazı yazdım, oda, kurum, halk,müdehale edilmedi, geç medehale eddi, müteahhit,
Süreçten Beklentileri	6	Şantiye şefi, müteahhit, mal sahibi, belediye, fen işleri, denetim yok, yapı kontrolörü, site yönetimi,bilemem,	Beledejiye,müteahhit,görmemezlikten gelenler, Mimarlar Odası, denetleme organları, kontrolör,devlet,halk,rant	eski belediye yönetimi, şahıs, vatandaş zarar etti, siyasiler, insanları kontroler	Belediye, millet vekili, belediye başkanı, müteahhit, rant peşinde koşan belediye, mal sahibi,eski belediye yapan da yaptırın da, karayolları,minibüsüşü esnaf, halk madur oldu,kullanıcılar madur oldu
	7	çalma çırpma yapılmısin, vatandaş,müteahhit, belediye, mühendisler,kontrolör, yapı denetimi	Belediye,Mühendisler, Kurumlar, Devlet, Halk, Mal Sahipleri,	belediye, denetim mekanizması, devlet, duyarlılık şart	Belediye, odalar, kurumlar, halk, idari yetkiyi elinde bulunduranların, adil yöneticiler, rant peşinde koşmayan yöneticiler, devlet, karayolları, insanlar elini taşın altına koymalı
	8	iyi, karamsar, kötü, umutsuz	karamsar, umutlu, çocuklar için umutsuz, aynen devam	umutlular, gelişim için yıkım şart,	iyi, kötü, çok kötü,umutsuz, koyun gibi yaşıyoruz,kötü, organize çalışma olursa umut var, kolay umutluyor, hakettğimiz biçimde yönetiliyoruz.

Tablo 2: Olay İncelemelerinde halk ile yapılan görüşmelerin sonuç tablosu

(Olay1: Çukurçayır'daki duvarın yıkılması Olay 2: Akyazı'daki duvarın OLAY: Herhangi bir duvarın yıkılması)

Çukurçayır Olay yeri sakinleri (afetten doğrudan etkilenenler aktörler) ile yapılan görüşmelerin sonuçları

Çukurçayır mahallesinde Olayın gerçekleştiği Şehr-i Kristal sitesinde 15 kişi ile görüşülmüştür. Bu aktörlerden 2'si ile derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Şekil 4: OLAY 1 Yeri ve Görüşme yapılan pazar yeri

Bireylerden afet tanımı yapmaları istendiğinde, daha çok doğal afetleri (sel, deprem, çığ vb.) örnek olarak verirlerken, kendi çevrelerinde meydana gelen insan kaynaklı bu gündelik afetlerden etkilenme biçimlerini aktarırken doğal afetten etkilenme biçimleriyle benzerlik gösteren ifadeler kullanmışlardır. Örneğin; yaşadıkları bu olaydan etkilenme biçimleri sorulduğunda ‘deprem oldu zannettik’ ya da ‘bütün bina sarsıldı’, ‘afet yaşadık’ gibi söylemler kullanmışlardır.

Önemli olarak bitişinde bulunan çocuk oyun alanının yerinden söküldüğünü fakat ilgili müteahhit firmalar tarafından duvarın güçlendirilmesi ve onarımı ile ilgili durumu engelleyici önlemler alınmadığını belirtmişlerdir. İstinat duvarının bulunduğu yere çökmesi ve olayın gece gerçekleşmesinin can kaybına sebebiyet vermediği ve bu sebeple çok şanslı olduklarını ifade etmişlerdir.

Derinlemesine görüşme yapılan bireylerin değerlendirmesinde olay öncesinde önlem alınması için site sakinleri olarak yeterli çaba göstermediklerini ancak olay sırasında yetkili kurumlarla (jandarma, müteahhit firma) iletişime geçtiklerini belirtir. Özeleştirici yapan birey, sitenin ‘**ruhsatsız olmasına karşın siteye taşındıklarını**’ diğer site duvarlarında da aynı kentsel tehlikelerin bulunduğunu,

herhangi bir önlem alınmadığını ve yaşadıkları çevrede tedirgin hissettiklerini dile getirmişlerdir.

Görüşme yapılan kadın bireylerin çoğunluğu müdahalenin son derece yerinde olduğunu oturdukları sitenin aslında güvenli bir yer olduğunu belirterek aslında öncesinde dile getirdiği korku ve endişeli tavırlarının yerine korumacı ve sahiplenici bir tavır sergiledikleri saptanmıştır. Örneğin; duvarın oldukça sağlam ve eskiden olduğundan daha yüksek yapıldığını bu durumu güvenlik açısından yeterli bulduklarını yakın çevresindeki diğer yerlere göre site zeminlerinin daha sağlam olduğu duygusunu belirtmişlerdir. Olayın sorumlusu olarak da karşı taraftaki müteahhit firmayı suçlu bulduklarını ve ilgili firmanın olay öncesinde önlem almak için talepte bulunduğunu fakat karşı firmanın kabul etmediğini ifade etmişlerdir.

Bireylerden bazıları bu alanlara çocuklarını mecburen gönderdiklerini bazıları ise hala endişe duydukları ve güvenmedikleri için göndermediklerini belirtmişlerdir.

Bu ve benzeri insan kaynaklı gündelik afetlerin asıl kaynağının yerel yönetimlerin zemin etütlerini tamamlamadan ruhsat vermesi ve yapı denetiminin yetersiz kalması olduğunu ve çözümün ancak devlet kanalıyla planlama aşamasında çözümlenmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Bireylerin büyük bir çoğunluğu gidişattan memnun olmadıklarını, karamsar, mutsuz ve umutsuz olduklarını dile getirirken bir kısmı da gerek korktukları ve çekindikleri için gerek de gerçekten durumdan memnun oldukları için gidişatın iyi olduğunu belirtmişlerdir.

OLAY 1.2. ÇKR Odak noktası pazar yerindeki yöre sakinleri ile yapılan görüşmeler

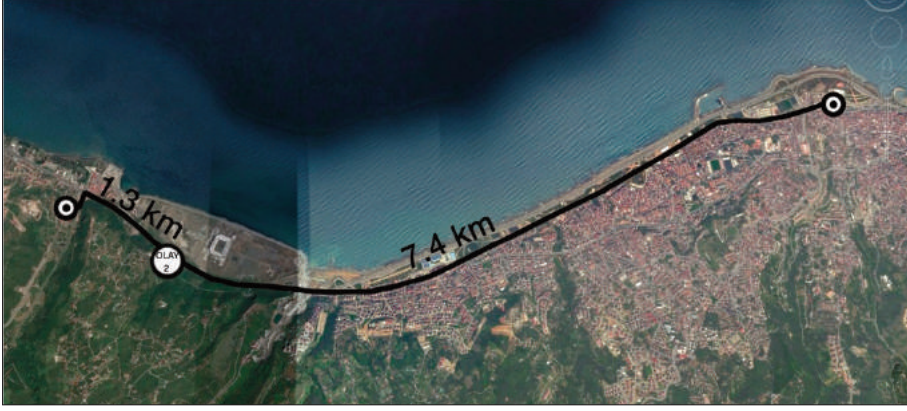
Çukurçayır mahallesinde ortak toplanma alanı olarak pazar yeri kabul edilmiş ve 5.10.2015 tarihinde 20 kişi ile yarı biçimlendirilmiş görüşme yapılmıştır. Yöre sakinlerinin afete bakış açılarını algılayabilmek amacıyla, bireylerin afet tanımı yapmaları istenmiş ve bireyler deprem, sel taşkını, heyelan gibi sonucunda can ve mal kaybı yaşanan büyük ölçekli doğal olayları afet olarak tanımlamışlardır. Bunun dışında yoğun (özellikle yüksek katlı yapılaşma) ve hızlandırılmış yapılaşma, yeşil alanların hızla azalması gibi olayların yaşadıkları çevreyi tehdit ettiğini ifade etmişlerdir. İstinat duvarı çökmesi gibi gündelik afetler sorulduğunda ise bunları afet olarak kabul etmediklerini bunun insan kaynaklı hatalardan kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Bireyler yakın çevrede yaşanan Olay 1 den habersizken daha güncel benzer bir gündelik afeti örnek olarak vermişlerdir. Gündelik hayat içerisinde bu tür olaylarla sık karşılaştıklarını bir binanın yanından geçerken siva dökülmesi ya da düşebilecek tuğlalardan, yolda yürürken kalan beton artıklarına takılıp düşmekten ya da istinat duvarının yanından geçerken her an düşebilecek kaya ve toprak parçalarından yaşadıkları tedirginlik ve korkuyu dile getirmişlerdir. (altı boş kalan bir döşemeden suyun fışkırmasından ya da altyapıların sistematik olmayışı nedeniyle yol seviyesinin altında kalan rögar çukurları...).

Yaşanan bu olaylardan devleti, belediyeleri, çevre ve şehircilik bakanlığını, yapı denetimi firmalarını, mühendis ve müteahhit firmalar ile halkı sorumlu tutmuşlardır. Çözümün de yine devletin, belediyelerin, çevre ve şehircilik bakanlığının elinde olduğunu ifade etmişlerdir. Süreçle ilgili olarak da karamsar bir tavır sergileyen denekler çocuklarına böyle bir çevre bırakacakları için üzgün olduklarını dile getirmişlerdir.

OLAY 2.1 AKZ Olay merkezi olarak kabul edilen Yıldızlı Mahallesi sakinleri ile yapılan görüşmeler

Yıldızlı mevki Olayın gerçekleştiği yerin yakın konumu ile bu olayın merkezi olarak kabul edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler mahallenin erkek bireylerinin toplanma mekanı olan çay ocağında ve civar esnafıyla yapılmıştır. Toplamda 10 kişi ile görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında yöntemde de belirtilen birbirinden etkilenme, bağımsız cevap verememe, olaydan sapma vb. çıkmazlarla karşılaşmıştır.

Şekil 5: OLAY 2 ve görüşme yapılan yerler Moloz dolmuş durakları ve Yıldızlı

Genel afet tanımlaması yapılması istenildiğinde yakın çevrelerinde yaşanan olaylar ve bunun yanında doğal afetler, sel taşkınları, dar sokaklar, altyapı, atık yönetimi, doğadaki canlıların hasar görmesi gibi örneklemelerde bulunmuşlardır. Branşlarının farklılık gösterdiği görüşme grubundaki bireylerin OLAY 2’i afet kategorisinde değerlendirmemişlerdir. Olay 2’yi afet bağlamında değerlendirmeleri istendiğinde ise bunun siyasi otoritelerin (eski belediye başkanı ve milletvekili) desteği ile yapılmış olduğunu çok üst düzeyde korumanın mevcut olduğunu bu nedenle herhangi bir doğal olayla bağdaştıramadıklarını belirtmişlerdir. Ancak insan kaynaklı olan bu olayın şiddetinin afetle ilişkilendirilemeyeceğini ‘sadece yol kapandı, kimse ölmedi, sadece şahıs zarar etti evi yıkıldı’ açıklamaları ile dile getirmişlerdir.

OLAY 2’ye gösterdikleri tepkiler incelendiğinde herhangi bir örgütlenmenin olmadığını sorumlu şahsın tanınan biri olması nedeni ile gerçek tepkiler veremedikleri ifadelerinden anlaşılmaktadır; ‘sineye çektik, merak ettik, seyirci kaldık’.

Yapılaşma süreci ve gündelik afetlerden beklentileri sorulduğunda grupta bir kutuplaşma gözlenmiştir. Bir grup sürecin farkında ve yapılan yapı kontrolörlüğü ve yerel yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmede aksaklıklara dikkat çekerken, diğer grup ‘gelişim için yıkım şart’ gibi ifadelerle aslında bu yaşanan gündelik afetlerin sürecin doğal bir parçası olduğuna işaret eder.

Bütün bu görüşmelerin sonucunda;

-hızlandırılmış bir yapılaşma gösteren yıldızlı mahallesinde görüşülen grup bu gündelik afete taraflı yaklaşmaktadır.

- kendilerinin de doğrudan etkilenme durumlarına istinaden mevcut yönetim ve planlama sürecinin yerine geçmişi ve eski yönetimini Olay 2’nin sorumlusu olarak görmüşlerdir.

Olay 2.2 AKZ Moloz dolmuş duraklarında güzergah kullanıcıları ve şoförler ile yapılan görüşmeler

Moloz dolmuş durakları konum olarak OLAY 2'ye 7.4 km uzaklıkta, Trabzon kentinin batı ile ulaşımının sağlandığı ana istasyondur. Moloz dolmuş duraklarında 3 dolmuş hattının gündelik kullanıcıları ile yarı biçimlendirilmiş ve bu dolmuş hatlarında çalışan şoförler ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Kullanıcıların afet tanımlarında diğer olay ve yıldızlı mevkiindeki sorgulamalara paralellik gösteren tanımlamalar olmuş ancak OLAY 2 hem kullanıcılar hem de şoförler, araştırmacı tarafından yönlendirildiğinde afet kategorisinde değerlendirmişlerdir. Şoförler gerekçe olarak 1 kişinin yaralandığını ancak bunun yanında bütün şoför esnafın 6 ay boyunca aylık ortalama 5000-7000 TL'lik maddi zararlarının olduğunu ve mağduriyetlerini dile getirmişlerdir. Görüşmelerde halkın olaylardan etkilenme biçimlerini '*güvensiz, korku, tepkili, hayal kırıklığı*' gibi duygularla ifade ederlerken, görüşmeden kaçınan esnafın bir kaçı görüşmeyi kabul eden esnaf ile konuşmalar esnasında araştırmacıların kimliklerini sorgulayıp '*tedirginlik*' içerisinde OLAY 2'nin sadece kentsel bir kaza ve olağan bir durum olduğunu kendilerini etkilemediğini dile getirmişlerdir.

Esnaf ve halkın genel olarak süreçten beklentileri ve olayın sorumluları hakkındaki sorgulamalarda; yerel yönetimlerin ve bir takım tüzel kişilerin sorumlu olduğunu (rant peşinde koşan belediye, mal sahibi, müteahhit), kaybedenlerin ise halk, esnaf ve özellikle güzergah kullanıcılarının olduğunu belirtmişlerdir.

Süreçten beklentilerinde ise tam bir ayrışma olmamakta, çoğunluğun olayın farkında ancak sürece seyirci kaldığı ve bu gündelik afetlerin olmasında kaderci bir yaklaşım sergiledikleri görülmektedir.

6.2 Uzman ve akademisyenlerle yapılan görüşmeler ;

Bildiri kapsamında 2 meslek odası mensubu ve 5 akademisyen ile görüşülmüştür. Meslek odalarıyla yapılan görüşmeler özet çıktıkları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır;

- Bu tip gündelik olayların afet kategorisinde ele alınması gerektiğini,
- Bir planlama ve yönetim sorunu olduğunu, belediyelerin ruhsat verme ve kontrolölük sürecinin daha ciddiye ele alınması gerektiği,
- bu tip olaylar insan kaynaklı olduğu için AFAD'ı dolaylı olarak ilgilendiriyor mevzuatta bu tip olaylar afet kapsamına alınmadığından kurumun yetkili olmadığını,

- Belediye ruhsat verirken hassasiyet göstermesi gerektiği,
- Durumların belediye tarafından yaptırılmış imar planları doğrultusunda yapıldığını, bina ruhsatının da aynı kurum tarafından verildiği ve bu durumların sadece Acil durum olduğunu
- Akyazı olayı özelinde Karayolu ve insanları etkilediği için tepkisiz kalınan bu olayların gündelik afetler olarak adlandırılabilceğini,
- Bu tip olaylara bakıldığında Ruhsat veren kurumların sorumluluğunda olan bu tip olayların önlenmesi için AFAD'ın değil Belediyenin ve Çevre ve Şehircilik il müdürlüğünün koordineli çalışması gerektiğini,
- Yapı izni ve imar planlarının, siyasi temsil gücü bulunan belediyelere bırakılmayacak kadar ciddi bir mesele olarak görülmesi gerektiğini,
- Belediyelerin imar planı yapma yetkilerinin sınırlandırılması ve plan tadilatlarının ciddi gerekçeler gösterilmeksizin yapılmaması gerektiğini,
- Yapı denetiminin her türlü aşamasının kontrol edilmesi gerektiğini ve kontrol eden meslek adamlarının niteliğinin de çok önemli olduğunu

belirtmişlerdir.

Şehir ve Bölge Planlama, inşaat mühendisliği, kamu yönetimi, mimarlık bölümlerinden 5 tane hoca ile yarı biçimlendirilmiş görüşme yapılmıştır.

- Afet olabilmesi için doğal kaynaklı (sel, deprem, çığ vb.) olaylar olduğunu,
- Gündelik Afetlerin İnsan kaynaklı, planlama ve yönetsel sorunlar olduklarını.
- Böyle özel topografyaya sahip ve iklimsel dezavantajları barındıran kentlerde yönetsel sürecin ve inşaat sürecinin hassasiyet ve büyük bir ciddiyet ile yapılması gerektiği, kontrollerin üst düzeyde tutulması ve caydırıcı mekanizmaların kullanılması gerekliliğine vurgu yapıp, bunların özünde sistem hataları olduğunu,
- Günümüz teknolojisi ve bilgi birikimi dahilinde alınan önlemlere rağmen önüne geçilemeyecek doğal yıkıcı etkisi olan olayların afet kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini,
- Birey ve siyasi organların ihmalleri sonucunda meydana gelen ve bildiri kapsamında tanımlanan gündelik afetlerin böyle bir kategoride değerlendirilmesinin mümkün olduğunu,
- Akademisyenlerin olayların sorumluları olarak merkezi yönetimi ve yansımalarının yerel yönetimler bağlamında imar mevzuatı ve ilgili diğer yasal yönetsel süreçler olduğunu,

ifade etmişlerdir.

7. Sonuç

Bu bildiri de, çalışma alanı olarak seçilen Trabzon ilinde son 6 ayda meydana gelen 2 olay yeri ve yakın çevresinde yaşayan insanlarla yapılan görüşmelerin yanı sıra bu süreçleri yöneten yerel ve merkezi bürokratlar ve kamu adına denetleyen meslek odası temsilcileri ve akademisyenler ile yarı biçimlendirilmiş görüşme tekniği uygulanmıştır.

Görüşmeler sonucunda;

- Gündelik afetler genel olarak afet kategorisinde değerlendirilmezken, doğrudan etkilenen bireylerle yapılan görüşmelerde Olay'ın afet olarak dile getirildiği gözlemlenmiştir.
- Bu durumu afet olarak görmelerine rağmen mülk sahiplerinin Olayın sorumluları ve süreçten beklentilerini dile getirirken korumacı bir tavır alarak yanıtladıkları gözlenmiştir.
- Olay ile doğrudan bağlantısı olmayan birey ve grupların olaya karşı tutumları ve süreçten beklentileri paralellik/benzerlik göstermektedir.
- Afet olarak görmedikleri ancak olayın şiddeti bakımından afetten etkilenmeye benzer tanımlamalarda buldukları gözlenmiştir.

Olayın etkisi olduğu yer ve zamandan bağımsız düşünmemek gerekir. Bu noktada yaşanan onlarca olayın nedeni insan kaynaklı ihmaller ve denetimsizliklerdir. Bu bildiri de şans eseri ya da rastlantısal olarak can kaybı yaşanmayan acil durum olarak müdahale edilen olayların kendisi afet olarak nitelendirilir ve bunların gündelikliği bu olayları gündelik afet yapar. Çoğunlukla tek bir parselde veya yapı bazında meydana gelen olayların oluşuna zemin hazırlayan sistemin kendisidir. Yine bu sistem bu olaylara ve mağdurlarına yine kendi yönetmeliklerine dayanarak yokmuş gibi davranmakta ve olayların gündelikliği onların meşrulaşması/olağanlaşması ile sonuçlanmaktadır.

Son olarak, gündelik afet kavramı sadece kaza veya münferit olay denemeyecek kadar önemli bir konudur ve meslek alanımızda tartışılması gereken ve bu çalışmayla yasa koyuculara yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Erkan, Gökhan H., (2015). ‘‘Allem Edip Kallem Edip Yapıyorlar’’ Kent araştırmalarında Güç Pratiklerini Bulgulamak, KBAM (Kentsel ev Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu) ‘Gayrimenkul Odaklı Büyümeden Üretime Dayalı Büyümeye Doğru’ Bildiri Kitabı. 246.

Harootunġan Harry (2006). Tarihin Huzursuzluğu -Modernlik, Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat Sorunu-, (Çev. Mehmet Evren Dinçer), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Heidegger Martin (1979). “Günlük İnsan ve “Onlar” Alanı”, Çağdaş Felsefe Akımları, (Çev. Akın Etan, Bedia Akarsu), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Horkheimer Max (2005). Akıl Tutulması, (Çev. Orhan Koçak), İstanbul: Metis Yayınları.

Yayınları.

Köse, Hüseyin. n.d. “Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat.” *İLETİŞİM Kuram ve Araştırma Dergisi*, 7–25.

Kundak, S., (2011). “Şehirler, Afetler ve İnsanlar”, İstanbul, <http://www.toprakisveren.org.tr/2011-92-sedakundak.pdf>.

Lefebvre, H (1998). Modern Dünyada Gündelik Hayat, Çev: Işın Gürbüz, İstanbul: Metis

Sayer, A. (2003) *Method in Social Science. A realistic approach*, Routledge; Taylor and Francis. 243

Yin, R.K. (2003) *Case Study Research. Design and Methods*. 3. Baskı. Applied Social Research Series; v. 5. SAGE Publications.

URL1: <http://www.mynet.com/haber/yasam/ev-insaatinda-istinat-duvari-coktu-sahil-yolu-kapandi-1750845-1>

URL2: <http://www.milliyet.com.tr/trabzon-da-heyelan-trabzon-yerelhaber-832892/>

URL3: <http://www.lazhaber53.com/haber/trabzondaki-heyelan-korkuttu/10862/>

URL4: <http://haberimhamsi.com/trabzonda-korkutan-heyelan/>

URL5: <http://www.haber61.net/trabzonda-heyelan-yol-ulasima-kapandi-225248h.htm>

URL6: <http://kantekingrup.com/proje-galeri.php?id=5&t=1>

URL7: <http://www.unisdr.org/>

ÖDÜL TÖRENİ - PANEL - FORUM 7 KASIM 2015

MÜDAHALE, MÜCADELE VE PLANLAMA

Oturum Başkanı: **Orhan SARIALTUN**

Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK
Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bölüm Başkanı

Melda ONUR
Gazeteci

Melis ALPHAN
Gazeteci

Ömer ŞAN
Derelerin Kardeşliği Platformu Sözcüsü

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ KENT PLANLAMA BASIN ÖDÜLLERİ

Orhan SARIALTUN- Haber ve yayınlar ile kent kültürüne ve kentlilik bilincine yaptıkları katkının yanı sıra; kentsel sorunları gündeme taşıyarak takip etmeleri, kent ve bölge planlama bilimiyle mesleğinin bilimsel ve teknik görüşlerine uyarlayarak, TMMOB Şehir Plancıları Odası tarafından Kent Planlama Basın Ödülü'ne layık görülen basın mensuplarını şimdiden kutluyor ve Odamız adına teşekkür ediyorum.

Ulusal Gazetecilik Dalında; Hürriyet Gazetesi Yazarı Melis ALPHAN

Melis ALPHAN- Çok teşekkür ederim. Cem Seymen adına da ödülünü alacağım. Öncelikle ilettiği mesajı sizlerle paylaşayım. Burada olamadığı için çok üzgün olduğunu ve emek için doğa için programlar yapmaya devam edeceğini söyledi. Bende benzer şeyler söyleyeceğim. Bende her ne kadar mücadelenin içinde olamasam da ve gazeteci olarak elimden bu gelse de bundan suçluluk duyuyorum içten içe. Bu mücadelenin yanında benimkinin hiçbir şey olduğunu görüyorum. Her şey için teşekkür ederim.

Yerel Gazetecilik Dalında; Yeni Viçe Gazetesi Yazarı Ömer ŞAN

Ömer ŞAN- Öncelikle ben bu ödülü şahsım adına almıyorum, kandan ve saraydan beslenenlerin inadına alıyorum. Barış için Suruç'ta, Ankara'da bombalanıp katledilenler, dağda şehir düşen gençlerimiz adına ve Hopa adına, Metin Lokumcu adına alıyorum. Çok teşekkür ederim.

Radio-TV Haberciliği Dalında; CNN Türk TV-Cem SEYMEN

Cem SEYMEN*- Aylar önce planlanan bir program dâhilinde Koç Üniversitesi'nde bulunacak olmam nedeniyle aranızda olamıyorum. Sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını fark edip ödüllendirmesi beni onurlandırıyor. TMMOB her konuda verdiği cesur mücadele sayesinde çok alanda geleceğimizi kurtardı. Böyle bir kurumun şahsi ödüllendirmesi onurlandırmıştır. Teşekkürlerimi lütfen kabul edin, minnettarım.

* Ödül törenine katılmamış olup teşekkür metni iletilmiştir.

Radyo-TV Haberciliği Dalında; TRT Ankara Radyo-I- Kent ve Yaşam Programı

Yiğit YAVUZ- Çok teŖekkür, bizi onurlandırdınız.

İnternet Haberciliği Dalında; Diken.com Sitesi

Nur Banu KOCAASLAN- Merhabalar herkese. Bu ödülü Türkiye'nin her noktasında mücadele eden yaşam savunucularına armağan etmek istiyoruz. TeŖekkür ediyoruz.

Yerel İnternet Haberciliği Dalında; Haber61.Net-Recep ERGENÇ

Recep ERGENÇ- Bu değerli etkinliğe davet ettiğiniz için teŖekkür ediyorum.

PANEL-FORUM

MÜDAHALE, MÜCADELE ve PLANLAMA

Orhan SARIALTUN (Oturum Başkanı)- Tekrar teşekkür ediyoruz. Ara vermeden panele geçiyoruz.

Evet, aslında katılabilseydi Cem Seymen de panelistimiz olacaktı. Üç gündür tartıştığımız aslında birçok konuyu mesleğimizin ve meslektaşlarımızın dışında herkesi ilgilendiren konular olduğu için, bu son finalde tekrar tartışacağız konuşacağız. Hatta becerebilirsek bu müdahalelere karşı yürütülen mücadelenin gerçek neferlerine söz vermeye de çalışacağız. Bir kısmı aramızda bulunmaktadır.

Ben panelistlerimizi buraya davet ediyorum. Prof. Dr. Çağatay Keskinok hocamız, ODTÜ Bölüm Başkanı, Derelerin Kardeşliği Platformu Sözcüsü Ömer Şan, gazeteci ve siyasetçi Melda Onur ve yine gazeteci Melis Alphan.

Evet, az önce de söyledim ve bugün öğlen saatlerinde bir 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü orada da ifade etmiştim bir soru üzerine de. Aslında Şehir Plancıları Odası ve benzeri örgütlenmelerin yürüttükleri mücadeleler, çevre sorunları ve kentler üzerine halkta karşılık bulduğu zaman daha anlamlı ve daha güçlü oluyor. Bizim gibi örgütlenmeler, çünkü o mücadeleleri belli bir yere kadar götürüp, çoğu zaman sadece hukuk alanında sınırlı kalarak yürütebiliyorlar. Ama o mücadele ne zaman halkta karşılık bulursa, işte o zaman daha anlamlı ve daha güçlü bir sese dönüşüyorlar. Bu panelle de belli öyle bir ortak mücadelenin sesini dile getirebileceğiz.

İlk sözü değerli hocamız Prof. Dr. Çağatay Keskinok'a vererek paneli başlatıyorum. Hocam buyurun.

Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK (ODTÜ Şehir Planlama Bölümü)- Teşekkürler. Ben müdahale mücadele ve planlama acaba bir mücadele sorunsalını nasıl oluşturabiliriz oluşturmalıyız? Onlar üzerinde düşüncelerimi söylemek istiyorum.

Yalnız bazı konularda da belirli noktalara işaret etmek gerekiyor. Şimdi belki de inanılmaz biçimde bir durumla karşı karşıyayız. Yani bütün dünyanın gelişmiş kapitalist ülkeleri emperyalist ülkeleri bir olup, bir egemen ulusu yok edecek bir saldırıyı gerçekleştiriyor. Bir başka yerde bir bakıyorsunuz, 1 milyon kişi öldürülmüş, Afganistan'ın içine girilmiş, Suriye yok edilmeye çalışılıyor ve bizim bütün bu mücadele perspektifimiz içinde bir sözcük neredeyse düşmüş. O da emperyalizm.

Sabahleyin değerli Güneş Uyaniker'in yaptığı sunumda, aynı zamanda Eylem Bal'ın yaptığı sunumda, o uluslararası sermaye ve sermaye süreçleri, Bush devreye giriyor, derken bir anda çevre sorunu diye karşımıza çıkan bütün o sorunların hepsi bir ucunda ciddi bir emperyalist talanın yıkımın uçlarını görüyorsunuz.

Şimdi az gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı yolsuzluk rüşvet kötü çevre koşulları insan hakları ihlalleri vesaire bütün bunların hepsi bilinmektedir. Bilinmektedir, ancak bütün bunu bir dünya sistemi olarak bir sorun olarak ortaya koymadığımız zaman, bunlar sadece bu ülkelerin kendi içlerinde, kendi doğalarından kaynaklanan, kendi ürettikleri sorunlar olarak gizemselleştirilmesiyle karşı karşıyayız. Burada da bu oyunda da kanımca bu sorun alanlarını, emperyalizm gerçeğinden kopararak bağımsız biçimde ele alın mikro alan siyasetçileri, bir anlamda bu oyunun parçası oluyor.

Kapitalizmin ve emperyalizmin aşamasının tarihin tersine, kültürlerin halkların tarihlerin yok edilmiş tarihidir. Çok kültürlülük ve benzeri kavramlar 1990'lı yılların başında küreselleştirici ideoloji tarafından üretilmiş, aslında emperyalist stratejinin önemli kavramları olarak üretilmiş kavramlardır. Bunların kültür kültürcülük yerel kimlikler ve benzeri düşkünlükleri, aslında esas olarak kapitalizmin eşitsiz gelişme koşullarına karşı önemli bir direnç ve önemli bir siyasi mevzi teşkil eden ulusal devletlerin tasfiyesi yapmaktadır. Yani burada aslında kültür, kültürlerimiz, çeşitliliğimiz, zenginliğimiz gibi kavramlar önemlidir. Ancak o kavramları emperyalizmin elinden alıp, o boşalttıkları kavramları gerçekten kendi toplumumuz içinde içini doldurduğumuz geliştirdiğimiz kavramlara dönüştürmek gibi bir görevimiz bulunuyor.

Tabii ki şunu söylemekte yarar var. Mücadele sorunsalımız nasıl bir toplum, nasıl bir toplum sorunsalıyla sınırlı olamaz. Bizim işimiz aynı zamanda mekânla uğraşmak, mekânı düzenlemek planlamak işiyle uğraşmak. O bakımdan nasıl bir toplum sorusuna, aynı zamanda nasıl bir mekân sorusuyla birlikte düşünmek gibi bir hem görevimiz, hem de sorumluluğumuz bulunuyor.

Bunun işi şehirleri planlamak, insan yerleşmelerini planlamak olan plancıların

önemli bir görevi olduğunu düşünüyorum. Burada mekânın düzenlenmesi, çevre, kırsal alanlar, kentsel alanlar, kentsel merkezler üzerinde yürüteceğimiz bütün mücadele konularını, işte bu dile getirdiğim emperyalizmin, yani siyasi ve küresel sermayenin iktisat ve tahlili ve emperyalizme karşı mücadele ve cephe açısından değerlendirmek, bu konulardaki mücadeleleri yeni getirilen mücadeleye bakış açısında bütünleştirmek ve kaynaştırmak gibi bir yine görevimiz bulunuyor.

Tabii burada bizlerin aydın olarak belirli sorumlulukları şüphesiz var. Kentlerde tüketimci yaşam biçimlerinin, tarımsal kesim ve kırsal alanlar, doğa üzerindeki yıkıcı etkilerine itiraz ediyoruz. Peki, toplumsal artı kırsal kesimi tarımsal üreticiyi göz ardı etmeksizin bütün yarattığımız toplumsal değeri eşit paylaşmaya razı mıyız? Bu soruların yanıtının, aynı zamanda konuyu sadece bir mesleki etkinlik olarak değil, kamusal ortamdaki öngörülerimiz gereği olarak değil, aynı zamanda bir yaşam biçimimiz olarak da ele almak durumundayız.

Mesleki bir etkinlik ve kamusal bir yarar ve öngörü olarak otomobilleşmeyi ve onun sonuçları bildiğiniz gibi otoyollar diyoruz şu diyoruz bu diyoruz ve onun kentlerimiz ve yaşam çevrelerimiz ve doğal çevre üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı çıkarken, bireysel alışkanlıklarımızı ve tercihlerimizi değiştirecek miyiz? Bu soruları sormalıyız kendimize. Ya da kendi özel alanımızın dışındaki özel alanlara kısıtlama getirilirken öngörürken, kendi rahatımızdan vazgeçmeyecek miyiz?

Şimdi bunu ben şöyle söyleyebilirim. ODTÜ arazisinden geçen yol ya da ODTÜ sınırından geçen yol büyük bir tepkiyle karşılaştı üniversitemden. Ama aynı tepkiyi Atatürk Orman Çiftliği gibi bir değer yok edilmesinde aynı tepki gösterilemedi ve bu tepki sadece meslek odalarının tepkileriyle sınırlı kaldı. Bunların üzerinde düşünmemiz gerekiyor.

Şimdi her mücadele bir bilgiye gereksinme duyar. Bilgi ve birikim, vicdan ile yani kamusal değerlere saygı ve özen, bilgi ve bilimsel olan ile sanatsal olan, yani ustalık arasında birbirleriyle, bütün bunlar birbirleriyle beslenmelidir. Birini diğere feda etmeksizin yapılmalıdır.

Şunu söylemeliyim: İşimiz planlamak, tasarlamak, insan yerleşmelerini tasarlamak, güzel kenti tasarlamak, güzel kentsel çevreleri tasarlamak, doğayı korumak geliştirmek. Bütün bunları yaparken yaptığımız iş sadece bilim ve bilgiyle ilişkili bilimsel araştırmayı değil, aynı zamanda yaratıcılık ve sanatla ilişkilidir. Bunu şu açıdan önemsiyorum. Genellikle akademik ortamlarda kent siyasalı üzerine çalışanlarla, işi kenti tasarlamak olanlar arasında böyle açıklanması zor bir yarışma ve bir çekişme vardır. Bunlar birbirlerinin yerine geçen şeyler değil, birbiriyle beslenmesi gereken şeylerdir diye düşünüyorum.

O bakımdan mekânsal bir öngörüye sahip olmamız, strateji geliştirmemiz, ama böyle bir mekânsal öngörü ve stratejiye dayanmayan, ilerlilik iddiasındaki bütün

siyasetleri kaybetmeye mahkumdur. O nedenle işimiz, yani mekânı biçimlendirmenin bilimi ve sanatıyla uğraşan bizler açısından bu can alıcı bir konudur.

Diğer yandan şehir plancıların bilimsel ve sanatsal birikimleri ve yaratıcılıklarıyla beslenmek zorundadır. Meslek ortamını beslemek zorundadırlar. Bu yaratıcılık ve birikim, toplumsal olarak üretilmiş değerleri dikkate almaktır. Yani bunları değerlendirmeli ve geliştirmelidir. Halkın kendiliğinden ürettiği değerleri iyi gözlemeli ve bunu yeni bir gelişme, yani senteze taşımalıdır.

Yine başa dönecek olursam, demokrasiyi emperyalizme karşı mücadele vermeden hedef almadan gerçekleşmeyecek. O bakımdan emek, vatan, çevre için verilen bütün mücadeleler bütünleştirmeli, emeğin kurtuluşu ülkenin bağımsızlığı ve refahı çevrenin sermayenin saldırısından emperyalizme karşı bir mücadele vermeden kurtuluş gerçekleşmeyecek. Bu bakımdan emperyalizmin ulusal devletleri yıkıma uğratan, emeğin uluslararası sömürsünü pekiştiren, daha da ağırlaştırılan stratejilere karşı emek mücadelesini, emperyalizme karşı ulusal devletin savunulmasını, emperyalizmin az gelişmiş ülkelerdeki çevrenin talanına karşı çevrenin korunması. Emperyalizmin yok ettiği kültürlere ve çeşitliliğe karşı ortak yıkıcılığa karşı yeni bir kültürel değer korunması, bütün bu siyasetlerin bütünleştirilmesi, emperyalizmin yıkıcılığına karşı yeni bir toplumu, yeni bir çevreyi inşa etmek olacaktır.

Bu bütünleştirme çabası olmaksızın, birbirinden kopuk her mücadele alanı kuşkusuz kendi içinde yerleri olsa da, ancak nihai olarak emperyalizmin farklı mücadele alanlarını birbirinden koparan yabancılaştıran ideolojisine hizmet edecektir.

HES'lerin yarattığı çevresel yıkıma itiraz ediyoruz. Bu tutum çok doğru, haklı ve yerindedir. HES'lere karşı mücadele eden halkımızın yanındayız. Çevresel yıkıma yol açan bu yatırım, uluslararası sermayenin çıkar alanıyla ilişkili olmaya başladığı andan itibaren yıkıcı bir hale geliyor. O bakımdan bu emperyalizmin uluslararası sermayenin ne denli bir parçası olduğunu ortaya konularak konuyu ele almamız gerekiyor.

Tabii enerji sorunumuza yönelik kendi iktisadi ve çevresel kaynaklarımızı koruyan uluslararası stratejilerimiz olmadığı zaman, yine çevresel yıkım kaçınılmaz olacaktır. 90'lı yılların ortasında başlayarak, KİT'lerin ve devlet fabrikaları sisteminin yok edilmesi özelleştirilmesi sonucunda ülkemiz ciddi bir sanayisizleşme süreciyle karşı karşıya kalmıştır.

Yok edilen sanayiye yeniden ayağa kaldırmak, KİT'leri yeniden inşa etmek ve bölgesel kalkınma sorunlarına değinmek zorundayız. Tarıma tarımsal sanayiye yeniden ağırlık vermek zorundayız. Diğer yandan kamusalılık, ortam yaşam sistemi, kamusalılığın yeniden inşası için kentsel stratejilerimizi yeniden düzenlememiz gerekiyor.

Diğer yandan Ankara'nın İstanbul'un sorunlarından şikâyet ediyoruz. Ülkenin kentsel, bölgesel sorunlarına yönelmediğimizde bu sorunlar devam ediyor.

Bu bakımda ülkemizde planlama anlayışını önemsizleştiren, değersizleştiren, ötekileştiren anlayışla mücadele etmemiz gerekiyor.

Orhan SARIALTUN- Çağatay Hoca'mıza teşekkür ediyoruz. İkinci sözü gazeteci Melis Alphan'a veriyoruz. Buyrun.

Melis ALPHAN- Teşekkürler. Ben bir gazeteci olarak baktığımda şunu görüyorum, tek çözüm evet dayanışma, evet mücadele fakat aktif uzlaşmayı bilmiyoruz. Bu herkes için geçerli çünkü okullarda verilen eğitimden tutun da diğer tüm alanlara varıncaya kadar. Bu noktada da ister kentsel dönüşüm olsun, ister HES'ler olsun; başkalarının hakkının ihlal edildiği bir süreçte sesimizi çıkarmıyoruz. Toplumun bir kısmında bunu gözlemleyebiliriz ama çoğunluğunda ne yazık ki yok. Son birkaç yılda Gezi Olayları'nın da etkisiyle bu oranın biraz yükseldiğini biliyoruz aslında. Örneğin İstanbul'da şahit olduğumuz birçok kentsel müdahale alanlarında; basına kısmen yansıdığı kadarıyla biliyoruz fakat öyle bile olsa yine de çok ses çıkarmıyoruz. Bu nedenle müdahale ile mücadelenin derinden bir bağının olduğunu düşünüyorum. Müdahalenin olduğu yerde, mücadelenin de doğması gerektiğini savunuyorum. Teşekkürler.

Orhan SARIALTUN- Evet Melis Alphan'a teşekkür ediyoruz. Şimdi uzun zamandır siyaset alanında yer alan, aynı zamanda gazeteci olan Melda Onur'a sözü veriyorum.

Melda ONUR- Çok teşekkür ederim. Üç gündür buradayım ve sizlerle. Sizin mesleğinizden olmayan biriymi fakat ülkenin getirdiği koşullar nedeniyle yollarda, sokaklarda her yerde aynı mücadele içerisindeyiz. Oturumlardaki sunumları ve tartışma konularını dinleyince, konuşma metnim de çok değişti. Bir sürü şey öğrendim aslında buradan. Müdahale-mücadele ve planlama başlığından; Gezi süreci ve aslında sadece Gezi sürecini düşünmeyin Gezi süreci öncesinde yani 2011 yılında başlayan müdahale biraz daha saldırgan ve Gezi sonrası onun siyasallaşan mücadelesi. Öncesinden de mücadele sonra bir mücadele planlamasına ihtiyaç var. Bir gazeteci ve siyasetçi olarak mücadele alanlarına baktığımda aslında siyasetçilerin birçok sıkıntılı ülke süreci ile çok da ilgilenmediğini fark ettim. Örneğin doğal alanlardaki tahribat, lgbti hakları, hayvan hakları gibi aslında klasik siyasetçinin çok itibar etmediği alanlar var.

Daha önce yani 2011 yılı öncesinde bir HES projesinin yapım sürecinde, tabii o dönemlerde çokta bilinmeyen bir konu bu, birkaç STK'nın isyanı ve mücadelesinin ardından bu konu ne yazık ki kapandı. İnsanlar için güzel istihdam yaratacak düşüncesiyle bu yola çıkıldı.

İstanbul'da birçok alanda, küçük küçük kentsel dönüşüm projeleri uygulamaya konulmaya başladı. Ve bunun neticesinde oluşan mağduriyetleri de gözlemlemeye başladık. Böyle olunca bu mahallelerde küçük ama siyaset alanı dışında kalmış dernekler, çok kalabalık olmayan mücadeleci topluluklar oluşmaya başladı. Ve bu topluluklar siyasetle ilgilenmeyen, aralarında siyasetçi de görmek istemiyorlardı. Ama daha sonra siyasetin onlara aslında bir fayda sağlayacağını gördüler. Çünkü bu noktada siyasetçi köprü konumuna geçebilir. Mesela birçok derneği bu şekilde meclise davet ettik ve HES toplantısına bizimle birlikte katıldılar. İşte tüm bunlar bir sürecin yavaş yavaş yapılması ve gelişmesidir.

İstanbul'u marka şehir yapmaya çalışıyorlar. İstanbul'un buna ihtiyacı yok ki. Marka kelimesi bile ne kadar yanlış bir kelime. Böyle bir algı yaratmak bile ne kadar yanlış. Peki, Gezi direnişi bu sürece yani mücadele alanına ne kattı? Türkiye'deki tüm direnişler mesela bir yerdeki HES direnişi, başka bir yerdeki maden direnişi, birbirlerinden haberdar oldular. İnsanlar gerek sosyal medyadan, gerekse daha sonra oluşturulan forumlardan, dayanışmalardan kendi alanlarını oluşturmaya başladılar. Örneğin; İstanbul Bostanları. Bunun üzerinden yaşanan mücadele ve dayanışma öncesi dönemde bir şekilde durduruldu.

Kent hakkı, çevre hakkı, beslenme hakkı gibi hakların hiç kimse siyasi olmadığını söyleyemez. Kadın cinayetleri siyasidir, çevre siyasetti, doğa siyasettir. Onun için siyaseti biz artık siyasi partilerde yapmayacağız. Siyaseti her yerde sokakta, mahallede, doğada, internette, sosyal medyada yapacağız. Gezi'de aslında toplumun siyasallaşması, siyasetinden yerinden yapılması gerektiğinin göstergesidir. Siyaset kötü bir şey değildir, yapılması haktır. İstanbul'da hemşerili mahalleliği çok daha fazla öne çıkıyor. Fakat bu hemşeri dernekleri kendi yaşadıkları mahalle ile çokta ilgilenmiyorlar. Aslında bunun nasıl mahalleliliğe evrilebilir onu da düşünüyorum. Çünkü öncelik mahallelilik olmalı. Çok teşekkür ediyorum.

Orhan SARIALTUN- Bizler de çok teşekkür ediyoruz. Sözü gazeteci Ömer Şan'a bırakıyorum.

Ömer ŞAN- Çok teşekkür ediyorum ve herkesi selamlıyorum. Ben öncelikle Melis Alphan'a ve Melda Onur'a, Çağatay Hocamıza çok teşekkür ediyorum, benim değineceğim birçok konu başlıklarına zaten değindiler. Şimdi biz yıllardır TMMOB'a bağlı Odalar ile birlikte kol kola mücadele alanlarındayız. Bize bir liraya, bir buçuk liraya satmış oldukları suyu, oldukça yüksek maliyetlere borular içine aldıklarını belirtiyorlar, biz bunları duyuyoruz. Marks diyor ki emperyalizm satamadığı gölgenin ağacını keser. Su nedir pekâlâ? Biz aynı zamanda suyun mücadelesini verirken yaşam mücadelesi de veriyoruz. Köylerimiz hep suların yakınlarında kurulmuş durumda. Su hayati bizim için. Bu sebeple suyun mücadelesini vermek hayati bir değer taşıyor bizim için. Suyun ne demek olduğunu bizim gibi köylüler çok iyi bilir. Su aynı zamanda salt bir enerji kaynağı.

Ekosistemin de çok çok önemli bir parçası, kuşun, ağacın böceğin hakkı diğer canlılar gibi.

Ülkemizde su stratejisinde çok eksiklileri var. Peki, bu süreç nasıl başladı? Aslında öyle birdenbire de olmadı. 1990'lı yıllarda Çamlıhemşin dünyanın koruma alanı ilan ettiği birçok endemik türleriyle ön plana çıkan bir alan, fakat ülkemizin halen bundan haber yok. Burada vadilerinde, HES'lerin yapılması için projeler üretiliyor. Çamlıhemşin mücadelesi de aslında bu dönemden doğmadır. 2000'li yıllarda ise bu süreç durdu fakat 2005 yılında ÇED denilen bir süreç ortaya çıkınca, 2006'dan sonra HES'ler kanser gibi tüm Türkiye'ye yayılmaya başladı. Bu o kadar çabuk yayılıyor ki, bir süre sonra içme suyu havzalarına saldırılmaya başlandı. Niye? Ülkemizin enerjide dışa bağımlılığından kurtarılması, esas gerekçe buymuş. Doğal yaşam alanlarını koruma, geleceğe aktarma görevini üstlenen bakanlıklar ise bunu destekliyorlar.

Şimdi Yeşil Yol diye, proje değil kesinlikle bu, bir çalışma yürüteceklerini söylediler. Doğu Karadeniz Master Planı kapsamında, bu güzergâh sözüm ona yaylaları birbirine bağlayacak bir çalışma. Bakın bunun yanında iki tane daha proje var. Mor Yol ve Mavi Yol. Proje değildir bunlar çalışmadır. Bu süreçlerde tüm kanunlar ihlal edilmiştir. Gelelim HES'lere. Sanki HES'ler yapılıncaya enerji bağımlılığımız azalacakmış gibi lanse ediliyor fakat bilmeliyiz ki su kaynaklarımız şirketlere teslim ediliyor. Doğamız, yaşam alanlarımız için mücadele etmeliyiz, bunun bilincinde olmalıyız.

Orhan SARIALTUN- Çok teşekkür ederiz Ömer Şan'a. Evet şimdi salona söz hakkı vereceğim.

SALONDAN*- Alışveriş merkezleri için çok fazla enerji harcıyor. Bunun dışında çelik üretimi ve çimento üretimi içinde yine çok fazla enerji tüketiliyor. Türkiye'nin enerji üretiminin büyük bir bölümü inşaat sektörünün araçlarına harcıyor. Burada kentsel dönüşüm projelerinden, HES'lerden, projelerden bahsettik. Bu yanıldığımızın üstüne gidilmeli ve düşünülmalıdır. Enerji üreteceğimiz vaatleriyle doğamız, yaşam alanlarımız bozuluyor, tahrip ediliyor, yok ediliyor fakat enerjinin nerelerde kullanıldığı belli. Teşekkürler.

---

* Salondan görüş bildiren katılımcılardan bazılarının bant kayıtları anlaşılamadığından, deşifre edilememiştir.

BASIN AÇIKLAMASI 8 KASIM 2015 Trabzon
MÜDAHALE, MÜCADELE VE PLANLAMA
TMMOB Şehir Plancıları Odası

BASINA VE KAMUOYUNA DUYURULUR

Dünya Şehircilik Günü Basın Açıklaması

8 Kasım 2015, Trabzon

Ülkemizde izlenen sermaye öncelikli politikaların yansıması olarak, kentler ve onları içerisine alan doğa, tüm yer altı ve yerüstü varlıkları ile birlikte piyasa malına çevrilmiştir. Bu yüzden de çevre adına hiçbir politika ve uygulama olumlu yönde değişmemekte, aksine derinleşmektedir. Bu hukuk tanımaz saldırılara karşı yürütülen mücadele de, giderek her gün vazgeçilmez bir “Yaşam Hakkı” mücadelesine dönüşmektedir.

Toplumsal muhalefetin, kentlerin meydanlarından Karadeniz`in yaylalarına kadar giderek yükseldiği bu dönemde, TMMOB Şehir Plancıları Odası olarak, toplumun ortak çıkarlarını gözeten, doğal ve tarihsel çevrenin korunduğu, halkın demokratik katılımını esas alan dinamik, çoğulcu ve eşitlikçi bir planlama anlayışını savunuyoruz. Bu doğrultuda 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen ve bu yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi ev sahipliğinde, Trabzon`da düzenlenen 39. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu`nun ana teması; ‘Müdahale, Mücadele ve Planlama` olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde yürütülen ve arazi rantı ile biçimlenen ekonomik model, tarihi, doğal, kültürel miras alanlarını ve tüm kamusalıkları, fark gözetmeksizin satışa çıkarılmaktadır.

Hukuksuzluğun artık bir kural haline geldiği bu dönemde izlenen, ekonomik, sosyal ve çevre politikaları sonucunda; tüm doğal alanlarımıza ilişkin onlarca mevzuat değişikliği yapılarak kültürümüze, kimliğimize, kamusal alanlarımıza, yapılı ve yapısız çevremize yani tüm yaşam alanlarımıza benzeri görülmemiş bir saldırı sistimli bir şekilde yaygınlaştırılmıştır.

Kentlerimizdeki tarihsel-kolektif mücadele birikiminin yoğunlaştığı, ortak belleğimizde yer alan tüm kamusal alanlar birer birer kaybedilmektedir. Sadece günümüzün değil gelecek kuşakların da ortak mirası olan ormanlar, dereler, yaylalar, meralar kıyıları...vb. doğal alanların ekolojik bütünlüğü tahrip edilmekte, kentlerimizimizin kimliği yok edilmektedir.

Enerji politikalarının bir sonucu olarak hidroelektrik santraller, ithal kömüre dayalı termik santraller ve nükleer enerji santralleri, ülkenin enerji ihtiyacına yönelik bir planlama yapılmadan, enerji kaynakları için bir denge gözetmeden, gelişigüzel yer

seçimi kararlarıyla her türden yaşam alanlarını tehdit etmektedir. Enerji ihtiyacı gerekçesi ile Fırtına, Fındıklı, Arhavi ve Salarha gibi daha birçok korunması gerekli doğal varlık, birbiri ardına gerçekleştirilen HES Projeleri ile yok edilmektedir. Yine aynı gerekçe tüm canlı yaşamını tehdit eden nükleer enerji santralleri ile Sinop'ta; en yüksek oranda kirlilik yarattığı için tüm dünyada, yaşam çevreleri ve korunması gerekli doğal değerlerden uzak tutulan termik santraller, ithal kömürle işletileceği hiç çekinmeden belirtildiği halde Amasra, Terme, Gerze ve daha birçok kentte ve korunması gerekli bölgelerde türemeye devam etmektedir. Karadeniz Bölgesinin tüm kentleri, mühendislik ve mimarlık hizmetlerinin olabildiğince kısıtlandığı, rant odaklı yapılaşmanın teşvik edildiği, derelerin kapatıldığı, yağmur drenaj sistemi ve kanalizasyon altyapısından yoksun hale getirilen bir yapıyla, her yılın belli dönemlerinde sele ve afete maruz bırakılmaktadır.

Birçok kentte ve bölgede olduğu gibi "Yol medeniyettir" söyleminin arkasına sakanarak uygulanan Karadeniz Sahil Yolu'nun, Karadeniz kıyılarında ve kentlerinde yarattığı tahribat ortada iken, şimdi Samsun'dan Artvin'e kadar yaylaları ve doğayı tahrip edecek yolun adı "Yeşil Yol"; gerekçesi ise turizm olmuştur.

Kentlerde sınıfsal-toplumsal çelişkiler hızla artarken, kentsel ortak alanların ve hakların savunulması mücadelesi, toplumun her kesimi açısından kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu nedenle, özgün toplumsal mücadelesini ören Karadeniz halkı, kendi doğasına ve yaşam alanlarına sahip çıkmaktadır.

Planlama mesleğinin içeriğinin aşındırıldığı, doğal, kültürel ve tarihi çevrenin tahrip edildiği; kriz ortamını yönetebilmek amacıyla kamu arazilerinin ve kamusal hizmetlerin özelleştirilip sermaye birikiminin asli unsuru haline getirildiği; geniş halk kesimlerinin sürekli kaybeden olduğu bu müdahale sürecine karşı kamu denetimi sorumluluğumuzla diyoruz ki;

- Planlama mesleğinin bilimsel normlarından taviz verilmeden, etik ilkelerine uygun, toplum yararına geliştirilmesi ve sürdürülmesi için mücadele devam edecektir.
- Geleceğimizin garantisi olan doğal alanlarımızda sınırsız, kuralsız ve kontrolsüz madencilik, HES, RES, termik ve nükleer santral uygulamalarına son verilmesi için mücadele devam edecektir.
- Bilimin, tekniğin, planlamanın bir gereği olarak afete duyarlı yaşam çevrelerinin oluşturulması, kentlerin, doğa ile uyumlu, insan ölçeğinde, engelsiz yaşanabilir bir biçimde planlanması, doğal ya da kentsel tüm yaşam alanlarımıza ilişkin planlanma ve projelendirilme süreçlerinde, yurttaş katılımını sağlayacak demokratik karar alma süreçlerinin oluşturulması için mücadele devam edecektir.

- Toplumsal uzlaşmayı, barışı, dayanışmayı yeşerten mahallelerimizin, sokaklarımızın, meydanlarımızın, parklarımızın özgürleşmesi, barınma hakkı, ulaşım hakkı, ücretsiz çağdaş, nitelikli eğitim ve sağlık hakkı için mücadele devam edecektir.
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine, kadınların cinayete kurban gitmesine; işyerinde, sokakta, evde taciz, tecavüz ve saldırıya maruz kalmasına; bedeninin, emeğinin ve kimliğinin sömürülmesine yol açan ataerkil politikalara karşı mücadele devam edecektir.
- Emek-meslek örgütleri ve toplumsal düzlemde örülen demokrasi ve barışa katkı koyan muhalefet pratiklerini güçlendirmek için mücadele devam edecektir.
- Demokratik ortamı yok eden siyasi iktidarların müdahalelerine karşı, katılımcı çoğulcu bir demokratik sistemin devamlılığını sağlayan, özgür basın, güçlü sivil toplum ve bağımsız yargının etkili denetimi için mücadele de güçlü bir şekilde devam edecektir.

Bu düşünceleri, açıklanan bildirgesi ile de ilan edilen; 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokiyumu`nda, emeği geçen ve katkı vermek için bir araya gelen tüm konuk ve meslektaşlarımıza, özellikle de bizlere ev sahipliği yapan Trabzon'a, Karadeniz halkına ve Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin başta yönetimi olmak üzere, tüm akademik ve diğer emekçi kadrolarına teşekkür ediyoruz.

Basınımıza ve kamuoyuna saygı ile duyuruyoruz.

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI

5A. OTURUM - 6 KASIM 2015

PLANLAMA EĞİTİMİ

Oturum Başkanı: **Öğr. Gör. Dr. Nilgün KİPER**

Neoliberal Düzendeki Üniversite,
Şehir Planlama Eğitimi ve Devrimci Planlama Üzerine Bir Deneme:
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Örneği
Araş. Gör. Burak Büyükcivelek

Planlama Eğitiminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
Prof. Dr. Asuman Türkün

Akademi ve Kent Gündemi:
İstanbul Planlama Okullarının 2000'li Yıllarla İmtahanı*
*Araş. Gör. Aslı Ulubaş, Araş. Gör. Barış Göğüş,
Araş. Gör. Çiğdem Buyrukçu, Araş. Gör. Ebru Kurt,
Araş. Gör. Gizem Aksümer, Araş. Gör. Reyhan Çetin,
Doç. Dr. Zeynep Günay*

---

* Bildirilerini göndermedikleri için yayınlanmamıştır.

NEOLİBERAL DÜZENDE ÜNİVERSİTE, ŞEHİR PLANLAMA EĞİTİMİ VE DEVRİMCİ PLANLAMA ÜZERİNE BİR DENEME: ODTÜ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Dr. **Burak BÜYÜKCİVELEK**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş:

Neoliberal politikaların mekânla ilişkisini kurma konusunda çok fazla çalışma yapılmaktadır. Kentsel mekânın ve bunun üzerindeki kullanımların belirli çıkar gruplarının (sermayenin) çıkarı doğrultusunda düzenlenmesi ve bunun yarattığı sorunlar bugüne kadar olan tartışmaların temelinde yer alıyor. Tartışmalara örnek oluşturacak konulara itibarlı konut alanlarının üretilmesi, barınma sorununun çözülmemesi, özel araç sahipliğinin artması buna karşılık toplu taşıma hizmetlerinin kapsamının ve kalitesinin düşmesi, fiyatının artması, ticaret alanlarının kentsel mekânda adaletsiz dağılımı ve adil olmayan erişim koşullarının yaratılması, kentsel ve kent çevresindeki yeşil alanların yapılaşmaya açılması ya da işlevsizleştirilmesi, sayısız özelleştirme örnekleri ve devlet uygulamalarını sayabiliriz.

Neoliberalizmin kentleşme süreçleri içindeki tartışması kuşkusuz çok anlamlıdır. Kentler, yaşamın çok farklı alanlarına sızan neoliberal durumun gerçekleştiği, gözle görülür hale geldiği yerler olarak araştırmalarımıza konu oluyor yıllarca. Bu çalışmalarda biraz göz arda edilen bir nokta olduğunu düşünüyorum ki bu alan pratikte neredeyse tüm işlevselliğini ve önemini yitirmiş planlama alanının var olma dayanağı olarak düşünüyorum. Eğitim. Buradakilerin de çoğunun eğitimci ya da öğrenci olduğunu düşünüyorum özel sektörden gelen arkadaşlarımız varsa bakalım.

Neoliberalizmin önce genel olarak eğitim sonra da planlama eğitimi üzerindeki etkisine kısaca bakalım.

Bu etkileşim içinde bazı alanlar iyice arka plana itildi ve kaybolmaya yüz tuttu. Temel bilimlerin yaşadığı sorunlar, sanatsal alanların medya dışında var olamaması gibi. Bunların piyasada doğrudan karşılığı olduğu sürece var olabilecekleri kesin. Bu ilişki kurulmadan da küçülmeye mecbur gözüküyorlar. Belki göz arda edilen alanların önemi diğer doğrudan etki alanlarında kısırlık ve verimsizlik oluşmaya başladığında anlaşılacaktır. Planlama eğitimi üzerine tartışmalara geçmeden önce planlama eğitimini üst ölçekten belirleyen üniversite sistemindeki dönüşümü ele almak sonrasında planlama alanındaki güncel tartışmalara ve planlama eğitimine yönelmek, son olarak da ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Eğitimine yönelik bir odak ve burada gerçekleştirilen öğrenci anketi sonuçlarıyla yazıyı bitirmeyi amaçlamaktayım.

Üniversite:

Üniversiteler hakkındaki bu bölüm için temelde İlhan Tekeli'nin Planlama Dergisi'nin 1989 yılında çıkan eğitim sayısındaki makalesinden yararlandığımı bildirmek isterim. Tekeli, 1000 yıllık üniversite geleneğinin sürdürülebilir olmasını kurumun değişen koşullara uyum sağlayabilme geleneğine bağlar. Üniversitenin başlangıcının batı Avrupa'nın dini eğitim kurumlarını bir çatı altında toplamasıyla başladığını görüyoruz. 12.yy a doğru kilise, katedral eğitimi özerkleşmeye ve bir lonca teşkilatı şeklini almaya başlamıştır. Böylece, üniversite kendi hocalarını atamaya ve yükseltmeye başlamıştır. Hocalarına doktor unvanı vermesi ise bu hocanın savunduğu bir tezin onaylanması ve bu teze ilişkin eğitimin verilmesine onay verilmesi anlamındaydı. Tekeli (1989:5), üniversite özelliğinin kral-papa çekişmesinin olduğu bir dönemde kurulabilmesine ise özellikle dikkat çekmektedir. Üniversite buradaki çekişme ve çatışmadan oluşan boşluktan doğmuştur.

Tekeli ilk dönem üniversitelerinde bugünkü anlamda bilimi yapılmadığından söz eder. Teoloji ve metafizik o dönemki üniversite programına hakim derslerdi. Üniversitenin bilim alanına en büyük katkısı kurumun bilginin üretimini ve devrini kurumsallaştırarak bir süreklilik ve birikme mekanizması oluşturmasında yatmaktadır. Hocaların evrensel (üniversal) standartlarda oluşan sınavlarla belirlenmesi ile bilginin sürekliliği kişiye bağlı olmaktan da çıkmıştır. Öğrenci ve hocaların üniversiteler arası serbest dolaşımı sağlanmış ve böylece bilginin evrenselliği kurumsallaşmıştır.

Tekeli, tüm bu başarılarına rağmen üniversitenin geç Rönesans dönem ve 17. Yüzyılda yaşanan bilimsel devrime kaynaklık edemediğini söyler (ibid:5). Bunda, üniversitelerin din temelli skolastik düşünce tarzının egemen olması önemli rol

oyunmaktadır. Doğa bilimlerinin gelişmesi daha çok İtalya’da Rönesans döneminde oluşan akademilerde (örneğin Camerata Fiorentina’da baba-oğul Galilei’ler çalışıyordu) başlamıştır. Buraları kendilerini daha çok sanata felsefeye adanmış amatör heyecanları olan kimselerin toplandığı yerlerdi. Buralarda gerçekleşen sanatsal arayışlar ve deneysellik bilimsel deneylere öncülük etti. İlk gerçek bilim akademilerinin kuruluşu için 17. Yüzyılın ilk yarısını beklemek gerekti. 1662 Royal Society, 1666 Academie des Sciences kuruldu. Bu kurumlar skolastik düşünceyi dışlayarak tamamen doğa bilimlerine odaklanmışlardı. Bu kurumlar, bilim adamlarının sundukları deneyleri tekrarlıyor ve doğru sonuç verdiklerine emin olduklarını yayın organlarıyla üyeleri olan diğer bilim adamlarına duyuruyordu (biraz şimdiki dergilerin rolü gibi). Ayrıca bilim akademileri krallıklara bağlı çalışmaktaydılar Krallıklar böylece bilimsel gelişmeyi kendi kontrolleri altında tutabiliyorlar ve kendilerine zararlı hale gelebilecek bilgileri engelleyebiliyorlardı. Böylelikle bilimsel bilgi siyasal olarak topluma zararsız hale getiriliyordu (Tekeli, 1989:6).

Beklenenin aksine Aydınlanma’yla birlikte üniversite önemini kaybetmeye başladı. İnsanların şimdiye kadar çektiği sıkıntıların bilgisizlikten kaynaklandığına dayanan aydınlanma felsefesi eğitime önem veriyordu ancak daha çok meslek adamı yetiştirilmesine odaklanıyordu. Araştırma ve bilginin üretimi geri planda kalmıştı. Sanayi devrimi de kolektif bir üniversite çalışmasının ürünü olmaktan çok bireysel buluşuların çabasıyla gerçekleşti. Ancak bunun sürdürülebilmesi ve daha ileri taşınması için sistematik çalışma alanlarına gereksinim vardı. Böylece üniversite sanayi devriminin gereksinimleri çevresinde yeniden yapılandı. Bunda da önde giden ülke Almanya oldu. Yeni yapılanmayla üniversiteler idealist tekli yapılarından kurtulup kürsüler ve enstitüler halinde yeniden örgütlendiler. Buraları bilimsel üretimin sosyalleştiği kurumlara dönüştüler ve bilimsel gelişme hiç olmadığı kadar hızlandı. Diğer yandan üretken olan bilim adamının ekip, araç ve sermayeye gereksinimi oluşmaya başladı. Bu gereksinimler ancak devlet denetiminde çalışan, devlet sermayesinden beslenen üniversitelerde giderilebildi. Özel ve özerk bilim adamı tipi yok olurken, bilim üniversitenin tekeline girdi.

Devlet üniversitenin içinde çalışacağı koşulların çerçevesini çiziyor bunun içinde üniversite kendi örgütlenmesini ve işleyişini gerçekleştiriyordu. Üniversite bilimsel saygınlığı yüksek temel araştırma mekânıydı. Pratik araştırmalar daha düşük statüye sahip teknik yüksekokullara bırakılmıştı. Alman modeli 1800’lerin ikinci yarısından itibaren önce Japonya’ya sonra da ABD’ye sıçradı ve oradaki yüksek-öğretim kurumlarının yeniden yapılanmasına önyak oldu. Ancak Alman modeli kendi içinde sorunlar taşıyordu. Bu sorunları üç başlık altında toplayan Tekeli temel ve pratik araştırmalar arasındaki ayrımı, sosyal bilimlerin alanının marjinalleşmesini ve hiyerarşik güç yapısından kaynaklanan emek sömürsünü ön plana çıkartmaktadır.

Avrupa'da bu sorunlu yapı ancak 1968 öğrenci hareketleriyle değişime uğrayacakken ABD ikinci dünya savaşı sonrası bu sorunlardan görece arınmış yeni bir üniversite sistemi oluşturdu. Amerikan modeli, eğitim ve araştırma alanlarına hizmet işlevini de ekledi. Temel bilimlerle pratik bilimler, normal üniversitelerle teknik üniversiteler arasındaki fark ortadan kalkarken üniversite içindeki hiyerarşik yapı da bozulmaya başladı. Üniversiteler toplumsal gelişime katkı sağlayan, devlet taleplerine de yanıt vermeye çalışan kurumlar oldu. Savaş dönemi teknolojik gereksinimleri ve soğuk savaş dönemi gerginliği devletin üniversiteyle ilgisini arttırdı. Üniversite görevlileri ise üniversite dışı ve içindeki fonları harekete geçiren, araştırmayı örgütleyen, yarı girişimci bir nitelik kazanmaya başladı. Bu yeni nitelik zamanla akademik katkılardan daha çok saygınlık kazandırmaya başladı. Akademiye hiç katkısı olmayacak araştırmalara verilen önem nedeniyle eğitim ikinci plana itildi. Eğitim ve araştırmanın bütünlüğü ilkesi kaybolmaya başladı. Üniversite öğretim üyesinin başarısını eğitici nitelikleri değil bilimsel yayınları belirliyordu. Bilimsel yayın artık fetişleştirilmekteydi (ibid:8).

Öte yandan üniversitenin toplumsal taleplere yanıt veriyor olması onu toplumsal türbülansın içine çekti. 68 Olayları'yla öğrenciler üniversitelerin işleyişini, yabancılaştırıldıkları üniversiteyi ve üniversitenin de içinde bulunduğu toplum yapısını eleştirdiler. Bu değişim öğrencilerin üniversite yönetimine daha çok katılması şeklinde gerçekleşecekken 70'li yılların sonunda yaşanan küresel ekonomik kriz ikinci dünya savaşı sonrası yaşanan eğilimleri güçlendirdi.

Bu dönemde ortaya çıkan neoliberal ideoloji üniversiteyi fildişi kule olarak görmekteydi. Onun toplumsal duyarlılığındaki eksiklikleri piyasa mekanizmalarıyla doldurarak eylemlerini meşrulaştırdı. Bu da toplumun güçlü kesimlerinin taleplerinin üniversiteye taşınması demek olacaktı. Ancak üniversitenin toplumsallaşamama sorununun yanıtı piyasalaşma değil üniversite iç yönetiminin demokratikleşmesi (Tekeli, 1989:10) ve hesap verebilirliğinin artırılmasıydı. Üniversite piyasa mekanizması içinde yönlendirildikçe kendinde olmayan değerleri almaya başladı. Araştırmacılar artık bilgiye aydın-düşünür olarak değil bir profesyonel olarak yaklaşmaya başladılar. Kamu malı olan bilgi özelleşti. Gelişmesi için toplumsallaşması gereken bilgi gittikçe özel mülke dönüştü ve özel çıkarlara alet olmaya başladı. Toplumsal refahın artmasına değil sermayenin daha çok kar etmesine olanak sağladı. Böylelikle bilimsel gelişme yalnızca ekonomik getirileri olan alanlarda yaşanmaya başladı ve toplumsal refah artışına kakışı sınırlı kaldı. Salt araçsal bir kimliğe bürünen bilim adamının ise toplumsal saygınlığı azaldı.

Günümüzde üniversite nitelik değerleri üzerinden değil nicelikleri üzerinden ölçülen bir kurum haline geldi. Öğrenciler için lisans eğitimi askerlikten kaçmak için ucuz bir yol, yüksek lisans eğitimi kimi zaman bunu sürdürmenin kimi zaman işsizlik çıkmazını ötelemenin bir yolu, doktora eğitimi ise neden yapıldığı çoğu

kez bilinmeyen bir sürece dönüştü. Öğretim elemanları ise akademik performans değerlendirmesi baskısı altında zor ve emek isteyen eğitim süreçlerini göz ardı etme eğiliminde olup enerjilerini ve yaratıcılıklarını çok zaman toplumsal ve/veya ekonomik getiriş olmayan araştırma alanlarına odaklanmaktadırlar. Peki, şehir planlama eğitiminde durum nasıldır? Son dönemde planlama eğitimine ilişkin ne gibi tartışmalar yapılmaktadır? Üniversitenin geçirdiği dönüşüm süreci ve son dönem sorunları şehir planlama alanını da etkilemekte midir?

Şehir Planlama ve Eğitimi:

Neoliberal dönüşüm kuşkusuz üniversitelerin araçsallaşması yönündeki eğilimi çok daha hızlandırıp üniversiteyi kar amacıyla çalışan bir kuruma, öğretim görevlilerini küçük işletme sahiplerine öğrencileri de müşterilere çevirmiştir. Peki, bunun planlama eğitimine etkisi ne olmuştur? Neoliberalizm ve üniversite ilişkisi bu ilişkiden planlama alanının etkilenmemesi düşünülebilir mi? Neoliberalizm in kentlere uğramaması gibi bir şey olurdu herhalde.

Bu değişim döneminde kent planlama kurumu toplumsal değişimlere yanıt verebilme sorunlara çözüm olabilme yolunda kendi değişimini tartışmaya başlamıştır. Tartışmalar genel olarak iki yönde odaklanmaktadır. Birinci yöndeki tartışmalar planlama kurumunun tıpkı küreselleşmesi gerektiğini savunmaktadır (Afshar, 2001; Sanyal, 1989). Bu görüşü savunanlar planlamanın dünya planlaması ya da evrensel planlama niteliği kazanması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca plancılardan da uluslara arasında kalkan sınırların, yok olmaya başlayan kuzey-güney ayrımının ve gelişmekte ve gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkların yok olmaya başladığı bir sürece göre eğitilmelerinin gerektiğini savunmaktadırlar. Küreselleşmenin olumsuz, baskıcı yanlarını eleştiren ancak yine de planlamanın bir şekilde dışa açılmasını savunan “uluslararası” yaklaşım ise öğretim görevlileri ile öğrencilerin uluslararası dolaşımını, ortak eğitim programları geliştirilmesini ve yeni araştırma olanaklarının oluşmasını ön plana çıkartmaktadır (Knight 2004). Bu iki farklılaşma içinde uluslararasılaşma eksenini “eğitim emperyalizmi” eleştirisi yaparak daha kültürel ve eşitlikçi bir eğitim sistemi kurgulamaktadır (Peel and Frank, 2008).

Dünyada yaşanan küreselleşmeye paralel olarak planlama eğitiminde değinilen bir başka konu da yeni toplum ve dünya düzeninde plancının edinmesi gereken ustalıklar ve bilgilerin ne olması gerektiği üzerinedir. Castells (1998) örneğin plancının yüksek okuma, yazma ve konuşma becerilerine ve bilgi teknolojilerini kullanabilme yetisine sahip olması gerektiğini vurgular. Bilgi olarak ise plancılardan iktisat, tarih ve sosyal politika eğitimi alması gerektiğini söyler. Bu iki önemli alanın yanında Castells plancılardan mekân eksenlerini kaybetmeden farklı uzman-

laşma alanlarına da yönelmelerini ve yeni alanların bilgilerine de sahip olmalarını önermektedir. Cuthbert (1994a ve 1994b) endüstri sonrası bilgi çağında plancılardan çok kültürlülük, sürdürülebilirlik, bilgi ve veri yönetimi almaları gerektiği üzerinde durur. Frank (2006) son dönem planlama eğitimi konularını özetlediği yazısında gıda sistemleri, konut, mülkiyet hakları, barış ve adalet ve iktisat konularına vurgu yapmaktadır. Dünyadan farklı örneklerle desteklediği yaklaşımıyla Sandercock (2004) plancılardan değişmez bir dünya kurgusu üzerine çalışmalarının yanlış olduğunu, her şeyin hızla değiştiği bir dünya düzenine ayak uydurmaları gerektiğini söylemektedir. Bunun için de plancılardan her zamankinden daha çok politik, cesur, yaratıcı ve iyileştirici olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Günümüz koşullarının yarattığı olumsuzluklar üzerine ise planlama alanında gelişen bir başka yaklaşım da etik ve değerler üzerine geliştirilen düşüncelere ilişkindir. Ne yazık ki bu yaklaşım planlama yazınının da neoliberal ekonomi politişinin ve planlamaya yansımalarının eleştirisi üzerinden yoğun ve kuvvetli bir şekilde gitse de planlama eğitime ve plancılardan mesleki gelişimine çok katkısı olmuyor gibi gözüküyor. Planlama uygulamalarına ilişkin “kod” gelişimi daha çok katılıma vurgu yapan, çok kültürlülük ve etnik çeşitliliğe önem veren bir boyutta inceleniyor (Sandercock, 2004). Bu alanda yapılan çalışmalarda azınlıklar ve kadınlar özelinde planlama çalışmalarının yapılmasına olan vurgu göze çarpıyor (Leavitt 1983 ve Thomas, 1996). Çeşitliliğin öğretilmesi ve ders programına yansıtılması (Looye ve Sesay, 1998) ve plancılar ile öğretim görevlileri arasındaki çeşitlilik (Ross, 1990; Hill, 1990) ise başka çalışma konuları olarak planlama ajandasında bulunuyorlar.

Planlama Eğitimi ve Neoliberal Politikalar:

Planlama alanının mimarlıktan ve coğrafyadan ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesi ve özerklişinin uzun süre önce kabul edilmiş olmasının verdiği rahatlıkla artık planlama alanının varlığı üzerine tartışmalar çok yapılmıyor. Ancak neoliberal politikaların günümüz kentlerine etkileri ve planlama sürecinin geldiği durum tam da bu tartışmaların yapılmasının gereklilişini söylüyor. Gelişmiş batı ülkelerinde, Amerika’da ya da Avustralya da devletlerin hukuk sistemlerine bağılılıkları bir ölçüde şehir planlama kurumunun pratik varlığının sürdürülebilmesine olanak sağlıyor. Kamu yararı ve toplumsal faydalar gibi konular artık gündeme gelmesi bile kapitalist sistemin temelinde yatan özel mülkiyet hakkının korunması, kazanılmış özel hakların birbirleri üzerinde yaratabileceği olumsuzlukların önlenmesi, gelecekle ilgili belirsizliklerin yok edilmesi temelinde şehir planlama kurumunun varlığının gereklilişini her zamankinden çok vurgulanıyor. Planlamanın bu konudaki evrimi de ilk önce fiziksel tasarım temelli bir yaklaşımdan, bilgi temelli usçu bir planlama yaklaşımına sonra da daha savunmacı (advocative) daha aktivist bir planlama yaklaşımına doğru evrilmiştir (Frank, 2006).

Kapitalist sistemin en olumsuz yanlarını görmekte olan ve görece olumsuzluklarından (kalite artırımı, hesap verebilirlik, rekabet artışı, masraflardaki düşüş) etkilenemeyen bir ülke olan Türkiye’de durum kuşkusuz biraz daha farklıdır. Batı ülkelerinde tartışılan konular Türkiye özelinde anlamını yitirmekte Türkiye özelinde daha başka sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı dünyasında şehir planlama kurumuna ilişkin bir tartışma yapılmamaktayken ülkemizde planlama salt prosedüral bir etkinliğe indirgenmiş durumda ve olumsuzlukların üstünü örtmeye, bir bakıma getirim (rant) dağılıma ilişkin adaletsiz uygulamaları meşrulaştırmaya yarayan bir kurum olmuştur. Piyasada ya da kamu sektöründe çalışan planlılar ise çok zaman bu sistemin parçası olmaya zorlanmakta başta işten çıkartılma olmak üzere türlü maddi manevi baskıyla beyin ve yüreklerinin aksine planlar üretmeye zorlanmaktadır.

Nasıl Bir Şehir Planlama Eğitimi?

Türkiye’de şehir planlama konusunda durum böyle iken şehir planlama eğitimimiz nasıl şekillenmelidir? Durum böyleyken dört yıllık lisans düzeyinde planlama eğitimine gerek var mıdır? Piyasa şartlarına kolaylıkla uyum sağlayacak, piyasada veya kamu sektöründe gerekli teknik becerilere sahip planlılar yetiştirmek planlama eğitiminin temel amacı mı olmalıdır? Yoksa piyasa mekanizmalarından ve Türkiye gerçeklerinden bağımsız, idealist bir kent planlama eğitimi verme yolu mu izlenmelidir? Bu noktada ara bir yol bulunabileceğine inanıyorum.

Türkiye özelindeki sorunlar, bunların kentsel özellikleri ve planlama pratiğinin (özel ve kamu) gereksinimleri eğitimi şekillendirecek girdilerin bir ve vazgeçilemez tarafını oluşturmaktadır. Bu konuda mevzuat, aktörler, süreçler ve teknik gereklilikler ilgili dersler çok büyük önem taşımaktadır. Bu dersler bir anlamda kent planlılarının serbest piyasada ve kamu sektöründe çalışabilmesine olanak sağlayacak en az gereksinimleri karşılayacak bir anlamda zor şartlarda hayatta kalma araçları olacaktır. Öte yandan kent planlama eğitiminin sorun temelli ancak idealist bir yönünün de olması gerektiğini savunuyorum. Üstelik bu yönün beklenin aksine salt kuram tartışmalarını içeren akademik bir alan olmasının aksine tam da gündelik yaşam sorunlarından yola çıkarak gerekliliğinin arttığına inanıyorum. Ülkemizde ulusal ve bölgesel ölçekte planlama çalışmalarının yapılmıyor olması ya da pratik karşılığının olmaması bu eğitimin verilmemesini gerektirmeyeceği gibi; ulaşım planlaması, kentsel tasarım ve kentsel politikalar alanlarında da nesnel, toplumsal faydayı gözeten ve sorunları çözmeye odaklı “doğru” bilginin üretilmesine de çaba sarf edilmelidir.

Yukarıda bahsettiğim konular daha çok kuramsal dersler üzerine yoğunlaşmaktadır. Son dönem planlama eğitimi tartışmalarında planlıların bilgi yoğun bir eğitimin yanında becerilerine geliştirecekleri bir sistemin kurgulanması gerekliliğinden

bahsetmiştik. Bu beceriler bir yandan Castells'in (1998) vurguladığı gibi esnek olmayı, okuma-yazma ve konuşma yetilerinin gelişmesini, bilgi teknolojilerinden yararlanmayı içerirken diğer yandan Sandercock (2004) önerilerindeki gibi çok daha politik, cesur, yaratıcı ve iyileştirici olmayı içermelidir. Edindiği bilgileri politik bir çerçevede değerlendiremeyen ya da yanlış değerlendiren plancıların kentsel kullanımların sınırlandırılması gibi çok önemli bir sınırlı kaynak kullanımı ve dağıtımını içeren görevde güç odaklarının çıkarına kararlar vermesi piyasa mekanizmalarının "doğal" sonucu olacaktır. Bunun yanında plancı farklı alanlardan edindiği bilgileri eleştirel bir yaratıcılıkla sentezlemeli ve güncel sorunlara uyarlayarak toplumsal yaşamda iyileştirici bir fark yaratmalıdır.

Görünen odur ki planlama eğitimi toplumsal ve ekonomik yapıların değişimiyle hızlı bir değişim sürecine girmiştir bu değişim süreci içinde var olan duruma karşı bir duruş sergilemek yerine daha çok var olan duruma uyum sağlamaya, onun parçası olmaya ve onu sürdürmeye yönelik bir değişim geçirmektedir. Kuşkusuz bunun karşıtı duruşlar da gelişmeye başlamıştır ve Harvey'in 1970'li yıllarda dilendirdiği adil kent arayışı bugün daha da yaygınlaşmış (bkz. Marcuse, 2009 ve Fairstein, 2010) ve bunun kent planlama eğitimine de yansımaları olmaktadır (bkz. Sandercock, 2004). Gene de var olan planlama eğitim ve uygulamalarının daha çok, Harvey'in (1974) deyiimiyle genellikle statükocu, bir miktar da karşı devrimci olduğunu söylemek olanaklıdır. Peki devrimci bir planlama anlayışı yolunda umut var mıdır? Bu sorunun yanıtını en iyi bildiğim ve eleştirel duruşundan hiçbir zaman şüphe etmediğim ODTÜ Şehir ve bölge Planlama bölümünün eğitime odaklanarak yanıt vermeyi deneyeceğim.

ODTÜ Şehir Bölge Planlama Eğitimi

Yukarıdaki tartışmadan yola çıkarak Lisans eğitimimi aldığım ve halen çalışmakta olduğum bölüme eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmak istedim. Bilindiği gibi ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Türkiye'de ilk kurulan Şehir Planlama bölümüdür ve 1961-2 öğretim yılında eğitime başlamıştır. Bugüne kadar 2000'in üzerinde mezun vermiş olan bölümde halen 228 lisans, 100 yüksek lisans, 39 doktora öğrencisi eğitim görmektedir. Bölüm bu öğrenci talebine 8 profesör, 7 doçent, 3 yardımcı doçent, 1 öğretim görevlisi ve 8 araştırma görevlisiyle yanıt vermeyi amaçlamaktadır (Bölüm Sayfası ve YÖK).

1950'li yıllarda Türkiye kentlerinde yaşanan çarpık kentleşme ve bunun yarattığı sorunlar üzerinde duran Amerikalı uzmanlar ICA yardım programı kapsamında 3 hedef belirlemişlerdir. Bunlardan ilki, ülkede mimarlık ve planlama alanlarında yetişmiş insan gücüne duyulan gereksinimi karşılamak, ikincisi bu kişilerin eğitimini Türkiye'de gerçekleştirerek arzın devamını sağlamak, üçüncüsü ise eğitim süresince ihtisaslaşmayı teşvik etmektir (Ersoy, 4). Bu hedefleri gerçekleştirmek

üzere 1959-60 eğitim döneminde faaliyete geçen bölümün eğitim programını mimarlık kökenli 4 kişilik öğretim kadrosu hazırlamıştır. Bu programda tıpkı şimdi olduğu gibi bilgi temelli ve beceri temelli amaçlar güdülmüştür. Temel dersler bir yandan tasarım, planlama ve hükümet teşkilatı, hukuk, finansman, istatistik gibi kuramsal dersler içerirken diğer yandan yazma-konuşma tekniği, grafik ifade tekniği, propaganda tekniği gibi derslerle desteklenmiştir. Seçmeli dersler ise genel olarak kentsel ve kırsal yerleşim alanları özelinde ayrılmış uzmanlaşma derslerini içermektedir. Programda ayrıca planlama mesleğini uygulayacak kişilerin sahip olması özellikler konusunda da bilgi verilmiş, bu kişilerin ileri görüşlü, sosyal şura sahip, meraklı, olgun, sabırlı ve bilgili olması gerektiği vurgulanmıştır. Gene oradan doğrudan aktarıyorum bir özellik için de “ para bakımından muhteris olmak ve mütevazı bir gelirle yetinmek” de geliyor (Ersoy: 48-55). Ersoy’un belirttiği gibi bu dönemki planlama eğitimi daha çok gereksinimlere yanıt vermeyi hedefleyen ve fiziksel planlama anlayışının vurgulandığı bir “genel plancı” yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Öğretim elemanı sayısındaki yetersizlikler nedeniyle program amaçlanan hedeflerine ulaşamamış, istediği nicelikte olsa da istediği nitelikte plancı yetiştirememiştir.

1960’ların ikinci dönemi ve 1970’lerin başına kadar uzanan dönemde tüm dünyada olduğu gibi ODTÜ de öğrenci eylemleri ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin de katılımıyla hazırlanan yeni bölüm planı 1970-1 ders yılından sonra uygulanmaya başlanmıştır. Daha çok işsizlik, fakirlik, sağlıksız kentleşme gibi yaşanmakta olan kentsel sorunlara çözüm üretmeyi amaçlayan bu yeni programda tasarım stüdyolarının kredileri azaltılmış toplumsal içerikli derslere daha çok önem verilmeye başlanmıştır. Azalan stüdyo derslerinin yerini ekonomi, sosyoloji gibi sosyal içerikli dersler ile matematiksel yaklaşımları içeren dersler almaya başlamıştır. Ancak bu program da bölüm büyük çoğunluğunu oluşturan mimar kökenli eğitimcilerle uyumlu çalışamamış ve istenilen başarıyı gösterememiştir. 1976 yılında hazırlanan bir program taslağı bölüm programını uzmanlaşma alanları (modül) anlayışına göre yeniden düzenlemeyi amaçlamıştır. Program ilk aşamasında lisans eğitimin ilk iki yılını genel formasyon (biçimlenme) derslerine, ikinci aşamasında lisans eğitiminin son iki yılını ise tasarım, nitel ya da nicel çözümleme yöntemlerinden birinde uzmanlaşmaya ayırmıştır. Programın son aşaması olan yüksek lisans bölümünde ise planlama sorunlarına yönelik bir uzmanlaşmaya gidilmesi öngörülmektedir (12). 1980 askeri ihtilali ve sonrasında yürürlüğe giren YÖK yasasıyla ODTÜ yasasının sağladığı esneklikleri kaybetmiş, yönetsel ve eğitsel olarak sorunlar yaşamış ve uzmanlaşmaya dayalı programı uygulamaya koyamamıştır. Bunun yerine çok yönlü, geniş düşünen, olaylar arasında neden-sonuç ilişkisi kurabilen aynı zamanda tasarımların yetenekleri de gelişmiş genel bir plancı tipi yetiştirmiştir (13).

1990’lı yılların başında ODTÜ yüksek lisans ve 1994 yılında da lisans programlarında yeniden güncellemeye gitmiştir. Yüksek lisans alanında disiplinler arası

uzmanlaşma alanları geliştirilmesi konusu benimsenmiş ve mimarlık bölümü ile kentsel tasarım ve konut planlaması, siyaset bilimi kamu yönetimi bölümü ile kentsel politikalar ve kentsel proje yönetimi, restorasyon anabilim dalı ile Koruma planlaması, mühendislik alanının ilgili bölümleri ile Ulaşım planlaması ve çevre planlaması konularında ortak yüksek lisans programları geliştirilmek amaçlanmış ve ilerleyen yıllarda bunların birçoğu hayata geçirilmiştir (14-15). Lisans programında yapılan tartışmalar ise dönem koşullarının planlama üzerindeki etkisini açıklaması açısından çok etkileyicidir. Baykan Günay'ın yeni programın giriş ve gerekçesinde; planlamanın oluşumuna neden olan tüm gerekçelerin sarsıldığı, planlamanın oluşan yeni koşullara uyum sağlayamaması durumunda meşruiyetini yitirmek durumunda kaldığı ve günümüzde bir var olma mücadelesi verdiği söylenmektedir. Yazının geri kalanında bir yandan modernist düşüncenin bir ürünü olan kapsamlı planlamanın kentsel çeşitliliği indirgeyici yönü eleştirilirken diğer yandan post modern yaklaşımların farklılıkları korumak adına her türlü normu yok sayması ve hiçbir belirleyicisi olmayan bir farklılık fetişizmine yönelmesi gündeme getirilmiştir (Günay, 1994).

Sorun temelli bu yaklaşımın ardından bölüm programında zorunlu derslerin sayısı azalırken seçmeli derslerin sayısı artmış, öğrencilerin lisansın 3. Sınıfıyla birlikte önceki dönemlerde geliştirilen tasarım, nitel ve nicel ağırlıklı dersleri içeren uzmanlaşma alanına yönelmeleri amaçlanmıştır. Ancak bu programdan da bölümde yeterli sayı ve nitelikte öğretim elemanı bulunmaması nedeniyle verimli sonuç vermediği görülmüştür.

Günümüzde ise bu program dört ana modül etrafında ve bu modülleri izleyen yüksek lisans derslerinin katkısıyla sürdürülmektedir. Programda 8 kredilik stüdyo dersleri mesleki eğitimin uygulama dersleri olarak önemli bir konumda bulunurken 16 zorunlu, farklı zamanlarda açılan 20yi aşkın seçmeli dersle program tamamlanmaktadır. Yüksek lisans ve doktora seviyesinde ise gene öğretim elemanı sayısı yetersizliğinden istenilen çeşitlilik sağlanamamakla birlikte eğitim her program için 4er zorunlu ve 10 tane kadar seçmeli ders ile hayata geçirilmektedir. Lisans eğitiminde zorunlu genel dersler sosyoloji, tarih, ekonomi, coğrafya, matematik gibi konularda yoğunlaşırken bölüme ilişkin dersler planlama kuram ve tekniklerini, ulaşım planlaması, koruma, planlama mevzuatı, kentsel politikalar ve planlamadaki güncel konulara ilişkin olarak verilmektedir. Planlama becerisini geliştirme konusunda ise dersler daha çok Türkçe, İngilizce ve bilgisayar kullanımı üzerine yoğunlaşmaktayken son dönemde açılan planlamada yaratıcı düşünce dersleriyle biraz daha derin bir nitelik kazanmaya başlamaktadır. B3eceri gelişimi konusunda stüdyo eğitimi de önemli yer tutmakta yalnızca kuramsal öğretilerin uygulaması olmaktan öte öğrenciye konuşma, yazma ve dinleme ile çözümlenme, farklı konular arasında ilişki kurabilme, sorun tanımlama ve eleştirel düşünce gelişimi konusunda da katkı sağlamaktadır.

ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama eğitiminin bizim beklediğimiz devrimci nitelikleri somut olarak ne programında ne de program giriş ve gerekçelerinde görmek olanaklı değildir. Peki ODTÜ’lü duruşu yaklaşımı gibi bir şeyden söz etmek olanaklı mıdır? ODTÜ deki eğitimin farkı nedir? Bir fark varsa bu nerede nasıl oluşmaktadır?

Kişisel deneyimim ODTÜ de devrimci bir planlama eğitiminin hiçbir zaman var olmadığı ve bunun hiç bir zaman amaçlanmadığıdır (Belki 1970 olaylarında amaçlanan buydu ama gerçekleşmedi). Ancak sıklıkla değişen bölüm programı ve içeriğinden anlaşılacağı üzere ODTÜ sürekli var olan duruma göre kendini yeniden konumlandırmayı amaçlamış ve var olan durumun genellikle olumsuz olan niteliklerini kendine varoluş nedeni ve çıkış noktası olarak belirlemiştir. Başkan Günay’ın 1994 yılında hazırladığı bölüm programına giriş ve gerekçe yazısındaki sorun odaklı yaklaşımla özetlenmektedir.

“Şehir ve bölge planlama bölümü mezunları öncelikle parçacılığa düşmeden somut, gerçekçi ve geçerli problemler tanımlayabilme ve bu problemlere yapı bütünü ile ilişkileri göz ardı etmeden çözümler tasarlayabilmelidir” (Günay, 1994)

Bu sorun odaklı duruş bir yandan bilimsel ve nesnel temelden güç alarak çözüm güncel kentsel, bölgesel ve ülkesel sorunlara üretmeyi amaçlarken bir yandan da ODTÜ’nün parçası olan bu bölüme eleştirel bir duruş kazandırmaktadır. Bu durum, Türkiye’de var olan ve liberal-muhafazakâr sağ eğilimli baskın ve süregelen politik yapı karşısında ister istemez sol eğilimli politik bir şekil almaktadır. Bu politik durum planlamanın temel ikilemelerinden birini yaratmıştır. Yapısal sorunlar dururken var olan durumu düzeltmek için küçük projeler yapmak ve sorunların bir bakıma yeniden üretilmesini sağlamak / Yapısal sorunlara odaklanıp sorunlara kökten çözümler aramak ve güncel sorunları görmezden gelip yapısal çözüm anını beklemek. Bu açıdan bakıldığında ODTÜ ŞBP devrimciden çok reformist bir duruş sergilemektedir. Ancak gözle görülür, programa yansır olmasa da devrimci bir kanalın ODTÜ’lü şehir plancıların içinde var olduğunu düşünüyorum.

Devrimci Savı Test Etmek

Bu savı test etmek için de bölüm çapında gerçekleştirdiğim küçük bir anketi paylaşmak isterim. Birkaç hafta önce gerçekleştirdiğimiz bu ankete 1,2,3 ve 4’üncü sınıflardan isteğe bağlı olarak 171 öğrenci katılmıştır. Ankette öğrencilere planlamanın sorun alanına, planlama eğitiminin etkisine, öğrencinin öz güvenine, eğitimin eksikliklerine ve gelecekte çalışmayı düşündükleri alan üzerine beş soru soruldu. Bu sorulara verilen yanıtları genel ve sınıflar özelinde inceleyince şu sonuçlarla karşılaştım.

Tablo 1:

		cozum			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hayır	17	9,9	9,9	9,9
	belki	42	24,6	24,6	34,5
	evet	100	58,5	58,5	93,0
	ilişkisiz	5	2,9	2,9	95,9
	diğer	7	4,1	4,1	100,0
	Total		171	100,0	100,0

Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlarla ilgili şehir planlama alanının çözüm üretebileceğini düşünüyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin %60'a yakını evet %25'e yakını da belki olarak karşılık vermiştir. Burada kent planlama sorunlarının büyük oranda ülkesel sorunlarla ilişkili görüldüğü ve bir oranda şehir planlamaya ilişkin sorunlara üretilecek çözümlerin genel sorunlara katkı sağlayacağına inanılıyor.

Tablo 2:

		egitim			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		1	,6	,6	,6
	hayır	7	4,1	4,1	4,7
	belki	26	15,2	15,2	19,9
	evet	103	60,2	60,2	80,1
	yuksek lisans	17	9,9	9,9	90,1
	doktora	14	8,2	8,2	98,2
	diğer	3	1,8	1,8	100,0
	Total		171	100,0	100,0

Aldığınız/alacağınız şehir planlama eğitiminin bu sorunların çözümüne katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin gene %60'ı evet yanıtı vermiştir. Bunu erken sınıflarda yanıtlayanlar için gelecek eğitimlerine inanç, ileri sınıflarda yanıtlayanlar için ise aldıkları eğitime güven söz konusudur. Buradaki %15'lik belki yanıtını veren kısım ise genellikle 1. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin gene %20'ye yakın bir kısmı ise sorun çözümüne katkı sağlayabilmek için eğitimlerinin lisans eğitiminden sonrasında da devam etmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 3:

		guven			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hic	7	4,1	4,1	4,1
	biraz	78	45,6	45,6	49,7
	çok	76	44,4	44,4	94,2
	diğer	10	5,8	5,8	100,0
	Total	171	100,0	100,0	

Gelecekte kentsel, ülkesel sorunlara çözüm üretme yolunda kendinize ne kadar güveniyorsunuz? Dersler ve planlamaya ilişkin %60'lık kararlı kesimin yanında öğrencilerimizin aldıkları ya da alacakları eğitim ve kişisel birikimleri ile gelecekte karşılaşacakları sorunlara çözüm üretebilme konusunda kendilerine güvendiklerini görüyoruz. Yaklaşık eşit olarak öğrenciler kendilerine ya çok güvenmekte ya da biraz güvenmekte. Hiç güvenmeyenlerin oranı ise %5 olarak gözükmektedir.

Tablo 4:

		eksiklik			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		6	3,5	3,5	3,5
	hayır	25	14,6	14,6	18,1
	evet	85	49,7	49,7	67,8
	diğer	55	32,2	32,2	100,0
	Total	171	100,0	100,0	

Şimdiye kadar aldığınız şehir planlama eğitiminin eksiklikleri olduğunu düşünüyor musunuz? Sorusuna verilen yanıtlarda ilginç bir şekilde öğrencilerin yarısına yakınının eğitim konusunda eksiklikler düşündüğünü görüyoruz. Burada ikinci oranda görünen diğer seçeneği ise gene 1. Sınıf öğrencilerinin daha ders almamalarından kaynaklanan yanıtlarını yansıtmaktadır.

Tablo 5:

		calisma			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		13	7,6	7,6	7,6
	ozel	75	43,9	43,9	51,5
	kam u	24	14,0	14,0	65,5
	akadem i	44	25,7	25,7	91,2
	planlam a disi	15	8,8	8,8	100,0
	Total	171	100,0	100,0	

Gelecekte nerede çalışmayı düşünüyorsunuz? Sorusuna beklenen aksine %40'ı aşkın oranda özel sektör çıkmaktadır. Burada ODTÜ'lü plancıların kamu hizmetine girmelerindeki zorluklar ve sorunlar ile kamu personeli olma sürecindeki karmaşıklık ın ve kamu sektörünün planlama alanında heyecan yaratma potansiyelinin giderek düşmesinin etkisi olduğunu düşünüyorum. Dörtte bir oranında akademi de kalmak isteyen öğrencilerin ise akademik çalışmaları kamu çalışmalarından ayırdığını ve kamuda ya da özel sektörde çalışmaktansa burada çalışmaya daha istekli olduklarını görüyoruz. Nedenler konusunda yazılı bir bilgi bulunmuyor.

Genel çözümlenmeden çıkan sonuca göre planlamayla ilke sorunları arasında yakın ilişki kuran öğrencilerimiz eğitimlerine ve kendilerine büyük oranda güvenmektedirler. Ancak yine de eğitimde sorunlar olduğunu düşünmektedirler. Öğrenciler gene hayallerini gerçekleştirme yolunda çalışma alanı olarak kendilerine genellikle özel sektör alanını görmekteler.

Tablo 6:

		sinif * cozum Crosstabulation					
Count		cozum					
		hayir	belki	evet	ilişkisiz	diğer	Total
sinif	1	5	14	43	2	3	67
		7	21	64	3	4	100
	2	1	10	24	0	1	36
		3	28	67	0	3	100
	3	9	15	12	2	1	39
		23	38	31	5	3	100
	4	2	3	21	1	2	29
		7	10	72	3	7	100
Total		17	42	100	5	7	171
		9,9	24,6	58,5	2,9	4,1	100,0

Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlarla ilgili şehir planlama alanının çözüm üretebileceğini düşünüyor musunuz? Sorusuna 3. Sınıf dışında giderek artan oranda evet dendiğini görüyoruz. Özellikle 4. Sınıf seviyesinde oran %70 in üzerine çıkmakta. Ancak 3. Sınıf ta bir sorun oluşmakta ve genel olarak planlama alanının çözüm üreteceğine olan inanç azalmaktadır. Bu sınıfta gene planlamanın çözüm olamayacağını düşünenlerin oranı %25'e yaklaşmaktadır.

Tablo 7:

		calisma			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid		13	7,6	7,6	7,6
	ozel	75	43,9	43,9	51,5
	kam u	24	14,0	14,0	65,5
	akadem i	44	25,7	25,7	91,2
	planlam a disi	15	8,8	8,8	100,0
	Total	171	100,0	100,0	

Aldığımız/alacağımız şehir planlama eğitiminin bu sorunların çözümüne katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz? Sorusuna verilen yanıtlardan sınıftan bağımsız olarak %60 civarında evet yanıtını aldığımız görülüyor. Eğitimin katkı sağlamayacağına olan inancın ise yıllar içinde artması, ilk yıl %0'dan son yıl %10'a çıkması, ise belki eğitim sistemimize olan yüksek beklenti ve umudun zaman içinde düşmesini göstermektedir.

Tablo 8:

Count		kendine guven				Total
		hic	biraz	ook	diger	
sinif	1	1	25	34	7	67
		1	37	51	10	100
	2	0	23	13	0	36
		0	64	36	0	100
	3	1	19	17	2	39
	3	49	44	5	100	
4	5	11	12	1	29	
	17	38	41	3	100	
Total		7	78	76	10	171
		4,1	45,6	44,4	5,8	100,0

Gelecekte kentsel, ülkesel sorunlara çözüm üretme yolunda kendinize ne kadar güveniyorsunuz? Sorusuna yanıtlarda öğrencilerimizin ilerleyen sınıflar içinde kendilerine güveninin az da olsa düştüğünü gözlemliyoruz. Özellikle son sınıfta kendilerine hiç güvenmeyen öğrencilerin oranının %17 olması gene düşündürücü bir orandır. Burada öğrencilerimiz yıllar içinde öğrendikçe, kentsel sorunlarla daha bilinçli olarak karşılaştıkça olumsuzluklar altında eziliyor olabilirler. Burada da ikinci sınıfın şüpheciliği genel düzeni biraz bozuyor çünkü bu sınıftakiler daha planlama eğitimine tam olarak başlamamış bu sınıfın başındaki öğrencilerden oluşuyor, birinci sınıftakilerde ise ilk başlamanın verdiği olumlu hava söz konusu olmalı.

Tablo 9:

Count		sinif * eksiklik Crosstabulation			Total
		eksiklik			
		hayır	evet	diğer	
sinif	1	8	9	44	61
	2	13	15	72	100
	3	11	20	5	36
	4	31	56	14	100
Total		1	35	3	39
		3	90	8	100
		5	21	3	29
		17	72	10	100
Total		25	85	55	165
		15,2	51,5	33,3	100,0

Şimdiye kadar aldığımız şehir planlama eğitiminin eksiklikleri olduğunu düşünüyor musunuz? Bu soruya karşılık yıllar içinde düzenle takip edilebilecek bir eğilim oluşmuş gözüküyor. Ancak birinci sınıftaki bilinmezliklerin yansımaları olan %72'lik belki oranını ile diğer sınıflarda bilinçli olarak tercih edilen evet eksiklik var oranları dikkat çekiyor. Üçüncü sınıftaki %90'lık eksiklik olduğuna ilişkin görüş ikide %56 dördte ise %72 olarak karşımıza çıkıyor.

Tablo 10:

		sinif * calima Crosstabulation					
Count		calima					
		diğer	özel	kamu	akademi	planlama dışı	Total
sinif	1	5	36	7	16	3	67
	2	7	54	10	24	4	100
	3	3	19	3	10	1	36
	4	8	53	8	28	3	100
	5	2	17	8	9	3	39
	3	5	44	21	23	8	100
	4	3	3	6	9	8	29
	Total	10	10	21	31	28	100
	Total	13	75	24	44	15	171

Gelecekte nerede çalışmayı düşünüyorsunuz? Sorusuna sınıflar üzerinden ayrı ayrı baktığımızda ilk yıllardaki özel sektör vurgusunun sonraki yıllarda diğer alanlara özellikle de kamuya ve akademiye kaydığını görüyoruz. Burada gene edinilen bilgiler ve yaşam deneyimlerinin görece daha garantili belki de eğitimi aldıkları şeyleri daha kolay hayata geçirebilecekleri alanlara yayılması olarak görebiliriz. Burada akademi bilginin sürdürülmesi ve yeni bilgilerin alınması için bir yol olarak gözükürken pratik yansımalarının sınırlılığının da öğrenciler tarafından biliniyor olması gerekir.

KADIN MÜHENDİS, MİMAR VE ŞEHİR PLANCILARI İLE YAPILAN ANKET SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. **Asuman TÜRKÜN**

Yıldız Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

39. Şehircilik Kolokyumunda benden kadınların şehir planlama disiplini içerisindeki konumları, yaşadıkları zorluklar ve eğer varsa, hem eğitim sürecinde hem de çalışma hayatlarında karşılaştıkları ayrımcılık üzerine bir konuşma yapmam istendi. Kadınların farklı meslek alanlarında yaşadıkları zorluklar üzerine oldukça geniş bir literatür mevcut ve özellikle kadın işi-erkek işi olarak ortaya çıkan ayrımlar, kadınların meslek seçimlerinden başlayarak, eğitim hayatına ve meslek hayatına uzanan bir dizi sorunla mücadele edilmesini gerektiriyor. Ayrıca, burada meslek örgütlerine katılımında yaşanan sıkıntılar ve daha üst konumlara ulaşmada yaşanan zorluklardan (“cam tavan”) da bahsetmek gerekiyor.

Bu kaygılarla 21-22 Kasım 2009 tarihleri arasında yapılan TMMOB Kadın Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları Kurultayı’na hazırlık olarak Düzenleme Kurulu tarafından farklı illerde çalıştaylar düzenlenmiş ve dört başlıkta atölye çalışmaları yapılmıştı. Atölye başlıkları şunlardı:

- Mühendislik/Mimarlık/Şehir Planlama Eğitiminde Cinsiyetçilik
- Cinsiyetçi İşbölümü/İşyeri Pratikleri
- Kapitalist Krizin Kadın Mühendis, Mimar, Şehir Plancılara Etkisi
- TMMOB’de Kadın Örgütlenmesi

Ayrıca, Düzenleme Kurulu, kadınların bu alanlarda ne tür ayrımcılığa uğradıkları konusunda bilgilenecek üzere bir anket çalışması yapılmasına karar vermiş ve seçilen örneklem çerçevesinde şubeler tarafından anket çalışması yürütülmüştü. Hazırlanan anket, eğitim hayatından başlayarak, kadınların meslek hayatlarında ve kayıtlı oldukları meslek odalarındaki deneyimlerini gözler önüne sermeyi hedeflemekteydi. Anket, TMMOB’ye bağlı farklı meslek odaları tarafından 10 ilde telefon ya da e-posta yoluyla yapıldı ve ankete 2664 kadın cevap verdi. Bu sunumda

ilk olarak bu çalıştay kapsamında yapılan anket sonuçlarını paylaşmak istiyorum (Özkaplan ve Türkün, 2009).

(<https://www.tmmob.org.tr/sites/www.tmmob.org.tr/files/kitap.pdf>)

İlk olarak, üniversite eğitimi sürecinde mühendislik ve mimarlık fakültelerinin nasıl cinsiyetçi olarak yapılandığına bakmak yararlı olacaktır. Üniversite okuyan kız öğrencilerin toplam öğrenciler içindeki oranının mühendislik-mimarlık fakültelerine göre dağılımı bu konuda fikir vermektedir. Ruhsar Kazak'ın 1995 yılında yaptığı araştırma (TMMOB, EMO dergi, sayı 393) sonuçlarını, ÖSYM'nin 2004/2005 öğretim yılı istatistikleriyle karşılaştırdığımızda şu sonuçlarla karşılaşmaktayız (Kazak, 1995):

- Son 10 yılda, mühendislik fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı aynı kalırken (%21), mimarlık fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin oranı yükselmiştir (%44'den %55'e).
- Mimarlık fakülteleri, Mühendislik-Tasarım fakülteleri ve Kimya-Metalurji fakültelerinin kız öğrencileri oranları 2004/2005 öğretim yılında diğer fakültelere göre daha yüksektir (sırasıyla %55 , %45 ve %36). Bu veri, mimarlık, tasarım ve kimya mühendisliği alanlarının erkek işleri olmaktan çıkmaya başladığını göstermektedir.
- Kız öğrencilerin en az temsiliyete sahip olduğu fakülteler, %12 oranları ile Makine, Maden ve Elektrik-Elektronik fakülteleridir. Bu fakülteleri %16 ile İnşaat Fakültesi takip etmektedir; bu alanlar tamamen erkek işi olarak kabul edilen meslek alanlarına işaret etmektedir.
- Mühendislik ve Mimarlık Fakülteleri birlikte ele alındığında, toplam öğrencilerin ancak beşte biri kadındır.

2014-2015 döneminde Mimarlık ve Şehircilikte kız öğrencilerin oranı %55 ile aynı kalmıştır; ancak mühendislik alanında bu oran %21'den %23'e yükselmiştir (İnşaat Müh. %15) (TÜİK, 2015: Yükseköğretim İstatistikleri).

Aşağıdaki tablodan izlenebileceği gibi, bazı fakültelerde kızların sayısı öne çıkarken, bazı bölümlerde erkeklerin yoğunlaştığı izlenebilmektedir. Kızların en fazla yoğunlaştığı alanlar arasında sanat, tasarım, eğitim, mühendislik alanında gıda işleme, sağlık alanında dişçilik, eczacılık, hemşirelik, terapi ve rehabilitasyon, sosyal hizmetler, gazetecilik alanında kütüphanecilik ve enformasyon bulunmaktadır. Erkeklerin yoğunlaştığı alanlar arasında en önemlileri bilgisayar bilimleri, fen bilimleri alanında fizik ve yer bilimleri, mühendislik alanında imalat ve işleme, madencilik, inşaat mühendisliği, elektrik ve enerji, elektronik ve otomasyon, mekanik ve motor işleri, motorlu taşıtlar, gemiler ve uçaklar, tarım ve veterinerliktir. Hizmetler alanında kız öğrencilerin sadece ev hizmetleri konusunda öne çıktığı gö-

Kadın Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları ile Yapılan Anket Sonuçları ve Değerlendirmeler

rılmektedir. Öte yandan genel olarak sanat, matematik ve istatistik, mimarlık ve şehircilik (kız öğrenci oranı daha yüksektir), tıp ve hukuk alanlarında erkek ve kız öğrenciler arasında bir eşitleme ortaya çıkmıştır. Aslında bu rakamlar daha henüz meslek seçiminde kadın-erkek işi ayrımının ne kadar belirleyici olduğu göstermektedir. Dolayısıyla anket sonuçlarını bu bağlamda değerlendirmek gerekir; diğer bir deyişle zaten kadınlar ayrımcılığa daha az uğrayacakları, hatta daha avantajlı olabilecekleri meslek alanlarını seçmektedirler.

Tablo 1: Eğitim ve Öğretim Alanları Sınıflamasına Göre Lisans Düzeyindeki Öğrenci Sayıları (2014-2015)

TOPLAM	1967703	54.2	1661097	45.8	3628800
BEŞERİ BİLİMLER VE SANAT	172637	41.8	240704	58.2	413341
BEŞERİ BİLİMLER	135070	40.2	200580	59.8	335650
SANAT	37567	48.4	40124	51.6	77691
EL SANATLARI	940	35.4	1714	64.6	2654
GÜZEL SANATLAR	6433	44.4	8060	55.6	14493
İŞİTSEL-GÖRSEL TEKNİKLER VE MEDYA YAPIM	16743	59.2	11518	40.8	28261
MÜZİK VE SAHNE SANATLARI	6204	58.3	4444	41.7	10648
ŞANAT	492	36.0	875	64.0	1367
TASARIM	6755	33.3	13513	66.7	20268
EĞİTİM	104118	37.8	171377	62.2	275495
FEN BİLİMLERİ, MATEMATİK, BİLGİSAYAR	77228	50.3	76226	49.7	153454
BİLGİSAYAR BİLİMLERİ	6692	70.5	2799	29.5	9491
FİZİK BİLİMLERİ	35956	57.3	26842	42.7	62798
FİZİK	7441	63.6	4265	36.4	11706
KİMYA	6785	41.1	9722	58.9	16507
YER BİLİMLERİ	21730	62.8	12855	37.2	34585
MATEMATİK VE İSTATİSTİK	18454	44.0	23531	56.0	41985
YAŞAM BİLİMLER	16126	41.2	23054	58.8	39180
BIYOLOJİ VE BİYOKİMYA	7989	34.6	15133	65.4	23122
ÇEVRE BİLİMİ	8137	50.7	7921	49.3	16058
HİZMETLER	50796	68.5	23346	31.5	74142
GÜVENLİK HİZMETLERİ	4851	87.8	672	12.2	5523
KİŞİSEL HİZMETLER	41886	66.7	20866	33.3	62752
EV HİZMETLERİ	2	22.2	7	77.8	9
OTEL, LOKANTA VE CATERING HİZMETLERİ	2512	49.6	2557	50.4	5069
SEYEHAT, TURİZM VE BOŞ ZAMAN FAALİYET	38652	68.1	18146	31.9	56798
ULAŞIM HİZMETLERİ	4018	69.2	1788	30.8	5806
MÜHENDİSLİK, İMALAT VE İNŞAAT	268221	71.0	109323	29.0	377544
İMALAT VE İŞLEME	18468	51.3	17554	48.7	36022
GIDA İŞLEME	5602	29.9	13112	70.1	18714
İMALAT VE İŞLEME	2549	88.7	325	11.3	2874
MADENCİLİK	7513	86.4	1186	13.6	8699
MATERYALLER (AĞAÇ, KAĞIT, PLASTİK, CAM)	159	84.1	30	15.9	189
TEKSTİL, GİYİM, AYAKKABI, DERİ	2645	47.7	2901	52.3	5546
MİMARLIK VE İNŞAAT	61859	66.9	30637	33.1	92496
İNŞAAT VE İNŞAAT MÜHENDİSLİĞİ	43054	84.6	7858	15.4	50912
MİMARLIK VE ŞEHİR PLANLAMA	18805	45.2	22779	54.8	41584
MÜHENDİSLİK VE MÜHENDİSLİK İŞLERİ	187894	75.5	61132	24.5	249026
ELEKTRİK VE ENERJİ	7873	82.5	1672	17.5	9545
ELEKTRONİK VE OTOMASYON	80969	77.0	24226	23.0	105195
KİMYASAL SÜREÇLER	5360	38.8	8437	61.2	13797
MEKANİK VE METAL İŞLERİ	63594	86.8	9691	13.2	73285
MOTORLU TAŞITLAR, GEMİLER VE UÇAKLAR	14380	91.1	1403	8.9	15783
MÜHENDİSLİK VE MÜHENDİSLİK İŞLERİ	15718	50.0	15703	50.0	31421

SAĞLIK VE REFAH	71147	37.1	120856	62.9	192003
SAĞLIK	66362	37.3	111340	62.7	177702
DIŞÇILIK ÇALIŞMALARI	6317	42.2	8640	57.8	14957
ECZACILIK	3461	37.6	5751	62.4	9212
HEMŞİRELİK VE HASTA BAKIMI	14929	23.3	49113	76.7	64042
TERAPİ VE REHABİLİTASYON	6530	30.8	14652	69.2	21182
TIP	34530	51.4	32667	48.6	67197
SOSYAL HİZMETLER	4785	33.5	9516	66.5	14301
SOSYAL BİLİMLER, İŞ VE HUKUK	1193368	56.9	903549	43.1	2096917
GAZETECİLİK VE ENFORMASYON	7806	53.1	6886	46.9	14692
GAZETECİLİK VE HABERCİLİK	6813	56.4	5259	43.6	12072
KÜTÜPHANE, ENFORMASYON, ARŞİV	993	37.9	1627	62.1	2620
HUKUK	32306	50.7	31398	49.3	63704
İŞ VE YÖNETİM	887327	60.0	592182	40.0	1479509
TARIM VE VETERİNERLİK	28547	67.5	13758	32.5	42305
TARIM, ORMANCILIK VE BALIKÇILIK	20646	66.3	10508	33.7	31154
VETERİNERLİK	7901	70.9	3250	29.1	11151

Kaynak: https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2015/2015_T17.pdf

Akademisyenler arasında cinsiyetçi ayrışmaya bakıldığında da benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Mimarlık-Mühendislik Fakültelerindeki öğretim üyelerinin cinsiyete göre dağılımı da, hangi alanların kadınlara açık, hangilerinin kapalı olduğu konusundaki bildiklerimizi doğrulamaktadır (Kazak, 1995).

- Mühendislik-Tasarım fakültelerindeki kadın öğretim üyeleri oranı %60 iken, bu oran Mimarlık Fakültelerinde %56 ve Kimya-Metalurji fakültelerinde %50'dir.
- En düşük oranlar, Makine (%13), Maden (%21), Elektrik-Elektronik (%25) ve İnşaat (%30) fakültelerindedir.

Bu noktada feminist literatürde “cam tavanlar” olarak tanımlanan engellerden bahsetmek gerekir. Yukarıda verilen akademideki kadın çalışma oranları sadece asistan ve öğretim görevlileri için geçerlidir. Profesör kadınların oranı görece olarak çok daha düşüktür. Örneğin, kadın oranlarının görece yüksek olduğu Mimarlık ve Kimya fakültelerinde bile Profesör kadın öğretim üyelerinin oranları sadece %40'dır. En düşük oran %13 ile en eril alanlardan biri olan Makine Fakültelerindedir. Dolayısıyla, akademide kadın oranlarının yüksekliği tek başına anlamlı değildir; akademik kariyerin en üst basamaklarında erkeklerin ağırlıklı olarak yer alması, diğer işyerlerinde olduğu gibi, akademide de erkek dayanışması, kulis faaliyetleri ve dışlama mekanizmaları yoluyla görünmeyen engellerin varlığına işaret etmektedir.

Anket sonuçlarının değerlendirilmesi

Anket çalışması Türkiye'nin farklı illerinde yapılmaya gayret edilse de ağırlıklı olarak Ankara ve İstanbul'dan gelen cevaplar belirleyici olmuştur (Tablo 2). Tablo

3’de görüldüğü bazı odalardan gelen yanıt sayısı da oldukça düşük görünmektedir; anket dökümleri yapılırken bazı odaların bilgilerinin ulaşmaması böyle bir sonuca yol açmıştır. Bu nedenle bazı odalar yeterince temsil edilememiştir. Çok düşük cevap alınabilen odalar arasında Şehir Plancıları Odası da bulunmaktadır; ancak benzer özellikler taşımaları nedeniyle Mimarlar Odası’nda gelen cevaplar veri olarak alınabilir. Dolayısıyla bu anket çalışmasının diğer illeri ve odaları yeterince kapsayacak şekilde tekrarlanması ve son durumların saptanması açısından önem arz etmektedir (Özkaplan ve Türkün, 2009).

Tablo 2: Ankete katılan iller

Ankete katılan iller	Sayı	%	Geçerli %
Adana	89	3,3	3,3
Ankara	731	27,4	27,5
Bursa	14	0,5	0,5
Diyarbakır	50	1,9	1,9
Eskişehir	9	0,3	0,3
İçel	27	1,0	1,0
İstanbul	1228	46,1	46,1
İzmir	452	17,0	17,0
Kars	1	0,0	0,0
Samsun	61	2,3	2,3
TOPLAM	2662	99,9	100,0
Geçersiz	2	0,1	
n	2664	100,0	

Tablo 3: Ankete Katılan Odalar

Ankete Katılan Odalar	Sayı	%
HARİTA VE KADASTRO MÜHENDİSLERİ ODASI	132	5,0
İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI	3	0,1
JEOFİZİK MÜHENDİSLERİ ODASI	74	2,8
JEOLJİ MÜHENDİSLERİ ODASI	4	0,2
KİMYA MÜHENDİSLERİ ODASI	122	4,6
MADEN MÜHENDİSLERİ ODASI	1	0,0
MAKİNA MÜHENDİSLERİ ODASI	356	13,4
MİMARLAR ODASI	738	27,7
ORMAN MÜHENDİSLERİ ODASI	5	0,2
ŞEHİR PLANCILARI ODASI	4	0,2
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI	228	8,6
ÇEVRE MÜHENDİSLERİ ODASI	67	2,5
FİZİK MÜHENDİSLERİ ODASI	1	0,0
TEKSTİL MÜHENDİSLERİ ODASI	62	2,3
PEYZAJ MİMARLAR ODASI	1	0,0
GIDA MÜHENDİSLERİ ODASI	352	13,2
ELEKTRİK MÜHENDİSLERİ ODASI	511	19,2
TOPLAM	2661	100,0

1- Ankete Katılan Kadınların Demografik Özellikleri

Ankete katılanların demografik özellikleri incelendiğinde, katılan kadınların %67,2'sinin 25-40 yaş aralığında olduğu görülmektedir (Tablo 4). Katılanların yaş ortalaması 33,9'dur. Kadınların %48,1'i, evli, %46,1'i de bekarıdır.

Ankete cevap veren çocuk sahibi kadınların %63'ünün 1 çocuğu, %34,7'sinin iki çocuğu, %2,1'inin 1 çocuğu bulunmaktadır (Tablo 5). Kadınların %10,6'sının çocuğu yoktur ve çocuk sahibi kadınlar arasında ortalama çocuk sayısı 1,2'dir.

Tablo 4: Yas grupları

Yas grupları	Sayı	%
19-24 yaş	252	9,5
25-40 yaş	1789	67,2
41-64 yaş	586	22,0
65 yaş ve üstü	10	,4
Cevap yok	27	1,0
TOPLAM	2664	100,0

Evli kadınların eşlerinin öğrenim durumlarına bakıldığında %71,5'inin üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Eşlerin mesleklerinde ağırlıklı mühendislik alanı öne çıkmaktadır (Tablo 5 ve Tablo 6).

Tablo 5: Eşin öğrenim durumu

Eşin öğrenim durumu	Sayı	%
İlk öğrenim	2	0,2
Orta öğrenim	3	0,2
Lise	66	5,2
Yüksek Okul	55	4,3
Üniversite	916	71,5
Yüksek lisans- Doktora	222	17,3
Cevap yok	17	1,3
TOPLAM	1281	100,0

Tablo 6: Eşin mesleği/yaptığı iş

Eşin mesleği/yaptığı iş	Sayı	%	Geçerli %
Mühendis	654	51,1	52,3
Mimar	95	7,4	7,6
Şehir Plancısı	7	0,5	0,6
Eğitimci	69	5,4	5,5
Doktor/eczacı/veteriner	53	4,1	4,2
Hukukçu	14	1,1	1,1
Finans	83	6,5	6,6
Sanatçı	11	0,9	0,9

Kadın Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları ile Yapılan Anket Sonuçları ve Değerlendirmeler

Spor	1	0,1	0,1
Arkeolog	3	0,2	0,2
Asker	18	1,4	1,4
Sanayi/üretim	5	0,4	0,4
Tekniker/hizmet sektörü	91	7,1	7,3
Yönetici/danışman	44	3,4	3,5
Ticaret/esnaf	22	1,7	1,8
Çiftçi	1	0,1	0,1
Gazeteci/reklamcı	11	0,9	0,9
Diğer	69	5,4	5,5
Cevap yok	30	2,3	100,0
TOPLAM	1281	100,0	

2. Ankete Katılan Kadınların Eğitim Yaşamları ve Mesleği Seçme Nedenleri

Ankete katılan kadınların mezun oldukları üniversiteler incelendiğinde kadınların %59,9'unun İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropol illerden birinde üniversite eğitimi aldığı anlaşılmaktadır; kadınların üçte biri İstanbul'da bir üniversiteyi bitirmiş durumdadır (Tablo 7).

Tablo 7: Üniversitenin bulunduğu il (metropol iller ve diğerleri)

Üniversitenin bulunduğu il	Sayı	%	Geçerli %
İstanbul	839	31,5	32,0
Ankara	395	14,8	15,1
İzmir	336	12,6	12,8
Diğerleri	1053	39,5	40,1
Cevap yok	41	1,5	100,0
TOPLAM	2664	100,0	

Ankete cevap veren TMMOB'li kadınların %60,1 Mühendislik Fakültesi, %26,7'si Mimarlık Fakültesi mezunudur (Tablo 8). Mezun olunan bölümler incelendiğinde %27,1 ile Mimarlık Bölümü birinci, %15,6 ile Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü ikinci ve %13,8 ile Gıda Mühendisliği/Teknolojisi üçüncü sıradadır. Bazı bölümlerin çok az temsil edilmesinin nedeni daha önce de belirttiğimiz gibi, bazı odalardan gelen yetersiz sayıdaki cevaplardan kaynaklanmaktadır. Örneğin ankete yanıt veren kadınlar arasında şehir ve bölge planlama, inşaat, su ürünleri orman, peyzaj, biyo mühendislik gibi bölümlerden gelenler hemen hemen hiç yoktur (Tablo 9).

Tablo 8: Mezun olunan fakülte

Mezun olunan fakülte	Sayı	%
Eğitim Fakültesi	5	0,2
Mühendislik Fakültesi	1600	60,1
Mimarlık Fakültesi	711	26,7
Ziraat Fakültesi	219	8,2
Cevap yok	129	4,8
TOPLAM	2664	100,0

Tablo 9: Mezun olunan bölüm

Mezun olunan bölüm	Sayı	%
Kimya Mühendisliği	112	4,2
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	415	15,6
Harita Mühendisliği/Jeodezi	128	4,8
Çevre Mühendisliği	67	2,5
Bilgisayar Mühendisliği	40	1,5
Endüstri Mühendisliği	66	2,5
Şehir Bölge Planlama	4	0,2
İnşaat Mühendisliği	4	0,2
Jeoloji, Jeofizik Mühendisliği	65	2,4
Makine Mühendisliği	269	10,1
Mimarlık	721	27,1
Su Ürünleri Mühendisliği	4	0,2
Tekstil Mühendisliği	56	2,1
Orman Mühendisliği	5	0,2
İşletme Mühendisliği	1	0,0
Biyo Mühendislik	1	0,0
Biyomedikal Mühendislik	2	0,1
Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği	31	1,2
Zooteknik	19	0,7
Tarım ekonomisi/teknolojisi/ hayvansal üretim	109	4,1
Gıda Mühendisliği/Teknolojisi	367	13,8
Peyzaj Mimarlığı/bitkisel üretim	1	0,0
Uzay Mühendisliği	2	0,1
Ziraat Mühendisliği	5	0,2
Diğer	3	0,1
Cevap yok	167	6,3
TOPLAM	2664	100,0

Kadınların meslek seçimlerinde belirleyici olan faktörler sorgulandığında, kadınların yarısından fazlası kendi istekleri ve mesleğe duydukları ilgi nedeniyle bu meslekte yer aldığını ifade etmiştir. Ancak yakın çevrenin teşvik etmesi de önemli bir faktördür (%16,6); ayrıca puanı ancak bu bölüme yettiği için mesleği seçenlerin oranı %15,1'dir (Tablo 10).

Tablo 10: Mesleği seçiş nedeni

Mesleği seçiş nedeni	Sayı	%
Duyduğum ilgi	1416	53,2
Toplumdaki saygın yeri	195	7,3
Gelir düzeyinin yüksek/iş olanağı fazla	60	2,3
Puanım ancak bu bölüme girmeye yettiği için	402	15,1
Aile/hoca/çevrenin teşvik etmesi	442	16,6
Yanlış tercih/hata	9	0,3
Tesadüf/bilinçsizlik	43	1,6
Kadınlara uygun	2	0,1
Erkek işi kabulüne tepki	3	0,1
Üniversitenin yeri uygun/üniversite iyi	4	0,2
Diğer	17	0,6
Cevap yok	71	2,7
TOPLAM	2664	100,0

3. Eğitim sürecinde yaşanan ayrımcılık

Kadınlar çok farkında olmasalar da eğitimleri süresince çeşitli biçimlerde ayrımcılığa uğramaktadır. Özellikle mühendislik gibi eril alanlarda bu ayrımcılık pratikleri daha belirgin hale gelmektedir. Ayrımcılık deneyimlerini saptayabilmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir. Örneğin sınıftaki kız öğrenci sayıları toplumdaki kadın işi/erkek işi algılamaları hakkında fikir verebilir. Ankete cevap verenlerin yarısından fazlası sınıfta kız öğrenci sayısının az olmadığını ifade etmişlerdir; bu oranın yükselmesinde mimarlık, gıda gibi daha çok kadınların tercih ettiği bölümlerde okuyanların yüzdelerinin yüksek olması etkili olmuştur (Tablo 11). Sınıfta daha az sayıda kız öğrenci olduğunu söyleyenlerin büyük bir bölümü (%74,2) bu durumun kendilerini hiç etkilemediğini ifade etmişlerdir (Tablo 12).

Tablo 11: Sınıftaki kız öğrenci sayısı az mıydı?

Sınıftaki kız öğrenci sayısı az mıydı?	Sayı	%
Evet	1136	42,6
Hayır	1528	57,4
TOPLAM	2664	100,0

Tablo 12: Azsa, bu sizi nasıl etkiledi?

Azsa, bu sizi nasıl etkiledi?	Sayı	%
Sosyalleşme sorunu	95	8,3%
Meslekle aidiyet ilişkisi geliştirememesi problemi	54	4,7%
Hiç etkilemedi	851	74,2%
Erkeklik hallerinden rahatsızlık duymak	63	5,5%
Daha çok çalışmak zorunluluğu	1	0,1%
Mesleği yapabileceğini kabul ettirme zorluğu	3	0,3%
Erkek gibi davranma	5	0,4%
Derslerde sıkıntı yaşama/moral bozukluğu	6	0,5%
Olumlu etki/ayrıcalıklı hissetme	7	0,6%
Diğer	2	0,2%
Cevap yok	60	5,2%
TOPLAM	1147	100,0%

Ancak Tablo 13 ve Tablo 14'teki sonuçlar eğitim sırasında yaşanan cinsiyetçi ayrımcılık konusunda ipuçları sağlamaktadır. Kadınların %75,4'ü hiç ayrımcılığa uğramadığını ifade etmektedir. Bu şaşırtıcı sonuç, kız öğrenci sayısının az olduğu sınıflarda öğrenim görenlerin "hiç sorun yok" demesine çok benzemektedir. Bu durum, toplumdaki kadın erkek rollerinin ne kadar doğal ve değişmez kabul edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan %20'ye yakın oranda kadın ayrımcılığa uğradığını da açıkça ifade etmiştir.

Tablo 13: Eğitimde ayrımcılık

Eğitimde ayrımcılık	Sayı	%	Geçerli %
Evet pozitif	146	5,5	5,6
Evet negatif	493	18,5	19,0
Hayır	1958	73,5	75,4
Cevap yok	67	2,5	100,0
TOPLAM	2664	100,0	

Ayrımcılığa uğradığını ifade eden kadınların hangi konuları öne çıkardığına baktığımızda, kadınların bu mesleğe uygun olmadığını düşünülmesi (%15,2), arazi çalışmalarında/dışardaki işlerde erkeklerin tercih edilmesi (%11,1), erkekleri daha fazla önemseme/ daha iyi not verme (%8,9) gibi tamamen cinsiyetçi işbölümüne dayalı ayrımcılıklar ön plana çıkmaktadır. Ancak kadın olduğu için destek ve saygı gördüğünü düşünen kadınlar olduğu gibi arazi çalışmalarından muaf olmayı pozitif ayrıcalık olarak algılayan kadınlar da bulunmaktadır (Tablo 14).

Tablo 14: Eğitimde ayrımcılık pratikleri

Eğitimde ayrımcılık pratikleri	Sayı	%
İşe alınmada/stajda erkeklerin tercih edilmesi	42	6,6
Kadınlık durumu dışında farklı ayrımcılıklar	46	7,2
Günlük yaşamda karşılaşılan zorluklar	7	1,1
Kadınların bu mesleğe uygun olmadığını düşünülmesi	97	15,2
Arazi çalışmalarında/dışardaki işlerde erkeklerin tercih edilmesi	71	11,1
Kıyafet nedeniyle eleştirilmek	16	2,5
Erkekleri daha fazla önemseme/ daha iyi not verme	57	8,9
Destek/saygı görmek	50	7,8
Hem destek hem engel olunması	5	0,8
Daha az ücret/daha zor mesleki ilerleme	23	3,6
Kadın idareciye tahammülsüzlük/ sözünü dinletmede zorluk	7	1,1
Erkeklerin/erkek hocaların tacizi	4	0,6
Çalışma koşullarının zorluğu/ kadınların yaşamıyla uyumsuzluk	8	1,3
Diğer	38	5,9
Cevap yok	168	26,3
TOPLAM	639	100,0

Daha önce belirttiğimiz gibi kadınların %75,4'ü ayrımcılığa uğramadığını ifade etmiştir. Mezun olunan bölümlere göre ayrımcılık pratikleri karşılaştırıldığında, bu ortalama değerın üstünde yer alan ve en az ayrımcılığın gözlemlendiği bölümler, Harita Mühendisliği, Çevre Mühendisliği, Bilgisayar Mühendisliği, Mimarlık, Tekstil Mühendisliği, Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği ve Gıda Mühendisliği'dir. Nitekim bu bölümler mesleki açıdan kadınlar tarafından daha uygun görülen ve tercih edilen bölümlerdir; diğer bir deyişle daha az eril kabul edilen bölümlerdir (Tablo 15). Olumsuz ayrımcılığa uğramanın daha fazla ifade edildiği bölümler ise daha önceki tespitleri destekler niteliktedir. İnşaat Mühendisliği, Jeoloji Mühendisliği, Makina Mühendisliği, Zooteknik, Su Ürünleri Mühendisliği'nde olumsuz ayrımcılık oldukça yüksek düzeylerde ve bu bölümler arasında en yüksek oran %41,5 ile Jeoloji Mühendisliği'nde görülmektedir. Ziraat Fakültesi'nde de yüksek bir oran görülmesine rağmen sadece 4 kişi ankete cevap verdiğinden bu fakülteyle ilgili yorumun güvenilirliği yoktur. Mimarlık Bölümü'nde olumsuz ayrımcılık yapıldığını ifade edenlerin oranı %14,6 ile düşük bir seviyededir; en düşük oran ise %7,1 ile Tekstil Mühendisliği'nde görülmektedir. Bunlar kadınların çok daha fazla kabul gördüğü ve erkeklerden daha fazla tercih edilen bölümler olma özelliğini taşımaktadır. Gıda Mühendisliği ve Endüstri Mühendisliği de bu kapsamda benzer nitelikte bölümlerdir (Özkaplan ve Türkün, 2009).

Tablo 15: Mezun olunan bölüm ve ayrımcılık ilişkisi

Mezun olduğu bölüm	Mesleki eğitiminiz sırasında olumlu ya da olumsuz anlamda ayrımcılığa uğradığınızı düşündüğünüz oldu mu?				
	TOPLAM	Evet olumlu	Evet olumsuz	Hayır	Cevap yok
TOPLAM	2664	146	493	1958	67
Satır %	100,0	5,5	18,5	73,5	2,5
Kimya Mühendisliği	112	5	21	82	4
Satır %	100,0	4,5	18,8	73,2	3,6
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	415	26	93	291	5
Satır %	100,0	6,3	22,4	70,1	1,2
Harita Mühendisliği/Jeodezi	128	2	21	105	0
Satır %	100,0	1,6	16,4	82,0	0,0
Çevre Mühendisliği	67	0	11	55	1
Satır %	100,0	0,0	16,4	82,1	1,5
Bilgisayar Mühendisliği	40	1	7	31	1
Satır %	100,0	2,5	17,5	77,5	2,5
Endüstri Mühendisliği	66	6	9	43	8
Satır %	100,0	9,1	13,6	65,2	12,1
Şehir Bölge Planlama	4	0	0	4	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
İnşaat Mühendisliği	4	1	1	2	0
Satır %	100,0	25,0	25,0	50,0	0,0
Jeoloji, Jeofizik Mühendisliği	65	1	27	36	1
Satır %	100,0	1,5	41,5	55,4	1,5
Makine Mühendisliği	269	31	82	141	15
Satır %	100,0	11,5	30,5	52,4	5,6
Mimarlık	721	35	105	580	1
Satır %	100,0	4,9	14,6	80,4	0,1
Su Ürünleri Mühendisliği	4	0	1	3	0
Satır %	100,0	0,0	25,0	75,0	0,0
Tekstil Mühendisliği	56	5	4	47	0
Satır %	100,0	8,9	7,1	83,9	0,0
Orman Mühendisliği	5	0	0	5	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
İşletme Mühendisliği	1	0	0	1	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Biyo Mühendislik	1	0	0	1	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Biyomedikal Mühendislik	2	0	0	2	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği	31	1	3	27	0
Satır %	100,0	3,2	9,7	87,1	0,0
Zooteknik	19	1	6	12	0
Satır %	100,0	5,3	31,6	63,2	0,0

Kadın Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları ile Yapılan Anket Sonuçları ve Değerlendirmeler

Tarım ekonomisi/ teknolojisi/ hayvansal üretim	109	4	18	83	4
Satır %	100,0	3,7	16,5	76,1	3,7
Gıda Mühendisliği/Teknolojisi	367	13	51	294	9
Satır %	100,0	3,5	13,9	80,1	2,5
Peyzaj Mimarlığı/bitkisel üretim	1	0	0	1	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Uzay Mühendisliği	2	0	0	2	0
Satır %	100,0	0,0	0,0	100,0	0,0
Ziraat Mühendisliği	5	0	2	3	0
Satır %	100,0	0,0	40,0	60,0	0,0
Diğer	3	1	0	2	0
Satır %	100,0	33,3	0,0	66,7	0,0
Cevap yok	167	13	31	105	18
Satır %	100,0	7,8	18,6	62,9	10,8

4- Kadınların iş hayatı deneyimleri

Ankete katılan kadınların çoğunluğu meslekleri ile ilgili işlerde çalışmaktadırlar (%73). Ancak kadınların %26'sı şu anda mesleklerini icra etmemektedir. Şu anda çalışmayan kadınların %70'i daha önce meslek alanlarında çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Daha önce neden hiç çalışmadıkları ya da işten ayrıldıkları sorulduğunda, iş bulamama (%17), çalışma koşullarının kötü/ ücretin düşük olması (%14,3), başka bir alana geçme/ akademik çalışma (%11,2), evlilik, çocuk gibi ailevi ya da kişisel nedenler (%10,9) ve işten çıkarılma/ işyerinin kapanması (%10,1) öne çıkmaktadır (Tablo 16). Dolayısıyla, çalışmama ya da işten ayrılmanın en önemli nedenleri arasında iş bulmakta zorluk veya mevcut işlerin “kötü” işler (düşük ücret, kötü çalışma koşulları) olmasıdır. Bunun yanı sıra evlenme ve çocuk bakımı gibi geleneksel kadın rollerine uygun sorumlulukların çalışma kararı üzerindeki ağırlığı yadsınmaz. Ayrıca akademik çalışmaya yöneldiği için çalışmayanların oranı da dikkat çekicidir; bu durum öğretmenlik, akademik kariyer gibi alanların giderek kadınlar için daha cazip çalışma alanları haline geldiğini göstermektedir. Zira genel olarak eğitim alanı son 30 yılda erkeklerin düşük prestij ve düşük gelir nedeniyle terk ettiği alanlardır; kadınlar ancak erkeklerin terk ettiği alanlarda daha kolay iş bulma şansına sahip olabilmektedir (Özkaplan ve Türkün, 2009).

Tablo 16: İşten ayrılma/çalışmama nedenleri

İşten ayrılma/çalışmama nedenleri	Sayı	%
Evlilik, çocuk gibi ailevi ya da kişisel nedenler	73	10,9
İşten çıkarılma/ işyerinin kapanması	68	10,1
İş bulamama	114	17,0
Emeklilik	58	8,6
Çalışma koşullarının kötü/ ücretin düşük olması	96	14,3
Ayrımcılık/ erkeklerin tercih edilmesi	8	1,2
Başka bir alana geçme/ akademik çalışma	75	11,2
Daha rahat/ iyi ücretli bir iş tercihi/ kendi işyerini açma	17	2,5
Cinsel taciz/ istismar	5	,7
Yapılan işten tatminsizlik	33	4,9
Diğer	22	3,3
Cevap yok	103	15,3
TOPLAM	672	100,0

Hiç iş deneyimi olmayan kadınlara baktığımızda yukarıdaki eğilimleri destekleyen bulgular elde edilmektedir. Daha önce hiç çalışmayanların oranının en yüksek olduğu bölümler endüstri mühendisliği, jeoloji mühendisliği ve tarım ekonomisi/teknolojisi/ hayvansal üretim ve kimya mühendisliğidir; bu alanların daha eril alanlar olduğu düşünüldüğünde, kadınların iş bulmakta neden zorluk çektiği anlaşılır. Nitekim, çalışmayanların oranının en düşük olduğu meslek alanları ise mimarlık ve tekstil gibi kadın işi olarak kabul gören alanlardır (Tablo 17).

Tablo 17: Mezun olunan bölüm ve çalışma deneyimi ilişkisi

Mezun olduğu bölüm	Daha önce mesleğinizi icra edebileceğiniz bir işte çalıştınız mı?			
	TOPLAM	Evet	Hayır	Cevap yok
TOPLAM	693	472	200	21
Satır %	100,0	68,1	28,9	3,0
Kimya Mühendisliği	55	33	22	0
Satır %	100,0	60,0	40,0	0,0
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	99	61	31	7
Satır %	100,0	61,6	31,3	7,1
Harita Mühendisliği/ Jeodezi	23	16	5	2
Satır %	100,0	69,6	21,7	8,7
Çevre Mühendisliği	19	11	6	2
Satır %	100,0	57,9	31,6	10,5
Endüstri Mühendisliği	18	8	10	0
Satır %	100,0	44,4	55,6	0,0
Jeoloji, Jeofizik Mühendisliği	23	13	10	0
Satır %	100,0	56,5	43,5	0,0
Makine Mühendisliği	60	47	10	3
Satır %	100,0	78,3	16,7	5,0

Kadın Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları ile Yapılan Anket Sonuçları ve Değerlendirmeler

Mimarlık	157	141	16	0
Satır %	100,0	89,8	10,2	0,0
Tekstil Mühendisliği	17	15	2	0
Satır %	100,0	88,2	11,8	0,0
Tarım ekonomisi/ teknolojisi/ hayvansal üretim	39	21	17	1
Satır %	100,0	53,8	43,6	2,6
Gıda Mühendisliği/Teknolojisi	110	66	41	3
Satır %	100,0	60,0	37,3	2,7

Farklı yaş grupları kendi içinde değerlendirildiğinde 19-24 yaş aralığındaki genç kadınların %31,9'u iş bulamadığı için çalışmamaktadır; bu durum gençler arasında işsizlik oranlarının yüksekliğini yansıtmaktadır. Bunun dışında bu yaş grubundaki kadınların %18,1'i ise başka bir alana geçme/akademik çalışma nedeniyle meslekle ilgili işlerinden ayrılmışlardır; bu veri de kadınların kendi alanlarında iş bulma zorluklarını göstermektedir.

25-40 yaş aralığında olanların sorunları daha farklıdır; kadınların %19,3'ü çalışma koşullarının kötü olması ve ücretin düşüklüğü nedeniyle, %17,1'i ise iş bulamama nedeniyle çalışmadığını/işi bıraktığını ifade etmiştir. Bu yaş grubunda evlilik, çocuk gibi ailevi/ kişisel nedenlerle de işten ayrılma (%13,1) söz konusudur.

41-64 yaş aralığında emeklilik ön plana çıkmakta (%31,5), bunun dışında yine işten çıkarılma (%11,1) ve evlilik, çocuk gibi ailevi/ kişisel nedenlerle işten ayrılma (%11,1) öne çıkmaktadır. Doğal olarak 65 yaş ve üstünde emeklilik tek neden olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak iş bulamama, kötü çalışma koşulları ve düşük ücret çalışma çağındaki kadınların ortak çalışmama nedeni olarak gözükmektedir.

5- Mevcut işteki gelir, statü ve ayrımcılık ilişkisi

İşyerlerinde hangi alanda çalıştıkları da kadınların çalışma koşulları konusunda fikir vermektedir; kadınların %60'a yakını proje/ tasarım/ planlama/ araştırma/ denetim gibi üretim dışı hizmet alanlarında ve büro işlerinde çalışmaktadır. Üretim ve arazi/şantiye işlerinde çalışan kadınların oranı %20'den azdır (Tablo 18).

Tablo 18: İşyerinde uzmanlaşma

İşyerinde çalışılan bölüm	Sayı	%
Proje/ Tasarım/ Planlama/ Araştırma/ Denetim	1111	57,1
Pazarlama/ Satış	115	5,9
İmalat	165	8,5
Satın alma	29	1,5
Şantiyeler-Saha	186	9,6
Akademik çalışma/ eğitim/ danışmanlık	99	5,1
Hepsi	8	0,4
Kendi işyeri	33	1,7
Yöneticilik/ Koordinasyon	67	3,4
Diğer	32	1,6
Cevap yok	100	5,1
TOPLAM	1945	100,0

Çalışan kadınların %80'e yakını sigortalıdır. Ayrıca kadınların sadece %26,5'inin işyerlerinde iş arkadaşlarının yarısından fazlası kadındır. Kadınların %73,5'i ağırlıklı olarak erkeklerin çalıştığı işyerlerinde çalışmaktadırlar.

Kadınların çoğunluğu ücretli çalışan konumdadır (%69,4). İşveren ve müdür konumunda olan kadınların oranı ise %20 civarındadır; bu veriler kadınların yönetici ve işveren olarak marjinal konumda olduklarını göstermektedir (Tablo 19).

Tablo 19: İşyerindeki statü

İşyerindeki statü	Sayı	%	Geçerli %
Kendi işim	155	8,0	8.2
Genel Müdür	7	0,4	0.4
Müdür	247	12,7	13.0
Müdür Yardımcısı	30	1,5	1.6
Şef	143	7,4	7.5
Ücretli çalışan	1317	67,7	69.4
Cevap yok	46	2,4	100,0
TOPLAM	1945	100,0	

Kadınların yaklaşık yarısı (%46,5), eşdeğer iş yapan erkeklerle ücret farkı olmadığını söylemektedir; üçte bir oranındaki kadın ise ücret farkı olup olmadığını bilmemektedir; erkeklerin daha yüksek ücret aldığını söyleyen kadınların oranı %6'ya yakındır.

Bu bilgiyi işyerindeki statüye göre değerlendirdiğimizde farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Genel olarak kadınların erkeklerle aralarında ücret farkı olmadığını ifade etmelerine rağmen bu konuda bilgi sahibi olmama durumu da söz konusudur. Özellikle üst düzey yönetici kadınların kadın/erkek ücret farklılığı konusundaki bilgisizlikleri daha çarpıcıdır. Bu durumda gerçekten ücret farklılığı olup olmadığını tespit etmek imkansızdır (Tablo 20).

Tablo 20: İşyerindeki konum ve eşdeğer iş yapan erkeklerle karşılaştırıldığında ücret

İşyerindeki konum	İş yerinizde sizinle eşdeğer iş yapan erkek meslektaşlarınızla ücretinizi karşılaştırdığınızda					
	TOPLAM	Ücretimi z aynı	Onunki yüksek	Benim ki yüksek	Bilmiyorum	Cevap yok
TOPLAM	1945	905	195	113	565	167
Satır %	100,0	46,5	10,0	5,8	29,0	8,6
Kendi işim	155	39	7	9	25	75
Satır %	100,0	25,2	4,5	5,8	16,1	48,4
Genel Müdür	7	1	0	0	4	2
Satır %	100,0	14,3	0,0	0,0	57,1	28,6
Müdür	247	82	21	19	86	39
Satır %	100,0	33,2	8,5	7,7	34,8	15,8
Müdür Yardımcısı	30	15	3	2	9	1
Satır %	100,0	50,0	10,0	6,7	30,0	3,3
Şef	143	74	17	11	37	4
Satır %	100,0	51,7	11,9	7,7	25,9	2,8
Ücretli çalışan	1317	675	143	67	389	43
Satır %	100,0	51,3	10,9	5,1	29,5	3,3
Cevap yok	46	19	4	5	15	3
Satır %	100,0	41,3	8,7	10,9	32,6	6,5

Çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramadığını söyleyenlerin oranı %54,7'dir. Ancak böyle bir cevap yanıltıcı olabilir; derinlemesine mülakatlarda kadınların maruz kaldıkları ikincilleştirme pratikleri daha açık ortaya koyulabilmektedir. Kimi zaman kadınların ayrımcılık konusunda farkındalıkları düşük olabilmekte veya durumu kabullenerek normalleştirdikleri de görülmektedir. Nitekim kadınların %36,1'i bu konuda hiç düşünmediğini ifade etmiştir. Anket sonuçlarına göre, ayrımcılığa uğradığını ifade eden kadınların yarıya yakını işe girerken, %40'ı sahip oldukları vasıflara uygun iş bulmada, %36,9 ücret konusunda ayrımcılığa uğradığını ifade etmiştir. Ayrıca, %30 oranında kadın taciz ve mobbing gibi çoğunlukla kadınlara mahsus sorunlarla boğuştuklarını vurgulamışlardır (Tablo 21).

Tablo 21: Çalışma yaşamında ayrımcılık pratikleri

Çalışma yaşamında ne konuda ayrımcılık olduğunu düşündünüz?	Sayı	%	Geçerli %
İşe alınma (pozitif)	167	5,5	11,7
İşe alınma (negatif)	701	23,2	49,2
Ücret (pozitif)	48	1,6	3,4
Ücret (negatif)	526	17,4	36,9
İşten çıkarılma (pozitif)	32	1,1	2,2
İşten çıkarılma (olumsuz)	280	9,3	19,7
Kadın olduğum için taciz/ duygusal taciz (negatif)	430	14,2	30,2
Vasfa uygun istihdam (pozitif)	103	3,4	7,2
Vasfa uygun istihdam (negatif)	572	19,0	40,2
Meslek insanı veya yönetici olarak ciddiye alınma (pozitif)	4	0,1	0,3
Meslek insanı veya yönetici olarak ciddiye alınma (negatif)	53	1,8	3,7
Arazide/sahada çalışma (negatif)	28	0,9	2,0
Çalışma ortamı/koşulları (pozitif)	17	0,6	1,2
Çalışma ortamı/koşulları (negatif)	11	0,4	0,8
Diğer (negatif)	15	0,5	1,1
Diğer (pozitif)	31	1,0	2,2
TOPLAM	3018	100,0	*211,9
n	2664		

Kadınların yönetici konumunda çalışması genellikle erkekler kadar kadınlar tarafından da dirençle karşılanan bir deneyimdir. Zira yöneticilik erkek işi olarak kabul edilmektedir. Bu konuda sorulan sorulara verilen cevaplardan, yöneticilerin %45,1'inin alt kadrolardan tepki gördükleri anlaşılmaktadır.

Yöneticiden beklenen özelliklere bakıldığında genellikle erkeklerde bulunması beklenen özellikler sıralanmaktadır. Kadınların %70,7'si yöneticilerin işinde tecrübeli, donanımlı ve yetkin bir kişiliğe sahip olması gerektiğine inanmaktadır. %30'a yakın bir oranda kadın da geleneksel güçlü, rasyonel, yani eril yönetici mo-

delini benimsemektedir. Ancak, karar verirken altlarına danışan, emeğe değer veren, iletişim kurabilen, sevecen, güler yüzlü gibi dışıl özellikler taşıyan yönetici modeli de %40'lar civarında göz ardı edilemeyecek bir destek bulmaktadır (Tablo 22).

Tablo 22: Yöneticide olması istenen özellikler

Yöneticide olması istenen özellikler	Sayı	%	Geçerli %
Güçlü, rasyonel, sözünü dinleten	794	15,8	29,8
İşinde tecrübeli, donanımlı, yetkin	1884	37,4	70,7
İletişim kurabilen, sevecen, güler yüzlü	1108	22,0	41,6
Karar verirken altlarına danışan, emeğe değer veren	1112	22,1	41,7
Açık, dürüst, adaletli	8	0,2	0,3
Hepsi	12	0,2	0,5
Cevap yok	121	2,4	4,5
TOPLAM	5039	100,0	*189,2
n	2664		

6- Kadın mühendis, mimar ve şehir planlarının örgütlenme deneyimi

TMMOB'de kadın üyelerin “görünmez” olduğu, seslerinin duyulmadığı yüksek oranda ifade edilmiştir (%64,4). Kadınların %56,2'si yönetimde görev almak istemelerine rağmen kendilerine yer bulamamaktadır. Nitekim kadınların %71,5'i TMMOB veya bağlı odalarda yönetici olarak görev almadığını/alamadığını ifade etmiştir. Ancak kadınların yarısı bu soruya cevap vermemiştir; bu kararsız oldukları anlamına gelebilir. Bu konunun derinlemesine mülakatlarla açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Ancak yine ortaya çıkan tablodan TMMOB'nin mevcut yapısının kadınlara oldukça kapalı ve kadınların koşullarına uygun olmadığı söylenebilir.

Kadınların meslek örgütlerinde yönetici olarak görev alma oranı ortalama %14,1'dir; ancak tekstil mühendisleri odası için bu oran %40'a yakındır. Görev almayanların çoğunluğu ziraat mühendisi, mimar ve harita ve kadastro mühendisidir. Anket sonuçları çerçevesinde, kadınların yönetici olamama nedenlerinin ne kadarının kadınların kendilerinden kaynaklandığını, ne kadarının eril örgüt yapısından kaynaklandığını söylemek zordur. Ancak derinlemesine mülakatla ayrıntılı analiz yapıldığında bu konuda daha net sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Öte yandan, feminist araştırma sonuçlarına göre, yöneticilik erkek işi olarak kabul gördüğünden, görünmeyen engeller fazlasıyla mevcuttur ve kadınlar yönetici olmayacaklarını düşündükleri için cesaretleri kırılmaktadır.

Nitekim, anket sonuçları da, ziraat gibi eril bir alanda kadınların %67,5'inin yönetici olarak görev almadığı, mimarlık gibi kadınların daha fazla yer aldığı mes-

lek odalarında bile bu oranın çok yüksek olduğu (%50,7) görülmektedir. Kadınların yönetimde görünürlüğünün en fazla olduğu oda Tekstil Mühendisleri Odası'dır (%38,7). Dolayısıyla, kadınların eril mesleklere girişi ile çalıştıkları işlerde ve meslek örgütlerinde yönetici olarak çalışmaları çok ayrı meselelerdir. Eril olmayan alanlarda bile kadınların yönetici olması çok zordur; bu konuda ciddi bir erkek direnci söz konusudur. Dolayısıyla, bu direnci kıracak özgür kadın dayanışması zorunlu görülmektedir. Nitekim bu konuda ciddi bir çaba olduğu da bilinmektedir. Son olarak vurgulamamız gereken nokta da bu tür bir araştırmanın Türkiye'nin farklı illerinde ve bütün odaların eşit temsiliyetini sağlayacak bir şekilde yeniden yapılmasının gerekliliğidir. Ayrıca derinlemesine mülakatlarla sorunlu alanların tespit edilmesi ve bunlara çözüm önerileri getirilmesi de mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA:

Kazak, R. (1995) Mühendislik Eğitimi ve Mühendislikte Kadın, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını, 393:1,

Özkaplan, N. ve Türkün, A. (2009) "TMMOB'ye Kayıtlı Mühendis, Mimar ve Şehir Plancısı Kadınların Eğitim ve Çalışma Hayatında Yaşadıkları Ayrımcılık", *TMMOB KADIN Mühendis, Mimar ve Şehir Plancıları Kurultayı Sonuç Bildirgesi ve Kararları* içinde, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 102-129. <https://www.tmmob.org.tr/sites/www.tmmob.org.tr/files/kitap.pdf>

TUİK (2015) Yükseköğretim İstatistikleri

5B. OTURUM - 6 KASIM 2015
TURİZM VE KIYI ALANLARINDA MÜDAHALE;
ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK
Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Aygün ERDOĞAN**

“Yaşanabilir Kentler” Yaklaşımının,
“Kentsel Adalet” Bağlamında İrdelenmesi
Araş. Gör. Seda Sakar

35 Yıldır Geleceğin Turizm Çeşidini Beklemek:
Yayla Turizminde Nerede Hata Yapıyoruz?
Yrd. Doç. Dr. Emrah Yalçınalp

Sürdürülebilirlik, Medya Etkisi ve Tüketim Unsuru İlişkisinin
İstanbul'daki Kapalı Siteler Üzerinden İncelenmesi
Araş. Gör. Ayşe Akbulut - Doç. Dr. Özlem Özçevik

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı İle Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı
Prof. Dr. Hülagü Kaplan - Yağmur Öcal

“YAŞANABİLİR KENTLER” YAKLAŞIMININ, “KENTSEL ADALET” BAĞLAMINDA İRDELENMESİ

Araş. Gör. Seda SAKAR

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

Bu çalışmada, kentsel yaşamı iyileştirmeye yönelik bir müdahale biçimi olan “Yaşanabilir Kentler (*Liveable Cities*)” yaklaşımı; “*kentsel adalet*” bağlamında irdelenecektir. Bu kapsamda, “*yaşanabilirlik, adalet, eşitlik ve hakkaniyet*” temel kavramlar kabul edilerek açıklanacak; insan haklarının tarihsel süreçte nasıl evrildiği ve temel kavramları ele alış biçimleri incelenecek; yaşanabilir kentler yaklaşımının temel gereklilikleri ortaya konulacak ve bu yaklaşımın “*kentsel adalet*” perspektifinde nasıl çelişkiler barındırdığı tartışılacaktır.

İnsanlığın ortaya çıkışından itibaren kültürel farklılıklarla ayrılmış olmasına rağmen, her toplumun kendi ahlak değerleri çerçevesinde geliştirdiği etik kurallar; yazılı kanunlarda yer almadan çok daha önce oluşmaya başlamışlardır. Etik kurallar çerçevesinde Aristoteles; “*Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir*” tanımını yapmaktadır (Topkaya, 2006, sayfa 34). Tanım içerisinde yer alan “*eşitlik*”; toplum düzenindeki denge/dengesizlik olarak öne çıkmakta ve “*adalet*” kavramının sosyal bağlamına dikkat çekmektedir.

Kentsel adalet tartışması altında; “*adalet*” kavramının felsefe ve hukuk kurallarınca nasıl tanımlandığı, adil bir toplum düzeninde hangi temel unsurların olması gerektiği, adalet kavramında da yer alan “*eşitlik*” ve “*hakkaniyet*” kavramları, kentsel adaletin ortaya çıkma süreci ve “*sosyal adalet*” ile olan ilişkisi çalışmanın birinci bölümde ele alınacaktır.

İkinci bölümde “*kent*” kavramının tanımı, tarihsel süreç içerisinde fiziksel ve algısal olarak nasıl değişikliklere uğradığı ve “*yaşanabilirlik*” kavramının kent ölçüğünde hangi sosyal ve mekânsal gereklilikleri barındırdığı; 20. yüzyıl planlama yaklaşımları ile günümüz yaklaşımlarında ele alınan “*kentsel adalet*” anlayışının nasıl farklılaştığı tartışılacaktır. Sürdürülebilirlik anlamını da içerisinde barındıran, bu sebeple kişiden kişiye değişen ve göreceli bir kavram olan “*yaşanabilir kentler*” nasıl ve neye göre belirlenebilir; yaşanabilirlik kavramı nasıl ölçülebilir sorularına cevap aranacaktır.

Üçüncü bölümde ise; “*yaşanabilir kent*” ve “*kentsel adalet*” kavramlarının uluslararası politikalarda nasıl ele alındığı, ülkemiz yasal düzenindeki eksikliklerin neler olduğu tartışılacaktır. Avrupa Kentsel Planlama Tüzüğü’nden (The Charter of European Planning, 2013) başlayarak, Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi ile ülkemiz İmar Kanunu ve Anayasası’nda; kentsel adaletin nasıl ele alındığına dair tespitler ortaya konulacaktır.

1- “Adalet” Nedir? Kentsel Adalet Kavramının Ortaya Çıkması

“**Adalet**” denilince ilk aklımıza gelen; “*Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması; hukuka uygunluk, hakkı gözetme*” (Türk Dil Kurumu) şeklinde tanımlanan sözlük anlamıdır. Platon adaleti; “*herkesin kendi üzerine düşeni yapması ve kendi payına sahip olmasıdır.*” şeklinde tanımlarken; tanımın olumsuz biçimini de “*adaletsizlik*” olarak değerlendirmektedir (Topkaya, 2006, sayfa 34). Aristoteles ise adalet kavramını adaletsizlik kavramı üzerinden sorgulayarak açıklamaya çalışmaktadır. Aristoteles adaleti; “*Yasalara uymamak, onu kendi çıkarlarına göre kullanmak ve dolayısıyla bu şekilde bir eşitsizlik yaratmak adaletsizlik, yasalara uygun davranmak ve eşitliği bozmamak ise adalettir*” şeklinde tanımlamıştır (Topkaya, 2006, sayfa 34). Aristoteles’in, adaletin toplum ve devlet hayatı bakımından önemine ilişkin olarak belirlediği temel koşullar; (Güriz, 2006, sayfa 13)

- Hukuk ve adalet, toplumun ve devletin temelidir.
- Hukuk ve adalet devletin amaçlarıdır.
- Hukuk ve adalet devlet yönetiminin egemen unsurlarıdır.

Platon adaleti paylaştıracı ve düzeltici olarak ele alırken Aristoteles; eşitlik ilkesinin rölatif (göreceli) kabul edildiği, hak edilenin paylaşılmasında bireyin toplum içindeki durumunun ve yeteneğinin belirleyici olduğu “*dağıtıcı adalet*” ile objektif / tarafsız yaklaşımın esas olduğu, hukuki ilişkilerde eşitliği esas alan “*denkleştirici / düzeltici adalet*” olarak sınıflandırmıştır (Güriz, 2006, sayfa 13-14).

Adalet kavramının hukuk ve sosyal bilimler altında değerlendirilmesi üzerine hukukçu Ulpian adaleti, herkese kendi payına düşeni vermek konusunda sonsuz ve sürekli çaba harcanması olarak tanımlarken; Grotius, verilen söze bağlılık olarak özetlemiştir (aktaran Güriz, 2006, sayfa 14). Tarafsızlık, doğruluk, eşitlik anlamlarını içerisinde barındıran adaletin; hukuk kavramı olarak yargılama yetkisi de bulunmaktadır. Yargılamanın objektif olmasının yanında; haksızlıkları önleme, haklı gösterme ve ortak hayatın kurallarının bir ölçütü olma özelliklerini taşımaktadır. (Gündoğan, 2003) Rawls temel hak ve özgürlüklerin korunması ile sosyal adalet kavramının gözetilmesini savunmaktadır (aktaran Avşar, 2006, sayfa 3).

Farklı yaklaşımlar çerçevesinde özetlemek gerekirse, adalet; haklı ve haksızın ayırt edilmesi, herkesin hakkının tanınması, hakka ve hukuka uygunluk/denklik olarak ifade edilebilir.

“Eşitlik” kavramı ise 20.yüzyılda İtalyan siyaset bilimci G. Sartori tarafından

1. Herkese aynı; yararlar ve yükümlülükler bakımından herkese eşit paylar
2. Aynılara aynı; eşit olmayanlara eşit olmayan paylar
  - a. Oransal eşitlik, var olan eşitsizlik derecesi oranında payların dağıtımı,
  - b. Uygun farklılıklara eşit olmayan payların dağıtımı,
  - c. Herkese yeteneğine veya hak ettiğine göre payların dağıtımı,
  - d. Herkese ihtiyacına göre payların dağıtımı şeklinde maddelendirilmiştir. (Baltacı, 1997, sayfa 203)

Glasgow Şehir Meclisi'nin tanımında “Eşitlik, toplumdaki farklı grupların fırsata eşitliğine sahip olmalarını engelleyen çeşitli engelleri anlamak ve bunları ele almaktır” olarak belirtilmiştir (aktaran Ayhan, 2005, sayfa 46). Yasalar önünde eşitlik kavramını ilk önce tanıyan yazılı metinlerden olan 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Beynamesinde (Fransa) eşitlik; “Bütün vatandaşlar eşit olduklarından, her türlü kamu rütbe, mevki, görev ve işine yeterliliklerine göre, eşit olarak kabul edilirler” şeklinde yer almıştır (aktaran Baltacı, 1997, sayfa 200). 1795 devrim sonrası beynamede ise; aristokratik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla “Eşitlik, ister cezalandırsın, ister korusun, yasanın herkese eşit olması” olarak değiştirilmiştir (aktaran Baltacı, 1997, sayfa 200). Anayasamızın 10.maddesinde hukuk alanındaki eşitlik ise; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar” şeklinde ifade edilmiştir. (T.C. Anayasası, 1982)

Kentlerin oluşmaya başladığı dönemlerden itibaren, toplumların farklı kesimleri tarafından “adalet ve eşitlik” bağlamında tartışılan **“Kentsel Adalet”** kavramı; kentsel mekânın ve kent haklarının, toplumsal sınıf ayrımı gözetmeksizin “eşit ve adil” olarak bireyler tarafından kullanılabilmesidir. Peki, nedir bu “kentsel haklar”? Kentsel haklar, fiziksel mekânın tasarlanması ve kullanılmasını içermekten öte, mekânın fiziksel olarak tasarlanmasında ne gibi sosyal süreçlerin belirleyici olduğunu ele alan; toplumun ve bireylerin çıkarlarını eşit olarak korumaya ve gözetmeye yönelik haklardır. Bu bağlamda sosyal olarak “adil” bir sistemin içerisinde kentsel mekânın da adil olarak şekilleneceği teorisi geliştirilebilir.

“Kentsel Adalet” ve “Sosyal Adalet” kavramları arasındaki sıkı ilişki, zaman zaman bu iki kavramı birbirinden ayırmakta zorlanmamıza neden olmaktadır. Aristo tarafından toplumsal sözleşme ve yararcılığın türevleri olarak nitelendirilen **“Sosyal Adalet”**, bireysel ilerleme arayışında toplumsal işbirliği yapma ihtiyacından doğan çalışmalar için adil ilkelerin uygulanmasıdır (aktaran Harvey, 1973). Harvey’ in sosyal adalet için oluşturduğu ve “neyin dağıtılacağı, kimler ve neler arasında dağıtılacağı” sorusuna yanıt arayan kavramsal çerçeve, kentsel adaletin sorgulanmasında yönelik de yol gösterici niteliktedir. Rawls (1969) ve Rescher (1966), bu soruların yanıtını verebilmek için ahlaki kararlar almanın gerekliliğini ve etik kaygılar barındırdığını belirtmişlerdir. Bu bağlamdaki temel kıstaslarını ise (aktaran Harvey, 1973);

- Temel eşitlik
- Hizmetlerin arz ve talebe göre değerlendirilmesi
- İhtiyaç
- Kalıtsal haklar
- Liyakat
- Ortak yarara katkı
- Gerçek üretken katkı
- Çaba ve özveri

olarak sıralamışlardır.

Üretkenlik, arz – talep, katkı, ihtiyaç ve eşitlik ile ilgili bütün unsurların toplumun bütün bireylerince denk olduğu varsayımına varılsa bile, “kalıtsal haklar” olarak belirtilen ve miras yoluyla geçen (en genel ifadesiyle toprak – land) değerlerin farklı olması dikkat çekmektedir. Buradan yola çıkarak toplumsal sınıfların da kalıtsal olarak devam ettiğini ve doğduğumuz andan itibaren; “kentsel adalet” in lehimize işleyip işlemeyeceğinin “kısmen” belli olduğu sonucuna varabiliriz. Dikkat edilmesi gereken nokta ise; “kısmen” ile neyin kastedilmek istendiğidir.

Kentsel sistemlerle ilgili herhangi kapsamlı bir strateji; kentin mekânsal biçimini değiştirmek için tasarlanan politikalarla, bir kentteki toplumsal süreçleri etkileyen politikaları içermeli ve bağdaştırmalıdır (Harvey, 1973). Kentsel mekâna dair değişiklikler, karar vericilerin çıkarları doğrultusunda üçüncü kişilerin lehine ya da aleyhine işleyebilmektedir. Böylece kent ve mekân sistemindeki bir bireyin gerçek geliri, başkalarının kararlarıyla oluşan değişikliklere açık hale gelmektedir (Harvey, 1973). Kentsel sistemdeki “gelir” tanımı, ekonomideki “üretime yapılan katkı karşılığı belirli bir sürede elde edilen değerlerin toplamı” ndan farklıdır. Miras yoluyla kalıtsal olarak geçen ve maddi değeri olan taşınmaz gelirin yanı sıra; bireylerin, kaynakları elde edilebilirlikleri ve erişebilirliklerini de içermektedir. Gelirin kentsel mekânda adil dağılımının sağlanabilmesi için, toplumsal açıdan adil bir yöntem tasarlamak önemlidir. Adil bir işleyişin tasarlanması durumunda, sosyal adaletin dağıtımının kendiliğinden sağlanabileceği öngörülebilir. Siyasal kararlar ile kentsel adalet arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır. Miras yoluyla aktarılan kalıtsal hakların, yönetim stratejileriyle artmasının önlenmediğini ve adil dağıtımın sağlandığını varsayalım. Kavramsal çerçevenin de bu yönde geliştirildiği varsayılırsa, “yaşanabilir kentler” in kentsel ve sosyal adalet açısından toplumsal yapı ve fiziksel çevreyi ele alış biçiminde sorulması gereken temel sorular:

- Sosyal yapıdaki farklılıklar, kentsel ve toplumsal stratejileri etkilemiş midir?
- Farklılaşan stratejiler bireylerin “kentsel gelir” inde ne gibi değişikliklere yol açmıştır?
- Farklılaşan stratejiler kentsel mekânda nasıl karşılık bulmuştur?
- Mekânsal kararlar farklı ise; “adil dağıtım” sağlanmış olur mu?
- Kentsel mekânın adil dağıtımı, “adil kullanım” ı beraberinde getirir mi? şeklinde sıralanabilir.

2) Yaşanabilir Kentler Yaklaşımı ve Kentsel Adalet ile İlişkisi

Tarihsel süreç içerisinde farklı toplumlar ve kültürler tarafından, farklı şekillerde tanımlanan “**kent**” kavramının en temel özelliği; “uygarlık” kavramına karşılık gelmesi ve hukuk kurallarınca düzenlenmiş olmasıdır. Latince ‘*civitas (kent)*’ dan türetilen ‘*civilization*’; Arapça ‘*medine*’ den türetilen ‘medeniyet’ anlamına gelmektedir. Sosyo-kültürel, fiziksel ve ekonomik gelişmeler ile değişen “kent” tanımı, ortaçağda “*surlarla çevrili insan yerleşimi*” olarak tanımlanırken; 20.yüzyılda Chicago School üyelerinden sosyolog Louis Wirth; nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve sosyal imkânlar bağlamında kenti değerlendirmektedir (Topal, 2004). Harvey’e göre; kent, içinde toplumsal süreçle mekânsal biçimin sürekli etkileşim

halinde olduğu karmaşık, dinamik bir sistemdir ve bu sistemin izlediği yolu anlayabilmek için içerdiği işlevsel ilişkileri ve gidişatı değiştirebilecek toplumsal süreçlerle mekânsal biçimlerin bağımsız özelliklerini anlamak gerekmektedir (Harvey, 1973). Kent tarihçisi Lewis Mumford kenti; üretim ve dağıtım mekanizmasına sahip, değişen gereksinimler karşısında gelişebilen, az alanda çok ürün almak üzere yoğunlaşmış bir strüktür olarak tanımlamaktadır (aktaran Niray, 2002, sayfa 3). Robert Park’ın da belirttiği gibi (1936): “*Kentler, özellikle modern zamanların metropoliten kentleri... Bütün karmaşıklıkları ve yapaylıklarıyla, insanın en görkemli yaratısı, insan yapısı en müthiş eserlerdir. Bu yüzden kentlerimizi; uygarlığın atölyesi ve aynı zamanda da uygar insanın doğal evi olarak düşünmeliyiz.*” (aktaran Harvey, 1973)

Avrupa’da 19.yüzyılın ortalarından itibaren gelişen sanayi ve teknoloji ile birlikte kentsel nüfus artmış, kentlerin yapısı da buna bağlı olarak değişim göstermiştir. Kentsel alanlar artarken, merkez dışında gelişen fonksiyonlar bu gelişimi daha da hızlandırmıştır. “*Kent mekânı*”; sosyolojik yapısındaki dinamizm sebebiyle fiziksel mekânın yanı sıra, insani ve toplumsal ilişkileri içinde barındırır biçimde “*kentsel çevre*” olarak kullanılmaya başlanmış, etki alanı genişlemiştir. Sanayinin gelişmesi ile kentsel çevre ve yaşam alanlarının zarar görmeye başlaması; doğal yapıyı korumaya yönelik girişimlerin yapılmasını beraberinde getirmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başları arasındaki dönemde kentsel planlama yaklaşımlarının temel amacı sanayi kentlerinin sorunlarını çözmek, insanlara daha sağlıklı ve iyi yaşam alanları sunmak olmuştur. Yirminci yüzyılın başlaması ile birlikte yapılan planlar teknik açıdan gelişme göstermiş; arazi kullanımında, işlevlerin bölgelere ayrılmasında ve sınırlandırılmasında adil bir düzen sağlamak hedeflenmiştir. Yüzyılın ilk yarısında “kamu yararı” kaygılarının sonucu olarak, **kapsamlı planlama yaklaşımı** ile toplum refahının iyileştirilmesi amaçlanmıştır (Sönmez, 2011, sayfa 287). Toplumun dışlanan duyarsızlığı ile eleştirilen bu yaklaşıma karşı olarak yirminci yüzyılın ikinci yarısında **savunucu planlama yaklaşımı**; demokratik ve güçsüz kesimlerin haklarını savunması için bir araç olarak ortaya konulmuştur (Sönmez, 2011, sayfa 287). 1970’lerde kamu yararı merkezli anlayış, uzun vadeli planlamanın piyasanın dinamik yapısına uygun olmadığı eleştirisine uğramıştır. Piyasa güçlerinin 1980’lerde daha da baskın hale gelmesiyle, sınıflar arası uçurumun ve adaletsizliğin arttığı bir dönem yaşanmıştır. Toplumun tüm kesiminin görüşlerini kapsayan bir planlama sürecinin hedeflendiği 1990 sonrası dönemde; **katılımcı ve iletişimsel planlama** ile kentsel adaletin sağlanacağı varsayılmıştır (Sönmez, 2011, sayfa 289). Doğal yapı, değerlerin gelecek nesillere aktarılması kaygıları ile beraber “*Sürdürülebilirlik*” kavramı önem kazanmaya başlamış ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır. 1972 Dünya Çevre Konferansı, 1976 I. Habitat Toplantısı ve UNESCO’nun insan haklarına yönelik çalışmaları bunlardan bazılarıdır.

Değişen koşullar altında yaşam standartlarını ölçmeye çalışan “yaşanabilirlik” yaklaşımı; çevreye duyarlı, toplumun bütün kesimlerini ve onların ihtiyaçlarını göz önüne alan, yaya odaklı, sosyal ve ekonomik olarak güçlü, kamusal hizmetlere erişimin kolay olduğu, tarihsel değerlerini koruyan ve gelecek kuşaklara aktaran bir yaşam çevresini hedeflemektedir. Bu nitelikteki bir kent “sürdürülebilir kent” olarak tanımlanabilir. Ancak bu kavram göreceli bir kavram olma özelliğini de taşımaktadır. Her ne kadar, ilk akla gelen ölçütler altyapı, kamu imkânları ve konfor olsa da; kent yalnızca bunlardan ibaret değildir. Ekonomik olarak kalkınmış ve kültürel olarak gelişmiş bir kentte, yaşanabilirliği sağlayan diğer bileşenlerin kendiliğinden ortaya çıkması söz konusu müdür? Kime göre ve neye göre yaşanabilir bir kent? Toplumun bütün kesimlerinin ihtiyaçlarını adil ve eşit ölçüde sağlayabilmek mümkün müdür?

Planlama ve tasarım ilkeleri açısından “yaşanabilir kent”lerin sağlanması gereken temel gereklilikler (Sınmaz, 2013, sayfa 77-80);

- Yüksek iletişim ve etkileşim olanakları,
- Çekici, estetik ve işlevsel kamusal mekân,
- Temiz ve Güvenli kentsel mekân,
- İşlevsel çeşitlilik içeren kentsel mekân,
- İnsan ölçeğinde, yaşlı, çocuk, engelli bireyler için konfor arz eden kentsel mekân,
- Etnik ve kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliği,
- Katılım imkânları sunan yönetim yapısı,
- Sürdürülebilir ulaşım çeşitlerinin arz edilmesi,
- Doğal kaynakların korunumu ve enerji verimliliğinin desteklenmesi,
- Ekonomik konut olanakları,
- Motorlu ulaşım araçlarından bağımsız kent,
- Yerel ekonominin desteklenmesi

şeklinde ele alınmıştır.

Sağladığı koşullar kadar bu koşulların devamlı ve istikrarlı olmasının hedeflendiği yaklaşımda, sıralanan gerekliliklere bakıldığında; yaşanabilir kentlere ait ölçütlerin, toplumsal sınıfları “kentsel adaletin dağıtımını” bakımından değişken kabul etmeyecek şekilde ele aldığı dikkat çekmektedir. Ancak sosyal hayata yönelik ele alınan “*etnik ve kültürel çeşitliliğin sürdürülebilirliği*” ne dair maddeden yola çıkarak, kenti meydana getiren farklı toplulukların varlığını kabul etmesine karşın; buna yönelik sosyal ve mekânsal yaklaşımlar öngörülmediği söylenilebilir. Stratejiler arasında farklı kültürel pratiklerin farklı mekân kavramlaştırılmaları yaratıp kullandıklarını, göreceli bir kavram olan “adil” dağıtımın kültürel yapı ile olan ilişkisinin nasıl kurulabileceğine dair bir açıklık bulunmamaktadır. Farklı toplumlar,

farklı kentsel çevre ihtiyaçlarına sahiptirler. Her devir kendi mekânsal ihtiyaçlarını ve buna bağlı olarak ihtiyaçların dağıtımını ve erişilebilirliği açısından kendi “adalet” anlayışını doğurmaktadır. Yaklaşımın farklı akımlar karşısında ve dönemlere göre değişebilirliği bu noktada dikkat çekmektedir. Sürdürülebilir ulaşım, temiz çevre, motorlu taşıttan bağımsız kent, enerji verimliliği gibi başlıklar kentsel adaletten ziyade; doğa ile kent arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik maddelerdir. Esas olan yönetim sisteminin, düzeni sağlaması gereken başlıkları “hakkaniyet” kaygısı güderek yerine getirebilmesidir. Yerel ekonominin desteklenmesi, katılımcı bir politik sistemin işlerliği ve bütün kitlelere ulaşılması; yönetim sisteminin üzerine düşen görevler olarak gösterilebilir.

3. Ulusal ve Uluslararası Pratiklerde Kentsel Adalet ve Yaşanabilirlik Yaklaşımlarının İncelenmesi

Adalet tanımının altındaki “ahlak” kavramı, yazılı yaptırımlarından önce toplumsal kurallarda yer almıştır. Çalışmanın bu bölümünde; kültürel yapıdaki çeşitlilikle ilişkili olarak, bu yasaların toplum kurallarında değişken olduğu kabulü ile yazılı kuralların birbirinden hangi ölçüde farklılaştığını, “kentsel adalet” ve “yaşanabilirlik” kavramlarının nasıl ve ne derecede ele aldığını uluslararası düzeyden ulusala doğru incelenecektir.

Kentlerin tarihsel süreçleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini göz önüne alarak hazırlanmış olan ilk tüzük Avrupa Kentsel Planlama Tüzüğü’dür (The Charter of European Planning, 2013). Sosyal denge ve adalet, katılım, kültürel çeşitlilik, nesiller arası ilişki, sosyal kimlik, ulaşım ve erişilebilirlik, servis ve hizmetler, bölgesel uzmanlaşma ve küreselleşme, kentsel ve kırsal alan, metropoliten ölçek, sürdürülebilir gelişme, sağlık ve yaşam standartları, ekonomi ve kalkınma, ekosistem, enerji, doğal kaynaklar ve mekânsal eklemlemeler başlıkları altında kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Bu tüzüğün en önemli özelliği, mekânsal kararlarda plancının rolünü ve önemini tanımlamış olmasıdır.

Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi uluslararası düzeyde incelenmesi gereken en önemli “*sözleşme statüsünde olmayan şart*” lardan biridir. İki 1980-1982 yılları arasında Avrupa Konseyince düzenlenen “*Kentsel Rönesans için Avrupa Kampanyası*” kapsamında geliştirilmiştir. Avrupa’yı kapsayan; halk ve yerel yönetimlere yönelik olan bu kampanya, yerleşimlerdeki yaşamın daha da iyileştirilmesini amaçlamış ve dört temel konuya ağırlık vermiştir.

- Fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi
- Mevcut konut stokunun iyileştirilmesi
- Yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması
- Toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesi

Yerleşmelerde daha iyi bir yaşamı hedefleyen bildirge, kentlerin niceliklerden önce niteliksel olarak gelişmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yerel düzeyde iyi bir kent yönetimini hedefleyen Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi bu bağlamda öncelikle kentli haklarını tanımlamaktadır. Güvenlik, kirlenmemiş ve sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlence, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu, katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, finansal yapı ve mekanizmalar, eşitlik ilkeleri ile maddelendirilen temel haklar; bildirmede detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Kent ve yakın çevresinin birbiri ile olan ilişkisini, yerel demokrasinin işleyişini, kentsel politikaları, geleceğin kentlerini, kentlerin miras değerini, fiziksel formları, güvenliği ve suçların önlenmesini, kültür ve sağlığı, katılımı tarifleyen kentsel şart kapsamlılığı bakımından önem taşımaktadır.

Avrupa Kentli Hakları Bildirgesi'nin ikincisi 1992 yılında yayınlanmıştır. Yerele yönelik farkındalıkları ve yaklaşımıyla dikkat çeken bildirgenin dikkat çeken noktaları;

- Küreselleşme ile karşı karşıya kalan Avrupa kentlerinde ve özellikle kasabalarında; işçi sınıfından boşalan alanların artması, sanayisizleşen bölgeler, artan sosyal eşitsizlik, işçi sınıfı mahallerinde yaşanan krizler, yaşlı nüfus ve artan göç, yayılan kent dokusu ve artan otomobil kullanımına yönelik politikaların geliştirilmesi
- Bireylerin kentsel politikaların merkezinde yer almasının gerekliliği, halk meclislerinin ve yerel referandumlarının halkın doğrudan katılımının sağlanacak şekilde düzenlenmesi ve "kent hakkı"nın önemi
- Yaşam çevrelerinin; kentlilere ait ve gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal ve kültürel değerler olduğu
- Toplumsal yaşama katkısı büyük olan göçmenlerin, oy verme ve yerel meclislere katılımının desteklenmesi
- Kentsel gelişme, ulaşım, konut ve barınma hakkı, göç, sürdürülebilir çevre ve istihdam gibi başlıkların, yerel olduğu kadar bölgesel karar alma mekanizmalarını da ilgilendirdiği; bu bağlamda kaynakların yeniden dağıtımına ilişkin süreçlerde mekânsal eşitliğin sağlanması için katılımın daha da önemli olduğu
- Kültürel çevrenin korunması ve iyileştirilmesi
- Kamu değerlerinin herkes için erişilebilir kılınması
- Kontrolsüz bir şekilde yayılan, ölçeğini kaybeden ve kimliksizleşen kent formunun büyümesini ve doğal çevreye zarar vermesini önlemek amacıyla;

kentsel alanların herkes için daha erişilebilir, çevreye duyarlı ve algılanabilir olması

- Yürüme ve bisiklet kullanımını teşvik edici çalışmaların önemi
- Sürdürülebilir kentsel gelişmenin, sosyal eşitlik sağlanmadan mümkün olmadığı; eğitim, sağlık, konut ve kültür gibi temel hizmetlerin yanında herkesin iyi bir yaşam kalitesine de erişebildiği; dışlayıcı olmayan, iddialı ve farklılaşmış yaşam standartlarına sahip bir toplum yaratma hedefi
- Sosyal çeşitliliği korumaya yönelik “konut hakkı” ilkesine bağlı olarak, farklılaşmış konut arzının sağlanması
- Güçlü bir siyasi irade ve demokratik etiğe dayalı aktif bir politik düzenin sağlanması amacıyla; düşük gelir grupları, farklı etnik gruplar ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kesim ile dayanışmanın sağlanması, böylelikle sosyal dışlanmanın önlenmesi
- Sosyal ve mekânsal uyumun önemi, güvensizliğin ve suçun ortadan kaldırılması
- Artan yoksullukla birlikte ortaya çıkan sosyal ve mekânsal farklılıkların toplumun büyük bir bölümünü etkilemesi ve farklı yaşam çevreleri arasındaki sosyal uçurumların artmasına bağlı olarak kentsel alanların “soylulaştırılması”; kent merkezindeki arazi fiyatlarının hızlı yükselişi ve kent çeperine yönelen gettolaşma ile sosyal ayrımcılığın mekânsal karşılığı olan “kapalı yerleşmelere” yönelik politikaların geliştirilmesi; sosyal ve mekânsal uyumun gözetilmesi
- Yerel kimliğin korunması
- Bilişim ve teknoloji destekli “akıllı” mekânların önemi
- Her biri ayrı özgünlüğe sahip kentlerinde; hümanist değerlerin, bireysel özgürlüklerin, ekonomik zenginliğin, sosyal dayanışmanın, yerkünrenin ve canlı kültürün korunması

şeklindedir.

Avrupa’da yasalaşmamış olmasına karşın kentlerin gelişim stratejilerinde belirleyici olan şartların yerel ve birey tabanlı olduğu görülmektedir. Farklı kimliklerde ulusların ve mekânların Avrupa için bir fırsat olduğu, tek bir kentsel gelişme modelinin söz konusu olamayacağı, değerlerin ve deneyimlerin paylaşımına dayalı yeni bir kentsel projenin katılımcı bir süreçle mümkün olduğu ve böyle bir kentsel planın içselleşebileceği çağrısını yapan bildiri; yerel ölçekten başlayacağı öngörülen kalkınmanın, hedefine ulaşabilmesi için bölgesel ve ulusal ölçek ile dayanışma içerisinde olması gerektiğine yönelik çıkarımlarla sonlanmaktadır. Ulu-

sal bağlamda buna benzer bir bildirgenin olmadığı ülkemizde kente yönelik kararların yer aldığı başlıca yasalar; imar kanunu ve plan yapımına ait esaslara dair yönetmelik olarak gösterilebilir.

İmar kanunu, kentsel mekânda yapılmış ya da yapılması öngörülen fiziksel değişikliklerin usul ve esaslara yönelik işleyişini temel alan; planlama ve mimarinin siyasal çerçevesini belirleyen; yasakları ve sonuçlarını tanımlayan bir yasa olma özelliğine sahiptir. Kentsel hak, kentli hakları, adalet, insan hakları ve yaşanabilirlik kavramlarına yönelik en ufak bir tutum sergilemeyen imar kanunu; kendisinin bünyesindeki yönetmeliklerde de bu kavramlara yönelik bir ifade barındırmamaktadır. Plan yapımına ait esaslara dair yönetmelik ise; uygulanan plan türleri, kentsel kullanım alanlarının içerikleri, yapılaşma koşulları, plan kademeleri, planların içerikleri ve kapsamı, planlama süreci ve bürokratik sürecin aktarıldığı bir dizgeye sahiptir. Bu iki yasal dayanak dışında ülkemizde bağlayıcılığı bulunan yasa ve yönetmeliklerin hiçbirinde kentsel adalet ve yaşanabilirlik kavramları yer almamaktadır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yaşanabilir kentler yaklaşımı; gelişen, yükselen, yaşam alanı bırakmamacasına bir ağ örüntüsü oluşturan günümüz kentlerinin çevre ve doğayla olan bağlarının güçlendirildiği, farkındalığın ve bireyin ön plana çıkarıldığı bir yaklaşım olarak özetlenebilir. Ancak yaklaşımın temel kurgusu, adil bir kent yönetiminin sağlanması üzerine bir kabuldür. “Adil” ile anlatılmak istenenin ne olduğu ise belirsiz kalmaktadır. Herkese eşit hakların tanınması mı? Hakkaniyet, yani her bireyin topluma sağladığı farklı ölçüde yarar seviyesinde hakkı olanı alması mı? Yoksa sınıflar arası farklılıkları azaltmak amacıyla, düşük gelir gruplarının lehine bir strateji izlenmesi mi? Bir kentsel müdahale biçimi olarak “yaşanabilir kentler” yaklaşımı, “adalet” ve “adil” in tanımını tam olarak ortaya koymamasına rağmen; “*adil bir kent yönetiminin beraberinde toplumsal sınıflar arasındaki adaletin dengelenebileceği*” yönünde kesin bir sonuç ortaya koymaktadır.

“*İyi bir kentsel çevre*” oluşturmaya hedefleyen bu müdahale biçiminde, adaletin tanımı tam olarak ortaya konulmadığı gibi “*iyi*” nin görece bir kavram olarak belirsiz kaldığı dikkat çekmektedir. Farklı toplumlarda olduğu kadar, aynı toplumun farklı kesimleri arasında da farklılaşacağı bir “*iyi*” tanımını yapmak pek de mümkün değildir. Farklı akımlar, gelişen teknoloji ve toplumsal olaylar karşısında değişen ihtiyaçların; “*yaşanabilirlik*” tanımını ve yaklaşımı destekleyen standartları değiştireceği öngörülebilir. İçinde bulunduğumuz dönemde “*liks*” olarak addedilen bir eşya, sistem ya da teknolojinin; gelecek zaman diliminde “*gereklilik*” halini alması durumu gibi, yaklaşımın dinamik yapısı gereği evrileceği kuşkusuzdur.

Yaklaşım ve hedefler aynı kalsa bile, içerik olarak kavramsal çerçeve değişime ve yorumu açıktır. Geçmiş dönem planlama yaklaşımları ile kıyasladığımızda; çevreye karşı tutumunun sürdürülebilir ve doğal çevreyi korumaya yönelik oluşu, hümanist yaklaşımı ile toplumu oluşturan bütün bireyleri gözetmesi, adil ve eşitlikçi sistem öngörüsü (belirsiz kalmakla birlikte, önceki yaklaşımlara kıyasla) ve vizyonu itibarıyla örnek bir model olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Kentsel Şartı I. (1992). Avrupa Konseyi.*
- Avrupa Kentsel Şartı II. (2008). Yenilikçi BİR Kent İçin Manifesto. Strazburg: Avrupa Konseyi.*
- Avşar, H. (2006). Siyaset Felsefesi Açısından John Rawls'ın Adalet Teorisi . Ankara.*
- Baltacı, C. (1997). Demokrasilerde Eşitlik İlkesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 199-211.*
- Ersoy, M. (2007). Kentsel Planlama Kuramları. Ankara: İmge Kitapevi.*
- Ersoy, M. (2007). Planlama Eğitimi, Planlama Çevresi ve Sağlıklı Kentler. Sağlıklı Kentler Sempozyumu. Bursa.*
- Gündoğan, A. O. (2003). Hak ve Adalet. Adalet. Muğla.*
- Gürüz, A. (2006). Hukuk Felsefesi. Ankara: Siyasal Kitapevi.*
- Hamamcı, C. (2004). Yaşanabilir Kentler. Kent ve Çevre (s. 46-103). Antakya: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Hatay Şubesi.*
- Harvey, D. (1973). Sosyal Adalet ve Şehir. Blackwell Publishers.*
- Kelsen, H. (2013). What is Joustice. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 431-454.*
- Kuçuradi, I. (1998). Adalet Kavramı . Ankara Barosu Dergisi, 80-88.*
- Melbourne City Council Plan 2013-2017. (2011). Melbourne.*
- Palabıyık, H. (2004). Kentli Hakları ve Avrupa Kentsel Şartı. Z. Toprak, H. Yavaş, & M. Görün , Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlaşmaları (s. 197-253). İzmir: Birleşik Yayınları.*
- Sınmaz, S. (2013). Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri. Megaron , 76-86.*
- Sönmez, İ. Ö. (2011). Kentsel Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği. Dünya Şehircilik Günü 7. Türkiye Şehircilik Kongresi, (s. 283-300). İstanbul.*

T.C. Anayasası. (1982).

The Charter of European Planning. (2013). The Vision for Cities and Regions - Territoires of Europe in the 21st Century. Barcelona.

Topal, K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir? Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 276-294.

Topkaya, A. (2006). Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles-Platon Karşılaştırması. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 27-46.

Topkaya, A. (2009). Aristoteles’te Adalet Kavramı. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 628-633.

Uyanık, M. (2008). Adalet Kavramı Merkezinde Eşitlik ve Özgürlük İlişkisinin Felsefi Analizi. İ. Barosu , Hukuk Felsefesi ve Sosyoloji Arkivi (s. 296-309). İstanbul: İstanbul Barosu.

Uygur, G. (2004). Adalet ve Hukuk Devleti. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29-38.

35 YILDIR

GELECEĞİN TURİZM ÇEŞİDİNİ BEKLEMELİK: YAYLA TURİZMİNDE NEREDE HATA YAPIYORUZ?

Yrd. Doç. Dr. **Emrah YALÇINALP**

KTÜ Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Trabzon

Klasik kitle turizminin özellikle “deniz, kum, güneş” üçlüsü ile bütünleşmesi ve bunu tercih eden turist profilinin yüksek konfor beklentisinin tatmin edilemez seviyelere ulaşması, bu turizm biçimini “çıkılmaz sokak” yapmış, buna bağlı olarak alternatif turizm kuramları ortaya çıkmıştır. Kitle turizminin turist sayısını maksimize eden, bir tüketim hareketi olarak algılanan ve gidilecek her yerde arzu edilen konfor seviyelerini arayan yaklaşımına karşın; ekolojik ve sosyolojik sürdürülebilirlik kaygıları olan daha küçük grupları “umulan” değil, “bulunan” yerel niteliklerle misafir etmeyi amaçlamış bu yeni yaklaşımların biri de ülkemizdeki popüler adıyla “yayla turizmi”dir.

Her ne kadar sürdürülebilir doğa ve kültür esaslı turizm biçimleri çok daha eskilerde, milli parklar gibi özel alanlarda uygulanan bir yaklaşım olsa da, bu konunun bir kavram olarak ortaya atılması, “ekoturizm” olgusunun dillendirilmesiyle 1980’li yıllarda gerçekleşmiştir. Kağıt üzerinde basit, küçük ölçekte, sürdürülebilir, daha az yatırım gerektiren ve en az kitle turizmi kadar kârlı görüldüğü için kısa sürede oldukça popüler olan bu kavram ülkemizde de kendisine ciddi bir popülerite kazandırmıştır.

Türkiye de -diğer birçok ülke gibi- sahip olduğu doğal ve kültürel kaynak değerleri turizm kapsamında sürdürülebilir bir biçimde değerlendirmek istemiş ve buna bağlı olarak yüzlerce yıllık geleneksel yaşam biçimleri ile biyolojik çeşitliliğin ve hassas ekosistemlerin bulunduğu yaylaları turizme açmak için politikalar üretme arayışına girmiştir. Küreselleşme ile dünyanın her tarafının birbirine benzemeye başlaması, ekolojik dengenin hızla bozulması, küresel iklim değişikliğinin insanları nispeten serin alanlara yöneltecek olması gibi haklı sebeplerle kendisine ko-

layca destek de bulan yayla turizmi tam da bu nedenlerle 1980’li yılların başından beri neredeyse her kesimden “geleceğin turizm çeşidi” payesi almıştır.

Bununla birlikte, geline nokta yaylaların turizme kazandırılması konusunda arzu edilen seviyede olduğunu söylemek zordur. Genel olarak girişimciler kâr-sızlıktan, yerel halk katılımın yeterince kolay olmadığından, çevreciler doğanın tahrip edilmesinden, alt ve üst yapı yüklenicileri açılan davalarla işlerin durma noktasına gelmesinden, turistler organizasyon bozukluğundan şikâyetçi görünmekte, bu açıdan bakıldığında, bu kadar memnuniyetsizlik varken yolunda gitmeyen bir şeyler olma ihtimalinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı yayla turizmi kavramını evrensel kriterlerle ve bilimsel yaklaşımlarla olması gereken yerde konumlandırmak, bu konuyla mevcutta bulunan yer arasındaki farklılığın nedenlerini tartışarak bundan sonraki dönem için olası projeksiyonlarla muhtemel çözüm önerileri ortaya koymaktır. Bilimsel yayınların yanında, yazarın 2001-2015 yılları arasında gerçekleştirdiği yayla turizmi konulu araştırmalar sırasında elde ettiği arazi verilerinin de değerlendirildiği araştırma bugüne kadar yapılan hatalardan faydalanarak sürdürülebilir bir yol haritası oluşturmayı da amaçlamıştır.

1. Giriş

Dünyanın son iki yüzyıl içerisinde geri döndürülemez bir biçimde endüstrileşme sürecine girmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak dünyadaki doğal kaynaklar hızla tüketilmeye başlamış, gittikçe artan daha düşük maliyetle endüstriyel ürünler ortaya koyma eğilimi doğal kaynaklar üzerinde oluşan bu baskının gerektiği kadar ciddi biçimde algılanmasının önüne geçmiştir. Aynı süreç içerisinde dünya kırsal nüfusu ile kentsel nüfusu arasındaki oranın hem kentlerin büyüyerek eski kırsal alanların bir kısmını da kent yapması, hem de kırsal nüfusun daha iyi yaşam şartları ve iş kaynaklarına daha yakın olma eğilimi ile kentlere göçü bu tüketimi daha da hızlandırmıştır. Tüm bunların sonucunda daha az doğal alana sahip çevrelerde yaşamak zorunda kalan insanlık, hassasiyet göstermesi gereken ekolojik koşulların farkına varıp bunun için bir şeyler yapması gerektiğini anladığında, küresel ısınmadan mevcut dünya nüfusu için yetersiz besin maddesi varlığına kadar geniş bir spektrumda varlığını ifade eden çok önemli sorunlarla da yüzleşmesi gerektiğini kavramıştır. Hava kirliliği, iklim normallerinden sapmalar sonucu oluşan aşırı sıcak, soğuk havalar ya da sel gibi felaketler gibi ekolojik; yoğun ve stresli iş hayatı, trafik gibi sosyolojik baskıların altında gittikçe daha da ezilen insanoglu, uzun zamandır varlığını bildiği ve bir kaçış olarak kullandığı “turizm” kavramına bir alternatif oluşturma eğilimi göstermiş, sahip olmayı arzu ettiği halde günlük yaşamında bunu yapmasının olanaksız olduğu koşulları ifade eden bu alternatif turizm biçimlerinden bir tanesine de “ekoturizm” adını vermiştir. Dünya üzerinde

hemen hemen her yerde hızla büyüyen bir sektör olan kitle turizminin, doğal ve kültürel kaynakların tüketimine yönelik olumsuz etkilerinin görülmeye başlamasıyla gördüğü tepkilerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan kavram, hem bu kaynakların korunmasını, hem de turizm faaliyetlerini devam ettirerek sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlamıştır (Yalçınalp, 2005).

“Çevrenin korunduğu doğal alanlara yapılan sorumlu seyahatler” olarak tanımlanan ve yerel insanların sürdürülebilir bir biçimde desteklenmesi, karşılıklı etkileşim ve eğitimin mutlaka gerçekleşmesi şartlarına da sahip olması gerektiği belirtilen ekoturizm (TIES, 2015), faydalarından bahsedilse de birçok çalışmada amacına ulaşma konusunda başarısız olduğu biçiminde eleştiriler alamaya başlamış, başka bir deyişle *teorik* ekoturizmin başarılı bir biçimde uygulamaya konulamayabileceği dile getirilmiştir (Ross ve Wall, 1999).

Dünyanın en büyük endüstrisi olarak kabul gören ve önümüzdeki yüzyılda daha da büyümesi beklenen turizm (Cothran ve Cothran, 1998), tüm dünyada ülkelerin gelir elde etmek için önemsedikleri bir endüstriyi de ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, tüm ülkelerin turizmde değişen trendleri takip ederek sahip oldukları kaynakları pazarlama arzuları son derece anlaşılabilir olsa da, bu konuda başarılı olan örnekler kadar olamayanlara da rastlamak mümkündür. Türkiye'nin, değişen turizm talebine bağlı olarak ortaya koymak için çaba sarf ettiği en önemli alternatif turizm çeşitlerinden biri de yayla turizmidir.

2. Yayla ve Yaylacılık

Fiziki coğrafya terimi olarak yayla, akarsularla derin şekilde yarılmış, parçalanmış fakat üzerindeki düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu yeryüzü biçimi olan plato karşılığı olarak kullanılır. Günlük kullanımda ise yayla genelde kışın boş kalan, yazın en sıcak devresinde tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanların geçici bir süre için çıkıp kaldığı, hayvancılığa elverişli zengin bir bitki örtüsüne sahip, süt, yağ, peynir gibi ürünlerin üretildiği yüksek, düz ve serin yerleri ifade eder (Canalıoğlu, 2000).

“Yayla turizmi” kavramı, yayladan ve yaylacılıktan yoksun bir biçimde ele alındığında, varılacak noktanın yaylayı sadece fiziki bir mekan olarak kabul eden, “yaylada yapılacak herhangi turistik etkinlikler silsilesi” olacağı açıktır. Oysa turizme açmak için çaba sarf edilen yaylaları yayla yapan şey; yani kaynak değerleri, o yaylanın doğal ve kültürel karakteristikleridir. Bu kaynak değerleri tanımadan ve önemsemeden yayla turizminden bahsetmek, bugün Türkiye'nin Güney sahillerinde yaşanan, turisti tatmin etme odaklı bir tüketim hareketi olan kitle turizmini yaylalara taşımanın ötesinde bir anlam ifade etmez. Yaylalar büyük oranda flora ve fauna açısından önemli gen kaynaklarını barındıran, su toplama

havzalarının zirvelerinde yer alan ve vejetasyon süresinin kısa olması sebebiyle oluşacak travmaların rehabilitasyonunun çok zor olacağı alanları oluşturduğundan, bu kavramların felsefi derinliğini, yayla hayatının ölçeğini ve “geçici” özelliğini anlamak hayati öneme sahiptir. Çünkü yaylalar ve yaylacılık yüzlerce yıldır bu değerlerle varlığını sürdürmüştür. Eğer bu alanlarda, ortaya çıkış amacı “sürdürülebilirlik” olan ekoturizm kapsamında bir turizm öngörülüyorsa, yapılacak şey doğruluğu yüzyıllardır test edilerek onaylanmış olan bu değerleri takip etmek olmalıdır.

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaylacılık kültürel ve ekonomik bir etkinliktir. Geleneksel takvime göre, karların alçak alanlarda erimeye başlaması ile birlikte, yaylalar henüz kar altındayken, köylerin ileri gelenleri ve gençlerinden oluşan küçük gruplar saatler süren zorlu bir yolculukla büyük oranda yaya olarak yaylalara çıkar ve muhtemelen kardan zarar görmüş evler ve yakın çevrelerindeki alanlarda tamirat gerçekleştirirler. Bu küçük zararlar ve tamiratlar beklenen şeylerdir. Çünkü yayla hayatı geçicidir. Buna bağlı olarak yaylacılar geleneksel malzeme kullanarak yaptıkları evlerinden bir kale gibi sağlam olmasını değil, yaylada kaldıkları süre içerisinde doğa ile uyumlu, yayla ölçeğinde, temel fonksiyonlarını yerine getirmesini beklemektedir.

Her ne kadar günümüzde yaylacılık ekonomik bir etkinlik olmanın ötesinde, aynı zamanda bir rekreasyonel hareket fonksiyonu kazanmışsa da, hala geleneksel yaylacılık kaynaklı davranışsal alışkanlıkları görmek mümkündür. Genel mantığı köy ve yayla arasında kalan otlaklardan da faydalanmak olan ve bu iki yerleşim arasında geçiş dönemini kapsayan bir zaman diliminin geçirildiği mezereler de bunlardan biridir. Birçok kişi köy ve yayla arasındaki bu “daha geçici” yerleşim alanlarında birkaç gün geçirdikten sonra yaylalara çıkmaktadır.

Yapılacak bir çok günlük işin yanında bağ-bahçe işlerinin de yoğun olduğu, dik vadiler arasında kalmış kapalı havalarla karakterize olan köy hayatı ile karşılaştırıldığında; hayvanların kendi başlarına otlayarak ahıra geldikleri, açık yeşil alanların ve bol güneşli günlerin sıkça görüldüğü, yapacak fazla bir işin bulunmadığı yayla hayatı aynı zamanda kültürde kendine yer bulmuş bir dinlenme-rekreasyon zamanıdır. Bu geçici dönem, birçok kişi için tatile gitme fırsatının olmadığı yorucu köy hayatından bir kaçış, sağlık kazanma ve enerji toplayarak zorlu köy hayatına hazırlanma fırsattır. Bununla birlikte arazi yapısından ötürü konutlar arasında yüzlerce metre bulunabilen köylerden farklı olarak birbirine oldukça yakın konumlanmış konutlar, standart hayat dışında bir komşuluk ilişkisine de olanak sağlar.

3. Türkiye’de Yayla Turizminin Doğuşu

Turizmin dünya üzerinde kitlesel bir kimlik kazandıktan sonra 16. yy. (Gunn, 1989) ila 19. yy.’da (Olalı, 1990) ortaya çıktığı yönünde görüşler vardır. Ülkemizde ise ilk turizm etkinliklerinin 1890’da hazırlanan “Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek 190 Sayılı Nizamname” ile başladığı genel anlamda kabul gören bir yaklaşımdır.

Turizm dünya üzerindeki en büyük pazarlardan biridir. Ekoturizm de turizm endüstrisi içerisinde, özellikle küresel mevsim değişikliği ve doğal kaynakların zarar görmeye başlamasıyla ortaya çıkan hassasiyetin bir sonucu olarak en fazla talep gören turizm çeşitlerindedir (Yalçınalp, 2010). Ekoturizm her ne kadar ortaya çıkışı itibari ile “genç” bir kavramsa da, özellikle korunan alanlarda sürdürülebilirlik kaygısı ve doğa bilinci amacıyla yapılmış birçok turizm etkinliğinin bu tarihlerden çok daha önceden uygulanmakta olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Ekoturizm kavramının tüm dünyada kendisine yer bulmaya başlaması ve bunun beraberinde ekonomik bir değerinin de oluşmasıyla, özellikle henüz endüstrileşmesini tamamlamamış, buna bağlı olarak doğal kaynaklarını da tüketmemiş ülkeler bu konuda arayışlara başlamışlardır. Kitle turizmiyle kıyaslandığında ruhu gereği daha küçük ölçekli yatırımlar gerektiren ve bu yatırımların büyük bir kısmını da altyapı ve organizasyon çalışmaları gibi görece olarak kolay bileşenler oluşturduğundan, ekolojik kaygılarla ortaya çıkan ekoturizm kavramı bir anda iyi bir ekonomik kaynak olarak da algılanmaya başlamıştır. Türkiye’de bu akım doğrultusunda ön plana çıkartılan ilk ve en popüler unsur ise 1990’lı yıllardan itibaren Doğu Karadeniz Bölgesi merkezli yayla turizmi olmuştur.

4. Yayla Turizminde Nerede Hata Yapıyoruz?

Yayla turizmi, 90’lı yılların başından beri oldukça yoğun bir biçimde kamuoyu nezdinde kendisine yer bulmuş, bununla birlikte devlet erkânı tarafından sıklıkla vurgu yapılmışsa da, bu durum “Türkiye’de turizm” denince akla gelen ilk imgelelerin “deniz-kum-güneş”; akla gelen ilk destinasyonların da “Antalya, Bodrum, Çeşme” ve bunların türevleri olan kitle turizmi odaklı yerler olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bu durum alternatif turizm çeşitlerinden biri olarak, yaylalarda yapılacak “sorumlu, doğa ve yerel kültürel değerler odaklı turizm”in henüz yeterince geliştirilemediği olarak açıklanabilir. Bu gecikme ya da söz konusu turizm türünün henüz istenilen seviyeye gelememiş olması, söz konusu doğal ve kültürel değerler herhangi bir baskıya maruz kalmadan korunabilmiş olsalar, bir yere kadar yine anlaşılabilir, arz-talep dengesi, küresel eğilimler gibi konularla ilişkilendirilerek bir açıklama getirmek mümkün olabilirdi. Oysa günümüzde, söz konusu alanlar bir taraftan oluşturulan bu “turizme bağlı mknats etkisi” ile yatırımcılara açık hale getirilir ve kültürel-doğal değerleri ile ilgili ciddi farklılıklar yaşandığı konula-

rında eleştiriler alırken, diğer yandan bu yönlendirme ve yatırım teşviklerinin karşılığını gerekli ölçülerde alamamış olmak ciddi bir sorunun varlığı anlamına gelmektedir. Buradan hareketle, söz konusu sorunlara neden olan ve 35 yıldan fazla zamandır “patlamasını” beklediğimiz yayla turizmini bugün olduğu konumda tutan etmenleri şöyle sıralamak yerinde olacaktır:

4.1.Yayla Kültüründen Bağımsız Bir Yayla Turizmi Algısı Oluşumu

Kitle turizmi ile kendini en iyi biçimde ifade ettiği genel geçer bir kanı olan deniz-kum-güneş turizmi, her ne kadar etkileri ile tartışılrsa da, Türkiye'nin dünya genelinde her zaman asıl aktörlerden biri olduğu önemli bir endüstriyi ifade etmektedir. Yıllara göre ağırlanan turist sayısı ve elde edilen gelir farklılık gösterse de, bu konu senelerdir sektörün önlerinde yer almış bir ülke olduğumuz gerçeği ile birleşince, refleks haline gelmiş bir turizm anlayışından söz etmek mümkündür. Kitle turizminin turiste nereye geldiğinden ve o yerin hangi özelliklerinin diğer yerlerden farklı olduğundan bahsetmek yerine, onun konfor seviyesini yükseltmesini ve tüketmesini amaçlayan genel eğilimleri, kendisine bu refleksle yayla turizmi olarak isimlendirilen bu hareket için de yer bulmuş, yayla turizmi bir anlamda “yaylalarda yapılan kitle turizmi” olarak yönlenmeye başlamıştır. 90'lı yıllardan itibaren devlet teşviki ile yaylalarda yapılmaya başlanan turizm amaçlı “yaylakent”lerin isimlerinde var olan “kent” ifadesi bile tek başına bunu ispatlayacak kadar güçlüdür. Yayla turizmi, kitle turizminin tüketici etkisine karşı bir tepki olarak doğmuş “ekoturizm” kavramından beslenmesi gereken, yerel, sürdürülebilir, maksimize etmeyen bir anlayışla ele alınması gereken bir kavramken, Türkiye'nin turistik reflekslerinin etkisiyle, işin daha en başlarında yaylakentler oluşturularak insanların toplu olarak yaylalarda bir alana gelmesi, orada hizmet almaları ve konaklanmaları amaçlanmıştır ki; bunlar kitle turizmi yaklaşımlarını ifade eder. Oysa yayla turizminin de içinde bulunduğu, doğal ve kültürel esaslı sürdürülebilir bir turizm biçimi olan alternatif turizm, tam olarak bunlara karşı ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu nedenle yayla turizmi yereldir. Yayla kavramını var eden yaylacılıktan bağımsız düşünülemez. Eğer düşünülecekse, bu turizm türüne “yayla turizmi” demeye ve bu belirsiz turizm biçimini coğrafi olarak yaylalarda icra etmeye gerek olmaz. Yaylalarda insanların da, onların misafirlerinin de nerede ve ne şekilde kalabilecekleri zaten yüzyıllardır bellidir. Buna bağlı olarak yayla turizmi kavramı da konuklarını yayla ölçeğine uygun, yayla kültürü ile ilintili, yayla mimarisi ile kendini ifade etmiş mekanlarda ağırlar. Yayla mimarisi birbirine komşu iki yaylada bile malzemeye erişilebilirlik konusuna bağlı olarak değişebiliyorken, bu kavram dünyanın her yerinde görülebilecek, kimlik sorunu olan ve ifadesinde bile Türkçe bir karşılık bulunamamış ahşap “bungalov” ile sınırlandırılmaz.

Bununla birlikte, konuklar geleneksel yayla hayatını da deneyimleyebilmeli, en

önemli ekoturizm ilkelerinden biri olan karşılıklı öğrenme anlayışı nedeniyle o hayatı istediği ölçüde yaşayabilmelidir. Çünkü, ziyaretçinin bulunduğu alanın ne kadar özgün olduğuna dair kanısı, onu o alana getiren en temel nedendir ve bu kanı ancak söz konusu kaynak değerleri birinci elden deneyimlenerek algıya dönüşür.

Kısaca, yayla turizmi “yaylada yapılan herhangi bir çeşit turizm” değildir. Yayla turizmindeki “yayla”, bir coğrafi alanı değil, o alanla birlikte var olan bir kültürü ifade eder. Eğer bu biçimde algılanmaz ve pazarlanmazsa, bugün yaşanan birçok sorunun temelini teşkil eden “Bu yayla turizmi ise niçin yaylanın ne olduğunu deneyimleyemiyorum?” ile “Yaylayı deneyimleyemiyorsam niçin çok daha konforlu yerleri bırakarak buraya geleyim?” soruları arasında kalan kullanıcı, tercihini daha kararlı olduğu alanlara kullanma eğilimi gösterir ki; turizm endüstrisinde buna “turistin kaçması” denir ve fundamental altyapı eksikliğinde sık görünen bir durumdur.

4.2. Tek Tip Turist Algısı ve Doğru Turist Profiline Ulaşma Sorunu

Turizm, genel anlamda farklı sosyal, kültürel ve ekonomik şartlara sahip insanların gerçekleştirdikleri bir endüstridir. Bununla birlikte artan küreselleşme hızı ve mobilite yeteneği sayesinde her geçen gün biraz daha küçülen dünyada, internet ve sinema gibi insan algısını olabildiğince hızlı etkileyebilen alanların da sayesinde, belirli ana tercihlerin etrafında toplanan turist tiplerinden bahsetmek mümkündür. Konu kitle turizmi olduğunda bu farklılığı algılamak çok kolay değildir. Her ne kadar tercih edilen otellerin fiyat politikaları başta olmak üzere, farklı nedenlerle bir arada bulunan insanların önemli ortaklıklarından yola çıkarak farklı turist profillerinden söz etmek mümkün olsa da, kitle turizminin en sık sattığı şeyler olan deniz-kum-güneş üçlüsünden faydalanma yolları az çok bellidir. Bu turizm türünün konfor beklentisi yüksek bir tüketim hareketi olarak ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri de bu homojenize olmuş turist profilidir.

Konu yaylalar gibi, turizmin sürdürülebilir olması gerektiği, yani ekoturizmin var olduğu alanlara geldiğinde ise, doğal ve kültürel kaynakların sunduğu sonsuz sayıdaki değerler ve bunların bir o kadar sonsuz sayıdaki kombinasyonları, turistlerin sportif, fundamental, ekonomik ve bilişsel potansiyellerine göre çok farklı etkinlikler sunar. Herkesin 100 m.'lik bir kumsal koridorunda zaman geçirdiği kitle turizminden farklı olarak, bir ekoturizm alanı doğa fotoğrafı çekmekten saatlerce tırmanmaya kadar çok farklı bir spektrumda etkinlik sunar. Buna bağlı olarak çok daha hetorejen bir turist profilinden bahsetmek mümkün olur. Yalçınalp (2010), Trabzon'un Çaykara ilçesine bağlı Uzungöl'de yaptığı araştırmada alan genelinde varlığını sürdüren 3 farklı turist profilinden bahsetmiş, bu profillerin önemli özelliklerini de şöyle açıklamıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Ekoturist profilleri ve genel özellikleri (Yalçınalp, 2010)

		Uzman (Aktif) Ekoturist (UET)	Ortalama (Pasif) Ekoturist (OET)	Genelleyici ekoturist (GET)
KİŞİSEL (Sosyal, Kültürel ve Ekonomik) ÖZELLİKLER	Eğitim Durumu	Çok Yüksek	Yüksek	Nispeten Düşük
	Yaş Aralığı	40 Yaş Üstü	25-40 Yaş Arası	25-40 Yaş Arası
	İkametgâh - Orijin	Avrupa-Kuzey Amerika	Türkiye	Türkiye
	Gelir Düzeyi	Yüksek	Nispeten Düşük	Nispeten Düşük
	Aktif ve Düzenli Spor Yapma Eğilimi	Yüksek	Ortalama	Düşük
	Meslek	Serbest meslek ve emekli	Serbest meslek ve maaşlı çalışan	Serbest meslek ve maaşlı çalışan
	Ekoloji İlgisi	Yüksek	Ortalama	Nispeten Düşük
FARKINDALILIK	Alanın Statüsü	Yüksek	Yüksek	Düşük
	Alanı Keşfetme Kriteri	Araştırma-Öğrenme	Dinlenme	Eğlenme
ULAŞIM	Alandaki Araç Kullanım Yoğunluğu	Sınırlı araç kullanımı, çok yürüyüş	Yoğun Araç Kullanımı	Yoğun Araç Kullanımı
	Konfor Beklentisi	Öncelikli değil	Öncelikli	Öncelikli
	Yolculuk Süresi	Uzun	Ortalama	Kısa
KONAKLAMA – VAKİT GEÇİRME	Kalacak Yer Niteliği	Doğal - geleneksel	Doğal - geleneksel	Doğal - geleneksel
	Konfor Beklentisi	Öncelikli değil	Öncelikli	Öncelikli
	Kalış Süresi	1-7 Gün	Günübirlik	Günübirlik
	Öncelikli Uygun Mevki	Uzungöl çevresi, orta ve yüksek alanlar	Uzungöl çevresi ve orta kısım	Uzungöl çevresi
AMAÇ - SONUÇ	Alana Gelme Nedeni	İnceleme	Tatil	Piknik
	Kaynak Değerlere Etki Kaygısı	Yüksek	Düşük	Çok Düşük
İLİŞKİLER	Yerel Halk ile	Ortalama	Ortalama	Düşük
	Diğer Turistlerle	Ortalama	Düşük	Düşük
	Turizm Organizasyonları ile	Ortalama	Düşük	Düşük
DONANIM	Kaynak Değerler Hakkında Bilgi seviyesi	Yüksek	Ortalama	Düşük
GENEL İLĞİ DÜZEYİ	Doğal Kaynaklar	Çok Yüksek	Yüksek	Yüksek
	Kültürel Kaynaklar	Düşük	Düşük	Düşük
	Hizmet Kalitesi Beklentisi	Düşük	Ortalama	Yüksek

Araştırma sonuçları incelendiğinde, uzman ekoturist profilinin en yüksek eğitim, ekonomik güç, ekolojik hassasiyete sahip olduğu görülürken, bunların bir alanda arzu edilebilecek en iyi turist profilini tanımladığı da söylenebilir. Çünkü bu profil ziyaret ettiği alana en çok ekonomik katkıyı yapma potansiyelini barındırırken, alana kültürel ve ekolojik zarar vermeme kaygısı da en üst düzeydedir. Uzun süre yürüyebilen, doğal alanları ya yalnız, ya da çok küçük gruplarla dolaşmayı seçen bu turist profiline yönelik herhangi bir turizm planlaması yaklaşımı görmek ise

mümkün değildir. Çünkü, Türkiye'nin yayla turizmi planlaması yaklaşımının "turist" algısı büyük ölçüde ya bir refleks olarak kitle turizminden tanıdığı profile yönelik olarak gelişmekte, ya da günübirlik piknikçilere yönelik görünür dokunuşlara yönelmektedir. Oysa doğal alanlara çekilmek için yol, teleferik, büyük ölçekli oteller gibi pahalı yatırımlar gerektiren bu kitleler zaten tüketicidir. Sıklıkla birçok doğal alanda var olan ve tam da ekoturizmin ruhunun gerektirdiği gibi küçük gruplarla, gözden uzak alanlarda iz bırakmadan zaman geçirdikleri için görmezden gelinen uzman ekoturist profili ise, sahip olduğu yüksek ekonomik güç, ekolojik kaygı, mobilite yeteneği ve sürdürülebilirlik endişesi ile bu kez bu yatırımların yapılmaya başlandığı alanları terk etmektedir. Bu durum, son derece somut bir biçimde, yerel rehberlik, uygun ölçekte konaklama birimleri ve hatta yerel halk katılımı sağlama gibi basit hareketlerle alanda tutulacak ekonomik gücü ve ekolojik kaygısı yüksek turist profilini doğal alanların dışına iterek, yollar, büyük oteller gibi endüstriyel yatırım beklentisi yüksek, ekolojik kaygısı nispeten düşük ve dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi vahşi rekabet koşulları ile eninde sonunda "her şey dahil" sisteme indirgenecek ve ekonomik getirisi de olmayacak bir başka turist profilini alana doldurmak anlamı taşımaktadır. Kitle turizmine açılmaya başlayan birçok doğal alanda olduğu gibi, önceleri yoğun talep ve yüksek fiyatlarla halinden memnun olan yatırımcının, kısa süreli periyotlarla alanda tüketilen doğal ve kültürel kaynak değerleri nedeniyle talep sıkıntısı yaşaması, buna bağlı olarak gittikçe daha az karlılığa doğru yönelmesi ve en sonunda da tüketilmiş kaynak değerleri ile tercih edilmeyen bir alanla baş başa kalması oldukça olası bir senaryoyu ortaya koyar. Bu yaklaşımın en tehlikeli sonucu ise şüphesiz yerine tekrar konulması ya mümkün olmayan, ya da birkaç milyon yıl gerektiren doğal kaynakların tüketimine olanak sağlamasıdır.

4.3. Başarımın Kısa Vadede Yüksek Oranlı Dönüşümlerde Aranması

Özellikle endüstrileşme dönemiyle modern anlamda kentliliğin iyice gelişmesiyle planlama alanında çok somut adımlar atılması zorunluluğu ortaya çıkmış, sonrasında yapılan bir girişimin başarılı olup olmadığını test etmek için kullanılan ölçülebilirlik teknikleri gelişmeye başlamıştır. Böylece bir müdahalenin ne oranda amacına uygun olduğu, elde edilecek sonuçların sınırlarını belirleyen kriterlerin neler olabileceği gibi farklı parametreler üzerinden çıkartımlar yapmak mümkün olmuştur. Bununla birlikte sürecin tersten işletilmesiyle, yeni hedefler koymak için de belirli senaryolar çalıştırılmış ve yapılması muhtemel müdahalelerin olası sonuçları ile müdahalenin doğruluğu test edilebilmiştir. Bu olası sonuçlar tüm boyutları ile ele alındığında sürecin faydaları saymakla bitirilemeyecekken, özellikle gelişmesini sürdürmekte olan ülkelerde yapılan kısa vadeli ekonomik performans analizleri zaman zaman ekolojik parametreleri gölgede bırakabilmektedir. Oysa uzun vadede, ekolojik olmayan bir şeyin ekonomik olması zaten düşünülemez.

Çünkü doğal kaynaklardan sağlanan ekosistem hizmetleri ekonomik açıdan paha biçilemeyecek, herkese açık ve bedavadır.

Konu yayla turizmine indirildiğinde benzer bir yaklaşımı hem karar verme mekanizması, hem de yerel halk açısından görmek mümkündür. Doğası gereği maksimize değil optimize eden, sürdürülebilir kaynak kullanımını esas alan ekoturizm yavaş büyür. Hızlı büyümesine gerek de yoktur, çünkü esas olan söz konusu turizm hareketine neden olan kaynakların varlıklarını devam ettirmeleridir. Oysa turizme yatırım yaptığını düşünerek yerel ölçekten daha fazlasını gerektiren büyük yatırımlara girişmiş müteşebbisler bir an önce yaptıkları yatırımın karşılığı parayı çıkarmak ve en kısa sürede karlılığa geçmek isterler. Kendisi açısından uzun vadede daha ekolojik, dolayısıyla daha ekonomik olan yolun doğal ve kültürel kaynak değerlerinin varlığının sürdürülmesi olduğunu bilmesi gereken denetleme mekanizması da sıklıkla bu görüşe eşlik edebilir. Çünkü yaptığı yatırımın karşılığını alan girişimci mutlu olacak, bu mutluluk yerelde sağladığı geçici refahla işlerin yolunda gittiği hissini kuvvetlendirecektir. Söz konusu alanın o zamana kadar bu kadar özel kalabilmesinin en önemli nedeninin sahip olduğu kaynak değerler olduğu, aynı çekiciliğin korunmasının tek yolunun da o kaynak değerlerinin korunması olduğu gerçeği, yatırdığı parayı bir an önce çıkartıp kâra geçmek isteyen müteşebbisin bu arzusu karşısında sıklıkla oldukça romantik kalmaktadır.

Türkiye, dünya üzerinde lokomotif konumunda olduğu birkaç ülke ile birlikte, kitle turizmi konusunda oldukça önemli refleksler geliştirmiş bir ülkedir. Sorun, bu reflekslerin ekoturizm gibi zaten kitle turizmine tepki olarak doğmuş bir turizm biçiminde de kullanılmak istenmesidir. İyi bir organizasyon yapısı, etkili bir yerel halk katılımı ve nitelikli bir pazarlama stratejisi ile doğru turist profiline ulaşım çok daha az sayıda “nitelikli” turist ile kitle turizmiyle kıyaslandığında daha ekonomik sonuçlara imza atabilmek mümkünken, “bilinen” kurallara göre oynanan oyunda hem devletin sağladığı altyapı, hem de özel müteşebbisin yaptığı pahalı yatırımların finansmanının hemen sağlanması gerekmektedir. Ortam birçok aktörü ile altın yumurtlayan tavuğun yumurtlamasını beklemek yerine onu keserek yumurtaların hepsine bir an önce ulaşmaya çok müsaittir. Oysa ekosistem hizmetleri merkezli düşünüldüğünde –ki bu uzun vadede en ekonomik olan yöntemdir- olası sonucun tavuğun içinde birikmiş altın yumurtaların bulunmayacağı olacağı açıktır. Kitle turizmi refleksi bu kez de tavuk hazır kesilmişken, ondan ızgara yaparak alanda bulunan “yayladaki kitle turizmi” anlayışıyla kârlılığını sürdürmeyi gerektirir. Aslında olan, başka bir turizm anlayışının olmaması gerektiği hassas bir alanda, o alanı var eden kaynak değerlerini tüketmeye başlamasıdır.

5. Sonuç ve Öneriler

Yaylalar, bugün hayatın devamını sağlayan birçok ekosistem hizmetinin varlığından büyük ölçüde sorumlu olan, doğal kaynak değerleri ile olduğu kadar kültürel kaynak değerleri ile de önemli yaşam alanlarıdır. Türkiye'nin sahip olduğu yüksek potansiyelin bir turizm hareketi ile ülke için doğrudan ekonomik desteğe dönüştürülmesi elbette beklenen, hatta olması gereken bir durumu ifade eder. Bununla birlikte, özellikle yaylaların ekolojik ve coğrafi şartlarının rehabilitasyonunu neredeyse imkansızlaştıran özel durumları göz önüne alındığında, bu alanlarda özel bir hassasiyet gösterilmesi gerekliliği kaçınılmazdır. Üstelik Türkiye, tercih ettiği ve çok iyi bildiği kitle turizmi tecrübelerinden, yatırımcının vahşi rekabet şartları nedeniyle içinde bulunduğu kârsızlık; turistlerin maliyetin düşürülmesi kaygısıyla maruz kaldıkları kalitesizlik; yerel halkın sektörün dışında kalması nedeniyle umutsuzluk ve ilgisizlik; devletin de pahalı altyapı ve bakım maliyetleri nedeniyle memnuniyetsizlik yaşama ihtimalinin yüksekliğini çok iyi bilmektedir.

Oysa yapılması gereken bilinen turizm anlayışını her yere yayarak sonuç beklemek değil, olması gereken turist profiline ulaşarak onları doğru destinasyonlarla doğru kurallar çerçevesinde buluşturmadır. Doğal ve kültürel kaynak değerlere saygılı, biliş düzeyi yüksek, kuş gözleminden botanik turlarına, yayla hayatını deneyimlemekten akuatik yaşam incelemeye kadar çok farklı spektrumda etkinlik alanı bulunan nitelikli ekoturistlere ulaşmak, hele hele bu iletişim döneminde zor değildir. Bu kitle, doğru planlamalar yapıldığında, genel anlamda ekonomik olarak daha güçlü olduğundan, alacağı hizmet karşılığında düşük kârlı kitle turizminden daha fazla para kazandırma potansiyeli zaten mevcut olan bir topluluğu ifade eder. Dolayısıyla Türkiye, bugün dahi sahip olduğu bozulmamış yayla alanlarını turizme açarken bildiği ve içselleştirdiği turizm planlama ve pazarlama stratejilerini (büyük oranda kitle turizmi) kullanarak, mevcut turist profilini (büyük oranda Orta Doğu kökenli yabancı turist ile yerli günübirlikçi) alanda tutmak yerine, sürdürülebilir turizm metodlarını kullanarak bugüne kadar varlığını yeterince iyi değerlendiremediği ekolojik hassasiyeti yüksek ve istediği nitelikli hizmeti aldığı kitle turizminden daha fazla para ödemeyi de kabul eden turist profilini de dikkate almalıdır. Kitle turizmi reflekslerinin yayla alanlarındaki turizm planlamalarına yön vermeye devam etmesinin, ne ekolojik ne de ekonomik açıdan çok parlak olmayan sonuçlara götüreceği açıktır.

KAYNAKÇA

Canalıoğlu, M. V., Yayla Turizmi, Trabzon, 2000

Cothran, D. A., Cothran C. C., Promise or Political Risk for Mexican Tourism, Annals of Tourism Research, 25, 2, (1998), 477-497

Gunn, C. A., Tourism Planning, Crane Russak Co. Inc. New York, 1989

Olalı, H., Turizm Politikası ve Planlanması, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1990

Ross, S. and Wall, G., Ecotourism: towards congruence between theory and practice, Tourism Management, 20, (1999), 123-132

TIES (Uluslar arası Ekoturizm Topluluğu) <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision>; Erişim tarihi 22.09.2015

Yalçınalp, E., TRABZON'DA BAZI TURİZM MERKEZLERİ ÖLÇEĞİNDE YAYLA TURİZMİNİN EKOTURİZM KAPSAMINDA İNCELENMESİ, Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005

Yalçınalp, Uzungöl Özel Çevre Koruma Bölgesinin Biyotop Haritalaması ve Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, , KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, MEDYA ETKİSİ VE TÜKETİM UNSURU İLİŞKİSİNİN İSTANBUL'DAKİ KAPALI SİTELER ÜZERİNDEN İNCELENMESİ*

Arş. Gör. Ayşe AKBULUT

Niğde Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Kent planlamanın en önemli amaçlarından biri olan sürdürülebilir gelişme için, 1987 yılında Brundlant raporunun yayınlanmasından bu yana 3E adıyla bilinen “Economy-Equity-Ecology” bileşenleri çalışılmaktadır. Bu konu ile ilgili tartışmalar; bileşenlerin önemi, kapsayıcılığı ve ülkelere entegrasyonu ile ilgili gerçekleşmektedir. Bu tartışmalar içerisinde günümüzde önemli yer tutan bileşen ise ekonomi olmaktadır. Küresel olarak benimsenen; doğal kaynakların ve atıkların kullanımı dağıtımı, ekonomik ve çevresel tutumu, sürdürülebilirlikten dünyanın uzaklaştığını göstermektedir. Bu noktada tartışma konusu yaratan unsur tüketim olgusu olmaktadır. Tüketim odaklı yaşam stili tüm ekonomilerde sürdürülebilir gelişmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışmanın amacı; sürdürülebilir gelişme hedefli kent planlama ve tüketim toplumları ilişkisini, görüşleriyle içinde bulunduğumuz dönemi aydınlatan sosyolog, düşünür “Baudrillard”ın perspektifinden bakarak irdelemektir. **Araştırmanın kapsamı;** “sürdürülebilirlik”, “tüketim toplumu”, “medya”, “kapalı siteler”, “İstanbul” anahtar kelimelerine dair literatür taraması yapılarak, konular arası bağla-

* Bu çalışma, 2014-2015 güz yarıyılında İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Doktora programında Prof. Dr. Gülden Erkut yürütücülüğündeki “Culture and Urban Space” dersi için hazırlanan dönem sonu ödevinden geliştirilerek hazırlanmıştır

rın aynı perspektiften İstanbul örneği üzerinden analiz edilerek yorumlanması oluşturmaktadır.

Baudrillard'a göre tüketimin ve bir nesneye sahip olmanın 4 yolu var olmaktadır. İlki; nesnenin işlevsel değeri, ikincisi; nesnenin takas değeri, üçüncüsü; nesnenin sembolik değeri, son olarak; nesnenin gösterge-değeridir. Baudrillardcı bir bakış açısı ile 21.yy'ın post-modernist tüketim anlayışının, nesnenin dördüncü sahip olunma değerinin artık ön planda olduğu söylenebilmektedir. Baudrillard'a göre dünyamızın büyük bölümü gerçek kişi ya da yerlerden çok medya imgelerine tepki verdiğimiz uydurma bir evren durumuna gelmiştir. Medyanın ya da kitle iletişim araçlarının, tüketimi, gösterge-değer üzerinden kitlelere prestij, ayrıcalık, özgünlük ve lüks ile daha çok tetiklediği kamuoyunda kabul görmüş bir gerçek durumundadır. Bu durumda çalışmanın başına dönülecek olunursa; kent planlamanın 20.yy'ın son çeyreğinden bu yana odaklandığı, sürdürülebilir kent planlama hedefi bu tüketim anlayışının arttırılması ile daha da zorlaşmaktadır.

Bu bağlamda çalışmayı yönlendiren ana problem sorusu: Tüm teknolojik gelişmeler, yeni ekonomik düzenlemeler ve doğal kaynakların dengeli dağılımı sağlansa bile tüketim toplumlarında sürdürülebilir gelişme başarılabilir mi?

Bu konuyu incelemek üzere çalışmanın yöntemini sırası ile: planlama ve sürdürülebilirlik ilişkisinin genel tarihçesi, düşünür/sosyolog Baudrillard'ın perspektifiyle tüketim toplumu ve medyanın bu konudaki etkisi, medyada yer alan kapalı sitelerin reklamları ve tüketim ilişkisi, İstanbul'daki kapalı konut sitelerinin gelişim süreci, lokasyon seçimi ve doğal alanlar (orman alanları, havza alanları, tarım alanları) ile yer seçimlerinin coğrafi bilgi sistemleri yardımı ile analizi adımları oluşturmaktadır.

Sonuç olarak: tüketim toplumu anlayışı özellikle kapitalizmin kültürel yeniden üretimini ve krizlerden çıkışını kolaylaştırmıştır. Post-modernist ve post-marksist olan Baudrillard'ın görüşüne göre; 21.yy toplumu gerçek kimliğinden uzaklaşarak paralel bir evren yaratmış ve avatar kimliklerini doldurmaya çalışmaktadır. Bu nedenle tüketim anlayışı, küresel ekonomik anlayışlarla doğrudan ilişkili olup ihtiyaç üzerinden değil, tüketimin bireye katacağı gösterge değer üzerinden ilerlemektedir. Medya, toplumdaki bu unsuru kullanarak bireylerin paralel hayatlarındaki kişiliklerine yeni bir statü kazandırmakta, bireyin toplum içerisinde ancak özel olduğu üzerinden tanıtımlar yapmaktadır. Bunu yaparken de mutluluk vadedini kullanmaktadır. Ancak Baudrillard ve öğrencilerinin toplumlar üzerindeki tespiti göstermektedir ki bireydeki tüketim isteği, toplumsal eşitlik arayışından kaynaklanmaktadır. Bu arayışın temelinde de; tüm bireylerin, tüketebilen bireyler ile aynı haklara sahip olduğu/olması gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. **Kapalı siteler; sürdürülebilirlik, medya ve tüketim ilişkisini İstanbul üzerinde açıkça anlatabilecek örnek olduğu için seçilmiştir.** Kapalı siteler, teknik donanımları-

nın yanı sıra kullanıcılarına toplumun geri kalanından en özel ve farklı yaşayan insan olabilme ayrıcalığı sunmaktadır. Çalışmanın sonucu göstermektedir ki İstanbul'da planlı konut alanlarının %20'si sitelerden oluşup, son 15 yılda kapalı site sayısı %363 oranında artış göstermektedir. 2015 yılı Nisan ayı itibariyle 1452 tamamlanmış, 315 inşaatı devam eden devam eden site yerleşimi bulunmaktadır. Yapılaşma baskısı belli ilçeler üzerinde yoğunlaşırken, site yerleşimlerinin %38'inin doğal alanların yoğunlaştığı alanlarda yer seçtiği tespit edilmiştir. Özellikle havza alanları (toplam site yerleşiminin %18'i) bu baskıdan en çok etkilenmiş alan olarak belirtilebilmektedir. Bu çalışma kapalı site yerleşimlerinin sosyal etkileri üzerine olmamakla beraber ayrıca literatür tarafından desteklenen sosyal sürdürülebilirliği olumsuz etkilediği yönü de tartışmaya açıktır. Çalışmanın başına dönülecek olursa 1970'li yıllardan bu yana kent planlamanın ana hedefi olan "sürdürülebilirlik" olgusunun, temelde çevresel, ekonomik ve toplumsal adalet bileşenlerinin, "kapalı site" yaklaşımı ile zarar gördüğü ve gün geçtikçe artan sayıları ile de tehdit altında olduğu söylenebilmektedir. Medyanın kapalı site reklamları aracılığıyla toplum üzerinde kurduğu "herkes gibi tüketebilme/sahip olabilme" dolayısıyla "tüketimin demokratikleştirilmesi" etkisi, kapalı sitelerin büyükşehirlerde kentlinin kendini özel hissetmesi için doğal alanlarda yer seçimi durumu ile birleştiğinde planlamanın sürdürülebilirlik hedefi ideale dönüşmektedir. Bu nedenle, kullanıcılarının kapalı site tercihleri göz önünde bulundurularak kent planlamadan birincil seviyede sorumlu yerel yönetimlerin, planlama araçlarını ve yöntemlerini tekrar ele almaları beklenmektedir.

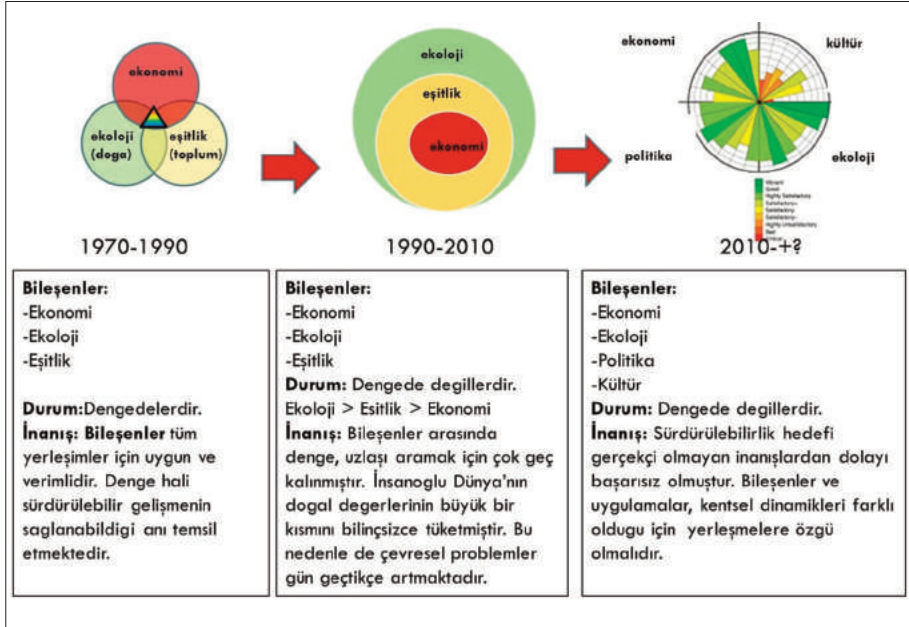
Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Tüketim Toplumu, Medya, Kapalı Siteler, İstanbul.

1. Giriş

Sürdürülebilirlik kent planlama ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum kentlerin sahip olduğu misyondan kaynaklanmaktadır. Sahip olduğu nüfus, bu nüfusa yönelik konut, çalışma ve donatı alanları vb. unsurlar üzerindeki etkisi dolayısıyla kentlinin refahını artırma hedefi olan planlama, dolayısıyla çevresel ve sosyal kentsel sistemler ile direkt olarak ilişki içerisinde.

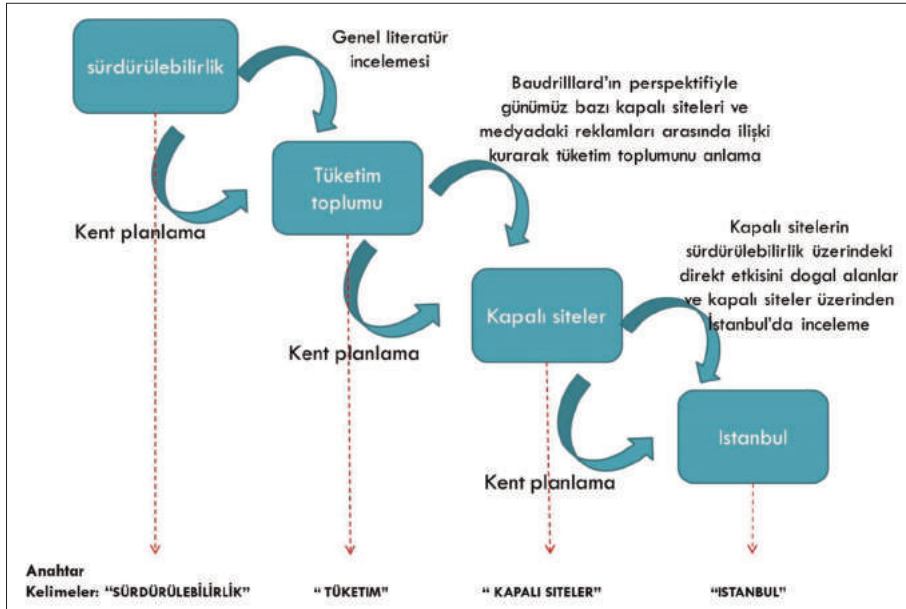
Sürdürülebilir kent terimi en uygun eylemleri gerçekleştirme üzerine işaret etmektedir (Nijkamp, 1998). Sürdürülebilirliği ölçmek, değerlendirmek üzere belirlenen göstergeler II. Dünya Savaşından bu yana üretilmektedir. 1960'ların sonunda sanayileşme, hava kirliliği, altyapı eksikliği, açlık, salgın hastalıklar ve ölümler ile küresel çevresel kararlar önem kazanmaya başlamıştır. Çevresel hassasiyet 1970'li yılların başında giderek büyümeye başlamış, sosyal ve ekonomik kararlar bir arada kullanılarak "sürdürülebilirlik" olarak anılmaya başlamıştır (Douglas, 2012).

Bu nedenle 1970’lerden bu yana (1990’dan sonra hızla artarak) “sürdürülebilirlik” planlama disiplininin ana hedefi olarak gündeme gelmektedir (Munda, 2006). Ortak Geleceğimiz Raporu’nda da (UN, 1987) bahsedildiği üzere, sürdürülebilirlik; ekonomik kalkınma, ekolojik koruma ve nesiller arası eşitlik genel hedefleri arasında bir denge oluşturma çabasıdır. Ancak tarihsel süreçte sürdürülebilirliğin bileşenleri ile ilgili yaklaşımlar incelendiğinde, genel kabul gören bileşen ve denge arayışı kabulünün olmadığı söylenebilmektedir (bkz: şekil1).

Şekil 1: Sürdürülebilirliğin bileşenleri ve tarihsel süreçte birbirleriyle olan ilişkileri, (James 2015) ; (Akbulut; Özçevik, 2015)'den geliştirilmiştir.

Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi adına getirilen yaklaşımların evrilerek değişmesi yıllar içerisinde hedeflere ulaşamadan kaynaklanmaktadır. Bu noktada bir kent planı olarak sürdürülebilirliği başarısızlığa uğratan bir başka önemli unsur tespit edilmiştir: tüketim faktörü. Bu durumda; “Tüm teknolojik gelişmeler ve ekonomik düzenlemeler sağlansa dahi sürdürülebilir gelişme hedefi tüketim toplumlarında başarılabilir mi?” Sorusu çalışmayı yönlendiren temel soru olmaktadır. Ayrıca bu çalışma teorik olarak sürdürülebilirlik ve tüketim toplumu arasındaki ilişkiyi Baudrillard’ın düşünce sistemiyle ilişkilendirilerek, İstanbul’daki kapalı yerleşimler üzerinde test etmeyi amaçlamaktadır. Aşağıdaki şekilde (bkz: şekil 2) grafik olarak anahtar kelimeler ve çalışmanın yöntemi arasındaki sistematik ifade edilmek istenmektedir:

Şekil 2 : Çalışmanın Grafıksel Olarak Methodu

Bir sonraki bölümde planlama disiplininin ana hedefi olan sürdürülebilirlik ve tüketim faktörü ilişkisine dair literatür tartışılacaktır. Bu bölüm yalnızca teorik bilgi içermeyip ayrıca sosyolog, felsefeci olarak postmodernizm, postyapısalcılık ve günümüz tüketim toplumu ile ilgilenen Baudrillard¹'ın perspektifinden bu bilgiyi yorumlamaktadır. İstanbul'daki kapalı konut siteleri ile ilgili reklamlar bu konuda örnek olarak seçilmiştir. Üçüncü ve son bölümde İstanbul'daki kapalı konut siteleri sayısının yıllara göre değişimi, ilçelere göre trendler, yer seçim kararları-doğal alanlar ilişkisi analiz edilerek çalışmanın başında değinilen planlamanın sürdürülebilirlik hedefi ile ilgili çıkarımlar yapılacaktır.

2. Tüketim Faktörü ve Medyadaki Reklamlar

Teknoloji, üretim ve kültür hem birbirlerini etkileyen ayrı unsurlar olup hem de bir arada "kent" sisteminin bileşenleri, etkileyenleri ve etkilenenleri olmaktadır. Tarihsel süreçte 1920'li yılların başından itibaren başlayan fordist üretim anlayışından sonra, 1970'li yılların başından itibaren teknolojinin, kültürün ve en önemlisi ekonomi politikalarının etkisiyle post-fordist üretim anlayışı kabul görmeye başlamıştır.

1 Jean Baudrillard (1929-2007): Fransız sosyolog, düşünür medya teorisi, postyapısalcı felsefe ve post-modernizm üzerine olan çalışmalarıyla ünlenmiştir. Yaşamının ilk yarısı Marksist, ikinci yarısı post-marksist düşünce okuluna dahildir. Çalışmalarının odağında tüketim toplumu bulunmaktadır.

Üretim ve teknolojinin birbiriyle etkileşerek değişim içerisine girdiği süreç, tüm dünya için politika ve ekonomiden ayrı düşünülmemektedir. Nazilerin 1933'te iktidara gelmesi, 1934'te Avusturya'da işçi hareketlerinin dağılması ve İspanya iç savaşında Franco'nun zaferleri bu değişimlerin başlangıcında yer alan tarihsel kırılma noktaları olmuştur (Callinicos, 2004). Çünkü Avrupa'daki bu değişim ve gerilimler, Max Horkheimer, Thedor W. Adorno, Herbert Marcuse, Leo Lowenthal, Erich Fromm gibi düşünürlerin Avrupa'dan Amerika'ya zorunlu olarak gitmeleri, kitle toplumu, kültür endüstrisi ve tüketim toplumu konusundaki ilk sistematik çalışmaları yapmasına ortam oluşturmuştur (Kellner, 1989).

1970'li yıllardan itibaren, paralel olarak ilerleyen süreçte modernist yaşam tarzı kültürü de post-modern yaşam stiline yerini bırakmıştır. Kullanıcıların ihtiyaçları üzerinden daha pragmatik bir anlayış ile seri üretimin yapıldığı dönemden, istek ve beğenilerin değişimi üzerine kurulu esnek üretim modelinin benimsendiği toplumsal yaşamda, post-modern kültürün hakim olduğu dönem yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişimler esnasında lokomotif olan unsur küresel ekonomik anlayışlar olmaktadır. 1980'li yıllarda artık küresel olarak benimsenen neoliberal ekonomi politikaları, bu değişimlerin odağında yer almaktadır. Anlayışlardaki değişimlerde temel etken kapitalizmin içine düştüğü krizlerden çıkış yolu araması ile direkt olarak bağlantılı olmaktadır. Yeni yaşam kültüründe ekonomik sistem çalışma koşullarına müdahale ederek uzun çalışma süreleri yaratmış ve çalışma dışı kısa ancak çok değerli bir zaman dilimi oluşturmuştur. Yazılı ve görsel medya ile bu zamanın ne kadar kısıtlı ve önemli olduğu bu nedenle çok ayrıcalıklı geçirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bireylerin kendi çalışma hayatına göre yaratabildiği, sahip olduğu iş dışı zamanlarında yapabilecekleri ve içinde bulunabilecekleri etkinlik opsiyonları zamanla gitgide arttırılmış ve toplumun her kesiminden her bireye uygun tüketim koşulları oluşturularak Baudrillard'ın (2002) kullanımıyla tüketim "demokratikleştirilmiştir". Bu noktadan sonra bireyler tüketim alışkanlıklarını sorgulamak yerine tüketilmesi gereken obje ya da öğeleri istemeye, düşünmeye, tartışmaya başlamışlardır. Medya aracılığıyla tüketilen unsurlarda, bireylerin toplum içerisinde diğer bireylerden farklı ve özel olduğu empozisi ile tüketim alışkanlıkları dinç ve daimi kılınmıştır. Bireyler istek ve zevklerinin değişimine göre tüketim yapmaya başlamış, bu noktadan sonra bütçe durumu da önemini yitirmeye başlamıştır. Tüketilen ürünler birer yaşam stili, göstergesi haline gelmiş bireylerin kendi karakterleri sosyal değerlerini kaybetmiştir. Bireyler günümüzde de hala tüketim yaparak satın aldıkları sahte kimlikleri için kendilerine vaat edilen "mutluluk" hedefi ile tüketim yaptıklarını düşünmektedirler. Ancak bu görüşe dair literatürdeki (Dağtaş E. & Dağtaş B., 2009) görüşler; bireylerin tüketim davranışlarının "toplumsal eşitlik" ve belirli bir gruba "ait olabileme hissi" arayışından kaynaklandığı yönündedir. Tüketim odaklı yaşam stiline son halkasında geleneksel toplumsal yapısının çözülmesi ve bireysel amaçları olan nesillerin yetişmesi bu-

lunmaktadır. İçinde bulunduğumuz süreçte son halkaya gelindiği söylenebilir. Bu süreçlerin sonucu olarak; bugün kitle iletişim araçları kullanarak, bireyler kıyafetlerini bedenlerinde denemeden, parfümlerin kokusunu koklamadan, sebze ve meyvelere dokunmadan satın alabilmektedirler. Kişisel hayatları için; kolayca, emek sarf etmeden arkadaş edinebilir, etkinliklere katılabilir hatta evlilik dahi yapabilmektedirler. Burada önemli olan durum, tüketim alışkanlığının yönetsel olarak hangi boyutlara ulaşabileceğini vurgulamaktır. Çalışmanın bu kısmında Baudrillard'ın da yakından ilgilendiği tüketim toplumu olgusuna değinerek “Niçin bireylerin sürdürülebilir olmayan tüketim alışkanlığı bulunmakta?” sorusu sorulmaktadır. Baudrillard'a göre (2002); (2009), post-modern yaşam stili ile bireylerin günlük yaşamı bir simülasyona transfer olmuştur. Tüm bireylerin sanal avatarları² ile bütünleştiği ve gerçek kimliklerinden uzaklaştığı yeni bir bilgi çağı yaratılmıştır. 21.yy post-modernist çağın insanların tüketim sebeplerini 4 ana sebepte özetlemektedir Baudrillard (2002). Bunu yaparken de nesnenin özellikleri üzerinden sınıflama yaparak kalem örneğini kullanmaktadır: tüketimin ilk sebebi nesnenin sahip olduğu fonksiyonel değerden kaynaklanmaktadır (kalem yazması), ikinci neden nesnenin sahip olduğu değişim değeri (bir tükenmez kalem 3 kurşun kalem değerinde olması), üçüncü sebep nesnelerin sahip olduğu sembolik değer (kalem kişinin ailesinden mezuniyet hediyesi olması) ile ilgilidir. Dördüncü ve son sebep ise nesnenin sahip olduğu (özünde sermaye gruplarının yüklediği) gösterge değeridir (herhangi bir fonksiyonel, sembolik ya değişim değeri dikkate alınmadan, kalem başka kalemlere göre toplumda prestij unsuru sağlaması özelliği). Bugün medyanın tüketim unsurunu pazarlama için kullandığı en efektif yol da nesnenin gösterge değerini kullanma üzerinedir. Gösterge değerinin bireylerin ve toplumların üzerindeki etkisi mutluluk vaadi üzerinden medya aracılığıyla iletilmektedir. Ancak Baudrillard'ın (2002) aktardığı Tocqueville'nin (2015) belirttiği üzere: “tüketim toplumlarında mutluluk nesnelere ölçülebilen bir refah düzeyini temsil etmektedir, madde ile kanıtlanmaya ihtiyaç duymayan içsel mutluluk ise bu toplumlarda dışlanmıştır”. Bu nedenle kitle iletişim araçları ile tüketim yapmayan kişilere tüketim yaparak diğerleri ile eşit olabilme ve sonunda mutluluk sahibi olan ayrıcalıklı prestijli grupta olma imkanı sunulmaktadır.

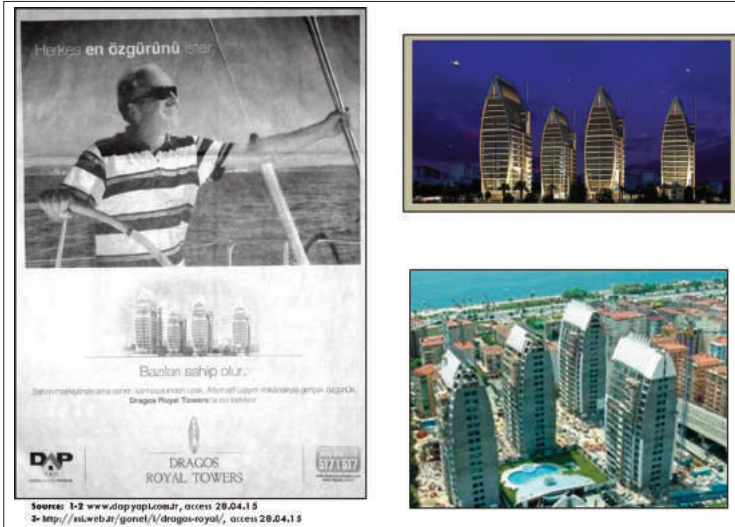
Aynı değişim süreçleri kent planlama için incelendiğinde, modernizmin planlamaya yansıdığı süreçte benimsenen; nedensellik, rasyonel analizler ve bilimsel anlama ile planlıların topluma daha iyi bir yaşam alanı yaratacağı yaklaşımı kabul görmüştür. Modernizmin etkisiyle 20.yy'ın erken dönemlerinde ortaya çıkan, teknolojik kentsel ütopyalar yaratarak geleneksel konut dokusunu ortadan kaldırma fikrine karşı çıkış durumu ile postmodern kent planlamanın temelleri atılmıştır.

2 Baudrillard'ın “tüketim toplumu” isimli kitabında (2002) simülasyon kuramı ile aktardığı, bireylerin postmodern yaşam tarzı ile beraber gelen, kurmaca, görünüşüne göre gerçeği olmayan ve kendisi de kopya olarak yaratılmış karakterleri.

Bunun en güzel örneği olarak da yapımı 1955 yılında tamamlanan Amerika’da St. Louis, Missouri’de bulunan modernist tarza inşa edilen Pruitt-Igoe konutlarının 1976 yılında dinamitle yıkma eylemi, verilebilmektedir (Çıracı, 2011). Postmodern mimarlık ve planlama için başlangıç niteliğinde önem taşıyan bu yaklaşım, toplu konut ve çevresinin dokusundaki işlev ve yalınlığın geleneksel konut ve çevresi dokusuna verdiği zarar anlayışından kaynaklanmaktadır. Postmodernizmin kökenlerinde olan ve eş zamanlı liberal ekonomi politikaları ile dünyada kabul gören; çoğulcu, seçme özgürlüğünü ve çeşitliliği savunan değerleri barındıran kentler bulunmaktadır (Çıracı, 2011). Kapalı sitelerin oluşturulmasında da bu postmodernist yaklaşımın etkileri görülmektedir. Kentsel mekanda bireylere farklı lokasyon, tipoloji ve donanımlara sahip konut alanları opsiyonları sunulmaktadır. Medyanın reklamlar etkisiyle yaptığı pazarlama stratejisi bireylerin, bu opsiyonlardan aynı site içerisinde dahi kendisine finansal ve sosyal açıdan en uygununu seçebileceği üzerine kurulmaktadır. Bu durumu somutlaştırmak için İstanbul içerisinde çalışmaya konu olan kapalı sitelere dair 3 adet reklam örneği seçilmiştir:

1. Örnek: Dragos Royal Towers (Özgürlüğün Merkezi)

İstanbul için ilk örnek olarak Dragos Royal Towers isimli kapalı site yerleşimi seçilmiştir. Sahil ile direkt ilişkisi bulunmayan çok katlı kule yapıların üst katları deniz ile ilişki kurabilmektedir. Yakın çevresindeki doku ile uyumu olmayan, güvenli kısıtlı erişimi ile sosyal olarak kendini dışarıya kapatmış, sosyal ve kültürel donatılarını bünyesinde barındıran bir yerleşim olarak tarif edilebilmektedir. Sitenin reklamında yelkenlisi ile denizde açılmış bir insan ile “Herkes en özgürünü ister, bazıları sahip olur” sloganı kullanılmaktadır.

Şekil 3: Kapalı Site Reklam Örneği 1

Konunun başında değinildiği üzere toplum içerisinde diğer (sahip olamayan) insanlardan farklı ve özel olma imkanı sunması ile konut pazarlaması yapılmaktadır. Üstelik denize açılan yelkenli ile şimdilik denizle yalnızca üst katlarında manzara olması yoluyla ilişkisi olan bir kapalı bir kulede özgürlük vaadi (!) sunulmaktadır.

2. Örnek: Dumankaya İkon Towers (Bazıları Yükselmek İster)

İstanbul'un ilk elips formlu 40 katlı üçüz kulesi tanıtımını “bazıları yükselmek ister, İstanbul'un ilk üçüz kulelerinde yaşayan elit sınıftaki insanlardan biri olmak istemez misiniz?” sloganı ile kullanan kapalı site, İstanbul'un Göztepe İlçesi'nde yer almaktadır. Hava fotoğrafı ile beraber incelendiğinde üçlü blok yapının kendi sınırları içerisindeki dış mekân ile tanıtımında kullanılan 3 boyutlu görselleri arasında önemli farklılıklar olduğu hemen gözlemlenebilmektedir. Ayrıca kapalı yerleşim yakın çevresindeki kent parçası ile de uyumsuz olduğu için ilçe yerel STK'larından tepki toplamış bunun üzerine karşı tepki olarak 2012 yılının başında pazarlama sloganına “her şeyin üzerinde” ifadesi de eklenmiştir.

Şekil 4: Kapalı Site Reklam Örneği 2

3. Örnek: Toskana Vadisi (Akdenizli Bir Solukla Nefeslenen Masalsı Bir Hayat...)

Büyükçekmece göl vadisinde yer seçen kapalı site tek katlı villa ve İtalyan mimarisi ile zeytinlik ve üzüm bağları arasında İtalya'daki Toskana Vadisi'nin aynısını üreterek İstanbul sınırları içerisinde Akdenizli yaşam stili vaat eden bir pazarlama stratejisi kullanmaktadır. Bu stratejiye ek olarak “Hayata tutunmak isteyenlerin yeni yaşam alanı, İstanbul'daki Akdenizli yaşam stiline adresi” sloganı kullanılmaktadır. İstanbul'daki en pahalı konut sitelerinden biri olup 2015 Nisan ayı itibariyle en düşük 625.000\$'en yüksek 2.650.000\$ resmi rakamlarıyla satışı yapılmaktadır (<http://www.toskanavadisi.com/pages.php?cont=16>).

Şekil 5: Kapalı Site Reklam Örneği 3

Kaynak: <http://www.toskanavadisi.com/index.php> (erişim, 2015 Nisan)

Havza üzerinde yer seçen ve çevresinde imar haklarının artışı ile beraber yapılaşmanın yatayda ve düşeyde arttığı bölgede, İstanbul iklimine uygun olmayan peyzaj unsurları ile donatılmış, İtalya’da bulunan bir yerleşimin sokak isimlerine kadar kopyalanmasıyla bir yerleşim oluşturulmuştur. Ayrıcalıklı olma vaadi bu noktada tüketime yönlendiren en önemli unsur olmaktadır.

Şekil 6: Kapalı Site Reklam Örneği 3 hava fotoğrafı

Kaynak: <https://www.google.com/maps/place/Emaar+T%C3%BCrkiye+Toskana+Vadisi/> (erişim, 2015 Nisan)

Bu ayrıcalıklı hayata sahip olabilmek için döviz üzerinden ödenen fahiş fiyatlarla İstanbul'da Akdeniz yaşam stiline sahip olabilmek için merkezden öncelikli oto sanayi, sonra mobilyacılar sitesi sonrasında da ısı sanayi sitesi yollarından geçilmesi gerekmektedir. 0-3 Avrupa Otoyolu üzerinden sitenin yol ayırımına gelindiğinde Fatih Üniversitesi bulunduğu için aynı yol kullanılarak geçilmesi gerekmektedir. Site yoluna gelindiğinde sitenin; doğusu, güneyi, güneydoğu ve güneybatısı farklı özelliklere, konseptlere sahip kapalı siteler ile zaman içerisinde çevrilmiştir. Bu durumda İstanbul'daki İtalya havasını yaşayabilmek için Toskana Vadisi tercih edilse dahi çevresel öğeler ve etkilerinden dolayı koşullar zorlanmaktadır.

3. Çalışma Alanı: İstanbul'daki Kapalı Site Yerleşimleri

Bu bölümde kapalı site tanımı, toplum tarafından neden tercih edildiği, İstanbul'daki kapalı site trendi, yer seçim kararları ve doğal arazi örtüsü ilişkisi analizi yapılarak sürdürülebilirlik ve tüketim olgusu doğrultusunda sonuca ulaşılabacaktır.

Kapalı Site Tanımları

Gülümser ve Baycan'a (2007) göre literatürde üzerinde uzlaşılmış tek bir kapalı site tanımı bulunmamaktadır. Türkiye'de kent planlama literatüründe kapalı site ya da kapalı yerleşim olarak kullanılan terim dünyada birçok farklı terimle kullanılmaktadır. "Gatedcommunity" (Low, 2003), (kapalı/korunaklı topluluk) orjininden türeyen "enclosedneighbourhoods", "gated enclaves" (Grant, 2003) terimlerinin de kullanılageldiği görülmektedir. Kapalı sitelerle ilgili ilk yazılı kitapta "Fortress America: Gated Communities in the United States" (Blakely; Snyder, 1997) yapılan genel tanımlamadaki temel özellikler şu şekilde sıralanabilmektedir: "kullanıcıların giriş ve çıkışlarının kontrollü olmasıyla fiziksel açıdan sınırlandırılarak özelleştirilmiş yerleşim alanları".

Bu çalışma için literatürde "gated community", Türkçe'de "kapalı site" terimi güvenlikli/korunaklı yerleşim alanı anlamında kullanılıp direkt çeviride yer alan "topluluk, cemaat" anlamı kullanılmamaktadır.

Neden Tercih Edilmektedir?

Başta güvenlik olmak üzere, yürüme mesafesinde tüm donatı ihtiyaçlarının giderilebilmesi ve özellikle nüfus yoğun metropolkentlerde sakin bir yaşam alanı arzusu kapalı sitelerin öncelikli tercih sebepleri arasında yer almaktadır. Pazarlama stratejisi de bu özellikler üzerinden ilerlemektedir (Bal vd., 2009). Bu nedenle doğal arazi örtüsü üzerinde yer seçme ve site içi peyzaj tasarımı unsurları, tanıttan satış sürecine kadar önem taşımaktadır.

Müşterilerine; ait olma ve yeni bir kimlikle hayata devam etme, güven dolu bir yaşam sunarken, yarışmacı ortamda gayrimenkul yatırımcılarına önemli teklifler ve kolaylıklar sunmakta marketi cazip hale getirmektedir ve talebin artışı ile emlak değerlerinin artışı da sağlanmaktadır (Grant, 2003). Olanakları, ayrıcalıkları ve güvenlik derecesine göre birçok kapalı site çeşidi bulunmaktadır (Grant, 2003). Araştırmacılar sebepleri, sonuçları ve önemli etkilerine dayalı olarak kendi tipolojilerini geliştirmişlerdir (Landman, 2000).

Literatürde genelleşmiş 4 farklı kapalı site tipolojisi bulunmaktadır:

	BİRİM TİPİ	HEDEF KİTLE	LOKASYON
Kapalı Kuleler	Yüksek katlı yapılardan oluşan apartmanlar /rezidans	Kentsel elitler	Merkezi iş alanı
Kapalı Villa Yerleşim	Tekil müstakil konut	Üst ve orta üst sınıf gelir grupları	Kent çeperi
Kapalı Apartman Blokları	Daireler	Orta-üst ve orta sınıf gelir grupları	Şehir içi-dışı
Kapalı Yerleşim	Tüm tipolojiler	Karma tipoloji	Kent çeperi

Şekil 7: Kapalı Site Tipolojileri, Gülümser ve Baycan, (2007)

Kapalı kuleler, kapalı villa yerleşimleri, apartman blokları ve karma tipolojiye sahip yapılardan oluşan kapalı yerleşim tipolojileri olarak sınıflar belirtilebilmektedir.

İstanbul ve Kapalı Siteler

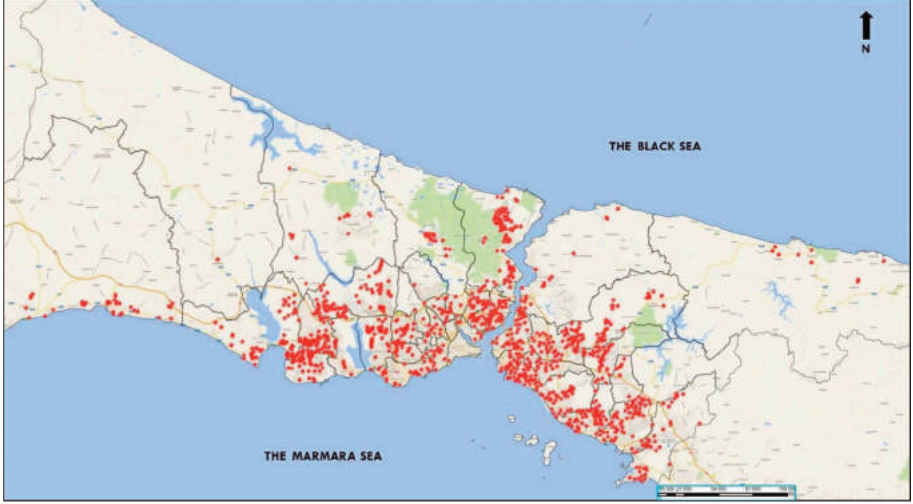
Türkiye kapalı site olgusu ile 1980'lerden sonra ekonomik, politik değişimler ve toplu konut yasası ile beraber karşılaşmıştır. İlk kapalı site örnekleri metropol-lerde, büyük kentlerde ortaya çıkmıştır. Günümüzde kapalı site inşa sektörü artık yalnızca metropol kentlerde değil küçük kentlerde de yer bulmaktadır. Özellikle kıyı kentlerinde ikinci konutlarda bu oluşum görülmektedir (Baycan - Gülümser, 2004). Bu süreçte yeni bir sosyal sınıf oluşmuş ve gayrimenkul geliştirme sektörü için yeni bir alt pazar hedefi oluşturulmuştur. Bu nedenle, büyük ölçekli yatırım yapan şirketler bu gerçeği ve yeni sosyal sınıfın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmayı başlamışlardır (Bali, 2002).

Konut piyasasındaki yatırımcılar en yüksek potansiyele sahip İstanbul'dan etkilanmektedirler. Çünkü İstanbul dünyanın en kalabalık 10 kentinden birisi olup, 2015 yılı itibariyle İstanbul Boğazı'nı ikiye böldüğü Asya ve Avrupa yakasında yer alan 39 ilçesi bulunmaktadır (bkz: şekil 8).

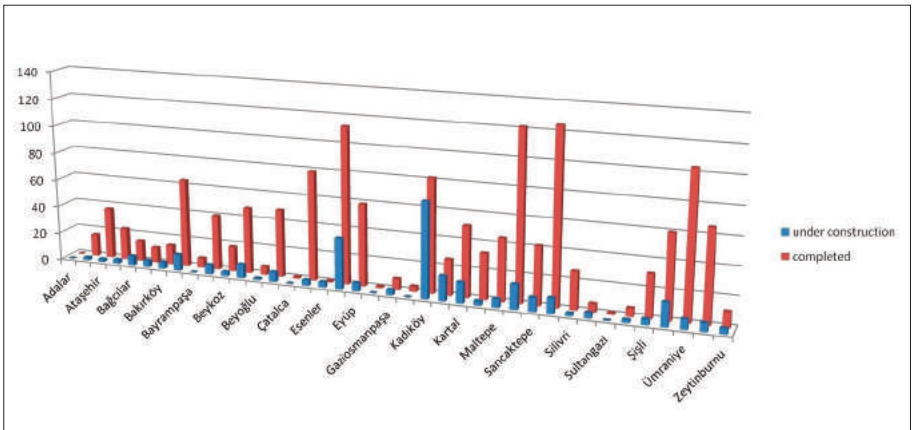

2000-2009 yılları arasındaki değişim yavaş artan bir ivme ile ilerlerken, 2009-2015 yılları arasında daha az zaman olmasına karşın çok hızlı artış gösteren bir ivme ile kapalı site sayısının arttığı söylenebilmektedir. Aşağıdaki haritada (bkz:şekil11) kapalı sitelerin İstanbul'daki konumları gösterilmektedir.

Şekil 11: İstanbul'daki kapalı sitelerin konumu (Maptriks,2015);(İBB,2015).

İstanbul'da 1452 adedi hâlihazırda kullanımda olan, 315 adet de inşaat halinde olmak üzere toplamda 1767 adet kapalı site yerleşimi bulunmaktadır. Bu sitelerin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde (bkz: şekil12, 13, 14) belirli ilçeler üzerinde kapalı site eğilimi olduğu söylenebilmektedir.

Şekil 12: İstanbul ilçelerine göre tamamlanmış ve inşaat süreci devam eden kapalı site sayısı

Max 3 İlçe	İnşaatı Devam Eden Projeler	Tamamlanmış Projeler
1	Kadıköy	Sarıyer
2	Esenyurt	Pendik
3	Kağıthane-Pendik	Esenyurt

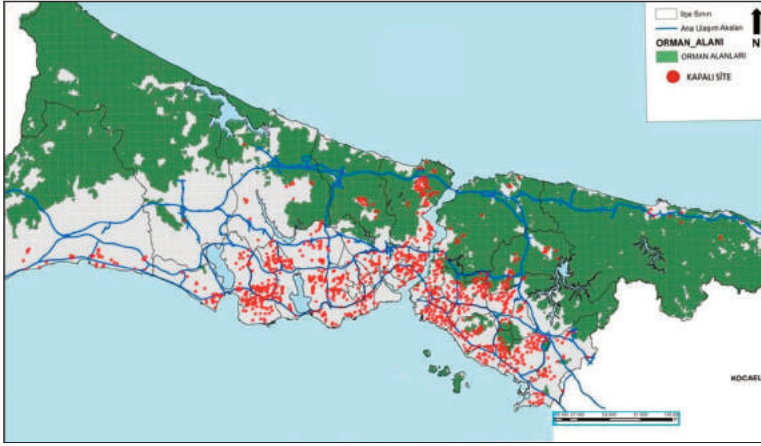
Min 3 İlçe	İnşaatı Devam Eden Projeler	Tamamlanmış Projeler
1	Bayrampaşa-Güngören-Çatalca-Fatih-Sultangazi-Adalar	Adalar
2	Beyoğlu	Çatalca- Fatih-Sultangazi- Esenler
3	Ataşehir- Silivri- Arnavutköy- Şile	Güngören

*Şekil 13-14: En Fazla-
En Az Sayıda
Tamamlanmış ve
İnşaatı Devam Kapalı
Siteye Sahip Olan
İlçeler*

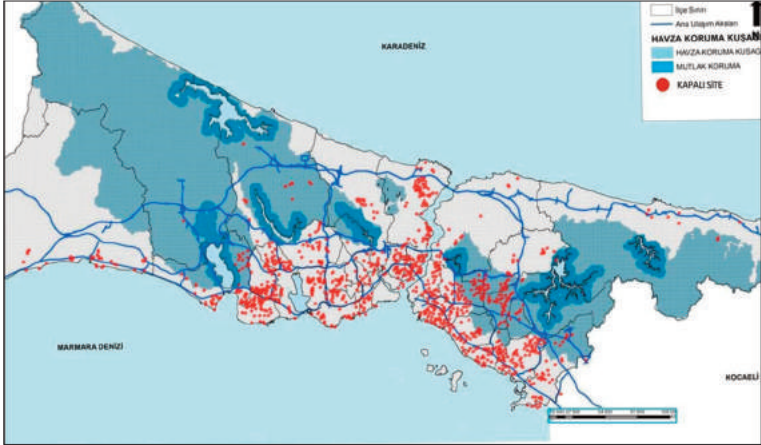
Grafik ve tablolardan çıkarılan sonuçlara göre; Avrupa yakasında Esenyurt, Anadolu yakasında da Pendik ilçesi üzerinde kapalı siteye dair yoğun bir yapılaşma baskısı olduğu söylenebilmektedir. Ana ulaşım aksları üzerinde olunması ve gelişme alanı potansiyeli dolayısıyla bu ilçelerde eğilimin fazla olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca Kadıköy, Sarıyer ve Kağıthane ilçeleri de sahip oldukları fazla kapalı site sayısı ile diğer ilçelerden ayrılmaktadır. Bu ilçelerdeki eğilimin sebebi olarak da; boğaz ile ilişki, ticari merkez konumu, ana ulaşım arterleri üzerinde olunması ve eskimiş yapı stoğu dolayısıyla kentsel dönüşüme tabi tutulacak yapı potansiyelinin fazla oluşu gösterilebilmektedir.

Kapalı Sitelerin Konumlarının Doğal Arazi Örtüsü ile İlişkisi Analizleri

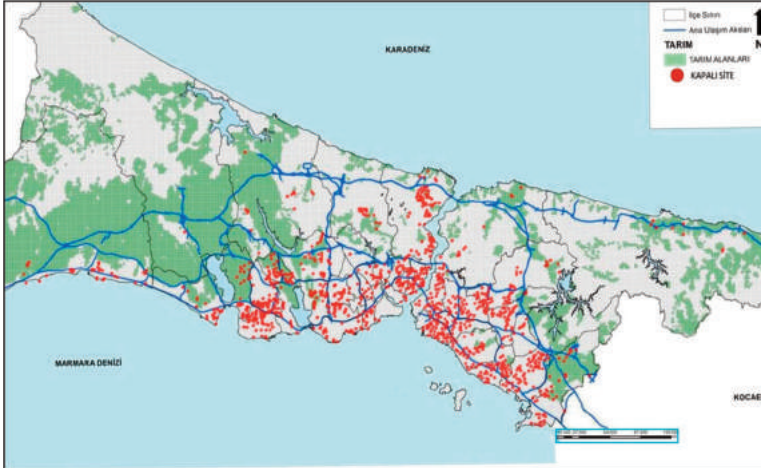
Çalışmanın başlangıç noktasına tekrar dönüldüğünde planlamanın ana hedefi sürdürülebilirlik olgusunun aslında farklı tarihsel süreçlerde farklı yaklaşımlarla ele alınsa dahi tüketim olgusu ile başarısızlığa uğradığı aktarılmıştır. Sürdürülebilirlik olgusunun ortaya çıktığı günden bu yana tüm yaklaşımlarında yer alan ve en önemli bileşeni “doğal çevre” ve onunla ilgili unsurlar olmaktadır (bkz: şeki 11) Bu nedenle çalışmanın kapsamı, artan bir ivmeyle ilerleyen kapalı site eğiliminin İstanbul’da yer seçimi tercihlerini doğal çevrenin sürdürülebilirliği üzerinden analiz etme ile sınırlandırılmıştır. Analiz süreci için orman alanları, havza alanları ve tarım alanlarının oluşturduğu 3 temel doğal arazi örtüsü seçilmiştir. Sırası ile bu alanlar ve kapalı site lokasyonlarının çakıştırıldığı haritalarda İstanbul’da gittikçe azalan doğal arazi örtüsü üzerinde kapalı site yapılaşma baskısının da olduğu tespit edilmiştir (bkz şekil 15-16-17).

Şekil 15:
İstanbul'daki Orman Alanları ve Kapalı Site Lokasyonları, (Maptriks, 2015); (İBB,2015).

Şekil 16:
İstanbul'daki Havza Alanları ve Kapalı Site Lokasyonları, (Maptriks,2015);(İBB,2015)

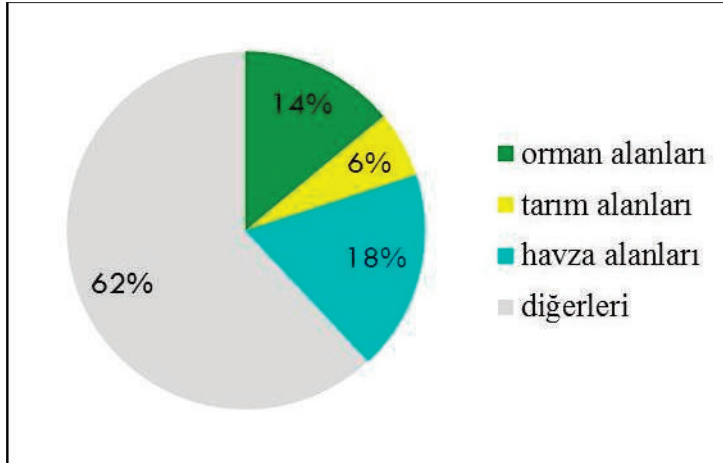
Şekil 17:
İstanbul'daki Tarım Alanları ve Kapalı Site Lokasyonları, (Maptriks,2015);(İBB,2015)

Haritalandırma sürecinden sonra doğal arazi örtüsü üzerinde yer seçen kapalı sitelerin rakamsal olarak adedi ve doğal alan türüne dağılımları incelenmiştir.

Doğal Alanlar	Doğal Alanlar Üzerinde Yer Seçen Kapalı Site Sayısı	Doğal Alanlar Üzerinde Yer Seçen Kapalı Siteler/Tüm Kapalı Siteler (%)
Orman Alanları (Yalnız)	197	14
Tarım Alanları (Yalnız)	90	6
Havza Alanları (Yalnız)	259	18
Total	546	38

Tablo 1: Doğal Arazi Örtüsü Türlerine Göre Üzerinde Yer Seçen Kapalı Site Sayı ve Yüzdeleri

Sonuçlar göstermektedir ki; İstanbul'daki tüm kapalı konut sitelerinin %38'i doğal değerler açısından zengin alanlarda yer seçmiştir. %38'lik yer seçimi kararında en büyük payı %18 ile havza alanları oluşturmaktadır. Yapılaşma baskısının en fazla olduğu doğal alan bu nedenle havza alanları olmaktadır. Kapalı site yapılaşma eğiliminin en fazla olduğu Esenyurt ve Pendik ilçeleri de havza alanları sınırlarında yer almaktadır. Ardından %14 ile orman alanları ve %6 ile de tarım alanları gelmektedir.

Şekil 18: Doğal Arazi Örtüsü Türlerine Göre Üzerinde Yer Seçen Kapalı Site Yüzde Dağılımı Grafiği

4. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın sonucunda elde edilenler şu şekilde özetlenebilmektedir: kapitalizmin kültürel yeniden üretim sürecinde ortaya çıkan tüketim kültürü ve toplumu, fordist üretim sürecinden post-fordist üretim sürecine geçişte kapitalizmin krizlerden çıkışına da yardım etmiştir. Tüketim toplumu üzerine yaptığı analizlerle ve düşünceleriyle, çalışmanın kurgusunu yönlendiren sosyolog, düşünür Baudrillard'a göre; 21.yy post-modernist bilgi/iletişim çağında insanlar gerçek kimliklerinden uzaklaşmış, kendilerine sanal bir simülasyon evren yaratarak onun içindeki kimliklerini doldurmaya başlamışlardır. Bu nedenle, değişen tüketim anlayışında, bireylerin tüketme sebepleri, nesnelere sahip olduğu;işlev değeri, değişim(takas) değeri veya sembolik değeri yerine, zahiri olan gösterge (prestij) değerine yönelmiştir. Simülasyon hayatlardaki yeni sanal birey yalnızca tüketilen nesnelere göre şekillendirilmeye başlanmıştır. Medya, ikinci bir hayat şansı üzerinden paralel hayatların önemini vurgulayarak, bireyleri simülasyon karakterleri için daha çok tüketime yönelte eğilimindedir. Bunu yaparken pazarlama tekniğini bireylere yeni karakterleriyle mutlu olacakları yeni bir yaşam vaadinde bulunmaktadırlar. Bireyler mutlu olmak için tükettiklerini düşünürlerken Baudrillard'a göre tüketebilen diğer bireyler ile eşitlik arayışında olduğu bilincinden habersizce tüketme eğilimine girmektedir. Medya, reklamlar aracılığıyla sıkça bireylere yeni simülasyon evrenlerinde özel olduklarını, toplumdaki diğer bireylerden daha ayrıcalıklı yaşamayı hak ettiklerini vurgulamaktadır. Bu çalışma için; İstanbul'daki kapalı site örneği, kent planlama penceresinden; sürdürülebilirlik, tüketim ve medya arasındaki bu ilişkiyi en anlamlı şekilde anlatabilme özelliği olduğu için seçilmiştir. Kapalı siteler-kullanıcılarına yalnızca teknik ve sosyal donatıları ile değil kentin ve kentlinin geriye kalan kısmından ayrı ve özel hissetme duygusunu da vaat etmektedir.

Verilerin değerlendirilmesi sonucunda İstanbul'da kapalı site olgusunda ciddi bir eğilim olduğu söylenebilmektedir. Kentteki planlı konut alanlarının %20'sini kapalı siteler oluşturmakta olup, 2015 yılı itibariyle 1452 si tamamlanmış, 315'i ise inşaat halinde toplam 1767 kapalı site bulunmaktadır. Esenyurt ve Pendik ilçelerinde kapalı site yerleşimine yönelik mevcut ve planlanan yatırım eğilimi bulunmaktadır. Hem Asya hem Avrupa yakasında merkezden çepelere doğru yayılım gösteren kapalı sitelerin lokasyonları, kentin doğal arazi örtüsü ile çakıştırıldığında toplam kapalı sitelerin %38'inin doğal değerler açısından zengin lokasyonlarda konumlandığı tespit edilmiştir. %38'lik payın %18 ile en fazla payını havza alanları oluştururken %14 ile orman alanları da aynı yapılaşma baskısı ile risk altındadır. Piyasada yarış ortamında kapalı site pazarlama olanaklarını arttırabilmek için yatırımcıların metropol kentler için en büyük stratejisi sakin ve doğal bir ortam üzerinden ilerlemektedir. Bu nedenle ilerleyen zamanlarda sayısı artma eğiliminde olan kapalı sitenin daha çok doğal arazi örtüsünde yer seçmesi mümkün durumdadır. Doğal çevrenin sürdürülebilirliği üzerinde tehdit oluşturan kapalı sitelerin, bu

çalışmanın kapsamında olmasa dahi aynı zamanda sosyal sürdürülebilirliğe de sınıfsal ayrışma ve kaos ortamı yaratmasından ötürü zarar verdiği tüm disiplinlerce kabul görmüş bir gerçek durumundadır. Temelde tüketim davranışının yan etkisi her daim sürdürülebilirlik olgusunu olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda kapalı site yalnızca temsili örneklerden bir tanesi olarak verilebilmektedir. Makro ölçekteki ekonomi politikaları ile doğrudan ilişkili olan bu durumda, kent planlamanın ana hedefi olan sürdürülebilirliğe erişebilmesi için, kapalı sitelerin kullanıcılar açısından tercih sebepleri dikkate alınarak, planlama ile toplum tarafından optimum ölçüde istenilen, beğenilen yaşam alanları oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de özellikle kent planlamadan birincil derecede sorumlu olan yerel yönetimlerin bu hassasiyeti göz önünde bulundurarak yaklaşım, uygulama ve denetim yapmaları beklenmektedir. Bu doğrultuda, planlama araçlarını güncelleyerek, doğal alanlar üzerindeki yapılaşma baskısı azaltılabilir, toplumsal sosyal ayrışmayı tetiklemenin önüne geçilebilir ve dolayısıyla tüketimin sürdürülebilirlik üzerindeki direkt ve dolaylı etkileri bertaraf edilmiş olunabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Douglas I., 2012, Urban Ecology And Urban Ecosystems: Understanding The Links To Human Health And Well-Being, environmental sustainability, 4, pp.385-392
- Nijkamp, P., 1998. Environmental Policy Analysis, Operational Methods and Models, John Wiley & Sons Ltd. New York.
- Munda G., 2006, *Social Multi-Criteria Evaluation For Urban Sustainability Policies*, Land Use Policy, (23), 86-94
- Godschalk D., “*Land Use Planning Challenges: Coping with Conflicts in Visions of Sustainable Development and Livable Communities*”, Journal of the American Planning Association, 70:1, 2004, pp 5-13
- Akbulut A., Ozcevik O., “The ideal of sustainability in planning: a study on consumption factor related to the game theory”, AESOP 28th Annual 2015 Congress, Prague, 13-16 July, 2015
- <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> , erişim 22.11.14
- http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfler/Cilt10Sayi3/JKEF_10_3_2009_143_151.pdf , erişim 07.04.15
- Baudillard J., çev: Alaeddin Şenel, 2002, *Tüketim Toplumu*, Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Baudillard J., çev: Ali Bilgin, Oğuz Adamır, 2009, *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri* , Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

- Callinicos A., 2004, *Marxism and the International*, The British Journal of Politics & International Relations, Volume 6, Issue 3, pp. 426–433.
- Dağtaş E., Dağtaş B., 2009, *Medya Tüketim Kültürü Ve Yaşam Tarzları*, pp.4-25, Ütopya Yayınevi, İstanbul.
- Ilgaz C., 2002, *Tüketim Toplumu Ve Küresel Kültür*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Pp-327-332.
- Baycan Levent T., Akgün A., 2007, *Gated Communities In Istanbul: The New Walls Of The City*, Fondazione Eni Enrico Mattei,
http://www.feem.it/Feem/Pub/Publications/EURODIVPapers/default.htm?meri_im,25.03.15
- Baycan Levent T, Gülümser A A, 2004, “Production and Marketing of Gated Communities in Istanbul”, paper presented at the 44th European Congress of the European Regional Science Association, Regions and Fiscal Federalism, CD-ROM, Porto, Portugal, 25-29 August 2004.
- Firidin-Özgür, E., 2006, *Sosyal Ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler*, İstanbul, Çekmeköy Örneği, s.p.o Planlama Dergisi, vol4, Pp.79-95
- Bal E., Altun D., 2009, *Yatırımcı Firmaların Nitelikleri Bağlamında İstanbul Ve İzmir’deki Kapalı Konut Siteleri*, DEÜ Mühendislik Fakültesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Vol 11, (32), Pp. 1-9.
- Bali R., 2002, *Modern Sitelerde Yaşam: “Çılgın Kalabalıktan Uzak”*, Arkitera Forum, İstanbul.
- Blakely E J, Snyder M G, 1997, “Gating America, California”,
<http://www.asu.edu/caed/proceedings97/blakely.htm>
- Grant J, 2003, “Planning Responses To Gated Communities in Canada”, paper presented at Gated communities: building social division or safer communities?, Glasgow, September 18-19, 2003
- Kellner, D. (1989). *Critical Theory, Marxism and Modernity*, Cambridge and Baltimore: Polity Press and Johns Hopkins University Press.
- Landman K, 2000a, “Gated Communities and Urban Sustainability: Taking a Closer Look at the Future”, paper presented at Strategies for a Sustainable Built Environment, Pretoria, 23-25 August 2000.
- Low S M, 2003, *Behind the Gates: Life, Security, and the Pursuit of Happiness in Fortress America* (New York: Routledge).

Sürdürülebilirlik, Medya Etkisi ve Tüketim Unsuru İlişkisinin
İstanbul'daki Kapalı Siteler Üzerinden İncelenmesi

- Çıracı H.(2011), İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Planlama Programı Planlama Kuram Ve Teknikleri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Dersi Notları
- TocquevilleA.,çev:Özcan Doğan, 2015, Amerika'da Demokrasi 1,Doğu Batı Yayınları.
- MaptriksCompanyDataları (2015, April) (İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylı)
- IBB, 2015, İstanbul İli Arazi Kullanım Dataları

KENT KIYISINDA MÜDAHALE BİÇİMLERİNİN İRDELENMESİ: TEKİRDAĞ'IN KIYISI İLE KENT MERKEZİNİN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ SORUNSALI

Prof. Dr. Hülâgü KAPLAN

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yağmur ÖCAL

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Kıyılar, tarih boyunca, insanlar için sosyal ve ekonomik bir etkileşim alanı olarak işlev görmüş; yerleşimleri şekillendiren ve yaşam tarzı üzerinde de etkili olan temel coğrafi öğelerden biri olmuştur(Erdoğan,2013). Kıyının önemi, onun kentsel yaşam ve kentsel doku için bir referans oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Duru (2003)'e göre, kıyılar ikincil ilişkilerin ön planda olduğu, yaşamın tüm alanlarının sıkı kurallarla düzenlendiği, hiyerarşinin, farklılığın ve yabancılaşmanın belirgin bir biçimde ortaya çıktığı kent yaşamının eksik yönlerini, doğal yapısıyla, dinginliğiyle ve açıklığıyla tamamlamaktadır. Kıyının kentte göremediğimiz başka özellikleri de bulunmaktadır: Daha sağlıklı ve doğaya yakın bir yaşam ortamı olması, daha özgür alanlar sunması, türlü olanaklardan yararlanmada kente göre daha çok kolaylık ve serbestlik sağlaması bunlar arasında sayılabilir. Kıyı alanlarının, kentsel ya da karasal alanlara göre, anılması gereken bir üstün özelliği de insanlar arasında birebir ilişkilere daha uygun bir ortam sağlaması, geçici de olsa sınıfsal farklılıkların etkisini azaltabilmesidir.

Kıyı mekanında yapılan değişim- dönüşümler geçişken bir özellik taşıyan kıyı kentlerinde iç kesimlere aktarılmakta yani kıyı-kent bütünleşmesinin gerçekleşme oranı yapılan müdahaleler tarafından şekillendirilmektedir.

Su ögesi liman ve denizcilik faaliyetleri ile gelişen kıyı kentlerinin bir kimlik kazanarak biçimlenmesinde doğal çevre verileri arasında en belirgin olanıdır.

Çağdaş kentlerde yaşam kalitesinin yükseltilmesi için 'suyun 'rolü gün geçtikçe daha fazla artmakta ve kamusal alanların suyla ilişkilendirilmesi önem kazanmaktadır.

Bugün dünyadaki birçok kıyı kenti çekici bir sahil şeridi kurgulayarak kamusal alanlarla bütünleştirmekte; böylece kent kimliğini vurgulayarak, kentsel yaşam kalitesinin artmasını sağlamaktadır.

'Bir kıyı kenti olan Tekirdağ 'ın kıyısı ile kent merkezinin bütünleştirilmesi 'konulu çalışma, 'kıyı kentlerinde merkez ve kıyının bütünleşik yapıda olması yaşam kalitesini yükseltmektedir. 'savına dayandırılarak ilerletilmektedir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmada:

- İlk bölümde çalışmanın amacı, kapsamı, materyali, yöntemi ve sınırlılıklar açıklanmaktadır.
- Üçüncü bölümde kent merkezi ve kıyı kullanımına yönelik mevcut durum ve plan değerlendirilmesi yapılmıştır.
- Dördüncü bölümde, mevcut durum ve planın karşılaştırılması yapılmıştır.
- Son bölümde ise sonuçlar açıklanmakta ve kıyı-kent merkezi bütünleşmesi için uygulanabilecek müdahale biçimlerine ilişkin öneriler geliştirilmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

'Bir kıyı kenti olan Tekirdağ 'ın kıyısı ile kent merkezinin bütünleştirilmesi 'konulu çalışmanın temel amacı,kıyı ve denizin kent merkeziyle ilişkilendirilerek Tekirdağ halkının yaşam kalitesini yükseltebilecek bir müdahale biçimi önerisi geliştirmektir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışma Tekirdağ kent merkezine ilişkin olup; kıyı ve merkezin bütünleştirilmesi için uygulanabilecek müdahale biçimlerini incelemektedir.

1.3. Sınırlılıklar

- Bu çalışmada kullanıcı kitlesinin ' kıyı - merkez kullanımları bütünleşmesinin kentsel yaşam kalitesine olumlu etkisi olduğu' savına ilişkin görüşleri alınmamış ve herhangi bir anket çalışması yapılmamıştır.

- Bu çalışma, halkın yaşadığı yerleşmenin yaşam kalitesini neyin oluşturduğuna ilişkin görüşlerini kapsamamaktadır. Ayrıca, bir yerleşmenin kalitesinin yerleşmedeki değişik nüfus kesitleri için değişik olabileceğini de varsaymamaktadır.
- Şu anda proje aşamasında olan ve Gündoğdu Mahallesi konumlanan 'Tekirdağ Yeni Kent Merkezi' büyük oranda bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuş; değerlendirmeler ve analizler mevcut kent merkezi üzerinden yapılmıştır.
- Çalışma, Tekirdağ il bütünü kıyı şeridini değil sadece mevcut kent merkezi sahil şeridini kapsamaktadır.

1.4. Çalışmanın Materyali ve Yöntemi

1.4.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini neredeyse tamamı kentsel sit sınırları(Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 11.06.1976 tarih 9158 sayılı kararı ile belirlenmiştir) içinde olan Tekirdağ kent merkezi oluşturmaktadır(Bkz. Şekil 1).

Çalışmada, veri elde etmek ve edinilen bilgileri yorumlamak için aşağıda belirtilen plan, rapor, harita ve projeler kullanılmıştır. Bunlar:

- Tekirdağ Kent Merkezine ait olan 1/1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı paftaları Süleyman Paşa Belediye Başkanlığı 'nden elde edilmiştir.
- Tekirdağ Kent Merkezi çevresine ait olan 1/5000 ölçekli Süleymanpaşa nazım imar planı paftaları Süleyman Paşa Belediye Başkanlığı İmar ve Şehircilik Dairesi'nden elde edilmiştir.
- Tekirdağ Süleymanpaşa ilçesi için, nazım imar planı ve koruma amaçlı uygulama imar planı kararları doğrultusunda hazırlanmış olan ulaşım ana planı sonuç raporu Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Ulaşım Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilmiştir.
- ŞBP 461 Şehircilik Projesi dersi kapsamında Tekirdağ Atölyesi'nin Tekirdağ İl bütünü için yapmış olduğu analiz verilerinden faydalanılmıştır.
- Alanda yapılan gözlemler sonucu yapılan tespitler ve çekilen fotoğraflar materyal olarak kullanılmıştır.

şekil 1: Çalışma Alanı

1.4.2. Yöntem

Çalışmanın yöntemi (izelge 1) birbirleriyle ilişkili dört aşamadan oluşmaktadır.

Yöntemin ana hatları şu şekildedir:

1.Aşama

İlk aşamada araştırmanın amacı doğrultusunda yöntemin ve alanın özelliklerinin belirlenebilmesi amacıyla, literatür taraması yapılmıştır.

2.Aşama

İkinci aşamada çalışma alanının mevcut durumuna yönelik olarak kent imgesi, ulaşım ve yerleşim yeşil sistemi, kentsel kesimler, tarihi doku ve sorun-olanak ana-

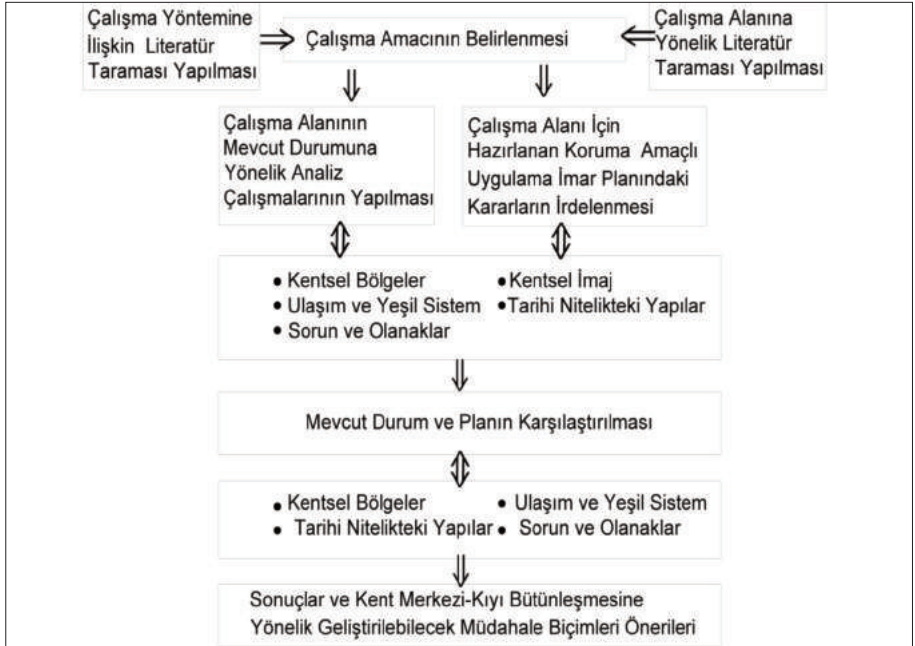
liz çalışmaları yapılmıştır. Daha sonra koruma amaçlı uygulama imar planında verilmiş olan kararlar aynı analiz çalışmaları yapılarak irdelenmiştir.

3.Aşama

Bu aşamada mevcut durum ve planın yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgularla karşılaştırılması yapılmıştır.

4.Aşama

Son aşamada ise kent merkezi-kıyı bütünleşmesine yönelik olarak gerçekleştirilebilecek müdahale biçimleri önerileri açıklanmaktadır.

Çizelge 1:Çalışma Yönteminin Akış Diyagramı

2. Kent Merkezi Ve Kıyı Kullanımına Yönelik Yapılan Mevcut Durum ve Plan Değerlendirilmesi

2.1. Mevcut Kent Merkezi ve Kıyı Kullanımı

2.1.1. Mevcut Kent Merkezinin Konumu ve Arazi Kullanımı

Tekirdağ kent merkezi,Süleymanpaşa ilçesindeki yaklaşık 30 hektarlık Ertuğrul Mahallesinde bulunmaktadır.Şekil 2 'de kent merkezinin Süleymanpaşa İlçesindeki konumu görülmektedir.

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı

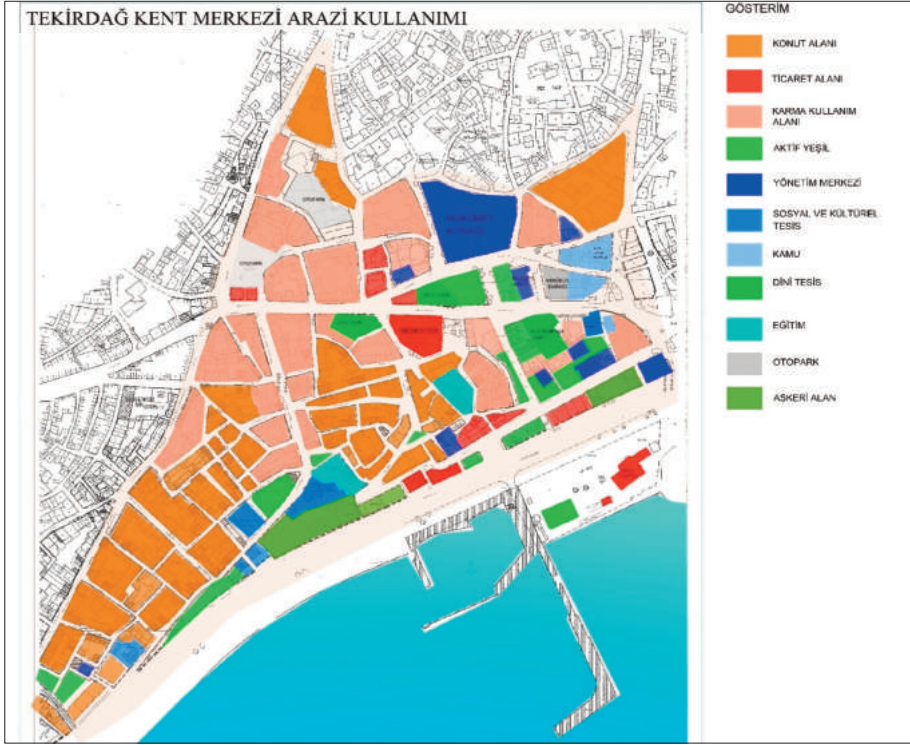
Şekil 2: Süleymanpaşa İlçesinde Bulunan Kent Merkezi

Kent merkezi arazi kullanımını incelendiğinde şu bulgulara ulaşılmıştır:

- Hükümet Konağı'nın yakın çevresinde konut ve ticaretin bir arada bulunduğu karma kullanım alanları yoğunlaşmıştır. Buradaki yapı kaliteleri 'orta' denilebilecek düzeydedir.
- Anıtsal özelliğe sahip yapılar Hükümet Konağı yakın çevresinde yer almakta, ancak aralarında güçlü bir bağlantı bulunmamaktadır.
- Hükümet Konağı'nın güneyindeki Belediye Binasının bitişiğinde bulunan boş alan minibüs durağı olarak kullanılmaktadır.
- Hükümet Konağı'nın batısında bulunan Cengiz Topel Meydanı'nın büyük bir kısmı otopark alanı olarak kullanılmaktadır.
- Kentin tarihsel dokusunu yansıtan geleneksel mimarideki yapıların yoğunlaştığı alanda yeni konut yapılaşmasına gidilmiş, tarihi özellikteki yapılar bakımsızlıktan dolayı kullanılamaz durumdayken çevresinde eski dokuyla bütünleşmeyen bir doku oluşturulmuştur.
- Otoyolun karşısındaki İskelenin bitişiğinde düzenlenen alanda 2 adet yeme içme birimi ve 1 adet çocuk parkı konumlandırılmıştır.

Kent merkezi için yapılan mevcut bölgeler analizi Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3: Kent merkezi Kentsel Bölgeler Analizi

2.1.2. Mevcut Kent Merkezi Algı Analizi

Tekirdağ İli kent merkezi Kevin Lynch tarafından çalışılan 'kentsel algıyı oluşturan bileşenler' yönünden irdelendiğinde şu sonuçlara varılmaktadır:

- Kentsel doku için kıyı önemli bir 'kenar'dır; aynı zamanda kentsel simgelerin yoğunlaştığı bir kesimdir. Ancak, sahil yolu kıyının kentsel silüet, özellikle de kent görünümündeki önemini fiziksel açıdan dönüşüme uğratmıştır. Bu durum, söz konusu kenar için 'bağlantısı kopuk kenar' algısı oluşmasına neden olmuştur.
- Mahremiyeti sağlamak amacıyla biçimlendirilen çıkmaz sokaklar 'sürpriz mekan' algısı oluşturmaktadır.
- Hükümet Konağının güneyindeki Eski Camii, Orta Camii ve Rüstempaşa Camii 'kent kimliğini yansıtan tarihi odak' niteliğindedir.
- Hükümet Konağı 'toplumsal odak' niteliğindedir.
- Orta Camii'nin batısındaki Cengiz Topel Meydanı bir kısmı otopark kullanımına ayrılmış olsa da 'yaya odağı' algısı oluşturmaktadır.

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı

- İskeleden Hükümet Konağı'na çıkan Taş Merdivenler Sokak yayalaştırılmış ve düzenlenmiş bir alan olmasından dolayı 'peyzaj kalitesi yüksek aks' niteliğindedir.
- Hükümet Konağı'nın hemen güneyindeki Belediye Binasının bitişiğindeki boş alanın minibüs durağı olarak kullanılması 'çevresi ile ilişkisiz alan' algısı yaratmaktadır.
- Hükümet Konağı'nın güneybatısında bulunan ve kentin tarihi kimliğini yansıtan geleneksel mimarideki konutlar ve çevrelerinde konumlandırılan beton binaların bütünleşmemiş olması 'eski ve yeni doku arasındaki uyumsuzluk' algısı oluşturmaktadır.

Kent merkezinde yapılan gözlemler ve tespitler sonucunda 'Kent Merkezi Algi Analizi' yapılmıştır. (Şekil 4)

Şekil 4: Kent merkezi Algi Analizi

2.1.3. Mevcut Ulaşım ve Yeşil Sistem Analizi

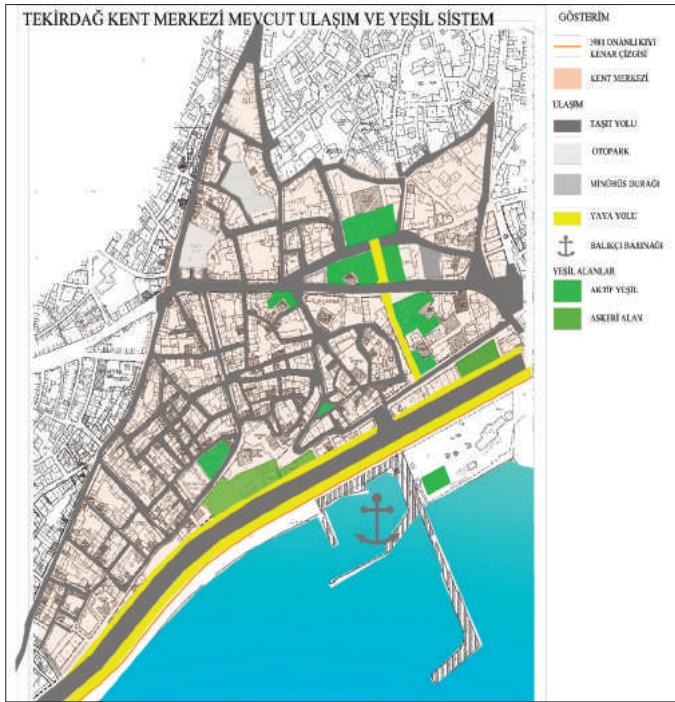
Tekirdağ tarihi kent merkezindeki ulaşım yapılanmasına bakıldığında ızgara desen ile ondan önceki evrede oluşmuş olan organik desenin iç içe geçmiş olduğu ve yolların genel olarak dar (6-8 metre genişliğinde) olduğu görülmektedir. Engelibeli bir yapıya sahip olan alanda, İslam ve Türk kültürünün etkisiyle şekillenen ve mahremiyeti sağlamak amacıyla biçimlendirilen çıkmaz sokaklara sıklıkla rastlanmaktadır.

Kamulaştırma ve yapım masraflarını en aza düşürmek amacıyla, 50 metre genişliğindeki karayolu deniz kotuna en yakın yerden geçirilmiştir ve sahil yolu üzerinde konumlandırılan otopark alanı bu yoldaki araç yoğunluğunu daha da arttırmaktadır.

Mevcutta kent merkez alanı içerisinde 6 adet düşük kapasiteli açık otopark ve 1 adet kapalı otopark bulunmaktadır. Bunların toplam kapasitesi yaklaşık 500-600 taşıttır ve doluluk oranları oldukça yüksektir.

Tekirdağ kent merkezi yaya ulaşımı kent içi yolculuklarda önemli bir paya sahip olsa da yayalaştırılmış alanların şehrin merkezinde kısıtlı bir alanda olduğu gözlenmektedir.

Kent merkezi için yapılan mevcut ulaşım ve yeşil sistem analizi Şekil 5'de verilmiştir.

Şekil 5: Kent merkezindeki Mevcut Ulaşım ve Yeşil Sistem

2.1.5. Mevcut Durumdaki Sorun-Olanaklar

Kent merkezinin tarihsel süreç içinde geçirdiği dönüşümlere bakıldığında, 50 metre genişliğindeki sahil yolu yapılmadan önce(1960 yılına kadar) kent merkezi ve kıyının bütünleşik bir yapıda olduğu ve kentlilerce aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Bugün sahil yolu, tarihsel kent merkezinin denizle olan ilişkisine kesin bir sınır çizmiş ve kıyı kavramı sahil yolu ile özdeşleşmiştir. Kıyı-kent bütünleşmesini bozan nedenlerden biri de kıyıda kamusal kullanımlar için yeterli düzenlemelerin bulunmamasıdır.

Daha önceki durum ile ilgili olarak fotoğraflara başvurulduğunda(Foto 1, Foto 2, Foto 3) şu anda kıyıda iç kesimde bulunan Rüstem Paşa Külliyesi'nin 18.yüzyılın başına kadar kıyıya yakın konumda bulunduğu ve barındırdığı toplanma alanları sayesinde kent merkezinin ve kıyının aktif olarak kullanılmasını sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kamusal kullanımlar için de kıyıda çok sayıda fonksiyonel düzenlemenin bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kent merkezi-kıyı bütünleşmesini engelleyici etkenler olarak tespit edilen diğer sorunlar şunlardır:

- Otogarın kent merkezine yakın bir konumda ve sahil yolu üzerinde bulunması nedeniyle taşıt yoğunluğunun artması ve bu durum kıyı kullanımlarının kalitesini olumsuz etkilemesi.
- Aydınlatma yetersizliği, dilenciler, başıboş hayvanlar ve denetimsizliğin Tekirdağ kıyı şeridinin güvenli kullanımını etkilemesi.
- Yayalaştırılmış alanların kentin merkezinde kısıtlı bir alanda bulunması.
- Kıyı şeridinde yer alan mevcut kullanımların [karayolu, denizyolu, balıkçılık, spor alanları, park alanları, yeme içme tesisleri, liman, yerleşim] birbirlerini olumsuz etkilemesi.

Foto 1: Kentlileri Deniz ve Kıyıyla Buluşturan Rüstempaşa Külliyesi (solda)

Kaynak:Fotoğraflarla Tekirdağ Tarih Arşivi

Foto 2:Tekirdağ Kent Merkezi Sahilinde Bulunan Kamusal Kullanımlar (sağda)

Kaynak:Fotoğraflarla Tekirdağ Tarih Arşivi

3. Mevcut Durum ile Plan Kararlarının Karşılaştırılması

Tekirdağ İli kent merkezi mevcut durum ve plan kıyaslandığında şu sonuçlara varılmaktadır:

- Planda kent merkezi ile kıyının bağlantısını koparan otoyolun bu etkisini azaltmaya yönelik olarak verilmiş bir karar yoktur.
- Planda anıt eserlerin ve Hükümet Konağı'nın yakınında Belediye Binasının yıkılarak bir meydan yapılması ve bu meydanın yayalaştırılmış bir alan olan Taş Merdivenler Sokak'tan sahile ulaşacak şekilde kurgulanması kıyı ve kent merkezinin bütünleşmesi açısından önemli bir karardır.
- Planda tarihi yapılarla ilgili olarak mevcutta kötü durumda bulunan ve kullanılmayan tescilli sivil mimarlık örneği yapıların sağlıklılaştırılmasına karar verilmiştir.
- Planda Hükümet Konağı'nın güneyinde bulunan ve mevcutta minibüs durağı olarak kullanılan alanın yeşil altı otoparka dönüştürülmesi kararı getirilmiştir.
- Planda sahil bandı boyunca düzenlenecek olan yürüyüş parkurları ile kıyının canlandırılması hedeflenmiştir.
- İskelenin bitişiğindeki mevcutta yeme içme birimleri ve çocuk parkının bulunduğu alanın yeşil bir meydan olarak düzenlenerek kent merkezinde kurgulanan diğer meydanla bağlantısını sağlamak da planda getirilen kararlardandır.
- Planda İbrahim Efendi Sokak, Hükümet Caddesinin Bir Bölümü, Avni Akil Sokak ve Eski Bedesten Sokak'ın yayalaştırılması öngörülmüştür.

4. Sonuçlar ve Müdahale Biçimlerine İlişkin Öneriler

Bu çalışmada Tekirdağ kenti kıyı ve kent merkezi bütünleşmesi kapsamında ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

- Tekirdağ kentinde sahil yolu yapılmadan önce(1960 yılına kadar) ticari ve sosyal yaşamının temel taşı olan çarşılar; hanlar ve bedesten içerdikleri mimari yapılarla geleneksel kent kurgusunda önemli öğeler olarak öne çıkmakta ve bu öğelerle kıyı arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.
- Tarihi dokunun kıyı-mahalle-bedesten kurgusunda gelişmiş olduğu görülmektedir ve kentin yüzlerce yıllık somut ve somut olmayan kültürel mirası ile üretim - ticaret faaliyetleri bu üçlü yapı ekseninde gelişmiş ve günümüze ulaşmıştır. Bu üç temel bileşenden oluşan geleneksel doku; yeni kent alanlarıyla bütünleşmek, bir çekim merkezi haline gelmek ve kentlinin günlük yaşamına eklenmek için yaratıcı tasarımlara ihtiyaç duymaktadır.

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı

- Bedestenin işlevlerini yitirmiş ve fiziksel açıdan kullanılamaz olmaları durumunda, günümüz koşullarına uyarlanarak onarılmaları ve yeniden işlevlendirilmeleri, kentin ticari ve sosyal yaşamının canlandırılması ve tarihsel bağlamla ilişkilendirilmesi açısından önemlidir.
- Sahil bandı boyunca kullanıcılar için çekicilik yaratabilecek herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Kıyıda kurgulanacak kullanımlar için 'işlevlendirme' ilkesi doğrultusunda yenilikçi ve günümüz ihtiyaçlarına uygun fonksiyon önerileri geliştirilmelidir. Ayrıca kıyıya kentin tüm alanlarından erişimin sağlanması; yaya ve araç ulaşım sisteminin kurulması sağlanmalıdır.
- Kentin geleneksel konut dokusunu yansıtan tescilli sivil mimarlık örneği yapıların yoğunlaştığı alanlarda tarihi dokuyla bütünleşmeyen; uyumsuz bir yapılaşma söz konusudur. Bu alanlar için 'birleştiricilik' ilkesi doğrultusunda çağdaş yapılaşma alanlarıyla geleneksel dokunun bütünleşmesini sağlayacak müdahale biçimleri geliştirilmelidir.
- Kentin geleneksel konut dokusunu yansıtan tescilli sivil mimarlık örneği yapıların büyük bir kısmının bakımsız ve atıl durumda olduğu görülmektedir. Bu yapıların cephe iyileştirmeleri ve restorasyonu sağlanmalı; tabela, saçak, ferforje gibi öğelerin tarihi dokuyla ve kendi içinde uyumlulaştırılması, sürekliliğinin sağlanması, görsel uyumsuzluk öğelerinin kaldırılması gerekmektedir.
- Kentin toplumsal ve tarihi odaklarının yakın çevrelerinde tespit edilen alanlarda yaya hareketini destekleyici müdahaleler: yayalaştırma, döşemelerin düzenlenmesi, tarihi doku-yaya akslı ilişkisinin kuvvetlendirilmesi ve yeşil doku ile desteklenmesi gibi çalışmalar yapılmalıdır.
- Bu çalışmada kıyı ve kent merkezi bütünlüğünü bozan birinci etken olduğu tespit edilen 50 metrelik sahil yolunda koridor düzenlemesi yapılmalı ve şerit sayısı yarıya indirilerek, iptal edilen kısımlarda 'yaya yolu' düzenlemesine gidilmelidir. Buradaki araç yoğunluğu ise, 2012'de hazırlanan ulaşım ana planı sonuç raporunda açıklandığı gibi kent merkezinin kuzeyinde geliştirilen alternatif yola aktarılmalıdır.

Belirlenen tasarım ilkeleri şunlardır:

- Karakter: Kentsel kimlik ve imaj öğelerinin korunması,
- Düzen: Açık -kapalı alan hiyerarşisi, dolu – boş ilişkisinin kurgulanması,
- Birleştiricilik: Eski ve yeninin; çağdaş yapılaşma alanlarıyla geleneksel dokunun bütünleşmesi,
- Çeşitlilik: Mekânsal ve fonksiyonel çeşitlilik sağlanması,
- Erişilebilirlik: Kıyıya kentin tüm alanlarından erişimin sağlanması; yaya ve

araç ulaşım sisteminin kurulması,

- Süreklilik: Tarihi kent dokusunun ve kimlik öğelerinin yeni kent alanlarında da sürekliliğinin sağlanması,
- Fonksiyon: Kıyıda kurgulanacak kullanımlar için yenilikçi ve günümüz ihtiyaçlarına uygun fonksiyon önerileri geliştirilmesi,
- Uygulanabilirlik: Mülkiyet ve mevcut durumu dikkate alan, uygulanabilir öneriler geliştirilmesi.

4.1.Mevcut Kent Merkezi Müdahale Biçimleri

Tekirdağ kent merkezi ve kıyı kullanımlarının bütünleştirilmesine ilişkin yapılan çalışmada birbiri ile ilişkili müdahale alanları ve bu alanlara yönelik önerilen müdahale biçimleri belirlenmiştir. Müdahale alanlarının seçilmesinde göz önünde bulundurulmuş öncelikli konu, alanların Tekirdağ'ın tarihi alanlarıyla ve kıyısıyla kurduğu ilişkidir. Bu kriteri karşılayan alanların, alınacak doğru kararlar ve tasarımlar yoluyla, kıyı-kent merkezi bütünleşmesini yansıtmayı beklenmektedir. Müdahale biçimlerinin aynı zamanda bu alanlara yönelen insan akışını artırması ve yaşamı canlandırması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu müdahale alanları ve biçimleri belirlenirken ulaşım ana planı(2012) ve koruma amaçlı uygulama imar planı kararları da göz önünde bulundurulmuştur.

Müdahale Alanı 1:Sahilden Geçen Otoyol

Sahilden geçen otoyolun derecesi düşürülerek araç yoğunluğu kent merkezinin kuzeyinde geliştirilecek seçenek bir yola aktarılacaktır. Çevre yolunun güneyinde planlanacak bu yol doğu-batı aksında hizmet verecek kesintisiz ve yüksek kapasiteli bir koridor olacaktır.

Sahilden geçen ana karayolunun iptal edilen 2 şerit genişliğindeki kesimi, malzeme değişikliği de gözetilerek, yayalar için dolaşım /gezi mekanı olarak düzenlenecektir.

Müdahale Alanı 2:Cengiz Topel Meydanı, Minibüs Durağı ve Otopark Alanı

Bu alanlar dönüştürülerek meydan düzenlemesi yapılacaktır.

Müdahale Alanı 3:İbrahim Efendi Sokak, Hükümet Caddesinin Bir Bölümü, Avni Akil Sokak ve Eski Bedesten Sokak

Mevcut durumda da yaya kullanımını yoğun olan bu sokaklar yayalaştırılacaktır.

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı

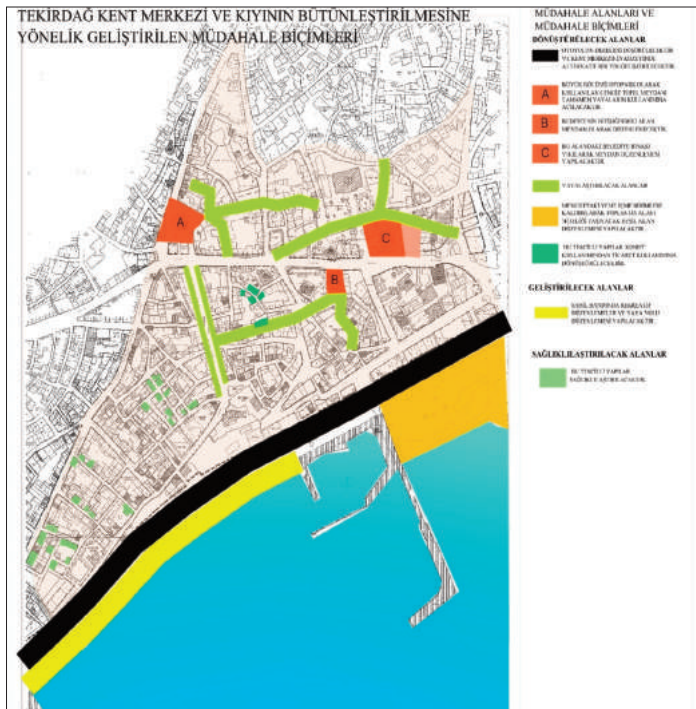
Müdahale Alanı 4:Sahil Bandı

Sahil bandında yaya yolu düzenlemesi yanında ayrıca rekreatif düzenlemeler yapılacaktır.

Müdahale Alanı 5:İhsaniye ve İbrahim Efendi Sokak Üzerindeki Tescilli Yapılar

Mahalle canlandırma projesi kapsamında Tekirdağ kent kimliğinin en önemli öğelerinden olan sivil mimari koruma altına alınacak ve yeni işlevlerle kent hayatına kazandırılacaktır. Canlandırma, eski canlılığını kaybetmiş kentsel alanların, özellikle de tarihi kent merkezlerinin çöküntüye sebep olan faktörlerin ortadan kaldırılmasıyla ve alınacak önlemlerle yeniden canlılık kazanmasını sağlamaktır. Eski Camiinin güneyindeki İhsaniye Sokak üzerindeki tescilli yapılar ve yayalaştırılması öngörülen İbrahim Efendi Sokak üzerindeki tescilli yapıların işlevi değiştirilerek ticaret kullanımına dönüştürülecektir. Böylece zamanla ıssızlaşmış alanlar daha çok kullanılan, yaşayan mekanlar haline getirilecektir.

Kent merkezi-kıyı bütünleşmesine yönelik geliştirilen müdahale biçimleri Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8: Kent
merkezi-Kıyı
Bütünleşmesine
Yönelik Geliştirilen
Müdahale Biçimleri

KAYNAKÇA

Anonim 2011a, Tekirdağ İl Çevre Durum Raporu, T.C Tekirdağ Valiliği, Tekirdağ.

Anonim 2012a. Tekirdağ Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü.

Anonim 2012b, Tekirdağ Ulaşım Master Planı Sonuç Raporu, Aralık 2012

Anonim 2014a, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ŞBP 461 Şehircilik Projesi, Tekirdağ Atölyesi, Demografi Grup Raporu; Sosyal Yapı Grup Raporu; Ulaşım ve Teknik Altyapı Grup Raporu; Doğal Yapı Grup Raporu.

Anonim 2015a, TC Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı

City of Vernon (2010) Waterfront Neighbourhood Centre Plan

Duru, B. (2003) K1Y1 Politikası, K1Y1 Yönetiminde Bütünleşik Yaklaşımlar ve Ulusal K1Y1 Politikası, Mülkiyetler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi:13, Ankara.

Emür, H., Onsekiz, D. (2007) Kentsel Yaşam Kalitesi Bileşenleri arasında Açık ve Yeşil Alanların Önemi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 22, yıl : 2007/1 (367-396 s.)

Erdoğan, B. (2012) Bir K1Y1 Yerleşmesinde Kimlik Dönüşümü: Tarihsel Süreç İçinde Karşıyaka'nın (İzmir) K1Y1 Kullanımında Gözlenen Değişimler , Ege Coğrafya Dergisi, 21/2 , 37-47, İzmir

Erkök, F. (2009) Waterfronts: Potentials for Improving the Quality of Urban Life, ITU AIZ, Vol: 6 No: 1 126-145 2009-1

Gedikli, B. (1998) K1Y1'yi Yaşamak, K1Y1'yi Planlamak, 7. K1Y1 Mühendisliği Sempozyumu, ODTÜ, Ankara

Gültürk, P. (2013) Tekirdağ Kent Merkezi K1Y1 Şeridinin Görsel Peyzaj Kalitesi Yönünden Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gündüz, D. (2013) Koruma Amaçlı İmar Planlarında Uygulama Sorunları: Mardin Eski Kent Merkezi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gürün, P. (2005) Alışveriş Merkezlerine Karşı Kent Merkezi, Planlama Dergisi, 2005/1(63-74).

Korkut A., I. Yetim, M. Özyavuz, (2002) Tekirdağ Sahil Şeridinin K1Y1 Turizm Potansiyeli Açısından değerlendirilmesi. Türkiye'nin K1Y1 ve Deniz Alanları IV. Ulusal Konferansı, 577-589, İzmir, 5-8 Kasım 2002

Kent Kıyısında Müdahale Biçimlerinin İrdelenmesi:
Tekirdağ'ın Kıyısı ile Kent Merkezinin Bütünleştirilmesi Sorunsalı

Korkut, B. ve Yılmaz, R.(2000) Tekirdağ Kıyı Şeridi Turizm Potansiyeli ve İkinci Konutların Alan Kullanım Kararları ve Çevre İlişkileri Üzerinde Bir İrdeme , peyzaj mimarlığı kongresi, 288-289, Ankara.

Korkut,A.(2010) Kentsel dönüşüm sürecinde kültürel kimlik/ Tekirdağ Örneği, Tasarımda Açılımlar-Kent Kültürü ve Kimliği Tartışmaları, 8 Mayıs 2010 , İstanbul

Serbest Şimşek, D.(2007) Tekirdağ Merkez İlçe Kıyı Şeridi Rekreatyon Potansiyelinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma.Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şimşek, D., Korkut, A. (2009) Kıyı Şeridi Rekreatyon Potansiyelinin Belirlenmesinde bir Yöntem Uygulaması: Tekirdağ Merkez Ölçe Örneği, Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi 6(3)

Oktay, D. (2007)Kentsel Tasarımın Kuramsal Çerçevesine Güncel Bir Bakış: Kentlerimiz, Yaşam Kalitesi VE Sürdürülebilirlik, Mimarlık Dergisi,2007.

The Town Of Sylvan (2015) Lake Waterfront Urban DesignGuidelines, February,2015.

Yetim, I.(2003) Tekirdağ İli Kıyı Şeridi Alan Kullanım Kararlarının İrdelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Inst. 1/25.000 Ölçekli Tekirdağ İl Çevre Düzeni Planı Plan Analitik Raporu,2010

İnternet Kaynakları

<http://www.csb.gov.tr/gm/mpgm/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=banner&Id=704>, Erişim Tarihi:31.12.2014

<http://dergi.mo.org.tr/>, Erişim Tarihi:10.11.2014

<http://www.mimarlikdergisi.com/>, Erişim Tarihi:10.11.2014

ÖĞRENCİ PANELİ 6 KASIM 2015

DOĞAYI VE YAŞAMI SAVUNMAK*

Moderatör: Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN

Ece Cansu Caner-KTÜ
Sinem Kaz-KTÜ
Busenur Gürsoy-KTÜ
Mikail Kızıltoprak-KTÜ
Şule Tekkol-MSGSÜ
Muharrem Korkutan-KTÜ
Murat Yıldız-ODTÜ
Merve Öztürk-KTÜ
Mehmet Kasap-Atatürk Üni.
Gizem Şahin-ODTÜ
Berivan Canpolat-ODTÜ
Öykü Çömez-İYTE
Nurcan Serdar-KTÜ
Deniz Kutlu-KTÜ
Atai Samyibek-KTÜ
Cansu Karadeniz-KTÜ
Pervin Gürpınar-İYTE
Çisel Solak-KTÜ
Tuğba Oğuz-İTÜ
Naime Özcan-Erciyes Üni.
Şahin Cem-İYTE

---

* Metinler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 39. Kolokyumu kapsamında 6 Kasım 2015 günü yapılan Öğrenci Paneli'ndeki bant kayıtlarından üretilmiştir. Öğrenci sunumları kayıtlardaki teknik hatadan dolayı yayınlanamamıştır.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN- Müdahale ederek, bu konuyu planlama alanına taşımamız lazım. Şimdi çalışmaya katılan diğer arkadaşlara öncelikle söz vereceğim, onların yine görüşlerini katkılarını alacağım. Daha sonrasında öğrenci arkadaşlar, sonra da salondaki diğer katılımcılarımıza söz vereceğim.

Buyurunuz. Önce isminizi söylemekle başlayın.

SALONDAN- Belki şöyle küçük bir katkı yapılabilir. Ben daha önce de söylemiştim, ama biraz araya kaynadı. Şöyle bir şey var. Bu çalıştayda bence şu temel mesele üzerinde durduk biz. Geleceğin devrimi ancak ortaklıklarımızı öne çıkardığımız ölçüde meydana gelecek diye düşünüyorum. O yüzden bu sunumun böyle bir anlamı olduğunu düşünüyorum.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Çalıştay grubundan başka söz almak isteyen yoksa ben salondaki öğrenci arkadaşlara dönüyorum.

SALONDAN- Aslında bugün burada Yeşil Yol projesi hakkında konuştuk, bu konuyla ilgili görüşlerimiz var, tartışmalarımız var.

OTURUM BAŞKANI- Evet, sanıyorum çalıştay grubundan arkadaşlar daha sonra sözlerini alırlar. Salona biraz dönelim artık. Öğrenci arkadaşlardan çalışmaya katılmayıp görüş belirtmek isteyen var mıdır?

SALONDAN- Merhaba arkadaşlar, ilk gün açıkçası sunumu yaptıktan sonra aranızdan bir öğrenci arkadaş yanıma gelip “hocam umut oldunuz bize” demişti. Bence siz bize umut oldunuz. O yüzden sağ olun var olun. Çok güzel hazırlamışsınız, çok gurur duydum.

Soru sorma imkânım var mı? Şimdi HES’ler konusundan gireceğim ben açıkçası. Şimdi ülkemizin üç bir yanı denizlerle çevrili, ama 2030 yılına geldiğimizde biz de su fakiri bir ülke olacağız. Buna rağmen akan suları kullanan halkın bu suları kullanma imkânları ellerinden alınacak, borulara hapsedilecek, proje bu.

Peki, bu açıdan baktığımız zaman Karadeniz’deki yaşamı imar planlarına göre değerlendirmenizi istiyorum, nasıl bir sosyal toplumsal farklılık meydana gelecek? Buradaki bu değişiklik, ekosistemde meydana gelen değişiklik, toplumsal yapıya ekonomik yapıya doğal olarak da Karadeniz bölgesine nasıl yansiyacak? Acaba bunu tartıştılar mı kendi içlerinde onu merak ediyorum. Onu soruyorum arkadaşlara.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Çalıştaydan sorulara yorumlara açıklamalara ya da yeni görüş vermek isteyen varsa öncelikle onlar her an müdahale edebilirler, onu söyleyeyim.

Buyurun.

SALONDAN- Ben de çok teşekkür ediyorum hepinize gerçekten, siz eğlenerek ça-

lıymışsınız belli, bizi de eğlendirdiniz. Yani özellikle bu son dönemdeki ülkenin geçtiği süreci düşündüğümüzde, hep aramızda şunu konuştuk. Biz gençlerimize çocuklarımıza bu mücadele bilincini aşılayabilecek miyiz? Dolayısıyla da bunun bir örneğini de siz bize şimdi yaşattınız. Gerçekten var olun, umut aşılama da devam edin.

Bir soru sordunuz var. Dediniz ki, dolgunun sınırı yok mu? Var mı sınırı? Şöyle var, ben de size onu not olarak söyleyeyim. Kara ve denizlerin bir dengesi var ve kendi içinde o kıyı o dengeyi su kendisi sağlıyor ve doldurduğunuz yer kadar dünyanın herhangi bir yerinde, o artık ekolojik şartlar neresiyse, o kadar da karadan eksilme oluyor. Bunun bir örneği Karasu'dadır. Karasu kıyı bandı 30 metreden fazla içeriye girmiştir. Karayı yedi deniz şuanda. Bunu da size bir not bilgi olarak söylemek istedim. Gerçekten elinize yüreğinize sağlık diyorum.

KONUŞMACI- Bu HES projelerinden sonra insanları ve diğer canlıları nasıl etkilediği üzerine soru. Mesela tarımla ilgilenen bir insan için, oradaki dereden akarsudan su elde edip tarıma aktarıyorsa, diğer yaşam alanlarında bunu kullanıyorsa; bu elinden alındığı zaman, yani yaşamı için önemli bir parça elinden alındığı zaman ister istemez ya göç edecek ya mücadele edecek. Mücadele etmeyi başaramıyorsa ya da bir şekilde engelleniyorsa, müdahaleler oluyorsa, göç ettiğinde hem gittiği yerde kendi yaşadığı problemler olacak. Adaptasyon sorunları, yani yıllarca yaşadığın yerden zoraki bir şekilde elinden bir şeyler alındıktan sonra başka bir yere gittiğinde, illaki adaptasyon sorunu yaşarsın. Gittiğin yerdeki insanlarla da belki sıkıntı içine girebilirsin. Çünkü onlar oraya alışmış insan, o başka bir kültürden geliyor. Yani adaptasyon sorunu olabilir. Canlılar için de, diğer bütün canlılar için de zaten sıkıntı.

Sunumda da bahsettiğim gibi, flora ve faunayı tamamıyla etkiliyor. Yani suyun içindeki en bildiğimiz balıktan, en küçük ölçekteki mikroorganizmalara kadar her şeyi etkiliyor. Onların da direkt yaşam hakkı elinden alınmış.

SALONDAN- Merhaba, Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nden katılıyorum. Hocam çok teşekkür ederim önce söyledikleriniz için. Daha sonra da HES konusuyla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Hocam HES'ler aslında bizde yanlış anlaşılabilir bir durum. Bizim akarsu seviyelerimiz yüksek. HES potansiyeli var gibi görünüyor, ama şöyle ki bizim akarsularımız fazla. Ancak bunların debilerine bakıldığında, dünyada çok gerideyiz. Yani ekonomik pay olarak yapılabilir olarak dünyada ikinci sırada yer alırken, teorik ve teknik anlamda 16'ncı sıradayız ki, çok geri bir sıra.

Bizim aslında yapmamız gereken pompajlı sistem dedikleri sistem ki, bu da suyun depolanması demek. Ama bunu önermek Türkiye'de ne kadar doğru olur onu da bilmiyorum. Çünkü ortada bir alan açılması lazım suyun depolanması için ayrıca. Biz akarsuyumuzu debisi düşük olmasına rağmen, akan sudan enerji elde etmeye

çalışıyoruz ki, çok yanlış. 2006'da mesela yüzde 40 oranında HES'lerden enerji sağlanırken, şu anda yüzde 33 oranında. Yani var olan işletmeler de zaten kapatılmakta. Ama maalesef bunlar siyasi ortamlarda siyasi vaat olarak sunulduğu için, HES yapmak elektrik enerji üretim sayılarını artırıyoruz gibi bilinçsizce hareket edildiği için, bu da aslında Türkiye'nin bir nevi biraz elinde kalan bir şey. Gelecekte bunun zararı çok görülecek ki, bir bakanımız da çıkıp söylemişti HES'ler küçük dereleri kuruttu diye. Üstüne üstlük bir de biz yerleşim yerlerine yakın HES'ler de yapıyoruz. Yani şöyle mantıken bir şey var. Biz dolgulardan bir kesit aldık ve o kesitleri de yerleşim yerlerine yakın bir yerde devir ne kadar olabilir? Çok az, ama insanlar gelip oraya HES yapıyorlar.

Aslında normalde bizim birkaç stratejik noktada bunu çözebilecek gücümüz de var. Türkiye haritasında o kadar yer kaplamasına gerek yok HES'lerin. Doğru şekilde yapılırsa, yani İsveç'te 1890'da yapılan sistem, bizim 2030 projemiz olarak geçiyor. Maalesef onlar birkaç stratejik noktada yapılsaydı, Türkiye'de HES'lerin bu kadar büyük bir problem olacağına ve yaşama müdahale olarak algılanacağına inanmıyorum, ama maalesef bizde durum böyle.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Salondan başka görüş, tartışma açmak isteyen... Arkada bir arkadaşımız var.

SALONDAN- Ben de bir şey söylemek istiyorum. Dolgu alanları doğaya zarar vermesinin yanı sıra kentte de zarar veriyor. Kıyı kenarına kurulmuş Trabzon'da bunun örneğini de görüyoruz.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Evet, hâlâ Trabzon'u veya Karadeniz kentlerini anlatırken 30 sene önceki hallerini anlatıyoruz aslında reklamını yaparken. Sanıyorum hani insanların suyu sevdiğinden daha çok, su insanları seviyor. Çünkü bir şekilde o geliyor tekrar dibimize kadar. Sonra sinirlenip bir şeyleri yıkarak geri dönüyor. Dediğiniz çok doğru, yani Karadeniz'i anlatırken kıyıyla denizi insanı bir diye anlatılırdı, bundan sonra pek kolay değil tabii bu şekilde anlatmak.

Salonda başka katkıda bulunmak isteyen arkadaşımız var mı?

SALONDAN- Karadeniz Teknik Üniversitesi birinci sınıf öğrencisiyim. Dolgu alanları gerekli midir? Bu kadar kara varken, dolgu alanları niye?

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Hep beraber bu soruyu soralım, ilgisini de söyleyelim. İlgili bütün bakanlıklar, ilgili bütün yerel yönetimler, ilgili bütün sermaye grupları, dolgucular her kimse onlar.

Var mı bu konuda...

SALONDAN- Ben de Karadeniz Teknik Üniversitesi birinci sınıf öğrencisiyim. Aslında bu dolgu işine nereden baktığımıza bağlı olarak olumlu ya da olumsuz et-

kileri bana göre kişisel fikrime göre değişiyor.

Mesela arkadaşımız Trabzon'da sahil kesimine bir yığılma olduğunu, sahil kesiminde denizi göremediğini söyledi. Fakat ben de Trabzon'a yeni geldim, yaklaşık iki aydan beri buradayım, ama Trabzon'da kıyıdan uzaklaştıkça inanılmaz bir eğim olduğunu, inanılmaz bir yükselti olduğunu görüyoruz. Bu kıyıdan uzaklaşıp bizim okula geldiğimizde bile böyle. Biz binamıza çıkarken can çekişiyoruz ve insanlar düzlük için belki de kıyıya yerleşme, dolgu yapma çabasına girmişlerdir.

Aynı zamanda ben buraya İstanbul'dan geliyorum. İstanbul'da da arkadaşımızın söylediği şeyin aynısı İstanbul'da da var. İzmir'de mesela sahildeki bir kafeye oturduğunuz zaman direkt denizi görürsünüz. Deniz kenarında kafeler vardır. Ama İstanbul'da sahilde olan bir kafeye oturduğunuz zaman, önce önünüzden çift şeritli bir yol, yoldan sonra otoparklar, otoparklardan sonra çocuk parkları, çocuk parklarından sonra denize ulaşabiliriz. Yani bunu çeşitli ihtiyaçların sonucunda demek ki böyle bir şey yapıyor. Büyük şehirlerde en azından, hani bir Samsun'da belki buna ihtiyaç yoktur, ama bir İstanbul'da, mesela Tuzla'ya baktığımız zaman Tuzla'nın yarısından çoğu dolgudur. Deniz Harp Okulu mesela Tuzla'da, çok büyük bir alan gerekiyor bunun için ve Deniz Harp Okulunun tamamı dolgudur.

Pendik'te İstanbul Tersanesi var, gerekiyor. Çok büyük bir alan, yapılacak başka bir yer yok ve İstanbul Tersanesinin tamamı dolgu.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Arkadaşımız görüş ilettiler dolgu alanlarına bazı yerlerde ihtiyaç olabiliyor. Salona geri döneceğim, bu konu üzerine, başka konu üzerine tartışmaya devam etmek isteyen olabilir.

SALONDAN- Ben sadece şeyi söylemek istiyorum. Dolgu alanlarına tabii ki bazı yerlerde gerek var, ama şöyle bir şey aramak, plancı adayları olarak şöyle söyleyeyim. Her yerde düzlük aramak yanlıştır. Biz mesela stüdyolar da çalışırken, bize eğimli bir alan verirler ve bu alanı çalıştırılır ve doğaya saygı duymamız, bağlanan drenajlara saygı duymamız gerektiği öğretilir.

Şimdi burada eğim var diye insanlar dolgu yapıyor dersek, bu şeye çıkar; eğim olan her yerde dolgu yapmalıyız. Ama eğime yerleşmek de bir plancının marifetidir yani, tasarımda da öyledir ve eğim çalışmak zor bir iştir, ama eğime yerleşmeyi bilmekte gerekir, Ama tabii ki bence de ihtiyaç olan yerde dolgu alanları yapılabilir.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Sonra döneceğim, karşılıklı mümkün değil.

SALONDAN- Aslında arkadaşımız çok kritik kelime kullandı, ihtiyaç kelimesi. Yer yer biz çalıştay ekibi olarak kimi yerlerde ayrışma da yaşadığımız aslında bir meseledir bu. Onunla ilgili ben bir şey söyleyeyim. Şimdi bu ihtiyaç sıkça kulla-

nılan, aslında devletin temel argümanlarından bir tanesidir bana göre. Örneğin, HES'ler konusunda da enerji ihtiyacının karşılanması üzerinden pompalanıyor aslında bazı şeyler. İşte Yeşil Yolun yaylaların yollarının daha iyileştirilmesi ya da ne bileyim işte toplumsal kalkınma refah gibi aslında sözde argümanlarla bu projeler geliştirilmeye çalışılıyor.

Fakat biz çalıştay boyunca özellikle böyle bir önyargıya düşmemek adına, örneğin Devlet Su İşleri'nin HES'ler konusunda hazırladığı raporu açıp inceledik. Baştan sonuna kadar okuduk, fakat şöyle bir sonuca vardık. Aslında kendi belgeleri bile, kendi söylediği argümanları desteklemiyor. Örneğin, işte Yeşil Yol konusunu ele alalım. Ulaşımında rahatlığı ya da ekonomik kalkınma olarak sunulan aslında bir çalışmanın, sadece ve sadece ekonomik getiri kazanmaya yönelik ve aslında bence neoliberal piyasanın içine girdiği krizin başka bir çıkış noktası olarak görüyor.

Dolgu alanları konu da aynen bu şekilde. Kentsel mekâna müdahalelere işte sınırlı, artık sınırlı belli bir sınıra kavuşan kapitalizmin, küresel kapitalizmin bunu aşmak adına aslında kentsel mekândan taşması olarak görüyorum ben bunu ve yerleşme alanlarının aslında bu kadar eğimli olması yerleşime engel olmuyor bana kalırsa. Bunun daha iyi düzenlenebilmesi mümkünken, işte inşaat sektörünün son zamanlarda batıyor olması bence bunun bir göstergesi. Yeterince düşünülmemiş ve kentsel mekânın tarihsel kültürel sosyal dokusuna uyacak planların yeterince düşünülmeden yapıldığı için böyle bir sonuç açığa çıktığını düşünüyorum.

Teşekkürler.

SALONDAN- Merhaba, ben Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Nur İşcan. Ben buraya bir planlamacı olmaktan ziyade sadece bir insan olarak baktığımda arkadaşşıma özellikle cevap vermek istiyorum, kız arkadaşşıma. Şunu söylüyorum; hani çevre diyorsak eğer, yaşam koşulları diyorsak, dünyanın içerisinde zaten kendi içerisinde bütün canlıların aslında bir dengesi var. Bu denge bir yerlerden bozulmaya başladığı andan itibaren, ince bir halka şeklinde bu sürekli değişerek devam ediyor.

Düzlüğe ihtiyaçtan söz ediyorsak eğer, Konya çok düz bir yer ve orada da bırakın kazıyı yapay bir dolgu alanı oluşturuluyor ve psikolojik olarak bir süre sonra rahatsız edici bir yer haline dönüşüyor dümdüz olması ve işte bir sürü psikolojik etkisi var bunun. Bence burada ihtiyaçlara göre hareket etmek, kazı dolguyu getirmekten ziyade doğanın dili olmadığına göre, hayvanların dili olmadığına göre, ama onlar da canlı ve ihtiyaçları olduğuna göre, bizim elimizden gelen özellikle bu bölümde okuyorsak, onların da ihtiyaçlarını gözeterek. Belki de zaten hani oksijeni filan onlardan alıyorsak, en başa inerek hikâyeye, onlara uyarlı bir şey yaptığımızda doğrudan zaten kendimize de bir şeyler yapmış oluyoruz ki, Dokuz Eylül Üniversitesi de sağ olsun muhteşem bir eğimli kampüsa sahip. Bizimde çok ilginç

durumlar yaşıyoruz, bayağı farklı şeyler yaşıyoruz biz de ulaşım konusunda özellikle. Ama bir yerde hani kazı dolgu yapmak yerine, belki oraya daha alternatif planlar, insanın ilk düşündüğü şey kazı dolgu olması yerine, oraya uyarlanabilir yeni şeyler düşünülebilir diye düşünüyorum.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Bu modernitenin şantajı diye bir kavram vardır. Der ki; dolguya evet, dolguya hayır, başka türlü düşünmemize izin vermez mesela. Sanki böyle bir karşıtlık üzerinden bizi bırakır. Evet veya hayır der. Yaşamdaki birçok şeyde de böyledir. Belki hani bilimsel gereklerle bunu ilişkilendirip, mesleki gereklerle ilke ve esaslarla biraz tartışıp, bu tür kavramların içeriğini zenginleştirmek, tartışmayı zenginleştirmek gerekebilir.

Diğer türlü şey, anlaşma zemini için gereken veriye sahip olamıyoruz bu durumda. Katılımcı planlama derler ya, hep beraber oturacağız, kimin sesi daha çok çıkıyorsa o kazanmış gibi. Ama esasında bir onun temelini bir şeyler ekliyoruz. Diyoruz ki, önce bir bilim temeli olacak. Bu temel yoksa ben katılmam tartışmam. İki, hukuk temeli olacak, ama kanun değil, en geniş anlamıyla idare hukukunun evrensel hukukun temeli olacak, sonra üzerine tartışalım; çünkü burada bilim burada doğru yanlış, hukuk burada haklı haksız ya da adil adil olmayan.

Dolayısıyla hani bizim bu tartışmalarımız genelde kamuoyunda da böyle oluyor mesela. Siz birisiyle gidiyorsunuz diyorsunuz ki, hani bu yol ne diyorsun. Bu yol her türlü evet, her türlü hayır diyor mesela. Koşul var mıdır açama? Bu tartışmaları maalesef yapmamıza ya da yapılmasına çok imkân tanımıyor diye düşünüyorum. Bu modernitenin şantajı iyi işleyen bir stratejidir son dönem liberal ekonomik politişin. Planlama alanında da çok yaygındır diye düşünüyorum. O yüzden tartışmalarımız dolgu evet, dolgu hayır. O zaman oylayalım, dolgu evetse evet olacak, hayırsa hayır olacak diye biz o şantaja yenik düşmüş oluyoruz diye düşünüyorum.

SALONDAN- Sevgili Gökhan senin konuşmandan önce zaten bir önceki oturumda da çokça konuştuk, ben de bir şey ekleyeyim istedim.

Geçen gün sunumdan sonra bir arkadaşla konuştuk. Yani her yerleşim yerinin bir taşıma kapasitesi vardır aslında. Dolgu alanları için bunu tartışmıştık, ne kadar diye. Ama yerleşim yerleri için de bir kapasite var, bu sadece doğal alanın tahribatı üzerinden değil, tarihi eserlerin korunması için de yapılabilir. Trafik sıkışmaması için, kentteki yaşam kalitesinin altında yaşamamak için de bunu ölçmeye mecburuz.

Çünkü var olan teknolojik koşullarımız belli, hani ışınlanmayı icat edemediğimiz sürece taşıt trafiğine mahkûmuz. Yerin altında geçmediğimiz sürece, binalar, bu yerler ışığında tabiat değerlerine, doğal kültürel varlıklara zarar vermeden, yaşam kalitesinden ödün vermeden yaşanacak şekilde düşünülmesi gerekiyor. Planlamanın

da yine belki en önce düşünmesi gereken koşullardan biri budur diye düşünüyorum ki, sonradan dolguyla işte üstten alttan geçen yollarla metrobüsle şeyleri çözmeye çalışmayalım.

Gürkan AĞÜN- Şimdi dolguyu tartışıyoruz ya, şöyle bir şey var. Bu Karadeniz'de Trabzon'da yapılan dolgu, hani şuna ihtiyacımız var. Dolgu yaptık, biz burada şunu planladık inşa edeceğiz diyebilirsiniz. Burada yapılan şey şu: biz burada yol yaptık, arada da dolgu çıktı, buraya şimdi ne yapacağız? Mesele bu. Bu kadar plansız programsız, ne amaçla olduğu belli olmayan bir durum var ve bunlar da ciddi rant yaratan yerler haline geldiler.

Karadeniz boyunca bir sürü dolgu alanı var ve tamamen Kıyı Kanununa aykırı bir şekilde bunların üzerinde şu anda inşaat yapılıyor. Kocaman kocaman şeyler yapılıyor. Yani Hopa'ya kadar gittiğiniz zaman çok acayip şeyler görüyorsunuz. Biz çocukken yüzmeyi öğrendiğimiz yerlerde 5 katlı 6 katlı binalar filan ortaya çıkmış durumda. İşin zaten doğası saçma bu açıdan. Bugün bir toplanma alanı diye alışveriş merkezi yapılmış forum yapılmış orada, oraya zaten ulaşamıyorsunuz. AVM Forum mesela daha önceden yeşil alandı. Kültür ve Tabiat Koruma Kurulunun iki tane sit alanı arasında kalan bir geçiş koridoruydu ve koruma alanındaydı. 2004 yılına kadar planlarda park alanı olarak korunmuş bir yerdi. Bütün şehirlerimizde bütün kentlerimizde bu furyayla birlikte birden bir AVM oldu ve kentin birden formu değişti. Önünde kocaman bir dolgu alanı var, bir kısmında bir park yapılmış, bir kısmı boş, bir yerden bir yere gidemiyorsunuz. Ortada böyle bir şey olunca da zaten işin ihtiyacını bilimselliğini, planlama açısından nerede durduğunu da çok tartışamıyorsunuz.

Özellikle Karadeniz kentleri ve Trabzon gün geçtikçe daha kötü daha zor yaşanabilir bir hale gelmiş durumda. İnsan buraya her geldiğinde daha çok sinirleniyor. Bir geliyorsunuz Çukurçayır'ın orası birden başka bir kent haline dönmüş, bir geliyorsunuz işte tüp yollar yapılıyor filan. İşin gidişatı çok umut verici değil. Umudun vaat eden şey, burada bizim arkadaşlarımızın öğrenci arkadaşlarımızın söylediği şeyler ve arkasından yürüyecekleri bu kavramlar. Kamu yararı gibi, toplum yararı gibi, ekoloji ve doğayı korumak gibi şeylerin burada nasıl hayat bulur, nasıl gerçekleşebilir? Bunun peşinden gitmeleri lazım. Yoksa ihtiyacın bize verilen şeylerin üzerinden tartışmaya başladığımızda, biz işin içinden çıkamıyoruz. Ama işte şey oluyor, yani bu var elimizde, bu da aslında kötü bir yapılaşma, ama yapacak da bir şey yok gibi bir çözümsüzlüğe varıyor diyeyim, sözümü burada bitireyim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Burada hani kastettiğim şey, önümüze gelen dolgu projesi, yani dolgunun teknik bir araç olarak varlığının. Yoksa Karadeniz'deki dolgu projesi dolgu alanı üzerindeki yapılaşmaları değil. Dolgu var olan bir tekniktir, hangi durumlarda acaba kullanılır? Burada arsa üretmek için kullanılmaya başlandığı durumda ciddi bir sıkıntı şüphesiz. Ama onu tartışabilmenin

zemininin oturtulması gerektiğini özellikle düşünüyorum.

SALONDAN- Ben arkadaşlara çalışmalarından dolayı teşekkür ediyorum. Dolguyla ilgili şöyle küçük bir katkı yapacağım, ama muhtemelen kendime göre durumun farkına vardılar belki dillendirmediler.

Dolgu dediğimiz zaman hemen aklımıza kıyı ekolojisine müdahale geliyor. Fakat sadece orada kalmıyor. Özellikle Akyazı dolgu alanında, bilmiyorum araştırdınız mı, ne kadar metre küp malzeme yığıldı oraya ve bu malzeme nereden getirildi? Orayı doldurmak için dağlar ortadan kaldırılıyor, vadiler vadi olmaktan çıkıp neredeyse bir düzlük haline getiriliyor ve artı alanın ekolojisi de bozuluyor.

Ben birkaç hafta önce Romanya'ya gitmiştim. Orada dediler ki, Rusya'da bir proje için yani bir liman sanırım inşası için dolgu malzemesi Artvin bölgesinden götürülüyormuş. Yani sadece bizim kıyılarımızdaki dolgu için dağlarımızı delmiyoruz, bir de Rusya'ya malzeme gönderiyoruz. Bu bilgiyi teyit etmedim ben, tekrar fırsat bulup. Yani bir araştırmayı düşünüyorum. Doğru mu? Evet, siz bölge insanı olup, belki doğrudan siz bu konuda bilebilirsiniz. Dehşete düştüm. Bunu da bir hatırlatayım dedim.

Teşekkür ederim.

SALONDAN- Arkadaşlarımıza öncelikle yaptıkları katkılardan dolayı ve çalıştaydaki gösterdikleri emek için çok teşekkür ediyorum, gerçekten güzel bir çalışma yaptılar. Fakat şöyle küçük bir ekleme yapmak istedim, özellikle HES'le ilgili kısmında.

Başlangıçta bir rezervuar tipi bir de nehir tipi hani bu ikisini ayırdığını, başlangıçta bir işte gölet ve barajların olduğunu, hidroelektrik santrallerinin rezervuar tipi HES'ler olarak ele alsalar, hani rezervuar tipi onları ayrı tutarsak iyi olur. Belki de biraz da rezervuar tipi, işte Gökhan hocamın bahsettiği gibi Çorum'da mesela 7 tane sadece baraj göletinin yapıldığı gibi birtakım çalışmaları da bize o anlamda o çerçevede içerisinde sunsalar daha da iyi olurdu. Ama gerçekten bizlere umut verdiler bu çalışmalarlarıyla, yaptıklarıyla. Hepsine ayrı ayrı kişisel olarak çok teşekkür ediyorum. Başarılarının devamını diliyorum, inşallah bundan sonra da hep böyle devam ederler profesyonel yaşamlarında.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Aylin hocaya teşekkür ediyoruz, ama hocam iki buçuk günde 25 kişi müthiş ürünler çıkardı. Yani bir şey daha istesek yani ona pek vaktimiz olmazdı diye düşünüyorum.

SALONDAN- Merhabalar, adım Esen Berber. Karadeniz Teknik Üniversitesi yüksek lisans öğrencisiyim. Şimdi Yeşil Yol ile alakalı başka bir şeye değinmek istiyorum. Ben Maçka aktivistiyim. Ne demek bu Maçka aktivisti? Geçen ramazan bayramında Artvin'de 9 günlük tatil vardı ve iki kişi olarak otostopla gittik. Ve

sonrasında Buzul Gölleri'ne tırmandık. Burada en az 40 dağcı ile karşılaştı, oranın sporcu ziyaretçileri var. Oranın turisti başka. Şunu biliyorum ki oraya büyük, geniş yollar gelse, ben artık oraya gitmem. Mesela Pınaraltı yolu bir yere kadar asfalt. Buraya bisiklet sürüşü için artık gitmiyoruz çünkü burası özelliğini yitirdi. Bu sadece küçük bir mesele olabilir. Amaç turizmi geliştirmekse, buraya gelecek ziyaretçinin de niteliğini bilmek ve belirlemek gerekiyor, teşekkürler.

SALONDAN- Öncelikle ben bana cevap veren bütün arkadaşlarıma tek tek teşekkür ediyorum. Çünkü şöyle bir şeye vardım, ileride hepsi sadece insanları düşünen değil, bütün canlıları düşünen plancılar olacak. Ama şu şekilde de altını çizmem lazım. Bu zamana kadar bu konu tartışıldığında hep körü körüne evet ya da körü körüne hayır demeye o kadar alışmışız ki, benim söylediklerimin hepsi körü körüne evet olarak anlaşıldı ve arkadaşlarım ona karşı direkt karşı savunmaya geçtiler.

Oysaki ben kalkıp hani arkadaşlarımız bize sunum yaparken Maltepe'yi anlattılar. Maltepe'deki eğlence parkını anlattılar dolgu olarak. Ben kalkıp dolguyu savunup orayı savunan bir insan değilim. Hani bazı yerlerde ihtiyaç var. İhtiyaç karşılığında bu yapılıyor. Verdiğim örneklerin hepsi de İstanbul'da gerçekten ihtiyaç olan yerler. Bunun karşılığında hani bu kesinlikle olmalı, evet bunun karşılığı dolguyla karşılanmalı demedim. Sadece ortada dolgu konuşuluyor ve bunlar da dolguyla yapıldı ve ihtiyaç olduğu için yapıldı. Keşke ortada farklı bir teknoloji olsa, ne çevreye zarar versek, ne canlılara zarar versek. Keşke hani bunu bu şekilde bir fikir ortaya atarak, arkadaşlarım bana hayır dolgu kesinlikle yanlış diye cevap vermek yerine, evet bunlara ihtiyaç vardı, ama dolguyla çözülmek yerine başka yollarla da çözülebilir denilseydi de, ben de o zaman evet dolgu gerçekten ihtiyaç olsa bile yanlış diyebilseydim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Dolgunun ihtiyaçtaki koşullarının ne olduğunu ben bilmiyorum. O yüzden salonda bu tartışmayı devam ettirebiliriz şüphesiz, ama ihtiyaç kavramı çok kötü bir kavramdır. Yani onun koşulu nesnel olarak ölçülebilir durumundadır ki, hakikaten onu çözmek zor.

SALONDAN- Şimdi ihtiyaç kısmına gelecek olursam, biliyorsunuzdur Ankara'da Dikmen Vadisi bölgesi var. Ben birkaç sene önce gecekondulu sahibi bir amcayla muhabbet etmiştim burada. Bölge yapılaşmaya başlıyor ve bölge çok eğimli. Ön cepheden bakınca 5 katlı arka cepheden bakınca 10-15 katlı binalar. Amca ile bunun üzerine konuşunca şunu demişti;" Allah yerleşmeyin diyor biz yerleşiyoruz". Ve geçen sene sel oldu çünkü vadi tabanı. Yol kenarına park etmiş tüm arabaları aldı götürdü. Biliyorsunuz eğitim sürecinde de yaşıyoruz bunu. İlk olarak analiz yapıyoruz, analizlerden birisi de afet riskleridir, bunları ele alıyoruz. Yani yerleşme alanları tespit ediyoruz. Fakat işte o teknolojinin getirdiği şımarıklıkla, kentlere baktığımızda yerleşebilir alanları aşılıyor. Fakat bunu neden aşılıyor?

Yani ben akademi dışında bir cevap vereyim, Şöyle bir durum var. İhtiyacı sermaye devlet erki yaratıyor. Nasıl yarattığı da şöyle; mesela İstanbul'da 17 milyon insan yaşıyor. Benim çalışan bir arkadaşım var, çocuk İstanbul yazdı gitti güya İstanbul'da kalacağım diye düşündü, şantiye Sakarya'da. Neden? İhtiyaç var. İstanbul'da 17 milyon kişi yaşıyor. Neden İstanbul'da yaşıyor. Bunu bir tartışmamız lazım. Her gün boğazı görmüyor değil mi İstanbul'da? Ankara'da 5,5 milyon insan yaşıyor, boğaz da yok. Yani sermaye bizi belirli coğrafyalarda biriktiriyor, bizi ucuz işgücü olarak birbirimize kırdırıyor kullanıyor, sonra biz de orada biriktiğimiz alanlarda ihtiyaçlar yaratıyor, bunun üzerine yatırımlar gerçekleştiriyor. İşte Düzce'den Sakarya'dan su çekmek zorunda kalıyor, dolgu yapmak durumunda kalıyor. Yani kent ölçeğine de daha geniş ölçekte bakmamız gerekiyor.

Ben Tunceliliyim, Tunceli iki tarafı da derelerle çevriliyken nüfus 30 bin. Yani İstanbul'da 17 milyon nüfus su bekliyor, orada 30 bin kişi suyun içinde güzel bir ortamda yaşamı gidiyor. Anlatabildim mi durumu? Yani devlet ve sermaye sırf ucuz işgücü için, yatırımlar için Türkiye'de özellikle bu Bütün Şehir Yasasıyla birlikte daha da körüklendi. Trabzon'da da aynı durum var. Yani yerleşilemeyecek yere zorla bizi yerleştiriyorlar gibi bir durumla karşı karşıyayız. İhtiyaç kavramına buradan bakmamız gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

SALONDAN- Şimdi ihtiyaçtan söz açıldı da, biz de mesela Arhavi'de çok tartışıyoruz, taşocaklarıyla bağlayacağım. Şöyle bir şey var, beton santrali kurulması planlanıyor şu an Arhavi'de. Yine sunumda gösterdiğim kalan kısmında. Şöyle bir tartışma yaşadığımız oluyor platformun içerisinde. Yani yollarımıza da beton dökülmek zorunda, kaymakamlık da bir yer yapmaya çalışıyor, biz bunu engelliyoruz.

Şimdi beton santrallerinin etkilerini anlatmaya çalışıyorsunuz, ihtiyaç evet. Ama gerçekten sentezlemek çok önemli. Evren'in söylediği gibi biz plancı olunca, her ihtiyaca da, her bir yerde yani ekonomik artı değerine bakmak gerekiyor, ekonomik faydasına bakmak gerekiyor, geri dönüşümü olmayacak şeylere izin vermemek gerekiyor. Bu taşocakları gerçekten Karadeniz'de eğitim gören arkadaşlardan vaktiniz olduğunda gidin, fotoğraflarla aktaramıyorsunuz, ama doğanın ağıladığını görürsünüz.

Aynı şekilde bir istihdam yaratılıyor deniliyor, mesela kömür eleme paketleme tesisi istihdam yaratacak deniliyor. Niye peki burada? Gürcistan'dan izin verilmediği için adam oradan kömürü alacak Hopa Limanı'na, Hopa Limanı'ndan bize gelecek bizde paketlenecek ve bilim insanların yaptığı araştırmaya göre de dokunmayın buraya diyor kesinlikle yapmayın diyor, ama bir ihtiyaç deniliyor. Şimdi yatırım da bir ihtiyaçsa, o zaman bilim insanların söylediğini göz ardı edip Ho-

pa'da oradan gelecek olan kömürü biz Arhavi'de bir tesis açılması, istihdam için gereklidir diyeceğiz. Aynı şeyi Karadeniz ulaşım yoluna bağlayacağım.

Evet, ulaşım bir haktır ve devlet bunu çözmek zorunda. Ama bu hakkı yerine getirirken neleri kullandığınıza dikkat edeceksiniz. Bir kentin kimliğini yok edemezsiniz. Bir kentte yaşayan insanların sosyal yapısını yok edemezsiniz. Onların yıllardır bir alışkanlığı var, anılarıyla ya da yaşam biçimlerini yok edecek plan kararları üretemezsiniz. Bunlar yanlış kararlardır, toplumu mutsuzlaştırır, depresyona götürür.

Karadeniz'de yüzlerce İstanbullu yaşıyor artık, ama Gürkan anlatırken o kızgınlığı gördüm ben. Burada yaşayan insanlar dereler için de aynı şeyi söylüyorlar. O derenin sesini duymayınca rahatsız oluyorum diyen bir halkla karşı karşıyasınız. Ama biz plancı olarak geliyoruz diyoruz ki, burada HES yapacağız, enerji lazım.

Bunları arkadaşlar çok iyi sentezlememiz gerekiyor. Ben Almanya doğumluyum, 79'da geldim ve şu an doğduğum kente götürün gözümü bağlayın, okulum nerede şeyim nerede hepsini tek tek bulabiliyorum. İki sene önce gittiğimde gördüm. Ama Arhavi'ye geliyorum, arkadaşın da söylediği gibi dolaşamıyorum. Kesinlikle şey yapamazsınız, gözünüzü açıp bir şekilde tanıyorsunuz ve her geldiğimizde daha fazla yıprandığımı görüyorsunuz.

Dolayısıyla plancı olarak hani yasalar nezdinde hareket ederken, işte o birazcık galiba sunumda da hangi arkadaş söyledi bilmiyorum, ama sürekli gözlem yapmak kendini eğitmek gerekiyor, dünyayı takip etmek de gerekiyor.

SALONDAN- Bizde de son olarak dolgu alanlarıyla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Rize'de bir örnek var. Tek bir kullanım için kentin merkezinden daha büyük bir alanı doldurmaya çalışıyorlar ve Mavişehir projesi adı altında. Ancak oradaki artık yapılaşma şekillerinden kimsenin haberdar olmadığı gibi, gösterilen afişlerde işte lüks konutlar olduğunu görüyoruz. Biz burada soylulaştırma olduğunu da düşünüyoruz. Çünkü artık oradan geçemiyoruz. Merve arkadaşımızla konuştuk, geçen sene Yalova'da çalışmışlar. Oradan gidince oradaki sitelerin içerisine girememişler, yani kıyıya girememişler. Kıyı hani bizimdi dedik, hani kamunun malıydı dedik.

Aslında burada dikkatimizi çeken bir şey de, dolgu olduktan sonraki kullanımı da. Hani dolgu olunca kıyı olmuyorsa tamam, ama yani şu anda biz bir de Trabzonluyuz, erişim için de bir şey söylemem gerekiyorsa hep şöyle deriz. Hani denize bu kadar yakın, ama bu kadar uzak bir şehir yok. Çünkü burada denizi görüyorum çok güzel, ama yanına gidemiyorum. Dolaşamam lazım. Gerçekten de yol daha büyük, yani sanki yol bir kıyı şeridi gibi. Bu anlamda belki de kıyının kullanımları da bizi düşündürüyor; yani ne olarak kullanıldığı.

SALONDAN- Kıyıda yapılması zorunlu tesisler, yani limanlar, iskele gibi, balıkçı barınakları. Yani ihtiyaç aslında o kullandığınız kaynağın ya da yeni arazinin niteliğiyle de doğrudan ilişkili. Bir de ihtiyacı bu açıdan değerlendirmek gerekiyor. Dolayısıyla kıyı dışında yapamayacağınız tesisler için zorunludur dolgu bu anlamda baktığımızda. İnsan yerleşmeleri ya da ekonomik anlamda da tersaneler örneğinin. İhtiyaç kavramının hep doğayı tahrip etme üstünden ve bize ne kadar gerekiyor ya da fonksiyon ne kadarını gerektiriyor sorusu üstünden baktı, doğru bir bakış o ki, hele bundan önceki oturumda Trabzon'da yapılan yeni konut alanlarının ve kimin için yapıldığına ilişkin sunumda da bu çok açıktı. Kendisi söyledi, yoksa soracaktım, o yapılan konut projeleri ki, doğrudur. 11 odalı konut tipleri vardı o sunumun içinde. Buradaki ihtiyaç evet, gerçekten ihtiyaç için mi yapılıyor piyasa mantığı içinde bir rant alanı yaratmak için mi? Bu ihtiyacımızın dışındaki bir şey.

Kıyı açısından baktığımızda da, evet kıyı dışında yapılamayan tesislerin ne olduğunun sorusunun cevabını bulmak lazım, ama artık öyle değil. İşte deminden beri tartıştığımız kullanımlara yer veriliyor. Bir konuyu belki ulaşamazsınız diye aklıma geldi. 1950'li yıllarda Türkiye'de hidroelektrik santralleri yapıldı. Biliyor musunuz, incelemeniz sırasında ulaşabildiniz mi böyle bir bilgiye? Bundan sonra da ulaşmanız zor olacak, çünkü o santraller yenileniyor şimdi.

Bir tanesi Küre Dağları Milli Parkı sınırında yer alıyor. Neden o zaman sorun olmuyordu? Çünkü nehir tipi bu santrallerin, suyun doğal düşüsünden faydalanılıyordu. Yani herhangi bir yapı yapılmıyor, herhangi bir boru ya da yatak değişimi yapılmıyor. Sadece bir şelale görünümlü, suyun gücünün doğrudan elektrik enerjisine çevrilmesi için basit üniteler yapılıyor. Dolayısıyla da bugüne kadar bu nedenle hiç gündeme gelmemişti ve yeni bir şey de değil. İnsan bunu keşfettiğinden beri hidroelektrik santralleri duruyor. O anlamda da bu konuda çalışacak olan, siz bunu çok özümsemişsiniz. Bize sunuş biçiminizden ve bunu aktarmanızdan da gerçekten çok etkileyiciydi bu anlamda konuyu özümsemeniz. Bunu da belirteyim çok yerde de rastlamayabilirsiniz bu bilgilere. Teşekkür ederim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Salona dönüyorum.

SALONDAN- Merhabalar Doç.Dr. Şevkiye Şence Türk.İstanbul Teknik Üniversitesi'nden.İki tane katkı yapmak istiyorum. Öğrenci arkadaşlarıma teşekkür etmek istiyorum. Gerçekten farklı bir bakış açısı ile ele almışlar, bu açıdan teşekkür ediyorum.

Kıyı Kanununa göre dolgu alanlarının gerekliliğine kim karar veriyor diyorsanız, Kıyı Kanunu'nda 1990 tarihinden itibaren dolgu alanları yapımı idarenin takdir yetkisine bağlı. Ama bu takdir yetkisinin herhangi bir teknik incelemesi var mı diyeceksiniz, soru işareti.

İkinci önemli bir nokta söylememiz gereken. Bu sunuşta çok fazla üzerinde durulmadı. HES'lerde kritik olan şeylerden bir tanesi de, HES yapılan alanın, yani tesisin alanın kamulaştırılması, orada kamu yararı kararının alınması gerekiyor. Yani yasanın mantığına göre baktığımız zaman, HES'leri biz kamu yararı için yapıyoruz. Çünkü kamu yararı gereğesi olduğu için, o alanlar ancak kamulaştırıldıktan sonra da özelleşiyor. Bunu da nasıl şey yapıyor? Bu ikircikli bir durum, onu söyleyeyim. Yani bu kadar problem çıkartan, bu kadar zarar veren alanın kamu yararı olarak düşünülüp kamulaştırılması, ondan sonra özelin kullanımına aktarılması çok ikircikli bir durum. Bu noktanın da özellikle dikkat edilmesi gerekiyor.

Böyle bir katkı yapmak istedim. Teşekkür ediyorum.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Teşekkür ediyoruz.

SALONDAN- Fırtına Havzası'nda bir çalışma yaptık. O alan çalışmasında Çamlıhemşin'den başladık çalışmaya. Orada Çamlıhemşin'de konut ihtiyacı olduğunu söylediler. Konut da yani yaşayanlar açısından değil de, devlet memurları geliyor, en azından onların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik konut ihtiyacı var dediler. Bir de çok taş ve kâgirden yapılar var, ama orayı da tercih etmedikleri için böyle betonarme yapılara ihtiyaç olduğunu söylediler. Onu karşılayabilmek için de, TOKİ konut yapmaya başlamış ve konakları var Çamlıhemşin'i bilenler bilir. O tepeden baktığımızda TOKİ'nin vadinin ortasına yerleştiğini görüyoruz. Dolgu yapımlar ve daha sonra da TOKİ'yi yerleştirmişler.

Bir bunu gördük, bir de ilerledik, orada bir taş ustasıyla sohbet ettik, sizlerle de paylaşmak istedim. Yani Fırtına'da işte heyelan sel taşkınlar oluyor. Bu eski yapılara ilişkin neden hiçbir kayıp olmuyor. Yani bunun sorgulamasını yaptım aslında biraz da. Çünkü bakıyorsun taşkın selin ya da çığın düştüğü yerlerde eski eserlerde herhangi bir tahribat yok. Usta şunu bana anlattı, hikâyesini anlattı, hikâyesini paylaşayım. Yani biz ustalar olarak genellikle vadiler boyunca çalışırız diyor. Yani bir arka vadiye çok geçmeyiz. Başlarız buradan yukarıya çıkarız yıllar sürer bu, yukarıdan da başlar aşağı doğru geliriz. Sonra yer seçimini nasıl yaptıklarını sorduğumda şöyle dedi; yani biz ev yapmadan önce bir sene önceden bize geliyoruz. Biz burada ev yapmak için dere yataklarından kocaman taşlar alıp, arazinin farklı farklı noktalarına yerleştiriyoruz ve en az altı ay süre olmak koşuluyla gidip kontrol ediyoruz. Kontrolle taşın altından solucan çıkarsa zemin gevşektir, kesinlikle buraya yanaşmıyoruz veya akrep çıkarsa muhakkak rutubetlidir, mutlaka oraya yerleşmeyiz. Onun dışındaki seçenekleri güneşe göre değerlendiririz. Ben böyle bir yer seçiminden hareket ederek, malzemeyle o kadar ilişkilendirerek yapıyorlar ki, hiçbirinde bir yıpranma yok. Yani kullanmamanın getirdiği bir yıpranma var. Ama emin olun iki-üç sene sonra o TOKİ'nin üzerindeki yıpranmışlığı çok net okuyacaksınız.

Bu anlamda yer seçimi bu bölgeler için, her türlü kullanım için, arazi kullanımı için çok önemli olduğunu vurgulamaya çalışıyorum. Böyle bir şeyi aktarmak istedim size. Teşekkür ederim.

SALONDAN- İhtiyaç deyince bir önemli şirketin CIO'su geçenlerde bir açıklama yaptı. İstanbul'da arsa kıt, o yüzden fiyatlar çok yüksek. Buna çözüm olarak da diyor, İstanbul'u 50 milyonluk bir şehir olarak imar planlarını yapmamız lazım. Yani şimdi okuyorsunuz, bunu samimiyetle söylüyor. Yani hiçbir şüphesi yok, bunun doğru olduğuna inanıyor ve bunu ikna etmek için basın açıklaması yapıyor, öyle bir cüretle konuşuyor.

Biz böyle bir zihniyetle zaten baş edemeyiz ya da ona bir şey anlatamayız ya da onu doyuramayız. Yani 30 milyonluk bir kent tasarlasanız da doyuramazsınız. İşte İstanbul'un Kanal İstanbul projesi var. Su havzasını yok ediyor. Bir yandan da biz İstanbul'a su getirmek için Kocaeli'nde 18 köyü sular altında bırakan bir baraj projesiyle uğraşıyoruz. O kadar ihtiyaç dediğimiz şey belirsiz ki ya da tartışmayı öyle saçma bir yerden götürüyoruz ki, en nihayetinde biz de bilmiyoruz.

İstanbul 50 milyon olsa doymayacak bir müteahhide biz İstanbul'un 17 milyonda kalması gerektiğini anlatmaya çalışıyoruz. Ama işte bütün üçüncü köprüdür, havalimanıdır, 25 milyonluk nüfusa göre yapılıyor şu anda vesaire.

Sadece böyle bir paylaşmak istedim. Teşekkür ederim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Nilgün hocaya iletelim. Arada çok kısa bir şey de söyleyeceğim. Bizim bazı çok tehlikeli kavramlarımız var. Yasalarımıza yönetmeliklerimize de çok sirayet etmiş. İhtiyaç çok sık geçen kavramlardan bir tanesi, çünkü içi boş, tanımsız boyutta. İhtiyacın koşulları, yasaları piyasalaştırma süreçlerinde yazılır ve listeleme yöntemiyle yazılması beklenir. Bir de değerlendirme kavramı çok sık yazıyoruz. Değerlendirmek her istediğimiz anlamda kullanabiliriz. Hani değerlendirilir değerlendirilir diye. Diğer de, idarenin inisiyatifine bırakma meselesi, idare tarafından ihtiyarına bırakılır diye. Yani yasa koyucu, yönetmelik yazıcı kişiler o kadar esnekleştiriyorlar ki, şimdi ihtiyaç kavramı deyince benim kafamda çok somut şeyler birikiyor. Ama hani bahsettiğiniz beyefendinin kafasındakiyle çok uyuşabilmemiz mümkün değil. İhtiyacı ne kadar yayabiliyoruz, toplumun ve doğanın tamamını kapsayacak bir şekilde yapabiliyor muyuz? Yoksa hani belirli kişilerin çıkarlarına mıdır? İhtiyaç kavramı çıkar kavramıdır aynı zamanda. Dolayısıyla hani orada onun kafasındaki de net, bizim kafamızdaki de net.

SALONDAN- Cenap hocam yerel bilgiden bahsetti. Yani bilgi nerelerden çıkıyor ve biz hani modern tekniklerle araştırmalar yapıyoruz, eşik analizleri yapıyoruz. Aslında başka tür, daha doğrusu unuttuğumuz bilgiler var. Bunun da hocam izniyle bir daha altını çizeyim dedim. Ama benim esas çalıştaydaki arkadaşlarıma bir

soru yöneltmek istiyorum. Çünkü sunumlarının sonuna, yani kendi sloganlarında da böyle mücadeleye hayır diye kelimeler geçti.

Sadece şunu soracağım. Yaptığınız görüşmeler sırasında veya araştırmalarınız sırasında hep tabii müdahale boyutunu çokça yer verdiniz. Bu alandaki mücadele meselesi veya ya da daha genel anlamda mücadele konusunda size ışık açan, böyle kafanızda ışık ya da kanal açan bir şey oldu mu ya da neler yakaladınız mücadele konusunda? Böyle sorayım.

SALONDAN- Yeniden söz aldım, ama bir anıyı aktarmak istiyorum. Yargıtay başsavcısı şu an emekli, bir toplantı düzenlemişti Ankara’da. Kentsel Dönüşüm Yasası yeni geçmişti. Birkaç tane davayı da iptal edince, sanırım aydınlatmak anlamında belediyeler, bakanlıklardan ve bir sürü kurumlardan Odayı da davet etmişti gittik.

Açış konuşmasındaki hikâye çok güzeldi. Neden olaya farklı baktıklarını, hükümetin kendilerinin sürekli eleştirdiğini bize yatırımlarımızı durduruyorsunuz şeklinde eleştiri geliyor, ama bir anımı anlatmak istiyorum dedi. Bizim Esenboğa yolunda gecekondular vardı eskiden. Bir gün misafir gelmek durumunda kalmış. Onu havaalanından almaya giderken gecekonduları görünce, ben buradan nasıl geçireceğim, bu adamlara nasıl açıklayacağım filan demiş. Neyse misafirini almış gitmişler geri dönmüşler, çay kahve faslında, işte nasıl buldunuz Ankara’ımızı filan. Ya giriştekiler ne kadar güzel demiş adam, muhteşem güzel yapılar vardı, o ağaçların arasında yeşil yeşil böyle. Birden diyor ne diyeceğimi bilemedim diyor. Bunlar bizim gettolarımız ama demiş, adam şaşırılmış yurtdışından gelen. Nasıl yani demiş, biz hani gettoları farklı biliyoruz demiş.

Orada anladım ki diyor, her yasal olan düzenleme insani değil. İnsani olan düzenlemeler de bizim oluşturduğumuz yasalara uymuyor. Öyleyse kentsel dönüşüm ihtiyaç, istek, bilimsellik, buna göre dikkat etmek gerekir deyip bir açılış yapmıştı. Onu aktarmak istedim ben de.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN - Teşekkür ediyoruz. Tartışacak çok konu var, ama sanıyorum yoruldu. Bir arkadaşımız var ona da söz vereceğim.

SALONDAN- Erciyes Üniversitesi’nden. Ben fotoğrafa biraz daha büyük bir çerçeveden bakmak istiyorum. Fırtına Deresinden bahsettik, doğal planetlerimizden bahsettik. Kendimize şunu sormamız gerekiyor, memnun muyuz? Memnunsak neden müdahale ediyoruz? Eğer memnun değilsek, mücadeleyi nasıl yapmalıyız? Her ikisi de değilse, bunların duygusal sebepleri mi var acaba? O zaman insani boyutu işin içine giriyor. Onu da biz plançı adayları olarak gerçekten düşünmemiz ve çok düşünmemiz gerektiğini söylemek istedim.

Teşekkür ederim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Başka söz almak isteyen arkadaşımız yoksa. Var mı?

SALONDAN- Ben Berivan CANBOLAT. Orta Doğu Teknik Üniversitesinde birinci sınıf öğrencisiyim. Aslında TOKİ konutlarından bahsedilmişsen, benim kafamda başka bir etkisi daha var, mesela Yeşil Yol projesinin. Evet, çevreye zarar veriliyor, doğaya zarar veriliyor, bütün canlılara zarar veriliyor. Bunun yanında zarar verildiğini düşündüğüm bir şey daha var ki, o da işçi sınıfı bence, aslında sınıfsal bir mücadele. Çünkü biz aslında bu yolu yaparak, etrafını imara açmayı planlıyoruz ileri vadede ve imara açtığımız zaman yaylalarda bal üreten insanları otel işletmeye götürmüş oluyoruz ya da gecekondualarda yaşayan insanların yaşam alanlarını bozup, bu insanları daha büyük binalarda, daha lüks yerlerde yaşamaya zorlamış olacağız. Bu aslında o insanları kendi ait oldukları sınıftan koparmaya yönelik bir proje bence daha geniş baktığımız zaman. Bu benim kafamda değinmek istediğim bir şeydi. Bahsedilmişsen buna da değinmek istedim. Yani bunun sınıfsal mücadeleyi de etkileyebilecek bir şey olduğunu düşünüyorum ben.

Teşekkür ederim.

Öğr. Gör. Dr. Gökhan Hüseyin ERKAN -Küçük bir hikâye anlatacağım. Bir adamın bir tane tavuğu varmış. Bu tavuk altın yumurtluymuş. Bir gün bu altın yumurtlayan tavuğu kesmiş, aç kalmış ondan sonra, bir daha da ne yumurta alabilmiş ne başka bir şey yapabilmiş. Bizim suyumuz, yeşilimiz, doğamız bir anlamda altın yumurtlayan tavuktur. Şu anda onu kesiyoruz. HES'lerle, dediğiniz dolgularla, incelediğimiz dolgularla, barajlarla, yaptığımız akıl almaz yapılarla. Dolayısıyla tavukları da sevelim, yumurtasını da yiyeyim, çok güzel yumurtalar vardır. Hamsimizi de yiyebilelim.

Çalıştığın öncelikle bu kadar emek harcıyıp, bu kadar tartışmalar yapmamıza vesile olan arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum. İki gün içinde yapılabilecek, üç gün içinde yapılabilecek çalışmalar değil bunlar. En azından mesela bugün içinde bulunduğumuz ortamda bunları bir ürüne dönüştürebilmek, bu tartışmaların altından kalkabilmek... Kim bilir ne kadar tartıştınız, hani o boyuta hiç girmedik. Ama bunu yapabilmek bizim meslek alanımız açısından özellikle çok önemli ve büyük bir başarıdır diye düşünüyorum. O yüzden hepinize çok çok ve teker teker teşekkür ediyorum.

Çalıştaya katılan bölüm ve arkadaşlarımıza teşvik eden üniversitelerine çok teşekkür ediyorum. Katılmak isteyip düzenlemesini sağlayan bölümlerimize de teşekkür ediyorum. Çalıştaya düzenlenmesinde hem öğrenci arkadaşlarımız için bu ortamı sağlayan, hem de destek ve katkı sunan Şehir Plancıları Odamızın Genel Merkezi'ne ve Trabzon Şubemize teşekkür ediyorum. Ev sahibi olarak Şehir Plancıları Odası Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge

Planlama Bölümüne Cenap Sancar hocamızın nezdinde teşekkür ediyorum. Diğer tartışmalara, bütün arkadaşlarımıza, meslektaşlarımıza teşekkür ediyorum.

Yarın yine buradayız, kolokyumu hep beraber sürdüreceğiz. İyi akşamlar diliyorum, sağ olun.

6A. OTURUM - 7 KASIM 2015
PLANLAMA HUKUKU VE YASAL DÜZENLEMELER
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Çağatay KESKİNOK**

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu Çerçevesinde
İlgili Davaların Değerlendirilmesi
Güneş Uyanıker - Doç. Dr. Şevkiye Şence Türk

Koruma Amaçlı İmar Planları ile
Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanmasındaki
Yasal Çerçeveye Yönelik Bir İrdeleme
Araş. Gör. Serkan Gökalp - Yrd. Doç. Dr. Yasemin Sarıkaya Levent

Kentsel Dönüşüm Alanındaki Yasal Düzenlemelerin
Neoliberal Kentsel Politikalar Ekseninde Deşifasyonu
Yrd. Doç. Dr. Eylem Bal

TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIM KANUNU ÇERÇEVESİNDE İLGİLİ DAVALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Güneş UYANIKER

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü,
Doktora öğrencisi

Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Nüfusun artması ve gelişme alanlarının çoğalması ile birlikte tarım alanları üzerindeki yapılaşma baskısı da artmaktadır. Ayrıca neoliberal politikalar doğrultusunda özel sektör ve yabancı yatırımcıyı teşvik edici uygulamalar sonucunda da tarım alanları miktarı azalma eğilimindedir. Ancak, doğal kaynak olarak yeniden üretilmesi mümkün olmayan tarım alanları, ulusal gıda egemenliği vb. açıdan kıyılar ve ormanlar gibi kamu için değerli alanlardan biridir. Ayrıca ekonomik büyüme gözetilirken doğada yaşayan diğer canlılar için de doğanın ileride bir daha geri getirilemeyecek şekilde tahrip ve kirletilmesinin önlenmesi gereklidir. Bu sebeple, kırsal alanların korunması yönünde atılacak adımlar önem arz etmektedir.

2005 yılında yürürlüğe giren 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu da bu önemli adımlardan biridir. Ancak, ülkemizde tarım dışı arazi kullanımlarında, toprak koruması konusunda yatırım kararlarının daha öncelikli tutulduğu gözlemlenmektedir. İzlenen tarım politikaları ve özellikle de tarımsal fiyat ve üretimi destekleme politikasının olumsuz etkileri ile birlikte tarım topraklarının amacı dışında kullanımı hız kazanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu ile ilişkili özellikle tarım dışı amaçlı arazi kullanım konusuna yönelik dava

süreçlerinin analiz edilerek değerlendirilmesidir. Bu kapsamda önemli görülen dava süreçlerinden ikisi Cargill Tarımsal Şirket, Tekirdağ OSB davaları incelenmiştir. İnceleme sonucunda; kanunun toprak koruma açısından birçok madde ile amaç ve kapsamı karşılaşıla da istisna olarak eklenen ve idareye verilen geniş takdir yetkisi ile tarım dışı amaçlı kullanım yönünde büyük açıklar oluşturduğu görülmektedir.

Bildiride giriş bölümünü takiben yer alan ikinci bölümde, 5403 sayılı Kanun öncesi ve sonrası yasal düzenlemeler, 5403 sayılı kanunun temel noktaları ile ilgili bilgi verilmektedir. Bu bölümde yine, 5403 sayılı kanunda 5578 sayılı kanun ve 6537 sayılı kanunla yapılan değişiklikler incelenmektedir. Bildirinin üçüncü bölümünde, Anayasa Mahkemesi'nin kanun maddelerine ilişkin görüşüne yer verilmektedir. Bildirinin dördüncü bölümünde, dava süreçleri kurumsal analiz ile incelenmiş, bu analiz sonucunda benzerlikler ve farklılıkların belirlenmesine yönelik değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu davalar Cargill Davası ve Tekirdağ OSB davasıdır. Beşinci bölüm ise, genel değerlendirme ve sonuç bölümüne ayrılmıştır.

***Anahtar kelimeler:** Toprak koruma, tarım dışı amaçlı kullanım, asgari tarımsal arazi büyüklüğü, yeter gelirli tarımsal arazi büyüklüğü, Cargill Davası, Tekirdağ OSB Davası, kurumsal analiz*

1. Giriş

Tarım alanlarının tarım dışı amaçlarla kullanımı, önemli çevre problemlerinden biri olarak tanımlanmaktadır. Başta sanayileşme ve kentleşme olmak üzere, turizm, karayolları, demiryolları, enerji ve boru hatları, barajlar, hava alanları ve spor tesisleri gibi yatırımlar, tuğla-kiremit ocak ve fabrikaları, açık maden ocakları tarım alanlarının amaç dışı kullanımında rol oynayan faktörlerdir. Ülkemizde planlı dönemle birlikte görülen sanayileşme ve hızlı nüfus artışı köyden şehre olan göçü arttırarak, yeni yerleşim alanlarının oluşmasına neden olmuştur. Şehirlerdeki plansız ve kontrolsüz yapılaşmalar ya da yerleşimler verimli tarım alanlarına doğru yayılma göstermiştir. Bu yayılma ortaya çıkan arazi kayıpları yanı sıra şehirlerden kaynaklanan kirlilik nedeniyle de yakın bölgelerdeki verimli tarım arazileri kullanılamaz hale gelmiştir (Paksoy ve Direk, 1994).

Yerleşim yerleri ve altyapı tesislerinin arazi kullanım amaçlarına göre uzun dönemli bir planlama yapılmadan kurulması, yapılan planların uygulamadaki yetersizliği tarım arazilerinin kaybını hızlandırmaktadır. Yerleşim alanları civarındaki tarım arazilerin arsaya dönüşmesi ile de değerinde meydana gelen ani artışlar karşısında, bu arazilerin tarımda kullanılmaya devamını sağlama güçleşmektedir. Sanayi tesisleri, ulaşım ve diğer alt yapı kolaylıkları gibi nedenlerden dolayı genellikle düz ve verimli araziler üzerinde kurulmaktadır. Böylece tarım toprak-

larının amaç dışı kullanımı, konusunda karşı karşıya bulunulan en önemli sorunlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Sanayi tesisleri sadece kapladıkları alan itibariyle zarara neden olmamakta, meydana getirdikleri kirlenmelerle de çevresinde bulunan tarım arazilerine ve bitki örtüsüne zarar vermektedir (Paksoy ve Direk, 1994).

Tarımsal toprağın korunmasının en temel yolu, yasal kaynaklarda tarımsal toprağın ‘tarım dışı amaçla kullanılmasına’ yönelik esasların belirlenmesi yerine, ‘tarımsal amaçlı kullanılmasına’ yönelik esasların belirlenmesidir. 5403 sayılı Yasa, tarım toprağının korunması konusunda önemli düzenlemeler öngörmektedir. Ancak, önceki dönemlerdeki düzenlemelere sonradan eklenen ve tarımsal alanların kentsel kullanıma açılmasına olanak sağlayan bazı istisnaların varlığı nedeniyle, 5403 sayılı Yasasının da aynı sonucu ortaya çıkarması olasıdır (Sezgin ve Varol, 2012).

Ülkemizde tarım dışı arazi kullanımlarında kısa vadeli rantal kazançlar sağlandığından, toprak koruması konusunda yatırım kararlarının daha öncelikli tutulduğu gözlemlenmiştir. İzlenen tarım politikaları ve özellikle de tarımsal fiyat ve üretimi destekleme politikasının olumsuz etkileri ile birlikte tarım topraklarının elden çıkması sürecini hızlandırmaktadır. Bu çalışmada da kırsal alanlarla ilgili olarak iki önemli dava süreci incelenerek tarım alanlarının üzerindeki baskı anlaşılmaya çalışılacaktır.

2. 5403 Sayılı Yasa Öncesi ve Sonrası Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de tarımsal toprağın korunması ile ilgili yasal düzenlemeler 2005 yılına kadar tebliğler, yönetmelikler ve tüzükler boyutunda kalmıştır. 1998 yılında “Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik”, 2005 yılında “Tarım Arazilerinin Korunması ve Kullanılmasına Dair Yönetmelik” çıkarılmıştır. 2005 yılında ilk defa “Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu” 5403 sayılı kanun ile düzenlenmiştir. (Çay, 2011, Ünal, 2015)

Kanun genel olarak; arazi mülkiyet hakkının kullanımı, toprak ve arazi varlığının belirlenmesi, tarım arazilerinin sınıflandırılması ve arazi parsel büyüklüklerinin belirlenmesi, toprakların korunması ve arazi kullanımı, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı, arazi toplulaştırması ve dağıtımı konularını kapsamaktadır. (Çay, 2011)

03.07.2005 tarihli, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanun yayımlandığında en çok eleştirilen nokta, başlangıçta Plansız Alanlar Yönetmeliği ile tarımsal alanlarda bölünebilecek minimum parsel büyüklüğü 5000 m2 iken tarımsal arazi parsel büyüklüklerini, Bakanlığın farklı koşullara göre, idarenin takdir yetkisine bağlı olarak genişleten bir yapı oluşturması olmuştur. (Çay, 2011)

Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu Çerçevesinde İlgili Davaların Değerlendirilmesi

Yasanın yürürlüğe girdiği 2005 yılından itibaren, yasada 2007, Şubat 2008, Nisan 2008, 2014 yıllarında olmak üzere dört değişiklik yapılmıştır. Bu bölümde, yasanın yürürlüğe girmesi sonrasındaki değişikliklere ilişkin temel noktalar verilmiştir. Yasada en çok değişiklik 2014 yılında yapılmıştır. Yasada yapılan en önemli değişiklikler ve kısırlama noktaları ise 2007 ve 2014 yıllarında yapılan değişikliklerle ortaya çıkmıştır. Bu değişikliklerin, Madde 3’de yer alan tanımlar, Geçici Madde 3-4 ve Madde 13’deki tarım dışı amaçlı kullanım, Madde 8’deki miras konusu üzerinde yoğunlaşmış olduğu görülmektedir (Bkn. Tablo 1).

Tablo 1. 5403 sayılı kanunda yapılan değişiklik maddeleri ve tarihleri

Değiştiren Kanunun/KHK'nin/İptal Eden Anayasa Mahkemesi Kararının Numarası	5403 sayılı Kanunun değişen veya iptal edilen maddeleri	Yürürlüğe Giriş Tarihi
5578	3, 8, 13, 17, Ek Madde 1, Geçici Madde 3	6/7/2007
5728	22	8/2/2008
5751	13, Geçici Madde 3 ve 4	2/4/2008
6537	1, 2, 3, 8, 8/A, 8/B, 8/C, 8/Ç, 8/D, 8/E, 8/F, 8/G, 8/Ğ, 8/H, 8/İ, 8/Ġ, 8/J, 8/K, 13, 14, 17, Geçici Madde 5, Ek-1 Sayılı Liste	15/5/2014

Kanunda yapılan ve vurgulanması gerekli görülen değişiklikleri özetleyen kısırlama noktaları Şekil 1’de belirtilmiştir.

Şekil 1. Kanundaki önemli madde değişikliklerinin özeti (5403 sayılı kanun metninden faydalanılmıştır)

Bakanlığın kamu yararı kararı olarak tarım dışı amaçlı arazi kullanıma izin verdiği yatırımlar, Kanununun 13. ve 14. maddelerinde tanımlanmıştır. 5403 sayılı kanununun 13. maddesinde; **“Mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazileri tarımsal üretim amacı dışında kullanılamaz. Ancak, alternatif alan bulunmaması ve Kurulun uygun görmesi şartıyla;**

d) Bakanlıklarca kamu yararı kararı alınmış plân ve yatırımlar için bu arazilerin amaç dışı kullanım taleplerine, toprak koruma projelerine uyulması kaydı ile Bakanlık tarafından izin verilebilir” denilmektedir. 14. Madde ise, **“Büyük ovalarda bulunan tarım arazileri hiçbir surette amacı dışında kullanılamaz. Ancak alternatif alan bulunmaması, kurul veya kurullarca uygun görüş bildirilmesi şartıyla;**

b) Bakanlık ve talebin ilgili olduğu Bakanlıkça ortaklaşa kamu yararı kararı alınmış faaliyetler için tarım dışı kullanımlara Bakanlıkça izin verilebilir.” denilmektedir.

Yukarıdaki maddelerin ilgili bendlerinde belirtildiği üzere, Bakanlığın kamu yararı kararı ile tarım dışı amaçlı arazi kullanımına izin verilebilmektedir. Diğer bir deyişle, tarım alanların tarım dışı kullanımına ilişkin bir idari takdir yetkisi düzenlenmiştir.

3. Anayasa Mahkemesi Görüşü

1982 Anayasa’sında kırsal alanları doğrudan ilgilendiren iki madde bulunmaktadır. Anayasa’nın 44. maddesinde devletin, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alması yönünde ifadeler bulunmaktadır. Yine, Anayasa’nın 45. maddesinde ise devletin, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların işletme araç ve gereçlerinin ve diğer girdilerinin sağlanması ve tedbirlerin alınması yönünde ifadeler yer almaktadır (Bkn. 1982 Anayasası) .

Bu Anayasa maddeleri ile tarım topraklarının korunması konusu açık ve net ibarelerle belirtilmiş ve Anayasa’daki bu maddelerden referans olarak tarım alanları hakkında 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu oluşturulmuştur. Yasanın, amaç ve kapsamına incelendiğinde, kanununun amaç ve gerekçeleri tarım arazilerinin korunması gerekliliği yönünde açık ve nettir. 5403 sayılı Yasanın birçok maddesi Anayasa Mahkemesi’ne götürülmüştür. (Örneğin Geçici Madde 3, Madde 8, 13. Madde (d) bendi ve 14. Madde (b) bendi gibi). Bu maddelere ilişkin dava öncelikle Danıştay’da görülmüş ve daha sonra Anayasa Mahkemesi’ne iletilmiştir.

Ziraat Mühendisleri Odası, 5403 sayılı Kanununun 13. md. d bendi ve 14. md. (b) bendinin Anayasa'nın 44. ve 45. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na dava açmıştır. Özetle Madde 13 (d) bendinde “Bakanlıklarca kamu yararı kararı alınmış plan ve yatırımlar” ve Madde 14 (b) bendinde “Büyük ovalarda bulunan tarım arazileri hiçbir surette amacı dışında kullanılamaz. Ancak alternatif alan bulunmaması, kurul veya kurullarca uygun görüş bildirilmesi şartıyla Bakanlık ve talebin ilgili olduğu Bakanlıkça ortaklaşa kamu yararı kararı alınmış faaliyetler için tarım dışı kullanımlara Bakanlıkça izin verilebilir” ibareleri yer almaktadır. (Danıştay 8. Dairesi, 2010-5689 Esas Nolu Kararı)

Danıştay, dava açılan maddelerdeki istisnaların kapsamı genişlettiği, kanunun üretken tarım topraklarını koruma amacıyla çıkarılmış bir kanun olduğu, kamu yararı alınmış plan ve yatırımlar ibaresinin belirsiz olduğu, gerekçeleri ile Anayasa'nın 44. ve 45. maddelerine aykırı olduğu sonucuna varmış ve Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'na gönderilmesine oybirliği ile karar vermiştir.

Anayasa Mahkemesi incelemesi sonrasında, Anayasa Mahkemesi'nin 2014/147 Esas ve 2015/25 sayılı Kararı yürürlüğe girmiştir. Bu kararda, Anayasa'daki tarım arazilerinin sınırlılığını gözeterek bunların korunmasına ve amacı dışında kullanımının engellenmesine yönelik tedbirler alınması ödevinin mutlak bir yasaklamayı ifade ettiği belirtilerek, tarım arazilerinin amaç dışı kullanımına hiçbir koşulda izin verilemeyeceği gibi bir sonucun çıkarılamayacağı ifade edilmektedir. Sosyal veya ekonomik bazı ihtiyaçların, tarım topraklarının başka amaçlarla kullanımını zorunlu hale getirebileceği ve bu tür durumlarda tarım dışı amaçlı kullanıma izin verilmemesinin, daha büyük kamusal yararların zedelenmesine yol açabileceği ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararı ile, tarım topraklarının tarım dışı kullanımına bazı koşullar altında izin verilebileceği çıkarımı yapılabilmektedir. Nitekim, ‘kamu yararı’nın zorunlu kıldığı ve başka alanlarda da yapılmasının mümkün olmadığı durumlarda “*Bakanlıklarca kamu yararı kararı alınmış plan ve yatırımlar*“ in mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazilerinde yapılmasına imkan tanımada Anayasa'ya aykırı bir yön bulunmadığı belirtilmektedir. Yine, Anayasa Mahkemesi Kararında kamu yararı kararının bakanlıklar tarafından alınmasının zorunlu kılınmasının istisnaen başvurulması gereken bu yolun kapsamının genişletilmesini engellemeye yönelik bir tedbir olduğu ifade edilmiştir. Yatırımların, tarım arazilerine müdahaleyi haklı kılacak düzeyde kamusal yarar taşıyıp taşımadığı hususundaki değerlendirmenin herhangi bir makam tarafından değil, bakanlıklar tarafından yapılması da kanıt olarak gösterilmiştir. Toprak Koruma Kurulu gibi tarım konusunda yetkili bir otorite tarafından denetime tabi tutulması da bir başka tedbir olarak belirtilmektedir. Diğer taraftan, yatırımın kamu yararı yönünden zorunlu nitelik taşıyıp taşımadığı konusunda, yargı yolunun açık olduğu ve bu ko-

nunun denetlenebileceği, bu nitelikte olmayan plan veya yatırımlara dayanılarak verilen izinlerin iptal edilebileceği de belirtilmektedir.

Sonuç olarak, kararda Kanun'da öngörülen önlemlerin tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının engellenmesi bakımından yeterli bir güvence oluşturduğu belirtilmektedir. Anayasa Mahkemesi belirtilen gerekçelere dayanarak oy birliğiyle itirazın reddine karar vermiştir. Karşıoy gerekçeleri belirtilerek çoğunluğun reddinin iptali istense de Madde 3 (d) bendi ve Madde 14 (b) bendi Anayasa'ya aykırı bulunmamış ve iptal edilmemiştir.

4. Dava İncelemeleri: Kurumsal Analiz

5403 sayılı kanunu doğrudan ilgilendiren ve davaya konu olan iki örnek incelenmiştir. Bu kapsamda tarım alanı üzerine sanayi alanı yapılmasına ilişkin, yerli bir yatırım olan Tekirdağ OSB'ye ilişkin dava ve yabancı bir yatırım olan Cargill Fabrikası'na ilişkin dava süreçleri incelenmiştir.

4.1. Metodoloji

Tarımsal alanlar üzerine verilen kararların incelenmesi, değişimin kurumsal yapısını ve dinamiklerini anlamak için iki dava örneği seçilmiştir. Bu dava örneklerinin seçilmesindeki nedenler aşağıda sıralanmaktadır:

- Her iki örnekte, tarım alanları üzerine sanayi amaçlı arazi kullanım uygulaması örnekleridir.
- Her iki örnekte, kanunun Madde 13'ün (d) bendi ve Madde 14'ün (b) bendinden faydalanmaktadır.
- Her iki örnekte de, Merkezi yönetimin müdahalesi ile takdir yetkisinin kullanılması söz konusudur.
- Her iki örnekte de sanayi amaçlı kullanım, mutlak tarım arazisinde önerilmiştir.
- Örneklerden birinde, ana aktör yabancı yatırımcı iken, diğerinde ana aktör yerli yatırımcıdır. Bu durum, dava süreç ve sonuçlarında bir farklılık olup olmadığı belirlenmesine ve karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Bildirinin metodolojisi, 'kurumsal analiz' yöntemine dayalı olarak yapılmıştır. Temelde iktisat disiplini içinde ortaya çıkan önemli bir teorik yaklaşım olan 'yeni kurumsal iktisat (new institutional economics)'a dayalı olarak geliştirilen kurumsal analiz modelinde, 'gelişim sürecinde yer alan olayları çevreleyen sosyal ilişkilerin detaylarını değerlendirerek kentsel politik ekonomi geleneğindeki yapısal güçlerin anlaşılması' öngörülmektedir (Healey, 1992). Bu bildiri de, tarımsal kul-

lanım alanının sanayi kullanım alanına değişiminin süreci ve bu süreçte yer aktörler ve olaylar incelenmektedir. Kurumsal analizin yapılması, dört temel aşamayı içermektedir.

- Birinci aşamada, süreçte yer alan olaylar ve oyuncuların haritalanması, kurumların ve çıktıların tanımlanması yapılmaktadır.
- İkinci aşamada, roller ve güç ilişkilerinin tanımlanması, süreçte yer alan ve bir önceki bölümde sıralanan olaylardan en önemli ve başarılması en zor olay, süreçte yer alan aktörler arasındaki güç ilişkileri, süreci ilerletmede en önemli kurumlar ve ilişki ağları tanımlanmaktadır.
- Üçüncü aşamada, farklı roller ve farklı ilişkiler ağının ortaya çıkmasına imkan veren ve süreci yöneten ‘yollar’ ve ‘kurallar’ı tanımlamak üzere, süreçteki en önemli ilişkiler seti de dikkate alınarak, aktörlerin izledikleri stratejiler ve süreçteki faydalarının değerlendirilmesi yapılacaktır. Daha sonra bu değerlendirmeler gelişim sürecini yöneten kaynaklar, kurallar ve fikirlerle ilişkilendirilecektir.
- Dördüncü ve son aşamada, değişim süreci ile bunun ekonomik ve sosyal boyutu arasındaki ilişkinin kurulması adımları yer almaktadır. Bildiri kapsamında, analizin dördüncü aşamasına ilişkin değerlendirme yapılamamıştır.
- Analiz boyunca iki davanın ayrı ayrı kendi içinde değerlendirilmesi yerine benzerliklerin ve farklılıkların daha kolay okunabilmesi adına birlikte değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Kurumsal analiz için gerekli olan sürecin ve aktörlerin tariflenebilmesi, söylem ve argümanlarının tespit edilmesinde Kanun metni, dava metinleri, konu ile ilgili ikincil veri kaynakları ve gazete haberlerinden faydalanılmıştır.

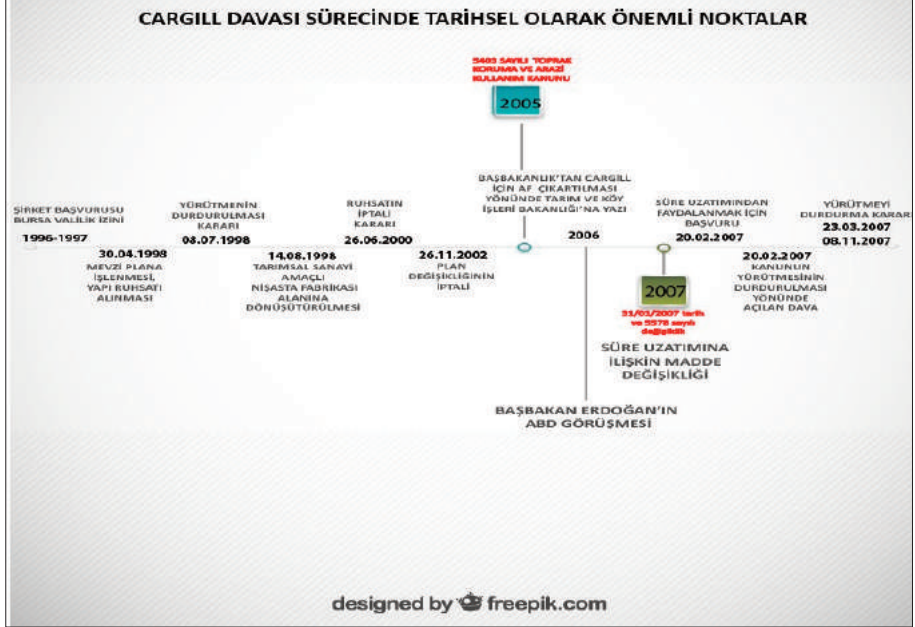
4.2. Dava İncelemeleri

Dava süreçlerine bakıldığında ikisinde de Ziraat Mühendisleri Odası'nın dava açmasıyla süreç başlamaktadır. Cargill Davası 1996'da başlayıp 10 yıl sürmüş olan bir davadır. Tekirdağ OSB Davası ise, 2013 yılında başlamış ve 2015 yılında sonuçlanmıştır. Cargill Davası'nın uzun sürecini daha iyi anlayabilmek amacıyla şirkete yönelik açılan dava süreci kronolojik olarak Şekil 2'de belirtilmiştir.

Cargill davasında süreçteki aktörler, Ziraat Mühendisleri Odası, Cargill Şirketi, Bursa Valiliği, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu, Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanlığı'dır. Süreçte, Bakanlar Kurulu, alanı ‘Özel Endüstri Bölgesi’ ilan etmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ise, 1/25.000 ölçekli planda değişiklik yapmış ve alanı Tarımsal Sanayi Amaçlı Nişasta Fabrikası Alanına dönüştürmüştür. Bursa Valiliği, alanın sanayi alanı yapılmasına olumlu

görüştürmüştür. Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu tarafından alan, sanayi alanı ilan edilmiştir. Ancak, Cumhurbaşkanlığı, Kanunun geçici maddesine ilişkin veto etmiştir.

Şekil 2. Cargill Dava Süreci Özet Tablosu (Dava metinleri ve gazete haberlerinden faydalanarak hazırlanmıştır).

TBMM'nin şirket lehindeki müdahalesi ve yargı kararlarına uyulmayarak Cargill şirketi üretim yapmaya devam etmiştir. Anayasanın 138. Maddesi'nde yer alan "Yasama ve yürütme mahkeme kararlarına uymak zorundadır" ve Anayasanın 10. Maddesinde yer alan "Hiçbir kişiye, aileye, zümreye, sınıfa imtiyaz tanınmaz" ifadeleri yok sayılmıştır. 10 yılda (1997-2007) toplam 8 iptal davası açılmış. 4'ünde iptal kararı verilmiştir. 7'sinde yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir. Ayrıca mahkeme kararlarını uygulamayan yetkililer hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulmuş ve manevi tazminat davası açılmıştır. Şirket, genetiği değiştirilmiş mısırdan nişasta bazlı şeker yapan bir şirket olduğu için de eleştiriler almıştır.

Tekirdağ OSB Davasında aktörler, Ziraat Mühendisleri Odası, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Tekirdağ İl Toprak Koruma Kurulu'dur. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, yatırım için kamu kararı vermiştir. Toprak Koruma Kurulu ise, alanın OSB olması yönünde olumlu görüş vermiştir. Diğer taraftan ÇDP hükümlerine göre, alanın tarım arazisi olarak korunması öngörülmüştür.

Dava Sonuçlarına İlişkin Değerlendirme

1996 yılında başlayan bir Cargill dava süreci'nin 2007'de yapılan bir kanun değişikliği ile çözülmüştür. 2013 yılında da Tekirdağ OSB davasında da söz konusu değişiklik maddesinden yararlanmaya çalışılmıştır. Ancak yabancı yatırımcının yaratmış olduğu yasal esneklikten yerli yatırımcının faydalanamadığı görülmektedir.

Bir idari dava konusunda gelinen süreçte ilgili 5403 sayılı yasa Cargill Yasası olarak dava sürecinin adıyla anılır hale gelmiştir. Verimli tarım topraklarındaki arazi kullanım kararlarında ekonomik öncelikli olarak değerlendirme yapılmadığı ve alternatiflerin araştırılmadığı görülmektedir. Örneğin; Tekirdağ'da mevcut OSB'de boş alan var iken havza alanı içerisinde yer alan verimli tarım toprakları üzerine yeni bir OSB kurulması kararı alınmıştır. Kanunda toprak koruma amacından çok yatırımların önündeki engelleri kaldırma yönündeki değişiklikler yapıldığı ve bu anlamda deregülasyon politikası uygulandığı görülmektedir.

Tablo 2. Cargill Davası aktörler-roller-stratejiler (Yakış, N.Ç., 2007)

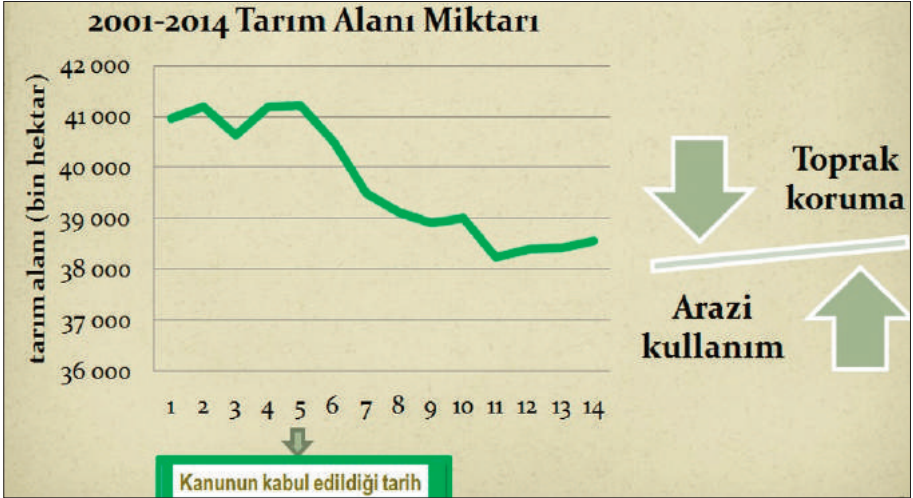
DAVA KONUSU	CARGILL
DAVA ALANI	Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nca 15.01.1996 tarih 279/4928 sayılı İznik Gölü Ve Çevresi Koruma Havzası içinde ve 19.12.1990 onay tarihli 1/25.000 ölçekli İznik Gölü Çevre Düzeni Planında, "Tarımsal Niteliği Korunacak Alan Sulama Alanı ve Uzun Mesafeli Koruma Alanı"
1.AKTÖRLER	Ziraat Mühendisleri Odası Cargill Şirketi Bursa Valiliği Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Çevre Düzeni Planı (ÇDP) Hükümleri Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanlığı
2. ROLLER	Bakanlar Kurulu'nun "Özel Endüstri Bölgesi" ilan etmesi Davacı: Ziraat Mühendisleri Odası Davalı: Cargill Şirketi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 1/25.000 ölçekli planda değişiklik yapması ve alanı Tarımsal Sanayi Amaçlı Nişasta Fabrikası Alanına dönüştürmesi Bursa Valiliği'nin sanayi alanı yapılmasına olumlu görüş vermesi ÇDP hükümlerinde alanın tarım arazisi olarak korunması görüşü Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu'nca sanayi alanı ilan edilmesi Cumhurbaşkanlığı'nın Kanun geçici maddesine ilişkin veto etmesi
3.STRATEJİLER	-Bursa Barosu Başkanlığı; 01.07.2005 tarihinde AİHM'e sözleşme'nin 2 (yaşam hakkı);6 (adil yargılanma hakkı); 8 (sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı) ve 13 (etkili başvurudan yararlanma hakkı) maddelerinin ihlali iddiası -Bakanlar Kurulu; Cargill A.S'nin de içinde bulunduğu alanı "Özel Endüstri Bölgesi" ilan etmesi -Bursa Valiliği; Mevzi imar planı yapma yetkisine dayanarak 28 Aralık 1999 onay tarihli 1/1000 ölçekli mevzi imar değişikliği kararı

Genel Değerlendirme

'Asgari tarımsal arazi büyüklüğü' ve 'yeterli gelirli tarımsal arazi büyüklüğü' kavramları, tarımsal arazi mülkiyetinin devri zorunluluğu gibi tedbirlerin tarımsal arazilerin küçülmesi sorununun çözümüne belirli ölçüde katkıda bulunabilmektedir. Yapılan düzenlemeler ile, küçük çiftçinin arazi satışı ya da alışı zorlaşırken, devlet eliyle kamu yararı adı altında tarım dışı amaçla kullanımı kolaylaştıran bir anlayış

benimsenmiştir. Tarım arazilerinin toplu ve büyük parçalar halinde alım satımı, tarım arazilerinin verimliliğini artırmak yönünden olumlu görülmele birlikte, büyük arazilerin alım satımının çiftçiden daha çok şirketlerin alım gücüne daha uygundur.

Kanunda tarım arazilerini korumaya yönelik maddeler mevcut olmasına rağmen, istisnaların geniş tutulması ile koruma tam anlamıyla sağlanamamıştır. İdarenin takdir yetkisini genişleten kanun maddeleri içermesi (Örneğin Madde 13, (d) bendi) ve Anayasa Mahkemesi'nin bu maddenin iptali için açılan davadaki gerekçeli kararda idarenin kamu yararı kararının herhangi bir makam tarafından değil, Bakanlıklar tarafından verilmesinin bu maddenin suistimal edilmeyeceği yönünde bir “garanti” olarak gösterilmektedir. Mutlak tarım arazilerinin mutlak(a) korunması gerektiği bir konjunktürde, yasaya eklenen bir madde ile bu “garanti” zedelenmiştir.

Şekil 3. 2001-2014 arası Türkiye’deki tarım alanı miktarı, TUİK, 2014

Şekil 3’te görüleceği gibi, koruma gerekçesiyle hazırlanmış olan kanunun kabul edildiği tarihten itibaren ve Anayasa’da açık olarak belirtilmiş olmasına rağmen, tarım alanlarında hızlı azalış ortaya çıkmıştır. Dava süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, toprak koruma ve arazi kullanım konusunda dengenin sağlanamadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

ÇAY, T. (2011) *Konya Bölgesinde Yapılan Kırsal Alan Düzenlemelerinde Karşılaşılan Problemler*, I. Konya Kent Sempozyumu, Konya, 2011 (www.mmo.org.tr sitesinden 15.04.2015 tarihinde erişilmiştir.)

<http://www.inadina.com/inadeski/sayi150/yazi3.html>

YAKIŞ, N.Ç. (2007) “*Anayasa Kaç Kere Delinir ya da Örnek Dosya Cargill*”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı 4, s: 24-29, Ankara, 2007

http://www.radikal.com.tr/turkiye/yargitay_basbakan_erdogandan_cargill_tazminati_istenebilir-966237

YAKIŞ, N.Ç (2007) “*Yargı Kararları Nasıl Konusuz Bırakılır, Cargill Örneği*”, Ankara Barosu Dergisi, Sayı 1, s: 199-202, Ankara, 2007

<http://www.dunya.com/sehirler/tekirdagin-osbsi-iptal-oldu-241501h.htm>

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu, (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5403.doc>)

Ünal, Y. (2015) *Türk Şehir Planlama Hukukunun Dünü Bugünü* 1985-2015, s: (389-394), İstanbul, 2015

Anayasa'nın 44. ve 45. Maddelerinin yer aldığı Anayasa metni (https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf) (15.04.2015 tarihinde erişilmiştir.)

Tekirdağ İdare Mahkemesi'nin 2014/591 Esas No'lu kararı (http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/f9de19dfce73eb3_ek.pdf?tipi=28&turu=H&sube=0) (15.04.2015 tarihinde erişilmiştir.)

5403 sayılı Kanununun 13. ve 14. Maddelerine ilişkin 2014/147 Esas Sayılı ve 2015/25 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, <http://www.kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/65256966-85c2-4ee0-89e6-b536638ea999?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>

Danıştay 8. Dairesinin 2010-5689 Esas No'lu Kararı, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/c1b93ca3b8b7494_ek.pdf?tipi=3&turu=X&sube=0

Healey, P 1992, An institutional model of the development process. Journal of Property Research, 9, pp.33-44

Özçelik, Ş.B. (2015) *5403 Sayılı Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanunu'nda 6537 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişiklikler Ve Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XIX, Y. S. 1 http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/19_1_3.pdf

PAKSOY M., DİREK, M. (1994) “*Tarım Alanlarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılması*”, Ekoloji Dergisi, Ekim-Kasım-Aralık 1994 Sayı: 13 <https://www.ekoloji.com.tr/resimler/13-4.pdf>

Dinçer S., Varol, Ç. (2012) *Ankara’daki Kentsel Büyüme Ve Saçaklanmanın Verimli Tarım Topraklarının Amaç Dışı Kullanımına Etkisi*, METU JFA 2012/1 (29:1), s. 273-288

KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARI İLE ÇEVRE DÜZENLEME PROJELERİNİN HAZIRLANMASINDAKİ YASAL ÇERÇEVEYE YÖNELİK BİR İRDELEME

Araş. Gör. **Serkan GÖKALP**

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Yasemin SARIKAYA LEVENT**

Mersin Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Giriş

İlk olarak 1965'te Venedik Tüzüğü ile uluslararası alanda kabul gören, korunması gerekli yapıların çevreleri ile birlikte korunmasını temel alan kentsel koruma düşüncesi, ülkemizde de 1970'li yıllarda etkisini göstererek "sit alanı" kavramı altında 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Yasası'nda kendisine yer bulmuştur. Sit alanlarının koruma – kullanma dengesi içerisinde planlanmasının mevcut uygulama planlarının ötesinde özel amaçlı planlarla sağlanabileceğinin ortaya çıkması üzerine, "koruma amaçlı imar planı" kavramı, 1710 sayılı Eski Eserler Yasası'nın yerine çıkartılan 1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yerini almıştır. Bu tarihten sonra günden güne gerçekleştirilen uygulamalarla gün yüzüne çıkan sorunlar, bu yasada gerçekleştirilen değişiklikler ve çıkarılan yönetmelikle giderilmeye çalışılmış, ayrıca kavram detaylandırılarak, genişletilerek ve daha iyi çözüm bulma adına değişiklikler yapılarak yeni yasal çerçevede yerini korumuştur. Korunması gerekli kentsel ve arkeolojik sit alanlarına yönelik planlama ve projelendirme çalışmaları bu kanunun 17. maddesi ve bu maddeye bağlı olarak çıkarılmış olan yönetmelik kapsamında yürütülmektedir. 2863 sayılı Yasanın 3. maddesinin 8. bendinde koruma

amaçlı imar planı, 9. bendinde ise çevre düzenleme projesi tanımları yapılmakta; 17. madde kapsamında da koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projesinin hazırlanmasına ilişkin aktörler ve yöntem tarif edilmektedir. Bu çalışmanın amacı koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanmasındaki yasal çerçeveyi ortaya koyarak, bu yasal çerçevedeki problemleri tespit etmek ve kültür varlıklarının korunarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması amacıyla, koruma – kullanma dengesini gözeterek hazırlanan koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projelerinin hazırlanma sürecinde tespit edilen problemlere yönelik çözüm önerileri geliştirmektir. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde kentsel koruma, koruma planlaması, çevre düzenleme projesi ve bunlarla ilişkili kavramların ortaya çıkış sürecine değinilecek, ikinci bölümde ise 2863 sayılı güncel koruma yasasında, koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin yeri ortaya konacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 2863 sayılı Yasanın 17. maddesi ile bu madde doğrultusunda çıkarılan yönetmelik hükümleri incelenerek oluşturulan yasal çerçeveye yönelik akış şeması üzerindeki problem noktalarına değinilecek olup, çalışmanın son bölümünde ise tespit edilen problem noktalarına yönelik çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır.

Türkiye’de Koruma Düşüncesine İlişkin Yasal Süreç İçerisinde Kentsel Koruma, Koruma Planları ve Çevre Düzenleme Projeleri

Her ne kadar çalışma mevcut koruma mevzuatı kapsamında, koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projelerinin yasal çerçevedeki sorunlarının tespit edilmesi ve çözüm önerileri getirilmesi ekseninde ele alınmış olsa da, çalışmanın daha iyi bir şekilde anlaşılması açısından, kentsel korumayı şekillendiren kavramların ortaya çıkış sürecinin tarihsel çerçeve içerisinde ele alınmasının son derece önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu kapsamda genel olarak uluslararası alanda ortaya çıkan koruma düşüncelerine paralel olarak seyir gösteren Türkiye’deki kentsel koruma düşüncesinin ve ilgili kavramlarının gelişim sürecine değinilmeye çalışılacaktır.

Cumhuriyetin ilanından sonra birçok yasa ve yönetmelikte değişiklik yapılmışken, koruma konusunu düzenleyen tek yasa Osmanlı döneminden kalan 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi olmuştur (Dinçer, 2010:230). Nizamname, 1973 yılında yürürlüğe giren Eski Eserler Kanunu’na kadar kullanılmaya devam etmiştir. 1970’lere kadar her ne kadar şehirlerin planlanmasına ilişkin düzenlemelerde koruma konularına giriliyor olsa da, bu düzenlemelerin hepsi de dönemin uluslararası koruma anlayışına paralel bir şekilde anıt eserlerin korunmasına odaklanmaktaydı (Dinçer, 2010).

2 Temmuz 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun’la yurtiçinde ko-

runması gereken mimari ve tarihsel özelliklere sahip anıtların ve diğer taşınmaz eski eserlerin korunma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde uyulacak ilkeleri ve programları saptamak; saptadığı ilke ve programların uygulanmasını izlemek ve denetlemek; anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili olarak kendisine sunulacak ve özel araştırmaları ile kurul üyeleri tarafından bilgi edinilecek her türlü konu ve uyumsuzluk üzerinde bilimsel görüş bildirmekle yükümlü Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. 1951 yılından 1983 yılına kadar geçen 32 yıl boyunca hizmet verecek olan bu kurulun kurulması ile Cumhuriyet döneminde korumayla ilgili çok büyük bir adım atılmıştır. 1976 yılına kadar İstanbul'da faaliyetlerini sürdürmüş; 1976 yılında Ankara'da ikinci büronun kurulması ile tüm Türkiye'deki anıt eserlerin korunması konularında bilimsel görüş vermeye başlamıştır (Durukan, 2004). Kurul ve Kurulun dayanağı olan Yasa, toplumun o sırada ve hatta bugün sahip olduğu koruma bilinci ve isteğinin çok üzerinde bir tarih bilinciyle hazırlanmıştı ve tek anıtsal yapının korunması temeline dayanıyordu (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 185-186).

Koruma yaklaşımının anıt eserin korunması anlayışından kentsel ölçeğe genişlemesi 1970'li yıllarda planlama mevzuatı içerisinde olmuştur. 1969 yılında yürürlüğe giren "İmar ve Yol İstikamet Planlarının Tanzim Tazırları ile Teknik Şartlarına ve Bu İşleri Yapacak Uzmanlarda Aranacak Ehliyete Dair Yönetmelik" kapsamında tanımlanan Protokol Bölgesi kavramı, "yapı düzeni korunacak mevcut konut alanları" açıklaması ile günümüzde kullanılan sit kavramı için bir altyapı oluşturmuştur (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007; Dinçer, 2010).

Aynı dönemde, koruma anlayışındaki değişim, 1956 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Kanununda yapılan değişiklikte de gözlemlenmektedir. 1972 yılında Kanuna eklenen bir madde ile anıt eser ve sivil mimari yapıların korunmasının yanı sıra bunlarla birlikte bir bütün oluşturan çeşme, eski sokak ve meydanların da korunması öngörülmüştür. Tek yapı ölçeğinden doku ölçeğine doğru kayan koruma anlayışı 1970'lerden itibaren planlama mevzuatı içerisinde kendine yer bulmaya başlamıştır.

Koruma mevzuatı kapsamında alan ölçeğinde koruma anlayışının gelmesi 1973 yılındaki Eski Eserler Kanunu ile gerçekleşecektir. 25.04.1973 ve 1710 sayılı "Eski Eserler" yasası ile anıt eserlerin çevresi ile birlikte bir bütün olarak korunması konusunda ciddi adımlar atılmıştır. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, kültürel miras ve kültürel çevremizin korunması ile ilgili çalışmalar 5805 ve 1710 sayılı yasalar kapsamında sürdürülmüştür. Bu kanunla, taşınır ve taşınmaz eski eserlerin yanı sıra tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit kavramları ilk defa ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış ve kapsamları belirtilmiştir (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 189).

1969 yılında yürürlüğe giren Yönetmeliğin tanımladığı "protokol alanı" kavramı, 1710 sayılı Eski Eserler Kanununda belirtilen "sit" kavramı ile kesişmiştir. Sit kav-

ramı ile birlikte koruma, anıt eser ve parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmış, buna paralel olarak GEEAYK yetki, sorumluluk ve görev alanı genişlemiştir ve planlama, turizm, gelişme ve kalkınma konularının koruma ile ilişkilendirilmesiyle birlikte bu konu, ilgili diğer kurum ve kuruluşların da sorumluluk alanına girmeye başlamıştır (Avcı, 2001; aktaran Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 189).

GEEAYK 13.02.1976 tarih ve 8891 sayılı kararı ile özellikle yerleşik alanların korunması konusunda tartışmalara yol açan “kentsel sit” deyimini 1710 sayılı yasada belirtilen “sit” tanımı içinde yorumlanmasını kabul etmiş (Zeren, 1981) ve kentsel siti, “Yaşanılan kentlerin belli bir devirde belli bir kesiminde homojen olarak sosyal, ekonomik, kültürel durumunu yansıtan, özellikler veya tarihi veya bilimsel veya artistik veya arkeolojik veya etnografik veya edebi veya efsanevi önemi bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken yerler” olarak tanımlamıştır (Kejanlı, Akın ve Yılmaz, 2007: 189-190).

Türkiye’de tarihi çevrelerin bir bütün olarak tescil edilerek yasal koruma altına alınmaları ancak bu tarihten sonra mümkün olabilmıştır. Gerek 1969 tarihli plan yapım yönetmeliği, gerek 1971 tarihli imar kanununa yapılan eklemeler ve gerekse 1973 tarihli eski eserler kanunu 1964 tarihli Venedik tüzüğü ile kent ölçeğine genişleyen koruma anlayışını yansıtmaktadır. Bu düzenlemeler sonucunda Türkiye’de koruma anlayışı anıt eserden alan ölçeğine geçmiş; anıtsal yapı dışında kalan kültürel miras öğelerinin bir bütün oluşturacak şekilde korunması anlayışı kurumsallaşmıştır (Dinçer, 2010). Korumaya ilişkin yeni yasanın sağladığı olanaklarla koruma konusunda dönemin yetkili kurumu Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Antalya, Antakya, Bursa, Edirne, Konya, Kula, Kütahya, Muğla, Tarsus, Urfa gibi tarihi kentlerimizin korunabilmesine olanak veren sit ilanı kararlarını alabilmiştir (Ahunbay, 2014: 120).

1710 ve 5805 sayılı yasalardan yetki alan GEEAYK, tarihi çevre koruma konusunda en yoğun çalışmalarını bu dönemde yürütmüş; ön belgeleme, ön tescil, koruma amaçlı imar planı, geçiş dönemi imar koşulları gibi kavramların yerleşmesini ve gelişmesini sağlamıştır. GEEAYK, 1973-1982 yılları arasında 100’ü kentsel sit alanı olmak üzere 417 sit alanı içinde 3442 anıtsal yapı ve 6815 sivil mimarlık örneğini tescil etmiştir (Ahunbay, 2014: 136). Ancak bu dönemde yapılan çalışmaların tespit ve tescil uygulamalarından öteye gidemediği, sit alanlarında bir planlama çalışmasının yürütülmediği, hâlbuki korumanın bir şehircilik ve planlama problemi olarak ele alınması gerekliliği o dönem yürütülen çalışmaların önemli bulguları arasındadır (Zeren, 1981; Çeçener, 1981; Gök, 1981 aktaran Dinçer, 2010: 234-235).

1982’de kabul edilen yeni Anayasa ile birlikte başlayan yeniden yapılanma sürecine koruma ve planlama mevzuatları da dâhil edilmiştir. 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile 1071 sayılı Eski

Eserler Kanunu ve 5805 sayılı GEEAYK görev ve yetkilerini tanımlayan kanunun yürürlükten kaldırılmıştır. Güncel bilimsel veriler ışığında yenilenen koruma kanunu kapsamında eski eser kavramı yerine tabiat varlığı ve kültür varlığı kavramları getirilmiş; koruma olgusu sadece zamana bağlı olmaktan çıkartılarak – eskilik, yapıldıkları dönemin kültürel, sosyal, ekonomik, mimari gibi farklı değerlerini yansıtacak şekilde niteliksel özellikleri ön plana çıkartılmıştır. Bir önemli değişim de koruma konusunda yetkili kurulda yapılmış; GEEAYK görev ve yetkilerini Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu devralmış; kültür ve tabiat varlıklarının tek bir kurul ile yönetilmesinin mümkün olmayacağına anlaşılması üzerine de yerelde, Yüksek Kurulun belirleyeceği ilkeler doğrultusunda çalışacak Bölge Kurulları oluşturulmuştur.

Bu dönemin koruma planlaması açısından önemi, 1983 sayılı yasada adı geçen, 1987 yılında getirilen 3386 sayılı yasadaki değişiklikler ile hazırlanmasına ilişkin süreçlerin tanımlandığı “koruma amaçlı imar planı” kavramının gündeme gelmesidir. Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan koruma amaçlı imar planı kavramı bu dönemde mevzuatta yer almaya başlamış olmasına rağmen, ilgili Yasanın Tanımlar kısmında yer bulamamış, planın içeriği ve hazırlanmasına ilişkin bir yönetmelik hazırlanmamıştır. Özel bir planlama ve tasarım anlayışı ve süreci gerektiren koruma amaçlı imar planları için halen Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik kullanılmaktadır. Bu konuda ortaya çıkan boşluklar ise özel bir yönetmelik çalışması ile değil, “Koruma Amaçlı İmar Planı Teknik Şartnamesi” ile giderilmeye çalışılmıştır. 1970’lerden beri sit alanı ilan edilmesine karşın bu alanlar için öngörülen planın mevzuatta hiç tanımlanmamış olması koruma alanları içerisinde planlama sürecinin aksamasının bir nedeni olarak görülmektedir (Dinçer, 2010: 241).

Koruma amaçlı imar planı tanımı ancak 2004 yılında yürürlüğe giren ve 2836 sayılı yasada kapsamlı değişiklikler öngören 5226 sayılı yasa ile getirilmiştir. Bu yasa ile beraber getirilen değişikliklerin birçoğu, bazı açılardan eleştiriliyor olsa da uluslararası koruma yaklaşımlarına uygun bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Koruma alanlarındaki planlama ve tasarım süreçlerine ilişkin ayrıca yeni bir kavram olarak “çevre düzenleme projeleri” de bu yasa ile gündeme gelmiştir. Gerek koruma amaçlı imar planı gerekse çevre düzenleme projelerinin hazırlanması konusundaki eksiklik ve önceki dönemlerden gelen açıklar 2005 yılında yürürlüğe giren “Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik” ile giderilmiştir.

5226 sayılı yasa ile 2863 sayılı Koruma Kanunu’nda yapılan değişiklikler ve eklemeler, bazı açılardan eleştirilmiş olmasına rağmen, genel anlamda olumlu karşılanmıştır (Güçhan ve Kayasü, 2005; Sarıkaya Levent, 2009; Dinçer, 2010;

Kamacı, 2014). Değişiklikler sadece koruma amaçlı imar planı ile sınırlı kalmamış; yönetimden finansmana birçok alanda çağdaş koruma anlayışı ve uluslararası anlaşmalar doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır.

2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Kanununda yapılan ve koruma amaçlı imar planlarını yapımına ilişkin süreçleri de içeren son kapsamlı değişiklik ise 2011 yılında yürürlüğe giren 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile olmuştur. 648 sayılı KHK ile koruma amaçlı imar planı yapım süreçlerine ilişkin önemli, ancak birçok açıdan olumsuz olarak nitelendirilebilecek değişiklikler yapılmış; merkezi yönetimin yetkisi artırılırken, yerelin etkinliği azaltılmış, koruma sürecine halkın ve sivil toplum örgütlerinin etkin katılımı konusunda geri adımlar atılmıştır (Kamacı, 2014). 648 sayılı KHK ile getirilen değişikliklerin 5226 sayılı yasa ile getirilen olumlu düzenlemelerden geri adım atmak olarak nitelendirilmektedir (Sarıkaya Levent, 2011; Kamacı, 2014).

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan süreç sonucunda ortaya çıkan ve güncel koruma yasası içerisinde yer alan koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projeleri süreçleri, mevzuatta tanımlandıkları halleri ile detaylı bir biçimde incelenecek; bu süreçlerde tespit edilen problem noktaları detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Koruma Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Güncel Yasadaki Yeri

Koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projeleri ve ilgili kavramların ortaya çıkış sürecine ve son dönemdeki değişimlerine değindikten sonra koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projeleri ile ilgili 2863 sayılı güncel yasadaki hususların da kısaca belirtilmesinde yarar görülmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda, koruma amaçlı imar planı;

“..bu Kanun uyarınca belirlenen sit alanlarında, alanın etkileşim-geçiş hasasını da göz önünde bulundurarak, kültür ve tabiat varlıklarının sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda korunması amacıyla arkeolojik, tarihi, doğal, mimarî, demografik, kültürel, sosyo-ekonomik, mülkiyet ve yapılaşma verilerini içeren alan araştırmasına dayalı olarak; hali hazır haritalar üzerine, koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, istihdam ve katma değer yaratan stratejileri, koruma esasları ve kullanma şartları ile yapılaşma sınırlamalarını, sağlıklılaştırma, yenileme alan ve projelerini, uygulama etap ve programlarını, açık alan sistemini, yaya dolaşımı ve taşıt ulaşımını, alt yapı tesislerinin tasarım esasları, yoğunluklar ve parsel tasarımlarını, yerel sahiplilik, uygulamanın finansmanı

ilkeleri uyarınca katılımcı alan yönetimi modellerini de içerecek şekilde hazırlanan, hedefler, araçlar, stratejiler ile plânlama kararları, tutumları, plân notları ve açıklama raporu ile bir bütün olan nazım ve uygulama imar plânlarının gerektirdiği ölçekteki plânlardır...” şeklinde,

Çevre düzenleme projesi ise;

“...ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şekilde, denetimli olarak ziyarete açmak, tanıtımını sağlamak, mevcut kullanım ve dolaşımdan kaynaklanan sorunlarını çözmek, alanın ihtiyaçlarını çağdaş, teknolojik gelişmelerin gerektirdiği donatılarla gidermek amacıyla her ören yerinin kendi özellikleri göz önüne alınarak hazırlanacak 1/500, 1/200 ve 1/100 ölçekli düzenleme projeleridir...” şeklinde tanımlanmaktadır.

Ayrıca 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması ve yöntemine ilişkin olarak genel koşullar da tanımlanmakta ve hazırlanmasından sorumlu kurumlar belirtilmektedir. Bu hükümler yasada;

“...Bir alanın koruma bölge kurulunca sit olarak ilanı, bu alanda her ölçekteki plân uygulamasını durdurur. Sit alanının etkileşim-geçiş sahası varsa 1/25.000 ölçekli plân kararları ve notları alanın sit statüsü dikkate alınarak yeniden gözden geçirilerek ilgili idarelerce onaylanır...”

“...Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma bölge kurulu tarafından üç ay içinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenir. Belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda üç yıl içinde koruma amaçlı imar planı hazırlatıp incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır. Üç yıllık süre içinde zorunlu nedenlerle plan yapılamadığı takdirde koruma bölge kurulunca gerekçeli olarak bu süre uzatılabilir. Uzatılan süre içerisinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları uygulanır...”

“...Sit alanlarına ilişkin tüm ölçeklerde yapılmış; koruma bölge kurullarının uygun görüşü alınarak yürürlüğe giren planların yargı kararları ile uygulamasının durdurulması veya iptal edilmesi halinde ilgili koruma bölge kurulunca geçiş dönemi yapılanma şartları yeniden belirlenir...”

“...Koruma bölge kurulunda görüşülen ve uygun görülen koruma plânları onaylanmak üzere ilgili idarelere gönderilir...”

“...İlgili idareler, koruma amaçlı imar planını en geç iki ay içinde görüşür ve varsa değişmesini istediği hususları koruma bölge kuruluna bildirir. Koruma bölge kurulunda bu hususlar değerlendirilir ve kurul tarafından uygun görülen haliyle planlar ilgili idarelere onaylanmak üzere gönderilir. Planlar ko-

ruma bölge kurulunun uygun gördüğü şekliyle ilgili idarelerce altmış gün içinde onaylanmak zorundadır. Bu süre içinde görüşülmeyen ya da onaylanmayan planlar kesinleşerek yürürlüğe girer. Koruma amaçlı imar planının yürürlüğe girmesiyle geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları ayrıca karar almaya gerek kalmadan ortadan kalkar...”

“...Ören yerlerinde çevre düzenleme projesi yapımı ve değişiklikleri, ilgili koruma bölge kurulunun uygun görüşü doğrultusunda Bakanlıkça yapılır, yaptırılır ve onaylanır...”

“...Koruma amaçlı imar plânları ve çevre düzenleme projelerinde yapılacak değişiklikler yukarıdaki usullere tabidir...”

“...Koruma amaçlı imar planları, müellifi şehir plancısı olmak üzere alanın konumu, sit statüsü ve özellikleri göz önünde bulundurularak ilgili meslek gruplarından Bakanlıkça belirlenecek uzmanlar tarafından hazırlanır...”

“...Koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması, gösterimi, uygulanması, denetimi, koruma amaçlı imar planı değişiklikleri, plan müellifleri ile planlama ekibinin niteliği ve yeterliliği ile görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirlenir...” olarak belirtilmiştir.

Koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanmasındaki yasal çerçevenin ortaya konulması amacıyla, 2863 sayılı Yasanın 17. maddesi ile bu madde doğrultusunda 26.07.2005 tarih ve 25887 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren *Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulanması, Denetimi, Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik* hükümleri incelenmiştir. Bu doğrultularda da yasal çerçeveye yönelik bir akış şeması oluşturulmuş, bu şemada yasal çerçevede ortaya çıkan problem noktaları belirlenmiştir.

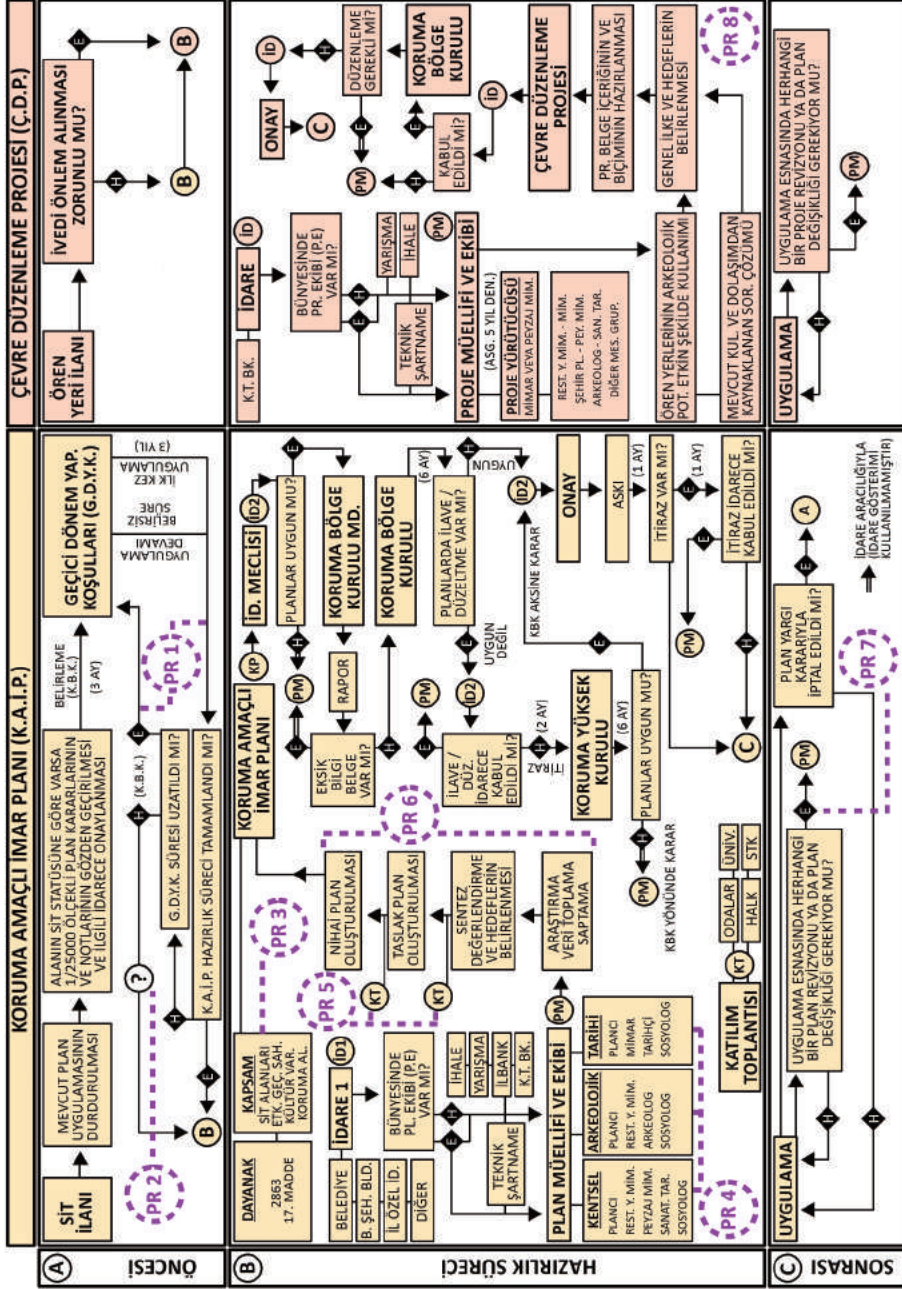
Koruma Planları ve Çevre Düzenleme Projelerine İlişkin Yasal Çerçeve Akış Şeması ve Problem Noktaları

2863 sayılı Yasanın 17. maddesi ve bu madde doğrultusunda çıkarılan yönetmeliğin incelenmesi sonucunda koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projelerinin hazırlanmasına ilişkin yasal çerçeveye yönelik akış şeması üzerinde gösterildiği şekliyle 8 adet ana problem noktası tespit edilmiştir.

Koruma Amaçlı İmar Planları İle Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanmasındaki Yasal Çerçeveye Yönelik Bir İrdeleme

Tablo: K.A.İ.P. ve Ç.D.P. Akış şeması

Problem Noktası 1 (PR 1) Kısır Döngü

2863 sayılı Yasada 648 sayılı KHK ile yapılan değişiklik öncesinde geçiş dönemi yapılaşma koşullarının maksimum uygulama süresi koruma amaçlı imar planı hazırlanma süreci olan 2+1 yıl iken, yapılan değişikliklerle 3+belirsiz süre olarak yeniden düzenlenmiştir. Bir başka ifadeyle üç yıllık süre içinde zorunlu nedenlerle plan yapılamadığı takdirde koruma bölge kurulunca gerekçeli olarak bu sürenin uzatılabileceği ve uzatılan süre içerisinde geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları uygulanacağı ifade edilmiştir. Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma süreci ne kadar uzarsa geçiş dönemi yapılaşma koşullarının süresinin de bir o kadar uzayacağı açıktır. Bir yerin sit alanı ilan edilmesi sonrasında koruma bölge kurullarınca belirlenecek geçiş dönemi yapılaşma koşulları, koruma amaçlı imar planlarının uygun bulunmasıyla sona ermektedir. Ancak koruma amaçlı imar planı hazırlan(a)maması durumunda bu süre uzatılabilecektir. Bu durumda geçiş dönemi yapılaşma koşullarının uygulama süresinin belirsizliği ve koruma amaçlı imar planının hazırlanmayarak yapım sürecinin uzatılması arasında bir kısır döngü ortaya çıkabilecektir. Bu doğrultuda akış şemasında belirtilen problem noktası 1 (PR 1) ortaya çıkmaktadır.

Problem Noktası 2 (PR 2) Belirsizlik

Koruma amaçlı imar planlarının belirlenen süre içerisinde ilgili kurumlarca hazırlanmaması, koruma bölge kurullarınca da bu sürenin uzatılmaması durumunda, geçiş dönemi yapılaşma koşullarının uygulanması durdurulacaktır. Zaten plansız bir şekilde uygulama gören sit alanlarında geçiş dönemi yapılaşma koşullarının da uygulanamamasıyla inşai ve fiziki uygulamalar tamamen durdurulacağından, bu durum varsa bölgede yaşayan hane halkının mağduriyetine yol açabileceği gibi tescilli yapılar hariç alanda herhangi bir uygulama yapılamayacağından alanın köhnemesine ya da yaşayanlar tarafından zorunlu olarak alanda izinsiz uygulamaların gerçekleştirilmesine yol açacaktır. Bu doğrultularda ise alandaki kültürel mirasın korunmasında ciddi sorunlar ortaya çıkacaktır. İlgili idarelerce koruma amaçlı imar planının belirlenen süreler içerisinde hazırlanamaması ve geçiş dönemi yapılaşma koşullarının uygulama süresinin koruma bölge kurullarınca uzatılmaması durumunda ne olacağına yönelik bir belirsizlik olarak 2. problem noktası (PR 2) ortaya çıkmaktadır.

Problem Noktası 3 (PR 3) Kapsam Sorunu

Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasına yönelik yönetmeliğin 2. maddesindeki “Kapsam” başlığı altında “*Bu Yönetmelik hükümleri, sit alanları, kültür ve tabiat varlıkları ve bunların etkileşim geçiş sahaları ile koruma alanlarında*

yapılacak koruma amaçlı imar planı ve değişiklikleri ile çevre düzenleme projelerinin yapımına ve müelliflerinin görev yetki ve sorumluluklarına ilişkin esasları kapsar. Sit alanlarında gerçekleştirilecek koruma amaçlı imar planları ile ören yerlerinde gerçekleştirilecek çevre düzenleme projelerinin hazırlanma, uygulama ve denetim sürecinde uyulacak teknik ve yönetsel esaslar konusunda bu Yönetmelik hükümleri geçerlidir.” hükmü yer almakta olup, yönetmeliğin bundan sonraki tüm bölümlerinde koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projesi tanımlarında da açıkça belirtildiği üzere sit alanı, etkileme geçiş sahası ve ören yerlerinde yapılacak planlama ve projelendirme hükümlerinden bahsedilmekle birlikte, bu alanlar dışındaki kültür varlıkları, tescilli yapılar ve koruma alanlarındaki planlama ve/veya projelendirme ilkelerine ilişkin hükümler yer almamaktadır. Bu durumda ise Problem Noktası 3 olarak nitelendirilen kapsam sorunu ortaya çıkmaktadır. Yönetmeliğin sit alanları ve etkileme geçiş sahalarına ilişkin hazırlanan koruma amaçlı imar planları ile ören yerlerine ilişkin hazırlanan çevre düzenleme projeleri hükümlerini içermesi, yönetmelik kapsamının geniş tutulduğu sonucunu ve planlama / projelendirme çelişkisini ortaya çıkarmaktadır.

Problem Noktası 4 (PR 4) Planlama Ekibi mi? Ekip Planlaması mı?

Tespit – tescil yönetmeliğinde, ilke kararlarında var olan, birçok yerde belirlenen ve uygulama koşulları tanımlanan, diğer sit alanlarından farklılık gösteren arkeolojik alanların ve kentsel dokunun bir arada bulunduğu kentsel-arkeolojik sit alanlarının yönetmelikte tanımı yapılmamakla beraber bu alanlarda yapılacak planlama çalışmalarında oluşturulacak planlama ekibi de net olarak tanımlanmamıştır. Her ne kadar yönetmelikte “...aynı alanda birden fazla türde sit olması halinde planlama ekibi her sit türü için tanımlanan planlama ekibindeki meslek gruplarını içerecek şekilde oluşturulur...” ifadesi yer alsın da yasal çerçevelerde tanımlanan kentsel-arkeolojik sit alanına yönelik ayrı bir düzenleme yapılması yararlı olacaktır. Ayrıca arkeolojik sit alanları ve tarihi sit alanları için oluşturulan planlama ekibinde restorasyon konusunda yüksek lisans yapmış mimar ya da mimar bulunurken alanda anıtsal ve sivil mimarlık örneklerinin yer alması açısından, sanat tarihçisi bulunmaması dikkat çekmektedir. Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta ise en iyi şekilde nasıl oluşturulsa oluşturulsun planlama ekibindeki farklı meslek gruplarının planlama alanının nitelikleri de göz önünde bulundurularak, hazırlanacak koruma amaçlı imar planlarına ve planlama kararlarına en iyi şekilde katılımlarının sağlanmasıdır. Bu durumda 4. Problem noktası olarak Planlama ekibi mi? Ekip planlaması mı? soruları ortaya çıkmaktadır. Kısaca bir örnekle açıklamak gerekirse sırf ekibi tamamlama adına alana ilişkin ilgili meslek gruplarından alınan, planı ve kararlarını yönlendirmeyen raporların plan çalışmalarına dahil edilmesi yerine ilgili meslek adamlarının bir arada çalışarak hazırlayacakları planların daha yararlı olacağı açıktır.

Problem Noktası 5 (PR 5) Katılımcılık Belirsizliği

Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması sürecinde katılım toplantılarının düzenlenmesi hususu ilk olarak 2863 sayılı Yasaya 5226 sayılı Yasa ile getirilmiş ve yasanın 17. maddesinde “...belediyeler, valilikler ve ilgili kurumlar söz konusu alanda ilgili meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve plândan etkilenen hemşerilerin katılımı ile toplantılar düzenleyerek koruma amaçlı imar plânını hazırlatıp, incelenmek ve sonuçlandırılmak üzere koruma bölge kuruluna vermek zorundadır...” şeklinde ifade edilmiştir. 2004 yılında yapılan bu değişiklik sonrasında 2005 yılında çıkarılan yönetmelikte ise “...plan kararlarının oluşturulmasından önce sorunlar, olanaklar, vizyon, hedefler, araçlar, stratejilerin oluşturulması üzerine ve taslak planın oluşturulmasından sonra taslak planın görüşülerek koruma bölge kuruluna sunulacak son şeklini alması için asgari iki toplantı düzenlenir...” şeklinde belirtilmiştir. Ancak 5226 sayılı ile değişik 2863 sayılı Yasada yer alması rağmen 648 sayılı KHK ile katılım toplantıları kaldırılmış, ancak bu güne kadar yönetmelikte herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu doğrultularda katılım toplantısı düzenlenip düzenlenmemesi konusunda net bir düzenleme yapılmamış olması bir belirsizlik yaratabilmektedir.

Problem Noktası 6 (PR 6) Temel Aktörsüz Süreç

Koruma amaçlı imar planlarının oluşturulması sürecinde kuşkusuz en temel aktörler ilgili idareler ve koruma bölge kurullarıdır. Ancak, koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma sürecinde belki de en temel olarak ortaya çıkan problem noktası, 3 yıl alan bu hazırlık süreci içerisinde, planların onaylanması ve yürürlüğe girmesi adına temel aktörlerin iki ayağından birini oluşturan koruma bölge kurullarının görüşü alınmadan planların nihai olarak hazırlanmasıdır. Temel olarak 3 aşamada gerçekleştirilen koruma amaçlı imar planların hazırlanma süreci içerisinde hiçbir aşamada araştırma – plan belgesi hazırlama süreci, sentez – taslak planların oluşturulma süreci, nihai planların oluşturma süreci gibi aşamalarda koruma bölge kurulu görüşü alınmamakta, planlar uzun bir süreç sonunda nihai olarak hazırlandıktan sonra koruma bölge kurullarına iletilmektedir. Bu aşamada geriye dönülmesi mümkün olmayan, plan ve kararları üzerinde düzenleme yapılsa da sağlam temellere oturtulamayan bir sonuç ortaya çıkabilmekte bu da bir diğer problem noktasını ortaya çıkarmaktadır.

Problem Noktası 7 (PR 7) Plan Değişikliği Süreci

Yönetmelikte koruma amaçlı imar planlarında yapılacak plan değişiklikleri, ilave ya da revizyonların da koruma amaçlı imar planı ile aynı süreci kapsadığı belirtilmektedir. Ancak burada küçük çaplı bir değişiklik sürecinin de hazırlanma süreci

çok uzun zaman alan ve yapımı yoğun uğraş gerektiren koruma amaçlı imar planı hazırlanma süreci şeklinde değerlendirilmesi sorun oluşturabilmekte, bu da ayrı bir problem noktasının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Problem Noktası 8 (PR 8) Katılımsız Proje Üretimi

Ayrıca ören yeri olarak belirlenen alanlarda Bakanlıkça koruma bölge kurulu uygun görüşü ile çevre düzenleme projeleri yapılmakta / yaptırılmaktadır. Yönetmelikte koruma amaçlı imar planlarının hazırlanma sürecinde katılımcılık, ilgili idare, askı-itiraz vb. kavramlar ele alınmışken Çevre Düzenleme Projelerinin onay sürecinde tepeden inme bir yaklaşımla doğrudan Bakanlıkça hazırlanma durumu söz konusudur. Yerleşim alanlarından uzak, yerleşim yerleri dışında yer alan ören yerlerinin çevre düzenleme projeleri hazırlanabileceği gibi yerleşim yerleri ile iç içe olan alanların da çevre düzenleme projeleri hazırlanabilmektedir. Bu durumlarda ilgili idarelerin (büyükşehir belediyeleri, belediyeler, il özel idareleri) görüşleri ile bu alanlarda varsa özel mülk sahiplerinin de görüşlerinin alınmasına yönelik düzenlemeler içermemesi yine bir problem noktası olarak ortaya çıkmaktadır. Burada çevre düzenleme projelerinin hazırlanmasından önce koruma amaçlı imar planı hazırlanması gerektiğinden ve koruma amaçlı imar planı hazırlama sürecinde ilgili görüşlerin oluşturulacağı belirtilebilir. Ancak bu problem noktası, ivedi önlemler alınması gereken çevre düzenleme projelerinin hazırlanması esnasında koruma amaçlı imar planı zorunluluğunun bulunmaması gerekli ören yerleri için ortaya konmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak, korunması gerekli alanların planlanmasında ve projelendirmesinde temel araçlar olan koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanması öncesi süreç, hazırlanma süreci ve uygulama süreci bir arada değerlendirildiğinde yasal çerçevede tespit edildiği ölçüde kısmi problemlerin bulunduğu açıktır. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda elde edilen çıkarımlardan hareketle bazı öneriler ortaya konmaya çalışılmıştır.

- Önceki yasada 2+1 yıl olarak düzenlenen koruma amaçlı imar planı hazırlama sürecinin $3+\infty$ olarak düzenlenmesi, adı üzerinde zaten geçici olarak hazırlanan geçiş dönemi yapılaşma koşullarının sit alanında yaşayan halkın mağdur edilmemesi adına sürekli olarak uzatılmasını gerektirecek, bu durum da plansız yapılaşmanın sürdürülmesine yol açacaktır. Sit alanının bütüncül olarak korunmasından uzak, parsel bazında kararlar üretilecek, bu da alanın bütünsel korunmasında sorun oluşturacaktır. Bu nedenle koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasını yeniden bir zorunluluk haline getirecek yasal düzenlemelerin

yapılması, mağduriyetin giderilmesi adına özellikle Kültür ve turizm Bakanlığı başta olmak üzere, merkezi yönetimlerce yerel yönetimlerin koruma amaçlı imar planı hazırlanmasında maddi ve teknik açılardan desteklenmesi sağlanmalıdır.

- Genel olarak yönetmeliğin sistemli olarak hazırlanmaması, koruma amaçlı imar planı yapımını yönlendirecek girdilerin net olarak tanımlanmaması bir sorun olarak görülmektedir. Bu sorunun alt başlıkları arasında yer alan en önemli hususlardan biri koruma amaçlı imar planlarında katılımcılığı öngören katılım toplantılarıdır. Her ne kadar yeni yasayla halk katılım toplantılarına vurgu kaldırılmış olsa da yönetmelikte herhangi bir değişiklik yapılmadığından bu süreç devam etmektedir. Sistematiği bütünüyle oturtulmuş, aşama aşama koruma amaçlı imar planı sürecini tanımlayan ve girdileri oluşturulan yasal çerçeve içerisinde, katılım toplantılarının yeri netleştirilmeli, bu toplantılarda katılımcılar üzerinde koruma bilincinin oluşturulması sağlanmalı, katılımcıların düşünceleri tutanaklar üzerinde kalmadan koruma amaçlı imar planları ile çevre düzenleme projelerine yansımalıdır.
- Yönetmelik içerisinde göze çarpan ve yukarıda problem noktası olarak tanımlanan kapsam sorunu sistemli olarak hazırlanacak yasal çerçeve içerisinde çözümlenmeli, ayrıca koruma alanları ile ilgili de mevcut imar planları içerisinde bir çözüm getirilebileceği düşünülmelidir.
- Korumanın disiplinler arası bir olgu olduğu şüphesiz bir gerçekliktir. Koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanmasında da bu disiplinler arası boyut ön plana çıkmaktadır. Ancak yasal çerçevede ilgili disiplinler tarif edilmeye çalışılsa da net olarak ortaya konulmasında sorunlar vardır. Nitekim ana mevzuatlarda yer alan sit alanı türleri dikkate alınarak, çakışan-çakışabilecek sit alanları da tarif edilerek, bu bağlamda genel disiplinlerin tanımlanması, hatta koruma amaçlı imar planlarının hazırlanması öncesinde koruma bölge kurulu kararıyla bu disiplinlerin netleştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması sağlanmalıdır. Burada değinilmesi gereken diğer bir nokta ise, plan hazırlanma süreci esnasında bu disiplinlerin etkin ve bir arada çalışmasına yönelik girdilerin yasal çerçeve içerisinde net olarak ortaya konulmasının sağlanmasıdır.
- Koruma amaçlı imar planı yapım sürecini yönetmelikte net olarak tarif etmek, aşamalarını ortaya koymak ve her aşamada kültür varlıklarının korunmasından sorumlu kurumlar olan koruma bölge kurullarının yer almasının sağlanması gereklidir.
- Koruma amaçlı imar planlarında oluşturulan katılımcılık olgusunun, çevre düzenleme projelerinde ortaya konulamamasının temel bir sorun olarak ortaya çıktığını belirtmiştik. Ören yerlerinin arkeolojik potansiyelini koruyacak şe-

kilde denetimli olarak ziyarete açılması ve etkin bir biçimde kullanılmasını sağlayacak çevre düzenleme projelerinin hazırlanma sürecinin de sistematığının net olarak sağlanması ve özellikle yerel halk, ilgili idareler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vb. katılımının bu süreçte yerlerinin alması sağlanmalıdır.

- Mevcut koruma amaçlı imar planlarında gerçekleştirilecek büyük ölçekli ilave ve revizyon planlamaları dışındaki küçük ölçekli plan değişikliklerinin plan uygulamasının temel aktörleri olan ilgili idareler ve koruma bölge kurulları arasında ilgili izinler alınarak çözümlenebileceğine yönelik öneriler getirilmiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, kültür varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması amacıyla koruma – kullanma dengesini gözeterek hazırlanan koruma amaçlı imar planları ve çevre düzenleme projelerinin hazırlanma sürecinde bazı problemler tespit edilmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir. Uluslararası boyutta önem taşıyan koruma olgusunun etkin bir şekilde sağlanması açısından korumanın en önemli ayaklarından biri olan yasal çerçevenin tanımlı, sistematik, yapıcı bir biçimde oluşturulması son derece önem taşımaktadır. Koruma amaçlı imar planlarının ve çevre düzenleme projelerinin sağlıklı bir şekilde üretilebilmesi ancak tanımlı, sistematik ve yapıcı yasal çerçeve öncülüğünde sağlanabilecektir. Bu doğrultularda mevcut yasal çerçevenin yeniden ele alınarak düzenlenmesi gerekmektedir.

Çalışma, mevcut yasal düzenleme içerisinde koruma amaçlı imar planı ve çevre düzenleme projeleri işleyişine ilişkin süreçlerin incelemesi sonucu problem noktalarının tespiti konusunda bir değerlendirme içermektedir. Çalışmada tespit edilen problem noktalarının uygulama içerisindeki aktörler ile derinlemesine görüşme yöntemi ile tartışılması, yasal sistemde tespit edilen bu problem noktalarının uygulama esnasındaki yansımalarını değerlendirmek gerekmektedir. Çalışma bu açıdan henüz devam etmekte olan bir çalışma niteliğindedir.

KAYNAKÇA:

Sarıkaya Levent, Y. (2009) “Tarihi Çevre Koruma Mevzuatına Genel Bir Bakış”, Ankara Mimarlar Odası Yayınları, Dosya 14.1: Tarihi Çevrede Koruma: Yaklaşımlar, Uygulamalar, Haziran 2009, Ankara, 62-68.

Sarıkaya Levent, Y. (2011) “Kültür Mirasına İlişkin Koruma Politikaları ve Uygulamalarında Kamu Yararı İlkesi”, *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:11, 115-132

Güçhan, N. Ş. ve Kayasü, S. (der.) (2005) *Türkiye’de Doğal ve Yapılı Çevrenin Dönüşümüne İlişkin Yasal Düzenlemeler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, Ankara.

Dinçer, İ. (2010) “Türkiye’de Kent Ölçeğinde Koruma ve Kent Planlamanın Yollarının Kesişmesi ve Yeniden Ayrılması: Protokol Alanından Yenileme Alanına”, *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları*, der. D. Özdemir, Nobel Yayınevi, İstanbul; 225-255.

Ahunbay, Z. (2014) *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM Yayınları, İstanbul.

Kejanlı D. T., Akın C. T. ve Yılmaz A. (2007) “Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir inceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:6, S:19, 179-196

Kamacı E. (2014) “2863 Sayılı KTVKK’nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi”, *METU JFA* 2014/2, (31:2), 1-23

KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANINDAKİ YASAL DÜZENLEMELERİN NEOLİBERAL KENTSEL POLİTİKALAR EKSENİNDE DEŞİFRASYONU

Yrd. Doç. Dr. Eylem BAL

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Türkiye’de Neoliberal Kentsel Politikalar Ekseninde Yeni Bir Kentleşme Evresi

Türkiye kentleşmesini dönemlere ayıran literatürde 1980’den günümüze kadar gelişen yaklaşık 35 yıllık sürecin ağırlıklı tek bir dönem olarak ele alındığı görülmektedir. 1980 sonrası süreç neoliberal kentsel politikaların güçlü tohumlarının atıldığı, bu kapsamdaki öncül somut çıktılarının alınmaya başlandığı önemli bir hazırlık evresine karşılık gelmektedir. Ancak bugün elimizde 2000’li yılların yeni bir kentleşme evresi olarak belirginleşmesini sağlayan yeterli ekonomik ve politik değişim ve çok sayıda somut mekansal çıktı bulunmaktadır. 2000’li yılların Türkiye’nin kentleşme pratiğinde neoliberal kentleşme evresi olarak belirginlik kazanmasını ve bu evreyi ayırt etmeyi sağlayan iki temel gelişme görülmektedir (Bal, 2011): Birincisi devletin piyasanın önündeki riskleri kaldırma ve piyasanın önünü açma temelinde gerekli düzenlemeleri yapma yönündeki yeni düzenleyici rolüne paralel olarak 2000’li yıllarda kente ilişkin imar mevzuatı kapsamında çıkarılan çok sayıda yasal düzenlemedir. Söz konusu düzenlemeler, neoliberal politikaların harekete geçirilmesinde oldukça güçlü araçsal bir rol üstlenmektedir. İkincisi ise, doğrudan kentsel mekan üzerinde izlediğimiz ve son derece görünür hale gelen somut mekansal çıktılardır. Bu çerçevede kentsel mekan, neoliberal kentleşme evresinin iki temel aktörü olarak devlet ve sermayenin yönlendiriciliğinde organize edilmekte ve neoliberal kentsel politikalar ekseninde yeniden yapılandırılmaktadır. Türkiye’nin 2000’li yıllardaki neoliberal kentleşme evresinde, söz konusu yeniden yapılanmanın kentler üzerindeki en temel ve güçlü müdahale bi-

çimi ise kentsel dönüşüm olarak öne çıkmaktadır. Geldiğimiz nokta itibari ile kentsel dönüşüm süreçleri, makro düzeyde sermaye birikim süreçlerinin önünü açmayı hedefleyen, mikro düzeyde ise yerel kentsel büyüme problemlerine çözüm olarak sunulan en güçlü araç olarak belirginlik kazanmaktadır.

Türkiye’de Neoliberal Kentsel Politikalar Kapsamında Kentsel Dönüşüm Alanındaki Yasal Düzenlemeler

2000’li yıllarla birlikte, kentlerin gündeminde oldukça merkezi bir konum edinen dönüşüm projelerinin¹, üst ölçekli neoliberal politikaların yol göstericiliğinde geliştirildiği ve bu alanda çıkarılan yasal düzenlemeler aracılığıyla kent mekanında hayat bulunduğu görülmektedir. Nitekim, siyasi iradenin kentsel dönüşümün neoliberal politikalar ekseninde hayata geçirilmesi yönündeki güçlü isteği, 2000’li yıllarda bu kapsamda önemli yasal düzenlemelerin gündeme gelmesini nedenlemiştir. Bilindiği üzere, 2000’lerin ilk çeyreğinde tek başına bir kentsel dönüşüm yasa tasarısı gündeme getirilmiş ancak kamuoyundan gelen tepkiler sonucu bu tasarı geri çekilmiştir. Dolayısıyla ülkesel çaptaki bir kentsel dönüşüm olgusunu tek başına yönlendirmesi arzu edilen bir yasanın var olması güçlü bir biçimde istenmiş ancak gündeme getirilen tasarı hayata geçirilememiştir. Ancak merkezi hükümetin bu konudaki kararlılığı, farklı yöntemler denenerek devam etmiş, hükümetin temel bir yasa çıkarma gücünü yaşadığı noktada; süreç içinde mevcut yasalar üzerinde ek maddeler yoluyla değişikliğe gitme, belirli bir alana ilişkin özel bir kentsel dönüşüm yasası çıkarma ve dönüşme konu olan temel alanlar üzerinde ayrı ayrı yasalar çıkarma biçiminde bir yol izlediği görülmektedir. Söz konusu süreç içinde bu yasal düzenlemeleri harekete geçirecek, koordine edecek ve düzenleyecek üst kurumların yetkilerinin genişletildiği, güçlendirildiği dikkati çekmekte ve özellikle Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) kentsel dönüşüm alanında genişleyen yetkileriyle öne çıktığı izlenmektedir. Öte yandan neoliberal politikaların odağına yerleşen özelleştirme, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na (ÖİB) tanınan geniş yetkilerle kentsel dönüşümde ‘dolaylı’ ancak güçlü bir araç haline gelmiş ve bu kapsamda söz konusu kurum etkili bir planlama otoritesi olarak belirginlik kazanmıştır. 2000 sonrası süreçte kentsel dönüşüm alanına ilişkin geliştirilen temel yasal düzenlemeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- 2000li yılların ilk çeyreği Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı
- 31.07.2003 tarihli **4966** Sayılı Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

1 2000-2010 yılları arasında Türkiye’deki 81 ilin %54’ünde kentsel dönüşüm projesi bulunduğu tespit edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Göksu, E. ve Bal, E. (2010).

- 04.03.2004 tarihli **5104** Sayılı Kuzey Ankara Giriş Kentsel Dönüşüm Projesi
- 05.05.2004 Tarihli **5162** Sayılı Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
- 08.12.2004 tarihli **5273** Sayılı Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun
- 03.07.2005 tarihli **5393** Sayılı Belediye Kanunu/73. Mad.
- 16.06.2005 tarihli **5366** Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun
- 22.03.2007 tarihli **5609** Sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- 24.07.2008 tarihli **5793** Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
- 17.06.2010 tarihli **5998** Sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile 73. maddede değişiklik
- Yakın Gündem: 16.05.2012 tarihli **6306** Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun

-Yere özgü tek başına getirilen bir kentsel dönüşüm yasası...

2004 yılında çıkarılan ve **5104** sayılı Kuzey Ankara Giriş Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu'nda yasanın amacı, "kuzey Ankara giriş ve çevresini kapsayan alanlarda kentsel dönüşüm projesi çerçevesinde fiziksel durumun ve çevre görüntüsünün geliştirilmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yerleşim düzeni sağlanması ile kentsel yaşam düzeyinin yükseltilmesidir" (Resmi Gazete, 2004) biçiminde aktarılmaktadır. Kanun, uluslararası havaalanını kent merkezine bağlayan ve protokol yolu olarak da adlandırılan güzergahtaki gecekondu bölgesinde güçlü bir temizlik operasyonunu temel alması ve **yere özgü** bir şekilde çıkarılmış olması açısından son derece dikkat çekicidir.

-Kentsel dönüşümde Belediyelere özel ek yasa maddesi...

Kentsel dönüşüm alanında belediyelere günümüz neoliberal kentsel politikaları kapsamında güçlü yetkilerin verilmesi, somut olarak **5393** Sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesiyle gündeme gelmiş, süreç içinde bu maddenin kapsamı da ye-

terli bulunmayarak, 2010 yılında yürürlüğe giren **5998** Sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile söz konusu maddede değişiklik yapılarak, yerel yönetimler tarafından kentsel dönüşüm süreçlerinin önü çok daha açık hale getirilmiştir. Bu çerçevede belediyelere kentsel dönüşüm projeleri konusunda verilen yetki şöyle tanımlanmaktadır:

*“Belediye, belediye meclisi kararıyla; **konut alanları**, **sanayi alanları**, **ticaret alanları**, **teknoloji parkları**, **kamu hizmeti alanları**, **rekreasyon alanları** ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, **eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa** ve **restore etmek**, **entin tarihi ve kültürel dokusunu korumak** veya **deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir”** (Resmi Gazete, 2010)*

Belediye Yasası'nın 73. Maddesi'nde yapılan bu değişiklikle birlikte, Belediyelere kentsel dönüşüm projelerine karar verme ve uygulama aşamasında geniş bir yetki alanı tanımlanmaktadır. Bu kapsamda en önemli nokta, bundan böyle kentsel dönüşüm projelerinin; neredeyse her türlü kentsel yapılanmanın oluşturulması için bir araç olarak kullanılabileceği gerçeğidir. Kentsel dönüşüme olanak tanyacak gerekçelere, eskiyen kent dokularının yeniden inşası ve deprem riski gibi temel meşrulaştırıcı söylemlerin eklenmesi, süreci daha etkin ve işler kılmak adına dikkat çekicidir. Bu uygulama ile yerel yönetimler aracılığıyla, rantı yüksek alanlara yasal engeller nedeniyle giremeyen sermayenin önünün açılması muhtemel hale gelmektedir.

- Yasalarla Yetkileri Büyüyen Kentsel Dönüşümün Güçlü Otoritesi: TOKİ...

Türkün vd. (2014), TOKİ'nin özellikle 2003 yılından itibaren yasal düzenlemeler temelinde yetkilerinin artırılmasıyla, kentsel dönüşüm alanında temel bir aktör haline geldiğine dikkat çekmektedirler. Bu kapsamda, 05.05.2004 tarihli **5162** Sayılı Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile TOKİ gecekondü dönüşüm projesi yapılacak alanlarda plan yapma ve yaptırma yetkisi edinmiştir. 22.03.2007 tarihli **5609** Sayılı Gecekondü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 775 sayılı Kanunda değişikliğe gidilerek Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın kanun kapsamındaki görevlerinin TOKİ'ye devri söz konusu olmuştur. Böylece, Belediye sınırları içinde kalan alanlarda TOKİ gecekondü önleme bölgeleri ve tasfiye bölgelerinin sınıırı onaylamaya yetkili kılınmış, imar ve ıslah planlarının TOKİ'nin denetimi altında belediyelerce hazırlanması ve TOKİ'nin plan teklifleri üzerinde karar vermeye yetkili kılınması yönünde düzenlemeler getirilmiştir. Türkiye'de 2000'li yıllardaki neoliberal kentleşme evresinde, özellikle kentsel rantın yüksek olduğu bölgelerde yer alan gecekondü alanlarının kentsel dönüşümün oda-

ğına yerleşen en temel alanlardan birisi haline geldiği ve bu alanlara plansız ve kontrolsüz gelişmenin kentli yoksul sınıflar açısından olumsuz yaşama ve barınma koşulları yarattığı yönündeki meşrulaştırıcı söylemle müdahalede bulunulduğu görülmektedir. Yukarıda adı geçen yasal düzenlemeler, TOKİ'nin bu müdahalenin ana aktörü haline gelmesinde ve her geçen gün bu yöndeki otoritesini pekiştirmesindeki temel bir rol üstlenmektedir.

31.07.2003 tarihli **4966** Sayılı Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da; TOKİ'ye ilişkin "*Konut sektörüyle ilgili şirketler kurmak veya kurulmuş şirketlere iştirak etmek (md.4/e), Yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, alt yapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak (md.4/j), İdareye kaynak sağlanmasını teminen kâr amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak*" (md.4/k), (Resmi Gazete, 2003) maddelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda, TOKİ artık sadece alt gelir gruplarının yaşadığı gecekondu alanlarında değil, günümüz neoliberal serbest piyasa koşullarında karlı bir yatırım alanına dönüşen ve oldukça geniş bir yatırım yelpazesine sahip olan konut sektöründe de şirketler kurarak ya da ortaklıklara giderek kar amaçlı projeler içinde yer alabilecektir. Nitekim TOKİ'nin bu kapsamda özellikle 2000 sonrası süreçte lüks konut, karma kullanım projelerinde yer aldığı ve büyük ölçekli inşaat firmaları ile ortaklıklar kurduğu örnekler dikkati çekmekte ve bu tarz projelerin giderek çoğaldığı görülmektedir. 08.12.2004 tarihli **5273** Sayılı Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanunla ise arsa stokunda büyük artış gündeme gelmiş ve Arsa Ofisi Müdürlüğü'nün tasfiye edilmesi ile birlikte, Arsa ofisi arazilerinin önemli bir bölümünün TOKİ'ye bedelsiz devri söz konusu olmuştur (Türkün vd. 2014). Görüldüğü üzere, TOKİ 2000'li yıllarda karşımıza, neoliberal kentsel yeniden yapılanma süreçlerinin temel araçlarından olan kentsel dönüşüm kapsamında kendisine verilen önemli yetkilerle oldukça güçlendirilmiş bir planlama otoritesi olarak çıkmaktadır.

-Güçlü meşrulaştırıcı söylemlerle gündeme getirilen kentsel dönüşüm yasaları...

Ülkemizde 2000'li yıllardaki hakim neoliberal kentsel politikalar, kentsel dönüşümü neoliberal yeniden yapılanmada kentin odağına yerleştirmekte ve özellikle temel meşrulaştırıcı söylemleri arkasına alarak bu paralelde geliştirilen yasalarla birlikte kent üzerinde hareket kabiliyeti sağlamaktadır. Bu anlamda öne çıkan iki yasa dikkat çekicidir:

1. Tarihi sit alanları ve koruma alanlarının çöküntü bölgeleri olarak gündeme taşınarak mekansal açıdan tehlikede olduğu söylemi

- Bu söylemin yönünü çevirdiği tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların bulunduğu alanlar – 5366 sayılı yasa

2. Afete karşı güvenli inşa edilmemiş olan yaşam çevrelerinin yaratacağı yaşamsal risk söylemi

- Ülkemizde uzun yıllardan bu yana bu kapsamda inşa edilen tüm alanlar – 6306 sayılı yasa

2005 yılında çıkarılan **5366** Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, tarihsel alanlara müdahalede son derece önemli bir araç niteliğindedir. Kanunun amacında,

“... **yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş**; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak **yeniden inşa** ve restore edilerek, bu bölgelerde **konut, ticaret, kültür, turizm** ve sosyal donatı alanları oluşturulması, **tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması**, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların **yenilenerek korunması** ve yaşatılarak kullanılmasıdır“ (Resmi Gazete, 2005) ifadesine yer verilmektedir.

Söz konusu kanun ile yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş alanların yenileme alanı olarak belirlenmesinde, herhangi bir bilimsel kriterin ortaya koyulmadığı görülmektedir. (Özden, 2010). Bu alanların, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, söz konusu alanlarda konut, ticaret ve turizm gibi günümüz neoliberal kentleşme pratiğinin odağına yerleşen karlı kullanımların oluşturulabilmesine olanak tanınması, üzerinde durulması gereken kritik bir noktadır. Kanundaki; “..yenileme projeleri ve uygulamaları ilgili il özel idareleri ve belediyeler eliyle yapılır veya kamu kurum ve kuruluşları veya **gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerine** yaptırılarak uygulanır” (Resmi Gazete, 2005) ifadesi, kamu-özel sektör işbirliğine işaret etmekte ve kanun yakın dönemde ülkemizde yürütülen birçok tartışmalı projeye yasal dayanak oluşturmaktadır. Yine kanunda kamulaştırma konusunda il özel idaresi ve belediyelere verilen, “..Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar ilgili il özel idaresi ve belediye tarafından **kamulaştırılabilir**...” (Resmi Gazete, 2005) biçimindeki yetki dikkat çekicidir.

2012 yılında çıkarılan **6306** sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ise merkezi yönetimin kentsel dönüşüm alanındaki kararlı tutumu ve ülke bütününe yayılan bir dönüşüm operasyonu hedefi açısından son derece dikkat çekicidir. Sürecin ilk adımı olarak Türkiye'nin 35 ilinde 75 farklı noktada, yaklaşık 3000 binanın yıkımı ile gündeme getirilen söz konusu kentsel dönüşüm hareketi, dönemin başbakanı tarafından bugüne kadar başlatılmış en büyük

imar hareketi olarak tanımlanmıştır. 6306 sayılı yasada, kentsel dönüşüm alanındaki temel yetkilerin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile TOKİ'ye aktarıldığı ve bu iki aktörün ülke genelini kapsayan söz konusu yasanın getireceği müdahaleler çerçevesinde önemli ölçüde güçlendirildiği görülmektedir. Bu, merkezi hükümetin kentsel dönüşüm alanındaki kararlılığının net bir ifadesidir. Neoliberal kentleşme sürecinin kentsel dönüşüm alanındaki bu büyük ve kapsamlı imar operasyonunda ilk hedef, daha kolay ve doğrudan müdahalenin yapılabileceği kamu binaları olmuş ve söz konusu müdahalenin halkası genişleyerek büyümeye devam etmiştir. Ülkemizdeki yerleşmelerin önemli bir bölümünün afet riski altında olan alanlarda yer seçtiği ve uygun yapılaşma koşullarına göre inşa edilmediği gerçeğinden yola çıkarak, bu kanunla birlikte kentsel dönüşümün kapsamının, risk taşıyan alanlar başlığı altında oldukça geniş bir düzleme taşındığı ve arkasına afet riskli alanlardan sağlıklı yaşam çevrelerine geçiş biçiminde aktarılan oldukça güçlü bir söylemi aldığı gözlenmektedir (Bal, 2012). Bu kapsamda, 6306 sayılı yasa arkasına aldığı söz konusu meşrulaştırıcı söylem ve güçlü aktörlerle birlikte, ülke çapında bir dönüşüm hareketine olanak sağlayan 2000'li yılların neoliberal kentleşme pratiğinin oldukça güçlü ve etkili bir aracı konumuna gelmiştir.

-Kentsel Dönüşümde Dolaylı Müdahale: Neoliberal Kentleşmenin Yeni ve Yükselen Aktörü ÖİB

Türkiye'de 2000 sonrası süreçteki neoliberal kentsel dönüşüm hareketi kapsamında çıkarılan ek maddeler ve temel yasalara ek olarak, neoliberalizmin olmazsa olmazlarından olan özelleştirme yoluyla, kentsel dönüşümüne konu olabilecek alanların yaratılmasına olanak tanıyacak güçlü bir aktör ve bunu sağlayacak temel yasal düzenlemelerin devreye sokulduğu görülmektedir. Bu aktör Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (ÖİB) olurken, ilgili yasal düzenlemeler ise karşımıza 24.07.2008 tarihli 5793 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun başlıklı torba yasa içinde çıkmaktadır. Bu çerçevede, **okulların** ve **TCDD'ye ait taşınmazların** özelleştirmeye konu edilmesi yoluyla bu iki temel alanda dolaylı olarak kentsel dönüşüm gündeme taşınmaktadır. Yasada, Milli Eğitim Bakanlığı'na tahsisli hazine mülkiyetindeki taşınmazlardan bakanlıkça uygun görülenlerin Maliye Bakanlığı tarafından özelleştirilmek üzere Özelleştirme İdaresi Başkanlığına bildirilmesi ve Ö.Y.K'nca özelleştirme kapsam ve programına alınması ve TCDD'ye ait işletmecilik fazlası taşınmazlardan TCDD Yönetim Kurulunca uygun görülenlerin özelleştirilmek üzere Özelleştirme İdaresi Başkanlığına bildirilmesi ve söz konusu taşınmazların Ö.Y.K'nca özelleştirme kapsam ve programına alınması yönünde maddeler (5793/md.3 ve 5793/md. 43) yer almaktadır (Resmi Gazete, 2008). Bu düzenlemeler, neoliberal politikaların en temel bileşenlerinden olan özelleştirmenin, bu kapsamdaki neoliberal kentsel dö-

nüşüm politikaları içinde araçsallaşabilmesine olanak tanınması açısından dikkat çekicidir.

Sonuç

Kentsel dönüşüm, Türkiye'nin neoliberal politikalar ekseninde gelişen 2000'li yıllardaki kentleşme evresinin en temel bileşenlerinden birisi olarak öne çıkmakta ve kavramın somut ve yaygın bir kentleşme pratiği haline gelmesi için bu kapsamda kaydadeğer sayıda ve güçte yasal düzenlemenin çıkarıldığı görülmektedir. Ülkemizde merkezi yönetim bu kapsamdaki yasal düzenlemeler yönündeki güçlü eğilimlerine, 2000'lerin ilk çeyreğinde tek başına kapsamlı bir yasa yapma girişimi ile başlamış, ancak tasarı yasalasamamıştır. Bu noktadan sonra ise tek başına bir yasa geliştirme eğilimi dışında farklı bir yöntem izlenerek, mevcut yasalara ek maddeler getirilmesi, sadece o yere özgü bir yasa geliştirilmesi, süreç içindeki kurumların yetkilerini güçlendirici düzenlemelere gidilmesi ve farklı meşrulaştırıcı söylemleri arkasına alan yasaların geliştirilmesi yönünde bir yol izlenmiştir. Söz konusu yasal düzenlemelerin, yetki açısından Belediyeler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ'yi doğrudan ve ana aktörler olarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nı da dolaylı ve yan aktör olarak güçlendirdiği dikkati çekmektedir. TOKİ, bu alanın içinde en fazla güçlendirilen ve yetkileri en çok genişletilen yapı olarak bir adım öne çıkmaktadır. Dolayısıyla üst çerçevede süreci yönlendirecek son derece güçlü bir yapı oluşturulmuştur. Bu yapının karar mekanizmaları içinde kentsel dönüşüm yönünü, söz konusu yasaları arkasına alarak, gecekondular, sit kapsamındaki tarihsel alanlar ve bu bölgelere ait koruma alanları, kamu mülkiyetindeki alanların özelleştirilmesi yoluyla kentsel dönüşüme aday haline getirilen alanlar ve nitekim son yasal düzenleme ile afet riski altındaki alanlara çevirmiş ve bu haliyle ülkenin oldukça büyük bir bölümü kentsel dönüşüme konu olur hale gelmiştir. Bu, Türkiye'nin kentleşme pratiğinde daha önceki yasal süreçler ve kentsel pratiklerden ayrılan, başta metropol kentler üzere ülkenin tüm kentsel alanlarına kararlılıkla yayılan oldukça büyük ve kapsamlı bir imar hareketi olarak belirginlik kazanmaktadır. Genel resme bakıldığında, güçlü yasal düzenlemeler ekseninde geliştirilen bu dönüşüm hareketinin noktasal ve parçacıl bir imar hareketi olmadığı aksine ülke genelini kapsayan büyük bir neoliberal kentsel projeye karşılık geldiği açıklıkla görülmektedir.

KAYNAKÇA

Bal, E. (2011). Türkiye'de 2000 Sonrası Neoliberal Politikalar Çerçevesinde İmar Mevzuatındaki Değişimler ve Yeni Kentleşme Pratikleri: İstanbul Örneği, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Bal, E. (2012). Röportaj: Kentsel Dönüşüm, Çizgi Dergisi, Sayı 3, s.18-20.

Göksu, E. ve Bal, E. (2010). Türkiye’de Neoliberal Mekansal Gelişim Stratejisi Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri, Derleyen: D. Özdemir, Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat,Uygulama içinde, s.256-284, Nobel Yayınevi, Ankara.

Özden, P.P. (2010). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Mevzuatına Eleştirel Bir Bakış, Derleyen: D. Özdemir, Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat,Uygulama içinde, s.194-224, Nobel Yayınevi, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, (2003). 4966 Sayılı Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#3>, (Erişim: 25.08.2015).

T.C. Resmi Gazete, (2004). 5104 Sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040312.htm#2>, (Erişim: 10.09.2015).

T.C. Resmi Gazete, (2005). 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050705.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050705.htm>, (Erişim: 10.09.2015).

T.C. Resmi Gazete, (2008). 5793 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080806-2.htm>, (Erişim: 20.09.2015).

T.C. Resmi Gazete, (2010). 5998 Sayılı Belediye Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100624-2.htm>, Erişim: 10.09.2015.

T.C. Resmi Gazete, (2012). 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531.htm>, Erişim: 25.08.2015

Türkün, A., Ünsal, B. Ö., Yapıcı, M. (2014). İstanbul’da 1980’ler Sonrasında Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar, Derleyen: A. Türkün, Mülk, Mahal, İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm içinde, s.79-139, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.